SZÉCHENYI ISTVÁN VÁLOGATOTT MŰVEI

My 2

MAGYAR REMEKÍRÓK

I

A SOROZAT
SZERKESZTŐBIZOTTSÁGA

ILLÉS ENDRE

JUHÁSZ FERENC

KIRÁLY ISTVÁN

KLANICZAY TIBOR

PÁNDI PÁL

SŐTÉR ISTVÁN

SZABOLCSI MIKLÓS

VAS ISTVÁN

SZÉCHENYI ISTVÁN VÁLOGATOTT MŰVEI

HARMADIK KÖTET

ÖNISMERET

SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST

A VÁLOGATÁS, A SZÖVEGGONDOZÁS,
A JEGYZETEK ÉS AZ UTÓSZÓ

GERGELY ANDRÁS (1799–1847)

SPIRA GYÖRGY (1847–1851)

SASHEGYI OSZKÁR (1856–1860)

MUNKÁJA

SZERKESZTETTE

SPIRA GYÖRGY

© SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ, 1991
© GERGELY ANDRÁS, SASHEGYI OSZKÁR,
SPIRA GYÖRGY, 1991
© HUNGARIAN TRANSLATION, 1991

ÖNISMERET
1857

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/isbn_9631543668

[I. ELMÉLKEDÉSEK AZ EMBER HIVATÁSÁRÓL ÉS A KORMÁNYOK FŐ FELADATÁRÓL]

[1. ÖNMEGISMERÉS]

A legmélyebb okoskodók, a leghiggadtabb bölcsek minden időben, a költői hajdankor óta mai napig, az önismeretnek helyes létét, talpraesett voltát azon diadalnak ismerék el s nyilvánították, melynél nagyobbat, hasznosbat és következetesbet a halandó ember e világon nem ünnepelhet. S ha azon sok ezer meg ezer bölcs, ki e földtekén élt, sok egyébben ezer meg ezer véleményekre el is szakadozott, egyben mégis mindannyian szorosan egyetértettek: abban ti., hogy az önismeret minden emberi bölcsességnek legmélyebb sarkalata!

S valjon miért? Mert bár akarva, bár nem, mindenki tudja, érzi vagy legalább sejti, hogy e földön minden élőlénynek s ekképp az embernek is van valami hivatása, bizonyos rendeltetése. Vagy más szavakkal, hogy minden élőlénynek és ekképp az embernek számára is létez bizonyos cél, bizonyos foglalatosság, mely hozzá leginkább illik, melynek legjobban megfelelhet, sőt melyen kívül sehol és soha nem gyakorolhatja Istentől nyert erejét, sajátságát, tökélyét egész mértékben, egész kiterjedésben.

Állatoknál, legalább sokaknál, ezen rendeltetés világosabban nyilvánul, mint embereknél. Sőt bizonyos állatoknál egészen tisztán. Így például, a bival bizonyosan nincs alkotva arra, hogy nyulat fogjon; midőn viszont az agár nehéz targonca elé fogva vajmi hiányos szerepet játszana.

Már embereknél kiismerni, elhatározni, hogy az egyik és másik mire való, mihez van legtöbb tulajdona, vagy (határozottabban kitéve) hogy micsoda körben, minő foglalatosságban felelhet meg legtökéletesebben céljának: ez már sokkal nehezebb, sőt általján véve oly nehéz, miszerint a legnagyobb ügyekezet és erőltetés dacára, csak felette ritkán sikerül kitapogatni

és kiismerni, hogy ezen vagy azon egyén tulajdonképpen mire legalkalmasb, mire leghelyesb.

Minek következtében aztán ezer közt tán egyet-kettőt látunk csak, sőt tán egyet sem, ki abban a körben forogna, melyben mester lehetne.

Hivatal künti, sőt alárendelt körökben hány egyén létez, kiben oly tulajdon lappang, mely a nemzet élén csudákat művelhetne; midőn nem egy magas polcon álló státusembert látunk, ki inkább szabóműhelyben lelhetné fel Istentől rendelt műtételi körét.

Az elsőket a nyilvánosság (azaz a világosság) hija tartja állásukban lebilincselve, midőn az utóbbi *species* egyedül véletlennek, általános vakságnak, szemtelenségüknek és feljebbvalóik s munkatársaik hanyagságának, restségének köszönhetik hatalmaskodásuk tág körét...

Mindez ok szerinti elmúlhatlan következménye az önismeret és azon mellékkörülmények hijának, melyek az önismeretre vezetnek.

S valjon melyek azon mellékkörülmények, melyek az önismeretnek diadalát elősegitik, sőt némileg feltételezik? Tökéletes világosság, teljes szabadságú eszme- és szócsere s korlát nélküli választhatása azon körnek, melyben mindenki forogni kíván.

„Nevelés által az emberből mindent képezhetni", azt mondják. Ámde, mert ez egy igen közönséges és a sok ismétlés által némileg felszentesitett szójárás, azért igaz-e?

Igen, igaz, bizonyos pontig és bizonyos foglalatosságokra nézve. Így például nem tagadhatni, hogy bizonyos *diszciplina* alatt mindenkiből, ki testileg és lelkileg egész és ép, szabót, kádárt, kertészt, szakácsot, kocsist stb. s effélét ki lehet képezni. Ámde még ezen egybehasonlítva alárendelt gyakorlatokban is lesz-e a kiképzett, a kinevelt egyéb, mint gyár, mint erőmű, ha hiányzik benne azon isteni szikra, mely egyedül képes a halandót bármily kicsi műtételben is mesteri magasságra emelni!

Fog-e a kádár, bármennyire legyen is arra nevelve, ha nem arra való, a borkészítésnek s -nemesítésnek oly sok és szövevényes ágazataiban *aerát* alkotni, ha nem vezeti őt magasb ihle-

tés? Fog-e a betanított kertész a füvek, virágok és gyümölcsök sorában a természettől új diadalokat kivívni? Soha! És szabó, szakács, kocsis, kiknek műtételeit oly igen könnyűeknek hiszszük, van-e felette sok, kikről méltán azt lehetne mondani, hogy ugyancsak talpraesettek, hogy maguk nemükben igazi mesterek?

Hát ha mindezen egyének, kik nevelés által bizonyos célra kitaníttattak, valami más foglalatosságra lettek vala irányozva és géniuszukhoz inkább illő irányban kiképezve, valjon nem lettek volna-e ezen szférákban előkelők, kitűnők, midőn most a középszerűség során állnak, vagy tán még az alatt is.

S valjon képtelenség-e azt gondolni, hogy vajmi rossz szakács igen jó kocsis és viszont vajmi ügyetlen kocsis tán meglehetős szabó lehetett volna, ha az egyik mint másik el nem hibázza célját.

Hát ha az emberi foglalatosságok magasb körébe emelkedünk, mit lelünk ott? Ha elősoroljuk e következő kéz- és elmebeli műtételeket, mint: zenészet, festés, szobrászat, építés, költészet, státustudomány stb., mily konklúzióra fogunk szükségképp jutni? Okvetlen arra, hogy se nevelés, se oktatás, se gyakorlás, se béketűrés nem képes zenészt, festőt, szobrászt, építészt és annál kevésbé költőt és státusembert úgyszólván „csinálni", ha arra teremtve nincs!

„Azért, mert abban, mit itt olvasok, némi igaz van, én a már élő és még születendő gyermekeimet nem is fogom semmire kényszeríteni, de szabad akaratukra hagyom, hogy azt válasszák életük céljául, mire legtöbb hajlamuk, mire legtöbb kedvük van... és aztán azon irányban, melyet választának, iparkodom őket kiművelni, kiképzeni." Ily módon fog olvasóim közt tán nem egy okoskodni.

De hihetőképp ugyan mit fognak sarjadékai választani tíz- vagy tizenkét éves korukban? Pedig még későbbre hagyni az életiránynak megválasztását káros idővesztés nélkül alig lehet. Valjon mire fog esni ezen serdülő ivadékok választása, kérdem? Ha elevenek, erős testalkotásúak, pezsgő egészségűek, bizonyosan nem fognak választani semmi olyast, hol főképp a lélek működése szükséges, hanem okvetlen olyasvalamit, mi a test-

nek kifejtésére szolgál. „*Wenn ich schon den ganzen Tag in der freien Luft nicht spielen darf, und auch etwas anders thun muß, so will ich lieber etwas lernen, als studiren*" – így fognak okoskodni.

Ha saját életemre visszatekintek, mikor tíz-tizenkét éves voltam, ó, mily boldogtalannak éreztem magamat, hogy nekem, egy gazdag és nemzetes család fiának, akkor, mikor a velem egy évű s nevelésem helyén lakó parasztgyerkőcék az udvari kertben dolgozva, a szabad ég boltozata alatt a tiszta leget szítták és a nagy világot *in natura* és *originali* bámulhaták, akkor én egy szűk, sötétke, nedves szobácskában, latinul a könyvbe kötött „*orbis pictus*"-t voltam kénytelen rágni, megemészteni és *ruminálni*. Igazi szatíra volt is ez a nevelésnek filozófiájára, valamint az is, hogy azon időben a *quae maribus solum*-mal és *simplicium leges*-szel kínoztatám és szaturáltatám; úszni ellenben huszonnyolc éves koromban, korcsolyázni pedig még néhány évvel később tanulgattam, mód nélkül sok vízivás és vajmi sok fájdalmas seggreesés után.

Akkor, ha szabad akaratomat követhetem, vadász lettem volna. De nem valami tudós vadász, ki az erdőzethez is ért; hanem egy reggeltűl estig kalandozó puskás korhely.

Mit tegyenek tehát a szülék, hogy ivadékaik kellő helyükre álljanak és a gondviselés által rendelt vágásukban haladjanak? Megmondom.

A szüléknek legelső és legszentebb kötelességük, hogy semmit se mulasszanak el, sőt legjobb hiszemükhöz és tudomásukhoz képest mindent elkövessenek, miszerint ivadékaik, valamint lelki és testi jobb tulajdonaikkal, úgy viszont azoknak minden nagyobb, sőt legkisebb csorbáival és hiányaival, menynyire korukkal járó gyenge ítélőtehetségük csak engedi, tökéletesen és minden önámítás nélkül megismerkedjenek.

Ily korban, mikor a gyermek serdülni kezd, gondos szülék csodákat művelhetnek, és ha ezek hiányzanak, egyedül őszinte barát pótolhatja e kimagyarázhatlan kárt némileg.

Az érett, a lelkes ember erős akarattal saját maga mérheti és fontolhatja meg magát; jóllehet a hű barát e korban is kimondhatlanul elősegítheti ezen „magába szállási műtételt". Mert az

önszeretet, a hiúság – az emberiségnek ezen két legveszedelmesebb csábítója – sokszor még a jobb embert is bolonddá teszi, és annál könnyebben a selejtest.

És ha ez áll, ugyan tagadhatni-e akkor, hogy a serdülő, éretlen fiú még inkább ki van téve az öntúlbecsülés és önkecsegtetés csábjainak, s hogy rá nézve, mert ítélőtehetsége még fejletlen, még szükségesb a szüléknek vagy jó barátoknak leplegtelen, őszinte szava.

Én például, s még jókora legény koromig, mindig azon kevély hiedelemben ringatództam, hogy én testileg igen erős vagyok; jóllehet én az emberek nem ugyan leggyengébb, de mégis gyenge sorában lelem helyemet.

Ezen kéjábrándból, mely hiúságomat nem kissé szerette, úgyhogy valami lenéző zsarnokság vegyült vérembe, engem senki és semmi ki nem zavart. És ez miképp is lehetett volna? Odahaza nevelve, hízelgő cselédektől környezve és a rossz példának elkerülése végett izoláltan tartva – ugyan miképp nyílhattak volna fel szemeim?

Ha nyilvános tanodába járok, és nevelőim nemcsak nem hátráltatják, sőt előremozdítják, hogy tanulótársaimmal kontaktusba jöjjek, és ezeknek nagyobb része néha-néha irgalmatlanul földhöz vág, sőt ha ezt rossz néven veszem és bosszút állni kívánok, még derék ütlegekkel is megtisztel – élhettem volna-e, kérdem, azon kéjábrándban, mely karakteremet annyira *viciálta*, hogy én legerősb vagy csak igen erős is vagyok? ... És ezen bitorolt *praetensiómon*, ha azzal még mindig kevélykedek, nem kacagott volna-e engem le nagy és kicsi a legkíméletlenebb hahotával?

Pedig mily kimondhatlan hasznos lett volna egész földi pályámra nézve ilyféle *lectio!*

Mert minden, bár a legkisebb, legközömbösbnek látszó eset is, mely az embert hiúságából, öntúlbecsüléséből, öncsábításából kivetkőzteti, kiragadja – bármily fájós és kínos legyen is efféle operáció –, az embernek igazi kifejtésére, kitisztítására, felemelésére nézve csak üdvös lehet.

Lelki tehetségeim igen lassan fejlődtek, igen későn érleltek, úgyhogy felette nehezen és keveset tanultam, és ekképp az, mit

tudtam, engem nyilvános tanodában igazság szerint okvetlen a szamárpadra emelt volna. Ámde azért, mert *„datur modus in rebus"*, minden egzámen után, melyen ügyes kombináció és *distributio* következtében mindig szerencsésen átestem, elmúlhatlanul sztereotip ezen nagy igazság vagy jobban mondva óriási hazugság ragyogott tanodai bizonyítványaim lapjain: *„calculum eminentiae meruit"*.

Egzámen előtt eleinte mindig remegtem, mert a jeles hellén bölcs szerint igen jól tudtam, hogy semmit sem tudok. Ámde később, midőn észrevettem, mily készséggel járulnak az általános misztifikációhoz az illetők, s hogy mily nagy effektusa és *pondusa* van a szemtelenségnek, mely oly sokszor és oly sok előtt a zsenialitásnak tündöklő és ekképp oly könnyen elcsábító színét ölti magára, akkor valami egzámen előtt magamban rendszerint jóizűen kacagtam.

S ha most magamba szállva kérdem, valjon miért hagytak az illetők engem ezen hiúsági ábrándban, miért nem ragadtak abból hovahamarább ki, sőt miért süllyesztették szegény fejemet abba mind mélyebbre, nem látom más okát (mert forró szeretet és meg nem szűnő gond kísérte serdülőkoromat), minthogy kímélni akartak!

S ugyanis én mint igen nyavalás emberi gyümölcs csúsztam a világba.

A kímélés ekképp sokak előtt némileg kötelességnek tartatott, és eszerint egész nevelésem és kiképzésem szisztémájában jelszóvá a kímélés lőn, mely mindennek, mi engem illetett s mindenkinek, ki engem környezett vagy velem kontaktusba jött, irányul szolgált.

Velem úgy bántak, mint púpos hátúval, kinek púpját szemére lobbantani nem gyengéd, nem lovagi.

És ez igaz. Ámde ha a púpos magát Apollónak hiszi s kérkedve magát hányva veti, úgy cselekszik, mint csak Apollóhoz illik, akkor a hallgatási gyengédség bűnös gyengeséggé válik; s nem abban áll többé a lovagiság, miszerint a púposnak apollói viszketegit tűrje, hanem hogy a körülállókat ily otromba peszderkedésektől megóvja, megszabadítsa; és ha másképp nem lehet,

még attól se irtózzon, a púposnak púpjára húzni nehány derekast.

Mennyire emlékezetem engedi – s emlékezetem nagyon is jó s mostani kimondhatlan kínaimnak legpezsgőbb forrása, mert nem tudok semmit is felejteni –, egész azon időpontig, mikor betöltött tizenhét éves korom előtt katonává lettem, semmi, de legkisebb sem történt, mi arra vezetett vagy arra valami ingert adott volna, hogy saját magammal megismerkedjek.

Mikor legelőször gyóntam, és nékem többek közt azt mondták, hogy nem lehet nagyobb bűn, mint valami vétket eltitkolni és mégis áldozni, s többek közt azt is állíták, hogy áldozás előtt valami eledelt, sőt csak egy csepp vizet nyelni, szinte kimondhatlan nagy bűn: akkor teli voltam száz meg száz skrupulussal.

Egyéb útmutatást nem adtak, hanem hogy vizsgáljam meg belsőmet, valjon a „kisbíró" – magyar közbeszéd szerint így nevezték a lelkiismeret sugallását – nem vádol-e valamivel.

Én akkor azt sem tudtam, mi tulajdonképp a bűn és mennyire lehet körülmények és indítóokok miatt ugyanazon bűn könnyebb és súlyosb, és oly nagy lélekzavarba estem, miszerint számtalan bűnöket gyóntam meg, melyeket soha nem követtem el, csak hogy véletlen egy se maradjon emléktelen; s áldozás előtt a világért nem öblítettem volna azon félelem miatt ki számat, hogy legnagyobb vigyázásom dacára mégis egy *homeopathica dosis* víz csúszhatna le gégémen, és én valami mennyekbe kiáltó bűnt követtem vala el.

És azon papok, kiknek gyóntam, ugyan voltak-e valódi bölcsek? – Mondhatom, egyetlenegy sem adott valóságos és hasznos tanácsot.

Nem a gyónás alkalmára kell szorítni az önismerés műtételét – mert ezen alkalom rendesen csak évenkint vagy legfeljebb hónaponkint fordul elő, és valódi önismeretet csak úgy szerezhetni, ha azt az illető mindennap, sőt minden órában keresi. És ezenfelül nem az a legelső kérdés, melynek feleletével az önismeretet kereső magának tartozik, hogy valjon mit vétett s mik a bűnei – hanem hogy mily hajlamai, mily gyengéi, mily sajátságai vannak stb., vagy más szavakkal mondva: kitapogatni, kiis-

merni, kitudni, hogy ő valjon miféle s micsoda emberi teremtmény.

Tegyünk fel egy huszonnégy éves korú férfiút, kinek egyszerre eszébe jut magával számot vetni – ugyan miképp fog ő ezen műtételhez fogni?

Valami renddel, valami rendszer szerint? Nem hiszem. Mert ugyan hol létezik ily rendszer? Tudtommal sehol.

A lelkiismeret vizsgálására némileg szolgálhat a katekizmus. *Civil- és criminal-procedúrákban* van valamely kulcs, mely a teendő kérdéseknek útmutatásul szolgál. Az önismereti műtételre efféle formula, legalább tudtomra, még nem létez – és azért azon huszonnégy éves férfiú, kit képzelünk, ha maga ki nem gondol egy elrendezett és némileg kimerítő kérdési litániát, csak diribdarabként, csak *rhapsodice* fog dolgában eljárni, és ekképp magamagát soha tökéletesen nem ismerni, de csak részenkint és felületesen.

Próbáljunk ekképp valami rendszert felállítni, mely arra szolgáljon, hogy valamint vannak bizonyos formulák, melyek súlyos aritmetikai műtételekben az illető munkáját kimondhatlanul könnyítik és elősegítik, úgy a most állapítandó s időről időre okkal-móddal javítandó formula megint arra szolgáljon, hogy a magamagát ismerni akaró mindazon kérdésekre figyelmetessé tétessék, melyeket magának tenni s melyekre válaszolnia kell, ha magamagát ugyancsak, mind kívülről, mind belülről, tökéletesen ismerni kívánja.

Ám kísértsük meg.

Hány éves vagyok?

Huszonnégy éves.

Én tehát már nem fogok nőni, se erősödni, s ekképp testileg már földi pályám *culminatiói* pontján állok! Testileg szólva, földi utam ennélfogva már most nem felfelé, mint eddig, hanem ezentúl lefelé jár.

Már kérdem, ezen első kérdés és a rá következő válasz nem erős indítóok-e, hogy az illető magába szálljon s ezentúl, ha indulni és haladni akar, testének kiképzésében, ügyességében, de leginkább szellemi tehetségeinek kifejtésében keresse előmenetelét; minthogy bevégzett huszonnégy éves korától kezdve süly-

lyedez, ámde másrészről csak ritka esetben éri el az ember e korig testi ügyességének legfényesb pontját, szellemi dolgokban pedig rendszerint sokkal később, s így e kétféle haladás lehetősége még mindig hatalmában van, sőt annak igazi órája csak most ütött.

Mily vallásban születtem?

Ez igen fontos kérdés. Mert habár valamint – az ismert közmondáshoz képest – vajmi sok út vezet Rómába, úgy bizonyoson nincsen e világon csak egyetlenegy vallás, mely kirekesztőleg bírna oly kapuval, melyen keresztül Istenhez lehetne közelíteni, és felette sok egyén a klérus, anyaszentegyház, de még a pápa engedelme nélkül is, sőt az e részekről szórt *anatémák* dacára, mégis mennyországba jut és viszont – azért mégsem közömbös kérdés, hogy mily vallásban lépett légyen be a halandó e világba.

Éspedig egyedül azon okból, mert voltak és még ma is vannak szociális törvények és szokások, melyekhez képest bizonyos hitvallások sokkal keskenyebb, szűkebb körben kénytelenek forogni, mint mások; pedig az embernek fő kötelessége, mennyire csak lehet: tágítni munkássági körét – mert minél tágabb azon kör, melyben mozoghat, annál több emberi boldogságnak lehet szerzője és így annál közelébb áll az Istenség eszméjéhez, ha ti. azon nagyobb szférában bír is jó sikerrel forogni.

Így például azon *hydraula*, ki tudománya által valami hasztalan mocsárt hasznos rétté varázsol, erkölcsileg bizonyosan magasb lépcsőn áll, habár nem nemes születésű is, mint például azon gróf vagy herceg, ki vadászatban vagy *tapisserie*-készítésben gyakorolja legjobb erejét.

A zsidó mi lehetett nálunk azelőtt – és még most is mi lehet Spanyol-, Olasz-, Muszka- és Törökhonban?

Azon lehetetlenség, tágabb működési körbe emelkedhetni, e világon már sok bajt szült. Így például azon sokféle okoknak, melyek az 1791-diki francia forradalmat szülték, egyik tán legfőbbike az volt, hogy a *roturier* névvel bélyegzett francia paraszt se katona[tiszt], se civil tiszt nem lehetett – nemességre emelkedni pedig szinte lehetetlen volt.

Már Magyarországban azelőtt szinte csak nemes ember emelkedhetett civil tisztségre (civil tisztségre, mondom, mert a katonai és papi pálya a nem nemesnek számára is tökéletesen nyitva állt), ámde mily könnyű volt nemességet szerezni, úgyhogy tulajdonképp az országnak minden lakosa bírt azon lehetőséggel, bármily tág cselekvési körben foroghatni, és ekképp a zsidó is, ha ő ti. a keresztények sorába lépett.

„Az ember soha ne változtassa azon vallást, melyben őt az Isten e világra lépteté." Így okoskodnak sokan. És ezen állítás mélyebb vizsgálat nélkül helyesnek látszatik lenni és vajmi szépen hangzik, úgy, mint bizonyos családbeli címmottók is, például a báró Wesselényi-féle: „*Nunquam retro!*"

Ámde van-e a szavak szép hangján kívül, melyek állhatatosságot, jellemet és szilárd férfiúságot tagadhatlanul vajmi szépen pengetnek, ilyféle szentenciákban egy gyűszű mennyiségű józan értelem is? Valóban még annyi sincs!

Mert ha meg kell makacsul maradni az embernek azon vallásban, melyben e világra lépett, akkor a született vak, néma, nyavalyás is éppoly igazán azáltal tisztelheti meg leginkább a nagy Istennek végzését és rendeltetését, ha a vak, néma és nyavalgó karakterből makacsul szinte vak, néma és nyavalgó marad élte fogytáig – jóllehet szinte az Istenektől nyert emberi ész és ügyesség tán az egyiken, mint másikon igen könnyen segíthetne.

Mi pedig a „*nunquam retro*" célirányos voltát illeti, valóban mily Isten bölcsességű tanács arra nézve, ki például *diametraliter* elhibázta útját – vagy kivel szemközt jó egy felbőszült bikasereg!

Mily vallásban születtem? Ezt kérdi a szőnyegre hozott magamagát ismerni törekedő.

A katolika vallásban.

És ez nagy szerencse – ítéletem szerint nem nagyobb ugyan, mint például Calvin vagy Luther hitében vagy óvallásban jönni a világra – hanem mindenesetre nagy szerencse, mert a keresztény vallású nemzetek és népek során kívül e világon sehol sincs igazi civilizáció és sehol nem létez általános előmeneteli vágy és polgári erényre alapított tiszta haladási szellem.

De hiszen, éppen most kitárt meggyőződésem szerint vallást változtatni nemcsak nem vétek, sőt némi körülményekben még kötelesség is. Igaz, de a többet-kevesebbet még mindig s mindenütt fennálló előítéleteknél fogva, a hitváltoztatás rendszerint felette sok kellemetlenséggel jár, és sok előtt okvetlen a szereplőre süti a hűtlenség bélyegét.

„Minket elhagyott, hozzánk és vérünkhöz hűtlen lett." Így szólnak elhagyott hittársai – míg azon új nyáj, melyhez szegődött, kompenzációul legnagyobb számban nemcsak tárt karokkal őt nem fogadja, sőt iránta hidegséget, de nemritkán még megvetést is nyilvánít.

A török minden más vallásút az ebek sorába helyez. Az ember most azt gondolná, hogy ennélfogva azt, ki ezen ebsorból kilépve, Mahomet lobogójához esküszik, ő tán egy kissé jobban fogná kedvelni. De korántsem – mert azt még meg is veti, midőn, mint tudva van, a kutyákkal különös jószívűséggel bánik. Mi aztán annak oka, hogy felette kevés jóravaló ember lesz törökké, midőn ha Mahomet vagy Szaladin óta a született török általján véve jól megbecsülte volna a készült új törököt, mai időben alkalmasint több török volna európai Törökországban, mint görög, szerb, oláh, cincár, rác, örmény stb. és efféle elhervadt vagy szolgaságra született népség; holott ma a török, most érintett mély bölcsességénél fogva, oly számban létez honának európai részében, mint *„rari nantes in gurgite vasto"*.

A törökön azonban ezen vajmi finom tapintatáért és oly igen bölcs bánásmódjáért a keresztények tán legnagyobb számának nem szabad nevetni, ha ti. *en compagnie* egyúttal saját magát nem akarja lekacagni; mert e tekintetben, kérdem, ugyan menynyivel okosb számtalan keresztény a töröknél, s valjon a megkeresztelt zsidó *(„der getaufte Jud")* nincs-e helyezve tőszomszédságba a renegát mellé?

Úgyhogy kereszténynek születni tagadhatlanul igen nagy szerencse és az egek különösen szép ajándéka.

Mily nehéz vagyok?

Igen sok, ki ezt olvassa, ily nagy pedantizmust tán nem fog helyeselni. Én azonban, meggyőződve teljes hiedelmem szerint, azt állítom, hogy az önismereti műtételben, mely tökélete-

sen úgysem sikerül soha is, lehetetlen felesleges pedantizmust kitárni, s hogy általján véve számtalan szövevényes tárgy e világon nem azért nem sikerül és leszen csúffá, mert nagyon is sok pedantizmussal volt az kezelve, hanem éppen ellenkező okból, miszerint ti. annak tárgyalásában az elmúlhatlanul szükséges pedantizmus, mint valami divatból kiküszöbölt unalmas és az igazi lángeszmékhez nem illő haszontalanság, hiányzott.

Az embernek kisebb-nagyobb súlya, igaz, általján véve nem nagy tekintetet érdemel – de mégis a tökéletes önismeretre, mely életünknek s cselekvésünknek alapul szolgáljon, mégis hasznos, sőt néha még szükséges is.

Így például az igen nehéz ember, ki már huszonnégy éves korában különösen nehéz, és ekképp hihető, sőt némileg biztos kilátása van későbbi években még inkább megnyomni anyaföldét, az ilyen, ha a most tett kérdésnek alkalmával magával szoros számot vet, ugyan fog-e lovas katonasághoz szegődni? Nagyon kétlem, ha ti. az önismeretnek műtétele kellőleg felvilágosítja eszét. Mert hihetőleg hol remélhet találni maga alá oly paripát, oly csudatáltost, mely őt nemcsak békességben lépve és szépen poroszkálva hordaná, de csatatéren is ki bírná rántani őt veszély közt a sárból? A szerfelett könnyű egyén viszont rendszerint oly kevés testi erővel s oly kevés tekintettel bír, miszerint ő csak ezen ok miatt is sokból ki van rekesztve. Így például – és kivételek itt is vannak, mint mindenütt – illik-e egy nyolcvanfontos egyénre, ki mint ügyes lovar *(jockey)* sorstársainál méltán irigységet gerjeszthetne, az elölülői tiszt valami törvényhozó testben; vagy illik-e efféle könnyűség valami nagyhatalom által megbízott külföldi követségre vagy odahaza udvari ceremóniamesternek?

Pedig egyedül ezen oly igen közömbösnek látszó körülmény, melyhez képest az emberek általján véve nem tartják méltónak szoros számba venni, nehezek, könnyűk, magosak, alacsonyak, kövérek, soványok, erősek vagy gyengék-e – mondom, egyedül ezen körülmény hány torzképre, mennyi kimondhatlan nevetséges torz tüneményre adott már alkalmat.

Amin pedig kacagni lehet, sőt akarat ellen is kacagni úgyszólván kell; amin az elmésség könnyen gyakorolhatja fullánk-

fegyverét, az sokszor hiába gyakorolja egyéb felsőbbségeit, és oly helyzetbe van kelepcézve, mint a dagállyal szemközt úszó, ki hiába kettőzteti erejét.

Emlékezem bizonyos diplomatára, ki felette alacsony, sovány és rendkívül gyengécske volt és emellett igen-igen keskeny lábszárakon emelkedett, az egyenes, kacagányos elődeink által „békanyúzó"-nak keresztelt kard pedig mindig szorosan oldalán függött, úgyhogy legjobb akarattal is szinte lehetetlen volt e különös tünemény átellenében a kellő férfiúi komolyságon néha-néha egy kissé túl nem adni; míg egy más, esze éle által ismeretes diplomata ezen itt következő észrevétellel illusztrálta a kérdésben levő karikatúrát: „Én mindig nézem, nézem ezen úriembert, és még nem tudom: három lába van-e vagy három nyárskardja." Mi aztán, természetes, egészen bevégezte a kis hörcsögös könnyűségnek és vékonyságnak diplomatikai és politikai *pondusát*.

Tán nem ily nagy mértékben, de azért mégis számtalan torzképet látunk, mely a most szóban levő testtulajdonokon alapszik.

Igen alacsony férj különösen magas hölgyhez, egy sovány, poszáta emberke valami elhízott kétszáz fontos asszonysághoz csatolva, nemde, ilyesvalami mindig nevetséges? – És mennyi egyéb kitűnő kvalitás kívántatik, ilyféle aránytalanságokat csak némileg is helyreütni.

Különös, de legalább tudtomra száz ember közt legalábbis négyötöde inkább nehéz, mint könnyű szeretne lenni – holott mindent mindenbe véve és az emberi foglalatosságok ezer meg ezer nemeire és különségeire tekintve, a nehézségi túlság bizonyosan nagyobb kellemetlenség, baj, sőt néha igazi szerencsétlenség, mint a könnyűségi extrém.

Ismertem sok egyént, ki nem *consolál*hatta magát könnyű volta miatt; és mint sok előtt tudva van, boldogult Ferenc császár számtalanszor megfontoltatta magát, és mindig restellette és rossz kedvbe esett, hogy soha nem volt nehezebb kilencvenhét fontnál, és ekképp még csak egymázsás se! Pedig mily meglehetős, sőt jó testalkotása volt egyébként.

A testnek dimenziója határozza el sok és kivált durva nép

előtt azon tiszteletnek és hódolatnak lépcsőzetét, mellyel egyik a másik iránt viseltetik.

A mondottnak igazolására nem kell azon szigeteknek egyikére indulnunk, melyeket a *Pacificum*ban Cook talált fel, hol okvetlen mindig a legmagasbat és legvastagabbat választják királynak vagy főnöknek – mert hiszen csak kevéssel ezelőtt nálunk is sokszor nem egyéb, mint kitűnő köpcösség volt a falusi bírónak megválasztási titka.

Historikus ember, kit közönséges szójárás szerint „nagynak" szoktak titulálni (jóllehet nem egy igenis historikus egyén sohasem volt valóban nagy és viszont), historikus ember, mennyire ez tudva van, soha nem vagy csak kevés kivételkint volt magas és kitűnően vastag testalkotású, mennyire ez tudatik, mondom. Mert például hogy Nabukodonozor, Attila, Mohamed, Confucius, Szent István, Corvin tulajdonképp mily külsővel birtak, arrúl egészen bizonyost senki sem erősíthetett.

Napóleon például igen alacsony termetű, és mégis mikor valódi nagyságnak tulajdonival fénylett (mert csak később hízott el, mikor mindinkább önkényteli vak despotának kezdette játszani szerepét), igen sovány és felette könnyű egyéniség volt, spedig elannyira, miszerint egyptusi kalandjai alkalmával nem bírták az ott lakók (és egyedül a vastag és jól kihizlalt egyének iránt viseltető tiszteletüknél fogva) átlátni: miképp parancsolhat oly gyenge kis emberke annyi meg annyi ezernek, és ezek miért oly engedelmesek; és eleinte nem Napóleont tartották az igazi fővezérnek és parancsnoknak, hanem Klébert, ki, mint mondják, az akkori és ottani francia hadseregnek legpompásb, legnagyobb súlyú és legnagyobb *circumferentiá*val biró alakja volt.

Nagy Sándor, Hannibál, Julius Caesar különösen alacsony és sovány testmineműségűek voltak, mit bizonyosan tudni, habár ezek sokkal előbb is éltek, mint például Attila, Mohamed, Szent István és Corvin, kikről külsejöket tekintve tulajdonképp csak képzetileg tudunk valamit.

Nelson, ezen kitűnő hős, oly alacsony, száraz és keskeny emberke volt (mit Greenwichben relikviaként őrzött ruhái is bizonyítnak, melyeket trafalgari halálának percében viselt és me-

lyeket alig ölthetne magára egy jó termett tizennégy éves fiú), Nelson, mondom, közönséges szójárás szerint oly „hitvány" testalkotású volt, miszerint őt Törökországban bizonyosan csak hajóskapitány rangra sem emelték, Magyarországban pedig még csak falusi kisbíró méltóságra sem választották volna meg.

Nelson, annyi más celebritások közt, tagadhatlan bizonyságot nyújt arra, hogy a nagy lélek a kis testben is elfér, s hogy azért, mert valakinek teste igen nagy volument mutat, azért még éppen nem következik, miszerint lelkének is múlhatlan nagynak kellene lenni. De ez többször igen, mint nem, egészen *inverse* áll.

S hát honnan van az, hogy mindezen kézzelfogható s annyira szembeszökő igazságok dacára mégis legtöbb ember, *caeteris paribus*, inkább nehéz, mint könnyű szeretne lenni?

Legelsőbben is, mint már érintők, amellett, hogy a sokaság nagyobb tekintettel szokott viseltetni a nagy, mint a kis test átellenében, még azért is, mert a pompás alakkal bíró legelső találkozás alkalmával jobb és kedvezőbb benyomást teszen az illetőkre, mint az apró és soványka személyiség. Midőn – és itt sem kell felejteni a *caeteris paribus*-t – az első, Caesarként, csupa megjelenése által a *veni, vidi, vici*-t mondhatja el, addig a másik iparkodni kénytelen, miszerint azon kedvetlenebb, sőt tán egészen kedvetlen benyomást, melyet a körülállókra tett, testi ügyessége, lelki tulajdonai s általján véve szeretetreméltósága által pótolja.

A sas királyi röpte által mindenkit elbájol; a cinegét, a stiglicet csak látni kell, s már tetszenek; ámde a csalogány, a pacsirta, melyeket halhatatlan Garaynk oly lelkesen illusztrál, csak akkor melegíti keblünket édes szimpátiára, mikor a sötét berkek és a magos egek hangzanak dalaiktúl.

Bizonyos német herceg számos évek előtt Angliában is megjelent. Külseje mindazon feltételeknek tökéletesen megfelelt, melyek a legelső kedves benyomást tekintve szükségesek. Nagyon tetszett. Egy ebédrei meghívás űzte a másikat. Mindenki kereste. S miután egészséges s izmos testalkotása következtében úgy megette az angol *roastbeef*et és *muttonchop*ot, mint

bármely előkelő született angol, sőt kitűnőbben, s úgy megitta a különféle angol sert és azon különféle spanyol és francia bort, mely Britanniát *inundál*ja, mint bármily talpraesett angol matróz (tán csak hogy nagyobb mennyiségben), s mi több, mindezen nagy falatokat és mindezen erős nedveket nemcsak nyelte, de kellőleg meg is emésztette s természetébe tökéletesen és annyira be is vette, úgy, hogy szemlátomást hízva minden új nap kész volt új meg új diadalra, sőt kettőztetett evői és ivói vitézségre, akkor többé nemcsak tetszett, de *„omne tulit punctum"*-ként a londoni publikumnak betű szerinti kedvence lett, és azoknak első sorában állt, kiket az angolok *„goodly man"* cím alatt tisztelnek, szeretnek, becsülnek.

Hercegünk soha nem szólt, de csak evett, ivott s figyelmezett. Ez azonban hitelének nemcsak nem ártott, hanem a Koránnak egyik szentenciája szerint, mely azt tartja: „szólni ezüst, hallgatni pedig arany", azt még inkább nevelte, minthogy valamint más nemzetek, úgy az angol is, egyenlő mennyiségben, az ezüstnél jobban becsüli az aranyt.

Véletlen alkalommal azonban szellemi felsőbbsége a hercegnek egyszerre megtört – mikor ti. egyszer más műtételre, mint evésre és ivásra nyitá meg száját, s O'Connelről levén az ebéd közti szó, szomszédjától mintegy csudálkozva azt tudakolá, hogy valjon az irlandi agitátor valóban katolikus volna-e?

Éppen azon időben bizonyos olasz, szinte herceg, nyomta Albionnak földjét, de nem nagyon, mert vajmi könnyű s *délicat* egészséggel bíró személyke volt. Ez nem tetszett. Ebédre nem hítták – mily szerepet is játszott volna ő az angol konyha Achilles lakomájára emlékeztető, fertelmes nagyságú és rendszerint félig nyers darabjai és aztán mindazon erős serek, szeszes borok és mindenféle pálinkanemek közt, melyek az angol asztal rendes kíséröi? Ő, ki honában leginkább rizskásával élt s csak limonádéhoz, friss vízhez és legfeljebb néha-néha egy-egy pohárka pikolóhoz volt szoktatva! Később azonban, mikor eszének eredetiségét, szeretetreméltóságának rendkívüli voltát elismerni, énekben pedig jeles szavának báj hangját bámulni valának kénytelenek: akkor megint az ő *akciái* nőttek, spedig éppen azon arányban, mint amilyenben a német hercegnek részvényei

süllyedtek. Ha mind a kettő hallgat, bizonyosan a német hercegé a győzelem.

És ítéljünk magunkról. Nem tesz-e ránk is jobb benyomást az úgynevezett „jó pofa", mint az, kinek pofája nem ki, de befelé áll?

Ebédre hívni gyenge egészségűt nem kéj, és a jóravaló házigazda és a derekas gazdasszony, legalább magyar földön, nem örülhet oly vendégnek, ki sem nem eszik, sem nem iszik, vagy minden jobb falattúl fél, hogy ez neki majd megárt; de olyan vendég nyeri el szimpátiáját, ki meg nem veti, sőt ki kedveli a magyar konyha, nem ugyan gyengéknek [való], de talpraesettekhez vajmi illő készítményeit, ki nem vonja félre száját a halászlétűl, bográcsos hústúl és a káposztaétkek azon hosszú sorától, melyet a külföld csak név szerint sem ismer, s miknél jobbat és ízletesbet egészséges emberre nézve – akárki mit is mond – senki sem állíthat elé.

De térjünk a kérdésben levő mintaegyénhez vissza.

Ő huszonnégy éves, katolika vallású, és nehézsége minden *superficies* nélkül körülbelül 130–140 font.

Ily súlyú test, mindent mindenbe véve, leghelyesb és az embernek ezer meg ezer testi, olyannyi árnyéklatú foglalatosságira nézve legcélirányosb.

Birkózásra ily nehézségű egyén ugyan nem kitűnően alkalmas, mert birkózók közt egyenlő ügyességgel okvetlen mindig a fontosabb győz, ha ti. több fontja nem zsírból vagy húsból áll, de ín, csont és ideg.

Ámde birkózásra van-e alkotva az ember? Bizonyosan nem! S ha régi időkben, háborúkban és Minótaurosok és sárkányok átellenében vajmi nagy kedvezés is volt a rendkívüli testi erő, annak elsőségi becse naprúl napra azon arányban száll alá, mint amilyenben úgyszólván órárúl órára szaporodik az emberi ész súgta megtámadási és védelmezési mesterséges erő. És valjon mily szerepet játszik mai időben egy új Sámson, jól kezelt puskák, ügyesen forgatott revolverek s kivált célszerűen irányzott ágyúk átellenében?

A különösen kitűnő testi erő ennélfogva mai időben nem valami irigylésre méltó elsőség, s nem egyedül a most érintett ok

miatt, hanem legfőképp azért, mert a testnek rendkívüli ereje általján véve felette alárendelt elmebeli tehetséggel szokott járni, mintha mind testi, mind lelkierőben a halandó ember nem lehetne egyszerre kitűnő!

S ugyanis nem létez és soha nem létezett valami Herkules, ki egyszersmind Homéros vagy Sókratés is lett volna; valamint egyetlenegy valóságos lángész, mint például Shakespeare, Schiller, Byron, Newton, Vörösmarty, Garay sem bírt kitűnő testi erővel.

Azért – közbevetőleg szólva – a gimnasztikai gyakorlatoknak túlcsigázott voltát sok a közönségesnél mélyebben eszmélő azon okból nem is helyesli, sőt még felette veszélyesnek is tartja, miszerint a testnek szerfeletti erősítése rendszerint a léleknek kifejlesztését löki hátra, és mint számtalan kézzelfogható eset untig bizonyítja, minden magasb szellemi felemelkedésnek útjában áll.

Mily magos vagyok?

E kérdés is, valamint az éppen most bevégzett, hasonlóul igen közömbösnek látszatik lenni, és mindazon kérdésekhez mérve, melyeket még felhozandunk, valóban igen közömbös is; de mindamellett arra nézve, ki magamagát mind testileg, mind lelkileg tökéletesen s minden legkisebb ámítás nélkül meg akarja fontolni s magát magával legkisebb lepleg nélkül megismertetni, arra nézve mégis szintoly kevéssé felesleges és hasztalan, mint mindazon kérdéseknek feloldása, melyeknek fejletlen volta minket valami illúzióban tarthatnának.

Az igen magos alak például, ha ti. magát homály nélkül bírálná, nem fogna (mit annyi torz árnyéklatokban látunk) egy picinke kis nőt venni feleségül – az igenis alacsony legény viszont tudna parancsolni azon viszketegnek, melyhez képest mind a színháznak, mind az életnek padlatán annyi aprókat látunk oly hősi szerepekben figurálni, melyek egyedül magasb és mintegy parancsoló alakhoz csatolvák.

A kérdésben levő egyén nem kevesb mint 5 láb 7 hüvelyk és nem több mint 5 láb 10 hüvelyk.

Férfiúra nézve ez a legszebb és a legalkalmasb magassági arány, úgyhogy az, ki ennél sokkal magasb, vagy a nádszálnak

tulajdonát osztja vajmi könnyen, vagy egy sorra állíttatik Góliáttal; ki ellenben sokkal alacsonyabb, tekintetre és címre nézve okvetlen a Buckóháziak közt leli helyét.

„Erős vagyok-e?"

Ennek feloldása már fontosabb kérdés, mint a felhozott közvetlen kettőé, minthogy jó erővel bíró igen sok testi foglalatosságokban vehet részt, melyekből a gyenge egészen ki van zárva, vagy melyek gyakorlatában ő elmúlhatlan igen alárendelt, sőt néha még kacagásra is gerjesztő szerepet kénytelen játszani.

Magát e tekintetben tökéletesen kitapogatni és ámítás nélkül kiismerni ennélfogva nemcsak hasznos, sőt legelkerülhetlenebbül szükséges, ha ti. az ember magamagát készakarva bolonddá tenni és másoknak gúnykacajára alkalmat nyújtani nem akar.

Ámde miképp tapogassa és ismerje ki az ember saját testi erejét?

Ez vajmi szövevényes s csak felette nehezen feloldható tapogatvány, spedig, mert az erő igen sokféle árnyéklatú, mihez képest egy, két sőt többnemű próbatétel még korántsem elég annak elhatározására, hogy bizonyos egyén erős-e vagy sem!

S ugyanis igen sok létez, ki felette jó gyalogoló, kitűnően jó úszó, ki sebesen és messze fut, ki magast és szélest könnyedén átugrik, mit gyenge testtel nem tehetni; ámde másrészről nagy súlyt emelni, valamit messze magától hajítni megint nem képes; – midőn viszont számtalan egyén van, ki kezeivel igen nagy terhet bír helyből mozdítni, hátán pedig kétannyit elhord, mint a közönséges egyéniség, kitűnően sokat gyalogolni ellenben nem képes s annál kevesebbé sebesen futni vagy éppen nagyot ugrani.

Egyiknek fő ereje lábaiban, másnak kezeiben, harmadiknak derekában létez sat., mely sajátságok ennélfogva külön-külön foglalatosságokra vezérlik a magával számot vető embert. Teherhordónak például a gyenge derekú be nem áll – midőn viszont a nehéz testű nem választ levélhordozói tisztet.

Igaz ugyan, hogy kora nevelés, gyakorlat és idomári mesterség által szinte csudáig kiképezhetni az emberi erőnek külön árnyéklatit – és emellett az is eldönthetlenül áll, hogy a szegényebb sorsú egyénnek rendszerint nincs választási joga vagy le-

hetősége elhatározni, mire használja testi erejét s mire adja szegény fejét, de neki általján véve betű szerint „mindenesnek" kell lenni.

Kézmunkás egyének közt, kik kirekesztőleg testi működésük által keresik mindennapi kenyerüket és pótolják az élet egyéb számtalan szükségeit, nem létez a külön-külön individuális testi erőknek azon ismeretlensége, mely ama társasági személyeket, kik fejjel dolgoznak, és kivált a főbb rendűeket, tartja vakságban.

Napszámosok, szántóvetők közt igen jól tudják, hogy ki bír közülök legtöbb fát vágni, legnagyobb tért felszántani, legmélyebb árkot ásni bizonyos idő alatt – s hogy ekképp ki közülök a leghatalmasb. Mesterembereknél nemkülönben áll a dolog, ott is okvetlen kiviláglik egynek vagy másnak több-kevesebb testi ereje.

Ámde azon okból, mert ezen szférákban egyik a másiknál egy kissé magasabban áll, azért mégis azt mondhatni, hogy például a falusi parasztlegény általján véve többet-kevesebbet minden mezei és sorsához kötött munkához alkalmas. Valamint – az ügyességet ide nem számítva – testének tehetségéhez képest egyik szabó többet-kevesebbet úgy megvarrja a nadrágot, mint a másik, és egyik kádár többet-kevesebbet úgy elkészíti a hordót, mint a másik sat.

Igaz, de mindig csak „többet-kevesebbet" – mi tőszomszédságban áll a „meglehetős"-hez, ez pedig a „hiányoshoz", ez továbbá az „alávalóhoz", ez végre a „pöködelemhez"!

Nem is tartja ehhez képest a magyar szójárás azt, hogy ez vagy amaz „mindenre" való, de éppen ellenkezőleg, azon állításban feneklik mélysége, miszerint ez vagy amaz „nem arra való" – ti. nem arra való, amiben forog és gyakorolja tehetségét.

Az ember (az ép, az egész ember ti.) – mint már fentebb érintők – bizonyos pontig, ha nem is mindenre, legalább igen sokra alkalmas, s valamint oktatás által a lelket, úgy a testet is célirányos gimnasztika által mód nélkül tágíthatni, erősíthetni.

Igazi köre az embernek azonban, melyben úgyszólván csodákat művelhet, mindig s mindig csak az, melyre születve van.

És ha a szegényebb sorsú általján véve szabadon nem is választhatja meg azon kört, melyben forogni kívánna, és melyben kitűnően forogni is tudna; kérdem, nincs-e hatalmában a tehetősbeknek s kivált a kormány embereinek – mert hiszen legnagyobb számban ezek applikálják a szegényebb sorsúakat – azon körbe állítni őket, melyre teremtve vannak? S valjon az uraságnak és uralkodásnak filozófiája nem abban áll-e, hogy mennyire csak lehet, mindenki azon helyre állíttassék, melyben legtöbb jót és hasznost művelhet – és egy nemzetnek valódi súlyát és becsét nem az határozza-e el legfőképp, hogy egy tagja se kalandozzon hasztalan, sőt károsan igazi szféráján kívül, de mindegyik azon körben működjék, melynek talpraesett kitöltésében ő legtöbb isteni szikrával bír!

„Egészséges vagyok-e?"

Mily kimondhatlanul fontos s rendszerint mily sötét homályban lappangó kérdés!

A nyavalgó vén általján véve ugyan elvégre kiismeri baját, s bajának oka is kiviláglik előtte sokszor vajmi tisztán – de valjon mikor? Közönségesen csak akkor, midőn már késő, s midőn már ki van gyalulva elfogadására a hat deszka.

Huszonnégy éves korban, sőt ha lehetséges, még előbb tökéletesen és legnagyobb mélységben kiismerni saját testét vagy más szavakkal: azon erőművet, mely a léleknek lakásul szolgál, ím, ez a csomó, ez a rendszerint egészen soha vagy csak akkor kiviláglő titok, mikor a segítség már lehetetlenségre süllyedt.

A testi hiány, a nyavala és ennek gyökéroka néha olyannyira el van takarva, el van burkolva az ifjúság természetes pezsgősége vagy az életnek étel, ital s mozgás által felcsigázott volta következtében, miszerint olykor a legmélyebbre hatónak szeme sem vesz semmit is észre, mi a testnek tökéletes voltát csak távolról is gyanúba hozni képes volna.

A testünkön úgyszólván künn lakó, ki minket csak kívülről lát, legyen bár a legnagyobb tapasztalású orvos, a leghiggadtabb bölcs, egyébiránt nem is bír azon tehetséggel, testünk erőművét helyesen megbírálni. E műtételt mindenki csak magamagán viheti végbe, minthogy annak diadalos közvetlen eszközlésére nem használhat vagy legalább nem elégséges a „kül-

szem", de azt okvetlen egyedül a homályibúl kivetkeztetett „belszem" képes eszközölni kimerítőleg.

Belszemmel mindenki bír. De fájdalom, e szemet a legtöbb csak éltének végén vagy igen későn nyitja fel, mikor már elillant a segíthetési pillanat, vagy a helyreállíthatás már vajmi problematikussá vált!

A legeszesebb sem vehet tapasztalást végrendeletileg bármiben is készen és ingyen át.

Valamint a dajka nem óvhatja meg a kisdedet néhai bukástúl, de az végre magamagát fogja megóvni, ha már többször fájdalmasan bukott, úgy se tanoda, se tanár, se könyv, se szülei vagy jóakarói tanács nem képes a serdülő, a megnőtt és az év szerinti megérett feje fölűl elhárítni mindazon veszélyt, mely a halandót mindenben környezi. Tapasztalásért fizetni és szenvedni többet-kevesebbet minden ember kénytelen.

A különbség csak az, hogy a szerencsésb, tán angyaloktúl tartott kisded bukásai közt csak orra vérével és legfeljebb kék foltokkal fizetendi meg kiskörű tapasztalatinak díját, az elhagyott ellenben nyakát töri. Úgy a serdülő, a felnőtt, a megérett tapasztalásért vagy egész életének kapitálisát veri sáncba, vagy annak csak felével, sőt csak kisebb részével is vásárolja meg a most kérdésben levő tapasztalási *panaceát*.

Angol közmondás szerint minden negyvenéves egyén vagy orvos, vagy tökfilkó.

Mi annyit jelent, hogy az emberek okosabb része negyven év betöltésével tudni fogja, testével hányadán van, és annak mi használ és viszont mi árt.

És igaz, ha negyven év lefolyta után, mikor tirolisi felfogáshoz képest az embernek esze megnyílik, mindenki „jól ismerné" magát, ez is az egész emberiségre nézve már nagy nyereség volna, mert, mi tagadás benne, a halandók legnagyobb része negyvenéves korban még mindig a leggyermekiebb ámításokban ringatódzik.

Ámde éppen ez okbúl, ha ezen negyvenévi terminust tán harmincadik évre lehetne állítni, sőt némi egyéneknél még kevesebb évekre szállítni le, nem volna-e ez az illetőkre nézve valódi szerencse és a lehető legbecsesb vásárfia!

Tagadhatlanul. Mert valamit olcsóbban vásárlani meg mindig nagy előny, kivált, ha az időnek megtakarításáról van szó, az időnek, mely ha eszesen használtatik, a lehető legnagyobb kincs.

Egyetlenegy magamagát fenékig ismerő húszéves egyén már valami *pondus*, és ha számos ily egyén van, ez természet szerint az egész állományra nézve még nagyobb súly, minthogy azon arányban fog növekedni a mindenre képesek sora – egyik erre, másik arra –, amily arányban több vagy kevesebb egyén fog jó eleve magamagával megismerkedni és ezen megismerés következtében azon célra egyesíteni egész erejét, melynek elérésére hajlamot s némileg bizonyos hivatást érez magában.

Tán nem lesz helytelen itt megelőzőleg és közbevetve érinteni, hogy az önismeretnek csak úgy lehet üdvös eredménye, ha az illető nemcsak testének minéműségével, de legfőképp lelkének tulajdonival iparkodik megismerkedni, minthogy a testnek bármily fényes sajátságai csak a léleknek világossága által érik el valódi díszüket, és a legkitűnőbb testi elsőség fekete folttá válik a tündöklő lélek átellenében.

Ez előttem nem ismeretlen tárgy, de valamint mindenben valami logikai rend szükséges, és a kisdednek pép helyett lelki eledelt nyújtani bizonyosan felforgatott rendszer, úgy nem hiszem, hogy hibázom, ha az önismereti műtételnek lépcsőzetit a testtel kezdem és a lélekkel végzem.

A leggyakorlatibb orvos, a legtisztábban látó bölcs nem képes valakinek testi egészségéről kimerítő bírálatot nyilvánítni. E műtételnek legfőbb munkáját, mint már érintők, minden egyén magára nézve egyedül saját maga viheti véghez kimerítőleg.

Ámde azért, mert e dologban mindenki egyedül saját maga lehet a fő munkás, a főszereplő, azért abból a kívülről helyezett orvos vagy bölcs koránt sincs egészen kirekesztve, sőt sokszor tán éppen ilyesek a fő, habár közvetett faktorok, miképp efféle önismereti sikerletek ugyancsak kimerítőleg és talpraesetten menjenek véghez.

Ugyanis az éles eszű orvos, a mélyen kombináló bölcs, ha nem is lát, ha nem is foghat kézzel, azért nincs kitiltva a sejdí-

tésből, mely néha biztosb kalauz, mint például számos húszéves ifjúnak csak félig-meddig felnyílt „belszeme".

A fiatalságnak érzete, a testi funkcióknak sebesebb forgása, étvágy és annak kielégítése, a jóizű álom, az ifjúkor szenvedelmei, a szívnek a más nem iránti fel-felébredése s általján az élet tavaszának kimondhatlan bája: annyi virágokkal hintik bé az ifjúság napjait, miszerint testüknek egy-egy hiányosabb karikáját, egy-egy mélyebben lappangó baját nemcsak nem veszik észre, de sokszor nem is gyanítják; jóllehet azon elhanyagolt karika, azon nem méltánylott baj fogja okvetlen bekövetkeztetni azon kora halált vagy azon sok évek során keresztül viselt kimondhatlan sok unalmat és kínt, melynek annyi halandó esik martalékul.

Mily súlyos az illetőknek belszemét ily évkorban csak félig-meddigi felnyitásra is bírni, azt minden nap untig bizonyítja; valamint azt is, fájdalom, hogy az ilyféle ügyekezet számtalan fiatalnál nem egyéb, mint a „szerecsennek fehérre mosása", és ekképp egészen hasztalan, honnét aztán idő előtt annyi reményteli dől hideg sírba.

Anyák e tekintetben legényes fiaiknak átellenében csak keveset vagy szinte semmit nem tehetnek, minthogy a „vénasszony" szava általján véve legényekre nem hat.

A vénasszony! Ezen, az egész világon többet-kevesbet becsmérelt személyesség!

A vénember iránt, kevés kivétellel, mindenki némi tisztelettel viseltetik; a vénasszony ellenben csak ritka kivételként talál valakit, ki iránta egy kis tiszteletet vagy csak egy parányi kíméletet is mutatni kész volna.

Igazi szégyen az egész emberiségre! Pedig nemcsak alábbrendelt, még félig-meddig barbár népeknél létez ezen csúfteli fogalom és bánásmód, de valamint a magyar pajzán negédjében a „vénasszony" által olyasvalamit képzel kipingálni, minél valami alábbvaló képet, férfiúra illesztve, nem képes kigondolni, addig, mint ő hiszi, az oly kedélyes, annyira tiszta moralitású s most oly nevetségesen elbízott, felfújt és magamagában oly igen szerelmes német, azon fogalom által, melyet az ő „altes Weib" kitételéhez köt, minden önámításnak dacára, éppen nem

kímélőbb, nem lovagiabb, mint az általa annyiakban lenézett és becsmérlett magyar, és e tekintetben azon két nemzettel, melyek a civilizáció élén állni *praetendálnak:* a franciával és az angollal ti. legszebb egyetértésben van; minthogy valamint a francia az ő *„vieille femme"* billege által mindenre, mire azt csak alkalmazza, valami szégyent sütni gondol, úgy az angol sem köt az *„old woman"* annyiakra szórt szójárásához valami olyas képet, mely nem volna a legrútabb, a leggyűlöletesb torzkép.

Igaz, hogy a „vénasszony" rendszerint nem szép látvány, és a férfiúi nem e tekintetben is sokkal szerencsésb, mint az asszonyi, mert míg számtalan felette jóképű és teljes testű aggastyánokat van alkalmunk bámulni, addig csak vajmi ritka tünemény a tűrhető szépségű agg asszonyság.

De ha igazságosan egybevetjük mindazon szenvedéseket, sőt kínokat és azon számtalan keserű napokat, melyek az asszonyi nemhez csatolvák, azon iránylag csekély kellemetlenségekkel és bajokkal, melyek a férfiúnak iránylag oly könnyű osztályrészei, s ha meggondoljuk, mennyit kénytelen tűrni sok asszony, és mily meg nem szűnő unalom közt folynak el évei, míg több mint egy férj száz árnyéklatú időtöltések, sőt élvezetek közt vidorul éli napjait: akkor nem pirulunk-e el, hogy a szegény elhervadt, összeroskadt asszonyi teremtést annyiszor kacagás és gúny tárgyául tűztük ki? És ha ilyest az anyának saját fiúivadéka cselekedhet, ugyan lehet-e ily természet elleni ténynek más alapja, mint romlott szív vagy szeszes italok által egészen elázott állapot?

Igen, átlátom, mily kellemetlen néha azon meg nem szűnő félelem súgta intés, mellyel az erőtől pezsgő, tökéletes érettséghez közelítő fiút édesanyja minden alkalommal érinti; valamint azon veszélyt is igen tudom méltányolni, miszerint ama serdülő, ki efféle intésekre igen nagyon is hallgat és azok útmutatása után szembehunyva cselekszik, sokszor anélkül, hogy észrevenné, azok sorába süllyed, kik a világ előtt a *„Muttersöhnlein"* címe alatt ismeretesek.

Az erős nem szívesen hallgat a gyengének szavára, ha a testtel járó életmódról van szó; de másrészről, ha saját fia anyjával durván vagy béketűretlen bánik: ugyan hol a világ hátán keres-

sen és leljen a régi elözvegyült asszony engedékeny kímélést és tisztelgő hajlamot egyébütt.

Alig is van ehhez képest halandók közt szívrehatóbb látvány, mint azon gyengéd viszony, mely Coriolanusként (de hazát nem áruló Coriolanusként) a fényes bajnokságú hőst csatolja leszáradt, gyengécske agg anyjához.

[2. GYÓGYÁSZOK ÉS GYÓGYMÓDOK]

Sem anyai gond, sem atyai intés, sem orvosok és bölcsek tanácsa nem képes a serdülőnek belszemét tökéletesen felnyitni, ők egyedül figyelmet és több meggondolást gerjeszthetnek, és többet-kevesebbet minden ifjúnak saját megismerési processzusa tulajdonképp csak akkor fog kezdődni, mikor már valami szembeötlőbb baj történt rajta; valamint a kisded is csak akkor fogja fel a tüzet, mikor már megperzselte magát, és a szamár is csak akkor lesz kevesebbé szamár, mikor a jégen már egyszer jól elsikamlott és derekasan megütötte magát.

És ekképp minden, mi e tekintetben elérhető, nem egyéb, mint az, hogy ezen megismerési időpont ne akkor álljon bé, mikor már késő. Boldog, kinek ez a sorsa!

És erre nézve éltesebb, de még nem aggkorú jóakarók, kik már némileg lefizették a tapasztalásnak árát, valódi csudákat művelhetnek. Mert valamint a vénasszony szavára nemigen hallgat az erős férfiú, kinek mindaz egy cseppet sem árt, mi az éltes asszonyra nézve igazi méreg volna, úgy a vén megtörött aggastyánnak tanácsát is csak vajmi ritkán követi az ifjú, erőtől pezsgő.

Meggyőződésem szerint az orvosi tant az életnek már tavasz korában kellene bizonyos pontig a közönséges oktatás tárgyai közé emelni. Mi bizonyosan hasznosb volna, mint a serdülőt mindazon görög és latin zagyvalékkal tömni tele, melyekkel még mái időben is kínoztatik az ifjúság.

Ennek nehézségét, sőt kivihetlenségét mái időkben én éppen nem látom. Mái időkben, mondom, mikor naprúl napra jobban-jobban kiviláglik, hogy sem *homeopata* parány, sem *allopata* dózis, sem gräfenbergi hal-diszciplína, sem magnetizmusi cirógatás nem művelhet csudákat, hanem hogy valamint az

okos életmód legtöbb nyavalának útjában áll és annak kitörését vagy elfajulását tiltja, úgy az okos és következetesen hosszabb ideig folytatott életi rendszer a halandót számtalan oly bajbúl ki is gyógyítja, melyen a jelen napi oly tarkabarka orvosi szemfényvesztés de legkisebbet sem fog.

De e tekintetben is, mint annyi másban, olyannyira szereti misztifikálni az ember magamagát! Hihető-e például az, hogy *homeopata* adagocskákkal valakit, ki gyomorgörcsökben szenvedez, e bajbúl ki lehessen rántani, ha ezen valaki naponként a legkülönbféle ennivalókkal fulladásig megtölti hasát? Vagy hogy egy derék dózis *allopata*féle hánytató vagy hashajtó őt szaporán és olyannyira kitisztítsa minden *materia peccans*búl, miszerint aztán legott kettőztetett erővel és büntetlen tömhesse meg pelikánként szétpattanásig gégéjét megint – pedig hány van ilyen, ki ezt nemcsak lehetségesnek, de mi több, valószínűnek is hiszi. És itt egyedül azon rögtöni esetek, mint például: gutaütés, gyulladás, angina stb. képeznek kivételt, mikor tüstént segítség szükséges.

A *homeopata* adag ugyan elcsúszhatik-e annyi kevert akadályok közt azon pontig, hol az embernek élete lappang? Az *allopata* mennyiség viszont nem zavarja-e fel semmi haszonnal, sőt bizonyos kárral az ember egész természetét, és ha a testből némileg tán ki is sepri a *materia peccans*nak részét, valjon egyúttal nem kalapácsolja-e le az emberi testnek azon egészségre törekvő erejét, melynek elfojtásával nem mehet végbe gyógyulás, sőt ha ezen természeti erő tökéletesen megsemmisíttetik, akkor a kúrának szükségképpi elkerülhetlen következménye ugyan lehet-e más, mint a lélekharangnak megzendülése és a „*De profundis*" zene intonációjának bekövetkezett órája?

Bizony soha!

Ha valaki például nagyon szenved főfájásban és sokszori szédülés martaléka, ugyan ki fog-e hihetőleg e bajokból lábolni, ha márúl holnapra egészen megváltoztatja életrendszerét?

Nyomozzuk.

Valjon hogyan élt eddig a kérdésbe hozott egyén? Mozgásban igen fukar volt, ágyát ellenben nyolc, kilenc, sőt tíz óráig is nyomta minden istenadta huszonnégy órában rendesen. A le-

vegő veszélyeinek csak ritkán vagy alig tette ki magát. Legtöbb ideje odahaza, vagy födél alatti társaságban, vagy a színházban folydogált az örökség tengerébe. Ebéd és vacsora alkalmával, bevett szokás szerint, mind evés, mind ivás tekintetében emberül lerótta polgári kötelességét kivétel nélkül, ünnepeknél pedig még különösen ki is tünteté magát a kalán, villa, kés és pohár vitézséges használatában. Feje azonban sokszor vajmi nagyon fájt, és a számtalan szédelgések elkerülése végett ő rendszerint nagy karszékében ülve s nyújtódzva kínlódott. És ezen bajai lankadásra nemcsak nem simultak, de éppen ellenkezőleg, őt olykor kettőztetett erővel gyötrik, jóllehet naponként rendesen megkeresi őt a *homeopátiának* bizonyos és valódi csodákat mívelő és ekképp legnagyobb divatban levő hőse, és minden megjelenés alkalmával okvetlen bekapat véle egy-egy labdacsot. De eddig legalább minden haszon nélkül! Mi nyilván azt bizonyítja, hogy a legkitűnőbb lángész is néha-néha sötétben tapogat, mert eddig legalább az érintett *homeopata celebritás* labdacsaiban az igazi (!), a nyavalára egészen illő gyógyszert kiszemelni még nem tudta, még nem bírta.

Most, azt mondják, hogy vagy egy híres *allopatát*, ki egészen új gyógyítási rendszert talált fel, fog használni a szőnyegen levő főfájós és szédelgős, vagy a víz csudaerejére fogja bízni kínos és veszélyteli bajainak legyőzését, miképp aztán, mind kívülről, mind belülről kellőleg lemosva és kimosva, oly friss, oly egészséges és oly fürge remél lenni, mint pisztráng a hűs forrás fenekén. Vagy ha ez sem használ, akkor bizony valami *magnetiseur* és ilyesekkel rendszerint szoros szellemi kapcsolatban levő *clairvoyant* leszen azon *ultimum remedium*, hol valami segítséget találni reménylünk. Mert ha sem *homeopata*, sem *allopata*, sem *hydropata*, de még a *magnetiseur* sem használhat: akkor nem marad egyéb hátra, mint szenvedni és jajgatni egy kis vigasztalás végett, vagy egy még végsőbb *refugium*ként azon csudagyógyászoknál keresni segítséget és enyhülést, kik *sporadice* üdőről üdőre hol éltes asszonyok, hol *misericordianus* fráterek, hol tudatlan, de azért mégis igen tudós parasztok képében – kik mintegy közelebb állván a természethez, azt azért jobban is ismerhetik – tűnnek itt-ott, kivált német földeken élő, s rendsze-

rint mint nagyon bámult, de kevés hasznú üstökös csillagok tűnnek csakhamar ismét el.

Nevetséges volna azt állítni, hogy nem létez sem bölcs *homeopata*, sem bölcs *allopata* orvos, vagy hogy a víznek nincs gyógyszeri tulajdona, ha az bármily józanon és célszerűen használtatik is, vagy hogy nincs a természetnek a magnetizmussal együtt már oly titka, melynek felfedezése gyógyításra nézve hasznos lehetne; vagy azt állítni, hogy az egész patikai inventáriumban és mindazon számtalan savanyú, keserű és egyébkénti ezer tulajdonú forrásokban, melyek e földön szinte mindenütt kínálkoznak, vagy a füvek, növények, fák kimeríthetlen árnyéklatában és mennyiségében, és elvégre a folyók, tavak, tengerek fenekén és a dombok, hegyek és általján az egész világi planétának széles terén és mély gyomrában egy csepp, egy morzsa sem létezne, sem lappangna, de éppen semmi se, mit a Teremtő az emberi sorssal járó nyavaláknak legyőzésére vagy legalább enyhítésére alkotott és rendelt volna.

Ha állatok számára létez bizonyos bajaikra illő gyógyszer, és azok (például ebek, farkasok, madarak) *instinctus*oknál fogva ki is bírják ismerni azon gyógyszereket, melyeket *instinctive* fölkeresnek és használnak is (mit legkevésbé sem tagadhatni), akkor kérdem, hihető-e az, hogy az emberi nem ki legyen rekesztve ezen természeti, ezen isteni kedvezésből? Ahogy rá nézve az egész roppant természetben semmi, de egy parány se létezzen, mit esze és belátása szerint magára nézve gyógyszerül használhatna.

Lehetne-e ennél, kérdem, valami nagyobb képtelenséget szavakba foglalni? Alig hiszem. Úgyhogy az orvosi tudománynak hasznát általján véve tagadni nem is egyéb, mint hiú pajkosság, valamint azon kételkedni is szinte az, mihez képest lehetnek egyes iskolailag ki nem tanított *naturalista*k, kik különös észrevevő talentummal felruházva, a közönségesnél nagyobb sikerrel fel bírják leplezni a természetnek gyógyulást következtető titkait, és ezeket célszerűen is tudják alkalmazni.

Sokan azt hiszik, hogy az állati *instinctus* biztosb vezér, mint az emberi tudomány. És ez sok tekintetben igaz, mert az állati *instinctus* soha nem változó alapon sarkall, az úgynevezett em-

beri tudomány ellenben vajmi sokszor csak bitorlott fénytől ragyog és nemcsak nem tudomány, de ennek éppen ellenkezője, ti. egyenes tudatlanság, felszínség, sőt néha a legszemtelenebb hazugság. Már ha ilyféle bölcsességgel hasonlíttatik össze az állatok *instinct*je, akkor igaz, az állat az ember fölibe kerül. Ámde nem volna-e az egész nagy természetre nézve az a lehető legkeserűbb gúny, csak pillanatig is azt gondolhatni, hogy a homályiból gyökeresen kitisztult emberi észnek, értelemnek és tudománynak összes *pondus*a bármiben is hiányosb kalauz volna, mint az állatok mindig csak igen alárendelt fokozatban tapasztalt *instinct*je – jóllehet ez némieknél oly bámulatos, miképp azt emberi ésszel fel sem foghatni, mint például a levélgalambok orientációi *instinct*jét!

Az emberi észnek és értelemnek előmeneteli tehetsége minden tudományi osztályokban és ekképp az orvosiakban is határtalan. S valjon hol létez azon gát, azon korlát, melyen túl ezen előmeneteli vágy nem hathat? Ugyan, kérdem, ki jelelheti ki ezen *nec plus ultrát*?

Az orvosi tudomány ehhez képest, jóllehet már mái időkben is magas polcon áll, idővel még inkább ki fog fejlődni, mint nemkülönben minden egyéb emberi műv és ismeret.

Nincs is nekem ennélfogva legkisebb kifogásom sem a most fennálló orvosi rendszer, sem azon egyének tudománya és mély ismerete ellen, kik ezen tudománynak felszentelt képviselői és alkalmazói.

Vannak köztök kitűnő személyiségek, kiktől valódi orvosi filozófiát és tudományuk felfogásában és gyakorlatában a legmélyebb bölcsességet, tapintatot és bánásmódot nemcsak nem tagadhatni meg, sőt kiket mindezen fényes tulajdonaikért csak dicsérni lehet és becsülni kell.

Ámde az orvosnak ügyessége (tán rögtöni halálveszélyt kivéve) még nem elég valamely súlyosb betegnek egészségi lábra állítására; de ehhez éppoly szükséges, sőt tán szükségesb az orvosnak jelleme, független állása.

S ugyanis az okos gyógytanár előtt nem titok, sőt egészen világos, hogy a gyógyulás súlyosb bajokból, kivált éltesb egyéneknél, csak úgy mehet tökéletesen végbe, legyen bár e baj hosz-

szadalmas nemű, bár életveszély elhárítás utáni *reconvalescentia*, ha a beteg evésben, ivásban és általján az egész életmódjában a lehető legszorosb *régime* után él, spedig nemcsak egy-két napig, egy-két hétig, egy-két havig, de néha számosb évek során keresztül, tán szint' a sírig. Ilyen recipét azonban, ha az szükségképp igen szigorú és ekképp nagyon is keserű, egyedül az erős jellemű orvos ordinálhat, minthogy az emberek legtöbbje még a halál tőszomszédságában sem akar túladni a lehető legtöbb élvezeten. És ekképp ezen sokszor igen nagy erőszakú vágyon a gyenge orvos akarata megtör, és azon egyedül a szilárd jellemű diadalmaskodhatik!

Ámde ugyan hol találtatnak ilyféle szilárd jellemű orvosok! S ugyan lehet-e legjobb akarattal is a kezdő szegénylegény orvos ily visszaijesztő jellemű? S ha találkozik ily zománcatú, nem fogja-e őt betegeinek csekély és mindinkább apadó sora – ha emellett számtalan életjavakat nélkülözni, sőt szinte koplalni kénytelen – lassan-lassan más felfogásra és egy kis tágításra bírni, kérdem? S kivált ha naprúl napra több kincseket szerző, nagynevű és nagy hírű kollégáinak szisztémáját *ponderál*ja, melynek legmélyebb s titkosb sarkalata vajmi sokszor, sőt rendszerint nem az, hogy a beteg bajából kilábuljon, hanem hogy a beteg, kivált a jó és készfizető beteg, *ordinarius*án ki ne adjon. Mily szisztémának filozófiája aztán nem egyéb, mint ügyes kötéljárókénti *aequilibrium*tartás a betegnek gyógyulására, de egyszersmind lehető legtöbb javak élvezésére serkentő vágya közt.

Kivételek, mint mindenütt, úgy itt is vannak. De én legalább egyetlenegy sokáig nagy divatban fénylő és igen sokaktúl keresett orvost sem ismertem, ki efféle kötéljáró tempóként praxisában nem *balancír*ozott volna.

Számtalan orvos a legnagyobb szigorúság hírében áll, noha túlságosan engedékeny. S ugyan miképp jut ily bitorlott hírhez? Felette könnyen s egyedül csak azért, mert esze elég furfang betegeit *categorice* óvni mindazon számtalantúl, mi nekiek úgysem kell vagy felette közömbös, azon élvezetek fölött ellenben szemet hunyni, miknek eltiltása veszélyt hozhatna, nem ugyan betegeire, de saját drágálatos magára!

Valami dús és, mi több, dúsan fizető nyavalgó segítségért bizonyos *homeopatá*hoz járult. De a reggeli és kivált az uzsonnai kávén azon okból nem akart túladni, mert, mint ő állítá, kávét mellőzve soha álom nem szállna szemeire!

A megkeresett *homeopata* azon dilemmába jutván, mely csaptatóba már számtalan *homeopata* volt, hogy vagy eltiltsa a kávét, vagy ő tiltassék el utóbbi látogatástúl – megengedte a kávét spedig a *homeopátiá*nak „*similia similibus*" sarktörvénye szerint.

„Keményen alvó egyének álmát megzavarja a kávé, sőt ilyeseket ébren tart; ámde azt, ki valami más okból úgysem alhat, ugyan miképp foszthatná meg a kávé attúl, mi rá nézve nem létez? Ez lehetetlen! És ezért a kávé ezen kivételes esetben még *homeopata* szerré is válhatik, és a *similia similibus* csalhatatlansága szerint az alvást is elősegítheti – ha ti. az illető azt (ti. a kávét) nem mint reggelit, mint uzsonnai nyalánkságot élvezi, hanem mint valami rá nézve igen hasznos, sőt szükséges gyógyszert hörpölgeti és nyelegeti." – Így okoskodott, és az *omne tulit punctum* témája szerint sokáig és rendesen húzta az *angáriá*t, míg a nyavalgó dús csakúgy itta kávéját, s csakúgy kínlódott s fel-feljajdult, mint azelőtt. – Az egy kissé nagyobb dózistúl, mint amilyent Hahnemann ordinál, az érintett *homeopata* azon okból nem riadott vissza, mely szerint mint minden, úgy a *homeopátia* is újabb időben nagyobb előmeneteleket tett, és ekképp – bizonyos esetekben – nagyobb labdacsokat, sőt igen nagy csészékben levő nedveket is bekapat.

És ha ilyet tapasztal a kezdő szegénylegény orvos, és száz árnyéklatban tanúsítja, mily könnyű az embereket misztifikálni, sőt mennyivel jobban kedveli számtalan a misztifikációt, ha az egy kissé édes, mint az igaz szót, ha az csak egy kissé keserű: akkor valjon csuda-e, hogyha ő is a *mundus vult decipi* Machiavelli-féle nótája szerint legott azon kötéljáró tempót kezdi járni, ügyesen középet tartván a betegnek vágyai és a patikának divatban levő szerei közt – mely kötéljárás annyi orvosi hírnek és gazdagságnak nem legmélyebb, de egyedüli sarkalata.

Minden ember kalkulál. Ha legtöbb igen hibásan is, de azért mégis kalkulál.

A nyavalgó, testi állapotját tapogatván, ha az neki alkalmatlanságot vagy fájdalmat kezd okozni, előbb-utóbb rendszerint orvosi segítség után vágyik.

Régibb időkben, nagyobb vonásokban elősorolva, tapaszok, kenőcsök, kisebb-nagyobb fecskendések folytonos használata, *homachalék*, vértisztítók, érvágás, izzasztás, hánytató, hashajtó, savanyúvizek és fürdők voltak körülbelöl azon fegyverek, melyekkel az orvosok a nyavalák légiói és a halálnak sok mineműségei ellen síkra keltek és harcoltak.

Hahnemann új *aerát* alkotott.

Ahelyett, miszerint azelőtt az orvosok tán azon okból számtalan óvszereket koncentráltak egy-egy *recipé*ben, hogy valamint több agár egy nyúlon könnyebben győz, mert ha azt el is szalasztja az egyik, tán megcsípi a másik – szintúgy a sok együtt járó gyógyszer közt is hihetőbben találkozhatik valami a nyavalának nyakát kitörő *specificum*, mintha valami *Solofänger*-ként (melynek tisztje oly súlyos, s csak ritkán jár sikerrel) izolálva csak egyetlenegy gyógyszer szállna a nyavalával párviadalra, ... ahelyett, mondom, hogy ily bölcs rendszer alá szembehunyva görbedett vala Hahnemann, ő új *aerát* alkotott.

Mennyivel okosabb és természetesb az ő milliókra, billiókra etc. etc. alapított szisztémája, mint az érintett nyulászati és kopászati misztifikáció, az, mennyire én hiszem, még el nem döntött kérdés.

Hogy bizonyos szereknél egy *gran*nak milliói részecskéje hatással lehet az emberi testre, azt nem tagadhatni.

Nagyanyám bizonyos szekrényben egy *gran* mósuszt tartott. Lefolyt élte után, mely körülbelül hatvankét évvel ezelőtt történt, édesanyámra szállott mind mósusz, mind szekrény. Nemcsak az, de azon terem is, melyben ez helyét lelte, kimondhatlan erős mósuszszaggal volt szaturálva, jóllehet e terem naponként rendesen kiszellőztettetett, sőt nemritkán napestig nyitva állt. A mósusz pedig számos éveken keresztül sokszor gondosan mérlegeltettetve, soha valami súlyhiányt észrevenni nem engedett.

Szagolni valamit hogy lehet? Nem másképp, mint ha valami része annak, mi szagot terjeszt, orrunk hártyáit illeti. Nemde igen?

És ha ez áll, mily csuda kicsiségű parány lehetett az, mi az érintett mósusztúl szaglósensusunkkal kontaktusba jött!

Ha meggondoljuk, hány évek során keresztül és mily nagy és terjedelmes hatással párolgott ki ezen mósusz, és mégis az emberi tapintathoz képest mindig ugyanazon egy súlya maradt, tagadhatjuk-e akkor, hogy bizonyos szereknek milliói része is nagy hatással lehet az embernek organizmusára? S ugyanis ha a kérdésben levő mósusznak bizonyosan csekélyebb mint milliói része ránk nagyon és mintegy kellemetlenül hatott, úgy, hogy azt mindig igen éreztük, lehetetlennek fogjuk-e akkor azt tartani, miszerint másféle szerek is gyakorolhatnak, valamint észrevevőleg a mósusz orrunkra, úgy észrevevés nélkül nem *sensus*ainkra, hanem egyenesen életünk legmélyebb forrásira? Ezt mélyebb meggondolás következtében tán nem fogjuk egyenesen lehetetlennek tartani.

Úgyhogy a Hahnemann-atomféle gyógyszerekben tulajdonképp nem lappang egyenes és kézzelfogható képtelenség, sőt az elősorolt mósuszféle sikerletekhez képest még a plauzibilitásnak bizonyos színében is mutatkozik a hahnemanni találvány.

A kérdés itt, ítéletem szerint, nem is a dolog „lehetése", de egyenesen a dolog hihetősége körül forog.

Már mi a dolog hihetőségét illeti, noha mint fentebb érintők, ez még egészen el nem döntött kérdés, én, individuális belátásom szerint, ezt a milliói Hahnemann-féle *subdivisió*t szintoly képtelenségnek tartom, mint azt a rókavadászatféle egyszerre harminchat *species*sel megtámadását a nyavalának, melyben régibb orvosmestereink általján véve oly kitűnőek voltak.

Hahnemann, valamint a legokosabb halandó is, bizony csak úgy járt, mint vak vagy részeg, ki, nehogy az őt egy oldalrúl környező falba vágja fejét, annyira más oldalra tartott, miszerint az ott felemelkedő falba ütötte meg homlokát.

És ily tétovázó, egészen megváltoztatott irányt szinte minden emberiben tapasztalunk, hol bizonyos túlságban szenvedelmeskedtek az illetők, miből kiemelkedve más túlságba estek.

Így a kegyetlenül nagy dózisok helyébe a hahnemanni parány jutott.

Ámde azért, mert Hahnemann sem volt csalhatatlan, de gyarló emberi tulajdonainál fogva ő is néha és némiekben biz egy kissé homályosan látott, ő azért mégis az emberi nemnél különösen a jótevők sorában fénylik, és nincs szó, nincs nyelv, mely dicséretét elég harsányan rebeghetné az egekbe!

Ő állitá nagyobb fénybe a *similia similibus* talpraesett voltát. Melyet minden esetben én ugyan nem tartok axióma igazságúnak, mert tán ritkább, de azért még felette sok bajokra szintoly nagy (vagy tán nagyobb) mértékben illik a *contraria contrariis* tana.

Legnagyobb érdeme azonban abban áll, hogy ő az egész orvosi kart gondolkozásra, kételkedésre és megfontolásra gerjesztő, és azon apárúl fiúra átmenő slendriánnak, mely az egész orvosi rendszert ok nélküli, felszínes, sőt hibás empiriába bilincselé, diadalosan nyakát szegte.

Nagy érdeme továbbá az, hogy az orvosi receptekből kiirtá azon tarkabarkaságú sokféleséget, mely nem a beteg, de egyedül csak a patikás hasznára és egészségére szolgált, és hogy ezen túlcsapongás helyébe az egyszerűek használatát hozta divatba.

Legnagyobb érdeme elvégre az, hogy az egészségi helyreállításnak sikerét szorosan és kérlelhetlenül bizonyos életmódhoz köté, sőt láncolá, melyből minden felingerlő eledel és ital ki van tiltva, s melynek követésében egyedül a nagy természetnek mindenben nyilvánított törvénye szolgálhat vezércsillagul.

Mi azonban parányiságait – tízmillió *dissolutio* – illeti, korántsem tagadom, mint fentebb állítám, azoknak hatási erejüket. Ámde következik-e abból, mert valami bizonyos hatást gyakorol, hogy az azért már gyógyítási erővel is bírjon; ki állíthat ilyest csak némi bizonyossággal is? Senki!

Az új tannak ezen *subdivisor*i részének hihetőségét tekintve pedig, kérdem, ugyan hihető-e az, hogy az Isten vagy a nagy természet ilyféle szőrszálhasogatásra, ily aritmetikai problémákra, szóval ily „hókuszpókusz"-ra állította volna azon rendszert, mely által bajaiból kilábolhat a nyavalgó emberiség? Hihető-e ez? S hihet-e ilyest az, ki a természetnek csudáiba egy kissé mélyebben merülve, nem bámulhatja eléggé annak oly nagy, de mindemellett mégis mindenben oly egyszerű voltát?

S valamint Horatiusként jóízűen kacagnak a nagy istenek a gyarló embernek sokszor minden ok nélküli rettegés verítékén, úgy bizonyosan felette komikai színben jelenik meg előttük valami gyengéd lelkiismeretű patikásnak azon forgolódása is, mikor a Hahnemann diktálta parányiak készítésében sok kis üvegeit rázza, töltögeti, ürítgeti s azok tartalmát százszor, sőt ezerszer egybekevergeti, és *bona fide* azon hiszemben, hogy ezen parányiak csuda ereje bizonyos segítséget nyújt, e hosszas és kifárasztó munkájában lankadatlan sáfárkodik kidűlésig.

S valjon hihető-e, hogy az emberiségnek nyavalgó részére, mely éppen nem kicsi, a nagy természet oly rendszert állított volna fel, melynek hasznát iránylag csak felette kis szám élvezheti? Igen, csak felette kis szám! Mert ha a Hahnemann-féle paránynak gyógyszerű csuda hatalmát el is akarjuk ismerni, akkor másrészről azt sem tagadhatjuk, hogy ezen parányok hatását minden nagyobb, sőt tán legkisebb mennyiségű „ellentét" paralizálhat, sőt egészen tönkre is verhet.

Márpedig ha ilyféle veszélyes „megsemmisítőktűl" üggyelbajjal és felette sok unalom közt meg is óvhatja magát a tehetősb és a független állású (minek lehetőségét szinte tagadom), ugyan kérdem, teheti-e ezt a szegényebb sorsú, a függésben levő? Bizonyosan nem, mi a még mondandókból váltig ki fog világlani.

Nem jut-e ilyenkor bizonyos *augur*ok meséje emlékezetünkbe, kik magos tisztükben eljárván, minden orákulumféle komolyságon túladva, sokszor kénytelenül ellentállhatlan hahotára fakadtak.

És valóban nem tudom, melyik a furcsább tünemény, azon *scrupulosus* híve-e a *homeopátiá*nak, ki átlátván, mily könnyen dől dugába a bevett *homeopata* labdacskának gyógyereje, balisboltokat, patikákat, gyárakat stb. mértföldekre kerül, evés, ivás tekintetében pedig legszőrszálhasogatóbb kontrollt tart cseléd jei fölött; vagy azon minden skrupulust lábaival tapodó *homeopata* kalandor, ki azt *praetendálja*, hogy azon *homeopata*féle parány, melyet ő nyeleget, úgyszólván dagály és szélvész ellen mindent maga előtt lesodorjon és pályáját bizonyos diadallal végezze. Melyik egyén illik jobban torznak, én valóban nem tu-

dom. Tán egyik a tizenkilenc, a másik pedig az egy híján húsz szerepét viseli.

Igaz ugyan, hogy oly helyeken, hol a *homeopátia* erősebben divatos, *homeopata* vendéglők is vannak, mi a gyógyulandókra (!?) nézve igen nagy előny, minthogy azokban skrupulus nélkül minden tálnak bátran nekieshetik a Hahnemann-féle ordináció alatti éhes.

Ámde ki csak félig-meddig ismeri a konyhamanipuláció titkait, és ki azt is számba veszi, mi minden nem történik a zöldségeskertben, a mészárszékben, a malomban, a péknél, a tejet áruló asszonynál, a hetivásáron és mindazon nyalánkságokat áruló boltokban, melyeknek – magától értetődik – „nagy óvakodással járó" használatát Hahnemann sem tiltja; ha mindezt meggondoljuk s magunkat és másokat legszemtelenebbül csalni nem akarjuk: akkor legalább egy kissé kételkedünk, és a *homeopata*féle milliárdnyiságon egy kissé kacagnunk tán csak szabad.

Újabb időkben asztali szolgálat alatt a cselédek fehér kesztyűket viselnek, mert nem étvágyias *(„es ist nicht appetitlich")*, ha mezítkézzel fogdossák meg a tálakat s cserélik fel a tányérokat, késeket stb.

Bizonyos alkalommal ebédre lévén meghíva oly háznál, hol szinte divatba jutott ezen fehér kesztyűs szociális előmenetel, nem tudom, mi okból, a kitűzött óránál sokkal előbb jelentem meg az ünnepke helyén; s miután elfogadásomra senki nem mutatkozott a házban, és egy kies kert környezte azt minden oldalrúl – sétának iramodtam.

A konyha, úgy, mint az érintett épületnek egyéb osztályzata, szinte a kertnek szolgált. S miután a bennem jól felébredt étvágy a konyhának szagát – mely csak a jóllakottnak tűrhetlen – igen kellemetesen érezteté, véletlenül betekintek a főzőműhelybe, spedig anélkül, hogy a benne levők engem észrevennének. S ugyan mit látok? Azt, hogy a derék ifjú szakácsmester (nem akarom vizsgálni, mi okból s mily *arrière pensée*-túl indítva) egyik hasonlóul helyesen tagbaszakadt konyhaleányzóval „labdást" játszott. És hogy az ügyesen hányt és ügyesen kapott, de azért némelykor mégis a földre eső labda nem volt egyéb,

mint egy szalonnagombóc, mellyel később, valamint számosb kollégáival a fehér kesztyűk által kiékesített és semmi étvágy ellenit nem tűrő asztalnál voltam szerencsés találkozni! Hol a némi viszontagságokkal megismertetett gombóclabdák, jó ízük miatt mindenkitűl dicsérve, egytűl egyig elfogytak. – E kis tapasztalat a fehér kesztyűk átellenében rám nézve igen nevetségesnek mutatkozott, jóllehet ezen eset legkisebb argumentumul sem szolgálhat a fehér kesztyűk ellen, mert „csak az okoz undorodást, mit az ember lát".

Ámde a *homeopátiá*ra visszatérve, hol nem közömbös, mint a felhozott gombóci esetben, tudja vagy nem tudja-e az ember, a konyhában mi adta magát elő, hanem hogy a konyhában valjon gráciát nyert vagy meggyilkoltatott-e a hahnemanni képzeletnek kicsi-kis ivadéka – a *homeopátiá*ra visszatérve, mellőzvén mindazon veszélyeket, melyeknek a szánakozásra méltó *homeopata* adag ki van téve a konyhában, hol teljességgel lehetetlen oly kitűnő tisztaságot és oly szigorú keveretlenséget a mindennapi gyakorlatban elérni, miképp egy parány kávénedv, bors, petrezselyem, fokhagyma és számtalan efféle egyéb gyilkos szer a Hahnemann-féle atom gyógyerejét legott s tüstént egybe ne szakítsa; mellőzvén a lisztben és a kenyérben annyiszor előforduló *anti-homeopata* mérgek említését; mellőzvén minden szorosabb analízist azon elpancsolt tej és azon sokszor oly tarka, sőt romlott víz mineműségében, melyet többet-kevesebbet minden ember és ekképp a lehető leg*scrupulosus*abb rabszolgája a *homeopátiá*nak is, bár akarja, bár nem, naponként használni kénytelen – mindezeket mellőzvén: egyenesen a nap-mikroszkóp csuda mutatványaira emlékezetem az olvasót.

Valjon mit vesz ezen mutatványokban észre? Azt, hogy az egész természet hemzseg *infusorium*oktúl, és hogy az egész nagy világegyetemben nincs egy csepp víz, nincs egy morzsa, mely (ha mi azt igen frissnek is tartjuk, mely azonban már *decompositió*nak indult) nem volna telisded-teli legkülönbféle állatokkal.

Már miután a nap-mikroszkóp által azt is észrevesszük, hogy ezen kis teremtményeknek étvágya különösen nagy, spedig elannyira, miszerint ha nem találnak egyéb rágnivalót, nemcsak

tehetetlenebb pajtásaikat, de még gyengébb vérrokonaikat is irgalmatlanul felfalják – ha továbbá azt is tapasztaljuk, hogy tán semmi sem létez, mit az *infusorium*ok serege végre meg ne őrlene, és hogy éppen oly jóízűn megeszik a bundát, mint a dohányt, de még egy egész könyvtárt is, ha erre nekiek kellő idő engedtetik – ha tovább meggondoljuk, hogy a *decillion*-féle hahnemanni kicsinységhez képest a legpicinyebb *infusorium* is igazi farkas, elefánt, cápa, sőt cethal, melynek egy fogára sem elég a Hahnemann rendelte ebéd – ha továbbá megfontoljuk azon hihetőséget, hogy valjon ezen fertelmes és éppen nem kényes választású *infusorium*ok meg fogják-e respektálni a *homeopátiai specificum*okat, sőt nem fognak-e azok fölött víg lakomákat tartani és zsíros ünnepeket ülni – ha mindezt átgondoljuk és ámítás nélkül megfontoljuk, valjon nem fogunk-e akkor azon félelembe süllyedni, hogy csak ritka kivételként és mintegy véletlen csúszhat valami *homeopata* parány gégénken le – ha az ti. szerencsésen elkerülte a kávénak stb. mérges kipárolgását és az *infusoriumok* éles fogait – de rendszerint „valami" helyett „semmit" sem veszünk be, mert minden hihetőség szerint a beveendőn vagy már jóllakott valami *infusori* gasztronóm, vagy előlegesen megsemmisítette annak egész gyógyhatalmát valami *antihomeopátia*i gaz.

Tudom, sokan azon okból e most itten felhozott sorokat restelleni fogják, hogy kár a *homeopátiát* szatíra és ekképp nevetség tárgyául tűzni ki.

Ámde én nem a *homeopátiát* tűzöm ki nevetség tárgyául, de egyedül a *homeopátiai* tannak bizonyos részét! És nem én teszem azt nevetségessé, de a tannak ezen része maga áll a nevetségesnek színpadára. Én – sok mással – egyedül „észreveszem" ezen szisztéma gyenge és mégis haszonnal járó oldalát, s aztán az ilyekkel járó „füttytűl" nem tudom magamat egészen visszatartani.

Ha végre átgondoljuk sok szegényebbek s függőbb állapotban levő egyének sorsát, kik betű szerint mérget lehelő gyárokban vagy kénykőbányákban stb. dolgoznak, és más helyük e világon nincs; ha átgondoljuk háborúban, sőt még békében is a katona sorsát, hol sokszor nem az a kérdés, hogy mit egyen és

mit igyon, hanem hogy általában egyen és igyon-e valamit vagy semmit; ha átgondoljuk a cselédek sorsát, kik uraságiknak tán egészen heterogén életmódjukhoz képest, de legfelszínesb vonásokban sem tarthatnak, ha bajuk van, *homeopata* rendszert; ha járókelőkre, utazókra figyelmezünk – és mily nagy ezek száma most –, kik nem azt eszik és isszák, mit Hahnemann rendelt, hanem ezek is szinte azt, mit találnak, vagy semmit: akkor méltán és tétova nélkül mindenesetre azt állíthatjuk, hogy a *homeopátiá*nak áldásában gyakorlatilag szólva (ha ti. abból a *decillion*-nak cifraságát ki nem szabad hagyni) csak a gazdag és független és ekképp sokkal kisebb része az emberiségnek részesülhet, annak nagyobb száma azonban abból tökéletesen ki van tagadva. Ily szűk felfogású feudalistának pedig senki sem tarthatja az Istent.

Legközelebbről azt állítók, hogy mindenki (habár nem is jól, de azért mégis) mindenben és ekképp egészségének helyreállítási tekintetében is kalkulál – vagy más szavakkal: minden elhatározásnál a *pro* és *contrát*, mennyire tehetsége, szenvedelmei és vágyai engedik, bizonyos megfontolás tárgyául tűzi ki.

Már mi az orvosnak választását illeti, a *pro* és *contra* fontolgatása régibb időkben sokkal egyszerűbb volt, mint most. Mert régibb időkben, mikor a gyógyítási működés általján véve többet-kevesebbet mind egy kapta után indult, nem lehetett választani szisztéma és szisztéma közt, de az egész választási lehetőség abban pontosult össze, hogy valjon A vagy B orvosnak adassék-e elsőség, vagy hogy valami *naturalista*, kiknek híjával soha nem volt a világ, nyerje-e el a kiszemelés díját.

Hahnemann megjelenése óta sokkal szövevényesb lett a kérdés. Mert Gräfenberget, Lindewiesét stb. ide nem értve, most két szisztéma áll homlokegyenest egyik a másik ellen!

Sokan azt hiszik, úgy, mint én is hiszem, hogy valamint több út vezet Rómába, és oda egészen ellenkező utakon, például Florencből és Nápolyból is eljuthatni, úgy több gyógyszisztémák is lehetnek, melyek, noha tökéletes ellentétben, mégis hasonlóul kiránthatják nyavaláiból az embert.

Igen súlyos, veszélyes és bajaiktól erősen kínzott nyavalgókról, kik már mindenféle rendszer keserűségeit untig kóstolgat-

ták, itt nem szólok, mert ilyenek, mint a vízben fulladók, fűhözfához kapkodva, ma ezt, holnap azt, holnapután megint mást hívnak segítségül; de azon egyének sorát kívánom itt szőnyegre hozni, kik noha fájdalmas, de azért nem veszélyes bajok viselői, és kik orvosi segedelmet kívánván használni, azon ponton állnak, az *allopata* és *homeopata* rendszer közt választani.

Valjon mily szisztéma fog választásukat tekintve győzni, s valjon rendszerint melyek lesznek azon indokok, melyekhez képest ők inkább az egyik, mint a másik rendszer zászlója alá fognak állni?

Tán több vagy kevesebb bizodalom az egyik vagy a másik metódushoz? Bizonyos pontig igen.

Ámde csak bizonyos pontig. Mert az eldöntő Achillest többet-kevesebbet mindig az fogja képezni, hogy valjon melyik oldalon remél a beteg gyógyulást kedvezőbb feltételek alatt. Mi természetesen attól fog függni, hogy a két ellentétes kínálkozónak melyike tudja mások által közvetve vagy személyesen minden közvetés nélkül szisztémáját kellemetesb színbe és nagyobb fénybe állítni.

Mint Alcidest, mikor ő állott a választási dilemma élén, az egyik „szép" mindenféle élvezettel csábítgatá, a másik „meglehetős" pedig hírkoszorúval kínálta meg; úgy sorolja elő az *allopata*, minden pedantizmuson túladott egyén színében, mindazon ebédeket és vacsorákat, melyeknek legjóízűbb és legfűszeresb élvezését, valamint a *champagner*nek és másnemű boroknak szabad használatát az ő metódusa ki nem zár, minthogy ezek káros befolyását legott tönkreveri az általa „minden órában egy-egy evőkanállal nyújtott" rebarbara, *wiener tránkli* stb., s legszaporább gyógyulást ígér; a *homeopata* ellenben a szerénység, de egyszersmind a legszigorúbb komolyság tekintetével azzal, amit ő – legyen száraz, legyen nedves – nyelni enged, ugyan nemigen vigasztalja a betegnek lelkét, de viszont el sem ítéli mindazon utálatos és nagy mennyiségű medicinák lehajtására, melyeket az *allopata* ordinál s melyeket csak szagolni, sőt még csak emlékezetbe hozni sem lehet undorodás és anélkül, hogy az embert egészen fel ne rázzák, s valami kellemetlen hideg át ne fussa az illető vagy inkább az illetett háta ge-

rincét, gyógyulást pedig, ha nem is szaporát, annál bizonyosabbat ígér.

Ezen dilemmában levén a könnyebb betegek legnagyobb száma, sok ideig hűségesen állott a régi, szép- és ükapáinktúl ránk szállott *allopata* metódus mellett.

„Borrúl lemondani, mely a Megváltó csudatétele után még a kánai menyegzőn is oly historikus, sőt még bibliai szerepet játszott", ez soknak (kivált a férfiak és legények légiójában) egyenesen kificamlott ész szüleményének mutatkozott. „A' bizony! A tokajit, ménesit, somlait, vashegyit, érmellékit s mindazon gyönyörű szőlőnedveket, melyektűl Magyarország túláradozik, egyedül azért teremtette a nagy Isten, hogy azokat az ember csak nézze és Hahnemann őtudósságának parancsára moslék közé öntse! Mily különös eszeveszettség!" Ilyféle nóta pengett és kongott nemegynek ajkán!

S hát a dohány! „Én ne pipázzak, én, kinek oly szép tajtékpipa-kollekciója van?" „Én pedig ne szipákoljak, én, annyi csinos pixis birtokosa, és kinek használatára a legkellemesb fekete és sárga tubák nagy mennyiségben készen áll?" Így okoskodott sok régi férfiú, és a tubák tekintetében sok régi asszonyság is, mikor Hahnemann feltűnt az egen és *organon*ját megírta.

„Majd bizony én ezen sehonnai újító elmekicsapongásait követve elhagyjam a bort, a dohányt, azt a jó kóspallagit, csetnekit, vitnyédit stb., és szegény orromtúl is megvonjam az annyira megszokott ártatlan dőbrei és füzesgyarmati élvezetet! Éppen bizony! Akkor inkább meghalok, vagy praktikus orvosokhoz folyamodok segítségért, kik nem hagyják magokat oly Hahnemann-féle handabandák által, mint a *homeopátia*, elcsábítni, és a régi, sok századokon át sikeresen gyakorolt metódusnál megmaradván, derekasan kitisztítják az ember testét, ha kell, de emellett nem tiltják tőle el mindazon megszokott élvezeteket, melyek elhagyásával az élet igazi vegetációra süllyed, és melyek elmellőzésével a hurokra került *homeopátiai* áldozat méltán elsorolhatja azon ismert szójárást: »*medicina pejor morbo*«."

Hát mit mondjunk a kávérúl, ezen univerzális reggeli és uzsonnai nedvrűl, melyet sok, kivált az asszonyok osztályában,

de annyira kedvel, sőt egész életpályájára nézve oly szükségesnek tart, miszerint kész akármit elhagyni inkább, mint lemondani ezen fekete levesről.

Mi okból eleinte alig is bírt a *homeopátiai* gyógyrendszer azon felette szűk körből kiemelkedni, melyben az Hahnemannal együtt oly sok ideig pangott.

Köre e szisztémának azonban naprúl napra mindinkább tágult, úgyhogy ma már alkalmasint szintannyi *homeopata* kúrálja a világot, mint amennyi allo-hydro- és egyébféle paták mozdítják annak jóllétét elő. Mit a *homeopátiá*nak apostolai nagy megelégedéssel „a való diadalának" hirdetnek, mely előbbutóbb, ha tán később is, bizonyosan beáll, és szemkápráztató fénye által, ha eleinte az emberek előítélete, makacssága, sőt lelkiismeretlensége és rosszasága azt vastag sötétségben fogva is tartották, elvégre minden ellenállást megsemmisít s minden egyéb szisztémát, mint mindannyi antitézist, győzedelmileg lesújt.

S igaz, a *homeopátia* tökéletesen kivívta polgári állását, de nem ám azért, s itt vigyázzunk, mintha annak „valósági súlya" felnyitotta volna az emberiség szemeit, vagy lecsépelte volna annak ellenségeit, hanem mert Hahnemann-nak (kiről magáról e tekintetben semmi bizonyost nem tudok) *discipulus*ai először megengedték a pipa és *pixis* használatát, később pedig egy kis borocskát is csatoltak az engedményekhez, most elvégre mindannyian – ha csak egy kissé mint valami igen nagyon megszokottat sürgeti a páciens – azon ürügy alatt még a kávét is megengedik, hogy ti. a régi megszokás néha úgyszólván második természetté válik, és így azt mintegy erőszakkal egybenszakítni nem tanácsos, sőt nemritkán a legnagyobb veszéllyel jár.

S ím, ezen filozófia vagy, talpraesettebben kitéve, ezen „ügyes" kis *stratagéma* emelte a *homeopátiá*t azon piedesztálra, melyen ma fénylik.

Mint érintém, én nem tudom, valjon az évek folytában Hahnemann, mikor Párizsban lakott, hol vajmi erősen isszák a kávét, tágított-e egy kissé szigorú rendszerén vagy sem; de már annyit tudok, s ezt bátran merem állítni, hogy ha a dohány és bor eltiltása nem is semmisítette volna meg szisztémáját, mint-

hogy ezen javak inkább csak a férfiúi nemet illetik, a kávé az aszszonyi légióknak, melyekkel felette veszélyes „ujjat húzni", ezen mindenekfölött kedvelt édessége az egész *homeopátiá*nak már régóta kérlelhetlenül kitörte volna nyakát, és Hahnemann már régóta az „elfelejtés tengerébe" bukott volna, ha Péter, Pál és egyéb apostolai az új rendszernek nem mentették volna a *homeopátiá*t Hahnemann-nal együtt azáltal meg, hogy a „kávécskát" megengedték.

[3. EGÉSZSÉGES ÉLETMÓD]

Régibb orvosaink előkelői oly nagy súlyt helyeztek a nyavalgók életrendszerének minéműségébe, hogy sok esetben de egy csepp orvosi szert sem nyújtottak, ha a beteg hibás életmódjáról le nem mond.

Boldogult atyámnak volt bizonyos *plenipotentiarus*a, ki vajmi éles kinokat szenvedett podagrában. Mindenfélét próbált és nyelegetett, a várt haszon azonban elmaradt. Végre egy igazán okos orvossal jött kontaktusba, ki tudta, hogy a kérdésben levő *podagrista* soha nem mozog, egész nap pipázik, és noha huszonnégy órában csak egyszer, de akkor ugyancsak megtölti hasát mindenféle nyalánksággal, és különös kedvelője a paprikásnak és kivált a zsírosnak. Mindezt tudta az okos orvos és hozzá ekképp szólt:

„A tekintetes urat bajától bizonyosan meg nem menti bármely gyógyszer is, ha nem mozog sokat, ha a pipának nem ád passzust, ha végre lehető legszigorúbb diétát nem tart, sőt ha eddigi életmódja mellett még orvosi szerekkel is ostromolgatja magát és fel-felzavarja testét, akkor még rögtöni életveszélybe is süllyedhet, mert a bekapott medicinák a most lábaiban koncentrált bajokat tán a testnek kényesebb részeire fogják korbácsolni, holott a jó megfeneklett podagra, noha kivált néha igen fájós, azért soha nem veszélyes, sőt rendszerint »hosszabb életnek« legbizonyosb kezese! Vessen az úr magával számot, és ponderálja, mit viselhet könnyebben, a podagrának fájdalmait-e vagy a nélkülözések unalmát, s aztán cselekedjék következetesen határozata szerint, de medicinákkal magát hasztalanul ne kínozza."

És a *plenipotens* átlátván és elfogadván e bölcs tanácsot, patikakincsein legott, spedig örökre, túladott, pipázott, evett, ivott kénye-kedve szerint és ülve, olvasással tölté el legtöbb idejét; ámde viszont sokszor fel-feljajdult, igaz, sőt néha, mikor igen tűrhetlenné vált kínja, vajmi cifrán még el is áldotta az egész világot és így, élvezet és fájdalom közt, szerencsére elérte kilencvenharmadiki évkorát.

Ha magát kúrálgatja, alkalmasint sokkal előbb áll odébb – ha pedig minden élvezetről lemond, tán mégsem menti meg magát minden fájdalomtúl – úgyhogy választása azon téma szerint: *„essen, was Einem schmeckt, und leiden was man muß"*, valóban a lehető legbölcsebb volt.

Nem minden orvos azonban ily bölcs, mint a most felhozott tanácsadó, mit saját tapasztalásom szerint be tudok bizonyítni.

Vagy negyven évvel ezelőtt, Konstantinápolyban létemkor, olyannyira fel voltak ingerelve idegeim, hogy betű szerint vagy hat hétig éppen nem tudtam aludni, és éberségem oly eleven volt, miképp úgyszólván még szemeimet sem tudtam jóformán behunyni, de mint bagoly egész éjeken át nyílt pillántokkal vártam a nap felkeltére.

Nem mondhatom, mennyire elszomorított, mennyire lesújtott ezen állapot. Ó, mit adtam volna csak egypár órányi jóízű álomért!

Erőm mindazáltal nemigen apadt, étvágyam kitűnő volt, és testem egyéb funkciói is rendesen működtek, csakhogy soványabb-soványabb lettem naprúl napra.

Miután hiába reméltem, hogy elvégre, ha járás-kelés, evezés s lóháton járás által magamat kellőleg naponta kifárasztom, mégis szemeimre fogna szállni az álom édessége – miután, mint mondom, ezen boldogság után hiába szomjaztam: bizonyos orvoshoz, ki a bölcsesség nagy hírében állt, folyamodtam segítségért.

És ez anélkül, hogy életrendszeremről csak egy mákszemnyit is tudakolt volna, tüstént *praescribált* valamit, már bizony nem tudom, mit, és langyos fürdőket rendelt – de minden legkisebb haszon nélkül, mert az álom ezután is csakúgy került, mint azelőtt.

És én legnagyobb szomorúságba estem.

Akkor is csak annyi vagy tán több eszem volt, mint ma van – éspedig mégis ma oly világosan látom akkori álmatlanságom okát, mi körül azon időkben egészen vak voltam.

Honnét veheti ez eredetét és okát, kérdem. Bizony csak abban, hogy általján véve az embernek, és még a legeszesebbnek is, belszeme csak később kezd felnyílni, mikor már jól megfizette a tapasztalás árát.

Én nem is szoktam azon időben, melyről szólok, magammal számot vetni, mert ehhez nevelésem éveiben soha nem voltam felhíva, később pedig meg nem szűnő szórakozás és élvezetek hajhászatában folytak el napjaim – úgyhogy általján véve a legkitűnőbb, kézzel legfoghatóbb okok is rejtve maradtak előttem, és így többek közt az sem ötlött eszembe, hogy valjon „én miért nem tudok aludni", jóllehet ennek oka szemkápráztató világosan fénylett.

Orvosom pedig, ki bölcsességi hírének dacára igazi *asinus* volt, legtávolabbrúl sem említett valamit, mi belszemem felnyílását elősegíthette volna.

S ugyanis hogy töltöttem be időmet? Legelőször igenis sokat hevertem az ágyban, mi – úgy, mint minden, mi sokasága és mennyisége által *nauseát* okoz – az álmot nemcsak elő nem mozdítja, de éppen ellenkezőt szül. Jött aztán mint reggeli az igen erős kávé vizes tejjel keverve, mert Konstantinápolyban legalább akkor csak ilyes volt. Ezután egyik pipa váltotta fel a másikat, rendszerint *pastille de Serail*-féle ámbralabdacsokkal fűszerezve. Ezt követte a leg*violens*b mozgás, lóháton, gyalog vagy csónakban evezve. Időről időre legalább tizenkétszer, tán többször félbeszakítá ezen túlcsapongó testi gyakorlatokat azon jó török mokkának hörpegetése, mellyel legalább akkor az embert minden látogatásnál, sőt útban és útfélben megkínálták. Követte ezt közönségesen valami diplomatikai nagyságnál rendszerint igen fűszeres, mindenféle erős borokkal illusztrált ebéd, melynél én nemcsak nem ültem mint néző vagy kényes válogató, de mind borban, mind ételben igazi tatár pusztítást vittem véghez. *Pro coronide* elvégre majd ebben, majd abban a

társaságban nehány findzsa erős tea zárta be ezen ok szerinti életmódnak naponkénti lefolytát. Spedig mily éghajlat alatt? Tán messze fönt éjszak felé, mintegy Arhangelszk magasságán? S mily évtájban, tán tél közepette, mikor a hideg némileg legyőzi az étkek és italok ingerlő erejét? Korántsem, hanem egy meleg éghajlatban és nyár közepette, hol és mikor oly könnyen felcsap a vér az ember fejébe, mi minden nyugalmat és álmot bizonyosan száműz!

És én nem voltam képes kitalálni és felfogni, hogy valjon én miért nem alhatok!

Ha akkor azon okos orvossal találkozom, ki a fent említett *plenipotens*t vezérlette jó útra, az hozzám bizonyosan igy szól:

„A grófnak rögtön nem lehet visszaadni álmát, mert a felrázott idegek lecsillapítására mindenekelőtt idő kell; gyógyszer sem használhat, mert nyavalás elkábítást ugyan igen, de egészséges álmot soha és semmi esetben nem szerzett bármily gyógyszer is eddigelé és soha nem is fog. Hagyja el tehát a gróf legalább egy időre a reggeli kávét, ne pipázzon egész hosszú nap, vesse ganéjra, mert egyenesen oda valók, azon átkozott, a dohány fölibe tenni szokott ámbrapilulákat, melyek nemhogy jó szagot gerjesztenének, inkább elbüdösítik az egész légkört; öntse moslékba, ha módját teheti, mindazon ebadta török mokkát, mellyel az embert lankadatlan mérgezik, vagy ha moslékba nem öntheti, semmi esetre ne öntse saját magába – ez aztán bár tessék, bár ne tessék a török vagy a görög uraiméknak. Mozgásban tartson mérsékletet, és soha ne felejtse, hogy az ember sem nem gőzmozgony, sem nem gyár, mely ki nem dől, és nem is postaló, mely szegényke, ha el is vész, még nem különös kár, és mindenesetre hivatási körében veszik el. – Ebédnél kerülje el a felingerlő étkeket, egyen ehelyett piláfot, bor helyett igyon vizet, tea helyett pedig élvezzen fagylaltot, ha van, vagy ha ilyes nincs, élvezzen serbetet, mi bizonyosan találtatik, fürödjön gyakran a hűs tenger habjaiban, s – bár alhatik, bár nem – soha ne nyomja ágyát tovább hét óránál. És miután semmi más különös baja nincs, és organizmusa ép, folytassa a rendszert csak, de nem ám egy-két nap, vagy egy-két hétig, de több havig, és meglássa, hogy tán csak kevés idő alatt oly álmos lesz minden nap-

nak végével, miképp ha kellő időben nem siet ágyához, még azon széken is elalszik, melyen éppen ül.

A grófnak alkotása jó és erős, és ekképp alkalmasint nem lesz szükséges ezen szigorúbb rendszert határtalan ideig s mindenütt és minden körülmények közt folytatni. – Mindazon számtalan élvezeteket, melyekkel a Teremtő az emberi nemet megajándékozta, bizonyosan nem azért alkotá, hogy az ember azokat, mint a paradicsomi almát, csak nézze, bámulja, de ahhoz ne nyúljon – hanem hogy azokat eszesen élvezze, vidorul költse el a világ kincseit.

A bor a grófnak tán nem fog ártani – tán, mondom, mert én a grófnak természetét gyökeresen nem ismerem – ha ti. nem issza azt kicsapongó mennyiségben és nem issza tropikus szélességben nyár közepette, de például ködös Britanniában vagy didergő Muszkaföldön, éspedig az ősz vagy tél hűs és hideg napjaiban, hol és mikor még pálinka sem árt, mely például a kelet-indiaira nézve hazájában igazi méreg.

Vagy ha még most nem is, mikor a grófnak fiatal vére oly szaporán kering – tán tíz, húsz év leforgása után igen fog illeni testalkotásra egy-egy pohár jó bor. Így a kávénak élvezésétűl sincs kizárva a gróf, ha abban »okkal-móddal« *procedál*, s kivált, ha életének évei szaporodnak, mert szám nélküli példa által bebizonyíthatni azt, hogy valamint ezer meg ezer fiatalnál a kávé károsan, sőt mérgesen hat, úgy viszont ezer meg ezer éltesre nézve a kávé nemcsak nem méreg, de szinte valami *panacea*.

A teával szintígy áll a dolog. Kánikulában teát inni bizonyosan nem lehet hasznos, azzal viszont esős őszi és téli napokban élni tán nemcsak nem káros, sőt még bizonyos haszonnal is járhat.

Mi pedig a testi gyakorlatokat illeti, tagadhatlan azok haszna, mert ezek az egészségnek fenntartását eszközlik, ámde szinte ezek is csak akkor, ha okkal-móddal járnak!"

Így okoskodott volna... egy okos orvos. Ámde miután nem voltam oly szerencsés ily okossal találkozni, bizony csak tovább is gyötrött az álmatlanság kínja – míg számtalan évek lefolyta alatt lassan-lassan felnyílt „belszemem", és most annyiakat

egészen világosan látok, mik azelőtt, jóllehet felette közel hozzám, sötét ködben feküdtek.

A *homeopátiá*ra még egy kissé visszatérve, azok, kik rám még emlékeznek (és arra is, hogy én felette sokszor ezen rendszer adagaival és törvénye szerint éltem, *allopata* és *hydropata* gyógyászokkal pedig semmi dolgom nem volt, fürdőhelyeket sem jártam, borvizeket sem ittam), nem fogják átlátni, hogy én miképp vetemedhetem egészségem helyreállítási tekintetében oly szisztémára, mely iránt annyi hihetetlenséggel vagyok és melyet én most annyi gúnynyilakkal illetem és ostromlom!

Kulcsa ezen inkonzekvens színű rejtélynek, ím, ez.

Több *homeopata* orvost ismertem, ki Hippokratés pályáját az *allopátiá*n kezdette és csak később lőn Hahnemann híve. Tudakolván ezen átváltozás okát, alkalmam volt tapasztalni, hogy ezen orvosok nehányja *bona fide* azért változtatá meg orvosi hitvallását, mert az új szisztémában erősebben bízott, mint a régiben; nehánya azonban semmi más okból, hanem csak azért, mert a dohány, bor és kávé engedékenységeknél fogva naprúl napra nagyobb divatba emelkedett a *homeopátia*, és ők a divatosb mezőn, azalatt, míg ők csak felette kicsi adagocskákat nyújtanának, tán nagyobbacska pénzadagokat húzhatni reménylettek; nehányak végre egyenesen megvallották és ezért léptek más szisztémára, hogy tapasztalásuk következtében, bizonyos nyavalákban, mint tífuszban, ínlázban, kolerában stb. az *allopátiá*nak de egyetlenegy sikerét sem vették észre, ámde hogy viszont számtalan áldozatok tanúi voltak, kik érvágás, hánytató és az *allopátia* tömérdek mennyiségű gyógyszereinek estek martalékul.

Ezen osztálynak kivált egyike, egy jóformán öreg legény körülbelül ily szavakkal *szincerizál*t velem:

„Én, ki most vagy harmincöt évig gyakorlom mesterségemet, elvégre azon tökéletes meggyőződésre jutottam, hogy a sebészi részét a gyógytannak ide nem értve – mely előtt térdet-fejet hajtok – sokkal több egyén gyilkoltatott meg az *allopátia*i rendszer által, mint amennyi kigyógyulást nyert vala, s hogy ezen »kivégzés« okvetlen még magasb fokra hág, ha ezen rendszeren nem tágított volna az illető orvosok esze annyit, misze-

rint ők legtöbb esetben a nagy »semmit« állították a nagy mennyiségű *laudanum, digitalis*, ópium stb. helyébe.

Én is ezen sorban leltem helyemet, és azon félelemtűl éjjel-nappal gyötörve és ijesztegetve, hogy recipéim által valakit tán meggyilkolhatnék, én betű szerint »semmivel« gyógyítgatnám betegeimet.

Ezek száma azonban naprúl napra annyira apadt, mert az *allopata* orvostúl hosszú recipéket *praetendál* a sokaság, hogy végre majd már a koldusbothoz nyúlni voltam kénytelen.

Elátkoztam azon órát, mikor az orvosi pályát választám életem céljául.

Éveim hosszabb sora mellett (úgy, hogy valami másra adni fejemet többé nem volt idő) gyermekeim száma is vajmi erősen nehezült rám; minek következtében legnagyobb melankóliába, sőt már-már szinte kétségbeesésbe süllyedtem – míg bizonyos nékem elfelejthetlen órában azon szerencsés ötletre jutottam, hogy Szent Pálként a régi rendszernek rögtön hátat fordítsak, és hogy mintegy mennyei inspiráció által magamon túl világosb szférákba ragadtatva nagy ünnepéllyel Hahnemann-nak lobogójához esküdjek.

Azóta, hála Isten, naprúl napra jobban folynak dolgaim, mert azok száma, kik nálam enyhülést keresnek, órárúl órára szaporodik.

Azelőtt sem adtam semmit, most sem adok semmit is, úgyhogy szisztémám éppen nem változott, és mégis mennyire változott hírem és hitelem, és mennyire kedvezőbb állásba emelkedtek financiális körülményeim! Mily csudálatos! Spedig egyedül azért, mert *allopata* címemmel nem tudták az illetők egyeztetni a kevés vagy inkább semmi beadás elvét, *homeopata* titulusommal azt viszont tökéletesen egyhangzásban lenni gondolják.

Most körülbelül tán én vagyok e vidéken a legpopulárisabb gyógyító, és ha kérdi a gróf, mostoha állásomból miképp emelkedhetem ily magasra és sokkal magasabbra, mint egyéb *homeopata* kollégáim: annak titkát is ki akarom fecsegni.

Pro primo. Azon cseppekben és porocskákban, melyeket a tőlem kitelhető legokosabb képvonással nyújtok, nem adok

semmi egyebet, mint vizet és egy parányi cukrot, és ekképp a lehajtás annyiszor oly kellemetlen műtétele által nem ingerlem magam ellen a beteget, és attól sem kell tartanom, hogy adományom soron kívül valami extra kólikát vagy extra szédelgést okozzon, mit a páciens szinte háladattal fogad.

Pro secundo. Nem tiltok el semmit; sőt némi könnyebb esetben még harsányan rá is parancsolok a betegre, hogy azzal rendesen éljen, mit különösen szeret és mire legnagyobb gusztusa van, mert ezen vágy nem egyéb, mint a nagy természetnek szent szava, melyet respektálni kell, jóllehet ezen vágy nemritkán (köztünk maradjon a szó: például a kelletin túl többször meglátogatott pincéből) közvetlen vízkórságba vezeti a természet szavára igen nagyon is hallgatót. Itt azonban disztingválni kell, mert sok fattyú vágy is van, mellyel nem szabad összehadarászni a romlatlan természet mindig olyannyira igaz szavát, minek elkülönözésére egyébiránt az avatatlannak szeme elégtelen, de azt egyedül a gyakorlati, mély tudományú és nagy tapasztalatú szakegyén bírja kiszemelni talpraesetten. S mondhatom, alig nevelte híremet és orvosi hitelemet oly mértékben valami, mint ezen annyiszor-ahányszor említett pompásan fitogatott és gyakorlott hódolata a nagy természetnek.

Pro tertio. Mindig mindent ígérek és folytonosan szóval tartom betegeimet, úgy, hogy soha ne legyen idejök helyreállításukon kételkedni, míg elvégre ha már nem győzöm szusszal, őket rendesen elküldöm messze földre, Madeirába, Egyiptomba stb., és ezáltal is erősítem orvosi hitelemet. Mert az illetők vagy ott maradnak, hova nekiek passzust adtam, és így azon mondás szerint: »*Gegen den Tod ist kein Kraut gewachsen*«, nem vagyok kitéve valami szemrehányásnak, vagy ha igen, könnyű az *excusatio*, mert ki tudja, nem itta-e le magát Madeirában az ott termő jó borral mindennap az odaküldött, Egyiptomban pedig nem szaladott-e minden piramis csúcsára oly eszeveszett sebesen, miképp ilyestől még a legegészségesebb ember is rögtöni halált arathat és ekképp annál elkerülhetetlenebbül a nyavalgó – miféle *excessus*okat valami messze országban megholtra ráfogni nem különös mesterség, ha pedig száz közt véletlenül egy szerencsésen mégiscsak visszavergődik és tűrhető színben

jelenik meg, ugyan kérdem, van és lehet-e akkor rám nézve hiánya a dicséretnek és hízelgésnek!

Pro quarto. A szegényeket ingyen gyógyítom. Mindennap egy óráig adok audienciát. Mindent ígérek – és aztán a felhozott szereimet, ti. a csepp vizet és a parányi cukrot köztök egyenlően s mi több, egészen »gratis« elosztogatom. Ha pedig az, mit ígértem, be nem teljesül, s panaszra visszajő a beteg, akkor úgy lehordom, úgy leszidom, miért nem vigyázott jobban magára, miért korhelykedett s *excedál*t annyira – legyen ez bár igaz, bár nem –, hogy aztán harmadszor csak ritkán jelenik meg, és ha igen, akkor újra leszidom, újra lemocskolom stb.

Pro quinto. Tehetősbek irányában sem mutatom magamat egy cseppet is pénzszomjasnak, mert azt hiszem: nehány száz tűrhetően fizető többet ér, mint nehány bármily fényesen adakozó – mit egy jólismert magyar gazdaféle birtokostúl tanultam, kinek szemére lobbantá bizonyos szász uraság, hogy ő gyapjának mázsáját 250 forinton adná, míg a földi az övét 60 forintért volna kénytelen átengedni a Moisesnek. Mire midőn kérdeztetnék, hány mázsa ily 250 forintos gyapja volna, »tízzel«, dicsekedék nagy kevélyen a szász gavallér – földink pedig 4000 mázsát hozott *computus*ba.

Pro sexto. Mindig legszorosb titokban tartom, hogy *homeopata* cseppjeimben és parányaimban tulajdonképp mit adok. S aztán ez azon emeltyű, mely leginkább emelte nevemet s híremet. Mert ezen soha fel nem leplezett titok személyemet bizonyos *aureol*varázzsal vesz körül – és az emberiségnek azon általános hajlama szerint, a misztériumban mindig valami túlvilágit, a mennyekhez közelebb állót *supponál*ni, engem betű szerint a csudatevők sorába emel. – E kimondhatlan nagy előny, ezen praxisomra nézve oly különös szerencse – nyugodt lélekkel állíthatom – pedig éppen nem szüleménye valami mélyebb kombinációnak vagy valami megbocsáthatlan furfangnak, éppen nem, hanem egészen ártatlanul abban veszi eredetét, hogy a tett kérdésre (ha a választ valaki belőlem, pisztolyt mellemre szegezve, erőszakkal kicsikarná) vagy hazugsággal volnék kénytelen felelni, vagy az egész nagyvilág hahotája alatt egyenesen meg kellene vallanom, hogy tulajdonképp az, mit vakhi-

tű betegeimmel bekapatok, nem egyéb, mint egy csepp víz és egy pici nádméz, mi után természet szerint úgy pattanna szét csodatevő és legalább rám nézve valóban csoda hasznos fényem, mint a debrecenyi szappanbuborék."

Biz így s nem másképp *szincerizál*t velem a mintegy inspiráció által Hahnemann lobogójához esküdt orvosi új celebritás.

És midőn tudakolám, hogy valjon nem szégyenli-e magát ily furfang-szerepet viselni, s ilyesnek eljátszását nem tiltja-e lelkiismerete, arra egész nyugalommal így válaszolt:

„Ugyan, az Isten irgalmáért, miért szégyenleném magamat és kivált miért furdalna lelkiismeretem? Mert hiszen mit cselekszem? Ha betegeimen általján nem is segítek (mert olyanok is vannak, kiken segítek), ugyan viszont meggyilkolok-e de csak egyetlenegyet is? S kérdem, mondhat-e ilyest az *allopata* orvosoknak kivált erősebb jellemű, vagy tán helyesebben nevezve: szelesebb része? És valjon tagadhatni-e, hogy számtalan már rég eltakarított áldozatja a heroikus kúrának élne még, ha őt a sok érvágás, hashajtó s mindazon nagy mennyiségű méreg, mely az *allopátiá*val jár stb. betű szerint meg nem gyilkolta volna – nem ugyan szaporán és közönségesen, ezért nem vétetik észre a gyilkolás – de csak lassan-lassan, miáltal legalább a *profánus*ok szemeiben elkerültetik minden gyanú.

És aztán hány *incurabilis* egyén van, kit sok orvos még mindig kúrálni akar, és ekképp az egyik őt még medicináival is kínozza, a másik pedig még azon kevés jótúl is megrabolja, melyet élvezni képes. Én ezeknek, ha mindent megengedek, sőt még biztatom, hogy még mielőtt kidőlnek, siessenek egy-egy ízletesb falatkával, egy-egy pohár borocskával, egy-egy findzsa szeszélyesb kávécskával megvigasztalni magukat – ugyan nem vagyok-e nagyobb jótévőjük, kérdem, mint az érintett, őket vagy medicinákkal, vagy nélkülözésekkel kínzó gyógyászok.

És ha mindent ígérek és bennök a reménység oly édes érzetét fenntartom, ugyan nem cselekszem-e nagyobb humanitással, mintha tétova nélkül elmondanám halálítéletüket, vagy ha ezt nem is, ők viseletemben és képemben olvashatnák e zordon ítélet lesújtó voltát?

Egyébiránt, miután alkalmam van néha-néha, jóllehet felet-

te ritkán, oly okos betegekkel kontaktusba jönni, kik inkább kedvelik a legkeserűbb igaz szót, mint a legédesb ámítást, akkor úgy szólok velük, mint szólott a felhozott *plenipotens*hez azon okos orvos, ki az életrendszernek célszerűségére állitá gyógyitási szisztémájának legmélyebb sarkalatát, s ilyeseknek aztán tanácsaim által nemritkán igazi hasznot hajtok.

És ekképp, miután legnagyobb vonásokban a mondottak szerint cselekszem, nemcsak nem szégyenlem magamat, de lelkiismeretem is egészen nyugodt."

Így végzé be *szincerizálás*át a jólelkű filozófiai doktor.

S ím, ezen most bővebben előadott azon rejtélynek kulcsa és feloldása, hogy valjon sokszor, mikor bajom volt, miért állottam a *homeopátia* hívei közé!

S ha valaki azt kérdi, „ugyan miért játszottam ilyféle komédiát", annak azt felelem, hogy feleséges ember, s ki csak nehány igazi jóakaróval dicsekedhetik, teljességgel nem kerülheti el az orvost, ha baja van, mert az iránta érzett hajlamnak és szeretetnek sugallása őt segítségkeresésre úgyszólván kényszeríti, és ily segítséget a közvélemény általján véve legközelebbről az orvosnál gondol találni – s aztán ki mondhatja, hogy én ebbeli eljárásom által komédiáztam volna, én, ki az okos orvosnak figyelmeztetésibe oly különös *pondus*t helyzek.

„S hát ha sem az *allopata*, sem a *homeopata* rendszer, sem Gräfenberg, sem valami feltűnő csuda-*naturalistá*nak metódusa nem nyújt biztos vagy legalább *probabilis* reményt a betegnek helyreállítási tekintetében, ugyan hol a világ hátán keressen a nyavalgó tehát segítséget! Tán ily *exclamatió*ra fog fakadni most olvasóimnak nemegyike.

Mire egyszerűn azt válaszolom, hogy ezen segítséget az illető ne a távolban keresse a nagy világ széles hátán, de igen közel, ti. mindenekelőtt saját magában és aztán egy valódi okos embernek figyelmeztetésében és tanácsában; ezen ember legyen aztán bár a kormánytúl diplomatizált orvos, vagy csak (!) a nagy Istentűl különös ésszel és belátással megajándékozott és *propria industria* által kiképzett laikus.

Minthogy efféle egyén, ha nem is diplomatizált orvos s általján véve nem is gyakorol orvosi tisztet, de mind könyvekből,

mind a mindennapi életből, mind a világ tudósabbjainak, mind saját tapasztalásából már nagy bölcsességi kincseket merített és e munkában lankadatlan működve, a világ minden főbb kérdései körül a közönségesnél nagyobb világosságot és mélyebb belátást szerzett magának, ily egyén – kivált ha mindenben független – sokszor még egészség tekintetében is szintoly helyes, sőt néha még helyesb útmutatást is adhat, mint egy félig-meddig betanított és protekció által diplomatizált tökfilkó, s hány ily tök-Hippokrat gyógyítja (!) most a világot s kivált az apostoli császár (!?) alatti tarkabarka népeket, vagy mint saját szisztémájába szerelmes gyógytanár, vagy végre mint mindazon orvosok, kik folytonosan medicinázni akarják a hozzájok segítségért folyamodókat, spedig egyedül azon egyszerű okból, mert csak ezen modor biztosíthatja némileg rendesebb jövedelmüket – s általján véve orvostúl nem *praetendál*hatni, hogy ő saját maga proklamálja, bármily esetben, legyen ez bár az egészségnek legkulminálóbb pontján, az orvosnak teljes szükségtelenségét.

S ha valaki tőlem azt tudakolja, hogy hát az élet rendszerén kívül nincs-e semmi, sem a patikában, sem a nagy természetben, mi a nyavalgónak gyógyulást szerezhetne – annak minden tétova nélkül, teljes meggyőződésem szerint azt vagyok bátor válaszolni, hogy hibás életrendszer mellett ez vagy az a szer tán nyújthat egy kis és pillanati enyhülést, ámde hogy sem a patikában, sem a roppant nagy természetben de semmi sincs, mi a nyavalgót bajaibúl valóban kigyógyíthatná, ha életrendszere hibás, vagy elhatározottabban kitéve: ha életrendszere alkotásához, testének mivoltához és általjában természetéhez nem illik – minthogy egy kaptára vert rendszer, az emberek szám nélküli természetárnyéklatihoz képest nem létez, és ekképp egyre nézve bizonyos rendszer felette hibás, mely másra nézve nemcsak nem káros, sőt tán még felette célszerű is!

Ezer árnyéklat közt az éppen mondottnak illusztrációjára most csak két egyént hozok itt föl. Az egyik kövérségre inklinál, pedig elannyira, miképp bár mozogjon egész nap s koplaljon legmakacsabbul, mégis mindegyre hízik, a másik ellenben mindig sovány, sőt naprúl napra madárhúsúbb lesz, jóllehet felette nagyokat eszik és egész naphosszat dologtalan heverve alig mozog.

Kérdem, ha ezen két egyén megbetegszik, valjon lehet-e egy kaptára verni azon életrendszert, melyet az egyik és a másik kövessen. Vagy nem hihető-e inkább, hogy e két egyéniségen csak úgy segíthet az életrendszer, ha az *diametraliter* ellenkező.

Amit *idioszinkrázia* cím alatt neveznek és német nyelven körülbelül annyit jelent: *„Eigentümlichkeit"*, azt a magyar tökéletes helyességgel „sajátság"-gal teheti ki. És ez nagyobb-kisebb vonásokban az embereknél sokszor igen különböző.

Én például, ki éppen nem állok a nagyevők és hashősök során, sőt e tekintetben inkább az igen „kényesek" közt lelem helyemet, különösen kedveltem az ecettel és olajjal és egy kis vereshagymával salátára transzformált babot, úgyhogy ilyesből sokszor két, dombra kitálalt tányérral is elköltöttem egy vacsorán, éspedig egészen büntetlen. Ha valaki látta volna, mily gusztussal nyelegettem én ezen *antipythagoriai* természeti adományt, az németül bizonyosan a babot rám nézve *„Leibspeis"*-nek titulálja, mintha mindaz, amit az ember eszik, nem volna *„Leibspeis"*. Midőn én ezen *Leibspeis*-féle eledelt magamhoz vevém, mi vajmi gyakran, s mint emlékezem, bizonyos időben holnapokon keresztül minden istenadta estvén történt, rendszerint mellém ült bizonyos nagyság, kinek éppen nem bitorlott, de tökéletesen megérdemlett nagy híre és neve volt az erős evők közt, és ki bizonyosan előbb megemészt egy egész nagy ökröt, mint én tán csak felét egy pici kis borjúnak, és ki mégis, különös evőtehetségének dacára, el nem bírta a babsalátát, de az rá nézve valódi méreg volt, jóllehet „a nagy természetnek szent szava" annak élvezésére őt szüntelen sürgette, minthogy rá nézve sem létezett édesb *Leibspeis*, mint éppen a bab, s ő sokszor – mikor látta, mily *heroice* gyönyörködöm én abban, miből ő kitagadva van – irigységtől kínozva fel-feljajdult és ilyféle szavakra fakadott: „Ó mit nem adnék s mily áldozatokra volnék kész, ha a paszujt úgy tudnám nyelni, mint Te!"

És ily különböző természet az emberek ezer árnyéklatú sajátságában számtalan fordul elő, melyet az orvosnak tökéletesen ismerni kell, mielőtt valami bizonyos életrendszert s kivált mielőtt valami gyógyszert ajánlhat.

És ennélfogva azon orvosdoktor, ki anélkül is, mielőtt tudná,

mily rendszer után él a gyógyításba vett betege és ezt rektifikálni, s ki anélkül is, mielőtt tökéletesen kitapogatná az illető sajátságait, rögtön leül asztalhoz, miképp azon legott megírja *recipé*jét – az, tétova nélkül merem állítni, nem egyéb, mint szamár vagy imposztor, ha ti. a beteg állapotja nem olyan, hol tüsténti segedelem szükséges – mikor sem hosszas tudakolásra nincs idő, sem az életrendszer nem segíthet, melynek egyedül több ideigi folytatása járhat haszonnal.

[4. AZ ORVOS ÉS A HALÁL]

S ám itt állunk azon ponton, hol tökéletesen kiviláglik, hogy bizonyos esetekben az életrendszer nem segíthet semmit is, valamint a betegnek adott legjobb tanács sem, de rögtön tenni kell valamit, mihez képest a beteg testiből csakhamar, sőt tüsténtki ne szakadjon a lélek.

Így például gutaütés, tüdő vagy más nemesebb testi részek gyulladása, angina, vérfakadások és letargia esetében, vagy ha valakit veszett kutya mart meg, bizony nem lehet temporizálni, de legott vagy a patikába kell küldeni segítségért, vagy piócákban, sőt a csappantóban keresni menekülést. De valjon segít-e mindez!

Szerencsétlenségemre már igen sokáig élek, és így sokszor voltam tanúja azon szomorú szcénáknak, mikor valakit például megüti a szél, és ő magánkívül, jóakaróitúl körülvéve, fekvőhelyére mintegy leszegezve alig liheg. „Istenért, mit műveljünk?" Így hangzik akkor a háznál! A lábairúl lecsapott boldogtalan *incarnatus homeopata* és egyébként igen hörcsögös természetű, így hát nem merünk valami híres *allopatá*t vagy más című gyógyítót meghívni, mert ha magához jő és látja, mily kezekben van, tán méregből újra vagy igazán csak akkor üti meg a guta; baj nekünk akkor; s így természetesen nem marad egyéb hátra, mint tüsténtmeghívni a betegnek *ordinarius*át, s legföljebb hozzácsatolni Hahnemann-nak még egypár jó hírben levő hívét. S így csakhamar összegyűl a szélütöttnek ágya mellett az orvosi kollégium.

Ha ily esetek nem volnának olyannyira szomorúk, miképp az ilyes szcénákat tanúsítóknak inkább sírásra, mint nevetésre

volna kedvük, ha, mondom, ily esetek nem volnának olyannyira lélekfelrázók: teljességgel lehetetlen lenne ily alkalommal a *homeopata* tekintetes urak képvonásain és általjános magatartásukon jóízűt nem kacagni.

És ilyenkor, mikor ők előveszik a *homeopátia*i picineket, és azzal akarják visszaverni a nagy kaszával viaskodó halált, ilyenkor a körülállók közt, habár akaratlanul, de azért mégis ellenállhatlan sok bizonyára azon gondolatra jut, hogy valjon hihető-e az, miszerint az alkotó ily különös „hókuszpókuszra", egy csuda cseppecskére állította volna az embernek menekülését néha a halál veszélyes állapotjától.

S most kérdem mindazokat, kik e sorokat véletlenül tán olvassák, emlékeznek-e de csak egyetlenegy esetre is, miszerint azon szerencsétlent, kinek egész testét igazán megütötte a guta (mit nem kell elájulással összezavarni), a halál karjaibúl kiragadta és az életnek visszaadta volna-e a *homeopátia*i kis adag valaha!

Miután azonban csaknem mindenütt létezik „kibúvó ajtócska" – *échappatoire* –, és ilyesnek fellelésében az emberek általján véve igen ügyesek és találékonyok, a hahnemanniak sem hagyják magokat otrombául bármily esetben is valami csapdában megcsípetni, de ha másban nem is nagy, de abban mindenesetre különös nagyságú mesterek, hogy mindig nyitva tartják az efféle ajtócskákat, és végre, ha már nem győzik argumentumokkal visszaverni az őket sarkallókat, és kézzelfogható faktumok harcolnak ellenük: akkor oly ildomosan surrannak a nyitva tartott kibújón ki, mint amennyi ügyességgel bújik a róka, ha közel áll a megcsípéshez, nyitva tartott lukába bé.

S ugyanis mit mondanak például az előhozott eset tekintetében?

Éppen nem tagadják, hogy nincs gutaütési eset, hol a *homeopátia* segített volna. És ezt, meg kell vallani, igen bölcsen cselekszik, mert nincs otrombább ügyészeti fogás, mint tagadni akarni napfény világosságú tényt. Ámde hol keresik és hol lelik ők hát a kibújó zugot? Nem egyebütt, mint azon igen plauzibilis színben mutatkozó állításban, hogy azért nem tette meg a *homeopata* adag kötelességét, vagy jobban mondva, azért nem

vitte végbe a mindig vele járó csudát, mert az illetők nem voltak elég béketűrők és elég szilárd zománcatúk a *homeopátia* kis adagnak nagy hatását bevárni.

S igaz, a gutaütött körül egybesereglők soha nem bírják *impassibiliter* kiállni és eltűrni azon „semmi nem tevést" és békességes tűrési bevárást, melyet a *homeopatá*k parancsolnak, de elvégre fűhöz-fához kapkodva minden színű segítőre nézve tárt kapukat tartanak. És azután ez, ha nem is a beteget, de a *homeopata* nagyságokat tekintve, a legnagyobb szerencse, mert ha tudja Isten, mi okbúl tán csak mégis be akarnák várni a *homeopátia* csudáit, és nagy békével várnák, várnák a ledőltnek egészséges felkeltét, és ez aztán elvégre mégsem kelne fel, hanem már-már papot kellene keresni, akkor... a hátulsó kapu fellelése szövevényesb kérdése nehezülne, noha ezen esetben megint azt mondanák a *disappointirt* csudatevők, hogy ezen esetben, igaz, de csak ezen egyetlenegy esetben nem segített a parány, ámde nem is segíthetett, mert elvégre minden ember okvetlen prédája a halálnak, s Hahnemann-nak sem volt soha is azon *praetensió*ja, hogy szisztémája minden bajbúl és minden esetben kirántsa az emberi fajt, és ekképp annál kevésbé lehetett *praetensió*ja, hogy ő e földön megsemmisítse és megszüntesse a halál uralkodását. Üssön meg csak valaki mást a guta, és akkor majd meg fognának győződni, hogy a *homeopátia* minden emberi bajon, ha nem is mindig, de legtöbb esetben okvetlen diadali ünnepet ül.

Miután egyébiránt nem hihető, hogy ilyféle *experiment*ek tétele a *homeopatá*knak megengedtessék, minek akadályozásáért bizonyosan szinte háladatosak lesznek – ha érzeteiket nem is verik dobra – mert az emberek természetes nyughatatlansága várás és azon cselekvénytelenség helyett, mely e *homeopátiá*val jár, bizonyosan mindig oly szívesek lesznek a felelősség terhét a *homeopata* vállakrúl levéve valami más metódushoz fordulni, még mielőtt lelkét kiadta volna a lesújtott.

A gutaütött lakában ehhez képest, mennyire én ilyes tragédiáknak nemegyszer voltam tanúja, bizonyos ideigi várás és negatív bánásmód után, azon pillanatban, melyben a *homeopata* hősök egy ajtón kiléptek, be-betört a másik ajtón a gyógyászok

minden színű egyéb serege. És ekkor egyszerre a legnagyobb aktivitás váltá fel az előbbi metódusnak, meg kell vallani, egy cseppet ki nem fárasztó voltát.

Érvágás, pióca, jég a gyomorra és főre, *vesicans* a mellre meg a hátgerincre, mustártészta a lábakra, a testnek teletöltése elölről mindenféle medicinákkal, hátulról fecskérek által minden kigondolható szerekkel, általjános fürdő sat. – Így váltotta fel egy halál elleni fegyver a másikat, és a körüllevők vajmi sok képében mutatkozott a felébredt reménynek bájteli sugara, mert hiszen, így okoskodtak magokban, ennyi heroikus szerek és harcolók tán csak mégis lecséplik a halál erejét.

De mindezek után is rendszerint bizony elvégre csak beáll a végelbúcsúzás, és midőn ezen oly igen aktív gyógyászok hada tódul ki az ajtón, sok közöttük ily állítással menti ki és rekommendálja jövőre magát, hogy azon, ki már a deszkán nyugszik, alkalmasint, sőt hihetőleg lehetett volna még segítni, ha a *homeopátiai* várakozás és ekképp „idővesztés" helyett őket tüstént megkeresik, és nem akkor, mikor már késő és mikor a halál már hatalmat nyert vajmi finom élű kaszájával.

És most megint az *allopatá*khoz fordulok és a gräfenbergieket is válaszra invitálom, hogy ismernek-e ők de csak egyetlenegy oly esetet, miszerint bizonyos egyént, kit a szél igazán megütött, életre visszavarázsolta volna mindazon kínzás, melyet a víz- és érvágó doktorok visznek a nyomorult lesújtott testén végbe.

S mit lesznek kénytelenek bevallani? Alkalmasint azt, hogy valóban alig van ily eset – de hogy azért mégsem lehet az illetőket minden segítség nélkül hagyni, sőt kötelesség mindent elkövetni a halálnak visszariasztási tekintetében.

És ez azon ismert mesére emlékeztet, mely szerint bizonyos falusi Hippokrat, miután halálos ágyán s már végvonaglásban levő betegén mindent megpróbált volna, mit az *„ars medica"* csak tanít, miután, mint mondom, őt legelőször jól meghántatá és aztán hashajtók által derekasan kitisztítá, továbbá szerei által szinte elolvadásig megizzasztá, *vesicans*okat is rakott egész testére; majd jéghideg, majd izzó meleg italokkal hűsíté vagy melegíté; kellő diétát is tartatott vele és őt erősítő és vértisztító sze-

rekkel is váltig ápolgatá, de legkisebb haszonnal – elvégre kimondta makacs, gyógyulni sehogy sem akaró betege fölött a halálnak zordon ítéletét. Mire a haldoklónak egész háznépe vajmi siralmasan feljajdult és összetett kezekkel esedezett, hogy csak el ne hagyná a már végvonaglót. Mire a falusi doktor harsányan e szavakra fakadott: „nincs pardon, a gazdának meg kell halni!" Miután azonban az ezen ítélet által levert háznép kérésében még sehogy sem akarna tágítni, de térdre esve könyörögnék, hogy csak valamit még „próbálna", ezen esedezések és saját jószívűsége következtében készsnek mutatta magát még valamivel megvigasztalni a betegnek szívét, hogy ti. egy vagy két fogát, ha ez kívántatik, még kihúzná.

S bármily nevetséges ezen *se non e vero*-féle mese is, valóban sok előkelő orvosnak sáfárkodása némi halálos veszélyben forgó beteg körül igen közel jár ezen „fogkihúzási" képhez. És még mindig el nem döntött kérdés, hogy miben rejlik több humanitás: mindazon experimentumokban-e, melyekkel a *hydro-* és *allopata* gyógyító illeti vagy inkább kínozza guta által lesújtott áldozatit, vagy abban-e, ha azokat „békében" hagynák s kínzás nélkül kimúlni engednék.

„S hát a guta által lesújtottra nézve a segítség lehetetlen?"

Én ezt nem állítom, hanem csak azt vagyok bátor erősíteni, hogy én nem tudok gyógyulási esetet. Ámde én nem vagyok orvos, soha nem is kontárkodtam gyógyászati körben és ekképp meglehet, hogy több guta által félig agyonütött megint egészen fellábult. Csakhogy elájulás, miből egy sajtár friss víz ceremónia nélkül használva rendszerint tökéletesen kigyógyít, vajmi sokszor jár gutaütés címe alatt, spedig egyedül azon ártatlan okból, miszerint az illető orvosnak híre, neve és betegeinek száma – ki oly ügyes és szerencsés volt az elájultat ismét talpára állítni – nevekedjék minél magasabbra.

Több évvel ezelőtt, különösen meleg nyári nap alkonyatkor, mint emlékezem, éppen a kánikula közepette, bizonyos kereskedői „nagyság" vagy inkább „kövérség" érkezett meg parasztpostán Bécsből Pestre. Már nem jut eszembe, hol, de Pestnek egyik főbb fogadójában várták. Az utazó vagy jobban mondva: az „utazott", annyira le volt sújtva a nap melege, a nem legsi-

mább utakon kiállt hányás-vetés és legfőképp testének túl kihizlalt léte által, hogy éppen azon pillanatban, mikor hintaját elhagyá és a fogadói két *Kellner* néki e műtételt könnyítni akarná, egyszerre elveszté jelenlétét – és tudta nélkül a két *Kellner* karjai közé rogyott, spedig oly centripetál erővel, miképp ezeket okvetlen maga alá temeti, ha véletlenül az őt felfogók nem lettek volna az igazi „körmös gyerekek" *species*éből.

„Megütötte N. N. urat a guta!" Ily hír hangzott a szálloda falai közt és udvarában – és mindig odább terjedve, csakhamar bizonyos orvostanárnak füleiben, ki természet szerint tüstént megjelent a szerencsétlenség helyén, de szerencsére még nem későn, mert egy derekas érvágás, bizonyos szereknek beöntése és az egész testnek jéggeli befödése után csakhamar ismét magához jött és ekképp az életnek megint visszaajándékoztaték az elájult – vagy mit is mondok, a széltől lesújtott –, és hála Isten, még most is él és mi több, nincs is egyéb baja, mint az, hogy jobb karjának hasznát éppen nem veheti, s nem azért – mi később matematikai valósággal bebizonyíttatott – mintha pesti kalandja alkalmával, mikor vérét oly vitézül lecsapolták, a guta őt féltestileg megütötte volna, korántsem, hanem csupán azon egyszerű okból, miszerint azon pillanatban, mikor hintajából a két *Kellner* karjai közé rogyott, és ezek, mint érintém, „különösen körmös legények" lévén, nem tágítottak – bizony kibiccent a vállcsont üregéből a karcsont! És ekképp nem gutaütés, de kificamlás volt esete. Ámen!

Eret vágni tehát nem szabad?

Ilyest sem merek állítni. Sőt azt hiszem, hogy bizonyos esetekben egyedül az érvágás tarthatja meg a testben a lelket.

Számos példák bizonyítják, és ezek valóságát váltig tanúsítják a párizsi *Hôtel Dieu* című kórházban szigorú részrehajlatlansággal vitt naplók, hogy szuronnyal vívott párviadal alkalmával még azoknak is bizonyos száma kimenekült, kiknek szívök bizonyos részei voltak megsértve! S valjon miképp? Főleg azáltal, hogy véröket szinte egészen lecsapolták – mi franciáknál ezen cim alatt ismeretes: *saigner au blanc*.

Már illik-e ily heroikus elhatározottság más alkalmakra – mikor az *aut-aut* nincs oly igen élére állítva, mint a felhozott szu-

ronyi időtöltés eseteiben –, ezt én nem tudom, s alkalmasint tán igen számos „diplomaticus" sem tudja igazán.

Lovaknál, Britanniában – hol a lovakhoz egy kicsit csak értenek – közönségesen ismert dolog, hogy bizonyos gyulladásoknál a négylábút csak úgy tarthatni meg, ha nemcsak erét vágják, de betű szerint egész véröket kieresztik.

Sokszor voltam tanúja, hogy lókereskedőknél – kik valami előítélet vagy divat következtében rendszerint nem szeretik készakarva meggyilkolni keresetök tényezőit – sokszor két-három pitlit töltöttek meg a gyulladt lónak vérével, úgyhogy végképp az többet nem is csurgott, de csak cseppenként szabadult ki az erekből, és alig bírt négy lábain fennállni a ló. S mikor ily nagyszerű bánásmódon bámulva tudakolám, hogy valjon szükséges volna-e ezen különös heroizmus, melyet látva tán nem egy igazán ortodox *homeopata* alkalmasint szörnyű halálhoz vajmi közel állna – nem egytől, nem kettőtől, de mindannyitól azon úgyszólván *civitati donatum*-féle választ nyertem, hogy ennek módja ez volna, és hogy közönséges érvágás, mint amilyent a kontinensen szoktak gyakorolni, a lónak kidőlését nem gátolná, midőn az ő nem fél, de egész eljárásuk, kevés kivétellel, mindig célt érne, és hogy az egyszer, sőt többször ily *energice* minden veréséből kirabolt tátos azért éppen oly sokáig elélne és minden szolgálatra éppen oly alkalmas volna, mint bármily más ló, melynek mindig békében hagyták veres részét.

S ha most visszaemlékezem mindazon lódögre, mely a „vértályog" következtében Magyarország több vidékinek levegőjét megfertőzteté – és közmeggyőződés szerint az efféle vérlobbanási vésznek kigyógyítása kívül állna a *vétérinaire*-tudománynak körén –, s ha visszaemlékezem, hány saját lovam dőlt hasonlóul ki vértályogban, úgy, hogy de egyetlenegy sem lábult fel, jóllehet mindegyiken „eret vágtak, de nem nagyon" – ha mindezt emlékezetemben elsorolom: akkor bizony azon konklúzióra jutok, hogy tán nem volna eszélytelen az angol gyógyítási minta után iramlani, minthogy ha ez nem is sikerül, csak ott volnánk, hol e tekintetben ma állunk, s a lovat, mint annak gazdáját tekintve, körülbelül egyre megy, hogy valjon mi téríti gyepre „mokányt", a vértályog-e vagy az *anglománia!*

Már ilyféle sikerleteket lehet-e és szabad-e emberekkel tenni, kérdem. – És ha ezen mészárszéki eljárás a *herbivore* lovakra nézve célirányos, következik-e abbúl, hogy az azért a *carnivore* vagy inkább az „*omnivore*" emberi fajnál is jó sikerrel gyakoroltathassék?

S azért, mi az érvágást illeti, én azt általján véve a szükségtelen és hasztalan, sőt bizonyos kárt szülő orvosi fogások sorába állítom – és a hahnemanniakkal abban tökéletesen kezet fogok, hogy az embernek soha nem lehet fölösleges vére, csak annak kvalitása legyen jó; s hogy valamint nem nagy nyereséggel cselekednék a kádár, ha a romlott bort kiereszté a hordóbúl, de a hordóban levő bornak tisztításában és kijavításában áll mestersége, úgy nem azáltal válik a rossz vér jóvá, ha annak egy részét elvonják, de csak úgy, ha azt az emberi testben javítják.

Mi az érvágás szükségtelenségét illeti, ezt számtalan példa mutatja.

Így volt szolgálatomban bizonyos vajmi vérmes kocsis, ki már nem tudom, mily alkalommal, egyszerre lábairúl esett, és rögtön oly mérges tüdőgyulladásba süllyedt, hogy lóvesztiben sietettek orvosért. Ez azonban szerencsétlenségre – vagy tán a lesújtott kocsis szerencséjére – messze földre el volt utazva. Szerencsére, mondom, mert Miska, a kocsis, háromnapi elég békétlenséggel viselt kínok után, minden ápolás, gyógyszer és anélkül, hogy csak egy csepp vérét is veszítette volna, üdülésnek indult, és nehány hét leforgása után megint oly egészséges lett, mint a pinty!

És ily eset hány van? Számtalan! Mit élő tények által bebizonyíthatni, minthogy ezer példa szerint, mikor az orvosok nagyobb része az érvágást *conditio sine qua non*-nak tartja, a véletlentűl elősegítve, legcsekélyebb vérontás nélkül, ismét egészséges lábra áll a fellobbant vérű egyének számnélkülije.

S ekképp érvágás több mint egy esetben egészen szükségtelen és hasztalan, mikor másrészről felette sok példa viszont az érvágás vajmi káros következményit kézzelfoghatólag bizonyítja be, minthogy azon betegek sora, kik a sok vérlecsapolás következtében a legtarkább bajokban sínlődnek, valóban borzasztólag hosszú.

Valjon ki nem ismeri azon mesét, melyhez képest midőn két orvost megkerestek volna egy tüdőgyulladási beteg helyreállítási tekintetében, az egyik elhatározottan azt nyilatkoztatá, hogy a lesújtott tüstént meg fogna halni, ha mindjárt nem vágnának rajta eret, míg azonban a másik doktor úr nem kevesb elhatározással éppen ellenkezően ítélt, s csak úgy kezeskedett az életveszély elhárítása dolgában, ha a beteget teljes nyugalomban hagyják, midőn „érvágás" minden bizonnyal rögtön meggyilkolná őt.

Mint a szamár a két szénaporció közé állítva sehogy sem tudta magát elhatározni, melyik oldalon fekvő porcióba harapjon előbb, és végre éhenhalt, csaknem olyformán járt a tüdőgyulladásban fekvőnek jóakarói gyűlése, mert ez sehogy sem tudott valami *conclusum*ra jutni, hogy valjon melyiknek, az érvágó vagy az ér nem vágó medicin nagyságnak kezeibe adják a mármár örökre elalvót.

Mikor a véletlen, vagy a nagy természet, vagy én bizony nem tudom, „mi", a két különszínű doktor közt minden segítség nélküli sínlődőnek orra vérét egyszerre különös bőségben megindítja, és ezzel nemcsak minden veszélyes szimptómák tűnnek tüstént el, de mintegy újraszületve csakhamar legegészségesb talpra áll!

S mármost kérdjük, melyik celebritásnak volt igaza?

Saját individuális állításuk szerint mindegyiknek. Mert az érvágó így szólt: Ahá! nem mondtam, hogy a vérnek mennyisége dönti őt sírba, és ekképp vérét kell kevesítni, mily műtételt ez esetben a *Schnapper* helyett a vak „véletlen" vitt végbe. Az „ér nem vágó" ellenben egyszerűen csak azt kérdezte: „Vágtak-e eret az illetőn? Felelet: »nem«. És meghalt-e? Felelet: nemcsak meg nem halt, de eszik, iszik, s már-már a csárdást akarja járni! *Conclusum:* tehát az érvágás szükségtelen volt, sőt bizonyos halált következtet, ha a nagy természetnek működését megzavarja, melyhez képest az volt itt a menekülés igazi oka, hogy a betegnek felesleges vére a *Schnapper*től elősegítve ne annak karján, de magától annak orra lukán szabaduljon ki."

És ily külön árnyéklatú mese akárhány van, mely csak azt bizonyítja, hogy nincs felgyógyulás, valamint halál sincs, hol az

ember *apodict* bizonyossággal tudná, hogy valjon az első esetben a természet, a véletlen vagy a doktor állította-e ismét lábra az illetőt, a másodikban pedig, hogy tulajdonképp ki vágta ketté az elvándorlottnak életfonalát, a másvilági Párkák-e vagy pedig az ittvilági doktorok!

[5. A BETEGSÉG MEGELŐZÉSE]

Mindenesetre célszerűbbnek és sokkal bölcsebbnek hiszem, hogyha valaki gutaütés, valamint egyéb nyavalák tekintetében ezek látogatását be nem várja, de azoknak „eleit" veszi, mit – mennyire ez a gyarló embernek lehetséges – egyedül célszerű életrendszer által eszközölhetni.

Így ismertem többek közt egy felette vérmes, szolgálatból kilépett huszár hadnagyot, kinek feje fölött valóban Damokléskardként függött a guta, mert legkisebb alkalommal annyira felcsapott fejébe a vér, és néha annyira elkékült, miképp minden pillanatban várták kidűltét. Ő azonban használván egy tapasztalt embernek jó tanácsát, nemcsak ki nem dűlt szaporán, de körülbelül kilencven évet érve, álom közt csendesen másvilágba szenderült. Azon tanács pedig, melyet szigorúan és férfiúhoz illő állhatatossággal követett, egyedül abból állt, hogy húst ne egyék és bort ne igyék. Nehány heti így gyakorlott életmód következtében minden szédelgéstől, főfájástól felszabadult, legédesb álmokat aludt, és oly paradicsomi érzések közt élte napjait, mintha újraszületett volna, úgyhogy az emberi társaságnak megint tevékeny, hasznos tagja lehetett, holott azelőtt már szinte semmi hasznosra nem tudta fordítni magát.

Más nyavalák elejét venni célszerű életrendszer által szinte lehet, sőt némi nyavalák nem is állhatnak bé szoros életrendszer mellett. Így például a szifilisznek tarkabarka átkai. Már mi az anginát vagy a köszvényt illeti, itt a feladás, igaz, sokkal szövevényesb. De e bajokat tekintve, ezek kitörését s kivált „elmérgesülését" is igen akadályozhatja a józan élet. S már ez is nagy nyereség, minthogy e világon, hol mindenkinek nagyon vagy egy kissé csak szenvedni kell, a kérdés tulajdonképp mindig a „több és kevesebb" körül forog.

Ha azonban fontoljuk, valjon mi az, mit általján „józan élet-

módnak" és célirányos életrendszernek neveznek, azt fogjuk tapasztalni, hogy például azt egészség tekintetében igen reguláris egyénnek szokták tartani, ki korán kel, se sokat nem mozog, de keveset sem, ki egyszerű (?) *Hausmannskost*tal táplálgatja magát, indulatok által a *„nil admirari"* tana szerint vérét és velejét soha fel nem korbácsolja, ki a házi kakast csak abban utánozza, hogy valamint ez mindjárt naplemente után nyugalom végett faágra ül, ő *„Zapfenstreich"* végeztével rögtön dunyhás ágyába dűl, szóval azt fogjuk az emberi sorshoz láncolt nyavalák tekintetében „okos"-nak tartani és nevezni, ki a *medium tenuere beati „andante"*-je után éli napjait.

De ha egy kissé mélyebbre ereszkedünk a kérdés mivoltába, sok esetben okvetlen azt leszünk tapasztalni kénytelenek, hogy ezer közönségesen úgy címzett „reguláris életmód", midőn sok egyénre nézve tán igen helyes, számtalan egyéniséget tekintve felette hibás és némi nyavalák elkerülése végett egészen oktalan, úgyhogy azon úgynevezett *„bon régime"*, melyet a betegeknek rekommendálnak, nem egyéb, mint minden fogalom nélküli abszurdum, mivel az, mi például Pálnak igen jó, az talán Péternek felette rossz és viszont.

Ha valaki úgy él, mint éppen felhoztuk, ugyan miért és mily okból él úgy? Rendszerint azért – mert hiszen tán más vágyai és gusztusai is vannak –, mivel ezen egyszerű s reguláris életmód (!?) a világ bölcsei által a legcélirányosbnak mondatik, és még erősebben tán azért, „mivel uramatyám és asszonyanyám is bizony csak úgy élt".

S ha aztán kérdeztetnek, hogy valjon papa és mama sokáig éltek-e s tűrhetően mentek valának-e testi bajoktúl, s ők felelettül azt kénytelenek véletlen bevallani, hogy bizony mind papa, mind mama legjobb korukban elpatkoltak, s rövid életpályájok alatt is igen sok nyavalákban legbővebben részesültek: nem mutatkozik-e akkor ezen egyszerű úgynevezett „polgári életmód" egyenes abszurdumnak, kérdem? S valjon okos egyénnél nem szolgálna-e ezen szülei példa utánzási minta helyett inkább arra, hogy ő azt ne kövesse, de éppen ellenkezőleg, valami más rendszerben keresse egészségét és életének fenntartását.

Már ha valakinek szülei számos éveket értek jó egészségben

el, és azok ivadéka egészség tekintetében ugyanazon vágásban halad, ezt bölcsnek mondhatni. Ha azonban beteg és rövid életű szülői voltak, akkor az „okos" ezek okát iparkodik kikutatni, s aztán esze szerint más utat választ. S ilyes, ha lehet mondani: „példa felkapást és használást" nemritkán tapasztalunk, de rendszerint csak oly esetekben, mikor a szülék egészségök és életük tekintetében túlcsapongó, mintegy szembeszökő bűnöket követtek el.

Így például sokszor tapasztaljuk, mennyire kerüli sok fiatal a bort. S valjon miért? Mert atyja, életének legszebb szakában, a sok ivás miatt vízbetegségnek esett martalékul.

Közönségesen azonban csak ily kitűnőleg otromba életbűn nyitja fel az újabb generációk szemét annyira, miképp az efféle „csapdákat" sikeresen elkerülhessék.

Sok ember oly jámbor gondolatlanságban szíja az Isten levegőjét, miszerint semmi nem ötlik szemébe, fejébe, s csak akkor veszi észre, hogy bizony történt valami, mikor például egy roppant ház dűl ki sarkaibúl!

És így szüleinek is csak azon élethibáit látja, melyek borzasztólag feltűnők.

Ámde azon szülék, kik oly *regulariter* vagy jobban mondva oly szigorúan éltek a régi bevett szokás szerint, mint az, kit előhoztunk, ugyan mit vétheltek azok az egészségnek és életnek törvényei ellen? S azért valamint ők, úgy mi sem kerülhetjük el a betegeskedést és kora halált, és azért jobb búsulás és elcsüggedés helyett az egészről éppen nem gondolkozni és csak éppen úgy folytatni életpályánkat, mint ők tevék. Ámde csak egy kis vizsgálat után könnyen kiviláglik, mily kimondhatlan badar az ilyféle okoskodás.

Mert ha azon bajok elkerülhetlenek, miknek szüleink voltak kitéve, ám akkor miért nem lépünk ki azon szűk élvezeti körből, melyek közt ők pangtanak, s miért nem használjuk a világ javait bővebben, míg éltünk fonala megszakad – vagy ha elkerülhetők, akkor, kérdem, miért nem nyomozzuk legnagyobb figyelemmel azon rejtett okokat, mik nyavaláiknak és kora haláluknak voltak tényezői, s miért nem keresünk más utat?

Azon szép- és ükapáinktúl ránk szállott életmód vagy inkább

azon slendrián, melynek rozsdás és penészes törvénytabellái szerint éldegél az emberek legnagyobb része, valóban oly felszínes, oly minden mélység nélküli, sőt sok tekintetben oly természet elleni és ekképp felette káros, miszerint nehéz átlátni, miképp tarthatta magát divatban némi része ezen slendriánnak máig, melyet egy kis megfontolás után minden gondolkozó rögtön szokásibúl lökne.

S ugyan miért nincsenek ezen slendriáni szülemények – melyekrűl később tán igen is bőven és ekképp unalmasan lesz szó – már régóta a társasági viszonyokbúl kilökve, kipusztítva végiglen?

Valóban azért, mert legtöbb ember általján véve nem gondolkozik, de nem is tud gondolkozni.

Mikor némi egyéneket látok vagy rólok gondolkozom, mindig *„Fido savant"* jut emlékezetembe.

Ezen *savant* (ti. tudós) bizonyos csudálatosan kitanított pudli volt.

Produkciója mindig elmebeli tehetségeinek kimutatásával kezdődött. – Az órára tekintve pontosan kimondta morgásai által, hogy „hány az óra". Kártyázás közt mindig nagyot ugatott (alkalmasint különös respektjének jeléül), mikor egy kártyakirály került a többi kártyapajtásainak hegyébe. – Dominót nagy ügyességgel játszott sat. S valóban kitűnő volt a felhozott négylábú egyén kérdésbe nem vehető műveltsége, de ennél még kitűnőbb s mindenesetre mulatságosb volt Fidónak kimondhatlan savanyú és melankolikus képe! Én legalább oly szomorú kutyát életemben nem láttam; és szégyenemre meg kell vallanom, én azért őt éppen meg nem tudtam szánni, sőt minél komolyabb arcvonásokba hozták a „gondolkozásnak kínai" szegény fejét, annál jobbízű kacagásra érzettem magamat hajlandónak, és rám nézve körülbelöl olyforma benyomást tett, mint valami tanodának legelső tentása – ha ti. a számolás háturúl kezdődik egzámen alatt, fenyítékes professzoroktúl fartatva –, kit azonban azért senki nem tud megszánni, mert noha nem nagy ész, azért kimondhatlan jószívű gyerek, és a méta és a rota terén nemcsak nem utolsó, de igazi hős. – És Fidóval is szinte ezen lábon állott a dolog, mert alig szakadt vége elmebeli tehetségei-

nek fitogtatása, s ő botátugrásra, apportírozásra s efféle testi gyakorlatokra volt felhíva, melyek közt nem szükség gondolkozni, hogy rögtön egészen új természetet öltött magára és éppen azon mértékben lett vidor és eleven, mint amilyenben előbb szomorú és lesújtott volt, mikor szegénykét gondolkozásra kényszeríték.

Számtalan kétlábú emberi egyéniségnek szintez az esete. S valóban úgy látszik, mintha a gondolkozás nekik különös kínokat okozna. S igaz, vannak esetek, mikor az ember nem szeret gondolkozni!

Magyar monda szerint: ugyan mit csinál a horvát, ha megégett háza? – Leissza magát. – S valjon mi okból? Azért, hogy megfojtsa magában a gondolkozás tehetségét.

Így néha – ily körülmény is van a világon – a legkevesebbé állati, a leglelkesebb előkelő sem kerülheti el másképp kedélyének szívrepesztő kínait, mint azáltal, ha nem gondolkozik.

S ha meggondoljuk, újabb időkben mily óriási vonásokban terjedt el az emberek közt a dohánynak használata s kivált bármily erős szivaroknak fogyasztása: ugyan lehet-e ezen émelygős divatnak okát másnak tulajdonítni, mint a dohány kábító erejének, mely a gondolkozótehetséget, ha meg nem semmisíti is, legalább megzavarja és eltompítja.

Itt azonban egyedül azon életrendszer van szőnyegen, mely az emberi egészségnek kérdését tárgyazza – mikor sem leégett házról, sem lesújtott hazárúl nincs szó – és ekképp itt most csak az eshetik vizsgálat alá: valjon igaz-e azon legközelebbről felhozott állításom, mikor azt mondom, hogy legtöbb ember általján véve nem gondolkozik, de nem is tud gondolkozni.

Ennek illusztrációjára előlegesen csak egy példát akarok felhozni.

Mint én hiszem, mindent mindenben véve, e világon az angol nemzetben létezik a legnagyobb gondolkozási tehetség és *pondus*. – Latinul is tud egy kissé a nemzet előkelőinek része. És ekképp e most elmondandó és számtalan alkalommal kitrombitált latin dikció: *Romae romano vivite more* sem ismeretlen előtte. S mégis mit látunk, mit tapasztalunk? Azt, hogy kevés kivétellel az angol nemzet nagy része mindenütt az egész világ há-

tán, perzselje őt bár tropikus hőség, fagyassza bár meg szinte leheletét is pólusi hideg, szorosan mindig egyforma életrendszert tart. Honnét aztán alkalmasint nincs nemzet, mely nemcsak pisztollal, borotvával vagy efféle szapora szerrel készakarva, de életrendszere által akarata vagy legalább szándéka ellen annyi öngyilkolást követne magamagán el, mint éppen az angol.

S ugyanis ő Kelet-Indiában úgy issza erős borát, sőt úgy iszsza pálinkáját, s szintoly mennyiségben s szintoly forróan élvezi a teát, és éppen oly nagy és zsíros húsfalatokat csúsztat le nyakán, mint ködös és északi tengerektűl körülövedzett Britanniában, hol, mint a tapasztalás mutatja, a levegő különösen elősegíti az evőnek emésztési tehetségét. Minek következtében Indiában aztán számtalan angol dől ki idő előtt – azok seregében pedig, kik onnan visszatérnek, legtöbb bizony magával hoz kisebb-nagyobb „*memento mori*"-t, mely őt a legtarkabarkább színű nyavalák képében vajmi nagy kínok és unalmak közt szünetlen arra emlékezteti – ámde fájdalom, rendszerint, mikor már késő –, hogy tán jobb lett volna Indiában a latin mondás szerint egy kissé „indiásabban" élni és az angol életrendszert ideiglenesen ágasra függeszteni. – S most kérdem: „így cselekedni, az életben ily módon eljárni annyit teszen-e, mint gondolkozni?"

Mindazon angol idomár és lovar, ki a pesti és bécsi lóverseny indokánál fogva Britanniát elhagyta, valamint mindazon angol, ki az épülendő pesti híd körül forgott, kevés kivétellel már mind kihalt, spedig rendszerint az élet legszebb szakában. A legnagyobb rész betű szerint agyonitta magát.

Egyik közülök, igazi típusa az angol szoliditásnak és becsületességnek, ki szintén már végiglen elbúcsúzott, tudakolásomra, hogy valjon jól érezné-e magát Buda-Pestnek ege alatt, ekképp válaszolt:

„E vidék egészen ízlésem szerinti, s hála az égnek, családommal együtt igen jól megvagyok. Pénzkörülményeim sokkal kedvezőbbek, mint azok hazámban voltak, mert fizetésem sokkal magasb, és itt minden sokkal olcsóbb. Csak egyet tartok itt veszélyesnek, és ez a víz! És nem azért, mintha annak mineműsé-

gét rossznak tartanám, mert hiszen, mint mindenki mondja, jó és egészséges – saját tapasztalásom után nem ítélhetek, mert én soha nem használom –, hanem azért tartom veszélyesnek, mert itt a Duna s némi mocsárok közelebbi vagy távulabbi szomszédságában a víznek ivása nem lehet egészséges, valamint Angliában a közel tenger és a sok köd miatt sem egészséges. És azért régi és megszokott életrendszeremhez ragaszkodom, miképp jó lélekkel el is mondhatom, hogy azon három év alatt, melyek fejem fölött itt elperegtek – ha szájkiöblítés alkalmával egy-egy csepp tán igen – de más alkalommal és akaratom után még ennyi sem mérgesíté meg testemet. S azért vagyok oly egészséges!"

Így szólt az élet legszebb szakában kidűlt egyéniség – s tán most is élne, ha Angliában maradva ott rendesen folytatja életrendszerét, vagy ha Angliát elhagyván, Pesten letelepedve, ok szerintileg megváltoztatta volna életmódját, és ennek következtében az élet tarifájából egészen ki nem zárja a vizet!

És mi a vizet illeti (melyet Hahnemann szintúgy, mint Prießnitz, nagyobb divatba hozott), még nem nagy ideje annak, hogy zsíros disznóhús vagy zsírtúl felpattanó hal élvezete után, melyben a magyar ember mindig nagymértékben gyönyörködött és alkalmasint ma is gyönyörködik, a világért nem ivott volna az úgynevezett „okos" vízből, mert azon hiszemben volt a régi előítéletek által betű szerint leszegezve, hogy a víz ily zsírságok hegyibe öntve nem volna egyéb, mint tiszta méreg. Holott nem egy vette később tán saját legnagyobb elbámultára észre, hogy a víz ily élvezetek után nemcsak nem veszélyes, sőt célirányosb, mint a bor, mert a víz a bornál könnyebben elolvasztja a zsírt és ekképp jobban előmozdítja az emésztést; a pálinka pedig – melyet csak kevéssel ezelőtt ily alkalommal inkább nyelt az elfogult, mint vizet, ha csak kettő közt volt a választhatás – nemcsak el nem olvasztja a zsíros darabokat, de azokat legalább jó ideig oly épségben fenntartja az emberi testben, mint égett bor üvegekben, valami természethistóriai múzeumban, hol számos békákat, kígyókat, éretlen vagy csúf szüleményeket sat. felette jól és sok ideig prezerválva csudálunk.

Az emberi sajátság, életkor, éghajlat, időszak és elvégre az

emberi foglalatosság számtalan árnyéklata, mennyire nem modifikálják mindezek azon életrendszert, mely az egyik és másik egyéniségre legillőbb! Nemde? Ugyan van-e ennél valami világosb? És mégis az úgynevezett „józan életrendszert" illetőleg, a nemzeti árnyéklatok különbségén kívül, szinte csak egy kapta létez minden, bármily sajátságú egyénre, minden évkorra, minden éghajlatra és minden lehető foglalatosságra nézve. És ennél lehet-e nagyobb képtelenség, kérdem? – Pedig valamint az angol nemzet telisded-teli van e most szőnyegen levő kérdést illető előítéletekkel: szintúgy van ilyesekkel többet-kevesebbet szaturálva más nemzeteknek sora is.

Azt, hogy a gyenge nem tehet úgy, mint az erős, a hibás nem úgy, mint az ép, a nyavalgó nem úgy, mint az egészséges – ez mindenki belátására kézzelfogható. Így például a legszamarabb is észreveszi, miképp a gyenge nem való birkózásra, a púpos nem illik szobrászmintául, a nyavalgó nincs katonának teremtve, a vak nem viselhet mérnöki, a néma-süket zenészi szerepet stb.

Azt, hogy az öreg ember nem élhet úgy, mint a fiatal, ezt is a legtöbb egészen átlátja. De ez sem nagy mesterség, mert a fogatlan vén egyén, bár akarja, bár nem, kénytelen észrevenni, hogy ő például a *roastbeef*et, kivált, ha ez egy kissé szívós, nemcsak nem haraphatja úgy, mint a harminckét fogas fiatal, de éppen nem haraphatja, és így szinte kénytelen szerelmes kalandjain kezdve az élet számtalan foglalatosságaira nézve, bizonyos ki nem mondható és kimondható oknál fogva minden illúzióktúl elbúcsúzva, tisztán látni és kereket kötni.

Továbbá az is egészen tisztán áll mindenki előtt, hogy Muszkaországban fűtésre több fa kívántatik, mint Rio de Janeiróban, valamint az is, hogy nyáron jobb a gatya, mint a nadrág, télen pedig jobb a bunda, mint az egy üng. – Végre a legtökfilkóbb előtt sem titok, hogy arra nézve, ki egész nap erősen dolgozik testével, például ki fát vág, csépel, árkot ás etc., más eledel illik, mint amilyen eledel annak testi fenntartására alkalmas, kinek agyag része nyugszik, ámde annál kitikkasztóbb munkában fáradozik lelke.

Mindezt ki-ki tudja, mert úgyszólván kézzel foghatja.

De az életrendszernek szigorúbb elhatározása végett ugyan mit használhat ily általjános fő vonásoknak bármily nagy világosságú ismerete? Felette keveset. Mert nem ily fő vonásokban lappang az önismeretnek titka – de azon ezer meg ezer árnyéklatú *subdivisiók*ban, melyek a legközelebbről felhozott ily *extrém*ek közt rejlenek.

Így kérdem, hol létez az elhatározó vonal gyenge és erős, hibás és ép, nyavalgó és egészséges közt? És a gyenge el fogja-e ismerni gyengeségét, habár az erőssel kontaktusba jövén annyiszor-ahányszor kudarcot vallott is? Hát a hibás (ha ti. nem éppen madárváz) nem fogja-e magát azzal kecsegtetni, hogy például ha púpja nem is szép, annál szebb képének zseniális *expressió*ja; és a nyavalgó nem él-e mindig azon reménységben, melyhez képest őt elvégre, ha nem is a budai fürdő vagy Karlsbad, de azért valami más mégis a legegészségesb sorba állítandja? És a vak és rossz szemű közt hány árnyéklat van, valamint a süket és nagyothalló közt is, noha kisebb mértékben. – Az öreg embert tekintve továbbá, hol létez ilyes, ki nem volna egy kissé, sőt telisded-teli a legesztelenebb fiatalsági illúziókkal? – Mi pedig az éghajlati és évszaki számtalan árnyéklatokat illeti, melyek az *aequator* és *pólus*, a hegyes és mocsáros tájak, a nyár és tél, a száraz és a nedves idő *extrém*jei közt léteznek – ki mondhatja felvilágosodott önismeret nélkül, hogy erre-vagy arra a személyiségre nézve mi illőbb, az éghajlat melege vagy hidege, a nyárnak lehelete vagy a télnek erősítő befolyása-e, hegyes vagy alacsony táj? – Végre azon eledelt tekintve, mely a testnek fenntartására szükséges, ugyan hol létez azon disztinkció, mely szerint például A. csak testével, B. pedig csak lelkével dolgozik?

Kivált ezen utolsónak elhatározása legszövevényesb, mert az ember, valami *mixtum compositum* lévén, soha nem dolgozhat kirekesztőleg testével vagy lelkével – ámde annál több árnyéklat van itt a több és kevesebb közt.

A téglavető látszólag tán azon lény, ki leginkább dolgozik testével, a léleknek teljes nyugtában, midőn halandók közt alkalmasint senki sem működött testérűl egészen felejtkezve lelkével oly kirekesztőleg, mint Newton.

Tegyük ezt fel, noha nem éppen képtelenség egy téglavetőben valami Jakob Böhme-féle igen nagy lelki munkást *supponál*ni, valamint nem képtelenség azt gondolni, hogy Newton fát is vágott. Ámde okoskodásom könnyebb felvilágosítására fogadjuk el e két túlsági mintát, melynek egyike dolgozik – mi alatt ez alkalommal egyedül testi működést értünk –, de nem gondolkozik; a másik viszont semmit sem dolgozik, de egész munkája, mit véghezvisz, nem egyéb, mint „gondolkozás"! Tegyük továbbá fel, hogy valamint a téglavető csak akkor leli mindennapi kenyerét, ha sikerrel dolgozik: úgy a szőnyegre hozott lelki munkás hasonlóul csak akkor oldja fel az általa hajhászott problémát, ha sikerrel gondolkozik.

S most rendeljünk két ebédet. Egyet a dolgozó, a másikat pedig a gondolkozó számára. Meleg leves, marhahús, káposzta sunkaszeletekkel és néhány derekas szalonnagombóc s mindezek mellett egy jó darab fekete kenyér és egy icce öreg somlai. Ez az egyik ebéd programja, s mely, mint hiszem, a téglavetőre nézve célirányosan van kombinálva.

Nehány kalánka puha rizs, fertály sült csirke, fél zsemle, egy kis üveg fagylalt és ezek hegyibe: víz, *quantum satis*. Ez pedig a másik ebéd inventáriuma, mely megint, úgy vagyok meggyőződve, Newtonra igen illik, ha nem is minden napra nézve, legalább azon napokra, mikor ő a nagy egek titkainak felfedezésében erőlteti lelkét.

S most ünnepeljük meg a szőnyegre hozott két mintapéldányunkat – de egy kis tréfa vagy inkább jobb okulás végett cseréljük fel a két lakomát.

Kapassuk be Newtonnal a forró levest, marhahúst, káposztát sunkaszeletekkel, szalonnagombócokat, jó darab fekete kenyeret és végre az icce somlait. – A téglavető lelkét ellenben vigasztaljuk meg a nehány kalánnyi puha rizzsel, fertály csibével, fél zsemlével, az egy kis üveg fagylalttal, és öntsünk minderre annyi vizet, mint amennyire neki gusztusa van. – S mi lesz ezen kis tréfa elmúlhatlan következménye? Az, hogy Newton efféle *Hausmannskost*tal, ha azzal (bár némi variációk szerint is) *regulariter* hizlalgatja magát, és ő ez életrendszert soha, de egy nap sem függeszti fel: soha nem lesz képes a gravitációnak etc.

etc. problémáit feloldani, és ekképp ő vagy soha nem emelkedik a kitűnő, a világos Newton fényességére, vagy ha már kezdett fényleni, ismét elsötétedik – de ehelyett belőle betű szerint semmi, még csak egy félig-meddig jó téglavető sem válik, minthogy ő lelki és nem testi működésre volt a nagy természettől alkotva. A téglavető ellenben, ha rendszerint oly olymposi lakomával vendégeltetik meg, mint amilyent Newton számára tálaltunk ki: akkor bizony nem lesz azon téglák száma különösen nagy, melyet kiüt, s így csakhamar koldusbotra jutván, ebédjét majd-majd a nagy istenek között az igazi Olymposban keresheti – mert hiszen valami másra megint ő sem alkalmas.

Ily túlságok azonban nincsenek. Ámde ki tagadhatja azon ezer árnyéklatot, mely e két túlság közt valóban létez és mely minden embert úgyszólván egy megkülöntöztető jellel lát el, úgyhogy midőn például Pálnak lelki tehetsége úgy áll testi tehetségéhez mint 60 a 40-hez; Péternek lelki tehetsége numero 40-et mutat, testi tehetsége ellenben 60-ra üt; Józsinak testi tehetsége továbbá csak 30 gráduson áll, lelki tehetsége pedig csak 30-on – és így az egész kalendáriumon, sőt az egész roppant emberi seregen keresztül variálva *in infinitum*.

Mihez képest azt hiszem, mennyire a testi táplálék illeti az embert, a két legközelebbről kitálalt ebéd tekintetében az, kinek tisztje lelki munka, jól fog cselekedni, ha mennyire lehet, azon olymposi lakomához képest, melyet Newton számára voltunk bátrak készíttetni, fogja elrendelni evési és ivási életrendszerét – kinek tisztje ellenben erős testi munka, az vajmi higgadt tapintatot fog mutatni, ha minden istenadta nap oly *Hausmannskost*hoz ül, mint amilyent mi a téglavető számára főzettünk!

De ehelyett általján véve mit látunk? Azt, hogy nem az nyeli a legzsírosb és legnagyobb falatokat s mindazt, mi a testnek erősítésére különösen szolgál, kinek keresete testi munka: de azon osztály falja bé a legerősb testi táplálékokat, ki lelkével munkál, vagy határozottabban kitéve, kinek lelkével kellene munkálni. Úgyhogy akarat ellen is ezen arabs példabeszéd jut az ember emlékeztébe, melyhez képest „e világon rendszerint

az eszik legtöbbet, ki legkevesebbet dolgozik, s viszont az, ki ma dologtúl dűl ki, holnap alkalmasint koplalástúl dűl el".

A magas hivataliak, miniszterek, főnökök, követek, kik sem fát nem vágnak, sem nem kaszálnak, vagy legalább ilyesekre nincsenek kényszerítve, de egyedül gondolatiknak világossága és súlya határozza el igazi becsöket – valjon testi táplálékukat illetve rendszerint miképp élnek, kérdem? Állásukhoz képest fényes táblát tartanak, és emellett szünetlen meglakomáztatván követek, más magas hivataliak, sőt felségi nagy kegyességű meghívások által betű szerint mindennap úgy megtöltik magukat, hogy azon latin mondás: *„plenus venter non studet libenter"* – rájok nézve nemcsak délutánra, de délelőttre is tökéletesen illik, minthogy tegnaprúl mára megmarad mindig untig elég, mi a stúdiumot nehezíti.

Viszont hogy él számtalan kézi munkás? Vegyük például azon szép számú cseheket, kik nyaratszaka Csehországon kívül keresik munkakörüket! Valjon miképp élnek ezek? Egész héten át kenyérrel és vízzel, s csak vasárnap élveznek egy darabka húst és egy pohárka sert vagy bort. Általján pedig mégis azt mondják, hogy igen erősek – midőn a miniszterek és magas hivataliak lelki produkcióinak helyességéről legtöbb európai országban senki kételkedni vagy legalább szólni nem mer.

Már ez akárhogy áll, annyi, mint én hiszem, eldönthetlen igazság marad, hogy a magas hivatali osztályban – magas hivatali osztályban, mondom, mert az alacsonyiban sok vajmi erősen koplal, tudjuk – és a gazdagok sorában, melyekben szinte soha nem fordul elő rendes testi dolog, ezer közt bizonyosan van kilencszáz, ki többet és táplálóbbat eszik, mint amennyi rá nézve hasznos; midőn a szegényebb sorsú közt megint ezer közt ván még több mint kilencszáz nagyon keveset, vagy ha azt nem is, nem eléggé táplálót nyeleget és vesz magához, mint például a záraz kenyeret, mellyel sok, nem tagadhatni, különösen teli-tömni tudja magát, mely azonban, ha nem is engedi meghalni azt, ki eszi, bizonyosan nagy testi erőt sem ád senkinek is.

És itt vagyunk megint azon slendriánnak tőszomszédságában, melyről fentebb tettem említést.

S ugyanis azon lekenyerezett vagy inkább azon kenyérrel te-

litölt csehek, kikről szólék, s kik általján véve dicséretre méltó egyének, dolgoznak, dolgoznak ugyan nagy szorgalommal – de mennyivel erősebben dolgoznának és mennyivel többet végeznének, ha mindennap egy miniszteri tábla vendégei volnának; az előkelő miniszterek ellenben és a többi főhivatalnokok pedig mennyivel könnyebben s mindenesetre jobb sikerrel végeznék lelki munkájukat, s mennyivel tisztábban látnának sokat, vagy legrosszabb esetben „némieket", ha legalább néha-néha és egy kissé hosszabb időre azon cseh kézmunkásféle koszthoz állnának, melyet felhozék.

[6. A TEST GYAKORLÁSA]

Igen ismeretes dolog, miképp Angliában az öklözés még mindig divatban van, valamint az is, hogy ott a gyaloglási tehetség kitapogatására számtalan fogadások tétetnek.

Ez alkalommal nincs szándékom a *pro* és *contrá*t latolgatni, hogy valjon mi nemesb és mi durvább, és ekképp mi illik jobban civilizált vagy barbár néphez, ha egyik a másiknak szemét öklözi ki, vagy békanyúzóval keresztülszúrja testét, vagy karddal vágja le fülét, orrát, vagy golyót küld szívébe vagy fejébe, vagy általjában hogy ezen különszínű párviadali összecsapás hasznos, káros vagy elkerülhető-e, ezt most vizsgálni nem kívánom, valamint most legalább még azt sem (mert később erről alkalmasint leszen szó), hogy a gyaloglási tehetség valjon emeli-e az ember becsét vagy ellenkezőleg, és nem áll-e jó gyalogló a tökélynek magasb fokán, mint a jó lovas?

Most csak azt akarom szőnyegre hozni, hogy Angliában mindazok, kik öklözésben, vagy gyaloglásban, vagy valami más nagyobb erőt igénylő testi produkcióban akarnak kitűnni, magokat vagy inkább saját magoknak testi részét előlegesen szintúgy szokták elkészítni, valamint az idomár versenyre elkészíti a lovat. Mely operációt az angol „*training*", a magyar pedig „idomítás" által éppen oly helyesen teszen ki.

A ló, mint eléggé tudva van, előleges és ítéletes idomítás nélkül nem versenyezhet sikerrel.

A lóidomítás mestersége legáltalánosb vonásban legfőképp abban áll, hogy a ló fű- vagy lágy húsából egészen kivetkeztes-

sék, és ehelyett noha kevés, de lehető legkeményebb hússal ruháztassék fel. A fűhúsú ló nemcsak nem versenyezhet, úgyhogy a fűhúsú Eclipset is meggyőzi a legközönségesb, de jól kiidomított ló – de fűhússal a legjobb ló félig-meddigi meglehetőséggel még azon közönséges mindennapi szolgálatban sem járhat el, mely attúl kívántatik. Ezt mindenki könnyen tapasztalhatja, úgy, hogy legelőről jött lónak bizonyos ideig jó és elégséges mennyiségű zabot kell előbb nyújtani, mielőtt azt hosszabb utakra és nagyobb sebességgel lehetne használni.

Ámde az így felabrakolt ló, noha hámban vagy nyereg alatt rendesen használva kitűnő tehetségre emeltethetik, azért *caeteris paribus* mégsem léphet diadali hihetőséggel versenypályára, de erre nézve szükséges, hogy ereje *akmé* magasságra fejtessék ki, mit, mint mondám, egyedül ítéletes idomítás eszközölhet.

Öklözés esetében, vagy ha valaki fogad, hogy ő például ezer mértföldön előbb megyen keresztül, mint bárki más, szinte így áll a dolog – mert valamint a ló, ha *clopin-clopant* el is győz tíztizenkét mértföldet egy nap, azért még koránt sincs elégséges erőre kifejtve, miszerint csak egy kis sikerrel pályázhasson is, úgy a legerősb egyén, a legszívósb gyalogló sem fog győzelmi hihetőséggel másokkal mérkőzhetni, ha ereje *akmé*ig kifejtve nincs, mit szintúgy, mint lónál, egyedül ítéletes idomítás által érhetni el.

Angliában azon egyén, ki minden versenytársát leöklözte, kivált a köznépnél, *Champion of England* (Anglia bajnoka) címét viseli.

Több évvel ezelőtt bizonyos korcsmárost emeltek öklei ezen *dei gratia*-féle zsarnokszékre. *Dei gratia,* mondom, mert kinek az Isten tenyeret és talpat *in superlativissimo gradu* nem adott, az hiába idomítja magát, minthogy oly fényes állásra, mint amilyen az érintett *champion*é, nem egy, de két tényező emelhet csak, ti. tökéletesen ép és kitűnően erős testalak és ennek kifejtése *akmé*ig.

Ily *champion*nak oly öklező és fogadni annyira szerető nemzet közt, mint az angol, magától értetődik, felette nagy popularitása van, kivált ha az öklező fő bajnok ezenfelül még korcsmáros is. – S így a szőnyegre hozottnak csapszéke mindig telisded-

teli volt látogatókkal, minek következtében ő a kimért bor és ser után, melyet vendégei nagy mennyiségben ittak, valamint a meg nem szűnő tömjénezés közt, mellyel lankadatlan illették, mindegyre gazdagodott és hízott, s vajmi édesen folytak napjai.

Míg egyszerre, mint villám a felhőtlen égből, ezen *„dolce far niente"*-féle paradicsomi élet közt kezeihez jutott bizonyos más öklező hírességnek megkereső levele, melyhez képest lehető legnagyobb urbanitással tőle az kívántatik, hogy vagy *„abdikál*jon" és lépjen *champion*i székéről halasztás nélkül le, vagy álljon „öklözési párbaj"-ra tüstént a síkra ki!

A korcsmáros *champion* keserves dilemmába süllyedt. Legelsőbben is, mert háborítlan és fényes tisztjének csendes élvezése alatt különösen megnőtt hasa, melynek hasznát öklözés közt nemcsak nem vehette, sőt mely az ellenöklöknek megtámadási pontul vajmi kedvezően szolgált volna, s aztán, mert felpénzesedett létére nem volt különös gusztusa mindazon ütlegek kínait elviselni, melyeknek a legdiadalmasb öklező is ki van téve, spedig elannyira, miképp az öklezőnek fő becse és sikerrel járó felsőbbsége tulajdonképp nem abban áll, hogy valjon melyik tud, mintegy lóhoz képest, erősebben „rúgni", hanem hogy melyik bírja jobban s hosszabb ideig az „ellenrúgást" el. Másrészről ellenben, ha párviadalra ki nem áll, hírkoszorúját szétszakítva, elhervadva, csapszékének padait üresen s tömjénezőinek csak hátát látja... Miknek minden oldalrúli fontolgatása után elvégre azon elhatározásra magasult fel, hogy ő bizony nem *abdikál*, de „kész" öklözésre kiállni, azaz hogy ugyan még nem „kész" – de négy holnap leforgása után „kész lesz".

Én akkor, midőn ezen most felhozott „kihívás és elfogadás" adta magát elő, éppen Angliában voltam, és efölött könnyű alkalmam is volt a kellő idomításba vett csaplár bajnokot vajmi sokszor látni és azt is tapasztalni, hogy vele mit műveltek, vele mint bántak.

Azon nap, mikor ő magát *rezolvál*ta, hogy ő bizony nem *abdikál*, de inkább kész tehetsége szerint „kirúgva" magát fél, sőt egész halálig „rúgatni", ha jól emlékezem, kétszázharminc fontnyi súlyt reprezentált.

Legelső az volt, hogy igen egyszerű kosztra állították.

S ugyanis neki nem volt szabad egyebet nyelni, mint marhahúst, de ezt akármennyit és akárhányszor, egy parányi darab kenyeret, egy icce könnyű sört és vizet tetszés szerint. Eleinte hosszas, szinte napestigi gyaloglás kívül, elégséges köntössel megrakva, nem vitt végbe más testi gyakorlást, később azonban naponként egy-kétszer és később igen sokszor úgyszólván lélegzet vesztéig sebes futásnak iramlott, mikor többször, mint láttam, annyira ki volt ürítve minden levegőből, hogy veszett ebhez képest jobbra-balra kapkodván, nem tudta, hol leljen előbb elég levegői pótlékot. Még később bizonyos időszakokban járás és futás által, spedig igen meleg ruhákban oly nagy izzadságba hozta magát, hogy csak csurgott róla a veríték. Mindezen gyakorlatokat pedig nem ő maga vezérlette, de bizonyos „emberidomári egyén", kinek ilyesekben nagy tapasztalása és híre volt.

Miután ezen életmód több-kevesebb variációkkal közel négy holnapig folytattatott, ím, a következő volt a síkra kiálló öklözőnek testi miniműsége.

A kétszázharminc fontnyi „kövériség"-ből egy százhetven fontos „atléta" vált! Akármily sebesen és hosszasan futott, ezt mindig elégséges szusszal győzte, annyira kiszabadult tüdeje minden zsírtól. Egész teste oly keményre változott, mint acél, s például ha én vagy valaki más nálam sokkal erősb őt ököllel egész erővel gyomra közepére döfötte, mily kis cirógatásra minket akárhányszor felhitt, s milyféle operáció egy kissé nagyobb energiával kezelve legtöbb embert ájulásba dönt vagy mint *ipekakuána* okádásra kényszerít: akkor a kellőleg kiidomított csaplár csak nevetett. Úgy látszott, mintha az neki éppen nem fájna, míg én, legalább mikor gyomrára „rúgtam" öklömmel, ez mindig oly erősen fájt, mintha azt falba csaptam volna. Mindemellett oly tündöklők voltak azelőtt oly sokszor elfátyolt szemei, és általján véve oly szép lett, oly igazi mintája a férfiúi erőnek, miképp lehetetlen volt szebb szobrázatot kigondolni, mint amilyen volt ő.

Az egész négy holnap lefolyta alatt nem evett egyebet, mint marhahúst, kenyeret alig, sert végképp éppen nem, csak vizet és ezt sem sokat; hat óránál többet nem tudott aludni, de ez idő alatt álma oly mély volt, hogy abból őt semmi könnyen ki nem

zavarta, és egészsége oly tökéletes, miképp soha és sehol nem érzette „testét".

E játéknak vége pedig az volt (mennyire jól voltam erről tudósítva, mert magam már akkor elhagytam Angliát), hogy derék csaplárosunk bizony diadalilag lecsépelte ellenfelét, és ezen győzedelemhez *comparative* elég olcsón is jutott, mert azt egyedül fél szemével vásárlotta meg, melyet *en passant* a harcnak habzásai közt lekalapácsolt ellenfele lökött ki.

Mi lett később belőle, meddig kellett a kivívott győzelem után kék foltjait és sebeit kenyegetni és burogatni etc., *abdikált*-e vagy fél szemileg tovább is megülte bajnoki székét: mindezt nem tudom. Ámde ez mindegy és nem ide való, valamint annak latolgatása sem, hogy valjon ilyféle divatok több fényt vagy pedig több árnyékot vetnek-e Angliára.

E most festett kép által csak azon életrendszert akartam kitüntetni, melyet a tapasztalás leghelyesbnek talált, ha arrúl van szó, valakinek testét *akmé* tökélyre kifejteni. Honnét például azon egyén, kinek célja, tegyük fel, „Ázsiát bejárni", miképp ott valahol a kínai fal mögött vagy a Himalája magas terén Árpád bölcsőjét fellelje, igen okosan fog cselekedni, ha a maga személyére nézve okkal-móddal előlegesen azon életrendszer felé gravitál, mely a félszemű csaplárost oly gyönyörű kondícióba emelte. S így szinte felette bölcsen fognak cselekedni mindazok is, kik testüknek erősebb hasznát venni akarván – *mutatis mutandis* – azon életrendszer törvényei alá állnak, mely a testnek erősítésére legcélirányosabbnak tapasztaltatott.

[7. A LÉLEK IDOMÍTÁSA]

Vessük most figyelmünket ellenkező oldalra, hol nem látunk öklező vagy versenyző csatákat, de egyedül bizonyos erkölcsi vágynak és vívásnak vagyunk tanúi, mikor a gyarló ember költészeti szárnyakon egek felé röpülni iparkodik, vagy midőn a természetbúvár és a csillagi világ felkentje a földnek és egeknek titkait felleplezni törekedik – valjon mit látunk viszont ezen az oldalon?

Azt, hogy mindazok, kiknek sikerült lelki tehetségeik által mintegy magasabbra emelkedni a nagy istenek felé, nemcsak

nem tartottak olyféle életrendszert, mint amilyen valami öklező nagyságra illik, de éppen ellenkezőleg, ezeknek legnagyobb része alig vagy csak felette hiányosan táplálgatta testét.

Schillerről azt mesélik, miképp ő csak egy versecskét sem tudott teremteni, mielőtt bizonyos mennyiségű borral magát fel nem frissíté. Jean Paulról pedig azt, miszerint nála megint meleg lábfürdő nyitotta volna fel költészeti erének csapját.

Ez mennyire igaz, nem tudom. Én nem hihetem! De ha valóban bor inspirálta Schillert, mikor Posát festette, mikor az *Ideálék*-at álmodta s még számtalan istenit énekelt: akkor azt szeretném az egész emberiség hallatára lehető legharsányabban egekbe rivalgani: „Ó, keressétek fel azon szőlőt, hol a bor termett, műveljétek azt legszentebb kegyelettel, és igyatok azon borból, mennyit csak elbírtok, mert annak varázsereje titeket okvetlen mennyekbe emel!"

Már mi Jean Pault illeti, e mesét hihetőbbnek gondolom, mert e költő minden felemelkedése mellett néha mégis oly triviális, oly visszalökő, hogy valóban úgy látszik, mintha némi soraiban bizony lappangna egy kis „lábvíz" okozta inspiráció.

Egyébiránt igen meglehet, hogy a költészet terén a bármi általi felingerlés nem árt vagy szinte hasznos, sőt némi egyénre nézve még tán szükséges is. Éspedig egyszerűen azon okból, mert a költészet alapja sokszor, sőt rendszerint nem egyéb, mint illúzió, képzelet, fantázia, álmodás – miket sokaknál, mint a tapasztalás mutatja, az ingerlő szer, a szeszes ital nemcsak el nem fojt, de inkább elősegít, sőt szül.

Így például a szerelem is, éppen mert vak, nem egyéb, mint költészet, minthogy egész varázsereje fantázián és illúzión alapul, és tüstént prózára süllyed, mikor ezek megszűnnek.

A szoros és pozitív tudományok terén azonban éppen ellenkezőleg áll a dolog. Mint például matézisben, természetbúvárságban, státusbölcsességben és mindazon számtalan ismeretek és mesterségek felfogásában és kezelésében, melyek a csillagászattól kezdve a mechanikán, technikán stb. keresztül le egészen a konyhamesterségig többet-kevesebbet szinte minden embernek életcélját képzik.

Így például minél fényesb illúzió, elevenebb képzelet, tün-

döklőbb fantázia és édenibb álom tart valakit fogva, ő annál kitűnőbb költő lehet, ha emellett egyszersmind azon ritka természeti ajándékban is elég bőven részesült, melyhez képest ő mindazt kijelenteni, kellő szavakba illeszteni és így másokkal is éreztetni tudja, mit bármily inspiráció varázsa által, legyen ez földi, legyen tán isteni, saját maga sejt, érez, lát és bámul.

Ámde mindezen most elősorolt költői kellékek ugyan lehetnek-e legkisebb hasznára annak, ki például a bolygócsillagok eddigelé még nem ismert törvényeit iparkodik kifejteni; vagy veheti-e azoknak hasznát a kémikus, ki, teszem, a magyarországi borvizek igazán talpraesett analízisét tűzi ki magának célul; vagy végre használhatnak-e ezen költői *ingredientiák* de csak egy cseppet is a gombkötő vagy esztergályos egyéniségnek?

Éppen nem, sőt ha Galilei, Newton, Leibnitz, Kepler etc. költői sajátságtúl pezsg, sokban az emberiség még ma is világosság helyett csak „sötétet" vagy legfeljebb „homályost" látna – és így lefelé minden pozitív emberi foglalatosságra nézve.

Jaj azért azon nemzetnek is, mely nem a létező realitás s nem az idő által felképezett tapasztalás útmutatása után kormányoztatik, de valami képzelet és fantázia súgta emésztetlen teóriák és *experiment*ek szerinti zsarnokoskodásnak esik martalékul! *Sapienti sat!*

Már ha, mint érintők, a költőnek tán nincs oka magát minden felingerlő élvezettűl eltiltani: oly egyénre nézve, mint volt Galilei, Newton etc., a bor, a pálinka és általjában minden felingerlő szer, kivált nagyobb mennyiségben és naponként rendesen használva, teljes meggyőződésünk szerint bizony nem lehet célirányos, nem lehet hasznos, de éppen ellenkező effektust szülni kénytelen.

Kivételek, mint mindenütt, itt is vannak – de ha mindazon nem költői, de pozitív celebritások életrendszerét vizsgáljuk gyökerig, kik e földet annyiakban felvilágosították, akkor azt fogjuk sztereotip pontossággal bebizonyítva találni, hogy azoknak legnagyobb része meg nem szűnő absztrakcióban és mintegy magukon kivüli mélázásban élvén, kivált azon időkben, mikor lelkük legnagyobb működésben volt, alig ettek valamit, jobbadán tejjel, mézzel vagy valami felette könnyűvel táplálták

magukat – s az ismert mottóhoz képest betű szerint: „nem azért éltek, hogy egyenek, hanem azért ettek egy keveset, miképp élni meg ne szűnjenek".

Én erősen hiszem, hogy igazi lángész ok szerinti lelki idomítás által – ha ti. ezen idomítás lelkére nézve éppoly magas felfogással vétetik munkába, mint amennyi józan tapintattal volt az kezelve a fent említett csaplárbajnok testére nézve (csakhogy nagy tapasztalatú, mély belátású „lelki idomár" tudtomra legalább még nincs, ha ti. Graf Leo Thun nem ilyes), mondom, ha igazi lángész, kit Isten oly kitűnően áldott meg lelki épséggel és erővel, valamint az angol *champion*t látta kegyesen el testi épséggel és erővel – mindent elkövet, miszerint lelke lehető legmagasabb *akmé*jét érje el: az ilyes, halandó emberhez képest, iránylag igen magasra emelkedhetik az istenek felé, és mint (noha korlátolt tehetségű) *clairvoyant*, sokakat láthat a jelenben, sőt némileg még a jövendőben is, mi más emberekre nézve tökéletes sötétségben feneklik.

És itt világlik ki a különbség a költő és a látó közt. A költő álmodik, a látó méláz. Sokszor e két szerep egybefoly – így például Berzsenyi és Vörösmarty nemcsak költő, de látó is volt. Az első, mikor a magyarokhoz szólott, a másik, mikor „szózatát" jövendölőleg elmondta!

És ugyan miben állhatna a lélek idomítása?

Erre nézve legelső útmutatást adott Szent János és kivált Krisztus maga.

Nem akarom profanálni és voltaire-i szemtelenséggel illetni a Szentírás titkait, és azért nem vizsgálom: azon negyvennapi böjt, melyet Krisztus tűrt, mielőtt a világreformáció mezejére lépett, igazi tény-e vagy csak fikció! – S ugyan minek is, mert legyen tény, legyen fikció, nem nyitja-e fel a gondolkozni akarónak, de gondolkozni tudónak is szemét villámsebességgel, hogy a lelki idomításnak fő tényezője nem egyéb, mint a testnek minden módoni gyötrése, úgy, hogy annak vágyai és szükségei mintegy elnémuljanak, vagy ha ez lehetetlen, legalább a legalantibb fokra szoríttassanak le.

Koplalás, szomjazás, álomnak lehető megrövidítése – ím, ezek azon fő faktorok a lélekidomítás ügyében, melyek – leg-

alább fikcióként – Krisztust a legtisztább *clairvoyant*ra emelték, ki valaha e földet jelenlétével feldicsőíté.

Ámde maga Krisztus sem koplalt és nem szomjúzott mindig, mert hiszen tudjuk vagy legalább hisszük, hogy nemegyszer lakomázott tanítványaival, sőt néha bort is ivott – és ekképp meglehet, hogy Galilei, Newton etc. is élvezték az élet javait kellőleg és rendesen, és csak akkor állottak a „nélkülözés" rendszeréhez szigorúan és több időre, mikor lelküknek hasznát kitűnően venni akarták.

[8. A LÁNGÉSZ, A PRÓFÉTA ÉS A JÖVŐ]

Nékem úgy látszik, vagy inkább én úgy sejtem, hogy az ember, ha igazi, az Istentől lehető legnagyobb intelligenciával megajándékozott lángész, bizonyos pontig prófétai magasságra emelkedhetik – úgyhogy én mindazon prófétákat, kikről a Biblia tesz említést, nem tartom csupán csak *fictionalis* lényeknek, de erősen hiszem, hogy valamint régibb időkben, úgy ma is lehetnek, sőt vannak is jóslók, kik messze látnak a jövendőbe, ha nem is igen világosan és minden balfogalom nélkül.

Bizonyos pontig minden ember jósló. – Így például minden ember, ha reggel van, előre látja, sőt egy minutára előre is megmondhatja, hogy hány órakor fog ismét besötétedni. E kis „csudatételre" nem kell egyéb, mint azon pillanatnak, mikor ő jósol, tökéletes ismerete. És ehhez megint nem szükség egyéb, mint óra és kalendár; mert ha, teszem, az óra reggeli 6-ra mutat, a kalendár pedig arra tanít, hogy például augusztus 31-ikét éljük, mikor a nap 8 óra 45 minutakor búcsúzik el a földtől: mi egész pontossággal profetizálhatjuk azt, miképp sem több, sem kevesebb időt nem fogunk várni a napnak lemente végett, mint 14 órát és 45 minutát.

Ha tudom, hogy február áll a kalendárban, és ez hiteles, igen könnyen jósolhatom a szüretnek minden bizonnyali beállását némi tájakon már nyolc hónap leforgása után, a legvárakozóbb helyeken pedig mindenesetre tíz hó lepergése előtt.

Ha kezembe veszek egy makkot és látom tökéletes épségét, könnyen így jósolhatok:

„E szerény kis gyümölcs, ha azt földbe teszik, két-háromszáz

év után mint különös nagyságú tölgyfa fog büszkélkedni – feltéve, ha valaki el nem gázolja, sörtés fel nem túrja, ha pedig felnő, kecske meg nem rágja, a villám belé nem csap, a szélvész ki nem dönti, előbb ki nem vágják, vagy valami pásztor szegénylegények, tövibe tüzet rakván, fel nem perzselik" stb.

Ez esetben a jóslás különösen feltételes; valamint a bibliai jóslások is igen *conditionatus*ok. És ember többet-kevesebbet csak ekképp jósolhat.

A jóslás tisztasági s pontossági grádusa legfőképp attól függ, hogy valjon mily élesen és mily mélyen bírja a jósló a jelennek titkait felleplezni.

Az idő nem mozog darabosan, de mindig legszorosabb nexusban folyik, úgyhogy valamint a mai napnak legbizonyosb következménye a holnap és a holnapután, és az idő hétfőről nem ugrik szombatra, úgy foly egy hó, egy év, egy század, egy ezred a másikba minden szakadás nélkül. És ha az emberek általján véve igen keveset látnak előre, annak oka az, hogy nem képesek a jelennek igazi voltát gyökeréig felfogni.

Így például kinek nincs órája, kit sötét börtönben tartanak és ki nem nézhet a kalendárba, és azt sem tudja, mely holnap hányadika van, az még azon egyszerű jóslásra sem képes, melyet első példaként legközelebbről felhozánk. S valjon miért? Mert a jelennek mivoltát éppen nem ismeri.

Ha egy makk helyett valaki tízezret rak földbe, s kivált mély jó földbe, már akkor meglehetős *probabilitás*sal jósolhatni, hogy azon helyen, hol most egy fácska sincs, nehány század után igen hihetőleg lombos erdő fog virulni. És ezen jóslásnak hihetősége nagyon növekedik, ha például azon szigeten, hol ezen ültetés megyen végbe, nem létezik sertés és kecske, és a lakosok, úgy, mint a barbár (!) török, nagy kegyelettel viseltetnek kivált szép fák iránt. Vagy ha azon táj, hol a tízezer makkot elültetik, már annyira kiforrta magát, miképp ott a növendék ercőkre különös felvigyázat van.

Mint láttuk, annak jóslására, hogy mikor nyugszik el a nap, két segédeszköz, ti. óra és kalendár szükséges, de elégséges is. Már szövevényesb tárgyaknál előre mondhatni (mint pl. hogy az olasz nemzet fog-e valaha még egy fő alatt összesülni – a Na-

póleon-dinasztiának van-e jövendője – a muszka nemzet meg fogja-e egykor bosszulni Szevasztopol elpusztítását, és kire lesznek bosszúcsapásai főképp irányozva – Csehország be fog-e olvadni a németségbe – az oláh népből lesz-e nemzet – a magyar faj végképp meg van-e törve, gyilkolva és eltemetve – a németség el fogja-e olvasztani az osztrák fazékba csapott, összekevert nemzetiségeket – a Vojvodina nem lesz-e maholnap része valami szerb királyságnak vagy respublikának – Horvátországot és Szlavóniát nem fogják-e egybeházasítni Carnioliával – Valachia és Moldava nem kerül-e végképp osztrák atyáskodás alá – mikor fog beállni a legelső ausztriai bankrott s aztán a második, harmadik, negyedik stb., és mily következményeket fog ez szülni – fogja-e magát valaha kifizetni a semmeringi csodaút – Bruck ki fogja-e rántani az apostoli (?!) császárságot financiális szurkaibúl – mikor áll be azon idő, midőn azt lesz szabad mondani: hála az égnek, a *beamter*ek száma komplett – Poroszország constitutiója fog-e maga körül harapódzni – Anglia igaz szövetségi őszinteséggel fog-e Ausztria iránt viseltetni, ha ez véletlen valami bajba keverednék és viszont – Lengyelország már végképp kiadta-e lelkét – a törökből lesz-e még valaha keresztény nép, valamint a magyar pogány ezer év előtt úgyszólván márúl holnapra Szent István példája után a kereszthez esküdött – Németország örökkön-örökké kisebb *distinct* részekből fog-e állani – megjön-e egykor azon idő, mikor az akasztófának jele oly tiszteletet fog gerjeszteni, valamint a legártatlanabbul ontott vér által az egykor oly csúf keresztfa is ki lett vetkeztetve minden szégyenibűl, s az akasztófaféle dekoráció nem fog-e egykor az emberek közt nagyobb becsben állni, mint mindazon valóban émelygést okozó csillag és pántlika tarkabarkasága, melyekkel újabb időkben a hízelgők, pöknyalók és seggcsókolók xerxési serege oly különös bőségben szaturáltatott, miképp bizonyos mellek már annyira ki vannak cifrázva ilyféle szegény *testimoniális*okkal, hogy csak még egy csillag, s már az ember *frontespiciumán* el nem fér, és ekképp hátul kell keresni valami alkalmas pontot annak felfüggesztésére, s ott a kamarás- vagy titkos tanácsosi kulcs nem fog többé szólót táncolni és aprózni, de valami pajtással fogja osztani dús helyzetének kitüntetését –

Hentzi *monumentum*a, melyet a magyarnak kifogyhatlan lelki vigasztalására éppen azon helyre rakta fejedelmi gyengédség, kegyelem, bölcsesség és jószívűség, hová a még meg nem gyilkolt nemzet éppen Corvin szobrát óhajtotta állítni, Corvin szobrát, ki hasonlóul zsarnok, de okos és jószívű, a nemzethez hű zsarnok volt; kérdem, Hentzi *monumentum*a örökre meg fog-e állni mostani helyén, és nem jön-e még idő, mikor az életnek megint visszaadott magyar azt ugyan lerombolni soha nem fogja, mert ellenségében is tudja tisztelni az igazi hőst, de legnagyobb kegyelettel valami más, nem oly szembelökő helyre viendi, miképp az ne bökdösse a magyar szívét szüntelen, mint egy távozni soha nem akaró „szemrehányási kísértet", ily szövevényesb tárgyaknál a jóslás már csiklandósb munka, és annak félig-meddigi végbevitelére egy-két felvilágosító eszköz, mint például óra és kalendár a felhozott esetben még korántsem elég, de felette sok és minden oldalrúli „segítő" szükséges, és egyedül ezeknek együttmunkálása vezethet végcélhoz, vagy ha odáig nem is, legalább annak nagyobb közelébe.

Tiszta ismerete az emberiség évrajzainak, minden oldalrúli jól megemésztett világtudomány, mély belátás a nemzeti sajátságok titkaiba, meg nem szűnő stúdiuma a Laplace-kinti probabilitások teóriájának, mindennapi lehető legbővebb élvezése a legkülönbfélébb lelki eledeleknek, miknek az a különössége, hogy soha *nauseá*t nem okoznak, mint a testi táplálékok, sőt annál inkább edzik az illetőnek lelki appetitusát és szomját, minél több lelki javakkal megtölti vagy inkább „feldicsőíti" magát – és mindenekfölött sikeres eljárás a dolgok jelen állapotjának, ha úgy lehetne mondani, fenékig ható keresztülnézési műtételében. S ím, többet-kevesebbet körülbelül ezek azon fő „segítők", melyek az embernek jóslói tehetségét kifejtik és emelik.

Főképp ez utolsó segédeszköz, ti. minden szövevényeiben tökéletes világosságban látni valami dolog jelen állapotját, jóslásra nézve a legfontosabb, a legelhatározóbb, spedig elannyira, miképp egyedül ezen segédeszköz, ha az kimerítőleg gyakoroltatik, némi esetekben elég arra, oly dologban is egészen tisztán látni, melynek átellenében „százezrek" nem vesznek többet szemügyre, mint a legnagyobb sötétségben élő vak.

És ezen utolsó állításnak kidönthetlen bebizonyítására nem kell több esetet felhozni, mint az 1838-iki pesti vízveszélyt.

Buda-Pest tán több mint százötvenezer lakossal és a boldogult elfelejthetlen nádorral együtt, számtalan igen tanult és okos lakossal szinte három holnapig nézte és látta maga előtt a befagyott Dunát, s – *mirabile dictu* – ennyi bölcsek közt (pedig én is ott voltam!) de egyetlenegy jósló sem találkozott, ki előre megmondta volna, mily mérgesen, sőt kegyetlenül fogna sáfárkodni a Duna, ha egyszer megindul, minek következtében, hogy ti. nem találkozott valami jótévő jósló, váratlanul be is tört a Duna, úgy, mint a nem várt tolvaj éjfélkor, és oly szomorú csapással illeté Magyarország szívét (több ezer ház dűlt ki sarkából, száz meg száz ember fúlt el), mint annak hasonló példányát alig látta a hajdankor, és az csak újabb időkben szuperáltatott, felsőbb kegyesség következtében.

S valjon miért nem akadt azon időben valami Jeremiás vagy Dániel a két roppant város falai és oly sokszínű lakosai közt? Mert senki nem vette elég mély fontolóra az akkori befagyott Duna állását és azon körülményeket, melyek a jég elindultával mutatkoznak. Ily mélységre jutni pedig ez esetben bizony nem volt nehéz – s most vizsgáljuk.

Azt mindenki látta és könnyen is láthatta, mert a kegyes Isten e műtételre több mint három holnapot *resolvált*, hogy a Duna oly magas vízállással fagyott be, miszerint az egy parttúl a másikhoz terjedő jégtábla éppen oly magos volt, mint a part. És ez az egyik tényező.

Húsz vagy harminc esztendő leforgása alatt mindennap, sőt minden órában a két városnak roppant népsége közül bárki észrevehette, hogy teszem a Pest városi Duna-part tőszomszédságában létező imoda sokkal mélyebben fekszik, mint a part, miképp csaknem kereket kell kötni, ha a kocsi a parttúl lefelé, az érintett imodát környező halpiacra indul; mi teljes hitelű bizonyságot nyújt a Duna talajának meg nem szűnő magasodása körül, minthogy városi imodát oly alacsony helyre, mint amilyenen most áll, bizonyosan nem raktak volna tűrhetően ildomos apáink – s ekképp mikor az épült, a Duna akkori talajához

mérve bizonyosan elég magas helyre állíttaték, és csak azon mértékben süllyedt mindig mélyebbre, mint amilyen mértékben folyvást magasbra felfövényesedett a Duna talaja – úgyhogy 1838-ban vagy tizenkét lábbal feküdt mélyebben ezen isteni ház, mint a dunai jégtábla. És ez a másik tényező.

És most kérdem, nem volt-e ezen két tényező a legantiprófétaibb egyénre nézve is kézzelfogható, sőt valami különösen *violens*, „szemkilökő" faktor? Azt hiszem, hogy bizony az volt! S ezt tán nem meri tagadni senki.

Ámde most keressük fel a harmadik tényezőt, mert a kérdésben levő jóslásra nem kellett több, mint három faktor – és noha ezen három tényező igazán szemkilökő világosságban mutatkozott, irgalmas Isten, mégsem találkozott százötvenezer ember közt egy kis Dániel!

S valjon melik azon harmadik faktor, mely a problémának titkát feloldotta volna?

Egyszerűn az, hogy számtalan évek tapasztalása szerint – matematikai és hidraulikai törvényekrűl nem is szólok – soha a dunai zaj meg nem indult (és ezt nem egy-két felkent, de ezer hajós, molnár etc. tapasztalta), mielőtt a víz hat, nyolc, sőt tíz lábbal nem áradt; s hogy a tatárban is indulna meg, ha a jégtáblát semmi el nem repeszti, semmi fel nem emeli! – S ugyan mi emelje azt fel, ha nem a víz? Tán a vármegye vagy a város, vagy most a *Handelskammer* és a *Gemeinde-Rat*, *Bürgermeister*ével együtt? Vagy a jég tán bevárja júliust és augusztust, és szépen behorpadjon és elolvadjon?!

Mármost vegyük, ha valaki 1838-ban a vízözön előtt ezt a három faktort csak egy kissé egybeilleszti, ím, ily módon prófétálhat, éspedig ez esetben minden bújósdi hátkapu nélkül:

„A dunai jégtábla tizenkét lábbal áll magasabban, mint a városi imoda, tizennéggyel magasabban, mint a városháza és négygyel, mint a Nemzeti Kaszinó fészke etc., és ekképp, mert a dunai zaj soha meg nem indul, de nem is indulhat meg, mielőtt hat, nyolc, tíz lábbal (és most, mert a Duna vize némi helyeken szinte fenékig be van fagyva, tán tizenkét lábbal) nem nő – és ezért a városi imodában, ha *hermetice* be nem dugják bemenő és tán egyéb lukait, a fölbőszült szőke Duna bizony tizennyolc láb

magasra fog emelkedni, a városház körül húszra, a Kaszinó pitvarában tizenkettőre."

És ha hibázik is a fájdalom, meg nem jelent próféta egy, kettő, három, sőt négy lábbal, ez azon *praecautió*kra nézve, melyeket a város jó eleve tehet, éppen nem lett volna káros következésű, mert oly egyénre nézve, ki, teszem, öt láb hét hüvelyk magasságú (s ilyen a budapesti lakosoknak nagy része), s ha nem jó úszó, aztán mindegy, akár hét vagy hetvenhét láb mélységű víz nyeli-e őt el.

S ha valaki nem lamentál, mint Kassandra, ki vigyázat helyett csak unalmat gerjeszt, de erős hanggal profetizál, s kész fejét ajánlani zálogul, mikor még ideje volt: ugyan nem világos-e, hogy Budapesten de egyetlenegy ember sem lett volna az általjános vakságnak áldozata.

Mert a próféta a dolgok természete szerint, ha tisztán látja, miképp a Duna bizony kegyetlenül elborítja szinte az egész várost, alkalmasint azt is kikutatja, hogy a pesti házak nagyobb része valjon mibül van építve – és azon ismeretre jutván, miszerint azok nagy része bizony csak fecskefészkű *monumentum*, nagy *Hexenmeister*ség nélkül egy kis erőltetéssel tán az is eszébe villámlik, hogy azok bizony úgy el fognak olvadni a vízben, mint cukor a kávéban, s magok alá temetendik azon szerencsétleneket, kik jó időben odább nem állnak. Mihez képest a buta gondatlanságból az új Dániel által jó eleve felriasztva, mindenki magasb helyet keres, ki lábainak hasznát veheti; ki pedig nem, azt veszélytelen helyre vitték volna, milyest Budapest környékén találni nem fáradságos, mert csak Pest városa és Budának alanti része van a kiöntés medrében, és mind a két várost, Budát oly hegyek, Pestet pedig oly magasságok veszik körül, ahová a Duna soha felfolyni nem lesz elég szemtelen, míg az üstökösök békében hagyják a földgömböt.

S ha most meggondoljuk, saját magunkkal együtt miért voltunk mindnyájan *sine exceptione* oly igen vakok, oly igen buták, mihez képest az érintett alkalommal semmit nem birtunk észrevenni és az annyira kézzelfogható dunai *excessus*okat előre látni, ha, mondom, ezt higgadt fontolóra vesszük: akkor bizony tökéletesen meg leszünk arról győződve, hogy „gondolkozás-

túl" bizony a legokosabb embert is lassan-lassan elszoktatja a sok „kormányi dajkálás", s hogy általján véve csak az gyakorolja magát „gondolkozásban" férfiúhoz illőleg, kit sokban egészen magára hagyják és nem tartják szüntelen *beamter* vagy zsandárféle járszalagokon – mit, köztünk maradjon a szó, nem egy mai osztrák miniszter-szakács vajmi nagy haszonnal dörzsölhetne velejébe.

S ugyanis Pesten a helytartói, városi, *Baudirectiói* etc. etc. dajkák szalagai közt senki nem akarta magát sok gondolkozással fárasztani – a dajkák sorában pedig, nagy számuk dacára, véletlenül éppen 1838-ban nem volt Illés.

S ha valaki kérdi, ezen felejthetlen *epocha*ban miképp jártak lakosai azon alacsony helységeknek, melyek a Duna partján helyezvék: szinte *mirabile dictu* azt válaszolhatjuk, hogy azokban bizony senki nem veszté életét, spedig mert a vármegyéktől századokon nyert tapintatnál fogva soha feleslegesen nem dajkáltatván, „gondolkozásra kényszerítve voltak", és azon magyar monda szerint: „legény kell a gátra" (mi annak *antitézise*, mit az osztrák oly *grafice* és magára sokszor oly igen illő *„Mandel beim Sterz"* által teszen ki), bizony az egész helység, nagy és kicsi, férfi és asszony kiállt a gátra és azt mindegyre töltögetvén, erősítvén s magasítván, nem engedte, hogy a szőke Duna rajta erőt vegyen.

[9. AZ ÉSZ HATALMA]

Meg nem szűnő parancsnoki vagy kormányi dajkálás elvégre egész népeket buta gondolatlanságba süllyeszt, spedig elannyira, miképp ezen *antifilozófiai* eljárás vagy tán „fogás" következményeit semminemű tanoda, a puszta-iskolákon kezdve az univerzitásig, nem kompenzálhatja, mert az embereknek lelki felsőbbségét általján véve nem az határozza el, hogy valjon „sok tudományt vertek-e fejébe", hanem hogy tud-e tisztán gondolkozni.

A felhozott pesti árvíz alkalmával például igen helyesen profetizálhatott volna valaki, ki csak olvasni sem tud, de ehelyett „gyakorlott gondolkozó" – midőn az, kinek fejében egész könyvtár van felhalmozva, de csak a legközelebbi napnak kéz-

zelfogható eseményét sem képes előre kiszemelni, ha mélyebb gondolkozásra soha nem erőltette egy kissé magát, és ekképp „csak úgy tud gondolkozni", mint amily kitűnő sebességgel fut az, ki egész életében seggén ült vagy ágyban hevert.

Honnét aztán igen sok „tudós szamár" van a világon, midőn számtalan tudatlannak kitűnő okosságán bámulnunk kell. Spedig mert az első *species* mindig csak tanult, s gondolkozásra soha nem volt kedve, szüksége vagy *„patentált* engedelme" – a másik faj ellenben, noha még csak olvasni sem tanult, részint körülményei által volt meg nem szűnő gondolkozásra és észrevevésre úgyszólván kényszerítve, részint lelkülete szerint inkább kész lett volna ebédjének részét, sőt felét a kormányi fogaknak átengedni, mielőtt csak legtávolabbrúl is eltűrhette volna, hogy valaki más gondolkozzék érette.

Ha valakinek, kivált bécsinek *vom reinsten Wasser*, azt proponálnák, hogy vannak, kik készek helyette mindannak felét vagy kisebb részét megenni és meginni, mit sörházi *Stammgast*-féle magos missziójánál fogva ő naponként nagy tálakbúl s még tágasb üvegkorsókbúl magába süllyeszt: ugyan mily *indignatió*val lökne ily ajánlást vissza. Ámde ha azt mondják neki: „Tudod-e, mit? Ne fáraszd magad sok gondolkozással, mert lásd, akkor nem emészthetsz annyit – és *Stammgast*-féle magos hivatásodnak csak csorbásan felelhetsz meg; nehogy azonban *Respublica quid detrimenti capiat*, mi fogunk éretted gondolkozni." – Ám mit mondana erre a „sógor", vagy inkább: mit mond? Tán akkor is *indignatió*ra gyullad? Hogy miképp merik őt férfiúi méltóságánál fogva attúl megfosztani akarni, mi az embernek legbecsesb kincse, ti. a szabad gondolkozhatás – és alkalmasint nagy haragra bőszül fel? Éppen nem, de szívének legnagyobb örömében büszke szójárásához képest azt mondja: *„Kiß die Hand!"* S *Hans-Jörgl*, az osztrák *champion*, kinek a *Polizei*, zsandár, *Gewölbwacht*, *Marktaufseher*-ek sora még korántsem elég hosszú, *elegantissime* egy Odysseiát intonál az annyira „atyáskodó" kormány *hyperbol* dicséretére, maga személyében összesítvén az az együgyű paraszt, tántoríthatlan patriót, Voltaire élességű szatirikus, higgadt osztrák reformátor,

bölcs néptanár, a jó ízlés felkent papja s ha kell, ütlegező és pofonvágó germán stb. oly sokoldalú és oly fényes szerepét!

S igaz, az előhozott két irányok választása többet-kevesebbet „gusztustúl" függ, melynek külön voltát azon kutya és farkas közti dialóg legjobban illusztrálja, melyet Lafontaine, a két tanácskozó által oly mesterien elmondat.

Ezen témát azonban most ideiglenesen félbeszakítom, nehogy okoskodásom fő vonala egészen kezeimből csússzék.

A testnek *akmé* kifejtésére, mint fentebb előhoztuk, léteznek már bizonyos törvények, sőt oly „testidomárok" is, kik ezen törvények alkalmazását hajtják végre.

Már mennyire talpraesett ezen törvények *kompendium*a, mily okosak az ilyféle idomárok, és létezik e kérdések körül valami *nec pluc ultra*, én bizony nem tudom, de ezt fejtegetni és kitudni nemcsak nem szükséges, de nem is érdekes, mert oly *akmé* testi erőnek haszna és ekképp becse, mint amilyenre az angol csaplárbajnok csigáztatott fel, naprúl napra lejjebb száll, és most, miután nincs többé se Minotaurus, se sárkány, és egy kis golyó minden testi erőlködésnek rögtön véget vet, bizony már egészen lejárt, valamint Théseusnak és Szent Györgynek, úgy Kinizsinek és Bendegúznak ideje is. Kivált, miután másrészről órárúl órára növekedik az értelmi súlynak hatalma, úgyhogy bármily fizikai erőt (legyen ez nyilvános vagy machiavelli árokásás és szétszakítás) fejtsen is ki mai nap a leghatalmasb parancsár: előbb, mint gondolnók, úgy olvad el minden hatalma az emberi kiművelt ész melege által, aminthogy egy lelketlen és szívtelen jégszobor is a világos nap sugáriban vízzé válik.

És azért mai időkben nem az van napirenden, miképp az emberi testnek ereje fejtessék ki mint *supremum bonum*, hanem az a fő kérdés, hogy valjon mi módon emelheti az ember lelki tehetségét *akmé* magasságra.

Ámde ezen olyannyira fontos kérdést ez alkalommal szinte fel akarom függeszteni, spedig, mert mint már fentebb mondám, ezen *elucubratió*t, melyet az emberi testtel kezdettem, csak akkor, mikor e kezdetet némileg bevégzém, szándékozom a lélek terére átvinni.

[10. A TERMÉSZETES GYÓGYMÓD]

Azon kérdés: egészséges vagyok-e, melyet az általunk képzelt huszonnégy éves férfiú magának tett (és kit előadásunk könnyítése végett ezúttal Dana Emil névre keresztelünk), minket szinte valami orvosi *tractatus* téboldájába vezetett.

A hosszú és elég tarkabarka okoskodásunk fő témája azonban, úgy hisszük, mindig és mindenütt kitűnt, és mely nem egyéb, mint hogy egészség dolgában, legyen az aztán fenntartási vagy helyreállítási műtétel, legfőbb tényező:

1. mindenki saját maga és
2. célirányos életrendszer.

Én orvosokra igen keveset tartok. Spedig mindenekelőtt, mert (legalább tudtomra) egy orvos sincs – azokat kivéve, kik koldusbottal járnak –, kinek nagyobb érdekében lehetne és ekképp volna is betegét kigyógyítni, mint saját magát (kivált jó fizető) betegével hosszasb nexusban tartani. S aztán, mert Hahnemann feltűnte óta a divatozó nagy túlságból olyannyira esett más túlságba az orvosi légió, mint azon elázott német *postillon*, ki nem bírván nyeregbe szállni, minden szenteket felhítt segítségül, és ezek meg is segítették annyira, miképp ő a másik oldalon megint földre jutott, hol minden szentek ellen protestált és csak nehányat kért meg kellő segedelmért. Józan középút a wiener-tránkli iszonyúságai és a decillion semmisége közt még nincs kellőleg kitapogatva. Továbbá azért nem viseltetem az orvosok iránt nagy bizodalommal, mert az emberi sajátságokban ezer árnyéklatokat tapasztaltam, melyeket egy hosszú élet leforgása alatt még azok sem ismernek, kikben ezen sajátságok lappangnak, és ekképp miképp méltányolhassa azokat az orvos, ki még tegnap tán nem is tudta, hogy betege szint' itt van a földgömbön, és ma már nemcsak *praescribál*t valamit, de azon rendszert is szigorúan elhatározta, melynek saraglái közt annak mozognia és élnie lehet, sőt kell.

Azon különbséget, mely éles és krónikus bajok közt létez, nem szabad szemből szalasztani. Mert ha meg is engedjük, miszerint akut bajokban azon orvos, ki minket legelőször lát, mégis tegyen tüstént legjobbat esze és belátása szerint, úgy

másrészről azt hisszük, hogy krónikus bajoknál, mielőtt a gyógytanár felgyógyításunkra valami okosat ajánlhat – legyen az például tenger-, hideg, meleg, vas-, kénykő- etc. fürdő, vagy magas, száraz, alacsony, nedves táj, vagy húsra és miféle húsra, zöldségre és micsoda zöldségre etc. alapított evésrendszer, borvíz és milyféle borvíz használata, szőlő-, eperkúra etc., koplalás, sok, kevés és milynemű mozgás, savó, tokaji vagy más bor élvezése, vagy végképp a patikának melyik üvegben rejlő gyógyszere etc. – mielőtt, mondom, ezen hosszú litániából ok szerintileg ajánlhat valamit az orvos, szükségképp több hétig, sőt több havig kellene betegét előbb *obszerválni*. S ugyan történik-e ez? S valjon találtatik-e sok oly egyén, ki igen hajlandó volna egy kissé mélyebben ereszteni kezét erszényébe azért, mert őt „*obszerválják*", és száz közt nem kiáltana-e legalább kilencven így fel: „Én bizony nem azért fizetem a doktort, hogy ő engem csak nézzen és obszerváljon, hanem hogy kikúráljon."

Mi az emberek oly különszínű sajátságait illeti, már hoztam példát saját magamrúl fel, mihez képest nékem a bab, pedig jó nagy mennyiségben, egy cseppet sem ártott, midőn egy kalánkával teli azon evő tekintélyt, kit fentebb lepingáltam, minden lehető bajokba süllyeszt vala.

Legyen szabad megint saját magamrúl egy más példával szolgálnom. Én főfájásban sokat és igen kínosan általján véve nem szenvedtem, de mégis néha, kivált ha Ausztriában és Magyarország Ausztriához közel fekvő részében úton voltam, legtöbb korcsmai ebéd következtében igen nagyon fájt szegény fejem, úgyhogy sokszor több nap sem időmnek, sem magamnak nem vehettem igazi hasznát. Gondolkoztam, kombináltam és vajmi sok orvost kérdeztem: ennek valjon mi lehetne oka? De azt soha nem tudtam kitanulni, noha én igen okos soha nem voltam (mert ha az lettem volna, most nem ülnék itt, hol ülök), hanem azért mégis, a közönséges szójárás szerint, az eszesebb emberek sorában állok. Azon gyógybölcsek pedig, kiknél világot kerestem, mindjárt találtak akárhány okot, melyre rá lehetett fogni a bajt, de az igazi „bűnbakra" sehogy sem tudtak akadni.

Vagy húsz évvel ezelőtt Brightonban találkoztam boldogult

Tierney Clarkkal. Ebédhez ülvén, leves után, angol divathoz képest, szinte egy fertály borjúból álló gyönyörű sülttel rakták meg a táblát. Clark azonban, kit egy szép szelettel kínálgattam, nem mert ahhoz nyúlni, noha legkedvesebb étke. S valjon miért? Mert a borjúhús főfájás tekintetében „rá nézve, mint számos más egyénre, mint ő tapasztalá, a legnagyobb méreg".

S alig mondta ki e szavakat, mikor mintegy dagerrotip által igazi bűnbak képében tüstént lelkem előtt feltűnt mindazon sztereotip „*Schnitzli*" és „*Kälbernes mit Andivi*", mely Ausztriában és Ausztria szélén torkomon csúszott le!

Amit észbeli és kombináló tehetségem nem bírt felleplezni, mit a segítségre hívott mély belátású (!) doktorok nem tudtak ki-„stetoskopázni", azt egy véletlen fedezte fel.

Most, ha visszaemlékezem gyermekkoromra, mikor sokat fáztam hideglázban, és fejem is néha derekasan fájt, és ennek lenyomására mustártésztát raktak talpaimra, homlokomra ellenben hideg ecettel szaturált gyócsokat etc., ebédre pedig kitiltották az ökröt, de befogadták a borjút, s alkalmasint azon igen egyszerű és természetes okból, mert hiszen egy borjú, mert könnyebb, csak nem terhelheti és nyomhatja a nyavalgónak gyomrát oly erősen, mint a nehéz ökör – ha minderre visszaemlékezem, mindinkább felvilágosodik előttem azon állításom valósága, hogy krónikus bajokban csak úgy járhat el az orvos diadali hihetőséggel, ha betegének de legkisebb sajátságait is legnagyobb méltánylásra veszi. Ezt pedig miképp cselekedheti, mielőtt betegét úgyszólván egészen keresztül nem nézné? Mely műtételre egy-két nap, egy-két hét nem elégséges, sőt némi esetekben tán egy-két év sem fölösleges.

Raffaello óta tán nem élt egy képíró is, ki oly mesterileg tudta volna festett arcképeiben a legnagyobb hasonlatosság mellett az illetőnek lelki *expressió*it is kitüntetni, mint Lawrence. Kérdeztetve, hogy valjon miképp emelheté magát művészetének e ritka magasságú fokára, egyszerűen így leplezé fel különös ügyességének titkát: „Szerencsés állásom következtében én minden társaságban, még az udvariban is vehetek részt, és ekképp azon egyéneket, kiket lemásolok, rendszerint már száz-

szor láttam és obszerváltam, miképp aztán nem nehéz azon pillanatot felfognom, mikor leginkább kisugárzik belőlük a lélek."

Így például felejthetlen Albach mily különösen sugárzó képű volt szónoklati állásán – ezen kívül pedig csak valami szelíd, jó embernek viselte arcát. Azon híres francia tábornok, Ney, kit bourboni gyengeség és tapintatlanság végeztetett ki, egy éppen nem szép, sőt lehet mondani, egy aljas képű egyén volt – ámde csatatéren, mintegy halhatatlansági nimbusztól körülvéve, egy félisten fényében gyönyörűnek mutatta magát. – S Lawrence, ha például Achillest másolja, bizony nem azon percet választja, mikor ez Odysseusszal lakomát tart, a nagy falatokat nyeli és homérosi hahotát intonál, de alkalmasint azon időt szemeli ki, mikor Patroklos balsorsa végett mély búban mereng, vagy azon pillanatot, mikor Hektórral szemközt felbőszült harag szikrázik szeméből.

Lawrence-nek minden vagy bizonyosan legtöbb másolatiban a figyelmező bizonyos pontig kiismerheti a lefestettnek, ha így lehetne mondani, lelki sajátságát és irányát. Így például Wellington képében nem találja fel azon *enthuziazmus*t, azon tűzre lobbant vakmerőséget, mely Neyt a szépségnek oly különös fényébe emelé – de ehelyett maga előtt szinte élve látja azon Wellingtont, ki félni nem tudó és magát legyőzetni nem engedő hideg bátorsága által Spanyolhonban jó sikerrel kiállta a francia hadak bőszült megtámadásit, s végképp állhatatos és élve kidűlni nem tudó szívóssága által kettétörte Napóleon varázshatalmát.

És azért ha a képírót, legyen bár a legügyesebb, meghívják oly egyéniséghez, kit soha nem látott, hogy azt tüstént lefesse, é, aztán a deszkára vagy vászonra kent lemásolás lelketlen gyárkészítményhez hasonlít: ezen egy cseppet se csudálkozzunk, mert ez nem lehet másképp.

És ha az, mit most a képírói tért illetve elmondtam, nem egészen badar okoskodás: valjon mily színben mutatkozik akkor előttünk azon mindennap előforduló komédia, melyhez képest némi új orvosi Messiás egy nap tán száz beteget is medicináival és tanácsaival abszolvál, kinek de tán egyetlenegyikét azelőtt még csak nem is látta.

S ily alkalommal valóban nem mutatkozik oly igen nagy abszurdumnak azon eljárás, melyet Szuvorovra fognak, melyhez képest ezen muszka hős az ocsakovi ostrom alkalmával, midőn a kórházakban sínlődők száma kigyógyulás által sehogy sem akarna kevesedni, saját maga járt el gyógyászati tisztben, és legott a betegeket két részre osztván, az egyik résznek hashajtót, a másiknak pedig hánytatót nyújtani parancsolt.

És a külön sajátságok kimeríthetlen száma mily egészen különböző árnyéklatokban mutatkozik vagy inkább lappang az emberek vég nélküli sorában, úgyhogy valamint nem létez az egész nagy természetben két tökéletesen egymáshoz hasonló falevél, úgy nemcsak az embernek külseje, de annak természeti sajátsága is kimeríthetlen variációkra szakadozik.

Úgyhogy krónikus bajoknál csak akkor segíthet vagy nyújthat valami segítséget az orvos, ha őt betege minden testi sajátságaival tökéletesen megismerteti. Mely utolsó sorok szerint ki-ki észreveheti, hogy én az orvosnak segédkezét teljességgel vissza nem lököm.

Bizony nem – de csak azt gondolom, hogy tán egy tudomány sincs még annyira bölcsőben, mint éppen az orvosi.

Akut bajokban ismertetnek már némi *specificum*ok, melyeknek úgyszólván csuda erejét nem tagadhatni. Például kalomelhigany bizonyos bujasenyv esetekben, árnika ütéseknél etc. és így elég hosszú sorban.

Ez utolsó szernek hatását vagy specifikus erejét, sokan azt hiszik, Hahnemann találta fel, holott mennyire én tudom, ki sokat orvoskönyvekben bizony nem botorkáltam, már Galenus is tett erről említést.

És most visszatérek előadásom azon szakára, hol úgy okoskodom, hogy bizony jó volna az orvosi tant az életnek már tavaszkorában legalább bizonyos pontig a közönséges oktatás tárgyai közé emelni.

S valjon miért tartom ezt oly célirányosnak, hasznosnak, sőt szükségesnek?

Azért, mert ha úgyszólván minden ember nincs arra felhíva s mintegy „szoktatva", hogy testének sajátságait iparkodjék kikeresni és kitalálni, ugyan miképp lehet csak félig-meddig is

egy tűrhető katalógját mindazon sajátsági árnyéklatoknak készítni, melyek oly számtalan kategóriákba osztják az embereket. S míg ilyféle katalóg nem létez – de csak jóformán még meg sincs kezdve – ugyan nem botorkál-e minden orvos többet-kevesebbet sötétben?

Azt mondják, úgy, mint a régiek is mondták, hogy három temperamentum osztja fel az emberiséget.

Flegmatikus az egyik, kolerikus a másik, szangvinikus a harmadik. Mire az ember hajlandó volna azt mondani: *punctum!*

Fákat is éppen ily bölcsen három osztályba lehetne szorítni.

Egyenes fák, görbe fák és gyümölcsfák.

Azt például, hogy az eper sok egyénre nézve görcsokozó, ezt sokan tudják, valamint azt is, hogy az igen sok és kivált éretlen gyümölcs és az igenis sok s mohón bekapott édes tej hasmenést okoz, sőt hideglázba is dönt. Szinte az is ismeretes szép szám előtt, miképp sok csigát nehezen emészt az ember; az igen sok fekete kenyér annak gyomrát, ki eléggé nem mozog, különösen megüli; a sok zsíros étel okvetlen csömört fejt ki etc.

Ilyféle külön sajátságokat, nem tagadhatni, igen sokan ismernek. Ámde mi ez? Csak éppen annyi tudomány az orvosi tan mezején, mint ha egy kis kezdő el tudja mondani az ábécét.

Hány van, kérdem, ki Hahnemann-nak ebbeli teóriáját nem ismeri, mely szerint ő minden éretlen állatnak élvezését eltiltja; ki csak azt is tudná, mire engem a vak véletlen tanított, hogy ti. a borjúhús számos emberi főnek nem hasznos?

És mi egy ily eset ismerése oly mezőn, hol minden kétségen kívül számtalan ismeretlen betegségi tényező lappang!

Hahnemann e tekintetben egy lépéssel tovább ment, mert ő evés-ivás tekintetében mindent eltiltott, mi tápláló sajátságán kívül valami felingerlő tulajdont is rejt magában, mint például a fok- és vereshajma, petrezselem etc.

Igen, de kérdjük, éppen ezen ingerlő szerek nem hasznosak, sőt nem szükségesek-e bizonyos körülmények közt? Így például a paprika annyi kövér halak és bográcsos zsíros lék élvezete közt, mint amilyenben az alföldiek gyönyörködnek, bizonyosan nemcsak nem ártalmas, de annyira szükséges, miszerint az egyenesen a *„conditio sine qua non"* magas osztályában leli he-

lyét. És Spanyolországban mily kitűnő szerepet visel a fokhagyma – bitorképp vagy érdem szerint, bizony nem tudom –, legalább azt mondják, hogy skorbut ellen nincs biztosb „elhárító".

És Hahnemann, ki a megállapított kosztját: jó levest, marhahúst, mindenféle vadat, tejet, bármennyi kenyeret, mindenféle főzeléket, tésztát akármily mennyiségben minden színű betegének megenged, csak az ő *decillion*ját bekapni el ne felejtse, és legkisebb különbséget nem tesz férfi és asszony, aggastyán és gyermek közt – ez aztán, bár mulassa magát Szibériában nyuszt megcsípéssel télen át, vagy az *aequator* és kánikula alatt Borneóban orángutáng társaságban – csakhogy, Istenért, az ő csudacseppjét ne mulassza el torkán lecsúsztatni, valjon okosabban tesz-e, mint tett Prießnitz, ezen új Arinbieron Sangrado, ki minden betegére nézve csak egy ebédet tálalt ki, és mi több, mint bámultomra magam láttam, oly dimenziói darabokban és oly asztalrepesztő mennyiségben, miképp csak egy kissé diszkrét farkas nem kívánhatott volna szebb ebédet, és csak a víznek használatában variálta metódusát mély bölcsességgel úgy, hogy például az A. köszvényesnek csak egy hüvelk mélységű vízben kellett kilencvenkilenc minutáig állni, míg a B. köszvényes csak hetvenhét minutáig füresztette lábait, de nem ám egy, hanem három hüvelk mélységű vízben.

És Hahnemann Prießnitzcel együtt, kik *en passant* vagy *en attendant* igen felpénzelték magukat, valjon a reggeli, ebéd és vacsora egyformaság tekintetében bölcsebben és mélyebb meggondolással cselekedtek-e, mint azon angolok, kiket szőnyegre hoztam, kik mindenütt és mindenkor egy kapta után esznek és isznak?

Én azt hiszem, hogy minden *homeopata* hókuszpókusz, *allopata* moslékozás és *hydropata* humbug nélkül, egyedül koplalás által ezer betegből nagyobb számot lehet kigyógyítni, mint amennyit ezen három *species*ből száz celebritás ezer beteg közül „*viribus unitis*" vagy „*separatis viribus*" egészséges lábra állítni képes volna.

Sok tán nem ismeri azon mesét (és azért itt elmondom), melyhez képest Franciaországban bizonyos püspök a legtar-

kább nyavalák kínaitúl leverve, hiába használta az egész orvosi fakultás minden színű és szagú kincseit. A király pedig – ezen esetre a tizennyolc Lajosból akármelyiket választhatni – nagyon szerette e püspököt, mert felette okos és vajmi szent *praesul* volt ő, és igen félt, hogy a haza kipótolhatlan kárára bizony csakhamar „odébbáll". Ekkor bolondja a királynak – mert azon időben sokszor bolondok adtak fejedelmeknek tanácsot, mely divat, úgy látszik, mintha némi helyütt már a *renaissance* stádiumába lépne –, bolondja a királynak, mondom, észrevevén fényes urának gyötrelmeit, ily szavakra fakad: „A beteg püspök úgyis annyit eszik, mint kikoplalt farkas, ellenben még annyit sem mozog, mint egy sánta teknyősbéka – miképp az Isten irgalmáért lábuljon tehát bajaibúl ki?!" S a király bölcsen átlátni gondolván, hogy bolondja nem oly bolond, mint a püspöknek gyógyászi kollégiuma, tüstént „*Handbillet*et" ír, mely azon parancsot közli a püspök hiába-kínzóival, mihez képest tüstént a legnagyobb diétára szoríttassék s rendes mozgásra kényszerítessék a nyavalgó szent. Ámde a szent ember, noha nagyon szent, mégsem akar engedelmeskedni és egy cseppet sem tágít, mert ezután is, habár nem is eszik és iszik *publice* sokat, és néha szobájában egy kissé fel és alá is jár, annál nagyobb falatokat s annál több iccéket nyel és süllyeszt magába minden kontroll dacára suttomban, s mint azelőtt, szinte csakúgy ül, ül vagy hever most is. És eszerint magától értetődik, javulásnak éppen nem indul. A fejedelem ily körülmények közt elvesztvén minden reményét, most csak azzal vigasztalja magát, hogy bizony bolondja sem okosabb, mint tudósai, és ekképp nyilatkozik is; mikor a bolond – jól ismervén a gyarló ember könnyen ki nem dusztítható természetét, mint nemkülönben a kontroll felette nagy hasznát is – tétova nélkül azon ajánlással lepi meg és vigasztalja urát, hogy ő minden bizonnyal legegészségesb lábra állítja a nyavalgó főpapot, feltéve, ha neki *carte blanche* adatik, vele esze és belátása szerint cselekedhetni minden korlát nélkül. S miután ezen „extrémre" mint a remény egyedül hátralevő „vasmacskájára" ráállna a király, legott egy legfőbb helyről *emanált* „*Verhaftsbefehl*" következtében bizonyos Munkács-féle vigasztaló helyre viszik a szegény püspököt. Ez persze na-

gyon megijed, és ki nem gondolhatván a királyi kegyelem kifogytának okát, nagy búba esik. De csakhamar visszanyeri közönséges nyugtát és vidorságát, mert hiszen „lelkiismeretét nem furdalja vád". És e tekintetben kísérőinek *consoláló* szava is vajmi erősen hat jókedvű *resignatió*jára, mert ha megcsípői és kísérői megvallják is, miképp ő felségsértés *suspició*ban áll, mit a püspök legnagyobb eliszonyodással hall: azért másrészről tökéletesen biztossá teszik, hogy bíráira, mint ez e világon már több helyütt és nemegyszer történt, semmi esetre se ráparancsolni, se rárias ztani, de azokra még csak legtávolabbrúl sem fognak *influál*ni, és minden bizonnyal nem lesz kitéve fejét illető dolga azon sokszor tapasztalt „elhamarkodásnak", mely nem annyira „ítélet", mint inkább bosszú és egyenes gyilkolás színében jelenik meg a nagyvilág előtt. És hogy ekképp azon szomorújátéknak, melyben ő most szerepel, sommája nem lesz egyéb, mint hat, nyolc, tíz, legfeljebb tizenkét havi *detentio*. Mily nyilatkozatok után szent filozófiával tűrte fátumát az ártatlan *inquisit*, és csendes kedéllyel, sőt némi háladattal fogadta ezen „Isten látogatását" – melyet ő maga következőképp illusztrál:

„Nekem alig adnak valami rágnivalót és ezt a picit is nem egy helyen, de majd itt, majd ott adják – úgyhogy például a csekély reggelit, fél findzsa tejet fél zsemlével nekem a magas várban, hol hálószobám van, nyújtják, azon pohár vizet pedig, melyet aztán ihatnék, magamnak kell felkeresnem a vár alján. És mivel azon különös kedvezésben, miszerint velem nem úgy bánnak, mint közönséges rabbal, de némileg szabad vagyok, csak azáltal részesülök, ha magamat a vár parancsnokánál, ki a várban lakik, személyem *constatiroz*ása végett éberlétemben minden két órában jelentem – akárhány látogatót is elfogadhatok, de nem a várban, mert oda idegennek jönni nem szabad, de a vár alján, s jó barátim minden pillanatban felkeresnek. Emellett csekély ebédemet, mely egy mókusra nézve is igazi irónia, a várt körülvevő felette nagy terjedelmű parknak majd keleti, majd nyugoti pavilonában – mint hiszem, a szép kilátás végett – tálalják ki, uzsonna pedig, mely fél almából, s vacsora, mely két gesztenyéből áll, rendszerint bizonyos *ermitage*-ban szervíroztatik, mely

egypár ezer lépésnyire esik távul a két *filagórét*úl a park legtávulabbi szegletén – és miután mindefölött a vár aljával a várt oly grádics köti össze, mely kétszázhatvan magas lépcsővel emelkedik fel, én betű szerint egész nap úgy járok fel és alá, mint gőzgép-*piszton*, s alig *consumál*ok többet, mint amennyi faggyúval ez traktáltatik.

Eleinte azt hittem, ki nem állom, s sokszor azon gondolatra is jöttem, hogy engem így *indirecte* az útból hárítni akarnak, kivált, mert sem orvosokat konzultálnom, sem magamat ismert »*Hausmittlik*kel« gyógyítgatnom nem szabad. – Ámde mikor észrevettem, nem eléggé csudálhatva, hogy ezen rendszer, mely bizonyosan a legegészségesebb embert is, kivált, ha nem segít egy kissé magán medicinával, csakhamar lesújtaná, engem, gyenge és nyavalgó létem dacára, még meg nem gyilkolt – és a várparancsnok népes családjával együtt és számtalan látogatóim nemcsak nem haragusznak, s rosszul nem veszik, hogy még élni merek, de ezen bámulandó faktumon, mint látszik, még őszintén örülnek is – akkor további szőrszálhasogatási *conjecturá*kkal fejemet minden haszon nélkül fárasztani és kínozni nem akarván, keresztényhez illő alázatossággal megadtam magamat, és minden léptemet lehető legnagyobb pontossággal feljegyezvén, képzeletben a szent koporsó meglátogatására Jeruzsálemnek indultam, és mi a távulságot illeti, oda már régóta nemcsak eljutottam, de onnét már vissza is vergődtem, úgyhogy most megint oda indulóban (s mert Sztambulnak veszem utamat, hogy a Bosporus thraciust kivéve mindig csak lábaimnak köszönhessem a szent célhozi közelítést) már szerencsésen s minden kaland nélkül, és mi több, a most nagyra hízott Ausztri-n keresztül még minden passzus nélkül is, megint megérkeztem Nándorfehérvárra.

Eszmélkedésre elég időm van, és mikor a várnak terjedelmes lépcsőzetin mint egy magas Kálvária-hegyre fel és alá mászok, nem bámulhatom eléggé a gondviselésnek sokszor oly igen titkos útjait!

A legutálatosb bűnnek vádja alatt, erősb koplalási regulának alávetve, mint amilyenre azon szerencsétlen ürü van elítélve, melynek bundácskáját *sub titulo Hungerwolle* drágábban remé-

lik árulgathatni; soványabbra lecsigázva, mint a legolcsóbb posta- vagy szárazmalmi paripa: én még mindig megvagyok. S mi több, ily kimondhatlan csudálatos a nagy természetnek kompenzáló ereje, nemcsak megvagyok, jóllehet a felhozott lelki és testi kínaimnak egyike is elég volna a jobb embert desperációba ejteni, de most, kivált egy idő óta, oly édesen alszom, én, ki azelőtt egész éjszakákon keresztül virrasztva meg nem szűnőleg hánytam-vetettem magamat az ágyban, és egy kissé roszszul aludni csak vajmi ritkán tudtam – és emellett minden testi kínaim, igaz, tekintélyes szép hasam feláldozásával, egészen elbúcsúztak tőlem, s mindefölött annyira felébredt bennem a munka- s minden virágban mézet kereső életkedv, miképp már sokszor azon furcsa gondolat tolakodott fejembe, hogy mindent mindenbe véve, valjon nem vagyok-e ma rab létemre boldogabb, mint mikor szabad püspöki székemen, igaz, vajmi sok *délicatesse* csúszott le torkomon és nem egy pohár pezsgő csiklandozta fel idegeimet, és nem voltam kénytelen lótni-futni, mint egy űzőbe vett farkas – de viszont mindenem fájt, édes álom soha nem szállott pillanatimra, igazán semmi sem érdeklett, és minden szín nélkül folydogáltak napjaim, mert az egész nagy természet csudáit szemeim mindig csak hamuszínű köntösben látták."

Így kezdett okoskodni az *incriminált*, és a *pro* és *contrá*t latolgatni mostani és előbbi előnyei között.

És csak ezen „észpattanási pillanatra" várt az éppen nem ostoba bolond, mert csak kevés idő után egészen új fázisba emelkedett az internált szentnek sorsa. Mikor ő ti. tökéletesen ki volt kúrálva nemcsak testi bajaiból, de lelki vakságából is, spedig elannyira, miképp most egészen tisztán látta, hogy sokkal boldogabb azon szegénylegény, ki édesen alszik, ki minden fájdalomtúl menten legkisebb félbeszakítás nélkül élvezi a *turgor vitalis* kéjérzetét, és kinek a bár legfáradságosb munka a legkellemetesb időtöltés, sőt legnagyobb öröm, holott egyedül kenyér és forrásvíz minden tápláléka. Mikor ezen képet egészen tisztán látta a püspök, és nem tagadhatta, sőt tökéletesen meg lett arrúl győződve, hogy az efféle munkás szegénylegény boldogsági magassága úgy szuperálja azon boldogságot, melyben

az evők, ivók, de nem dolgozók, sőt semmit se tevők, Epicur fő bajnokai részesülnek, mint szuperálja Csimborasszo a magyar alföldi alpeseket, akkor ily hangú igézetes imára fakadott:

„Ó, szabadulnék még egyszer csak meg fogságombúl, s bizony püspöki székemen is szabadon, körülbelül csak oly rendszer után élnék, mint amilyenre e várban a véletlen és a fátum tanított, hová minden motívum nélkül engemet alkalmasint valami kaján áruló volt szíves emelni, kinek azonban megbocsátok."

Mily monológ bevégeztével a király – ki régi szokás szerint most, miután jól ütött ki a kérdésben levő ötlet, maga vette át bolondjának szerepét – egyszerre megnyittatja a várnak és minden rekesznek kapuit és bedugóit, és e következő fejedelmi édes nóta peng a bámuló és elbájolt püspök füleibe:

„Téged én nem azért parancsoltam ide (az okos bolondrúl természet szerint többé nem volt szó), mintha azt hittem volna, hogy »engem sértő«, hanem mert tudomásomra került, hogy »magad sértő« vagy, és ekképp azon szeretet súgta atyáskodó érzelemnél fogva, mellyel irántad viseltetem, jutottam e kis tréfa ötletre, téged derekasan kikoplaltatni és kifárasztatni. És azért siess most, miután bölcs kegyességem által te oly egészséges lettél, mint a makk, és szabad vagy, püspöki székedbe visszatérni minél előbb!"

Elgondolhatni könnyen, e királyi kegyelem mily cifra hálaadati és hódolati szcénát fejtett most ki, oly szcénát, melyrúl a nagy Goethe azt mondaná: *Ein Schauspiel für Götter!*

Már a püspököt illetőleg, okult-e a magas várban összeszedegetett tapasztalatinak következtében vagy kihizlalta-e újra magát, érsek, bíbornok lett-e – bizony nem tudom, valamint azt sem, hogy valjon mi volt neve ezen kikoplalt szentnek; annyit azonban mondhatok jó lélekkel, nem volt Talleyrand!

S most ha kérdezik, valjon mi a rövid értelme ezen hosszadalmas és alkalmasint elég unalmas mesének, akkor csak azon állításomat ismétlem, hogy teljes meggyőződésemhez képest egyedül koplalás, tiszta és egészséges légbeni lakás és célszerű rendes mozgás következtében felette sok, már létező testi bajokból diadalilag kilábulhatni, s annál inkább lehet ezen egész-

ségi tényezők célszerű és kombinált alkalmazása által legtöbb nyavalák ellen óvakodni, melyek még ki nem törtek, nagyra nem nőttek, sőt némi betegségnek még egészen elejét is venni, ha az még meg nem fogamzott. Úgyhogy kivált azon betegeskedő, az ti., ki nem egészséges, de tulajdonképp nem is beteg – és ilyes az emberek igen nagy része –, ki bár választása következtében, bár választása ellen, olyféle régime-re áll vagy jut, mint amilyen után a francia püspököt táncoltatták, egészség tekintetében ezen önkénytes vagy kényszerített eljárásnak bizonyosan legnagyobb hasznát fogja aratni. Spedig mert többet-kevesebbet mindig igaz marad azon monda, hogy nem az árt az embernek, mit magába be nem vesz, de az, mit torkán lecsúsztat.

[11. A MÉRTÉKLETESSÉG SZABÁLYA]

Legtöbb vagy legalább igen sok betegség nemcsak abból ered, ha valaki magamagát neki ártalmas eledelekkel úgyszólván megmérgezi, vagy ha magát meghűti, vagy valami mirigy ragad rá, vagy *excessus*okat követ el: hanem egyedül azon mindennapi okból, melyhez képest igenis sokat eszik és ekképp túlterheli gyomrát.

E tekintetben igen meg kell különböztetni az éhességet az étvágytól, mert az első természet parancsa, a második *artefact*.

Ültessünk valakit asztalhoz, ki nagyon éhes, s tálaljunk számára ki (de minden szokott kísérő nélkül) ízletes két font sült marhahúst, s ehhez csatoljunk jó rozskenyeret *ad libitum*.

Valjon meg fogja-e vendégünk enni ezen derék porció húst? Tán igen, ha egészséges és erős munkában forgó egyén, de akkor alkalmasint a kenyérből nem fog annyit fogyasztani, mint például katona, ki fél font húsa után – mely fél font NB. ritkán több, mint egy fertály font, de annyi se s csak egynyolcad font – kenyerében keresi a kompenzációt. Ámde a két font marhahúst evett vendégünket ne engedjük távozni, mert rá még valami „*surprise*" vár. S rakjunk elibe ismét két font marhahúst, spedig éppen úgy készítve, mint az vala, mely már gyomrát vigasztalja vagy nyomja és szinte minden Jupiter-féle *trabant* nélkül. Ugyan fog-e ahhoz nyúlni? Én nem hiszem, mert két font jó marhahús lenyelte után alkalmasint egészen jóllakottnak fogja

érezni magát; s miután a természeti parancsnak két font hússal s tán egy jó darab kenyérrel tökéletesen elég tétetett, ő többé, mint maga vallja, nem éhezik.

Más alkalommal azonban, mikor újra invitált minapi vendégünket ismét megtraktáljuk és vele (szinte, mint elsőkor) bekapatunk két font marhahúst, ne kínálgassuk meg őt megint marhahússal, de ehelyett állítsunk elibe egy tál zsíros tojást, melyet ő, mint hallottuk, különösen kedvel. S valjon fog-e belőle enni? Már micsoda kérdés! Hogyne enne! Hiszen semmit sem szeret oly bolondul, mint a zsíros tojásfélét. Igen, de hiszen ő már jóllakott, mint maga vallotta, és nem éhezik többé. Igaz, hanem csak marhahúst nem ehetik többé, de valami mást s kivált, mit nagyon szeret, igen! Aha! Itt vagyunk a *disztinkció* pontján, melyhez képest a felhozott vendég a marhahúst *sub titulo* „éhesség" nyelte, a tojásfélét pedig *sub titulo* „étvágy" vette magához.

De most kérdjük, mivel tagadhatlanul többet evett, mint amennyit a természet törvénye parancsol, mily elmúlhatlan effektusa van testére nézve az *artefact* étvágy következtében lecsúsztatott tojásneműnek!

„Legyőzi, lerázza, kiheveri!" Elhiszem, mert az emberi test vajmi gyönyörű készítmény, s kimondhatlan sokat elbír, kivált az élet tavasz és nyár szakában, mikor a jobb alkotású, ha néhanéha bukik, sőt esik is, tüstént megint talpon áll.

Ezt megengedem. De ha a *„gutta cavat lapidem" nótá*ja szerint sokszor vagy mindennap kielégíti bár a legegészségesb egyén is nemcsak éhes gyomrát, de étvágyas nyalánk hajlamát is, kérdem, mit fog az efféle kombináció egy kissé előbb vagy egy kissé később, de elvégre kikerülhetlenül szülni? Semmi egyebet, de csak azt, hogy még azon egyén is, ki úgy áll talpán, mint a büszke tölgy, és boldogsági *aerá*t alkothatna nemzetére, sőt az egész emberiségre nézve, Berzsenyiként vagy idő előtt dől ki, vagy tehetetlenül jobbadán ágyban tölti életének ősz napjait.

Ha tudta volna vendégünk, hogy zsíros tojásféle is készül számára, mit illő lett volna neki előre megsúgni, nem evett volna annyi húst. És efelett igen elérthető, miszerint ha nem is vá-

gyik az ember többé hús után, azért mégis éhezhetik például káposztára, salátaneműekre etc. Mert hiszen az ember sem nem tiszta *carnivore*, mint tigris vagy oroszlány, sem nem csupa *herbivore*, mint birka vagy kecske; és ekképp a természet parancsa szerint általján véve neki nem szabad csak egyfélével táplálgatni magát, de soknemű eledelek bizonyos és ok szerinti kombinációjában feneklik táplálás tekintetében életrendszerének bölcsészete.

Igaz, magam is azt hiszem, sőt még arrúl is tökéletesen meg vagyok győződve, hogy az egész nagy természetben semmi, de semmi sincs (mert hiszen a paradicsomi oly édes-keserű almafaj már egészen kipusztult), mihez az embernek nyúlni, mit élvezni nem volna szabad.

És azért e most fennforgó okoskodásra nézve éppen nem illik azon annyiszor pengetett, bizonyos életfilozófiát affektáló állítás, melyhez képest kár volna az életrendszernek tekintetében oly igen parókás pedantizmust kifejteni, melynek következtében a meg nem szűnő figyelem és skrupulus közt az életnek legszebb örömei mintegy fagyos vízzel lennének leöntve. Ki fogja mindezt oly szőrszálhasogató fontolóra venni! Élvezzen az ember mindent „okosan" (!?), ne zavarja meg kedélyét szünetlen skrupulussal, „éljen vidorul s hadd gondoskodjon Isten a többirűl". Ily hangú azon általján elismert és bevett okoskodási *sublimitás*, mely útjába gördíttetik ilyféle „*soi-disant*" pedantizmusnak, mint amilyent én tanúsítok és ajánlok.

De valjon más-e az emberi test, mint *machina*, mint erőmű? Bizony nem egyéb, s csak az a különbség van ember és például gőzgép közt, hogy az ember, kit Isten teremtett, valami kimondhatlan *sublim machina*, a gőzgép ellenben, mert ember csinálta, egy iránylag igen durva készítmény.

S most ha gőzhajón vagy gőzkocsin ilyféle filozófia csúszik ki a gépnök szájából: „Nem kell oly nagy figyelemmel, pedantizmussal és skrupulussal elkényeztetni a gőz*machiná*t, menjen az fel és alá, mint kedve tölti, s majd lesz gondja Istennek mindenrűl" – ha, mondom, ily okos szavak vigasztalják lelkünket; nem fogjuk-e magunkat tüstént egész *disponibilis* erőnkkel elkurjantani: „Megállj! *Hopp, halt!* Én bizony kiszállok."

Valjon nem fog-e így cselekedni mindenki? Még azon új divatféle prédikáló *misszionár* is, ki szónoklatiban mindig csak azon témát variálja, miképp az ember egyedül akkor igazán okos és bölcs, ha az isteni gondviselésnek vakon veti magát alá!

És az emberi testnek vagy *machiná*nak ugyan ki a gépnöke? Bizony sem az orvos, sem a pápa, sem a császár, de mindenkinek saját lelke.

Ámde tegyük fel, hogy azon téma szerint: *„essen was Einem schmeckt und leiden was man muß"*, igaza van azon világbölcseknek, kik minden pedantizmust és skrupulust kiküszöbölik az emberi élvezet materiális sommájából, és hogy valóban evés és ivás alkotja az emberi testnek boldogságát legfőképp. Tegyük ezt fel, midőn ez alkalommal lelki örömökről tökéletesen *praescindál*unk – és hogy ekképp emberileg és testileg szólva *caeteris paribus* igazán az a legboldogabb, ki legtöbbet ehetik.

Képzeljünk most két egyént, kik ebbeli boldogságuk grádusát kitapogatni akarván angol modor szerint fogadási térre lépnek és evési párviadal végett asztalhoz ülnek.

Ugyan melyike fog győzni? Különös kérdés! Természet szerint az, kinek teste nagyobb, gyomra jobb és tágasb, ki erősebben ki van koplalva és mindenekfölött, kinek bölcsője fölött nem ugyan a múzsák, gráciák Apollóval együtt, de annál inkább mosolyogtak és nyájaskodtak Bacchus, Silénus, Lucullus etc.

Magam is ezt gondolom, és nem tagadhatni, vannak egyének, kik e tekintetben valóban a legcápaibb kvalifikációk által tűnnek ki.

De állítsunk lehető legegyenlőbb tehetségű fogyasztókat és emésztőket egymás ellen szemközt.

Akkor, ha a párviadal például csak egy vacsora által eldöntendő, okvetlen az fog győzni, ki saját és ellene természetét ismervén, tudja, hogy ő könnyebben okádik, mint párbajtársa – mert hiszen evés és ivás tekintetében nem a bekapási műtételben rejlik a diffikultás, s abban az ember még csak eljárna, de az emésztési mulatságban fekszik a kutya. Az pedig, ki mindent, mit magába rakott, könnyen ismét kiád, az dispensálva van az emésztés időtöltésétől, s legfeljebb egypár napi főfájással és egy

kis *malaise*-zel fizeti meg tán győzedelemmel koronázott evődiadalának árát.

Róma sokszor volt tanúja ilyféle gasztronóm *improvement*-nek, melyhez képest az evő pillanatig elhagyta a lakoma helyét, s mindent, mit magába süllyesztett, kellőleg kiokádván, újra diadalra sietett vissza, és e tekintetben, meg kell vallani, nagyobb meggondolással és ízléssel cselekedett, mint bizonyos egyébiránt igen eszes vizslám, mely, habár már ebtűl nem is volt mohóságra felingerelve, mégis mindent, a legnagyobb darabokat csontokkal együtt csak nyelt, de aztán a közel kertbe lopódzván, ott bizonyos helyen mindent kihányt – és aztán ezt az újra kitálalt ebédet halkan, kényelmesen és „*ganz gemütlich*" ismét magába vette; és azért volt kutyám szamarabb, mint a római hős, mert az legalább nem azt szedte megint fel, mit torkán kitálalt, hanem valami újra fordította nagyúri figyelmét.

Ha azonban fogadásként és nehéz pénzért valaki azt proponálná, hogy ő egy, két, sőt tíz esztendőre terjeszti ki fogadásának csataterét – s ha ekképp arrúl volna szó, ki tud egy, két, sőt tíz esztendő leforgása alatt többet enni és ekképp megemészteni is, mely két, magában annyira különböző mesterség oly hosszú időre nem áll többé *disjunctive*, de egészen *conjunctive*, úgyhogy olyféle *gourmand expediens*, mint okádás, többé nem használ: akkor a felhozott két egészen egyenlő evő és emésztő közt elvégre bizonyosan az fog győzni, kivált, ha tíz vagy több esztendőre terjed a fogadás, ki mindennap egyedül csak addig eszik, míg éhes, és soha nem hallgat az *artefact* étvágynak kísértő szavára, mert hiszen az így cselekvő holnap, holnapután és így minden bekövetkező huszonnégy órában valóságos evési vitézséggel újra kiállhat a síkra, midőn az, ki ma éhességén kívül étvágyának is engedett, már holnap nem lehet és ekképp nem is lesz igazán „legény a gáton", s annál kevesebbé egy holnap, egy év után, ha így folytatja életét. Sőt ha valaki húsz, harminc, negyven évig vagy élte fogytáig (melyet kilencven évre teszünk, mert egy egészen ép és egészséges embert képzelünk) mindig *moderate* élt, testét mindig kellő mozgásban tartotta, soha beteg nem volt, az, mint kis Dávid a nagy Góliátot leparity-

tyázta, úgy még evés tekintetében is minden hihetőség szerint lekalapácsolja, lecsépli, lesújtja tán a leghíresebb hashőst is, ki e földön figurál, mivel ez a természet szerint nem ritkán bekövetkező *indigestió*k következtében sok drága időt fog elveszteni, és bizonyosan nem él oly sokáig, mint a mérsékletes, feltéve – mi magából értetődik –, ha az első nem félcsóki, a második ellenben nem valami különös, mintegy dufflaféle készítmény.

Igazi mérséklettel, úgy, hogy soha ne engedje magát torkossága által legyőzetni, azonban ki él?

Erre alkalmasint igen nagy számolási hiba nélkül azt válaszolhatni: „vajmi kevés kivétellel szinte senki".

Lovak nem szenvednek „*indigestió*ban", mert ha nem éhesek, bizony váluban és rácson marad zab, széna vagy fű, s hiába kínálgatja szíves gazdaasszonyként azokat az ember, méltóztatnának még egyszer tálba nyúlni, de hiába, mert a lovak egy cseppet sem hallgatnak ily szeretetre méltó eljárásra, mely udvariatlan makacsságukon nem egy kocsis esett már kétségben, mivel tudja, hogy valamint a gőzgép nem mozog, ha rendesen nem abrakolják kőszénnel vagy fával, úgy bizony a ló sem halad, ha azt viszont váltig zabbal vagy effélével nem tüzelik; honnét aztán azon közönséges istállói regula támadt, melyhez képest soha nem hagyják a ló előtt a *repudiált* eledelt, de azon reményben tüstént eltávolítják, hogy a ló is, úgy, mint ember, inkább fog vágyni az után, minek birtokában nincs, mint élni azzal és élvezni azt, mit bír. S meg kell vallani, néha nem marad minden siker nélkül ezen istállói taktika, mely azon számtalan kontrasztnak tán nem legszintelenebb rajza, mellyel az életben nemritkán találkozunk, s melyhez képest ez esetben, míg kivált hosszú útban a kocsis mindent kigondol, miképp lovával minél több zabot bekapasson, addig nem győzi eléggé inteni kocsisát a gazda, hogy igen sokat ne igyon.

Azonban vannak esetek, mikor a ló is többet nyel, mint neki egészséges, s ez akkor adja magát elő, mikor a ló túlhajtás, túlkifárasztás által úgyszólván kivetkeztetik természetes *instinct*jéből, és erejének visszanyerése végett nyavalás mohósággal kap mindenhez. Ez esetet magyarul „megzabálásnak" nevezik, mely rendszerint „*Hirschkrankheit und Maulsperré*"-t von ma-

ga után, s tán első, de rendszerint utolsó *indigestió*ja a lónak, mert ebből csak vajmi ritkán lábul fel.

Más állatok (s alkalmasint csak a *herbivore genus*ból) szinte nincsenek általján véve *indigestió*knak alávetve, de csak némi esetben. Mert ezek is rendszerint csak annyit esznek, „*quantum satis*".

Így például a legtágabb lóheres kertben látunk Angliában berbicseket minden felvigyázat nélkül napestig állni és heverni anélkül, hogy azok *indiscrete* használnák ezen irigylésre méltó pozíciót! Mely látvány bizonyos „anglománt" ilyféle bámulatra is indítá: Mily különös sziget ezen Britannia, mily általános itt az intelligencia, hol még az állatok is okosabbak, mint a kontinensen, mert állítanánk mi csak ostoba birkáinkat egy félóránnyira ily lóheresbe, s aztán nem panaszkodhatna ama földesúr, hogy a dögbőri jövedelem csökkent.

És igaz, ha saját olyannyira szamár birkáinkat mi ily „selfgovernment"-féle diszciplína alá helyeznénk, ez nem volna célszerű, ti. ha ezt rögtön tennénk. De ha úgy teszünk, mint tesznek Angliában, hol a birka még ostobább, mint nálunk, mert ott jobbadán már nem is természeti szülemény, de igazi *artefact*, s ekképp csak okkal-móddal és lassacskán vezetnénk juhainkat az efféle Armida-kertekbe: akkor nálunk is egészen szabadon, minden felvigyázat nélkül tölthetné idejét a gyapjas (s valóban még mindig lehet mondani, arany) faj bármily édes füvű prérin is.

Azon mohóság, mellyel tehén vagy birka kelletin túl megtölti magát zöldneművel, és földagadva, mint dob, nagy veszélybe süllyed, egyenesen abból veszi eredetét, hogy a meg nem szűnő száraz széna vagy szalma fogyasztása után annyira megvigadik párája, hogy rögtön valami zsíros legelőre vagy pláne virágos lóheresbe utasítják, miszerint csekély esze vagy *instinct*je egyszerre megáll, és magát betű szerint agyoneszi, ha *a tempo* pásztor vagy komondor dajka mint policáj be nem áll. Szalma nem lehet jó. Én legalább soha meg nem foghattam, miképp rághat oly tekintélyes testalak, mint ökör vagy bival, vagy oly nemes állat, mint ló, száraz szalmát; másrészről igen elgondolhatom, mily kimondhatlanul jóleshetik a tehénnek, mikor széles nyel-

vével egy virágzó és édes füvektől burjánzó réten lakomát tart, kivált ha mindennapi szalmája botlik emlékezetébe, úgyhogy nem tartok semmit is természetesbnek, mint a *herbivore*-ok ily alkalommali tökéletes *instinct*-kificamlását.

Carnivore állatoknál ez másképp áll. Ezek megfulladásig befalnak mindent, és például egészen jóllakott farkast, mely nem volna kész még mindig valamit nyelni, míg betű szerint nincs testében egy zug is, hova még egy falatocska elférne, eddigelé legalább soha senki nem ismert. Miszerint annyira „le is eszi" magát, ha hozzájut, hogy aztán, ha az ő modora szerint jóllakott, nem felette nehéz vele elkészülni. Meglehet, miképp a természetnek *províziója* szerint a farkas úgy van alkotva, mert nem mindennap, sőt elég ritkán szerezhet magának ebédet, hogy *anticipative* több hetekre előre egészen ki- vagy inkább berakhatja magát. Más kérdés, ha mint kölök fogságba kerülve mindennap rendesen kiadnák illetékét s több ideig ily életmódra volna szoktatva: valjon nem támadna-e benne azon *herbivore*-féle „jóllakottság" érzelme, mely a további falatozást és nyelést eltiltja. Én nem hiszem. Mert farkas nem sokkal egyéb, mint vad kutya, kutyát pedig én még soha nem tapasztaltam, melynek természetében valami lappangna, mi arra intené, hogy „már elég", de a legcivilizáltabb eb is zsíros húsneműeket addig fogja magába venni, míg azokat kénytelenül megint kiokádja. Oroszlánnyal éppen így van a dolog. Több évvel ezelőtt alkalmam volt bizonyos nagyon szép oroszlánnak életmódjáról azon tudomásra jutnom, hogy az huszonnégy óra alatt nem kapott egyebet, mint három font nyers marhahúst, és ezen mennyiség egészségének fenntartására legcélirányosbnak mutatkozott. Midőn felvigyázóját vagy inkább gazdáját kérdezém, valjon befalna-e többet, ha módját lelné? „Be bizony, egy egész borjút is", vala a felelet. És eszerint úgy látszik, hogy az oroszlánnak sincs rendes kosztja, de az is csak akkor ül ebédhez, mikor valami szamár kecskét, üszőt vagy effélét megcsípett.

S mert ez így mutatkozik a természetben, és a *carnivore* teremtés vajmi sokszor van *indigestió*nak kitéve, a *herbivore* pedig csak igen ritka esetekben: azért a *carnivore indigestio* rendszerint nem is veszélyes, és számtalan ilyest elbír kutya, oroszlány

és a fél-*carnivore* ember is – míg például egyetlenegy *indigestió*ja vagy „megzabálása" a lónak elég azt végképp kidönteni, a tehénnek vagy birkának *indigestió*ja, azaz dob állapotja pedig mindig legnagyobb veszéllyel jár, s annak megszüntetése nem mindig sikerül. Éspedig alkalmasint legfőképp azon okból, mert a *carnivore* aránylag igen könnyen kiokádhatja mindazt, mit nem bír megemészteni, a *herbivore* ellenben nem tud okádni!

És ezért úgy rendelte a gondviselés, hogy míg *carnivore* táplálás tekintetében semmi intést nem érez magában, hogy már „elég", addig a *herbivoré*ban ezen intés, ha meg nem zavartatik természete, oly erősen hangzó, oly hatalmas, miképp annak mindig engedelmeskedik.

Az, miszerint *carnivoré*ban nem lehet bármily oktatás által azon „már elég" érzetet felébreszteni, mellyel a természet ellátta a *herbivoré*t, ez (legalább úgy látszik) eldönthetlen tény, mert hiszen még Fido *savant* is, mely más ebeket úgy szuperálta ésszel, mint teszem B. miniszter minden bizonnyal felülmúlja géniusszal a többi negyvenmilliomot, még, mondom, Fido *savant* is bizonyosan okádásig telitölti magát, ha zsíros hús-ebédre invitálják. Mi ellenben a *herbivoré*t illeti, valjon meg lehetne-e benne zavarni ezen „már elég" természeti bölcsességet, sőt tökéletesen eloltani, spedig nem megzabálás és lóheresbe hajtás által, de valami furfang mesterség szerint, ez már más kérdés, és e tekintetben nekem nincs tapasztalásom, de mint én gondolom, ez tán nem lehetetlen, éspedig az eledelek „variációja által".

Nekem volt egykor lovam, mely mindent bekapott, mivel megkínálták. S miután igen szelíd s mindig jókedvű teremtés volt, és tisztjében is *eminentissime* eljárt, olyféle kedvence lett az istállónépnek, mint amilyennel néha-néha egy kis bohó enyelgést követ el a vígabb szívű, és eszerint alig volt valami, mi ebédasztalomon figurált, mit vele meg nem kóstoltattak volna. Cukor, káposzta, tésztanemű, sárgarépa, vereshagyma, tej, sőt marha-, berbécs-, disznóhús etc., mindezt szívesen akceptálta, bort, sert, de még pálinkát is ivott! Miután azonban ezen kis pajkosság mindig „*sunt certi denique fines*"-ként gyakoroltatott,

s a vén tátosnak mindenből csak felette keveset adtak és ma ezt, holnap azt, hogy meg ne ártson: a jámbor ezt bizony tökéletesen elbírta, és ezen torkosságok, legalább látszólag, benne se csömört, se köszvényt, se vízibetegséget ki nem fejtettek.

Ámde most kérdem, ha valami természethistóriai *experiment* végett bizonyos ló, mely erre hajlandó, *systematice* s folytonosan a legnagyobb variációval tápláltatnék, valjon mi lenne ebből? S ki lenne-e benne végképp oltva azon természet „már elég" sugarlása vagy nem, mely minden *herbivoré*ban megpendül, mikor már többé nem éhezik? Mi lenne abból, ha a lónak bizonyos rendszer szerint, hol mindig a legnagyobb extrémek állíttatnának tőszomszédságban, mindennap e következőkből nyújtatnék bizonyos mennyiség: zab, lóher, árpa, fű, rozs, sárgarépa, búza, káposzta, kukorica, saláta, kenyér, retek, bab, alma, borsó, dinnye, lencse, szilva, rizs, körtély, bükköny, szőlő, zsemle, spenát, nádméz és megint zab és az egész itt felhozott litánia A-tól Z-ig.

Már mi lenne az így traktált lónak sorsa, nem nyelne-e többet, mint amennyi kell, nyavalába esnék-e, sokáig élne etc.? Mindezt nem tudom, de tudni különösen nem is kívánom, mert nem lovak, de emberek kedvéért soroltam elő mindazt, mit a próbára állított paripának megkísértésére hoztam itt szóba, minthogy ha ezen *olla podrida*-féle zagyvalékhoz még csak többnemű húst, szalonnát, az édes- és tengervizek halait, rákot, teknyősbékát, csigát, nádméz-kompozíciókat, fagylaltot, sajtot, kaviárt, mindenféle tojás- és tésztaneműt és tíz-tizenkétféle bort, *punch glacé*t etc. csatolunk, *mutatis mutandis* valóban nem teszünk egyebet, mint egy közönséges nagyúri, főpapi, miniszteri, udvari ebédnek adjuk programját. Csak azon különbséggel, hogy midőn a tiszta *herbivore* ló tán nem fog kivetkeztetni természeti *instinct*jéből, s zárva tartja fogyasztási csapdáját, ha többé nem éhezik, a nagyúri, főpapi, miniszteri s udvari vendég ellenben félig *carnivore* és tulajdonképp *omnivore* tulajdonánál fogva, annyi étvágyi és torkossági csáb közt, mint amilyennel efféle alkalommal okvetlen ostromoltatik, hihetőleg és általján véve nemcsak fogait egybe nem szorítandja, de tárt és befogadásra kész szájjal fogja bámulni a nagy természetnek egy irány-

lag oly kicsi asztalra egybepontosított kincseit, mely nagy elbámulat következtében száz közt de tán egy sem fogja hallani félig *herbivore* természetének azon sugarlását, hogy „bizony már elég"! Honnét aztán alig van nagy úr s kivált nagy miniszter, ki időszakonként nem volna kénytelen Karlsbad vagy más fürdők csudáit használni, mi rendszerint *sub titulo*, hogy igenis sokat gondolkozott és dolgozott, történik, s buzgó háladatot fejt ki az olyannyira mélyen belátó *Hans-Jörgl*-féle közönségnek kedélyében, holott éppen nem a sok lelki munka és ebbeli kifáradás, de egyedül a sok hasi munka, ti. a sok evés és ivás alkotja a Károlyfürdő *et Co.* elkerülhetlen szükségét.

Üljünk püspöki vagy érseki ebédhez s keressük ezt magyar földön, úgy, mint az vagy tizenöt-húsz év előtt divatozott. Mert hiszen azóta tán e tekintetben is *emanál*tattak atyáskodó és dajkáló pátensek, melyek a dolgot másképp reguláz̈ták.

Ebéd előtt likőr, szilvórium és sajt zsemleszeletekkel. Ebédnél jó szorosan egymás mellett ülve mint kompakt had, mi a megtámadást igen elősegíti, két-háromféle leves, badacsonyi és rácürmös, négyféle *assietli*, kaviár, *canapé*, szardella, írósvajas *tartine*, két modor szerint elkészült tehénhús, veresrépa, uborka, torma és ráncsos mártalék kísérőkkel, somlai, bakator. Sárgadinnye vagy farsangi fánk, szerednyei, budai. – Káposzta disznóhússal, sárgarépa sonkával derekasan megnyergelve, vadkacsa, borjú, csibe és teknyősbéka becsinált. – Ruszti, szekszárdi, *vanille*-futóka, *ris meridon*, *plumpudding*, *chadecot*, kétféle pezsgő (honi pezsgő a nagyobb, francia pezsgő kisebb szám kielégítésére) – és ez innen kezdve *continuative*. Fogas, viza – ménesi, tokaji – *blanc-manger*, citrom- és ananászszulc, gyümölcs, *macédoine* – fácán, pulyka, szarvas, vaddisznó, *punch à la romain*, olasz saláta, kompót, malaga, *lernel*, fagylalt, konfekt a kis mogyorón kezdve, sajton és számtalan gyümölcsön keresztül a nagy görögdinnyéig. Tizenkét, huszonnégy *species* kávé, *anisette*, *marasquin*, kétféle asztali bor, kenyér, zsemle mindig a táblán. S e csatának két-három órai fel és alá habzása! S ím, ez rajza egy volt főpapi magyar ebédnek.

S kérdem, van-e ebben túlzás, s többet-kevesebbet nem mutatkozik-e ezen „sokféleség" minden egy kissé kérkedőbb asz-

talnál? Ezt bizony nem tagadhatni. És ha vannak is *exceptionalis* egyének, kik ily alkalommal de csak egyetlenegy tált, de csak egy borfélét sem hagynak kóstolatlan, sőt egybe-másba még vajmi vitézül belé is vágnak; ugyan minek lehet tulajdonítni azon valóban nem kis csudát, hogy ilyest kiállni képesek? Egyedül annak, mihez képest efféle bajnokoskodásra csak ritkán kerül rájok a sor, és elszigetelt *excessus*okat a jó alkotású egyéniség csak elbír. De ha ilyféle valóban csak harcsához illő időtöltésre *sine exceptione* szinte mindennap felhívatik bár a legszívósb természetű egyéniség, nem fog-e végképp kidűlni, vagy ha teste nem is törik meg, lelki tehetsége egészen eltompulni? Elkerülhetetlenül, mert a természet elleni bűnök előbb-utóbb bizonyosan bekövetkeztetik a bosszút!

Hány példa illusztrálja ennek úgy létét!

Ki-ki tudja, mily egészen különböző lény volt a sovány Bonaparte tábornok és a kihizlalt Napóleon császár! Az elsőnek inspirációit nem lehetett eléggé bámulni, midőn a másik, kereken kimondva, szám nélküli megfoghatlan ostobaságot vagy jobban mondva „butaságot" követett el. Úgyhogy legközelebbjei sokszor akaratlanul azon észrevételre fakadtak, hogy ő többé nem az az ember, ki volt, de valami más lett belőle, spedig kitűnő magas állásának dacára valami sokkal alacsonyabb.

Honores mutant mores. Igaz – s ekképp nem csuda, ha a kezdő Bonaparte körülnézőbb, megfontolóbb s indulatinak parancsolóbb volt, mint a szerencse és kivált a hízelgés és a meg nem szűnő legszolgaibb hódolgatás mérge által egészen elkényeztetett s tökéletesen elvakított Napóleon, ki zsarnokoskodásának második felében és kivált annak végén csak másban látott hibát, magában sohasem, s egyedül másnak tudott parancsolni, de magának egy esetben sem – úgyhogy tulajdonképp nem a fátum döntötte el a francia nép sorsát, de egyedül Napóleon vak elbízottsága s neheztelő gyermekhez illő makacs önelámítása vezette Franciaországot sárba. Úgyhogy ha kivált kakas-párviadali viszketegére visszaemlékezünk, mellyel szaturálva Szent Helenában a legtarkább nóták szerint intonálva annyiszor feljajdult, és Sir Hudsont meg nem szűnőleg pofozgatni igyekezett: senkire az egész világon nem illik jobban, mint személyére, azon

talpraesett francia mondás: *du sublime au ridicul il n'y a qu'un pas.*

A szerencse elhagyta őt, és azért bukott. Ezt gondolják sokan. S nem tagadhatni, a legnagyobb szám fogalma szerint szerencse annyit jelent, mint ész, és szerencse-hátfordítás annyit, mint ostobaság. – Így több évvel ezelőtt bizonyos gavallér igen sokat nyert valami francia fáraó-bankban, és én azt valami jó barátom sorai által tudtam meg, ki e jó hírhez még a következőt csatolta: „Tudtam én mindig, hogy H. okos gyerek, s hogy rajta nem kell búsulni." Később valami más gavallér minden pénzét elveszté szinte fáraóasztalnál, erről pedig így írtak: „hallottad-e már, hogy az a szamár B. mindenét elkártyázta? Én előre tudtam, abból a tökfilkóból soha nem lesz semmi!"

S ekképp igen meglehet, miszerint Napóleon csak addig volt nagyeszű egyén, míg Fortunával jó nexusban élt, és csak akkor süllyedt lefelé, mikor ezen változékony szellem neki nem mosolygott többé.

De ha azon magas felfogású allegóriára gondolunk, melyhez képest, midőn a Szerencse mint hű kísérő magát a Bölcsnek ajánlá, és ez neki ekképp válaszolt: „üdvöz légy, szeretetre méltó szellem, én kimondhatlan nagy hasznodat tudnám venni, ha nékem segédkezedet nyújtanád, de lásd, nálad nélkül is jól megvagyok, midőn ez és az és amaz, és ezek közt tán a kicsi és éppen nem nagy, de mindenesetre igen historikus Napóleon is volt, minden bizonnyal desperál, ha te tőlük visszavonod nagyhatalmú kegyedet: fordulj tehát ezek felé"; ha, mondom, ezen jelentékeny allegória jut eszünkbe... ha ti. igaz e most felhozott állítás, miszerint Napóleon azért bukott, mert elhagyta őt a szerencse: akkor okvetlen igen különös fénybe állíttatik a historikus tábornok, mert hiszen akkor ezen állítás szórúl szóra csak annyit jelent, hogy ő sem eszének, sem bölcsességének nem tulajdoníthatja felemelését, de egyedül a véletlennek, ti. a szerencsének, mely mint tudjuk, vak, és ekképp nemritkán a legbutábba szeret s azt emeli néha még királyi székre is.

Allegóriaként így világlik Napóleonnak élete és végképpi felsülése.

De miután az életnek gyakorlati mezején mindenben az mu-

tatkozik, hogy egy faktor közönségesen nem szül semmit, tán a hóhéri munkán kívül, de rendszerint két, sőt több faktor együttmunkálása szükséges, miszerint valami támadjon: úgy Napóleonnak oly szembetűnő elhanyatlását és végképpi elbukását is nem egyedül az okozta, mivel *honores mutant mores*, hogy ő mint császár mintegy nagyobb megvetéssel nézte a világot és az emberiséget, mert hiszen számtalan fejedelem ily kvalitások miatt sorból ki nem esett s mái időkben sem esik ki.

Az sem okozta szomorú végét egyedül, mert elhagyta őt a szerencse, minthogy – minden allegóriárúl absztrahálva – az igazán okos ember bizonyos pontig parancsolni tud a szerencsének, és a politika, mint nemkülönben a háború terén sokkal nagyobb súly a higgadt, jó számolás és az előleges kimerített kombináció, mint a szerencse. Úgyhogy például a wagrami ütközetet nem azért nyerte meg Napóleon, mert a szerencse, mely őt Aspernnél elhagyta, személyéhez Wagramnál megint gusztust kapott, sem azon okból nem vallott oly nagyszerű kudarcot Muszkaföldön, mert elhagyta őt a szerencse, korántsem! Hanem mert valamint a wagrami csata előtt legnagyobb aktivitással három hidat vert a Dunán keresztül, vagy nyolcvanezer emberrel nagyobb számú katonát koncentrált az új csatatéren, több mint kétszáz ágyúval szuperálta a boldog főherceg, Károly tüzérerejét s mindenről gondoskodott: és ezért győzött – úgy a muszka megtámadásban, egyedül Britanniának a kontinentális védegylet (!) általi legyőzési gyermekes álmába merülve és ezen teóriába (mint suhanc mátkájába) vakon belészeretve, számításából egészen kihagyta a muszka távolságokat, a muszka sarat és a muszka telet; soha nem vette fontolóra (s ezt Spanyolországot tekintve sem tette), hogy nemzetet mint férget letiporni, leázni, legyilkolni nem oly könnyű munka; az sem jutott eszébe, hogy a muszka cár, kit annyira bolonddá tett, alkalmasint nem fogná neki megbocsátni kézzelfogható furfangságát, és ekképp inkább veszni, mint békét kötni lesz hajlandó, emellett senkinek tanácsát nem kérte, nem is hallgatta, és csak akkor jött egy kissé eszére, mikor Moszkvát orra előtt felgyújtották. És ez a muszka drámának kulcsa! Waterloonál pedig hasonlóul nem azért dűlt tönkre, mert szinte ott is elhagyta őt a szerencse és az

ellentáborban üté fel sátorát, hanem alkalmasint azért, mert ellenségeinek kettős ereje nagyobb volt, mint az övé, vagy mint igen sokan erősítik, kik a franciák győzedelmét az angolok felett is hihetőnek állítják, azért, mert Napóleon csata előtt, mint csata alatt, legnagyobb apátiába volt merülve, lóháton alig tudott ülni, annyira el volt gyengülve. Grouchyt maga szegezte le nyílt parancsa által (mely ellen soha nem volt appelláció) nagy távulságra a csatatértől; az egész ütközet alatt mindig habozott, semmire sem tudta elhatározni magát, és mégsem hallgatott hadnagyainak összes esdeklésére és tanácsára, mikor az angol had Ney *maréchal*nak vak légykénti dühös megtámadását mármár alig bírta, s Wellington maga a legnagyobb konsternációba süllyedt, nagy távolságban pedig Blücher hadai mutatkoztak, s mely tanács abban állott, ezen kockás állapotban az egész rezervával, mely még nagyszámú volt, az angolokat elárasztani, kik minden hadsereg nélkül már mind a csata terén állottak, sőt legnagyobb részint azon halva feküdtek, s azokat tökéletesen elgázolván, mielőtt a porosz segítségre érkezhet... így vívni ki a nap sikerét. Hanem ahelyett két részre osztá tartalék hadát a szerencsétlen – vagy mit is mondok, éppen nem szerencsétlen, de egyenesen az erkölcsileg lesüllyedt és egészen eltompult eszű Napóleon: minek következtében aztán „illaberek nád a kert", szaladással végzé be bajnoki életét! Hát ugyan mi okozta buktát?

Nem egy, hanem három együttmunkáló s egymást elősegítő tényező, mely őt folyvást mint valami ittassági ábrándban tartá s naprúl napra mind mélyebb erkölcsi vakságba süllyeszté, spedig elannyira, miképp ő, kivált zsarnoksága vége felé, soha semmiről nem bírt ítélni csendes vérrel és higgadt velővel igazi „okos" emberként, de rögtön egy hyperbolából a másikba esvén, vagy minden alap nélküli illúziók után nyargalt mint eszeveszett legnagyobb fejességgel, vagy kétségbeesvén, lesújtott gyermekként lamentált s részint hadnagyaira, részint kormánya fő embereire kente saját rövidlátású eljárását, részint az őt végképp lecsépelő hatalmak hiányos felfogására, kaján politikájára és rossz-szívűségére fogta eljátszott világi színdarabjának harmadik, negyedik felvonását s kárpitlegördülő végét.

Ezen három faktor egyike tagadhatatlanul az volt, hogy ő a *honores mutant mores, andante* vagy inkább *presto notá*ja szerint naprúl napra bizakodóbb lett, míg elvégre annyira elbízta magát, mihez képest arrúl de legtávolabbrúl sem kételkedett, hogy ő minden emberek közt valami extra tünemény, melynek minden szabad, s melynek egyedüli *vocatió*ja az, hogy parancsoljon, míg a nemzeteknek számtalan és oly sokszínű csordái csupán szófogadásra vannak teremtve.

Azon második tényező, mely lebuktát következteté, pedig valósággal nem volt egyéb mint „Fortuna", de éppen nem azért, mintha az néki pályafutásának közepén vagy végén hátat fordított volna, hanem tökéletes valósággal mondva egyedül azon okból, mivel ezen változékony szellem neki életkalandjának kezdetén oly igenis nagy nyájassággal mosolygott. És ekképp ő mint kártyás, ki mert eleinte nyert, azt hiszi, utóbb is nyertes lesz, szinte azt gondolta, sőt erősen hitte, hogy „csillaga", mely számára különösen van készítve, őt élte fogytáig minden bajból kivezetendi és földi útja bevégeztével direkte a szentek, sőt istenek társaságába iktatandja, honnét aztán mindig játszott, mindig játszott, míg végre annyira megszorult a kapca, miszerint a *„va banque"* stádiumába korbácsolták őt szenvedelmei és az általa elég figyelemre soha nem vett körülmények – és ő, miután utolsó játékát is elveszté, csak Szent Helenában vette észre (noha ezt bevallani soha nem akarta), hogy azon hiú és kevély fény, melyet ő mint csillagát bámulta, éppen nem volt őt mennyekbe vezetendő csillag, de egy fatális lidérc, mely Franciaországot sárba dönté, saját megcsalt személyét pedig egy tengerektűl körülmosott vajmi szomorú sziklaoromra lepecsételé.

S valjon a harmadik faktor, mely ambíciói és illúziói ittasságát nemcsak folytonosan fenntartotta, de minden módon még nevelte is, ugyan mi volt? Semmi egyéb, mint – bármily *prosaicus*nak látszassék is ezen állítás – természetéhez és foglalatosságához éppen nem illő életrendszer.

Ki közelebbrűl ismeri azon viszonyt, melyben Napóleon híres orvosával, Corvisart-ral élt, és mily meg nem szűnő kéréssben, intésben, sőt dorgálásban merité ez ki Napóleon átellené-

ben minden lelki tehetségét, miszerint a nagy császár ne áldozna annyit Venusnak, ne ürítne ki mindennap egy, sőt két üveg burgundi veresbort, ne inna annyi kávét, ne nyelne annyi nyalánkságot és általján véve „annyit", testi mozgás tekintetében ne esnék egy túlságból a másikba, mint szokása volt, mert rendszerint alig mozgott, néha pedig fél napokig nyargalt mint bőszült. Ne kényszerítse magát oly sok gondolkozásra, és azért ne kezdene egyszerre annyifélét, mint például a muszka inváziót, mikor a spanyol kaland csak félig sem volt még bevégezve stb. Ki előtt ismeretes, mily számtalanszor a nagy ember füleibe rágta Corvisart mindezt, mi hitelesen tudva van, de hiába – az aztán kénytelen lesz bevallani, hogy ezen harmadik, látszólag oly *prosaicus*, oly felszínes tényező tán legerősebben *influált* Napóleon végképpi elbuktára! Mert ő, jóllehet csak egyszer esett súlyos betegségbe, mikor Szent Helenán ki is múlt, azért igazán egészséges mégsem volt soha is. Így például nehány nap a borodini mészárlás előtt nagy náthába esett, és ez annyira leverte lábairól, hogy ezen nagy ütközet alatt egyszer sem mert lóra ülni, s oly kevés energiát fejtett ki, sőt annyira tétovázott, miképp régi bajtársai sehogy sem bírtak ráismerni és sehogy sem tudták benne az egykor oly merész marengói hőst fellelni. Waterloonál, úgy mondják, valami galantbaj hátráltatá lovaglásban – mi valjon igaz-e, nem tudom – de annyit bizonyosan tudok, hogy mikor Elbának indult, kísérői előtt *sans gêne* lokális fürdőket használt oly baj ellen, melybe az ember puszta csókolás miatt nem esik. Általján véve mindenkire, ki őt látta, egy túlhízott epesárga beteges embernek benyomását tette.

Közönséges felfogás szerint Napóleon rendesen élt, mert magát soha le nem itta, asztala kitűnően nem viselte Lucullus bélyegét, és szerelmes kalandjaira titokleplet vont; úgyhogy más egyénre nézve, kinek testalkotása és mineműsége az övéhez egészen hasonló, ily rendszer tán nem lett volna egészen lélektompító s „gyilkoló" – ha ti. ily egyén az életnek közönséges vágásában mozog. Ámde Napóleon, ki mint Atlas az egész világot vállaira vette, ki hírdühének következtében minden emberek fölött iszonyatos magasságra emelte magát, és ekképp min-

den pillanatban olyannyira ki volt téve az összeroskadás és elszédülés veszélyének; annak asztali élvezet, bor és Ámor csak egy kissé túlzott mértékben nem lehetett és ekképp nem is volt egyéb, mint a lehető legnagyobb lelki méreg, sőt kasza.

Különös és noha igen triviális színű, azért mégis tagadhatlan tény, hogy legtöbb világi események rendszerint úgyszólván egy csepp víz által döntetnek el, mikor ti. annyira megtelt száz meg száz körülmények által Pandóra szelencéje, miképp a legközömbösebbnek látszó parány is elég annak túlárasztására. S miután az isteni gondviselés semmit sem visz végbe közvetlen, de mindig csak közvetve, teremtményei s kivált „emberei" által, úgy sokszor a legnagyobb világi események egyedül azért dűlnek jobbra vagy balra, mert bizonyos előkelők, kik éppen a kormányrúdnál állnak, teljes egészségben fénylenek és jóra fordítják a dolgot, vagy „fejök és foguk fáj", s csak azért nem bírnak oly határtalan energiával cselekedni, mint amilyen „sikerre" nézve szükséges, honnét aztán diadal helyett kudarcot aratnak. Mihez képest egy kelletin túl élvezett pohár bor, mely „migrént" szül, vagy valami nádméz nyalánkság, mely fogfájást okoz, elég lehet a legnagyobb világi eseményeknek más direkciót adni. Így például ha Waterloonál, hol a nap sikere hajszálon függött, Wellingtonnak hasrágása vagy hasmenése van – és ahelyett, hogy ő nyolc lovat nyargal agyon és mindig ott terem, hol tanács, példaadás és lelkesítés legszükségesb –, ő gyomrát burogatni kénytelen, vagy minden pillanatban valami bokor mögé lecsücsülni: alkalmasint ezen eldöntő csata másképp dűl el, és ezer *eventualitas*nak nyílik tárt kapu!

[12. TEST ÉS LÉLEK HARMÓNIÁJA]

Anima sana in corpore sano. Így hangzik egy régi téma. És igaz, ilyféle dupla egészség alkotja az emberi tökélynek ideálképét.

De a gyakorlati élet mezején az mutatkozik, hogy ezen kettős *perfectio* szinte soha vagy csak felette ritkán jár együtt. Mert a leglelkesebb emberek általján véve nem a legerősb testi egészségűek, és ebbeli egészségük, mellyel dicsekedhetnek, nem annyira természet ajándéka, mint inkább okos életrendszeröknek

műve. Midőn a pezsgő és acél egészségű egyének sorában viszont alig mutatkozik valami magasb lelki szellem.

Úgyhogy valóban úgy látszik, mintha a léleknek növése gátolná a testnek kifejlését és viszont.

És ez nemcsak úgy látszik, de bizonyos pontig valósággal úgy is van. S valjon miért? Vizsgáljuk!

Mikor az ember születik, nemcsak teste kicsi, de lelke is vajmi pici. S valjon egyik, mint másik miképp nő? Eledel által. Nemde? Igen, de kétféle eledel által, mert teszem, míg tej, kása, hús stb. egy cseppet sem neveli a lelket, de csak a testet növeszti: úgy a *principista*, *grammatista* és *syntaxista* stb. tanulmány viszont nem hizlalja a testet, de tágítja a lelket. És ezért a természetnek örök rendszabásai szerint, *caeteris paribus*, azon mértékben fog a serdülőnek lelke vagy teste növekedni, mint amilyenben több és célszerűbb eledelt nyújtanak lelkének vagy testének. S miután a nevelési szisztémák sok árnyéklatai közt majd a lelket táplálják erősebben, majd a testet, és valóban kimondhatlan súlyos probléma e kérdésben az igazi proporciót és *aequilibrium*ot feltalálni, magamagából következik, hogy az egyiknek lelke lesz erősebb, a másiknak ellenben teste.

Régi időkben a testi egészség és erő kimondhatlan nagy előny volt, miszerint azt, noha semmi rendes és kifejtett szisztéma után, minden módon ápolák: míg másrészről a legbuzogányosb vitézek rendszerint csak írni és olvasni sem tudtak.

Később pedig, főleg a lőpor használata következtében, annyira el lett hanyagolva a testnek kiképzése, miképp a tudós *par excellence* minden testi ügyességtől annyira volt *dispensál*va, miképp ő testének de legkisebb hasznát sem tudta venni, és a világnak materiális színpadán nemigen más szerepet játszott, mint Angliában azon hizlalásra nevelt *artefact* ürü *species*, mely, mi testi mozdulatait illeti, az egész világnak alkalmasint legügyetlenebb és legegyügyűbb teremtése.

Egy hatvan, hetven év előtti parókás és hajporos tanárt vagy tiszteletest képzelni, ki mély tudománya – *quantum satis* – fölött vagy inkább mellett még elegáns mozdulatú lovag, jó gyalogoló, hatalmas lovas, kitűnő úszó, erős vívó, délceg táncos stb. is lett volna, ilyest de csak képzelni sem lehet. Honnét aztán – már

nem tudom, mily germán író – igen helyesen azt jegyzi meg, miszerint azon időkben, mikor a nevelési szisztéma egészen felforgatott lábon állt és a nyolcéves fiút már latinul kínozták – úszni etc. pedig sohasem vagy mint meglett ember tanult –, hogy azon időkben nem a tudóst oltották a férfiúra, de a férfiút a tudósra. Holott az efféle beoltásnak egészen *inverse* kellene történni!

Mostani időkben pedig, mikor általján véve eléggé, sőt kelletin túl is gyakorolják a növendék testét, nem tagadhatni, a léleknek is bőven kiadják, felsőbb parancs következtében, kellő illetékét; csakhogy annak legnagyobb része, mit a *respektív* fejekbe erővel belécsepegtetnek, sőt legnagyobb mértékben beléfeszítenek, a léleknek valódi táplálására nézve bizony nem egyéb, mint moslék és hasztalan szalma.

[13. TÚLNÉPESEDÉS ÉS ELNÉPTELENEDÉS]

De térjünk a felhozott, egykor divatban volt magyar püspöki ebédünkhöz vissza. Vagy – mert ez könnyebb, mivel jelenkori – képzeljünk magunknak valami nagyúri s kivált diplomatikai lakomát Európának bármelyik nagyobb vagy fejedelemszéki fővárosában. Mindazon sokszínű variációt, mely a magyar püspöki ebédet tüntette ki, itt ismételtetve lelendjük, azon különbséggel mindazáltal, hogy ezen variáció sokkal rafináltabb, még inkább elágazik, s a tálak, mint nemkülönben a borok idegenek vagy legalább idegen nevet viselnek. Sőt e tekintetben azt fogjuk tapasztalni, hogy ezen evési és ivási oly tarka luxus, mely azelőtt úgyszólván „elszigetülve fénylett", naprúl napra általjánosabban terjed, és Mózesnek számtalan igaz fia vagy csak *adoptivus*a, ki börzevitézségei következtében magasra nőtt, csak oly tarkán vagy még tarkábban hizlalja magát és kegyes vendégeit, mint bármily *ex stemmate natus* nagy bölcsességű gróf vagy herceg, vagy egy márúl holnapra uborkafára emelkedett s magas paripárúl kommandírozó apostoli „zseni" traktálja nagy kegyesen szerencsés meghittjeit; a nagy szám pedig, menynyire tehetségével bírja, csak bizony úgy utánozza ezen szép példákat, mint amennyi éles ésszel követi a birkasereg a mély felfogású kolompos vezetőket.

Honnét aztán nem csuda, ha a betegek száma naprúl napra nagyobbodik, s egészséges vénember ritkább, mint a fehér holló, és néha-néha az igen sok miatt még a halálnak kaszája is szinte eltompul, s csak abban variálja tempóját, hogy midőn azelőtt csak egyeseket vágott le, most fokkal egész sorokat dönt lábrúl.

Ez azonban a nagy természet igen bölcs ökonómiája, mely a túlnépesedést rendszerint gátolja és nem engedi, hogy minden népek azon nagy boldogságban részesüljenek, mely a nagy kínai népet oly irigylésre méltó állásba iktatá, melyhez képest ha köztük kifogy kutya, macska, patkány, sáska és efféle *délicatesse*, elkerülhetetlenül saját drágalátos húsuk megkóstolására és élvezésére lesznek redukálva, és már igen közel állnak ezen boldog *epochához*.

Azt tehát, hogy bármily természetes, vagy önakarat, vagy önhiba utáni okból sok nép kidűl, azt a státusférfiú, kinek a státustudomány ti. mestersége, ha fájlalni, siratni is fogja, *in ultima analysi* bizonyosan csak annyira méltatandja, mint van ára azon ontott vérnek, mellyel oly győzelem vásároltatott meg, mely milliókra áldást hoz, és ekképp iránylag keveseknek kimúlta, de dicső és azért nem oly keserű kimúlta számtalan új és boldogabb életbe varázsol.

„Nagyobb baj nemzeteket nem érheti, mint túlnépesedés." Ezen állítást, mennyire tudom, legtöbb *státusökonóm* tétova nélkül a lehető legnagyobb abszurdumnak fogja deklarálni. Mert hiszen ugyan mi alkotja a nemzetek erejét és szupremáciáját annyira, mint nagy népesség és ennek műveltsége; s mi a népek boldogságát illeti, valjon nem mutatkozik-e több boldogság például Szászországban, mint a magyar Alföldön? Miszerint aztán a gyarmatosítás pécéltetik ki mint az országlás mesterségének egyik fő tényezője és kelléke.

És igaz, néptelen ország sem nem erős, sem nem *pittoresque*, kivált ha többnyire sík és erdőtelen, és e tekintetben minden kétség kívül sokkal kellemesb utazni Szászországban, hol többek közt sok kő is van, jó utakon – mint a magyar Alföldön, hol többek közt éppen nincs kő, út nélkül. Túlságban egyébiránt nem létezhetik és ekképp sohasem is létez a való. Úgyhogy a

most fennforgó kérdésben nemcsak a túlnépesedés, de a népetlenség is bizonyos kritériuma, ha úgy lehetne mondani, valami státus indiszpozíciójának. Ezt nem tagadhatni. És azért az eldöntendő kérdés csak az: melyik túlzás és ekképp mely indiszpozíció fájdalmasb és keservesb.

Mielőtt ezt azonban igazságosan el lehetne dönteni, még azt is fontolóra kell venni, hogy ezen „indiszpozíció" tulajdonképp kinek fáj. És itt, ha valahol, a tiszta disztinkció elkerülhetlenül szükséges.

Ha például nekem ezer darab birkám van valami húszezer hold nagyságú pusztán, akkor két font gyapjúra számítván darabját és száz forintra egy mázsa gyapjút, nékem bruttó kétezer forint jövedelmem van, spedig a gyapjú után. Már ha ezen jövedelmen kívül egyéb nincs, és még a rezsi is sokat *defalcál*, akkor méltán vakarhatom fejemet és nem neheztelhetem, ha a „sógor" azt súgja fülembe vagy kacagja képembe: *„eine echt vormärzliche magyarische táblabíró Wirtschaft"*. De másrészről az ezer birkának kimondhatlan jó dolga van – és legkisebb „Hungerwolle" nem mutatkozik gyapjúkban!! A *„plusmacher"*, mely annyi van a világon, mint „bolondgomba", ily állásban engem rábeszél, hogy hagynék fel a régi metódussal és ezer birka helyett tartanék húszezer darabot. Mire én természet szerint, noha nem jártam a *credit mobilier*-féle iskolába, igen könnyen ráállok, mert kétezer forint jövedelem helyett húszezret írhatok a *speratívum*ba – a birkák azonban mit fognak cselekedni? Furcsa kérdés! Mit fognak cselekedni? No hát, most ők fogják vakarni fejüket! Punktum! *Chacun à son tour*, és aztán miért nem lettek papok! De itt még meg nem állunk, mert bizonyos új zseni arra oktat, hogy a pusztán százezer birka is elfér „különös nagy hasznunkra"! Igen, elhisszük, tán felette nagy hasznunkra, mi egyébiránt még kérdés, de nem ám a birkák hasznára, melyek ily állásban, míg ki nem dűlnek, *„pro rege et patria"* csak koplalási hűségben és hazafiságban gyakorolhatják magukat!

És most alkalmazzuk ezen mezőgazdászati példát a státusgazdászatra, és azt is vegyük számolásba, hogy az ember nem éppen birka, vagy legalább nem kellene neki birka szerepet ját-

szani, akkor szorosan tudományilag ugyan mily *conclusum*ra jutunk?

Elkerülhetlenül 1-ször arra, hogy a kérdésben levő túlságok közt a népetlenség iránylag felette kicsi baj, melyen az idő, természetes ereje által, minden dajkálás nélkül okvetlen segítni fog, mint a serdülő is idővel bizonnyal megnő, ha éretlen pátensek által előbb meg nem gyilkolják, és hogy ekképp a népetlenség egyenesen fiatalsági nyavala, míg a túlnépesedés oly vénségi baj, mely naprúl napra súlyosb lesz, s melyen segítni alig lehet, sőt teljességgel lehetetlen.

2-szor. Hogy a néptelenség csak a kormányzóknak fáj, a lakosoknak viszont igen kellemes, valamint a túlnépesedés hasznát egyedül zsarnok veheti, míg a nemzet annak súlya alatt minden tekintetben vajmi mostoha állásban pang.

3-szor. Hogy igen nagy különbség van a „keresztülutazás" és az „ottlakás" közt, miszerint tán igen meglehet, sőt igen sokszor fordul elő, hogy bizonyos országban utazni igen kellemes, de ott tartózkodni felette rossz, más országban viszont a mozoghatás keserves, ámde annál boldogabb az ott lakhatás.

Napóleonnak Franciaország népesedése korántsem volt még elég, mert hiszen csak tizenöt évi hatalmaskodása után mármár kifogyott a „*conscrit*", ezen élő ágyútáplálék, és végre nem volt kit vigyen mészárszéki mulatságra. Sajnos, legalább rá (ti. a nagy kapitányra) nézve, hogy nem Kína volt földi meglátogatásának kezdő, vagy nem oda vezette őt később csillaga, mert ott aztán oly szaporán ki nem fogyott volna az újonc, és a nagy nemzetnek sem árt, sőt nagy részének bizonyosan használ, ha decimálják, sőt ha felezik is.

Hasonlóul a fináncminiszter, ki tán minden országban kivétel nélkül és Ausztriában minden bizonnyal az egész nemzeti komplexusnak azon legszerencsétlenebb egyéne, ki a közszánakozást leginkább megérdemli, mert tőle lehetetlenségeket kívánnak, és nincs más kilátása a jövendőbe, mint tökéletes *incapacitás* hírbe süllyedvén, mi el nem maradhat, *cum ignominia* elkergettetni, s mely finálé annál bizonyosb, minél nagyobb talentummal bír, mert ilyestől aztán egyenesen csudákat várnak, miket természet szerint nem csinálhat, a fináncminiszter ha-

sonlóul azon mottó szerint: *ubi populus, ibi obulus*, magától értetődik, inkább a túlnépesedés felé gravitál, mint a néptelenség irányában, minthogy több vállakra rakhatja az adó súlyát.

Mi azonban a nagyközönséget illeti (mely Tirolban, hol csak negyvenéves korban pattan fel az ész, később, más országokban pedig előbb, de elmúlhatlanul, többek közt azt is fogja *ruminálni*, hogy az ember valjon magáért van-e a világon vagy másért) – a nagyközönség alkalmasint nemigen fog örülni, ha egyszer észreveszi, miszerint *species*ének szaporítása a *sic non vobis* tana szerint tulajdonképp nem azért rekommendáltatik a státusgazdák által a kormányoknak oly erősen, mihez képest több ember vigadjék e földön és nagyobb szám élvezze annak kincseit s kivált a családi élet édességét – legtávolabbrúl sem, hanem *simplicissime* azért, hogy nagyobb legyen a rekruták és *contribuens*ek száma.

Egyébiránt miután, legalább saját nézetem szerint, nem a nép kvantitása, de a nép kvalitása határozza el a státusnak valódi és nem mesterkélt vagy bitor hírű erejét és szupremáciáját; valamint a finánczián is nem a sok, de a jó birtokú nép segíthet egyedül: ugyan pillantsunk Irlandiára. Ott tagadhatlanul elég a nép! És valjon mi hasznát veheti az angol kormány? Adózni nem képes, mert koldus, e tekintetben tehát a finánczminiszterre nézve hegedült Szent Dávid. Tehát háborúi dicsőségre és mészárszékre? Igen, de csak bizonyos pontig, mert a katona oly igen szamár, hogy enni is akar, s mégsem oly felette nagy szamár, miképp azt szalmával is el lehetne tartani, honnét aztán még oly kitűnő ember*consumens*, mint Napóleon volt, sem veheti a túlnépesedésnek határtalan hasznát.

És ha eszerint még csak *usurpator* és finánczféle pióca sem rakhatja dicsőségének és teóriájának sarkalatát bármily nagyszámú koldus népre, valjon mit műveljen határtalanul túláradozó lakosi sokasággal jószívű fejedelem, ki népének atyja és nem hóhérja; és finánc-*galopin*jével együtt mi módon gyógyítsa vagy legalább mi által enyhítse mindazon bajok kimeríthetlen sokféleségét, melyek túlnépesített országban kikerülhetlenül mindenünnen felburjánzanak? Mihez képest ez aztán a legsúlyosb emberi feladat.

Hány tudós gyalázza az angolt, hogy Irlandiát szomorú állásából ki nem emeli. S kivált mái időkben, *regis ad exemplum*, hány osztrák reformátor szájaskodik az angol kormány ellen – soha nem tudván felejteni s bocsátani, mennyire megrövidíté ez nem egy szerencsétlen magyarnak „ki nem adása" által akasztási jókedvét és élvezetét – és azon bécsi bohózat szerint: „*Einen Jux will er sich machen*", az egész mulatság arra lőn redukálva, miszerint ő azt csak *in effigie* lássa, mit *in originali* megtapsolni oly kitűnő jószívűséggel és oly fenséges nagylelkűséggel annyira szomjazott. – Igen! Vajmi erősen szájaskodnak, és csak azért nem szájaskodnak még erősebben szinte megboszszantásig, mert Anglia nem Piemont – és a legtökfejűbb diplomata is csak ért és tud annyit latinul, miszerint azon bölcs dikciónak mélységét egész mértékben méltányolhatja, mely így zeng: *quod licet Jovi, non licet bovi.*

De kérdem, valjon mit tegyen az angol kormány Irlandiának kigyógyítására?

Ezt a problémát, csak bíznák rá, tudom, rögtön feloldaná azt (ti. képzeletében és szájjal) nem egy mostani kolomposa Ausztriának. Mert alig hihető, mily erős „magába bízást", sőt feneketlen szemtelenséget fejt ki a minden kontroll nélküli, márúl holnapra igen alacsony állásbúl igen magas paripára ültetett hatalom! Az ilyes „*cito, citissime*" mindent felold, és rá nézve nincs gordiusi csomó. De valjon mily sikerrel oldaná fel például az irlandi problémát? Bizonyosan csak úgy... mint, teszem, fogfájást is *radicaliter* ki lehet kúrálni, spedig oly gyökeresen, miképp aztán az illetőnek soha egy foga sem fog többé fájni, ha ti. nagy bölcsen elütik fejét.

Scribe, ki felette sok élethű színdarabi szcénát festett, ismert vígjátékában, *Bertrand et Raton*, mesterileg színpadra állít bizonyos, protekció által legnagyobb tudatlanságának vagy tán csak szükséges tudománynélküliségének dacára rögtön magos uborkafára felcsigáztatott státusembert. Ez, miután a nagyközönség *admiratiója* és meg nem szűnő tapsa által kísérve és elősegítve (?!) mindent, a legszövevényesbet is, kitűnő zsenialitással és könnyűséggel abszolvál: egyszerre megakad, s magán segítni többé nem tudván, mikor az egész haladási *machina* falba

vágott, mindig csak ezen témát kongatta: *mais il faut faire quelque chose – et que l'on fasse quelque chose.* Minek elkerülhetlen szükségét mindenki mélyen érzette és tisztán látta. De mikor kérdezteték – mikor ti. már benn volt Ariadné kertjében, és nem tudta, abból hol bújjon ki –, hogy valjon hát mit rendel, mit parancsol, mindig csak azzal válaszolt: *il faut faire quelque chose,* míg őt elvégre a nagyságos Minotaurus, bizony már nem emlékszem, felfalta-e vagy kertjéből kiriasztotta.

Így Irlandiát tekintve sok, igen sok ember gyógyászgatott már ezen szerencsétlen sziget bajain, és valjon mily sikerrel? O'Connell a katolikus emancipáció által gondolt segíteni rajta s azáltal, hogy parlamentben-ülést nyert, s valjon mily haszonnal? Lehet mondani: semmivel. Mert hiszen ha szónoklati állás, politikai befolyás, szabad tanácskozási pondus etc. irigylésre méltó kedvezmény is, azért mindennél még sokkal szükségesb és sürgetőbb a rágnivaló, nadrág és gunyhó; és az előhozott erkölcsi előnyök egy baktát sem érnek, míg nincsenek kielégítve ezen legelső testi szükségek. Úgy bizony, Irlandián bármily erkölcsi előny sem segíthet, míg a nép legnagyobb része koplalni kénytelen, nemcsak nadrágot nem, de még gatyát sem visel, spedig nem gusztusa szerint, hanem mert „nincs", s még sok csak azt sem tudja, hogy legközelebbi naplenyugtával hová tegye szegény fejét.

„És éppen azért kell a népet oktatni, puszta-iskolaféle ajándékkal felvigasztalni, igazi érdekével anyai gyengédséggel megismertetni etc. És e tekintetben mit tett az angol kormány? Semmit, hatalmaskodásokon, *executió*kon és terrorizmusterjesztésen kívül. Mert a legtöbb irlandi még csak olvasni sem tud!" Így szólnak.

S igaz, de ha az oktatás és a kormányi dajkálás oly csalhatlan *recipe* a népszegénység és nyomorúság megszüntetésére, ugyan tehát miért nem *praescribál*nak az így okoskodó és atyáskodó osztrák státusbölcsek például a Riesengebirg-féle lakosok és nyomorultak számára valami *salutaris*t?...

„Ez más eset!" Aha! Ami más szavakkal csak annyit jelent: szomszédod szemében látod a szálkát, de magadéban még a gerendát sem. S valjon miért volna más eset? S ha ugyancsak más

eset (mint magam is gondolom), a különbség csak az, hogy a Riesengebirg-féle eset felette kicsi baj az irlandi bajhoz állítva, mit szám szerint bizonyíthatni, minthogy hetvenezer sovány koplalót sokkal könnyebb felhizlalni, mint hétmillió éhes farkast kielégíteni, és ekképp nemigen hihető, hogy azon osztrák apostol, ki nem bír egy hat láb szélességű árkon átugrani, valami 6 öl szélességű sáncon röpüljön keresztül madárhúsúlag.

És oktatás bizonyos helyzetben, sőt a legnagyobb tudomány is ugyan mit ér? Így például Robinson Crusoe-nak mit használt minden teóriai tanultsága, s nem hal-e éhen, ha nem tud egy kissé *practice* forgolódni? S valjon az élet gyakorlati mezején általján véve ki a nagyobb bölcs vagy legalább magára és nem másra nézve a haszonvehetőbb egyén, az-e, kit egyre-másra mint papagájt rátanítottak, kinek azonban csak némán szabad gondolkozni (s még úgy se, mert ha megtudnák vagy szívesen ráfognák, mit rejt szívében, lelkében: jaj akkor), vagy az, ki sem írni, sem olvasni ugyan nem tud, kinek gondolkozási tehetségét azonban el nem fojtják s ki ehhez képest nyíltan gondolkozni mer és ezen legfontosabb és leghasznosabb emberi foglalatosságban szabadon és váltig gyakorolhatja magát?

Mi elvégre azon szívtelenségeket illeti, melyeket Irlandban az angol kormány, mint mondják, elkövetett és elkövet, erre tán nem lehet egyebet mondani, ha azon sok kötélre emlékezünk, melyet az apostoli felség, senki sem tudja, *quo jure* – ha nem *jure fortioris et jure „canonico"* (ti. *jure* ágyú-, puska- és hóhér*ico*) –, felhasznált mint *altum silentium*, míg az idő magamagától ellentállhatlanul meg fogja bosszulni e mennyekbe kiáltó szívtelenséget és velőtlenséget.

Vannak helyzetek, hol – mint Irlandban – szinte semmi nem használ; és valamint húszezer holdon kétszázezer birka nem élhet (ti. tíz birka egy hold után) habár Thaer *et Co.* minden tudományát magába is szíja az ily gazdaságot vezérlő ökonóm, úgy Irlandban lehet ugyan némi elszigetelt sebeket ápolgatni, itt-ott könnyűket enyhíteni, egy-egy koldust alamizsnával felvigasztalni – de valami általjánost kigondolni, mi a nagy maszszákon segítsen, teljességgel lehetetlen.

És ezen túláradás szinte ökonómiája a nagy természetnek,

melyhez képest, miután annyi üres hely van még a világon, ennek legtávolabb és legrejtettebb zugába is becsepeg és eljut az emberi faj. Eleinte egyes utazók járják be például Afrika belsejét vagy az Amazon folyó völgyét, s lassanként túláradozó népek elszakadó részei töltögetik azokat be.

És ekképp az irlandi embermennyiség, ha halál által nem, egyedül kivándorlás következtében csökkenhet egy kissé – s ily tanáccsal tüstént elé is áll a féleszű nagy sereg. És volna csak az angol kormánynak élén az osztrák beamterek bármelyik egy kissé tündöklőbbje, nem kétlem, tüstént tudna segítni a bajon, és tétova nélkül mindjárt „megparancsolná" Irlandiának kivándorlás általi felkönnyítését. Ámde efféle parancs- és csal-*panacea* ugyan segíthet-e sokat? Alig.

Mert kérdem, miképp vándoroljon az irlandi ki, ti. nagy számban? Gyalog vagy lóháton nem megy, Amerikába (de csak Angliába is) úszni szinte egy kissé sok. Tehát nem másképp, mint hajón! Igen. De valjon ingyen beveszik-e az embert a keményszívű hajósemberek? Egyes esetekben nem kétlem, mint matróz vagy valami filantróp alamizsnája után, de nagy számban bizonyosan nem, és ezeknek fizetni kell. Az irlandi népet tekintve legalkalmasb *deriváns* okvetlen Éjszak-Amerika. Nem hiszem, hogy öt font alul oda át lehessen vergődni, férfiút, asszonyt, gyermeket számítva *diametrali calculo!* Mihez képest tízezer lélek kivándorlására szükséges ötvenezer font, *aequale* egy félmillió pengő forint. De ha Amerika partján kiszáll, fog-e ott tüstént munkát lelni beteg, asszony, kisded, hogy éhen meg ne haljon? Bizonyosan nem. És azért tegyünk mindeniknek zsebébe még extra öt fontot. Már ezzel eljut-e valami üres helyre s ott az ötfontnyi *remanentiá*val megkezdhet-e valamit, mi őt táplálja? Én nem hiszem! De tegyük fel, hogy e kivándorlott tízezer egyén sorsa egytűl-egyig jóra dűlt – bravó! –, s hogy e nem kis csudát egymillió pengővel vásárlottuk meg. Azonban nyolc-kilencmillió irlandira nézve, mely közt hétmillió koldus van, ugyan mi nagyot segít tízezer szájjal kevesebb *consumens?* Bizonyosan nem nagyot, de csak alig észrevehető parányit. Ez tehát egyenesen *homeopátiai* kúra volna, mely ez esetre legalább bizony nem illik. Terjesszük tehát státusbölcsességünket

vagy filantrópiánkat, amint tetszik, tágasb térre – s vigyünk ki tízezer helyett százezer darabot. *Bravissimo!* Ez ugyan tízmillióba fog kerülni, de hagyján, mert így legalább *radicaliter* lesz segítve, a dolgon. Nemde? Nem lesz biz azért gyökeresen segítve és ez is csak *palliatív*. Hogyhogy? Mert százezerre! kevesebb evő sem segít nagyon hatmillió-kilencszázezer koplalón – és efölött, mit nem kell felejteni, százhúszezer új evő látogatja meg a zöld szigetet évenkint, spedig nem *„en passant"*, teli zsebbel, de letelepedésre s egészen mezítlen, mert ennyi a minden évi népszaporodás, úgyhogy az egész műtétel, a danaidi hordóra emlékeztetvén, nem egyéb, mint oly lélekvesztőnek kiöblítése, melyet tág lyuk ily operációra különösen alkalmassá tesz. Rendelkezzünk tehát nagyobb energiával, s vigyünk ki egy-, sőt kétmillió emberszájt. *Bravo, bravissimo!* És ekkor csak lesz sikere e jótevő státuscsínynek. Ugye? S azért *„nur brav vorwärts, dann gehts schon! Eine richtige Auffassung, Energie und Zeit – und die größten Schwierigkeiten sind gelöst!" Dominus vobiscum. Amen.*

Ily energia, nem tagadhatni, mindent legyőz, csakhogy például az irlandi esetre az efféle operáció jótékonysága csak tizenhat évre terjed, mert ezen idő leforgása alatt megint meg fog telni vízzel a lélekvesztő, azaz megint kétszázezer ember *superfluum*mal lesz megáldva Irlandia. De *„mit Zeit kommt Rat"* – s majd akkor megint ki kell gondolni valami célirányost, és egyébként hány rögtön semmiből mindenre felemelt státusfőszakács van, ki a gyarló ember természete szerint sokkal erősebben irtózik saját seggreesés, mint az egész közállomány elbukása félelmétől, és kinek ekképp, bármiképp cifrázza is ki *„besonnen"* és *„vorwärts"*-féle politikai hitvallását, lelkének legmélyebb fenekén mégsem lehet és azért nincs is más mottó, mint *„après moi le déluge"* – miképp aztán csak ma vagy legközelebbi időben ne akadjon meg a státustargonca – és *„omne tulit punctum"* etc., etc.

De ha mindaz, mit itt elősoroltunk, nem is áll, éppen nem „való", de egyedül malícia – és kétmillió irlandinak áttétele az *opposit* amerikai partra valóban radikális kúra, és tizenhat év leforgása után valami *deus ex machina* okvetlen majd megint se-

gítend a bajon, ha mindezt meg is engedjük: ha szabad tudni és kérdezni, ugyan ki fogja likvidálni ezen gyökeres segítség kis költségét? Ki fogja azt megfizetni? Egymillió irlandinak átevedztetése a felvett (éppen nem *exorbitans*, de inkább *insufficiens*) kulcs szerint százmillió pengő forintra rúg, kétmilliónak elvándoroltatása pedig pláne kétszázmillióra rúg. *Bagatelle, ein wahrer Bettel*, mi az igazi zsenit „*vorwärts*"-féle ugrásiban nem hátráltatja – honnét aztán persze az efféle nagyszerű rúgás (kivált, ha az, noha más formákban, sokszor *da capo* történik), azoknak nemigen jól esik, kiket illet, mert ugyan ki más fizesse az ilyféle invenciókat: tán az angol nép vagy a parlament vagy a Rex Victoria *privat chatoul*ja? Éppen bizony a tatár? Ki fizesse a világ hátán, hiszen ez magától értetődik, ha nem a hátramaradt irlandi nép! *Kiß die Hand!*

A túlnépesedés oly baj, melynél nagyobb viszontagság sem népet, sem kormányt nem érhet. A kormányt azért nem, mivel ezen bajon legjobb szívvel és legtöbb ésszel is csak felette keveset segíthet. A népet pedig azon okból nem sújt semmi is oly kínosan, mint saját túláradása, mert legelőször is oly tájon, hol kelletin túl szaporodik a lakos, nagy rész betű szerint koldusbotra támaszkodni kénytelen, és általján véve az elszegényedés éppen nem mosolygó képe az emberi fátumnak. Ezen oknál pedig még sokkal nagyobb az, hogy a nagy természetnek ökonómiája szerint, mely túláradozó nemzetségek elszakadozó részei által töltögeti bé a világnak még néptelen zugait, oly krízis, oly habzás támad a túláradt népben, mihez képest a „gyerünk és maradjunk" kétségei közt az emberi élet egészen kivetkeztetik legnagyobb áldásából, mely nem egyéb, mint lelki csend és ősszinte megelégedés saját állásával és körülményeivel. Bizonyosan nem az a legkínosb pillanat, mikor valaki magát főbe lövi – de ily tettnek kimondhatlan kínöszvegét azon több nap-, több hét-, sőt több éveken át kebelben hordott kétség képzi, mely a szerencsétlent majd arra sürgeti, hogy vegye a pisztolt kézbe, majd arra inti, dobná azt el. Az elhatározott vesztőhelyre is nyugalommal lép, midőn a habzó úgyszólván sem élni, sem halni nem tud.

És ha most meggondoljuk, hogy mindemellett mégis vannak

nagyhírű eszességek – mit nem szabad „okossággal" összezavarni –, kik a „sok népben" látják az országok szupremáciáját, és ekképp ha volna módjuk, még mesterségesen is nevelnék ezen természetes kimondhatlan bajt: akkor nem mondhatunk semmit, de hű polgárilag hallgatnunk és bámulnunk legtanácsosb.

[14. LELENCHÁZAK ÉS BÖLCSŐDÉK]

Ezek szerint a státusbölcs, ti. nem a bitorlott hírű, de a valódi státusbölcs, kit tudomány és gyakorlat vezérel és nem fantázia vagy „szükség" (mert felkapott állásában csak kell, hogy tegyen valamit), az nem fogja kipécézni *garde-fou*-val az egész országot, hogy verembe bukás által senki nyakát ne törje. Spedig legelőször is azért, mert ez lehetetlen, vagy legalább lehetetlen ily províziót oly tökéllyel kivinni és fenntartani, miszerint itt-ott egy kis rézs ne nyílnék meg, melyen aztán a nagyobb szám, azon hiedelemben, hogy ott is van *„garde-fou"*, ki ne buknék, mint ha tudná (mivel erre nevelve és szoktatva van), hogy korlát sehol nincs, és ekképp magára magának kell vigyázni, ha nincs kedve süllyedni és magát agyonesni. S aztán azért nem dajkálkodik a tanult és higgadt státusember a nagyközönség fölött szünetlen, mert erősen hiszi, hogy minden halandónak van védangyala, mely rá vigyáz, és ekképp nincs szükség melléje zsandár vagy policáj képében még valami *supernumerarius* mentort is állítni.

Ezen felvigyázó védangyalt a státusbölcs nem képzeli magának mint egy *„Kammerdiener"*- vagy *„Hofmeister"*-(!)féle egyéniséget, de azt hiszi, minden kisded fölött a szülők virrasztanak vagy a megfoghatlan, de annyira magasztos isteni gondviselés, a serdülők és gondolkozni kezdők fölött ellenben nem virraszt ugyan senki, de azért nincsenek provízió nélkül, sőt ezek még jobban el vannak látva, mert nem fölöttük lebeg az angyal, ki ehhez képest el is távozhatna, de bennük lakik, miszerint nem távozhatik, de egyedül az elfojtás veszélyének van kitéve.

S valjon mi által fojtatik meg azon angyalnak sugarlása, melyet az Isten minden emberi kebelbe mint „monitor"-t rejtett?

Természet szerint azáltal, ha ezen isteni sugarlás helyett meg nem szűnő „ember sugarlás" kong az illető fülébe és az elsőt lelármázza.

Számtalan úrfi valjon miért oly nagyszabású tökfilkó? Kérdem, miért? Mert kezdetkor mama és papa, később dajka, inas, komornyik, nevelő, még később hízelgő és *parasit* barát gondolkozott és tett érette mindig, és ekképp angyalának soha nem volt szava!

S valjon miért van oly kimondhatlan sok ostoba ember, kivált bizonyos közel fekvő tartományokban? A természeti diszpozición kívül – mely, nem tagadhatni, némi *trottel*-féle teremtésekben roppant –, egyedül azért, mert a zsandár-, policáj-, *Gewölbwacht*- stb. féle őrangyalok betű szerint lecséplik azon Istentől rendelt őrangyalt, melyet minden ember keblében hord; és mely isteni őrangyal oly gyengéd, oly szelíd, miképp nem mer a rendszerint oly durva emberi parancsárokkal kikötni és megbirkózni – miszerint elvégre egészen elnémul, és még akkor sem inti „védencét", melynek keblében rejlik, mikor emberi védangyalai őt véletlen negligálják, mert hiszen nem lehetnek mindig sarkába – honnét aztán néha egyetlenegy ily véd nélküli pillanat is elég arra, hogy orrára bukjon, sőt hogy még meg is gyilkolja magát a szünetlen emberi felvigyázat által soha érettségre magát ki nem fejthető butaság.

A státusbölcs még más okból sem barátja a *garde-fou*-vali kipécézésnek és szerfeletti dajkálásnak, de igen sokat átenged a természet műtételének. Spedig mert (mint felhoztuk) nem kvantitása a lakosoknak, de kvalitása képzi valami állománynak valódi súlyát, továbbá mert nincs országra nézve nagyobb *kalamitás*, mint túlnépesedés (mit szinte érintők), s végre mert a *perfectibilitás* elve szerint nem akarja gátolni a nemzetek és általján véve az emberiség természeti *purifikáció*ját – mi okból azon isteni *provízió*t, melyhez képest sok lágy velő ostobasága miatt idő előtt kiűl és ezáltal mintegy megszabadítja a földet hasztalan terhétűl, legnagyobb háladattal elismeri, és ily esetekben (mikor ti. valami tökfilkó például agyoneszi vagy agyonissza magát, vagy ilyféle vitézség miatt búcsút vesz a világtúl) *hypocrita* feljajdulás helyett inkább örül, s hálaérzettel

viseltetvén az atyai gondviselés iránt, őszinte köszönetet rebeg az égbe: „Hála Isten, megint egy szamárral kevesebb!" Így zengedez imája.

Mindazok, kik lelencházak, *krippé*k és efféle filantróp intézetek körül forognak – és nagy szenvedelemmel és ekképp elvakultan forognak –, ily sorok, mint a legközelebbiek, olvasása alkalmával, tudom, szinte eliszonyodnak. Ámde vizsgáljuk állításom indokát egy kissé közelebbről.

Beszélik, miszerint Napóleon Egyiptomban pestisbeteg zsoldosait megmérgeztetni parancsolá, miképp ne szenvednének oly sokáig és annyit.

Mennyire igaz ezen mese, mennyire nem, én bizony nem tudom, de tudni különösen nem is vágyom, mert nyomozásunkra az egészen közömbös.

A kérdés itt az: szabad-e ilyest embernek művelni, és ily tett humanitás-e vagy nem? Azon számtalan *kontroverzia*khoz képest, melyekre e kérdés már alapul szolgált, úgy látszik, a dolog még eldöntve nincs. Mert hiszen sok becsületes ember azt hiszi, hogy szabad, s ily intézvény humanitás, midőn éppen annyi magos erényű egyéniség viszont úgy van meggyőződve, mihez képest ily tény kegyetlenség és ekképp tilalmas.

Mi engem illet, én sem egy, sem a más véleményre nemigen tudok gravitálni, mert nem vagyok a közelebb körülmények tökéletes tudomásában. Ha azonban „muszáj", hogy véleményem legyen, akkor én azt mondom, Napóleonnak nem volt joga ilyest tenni, s a tény igazi kegyetlenség – spedig mert *pêlemêle* egész kórházat így elítélni alig lehet kegyesség, mert minden mirigyes egytől egyig tán csak ki nem hal, és ekképp az, mi sokra nézve enyhülés, néhányra alkalmasint gyilkolás lett volna.

De keressünk más példát, mikor a halál elkerülhetlenül lebeg az ember fölött.

Csatában valakinek hasát szakítja fel ágyúgolyó, és kilógnak hurkái; gőzösön szétugrik a katlan, s egy szegény fűtőt úgy elféget a gőz, hogy darabonként lehull egész húsa csontjairól; kórházban, bár minden lehető operáción már átesett, sehogy sem bírja megszülni felfordult gyermekét az anya: – s ezeknek csak-

hamar bekövetkező haláluk oly bizonyos, miszerint Isten sem segíthet rajtuk, minthogy az Isten nem bontja meg az általa alkotott természet törvényeit, és nincs ekképp e világon más kilátásuk, mint „sokáig" szenvedni, sokáig, mondom, mert hiszen ily kínos állapotban egy nap-, sőt csak egy óráig is élni már iszonyatosan hosszú. S most kérdem, ily helyzetben kegyetlenség és ekképp tilos-e ópium, kloroform etc. által enyhíteni s mintegy elősegíteni a természetnek kivégző erejét?

Nékem úgy látszik, hogy ez nemcsak nem kegyetlenség, és ekképp nem tilos, de éppen ellenkezőleg, igazi humanitás és eszerint szabadon gyakorolható.

Már ezen így látás talpraesett-e vagy nem, én tökéletes meggyőződéssel sem az egyet, sem a másikat nem merem állítni.

Ha azon újabb találmányokat bámuljuk, melyek szerint az emberi nem felette sok kínaitól dispenzálhatja magát, úgy kloroform etc. által a legfájdalmasb operáció is tökéletesen kivetkeztettetik rettegést okozó mivoltából: ugyan nem látunk-e ezen eseményben a nagy isteneknek új ajándékát, melyhez képest az emberi szenvedések summája annyira kisebbedett? S ha ezen elég nagyra nem becsülhető ajándék legőszintébb háladatra gerjeszt bennünket, ugyan nem jutunk-e akaratlanul is azon gondolatra, hogy valjon a jó Isten angyalai által nem azért sugarolta-e ezen kínenyhítő találmányokat szegény földi gyermekeinek lelkébe, miszerint haláluk keserves pillanatait is enyhíteni és azok oly hosszúnak látszó voltát megrövidíteni képesek legyenek.

És ha szabad háborúban ezreket feláldozni, sőt vesztőhelyen százakat kivégezni, kik teljes jólétben tán több mint félszázadi boldogságot élvezhetnének még (és mily tragédiáktól számtalan *krippei* és lelencházi jószívűség egy cseppet sem borzad vissza, sőt úgy látszik, mintha „híznék" ily *contemplatio* alatt), ugyan lehet-e az bűn, valakinek kínait megrövidíteni, ki végvonaglásban nyomorog – mire azonban, mint én ismerem e *tartufe speciest*, a *krippei* és lelencházi celebritások azon indoknál fogva semmiért a világon nem állnának, hogy ily tény nyílt rebellió az Istennek kormányzása ellen.

Hagyjuk el azonban e kérdésnek további feszegetését leg-

alább ez alkalomkor, mert hiszen, mint már érintém és most egyenesen megvallom, én magam sem vagyok ebbeli nézetem helyességéről *apodictice* meggyőződve, és eszerint igen átlátom, hogy mások egészen ellenkező véleményben lehetnek, és ezt méltánylani tudom.

S azért forduljunk egyenesen lelencházak és *krippé*k felé, mert hiszen sok asszonyféle vagy igazi asszony reformátor ily intézvényekben látja legfőképp a nemzetek *reorganisatió*ját, minthogy mindent *logice* kell elrendelni, és ekképp mivel az ember földi pályáját kivétel nélkül mint gyermek kezdi – úgyszólván a „csöcsnél" kell kezdeni a dolgot.

És ez tökéletesen igaz, mert a legelső impressziók valóban varázsteliek, úgyhogy tán legtöbb halandónak emberi kvalitása és életdirekciója némileg a dajkának szava, éneke és példaadása által határoztatik el – mert vajmi csudálatos a legkisebb teremtésnek, mely még csak beszélni sem tud, *contempláló* és *concipiáló* tehetsége, miszerint úgyszólván már bölcsőben fejt ki sok kisded oly jellemárnyéklatot, melyen nem bámulhatni eléggé, s melyet azon tudósok, kik mindent *explicál*ni tudnak, tüstént azon apa, szépapa és ükapa vérében keresik, melyhez képest a veréb csak verébfiút tojhat, a sasnak ivadéka ellenben mindig szinte sas lesz.

Több évvel ezelőtt bizonyos házban egy ilyféle kis sas mulatta magát szopással. Apja azonban nem volt sas, de egy *humillimus* birka. És fiát mégis sasnak deklarálták, mert kimondhatlan gonosz volt és cigány *maquignon* felfogása szerint a leggonoszabb, mi a világon csak létez, mert úgy viselte magát, mint a ló, mely harap, rúg és vág. Ugyan mi lehet ennek oka, mert hiszen apja egy legyet sem bánt? És csak akkor lelték fel ezen különös rejtélynek kulcsát, mikor a családi genealógia törzsökére levagy inkább felemelkedvén azt találták, hogy a kis gonosznak elődei közt nem egy kacagányos és igen tevékeny kánya kísérte Árpádot *primae invasionis* alkalmával magyar földre, és az elöd nagy szépen osztogatta az ütleget, holott a titok, mint később tudomásra jutott, csak abban rejlett, hogy mind papa, mind mama nem birta eltűrni a kis sasnak nyifogását s mindjárt távozott, ha ez megkezdte nótáját, és soha nem nyúlt bemenés vé-

gett az ajtó kilincsére, ha ilyféle énekben gyakorolta magát a kis sas. És ezen eljárást a dajka, kinek szeretője is volt, észrevette, és midőn ezt várná, csipegetni kezdé a kis sast, s aztán később is mindegyre csípte, úgyhogy háborítlan élvezheté szívesének látogatását. Ámde ezen bánásmód következtében a jámbor kis birka természet szerint egy körmös kis sassá mérgesült lassanként.

Azon *intentio* ellen, melyhez képest minden kis emberi lény éltének már első pillanatiban protekciót nyerjen, ha nincsenek is szülei vagy ezek nem képesek azt fenntartani – ilyes *intentio* ellen senkinek, kiben a szív dobogása egészen meg nem szűnt, nemcsak kifogása nem lehet, de azt nem dicsérhetni és nem magasztalhatni eléggé.

Csakhogy e kérdést tekintve is minden az alkalmazástúl függ, és ide is vajmi jól illik a latin tanács: *„omnia cum grano salis!"*

Van-e valami szükségesb a világon, mint víz? Levegőn kívül tán semmi. S mily hasznos, jótékony és mennyire ártatlan ezen szín, szag és ízlés nélküli nedv-elem – igazi istenáldás –, és mégis alig van valami irtóztatóbb a földön, mint vízáradás és felbőszült tenger, mely annyi áldozatot kérlelhetlenül megkíván. És a tűz! Valjon lehetünk-e ezen elem nélkül? Bizony alig vagy csak vajmi nyomorultan és sokkal rosszabbul, mint bármily állat – úgyhogy a tüzet is Isten kimondhatlanul becses ajándékának kell elismernünk – és mindemellett mégis mennyi borzadalmat fejt a tűz ki, ha korlátlan gyakorolhatja óriási erejét.

Az egész egyedül az alkalmazástúl függ, úgyhogy semmi víz éppen annyira gyilkoló, mint az igenis sok víz; úgyszinte a tűznek is ezen két extrémje, ha egyformán nem is, egyenesen meggyilkoló, mert szoros értelem szerint tűz nélkül bizonyos körülmények közt megélhetni, noha alkalmasint rosszabbul, mint medve vagy elefánt, azért – mint érintők – a tűz feleslege éppen oly átok, mint a tűznélküliség.

Bizonyos mese legjobban illusztrálja e két elem jótékonyságát és átkát.

Két jó barát Elysiumban találkozik, de nem ám a bécsiben föld alatt, de az igaziban föld fölött. „Hogy vagy, mit mívelsz"

stb. kérdések s válaszok közdivatú kicserélése után azt tudakolja egyik a másiktól, hogy mi okból jutott ide, mert hiszen még egyik sem éltes, és különösen jó dolguk volt a földön.

Én most is élnék, így kezdi mondókáját az egyik, ha annyi szamár víz nem volna a világon! Hogyhogy? Mert közel Franciaországhoz hajótörést szenvedtünk, és én nem bírtam a partig úszni és nyomorultan vízbe fulladtam, és azért most itt vagyok. Hát te, drága öcsém, miképp jutottál ide?

Különös és valóban nagyon furcsa, így intonálja most mondandóját a másik. Én, mint tudod, Timbuktu városába akartam utazni, és valami nagyszerű puszta közepén annyira kifogytunk a vízből, hogy azt tevéink felhasított hasában kellett keresnünk, és miután az is elfogyott, én bizony kimagyarázhatlan nagy kínok közt szomjan haltam. Csak egy korsó víz, és még most is élnék, és mert ilyest senki nem hozott, azért én is itt vagyok!

Nini! megint két ismerősünk! „Hát az urakat mi hozta ide?"

Engem az a fene tűz, gőzhajón utazva, melynek katlana elpattant, kimondhatlan kínok közt egyenesen ideröpített. S az úrnak meglátogatását, kinek orra, úgy látszik, megfagyott, ugyan mily kalandnak köszönhetjük?

Én közel a pólushoz, mert fánk kifogyott, és ekképp nem rakhattunk tüzet, bizony szépen csonttá fagytam.

És így dönti el csaknem minden földi dologban az igenis sok és a semmi, valamint a *plus et minus* valaminek becsét és becsének grádusát, mint nemkülönben valaminek kártékonyságát és kártékonyságának nagyobb-kisebb voltát.

„Mennyi szerencsétlen kisded veszik el, és alig élt s már kimúl, oly országokban, hol nincsenek lelencházak, *krippé*k, kisdedóvó intézetek és efféle az Istennek bizonyosan különösen tetsző *provízió*k." Így okoskodik idegrázó borzalommal, sőt legnagyobb eliszonyodással, kivált ha a *„vormärzliche"* Magyarországra gondolkozik, hol ily intézetek éppen nem vagy csak vajmi gyéren léteztek, a filantróp – és az asszonyi sereg, melynek mindig több szíve, mint veleje van (és ez helyes, ennek úgy kell lenni, csakhogy az asszony rendszerint nem képes oly dologrúl ítélni, melynek eldöntésére férfiúi ész szükséges). Az asszonyi sereg, meggyőződve, hogy valami igen okosat és felet-

te *meritorius*t cselekszik, szenvedelemmel lépi meg azon pályát, melyet a 19. század filantrópiát, civilizációt és felvilágosodást lehelő szelleme pécez ki, kivált, ha még misszionárius is felemeli szavát és ezen témának kicifrázásában *abundál* és túláradoz. Honnét aztán tüstént felemelkedik egy *krippe* a másik után, s egy lelencház felállítása követi a másikat – kendő, *soinette*, lepedő etc. a kisdedek szárítására, tisztítására mindenünnen összehalmoztatik, s nagyobb *quantum*ban, *quantum satis*. S mily kimondhatlan öröm támad, ha valahol egy csak most szült piciséget, mint Mózest a nádban a király leánya, úgy itt valami főasszony *detegál* és általa meggazdagítja nemcsak a lelencházat, de az egész emberiséget, mert hiszen „egy birkával" több van a világon – azt látni és csak bámulni kell, mert leírni nem lehet.

És igaz, vajmi borzasztó arra gondolkozni: a *vormärzliche* magyar időkben hány kis árva, ki alig csúszott a világba még be, mily szaporán csúszott abból ismét ki.

De ha másrészről megint a felállított lelencházak és *krippé*k gyümölcseit analizáljuk: akkor szinte sok keserűt, sőt sokkal keserűbbet kell nyelnünk, úgyhogy a jó *intentio* még nem abszolválja az illető filantróp sereg experimentumait.

Azt mondja ugyan nem egy imodár, hogy egyedül az *intentio* ponderáltatik és ekképp a jó *intentio* szentesít; másrészről bizonyos francia példabeszéd pedig azt tartja: *que l'enfer est peuplé de bons intentions*. Sókratés továbbá úgy okoskodik, miszerint nincs nagyobb bűn, mint másokat vezetni akarni ahhoz való tulajdon nélkül stb. Úgyhogy a jó szándéknak szentesítő voltát némileg kérdésbe lehet venni, ha az, ti. a jó szándék nincs elégé istápolva kiművelt, gyakorlott és higgadt velő által.

Magyarországban azon időkben, melyet a mái kontárok annyira tudnak becsmérleni, felette kevés lelenc teremtmény volt, s ha találkozott ilyes, sorsa nem vala keserű.

Emlékszem, bizonyos reggel az óbudai hajógyárszigetre indulék, s ott azon újsággal lepettem meg, hogy egy egészséges, tán néhány órai kis honpolgár volna valami csónakban kitéve. S így volt. S ugyan mi lett a kis szerencsétlennek sorsa egy oly barbár tartományban, hol még csak lelencházak sem voltak? El lehet gondolni, a szegény elveszett, vagy tán a Dunába hajított-

ták! Ugye? Éppen nem, hanem sorsa az lőn, mihez képest vagy négy-öt *ménage* közt szinte harc támadt: valjon ki venné át, mi úgy végződött, hogy kettős (saját és az akkori óbudai prefektus) *intercessió*nk következtében egy gyermektelen, egyébként jó birtokú házaspár tiszteltetett meg elsőséggel, és eszerint atyját és anyját ebben lelte a kis lelenc – kinek dolga hihetőleg éppen oly jól folyt, sőt tán egy kissé jobban, mint azon lelenceknek sorsa, kik *„dutzend"* számban rakatnak le az efféle gyarmatokban.

Sok más helyütt tudom ily esetnek ismétlését, kivált Magyarország sík tájain, mi igen könnyen magyarázható. Legelsőbben is, mert ott a népesedés gyér, és efölött ivadékkal egy-egy család rendszerint nincs oly nagy számban megáldva, mint tengeri nyúl vagy a szomszéd, sőt felette sok gyermektelen család is van, úgyhogy ily körülmények közt olyféle kis *contrebande*, mely a papnak engedelme és passzus nélkül kezdi meg földi utazását, nemritkán és vajmi könnyen talál jószívű gyámolókra, kik mint Isten ajándékát készséggel, sőt örömmel befogadják gyermekül.

S azon kisdedeknek, melyek ily gyámolt nem találnak, ugyan mi azoknak sorsa? Azokat bizony az Isten magához veszi. *Quelle horreur!*

S igaz, ez vajmi siralmas eset, mert ki tudja, nem múl-e ki így minden *provízió* nélkül számtalan kis lelenc, kiből okvetlen valami kitűnő zseni, Newton, Goethe, státusminiszter vagy efféle magasság vált volna! És ez igen meglehet, nem tagadhatni, de éppen nem *probabilis*. Spedig mert nemcsak a *probabilitás*ok tana mutat ellenkezőt, de ezt az élő faktum minden ellenvéleményt ledorongolva oly kétségbevehetlenül bizonyítja, amint-hogy a Napnak és Holdnak létét sem meri tagadni senki!

S ugyanis mit veszünk észre azon lelencházi emberi gyümölcsökben, melyek érettségre kezdenek fordulni? Newton-, Goethe-, Sully-féle szimptómákat? Éppen bizony! De hát mit veszünk észre, sőt mit látunk teljes világban? Szinte minden kivétel nélkül valami rút, minden kigondolható nyavalákkal megrakott, vajmi szerencsétlen emberi kollekciót, mely bizonyosan legnagyobb undorodást okozna, ha nem volna olyannyira szá-

nakozásra méltó, s melynek nem egy exemplárja, ha egyszer megtudja, hogy „fattyú", kinek sem hazája, sem atyja, de még csak neve sincs, és ki a sok asszony és férfiú dajka közt egy kissé „gondolkozni" is bátorkodik, kétségtelenül átkozni fogja azon majomszeretetet, melyhez képest őt ily átkozott egzisztenciára felápolták, holott mint kisded, ha a természet províziónak hagyják át, nehány napos korában minden fájdalom nélkül szenderedett volna el. Honnét aztán nem szeretet, nem háladat, de egyedül gyűlölet és bosszú inspirálja gondolatit, tetteit, ha erős; vagy akaratlan kutyához illő hízelgés és hűség szaturálja minden csepp vérét és nedvét, ha gyenge.

S vizsgáljuk a dolgot moralitás tekintetében.

Nincs ember, ki minden tétova és habzás nélkül valami roszszat követne el, de ily tettre csak akkor lesz hajlandó, ha a rossz szellem legyőzte benne a jót.

Az élet tavaszkorában, mikor felébred a más nemhezi vonzalom, és az néha oly nagy indulatra lobban, miképp egy kis szőr többet húz, mint hat ökör, és eszerint a *probabilitás* arra mutat, hogy kettőből alkalmasint három lesz: számtalan egyénnek nincs módja vallásos és törvényes unióba lépni, és ekképp azon tétovába és belső habzásba esik, valjon tiltott útra lépjen-e vagy magát legyőzze. Ki ilyféle tagadhatlanul vajmi keserves dilemmába állítva tisztán látná, mennyi és mily soknemű fájdalomnak leszen ő szerzője, ha indulatának enged: bizonyosan legyőzné magát. Miután azonban vak az ember, sőt tán igenis szemes, ha egy délceg asszonyi lény áll előtte, kivált ha az nem visel magán irgalmatlansági szimptómát, s egyébiránt helyes a szándék, de vajmi gyenge a hús, többet-kevesebbet ilyféle *interlocutio* támad a buja ittasban: „Ha én azt a leányt, mely hozzám szinte vonzódik, elejtem, kimondhatlan szerencsétlenné teszem őt, kivált, ha teherbe esik. Itt lelencházak nincsenek, és ki tudja, akad-e valami jótévő, ki felvenné a kisdedet. S akkor az elveszne, mi rá nézve ugyan nem volna nagy baj, mert sokkal jobb korán, mikor az ember még semmit sem érez, kihalni, mint szenvedve hosszú időket érni; de a szegény anyja, mi lesz abból!" S meglehet, hogy ily körülmények közt és ily nézettel a jobb szellem győz. – S most vigyük ezen éppen lefestett egyént

az apostoli császári rezidencia falai közé, hol a filozófia üté fel lakhelyét. S képzeljük ezen egyént éppen oly jószívűnek s oly gyengéd lelkiismeretűnek Bécsben, mint volt ő például Karcagon, és tegyük fel továbbá azt is, hogy bolondul belészeret egy szőke osztrák leányba, kinek a természet minden oldalról vajmi domborúan kiadta illetékét, s hogy ezen leányzó az általjánosan Bécsben felvett tempó szerint nem különösen „*difficil*". Ugyan nem nyúl-e a karcagi hozzá, kérdem, ha belsejében ilyféle filozófia által szinte provokált *ratiocinium* támad: „Ugyan miért ne kóstolnám meg ezen piros paradicsomi almát? Hiszen mi baja lehet? Ha nem esik teherbe, annál jobb, mert akkor minden kellemetlen következmény nélkül egyre kóstolgathatjuk egymást, ha pedig, legrosszabb esetben, »*O du lieber Benedik, das Mensch wird dick* etc.«, akkor mit bánom én és mit bánhatja a kisded mamája is, mert hiszen van lelencház akármennyi s nemcsak grófi, hercegi, de még sokkal magasb »pecsét« és protekció alatt, úgyhogy ki tudja, még nagy és a sok *generositas* következtében, melynek ő objektuma, még vajmi gazdag úr is válhatik fiambúl, ki aztán minket öregségünkben tán fel is segíthet." És azért éljen a filozófia, mely vagy inkább ki annyi ártatlan kis mulatságnak szerzője és efölött, mint Deukalión és Pyrrha, egy szebb és dicsőbb nemzetségnek teremtője az egész emberiség kimondhatlan előmenetelére.

És ha a karcagi a puszta-*Schulé*kban véletlenül Adam Smithnek nevét és dicséretét is hallotta, miszerint ezen státusgazdász a munkának elosztására állítja a nemzeti tehetségnek pondusát, nem fogja-e ő, mert ezen iskolában erősen proficiált, saját szférájában Ádám úrnak ebbeli teóriáját azáltal utánozni akarni, mihez képest majd lesz gondja, hogy a gyermek ki ne fogyjon, mert ő megcsinálja, míg a főasszony nem tud kifáradni azoknak kellő megszoptatási, felnevelési és hasznos polgárokká varázsló anyai műtételében – minek következtében aztán jól forog a státus*machiná*nak legalább egyik karikája.

Úgyhogy mindent mindenbe véve, ha a nemzetek s általján véve az emberiség purifikációja és mindinkábbi kiképzése és nemesítése, testileg úgy, mint lelkileg, nem valami badar és

eszkificamlott teória, de józan kormánynak nem lehet magasz-
osb tendenciája, mint szorosan ezen teória és szisztéma szerint
selekedni: akkor bátran kimondhatjuk, miszerint lelencház és
rippe nemcsak egy baktát nem ér, sőt hogy alig van valami, sőt
emmi sincs, mi az általjános moralitást annyira megrontaná és
etű szerint egész nemzeteket annyira inficiálna, mint ilyféle
ntézvények, melyeknek felállításában váltig van „szív", meg-
ngedjük, de szintoly nagy mértékben hiányzik a velő, mit
negint nekünk kell megengedni.

Volna csak *egy* szál karcagi, ki ezen intézeteket emberhússal
llátná, ám akkor meg lehetne nyugodni, mert hiszen egy fa
em erdő; hanem miután Bécsnek sok, de igen sok lakosa azon
olce far niente és gondolkozni nem tudó vagy nem merő típusa
zerint, mely ezen eldorádót jellemzi, kimondhatlan nagy haj-
ama van ezen Adam Smith-féle munkában legtevékenyebb
észt venni, s ezellen az asszonyi nemnek sincs nagy kifogása,
ert hiszen legrosszabb vagy inkább „legvastagabb" esetben
z is *asszekurál*va van, s így konszenzusa nem kétséges – és ek-
épp nincs egy szál fárúl, de valóban egy *„urwüchsig*-féle nagy
rdőről szó: valóban méltán attúl lehetne tartani, hogy mahol-
ap egy gelyvával megrakott, kelésteli *trottel*féle majmot alig
elülmúló ember*species* fogná elárasztani e cifra nyomorságú
idéket, ha ti. célirányosabban s nagyobb hűséggel volnának
ezelve ezen intézetek. De az ország és a világ legnagyobb sze-
encséje és hasznára oly balfogások történnek ezen gyarmatok
örül, s annyi a *prævaricatio* és lopás – mert az asszonyi és fér-
úi beamterek, kik ezen intézetek körül ügyködnek, inkább
sak magokra tekintenek, mint a lelencekre –, hogy bizony a
g nagyobb száma ezen *illicit* kis földi vendégeknek csakhamar
n ét kihal, és így a társaság, mely ebbeli gyermek *„lieferung-*
t" *sub aegide aquilae* bátran folytathatja, nem jutott még azon
*krit*ére, de ahhoz naprúl napra erősen közelít, miszerint egy
yféle emberi sepredéktűl tökéletesen elboríttassék és annak
ályát többé kiállni ne bírná – jóllehet, azon lelenc*remanentiá-*
úl, melyet a jó Isten még nem vett magához, egy haszonvehető
s hasznot hajtó felápoltra legalább tíz haszontalan teremtést

kell számítni, ki a közönség zsírján él, mely ezen kormány parancsolta gráciáért természet szerint szinte telisded-teli van háladalmi érzelmekkel, s szívesen fizet, míg győzi és nem *exequálják*.

[15. AZ IPAROSODÁS TÁRSADALMI HATÁSAI]

Számtalan embernek kimondhatlan antipátiája van erőművek, gyárak és fabrikák ellen, mihez képest sok, egyébiránt elég eszes és tudós egyén azokban egyenesen alvilági gyümölcsöt gondol szemlélni, és szinte rá merne esküdni, hogy például a gőzöny sehogy sem lehet angyali invenció; és eszerint vajmi nagy *satisfactió*val tapsolja meg azon sok árnyéklatú *anatéma* villámokat, melyekkel Jupiterként nem egy „jelenkori" *misszionár* pattogatja hosszadalmas szónoklatiban a fabrikákat.

S ez valjon honnan ered? Hol van ezen antipátiának legmélyebb gyökere? Mi ezen rejtélynek igazi kulcsa?

Semmi egyéb, hanem hogy a jámbor *presbitáló* jámbor *auditorium*ával együtt lelkében sejti, sőt egész testében érzi, hogy a gyár és fabrika, kivált ha szaporodik, és kinövései burjánzanak, nemcsak nem szolgálhat az emberiség hasznára, sőt azt *in ultima analysi* a legnagyobb elaljadásba és nyomorúságba dönteni kénytelen.

És ez tagadhatlanul tökéletesen talpraesett nézet. Csakhogy az így sejtő, így érző jámborok mindig a dolgok felületén maradván, egy cseppet sem tudnak disztingválni! Mert ha ezt tudnák, legtávolabbrúl sem deklamálnának az erőművek ellen, sőt átlátván, mily kimondhatlan isteni áldás azoknak feltalálása és progresszív javítása és terjesztése, nem szűnnének meg azoknak használatát kitelhető ékesszólásukhoz képest minden variációkban rekommendálni.

Az erőmű isteni áldás? Igen, éspedig a lehető legnagyobb.

Ökör, ló nélkül ugyan tudná-e az ember mindazt végbevinni, miben ő ma szabadon rendelkezhetik? Ugyan miképp szántana ezen most felhozott, élő erőművek nélkül? És valjon hány napig kellene az utazónak mászni, ki például Irkutszkból Liszszabonba igyekszik, ha nem volna ló?

És ha támad valami, minek ereje és tehetsége ezerszer felül-

múlja az ökör és ló tehetségét, és ezen „valami" oly „izé", mely soha ki nem fárad, melynek soha semmije sem fáj, s melynek abrakja nem szolgál élőlénynek eledelül, melyet tehát nem kell kímélni, sőt melyet bátran még kínozni is szabad, úgyhogy ily bánásmód ellen még a legpityergőbb *Anti-Tierquäler*nek sem lehet szava, s mely „izé" erdőkben és föld alatt leli ebédjét s vacsoráját, ugyan kérdem, ha támad ilyesvalami, és az emberi kiállító erő és tehetség ezáltal valóban csudailag neveltetik, valjon lehet-e ily nagy áldású találmány alvilági ivadék? És ha mégis az, s azon kategóriában áll, mint a paradicsomi alma, melyet csak elcsábításunkra kultivált a mindenható nagy kertész: akkor az ökör és a ló is alvilági gyümölcs, minthogy kiállító tehetségében az ökör és a ló kicsiben csak az, mi a gőzöny óriási szabásokban. Sőt ha ez áll, akkor a szél, a tengeri dagály és apály, a folyók és zuhatagok esése, miket az ember mint kiállító erőket használ, szinte a tiltott gyümölcsök sorába süllyed; de ha mindez igaz, akkor még ásó, kapa is elátkozott szerszám, mert hiszen ezek is *„supernaturaliter"* nevelik az embernek tehetségét. Honnét aztán, ha sem gőzönyt, sem ökröt, sem a csermely fogyását használni nem szabad, sőt ásót, kapát is félre kell lökni, akkor természetesen a „körmös gyerekek" emelkednek divatba, minthogy egyedül körömmel lesz szabad a földet vakargatni, turkálgatni, és minden másban is csak így lesz szabad a nagy nindenség feldicsőítéséhez járulni körömszakadtáig!

Ki meggondolja, hogy gőzöny az idővel és térrel, miknek em elejét, sem végét nem tudja felfogni a gyarló ember, úgyzólván megbirkózik, s mind egyikén, mind másikán bámulanló diadalokat vív ki – hogy nincs távulság, alig van mélység, ová ne hatna, s hogy ereje által az egész földi planéta, számtalan mocsárinak, rengeteginek s homok-undokságinak dacára, gazi paradicsommá varázsoltathatik: az nem fog a gőzönyben lvilági készítményt látni – de éppen ellenkezőleg kerubzárnycsattogásnak fogja tulajdonítni annak feltalálását s nindinkábbi tökéletesítését.

És igaz, nem minden gyárüldöző gyűlöli a gőzönyt mint gőönyt, mert maga is jobban szeret gőzhajón ülni, mint lovak álal húzott szegedi gályán vajmi mulatságosan tölteni idejét, s

maga is jobban szeret utazni gőzkocsin, mint „*Vorspont*"-tal, és most már maga sem tudja, e kettő közt melyik haladási metódus tulajdonképp a felvilági és melyik az alvilági – de csak annyiban nem szenvedheti a gőzönyt, mennyiben a manufaktúrákban és fabrikákban használva annyi becsületes embernek megsemmisíti keresetét és ekképp betű szerint ellopja, elrabolja kenyerét. S ím, ez azon téma, melyet minden színezetben variálni a népeket felvilágosító *missziónár*ok nem lankadnak.

Mily okoskodásban van némi igazság, nem tagadhatni, csakhogy a gőzöny, úgy, mint minden materiális „javítás", több-kevesebb egyéneket kereseti állásukból bizony kérlelhetlenül kilök. Így például a vasút kilök számtalan *postillon*t, megrövidíti a zabtermesztőket, kiknek zabját ezentúl a kilökött postatátosok nem rágják többé, sőt egészen tönkredönt nem egy korcsmárost *Kellner*rel és *Hausknecht*tel együtt. A gőzhajó szinte ilyféle kegyetlenségeket szül, és az előhozott sebzések és gyilkolások mellett hány furmányos átkozza azok létét és gombai szaporodását, s hány somogyi ember áldja vajmi cifrán el az egész világot, hogy most a sertések útban mint nagyurak szinte a gőz erejét élvezik, és nem tartanak, mint azelőtt, stációt a kupavidéki kukoricagórék töviben. A híd ellen mindenütt kikelnek a révészek, csónakosok stb., úgyhogy a legközönségesb javításnak sem lehet indulni anélkül, miszerint több vagy kevesebb egyén kereseti helyéből betű szerint ki ne riasztassék, ki nem taszíttassék.

Igen, és ez is ökonómiája a nagy természetnek, mely minden materiális javításnál bizonyos mennyiségű egyént „*deplaszíroz*" s lassanként kellőbb s jobb helyre állít. Így például a furmányost a vasút. Ez esetben azonban különös árnyéklattal. Mert vasút által száma a furmányosnak nem csökken, sőt nevekedik, csakhogy a hosszú, néha több hétig tartó *fuhr* szűnik meg, mely közt, mint a tapasztalás mutatja, kimondhatlan tág tér nyílik korhelységre, és ennek következtében tönkre is dűl számtalan családi élet, holott a szinte mindennap hazatérhető *Fuhrmann*, ki átszállított árukkal úgyszólván a vasutat táplálja, felesége és gyermekei közt élheti napjait, és ekképp *caeteris paribus* minden hihetőség szerint jobb férj, jobb atya s virulóbb

gazda fog lenni, mint azon hosszú úton fel és alá kelő, ki bakon, lovai mögött ülve vagy korcsmában a borpalack mellett ülve, korcsmai fehérnéppel enyelegve tölti a haza hasznára és Isten dicsőségére legtöbb idejét, s családja közt csak úgy jelenik meg, mint ritka és rövid vendég.

S miután ezen *„deplaszírozás"* rendszerint nem rögtöni, mert hiszen vasút nem támad márúl holnapra, s például eleinte nem minden szerb disznó utazott gőzösön, de egy része rendesen felkereste a somogyi kukoricát, a szemesnek és gondolkozónak mindig marad elég ideje más foglalatosságot választani és más térre lépni, midőn a „vak" (magyar filozófia szerint, mely így hangzik: „szemesnek világ, vaknak alamizsna") bizony koldusbotra jut – és a státusember csak azzal vigasztalhatja magát, hogy míg nehány vak szenved, addig, ezer szemes jobban él, mint azelőtt.

S így a gyárokban használt erőművek sem következtetnek egyebet, mint *„deplaszírozást"*. Így például a kapcakötésből sokan lettek a kötőgép által helyeikből lökve; számtalan takács veszté kereseti terét szinte erőmű által; így a posztócsináló hasonlóul ki lett zárva kenyeret szerző mesterségéből – úgyhogy sok ember, néha a legszemesb is, legalább bizonyos időre betű szerint a földönfutók szerencsétlen osztályába süllyedt.

A kérdés, e körülményeket tekintve, tehát csak a körül forog, hogy valjon erőművek által kevesedik-e az emberi kezeknek szüksége vagy nem? Mert ha valóban kevesedik, és a *deplaszírozott* egyén semmi tért nem talál, nem találhat, melyen szinte teremne kenyér: akkor bízvást le lehet rombolni az erőműveket, és azon predikátornak, ki ily keresztényi tettre felpiszkálja a közönséget, nem lehet elég rendet mellére akasztani.

Azonban mit mutat a tapasztalás vagy inkább a statisztikai kétszer kettő négy? Valóban azt, hogy az erőművek szaporodása által nemcsak nem csökken az emberi kezek szüksége, de ez annyira nő, miképp minél több valami országban az erőmű, annál keresettebb és drágább ott az emberi kéz. Spedig egyedül azon igen könnyen felfogható okból, miszerint valami országnak csak úgy lehet aktív kereskedése, ha áruival túláradoz; a kereskedésnek pedig az a következménye, hogy a fogyasztók szá-

mát mindegyre neveli. Így például kötött kapcát régi időkben csak királyok és főasszonyok viseltek, a többi sokaság pedig gyolcsdarabokba hajtá talpát vagy mezítláb gyakorolta földi sétáját. Miszerint az abbeli fogyasztás akkor vajmi parányi volt, most ellenben némi országokban legalább alkalmasint az a kisebb szám, mely *strimpfli*t nem hord, és nem az, mely ebbeli élvezettel váltig el van látva, úgyhogy ha azelőtt nehány asszonyi egyéniség *provideál*hatta is a felette kis számú *consumens*eket, ha csak egy kissé szorgalmatosabban kötögetett – úgy mái időben annyira terjedt az ebbeli fogyasztás, miszerint szám nélküli kötőgyár, melyekben ezer meg ezer egyéniség talál kenyeret, éjjel-nappali dolog után mégis alig győzi az ebbeli megkívánt kvantumot kiállítni. Szinte így áll a dolog minden materiális emberi élvezet tekintetében. Vászon*consumptio* hajdanta és mai időkben: mily óriási különbség! Zsebkendő: ugyan kinek kezében volt ilyes, s valjon legtöbb nem használta-e egy vagy két Istentől ajándékba kapott ujját orrának felszabadítására? S sok oly Sardanapal találkozott-e, kinek több mint hat zsebkendője lett volna? S üng és gatya mily szerepet játszott? Azt, hogy sok vitéz bátran elmondhatta, mint unitarius, „nekem egy Istenem, egy üngöm és egy gatyám van" – sőt számtalan sógor még azt sem tudta tulajdonképp, „mi a gatya", nem kis szám pedig, mint szürke barát, de csak üngöt sem viselt stb.

S ha meggondoljuk, hogy azelőtt csak felette kevesen élvezhették mindazon kis életjavakat, melyek annyira enyhítik az emberi sorsnak sokszor oly zordon voltát, és mely ezer kis kényelmek summája annyira könnyíti földi létét, sőt ezt némi virágokkal is fűzi körül – a nagy szám mindebből azonban egészen ki volt tagadva, ki volt zárva! Most ellenben az, kinek aránylag csak kis birtoka van, szinte minden kincseit a világnak csaknem oly mértékben élvezheti, mint fejedelem. Ha ezt meggondoljuk, és azt is kellő méltánylatra vesszük, hogy az emberiség ezen általános élvezhetést, melyből bizonyos pontig még a koldus sincs kirekesztve, leginkább gyároknak köszönheti, melyek felette sokat s aránylag igen olcsón ki tudnak állítni, akkor ugyan mily benyomást tesz ránk kénytelenül mindazon handabanda, mellyel ilyféle státusökonómiai kérdéseket boncolgat-

ván, nem egy *misszionár* traktálgatja jámbor *auditóriumát* szép
ostobán?

A vagyonosb ugyan azelőtt is körülbelöl szintúgy részesül-
hetett nagyobb materiális javakban, mint király, mert ha a ki-
rály száz kastéllyal, száz teremmel, száz ággyal is diszponál,
azért e tekintetben mégsem igen áll tágabb élvezeti téren, mint
az, kinek csak egy ágya, egy terme, egy háza van, mert hiszen a
király sem alhatik több ágyban, mint egyben, a száz terem sem
melegebb, sem hűsebb, mint az egy szoba, a kis ház szinteúgy
kitiltja a záport és szélvészt, mint a legpompásb fejedelmi lak.
A király sem ehetik, sem ihatik huszonnégy órában többet és
okkal jobb ízűt, mint a magát meglehetősen bíró. A király sem
viselhet télen több bundát etc. Igen, de miután ki vannak elé-
zítve az emberi testnek fő kellékei, ha ti. tápláléka, födele és ru-
hája van, valjon nem terjed-e vágya ezer kis kényelmek után,
melyek szorosan véve ugyan nem szükségesek, melyek azonban
agadhatlanul úgy állítják szebb színben az emberi életet, vala-
mint virágok is vajmi bájolólag felékesítik a mezőt, és mely ké-
yelmek nélkül el lehet ugyan a bölcs, ámde éppen azért, mert
ölcs, azokat szükség nélkül otrombául el nem gázolja, de hála-
dattal élvezi s tehetsége szerint másokkal is élvezteti.

S menjünk bármely, egy kissé csinosb házba, s valjon mit fo-
unk abban fellelni konyha-, ebédlőszerekben, bútor-, üveg-,
ehérruha-, lámpaneműekben – szinte *in infinitum:* valóban
indazt, spedig alkalmasint jobb kvalitásban s jobb ízléssel ké-
zítve, mikkel nyolcvan évvel ezelőtt, mint valami különös *rari-
ás,* például boldog emlékezetű Mária Terézia palotája volt el-
tva és kitündökölve. Éspedig nem egy, nem két polgári Tu-
cu-anumban fogjuk ezen jótevő luxust tapasztalni, jótévő lu-
ust, mondom, mert annyi embernek dolgot és ekképp kenye-
et ád, de akárhány egy kissé jobbféle lakban leszünk kénytele-
ek elismerni az erőművek és gyárok hasznát, mert hiszen an-
ak legnagyobb része, mit látunk és bámulunk, nem egyéb,
int gyümölcse valami erőműnek, mely az emberi tehetséget
melé. S a valódi bölcs ahelyett, hogy ilykor, mint nem egy
gmatikus *rigorista* cselekszik, ki ily veszedelmes szimptómák
án a világ elbuktát sejdítvén s jósolván, keserű képpel és dor-

gáló hangulattal legott elfordul, a valódi bölcs ily jelenetek alkalmával inkább túláradoz örömtől és nem adhat elég hálát a nagy Alkotónak, hogy erőművek és gyárok által, melyeket inspirált, azon privilégiumot kegyesen *cassál*ni méltóztatott, melyhez képest azelőtt aránylag csak kisszámú gazdag részesülhetett az életnek mindazon számtalan kényelmiben, mik az emberi létet annyira szebbítik, s miket a jelenkori gyárerő oly mennyiségben s aránylag oly olcsón elővarázsol, miszerint azokat mái időkben bizonyos pontig ezer meg ezer szegénylegény is bátran élvezheti.

S hát ugyan hol lappang a gyárok árnyék- vagy inkább szégyenoldala, *la partie honteuse*, mely nem egy becsületes embert szünetlen aggódásban tart s nem egy jószívű, de nem legtisztább velejű szent szónokot és népoktatót inspirál s annyira felhevít, miszerint azok ellen a leg*violens*ebb *anatéma*kat szórni meg nem szűnik?

Korántsem ott, hol azt rendszerint keresik, mert az emberi tehetségnek nevelését, történjék az aztán állat, szél, zuhatag, gőz vagy bármily más „természetes faktor" ereje által, valami rossznak, sőt egyenesen valami pokolbeli ivadéknak tartani és deklarálni oly abszurdum, mely félig okos ember átellenében minden megcáfolástól *dispensál*, oly egyén pedig, ki még félig sem okos, nem egyéb, mint szerecsen, kit nem moshatni fejére.

A gyároknak szégyenoldala az, hogy mint a tapasztalás bizonyítja, a gyártelepvények kevés kivétellel mindenütt oly nagyszerű buja erkölcstelenséget fejtenek ki, és ennek következtében egy oly infámis fattyú csőcselék fajjal – melyet szánni kell, de nem gyűlölni lehetetlen –, árasztják és rútítják el a szép világot, hogy valóban mindent mindenbe véve, még kérdés, „szabad s józan-e" ily kimondhatlan drága áron mindazon élvezeteket megvásárlani, melyeket a gyártás szinte mindenkire nézve oly *accessibilis*sé tesz?

Soha nem felejthetem el azon napot, mikor annyi évvel ezelőtt legelőször meglátogattam Birminghamot és ezen város környékét, hol, mint eléggé ismeretes, felette sok gyár van egymásra halmozva. Odaérkeztemkor lágy téli idő volt, és a termé-

zeti köd, mely Angliában nem ritka, valamint a kimondhatlan nennyiségű kőszénfüst, mely ott szinte nem *raritás*, oly vastag sötétségbe süllyeszték az egész vidéket, miszerint valóban szin- e sötétebbnek látszott a nappali időszak, mint az éjjeli, mert az egészen elburkolt nap lenyugta után mindenünnen oly nagy számban égbe emelkedtek a gőzkatlani lángok, hogy az egész táj valami kimondhatlan nagyszerű *illuminatio* képét viselte, mely - mint mi azt képzelhetjük – tökéletesen beillett volna egy alvi- ági ünnepélynek. Rám nézve ezen látvány kimondhatlan kelle- netlen benyomást tett, és akaratlanul kérdezgetém magamat: ,valjon ily nagyszerű vulkánféle *officiná*ból kerülhet-e valami ki, minek az emberiségre nézve igazi és nem mesterkélt haszna ehetne?"

Később, mikor kivált némi gyárokban szorosan egybesarag- ázva nem mindennapi embersokadalmat voltam kénytelen szemlélni, és ez nagyban nékem úgy mutatkozott, mint nap- nikroszkóp által felleplezett érett sajt, mely nem egyéb, mint ompakt massza féreg, akkor még jobban kezdettem kételkedni zon, hogy ilyféle műhelyből boldogság áradhasson az emberi- égre. És ha valaki, bizony én voltam az, ki szívből gyűlölte az erőművet minden gőzönyökkel együtt, kivált ha valami világos ghajlatban láttam, e szomorú képhez hasonlítva, mily igazi pa- adicsomi életet él a szántövető, kinek erőművei oly primitiv- zerűek.

Csakhamar azonban egészen más színben láttam a dolgot, pedig mindazon okoknál fogva, melyeket bőven, és azt hi- zem, „meggyőzőleg" legközelebbről elősoroltam.

De egy túlságból a másikba esvén, szenvedelemre, mint any- aknál, kik *à tout prix* és mindenütt szeretnének látni fabri- át, és ezen *cirkalom* szerint méregetik a nemzetek kultúrai rádusát, soha nem magasodott, soha nem fajult gyárokat hely- en hagyó vonzalmam, spedig mert midőn örültem mindazon lvezeten, melyet a gyári tehetség az emberiségre áraszt, vajmi ínosan voltam viszont kénytelen búsulni azon elaljasodott em- er*species* tanúsításán, mely mint gyári kinövés elborítja, elfaty- úsítja a világot.

Ki ezen kinövéseket látta, és mindazon nyomort és valóban

szodomai elfajulást kellő fontolóra veszi, mely gyártelepvényeket többet-kevesebbet (eddig legalább) mindenütt elkerülhetlenül kísér, az nem lehet fabrikai *zelóta*, sőt ha csak egy kissé függetlenebb és büszkébb hangulatú, és nem „élvezet és komfort" emberi létének legfőbb célja: az inkább gyárok ellen, mint gyárok felé fog gravitálni, mert akárki mit mond, bizonyosan sokkal boldogabb és Isten előtt kedvesebb azon ország, hol éppen nincs gyár, mint az, hol a lakosok nagy része, midőn úgyszólván maga sem egyéb, mint gyárfattyú, egész életét kőszénfüst közt, födél alatt egybensaraglázva tölteni kénytelen, és egész öröme bujasenyv és pálinkahörpögetés.

Ámde itt is, mint szinte mindenütt és mindenben, egyedül az alkalmazás dönti el a dolgot jobbra vagy balra. Úgyhogy a fennforgó témát tekintve, ha az alkalmazás ok szerinti, helyes és nem nélkülözi a *granum salis* kellő mennyiségét, gyárok csudailag előmozdíthatják a nemzetek valódi felvirágzását, mert hiszen míg felette sok hasznost teremtenek, éppen nem szükség, hogy mindazon szégyenoldalokat és kinövéseket is kifejtsék, melyek kivált Britanniának legtöbb gyártelepvényét oly szomorú valóságban kísérik.

A kérdés itt tehát az, valjon lehet-e biztosítni a gyártás előnyeit anélkül, hogy egyúttal mindazon rosszat is kelljen szenvedni, mely e kútfőből kiforr?

Mire én tökéletes meggyőződésem szerint ekképp válaszolok. Ezen eddigelé még szinte mindenütt sötétben lappangó problémát feloldani kimondhatlan nehéz, de nem lehetetlen.

Régi országokban, hol már el van sózva a dolog, ez szinte lehetetlen. Itt csak kezdők járhatnak el sikerrel, kik más nemzetek tapasztalásit és *aberratió*it kincselték fel, mi őket követésre vagy kerülésre inti, s kik ily intések iránt nem süketek.

Már miképp s mi módon lehet és kell ezt eszközölni? Ez vajmi szövevényes penzum, melyet tán más alkalommal veendek fel, mert most igenis félrevezetne fontolgatásom fő tárgyától!

[16. AZ EMBER TESTI ÉS LELKI SZEBBÍTÉSE]

A lakosok testi és lelki szebbítése, ím, ez és csak ez lehet a kormányoknak legfőbb feladata. Minden mellékes tekintet e fő cél által háttérbe szoríttatik. És ha ez igaz – és én ezt tökéletesen igaznak tartom – (jóllehet tán egy országlás sincs, melynek programja *bona fide* és egyszerűen csak ez volna), ugyan mily színben jelenik meg mindazon szofizma, mely majd a jószívűség, majd az európai *aequilibrum*, majd a nemzeti méltóság és fény, majd a politikai szükség lárvája és maskarája alatt csúszik vajmi sok kormányi fogásokba és általános eljárásba? Valóban legnagyobb szánakozást gerjesztő színben jelenik mindez meg – és ha gondolni lehetne, hogy nem felszínség, előítélet és hibás felfogás, éretlen teória és szenvedelmi vakság, de valami hidegvérű terv és szívtelen kombináció szüli mindazon balfogásokat, melyek a most felhozott fő céllal egyenes ellentétben vannak: akkor a szánakozást és *indulgentiá*t bizonyosan mélyen érzett, soha meg nem szűnő és egészen megérdemlett gyűlölet váltaná fel.

S valjon a gyárok, mint azok mostani időkben legtöbb helyütt kezeltetnek, és kivált lelencházak és *krippé*k ugyan előmozdítják-e a lakosoknak testi és lelki szebbre fordulását? Mit lehet erre önámítás és mások misztifikációja nélkül mondani? S különösen a lelencházokat illetőleg?

Semmi egyebet, mint egy őszinte és töredelmes *mea culpá*t azok részéről, kik ily nemzet*inficionális* intézvények tanácslói és szerzői; és kik ekképp nemzeteknek mást, mint elkövetett hibájuknak azáltali reparációját, hogy tehetségüknek és erszényüknek ezentúl okosabb direkciót adjanak.

Sokan, ha anyáskodó szenvedelmök dacára maguknak sem igen tetszenek a lelencházi emberminták, és megvallani kénytelenek, hogy ilyféle pipinicek által bizony nemigen közelít az emberi faj a belvederi Apollóhoz és medicsei Vénushoz, sőt több generációkon keresztül alkalmasint valami majomféle *species*re süllyed, abban keresik a *consoláló* pótlékot, hogy az Isten

valamint nem néz az ortográfiára, de a szívre, úgyszinte nem az embernek képére vagy púpjára tekint, de a lélek tisztaságára.

S igaz, nemcsak Isten előtt, de az emberi közvéleményben is kimondhatlan magasabban áll a legrútabb emberi egyén, kiben szép a lélek, mint az emberi testnek legfényesb példánya, kinek lelke csorbás.

Továbbá az is bizonyos, hogy számtalan vajmi csúf testű egyéniség van, ki igen jó ember, midőn sok szebbnél szebb egyéniség igazi semmirevaló.

Igen, de mindez mit mutat, s valjon minek bebizonyítására szolgálhat talpraesett argumentumul?

Semmit nem bizonyít, és azért nem is egyéb, mint új szofizma, mert a tökéletes, az ideál ember nemcsak lelkileg dicső, de testileg is szép.

S mindent mindenbe véve, ha a nemzedék sem testi, sem lelki eledelben nem szenved megrövidítést, többször igen, mint nem, a szebb testben a lélek is szebb lesz, mint a hibás testben, mert egyedül a test és lélek közti harmónia által éri el a halandó földi létének legmagasb lépcsőjét, spedig mert a testi szépség némileg a testi erőt és a testi egészséget is feltételezi, és az erős és egészséges ember általján véve (noha itt is, mint mindenütt, vannak kivételek) lelkileg is szebb és jobb, mint a gyenge és nyavalgó.

Szép, erős és egészséges lakossal szaporítni a hazát, ez, mint érintők, testre nézve, egy bölcs fejedelemnek fő hivatása, feladata, sőt legszorosb kötelessége. Kötelessége, mondom, mert fejedelemnek, ki nem bitorló zsarnok, s ki éppen oly szorosan, sőt szorosabban áll Istennek és a jövendőnek ítélete alatt, mint bármily porba gázolt halandó, nemcsak fényes jogai, de szigorú kötelességei is vannak.

És ezt lelencházak és *krippé*k nemcsak nem eszközlik, sőt éppen ellenkezőt fejtnek ki a lakosok testére nézve, kivált jövő generációkat tekintve, tehát nemcsak nem hasznosok, de egyenesen kárteliek.

Pótlékul azonban tán a lélek szebbítésére szolgálnak?

Valjon általján véve hihető-e ez? S ugyan van-e sok lelencplánta, kiről porosz szójárás szerint azt lehetne mondani: isten-

teli, *gottvoll?* Itt-ott egy kivételes *raritás* tán találkozhatik, ki teli van Istennel, de a nagyobb rész, midőn minden bizonnyal telisded-teli van miriggyel, *scrofulus*sal, szüleitől végrendeletileg ajándékba kapott romlott vérrel, legtávolabbrúl sem reprezentálja Istent a földön (és a *„gottvoll"* bizonyosan ennyit akar jelenteni), de csak annyiban van teli Istennel, mint minden nyomorult emberi lény, ki vagy kajánságból, vagy véletlen, vagy mások szívessége, de köszönetet nem érdemlő szívessége következtében legkisebb saját hibája nélkül nyomorúságba süllyedt és ekképp Isten irgalmára bizonyos és különös számot tarthat.

S valjon erényt keresnek-e az emberek általján véve hibás, rút, nyavalgó testben? Ezen szó „erény", mely nem egyéb, mint az erőnek purifikált s lelkesített értelme, ezen szó maga nem állítja-e tökéletes világosságba azt, hogy az erény általján véve nem üti fel lakhelyét gyenge és nyavalgó testben?

S mi a testnek szépségét illeti, ugyan honnan van az, hogy nemcsak a pogány, de minden vallású, így az emberszeretettől túláradozó keresztény is legszebb emberi formákba ruházza istenét, s hogy Phidiástól s Raffaellótól kezdve, le a legügyetlenebb kőfaragóig s mázolóig, tehetsége szerint legkisebb kivétel nélkül mindegyik azon töri eszét és kiállító erejét, miszerint a képzelhetőleg legmagasb s legtündöklőbb lelki tisztaságot a lehető legszebb testalkotás által, mennyire azt utánozni bírja, legalább „gyaníttassa".

Miért képzeljük és festjük Krisztust különösen szép embernek képében? Mert oly kimondhatlan szép lelket, mint volt az övé, nem tudunk gyanítni rút, hibás testben. S Krisztus szépségét miért nem képzelhetjük és miért nem festjük mint egészségtől pezsgő gladiátort vagy atlétát? Mert minden csepp vérünkben nyilván érezzük, hogy Krisztusban nem a testi erő és nem a testi egészség volt a fő tényező és a legbecsesb kincs, de ennél valami az Istenhez sokkal közelebb járó: lelki tisztaság és egekbe emelkedő tündöklés.

És Raffaello ugyan mi okból áll oly eddig el nem ért magasságban minden festő fölött? Mert azon boldog asszonyt, melyben mi a lelki tisztaságnak és erkölcsi szeplőtlenségnek ideálját

képzeljük, oly különösen szép és isteni jóságtúl elbájolt arcvonásokban tudta vászonra varázsolni.

És ha a lelencházi bölcsek és bölcsnők, kik (legyenek bár a legfejesebbek, legmakacsabbak) nem tagadhatják azon minden ellenvéleményt lecsöplő faktumot, mihez képest a lelencházi készítmények sem testileg, sem lelkileg nem szebbítik és nem javítják a világot, ugyan mit fognak mondani vagy legalább „veséik redőiben" érezni, ha egyszer szemök megnyílik és tisztán látni lesznek kénytelenek, mily tárt kaput nyitottak a legállatibb erkölcstelenségnek, s mily irtóztatóképp mozdították elő mindazon bűnöket, melyeknek büdössége s rothadt bűze ellentállhatlan az egekbe száll!

Ha egyéb nem, tán azon reflexió csak mégis támad bennök, hogy a szívnek sugarlása még nem elég a státus*machiná*nak elrendezési és forgatási műtételében, de ahhoz higgadt és bölcs fő is kell; mi ha szinte hibázik, és még jó szív sem engeszteli az isteni hatalmakat, akkor földindulás, vízár, döghalál igazi élvezet azon nyomorhoz képest, mint amilyent egy szív és fő nélküli kormány fejt ki, és Attila korbácsa iránylag nem fáj, és a tatár, sáskai pusztítás egybehasonlítva kicsi baj – mert a legdühösb elementáris bajokból csakhamar kiemelkedik az emberi faj, és azon sebekből is iránylag kevés idő alatt kigyógyul, melyeket háború vagy invázió ütött – midőn egy fő és kivált szív nélküli kormány, mely a legalitásnak bitor maskaráját ölté ügyes *tartufe* fogással magára, s mely egész tudományát Machiavelli *officiná*jában szedte fel, s melynek ereje kirekesztőleg zsoldosainak és bakóinak számában alapul, oly átok, melyet nemzet csak akkor fog bosszúvágy nélkül eltűrni és elviselni, mikor utolsó csepp vérét lecsapolták.

Hány főasszony merülne magyarázhatlan búba, ha tudná vagy legalább gyanítaná, hány buja csábító iszik magos felfogású érzéssel egészségére – ez pedig az ideinél *(„beim heurigen")* bizonyosan sokszor történik, mert hiszen az idei jó, és a nép háladatos – hogy a lelencházi *proviziók* által a státusgazdászatban oly javítást méltóztatott *introducál*ni, *eine wahre Wechselwirtschaft,* melyhez képest bolond volna az ember, ha a *toujours perdrix* unalmas szisztémája szerint megházasodnék, vagy

mindig csak egy asszonyi mezőt kultiválna, mikor a *varietas delectat* tana következtében, Joconde módja szerint, majd a szőkével, majd a barnával, majd a *romanesque*, majd a *sémillante*-féle leányzóval lehet *viribus unitis* egy kis *ekartét* vagy máriást eljátszani, honnét aztán ha mindenünnen: *„hoch, hoch, hoch, die Philosophie soll leben!"* zeng az ember fülébe, ezen csudálkozni nem kell.

A lakosok testi és lelki szebbítését előmozdítni a fejedelemnek legfőbb hivatása és egyszersmind legszigorúbb kötelessége. De nemcsak fejedelmek vannak erre felhiva és lekötelezve, de kivétel nélkül minden ember.

Valamint nincs igazság tekintetében egyszerűbb és mégis kimeritőbb *praeceptum,* mint a *„quod tibi non vis fieri"* etc. isteni tana, úgyszinte nem létezik az általános emberi viseletre és mindennapi eljárásra nézve egyszerűbb és mégis mindent magában foglaló regula, mint az, melyet felhoztam.

Mert az, ki semmit, de legkisebbet sem cselekszik felebarátjának testi vagy lelki megsértésére, ugyan kérdem, rossz ember-e az? Ha pedig ezen passzív szerepből kilép és semmit nem mulaszt el, sőt legnagyobb aktivitással minden tőle kitelhetőt legjobb esze és belátása szerint viszen végbe, mi embertársainak testi és lelki szebbítésére csak legtávolabbrúl is szolgálhatna – akkor valjon az ilyféle egyén nem áll-e a jó emberek sorában? – És ha életének minden percében igen számos embernek szolgál így, spedig oly sikerrel, miszerint többnek, soknak, tán egész generációknak valóban minden határon túl szebbíti testét, szebbíti lelkét – ez esetben valjon kell-e Rómában még ceremónia, mely őt a szentek *sine curá*jába iktassa?

Legelső emberi kötelesség tehát az – ha ezen felállított regula nem *profanus* tan –, hogy senki senkinek testét és lelkét legalább ne sértse, ha e két részét az embernek szebbítni és nemesitni nem tudja vagy nem akarja.

És ha van valami, mi még az előtt is jár, az egyenesen az (mert *„amor incipit ab ego"*), hogy ezen emberi legfőbb, legszentebb kötelesség alkalmazását és gyakorlását mindenki saját maga drágálatos személyén kezdje.

Az *„amor incipit ab ego"* közdivatú regulának *applicatió*ját

azonban, tudtomra legalább, nemigen szokták az emberek ily esetekben gyakorolni.

Ha evésről, ivásról van szó, vagy valami osztályi *subtilitas*, végrendeleti magyarázat forog kérdésben, zsíros részvények adatnak ki, vagy ilyféle materiális dolog kerül szőnyegre: akkor mindenkinek vagy legalább igen soknak tüstént fülében zeng az „*amor incipit* etc.".

És ez természetes, mert az ember mindenekfölött magát szereti. Mi nemcsak nem bűn, de ennek úgy kell lenni, mert Isten irgalmáért, ugyan mit és kit szeressen az ember jobban és erősebben a nagy mindenségben, mint saját magát?

Senkit és semmit. S ki azt mondja: Istent, mátkáját, gyermekét, felebarátját, hazáját vagy éppen királyi urát jobban és erősebben szereti mint saját magát: az vagy nem tudja, mit mesél, vagy egyenesen hazudik. Mert teszem, ha végítéletkor arrúl volna szó: „közületek egynek pokolba kell süllyedni, legyen az aztán a te istened, mátkád, gyermeked, felebarátod, nemzeted, királyi parancsárod vagy saját magad", ugyan van-e valaki, ki – mert magát nem szereti legjobban és legerősebben – beállna ilyféle hosszú *capitulatió*ra valaki másért, sőt nem volna-e mindenki efféle alkalomkor tüstént kész az egész élő világot a tátongó mélységbe dönteni, csak hogy magának ne legyen baja? Bizonyosan!

Valakiért katonának beállni ingyen, valakiért huszonötöt kitartani, sőt valakiért meghalni, ezt elérhetni, mert ilyes tettekre könnyen felhevíthet bor, szenvedelem, hiúság, hírszomj, jutalmi remény, fanatizmus etc., de ha szorosan úgy áll a dolog, hogy valjon ki legyen kettőtök közt „boldog", akkor mindenki saját magát fogja (bármit is pletykázott azelőtt) mindenekelőtt rekommendálni. És aztán ez az igazi „szeretetnek" próbaköve.

Szeretet dolgában – mit nem szabad szerelem érzetével egybezavarni – az a különös, hogy valamint egy ember a másikhoz vajmi sokszor nem igazi, de egyedül majomszeretettel viseltetik, mely ennek éppen nem használ, de felette nagyon árt: úgy az ember általján véve – és e tekintetben igen kevés kivétel van – rendszerint magamagát éppen nem szereti igazán, de csak majomként.

Honnét aztán természet szerint az „egoizmus", minden disztinkció nélkül, legalacsonyabb emberi kvalitásnak hirdettetik.

Az ember éppen nem cselekszik mint egoista, ha katona*ménage*-ban kiveszi saját ebédilletékét és nem tűri, hogy azt pajtása nyelje el orra előtt, szinte nem teszen mint egoista, ha magát osztályi vagy végrendeleti dologban megcsalatni nem engedi; vagy mert valami zsíros vállalatban illő részt veszen; hanem egyedül azáltal nyomja az egoizmus bélyegét saját magára, ha mások megrövidítésével kapja el a legízletesb darabokat, ha osztály vagy végrendelet alkalmával mások megcsorbításával hizlalja magát, ha kincseket teremtő vállalatokból másokat kirekeszt – szóval: ha csak maga s egyedül maga akarja élvezni a világot és élire verni a pénzt.

Ámde kérdem, ki így cselekszik, ugyan szereti-e igazán magát? Bizonyosan nem, hanem csak mint majom. Mert ily éhes fogások által, mindent mindenben véve, magának bizonyosan sokkal többet árt, mint amennyit használna, minthogy ilyféle eljárások, melyek többet-kevesebbet mindig kígyót szállítnak és hagynak az ember öntudatában, lelkiismeretében, csak egy oly név szerinti boldogságot képesek elővarázslani, melyet a világ tán bámul és megirigyel, de az, kit illet, nemcsak nem érez, sőt ha lehetne, vajmi szívesen szeretne magától lökni vagy legalább felejteni.

Hát ugyan ki az, ki nem majomként, de igazán szereti magát? Valóban nem más, mint azon egyén, ki soha sem testét, sem lelkét nem sérti – midőn azon bölcs még jobban és erősebben szereti magát, ki emellett mindent el is követ, mi testének és lelkének szebbítésére és nemesítésére szolgálhat.

Mert valjon, minden illúzió nélkül, mily nagyobb kincset szerezhet az ember magának, mint egészséget és lelkiismeretének helybenhagyó dicsérő voltát. Ennél becsesb kincs a világon nincs, hol minden mulandó s hol még a legpezsgőbb egészség is végre megtörik, s egyedül a lelkiismeret kíséri a földi lakost másvilágba.

Mily kimondhatlan sokat fejez is ehhez képest ki azon magyar tanácsmonda: „becsüld meg magad". Mert hiszen ki iga-

zán megbecsüli magát, azaz személyét, mely testből és lélekből áll, az nemcsak meg nem sértendi magát, de kettős individualitását tekintve mind testét, mind lelkét tehetsége szerint szebbítni is fogja.

Ezen tant kimondani: „Ne sértsed testedet és annál kevesebbé lelkedet, sőt szebbítsed és nemesítsed egyikét, mint másikát" – igen-igen könnyű. Valamint ezen tannak helyességét átlátni és *bona fide* elismerni sem nehéz feladat.

Mi azonban ezen tannak alkalmazását és az azzal egybehangzó eljárást illeti, ez annál súlyosb feladat, és valóban oly probléma, mely még eddigelé feloldva éppen nincs.

IV. Henrik mint jó és okos király fénylik a múltban. Minek bebizonyítására, legalább mi jószívűségét illeti, számtalanszor felhordják azon atyáskodó fohászát, melyhez képest minden franciának fazekában naponkint egy-egy csirkét vagy kappant óhajtott látni.

És igaz, ezen óhajtás szívének legnagyobb dicséretére szolgál, csakhogy „óhajtáson" eddigelé még senki jól nem lakott, és igen erősen még senki meg nem hízott - miszerint a nép, s lehet mondani, minden nép, noha igen tudja becsülni a jó szívet, mi minden emberiben *conditio sine qua non*, sokkal magasabbra becsüli azon egyént, ha nem is fejedelem, ki ily szép óhajtás mellett vagy helyett közbenjárása vagy tanácsa által belé is tudja tenni fazekába azon csirkét vagy kappant, melyen aztán igazán jóllakhat és kellőleg kihízhat.

A jóakarat, ha nem hiú furfang és valóban több, mint azon sokszor hallott *wir werden schon machen* nótája, azonban *implicite* magában foglal bizonyos ígéretet, melyhez képest például IV. Henrik, ki, mint tudjuk, őszinte és nemes lovag szellemű volt, bizonyosan mindent el is követett, mihez képest a csirkék és kappanok nemcsak *in effigie*, de valósággal is felvigasztalják jobbágy fiainak szívét.

Sikerrel cselekedett-e ezen téma körül? Nem tudom – hanem midőn egy ily atyai szavakban nyilvánított jó akarat, ha puszta óhajtásnál nem is terjedett tovább, mindenesetre mégis több háladatot érdemel, mint ha még csak ily óhajtás sem nyilváníttatott volna; én általján véve bármily szép hangú óhajtást

csak egy baktát érőnek sem tartok, ha az okosság, tudomány és erős akarat által nincs váltig istápolva!

És így azon óhajtás, sőt a legforróbb ima: „bár szebbülne az emberi faj mind testileg, mind lelkileg", nem ér legkisebbet is, ha ezen óhajtás csupa áhítatosság és egekbe küldött fohász marad.

Hogy ezen dicső feladatnak sikere legyen, „tenni kell". Éspedig mindenekelőtt mindazon balfogások elhagyásában, melyek ezen fő feladattal ellentétben vannak, és aztán mindannak előmozdításában, mi e fő feladatot elősegíti.

Minden időben voltak magasb felfogású egyéniségek, kik az emberiség szebbítését tűzték ki törekedésük fő tárgyául. Különösen jó sikerrel e tekintetben azonban nemigen működtek. S ugyanis mert egyoldalúlag vagy a testnek, vagy a léleknek kicsinosítására fordították legtöbb figyelmüket, holott e tekintetben egyedül a legnagyobb harmónia állítja az embert igazán talpára; főképp pedig azért nem volt fáradozásuknak nagy haszna, mivel minden egyénre nézve úgyszólván egy kaptára verték okoskodásuk teóriáját. Honnét aztán a fizikumot tekintve egy vagy más népnek több vagy kevesebb általános testi szépsége korántsem valami bölcs szisztémának eredménye, de jobbadán véletlen dolga, melyre egyedül körülmény és a játszi természet negédje *influál*t egy kissé; úgy, mint bizonyos tájakon szebb és erősebb a medve, nagyobb és futóbb a nyúl, mint másutt, anélkül, hogy e tekintetben legkisebb emberi tény is a véletlennek és természeti kifejlésnek valami direkciót adott volna.

Már mi az ember metafizikai részét illeti, erre nézve a világ bölcseinek nagyobb befolyása volt, ezt nem tagadhatni – csakhogy itt megint vagy puszta teóriák hajhászatában meríték ki tehetségüket, vagy egyedül praktikai empíriára rakták szisztémájok sarkalatát. Mihez képest úgy, mint a Nap ma sugárzik a világra, tanult, tudós és okos nemzetekre ágozik el az emberiség. A német például bizonyosan a legtudósabb, de korántsem a legtanultabb és éppen nem a legokosabb – a francia nem oly tudós, de tanultabb és okosabb, mint a német, midőn az angol bizonyosan a legokosabb, de nem oly tudós, mint a pedantikus német és tán nem sokkal tanultabb, mint a francia.

[17. ÁLLATOK SZEBBÍTÉSE FAJTANEMESÍTÉSSEL]

Állatoknál a szebbítés aránylag igen könnyű. Jóllehet állatoknál nem szabad összezavarni az individuális szépségnek ideálját, mi noha nem éppen különös mesterség, mégsem minden nehézség nélküli, minthogy minden állatszebbítési procedúra előtt tisztán kell tudni, hogy azon állat, melynek szebbítésére törekedünk, valjon mily végcélra tenyésztetik és neveltetik.

Így például a disznót nem használjuk arra, mihez képest hátán a bécsi Praterben produkáljuk magunkat; a lovat ellenben nem arra, hogy az mint sült valami úri táblán paradírozzon.

A disznó továbbá éppen nem szép, ha madárhúsú és hízni sehogy sem akar, valamint a ló viszont igen rút teremtés, ha disznó kvalitásokban excellál!

Úgyhogy valamint az individuális állati szépségnek fogalma igen különböző, és egyikben az igen szép, mi másikban különösen rút, és egy állat ezen célra, a másik ellenben azon célra használtatik, mely célok, mint a disznó és ló példában láttuk, néha egészen *diametraliter* ellenkezők, magamagától következik és értetődik, hogy a disznót nem kell úgy nevelni, mint a lovat.

Ámde harminc-negyven év előtt ugyan volt-e sok mezei gazda az egész kontinensen, ki nagy különbséget tett volna a disznó- és lónevelés közt? Bizony alig. Mert az egész nevelési differencia körülbelül abban állott, hogy a disznónak nem adtak zabot, a lovat pedig nem kínálták meg moslékkal.

Sőt több helyeken például a lovat oly metódus szerint tenyésztették, mint Angliában a disznót, s eszerint mintha a produkálandó ló valami különösen jóízű pecsenyének egykori *reprezentáció*jára lett volna *praedestinál*va.

Anglia, hol az emberek általján véve igen okosak, mert teljes szabadsággal gondolkozhatnak és eszerint nagyon gyakorolják magokat mély gondolkozásban, Anglia az állattenyésztés ügye körül is megnyitotta az emberiség szemeit.

Ki gondolkozásban gyakorolja magát – mely műtételre, hogy annak sikere legyen, a gyakorlás szintoly szükséges, mint akármi másban –, az igen sokat fog észrevenni, mi egész légió tudós

előtt, noha sokat tanult és mindegyre tanul, vastag homályban lappang.

És így jutottak a gyakorlott gondolkozók azon természeti tényre, miszerint igen közeli rokonok egyesüléséből rendszerint oly produkt támad, melyben nem csont, nem ín, de hús és zsír *praevaleál.*

Már miután ezen faktum meg nem szűnő kísérletek következtében mindinkább a „bizonyosnak" sorába emelkedett, okvetlen arra intette az illetőket, hogy a lovat és disznót tán nem kellene egy kaptára vert metódus után egybepárosítni, mert hiszen lóban csont és ín a fő rekvizitum, midőn disznóban, mert sem csontja, sem ina nemigen jóízű, a hús, szalonna és zsír képzi a fő kelléket.

Angliában ennélfogva lovakat kivált versenyzésre neveltetnek, és melyeknek *caeteris paribus* nem lehet elég csontuk és inuk, nem tenyésztenek belfajzási *(Innzucht)* szisztéma szerint. És e tekintetben oly általános ezen nézet, sőt oly károsnak tartatik az ellenkező bánásmód, hogy nincs istállói kis újonc, ki ne kárhoztatná azon eljárást, mely ezen valóban *„civitati donatum"* regulával ellenkeznék.

Magam voltam oly esetben, hogy egy fiatal kancámat, mely másnap távozandó vala, még előbb egy híres ménlóval egybeházasítni kívánnám. Tíz font volt a hágatási díj. És noha az angol igen szereti a pénzt, mégsem mertek a ménló körül forgolódók hallgatni, és azon észrevétellel leptek meg, hogy az érintett csődör kancámnak legközelebbi nagybátyja, és eszerint nem volna tanácsos őket egy harmadik lény kiállítására egybepárosítni.

Én ezen *confidentia* által, mint mondám, igen meg valék lepetve, mert azon időben, mikor ez magát előadta, nékem *patrio more* ilyes tenyésztői titkokrúl legtávolabbi ideám sem volt. Az angol lovászokat pedig mi bírta efféle szincerizálásra? Valóban nem egyéb, mint azon nemzeti angol köz*opinio*, mely erősen *reprobál*ja azt, ha egy szegény kontinentális tudatlant, mint én valék, igen otrombául megcsalják, *quia sunt certi denique.*

Számos évvel e kis eset után Mezőhegyesen üdvözlém a felkelő napot. S ugyan mit láttam ott? Többek közt azt is, hogy bi-

zonyos „Nonius" francia normand csődör, úgy, mint *illo tempore* az elázott boldog emlékezetű Lót, saját leányival tartott menyegzői ünnepélyt. És mikor ezen eljárásnak felette célirányos voltát különösen megdicsérém, ha ti. nem jó lóval, de jó pecsenyével szándékolják megajándékozni az apostoli királyt (mert akkor egyedül a király volt apostoli, és csak azóta lett a császár is azzá, az ember nem tudja, mily Szilveszter közbenjárása által), ugyan mivel csukták be számat? Azon helyes argumentummal, hogy az angol úgy tehet, mint neki tetszik, midőn a világhírű *Beschäldepartement* megint saját esze szerint cselekszik; honnét aztán oly különös lóexemplárok, mint amilyenek akkor a mezőhegyesi füvet rágták, sehol sem *illustrál*ták oly nagy számban a széles földet.

Lábcsontjaik mindinkább kevesedtek és keskenyedtek, de annál nagyobbra nőtt fejük, és ezek közül sokan oly görög tudós profilt öltöttek magukra, hogy alkalmasint Thalés sem dicsekedhetett nagyobb bölcsességet áruló képpel, s kivált négy testvérnek oly kitűnő szép ábrázatja volt, mit az ostoba *vulgus Rammsnas*énak csúfol, hogy négy ily főből egy kissé ügyesebb bognár minden faragás nélkül, csak összeillesztés által egy gyönyörű nagy kereket csinálhatott volna; több mint egy darab lófféle állat pedig olyannyira és oly ügyesen utánozta mindenben a *mulát*, hogy a félig-meddig *scrupulosus* ember, ha neki mondják és ő el is hiszi, azért mégis a világért nem merte volna adni becsületszavát, hogy azon állati gyümölcs, melyet bámulva szemlélt, valóban ló és nem *mula*.

Angliában a *systematice* eszközlött párosítás által valódi csudákat vitték végbe.

A folytatott belfajzás által oly berbécsfaj támadt, melynek alig van csontja, de annál erősebben bővelkedik vajmi *délicat* húsban. Disznók találtatnak ott igazi *artefactum*ok, melyek meghízlalásra oly hajlandók, miszerint, mint a mese tartja, még akkor is híznak, ha nem is nyelnek semmit is, csak szünetlen tükörben szemlélhessék és csudálhassák önmagukat.

Párosítás által minden célra legalkalmasb lovat ki tud állítni az angol. Mert hiszen egy ló minden célra lehető legalkalmasb nem lehet, de valamint az agár, kopó, vizsla, komondor más és

más szolgálatra alkalmas, és egyik a másiknak szerepét éppen nem vagy csak felette hiányosan viselheti, szintúgy szakadozik sok ágazatra a lovak használata, és valamint a paripa – mely magyar szójárás szerint „terem", minthogy a valóban jó paripa, legalább régi időkben, igazi Isten-ajándék volt – nem illik nehéz targonca elé, úgy például azon elefántféle ló*species*, mely Londonban a serhordókat szállítgatja, megint minden bizonnyal nem való nyereg alá. Minél kultiváltabb valami ország, annál több külön árnyéklatra szakadozik a lovak mineműsége és haszonvétele, midőn primitív nemzetek csak „mindenes" lovakkal vannak ellátva, melyeknek ehhez képest minden bármiféle szolgálatban kell eljárniok, honnét aztán nem kell azon bámulni, ha némi ló éppen oly kitűnően felel meg rádisputált kötelességének, amint hogy az agarászó komondor és a vizsla kopó is vajmi torz látvány.

Angliában mái időkben a versenytelivér mén legtöbb ló*species*nek *generator*a. Egyedül a külön-külön kanca határozza el a produktumnak mivoltát. Telivér mén telivér kancával versenylovat nemz. A versenyló azonban még nyereg alá sem mindig alkalmas, például kétszáz font nehézségű egyéniség szolgálatára. Mert a telivér nemigen bírja a terhet, és általján véve nem nagy volumen. Ezen célnak elérésére tehát oly lovat kell kiállítni, mely nagy testű és erős csontú és eszerint nem hajlik, ha a kétszáz fontnyi „Önehézsége" ráveti magát. És ilyféle ló akármennyi van, mely két, sőt három mázsa alatt sem roskad össze, menjünk csak Stájerországba, találunk ott eleget. Igen, de tud-e az efféle táltos teherhordás és lépve menés mellett még valami más mesterséget is? Például bír-e széles sáncon, magas korfán átszökni, sebes vágtatva süppedékes réteken, mély szántású telkeken eső után órákig haladni? Ilyes lovat az anyatermészet nem adott, de ehelyett a természetnek atyja, az Isten ti. tett valamit az embernek homloka mögé, mit „velőnek" neveznek, s minek kellő használatával valamint a savanyú kis vadkörtélyt édesíteni és nagyobbítni tudta, szintúgy kiállíthat oly lovat is, mely némileg a versenytelivérnek kitűnő tulajdonit magában egyesíti a teherhordó, lassú lónak elsőségeivel.

Ily *artefact* produktumot azonban nem hagyja ménnek,

mert tapasztalásból tudja, hogy valamint a mula de még csak *generator*i tehetséggel sem bír, úgy az ily *mixtum compositum*-féle félvér vagy vadászló megint nem képes nemzeni oly jó lovat, mint maga, és így lefelé több generáción keresztül tökéletes elaljasodásig, honnét aztán, mint érintők, azzal vigasztalhatja magát az efféle egyébiránt igen hasznos zagyvalék, hogy „paripa" méltóságra késeltetik.

És e tekintetben is mily tündöklő *ignorantia* uralkodott csak kevés évvel ezelőtt szinte az egész kontinensen, hol annyi ló-tudós kimondhatlan vehemenciával pattogott nyelvvel és betűvel az angol telivér ellen.

Egy ilyféle nagyhírű ló-tudálékos és *hyppolog* tanár egyszer különösen el volt ragadva valami kitűnően jó állású vadászparipám szemléletén. „Én az angol telivért nem szenvedhetem, így hangzott okoskodása, mert sík gyepen, kis gyerkőcével hátán, versenyezésen kívül tulajdonképp ugyan mire lehet használni? Ha meglett ember ül rájuk, összehajlanak, mintha hátgerincük nádból volna, töltésen a legparányibb kavicsban elbotlanak, mert lábaikat alig emelik a földtől, felette rossz ügetők, kimondhatlan restek, és mégis ha vágtatnak, oly kemény a szájuk, miképp alig bír velük a legerősb is, sáncon, karfán nem tudnak vagy legalább nemigen szeretnek átszökni, hámba rendszerint éppen nem engedik magukat fogni, és emellett általján véve oly keskenyek, szűk mellűek s néha annyira »*Tanzmeister*« állásúak, hogy valóban nem volna kár, ha egytől egyig mind kipusztulnának! – Volna ezen vadászló, mely mindent magába egyesít, ménló, és nem paripázta volna meg azt az angol bohó originalitás és ki nem magyarázható furfang – mihez képest ezen nemzet felette sokat egészen másképp teszen, mint a többi emberiség – én minden ménesgazdát felhívnék és *persvadeál*nám, hogy ne sajnálja a pénzt ily gyönyörű *acquisitió*túl, de adjon érette, ha kell egy falut, csak kezeiből többé ki ne eressze e kincset."

S igaz, az angol mindenfélét egészen másképp teszen, mint a többi emberiség, és itt csak az a kérdés, hogy e kis és nagy rész között melyik cselekszik okosabban és melyik cselekszik oktalanabbul?

Angliában az agarászat nagy divatban van, és azon számtalan fogadások következtében, melyek ezen időtöltést kísérik, az agárfaj is oly tökélyre emelkedett Britanniában, mint sehol egyébütt a széles világ hátán.

Mesélik, hogy bizonyos agarászó tekintély tetemes fogadást tett, miszerint ő oly agarat állítna ki, mely minden versenytársát kifutná, de erre nézve több időre volna szüksége – mi ellen nem volt kifogás.

Ő így okoskodott: „Ugyan miért csípheti és csípi meg az agár a nyulat? Azért, mert van valami benne, mi őtet a nyúl megkergetésére feltüzeli, de ez nem elég, mert számtalan vizslában, komondorban és kanászkutyában szinte lappang ilyesvalami, és azért mégis hiába hajhássza a sebes lábú vitézt; tehát az agárnak testalkotása is szükséges arra, mihez képest nyúllal diadalos versenyt fusson. Igen, de honnan van az, hogy számtalan agár, melynek testalkotása lehető legcélirányosb, mégsem oly hatalmas futó, mint valami más agár, melyből éppen ki nem tetszik, mily rendkívül sebes. Ez azért van, mert azon »valami«, mely az agarat a nyúl után sürgeti, az egyik agárban oly nagy mértékben létez, mihez képest habár teste nem is »minta«, mégis kifutja a legkitűnőbb testalkotásút, spedig, mert midőn ez lelkesedése következtében kiszakadásig erőlteti magát, addig a lelketlenebb, magát kímélve, csak ímmel-ámmal jár el tisztében." A dolgot ily világban látván, észrevette, hogy nincs kutya*species*, mely annyira telisded-teli volna azon „valamivel", mi a kutyát más állatok ellen huszítja, mint a bulldog. Igen, de négyszegletű testalkotása igazi szatíra nyúlkergetésre! Mit tett tehát nagyérdemű kutyatenyésztőnk? Ő több generációkra terjesztette fogadási plánumát. Legelső egybekelés után, hol a bulldog szerepelt mint férj, és a vőlegények ezentúl is mind e részről kerültetkeztek, oly kutya támadt, mely fél bulldog és fél agár volt. E családból most a legtöbbet ígérő úrfi egy szép agárleányzót vett feleségül, mihez képest ivadékuk 1/4 bulldogot és 3/4 agarat reprezentált, és így vitetett ezen genealógiai experiment tovább és tovább, míg végre egy oly eb lépett tán a nyulak legnagyobb szerencsétlenségére agarászati versenytérre, melyben – már nem tudom bizonyosan, de mint gondolom – egy percent bull-

dog volt, a többi kilencvenkilenc rész pedig egytől egyig mind tiszta agár.

Megnyerte-e fogadását az ily módon experimentálgató természetbúvár, bizony már nem emlékezem, valamint arra sem mernék esküdni, valjon igaz-e ezen kis mese – de minek is? A gondolkozónak elég világosan meg fogja súgni ezen anekdota, hogy állattenyésztésben még nem elég egybekötni kant a nyősténnyel, de vajmi sokat kell szemügyre venni a nemzendő pároknak kiválasztásában, hogy azon tehetségnek kellő sikere legyen, mellyel az Isten megáldotta az embert és mely szerint hatalmában van az állatokat, individuális használatukhoz képest, bizonyos pontig, sőt tetemesen javítni.

Egyik legfőbb tényezője az állatjavításnak egyébiránt mindig az: a legszebb és legegészségesb párokat egybekötni, a nemzőket, mint nemkülönben ivadékaikat, jól tartani és az ily bánásmódot generációrúl generációra következetesen folytatni.

Ezen most felhozott eljárás nincs nagy nehézséggel egybekötve, mert a rút vagy kevésbé szép és egészséges darabok vagy mészárszékre jutnak, vagy egy kis operáció által eltiltatnak *species*üknek netaláni elaljasításától.

Ménlóbúl, ha nem tökéletes minta vagy nem képes, mint felhozott egykori vadászlovam, magát hasonlóul jó kvalitásban reprodukálni, paripa lesz vagy legalább lehet; bika helyébe ökör lép; kos mint ürü folytatja rövid életét etc., úgyhogy állatoknál a szebbítési processzus aránylag igen könnyű.

[18. AZ EMBERI NEM SZEBBÍTÉSE ÉS A SZABAD AKARAT]

Lépjünk most az emberi nemnek szépítési terére. Mily kimondhatlan nehézségek gördülnek azon mindenünnen elé!

Az embernek szebbitése, mert nemcsak testérül lehet szó, de tekintetbe legfőképp lelke veendő, oly szövevényes, oly súlyos ügy, melynél ugyan nem lehet semmi is dicsőbb, mely azonban oly különös nehézségekkel jár, hogy abban tökéletes sikerrel tenni valami kimerítőt teljességgel lehetetlen, mivel ez felülmúlja az emberi tehetségnek körét, és ekképp legalább arra kötelesség minden módon törekedni, miszerint ezen magasztos

célhoz lehető legközelebbre emeltessék az emberiség! Boldog, ki ezen általános felemelkedési ügyben tevékeny és sikeres részt vesz.

Az emberi szebbítést természet szerint a testtel kell kezdeni, mert az élet elején teljességgel lehetetlen lelki táplálékot nyújtani a kis földi pályafutónak.

Lehet-e azonban e kis pályázó egészséges, erős és szép, ha nemzői nyavalgók, gyengék és rútak?

Sokan azt állítják, hogy a természetnek reproduktív ereje oly nagy, és a természet emellett annyira titokteli, miszerint nemritkán igen szép ivadékait látjuk vajmi rút szülőknek és viszont. Idő- és betűkímélés végett csak akkor fogjuk a test kvalifikációjára nézve az egészséget, erőt és szépséget disztingválni, mikor e tulajdonokat elkülönözve boncolgatjuk, midőn ezennel *semel pro semper* nyilvánítjuk, mihez képest mi az emberi testi szépség alatt általján véve testi egészséget és erőt is értünk, aminthogy a nyavalgó és gyenge valóban nem is lehet igen szép, és e tekintetben a „szép" mindent kimond, midőn az igen egészséges ember tán nem erős, az igen erős pedig éppen nem szép.

És ezt nem tagadhatni, csakhogy az ily esetek kivételek. Valami tant pedig „kivételre" alapítni nem lehet, nem szabad.

Hogy rút atyának és rút anyának szép fia és szép leánya van, mi elég sokszor fordul elő, ezt egyébiránt némileg elérhetni, mert egypár holnap és kivált egypár év lefolyta alatt a kisdednek életbe lépte óta igen sokat lehet annak szebbítésére cselekedni, miben szülei nem részesültek. Így meglehet, hogy a szülők romlott tejet szoptak, mirigyes tájakon laktak, foguk megőttével szegénységök miatt rosszat vagy egészségtelent rágtak, sok nélkülözés és munka megtörte őket, míg a szebbre fordult kisded mindezen megrövidítéseknek tán éppen nem vala kitéve, sőt minden lehető életelőnnyel váltig el volt látva.

Azon, noha igen ritka, de azért néha magát mégis előadó eset, mikor kitűnően szép szüléknek éppen nem szép, de egyenesen rút ivadékuk van, már nem oly könnyen magyarázható. E különös negédjét a természetnek sokan annak tulajdonítják, hogy miután az ember nem lehet mindig szebb és szebb, de a földön e tekintetben is létez bizonyos „*nec plus ultra*" – a per-

fekt szépségű szüléknek ivadéka nem emelkedhetik még magasb szépségre, de annak okvetlen lefelé kell gördülnie. De ezen okoskodás hiányosnak mutatkozik. S legelsőbben is, mert eddigelé legalább sem férfiú, sem asszony még nem élt, ki minden legkisebb csorba nélkül testileg oly *perfectio* lett volna, miszerint a *nec plus ultra* jelét viseli, és a legszebbeknél még szebbeket is tud képzelni az emberi velő. És aztán miért ne lehetne egészen perfekt szépeknek ivadéka, ha nem is perfekt szépség, mégis igen szép; s ugyan mi motiválja azon legördülési véleményt, melyhez képest, mert bizonyos ivadék nem lehet szebb vagy csak olyan szépségű is, mint voltak nemzői, annak egyenesen rútnak kellene lenni?!

Úgyhogy ha a természet negédjének és a jobb dajkálási metódusnak bármily nagy koncessziókat is tenni készeknek valljuk magunkat, azért tán mégsem ugrunk igen félre a valótúl azon állításunkkal, mihez képest többet-kevesbet és általján véve, egyedül szép emberek nemzhetnek és fognak eszerint nemzeni szép gyermekeket. Állatoknál ezen procedura helyessége és sikeres volta több, mint valami *civitati donatum,* mert egyenesen világelismert, naprúl napra erősebben bebizonyított tény. S miután testére nézve az ember semmivel sem különb, mint állat, magamagából foly, miszerint az emberi test szebbítési művének sikere mindenekelőtt attól függ, hogy a szép asszony szép férfiúval egyesüljön!

Igen, ez az emberi szebbítésnek legmélyebb sarkalata.

De valjon mi történjék mindazokkal, kik nemcsak nem szépek, de rútnál rútabbak és telisded-teli vannak a legtarkább nyavalákkal, pedig az emberi fajnak nagy, sőt tán a legnagyobb része igazságosan illúzió nélkül mérve és kitapogatva, többet-kevesebbet bizony ezen társaságban leli földi helyzetét.

És ím, itt lappang azon egészen semmi módon le nem győzhető akadály, mely soha nem fogja engedni az emberiségnek általjános testi *purifikáció*ját és ekképp lelki fényesbítését is, mert rendszerint csak a szebb testben lakik a szebb lélek.

Ha sok ember nem volna természetes ökör és Isten adta paripa vagy ürü, melyet a német méltán „*Ein Roß, ein Schöps*" címmel illet, és ha szabad volna ilyeseket mesterségesen azzá tenni

testileg, mikké őket az anyatermészet mostohasága tette lelkileg – ó, akkor nem volna baj, és egyedül egy kis bikacs által éppen úgy lenne biztosítva az embernek szebbítése, valamint naprúl napra szebbül mindazon sok árnyéklatú háziállat, melynek célszerű párosítását irányozza és annak elaljasodását lehetetlenné teszi az ember.

Nem egy az emberiség felemelését szomjazó bajnok állott már azon véleménnyel síkra, hogy miért ne volna kivált alkotmányos kormánynak joga törvény által azon egyéniségeknek egybekelését hátráltatni, sőt egyenesen eltiltani, kiknek testi állapotja nemcsak nem kezeskedhetik szép utódokért, sőt kik bizonyosan vagy legalább minden hihetőség szerint kénytelenül egy felette rút nemzedéknek lehetnek és lesznek szerzői.

Ha szabad katona újoncokat szedni – így okoskodnak – és ezektől vérük ontását, sőt életük feláldozását is szabad azon ürügy alatt követelni, hogy ezen oly igen drága áron megvásároltassék a béke és az általános felvirulás (mi sokszor éppen nem vásároltatik meg, és hiába folyt a vér, és minden haszon nélkül szakadt ki számtalan lélek), ha továbbá szabad közbátorság vagy magasb politikai nézetek *praetextus*ánál fogva valakit vagyonától, szabadságától, de még életétől is megfosztani (mi szinte sokszor egészen ártatlanokat sújt), és ha továbbá azon veszteséget is el kell viselni és el kell tűrni, melyet az emberi faj testi szépségére nézve csatatéren, sőt börtönben, de sokszor még vesztőhelyen is elkockáz (mert hiszen a katona rendszerint szebb része a lakosoknak, s fájdalom mondani, a túlcsapongók is majdnem mindig a legszebb egyéniségek), akkor, így okoskodnak, valjon tilos-e az emberi elrútítás és elaljasodás árja ellen gátot vonni, sőt ily *provizió* nem legszentebb kötelesség-e? És midőn a katona, az elítélt testének legnagyobb kincsét veszti, ti. életét – ugyan mi nagy áldozatra ítélné a törvényhozás azokat, kiknek az egybekelést megtiltaná? Semmi egyébre nem ítélné, mint absztinenciára, mily testi gyötrésre minden jobb nap és számtalan vajmi lelkes és magos erényű egyén, kitűnő szépségének és pezsgő egészségének dacára, szabad akarattal s örkényt saját maga elítéli magát.

Volt e világon már több oly nagyszabású *zelóta* (gondolná-e

az ember?), ki e tekintetben még sokkal magasabbra csigázta követelését. Ezek ily indokokkal illusztrálták témájukat.

Ha a legtisztább (és mint sokan mondják, az egyedüli üdvözítő) vallásnak főnöke, a pápa (és ekképp az első keresztény) még szinte csak tegnap *systematice* megparipáztatta jobbágyainak bizonyos részét, és e tisztben lelkiismeretesen tán még ma is eljár, spedig egyedül azért, hogy emberi kappanyhang dicsérje Istent Szent Péter-imoda tág boltozati alatt vagy mulassa a világhírű Vatikán falai közt valami *concert spirituel*-ben bíbornokait és ezek húgait és *cousine*-jeit, mert hiszen az nem kétséges vagy legalább igen hihető, hogy az isteni hatalmak könnyebben engesztelődnek, ha ilyféle tollatlan kappany intonálja szavát, mi nekiek okvetlen különösen tetszik, mint mikor egy szegény kakas vagy egy szerény csirke énekli el természetes *cantus*át – ha ilyes történhetett (valóban történt, sőt tán történik még ma is), éspedig egyedül egy kimondhatlan émelygős és valóban meg nem magyarázható ízlésficamlásnak kielégítése végett: ugyan – így tudakozódnak az efféle kíméletlen igazságbúvárok –, ugyan nem szabad-e akkor egy igazán keresztény kormánynak, melynek, éppen mert keresztény, legfőbb elve nem lehet más, mint „emberszeretet", éspedig a lehető leggyönyörűbb, legmagasztosb célnak elérése (ti. az emberiség testi-lelki szebbítése) végett szinte azon módhoz nyúlni, mely a világot elundokítván, a kappany énekes izék kiállítására szolgált a legfőbb szentszéknek? Valjon ha ilyest nem tiltott, sőt elősegített vagy tán még parancsolt is isteni kormány aljas okból, valjon miért ne hagyná azt helyben, sőt miért nem parancsolna világi kormány szinte olyast fenséges ok miatt?

Tudom, kik e sorokat tán olvassák, nagyobbrészt egyenes *sacrilegium*ot fognak azokban találni, kivált mái időkben, mikor naprúl napra ismét mindinkább divatba kezd jönni a *hypocrisis*, vallási misztifikáció és furfang.

„Nem tagadhatni – így szólnak a pápai ügyvédek –, hogy régi időkben (?) történtek néha ily *aberratiók*, mi elég sajnos, és csak azt bizonyítja, miszerint még a legelső keresztény is (mert hiszen ő is csak ember, noha *infallibilis* ember) olykor csak ezen mottóval képes magát némileg mentegetni: *errare humanum est*.

De egyedül a legmérgesebb, még a legszentebbet is sárba gázolni akaró malícia foghatja azt az *infallibilis* Szentszékre, hogy ilyes tény, melyet fehérre mosni távolról sincs szándékunk, mert magunk is elismerjük annak helytelenségét, valami parancsnak vagy bármily erőszaknak lett volna következménye, vagy hogy az különösen a szentszéki jobbágyokat illeti. Ilyest csak legtávolabbrúl is feltenni igazi *infámia*. Az egész mindig barátságos szerződés útján ment végbe, és soha nem nyúltak késhez, mielőtt a leendő kis kappany-trubadúr nem nyilvánította volna világos és tökéletes konszenzusát! És valóban, ha azon mérges tollú *detractor*ok, kik gúnyturháikkal mindent, még a legszentebbet is bepiszkolják, tanúi lettek volna azon nemritkán előforduló gyönyörű szcénáknak, mikor szülőkhöz vonzó pietástúl indítva nem egy szép fiú kész volt, sőt magamagát ajánlotta áldozatul, hogy szegénységbe esett vagy *ab incunabulis* ilyféle szurokban nyomorgó nemzőinek jobb kenyeret szerezzen; és ha emlékezni akarnának azon szív nélküli forradalmiak, kiktűl most a világ túlárad, mindazon celebritásokra, mint voltak Marquesi, Velutti *et Co.*, kik egy kis pici áldozatért oly nagyon felgazdagodtak, és kik (ha azzal nem is, amivel minden komisz ember) legalább gyémántok és drágakövek manipulációjával szépen eltölthették idejöket, és kik mindenesetre historikusabbak, mint a legtöbb fejedelem, kikről, alig álltak odébb, és róluk senki nem tud már semmit; végre ha csak egy kis méltánylatra akarnák venni azon faktumot, melyet senki nem mer kétségbe vonni, hogy az ilyféle énekes izék kivétel nélkül igen bő koszttal voltak ellátva, különösen jó fizetést húztak, le inyokra sem voltak kénytelenek költeni egy baktát is, és ekk pp sokkal jobb dolguk volt, mint amilyennel dicsekedhetik sz ámtalan szegénylegény, kinek semmi fizetése nincs és kinek, ha valamit rágni akar, irgalmatlanul sokat kell dolgozni és izzadni, és kit mindefelett nemritkán még a leányok és asszonyok is olyannyira megkínoznak, hogy végre nem győzi még csak szusszal sem – ha mindezt kellő tekintetbe vennék, vagy ezen tagadhatlan faktumokat legalább egy kis részrehajlatlanság nélkül fontolgatni akarnák azon vallástalan szörnyek, kik a legnyilvánosb csudákat is szemtelenül tagadni merik, bizonyosan

másképp szólnának vagy (mert nem lehet szájukat könnyen befogni) elpirulva háttérbe vonulnának szégyentől elepesztve. Mi magunk sem tartjuk helyesnek és ekképp helybenhagyandónak ezen most divatból lökött *aberratió*t, mit tétova nélkül megvallunk, de azért nem lehetünk vakok azon számtalan indokok iránt, melyek azt a „megbocsátható" tévedések sorába emelik – mert midőn nehányak, noha nemigen, de mégis egy kissé szenvedtek, addig másrészről mily szép mennyország nyílt meg sokaknak számára! Ha más életélvezetekről nem is szólunk, és csak azt hozzuk emlékezetbe, mennyi szegénynek gyomra tölt meg ezen provízió által nemcsak jó ebéddel, de még szép vacsorával is, ki azelőtt (igaz, oly tudatlanul) ugyan énekelhetett mint kakas, de egyszersmind koplalásban is váltig gyakorolhatta magát; ha csak ezen indokot hozzuk fel, bizonyosan minden jobb ember velünk kezet fog, és nem lesz elég szemtelen az ebbeli megbocsátható eljárást lemoslékozni."

Ilyformán kong a paripázási csekély és ekképp könnyen menthető *aberratió*nak defenziója!

Ha huszonnégy, harmincéves férfiú, ki nem lakott mindig és nem lakik La Trappe-ban, az egész világtól elszigetelve, csak magát és a *patres*eket csudálva, de tökéletesen tudja, mi a menyecske, és az Istennek ezen boldogságot osztó teremtését kellőleg és méltánylani bírja; ha egy ilyes érett tapasztalatú egyén minden lehető terrorizmus nélkül, szabadon és önkényt, akármily célból rááll „egészségének" csonkítására, ám akkor ezen elhatározást *liberum arbitrium*nak el akarom ismerni.

Tíz, tizenkét éves fiú azonban, a bevett *usus* és divatozó praxis szerint, e fontos kérdés körül nem határozhat semmit, mert legtávolabbrúl sem tudja teendő áldozatának becsét, úgyhogy ha meg is engedjük, miszerint lehetnek oly esetek, hol a fiúi pietás ily tettre felhevít, borzadalommal kell azon szüléktől minden jobb embernek elfordulni, kik gyermekeik részéről ily áldozatokat elfogadni képesek; midőn azon csúf csábítók, kik ily áldozatok tételére és elfogadására ingerlik a szegény sorsút, ki annyi *seductió*knak van kitéve, legkisebb kímélésre sem, de legmélyebb megvetésre méltók.

Ez azonban az efféle *transactió*knak még legszebb képe, mely

egyébiránt, mint én hiszem, legalább akkor, mikor minden nagyobb operáció rettegést okozó kínnal járt, soha nem adta magát elő; úgyhogy bizony alig is volt valaha egy kissé felserdültebb fiú, mely kivált kappanyhangnak elnyerése végett, minden kényszerítés nélkül a bonckésnek alávetette volna magát.

Honnét aztán azon szívgerjesztő szcénák helyett, melyekben a fiúi pietás, mint mondják, oly kitűnően fénylett, mi egy oly drámát látunk, hol a szülék betű szerint tehénhúsért, borért, tán egy kissé jobb nadrágért vagy szoknyáért és ilyféle cserearukért eladják, sőt dobra verik ivadékukat.

Az életben számtalan variációját halljuk azon témának, mely szerint bizonyos magiszter valami nagyúri tekintély előtt produkálni akarván iskola-ifjoncainak minden dicséreten túli tanuló-vágyát, többek közt ezen kérdést irányozta serdülő kis népéhez: „kell-e nektek holnap *recreatio*, vagy nem örömestebb látogatjátok-e meg az iskolát? Szóljatok, édeseim bátran, hiszen tudjátok, én semmire nem kényszerítlek titeket, mindenben szabadok vagytok." S mindnyájan *uni sono* így harsogtak: „nem kell nekünk *recreatio*, mi inkább *studíroz*unk". S elbájoltan távozott a főúr, gondolván: „Ez már igazi tanár, és nemcsak mert igen sokat tud, de azt, mit tud, bájolóvá és kedvessé is tudja tenni." Az *aenigma* kulcsa azonban egyszerűen az volt, hogy a praktikus tanár a magas meglátogatás előtt mindenkinek egy pompás virgást ígért, ki a *Vorschrift* ellen fogna vélekedni, és a pedellus mint hű komondor vajmi *significans* képkifejtéssel őrt állott az iskolai nyáj körül, nehogy tán kitörjön egy vagy több szemtelen birka, mikor a *recreatio* édes hangja üti majd meg füle dobját.

És ily medve bárdolatlansághoz illő *finesse*k által mégis hány ember engedi megcsípetni magát, vagy inkább hány magát túlbecsülő éretlenség él azon édes önámításban, hogy ily esetlen fogások által behálózhatja a nagyközönséget!

Felrikít bizonyos fejedelem: „az egész világ halad, azért haladjunk mi is *viribus unitis vorwärts*, és ez okból nektek szajkó-, vagy mit is mondok, sajtószabadságot adok, *et ils trepignent de joie et pleurent de tendresse*", mi körülbelül annyit tesz, reszketnek a jámborok csupa örömtől és édesen sírnak hűség*affectió-*

búl. Magamon történt ilyféle eset. Én mint „kis gróf" különösen kedveltem a sárgadinnyét, a cseresnyének ellenben nem voltam kedvelője. A háziorvos pedig a cseresnyét igen egészségesnek, a dinnyét viszont vajmi *febrilis*nek deklarálta. Ily esetben tán célszerűbb és kevésbé bosszantó lett volna nékem uzsonnára *„simplicissime"* cseresnyét adni és engem a dinnyétől eltiltani. Ehelyett velem, már nem tudom, mi okból, *constitutionaliter* a *self-government* elve szerint szándékoztak bánni, és a választást „szabad akaratomra" hagyták, ilyféle hozzá csatolt mártalékkal: „A gróf szabad kedve szerint vagy dinnyét, vagy cseresnyét fog kapni uzsonnára – de a gróf okos és ekképp tudjuk, a cseresnyét választja!" – Én pedig a dinnyére szavaztam. És mi lett szabad választásom következménye? Az, hogy se dinnyét, se cseresnyét nem adtak, és *„Hausarrest*re" voltam ítélve a nevelő, házi káplán, *Leibhuszár* és *Hausknecht*-féle zsűri által.

És ím, ez azon kapta, mely némi országnak sajtószabadságára is *accurate* illik, csakhogy nemzetek nem taknyos gyermekek többé. Honnét aztán ilyféle *hypocrisis*t és furfangot, mely nem több, mint „nesze semmi, fogd meg jól", a mai világ többé el nem is tűr és sokáig bizonnyal el nem visel, mert a *tartufe*-i eljárás minden csepp vérét elmérgesíti, midőn az egyenes parancs, sőt a legnagyobb erőszak, melyben nem lappang legalitási és *constitutionalis* hazugság, iránylag könnyen elviselhető.

Azon rabló és gyilkoló, ki ilyesnek adja magát, és nem köti képére az ártatlanság lárváját, az előttünk gyűlölet tárgya leszen ugyan, de megvetni tán nem fogjuk, midőn az, ki liberalitást színezvén, a legalitásnak maskarája alatt rabol és gyilkol, minden csepp nedvünket maga ellen huszítja és legutálattelibb megvetésünk tárgya.

Alba, *gloriosae memoriae*, mint mesélik, azzal dicsekedék, hogy senkit meg nem gyilkolt, mert hiszen Egmont *et Co.* rendes ítélet következtében veszté fejét, és ezt nem ő, de a hóhér csapta le.

És e tekintetben, meg kell vallani, nagyot haladott a civilizáció! Mert ahelyett, hogy az olyféle vérszopó, mint vala például Dionysios, azelőtt minden ceremónia nélkül megkínoztatá és

kivégezteté az embereket, és ily skandalum számtalanszor történt; mai időkben legalább ily esetekben az illő procedúrát soha el nem mulasztják, miszerint az emberi nyájnak sorsa nagyon is javult, mert most mindig csak rendes bírák, kikre felsőbb helyről ráparancsoltak, parancsolják meg a hóhérnak magas tisztébeni eljárását, mihez képest aztán, ha az elítélt birka nem is kerüli el a kötelet, azért mindig elég ideje marad testamentumát megírni s valami jó barátjának vagyonát testálni, ha ti. más rendes bírák őt attúl előbb *legaliter* meg nem szabadították; mi köszönetet érdemlő előny, és mi oly szivtelen kannibálnak, mint volt Nero, Caligula *et Co.*, bizonyosan még csak eszébe sem jutott.

Minden ilyféle furfang a mái napnak sugárait ki nem állja, mert az embereket oly igen könnyen, mint azelőtt, puszta ceremóniák, fényes ünnepek, színészeti demonstrációk s kivált pompás ígéretek által bolonddá tenni már többé nem lehet.

És azért azt sem hiszi már el senki is, mihez képest Velutti *et Co.* mint kis gyermek minden kényszerítés nélkül önként lépett volna az ökrök, paripák, ürük és kappanyok társaságába, midőn erősen meg van arról győződve minden elfogulatlan, hogy huszonnégy, harmincéves korban az egyik, mint másik emmi áron nem áll ily elszegényítésre.

Mihez képest bátran lehet kárhoztatni az e tekintetbeni most már alkalmasint tökéletesen *aboleál*t szentszéki eljárást.

A kérdés tehát akörül forog, valjon szabad-e ily energikus metódushoz nyúlni egy kimondhatlan dicső célnak elérése végett, azon metódushoz ti., mely legerősebb gátja az állati elaljasodásnak. Mire, azt hiszem, minden higgadtabb, kinek veleje egy kissé több, mint kocsonya, legkisebb tétova nélkül azt fogja válaszolni: nem!

És ím, ezen negatívában lappang az általános emberi szebbítésnek legnagyobb nehézsége, mert ha nem lehet gátolni vagy inkább lehetetlenné tenni, hogy rút és nyavalgó kénye-kedve szerint egybekeveredjék és egy sáska mennyiségű rút és nyavalgó generációval ajándékozza meg a világot, ugyan miképp lehet reményleni az emberi szebbítésnek általjános sikerét.

Voltak, mint például tisztelt barátunk, ifjabb Szabó Pál *ho-*

nestae memoriae, kik valami lakatfélét s bizonyos kapicánt gondoltak ki, mellyel felfegyverkezve minden ember tökéletesen fel lett volna fegyverkezve buja hajlamai ellen, spedig elannyira, miképp bízvást egy kalickába lehetett volna zárni Don Juant a legtüzesb menyecskével is anélkül, hogy ezen randevú miatt haragra lobbanni méltó oka lehetett volna a vén patrícius őszoborságának.

Mások pedig abban keresték és ajánlották a boncoló késnek és a most felhozott zseniális kapicánnak pótlékát, hogy a kormány minden ceremónia nélkül egyenesen tiltsa el, ne engedje, sőt hátráltassa a nem szépeknek egybekelését.

Valami lakattal vagy kapicánnyal ellátni az asszonyi és férfiúi nemet, mily originális eszmegyümölcs! Ámde ha ilyes *provizió* eleinte első benyomáskor képzeletünkben mint valami ritka kuriózum jelenik is meg és némi bohót kacajra indít, másrészről csak egy kis fontolgatás után kénytelenek leszünk elismerni és megvallani, hogy annak életbe lépte és bölcs alkalmazása által, mit az *inventor*ok *infibulatió*nak neveznek, tökéletesen segítve lenne a bajon, és egy szebb jövendőnek indulna az emberi generáció, spedig minden kínzás és minden természetelleniség nélkül.

És ezen *provizió*nak alkalmazásában sem volna különös és nagyobb nehézség, mint általján véve a jelenkori legtöbb kormányi rendeletek végbevitelében. Például:

Egy ezen célra extra kinevezett udvari *commissio,* elégséges tisztviselőkkel ellátva, felosztaná a lakosok millióit szabad és kapicános vitézekre, lakattalan és lakatos hölgyekre; és nehogy aztán e tekintetben, midőn már megtörtént az *applicatio,* valami törvény elleni *transgressio* merészeltessék, erre egyúttal szinte felügyelhetne a védangyali és nemzetnevelői nagy sereg, a fényes eszű vagy inkább fényes észfödelű zsandárság tudniillik. S miután a bölcs kormány a túlnépesedést is okkal-móddal elháritandja, még azon *subdistinctió*t is *usus*ba lehetne hozni, mihez képest a szabad vitézek is tüstént kapicánnyal meg legyenek ajándékozva, mikor már növendékük van *quantum satis,* mi kivált tótok közt nagy haszonnal járna és bizonyosan különös

háladattal fogadtatnék, egyes esetekben pedig passzust bizonyos időre, vagy *Passirzettel*t lehetne egy kis *taxa* letételével kiszolgáltatni, mi szinte nevelné a státus jövedelmét; és mindazon pletykák, melyekben a fecsegni és locsogni annyira szerető publikum magát szünetlen gyakorolja, és melyek minden kormányi rendeletet kísérnek, csakhamar elhangzanának, mikor ti. átlátnák (valjon kik?) e provízióban szinte, mint minden másban egy atyáskodó kormánynak mély bölcsességét.

Ha pedig közelebbi részletekre nézve mégis némi nehézséggel volna egybekötve ezen *infibulatió*i téma, és szociális és kivált gyakorlati téren a lakatos és lakattalan, kapicányos és kapicánytalan egyéniségek közt szünetlen oly szcénák fejlődnének ki, melyek jóllehet korántsem lennének minden mulatság nélküliek, elvégre mégis valami különös nagy karikatúrába állítnák a közállományt, akkor tán nem marad egyéb hátra, mint „szigorú kormányi rendelet", melyhez képest, valamint nem szabad felsőbb konszenzus nélkül házasodni, ha az illetők még nem érték el a törvény által elhatározott érettségi időkort, úgy azoknak éppen nem volna szabad feleséget venni vagy férjhez menni, kik nem szépek.

És valóban, ha azon *trottel*féle *species* jut képzeletünkbe, mely vajmi sok szép tájt olyannyira elundokít, és melynek egyes példányait, mint valami ritka kincset, különös nagy figyelemmel és nem kis költséggel ápolgatják, csakhogy korán ne vegye őket magához az Isten, de mint keléses és gelvás aggastyánok is kifényesítsék a világot, ha továbbá szemkápráztatólag vesszük észre, mennyi embernyomorék, nyomorék szülőknek szerencsétlen ivadéka nyomja a földet saját és mások kimondhatlan terhére: akkor igen átlátjuk, hogy ily különös baj ellen, mindaz, ki tudtával elv szerint vagy tudta nélkül jobb érzés következtében az emberi szebbítés szomját hordja lelkében, segítséget a kormánynál keresni igen hajlandó.

Ámde ilyes baj ellen ugyan segíthet-e bár a legjobb akaratú kormány?

Mire én higgadt meggyőződésemnél fogva ekképp válaszolok: igen, segíthet, de – éppen úgy, mint igen sok országlási kérdések körül – nem közvetlen, de csak közvetve.

A kormánynak közvetlen befolyása sok fontos kérdés körül sokkal többet árt, mint amennyit használna.

Ezek közül most egyedül a szőnyegen fekvő kérdést hozom fel; és kérdem, ugyan mi módon járjon el a kormány azon princípiumnak alkalmazásában, mihez képest egyedül szép embereknek legyen szabad házassági unióba lépni.

Itt ismétlem, hogy én a szép alatt bizonyos pontig egészséget és erőt is értek.

Mármost valjon ki fogja a szép és a nem szép közt az elválasztó vonalt húzni, melyhez képest egynek szabad lesz házasságba lépni, másnak pedig nem? Valami orvos, pap, bíró, zsandár vagy bizonyos erre kinevezett kollégium? És miután házasságra nézve általján véve még valami más is kell, mint legény és leány, ti. egy kis rágnivaló, egy kis gunyhó, egy kis köntös is szükséges, és felette sok igen szép fiúnak és vajmi csinos leányzónak alig van többje, mint nadrága és szoknyája, és fogai közé csak akkor vesz valamit, ha napestig dolgozik, mily körülmények közt nemigen cifra menyország a ház nélküli „házas állapot" – valjon ily esetben mit fog használni a házassági *„permissio"?* Midőn azon rész viszont, melynek házassági boldogságra mindene van, csak a *„vorschriftsmäßige"* szépsége nincs, nőtlenségre lesz ítélve a szigorú törvény által?

Ily kis akadályokon azonban mindig diadalmasan tud győzni a bevett szokás. Ott, hol rosszul *digerált* teória és éretlen parancs ilyféle dilemmába sülyeszti az illetőket, azok, mint hű tisztviselők, hogy meg ne akadjon a státustargonca, és a kormány ne legyen kénytelen valami *„contreordre"* által magát nevetségessé tenni, nagy bölcsen tágítnak, tágítnak a pátensek szigorúságán, míg az aztán annyira tágul, hogy a kérdésben levő tárgyra vonatkozólag elvégre még igazi madárváz is elég szép emberré válik (ha ti. elég mélyen ereszti kezét erszényébe, és annak fenekén van is elég). Spedig mert a szépségrűli felfogás igen különböző, és Apolló mellett még más szépségeknek is van helye, és ha Mózes nem is egyenes, mint gyertyaszál, sőt teste olyan, mint *signum interrogationis*, azért éppen nem rút, mert képe igen *„spirituel"*. Mi pedig az egészséget illeti, ugyan hány beteg lesz egészséges Karlsbad, Homburg etc. csudái által

vagy az orvosi tudomány malasztja következtében, úgyhogy ez sem akadály, hol nincs pénzakadály. Miszerint aztán *sub sperati* a legmirigyesb is átcsúszik, valami szinte mirigyes, de nagyon pengős leányzóval egybekel, és aztán *con amore* és *legaliter* bizony a világot tarkabarka kis mirigyesekkel multiplikálja.

Ezen oly különösen fontos ügyre nézve, annyit, amennyit abban egyáltalján tenni lehet, mint nemkülönben a legtöbb státuskérdések körül, sem kicsapongó teóriai bolondgombák, sem kormányi belékeverés és dajkálás, mik csak zavart szülnek, nem tehetnek semmit is, de egyedül és kirekesztőleg higgadt és erős közvélemény.

[II. VÁDIRAT FERENC JÓZSEF ÉS KORMÁNYA ELLEN]

[19. KÖZVÉLEMÉNY ÉS KORMÁNY]

A közvéleményt kifejteni, rektifikálni és azt mindinkább a valónak sarkalatára állítni, ím, ez a bölcs kormányoknak egyik legfőbb feladata és tisztje, mert elvégre a köz*opinio* mindenen győz rendbontás nélkül, vagy mindent maga alá temet, ha éretlen kormány azt maga ellen huszítja.

Jóltevőleg a köz*opinió*ra azonban semmi nem hat úgy, mint humanitás és bölcsesség, midőn szívtelenség és *machiavellismus, tartufe* eljárással párosítva, a köz*opinió*t felbőszülésig elmérgesíti, mindent zavarba hoz és elvégre magamagát az egész álladalommal együtt tönkreveri.

S most nézzük, mily befolyása lehet a közvéleménynek az ember szebbítésének oly igen fontos ügyére.

Én elv szerint nagymértékben pártolom a majorátusokat. Miért? Ezt most nem kívánom bőven fontolgatni és fejtegetni, és egyedül azért tettem azokrúl említést, mert ezen institúciókban találok valamit, mi jelen témám illusztrációjára analógiaképp bizonyos pontig nem ugyan kitűnően, de mégis meglehetősen illik.

Hol majorátusok rég idő óta divatoznak, ott a közvélemény nem jajdul fel egy második vagy harmadik, évenkénti 1000 fr. jövedelemmel ellátott fiúnak sorsán azért, mert szűkebb a kapcája, mint a *majorescó*é, ki például 100000 frt esztendei bevétel után hízhatik, és egy ilyféle második, harmadik fiút egyenesen lekacagja, ha az ilyes efféle ok miatt valami *lamentó*t intonálna, és hozzá így szól: tanulj valamit, szolgálj, keress – évenkénti 1000 pengő segítség nagy előny, mellyel számtalan derék ember nincs megáldva – s ha minden törik-szakad, és te koldussá bolondoztad vagy spekuláltad magadat, ám ott ül úri bátyád családi várában, hol legrosszabb esetben levest, ágyat, csizmát

etc. csak találsz, és ekképp te ebben is sokkal szerencsésb vagy, mint sok más, mert soha nem lehet egészen eb dolgod. Az, ki mindig szegénylegény volt és kire gazdasági tekintetben soha nem szállott a reménységnek édes álma, azt, ha más baja nincs, senki sem tartja szerencsétlennek, midőn az olyast okvetlen a szerencsétlenek sorába állítja, ki gazdagságból bukott szegénységbe, vagy kinek minden reményei, melyeket úgyszólván anyatejjel szopott, egészen meghiúsultak.

Az elvesztett paradicsom emlékezete (realitás volt-e az vagy csak álom), ez fáj az embereknek nagyban, mint kicsiben; midőn az, ki sohasem lakott paradicsomban, sőt azt nem is álmodta, bármily világi állással, legyen az csak némileg eltűrhető, könnyen megbarátkozhatik.

Már oly közönségben, melyben sokan erősen meg vannak arról győződve, hogy embernek nem lehet e világon magasztosb célja, mint embertársainak lelki és testi „szebbítésére" tehetsége szerint járulni – kik továbbá azt sem vonják kétségbe, hogy *caeteris paribus* általján véve a szebb testben a lélek is szebb – és végre kik azon természetes faktumra is figyelmeznek, hogy kivételeket ide nem értve, rendszerint egyedül egészséges, erős és szép nemzőknek lesznek egészséges, erős és szép ivadékai, ha, mondom, valami polgári állományban sokan hordják nedvükben és vérükben ezen *convictió*t, vagy ha a nagyobb rész gondolkozik így, sőt ha mindnyája, nagy és kicsi, így van lelkesítve: ugyan kérdem, mindazok, kik szépség tekintetében a természetnek nem első, nem második, nem harmadik fiai, de harmadik klasszisban lelik helyüket, ugyan fognak-e hasonlóul pattogni és *peszderked*ni, mint Polichinelle, ki az ismert fabódés színházban azért lármázott és hatalmaskodott oly kegyetlenül, mert a házasodástól el volt tiltva, éspedig nem a kormány vagy a pápa által, hanem mert egy leányzó sem akart hozzá menni.

Ha a közszellem így látja a dolgot, és e tekintetben úgyszólván kompakt áll a szokást és divatot elhatározó társaság, akkor az, ki „*cadet de nature*", körülbelül csak oly helyzetben van, mint a *cadet de famille*, és ekképp valamint ezen utolsót, némi majomszeretetűeket és a *majoresco* ellen huszítókat ide nem

értve, a nagyközönség éppen meg nem szánja, de emberi tehetségük kifejtésére és *aemulatió*ra serkenti, szinte úgy nem fog a természet mostoha fiai sorsán is egy közönséges nemzeti pityergést intonálni, de szinte ezeket is buzdítni és serkenteni fogja, hogy lelki művelés által iparkodjanak pótlani testük mostoha állapotját, és erkölcsi élvezetekben keressék azon testi kéjeknek kompenzációját, melyekből szinte úgy ki vannak tiltva, mint a *cadet de famille* ki van tiltva számtalan oly élvezetből, melyben a *majoresco* váltig dőzsölhet!

Igen jól tudom, hogy ezen egybehasonlítás a *cadet de famille* és *cadet de nature* közt nagy hézagot rejt, és nem egy „jószívű" megsajnálja a szegényeket, kiknek nem szabad unióba lépni...

És itt mutatkozik, miért nem tanácsos, sőt miért nem szabad a kormánynak vagy bármily néven nevezendő emberi hatalmasságnak ilyesekbe avatkozni, mert ha az történik, akkor az efféle megszánás szimpátiát gerjeszt, és a dologtól egészen el nem szakítható „*odium*ot" egyenesen maga hegyibe rántja az, ki ilyest parancsol, midőn ha efféle *transactiók simpliciter* a közvélekedésre és -szellemre hagyatnak, azok egészen ki vannak vetkeztetve minden keserűséget szülő fullánkjaiktól.

S ugyanis még Holtojtáki Piszokvölgyi Álmos őgörbesége is némileg az igazságtalanul eltiport hősök fényes piedesztáljára emeltetik, ha őt a házasság örömeitől eltiltják, midőn ha szabad előtte a tér, és ő rendesen mint perechordó péklegény egy üres kosarat hord a másik után haza, és ezen nagyon bosszankodik, őt nemcsak meg nem sajnálja senki, de jóízűen lekacagva ily variációkkal vigasztalja lelkét: „Ezzel a képpel vőlegénykedni, mint csábító a leányok közt forgolódni, bizony nem rossz ötlet – állna az úr inkább a mezőre, s okvetlen távúl maradna veréb, varjú, szarka."

Ha az e tekintetbeni közszellem annyira elsugárzik, miszerint még a szoptató körökbe is eljut, szinte láthatni, mily különös mulatságra szolgálhat a dajkáknak és szolgáló leányzóknak valami nyavalgó, púpos, bármily nagyúri kis ivadékának házassági viszketege és *praetensió*ja, mely eset nemritkán adja magát elő, és hibásoknál, mintha előbb érlelnének, néha igen korán áll be. És ha az efféle kis bohó alkalmasint haragra is gyúl ily csip-

kedések alkalmával, bizonyosan oly benyomást fog rá tenni ezen bánásmód, hogy később, ha valóban okos és ekképp *„bon enfant"* lesz, s tökéletesen megismerendi sajátságát, maga fog legerősebben kacagni egykori, rá nézve olyannyira nevetséges csiklandján – és más mezőn keresvén élvezetet, tán tündöklő elmetehetségre emelkedik és mindenkitől tisztelve, becsülve és szeretve, az élvezetek tágabb és tisztább körében éli napjait, mint ha – mert igen gazdag – megházasodott volna, mire nem való, és most egy nyavalgó girbegörbe hosszú család szünet nélkül azon ismert Lúdas Matyi-féle *lamentó*ját kongatná fülébe: fáj, fáj, hasam fáj!

És ha e tekintetben *rektifikál*t közvélemény következtében valaki valakit már csakugyan meg akar szánni, hogy nem házasodhatik, kérdem: valjon miért szánja meg a nyavalgókat *par préférence*, kik nem „erre valók", és miért nem szánja meg inkább mindazon gyönyörű fiúkat, kik vajmi erősen „arra valók", de mert igen szegény legények és ekképp vagy szolgálniok, vagy katonáskodniuk kell, csak azon nótát fütyörészhetik vigasztalásul, melynek *„ritornel"*-je örökkén az: „nincs felesége". És ha már annyira szánakozók, miszerint kész kenőccsel s tapasszal váltig megrakva keresik az emberi sebeket, miszerint azokat legott szürke néni gyengédséggel kötözgessék, és semmit sem kímélnek, hogy egy-egy trottlit megtartsanak a világ dicsőségére, ugyan miért nem vesznek inkább jó csomó pénzt kezükbe és miért nem fizetik le sok szebbnél szebb barna gyerek számára a katonamegváltási díjt? Miért nem emancipálnak a sok *Findelhaus*ra elfecsérelt summákkal itt-ott egy szőke, tenyeres-talpas szolgálóleányzót? – Szóval miért nem állítnak az emberiség szebbítésére inkább egy ilyféle *pepinière*-t? Miért nem tesznek ilyest? Csak azért, mert a badar közvélemény erősebben gravitál lelencházak, *krippé*k etc. felé, mint ilyféle emberszebbítési gyarmatok direkciójában.

Mennyit nem vihet végbe a közszellem, az valóban csudálatra méltó.

Több évvel ezelőtt I. Ferenc legelső gőzhajón Drenkovára utaztam, mely útnak rajzát azon időben az egykori *Társalkodó*-ban közlém, melynek fő tenorja az volt, hogy az egész pesti

cseresnyevásárt magával vitte e hajónak utasnépe, és azáltal, mihez képest szinte egyetlenegynek sem ötlött azon jó gondolat fejébe, a cseresnyemagot és -szált a Dunába vetni: annyira elpiszkult elvégre a gőzösnek deszkázata, hogy némi más *ingredientiák* hozzájárultával (mint pök, kivert pipa, szivar) betű szerint disznóalom képében jelent meg a gőzösi sétatér. Zimonyban az utazóknak nagy része kiszállt, minek következtében a hajó aztán egy kissé tisztult, de azért mégis igen mocskos maradt – mit midőn az akkori angol kapitánynak szemére lobbantanék, ő ekképp válaszolt: „még ott is, hol a publikum tevékeny részt veszen az általjános tisztaságnak fenntartására, nemigen könnyen feloldható probléma oly szűk helyen, mint hajó, kivált ha sok utazótúl van ellepve, kellő csinosságot tettlegezni, oly körülmények között pedig, hol mindenki tehetsége szerint járul a köz elmocskosításához, ott szűk hajón tisztaság után küzdeni egyenesen sziszifuszi munka, melyhez képest a legtisztább hajóparancsnok is végre vagy maga is disznó lesz, vagy agyonlövi magát – mi magyar felfogás szerint annyit jelent, hogy az ember ily körülmények közt vagy megszokik vagy megszökik".

Ezen rajznak átellenébe egy egészen ellenkező képpel kívánok udvarolni.

Bizonyos jó ismerősöm nem tudta eléggé bámulni a hollandiai tisztaságot. Egykor, már nem tudom, Hollandiának melyik kitűnően tiszta városának utcáiban sétálva félredobta valami nádméz bonbon köpönyegét, melyet legott felszedett valami szolgálóféle asszony. Mily különös *parsimonia*, gondolá magában, még egy ily kicsi darab papirost is félretenni! Később megint magától lökött egy ilyféle bonbon-takarékot – és ekkor egy igen tekintélyes pénzes embernek látszó egyéniség vette azt fel. És így ment ez tovább, úgyhogy alig hajított el magától egy ilyféle fehérke levélkét, úgy kaptak utána a vele szembejövők, mintha valóságos bankók lettek volna. Ugyan mi a tatárt tesznek ezen originális fráterek ezen kis papír-csipkedékekkel? Így okoskodott. És sehogy sem volt képes fellelni e rejtélynek kulcsát, míg véletlenül azon tudomásra jutott, hogy Hollandiában az emberek nem bírják eltűrni ezen utcai elszennyesítést még csak egy kis darabka papiros által sem, mely nem oda való, és

azért oly fáradhatlan böngészek! „Most értem – így kiáltá magát el földim –, Hollandia miért ily tiszta."

Mihez képest könnyű ott tisztaságot kifejteni, hol nagy és kicsi segít és viszont – valamint nem nehéz a közopinióttúl elősegítve kormányozni is, midőn ez teljességgel lehetetlen és ilyes csak bizonyos ideig sikerülhet *artificialiter* és szemfényvesztőleg, ha a kormányi eljárás által a közvélemény meg nem szűnőleg sértetik.

Ha a közvélemény *tacite*, de mégis parancsolólag anatémával illeti a nem szépek közti egybekeléseket, azért ilyesek ugyan meg nem szűnnek, mert *auri sacra fames*, de azon mértékben fognak kevesedni, mint amilyen mértékben gyengébb vagy erősebb ezen közvélemény; úgyhogy mindaz, bár a legkisebb is, mi ilyféle felfogást elősegít, szilárdít és terjeszt, tetemesen járul az emberi szebbítés magasztos ügyéhez, és ekképp köszönetet érdemel, minthogy ebben is, mint minden egyéb emberiben, csak a több és kevesebb közt forog a kérdés, és ekképp a fennforgó tárgyat illetőleg egy-két percent javulás sem megvető, midőn ha ez húsz, harminc, negyven, sőt még magasabb száztúlira emelkedik, a nyereség bizony roppantabb és tisztább, mint minden Kalifornia-féle sárgás kincs.

És ennél többet az emberi párosítást illetőleg tenni nem lehet. Ámde annál nagyobb tér nyílik meg az emberi szebbítésre nézve a dajkálás, nevelés és életrendszer mezején! Mert ezen sem korlát, sem saráglа nem hátrálja az előmenetet.

[20. EGÉSZSÉGES LAKÁS, ÖLTÖZKÖDÉS ÉS ÉLELMEZÉS]

A dajkálást, nevelést részletesebben boncolgatni most nem szándékozom, és azért ezen hosszú *disgressio* után ismét visszatérek azon témához, mely az életrendszert tárgyazza.

Célirányos életrendszer által, mint bővebben fejtegetém, elejét lehet venni számtalan nyavaláknak, sőt még oly bajokból is kigyógyulhatni, melyek az embert már kinozzák.

Igen, de valjon miben áll tehát a célirányos életrendszer?

E tekintetben is szinte untig mutogatni törekedém, hogy az életrendszert nem lehet egy kaptára verni, mert Pálnak az

rossz, mi Péternek jó etc., és hogy eszerint mindenkinek saját magának kell elhatározni életrendszerének miben voltát – ezt pedig józanul senki nem cselekedheti, ki magát főtől talpig nem ismeri, magamagát az ember továbbá általján véve soha tökéletesen megismerni nem fogja, ha ezen műtételre orvosi tudomány neki segédkezet nem nyújt. Mihez képest nagyon célszerű, felette hasznos, sőt elkerülhetlenül szükséges (ha mindaz, mit ez alkalommal elmondtam, nem egyenesen bolondgomba), hogy már az első tanulási években az orvosi tan bizonyos pontig azon tárgyak közé soroltassék, melyek az iskolai inventáriumot képzik.

Ennek kimondhatlan haszna előttem tökéletes világban fénylik, úgyhogy én azt gondolom vagy legalább azon illúzióban vagyok, miszerint még ezen „zagyvalék" is, melyet én most kitálalok, némi egyént „mélyebb gondolkozásra" gerjesztend, mihez képest aztán az, mit nálamnál bölcsebbek és szerencsésbek fognak e tekintetben útmutatásul kiállítni, bizonyosan számtalan serdülőre nézve a legbecsesb kincs leend.

Egészségtől viruló egyén, ugyan van-e a világon ennél kellemesb látvány? Igen, van, és valjon mi az? Egészséges család! Minél csak egészséges község gyönyörűbb, midőn egészséges nemzet mennyekbe ragadó tünemény.

Én azt állítám, hogy az emberi szépség erőt és egészséget feltételez! Most megfordítom a dolgot, és mint eldönthetlen valót azt hozom fel, hogy igazán egészséges egyén, ha a felvett eszmék szerint nem is szép, bizonyosan nem csúnya ember.

És miután a szépség egyenesen Isten ajándéka, és még nem találtatott fel semmi is, minek segítségével (mint a kínai mesterségesen megpicigeti hölgyeinek lábait) közvetlen szebbítni lehetne az embert, az egészség ellenben többet-kevesebbet bizonyos pontig saját kezünkben van, és miután a természet, szebbítő és javító progresszív szelleménél fogva, majd szépséggel is felékesíti az egészségesek sorát – mindenekelőtt egészségre kell törekedni minden jobb embernek, magára és másokra nézve.

Noha, mint mondám, az emberek oly különböző sajátságaik végett ezer árnyéklatra szakadoz az életrendszer célirányossá-

ga, azért mégis vannak bizonyos fő szabások, melyek szinte minden színű egyénre illenek.

Mint hiszem, elég világosan fejtegettem, hogy legtöbb embernek koncepciói légmérője az életrendszer tekintetében nemigen emelkedik magasabbra, mint *Hausmannskost*féle grádus – és hogy eszerint legtöbb egyedül evésben és ivásban keresi az életrendszernek helyesb és helytelenebb voltát.

És igaz, semmi, de semmi sincs, mi nagyobb *pondus*sal esnék az emberi egészség mérlegébe, mint az, „mi torkán lecsúszik".

De emellett még más faktorok is vannak, melyeknek befolyása az egészségre nézve eldöntő – és e tekintetben az evés és ivás után tüstént következik a lakás, de nem ám a jóllakás, hanem azon épület, ház vagy gunyhó, melyben az ember tartózkodik. És ez oly fontos kérdés, hogy némi helyzetben mint egészségi faktor még evés és ivás előtt is jár.

Ennek illusztrációjára bátor leszek a felvett útbúl egy kissé ismét kitérni.

Nápolyban tartózkodván, kedvem csosszant a pontini mocsárokban egypár nap kacsázni. Több ismerősömmel ott találkozni ígértem. Vadászlegényem puskáimmal előre indult, engem bevárandó, úgyhogy az elég hosszú úton postalovaktúl vontatva egyedül magam ültem nyílt kocsiban. A hőség július vége felé, mikor e kis kaland előadta magát, tikkasztó volt, és én félig-meddig olvadozva értem Terracinára naplenyugtával; ott „jóllakván" folytattam utamat a kellemes éjszakai hűsben lapos réteken. És midőn éppen egy kis alvásra elkészülnék, nagy meglepetésemre felkiált a *postillon:* „Istenért, ne aludjék az úr!"

Éppen azon tájban, csak nehány héttel előbb kiraboltak egy angol utazót. Ugyan mit tegyek, gondoltam magamban, ha a terracinai hősök engem is megállítnak, fegyverem nincs, és úgy, mint birka, megadni magamat szégyen, valjon mit tegyek? És száz ellentét támadt bennem, mikor a felhozott angol szomorú vége ötlött eszembe, ki Nápolyban meghalt. S ugyanis ezen derék vakmerő vagy inkább „merő vak" megtámadása alkalmával vitézül harcolt, egy banditának lábába lőtt, másiknak süvegét sütötte le fejéről, harmadiknak egyik fülét vágta le, és

így dolgozott jó sikerrel tovább is, míg végre a bandának egyik tapasztaltabb *bojnéka*, kinek rossz lakatú fegyvere hihetőleg többször csett puskát mondván, végre elsült, s golyóját az angol hasába küldötte, ki elájult, az országúton kipihente magát, és aztán Nápolyba vitték és ott, mint mondják, nem sebe után, hanem haragbúl meghalt, éspedig mert oly szamár volt, hogy húszezer font évenkénti jövedelmének dacára magát kétszáz forintért, mert nem volt több nála, agyonlövette.

Nálam még csak annyi sem volt, sötét van, senki nem lát, tanú nincs, én tehát de csak ez egyszer bizony nem fogok vitézkedni, de szépen átadom kis kincsemet az olasz cifra legényeknek; és miután pénzecskémet előre elkészítgetém, annyi bátorságot mégiscsak vettem magamnak, miszerint így szólítám meg a *postillon*t: „Kedves barátom, ha merném kérdezni, hát ugyan miért ne alunnék?" „Azért, mondá, mert az úr ha alszik, bizonyosan lázba esik!" Mi a tatár? Hát nem bandita, hanem láz az, mitől itt félni kell! „És hát ha nem alszom?" – „Akkor nem lesz semmi baja." – Ejnye!

Azon időben nemigen sokat gondolkoztam, és így többek közt az sem jutott eszembe, miszerint virágoknak nincs éberre veszélyes behatásuk, midőn az alvót tán meg is gyilkolhatják.

Később Hollandiába vitt engem a sors és postaló (mert akkor még nem léteztek „patkolt" utak), és ott véletlenül azon különös *aenigma* közöltetett velem, hogy Hollandia bizonyos tájékin, messzebb a tengerparttúl, némileg alábbhagyott volna az ott rendszerint rútul sáfárkodó hidegláz. Mit sok tudós annak tulajdoníta, hogy némi nyavalák, mintha kifáradnának, idővel elveszítik fullánkuk mérgét – minek kulcsát azonban később minden „*doktrinarr*"-féle furfang nélkül jobban kitanulták, és mely egyszerűen abból állott, hogy belföldön, távul a tengerparttúl oly drága kezdett lenni a házfödélre való, miszerint azon eszmére botlottak, több emeletet állítni egy födél alá, honnét aztán a hálószoba a földtűl és *respective* mocsártúl jó magasra emeltetett. Csak ekkor jutott a terracinai *postillon* eszembe, és e két kis tapasztalatot kombinálván, azon *conclusum*ra jutottam, hogy valamint igen egészséges egy süppedékes erdőben egész nap tartózkodni, mit mindenki tapasztalhatott, ki alacsony ren-

geteges vidéken vadászott, és oly piros képpel tért haza, mint pipacs – de ilyesféle hálószobában (szúnyogokat, piócákat és farkasokat ide nem értve) hat-hét óráig pihenni és aludni bizonyosan nem egészségre szolgáló. Úgyszinte ha Tisza mellett virrasztani nem is oly egészséges, mint ha ott lombos erdők virulnának, azért bizonyosan nem is ártalmas – midőn a Tisza partján alva az éjt eltölteni kétségtelenül nagyon veszélyes, és egyedül azon tenyeres-talpas állja ki egészen az ilyféle *anticomfort*ot, ki a bundának még nyáron is kellő hasznát tudja venni, vagy ki éjjeli tűznél félig megperzselni engedi magát, és legfőképp az, kinek hasa a hosszú üngtűl még el nem kényeztetve oly diadalosan meg tud vívni a mocsárok mérges leheletével, mint győzedelmileg megbirkózik a zsíros hallal és a zsírtúl túláradozó bográcsos lével.

Földszinti alvószoba tökéletesen soha nem egészséges, habár legszárazb helyen áll is vagy pince van alatta, mert minden eső után kipárolog a földből valami gőz, mely ébernek éppen nem ártalmas, de alvóra nézve igazi miazma. És noha a szántóvető osztályban legtöbb egyén földszint lakik, és némi tájon mindamellett a nép mégis meglehetősen virágzó, az éppen nem argumentum a földszinti hálószoba mellett, de csak arra nyújt bizonyságot, hogy a nép itt-ott oly erős testalkotású, és fajtája oly szívós zománcatú, miképp kézzelfoghatólag még sokkal több sem árt neki, mint földszinti alvószoba. Igen kézzelfoghatólag nem, de valjon szolgál-e kivált a szopó és serdülő generáció nagyobb egészségi kifejtésre az ilyféle hibás alvóterem? Ím, ez az, mi itt számba veendő. Mire minden tétova nélkül azt lehet válaszolni: egy cseppet sem, sőt alkalmasint számtalan kis kezdő megtartatnék a világnak, ha nem esnék a mérges mocsári kilehelésnek martalékul.

Emeleti hálószoba ellen sokhelyütt igen nagy az ellenszenv, mert nyáron ilyesekben néha valóban közel jár a megfulladás vagy gutaütés, oly iszonyatos bennük a hőség.

Magamrúl emlékezem, ki kiskorom nagy részét nedves földszinti rekeszben töltém, hol rendesen minden évben láboimrúl is csapott a láz, mily fulladási szimptómák közt töltöttem éjeimet bizonyos közel fekvő kastélyban, hol a hálószobák emelet-

ben helyezvék, s mennyire örültem hűs kis szobácskámnak, mely nyár közepette is oly hideg volt, mint pince.

De ugyan miért voltak a közel kastélyi hálószobák oly tűrhetlenül melegek? Legelőször azért, mert délnek szolgáltak, és aztán mert két óriási ablak azokat a nagyobb civilizáció sorába állította, mely a kis ablakokra *anatémát* szór, holott a kis ablak, ha felnyitják, szinte úgy ki- és beereszti a levegőt, mint a nagy ablak, de sokkal jobban kirekeszti a meleget és hideget, és ehhez képest, noha nem oly pompás, és nagy szerénysége miatt híres Palladiónak, valamint az üvegeseknek tán nemigen tetszenék, mindent mindenbe véve mégis okosabb.

Magyarország alacsonyabb síkjain a fal alkalmasint olcsóbb, mint a födél. Rakjunk ott tehát emeletre egy szerény kis falusi palotát.

Forgolódó, tevékeny embernek, kivált asszonynak, nappali életre a földszinti lakás legcélszerűbb, mert ha egész lakása emeletben van, akkor a konyha, kert, bölcső, tehén etc. körüli foglalatossága őt annyira sétáltatja fel és alá egész nap a létrán, miképp ha tüzes gazdasszony, könnyen megszakad – ha pedig nem győzi a meg nem szűnő csöbör, kúti munkát, akkor vajmi könnyen majd fent, majd lent támad csorba. A földszíni házosztályzat tehát kirekesztőleg nappali foglalatosságra legyen szánva és e célra ok szerintileg elrendezve. Már mi a hálószobákat illeti, melyekbe az egészséges ember és ki időn kívül nem dolgozik (!?) heverve – minden huszonnégy órában csak egyszer megyen vagy mászik, és ekképp nem nagy baj, ha azok magas lépcső végén vannak is – a hálószobák mindig az emeletben leljék helyüket.

Hálószobákban nem a hidegtől kell félni, mert ha az ablakok nemigen pompásak és emellett tán igen hibásak, fával, kőszénnel, szalmával, bundával és efféle melegítő szerekkel csak elejét lehet venni a bajnak – ámde a hőség az, mitől méltán rettegni lehet. Ezen nehezen elviselhető szerencsétlenségen azonban könnyen segíthetni; nehezen elviselhető szerencsétlenségen, mondom, minthogy a legfájdalmasb egyszeri vagy ritkai csapás könnyebben eltűrhető, mint a meg nem szűnő, noha csak szúnyog- és bolhacsipkedés. És az ebbéli könnyű kis segíthetés

egyszerűen abból áll, 1-ször hogy az alvószobák mindig észak felé szolgáljanak, 2-szor csak egy és ne igen nagy ablakukon lehessen kinézni, 3-szor rendesen legyenek ellátva deszkaszárnyakkal.

Ezen három, ha így lehetne mondani *datur modus in rebus* nem telik semmiben is, mert ablak deszkaszárnyak kis ablakhoz szabva nem költségesek, és semmi esetre nem magasb árúak, mint komplett kiállítása egy második ablaknak, mely a felhozott kis hálószobamintából elmarad. Az egy ablak pedig azért célirányosb, mint a kettő, mert egyablakos teremben, ha kicsi is, rendszerint két ágyat lehet állítani légvonaton kívül, midőn a kétablakosban, bárha nagy is és emellett az ablakok is nagyok, néha de csak egyetlenegy ágyat sem lehet úgy helyezni, miképp légvonatba ne állnék, az okos ember pedig, ha nem is fél a hidegtől, melegtől és szélvésszel, záporral dacol, mindig különösen respektálni fogja a légvonalt, mely a legegészségesb embert is bizonyosan megajándékoz fogfájással, csúzzal, reumatizmussal, köszvénnyel és efféle kellemes vásárfiával – és egy cseppet sem fogja bolondnak tartani ama cigányt, ki sem a nyarat, sem a telet nem akarta süvegelni, de egy mély komplimentet csinált a szél úrnak üdvözletére.

Sokan mintegy mágusi erőt tulajdonítnak a napnak (s valóban csudálatos, mily kimondhatlan nemcsak melegítő, de éltető ereje is van annak az egész természetre nézve, úgyhogy kályha de legtávolabbrúl sem pótolhatja a napot), és azért ilyféle egyés kis ablakú hálószobát nem tartják célirányosnak. És valóban kitűnően bölcs volna ebbeli nézetük, ha az általam ajánlott hálószobának nem volna ajtaja, és a nap éjjel is gyakorolná májusi erejét. Miután azonban hálószobámnak ajtaja is van, és ez éppen délnek szolgál (és ezen ajtó helyett bár kaput is lehet nyitni, melyen keresztül aztán a nap sugára meg nem szorul, és ilyféle kapu hálószobámat egy cseppet sem exponálja, mert az emeletes házban kénytelenül mindig folyosóra vagy lépcsőpitvarra fog nyílni, ha ti. nem vezet házon kívüli csirkelétra vagy lajtorja fel az ágyba, mit nem tudnék rekommendálni), és miután a nap ugyan mindig fénylik, de éjjel a világnak másik oldalán gyakorolja jótevő erejét, az efféle bölcsek, kik ily éretlen megjegyzé-

sek szerzői, egyenes azok sorába emelik magukat, kikről azt mondani szokás: *„si tacuisses"* etc.

Ezen elosztás és előkészület azonban még nem elég, hogy a hálószoba megfeleljen a várakozásnak, mert ha nyitva hagyják az ajtót és ablakot, akkor úgy elmelegül az, miszerint aztán éjjel nem találandja fel abban az aludni törekedő azon hűsséget, mely kivált nyári nap után oly kellemes és mely, ha nincs *szaturál*va miazmával, olyannyira új erőt adó és ekképp oly egészséges, miszerint azon egyén, ki ilyesben jól kialussza magát, kétannyit ér bekövetkezendő reggel, mint az, ki valami üvegházféle meleg teremben alvás helyett hányta-vetette magát. Ha pedig hálószobámnak ki nem nyitják sem ajtaját, sem ablakát, akkor nem lesz az kiszellőztetve kellőleg, mi egészségre nézve oly szükséges, és azért e dolog körül is a siker egyenesen a célszerű alkalmazástól függ.

Az olaszok igen nagy mesterek házuknak hűs tartásában, mit azáltal érnek el, hogy korán reggel, mikor a napnak leghűsebb pillanata van, feltárnak ajtót és ablakot és beeresztik a friss levegőt, és aztán szorgalmatosan becsuknak minden ereszt, és efölött annyira berakják az ablakokat szárnyakkal, miszerint sötét éj környez mindent. És nem tagadhatni, az így elkészült palotákban ki nem üt a veríték az emberen. Én azonban soha nem szenvedhettem az ilyféle nappali sötétséget, és inkább izzadtam, hogy csak csurgott, mielőtt a nap világától magamat eltiltatni engedtem volna; egyébiránt tökéletesen meg vagyok győződve, hogy ezen napkirekesztés az egészségre felette károsan hat.

Ezen hűstartási *manipulatió*t tehát fogadjuk el *cum grano salis*, de nem ám nappali, de csak éjjeli teremeinkre nézve.

És amellett, miképp csak egy kis ablak és egy ajtó felnyitásával vagy becsukásával tetszésünk szerint temperálhatjuk hálószobánkat, azon nagy előnyben részesülünk, hogy ezen műtételre nincs szükségünk nagyszámú cselédségre, kik némi nagyúri lakban alig győzik a sok ablakot felnyitni, becsukni, betáblázni – de ezt könnyen magunk is végbevihetjük, és eszerint meleg nyári nap az olasz példa után cselekszünk, ha pedig hűs napok járnak, valami égiháború vagy jégeső után napestig nyit-

va hagyjuk ablakot, ajtót; ha ellenben hideg napok vannak soron, vagy tél van, vagy mi nem jól érezzük magunkat és fázunk, akkor jól betesszük és betáblázzuk az ablakot és felnyitjuk az ajtót, melyen a déli nap fénylik ránk.

Sokan, tudom, könnyen unatkoznak ily részletek hallásán, és nem hajlandók efféle apróságokkal babrálni. Igen, de például az órával is kell egy kissé babrálni (ti. azt fel kell húzni, hogy meg ne álljon), és rendszerint ilyféle kicsiségek, melyeket a fennhéjázó és magas paripán ülő tekintély semmi figyelemre nem méltat, döntenek legtöbb világi dolgot jobbra vagy balra.

Építsenek csak a Tisza partján olyféle kis palotákat, mint amilyent én ajánlok, és ne sajnáljanak azokban ok szerintileg „babrálni", és tudom, kis idő alatt több egészséges emberi lény fogja akkor ott az Istent dicsérni, mint most.

Hányszor hallja az ember azon orvosi tanácsot: „levegőt kellene ezen nyavalgónak változtatni, valami magasabb vidékre távozni", mi sok szegénylegényre nézve csak oly javallat, mint azon nagyúri cigánydorgálás: miért nyelnek sokszor oly undok szert, mint vakondok, ürge, csóka és efféle egészségtelen nyalánkság, és miért nem élnek úgy, mint más okos emberek és miért nem esznek jó kenyeret, marhahúst etc.? A cigány, tudom, „enne, ha vóna", és a tiszalázas is „menne, ha vóna" ti. ahhoz elég pénze.

Ugyan miért nem jut az efféle orvostanároknak eszébe nyavalgóikat messze föld helyett inkább földszintből az első, második, harmadik emeletbe küldeni? Alkalmasint, mert a Tisza partján sok mód nélküli széles ház van ugyan untig, de magos nincs, pedig oda némi körülmények közt, kivált hol a gazda sajnálja a *fundus*t, és családja hosszú, két-, három- sőt négyemeletű ház is beillenék vajmi jól, hol aztán saját házában fellelné a páciens azon magasságot és légkört, melyet neki az orvos távul vidéken ajánl.

Mily kimondhatlan befolyása van magas helyzetnek kivált némi nyavalákra nézve, az valóban bámulatos, de elég ismeretes is.

E tekintetben bizonyos *curiosum* jött tudomásomra. Lombardiában nagyhírű és erős befolyású *homeopata* kivitte, hogy

ezen gyógyrendszer nagyban kitapogattassék a mantuai lázak kigyógyitásában. Ámde a kórházak mind túláradásig meg valának népesítve, és így szállást kellett fogadni. Ilyes azonban nem találtatott egyebütt, mint egy tágas ház második, sőt ha jól vagyok informálva, harmadik emeletében, mi a híres és utánanéző természetű *homeopatá*nak az egész kórházi személyességgel együtt, a sok grádics fel és alá járkálás végett igen rosszul esett, de ezen magas körülménynek a nyavalgók annál inkább örültek, mert közülük egy sem halt meg, sőt egytől egyig mind csak rövid idő alatt fellábult, minek következtében a bölcs tanár aztán igazi *triumphus*t is ült. Csakhogy, mint a *homeopátia* elleni malícia hirdeti, korántsem a Hahnemann-féle csudaparányok segítettek és vitték ezen csudát végbe – de egyedül a magasb és egészséges levegői traktus.

Magasb légfokozat, kivált lázas nyavalákra nézve, oly hatalmas gyógyszer, minél biztosabbat a legtarkább patika sem nyújt.

És miután Hollandiában kereshetni ugyan hegyet vagy dombot, de nem találhatni, Magyarország több pontjaitúl indulva pedig a legjobb paripa is kidűlne előbb, mielőtt egy ízben valami meredekségben csapná fejét: ott is, itt is láz ellen magas ház a legjobb *specificum*.

Nem tagadhatni, hogy mindenütt van több vagy kevesebb, ha így lehetne mondani, „lokális bölcsesség", mely az embereket bizonyos szokásokra sürgeti, melyek helyzetükhöz nagyon illők, noha nemritkán oly *abnormis*ok, miképp azokon a más tájékú nem bámulhat eléggé, és nagy bámultát néha egyedül nagy kacaja *szuperál*ja.

Ilyes például a magyar kurta üng és azon divat, mely szerint még didergő téli nap is, mikor a magyar szőrrel befelé juhbőr nadrágot és juhbőr dolmányt visel, mindig mutatkozik e két ruhanemű közt valami *lucidum intervallum*, mely hideget és szelet passzus nélkül a gyomorra és hasra ereszt.

Haussez, azon gallus bölcs, ki Magyarországot is bejárta és ki Polignackkal együtt X. Károlynak, mint mondják, legkitűnőbb minisztere volt, megsajnálta a szegény kurta üngűeket, mint nemkülönben valami porosz tekintély, ki azt tudta, „*daß*

die armen Leute nicht einmal so viel haben, um sich ein längeres Hemd anschaffen zu können", midőn bizonyos török méltóság azon észrevételre fakadott, hogy a magyar, mint látszik, nemigen szereti hasát, mert annyira exponálja, míg a török egy, két, sőt három sálbástyával is védelmezi azt.

Ennek oka azonban sokkal mélyebben fekszik. És ugyanis az okosabbak átlátták, hogy oly alacsony, oly mirigyes tájakon, mint az Alföld, annyi zsíros hal- és zsíros lé-élvezet közt, mint amennyi ott kínálkozik, az embernek mindenekelőtt hatalmas gyomorra és heroikus hasra volna szüksége – ezeket pedig csak úgy lehetne erősítni, ha úgyszólván bölcsőtől kezdetnék az efféle idomítás. Honnét aztán, igaz, oly kurta üngű legények is találkoznak a magyar síkokon, kik a Haussez-, porosz- és törökféle tekintélyeket könnyen csizmájukhoz kennék – kik hosszú s tán három üng, jó kibélelt *Waffenrock* és bőséges sálok nélkül töltenének csak egy éjt a csillagos boltozat alatt Berettyó partján, és laknának csak egyszer ugyancsak jól zsíros tokkal, túróslepénnyel etc., és alkalmasint gyalog alig mennének ki többé a határból. S különös, a hidegláz csak ritkán bántja a legényeket, midőn a leányzók, kik elég vásznat fordítnak hosszú üngjeikre, nagymértékben ki vannak téve e nyavalának.

Szintígy van a paprikával. Hány úgynevezett *„Feinschmekker"*, ki most már nem ebédel, de *„diníroz"*, mosolyra vonja arcát azon ostoba magyarokon, kik úgy megpaprikáznak mindent, miképp okos (?!) ember ilyféle égető *„misch-masch*t nem is vehet magához!

A bunda hasonlólag és guba, melyet a német *„Zottelpelz"*-nek nevez, nemritkán gúny tárgya, ha ti. az nyár közepette is mindenütt elkíséri gazdáját.

Ki nem emlékezik már több idő óta kimúlt igen becsületes és ,ószívű St. grófra? Ez sajnálva megjegyzé, mennyire elpuhítná nagát a magyar, mert bizonyos alkalomkor a két jeles eszű test-vér, a báró M. őt nyár közepette meglátogatá és a bundákat is elhozta magával! – St. már régóta odábbállt, a két báró pedig még most is áll, éspedig mert Magyarországban sokhelyütt a legforróbb nyári napot hideg éj váltja fel, és ekképp a bundát-lan könnyen megfázik és pórul jár. Hány pásztorember takarja

magát be nyáron bundával, mert így okoskodik: ha kitiltja a bunda a hideget, miért ne zárná ki a meleget is? – És ez nem oly buta nézet – melyről azonban a puha fajtájú egyén nem ítélhet, kin könnyen kiüt a veríték, de csak oly legényre nézve alkalmas paraván, ki a kemény *species*ből való és nem izzad meg mindjárt, mint a nyárson forgatott pecsenye.

Zsidóvárra cseh gyarmat települt. Most már tán beszokott. De kezdetkor valami elsárgult tagja, kivel véletlenül találkoztam, erősen panaszkodott az ottani klíma ellen. „Mind megbetegedtünk, és én többé semmi árért oda vissza nem megyek, de sietek Csaszlauba."

Később bizonyos odavalóval jöttem össze. „Hát mit művelnek cseh uraimék?" – Nagy része beteg, kisebb része kihalt; pedig eleget intettük, de hiába, ők, mint annyival okosabbak, minket csak lekacagtak, ha paprikával *szaturál*tuk a halászlét vagy a zsíros gulyáshúst, mit ők *„gollasch"*-nak neveznek; és kivált az szolgált nékiek nagy mulatságra, hogy míg mi naplemente után bundát öltöttünk, ők forró nap után egy üngben élvezték az esti hűst. Most rajtunk volna a sor „őket lekacagni", de ezt nem tesszük, mert valóban tiszteletre méltó, vajmi munkás faj, és nem engedi magát könnyen beolvasztatni.

Lokális szokásokon nem kell könnyelműen kacagni (mi kivált a németnek egyik fő tulajdona, és azért egy nép sem szenvedheti), mert akkor könnyen megeshetik, hogy az, ki kacag, elvégre maga kacagtatik le az egész világ által, és azon kategóriába esik, mint amaz ezredes, ki haragjában bizonyos *„Antrag"*-gal, mely soha nem akceptáltatik, illette háromezer egyénből álló ezredét – midőn ez *„Gegenantrag*gal" válaszolt, honnét aztán *applicatió*ban a méltóságos óbester úr számára terjedelmesb és elágazóbb nyelvmunkai tér nyílt volna meg.

Némi lokális divatok azonban olyannyira viselik az *anomália* bélyegét, miszerint az ember igen hajlandó volna azokban némi *„animal"*-féle szimptómákat találni, noha, mint érintém, nem kell ilyesekről szelesen ítélni, és tüstént egy bécsi *Hans-Jörgl*- vagy Saphir-féle viccet kitojni, ha az ember azok okát rögtön megmagyarázni nem képes.

Így például soha nem tudtam azon rejtélynek kulcsát feltalálni, hogy valjon miért épülnek a házak Cataniában, spedig legszolidabb materialébúl, oly kitűnően magasra. Cataniában, az Etna tövében, a földindulások ezen *privilegiált* fészkében! Bizonyosan van jó oka – csakhogy én nem bírtam azt soha is kikutatni, mert az én felfogásom szerint legalább földindulásnak nagyon kitett helyen a magas kőépületnél tán célirányosb volna valami vásári fabódéféle készítmény vagy kalicka modorú vasház, mely be nem dűl, és ha valami különös nagy ingásnál el is dűlne, ijedséggel és egy bukfenccel fizetné meg az ember ilyféle alkalmatlan *fenomén*ek egész díját – vagy ennél tán még célirányosb volna egy Diogenés mintájú hordó, melyben ha *„fractus illabatur orbis"*, legfeljebb nagy kényelemmel odábbgurulna a bennlakó zsellér.

És éppen ilyféle csuda lenne az is, ha a Tisza és Körösök völgyében mindig csak szélesednének az építmények és soha nem magasodnának – minthogy, legalább mint én látom a dolgot, a magyar mocsáros helyeken és lapályokon a mindig széles és soha nem magas ház éppen oly *anomália*, mint a magas és könnyen bedűlő kőpalota Cataniában.

[21. SCHWARZENBERG, A „FŐSZAKÁCS"]

Az evésre visszatérve, azt állítám, hogy az emberek vagyonosb része általján véve sokkal többet eszik, mint amennyi egészségére szolgálna, és eszerint azon eledeleknek, melyeket magához vesz, nemcsak rossz vagy hozzá nem illő kvalitása hat károsan testére – de szerfeletti kvantitása is bár a legjobb és legcélszerűbb tápláléknak bizonyos tényezője számtalan nyavalának.

Ezen „gulát" pedig nem szüli egyéb, mint 1-ször a nagy variáció és 2-szor az, hogy az éhes előtt nincs kitálalva az egész ebéd egyszerre – mint ez általján véve Angliában divatozott vagy tán még most is divatoz.

Mi a nagy variációt illeti, mindenki fogja tapasztalni, ki erre figyelmezni akar, hogy ő csak egy kissé kérkedőbb lakománál nemcsak egyszer, de már többször „lakott jól", és még mindegyre eszik valamit, mily hajlam kivált azáltal segíttetik elé, ha a

savanyús étkeket édes tálak váltják fel, és ezek után megint valami savanyú következik, aztán megint édes etc.

Nagy tábláknál néha – mindent számítva – tán több van mint huszonnégy „különféle". Most próbálja valaki és kérdezze magát az ötödik vagy hatodik variációnál, hogy valjon képes-e *da capo* ezen öt vagy hat tálból még valamicskét magához venni, ha azokat újra elibe tennék, mire aztán azt fogja magának válaszolni: alig – de a következő ügyesen klasszifikált öt-hat mindenfélébe tán belé fog nyúlni. S most tekintsen vissza, és gondolja, hogy ezen tizenkét tál elejétől kezdve megint rendre *compareál*, ugyan lesz-e azokhoz nagy gusztusa? Bizonyosan nem, de azért a következő öt-hat különneműben, mert csak csemegék, alkalmasint még fog egy kis kóstolással részt venni. – És ha ezen abszolvált tizennyolc étket most megint felhordják: akkor alkalmasint megszökik – de a következő öt-hatféle könnyű szerből itt-ott valami kis morzsát tán mégis elcsípend midőn, ha ezen huszonnégy *species* álmában megjelenik, hihetőleg főfájással vagy igen kellemetlen *nauseá*val hagyja el ágyát, és kifáradtan kezdi meg másnapi foglalatosságát.

Ilyes életrendszerben számtalan egyéniség, kivált a szép világi szezonokban, nem kivételes, de rendes, úgyszólván mindennapi részt vesz, mert a „keresett" *(le recherché)* nem élhet huszonnégy óráig anélkül, miszerint ne volna naponként két, három, sőt több „meghívással" ostromolva – honnét aztán az emberi nyalánkságnál és hiúságnál fogva nem az jut eszébe, hogy tán jó volna legalább egy-két nap pihenni, de egyedül a sok meghívás közti választás munkája fárasztja velejét.

Miután azonban, kivált némi országban a vagyonosb rész kevés kivétellel a *fruges consumere nati* sorában leli dicső helyzetét, és némi körülmények közt, mikor nincs más dolga, mint „szót fogadni és kezet csókolni", tán nem legbutább taktika evésben és ivásban és maga-elszédítésben keresni némi kompenzációt, és miután az egész álladalomra nézve egy cseppet sem árt, ha némi tökfő korábban áll ki az útból, és legfőképp mert az ily Lucullus-féle lakomák felette sok *industriel*t tartanak jól megfizetett mozgásban, még nagy kérdés: a mindennap

nagyobb és elterjedtebb divatba emelkedő trakták valjon több kárt hoznak-e a világra vagy több hasznot?

A kimondhatlan baj csak az, hogy ilyféle ebédi és vacsorai elszédítésben nemcsak a *fruges consumens*ek vesznek részt, de azok is, kik legközelebb állnak a kormányrúdnál, sőt hogy az ilyesek magas állásuknál és eszerint különösen megkeresett voltuknál fogva még inkább ki vannak téve ily mindennapi *seductió*nak – és nem egy, kivált ki eddigelé egyedül becsületes polgári *Hausmannskost*ra volt szokva, kénytelenül olyannyira felingerelt állapotba zavartatik azoknak szeszei által, miképp megengedjük, bámulatosan kifejtetik bennük a képzeleti és költői tehetség, de annál mélyebbre süllyed a fagypont alá gyakorlati eszük, mihez még ha státustudományi tökéletes *ignorantia* is járul, oly karikatúrával gazdagodik meg a világ, melynél nevetségesbet képzelni lehetlen, ha nem volna annyira „átokteli".

Ha valaki a legközelebbi magyar tragédiának egybevonatját részrehajlatlanul átgondolja – hogy annak kezdetén minden magyar *nec unico quidem excepto, bona fide* V. Ferdinánd koronás fejedelme mellett harcolt [_ _ _] később a nemzetnek csak kis frakciója hóbortozott respublikai [_ _ _] tömkelegbe [_ _ _] az, ki mindezt részrehajlatlanul átgondolja, bámulni fog, de egyszersmind kíváncsi is lesz kikutatni, valjon mily kútfőből veheti eredetét [_ _ _].

Ezen elszakítást, annyira megy az ausztriai *hypocrisis*, azért vitték végbe (így hazudnak legszemtelenebbül), hogy az adminisztráció ezáltal könnyíttessék, holott a legbutább is átlátja könnyen, miszerint ezen elszakításban nem lappang egyéb, mint azon jól ismert machiavelli regula, *divide et impera* etc.

Olmütz falai közt rakatott mindennek sarkalata. S valjon ki volt azon boldog főszakács, ki mindazon édességeket kitálalta, melyeken most a magyar és nemsokára az egész osztrák népkollekció untig rághat? Ezen főszakácsot kitalálni nem nehéz, mert ki-ki tudja (és ez éppen nem *arcanum*), hogy az nem volt más, mint herceg Sch[warzenberg] őboldogsága, ezen az egész világ előtt ismeretes, Angliában *reprobál*t, Muszkaországban *repudiál*t szívtelen csábító és vajmi tudatlan, annál bujább tábor-

nok. Az olmützi konferenciákban ezen boldog, meg [_ _ _] a státusnak másik oszlopa [_ _ _], ki korhelységben, a komolyság lárvája alatt különösen kitüntette magát mindenütt (kivált Trieszt-ben), sokszor tátott szájjal elaludt s hortyogott, úgyhogy egy ott jelenlevő minden pillanatban azt tudta, az egyiket vagy másikat megüti a guta. Mindennap nagy ebéd volt, és szintezen tanú nem csudálkozhatott eléggé azon nagy darabokon és kivált azon tág pohárból csurgó nedveken, melyeket [_ _ _] *Legislator* vagy inkább Organizátor magába eresztett. A herceg számára ott azalatt mindenesetre erősítő kádfürdő készült, míg aztán *pro coronide* éjen át Madame de L., a zsidó huszár ezredesnek felesége inspirálta másnapi „nemzetboldogító" tetteire a boldogot.

Nero, Caligula – úgy mesélik –, ha vízhiány miatt már nemigen akart forogni a malomkerék, vér után szomjaztak, és akkor megint megindult egy kissé a karika. Úgy meglehet (és erről a boldognak számos ágyasai tudnának legbizonyosabbat mondani), hogy minden pozsonyi, pesti, aradi akasztásnál is egy kissé felemelkedett a hercegnek életkedve, míg – miután megboldogítá a világot és kivált Magyarországot – félrothadtan csakhamar kiadta első miniszteri páráját Bécsben, és csak az csudálatos, hogy mindazon ausztriai lángész, mely most az egész világot független újságcikkekkel oly kitűnő bölcsességgel leckézi, még nem votizált tiszteletére egy fehér márványú, ártatlanság színű státuát.

Azon közönséges konfúzió alatt, melyhez képest senki sem tudta, valjon ki hát [_ _ _] a legfőbb úr, és legjobb akarattal sem volt képes magára nézve a legjózanabb utat kiválasztani, megjelent hadával herceg W[indisch-Grätz] Budán. Ha ezen valóban lovagi, magas szellemű és becsületes egyéniség megmarad helyén – bizonyos vagyok, minden, kis idő alatt, kellő vágásba jő, mert Magyarországban a dinasztia ellen soha nem volt rebellió, és mi azon kevés kicsapongókat illeti, kiket lágy velejük respublikai szférákba ragadott, azokat atyai bánásmód következtében megkötözte és lepökte volna a nemzet. De midőn látta, hogy bármerre forduljon (ha nem tud menekülni a csapdába és töm-

löcbe transzfigurált honbúl), mégsem kerülheti el a bakót, akkor desperációból körömszakadtáig csapott maga körül, és még akkor is harmincezer letette fegyverét. És legtöbb vezér undok akasztófán adta ki lelkét – holott hatalmában volt, ha ilyes kimondhatlan infámiát csak távolrúl is gyaníthat, legalább fegyverrel kézben drága áron eladni életét.

De W[indisch-Grätz] nem ígért elég vért, és azért rögtön elrúgták. És ekképp Madame de L.-nak kedvére Haynau lépett szőnyegre, ezen különös egyéniség, ki a vérszopó tigrist és a nagy és lágyszívű szamarat tudta egyesítni magos személyében, és ki aztán oly véresen gazdálkodott is, miképp, ha még akkor sem indult meg derekasan az olmützi szárazmalom, például az aradi kötéljáró kis bohózat alkalmával, akkor a szegény nagyhatalmú impotens herceget valóban még meg is kell sajnálni.

[22. TÁPLÁLKOZÁS ÉS EGÉSZSÉG]

Csudálatos, mily kevés evéssel éri bé az ember – ha nemigen variálja táplálékit. És ha ezen modor arra nézve, ki sokat szeret nyelni és emellett nyalánk, tán nem is kellemes, mindenesetre felette egészséges – úgyhogy az okos, ki lehető legjobb egészséggel is bír, ha néha víg kedvében fel is rúgja maga alatt a port, és jó barátival néha lakomai ünnepet is ül, rendszerint igen egyszerűen fogja táplálni magát, ha ti. van és lehet magasb célja a világon, mint „nyelés".

És ha így cselekszik az okos teljes egészségű – ugyan miképp fog azon okos élni táplálék tekintetében, ki nem teljes egészségű, sőt ki beteg? – Természet szerint mindig egyszerűen.

Miután azonban, kivált magasb körökben, nagy és hosszú ebédeket teljességgel el nem kerülhetni, és azon *rigoristát*, ki ilyes követeléseket prédikálna, ha minden ember le nem is kacagná, sőt némiek tán dicsérnék is, azért bizonyosan mégsem követné senki; és miután azt sem lehet józanul és a gyakorlati életben valakitől *praetendál*ni, hogy valami ilyféle lakománál úgy üljön, mint Sancho Panza a festett és mázolt fából készült *délicatesse*-ek átellenében, és csak bámuljon, de ne egyék semmit is, vagy csak minden ötödik-hatodik tálhoz nyúljon, mindenütt többet-kevesebbet az angol szokást kellene divatba hoz-

ni, mely, mint érintém, abból áll, hogy az egész ebéd egyszerre vagy legfeljebb kétszerre ki legyen tálalva az evő társaság előtt.

Hányszor történt az nekem és másoknak, hogy mikor már egészen jóllaktunk, egyszerre megjelent előttünk legkedvesebb tálunk, és ha abból sokat ettünk, azt később megbántuk, ha pedig elég mértékletesek voltunk ilyest nem tenni, akkor azon bánkódtunk, hogy ily *eventualitas*ra nem voltunk elkészülve. – Mindez hiábavaló kicsiségnek látszatik lenni, és nem is több, de – mint többször érintém és most megint ismétlem – rendszerint alig észrevehető kicsiségek döntik el a dolgokat jobbra vagy balra. – A kocsis, ki töltés egyik oldalán hajt, húzza meg csak a gyeplőt egy kissé, merre nem kellene, és árokban hever a hintó. – Bolha mily pici teremtmény, és mégis, habár egyedüli is, legyen csak egy kissé tevékeny, és mennyire meg tudja kínozni az alunni akaró gyengébb bőrű személyt.

E tekintetben Franciaországban az jött divatba és utánoztatott sok helyütt, hogy minden nagyobb lakomaalkalomnál az ebédnek programja mindegyik vendég mellé az asztalra tétetik – úgy, hogy aztán mindenki „evési plánumát előre kombinálhassa".

Nékem e divat soha nem volt ínyemre, legelsőbben is, mert ilyféle irkafirka pedantizmust, mely a bürokráciának oly közeli rokona, soha nem tudtam *digerál*ni – s aztán, mert néha az ebéd vége felé jelent meg a „*Leibgericht*" – és előre nem lehetett tudni, jól van-e készítve, jó minőségű-e, mint nemkülönben bajos volt annak bevárása végett addig egészen üresen hagyni magát, és azért mindent mindenbe véve, legcélirányosb a guta elkerülése végett, ha szabad választásra tárva áll az egész ebéd, spedig első felhordásban fundamentális étkek, másodikban csemegék által díszítve.

Ezen divat ellen azonban több meg nem vetendő ok harcol, spedig legelőször az, hogy sok tál, mely melegen jobb ízű, egészen elhidegül. Resó által ezen bajon ugyan segíthetni, de nem tökéletesen, mert számtalan étkek éppen nem javulnak, ha sokáig melegülnek, mely körülmény szerint például halászlét, bográcsos húst nem is készíthetni el oly tökéllyel konyhában vagy négy fal közt, mint szabad ég alatt, mert ezek csak úgy

tartják meg *csípős ízüket*, ha igen szaporán készülnek, mihez sok vitális lég által elősegített erős tűz szükséges. És aztán azért nem tetszik sok előkelő szakácsnak ezen egyszerre-felhordási divat, mert nem egy nyalánkság, például mindennemű futóka tüstént elveszti legnagyobb becsét, ha összeesik, mihez nem kívántatik sok idő. Végre azért nem válik ezen szokás könnyen divattá, mert ott, hol a tálak rendesen nem hordatnak körül és előlegesen nem daraboltatnak el, ott minden asztalnál ülő tagnak tisztében jár a maga előtt létező tálnak tartalmával mindazokat ellátni, kik erre őt felhívják – mihez képest egy sincs *dispensál*va bizonyos pontig a bonctudomány *adeptus*ává lenni – mi éppen nem oly igen könnyű, miszerint e kézmesterségben általjában véve asztalnál ülő minden angol már serdülő korában ok szerintileg gyakoroltatik is.

Ezek mindannyi árnyékoldalai az angol lakomai divatnak – melyeken azáltal könnyen segíttethetik, ha egyes csemegetálak, melyek hosszabb állás által elvesztik becsüket, kivételként körülhordatnak, míg a többi étkek sora mozdulatlan glédában marad.

Még több árnyékoldalát e szokásnak én nem ismerek, de ha mégannyi volna is, annak egyetlenegy fényes oldala váltig elég minden árnyékát lecsépelni, és ezen fényes oldal nem egyéb, hanem az, hogy ily ebédeknél az embernek szinte soha nem marad elég ideje magát túltömni, de néha abból annyira kifogy, miszerint egészen még jól sem lakhatik. Mi nemritkán adja magát elő, ha az asztalnál ülő előtt éppen oly tál van, melynek kiszolgáltatása némi nehézséggel jár, és melyben a társaságnak minden tagja részesülni kíván.

Sokszor tartózkodtam Angliában, és miután engem is néha nagyon megkerestek, jól emlékezem, kivált egy időben vagy hat hét folytában, kivétel nélkül mindennap valami nagy lakomához ültem – és az efféle gyomorostromokat diadalilag kiállottam.

Franciaországban a legfőbb uraknál éppen azon időben egészen ellenkező szokás divatozott. A nagy kerek asztal közepén átláthatlan nagy cifraság állott – ebédprogram nem közöltetett, de mindenneműből háromféle, tányérra kiszolgált hatalmas

porció prezentáltatott a számtalan cselédség által minden vendégnek szabad választásra. Háromféle leves, háromféle hal, háromféle marhahús etc. etc. És én az első nyolc nap után evésben már nemigen tudtam vitézkedni.

Mennyivel jobb az angol klíma emésztésre, gondolám magamban (és erről sokan tökéletesen meg vannak győződve), midőn, magammal szorosabb *computus*ba ereszkedvén, egész világosságban az állott előttem, hogy az angol lakomáknál, melyeknél kénytelenül én is eljártam üggyel-bajjal ételek kiszolgáltatásában, de félannyit se vettem magamhoz, mint a francia ebédeknél (kivált, ha a központi nagy bokréta miatt szinte nem láttam semmit, és két nem szívesen szóló vagy rám nem örömöst hallgató, előttem ismeretlen egyéniségek közé kelepcézve magamat egy kissé eluntam, és ekképp meg nem szűnő nyelésben kerestem időtöltést).

És aztán azon eldarabolási szisztéma, mely Anglián kívül szinte mindenütt divatoz – az is mely *aberratio!*

Az okos, habár néhány millió forint évenkinti jövedelme is van, mégsem fog de egyetlenegy krajcárt is Dunába vetni, hol az minden legkisebb haszon nélkül elveszik. Ha megehetné hal, rák vagy pióca, akkor ilyféle pajkosságot tán el lehetne nézni. Ily buta azonban nem létezik. De, kérdem, azon húseldarabolás által, mely Anglián kívül többet-kevesebbet szinte mindenütt divatoz, nem hajíttatik-e felette sok krajcár a Dunába – ha ti. azt nem akarjuk nagy haszonnak tartani, ha valami rothadásba menő húsdarabon undok férgek lakomáznak.

A fennhozott francia ebédeknél a választásra kiszolgált porciók oly nagyok voltak, hogy azokat általján véve egy lakomázó sem költötte egészen el, de rendszerint odébbadta. – Ugyan mit tesznek ezen *remanentiá*kkal az illetők, kérdezém magamban? Sok felette *dégoutant*, döglött kutyaszagú egyén félig lerágott csontokkal vett búcsút egy-egy tányértól, melyen még valami elég ép darab is maradt hátra. Valjon lesz-e valaki oly kevéssé finnyás, oly betű szerinti harcsa, ki egy ilyféle, alkalmasint leköpött jóizűséget magához venni képes lehetne? Alkalmasint nem – és ekképp tán, mint ama krajcárt, egyenest a Dunába hajítják. – Éppen bizony! A francia is tud gazdálkodni, és ekképp

mindazon *remanentiá*k, melyek ily alkalomkor hátramaradni szoktak, hihetőleg valami mesterszakács által új mártalékkötösbe iktatva, mint főnix újra *compareál*nak valami nagy úrnak asztalán, mi annál valószínűbb, mert ilyes lakomákat rendszerint vállalkozók, éspedig elég olcsón állítnak ki, mit teljességgel nem tehetnének, ha ily különös takarékossággal nem járnának el ügyükben.

Ámde kérdem, hol ily szociális javítás vagy javulás nem látszik még, valjon mi történik az ilyféle *„servata valebunt"* darabkákkal, ha azok véletlenül tán elbüdösödnek? Hol sertések tartatnak (ezen éppen nem válogató falatozók), ám akkor *directe* nem löketik krajcár a Dunába, mert a sertés mindent felfal, de *indirecte* mégis dobatik, spedig több mint egy krajcár a vízbe azáltal, mert a dolgot „okkal-móddal" kezelve azon darabokat, melyeken most disznó vigadik, ember is szívesen elköltötte volna, spedig a legfinnyásb is.

Igen, de hol se ilyféle szociális előmenetel, se hizlaló nincs – akkor mi történik az ilyes *deperdit*ákkal? – „A Dunába hajíttatnak."

A magyar, legalább józanabb része, mindig és minden időben *reprobál*ta a *dilapidatió*t, és az ilyféle tendenciát „Csáki szalmája" címével illette – bizony nem tudom, mily körülmények és mily események következtében.

Minden, mi a serdülőket takarékosságra inti, habár a legkisebb dolog körül is, többet-kevesebbet egyenesen a közgazdagodáshoz járul, és az, ki fiatal korában nem *dilapidál*t egyben, később tán másban sem fog *dilapidál*ni.

Az angol, mint már érintém, sokat másképp lát és sokban másképp cselekszik, mint a kontinentális.

Így például, ha a kontinensen valami gyermek, kit saját szárnyaira eresztgetnek, bizonyos tálból többet veszen ki, mint amennyit aztán megenne, és ennek részét ismét odébbadja, rendszerint megörülnek a jámbor szülék, és ilyest mormognak fogaik közt: „hála az égnek, gyermekünk nem torkos, és tudja moderálni magát". – Angliában ellenben általános nevelési elv az, hogy az, mit a gyermek a tálból kivesz, azt neki meg is kell enni, habár hasa fáj is utána. Mit természet szerint *cum grano*

salis kell érteni, mert ha találkoznék oly kis szamár (mi nem fekszik a lehetőségek körén kívül), ki annyit rakna tányérára, hogy annak kényszerített elköltése csorbát üthetne egészségén – az, magától értetődik, a kiváltságosok sorába lép.

Itt csak az általános nézet különbsége forog kérdésben. És valjon mi az egyik vagy másik nézetnek és erre sarkalló szisztémának hihető következménye? Az, hogy a megdicsért gyermekbe a *dilapidatió*i szellem mesterségesen *inoculál*tatik, és belőle *dilapidátor* lesz – vagy ha ennyi sem, alkalmasint valami rendetlen egyéniség, és ha ennyi sem, legalább egy oly egyén, ki magasb szférákban lakván, ily apróságokkal bizony nem bíbelődik – ti. olyféle zseni, ki minden héten négyszer elfelejti óráját felhúzni, ki ajtaját becsukni mindig felejti, ki nem ér rá (noha szegény, mint templomegér) költségeit feljegyezni etc. És ha ilyes sem lesz belőle, de valami rendes, takarékos jó gazda, ez éppen nem szüleinek, de egyedül saját érdeme – és tán drágán lefizetett tapasztalatnak gyümölcse, midőn az, kibe a rendet és takarékosságot már gondolkozó életének kezdetén beléoltották – *caeteris paribus* –, akármiben is, mi „jó rend" címe alatt jár, mindazokat nagyon szuperálni fogja, kik e tekintetben kontinentális nézethez vagy slendriánhoz képest ápoltattak férfikorra.

Az életrendszernek egyszerűsége táplálék tekintetében és a mérséklet, habár általján véve legfőbb tényezője is az egészségnek, és legtöbb nyavalát ki is zár, azért nyavalgó számára, ki bajaibúl szabadulni akar, még korántsem elégséges emeltyű, de itt a *consumptió*i mineműség is mindenekelőtt tekintetbe veendő.

Azt mondják, minden hét esztendő leforgása alatt az embernek legkisebb morzsája is *reproducál*tatik – úgyhogy testileg, csonttal, bőrrel együtt ennyi idő alatt egészen más személyiség lesz belőle. – Már miért éppen hétévi rendes *capitulatio* után, – és miért A-nál úgy, mint B-nél, kinek egyike tüzes temperamentumú, másik pedig langyos vérű, és miért C-nél éppen ennyi idő alatt, mint D-nél – miután C már hetvenéves, D pedig még csak hétesztendős? S valjon minden megváltozik-e: csont és vér, köröm és velő? Mindez homályban fekszik, és ki ezen hét-

évi megváltozást kimondotta, alkalmasint csak arra akarta az embereket figyelmessé tenni (mert másképp igen nagyon is borjúzott volna esze), hogy némi részei az emberi testnek, a természet *reproductió*i ereje által, változásnak vannak kitéve.

És hogy ez így van, az bizonyos pontig száz példa által bébizonyítható eldönthetlen tény. – Már ily változásokra éghajlat, foglalatosság, testi mozgás, lelki állapot etc. etc. különösen hat – ámde mégsem oly nagy mértékben, mint evés és ivás.

Válasszunk több, mennyire lehet, mindenben tökéletesen egymáshoz hasonló egyént – éghajlat, foglalatosság, testi mozgás egyre, mint másikra legyen egészen egyenlő, bú, bánkódás, *szorg* egynek lelkét se háborítsa. – És most az egyiknek semmi más táplálékot ne adjunk, mint rozskenyeret és vizet, másiknak semmi egyebet, mint marhahúst és vizet, harmadiknak egyedül burgonyát és vizet, negyediknek semmit, csak mindig pókahúst és vizet etc., s folytassuk ezen kísérletet három évig legnagyobb szigorúsággal, vagy legalább addig, míg az egyik vagy másik nem kezd egészségében nagyon ingani, és figyelmezzünk legnagyobb pontossággal a felmerülő szimptómákra, melyek alkalmasint igen sűrűen fognak mutatkozni.

És valjon mi lesz ezen sikerletnek nagy haszna? Az, hogy ha ily sikerletek ezer meg ezer árnyéklatban meg nem szűnőleg tétetnek, a legtudatlanabb is, ha okos, és annál inkább a nagy tudományú, okos orvos oly kalauzt nyer valami betegnek átellenében, miszerint őt annak útmutatása következtében könnyen vagy legalább könnyebben kiránthatja hozzá illő táplálás segítségével minden bajaiból, mint azt ma, az ebbeli tökéletes *ignorantia* közt, végbe vinni képes lenne.

Igen, de ki fogja magát ily sikerletekre *resolvál*ni, és ki viseli az erre okvetlen szükséges nagy költséget?

Itt hosszasb kitérésre vagyok témám jobb felvilágosítása végett kényszerítve.

[23. A BÉCSI KORMÁNY BÖRTÖNZÉSI SZISZTÉMÁJA]

Az én felfogásom szerint embernek embert elkövetett bűnökért vagy hibákért de csak egy hajszál kiszakításával sem szabad büntetni, legyen aztán azon sújtó: király, rendes bíró vagy kollegiális személyzet. E nézetet Bécsnek újobb időben felmerült publicistái alkalmasint nem osztják, mert minden alkalommal, ha Magyarországban a sok zsandár egy-egy rendbontót elnyom, kéjörömmel azt rivalgják egekbe: *„er wird seiner gerechten Strafe nicht entgehen!"* Ezek Isten nevében mindent büntetni szeretnének! Embert csak Isten büntethet, mert egyedül Isten látja a vesék redőit, és ekképp egyedül Isten képes megbírálni a bűn vagy vétek grádusát és ehhez igazságosan szabni a büntetés súlyát. – Így ha például valami gazdag buja nő szívtelenségből gyilkolja meg gyermekét, vagy egy szegény elcsábított szolgaleányzó veszti azt *desperáció*ból el – ugyanezen két tett egy súlyú bűn-e? És hány ezer árnyéklat van ezen két extrém közt, s valjon hol létez ehhez képest azon bíró, ki ily cselekedetekre igazságos büntetést szabhatna? E földön nem, de egyedül az egekben!

Ámde azért éppen nem tilos, sőt kötelesség a társaság fenntartására a rendbontókat sújtani, legyen ez aztán bezárás, koplaltatás, bot vagy hóhér által.

Már teszem, ha valaki lovat lop – és ezen tettre huszonöt pálcacsapást tesz ki a törvény jutalmul – nem azért viszik ezen operációt végbe, hogy ezáltal a már megtörtént lopást megbüntessék, mert, mint mondom, embernek nem szabad embert büntetni, de azért adják ki a porciót (és ilyest tenni szabad, sőt kötelesség):

1. hogy a deresen lakolt lókedvelő újra lovat ne lopjon, de efféle keresettől *disgustál*va, nem annyira veszélyes mesterségben gyakorolja ezentúl tehetségét,

2. hogy valami más, lovakat nagyon kedvelő kezdő, ha netaláni cimboráját jajgatni hallja – magát *abstineál*ja, más lovát saját magáénak tekinteni, mielőtt lefizette volna annak árát.

Az ember embertársát nem büntetheti, de egyedül azt eszkö-

zölheti – és ennél többet még a pápának sem szabad tenni –, hogy felebarátja legalább a társaság átellenében javuljon, és ha ez sem sikerülhet, ő többé a közönségnek ne árthasson.

Tágabb köre az emberi bíróságnak nincs, mint javítás és példaadás, midőn ezen utolsó hóhér keze által is eszközölhető, ha ily extrém a közálladalom fenntartására elkerülhetetlenül szükséges.

Minden, mit ember felebarátján (javításon és példaadáson kívül) büntetés neve alatt sértőleg végbevisz, egyenes bitorlása az isteni hatalomnak, és nem egyéb, mint bosszú és gyilkolás, mely egekbe kiált, és ott fel is jegyeztetik, minthogy az Isten senkit azzal még meg nem bízott, hogy valakit, kivált nemzetet, az ő nevében megbüntesse, igen jól tudván, miszerint a gyarló ember, bárha apostoli címmel is felékesíti saját magát, ilyes műtételben természeti vakságánál fogva igen igazságtalanul fogna eljárni. Honnét aztán Attila sem volt jogosabban *dei flagellum*, mint száskajárás, jégeső, vagy ha valami gazda gondatlanságának megbüntetésére kútba esik szamara.

És most az, ki e sorokat olvassa, tegye kezét szívére – ne felejtse halandó voltát és hogy fejedelem sem több, mint ember, és még koldus is felebarátja, és ugyan hóbortnak fogja-e azt tartani, mit most elsőroltam; s tekintsen azon [_ _ _] ezernyi kivégzésekre [_ _ _] mit fog minderre mondani az – ki magába szállva, kezét szívére téve, ezeket őszintén átgondolja? Ugyan valjon volt-é [_ _ _] szükség, mikor már minden erejéből ki volt vetkeztetve a szerencsétlen nemzet [_ _ _] męllyel a szolgaságban görnyedő osztrák minden időben meg nem szűnőleg illette a szabad magyart [_ _ _] mint csörgőkígyó csak alkalmas pillanatra várt, mérges fullánkjának kiadására.

És midőn minden jobb ember, kiben lélek van és nem csak pára [_ _ _] számtalan [_ _ _] ha [_ _ _] olasz [_ _ _] midőn számtalan becsületes embernek [_ _ _] és [_ _ _] nem egynek lelke hiába [_ _ _]

[_ _ _]

Minap ily magasra rúg az általjános szolgai vakság [_ _ _]

Mindez azonban, ha le is sújtja a nemesb kedélyt és szünetlen vérzik szíve – mégsem mérgesíti el a lelkét annyira, mint az

[_ _ _] És ebben nem egy szamár utazó és novellista valami különösen nagy civilizációi előmenetet lát – de felejti, hogy alkalmasint Szent István ideje óta nem akasztottak fel annyi embert széles Magyarországban, mint a mostani boldog kormány alatt.

A kalodák, mint mindannyi jelei a *vormärzliche tyrannismus*nak, s mik inkább csak arra szolgáltak, hogy kitűnjék a bíró háza, és alig használták valami egyébre, *humaniter* félrerakatnak, mi különös diadalként kürtöltetik ki Európában, és örömében nem egy filantróp csaknem kéjkönnyeket sír ezen nagy nyereségen. – De ehelyett [_ _ _] az egész országot zsandárokkal, melynél haszontalanabb prováziót ki nem gondolhatni [_ _ _]

A hatalmaskodókat, tolvajokat etc. már nem büntetik bottal nyilvánosan, mint azelőtt – de rekeszben – és néha éppen nem csapják, de sokáig elbörtönözik, mi legtöbb keményebb testűnek, kinek odahaza sok a dolga, sokkal nehezebben esik, mint ha szaporán abszolválnák [_ _ _] és mindenesetre olcsóbb volna, mint a hosszabb *detentio* – mi oly financiai zavarban, mint amilyenben Osztrákia fulladoz, tán szinte egy kis figyelmet érdemel.

És valjon a példaadás és a mindennapi emlékeztető oly igen közömbös dolog-e, miszerint az semmi tekintetre sem volna méltó?

Azelőtt nem ugyan a nyilvános piacon, de a vármegyeház vagy városház udvarán kapta ki a sújtandó testi büntetését. S mi volt ennek következése? – Az, hogy számtalan, kinek fülét megsérté a sok 'jaj' [_ _ _] gondosan kerülte mindazt, minek útja a deresre szolgál. – Ha valakit ellenben testileg elzárt kamarában kínoznak, akkor ezen aktusnak egész *beneficium*a arra redukáltatik, hogy a sújtott egyén tán javulni és oly bűnbe, melyért lakol, tán többé esni nem fog, de a példaadás jótékonysága egészen elveszik.

Minden népnek megvan saját felfogása és nézete; így a magyar a megcsapatást nem tartotta nagyobb szégyennek, mint a láncra verést, a bezárást, de arra háramlott a szégyen, ki tudott ugyan betyárkodni és hatalmaskodva felkiáltani: „ki a legény a csárdában", de aztán meghunyászkodva nem tudta kiállni a kínzást férfiúilag, mint egykori Spártának fiai. S ugyanis szé-

gyen tekintetében ugyan mily nagy különbség van a közt, ha valakit úgy verik, mint a kutyát (és közönségesen ily színben látja az idegen a bot használatát), vagy ha úgy elzárják és úgy verik láncra, mint ebet? Vagy porosz *invenció* szerint megtáncoltatják éles deszkán, mint majmot (mi az emberi méltóság kímélésére valóban felséges eszme)?

Mert a börtönzés jobban fáj a magyarnak, mint a megcsapatás, és ekképp *salutaris*abb a kúra, azért állt [_ _ _] a mostani kormány mindenben tanúsított kitűnő bölcsességénél fogva a börtönzési szisztémára!

A bizony! A magyarnak is jobban fáj az ütleg, mint ha egy ideig hűsen tartják, de inkább kiállja a kínt, csak hogy családját ne hagyja sokáig magára, midőn ha az ilyest a kormányok lágyszívű vagy inkább lágyvelejű humanitásához képest elpusztultan lelendi, mikor hazatér: törött szívű bujdosó, korhely, sőt zsivány lesz, ki – mert sem az ütlegtől nem fél többé (mivel azt nagyrészint kegyesen *aboleál*ta a „pátens"), az egykor minden csavargót szünetlen emlékeztető és intő négy- vagy háromoszlopú palota is eltűnt már – mind mélyebbre süllyed, és improvizált akasztópolcon, elátkozván a hóhérral együtt az ostoba királyt, végzi be földi útját – míg ha előleges botbüntetésben kellőleg lakol, és nincs hónapokig elszakítva nejétől, gyermekeitől, tán jobb útra tér és nem provokálja maga ellen a provokáló törvény szigorúságát.

Nagyon jól emlékezem, milyen benyomásokkal szaturálva tért Magyarországból vissza számosb évekkel ezelőtt hazájába bizonyos porosz auktoritás.

Bécsből Pestre utazván három akasztófa tűnt előtte fel e rövid magyarországi *tractus*ban. – Mily különbség [_ _ _] a két szomszéd tartományok közt! Így mormogott magában. Az egyikben egyetlenegy akasztófa sem undokítja a tájt; a másokban pedig minden megyében egynél több is van! Pestre érkezvén, a csörgő láncos rabokat bámulta, kik danolva, pipázva és itt-ott egy kis alamizsnát szedegetve seperték az utcát. Mily skandalum, így kiáltott fel, mily *ignominia*. Ilyest Ausztriában nem láttam; mily szembetűnő differencia! – Később, a vármegyeház udvarából valami keserves *lamento* üté meg fülét. – Mi

ez? Nagy Isten, egy embernek nadrágát úgy ütik s úgy porozzák ki, mintha üres volna és nem laknék benne senki, mily *indignitás*, mily kimondhatlan *infámia* [_ _ _]! Pesten nem egy koldus emelte könyörgő szavát hozzá – midőn Bécsben senki sem szekírozta őt ily szemtelen *praetensió*val.

És miután sem *policáj*t, sem *Gewölbwacht-*, *Marktaufsicht-* etc. féle specialitást nem látott sehol is, de a nagy tömeg minden kontroll nélkül kénye-kedve szerint egészen szabadon forgott, ilyféle parallelt húzott Ausztria és Magyarország közt: Ausztriában világosság, civilizáció, egészség, gazdagság – Magyarországban ellenben sötétség, bárbária, nyavalgó állapot, szegénység.

Azonban nézzünk a kárpit mögé és vizsgáljuk a dolgot mélységében; ugyan mit fogunk a szép képnek fenekén tanúsítni? Azt, hogy az igen épnek mutatkozó piros alma éppen nem egészséges, csak bőre szép, de belseje teli van lappangó féreggel.

S ugyanis az osztrák kormánynak sohasem az volt legfőbb gondja, hogy az alatta levő népek valóban „egészségesek legyenek", hanem hogy „igen egészségeseknek látszassanak". Valamint Geymüller Őpénznélkülisége sem igen törődött azzal *in illo tempore*, miszerint tőzséri dolgait elrendezze és hitelezőit meg ne csalja, de mesterileg fel tudta számos évek folytában tartani hitelét és ekképp bolonddá tenni a publikumot azáltal, hogy minél mélyebbre süllyedt, annál sűrűbben adta a *soirée*-t, bált és ebédet, és annál kiterjedtebben vett részt minden kigondolható vállalatban és ügyben, de végre megbukott, és őt mindaz, kit ki nem rabolt és ki ekképp búsult, érdem szerint lekacagta, szintoly ügyességgel vitte minden időben az osztrák minisztérium is bemázoló és kitatarozó politikáját, és e tekintetben nemcsak nem javult, de *superlative* folytatja régi tempóját, és most ezerfélét kezd, egy szemfényvesztőt állít a másikhoz, anélkül hogy az ausztriai népek igazi egészségére legkisebbet is, és mi gyökeret vert vala, kigondolni elég mély belátása lett volna – míg végre, miután az egész „Neu-Österreich" nem alapszik egyébben, mint *hypocrisián* és hazugságon – előbb, mint sokan gondolnák, úgy fog összeroskadni a tudatlanság és kajánság

rakta új torzépítmény, valamint a Geymüller-féle ház emlékét is csakhamar elolvasztotta az idő.

A magyar ellenben éppen nem törődött azzal, ha valami felszínes, minden gyakorlat nélküli teoretikus honát egészségtelennek tartá – mert nyilván érezte a hazának különösen jóllétét – és csak ennek emelésére törekedett.

A sok akasztófa helyett – mely Magyarországot olyannyira elundokította, senkinek útjában azonban nem állt, Ausztria az ország zsírján élő beamterek sáska sokasága által volt illusztrálva, mily légió tán erősebben felvidámította és kiszebbítette a tájt, mint a magyar szellős lak (és az persze gusztustól függ), de azért sokkal drágább is volt – és midőn az érintett *monument* csak felette keveseknek vált különösen kellemetlenné, addig – és ki meri ezt tagadni – a beamterek hosszú tábora mindenkit nemcsak kellemetlenül, de betű szerint tűrhetetlenül illetett. Míg a magyar rabok utcai munkát vittek végbe, addig az osztrák foglok szinte a község zsírján, henyélve és desperálva négy fal közé voltak kelepcézve. Míg Magyarországban bottal lakolt számtalan rendbontó, és ezen operáció büntetésének véget vetvén, fenntartására nem adózott a község egy baktát is, [_ _ _] addig a rabok kímélése végett, és mert nekiek enni adni is kellett valamit, kíméletlenül meg voltak terhelve extra adóval a „szabadok", és ha alkalmatlan koldusokat nem látott a burkus főméltóság Bécsben, az igen természetes, de nem ám azért, mintha Bécsben nem volna többnél-több koldus, hanem mert a policáj mindig „jószívűleg" vigyázott, hogy az efféle semmirekellő gaz nép a főurakat és kivált idegen tekintélyeket visszás hangú *lamentó*ikkal ne *incommodál*ják, és ők ekképp „jó impresszióval" térjenek (Berlinbe vagy akárhová a világ bármily szegletébe) hazájukba vissza. És ha végképp nem látott Pesten minden útszegleten *controlleur*t, és szabadon forgott a nép – ez azon magyar elvnek gyümölcse volt, mihez képest nem tehet a kormány a népnek valóságos egészségére nézve semmi károsabbat, mint ha azt az igenis sok dajka és *hofmester* által egészen elostobítja.

Ha aztán nagyobb érdekű adminisztrációi kérdések körül húzunk paralelt az egykori magyar és osztrák kormányi szisztéma-

mában, mily konklúzióra fogunk jutni? Arra, hogy Magyarország olcsón és természetes erők által volt kormányozva, Osztrákia ellenben minden irányon túl drágán és meg nem szűnő *artificialis contradictiók* szerint, minek következtében finánciái a legkutyább állapotban is voltak örökleg.

És miután a státustudományok alfája és omegája, akárki mit is mond, nem egyéb, mint a pénzügy, jól elrendelt finánciákkal a státus minden egyéb bajaiból kilábulhat, hanyatló finánciák következtében ellenben, bármiképp cifrázzák ki az országot minden egyébbel, okvetlen bukásnak indul minden állomány.

Miknek következtében azon burkus tekintély, kit szőnyegre hoztam, ha nem lett volna azon *species*ből, kinek felfogására német monda szerint könnyen a legfeketébbet is fehér köntösbe állíthatni, s nem mesterség homokot szemébe hinteni, Magyarországrúl egy kis rövidke megszemlélés után alkalmasint semmi ítéletet sem hozott volna, Ausztria tekintetében pedig elkerülhetlenül ily bírálatra fakad: *auswendig hui, inwendig pfui.*

[24. KÍSÉRLETEZÉS RABOKKAL]

Mai időben pedig, miután a legcélszerűbb *institúciók* le vannak sújtva, az ausztriai *finánciák* továbbá naprúl napra szomorúbb állapotba süllyednek, végre egész Európában de egyetlen egy státus sem viseltetik szimpátiával vagy legalább jó hajlammal Osztrákiához, és a meg nem szűnő Geymüller-féle palástolási és kicifrázási *stratagéma* már senkit sem tesz bolonddá – vajmi közel áll az egész állomány valami keserves krízishez, melynek csak úgy lehet még venni tán elejét, ha a tudatlan teoretikus és őt meg nem szűnő hízelgéssel hizlaló szakácsokat kirúgja helyeikből a császár, ki tán nem volna oly szívtelen és oly felületes, ha egy becsületes egyén tükröt állítna elibe, és ő tisztán láthatná, mily kimondhatlan nyomorult szerepet visel e világon. És eszerint vagy válna törvényes magyar királlyá és kormányozna törvény és nem pátens által, mi semmivel nem egyéb, mint *ukáz* vagy *fermán* – vagy ha ilyest nem tud kombinálni, adná ki magát egyenes lélekkel annak, mire őt a véletlen és fegyveresei emelték, ti. hódítónak, és minden *constitutionalis*

furfangnak és liberalitási *tartufiade*-nak búcsút adván, tegyen legjobb esze szerint.

Minderről azonban csak később fogok szólni bővebben, most a felhozott tárgyamnak azon pontjára visszatér[ek], hol azt állítám, hogy egyedül úgy lehetne kimerítő tudományt az életrendszernek befolyásáról egészség tekintetében szerezni, ha számosb egyének hosszabb időre, szigorú felvigyázat alatt, külön-külön táplálékra lennének szorítva.

Ezen eszme útjába azonban két nehézség gördül. Legelsőben a költség és aztán, hogy valjon találkozik e sok oly egyén, ki ily sikerletekre *resolvál*ná magát!

Én minden tétova nélkül egyenesen a rendbontókkal, kiket sújtani kell, tennék ilyféle *experiment*eket.

A bot – noha én mindent mindenbe véve, a botot valami *recidiva* elhárítására és példaadásra nézve sokkal célszerűbbnek tartom, mint bármily néven nevezendő *detentiót* – a bot hasonló áthágásért az egyiket sokkal erősebben sújtja, mint a másikat, éspedig nemcsak azon okból, mert az ebbeli adminisztrátorok testi ereje és ütlegi szenvedelme különböző, és az egyik illetendő pőre gatyás, a másik pedig nadrágos, hanem mert a testi tulajdonok és azon morális erő, valami nagy kint férfiúlag kitartani, számtalan árnyéklatra szakadoznak.

Utolsó francia háborúban vitézvári Simonyi József, ezen magyar hős, kit később rosszlelkű tentás *auditor*ok némi kis formahibák miatt elsüllyesztettek, huszárezredével átúszott a Rhône vizén, az ellenségre váratlanul ráütendő! Eljutván, vagy tíz ló és hat közvitéz vesztével az ellenkező partra, nehány órára táborba szállt valami kis város töviben. Ismervén katonáinak „szerencsepróbáló szellemét", száz botot ígért, spedig a gatyára, mindenkinek, ki csak egy lépést is tenne a táborból. Kettő mégis találkozott, ki erre nem figyelt – és mind a kettő legnagyobb energiával ki is kapta az ígért dózist. Fél óra után lóra ült az egész ezred vagy tizenhat órai utat teendő. És ugyan mi történt a két szegény elkínzottal? Hát mi történt velük, szépen felhúzták a nadrágot, lóra ültek, tizenhat óráig lóháton maradtak és az egész dolgot csak kutyába se vették. – Zsidó vagy valami más puha emberi *species* legott, a bot alatt kiadja a lelkét, e két

gavallér azonban azon kurta üngű körmös fajtából volt, melyet Haussez annyira megszánt és oly igen szerette volna saját költségén kurta üngük pótlására őket elégséges vászonnal ellátni.

Már ilyféle egyéniségnek huszonöt bot igazi gyermekjáték, midőn valaki mást ily *antihomeopátiai* adag, ha meg nem is öli, annyira lesújtja, hogy nyomorék marad élte fogytáig.

Ily extrémek közt ugyanazon áthágásért ki fogja tehát elítélni, hogy igazságosan D. negyvenkilenc bottal lakolandó, E. pedig csak tizenhéttel? – A bot nem lehet igazságos sújtvány, és új argumentum arra, hogy embernek embert büntetni nem szabad.

És hát a börtönözést (miután példaadás végett alig hat valamit), ugyan kérdem, lehet-e tökéletes igazság kiszolgáltatásául használni? – Az egyik pásztorember és mindig szegény legény lévén, rendesen kenyeren élt, se neje, se gyermeke nincs, és a napnak nagy részét fütyörészve és heverve tölté, a másik gazdag családos egyén, ki legnagyobb aktivitásban élvén, nem érte be a mindennapi huszonnégy órával, és legjobb tálokkal és borokkal hizlalta magát etc., s most mind a kettő el van ítélve tizévi fogságra. Eledele egyiknek, mint másiknak, leves, főzelék, minden héten négyszer marhahús, két nap ellenben csak száraz kenyér.

A pásztor táplálék tekintetében alig élt valaha is jobban, neje után nem eseng, mert nincs, és ha sorsa nem is irigylésre méltó, mégis szinte megirigyelhető az elzárt gazdag úrnak helyzetéhez mérve, ki jobbat szokott, családja után vágyik, és soha nem mulatta magát heverve fütyüléssel, az életnek minden élvezetit ismeri etc. etc. Úgyhogy a *detentio* nem lehet igazságos sújtása bármily áthágásnak, mi hasonlóul azt bizonyítja, hogy embernek embert büntetni tilos, mert legtávolabbrúl sem járhatna el e súlyos tisztben csak félig-meddigi igazsággal is.

Sokat gondolkoztak, beszéltek s irkafirkáltak az emberek az emberi javítás ügyében, és ha van valami tárgy, mely a jobblelkűnek teljes figyelmét megérdemli, az bizonyára ez, mert egyenesen az emberi faj szebbítésére szolgál, melyet testi és kivált lelki tekintetben nem lehet előmozdítni elég hűséggel, szorgalommal és állhatatossággal.

Az éjszak-amerikai ebbeli új *invenciók* jöttek e tekintetben

divatba! Minő sikerrel, itt most vizsgálni nem kívánom, midőn arrúl azonban tökéletesen meg vagyok győződve, hogy oly experimentek tétele, mint amilyent én javaslok (magától értetődik: *cum grano salis*), könnyebben volnának elviselhetők, mint bot és *detentio,* kivált a *solitary confinement*-féle, és hogy miután a sújtandók kárt okoztak a köz-társaságnak, némileg kompenzálnák azt azáltal, miszerint most megint annak hasznára szolgálnak.

Költség, mely ilyféle sikerletekre nézve teendő lenne, semmi esetre nem volna nagy! És itt ehhez képest csak az érdemel tekintetet, hogy valjon lenne-e megfelelő haszna ezen eljárásnak?

Mint én ismerem a világot, a nagy rész ilyesekre nem ád semmit, és mert nagyon szít a bevett *slendrián*hoz, és ezen felhozott eszme a szokott vágásból kitér, tán még ellene is szegül, mi pedig a legtöbb orvosokat illeti, azok közül csak felette kevesen vannak, kik egészség tekintetében elég súlyt helyeznének a táplálék minéműségében, miszerint nemigen hihető, hogy különösen pártolnák ezen ötletet. „Úgyis tudunk e részben eleget – így fognak szólni – és annyit mindenesetre, mint amennyire nékünk tisztünkbeni diadali eljárásra szükségünk van."

Én ezt azonban éppen nem hiszem, sőt arrúl vagyok tökéletesen meggyőződve, hogy e kérdés körül felette keveset tudnak, minek bebizonyítására nem szükség más példát felhoznom, mint azt, melyet már citáltam és melyhez képest én ki sem tudtam találni, és egy patentált orvos sem tudta nekem megmondani, mi okozna nekem okvetlenül főfájást, míg végre rátanított a véletlen, hogy a bűnbak nem egyéb volna, mint borjúhús. És mily nagy az *ignorantia* ily dologban – kitűnő példáját adta ennek minap bizonyos híres gyógyász, ki nékem, midőn azon esetet neki elmondám, melynek következtében én a borjúhúsnak ártalmas voltára botlottam, egészen naiv azt nyilvánítá, „ezt soha nem hallottam", mit tétova nélkül elhiszünk, ezen *ignorantiá*hoz még száz egyebet is szíves készséggel csatolva.

Igen, de kérdem, nem létezik-e az emberi táplálék oly hosszú katalógjában még valami más bűnbak is, mely szintoly ártatlanszági köpönyeggel van felruházva, mint a borjú, és valamint ez

nékem főfájást okoz – másnak például aranyerét háborgatja – és így tovább – szinte *in infinitum?*

Valami jó barátom kitűnően szenved kelésben, úgyhogy vagy tíz év leforgása alatt vagy hatvan ilyféle mérges kitörés betű szerint szomorítja életét. Egész Európát bejárta, minden nagyobb orvosi celebritást konzultált, alig van borvíz, alig van fürdő, alig létez patika, melyet nem kóstolt, nem használt, ki nem kutatott volna. De hiába!

Az egyetemes ausztriai státusban vagy húszezer rab van. Most kérdem, ha ezekből ezer vagy csak ötszáz egészséges egyén életrendszeri kísérletekre használtatnék minden legkisebb feltűnő szimptómára nagy felvigyázattal – ugyan nem jönnének-e mélyen gondolkozni tudó tanult egyéniségek némi egészség elleni bűnbak nyomába, mely számos bajnak oka, mely azonban mint valami igen ártatlan, amilyesnek ti. tartják, szabadon csúszik be minden, még a legbetegebb szájba is? – És például keléses jó barátom – ha ötszáz egyénnel meg nem szűnő tápláléki sikerletek tétetnének, és ezeknek rezultátumait mindenki figyelemmel és szabadon kísérthetné, nem találná-e fel hihetőbben és könnyebben kelési bűnbakját, mint ma? És valjon ki tudja, nem ártatlan tej, írós vaj, berbécshús, ponty, sajt, kocsonya – vagy ilyféle éppen nem szupponált, egy cseppet se méltánylott, és oly igen könnyen kerülhető *bagatelle* szüli-e meg mindazon infámis dolgokat, melyeknek száma és kollektív kellemetlensége nem kevesebb, mint nagy szerencsétlenség. Ezt nem tudja senki! S ím, „itt fekszik a kutya", hogy ezt nem tudja senki, mit tudni kimondhatlan hasznos volna.

Mert valamint szőnyegre hozott jó barátom keléssel ostromoltatik, szintúgy van legtöbb embernek valami „gyötrője", mely megint őt piszkálja, sőt fájdalmasan csipegeti és kalapácsolja, spedig anélkül, hogy legtávolabbrúl is tudná vagy csak gyanítaná is, mily bűnbak kínozza testét.

Mindezek számára (nekem legalább úgy látszik) szinte hasznosnál hasznosb volna az általam javasolt provízió – úgyhogy egyedül az jöhet kérdésbe, valjon szabad-e embernek embertársát ily experimentekre használni.

E tekintetben a nézetek igen elágzók. És azon bécsi novellis-

ta tábor alkalmasint negatívára gravitál, mely a legkisebb, mint legnagyobb kérdésekben szünet nélkül saját magát pofozgatván, minden kicsapongót keményen büntetni kíván, és kimondhatlan örömkéjtől felriadoz, *wenn jemand seine gerechte Strafe erhalten hat.* Mi, *mutatis mutandis,* azon egyéniségeket hozza emlékezetbe, kik nem képesek ájulási szédelgések nélkül csirkevért szemlélni – de nagy megelégedéssel olvassák például a zsandári hőstettek időről időre rendesen publikált hosszú relációját, mert hiszen ezen fényes *piklis* bölcs fiúk nemsokára oly ügyesen kipacifikálják az országot, mint ahogy a medve is, mint a mese tartja, vajmi éles tapintattal agyoncsapta a legyet gazdájának orrán.

Ha tilos embert büntetni, de viszont szabad őt javítás és példaadás végett botozni, börtönözni, sőt kivégezni, valjon mily embertelenség van abban, valakit az orvosi tudomány kifejlésére, *cum grano salis,* használni – azon tudománynak, mely e tekintetben, valljuk meg, szinte parlagon fekszik, és melynek filozófiai felfogása oly különösen nagy hatást gyakorol az emberi egészségre és ekképp a lehető legmagasztosb célnak elérésére vagy legalább ahhozi közelítésre, mely nem egyéb, mint az emberiségnek testi és lelki szebbítése.

De tegyük fel, mit én egyébiránt kereken és elhatározottan tagadok, hogy ily sikerletekre embert elítélni nem szabad, és ehhez a raboknak szabad *konszenzus*a szükséges – valjon akkor van-e még valami le nem győzhető akadály eszmém életbe léptetése ellen? – S most nézzük, mi módon kellene e dologban eljárni.

Most a divatban levő büntetési szisztéma szerint alkalmasint egy több rab, kivált eleinte, főképp a lefolyt idővel bajlódik – „miért tettem ezt vagy azt, vagy miért nem voltam okosabb és miért hagytam magamat otrombául megcsípetni", ilyféle szemrehányásokat tesz magának, és csak később töri eszét azon, hogy valjon miképp járhat el felvett mesterségében jobb szemmel, ha egyszer kiszabadul. A minden néven nevezendő pokoláb pedig, ki meg van arrúl győződve, hogy a keze alatt levő vendégek azért vannak neki átadva, hogy ők *„ihre gerechte Strafe aushalten sollen"* – kevés kivétellel, soha nem mutat ne-

kik résztvevő képet, sőt rendszerint, egykori javulásukat abszurd reménynek tartván, úgy bánik velük, mint kutyákkal, kiket kímélni nem kell, sőt nem szabad, miszerint az igazságos büntetésen ne támadjon csorba, honnét aztán egy részről durvaság, más részről elfojtott méreg és bosszú oly viszonyt állít elé a sújtó és sújtott közt, melyből betű szerint ki van rekesztve minden emberiség.

Az én meggyőződésemhez képest, melynél fogva én tétova nélkül kimondom, hogy embernek embert büntetni nem szabad, valjon miképp menne végbe a sújtandónak első találkozása bírájával és a porkolábbal – ha ti. azoknak az én szisztémám szerint eljárni volna kötelességük, és aminek a filozófiáját már nedvükbe és vérükbe vették vala.

Tegyük fel, hogy elítélése alkalmával a sújtandó nemigen vigyázott, és nem is értette mindazt, mit a bíró neki jó tanácsként mondott, remegve átadatik a porkolábnak, és ő már előre fél, mily kegyetlenül fognának vele „passziózni", a porkoláb azonban hozzá ilyformán szól:

„Szerencsétlen fiam, mennyire jutottál – s most rab vagy, ahelyett hogy szabad lehetnél! Te sok rosszat követtél el, és különösen megbántottad, megsértetted az emberi társaságot, ezért szükséges volt téged elfogatni, de te nem azért vagy itt, ezt ne is gondoljad, hogy téged elkövetett kihágásaidért megbüntessenek, mert embert csak Isten büntethet, mivel egyedül Isten előtt állnak tárva arcok redői, hanem azért vagy elítélve például tizévi fogságra, hogy ez idő alatt az emberi társaság ne legyen kitéve ellenséges indulatidnak, és ezen idő alatt magadba szállva, mint javult és jó ember hagyjad el ezen szomorú lakást."

Mily benyomást fog ily bánásmód legtöbb rabra tenni? Alkalmasint azt, hogy őt nem hazug indulat vagy bosszú hozta a négy fal közé, de a társasági védelemnek szelleme. Sok (mert például valami gazdag úrnak egy lovát lopta el, kinek még százkilencvenkilenc tátosa van, nem is sejdítette, hogy ő ezen tett által nemcsak a nagy urat, de az egész társaságot sértette meg) eddig soha nem gondolt gondolatokra jő, melyek legalább sokkal hihetőbben, mint a bevett büntetést lehelő bánásmód, elfoj-

tanak benne minden elbízást és kivált azon kimentési képzelgést, melyhez képest nem egy betyár azon hiedelmekben, hogy bizony nem nagy bűnt követett el, mivel egy nagy úrnak nagy méneséből magának egy kis csikót kiválasztott, ha befogják, nem gondol egyebet, mint azt, hogy a nagy urak ezen tettet, mert ő szegénylegény, most kegyetlenül megbosszulják. Holott, ha ő volna nagy úr és neki volna kétszáz darabra rúgó ménese, bizony nem volna oly fukar és nem sajnálna egy-egy jó csikót a szegényebb sorsútúl. – És száz meg száz árnyéklatban nem azt hiszi a rab, hogy ő megsértette a társaságot, hanem hogy a gazdag urak, kik könnyen elcsábíthatják a bírákat, meg nem szűnő *allianc*-ban vannak a szegények ellen – úgyhogy ezeknek csak egy gombostűt sem szabad elcsípniök, és bizonyosan lesújtja őket a legszívtelenebb bosszú. – Az én szisztémám, ha nem is egyszerre, lassanként okvetlen egészen ellenkező irányt adna az efféle hibás okoskodásnak.

És miután ily bánásmód mellett szükséges, hogy a *detineált* még valamit tanuljon is, miszerint ha kiszabadul, ne legyen kényszeritve kenyeret lopni, de azt ki is bírja becsületes úton szerezni – kérdem, ha ily szíves bánásmód következtében a rab naprúl napra inkább okulna, nem találkoznék-e húszezer közt még ötszáz se, ki magát ily kísérletekre *resolvál*ná? Ez nem hihető, kivált, *1°* ha azon igazságos eszmétűl át volna hatva a rab, hogy ő a társaság ellen elkövetett bántalmit azáltal *expiál*hatja leginkább, ha ő még a börtönben is, mielőtt kiszabadul, késznek mutatja magát a társaság akármibeni szolgálatjára. *2°* Ha átlátja, mert barátságosan bánnak vele, hogy ő semmi fájdalmas operációnak nem esendik martalékul, és a teendő tápláléki kísérletek sem fognak gyakoroltatni kint vagy veszélyt hozó extremitásban. *3°* Ha a törvény is tesz e tekintetben elégséges proviziót, és a jóra fordulónak börtönzési idejét megrövidíti. *4°* Ha végre találkoznak nagylelkű jótévők is, kik ahelyett, hogy *krippékre* és lelencházakra elfecsérlik tehetségüket, azt inkább arra fordítnák, mihez képest némi jóra fordult rab és úgyszólván újraszületett ember, melyek közt annyi gyönyörű egyéniség van, pártfogásuk alatt új életet kezdhessen, és ekképp egy eltévedett embertárs oly körülmények között visszaadassék a köz-társa-

ságnak, miszerint legott hasznos polgári körben gyakorolhassa tehetségét.

És ha, mint én gondolom, nem is tilos a rabokat legtávolabbi *konszenzus*uk nélkül is parancsolólag és *de facto* arra kényszerítni, hogy eszmém életbe hozására szolgáljanak, mégis jobbnak tartom, hogy ilyes soha ne történjék őszinte helybenhagyásuk nélkül, spedig mert a feltűnő szimptómákat (ha például valaki nem eszik egyebet, mint tejet, salátát, nyúlpecsenyét etc.) csak úgy lehetne kinyomozni némi reguláritással és sikerrel – ha az illetők őszinteséggel és jóakarattal viseltetnek az ügy iránt, mert hiszen senki nem veheti mindazon változásokat, kríziseket és tüneményeket, melyek okvetlen kifejlődnének, oly szaporán és oly világosan észre, mint éppen azok, kiknek testeikben mindez előfordul, és kiknek kezet fogó együttmunkálása ekképp szintoly szükséges, mint az obszerváló személyeknek éles nézete és higgadt ítélőtehetsége.

Tudom, sokan, kik e sorokat kisebb-nagyobb ellenszenvvel olvassák, azt fogják hinni, hogy ezen alkalommal engem saját fegyvereimmel lesújthatnak – mert a rabok szabad (!?) *konszenzus*ukról teszek említést, mit Velutti *et Co.* esetében és azon tanodai szcénában, melyet felhoztam, oly nevetségesre iparkodtam facsarni.

Igen, de az első és második esetben szabad egyénekről volt szó, kiket a törvény nem sújtott, és ehhez képest az elsőknél bármily néven nevezendő kényszerítés nem egyéb, mint törvény elleni önkény, midőn a rabot valamire kényszeríteni, mit a törvény nem tilt – és mi könnyebben elviselhető, mint az, mit szinte a törvény végbevinni enged –, nemcsak nem önkény, de szigorúan legális aktus.

E tekintetben egyedül azon *abusus*ról lehet szó, mely e provízióból kifejlődne. – És ez különösen nagy figyelmet érdemel, mert nem tagadhatni, hogy szívtelen *observator*ok ilyféle sikerletek tétele alkalmával igen sokat csalhatnának és lophatnának. Így például ha az volna kikutatandó, hogy valjon fácánhúsnak mily effektusa van az emberi testre, és ennek kitapogatására 3 holnap rendeltetnék, naponként fél fácánt számlálva, akkor ezen kísérletre $45^1/_2$ fácán kellene – minek árát tegyük 100 pen-

gő forintra. – Mármost ha az *observator* azon gondolatra jő, e 100 forintból 80 forintot zsebébe dugni és fácánhús helyett az *experiment* alá vetett rabnak 20 forintért a 91 nap leforgása alatt valami mást dugni szájába – például olcsó pacalt –, ugyan mily otrombául volna kijátszva az ebbeli tudomány, mert hiszen mindazon tünemény, melyet a pacal kifejt, egyenesen a fácánnak rovására jegyeztetnék – a státus pedig 80 forinttal meg volna lopva.

Ily *abusus* ellen azonban egy különösen jól ható gyógyszert ismer (és javasol is) az osztrák szellemmel *imbibált* státusfi, és ez nem egyéb, mint a kontroll.

És igaz, a kontroll kimondhatlanul hasznos – így például az angol parlament a miniszterek átellenében, vagy mint voltak Magyarországban a vármegyék a pátensekre nézve etc. Ily kontrollt a sógor azonban nem ért, mert ilyesekhez soha nem volt és most sincs nagy gusztusa – hanem kontroll alatt oly egyént ért, ki a kormánytól választva és fizetve valami más, szinte a kormánytól választott és fizetett egyéniségnek „hosszú ujjaira" felvigyázzon.

Nevetséges volna azt állítni, mit sokan legnagyobb szemtelenséggel eldönthetlen tényként hirdetnek, hogy minden *contrôleur* szintúgy lop, mint az, kit lopásban hátrálnia kellene. Ez bizonyosan nem áll, és nem egyéb, mint revolúció szellemű *falsum*, mert meg kell ismerni, hogy valamint fehér holló és fekete hattyú, és mint mondják, Timbuktu határában még *unicornis* is van... szintúgy nem egy istenfélő *contrôleur* is szíja a földgömb levegőjét, ki oly magas erényű, mint volt valaha Cato, a *censor*.

Általján véve azonban igen elégetné kezét az ember, ha száz közt több mint öt percent *contrôleur* ártatlanságának hiedelmében tűzhez nyúlni merne, és ezt száz, sőt ezer bebizonyított tény következtében a legimpertinensebb szájú sem tagadhatja – mi engem azon esetre emlékeztet, mely valami felföldi vármegyében adta magát elő.

A vármegyei börtönnek bizonyos osztályzatában huszonnégy rab volt összesaraglázva. És ezek számára mindennap huszonnégy kenyér adatott ki. De a várhadnagy jónak tartotta ma-

gának minden napra egy kenyeret fenntartani. – Időről időre megnézte a járásbeli szolgabíró vagy vicispány a tömlöc ezen fiókját is – és azon kérdésre „kijár-e rendesen kenyér, só és nincs-e panasz?" természet vagy inkább a „várhadnagy" szerint mindig az lőn a felelet: „nincs panasz, kenyér is van, só is van" etc. És hosszabb ideig tizenegy kenyérrel lakott jól az ilyen-amolyan láncos társaság – míg végre valami véletlen (mert az illetők dehogy mertek volna szólni) felnyitá valami bécsi levegőt szitt főispánynak e tekintetben szemét, ki a vármegyét néhány napra meglátogatá, és ki egy igen szegény falusi nemes notabilitást ausztriai tempó szerint *contrôleur* tisztre emelte, és miután minden dolgait elvégzé a főispány, azon édes megelégedéssel tért a rezidenciába vissza (melynek következtében, mint mondják, a jobb ember szinte hízik) – hogy ezentúl a huszonnégy felhozott rab legalább kikapandja egész kenyérilletékét. – Ámde mit lehetett tapasztalni a kárpit mögött? Azt, hogy a huszonnégy számú csapat ezen nagyúri, Bécs-szagú *improvement* után csak tíz kenyérre volt redukálva, mert a szegény *spectabilis*t szép szavakkal lekenyerezte a várhadnagy – és annak családjával együtt is vajmi jólesett azon új kenyér, melyre őt a jószívű főispány felsegíté, és mely táplálékban ő azelőtt oly sokszor annyira szűkölködött és kuncsorogva élte napjait.

A kontroll tehát, úgy látszik (legalább az, mely Ausztriában divatoz), valamint nem következtet általján véve egyebet, mint azt, hogy ott, hol azelőtt csak egy lopott, most kettő lop – úgy eszmém gyakorlatában sem nyújt legkisebb *antimalversatió*i *praesidium*ot, és efölött oly bizonyos, mint kétszer kettő négy, miszerint ezen provízió kikerülhetlenül egyedül a legnagyobb *falsificatió*kkal és tolvajsággal járhat, úgyhogy méltán felgördül azon kérdés, valjon – ha én ezt magam elismerem – a teendő nyereség és a lelendő haszon szuperálja-e mindazon költséget és alkalmatlanságot, mely annak alkalmazásához elválhatlanul van csatolva? Mert hiszen ily kísérletekre legelsőben is tágasb emeletes épitvények volnának szükségesek, fürdőkkel etc. lennének ellátandók, mert ilyeseknek használata is felvigyázó bíróság alá helyheztetnék... Nagyobb számú orvosi kar és felvigyázó személyzet sem lenne elkerülhető – midőn a tápláléki

szerek költsége okvetlen igen magasra rúgna, minthogy mindenekelőtt azon nyalánkságok *effektus*a volna kitapogatandó, melyek a nagy és gazdag úri táblákat szokták kiékesítni, és melyek közt alkalmasint több egészség elleni bűnbak lappang, mint azon egyszerű és szerény étkekben, melyek a szegényebb sorúak asztalán tálaltatnak ki. – Ily nyalánkságok pedig rendszerint nemcsak nem olcsók, de felette drágák.

A dolog eszmém életbeléptetése tekintetében tehát akörül forog, valjon a hihető nyereség felülmúlja-e az elkerülhetlen költséget, mire én higgadt meggyőződésemnél fogva azt állítom, hogy ezer vagy ötszáz egyénnel ilyféle sikerleteket tenni nem *exorbitans* költség és mindenesetre célszerűbben *elocált* kapitális, mint például mindazon számtalan millió, melyeket a mai osztrák kormány tisztviselőkre, ellenőrekre, revizorokra, szuperrevizorokra, zsandárokra, semmeringi, soha egy fél perentet sem hozó csudautakra s mindazon számtalan handabandákra költ, melyek egyedül a nemzetek elcsábítására és elbolondítására számítvák, és ilyféle dicső célok elérésére szolgálnak nagy sikerrel-e? Ez már más kérdés.

Ha csak tíz vagy húsz eddigelé nem ismert vagy eléggé nem méltatott, sőt egészen ártatlannak tartott egészségi bűnbak fedeztetik fel és állíttatik mindenkinek láttára teljes napfénybe – már ez is kimondhatlan nyereség volna. De a valódi haszon abból eredne, ha ti. *1°* ily telepvények lehetőleg célszerűebben organizálva állíttatnának fel, és *2°* ha a gyógytan bizonyos pontig már az iskolázás kezdetén soroltatnék a tanulási tárgyak közé, hogy e tekintetben bizonyos „közszellem" fejlődnék ki, melyhez képest legalább a nagyobb rész átlátván, miszerint annál egészségesb valami nemzet, minél több egészséges egyént számlál keblében, mindenki tehetsége szerint egy-egy téglát hordana azon legdicsőbb célhoz, mely (mint többszer felhozám) nem egyéb, mint az emberiségnek testi és lelki szebbítése, és mit, úgy hiszem, de egyetlenegy „lelkes" sem lát más színben.

Így például keléses jó barátom, ki eddigelé mindig csak magán kívül, ti. orvosnál keresett – de nem talált – segítséget, ha e sorokat elég figyelemre méltatja, tán ezentúl magában keresi

azt, és tán fellelendi. – Így, mint én gondolom, kerülni fog minden tejfélét, írós vajt, sajtot, tán húst is, sert, minden zsírosb tált – és testét mindig kellő mozgásban, bőrét pedig különös tisztaságban tartandja s mert valjon miből támadhat ilyféle ke lés (mely soha nem egyéb, mint *certamen naturae morbum ejice re conans)*, vagy szüléktől öröklött, vagy valami nagy betegség után hátramaradt mirigyből, vagy nem más, mint mérges leve gő, táplálék, kontaktus produktuma, vagy végre mindezen té nyezők szövetséges szüleménye. – Ha az első okok a *praeva lens*ek, akkor elő kell segítni a természetnek működését – ha pe dig kontaktus a bajnak oka, mi nem hihető, akkor a mirigyet k kell vetni a testből fürdők, izzasztványok etc. által, midőn h vagy rossz levegő, vagy igen *luxurios* tápszerek alkotják az igaz bűnbakot – akkor ezek szorgalmatosan kerülendők. Más nya valgók szinte így fognak cselekedni; felette sokan alkalmasin minden eredmény nélkül, néhányuk azonban haszonnal – é evvel meg kell, de meg is lehet tökéletesen elégedni, ha ti. vizsgálóknak csak öt percentje is kikutat valami még nem is mert betegségi tényezőt, minthogy ezen nyereség roppant lesz ha ti. a vizsgálók száma nagy. Ha csak húsz egyén experimen tálkodik így, akkor igaz, az öt percent – mely egyetlenegy szál búl áll – nagy csudákat nem fog végbevinni, habár Horatiu Cocles-féle vitéz volna is – ámde ha egymillió gondolkozó egyé niség veszen részt e műtételben, akkor az öt percent, ti. ötven ezer gondolkozó lelkes lény tán csak mégis képes leend valam felfedezni, mi most még sötétségben burjong.

[25. ÖNMEGFIGYELÉS]

Mai időkben legtöbb egyén nem szeret bajairúl sokat gon dolkozni, és így nem is igen töri eszét azok okainak kikutatás ban – spedig, mert hiszen ott áll az orvos – gondolkozzék és *st toskop*áljon ő a baj fenekéig – azért fizetik; ha pedig nem l semmit – mi legközönségesebb eset –, akkor gondolkozzon, *st toskop*ázzon és határozzon a konzílium valami célszerűt, ez ol búl jár ki a bölcs uraknak a honorárium…

Még erősebb oka pedig, hogy miért nem szeretik az embere általján véve saját magukat *stetoskop*ázni, ezt mindig mások

nagyván, nem egyéb, mint azon félelem, melyhez képest mint
llíttatik, igen könnyen *„malade imaginaire"* lesz az, ki eszét baj
kainak kikutatásában fárasztja, és ekképp némileg az orvos
isztét bitorolja és közönségesen saját kárára, mert *sutor ne ultra*
repidam.

Gyermekkoromban minden könyvet, mely orvosi tant bár
gtávolabbrúl is tárgyalt, gondosan kivették kezemből, csak-
ogy *„malade imaginaire"* ne váljék belőlem, mitűl igen féltek,
inthogy meglehetős sok miriggyel el volt látva testem. Ké-
őbb pedig de egyetlenegy orvossal sem találkoztam, ki nékem
zt mondta volna: iparkodjék Ön lázas állapotának, főfájásinak,
yomorgörcseinek etc. okát kinyomozni, jöjjön kegyed ezáltal
egítségemre, mert hiszen magamagát csak jobban obszerválatja mint én, ki száz beteg után látok, míg Ön mindennap huzonnégy óráig foglalatoskodhatik saját testének kitapogatásával kényelmesen, és majd *praescribál*ok én aztán oly szert, mely
egít, úgyhogy ha a gróf segédkezet nyújt, meglássa, mi ketten
egyőzzük a bajt. Ilyféle felszólítást egy sem intézett hozzám,
de ehelyett egy sem mulasztotta el engem arra inteni barátságosan, hogy csak, Istenért, ne gondolkozzak sokat magamrúl, ne
mélázzak bajaim fölött, mert ez károsan hat a képzeletre, a képzelet pedig a kedélyre, a kedély továbbá az egészségre, az egészség végre saját magamra, s hogy majd el fogna ő maga mindent
végezni, mert hiszen patentált orvostanár, és ekképp neki *ex officio* csak tudni kell, velem miképp bánjék etc.

Még később mindez sokat forgott eszemben, míg végre a
legfurcsább konklúziókra jutottam.

Én például azt nem tartom oly nagy bajnak, ha valaki *„malade imaginaire"*, mint ha valaki az ellenkező képzeletbe esik, ha ti.
magát egészségesnek gondolja, noha beteg. Mert ha e két egyén
saját csalfa képzeletekint él, mi valószínű, az egészséges mint
beteg, a nyavalgó ellenben mint egészséges, akkor a *malade imaginaire,* ki mindentűl fél, csak úgy él, mint kanárimadár,
koránt sincs annyi veszélynek kitéve, mint a *„parfaite santé imaginaire"*, ki semmitűl se fél, és ehhez képest úgy eszik és úgy
szik, mint a kárókatona.

Azt sem hiszem többé, hogy *„malade imaginaire"* van – mert

aki magát betegnek gondolja, az bizonyosan, ha nem is nagyon beteg, mindenesetre nem is egészen egészséges. A beteg-állapoti képzelgés oly betegség, mint más, midőn az, kiben a *turgor vitalis* bővelkedik, ha netaláni halványabb színe vagy madárhúsú volta miatt őt valami orvosi celebritás nyavalgónak is tartja, és őt betegségi szimptómákkal ijesztgeti – egy kukkot sem fog hallgatni ilyféle horoszkópra.

Azt sem hiszem továbbá, hogy valakinek azért *malade imaginaire*-féle bajakba kellene esni, mert orvostani könyveket olvasgat, és saját testének működésére figyelmes, mert akkor minden orvosnak is, ki egy kissé gyengébb egészségű, szinte *malade imaginaire*-nek kellene lenni, mit azonban általján véve éppen nem tapasztalunk. Vagy oly nagy különbség van a laikus és a patentált között, hogy az egyikre károsan hat a felingerelt képzelet, a másikra pedig nem – ily abszurdumot tán senki nem ereszt ki fogai közt.

A dolognak egész titka az, hogy valamint a szabó és csizmadia nem szívesen látná, ha mindenki vagy a nagy rész saját maga varrná meg a nadrágot és talpalná meg a csizmát maga számára, és erősen örül az ebbéli általjános *ignorantián*, úgy az orvos uraimék is fenn akarják magukat tartani *coûte que coûte*, és egytűl egyig mind azon töri eszét, miszerint a *persona necessaria* szerepéből ki ne vetkeztessék – honnét aztán ok szerintileg burjánzik a *malade imaginaire* és ilyféle furfang hosszú láncolata.

Mi pedig a *sutor ne ultra crepidam* intő mondát illeti, nem tagadhatni, hogy ennél valami bölcsebbet szavakba foglalni teljességgel lehetetlen, és nincs otrombább szerep, mint például kaputot varrni, ha az ember nem tanult szabó, vagy órát készítni előleges tanulmány nélkül, vagy a szelepeket megfordítva gőzgépet intézni, mert az ember jól megtanulta a *jurisprudentiát*, vagy kertészkedni előleges puszta csinyáló ismerettel, vagy valami nagy státust reformálni, kormányozni és meg is boldogítni prókátori ügyesség hírnél fogva etc., kivéve, ha valaki oly különös zseni és ezermester, ki, mint Samiel, mindent tud. Csakhogy orvosi eljárás egyedül akkor süllyed a *sutor ne ultra* etc. kategóriába, ha valaki, ki nem tanult orvos vagy nem különösen éles eszű és tapasztalt természetbúvár, mások átelle-

nében szemtelenül kontárkodik orvosi körben. Saját személyére nézve mindenki vagy orvos, vagy tökfilkó – ha ti. már elérte a negyven évet. De az okos már jóval ezen idő előtt is, ha nem is teljes tökéllyel, mindenesetre jóformán fogja ismerni testét és természetének sajátságait.

Megengedem, hogy lehetnek kivételes esetek, mikor nemcsak nem hasznos, sőt valóban veszélyes, ha valaki megrögzött csalképzeletinek bilincseiből ki nem szabadulhatván, meg nem szűnő mélázás következtében mind mélyebb sötétségbe süllyeszti magát. Ilyenkor mindennemű szórakozás bizonyosan a lehető legjobb gyógyszer. – Már hogy ily esetekben, mikor a nyavalgó mindig csak bajairól akar szólni, nagy szórakozásra szolgál-e az orvosoknak szokott mondókája: „Ne gondolkozzék mindig bajáról, mely nem is létez, száműzzen minden sötét képzeletet etc. etc.", bizony igen kétlem, sőt arról vagyok meggyőződve, miszerint ily, noha valóban különösen bölcsszagú tanács a *hypochondristát* szintúgy bosszantja, mint az, ki el nem akarja ismerni baját és *systematice* lekacagja, ha megkezdi a szokott *lamentót*; míg ha az orvos elég mély felfogású béketűréssel kihallgatni komplikált bajainak históriáját, sőt elég eszes őt a meg nem szűnő szomorú melódiában egy darabig „kontrázni", és aztán, mikor már nem győzi, mint a somogyi gyerek a sírást, és pihenni kezd – mindennemű szórakozással állni elő. Az ilyesben barátját fogja látni a beteg, midőn az ellenkező úton járót nyílt ellenségnek tartja. Ha pedig felette keyés kivétellel, a *malade imaginaire*-féle nyavalgók átellenében legtöbb orvos és legtöbb résztvevő jóakaró, kik közt annyi becsületes egyéniség van, ezen utolsó „el nem hiszi" és „ki nem hallgatja" szisztéma szerint cselekszik, az egyszerűen abból ered, mert Péter is úgy cselekedett, Péter pedig azért cselekedett úgy, mert előtte Mihál sem tett különben, Mihál továbbá azért nem tett különben, mivel Zápolya, Kupa, Lehel, Árpád etc. etc. is akként vitte végbe a dolgot – mi, közbenvetőleg szólva, egyedüli kulcsa a legtöbb emberi szokásoknak és divatoknak, és azon mezei mulatságra emlékeztet, mely nékem szabad ég alatt sokszor kellemetesb időtöltésül szolgált, mint nem egy estvéli, négy fal közti, lámpás bohózat.

Ha juhnyáj sikátorféle szoroson hajtatik keresztül, és az első gyapjas érkezőt továbbhaladni elibe nyújtott bot nem engedi, és hátulról fartatva azon átugrik – minden következő kos, anyaürü, birka éppen azon helyen szinte ugorni fog, ha félretették is a pálcát, éspedig mert nem lát semmit, de azt hiszi, hogy ott neki *inomisse* ugrani kell, mert *antecessor*a is ugrott, oly magosat szökik, mint csak tehetsége győzi, mi aztán valóban igen mulatságos és furcsa látvány, és mint mondám, számtalan emberi cselekvények *frappant* hasonlatosságú képe.

Minden ember negyvenéves korában, az okos pedig sokkal előbb, angol talpraesett példabeszéd szerint, mint már felhoztam, vagy orvos, vagy tökfilkó. – Azaz vagy ismerni fogja magát és mindazt, mi neki káros és hasznos, vagy nem, és eszerint testi egészségének tekintetében vagy okosan élhet, ha ebbeli tudásának hasznát akarja venni, vagy testi épségét illetőleg ostobául fogja költeni napjait, ha a jó szerencse és véletlen őt a személye körüli tudatlanság szurkaibúl félig-meddig ki nem segíti, ki nem rántja.

És ha ez igaz, valjon mi szolgál egy nemzetnek szebbítésére biztosabban – az-e, ha a köznépességnek nagyobb része magát nem ismerő tökfilkó, vagy ha a nagyobb szám saját testi tulajdoninak átellenében higgadt szemű orvos?

E tekintetben – nékem legalább úgy látszik – nem lehet elágzó vélemény, és mindazok, kik a nemzetek szebbítési vágyát hordják keblükben, minden mellékes és alárendelt nehézségeket félrelökvén, meg lesznek arrúl győződve, hogy minél több egyén ismerkedik meg saját magával, annál inkább közelít az emberiség legfőbb céljához.

És ha ez is igaz, akkor nem lehet eleget tenni akörül, miszerint gazdag és szegény, férfiú és asszony, serdülő és aggastyán, mert „*mieux tard que jamais*", mennyire csak lehet, megismerkedjék saját magával.

Ha már a legelső tanulási években megbarátkozik a serdülő az anatómia, patológia etc. fő vonásaival, ha arra felhívatik, hogy magát megismerni törekedjék, ha végre figyelmessé tétetik, mihez képest ezer meg ezer kisebb-nagyobb bűnbak lappang mindabban, mit az ember szám nélküli tápszereiben nye-

leget és felhasznál – és hogy az, mi a legtöbbre ártatlan, sőt igen célszerű, néhányakra szinte mint méreg hat, és hogy e tekintetben nagy hasznot hajthat nemzetének, sőt az egész emberiségnek, ha egy-egy kis világot gyújt azon sötétségnek felfényesítésére, mely az emberi táprendszer ügyében uralkodik – ha, mondom, mindezen képzet gyakorlatban nagy emberi számra terjesztve ok szerintileg megyen végbe, ugyan valószínű-e, hogy az innen eredő haszon csak annyi fogna lenni mint semmi?

Ha továbbá ezer vagy csak ötszáz rabbal tétetnek rendes és hosszasb tápszeri kísérletek – gondolhatni-e, hogy ez minden eredmény nélkülinek fogna mutatkozni? Én azt hiszem, nem.

Végre, ha az e tekintetbeni közfigyelem is felébresztetik, valjon lehet-e kételkedni ezen most felhozott három faktor szövetséges működésének legjobb sikerén?

Legtöbb ember egészen magára hagyva nem sokra figyel, jó része ennek azonban tüstént többet-kevesebbet éles figyelmezővé válik, ha erre felhívatik. Így például, ha valami mezei embert felszólítok: „láttál-e, barátom, ürgét?", alkalmasint ezt feleli: „bizony nem vigyáztam". Ha ellenben hozzá így szólok: „én vagy két óra után kijövök nagy hordó vízzel, figyelj addig, ha valami lukból ki- vagy belébújna ürge, és miután ez nagy mulatságomra szolgált, néked, ha becsületesen eljársz ügyedben, egy forintot adok, miszerint aztán e nehány garas megint a te mulatságodra szolgáljon" – kérdem, ugyan fog-e vigyázni? Én azt hiszem, közelről, mint távulról egy ürge csak moccanni sem fog anélkül, hogy felkért figyelméhez képest vizsga szeme azt észre ne venné! S általján véve ilyformán fog kifejleni figyelmező tehetsége minden tárgy körül, mely szeme elibe tétetik, kivált, ha fáradságáért megfizetik, vagy műtétele rá nézve valami haszonnal jár.

Mármost kérdezzünk bár akárkit, ki például legjobb életkorban virágzik, valjon volt-e már testére nézve valami baja? Mire a legegészségesb is okvetlen azt feleli: „beteg ugyan nem voltam soha, de" – és itt aztán főfájás, nátha, reuma, hurut, fogfájás vagy ilyféle baj bizonyosan előkerül, mert hol van halandó, ki még ily apróságoknak se lenne martaléka? Úgyhogy még ilyes egyének számára is jó volna a saját testi tulajdonok megis-

merése, mert fiatal emberből vén ember lesz, feltéve, ha előbb ki nem dűl, és *senectus ipsa est morbus*. Efféle specialitások azonban eszmém fogantatására általján véve nem alkalmasok, mert az ifjú erőtől pezsgő ily műtételre csak kivételként vagy magosb felfogás következtében szánandja el magát – s ekképp zászlómhoz nehányak, tán többek, egyedül azon osztálybúl fognak állani, melynek sorában a nagyobb rész már untig megkóstolta a kórállapot mindennemű keserűségeit. Ha ezek közül egyet akként szólítok fel, mint az ürgére vigyázandót: „Nem tudod-e, miért fáj neked lábod, gyomrod, pofád" etc., és ő rá azt feleli – amint ezer közt alkalmasint több mint kilencszáz így felelni lesz kénytelen, ha fillenteni nem akar –: „A doktor nem mondja (elhiszem, mert nem tudja), én pedig bizony nemigen vigyáztam, miért." És ha eztán felkérem, hogy ezentúl lenne oly szíves és oly okos bajainak okaira gondosan figyelmezni és azoknak kútfejét, ha lehet, *detegál*ni, ugyan mily benyomást fog ezen „*verbung*os" eljárásom többre mint egyre tenni, ha a felcsapó pénzhez még e következőket is csatlom: „Te, barátom, naprúl napra okvetlen nagyobb mértékben és ekképp kínosabban leszesz bajaidnak martaléka, mert ha elérte az ember huszonnégy éves korát, már nem fel-, de lefelé jár útja, ez aztán bár tessék, bár nem. Én, ha felszólításomra figyelsz és tanácsom szerint teendesz, azért néked ugyan semmit sem fizetek, mert hiszen, noha nagyon szeretlek, ez okból mégsem költendem pénzemet oly nyereségért, mely közvetlen egészen téged illet, és ha mégis zászlómhoz verbuvállak, azt egyedül emberszeretetből teszem. Éspedig legelsőben is, mert bajaidon a vak véletlenen kívül, mely valami jót hozva ugyancsak ritka madár, senki más nem diadalmaskodhatik egészen, félig vagy legalább egy kicsit, mint saját magad, ha ti. azok kútfejét felleplezni képes vagy (mert csak ily esetben lehet tán győzedelmeskedni azokon) – ha pedig magadra fordított figyelmednek legkisebb sikere nincs (mivel tán már késő, vagy mert bajaidnak legmélyebb gyökereit nem bírtad kikutatni, vagy végre, mivel nyavaláid kigyógyíthatlanok) – abban keresheted és fogod is találni vigasztalásodat (ha ti. a jobb emberek sorában leled földi helyedet), hogy figyelmező eljárásod bár nem is használ magadnak, nagy

hasznára lehet az másoknak. És te felebarátidnak szolgálva mindenesetre nagyobb szerencsében részesülhetsz, mert ekívül nyert tapasztalatidnál fogva magadnak némi enyhülést is kivívhatsz. Mint a szerencsétlen kivégzendő, kinek *consolatió*jára nem marad egyéb hátra, mint pajtásait inteni: vegyetek rajtam példát, vagy vér- és nemzetrokonait felhívni: „bosszuljátok meg ártatlan életem zsarnoki elfojtását".

Ha ily modor szerint járom a *verbung*ost, tán fog találkozni némi jó ember, ki mások kedvéért kész lesz feláldozni magát és testét életrendszeri kísérletek alá vetni.

És mi a „borravalót" illeti: ki embertársait tehetsége szerint őszintén szolgálja, oly pénzzel fizeti meg saját magát, melynek egy aranya is minden bizonnyal többet ér, mint több milliót képviselő tarkabarka „*Staatspapier*" etc.

És ha voltak minden időben számos egyének, mint például újabb korban fényes érdemű Hahnemann, kik testüket gyógyszeri *experiment*ekre használták – ugyan nem valószínű-e az, hogy szintoly emberbarátok is fel fogják dicsőítni a világot, kik az élettáprendszer tekintetében halandó részüket rendes kikutatásokra fordítandják, mi ellen csak az harcol, hogy eddigelé legalább a közvélemény az emberi nyavalák öszvegére, annak okaira és legyőzhetésére fordítván figyelmét, nem annyira tekint a konyhára és szakácsra, mint kellene, de ehelyett túlságosan is gravitál a patikák és orvosi kollégiumok felé.

Hahnemann például, ki újabb időkben hasonlíthatlanul az, ki legbátrabban és legnagyobb sikerrel gázolt el több mint egy penészes slendriánt – bizonyos tápszeri lajstromot készített, melyből tetszéséhez képest kiválaszthat ebédre, vacsorára etc. betege mindent, éspedig mert az ő állítása szerint azokban semmi medicinális tulajdon és erő nincs. – Ámde mert Hahnemann ilyest állít – való-e azért a dolog? Vagy mert ő azt mondta „*dixi*", azért már el van vágva minden feljebbvitel? És ki tudja oly bizonyosan, miképp rá merne esküdni, hogy például a legtisztább zsemlében nincs-e valami medicina, sőt méreg?

Ha az allopata ilyest nem gondol és nem hisz, azt elérthetni – ámde ha homeopata és kivált a homeopátia Mahometje állít

ilyest, nem lesz-e gyanús ebbeli elhatározott ítélete – és ily cselekvés által nem pofozza-e magamagát legkegyetlenebbül?

Reám nézve például a borjúhús sokkal nagyobb méreg, mint a petrezselyem, melyet a homeopátiai konyha mint valami felette mérgest száműz.

Igaz, hogy Hahnemann a borjút, mint legtöbb éretlen állatot, szinte kizár lajstromából – igen, de hát vajmi igen vén kakasban, melyet ki nem tilt, nincs-e valami fertelmes méregparánynak *decillion* része? Ki tudja? Ez nem lehetetlen, és ha valakinek ilyféle furcsa csudán kételkedni nem szabad – az mindenekelőtt Hahnemann maga.

Én azt hiszem, a konyha sokkal több nyavalának gyökéroka, mint amennyit aztán a világnak minden orvosa és patikája kigyógyítni képes lenne.

Úgyhogy ha tagadhatlanul nagy érdeme is van Hahnemannnak, miszerint kipróbálgatta saját testén a gyógyszeri *specificum*okat – az szintúgy, sőt tán nagyobb sikerrel fáradna az emberiség valódi haszna végett, ki a tápszeri bűnbakok ellen organizálna egy nemzeti nagy hajtóvadászatot.

E tekintetben, mint én nem unom állítni, a legnagyobb *ignorantia* uralkodik, úgyhogy még a legegyszerűbb és legközönségesb tápszerek effektusáról sem tudunk legkisebb bizonyost is.

A földön három fő tápszer van, mely az emberiség legnagyobb részének életét tartja fenn: rizs, kenyér, burgonya. Úgyhogy csak felette kevés emberi lény lappang itt-ott, ki ezen három tápszer nélkül szűkölködik. – És még csak azt sem tudjuk határozottan, mi lenne annak eredménye, ha valaki például három évig semmit, de semmi egyebet nem nyelne, mint rizst, kenyeret, vagy burgonyát.

Ebbeli ismeretünk csak addig terjed, miszerint tudjuk, hogy Kelet-Indiában sokan szinte csak rizs után élnek és igen egészségesek és különösen piros képűek (!?), számtalan tömlöcben továbbá a rabok jobbadán csak száraz kenyeret rágnak és ezek is egészségesek (?), noha nagyon halványok (!), ezer meg ezer család végre inkább csak burgonyával táplálgatja magát, és szinte nagyon egészséges (?) és puffadt pofájú (!). Igen, de valjon a *brahmin* nem eszik-e még mást is – és mi hatása van rá néz-

ve a *hukán*ak? A kenyéren hizlalt rab pedig nem nyel-e néha szinte valami más falatot is – és mindazon garast, mellyel megalamizsnálják, valjon nem költi-e mind pálinkára és megint pálinkára, a burgonyás família végre – nem iszik-e egy kis tejet és nem eszik-e egy kis darab kenyérkét, sőt *povedli*t vagy *buchtli*t is, ha éppen hozzájut, és mindazon cseh munkás, [ki] távul honától egész héten át (nem tagadhatni) csak burgonyán ebédel és vacsorál, valjon nem tölti-e meg magát rendesen minden vasár- és ünnepnap hússal, ideivel és serrel? Persze hogy megtölti magát, éspedig gombszakadtáig, úgyhogy mindezen a körülmények által előidézett kísérletek oly kevessé tiszták, sőt annyira el vannak zagyvásítva, miképp a rizsről csak azt tudjuk, hogy táplálékos, de erőt nem ád, a kenyér továbbá, kivált a búzakenyér, korántsem oly egészséges, mint a rizs, és különös erőt az sem ád, a burgonya végre tápláléki tulajdonban sokkal alább áll, mint kenyér vagy rizs, legyen bár egészségi, bár erőt kifejtő tekintetben. – Azt azonban, hogy három év folytában egészséges ember elélhet-e és miképp fog élni, ha egyedül rizst, egyedül kenyeret vagy egyedül burgonyát használ táplálékul, ezt pozitíve nem tudja senki.

És ha ezen három fő tápszerek effektusát és *influxus*át az emberi testre sem ismerjük tisztán, ugyan mily kimondhatlan sötétben vagyunk mindazon ezer meg ezer tápszerek tekintetében, melyeket az emberi nem felhasznál.

Azok közül többet-kevesebbet csak annyit tudunk, hogy a hús általján véve táplálóbb, mint például a saláta, répa vagy tésztanemű, a sajt sok egyénnél „szömörcsöt" fejt ki, a tej könnyen hasmenést okoz, a sok gyümölcs, kivált az éretlen, lázba dönt, a tengeriből készült pép különösen megfekszi a gyomrot, a zsíros hal és zsíros hús a csömörnek anyaga, az eper sok emberre nézve mérges következményű, a bab (legalább Pythagoras tanúbizonysága szerint) hasdagasztó, káposztát nem minden emésztési tehetség győz le. És ím, ezen keveseken kívül, én legalább mint laikus, nem ismerek részletesb és határozottabb megismertetését azon számtalan tápszereknek, melyekkel az ember fenntartására oly bőségesen megajándékozta a világot a nagy természet; midőn a véletlenül favorizálva szerencsés va-

gyok a tán teendő kollekció számára minden alázattal két egészségi bűnbakot bemutatni, spedig legelsőben is a borjút, mely valamint nékem, úgy másoknak is, mint később tapasztalni alkalmam volt, nem csekély főfájást okoz – és aztán a paszujt, mely nekem ugyan nem, de fentebb érintett barátomnak annyi, mint a méreg – éspedig nem mintha egyedül hasát egy kissé kifeszítné, amivel egy cseppet sem törődne, hanem mint valami minden bajokba süllyesztő kegyetlen bűnbak. És most kérdem, ha e tekintetben csak kis szám tenne annyit, mint én cselekedtem, ki két, eddigelé igen sokak által nem ismert bűnbakrúl rántám le az ártatlansági lebbentyűt, valjon nem volna-e ennek egy kis haszna?

Sokszor mesélték előttem ugyan például, hogy egyedül kenyérrel nem élhetne el ember, egyedül pokahústúl, megtetvesednék a legtisztább is, tizennégy nap folytatva senki nem bírna mindennap egy-egy fogolymadárt bekapni és meg is emészteni etc. etc., én mindezt és száz ilyest azonban csak olyféle beszélgetéseknek tartottam és tartok ma is, melyeket az unatkozók néha közmulatságért ellocsognak, ámde melyeknek legkisebb *verifikál*t alapjuk nincs.

Számtalant hallottam és olvastam továbbá a tett analizisek eredményeirűl, melyek szerint például a borsóban több tápszer van, mint még a marhahúsban is, a vén kandisznóbúl készült sonka a lehető legegészségesb táp volna etc.

Kiskoromban még azon históriát is kitálalták előttem, hogy az emésztési processzus kitapogatása kedvéért bizonyos egyénnek gyomrán ablakot nyitottak, melyen benézve aztán azt tapasztalták, hogy a víz sokkal szaporábban emészt, mint a bor etc.

Bármily triviális színűek legyenek is az efféle *ben trovato* mesék – másrészről ellenben bármily óriási lépéseket tett is újabb időkben az analitikai kémia – én legalább azt hiszem, hogy mindazon állításokban, melyekhez képest például a búzakenyérben több tápszer van, mint a rozskenyérben etc. etc. – éppen nincs annyi „való", mint amennyi tapasztalás által tökéletesen meghazudtolt humbug rejlik.

Én azt hiszem, víz sokkal inkább előmozdítja az emésztést,

mint bor. És ezt mindenki saját magán éppen úgy tapasztalhatja, mint bizonyos osztrák herceg, ki alig ivott bort, és midőn én ebbeli mérsékletéért felmagasztalnám, azt válaszolta, hogy ő azért iszik inkább vizet, mint bort, mert ő így sokkal többet ehetik, és evésben több gyönyört lel, mint ivásban – és mégis mindemellett hány ember van (éspedig éppen nem valami megszokott borpióca), ki nemigen tud emészteni, mielőtt egyké pohár jó borral nem segítne magán.

Azok, kik nem oly okosak, mint volt Sókratés, ki ha élne, ez alkalommal alkalmasint azt mondaná: „ennek okát nem tudjuk", azok, mondom, kik nem ily okosak, tüstént nagy pátosszal meg*explikál*ják ezen *fenomén* mibenvoltát – éspedig mindenféle argumentációk mellett azon új felfedezésnél fogva is, melyhez képest a foszfor különös nagy hatással van az emberi egészségre – minden borban pedig van foszfor, a tokajiban legtöbb etc. etc.

Vannak bizonyos események, melyeknek titkát sok emberek eddigelé nem tudták felleplezni. Ily esetekben az okos eljárását nem arra alapítja, hogy vajon mit mutat az analízis és teória, hanem hogy mit tanácsol, mire int a tapasztalás.

Így például a kankót mi győzheti le? Minden hűsítő *antiflogistikon*-féle szer, mérséklet, nyugalom, oly nedveknek ivása, melyek a vizelést elősegítik – piócák – olaj használata belsőképp etc. – Igen, de hát langyos kádfürdők hasznosak-e ily esetben? Miért ne volnának hasznosok, azok is ahhoz járulnak, hogy a kigyulladt állapotot megszüntessék; és ez tökéletessen kvadrál a felállított egészen célirányos gyógyítási fő témával. Ámde mit mutat a tapasztalás? Azt, hogy nincs bizonyosb mód valami kankót úgyszólván *aeternizál*ni, mint mindennapi langyos kádfürdő használata.

Bécsben sokáig élt jó hírben Sentin, kinek ilyféle nyavalákban – ha korántsem volt is annyi tudománya mint nem egy akkori német *pedant*nak – mindenesetre több saját és másoktól átvett praxissal bővelkedett. – Ez egyenesen megtiltotta a langyos kádfürdőket – éspedig éppen nem azért, mert a teóriájával ellenkezett, hanem mert száz meg száz francia orvosok tapaszta-

lása következtében, kik mesterei és tanítói valának, kivétel nélkül az bizonyult be, hogy langyos fürdők használatával a kankót kigyökerezni nem lehet.

Később Párizsban találkoztam Koreff porosz orvosi celebritással, ki három hónap folyta alatt kúrálgatott bizonyos angol fiatal tekintélyen, ki ilyféle bajt kapott ajándékul valami francia szeptől – de hiába, noha mint Koreff saját maga nékem mondá, őt mindennap legalábbis egy óráig langyos kádfürdőben elmarasztolá.

És kérdem, ugyan ki az okosabb, az-e, ki ily esetben makacsul meg akarja mutatni teóriájának *infallibilitás*át, és betegét évekig füreszti, de ki nem gyógyítja, vagy az, ki őszintén magának megvallván, hogy ezen különös *contradictió*nak okát kilátni nem képes – betegét fürdő végett kádba nem süllyeszti, de felkincselt tapasztalásinál fogva nehány hét lefolyása után őt az egészségesek sorába emeli.

Tegyük fel, hogy valami egyedül férfiakból álló ötven-hatvan számú *communitas*, melynek legifjabbja húsz-, legrégiebbje pedig hetvenhat esztendős, éveken át minden legkisebb kivétel és szétszakítás nélkül nem táplálja magát egyébbel, mint vízben főtt salátával, burgonyával, répával és efféle földi gyümölccsel, spedig vajnak, zsírnak, olajnak, ecetnek etc. kirekesztésével, egyedül egy kis só által felízlelve. Tiltsunk ki mindefölött húst, halat, sajtot, irós vajt, tojást, tejet, rákot, csigát, bort, sert, *cider*t, pálinkát etc. etc., és a fent érintett vizes táphoz csatoljunk semmi mást, mint egy kevés rozs-, árpa- vagy zabkenyeret. Tegyük ezt fel, valamint azt is, hogy ezen életrendszer alatt nem lappang valami furfang vagy valami komédia, mely csak a világ előtt játszatik el, és suttomban annál korlátlanabbul dőzsölnek az illetők, hanem hogy valóban ily szigorú mód szerint él és sanyargatja magát annak minden tagja, valjon mily effektusa lesz az ebbéli sovány *régime*-nek a felhozott *communitas* individuális testeire? Kérdezzünk e tekintetben meg valami kémiai celebritást, ámde kérjük egyúttal meg, hogy ne természetes esze, tán nyert világi tapasztalása vagy aszerint ítéljen, mit e tekintetben tán hallott vagy olvasott – hanem hogy regulázza válaszát

szorosan tett analíziseinek és felállított teóriájának törvényei szerint. Ugyan mit fog tudtunkra adni? Azt-e, mit én e tekintetben tapasztaltam és legitt elmondandok, vagy valami „okosabbat"? Én bizony nem tudom!

[26. LA TRAPPE PÉLDÁJA ÉS AZ ELLENPÉLDA: BÉCS]

Elfelejthetlen barátommal, Wesselényi Miklóssal La Trappe elvonultságot felkerestük, és ott tökéletesen feltaláltuk az éppen most lefestett sanyar rendű *communitas*t. Mikor Wesselényi még vagy csak húszéves volt, Angliába készült, és a teendő útra és több időre terjedő hazakünti maradásra – jó csomó pénzt vert élére. Éppen mikor indulna, különösen mostoha termés következtében igen sok nagyon éhes ember sínlődött Erdély sok részeiben s többek közt jószágai fő helyén, Zsibón is. – Wesselényi tapasztalván ezt, ki akarta tanulni, az éhség valjon nagyon fájna-e, és ehhez képest négy egész nap koplalt – mi neki oly kellemetlenül esett, hogy angliai útját utóbbra hagyta, és a pénzcsomót jobbágyainak s honfitársainak felsegítésére szentelé! Erről szó lévén, én is meg akartam tenni a koplalási próbát – és miután Wesselényi nem tudott semmit is nyelni, ha én koplalok, vagy hatvannégy órai tökéletes böjt után megjelentünk gyalog mi ketten egyedül, fáradtan, éhesen és szomjúsan periputy-borjúval hátunkon La Trappe kapujánál, mely fölött ez volt írva „*Refugium peccatorum*". – Csengetésünkre felnyílt a zár, és miután leomlott előttünk a kapus és áldásunkra megint felkelt, minket a nyomorék, jobbadán fából összeillesztett kolostor egyik teremébe intett, hol többek közt a következő sor volt egy áhítatos kép alatt olvasható: „Itt élni nehéz, halni könnyű." Vagy félórát várva, két, körülbelül huszonnégy-huszonhat éves trappista lépett be, s szinte előttünk leomlott, áldásunkra felállt és több, halálra emlékeztető mondákat recitálván, megint távozott – s csak ezután keresett minket az „*hôtelier*" fel, ki a *Révérend père*-en és kapuson kívül azon egyedüli lény, kinek szólni szabad. Tudakolására, mi volna kívánatunk, azt nyilvánítánk, hogy megnézni jövénk e csudálatos gyarmatot – de mindenekelőtt nagyon köszönnénk, ha egy kis rágni- és in-

nivalóval volnának szívesek minket „megvigasztalni". – Az egész esztendőn keresztül éppen csak a mai nap az – nagypéntek volt –, melynek folytában sem magunknak tápszerhez nyúlni, sem ilyest másoknak nyújtani statútumaink szerint nem szabad – ez volt válasza, és miután nyájas szavakkal felszólított, tennénk az egész zárdában tetszésünk szerint, járnánk-kelnénk bármerre és maradnánk akármeddig, azon ígérettel szinte távozott, hogy másnap aztán déltájban kellőleg meg is fognánk traktáltatni, magától értetődik, La Trappe-féle nyalánksággal. Ezen nyilatkozat testileg rám oly benyomást tett, mintha pofon vágtak volna. Wesselényi azonban igen jóízűt kacagott, mert ő ezen nem nyelési *experimentum*ot sokkal jobban kiállotta, mint én. – A zárdán kívül mutatkozott ugyan valami kurta kocsmafélé épület, melyben alkalmasint volt legalább kenyér és *cider*, úgyhogy a „nagyböjtnek" könnyen végett vethetünk, ámde ezt én sem akartam – és ekképp, mert már benn voltunk, végig kiállottuk a sarat.

Vagy nyolcvanhat óra folytában de egy morzsát sem vettünk magunkhoz, és mindegyikünk ez időközben bizonyosan nem ivott többet, mint két icce vizet, mit magunktúl megtagadni nem volt elég lelkierőnk – és ha tán ennyivel bírunk, hihetőleg valami veszélyes nyavalába süllyedtünk volna. – Rám nézve, és alkalmasint mert előbb jó ki volt táplálva testem, e kis kaland fájdalmas szimptómát nem fejtett ki, csakhogy igen elbágyadtam, és miután a kis fa imaházban több óráig az ott összesereglett ötven-hatvan trappistával kellőleg kiimádkoztuk volna magunkat, és én pihenésre padra dűlnék – egy percig sem tudtam allunni. – Én sokkal jobb gyalogoló voltam, mint Wesselényi – de távoztunkkor ez alkalommal ő engem könnyen kijár, éspedig nem azért, mintha teste zsírosb és keményebb izomzatú lett volna, mint az én állati részem, hanem mert ő előlegesen még sokkal jobban ki volt táplálva, mint én, és ekképp tovább élhetett saját vajmi derekasan felkincselt testén. – A több ideig koplaló és a nagyon kiéhezett, alig hiszem, hogy négy-öt napnál tovább volna képes minden eledelt nélkülözni, és hihetőleg oly bajba esik, mely végóráját nagyon közelíti, midőn egészséges, jó kihizlalt egyén éhgyomorral annyi időt minden veszélyes kö-

vetkezés nélkül valószínűleg kiállhat – és tán tíz-tizenkét napi böjt sem elég életének tökéletes kioltására. Már mennyi időt bírna ki egészséges egyén ivás nélkül, nyáron erősen mozogva vagy télen veszteg ülve (mi közt nagy a különbség) arrúl nincs tudomásom, de még fogalmam sincs. Minden hihetőség szerint korántsem oly sokáig, mint a koplalást.

E kis félreugrás, mely nehány „réginek" tán nem lesz egészen érdektelen, a felvett témámhoz azonban csak annyiban illik, amennyiben az érintett La Trappe-i meglátogatásunk alkalmával nem bírtuk eléggé bámulni az ott egybesereglett emberfiak valóban mondhatni: „tündöklő testi állapotát".

A kapus volt a legelső trappista, kivel találkoztunk. Vén, halavány, semmi által ki nem tűnő egyéniség – de annál inkább meg voltunk (Wesselényi és én) lepetve azon két fiatal trappista külseje által, kik üdvözletünkre azon kis terembe jöttek, hová a kapustúl vezetve valánk. – Kivált egyike igazi ideálja volt, ha így lehetne mondani, a „szent szépségnek". Ő egészségtűl nem pezsgett, gyönyörűen virágzott nyílt képe nem viselte lángésznek jelét, de lángoló szeretetnek bájától volt elöntve, teste nem árult el erőt, de minden mozdulata által gyaníttatá, hogy valami igen erős láthatatlannak szolgál lakul – és ő, valamint az őt kísérő hasonlólag ritka szépségű sorsosa éppen nem volt sovány, sőt mindketten elégségesen kitáplált egyéniségek benyomását tették ránk. És emellett mily gyönyörű halaván rózsaszín vonult el arcukon! Képük, nyakuk, kezük oly *diafán* volt, hogy Wesselényi tőlem és én tőle tudakolám, valjon nem laknak-e ezek magasb és tisztább szférákban, mint Ádám és Éva asszonynak egyéb fiai? És ha valaki minket erre felszólít, tán éppen nem haboztunk volna esküvéssel tanúbizonyságot adni arrúl, hogy e két trappista tán nem is tudja, mi a bor, mi a pálinka, mi a *roastbeef*, mi a kaszáslé, mi a korhelyleves etc., általján véve mi a *gourmandise* és mi a *Schlemmerei*, és ha tudja is, alkalmasint soha vagy oly sokáig nem élvezte (!?), mihez képest már régóta felejté – a bujaságnak pedig legtávolabbrúl de még csak hírét sem hallotta. Ily tiszta színben és ily szent szagban tündöklött előttünk a világ minden kellemeirűl lemondó két egyén – kimondhatlan fényes kontrasztban állván mindazon *gour-*

met-k, *Feinschmecker*ek és bécsi *Stammgast*-féle hősök hosszú sorának átellenében, *quorum Deus venter est* és kiknek külsején bár a legrövidebb látású nagy távolságra is észreveszi (és esküvésre e tekintetben szinte kész volna, hogy ez nem másból ered) a sok evésnek krétahalaványságú, felpuffadt és kivált a sok bornak (az „idein" kezdvén, fel a *cabinet*-ig s rizlingig) auróraszínű fényes jeleit. – És szavuknak hangja, mikor imáikat elmondák, mily erős és mennyire ezüstzengésű volt az, úgyhogy valami bájoló zenét gondoltunk hallani, mikor szóltak, mi oly különös varázzsal környezi a szónokot, míg a legbölcsebb is, recsegő szárazmalom vagy finom gyermekhangon előadva, ha nagy nehezen *persvadeál* is, soha vagy csak vajmi ritkán ragad magával.

A többi trappisták pedig, kiket a felette kis imaházban egytűl egyig igen közel több órákig láttunk, és kik közt hetvenéves egyének is voltak – többet-kevesebbet mind szintazon minéműségben mutatkoztak, mint a két fiatal „testgyötrő". Sovány egy sem volt, túlhízott annál kevésbbé, pipacsveres egy sem, de a vének általján véve színesebbek voltak, mint az ifjak, kiknek többje fehér rózsaszínt viselt arcán.

Képíró, ki oltár kiékesítésére Szent Jánost, Szent Antalt vagy oly szentet festetni igyekszik, ki nem Szent Pál vagy Szent György jellemű (kiknél energia a fő vonás), La Trappe-ban több mint egy tökéletes mintát lelhetett volna.

És mikor ezen ötven-hatvan tagból álló *communitas* énekét megkezdé és a nagypénteki hosszú éjen keresztül félbenszakítás nélkül folytatta, minden orgona vagy más zene kísérése nélkül, ránk úgy hatott, mint valami nagy imodának egybenhangzó harangszava, mely egekbe emelkedik.

Most (azt hiszem) ily elkülönözési *refugium*ok többé nem léteznek, noha a *peccator*ok száma azóta, mikor Wesselényi még élt, és én sem voltam elevenen eltemetve, alkalmasint nem kevesbedett, de inkább nőtt, sőt nőtten-nő.

Azon időkben asszonyi trappista zárdák is voltak. Ezekről nem tudok semmit – de ha asszonyi szépségre is oly hatással volt a La Trappe-féle *herbivore régime*, mint amennyi ez a férfiúnemre gyakorlott, akkor valami új Raffaello vagy Correggio

okvetlen sehol nem találhatott volna kitűnőbb boldogasszonyi és Magdaléna-mintákat – mint az efféle *reclusum*okban.

Wesselényire és rám nem kis benyomást tett a La Trappe-i tapasztalat, nemegyszer hoztuk ezt emlékezetünkbe vissza, és én azóta sokszor mély fontolóra vettem, valjon azok, kiknek lelki munka fő foglalatosságuk, nem tennének-e helyesen, kivált ha rendkívüli nagy fába vágják a fejszét, ha tápszerüket egyedül a földnek növényiben keresnék, merthogy oly *diafán* testi állapotban, mint amilyenben én láttam a trappistákat, spedig eljárásukban nem volt legkisebb *hypocrisia* is, a gondolkozás, kombináció, problémáknak feloldása és általján véve minden lelki munka könnyebben és nagyobb sikerrel jár, mint ha a nagyúri lakomák vagy csak a közönséges *bürgerliche Hausmannskost* következtében migrének, *nauseá*k és efféle bajok ostromolják a szegény dúst vagy az apró nagyurat – az, úgy hiszem, legkisebb kétséget nem szenved.

Előkelő kormányi főemberek sűrű részt vesznek a legszédítőbb lakomákban, és miután fővárosokban az *indigéna* terjedelmes birtokú és félig *emancipál*t sok pénzű nagyurak mellett külhatalmi képviselők és küldöttek is enni és inni adás tekintetében versenytérre lépnek, és mindezek egymással szinte kótyavetyéznek, valjon ki tud mélyebben lépni Lucullus hátrahagyott nyomdokiba, és köztük ki érdemli meg leginkább Bacchus és Silénos irigylésre méltó dicséretét és köszönetét, és miután egy kis csepp is elég. Pandóra szelencéjének kiszakadására, ha az áradásig megtölt, akkor, valamint jeles Scribe szerint egy pohár víz süllyeszté el Albionban Marlborough hatalmát, nemritkán tán egy pohár bor is elég arra, egy egész állodalmat nyomorúságba dönteni.

És ha elősoroljuk Schwarzenberg alatt és kilépte után is (ki legtöbb bajnak fő szerzője) mindazon kimondhatlan éretlen és felszínes rendeleteket és pátenseket, melyekkel újabb időkben *inundál*ták kivált Magyarországot, és kilenc év leforgása alatt de éppen semmit sem tudtak – a magyar hont, sőt az egész birodalmat tekintve – kigondolni, mi gyökeret vert volna és mit nem kellene mesterségesen, mint valami roskadásnak induló építvényt, nagy bajjal és sok milliókkal szüntelen tatarozni és

ápolgatni – ha ezt látjuk, és mindenki előre kombinálhatja, ki orránál tovább lát, hogy ezen nyomorultan felszínes és *indigest manipulatiók* következtében már minden pillanatban vajmi dicsőségesen és egész Európának hahotájára, (mert egy nemzet sem viseltetik Osztrákia iránt legkisebb igazi szimpátiával is) megakadhat és sárba süllyedhet az elkontárkodott országos erőmű, akkor, természet szerint az olmützi és később a bécsi sűrű lakomák tűnnek előttünk fel, melyekben az improvizált új státusgépnökök magukba szítták a szédítő inspirációi nedveket. Mert ha mindazon *extemporisatiók*at, melyekkel összetarkabarkázták kivált Magyarország hátramaradt, öt részre kettészakított vérző részét az illető főkormányosok, nem tulajdoníthatjuk mesterkélt képzeletfelcsigázásnak de mindazon sarlatán fogásokat, mellyel előállottak és mellyel betakargathatni és kicifrázhatni gondolják a nagyközönség előtt éretlen eljárásukat, egyenesen szívre ható *ignorantiá*nak vagy szemtelen öntúlbecsülésnek rovására kell írnunk, akkor minden tisztán látó desperálna a magyar nemzet megmentésén. Mert a bármitől ittas embernek vannak világos pillanatai, és így vele üggyel-bajjal tán mégiscsak boldogulni lehet, míg a magába szerelmes szemtelen csak annyit sem lát, mint vakondok, és ekképp hiába fénylik előtte a közvélemények legvilágítóbb fáklája is, igen, akkor valóban minden tisztán látó kétségbeesnék, ha ti. egyúttal nem volna arrúl is tökéletesen meggyőződve, hogy minden bármily erősen ragyogó lidérc is, mely mocsárba vezet, előbb-utóbb elpattan, és maga után nem hágy egyebet hátra, mint kiállhatlan büdösséget, hahogy a szél azt csakhamar el nem oszlatná.

Most, miután bajom nem az, mintha éppen nem vagy csak homálosan látnék, hanem kimondhatlan nyomorúságom abbúl ered, hogy minden báj, minden varázs szétoszlott előttem, minden kecsegtető ámítások megszűntek, és én minden lepleg nélkül vagyok kénytelen a zordon jelennek még legelrejtettebb redőit is egész undokságukban szemlélni – most tökéletesen meg vagyok arrúl győződve, hogy egy oly emberi teremtés, kit már bölcsőtűl kezdve tündöklő elméleti tehetséggel megajándékoztak a nagy istenek vagy ezeknek angyalai, ki mindig és kirekesztőleg a legtisztább erénynek körében forog, ki valamint

erényben, úgy minden tudományban, mely lelkének felvilágosítására szolgál, szünetlen gyakorolja magát, ki bölcsen használja (utánozva vagy kikerülve) az emberiségnek eddig felkincselt tapasztalatit, végre ki testének táplálására nézve oly szigorún és oly egyszerűen él körülbelül, mint trappista, annyi lelkierőt és annyi lelki szupremáciát fejthet ki, hogy a legtöbb emberek (s tán anélkül, hogy tudnák vagy csak gyanítnák is) néki engedelmeskedni fognak, úgy, mint Galilei is, noha láncokkal volt megrakva, parancsolva hirdette dics teóriáit az emberiségnek.

[27. AZ EGYSZERŰ EMBEREK BÖLCSESSÉGE]

Mily kevéssé figyelmeznek általján véve az emberek arra, mi mindennapi eledelüket alkotja, erről számíthatlan példát hozhatni elő; ellenkező esetek, melyekhez képest ez vagy az tudná, neki mi jó, mi rossz – sokkal ritkábbak. – És ez természetes, mert általján véve, éspedig szinte mindenben a legokosabb nemzetek sorában is csak felette kevés férfiú vagy asszony iparkodik kerub vagy szeráf felé emelkedni, de a legnagyobb szám többet-kevesebbet mind egyenesen vagy a disznó és szamár, vagy a lúd és kacsa direkciójába gravitál.

A különös azonban az, hogy néha azon értelmet, mely legfőképp tudósoknál és tudományosoknál volna keresendő és fel is található – nem ezeknél, de a természetnek legprimitívebb fiainál vesszük észre inkább.

Így például én igen sok erősen kicsinyosult észtehetséget ismertem, kinek evés és ivás tekintetében még annyi judíciuma sem volt, mint bármily ignoráns apró ostorosnak. – Egyik minden nagyobb ebédnél okvetlen úgy leette magát, hogy aztán két-három nap sem tudták belőle kigázolni a csömört, míg végre azon gondolatra jutott (mert a sokszor kínálkozó lakomáktúl egészen elmaradni teljességgel nem akart), hogy a széke mögött álló legényére bízná a saját maga fölötti kontrollt. S ugyanis ennek tisztje az lőn: urára felvigyázni – és mikor azt hitte, hogy ő már eleget tett volna vendégi kötelességének, őt egy hátdöfés által tágításra inteni, két hátdöfés által pedig néki körülbelül ilyfélét súgni fülébe: már elég, „fogd be szádat". – Jól emlék-

szem, mily mulatságra szolgált néha azon nemegyszer kifejlett patvar, mely ily alkalommal úr és szolga közt előadta magát, melyhez képest a hű béres nem győzte a pufogatást, míg a nagyságos emberül kitartván az ütleget, mindegyre és kettőztetett sebességgel rágott és nyelt – vagy mikor valami szomszédja, kitudván ezen *tractatus* titkát, éppen azon pillanatban, mikor Jancsi tányért cserélve távozna már, ebéd kezdetén, jó puffot rakott hátára, és a nagyságos ily kora, idő előtti intés végett skandalizálva, szemrehányó *expressió*val maga mögé tekintene, és ott nem látná a huszár ellenőrt etc. Másik pedig, ki szinte soha nem tudta megbírálni a garatfelhúzásnak idejét, azon maga elleni csínyt gondolta ki, hogy mellényét fogná „ebédmérőnek" használni és eszerint csak addig enni és inni, míg nagyon meg nem feszül a mellény, de akkor, mikor az úgy van meghúzva, mint dobon a bőr, tüstént becsukni az emberi bekapót. – Így, mint ő mondá, előre tudom regulázni teendő „bevételemnek" sommáját, mert ehhez nem kell egyéb, mint mellényem csatszíját vagy tágítanom, vagy rövidebbre vonnom.

Ilyes eredetiek mellett hány intelligenciai celebritást tudnék még felhozni, ki betű szerint úgy tartotta (vagy inkább viselte) magát minden nagyobb lakománál, mintha hosszú genealógiai láncolatában atya vagy anya részéről, mint Jupiter a hattyúknál, valami gödény is vett volna egy kis *influxus*t.

És mi e tekintetben legkülönösb, de egyszersmind legszomorúbb is, valóban az, hogy általjánosan véve minél több elmebeli tehetséggel van valaki a természettől megajándékozva, rendszerint annál inkább idegen a La Trappe-féle életmódtól, ezen *régime* pedig, fájdalom, bármily szigorúan gyakoroltassék is – bizony nem képes született tökfilkót vagy golvás trottlit (melyekkel oly nagy számban megáldotta az egek ura kivált Osztrákiának némi igen hű népeit) a lángeszűek sorába emelni.

A természet primitív fiairól levén szó, emlékezetembe esik Sobrinak estvéli meglátogatása, mellyel azon időben megtisztelé Bakony töviben barátomat, Hunkár Antalt, mikor (jóllehet még nem fénylett tizennégyezer zsandár a nap alatt) Angyal Bandival, Ződ Marcival egyedül Sobri állott, mint ezek, szinte ő is egy nyolc-kilenc szálra rúgó cifra csapat élén. S valamint

azok, úgy ő sem sáfárkodott felvett mesterségében hat hétnél tovább, noha az akkori, még igen ignoráns magyarok csak néhány pandúrra voltak szorítva, kik azonban nagyobb *securitas*ban tudták tartani a nagyközönséget, mint a mostani zsandári nagy had – éspedig igen természetesen, mert jól ismerték a tájt és az illetőket, midőn a mostani fényes sáskasereg, csupa idegenekből *komponál*va, úgy esik a *Verwaltungsgebiet*ek saraglái közé, mint meteorvashullvány a földre. Mi azon észrevételre indítá minap bizonyos magyart (ki azonban még nem járt a mostani professzorok tanodájába, de szegényke csak *vormärzlich* értelemmel bír): „Ha engem Norvégiába küldenének avégett, mihez képest én ott a zsiványokat és rablókat etc. megcsípjem, én, ki Norvégiárúl alig tudok csak annyit is, hogy az Svécia fölött nyúlik el mint köpönyeg, és *pro supra abundanti* még minden tizennégy nap után fel is váltanának, miképp aztán az egész országgal és az egész nemzettel megismerkedjek, de egy emberre és egy csárdára se tudjak ráismerni – ugyan lehetne-e ennél furcsább *praetensio?* Bizony alig!" Mihez én vagyok bátor csatolni, nemcsak vajmi különös követelés volna ez, de egyenesen olyféle eszmeszülemény és kombináció, melyről ugyan nem lehetne mondani: *„ex ungue leonem"* – de mire tökéletesen illenék: *„ex aure asinum"*. És ezen kép az, mely tökéletesen kvadrál, éspedig csak Magyarországra, mert oly hosszú fül még nem találkozott, mely magyar *persecutor*t küldene Norvégiába, midőn oly hosszúságúak, mint a tapasztalás mutatja, már feltűntek, kik jobbadán szegény csehekkel (kik azelőtt alig tudták még azt sem, hogy Magyarország is Európában van) gondolják a magyarok *purifikáció*ját végbevihetni.

Sobri meglátogatá Hunkárt ki nékem többször minden részletekkel elmesélé e kis kalandot. Azt például, hogy vagy nyolckor estve, mikor a pusztai cselédség már vacsoránál ülne, megjelenik előtte, ki éppen akkor lépett házból, valami kis sereg, melyet ő eleinte *persecutor*csapatnak tartott, mert Sobri nevét akkor már minden száj hirdette. – „Jó estét, Tekintetes Uram!" – „Adjon Isten." – S csak most látván, mily keresetben járnak a jól felfegyverkezett, de kalapot levett illetők, akkori szokás szerint még ezt csatlá köszönő szavához a házigazda: „Vacsorára

jöttetek, fiaim? Szívesen látlak, leszen gondom mindenről, borom különösen jó, lépjetek lakomba." „Köszönjük, Uram, de nékünk valami más is kell!" – És ezen dialóg után a puskás vendégek része a házba kísérte Hunkárt remegő nejéhez, míg két cifra gyerek a cselédház ajtajába állt, onnan senkit ki nem bocsátandó, egyik „körmös" pedig az udvar közepén felemelkedő haranglábhoz, annak netaláni félreverését eltiltandó. – A házinő (áldott, de gyenge egészségű teremtés) nagyon megijedt – mire az esti látogatók egytől egyig mind megcsókolák kezét, és Sobri azt súgá neki megnyugtatásul: „Ne féljen, nagysá's asszonyom egy cseppet is legkisebb bántalma sem lesz." És most néhány közülük annyi ügyességgel megkezdte a *recherche domicilière*-t, mintha a bécsi Polizeinek valami kitűnő *adept*je lett vala. – Előhoztak mindent, többek közt hat ezüstkanalat. „Barátim, ezeket ne vigyétek el, édesanyámtól kaptam emlékül" – így esdeklett a nő. „Akkor el sem visszük" – volt a „szívtelen" banditák válasza. Hunkár Leopold-keresztje jött elő, ezt magára tűzte a társaságnak egy különös nagy dühösséggel kanászkodó garázdája és ki ezen elbeszélésem tulajdonképpi hőse, mert egyedül ennek kedveért hozom fel az egész eseményt. „Tedd ezt fére, Józsi, valamint a kezedben levő pár ezüstsarkantyút is... A kereszt minket csak elárulna, a sarkantyúba pedig elbotlanál." Míg végre az egész elrablás ezerháromszáz pengő forintra, három puskára, négy pisztolyra és a házban található minden puskaporra rúgott. – De csak ekkor jött ám még a haddelhadd! „Most menjünk a pincébe, és a nagyságos úr, valamint a nagyságos asszony is legyenek szívesek minket odakísérni" – ez lőn a közkívánat. Elérkezvén a hűs sötétbe, így szólt Pap Andor, Sobrinak legudvariasb komondorja: „Nem azért kértük Nagyságtokat ide, miképp itt háziúr és gazdaasszony szerepet viseljenek, hanem hogy kegyes engedelmükkel a pincébe zárjuk, mert igen természetes, miszerint Nagyságtok mindjárt, mikor eltávozunk, lármát fognak ütni – és ekképp szükséges egy kis időnyerés végett Nagyságtoknak e kis kellemetlenséget okoznunk, mivel a cselédség, mely tüstént kiszabadul, nem fog semmi egybenfüggőt üldözésünkre tenni, mielőtt Nagyságtokat kiszabadítják, mire legalábbis egy fél óra

szükséges, minthogy mi az egész pincetorkot, valamint a pitvart is elállítjuk üres hordókkal és mindennel, mi kezünkbe kerül. Addig, ill a berek, nád a kert, mi már a harmadik határban leszünk." Miután azonban a gyenge egészségű nő nagyon félt meghűléstől, tüstént távozott nehány legény és hozott az úri házból ágyat, dunyhát, bundát oly mennyiségben, miképp az egyórai fogságot minden következés nélkül jól kiállotta a gyengélkedő alak. – Sobri pedig *& Co.* nehány hét után mind végét lelte, egyik golyó, a másik kötél által. Mert lábra állt az egész környéki nemesség és mindaz, kinek fegyvere volt, és ekképp a noha kevés, de *populáris* (!!!) pandúr, mindenkitől őszintén támogatva és nehány dzsidásosztály által emberül elősegítve, könnyen győzött az annyiaktól űzőbe vett szegénylegény rendbontókon. Ámde azalatt, míg az ágyneműekért mentek a pincébe, adta magát valami eset elő, melyet itt megjegyezni kívántam. És ugyanis azon legyőzhetlen betyár, kinek annyira tetszett a Leopold-kereszt és az ezüstsarkantyú, és ki később, befogva, leláncolva, de törve nem, végbúcsúra káromkodva a hóhér szemei közé köpött, és ki azon *species*ből volt, mely halni tud, de szolgaságban élni nem, és mely, mint magam annyiszor tapasztaltam, csatában úgy viseli magát, mint vak légy, mely semmitől nem fél, ezen barna legény, mondom, kit Sobri, a vezér maga kínált meg egy pohár erős badacsonyival, mikor az erős bor ajkait megillette, úgy vágta a poharat földhöz, hogy az ezer darabra tört, baltáját pedig rútul szitkozódva Sobri feje fölött forgatván ekképp szólt: „Kend tudja, hogy természetem az erős bort be nem veszi – miért kínál meg hát azzal."

És most kérdem, nem fekszik-e ritka önismereti filozófia ezen egyszerű állításban? Mert a mérséktelenek vég nélküli sorában ugyan találkozik-e sok oly egyén, ki úgy tudná, természete mit vesz be és mit nem, mint ezt a felhozott kemény zománcatú kanászbojtár igen jól tudta, és ki éppoly *indignatió*ra fakadna, mikor megkínálják valami erős borral, mely rá nézve igazi méreg, mint felgyulladt ő, mikor Sobri az erős badacsonyival megkísérté őt! – Mennyivel kevesebb sherryt, madeirát, oportót etc. emésztenének az emberek, ha e tekintetben csak

félannyi önismeretük volna is, mint amennyivel bírt a szerencsés útonálló.

Szerencsés? Igen, és irigylésre méltó – mert ugyan lehet-e most élő magyar szerencsés?

[28. A MAGYAR NEMZETI KARAKTER]

Mert már benn vagyok ezen témában, mely katonai korombúl annyi édeskeserű *recollectiót* varázsol emlékezetembe, nem vonhatom meg magamtúl, miképp némiket itt elő ne soroljak, mik a magyar jellemnek megismerésére és megismertetésére nézve tán nem egészen közömbösek.

Simonyi, kit már felhoztam, és ki éppen nem volt vakmerő és szeles katona, de egy higgadt eszű bátor vitéz, 1804-ben, akkor még mint aranymedáliás huszárkáplár, azon utasítással volt megbízva saját maga Ferdinánd főherceg által: igyekezzék néhányat vagy legalább egyet az ellenség részéről elfogni, miképp ilyestűl aztán némi felvilágosítást lehessen nyerni. Simonyi parancsot vévén, hat közvitézzel elindult Németország *Rhenus*hoz közel fekvő részén, éspedig egyenesen a két árok közé szorított nagy országút közepén, mint már azon időkben is annyira ki volt fejtve azon tájon a mezei gazdaság, hogy ott, mint magyar földön szinte mindenütt, nem lehetett torony irányában lovagolni. – Messze előrehaladván, elérkeztek hajnalvirradatkor valami omladozó sáncokkal körülvett városképű falunál, és miután nyílt volt kapuja, bementek – legelső csapszéknél leszálltak és egy jót ittak. A hely pedig teli volt franciákkal, kik észrevévén, hogy a hét legényt nem követi nagyobb szám, szépen becsukták a kapukat, s részint talpra állván, részint lóra ülvén éppen meg akarták csípni a csapdába került és egész nyugodtsággal falatozó huszárokat, mikor közükbe fut valami franciagyűlölő egyén, és őket távozásra felriasztja. Pillanat alatt mind lóra pattan, és kiszabadulásukra mutat nekiek valaki rést a sánc omladásain, melyen üggyel-bajjal kimásznak – és szerencsésen ismét a körülárkolt országútra jutván, éppen, mikor pipára gyújtanának, azon veszik észre magukat, hogy valami harminc legénybűl álló két glédába sorozott páncélt lovas hosszú karabélyt ellenük szegezve elállná útjukat. Sem jobbra, sem

balra, sem hátra nem volt menekülés, mert kétoldalrúl széles, mély árok tátongott – hátul pedig a zárt kapu mutatkozott. Simonyi hányszor emlékezett ezen ifjúkori kalandjára! Azt gondolván, most alkalmasint nem lesz ő a fogó, de hihetőleg a fogott, nem tudott magán segítni – és hiába veszni sem kívánván, éppen, midőn *„pardon"*-kérés kínálkozna nyelvére, egyszerre felkiált háta mögött éles hangon egy kis, de tenyeres-talpas közvitéz: „ej, mind levágjuk", s a többi elragadva Simonyival együtt, uccu, oly dühösséggel vág előre, mint veszett hörcsög, és a vasas ellenség lő és szúr ugyan *„mon Dieu"*-t kiáltván, de rést enged – és négy sebbe esett vitéz, hét vérző lóval és egy fogollyal, kit *en passant* megcsíp – visszatér Ferdinánd főherceghez. Simonyi csakhamar tisztté emeltetett – Csatárit pedig (ez volt neve a vak légynek) első alkalommal agyonlőtték, mi el sem maradhatott, mert valamint bulldog, ha felhevül, még az oroszlány szájába is ugrik – úgy gyulladt fel Csatári, ha meglátta az ellenséget, és a háború dörgése földobogtatá szívét, mikor bár az ágyúk torkába nyargalni is kész lett volna.

És aztán ez azon *species*, melyet a zsandárok felpiszkálnak, provokálnak és végre meggyilkolnak vagy akasztófához kísérnek. – Bécs pedig, számtalan újságai által ilyesekről kellőleg informálva, örül és tapsol, míg az igazi emberbarát vérkönyűket tudna sírni minden azon gyönyörű csepp véren, mely bölcsen irányozva csudákat művelhetne, és most kín és szégyen közt szakad ki a legnagyobb lelkesedésre olyannyira fogékony szívekből!

Simonyi Aspern alatt vívott dicső ütközet után, huszár főstrázsamester lévén, Károly főhercegnek azon eszmével ajánlkozott, hogy ő legelső nagyobb csatában – mikor Napóleon nem lenne távul – őt fogollyá fogná tenni, ha e célra háromszáz huszár melléje és szabad parancsa alá rendeltetnék. Károly herceg, ki soha nem viseltetett különös szimpátiával a magyarok iránt, spedig – mint mondják – mert nem voltak olyannyira vakon engedelmeskedők, mint a többiek, ezen ajánlatot el nem fogadta. – Többször tudakolám Simonyitúl – ki, mint érintém, éppen nem volt szeles katona, ki csak „nekimenni, nekivágni" tud, de számtalanszor bemutatta, hogy vére és nedve jól imp-

regnálva van Polybios azon ismert elvével: *Non tam valor indoctus quam ars solet praestare victoriam* –, Simonyitúl többször tudakolám, valjon hitte-e sikerét ezen ajánlatának (és nem tette-e azt valami felhevülési pillanatban vagy dicsvágytúl és hírszomjtúl sürgetve) és ha szabadságot nyer esze szerint cselekedni, ugyan mily terv szerint fogott volna eljárni e nem mindennapi és vajmi veszélyes kalandban.

– Én – így szólt Simonyi – egy cseppet sem kezeskedtem volna tervem sikeréért, noha azon időkben, mikor ezen ajánlatot tettem, Napóleon közönségesen a csatatérhez igen közel ütötte fel álláshelyét, honnan mindent láthatott – úgyhogy például az asperni ütközetnél én őt látcsővel tökéletesen kivehettem, sőt még szabad szemmel is gyaníthatám hollétét. És tulajdonképp ez szülte bennem az általam ajánlott eszmét, miszerint annak sikere korántsem feküdt a lehetőségek során kívül – és ha el nem is sül, mindenesetre nagy *diverzió*t és nem csekély konfúziót fejt ki az ellentáborban. A dologban pedig ekképp járok el – a háromszáz kiválogatott legényt így szólítom fel: „Bonaparte legnagyobb ellensége az emberiségnek, mert minden nemzeti érzetet el akarja fojtani, az ily érzet nélküli pedig csak korcs és fattyú, még ebnél is alábbvaló, és azért fogjuk el. – Rajtunk a sor megmutatni, hogy nehány magyar le tudja alázni azon kevélyt, ki eddigelé az egész világgal dacolt. Háromszázon vagyunk, ha mind el is veszünk, csak nehány kevés érje utol, ám tegye az őt rabbá vagy vágja össze. Lássátok, pajtások, ott azon dombon tartózkodik. – Úgetve indulunk, nehogy szétszakadjunk, mindig csak azon egy pontra feszítve szemünket. Egyik a másikra ne vigyázzon, se valami kommandóra ne várjon, ki bukik, bukott, és közelebb érvén, mikor alkalmasint nagyobb részünk már földön nyugszik, vágtatva haladjunk. Boldog, ki még él és meglátja őt, mikor aztán tudni fogja, mit műveljen! Kinek élete drágább, mint a dicsőség, az lépjen vissza – mi, kikben nemes vér buzog, ám kössük fel a gatyát – és most gyerünk!"

– Igen, de találkozott-e volna háromszáz ennyire elszánt legény, ki úgy minden kommandó és tiszti felvigyázat nélkül szinte a halál torkába nyargal?

– Hej, én ki tudtam volna keresni az efféle vak legyeket – ezt jegyzi meg most Simonyi –, éspedig a büntetési kivonatok szerint. Azon szelídeket, kik sohasem vétettek semmit – azokat mind hátrahagyom, és azok lettek volna főembereim, és kiktől legtöbbet várok, kiket nem bírtak (ellenmondás, *insubordinatio*, kicsapongás, verekedés és efféle szociális kvalifikációk miatt) eléggé sújtani. Ezek csípték volna meg Napóleont vagy senki más. – Simonyi pedig, ki száz csatában volt és ismerte a magos lelkületű magyart, jól tudta, mit beszél.

Nevezetes, hogy a legnagyobb költői talentumok nem tudták különös engedelmességi és *diszciplína*i tulajdonokkal felruházni hőseiket – de azok rendszerint mint engedelmeskedni éppen nem tudó, házsártos garázdák *figurál*nak dalaikban. Így például Rinaldo, a szent koporsóért vívó keresztény bajnok Tasso remekművében. Ha szegény most élne, tudom, vagy mindig *Stockhaus*ban ülne, vagy a zsandárok már rég elnyomták és a kötéloszlophoz hurcolták volna. És Achilles, ezen homérosi ideálhős, ezen félisten! Ugyan lehet-e ennél *incomptabilis*b – és minden felsőbbséggel ujjat húzóbb és dacolóbb *personificatió*t csak képzelni is? Ha ilyféle gyümölcs teremne a mostani Neu-Östreich bármily küszöbében, ugyan nem kerülne-e éltének már leggyengébb korában valami *Zuchthaus*ba – és innen tömlöcbe etc.?

És ha e kettő, Rinaldo és Achilles, valami osztrák ezredben szolgálna, egyik mint közvitéz, a másik mint vicekáplár – valjon a fehér zászló, az *innocentiá*nak ezen jele *paradíroz*na-e csak egy fél óráig is kaszárnyáján azon ezrednek, melynek jó hírét (?!) Rinaldo és Achilles olyannyira elpiszkolná?

Simonyi, tudom, oly kaland végbevitelére, melyet álmodott, nem a fehér zászlós ezredeknél kereste volna vitézeit, valamint jót merek állni – jóllehet Saint-Arnaud maga igen tiszta keresztény volt –, hogy nem azok másztak meg vezérileg Szevasztopol sáncait, kik a pap-kézcsókolók, sokszor meggyónók és sokat litániázók sorában szenteskednek, de kik „önállólag" még legfőbb uraik szemébe is szólni mernek, ha véleményük más.

Tudom, sokan, kivált asszonyok, a hősiség ideálját Schiller szerint azon *templárius*ban lelik fel, ki miután meggyőzte a sár-

kányt, legott saját magát győzi le és a főmesternek egész alázattal megcsókolja kezét. Innen: *Demut ist die erste Pflicht des Ritters, der für Christtum ficht.* – És igaz, alkalmasint ily szellemben viselik magokat az angyalok Istennek átellenében – de gyakorlatban a szegény földi halandókkal egészen másképp áll a dolog. És volnának csak sárkányok a világon, én inkább bíznék azoknak kiirtási tekintetében valami Théseus-féle egyénben, ki, mint tudjuk, vajmi nagy korhely fiú volt, vagy valami körmös gyerekben, kinek az ezred soha nem köszönheti a fehér zászló kitűzését, mint sokat bíznék boldog emlékezetű páter Holzapfelben *& Co.*, kik nemritkán csak azért oly jók és annyira szelídek, mert nincs elég erejük és kurázsijuk néha egy kissé *excedál*ni.

Bizonyos, már világból kilépett jó barátomnak volt egykor valami kitűnően nagy majma. – Mód nélkül hamis és harapós teremtmény. Maga hozta Egyiptombúl. Senkinek nem engedelmeskedett, és mindenki úgy félt tőle nagy fogai miatt, miképp sehogy sem tudtak vele boldogulni. Néha közrémülésre rettenetesen összecsattantá fogait, és ezeknek ereje oly nagy volt, hogy diót, mogyorót csak úgy morzsolt össze, mintha gesztenye lett volna. – Egykor kiszabadult, és egy szegény ártatlan kecskét csupa pajkosságból úgy megmart, hogy ezentúl gazdája, az én jó barátom erősen eltökélé magát a gonosz úrfit kemény nevelés alá venni.

Vagy tíz holnap leforgása után ismét a majom helyszínére vitt a véletlen. „No, mit csinyál Pupnyák – ez volt neve a négylábú embertorznak –, harap-e még mindig vagy ki van-e már tanítva emberségre?" Ó, már most szelíd, senkit nem bánt, és annyira kifejlett belátása, miképp még a diót és mogyorót sem töri fel fogaival – nehogy azok elvássanak. – Ez már mégis különös, gondolám magamban, oly vadállat és iránylag oly kevés idő alatt! Ez új bizonysága, mily hatása van célszerű nevelésnek még állatokra is, és annál inkább növendékekre! „De mondjad, kérlek, miképp vitték ezen csudát végbe – és kivált azt, hogy elég esze van a diót és mogyorót többé föl nem rágni?" – Az igen egyszerű volt! Miután Pupnyák még egyszer felkereste *guignon*ját, a kecskét, és azt jól összemarta, engem el-

küldött a nagyságos úr a közel városba Pupnyákkal, és ott Carabellinek bizonyos tanítványával kihúzattuk minden fogát – és azóta nem harap és igen szelíd.

Mármost tehát a fehér zászlót bátran fel lehetett volna tűzni Pupnyák ŏmajomságának kalickája fölött.

Bizonyos vagyok, mily kimondhatlan *indignatió*ra fakad ezen majomi anekdota olvasása alkalmával nem egy „szentszagú" – ti. oly egyén, kit nemcsak a nagyközönség tart szentnek, hanem ki magamagát szintúgy megcsalván, mint a világ több mint felét, *bona fide* azon édes önámításban alázatoskodik, hogy ő, ha nem is éppen szent, egy kis béketűrés után bizonyosan azzá kanonizálják. Holott ha saját belső tükrébe jó mélyen belénéz, abban nem fog semmi egyébet látni, mint ivadékát azon nagy *hypocrit* és Tartufe-féle famíliának, melytől a világ mindinkább elnépesedik, és mellyel a mai osztrák kormány olyannyira törekedik az egész birodalmat és kivált az egykor oly kitűnően nyíltszívű magyar nemzetet elárasztani és azt minden kitelhető módon elostobázván, lassan-lassan és okkal-móddal legalább arra tanítani, hogy ezentúl ne álljon mint rabló a nagy úton, de gyakorolja magát zseblopásban – ne csatázzon bután zsandár*patrouille*-ok ellen, de iparkodjék azokat gyilkkal akkor illetni, mikor alszanak – előjárók ellen soha de egy szóval se szegüljön, soha fel ne pattanjon, de ehelyett rágalmazza őket s ártson nekiek suttyomban minden kitelhető módon – ha valakit odébb akar állítni, ne támadja meg előrűl mint szamár, de döfje a kést hátulrúl szívébe, onnan is bemegy – ha kedve csosszan (*à la* Libényi) az apostoli *successió*t *interrumpál*ni, ne legyen oly szánakozásra méltó ostoba, ezen operáció végbevitelére nappalt, erőszakot és nyilvános helyet választani, hiszen minek való a história – hogy az ember abbúl tanuljon, nemde? És az ugyan mit jegyez fel? Azt, hogy lesújtott, elgázolt, lealázott nemzet mindig oly egyéneket fejt ki nagyobb-kisebb számban, kik azon bűnös fanatizmustúl felhevítve, miképp meggyilkolt nemzetüket megbosszulják, nem nyúlnak késhez, nem nyúlnak pisztolyhoz – de ha kell, éveken keresztül csúsznak-másznak, minden *indignitás*t mosollyal tűrnek, sőt erejük szerint még meg is éljeneznek, míg – *nulla dies sine linea* – mindig közelebb

jutván mély titokban tartott tervük kiviteli pillanatához, sötétben, elvonultan, egypár cseppel felkészítik (minden zsandár, policáj, adjutáns és efféle őrizet dacára) az úrnak kávéját, levesét, borát, és aztán kellő időben odébbállván, jóízűen kacagnak, mikor tudtukra jön – hogy egy *usurpál*t apostolival kevésb van a világon, nehány *in effigie* felfüggesztettel pedig több.

Igen, okvetlen ily rezultátumra vezet a mái, csupán *hypocrisiá*ra és hazugságra alapított osztráki kormányszisztéma.

Betyár mind ki lesz pusztítva, ez bizonyos, mert, mint a példabeszéd tartja, sok lúd farkast győz. Igen, de valjon ezen *species*, mely férfiúságtúl pezsg és melynek csorbája nem az igen kevésbűl, de az igenis sokbúl ered és ekképp oly igen könnyen helyreüthető, ezen *species*, kérdem, ugyan milyféle *species*sel fog pótoltatni a kormánynak e tekintetbeni oly felette bölcs pátenseinek következtében? Schiller-festette, sárkányleterítő szelíd *templárius*ok által? – Az ám, majd mást mondok! – Nem ily ideálok által lesz pótolva az otrombául provokált és szívtelenül üldözött gyönyörű faj – de oly minden eredetiségébűl kifejtett, természet elleni *artefact* fog helyibe állani, mely tán igen szelíd lesz, legalább szemben, kivel oly könnyen boldogulhatni, mert legkisebb „*falsum*" sincs benne (és gyenge, félénk betyár Magyarországban legalább nem találtatik, az erőset és bátrat kiirtani pedig, javítás helyett, kimondhatlan bűn) – de ha netalán megint megjelenne valahol valami sárkány, egytűl egyig (mert most lelki örömére németül is meg kell tanulnia) alkalmasint azt harsogtatná levegőbe: „*Reiß aus!*"

Somogyban, hol régi időkben szépen voltak farkasok, valami birkásgazda hatalmas komondorokat tartott, melyek jó sikerrel megőrzék a birkanyájt, jóllehet nem egy csatába keveredtek a néha számosan egybesereglett Mazepa-kopókkal. De a gazda nem tudta kedvelni és megbecsülni fehér szőrű apródjait, mert igen mérgesek voltak, szavára néha éppen nem figyeltek és bizonyos alkalommal egyetlenegy borját rútul összemarták. – Fogja ezért magát és legott rendre mind kiherélteti. – No bezzeg elég szelídek is lettek ezután, úgyhogy még *favorit* ebnek is beillettek volna a birkás gazda anyjának kanapéjára, és sokkal többet ettek, mint azelőtt, persze, mert a méreg nem mozdítja

elő az étvágyat nagyon, midőn a szelíd igen sokat tud és szokott is nyelni – ámde ha csak messziről is éreztek farkast, mind vagy elszaladt, vagy az ágy alá bújt, mintha szégyenlené magát – noha ez alkalommal is vajmi jól illett volna a fehér zászló a birkaakol hegyibe.

Javítni kell az embereket, ez minden kormánynak legszentebb kötelessége, és e tekintetben Magyarországban tán több volt a teendő, mint bárhol egyebütt, mert annyi önfejű, önálló és hatalmaskodni hajlandó egyéniség tán sehol nem szítta Isten levegőjét a széles világ hátán, mint Magyarországnak le nem gázolt, le nem sújtott, le nem alázott boldog földjén.

Ámde kérdem, kit javíthatni, ha nem is könnyebben, de elvégre bizonyosan kielégítőbb sikerrel. Azt-e, ki pezsgő természetű, és minden tulajdonnal iránytalan mennyiségben van ellátva – és kit ekképp irányozni és csak tartani kell, vagy a csigavérűt-e, kinek homlokára a természet mindenben mínuszt írt, és kit nemcsak irányozni, de fenntartani, sőt hajtani szükség? Nemde sokkal könnyebben azon fajtabelit, kiből mindenünnen a „plusz" fénylik ki? Legalább magyar kocsismonda szerint, mely kormányzókra igen illik: jobb, ha a kéz tartástúl fáj, mint ha ostorozásban fáradna ki.

[29. ÖSSZEOLVASZTHATÓK-E A NEMZETEK?]

Minden nemzetnek, mely életrevaló, megvan saját jelleme, melyből ha kirántják, kicsigázzák, nem lesz belőle egyébb, mint Schiller szerint, kilombikált törköly – ki vajmi helyesen mondja: *Zum Teufel ist der Spiritus, das Phlegma ist geblieben.*

Csak buta vagy az igenis sok tudomány által kificamlott eszű képzelgő ringathatja magát azon csalfa *aberratió*ban, mihez képest nemzeteket úgy lehetne egybekeverni és összeolvasztani, mint a spanyol elkészíti *olla podridá*ját, és mint tűz közelében elolvad a zsír.

Egyedül némi legmagosb fokra kiképzett egyéniségek vesszthetik el nemzeti típusukat bizonyos pontig anélkül, hogy ezáltal becsükben csorba támadna. Így például az egészen kiképzett magyar, angol, francia, német, muszka közt alig lesz valami nemzetiségi különbség, míg bizonyos lángeszűek úgyszólván

megszűnnek valami nemzetnek sajátjai lenni, de az egész emberi nem kincseivé válnak. És ez helyes, mert ezek alkotják azon kapcsot, mely nemzeteket egybenfüggő láncolatba fűz. Jaj azon nemzetnek azonban, mely nemzeti géniuszát elárulja és meggyilkolja, mert ha ezt cselekszi – és egyedül saját maga képes erre, mert minden külmegtámadás inkább csak edzeni fogja a nemzeti önérzést, megtörni soha, hahogy fizikai erő által egytűl egyig minden tagját ki nem irtja –, mert ha valami nemzet maga cselekszi ezt, akkor előbb-utóbb, de minden bizonnyal az elaljasodás szurkaiba süllyed és abba örökre eltemeti magát.

Mily kimondhatlan jótéteménye a gondviselésnek az, hogy az emberiséget több nemzetekre szakítá, ezt lélekemelőleg érinté lángeszű Brougham, ha nem csalatkozom, már 1820 előtt, mikor azon kimondhatlan *infámiát* állítá a legvilágosb napfénybe, melyhez képest három keresztény nemzet szétszakítá a szerencsétlen, magamagát mindegyre halálos sebekkel érintő lengyelt, és ily iszonyathoz még az ausztriai udvar sem pirult járulni, Sobieskit olasz vérkeverékéhez képest tüstént emlékezetből űzvén, mikor vége szakadt a veszélynek (*„pericolo passato, gabbato il santo"*). Mely frázis, közbenvetőleg szólva – mint hirdetik –, legutolsó mondókája volt Miklós cárnak, mikor apostoli fiára és *protégé*-jére gondolván, kiadta misztifikált lelkét. Ámen.

A nemzeti szellem és sajátság például francia és muszka, spanyol és török etc. etc. közt oly élesen különböző, hogy ennek bebizonyítására, úgy hiszem, szót veszteni kár, mert azt ki-ki kézzel foghatja. Oly kitűnően ezen színezet külön azonban sehol és soha nem mutatkozik, mint nagy életveszély órájában, mint például véres csata alatt, mikor az illetők, hadaik feltüzelésére, nem tudnak bölcsebbet kigondolni, mint a nemzeti sajátságra és jellemre appellálni. Mikor azután, magától értetődik, az nekiek vajmi jólesik, ha ezen appelláció visszhangra talál – és ők nem voltak elég hosszú fülű Krisztus-paripák, azt nagy okosan előlegesen lepiszkolni, legázolni és gyökerestűl kipusztítani.

Személyesen több csatában vettem részt, de még többen voltak azok, kik még mást is láttak, mint én, és kik számtalanszor

tanúsíták, mily mágusi erőt fejt ki ily alkalomkor a nemzetek által hűn megőrzött, de a kormányzók által is őszintén respektált nemzeti szellem és érzés, és mily kevéssé szabad ezt ehhez képest egy *olla podrida*-féle *kófic*ba összezagyvásítni.

Lipcsei ütközetben csak fertály óráig állottam egy muszka honvéd gyalog massza mellett, mely alkalmasint nehány hét előtt nem volt egyéb, mint egybesürgetett parasztnyáj – mondhatom, nagyon hosszúnak tartám e tizenöt minutát –, mely massza most katonának még alig edzve, reggeltől estig vagy száz francia ágyúnak szolgált lőcélul. Sáros, mélyen felszántott búzadűlő mellett volt telepedve. Mikor az ellenségi golyó közibe csapott, és az iszonyatosan felsújtott sár, mint okádó hegyből a láng, magasra égbe repült, és pillanatra a nap világát a földtől eltiltva, számtalan vértől csurgó és szétszakított emberalak mutatkozott – többször az egész massza földre rogyott, és csak aztán állottak ismét fel és különözték el magokat az élők a holtaktól; és ugyan mit csináltak egyébként? Vártak, mert nem megtámadás, de ellentállás volt feladásuk. És vártukban egynek sem jutott eszébe visszavonulni vagy éppen futásnak eredni. Szuronytöveikre támaszkodva fentszóval imádkoztak, és ezen megőrzött és respektált nemzeti szellemük őket a legtündöklőbb bajnokság fényébe állítá, valóban a legfényesebbe, minthogy a megtámadásnak aktivitása közt vajmi könnyebb vitézkedni, mint nyílt mezőn passzív kiállni a csata rémületit.

Most kérdem, ha valaki, arrúl erősen meggyőződve, hogy ily áhítatos és istenfélő bátorság a bajnokságnak legtündöklőbb „*nec plus ultrá*ja" (valamint egyesekre nézve tán valóban az is), valami francia hadba efféle muszka *hyperbol pietás*t akarna beléoltani és azáltal azon *enthuziazmus*t pótlani, mely a franciát magán kívül ragadja, midőn becsülete és nemzetének dicsősége van kérdésben, valjon az ilyféle nemzeti apostol nem illenék-e inkább valami tanodában szamárpadra, mint bármily más kitűnő helyre?

Ha viszont valaki kinevetné a muszkát, hogy annyit imádkozik, oly különös *veneratió*ban tartja – nem tudom, mi okból feketére pingált – Mária szűzét, és oly nagyon szeret böjtölni, és háborúban, ha nincs rágnivaló, szívesen elhiszi pópájának,

hogy nem azért nincs, mintha nem lett volna gondja az *Armée-Lieferant*nak mindenről, vagy az meglopta volna őt, hanem mert nagyböjt van – ha mindezért valaki lekacagja a muszkát, éspedig állhatatosan és annyi voltaire-i viccfullánkkal, miképp aztán a muszka maga is hahotára fakad, többé nem imádkozik, fekete szűzét ocsmányolja, böjtöt sem tart és pópiját, ki neki ilyest például Szent Vladimir tiszteletére ordinál, seggbe rúgja, de ehelyett megkezdi silabizálni a francia *honneur* szót – az ilyen (amolyan, ki ti. ilyest kacag), ugyan kérdem, nem illenék-e tökéletesen a mai osztrák minisztérium sorába, ha ebből egy lánc véletlenül kiszakadna?

Patrasból Máltába hajóztam, angol *packet-boat* vitorláson. Kísérőim közt valami porosz tudós vagy inkább tudományos is volt. Szelíd, istenfélő, erősen tanult egyén. Tarent alatt iszonyú szélvész ért. Üggyel-bajjal szerencsésen kivergődtünk. A hajóskapitány igazi *jachtár*, és legényei pipacsképű erős pálinkafogyasztók, legnagyobb energiával gyönyörűen viselték magokat, csakhogy néha egy irgalmatlan káromkodás is volt a kommandó és válasz közt a szélvész és tengeri moraj dacára hallható, mi fájdalmasan érinté tudósomnak *tympanum*át, hogy e pillanattól fogva *akmé*jét érte el angolok iránti antipátiája. Később Salamis szigeténél, hol Themistoklés Nelson-kodott oly dicsőségesen, görög hajón ülvén, szinte elért minket fertelmes zivatar. Görög hajós uraimék nagyon elhalaványultak, megijedtek és nem tudtak semmi célszerűbbet kigondolni, mint Szűz Máriát *lamentó*ik által segítségre felhívni és képe előtt egy szál viaszgyertyát kigyújtani – igen, ezen görögök, kik legnagyobb *satisfactió*val mondhatják: „voltunk", éspedig nagyon, de kiknek horoszkópjukban bizonyosan nem létezik a „leszünk". De tudósunkat kellett most látni! Félelme ugyan nagy volt, de haragja még nagyobb, *daß diese verfluchten Sackermenter jetzt beten, wenn sie arbeiten sollten.*

Tudom, ha páter Klinkowström helyheztetnék nagy veszélyben szélvész, hab és szikla közé, tán az ő fülének is jobban esnék az angol *goddam*, mint a görög ima.

Az angol felhevítésére az imádság bizonyosan semmit sem használ, sem ezen szó, *„honneur"*, nem fogja igen elektrizálni;

mert hiszen bármiként viccel is ellene a lovasberényi rák, bőven van ennek birtokában, és gyönyörű nemzeti állásának öntudatában efféle erős feltüzelési *hypomoklion*t, mint muszka vagy francia, nem használ rendesen – de arra van legtöbb gondja, hogy jól kitáplált egészséges és vidor legényekkel állhasson ki csatasíkra, és csak különösen *decretorius* napokban pendíti meg azon nagy harangot, mely oly mágusi erővel érinti minden angolnak lelkét, és mely nem azt zengi: „imádkozzatok", „a becsület hí", „két ezred tekint rátok", vagy *„Seine Majestät geruhen zu rufen"*, hanem nemzetéhez csatló kötelességének teljesítését állítja lelke elibe.

A töröknek nem kellett más (ma mihez van és holnap mihez lesz gusztusa, ez még titok), mint paradicsom és tízezer huri, de nem ám bécsi, hanem édeni, és aztán mindennek nekiment, mint dühös eb.

Szeretném tudni, ha Osztrákia a muszkával háborúba keverednék most, valjon mily hadiparancsot, *proclamatiót* írna például báró Heß az alatta levő hadnak *electrisatió*jára csata előtt! Nem volna könnyű penzum. A muszkák alkalmasint könnyebben fel tudnák izgatni vitézeiket minden imádkoztatás nélkül is. És az apostoli császár, ha tán maga akarná eljátszani Montecuculi vagy Eugen szerepét, ugyan mivel vigasztalná meg zsoldosait? Tán mint parádéknál szokás, a „3 tägige Gratis-Löhnung" felhevítő paprikájával, népeit pedig, a lengyeleknél kezdve tótokon át egész a horvátokig és olaszokig, ugyan mi által fogná kitartásra edzeni, hogy *pro aris et focis* körömszakadtáig viaskodjanak? Tán azon oly sokszor hallott *„Regierungs-Hymne"* eléneklésével: *wenns Dich gut aufführst, so wäre es möglich, daß ich Dir einmal was versprich!* A magyarokat pedig, kiknek ezer évig fennálló honát irgalmatlanul szétszakítá, legjobb fiait minden jog ellen oly kegyetlenséggel lemészároltatá, miképp Nero hozzá állítva fehér galamb – és miután a magyarnak hírét, nevét, jövendőjét elrabolta, elmérgesíté, semmivé tette, és a leggyűlöletesb és haszonvehetetlenebb beamterek által betű szerint elfullasztá a szerencsétlen hont, valjon mi által fogja engesztelni, elcsábítni, lekenyerezni, kiket kése még el nem ért? Tán azzal, hogy magyarul szól, és jól megüli a lovat?

Volt idő, hogy ezen két tulajdon is elég lett volna a magyart őrültségig felvigasztalni. De ezen idő elmúlt.

A fehér zászló, mely a kaszárnyákra kitűzetik – mily kimondhatlan *hypocrisia* lappang ezen gyermekeszű rendeletben!

Azt gondolhatná és alkalmasint azt gondolná például Sókratés, Lykurgos, Leó pápa, Mahomet, Szent István, Eugen herceg etc. etc. – kiket a történetírás az okos emberek sorába állít –, ha közülök ma feltámadna egy és a fehér zászló felhívná figyelmét, hogy ezen *innocentiai* jel okvetlen valami kapucinus, ligoriánus vagy kisasszonynevelő-féle *hospitium*nak szolgál ártatlansági bizonyítványul – és mennyire meg volna lepetve, ha tudtára jönne, miképp katonákat *(rein wie Flußpapier und keusch wie nur Grenadier)* tisztelik meg ezen *testimonium*mal! Kivált Eugen herceg találná ezt nagyon valószínűleg kificamlott, egészen visszás eljárásnak, ki maga sem tudott igen engedelmeskedni – és mert nem engedelmeskedett, és zsebébe tette a parancsot, dicsőségesen le is csépelte Zentánál a kontyost.

Nem tudom már, hol történt – azt hiszem, Bácskában, valami pusztán, hol véletlenül egy bizonyos (nehány holnapi szabadsággal nagybátyját meglátogatandó) fiatal huszárkáplár összetalálkozott egy Pesten kiképzett *gouvernante*-féle vajmi csinos leányzóval, ki éppen útban vala azon nagyúri családot felkeresni, melyben nevelői helyzetet nyert. – A huszár, kinek nagy gusztusa volt öreg bátyja erszényének jótékonyságával közelebbről megismerkedni, kapitányától *testimonialis*t vitt, mely őt oly világba állítá, miszerint az öregúrnak bőkezű megindulásán nem lehetett kételkedni. – A *gouvernante* szinte ajánlólevelet hordott, mely az ő jeles tulajdonait tünteté ki. – Mikor elválnának, ő jobbra, a huszár balra, ki tudja, mily véletlen által a két *testimonialis* földre esik – és a kaján fátum, Bosco szerepét játszván, felcseréli. – És mi lett következménye? Az, hogy a huszár annyira visszatetszett öreg bátyjának a *gouvernante*-féle *testimonialis* következtében, miképp nagy hidegen pénzesládáját becsapta orrára – a szegény *gouvernante*-on pedig legott kiadtak, és igen természetesen, mert hogy merte volna a gondos atya leányainak nevelését oly személyre bízni, kiről ilyeneket írnak, „gyönyörű szív, de nagyon veszekedő – korhelységre néz-

ve *transeat*, de néha többet iszik, mint kellene – szenvedelmes vadász, és egy derék körmös fiúnak, ki neki megtetszik, mindenét odaadná" etc. etc.

És azért, Istenért, ne keverjétek össze a szerepeket.

Azonban meglehet, *quia errare humanum est*, hogy csalatkozom, és a fehér zászló éppen nem fogja következtetni a katonai szellemnek elasszonyitását – és hogy huszárt, gránátost etc. etc. éppen azon cirkalommal kell mérni és éppen azon kaptán kell kikészítni, mint kapucinust, apácát, böjti prédikátort etc. etc., és hogy végre Schiller-féle templárius bajnokok fognak a mostani „körmösök" helyébe állni, mindezt meg akarom engedni és kérdésbe sem veszem. Ámde ha mindezt meg is engedem, valjon fog-e a fehér zászló ily *transformatiót* következtetni? Éppen nem; de ehelyett kénytelenül annyi *hypocrisiát* és hazugságot fejtend ki, mi elég egy egész állodalmat inficiálni és tönkresújtani. Vizsgáljuk.

Ha az önálló ezredestől kezdve lefelé a legutolsó önálló közvitézig szívében alkalmasint mindegyik fájdalmasan restelli is azt, hogy annyira megszelídült, úgy tudom, most a lehető legtöbb ezred (mert hihetőleg a fejedelmi kegyelem, előmenet etc. etc. jobbadán ettül függ) mindenekfölött azon van, miszerint a fehér zászló, mennyire lehet, sokszor és sokáig adjon bizonyságot az ezred vétek nélküli fehér voltáról.

Magyar ezredeknél mindig több *excessus* adta magát elő, mint cseh vagy német ezredeknél; legelsőbben is mert a magyar hevesebb jellemű, forróbb vérű és ekképp könnyebben kicsapong, és aztán mert a cseh vagy német sokkal erősebben fél a bottúl, mint a magyar, mi egyedüli kulcsa, miért volt múlt időkben a vármegyei börtön zsidóktúl rendszerint üres? Éppen nem azért, mintha a zsidónak kevesb hajlama volna csaláshoz, lopáshoz etc. etc. (útonálló sohasem volt, mert ily keresetre nincs elég kurázsija), hanem mert irgalmatlanul rettegett az ütlegtől – midőn a kurta üngű kemény magyar ilyesmit fel sem vett.

Miután alkalmasint, többet-kevesebbet, a magyar ezredeknél ma is több az *excedens*, mint a más nemzetbelieknél, hahogy a magyarnak minden fogát még ki nem húzták, mint Pupnyák

úrfinak, magamagától következik, miképp a fehér lobogó a magyarok feje fölött ritkábban és rövidebb időre fog felvonatni, mint a más fejek fölött.

Ez természet szerint keserű megjegyzéseket fog kifejteni, ez pedig oly szcénákat állítni elé, melyek a Fouché-féle jól ismert kalandhoz, úgy, mint egy csepp víz a másikhoz, tökéletesen hasonlítnak.

Fouché felsőbb *inspiráció* következtében megtudta (mert saját kútforrásai után nem tudott semmit), hogy valami *machine infernale* készülne Napóleon számára; hol, ki által, mily alkalmazással etc., mindez előtte sötétben lappangott. A dolog gyökerére jutni akarván, előhívatja öt szekciófőnökeit, ezeket rútul leszidja, rest, haszonvehetlen, semmirekellő naplopóknak deklarálja és azon ígérettel löki bürójából ki, hogy mind *kasszálja*, ha huszonnégy óra leforgása alatt tökéletes világosságba nem állítják a titkot. – Ezen öt egyén most maga elé idézi az alatta álló *policáj* személyzetet – és a kapott szidást legnagyobb uzsorával odébb adja, és tüsténti elkergetéssel fenyeget, ha húsz óra alatt ki nem sül az egész mervény. – A *Polizeibeamter*ek az *Unter-Beamter*ekre hajítják a labdát, ezek pedig a zsandárokra etc. etc., míg végre valami fehér barát véletlenül kisüti az egész *aenigmát*.

És most fessük ezen kiállított minta után a fehér zászló-féle misztifikációt.

A császár bizonyos kaszárnya csúcsán ritkábban látja a fehér lepedőt. – Megizeni első adjutánsa által a *Brigadier* tábornoknak: *„Sie sollten einwirken, daß sich die Betreffenden mehr befleißigen, denen anderen nachzukommen, und diese Auszeichnung zu verdienen."* A tábornok fogja most magát, és előidézi brigádjának azon ezredesét, ki csak ritkán tárja ki a fehér színt és ezt kapacitálja. Fogja az *Oberster* és magához hívatja a századosokat és ezeket megint ő kapacitálja, ezek pedig viszont hadnagyaikat, a hadnagyok káplárjaikat kapacitálják és ezek a *frájter*eket, míg végre *richtig*, már másnap hirdeti a fehér szín a nagy javulást, mely abból áll, hogy mindent, bármi történjék is, eltitkolnak s elpalástolnak; hiszen mi a *„Vertuschen"* mesterségét illeti, ebben mindig nagy volt Ausztria. Ha pedig ezzel már

nem győzik, és mindenütt kibúj a szeg a zsákból, nehogy az egész diszciplína szétszakadjon, az illetőket csakúgy börtönözik, kurtára vasalják és ütik-verik, mint azelőtt, csakhogy ezentúl *in camera caritatis* és fehér zászló alatt, előbb pedig a század előtt és fehér misztifikáció nélkül.

És e tekintetben, lassan-lassan oly gyönyörű versengés és oly magos lelkületű *esprit de corps* fog az ezredeknél kifejlődni – miképp aztán bátran le lehet szegezni a kaszárnya ormára a fehér lobogót, hogy a szél el ne vigye, mert nagy szamár volna azon ezredes, ki annak módját ki nem tudná találni, mihez képest azt onnan soha többé le ne vegyék.

És az újságok, pedig legtöbben *bona fide*, meg az asszonyi ítélettehetségűek, majd örömkönyűket sírni lesznek hajlandók, *daß sich in Neu-Österreich alles so zusehend bessert!* És ez igaz volna, ha ti. mindaz, mi most *Neu-Österreich*ban főzetik és kisüttetik, nem volna A-túl Z-ig hazugságra alapítva.

Ezer katonalegény közt, melynek legtöbbje fiatalságtúl, erőtűl, bátorságtúl, vértűl pezsg és betű szerint alig fér bőrébe, ugyan lehet-e azt csak gondolni is, hogy nem lesz hatalmaskodó, erőszakos, visszaszóló? Még ezer kolostori növendékkisasszony, sőt fogadom, még ezer apáca nagy számában is fog akadni nehány „betyár", és annál bizonyosabban vitéz katonák hosszú sorában, hahogy ezek minden életkedvüket vesztvén egészen lesújtva nincsenek – vagy alamusziságban és áhítatos képű *hypocrisia*ban oly előmeneteleket még nem tettek, miképp évekig el bírják játszani a tettetési komédiát.

És aztán nem természetes-e, hogy *regis ad exemplum* felette számos hű jobbágy azon kaszárnya vitézei ellen egy kis hidegséget és valami kis szúró és bökő kvalitást is fog kifejteni, mely kaszárnya födelén csak ritkán tűn elő a fehér pamlag, hahogy valóban találkoznék oly kitűnően magos erényű ezred és tisztikar, mely a fehér színnel szorosan csak a *Vorschrift* szerint űzvén parádét, az egész világ láttára meggyónná, viseletében rendszerint mily nagyon fekete és mily ritkán fordul fehérre. Az előidézett csipkedés azonban nagy diffikultást nem fog szülni, mert hiszen majd tesz rendet (legalább Bécsben, hol minden ablakból kilóg valami fehér színű ártatlansági jel) – a policáj,

zsandár, *Zuträger*, *Vertrauter & Co.* etc. etc. Legyen ezeknek is egy kis mulatságuk, és ne egyék hiába a császár kenyerét. A baj az, hogy számtalan tisztább lelkű legény és ki meg tudja becsülni magát, kínosan fogna szenvedni, ha valaki őt azért piszkálja, mert soha nem fénylik az erénymérő feje felett, holott ő nem bűnös, és csak nehány tolvaj piszkolja el az ezred hírét és jó nevét. Vagy *Lynch*-féle igazságszolgáltatást akarnak előidézni? Mi huszároknál bizonyos pontig és nagy haszonnal divatozott is, és minek neve pakrócozás. – Ezt azonban nem hihetem, mert a történtek után ítélve és a sok akasztófára emlékezve nem gondolhatni, hogy a büntetési élvezetet a kormány és kivált a lovagi fejedelem oly könnyen kezeiből ragadni engedné. És azért tán legjobb volna a fehér zászló kitűzését visszaparancsolni vagy *desuetudó*ba hozni – minekutána a mai minisztérium legtöbb készítményeinek is előbb-utóbb minden bizonnyal ez lesz sorsa.

Kinek csak egy kis életpraxisa is van és csak annyi esze, álorcás bálban töröknek még nem tartani, ki turbánt tűzött fejére, vagy igen szépnek azon Columbinát, ki bájoló álorcával fedi be tán sárgarépa képét, szóval kit nem lehet lóvá tenni, vagy német monda szerint, kinek orra előtt az x betűt y-nal könnyen fel nem cserélhetni, az szánakozással, sőt megvetéssel fog ilyes nyomorult *firlefánc*nak hátat fordítni, és ily esetben hálóba bizonyosan nem fog keveredni.

És ha csak katonai körben állíttatnának fel efféle misztifikációi csapdák, ezt még tán el lehetne tűrni, mert katona sok helyütt semmi nem egyéb, mint *machina*, melynek gondolkozni csak keveset, szólni pedig éppen nem szabad, mind testileg, mind lelkileg ellenben vajmi sokat tűrni és szenvedni kell.

Ámde a baj az, hogy többet-kevesebbet minden kormányi eljárásban, mely Ausztriának újrafelépítését tárgyazza, mindenünnen mutatkozik nagyobb-kisebb fehér zászló-féle izé, mely legtávolabbrúl sem jele az ártatlanságnak – de legkézzelfoghatóbb billege, hogy ott, hol felhúzzák, bizonyosan lappang valami hiány, valami csorba, melyet a nagyközönség és Európa szemei előtt el akarnak hazudni.

És ez természetes, mert valamint például a karlsbadi forrá-

sok egyikében sem hiányzik kénykő, de vizei egyedül árnyéklatokra szakadoznak, szintúgy van impregnálva bizonyos fő alkotóréssel mindazon kormányi rendelet is, mely ugyanazon egy forrásból fakad, és mely se ellenőrzés, se nyilvánosság, se közvélemény, se bölcsesség, de még csak *sens commun* által sincs *epurál*va.

Azt mondják, nem egy tál után kell a szakácsmestert megbírálni, de egész ebéd következtében, és csak akkor, mikor ezt már egészen kitálalta. – Ez tán igaz, noha én igen kételkednék azon főző nagy *eminenciá*ján, ki próbára felhíva de csak egyetlen tált is elsózna vagy elmoslékolna. Ámde meg akarom engedni, hogy ebben nincs igazam. – Igen, de kérdem, státusférfiak eljárásában is szinte nem egyes cselekvényekre kell bírálatot alapítni, de egyedül az egész egybenfüggés szemlélete után, és majd mikor egyszer kellő forgásban lesz az összerakott erőmű́v? Én ezt nem hiszem, de így szólnak, mert ily téma szerint hangzik azon okoskodás, mellyel az illetők eléállnak, mikor némi fogásaikat saját leghűségesb embereik sem bírják kimenteni: *„Nach so einer Zerstörung kann man nicht Alles auf einmal ordnen, man muß abwarten, man wird schon sehen, wann dies ganz im Gang ist."* – Így van formulázva az *excusatio pro praesenti* és a biztatás *pro futuro*.

Igen, de ha a szakácsmester valami lakománál egy-két tált el is hibáz, az még nem nagy baj, legyen csak a többi jól főzve, sütve, mártásozva etc., mert hiszen ebédben szükséges egybenfüggés nincs.

Erőműnél, például óránál, gőzgépnél azonban egy karika, nem, de a legkisebb rész is váltig adhat és ád is arrúl bizonyítványt, hogy valjon az órás és gépész mester-e vagy csak sarlatán és fuser.

Így a *státusmachiná*ban is kimutatkozik (kivált oly *tabula rasa* állapotban, mint amilyen Ausztriának oly kedvezőleg kínálkozott) a legkisebb új karika után is, valjon okos mester készíté-e azt vagy csak próbálgató kontár, kinek esze tán igenis sok van, de higgadt státustudományi ismerete és tapasztalása még annyi sincs, mint amennyi gyűszűbe fér.

Midőn X. Károly ült a francia királyi széken és Polignac,

Haussez és ilyféle státusbölcsek és gépnökök inspirálták és vezették orránál vagy inkább fülénél, akkor mindenki előre láthatta, valamint legtöbb előre is látta a közeli bukást – spedig [azért], mert oly forrásból, mint a X. Károly-féle forrás volt, éppen oly kevéssé buzoghatott fel valami *rationabilis*, amintahogy a budai *Kaiserbad*-féle forrásból sem fog soha is bár a világ végéig is kiömleni *champagner*.

Helyzete X. Károlynak azonban oly szövevényes, oly súlyos volt, hogy nálánál sokkal okosabb fejedelem és sokkal bölcsebb miniszteri kollégium is megakadhatott volna, mint volt az övé.

Egyetlenegy új karika után lehet az egész összerakandó gépnek mivoltáról ítéletet hozni. Ha az hibás, az egész *machina* is kénytelenül hibásan vagy éppen nem fog forogni – minthogy erőművben, valamint státus organizációjában is, kellőleg van valami egybenfüggés, melyet büntetlen félbeszakítni nem lehet.

Ha pedig valami erőműnek de egyetlenegy része sincs kellőleg elkészítve, de egytől egyig mind hibás, akkor lehet-e valami célszerűbbet azzal tenni, mint tűzbe vetni? Bizonyosan nem.

És éppen így vagyunk a *Neu-Östreich*-féle szerkezettel, mert semmi sincs, de legkisebb is, mit az új gépnökök, legalább mi Magyarországot illeti, kigondoltak volna, mi ha bölcsességnek nem is, legalább a *sens commun*nek viselné jelét. Az pedig, mit az egészre nézve hihetőképp meglehetős haszonnal hoztak életbe, tökéletesen ki van vetkeztetve minden becséből azon temérdek *bürói* cifraság által, melyben Ausztria sokkal erősebben fulladozott, mint Magyarország saját zsírjában, és mely hasztalan és minden financiális javulást lehetetlenné tevő cifraságot, a *tabula rasa* alkalmával, még egy valóban okos bécsi fiáker[es], például „Knackerl" is, az egész nagy állodalom kimondhatlan vigasztalására (a beamtereket persze nem számítván) kihagyta és a *viribus unitis* jelszónak sarkalatát nem a beamterekre és zsandárokra, hanem a nemzeteknek hajlamára és együtt tartó harmóniájára rakta volna.

És aztán ezen gyönyörű gépnökök azt íratják az újságokba, hogy már a magyarok részéről is ideje volna az elfelejtésnek, miután a fejedelem is már mindent elfelejtett, s hogy azért van

még annyi teendő, és csak azért nem adott még a kormány *constitutió*t, melyet ígért, mert a magyarok nem szolgálnak és nem akarnak részt venni az új épület felállításában, miszerint német tisztviselőkkel, éspedig a legjobbakkal kell a magyar hont *gubernál*ni, kiknek nélkülözése fájdalmasan érinti az új Osztrákia egyéb tartományait.

Bizonyos káplár, mondják, soha nem bírta felfogni, miért emlékeznek azok, kiket huszonöttel, ötvennel, százzal megtisztelt, oly sokáig ezen kis mulatságra, holott ő, ki e *gratiát* kiadta, már rég elfelejtette azt – és most az *Allgemeine Zeitung* leveledzője. Bizonyos amatőr, ki legjobb értékemet elrabolta, vajmi volt jó barátomat tönkretette, sőt lesújtott, becsületemben jó híremben untig gázolt, ámde mindezt szerencsésen már régóta elfelejtette, most azt *praetendál*ja, hagynék fel ezen szamár *boudiroz*ással egyszer már, *„es schaut ja doch nichts heraus"*, és én is innám az ő példája szerint és mert jótállhat az effektusért, a léthéi *„Gesundbrunnen*t". Mily furcsa követelés, ugye? De nem sokkal furcsább-e még az, hogy a magyar elfelejtse, miszerint hona *amputiroz*va és hátramaradt része öt vérző darabra van szétszakítva, az országnak legjelesb fiai hol akasztófán lihegték ki lelküket, hol mint földönfutók nyomorultan vesztek el, nagy számban pedig még ma is bujdosnak koldusbottal az egész világ hátán, jó hírét ezerévi *recollectió*ival együtt lemoslékolták, leköpték; mikor megtört a vész, de egyetlenegy magyarnak sem tűrték őszinte szavát, pedig mindnyája nem volt rebellis (!?); de ehelyett jobbadán ignoráns fantasztákkal vagy teoretikus sehonnaikkal olyannyira elárasztak a magyar hont, és annyi kimondhatlan éretlenségeket halmoztak egymásra, és minden lépésükben a legalitásnak és jó akaratnak lárvája alatt olyannyira kitüntették Machiavelli körmeit, hogy a magyar nemzetnek jövendője alkalmasint örökre meg van semmisítve. Mindezt az augsburgi (azt lehetne gondolni, augsburgi virslirűl van szó) javaslata és tanácsa szerint a magyarnak (*„denn das wird nachgerade am Ende doch schon gar zu langweilig"*, és br. Zedlitz őfőtökfilkósága is unni kezdi ezt már) felejteni kellene, éspedig valjon miért? Mert Ferenc József, ki ezen kis időtöltésnek egyenes szerzője vagy *indirect executor*a, mindezt lovagi szelleménél fogva már rég elfelejteni kegyeskedett.

[30. FERENC JÓZSEF TÜKÖRE]

De Ferenc József valjon micsoda? Én csak annyit tudok, hogy osztrák főherceg és többek közt Magyarország koronás *successor*a; ha több, amint *de facto* valóban sokkal több is, kérdem: „mily joggal", *jure successionis?* Nem, mert nem volt rajta a sor és megkoronázva nincs, tehát egyenesen *jure gladii*. Ámde ha nincs igazam, és ő valóban magyar király – akkor, kérdem, miért nem kormányoz és miért nem ítél tehát magyar törvény szerint? Miért nem tart magyar tanácsosokat is, legalább kihallgatásra? Ha pedig hódító, éspedig nem is egyéb, mint volt Normann Vilmos Albionra nézve, akkor mily joggal vagy mily szokás szerint hurcoltatott annyi áldozatot vesztőhelyre, hogy e tekintetben tán még Robespierre-t is legyőzi?

Hiszen hódító átellenében nem létez rebellis, de egyedül *defensor*. Ilyeneket pedig soha nem volt szokás rendre kipusztítni. Legalább Nagy Sándor, Julius Caesar, Attila, Napóleon etc. a meggyőzteket lekötelezés által iparkodtak magokhoz édesgetni, midőn Ferenc József tanácsosbnak tartá – és ez egészen új, a felvilágosodott 19-ik keresztény századhoz vajmi nagyon illő *invenció* – felkötelezés által biztosítni a nemzet hajlamát. Miért nincs ez tisztába hozva? Mert, mint mondám, Ferenc József vagy törvényes magyar király, vagy legyőző, és ekképp miért nem jár az egyik vagy másik szerepben, minden furfang és misztifikáció nélkül, mint becsületes férfiúhoz illő volna, egyenesen el? Vagy tán kombinálni akarja e két egészen elkülönzött eljárásnak kedvezőbb oldalait? Valamint a *Liaisons dangereuses*-ben az elcsábított nagyúri nő, midőn a tiltott gyümölcs édességeit élvezné, egyúttal a legszigorúbb erénynek fényében is ragyogni akart, szintúgy tán Ferenc József is azon spekulálódik, hogy a külföld és Európa őt törvényes magyar királynak tartsa, Magyarországban pedig, *sans gêne*, úgy sáfárkodhassék, mint hódító – és eszerint szoros konzekvencia szerint a magyar nemzet őt úgy szeresse és úgy becsülje, mint törvényes, koronázott és magyar törvény szerint kormányzó fejedelmét és kegyes atyját, de egyszersmind tőle úgy féljen, úgy rettegjen, mint bárány farkastúl, és őt annyira kedvelje, mint kecske a

kést. Mely mesterséget ha kivisz, és felvett kettős szerepét eljátszani képes – akkor hókuszpókusz dolgában Conus, Bosco etc. etc. igazi *Stümper* hozzá képest.

És ha már mindent elfelejtett volna! De ugyan tette-e azt? Kérdezzük meg mindazokat, kik nyomorúságban vagy börtönben még el nem vesztek, valjon igaz-e az? És ugyan mit fognak ezek válaszolni? *Uni sono* azt, hogy ez az állítás szemtelen hazugság – hahogy mindezen szerencsétleneket, a szónak legszorosb értelmében, emlékezetéből tökéletesen már csakugyan kilökte a kegyes úr!

Ha valami ezred esküvését megtöri, *decimál*ják. És ezt elérthetni. Egész ezredet azonban, bár a legsötétebb tettért, egytűl egyig kivétel nélkül levágni, kiirtani, ily gondolatra legjobb kedviben még *Nero* sem bukott. – Rebellió alkalmával ötöt, hatot, akár százat lenyakaztatni – még ezt is elérthetni, de ily véröntás után, kivált ha megtört a feltámadás, tüstént be kell következni általános amnesztiának, és ha ez bekövetkezik, alkalmasint jó sikerrel fel lehetett volna kiáltani: „Felejtsünk." De ez senkinek sem jutott eszébe vagy inkább szívébe – és *hinc illae lacrimae*. Mert minden csepp vér, mely példaadásra nem szükséges, és lesújtott ellenszegülés után öntetik, azon bosszúálló gyilkosnak fejére száll, ki ily iszonyatnak szerzője.

És e tekintetben hogy folytak 1848 után a dolgok, mikor már tökéletesen le volt verve a nemzeti felgyulladás és csak itt-ott reszkettek még elvágott véres tagok, és a világ eliszonyodására annyi jeles egyén hurcoltatott vesztőhelyre, mint e világon sehol és soha ezelőtt, – valjon volt-e általános amnesztiárúl szó? Igen, és csak erről volt szó, éspedig nemcsak az osztrák birodalomban, de egész Európában. Csak egyetlenegynek szájába nem akart jutni e kis, milliókat megboldogító szavacska – és ezen száj Ferenc Józsefnek *incontestabilis* tulajdona. Akkor húszéves volt, az életnek azon *favens* korában, mikor a közönséges embernek szíve még dobogni szokott, és rothadásnak még nem indult. Valóban még messze viheti. – *Unique en son genre!*

A császár hallgatott, és amnesztia helyett egytűl egyig mindenki űzőbe vétetett *sine exceptione*, kinek nagyobb bűne nem

is volt, mint az, hogy a rebelliót véletlenül megszagolta. – Mindazok pedig, kik segítséget hoztak (a muszka cárral együtt bölcs Jellačićot ideértve), mint kinyomott citromhéjak ganéjra hajíttattak.

Minden ember kimondhatlan örömére asszonyi angyalt kapcsolt a császár magához, és azt hitte nagy és kicsi, most megindul szíve, és most tán ki fogja mondani ezen oly sok kínok közt várt szót „amnesztia". De ő hallgatott. Megáldotta most az ég gyönyörű leánymagzattal, de ő mindegyre hallgatott, és ezalatt mindig folytak a soha megszűnni nem akaró üldözések és *inveszti gációk*. Nagy része a felingerlett magyaroknak, akasztófa és éhhalál közé állítva, *desperáció*ból és az amnesztiára hiába várván, elvégre rablóvá, gyilkossá lőn – míg egy másik magzattal ajándékozta meg őt a sors, mely kisded már születésének kezdetén a felvett furfang-politika következtében mint csábító szer használtatik, Gizellának keresztelik, és magyar leányzót állítnak melléje – mert úgy hiszik, a magyar elég ostoba ily horogba csípni és amnesztia etc. helyett ily nagy és felette becses ajándékot pótlékul örömittasan elfogadni. Most pedig, mindezen atyáskodó fogások után, mi már-már kínos kacajra gerjeszt, még azon komédiára is kényszeríti a romlásnak indult hajdan erős magyart, hogy Európának szemfényvesztésére, pesti és magyarországi meglátogatása alkalmával, örömét, jókedvét, megelégedését tárja ki torka és erszénye megszakadtáig.

Lehet-e ilyesminek jó vége? S valjon ki oly merész vagy inkább oly szemtelen azt állítni, hogy mindaz, mit most elősoroltam, szórúl szóra nem igaz?

Ha a katonát jól megcsapják, ezért neki (legalább osztrák fenyítéki rendszer szerint) köszönnie kell. – Ezt én mindig felette helytelennek tartottam, mert oly *abnegatio* halandóban, kivált tüstént a kikóstolt öröm után, nem létezhetik, miképp köszönete egyéb lehessen, mint „hazugság" – az embereket pedig hazugságra szoktatni, sőt kényszeríteni, egyenesen a „fehér zászló"-féle furfang nevelési szisztémához csatolható. Katonáknál azonban tán meglehet – ha igaz, hogy *automát* zsoldos többet ér, mint lelkes vitéz, mit most nem vizsgálok –, hogy ily *discipli-*

*na-hyperbol*nak sok jó oldalai vannak. Hanem hogy egész nemzet, mellyel mint marionettel bánni mégis tán egy kissé bajos, ilyféle eljárásra kényszeríttessék, és egész nemzet szépen megköszönje, hogy leverték, összeszakították, leszarták, ez oly *praetensio*, mely csak azon követelésnek szuperlatívja, miszerint már most ne bíbelődjék a magyar mindazon *recollectiók*kal, melyek szívét csak sebzik, de mint nemes, nagylelkű, lovagi vitéz nemzet – amilyennek Saphir, az exzsidó és exmagyar őt most (éspedig alkalmasint *gratis*) felfényesíti kegyeskedik –, felejtsen el mindent, igen, mindent, még azon kis becsületet is, nemde, melyet eddigelé még megőrzeni tudott, és mely, fájdalom, egyedül arra redukáltatik, hogy hóhérjainak legalább kezét meg ne csókolja.

Annyi nemes élet, mint amennyi a legalitásnak köpönyege alatt hóhér, száműzés, börtönözés, meg nem szűnő üldözés segítségével Magyarországban oltatott ki – alkalmasint még az 1791-diki francia forradalom alatt sem veszett el. És kiknek a parancsára vitték a szerencsétleneket Franciaországban a *guillotine* alá? Az emberiség sepredékinek jelszavára, kikről borzalommal emlékezik a most élő. De a kivégzetteken legalább bánkódni, sírni volt szabad, midőn azokat, kiket a lovagi, az apostoli császár hurcoltatott vesztőhelyre, még szánni, de még csak nevezni sem szabad, és ezer ilynemű *skandalum* közt egy gyenge lelkes nőnek az meg nem bocsáttatik, ha azon helyen, hol férjét oly igazságtalanul szétlőtték, éjjeli órában nehány könnyűket sírni bátorkodik – mert az (mint ők mondják, ők, a legkiképzettebb komédiások) nem egyéb, mint komédia és pártütési provokáció.

Kérdem, lehet-e magasabbra *rafinírozn*i a kegyetlenséget? Magyarországban sok helyütt néha rútul kikínozták deresen az illetőket – de kiáltani, rimángatni legalább mindenkinek szabad volt. És bármily kegyetlen színben állítsák is a mai osztrák népoktatók az egykori *Komitats-Wirtschaft*-féle eljárást, azt a kis vigasztalást egytől sem vonta meg, ki magát igazságtalanul sértve vélte, hogy kedve szerint ne lamentáljon, sőt torka fulladtáig ki ne *schimpfel*hesse magát, ha ez neki enyhülést szerez. Most még ez is tilos! És aztán a magyar felejtsen, és jó képet, jó

kedvet mutasson? Pedig alkalmasint tenni fogja, de korántsem érzete szerint, hanem mert ki párducot nem játszhatik, az vagy bárányalázatosságra süllyed, vagy rókaszerepet fog viselni; bárány pedig magyarból sohasem lesz. „Éljen" akármenyi fog egekbe harsogni, szinte hallom: a szájból mindnyája. Ez nem lehet másképp, és ennek is megvan ára, kivált népes városokban, melyek többet-kevesebbet mind el vannak untig látva sepredékkel és csőcselékkel, kiknek kurjongatásit az illetők aztán nemzeti szimpátiának kürtölik ki. De valjon hány éljen fog szívből kiemelkedni? Én azt hiszem, egy sem, mert kinek szíve soha ki nem árad, az iránt egy szív sem melegülhet fel őszintén.

De ez mindegy! A fehér zászlós politika, mely a „*scheinen*"-ben nagyobb *achilles*t helyez, mint a „*sein*"-ben, ilyessel nem törődik. Ha Európa és kivált Anglia azt hiszi, „jóllakott" Magyarország, habár koplal is, ilyféle viktória a mai osztrák kalauzoknak sokkal kedvesb és becsesb – mint ha ellenkezőleg állnának a dolgok.

Konstantinápolyból Belgrád felé lóhátozván, mikor Szerbiába tompantunk, valami kurta csonka toronyféle fehérlett szemembe. Mi ez? Nézze meg közelebbről! És mit láttam? Nehány száz fehér koponyát, mely a kis toronyba belé volt kőművezve!

Mikor Kara Gyorgye a török ellen fellázadt, Ahmed pasa lecsépelte a szerbeket, és a rebelliónak tökéletes véget vetvén legott kétszáznak, kiket fegyverrel kézben foglyokká tett, levágatta fejét, és ezen főket „*pour souvenir*" az érintett toronyba falaztatá.

Mily infámis török eljárás, ugye? *So ganz ohne juridische Rechtsformen, ohne bezahlten Richtern, ohne aller Ceremonie, als ob man Runkelrüben auf einander aufhäufte.* Igaz, de Ahmed pasa most azt mondá: „Felejtsünk mindent, ne nézzünk hátra, de előre, maradjatok veszteg, mert másképp majd még egy és magasb tornyot építünk. *Adieu*, és tán *au revoir*." És ezen török aktus után mindennek vége lett: senkit nem üldöztek, senkit nem kínoztak. Ki a falban volt, benn volt, ki pedig élt, nem nézett hátra, legfeljebb a tornyocskára, és minden háborgatás nél-

kül élvezte életét – és előre tekintvén fogai közt azt mormogá: *„Besonnen, aber entschieden vorwärts."*

Már e tekintetben a pesti, aradi etc. eljárás, nem tagadhatni, sokkal kereszténybb volt, mint azon kegyetlen töröké – csakhogy ezen kereszténységben valami hiányzott, mit a Megváltó minden tanításainak legmélyebb sarkalatául tűzött ki, s mi nem egyéb, mint szeretet, míg a török modorban tán több ész mutatkozott, és mindenesetre sokkal több szív.

A magyarországi eseményeket tekintve, úgy látszik, mintha az apostoli bitor és tanácsa a magyar nemzeti felgyulladás kilobbantakor azon hiedelemben lett volna, melyben ma is van, hogy neki e földön isteni szerepet kell játszani és kivétel nélkül mindenkit kellőleg megbüntetni, miképp aztán a másvilágon az Úristen, kinek alkalmasint jobb dolga is van, ne legyen mindazon szekatúráknak kitéve, melyek a sok *invesztigáció*khoz etc. elválhatlanul csatolvák. Mert kérdem, ha őfelsége és *consiliuma* nem ringatódzik ezen Isten-képviselési kéjmámorban – ugyan miképp lehet azt magyarázni, hogy nyolc-kilenc év leforgása után még mindig büntet 1848-iki kihágásokat, és ha néha-néha nagy nehezen nagy szíve meg is indul, ezen nagy megindulásnak egész eredménye az, hogy itt-ott kiszemel egyes szerencsétlent, kit úgy szed ki a nagy massza „láncosokból", mint iskolás kipiszkálja az egyes mazsolát a *kuglupf*ból, vagy nehány évből kitöröl nehány hetet az újsági ebek által kellőleg kiugratott *magnanimitás*sal!

Ha Windisch-Grätz megmarad, és csak oly modor szerint cselekszik is, mint a török pasa, mit bölcsességben igen könnyen lehetett volna szuperálni – én bizonyos vagyok, már régóta kellő vágásban forog minden. Nehány kolompost legott megrövidítnek, feltűzik nem a furfang-, de az őszinte *reconciliatió*nak fehér lobogóját, és a levert kis *„mésentendu"* után (és kérdem: ugyan volt-e az egész magyar felgyulladás egyéb), itt is engedve, ott is engedve, valóban tüstént meg lehetett volna kezdeni a „keleti császárságnak" újraalkotását, mely műtételben a magyarok, tudom, legőszintébb részt venni készek lettek volna. Mert bátran merem állítni, Európának egy országában sem volt annyira elterjedve a higgadt törvényes és türelmes

progressziónak szelleme, mint a három hegyű és négy folyamú egyetemes s most szétszakított, legázolt magyar haza határai között.

Ez azonban nem történt, és most arra szólíttatnak fel a magyarok: „felejtsenek", ne hátra, de előre tekintsenek, és most, miután már eléggé kibosszankodhatták és kisírhatták magokat – vegyenek elvégre részt az újraépítési műtételben.

A magyar nem oly buta, miszerint a mái napot tegnapra akarná visszahelyezni, vagy azzal szeretne bibelődni, ezer darabra széttört üvegpoharat isméti haszonvételre összeilleszteni. A lefolyt időt visszafolyatni nem lehet, ami már élt és megholt, életbe nem idézhetni többé, ezt mindenki tudja. – A magyar továbbá nem annyira lágy jellemű, miképp egyedül pityergéssel folytatná életét, habár minden kincsét elrabolták is. Búslakodik, és ha szíve meg nem is tör, mint annyiuknak – csak sírva tud vigadni, igaz, de emellett előre is tekint, és ha felette sok *„desperál"* is – mindig találkoztak és ma is találkoznak nem kevés számúak, kik nem *desperál*nak, de reménylenek.

És ezek valjon mit akarnak? Tán király nélkül vagy király ellen újra megkezdeni valami elszakítási és respublikai bohózatot? Ilyesféle bolondgomba senkinek esze ágába sincsen, és azon kevés, ki ily mámortúl ittas volt, már rég betörte fejét vagy tökéletesen kialudta magát.

A magyar mindig kitűnően *monarchikus* nép volt. Kell-e erre nagyobb bizonyítvány, mint azon eddigelé sehol elő nem fordult és alkalmasint soha magát többé elő nem adó csuda, melyhez képest a durva, bárdolatlan, legyőzhetlen pogány magyar Szent István királyának példája és kívánsága szerint (noha Szent István éppen nem volt *populáris*, elég az, hogy koronát viselt) úgyszólván márúl holnapra szinte egytűl egyig mind a Krisztus vallására tért! – És később, meg nem szűnő bajai, vérző kalandjai, pártszakadásai közt ugyan adta-e magát elő de csak egyetlenegy eset is, mely arra mutatna, hogy monarchikus jelleme megtört vagy csak elhidegült volna is? Soha! Csak legújabb időkben tűnt fel azon *exceptionalis* ábránd, éspedig egyedül nehány kevélynek cifra, de vajmi éretlen velejében, melyhez képest Szent Istvánnak királyi koronája helyett a respubli-

kai „*bonnet rouge*" lett volna kipécézendő nemzeti egyesülésre. De ezen eszme már legelső pillanatban úgy pattant ketté, mint szappanbuborék, és ily *aberratió*ba a magyar, míg él, tudom, visszaesni többé soha nem fog.

Annyi kimondhatlan bú és kín közt, melyben a magyar most sorvadoz, a múltra mint elvesztett paradicsomra tekintve, a jövendőben semmit, de semmit sem látva, mi lelkét vigasztalhatná, és mi egészen még meg nem törött reményeinek csekély istápul szolgálhatna, a jelenben nem okulhatván, mit műveljen, mit tegyen, mivel ölje meg hasztalan idejét, mindenhez kapkodván, mi *recollectió*it, jelen szégyenleti állását, rettegést okozó sejdítését elnyomhatná, velejéből kiverhetné – ily állásban, ily hangulattal, mikor minden csepp vérében érzi, hogy valami körül egyesülni kellene: egy fiatal, egészséges, magyarul szóló, jó lovas király, uram Istenem, ugyan nem az-e, mi után eseng a magyar, s valjon tehetne-e egy az egekből küldött angyal a szerencsétlen nemzet boldogságára többet, mint egy ily *specialitású* fejedelem?

És hát miért nem egyesül most a magyar nemzet tétova nélkül Ferenc József körül, hiszen minden kellékkel el van látva, mi a magyart legnagyobb lelkesedésbe emelheti?

Igaz, a gondviselés felette sok kellékkel látta el őt, melyek oly varázst gyakorolhatnának a lelkes magyarra, miképp sok, tudom, kész volna (nem handabandaként, de valósággal) legutolsó csepp vérét is érette kiadni – csak egy kimondhatlan nagy hiánya ne volna! És ezen hiány valjon mi? Az, hogy vagy nincs szíve, mely érezni tud, és mely minden bizonnyal, ha sokszor nem is tanácsol jól, semmi esetre nem tűrhette volna annyi embertársának legyilkolását, lealacsonyítását, kiirtását, vagy nincs elég éles szeme tanácsosait, ha csakugyan magamagának tanácsot adni nem tud (tán nem akar), úgy kiválasztani, mihez képest a jelen nemzedék azoknak tehetségében és jóakaratában bízhassék is.

És e tekintetben legkisebb ok sem mutatkozik vigasztalásra, mert eddigelé legalább de egyetlenegy eset sem adta magát még elő, mikor valaki észrevehette volna, hogy Ferenc Józsefnek szíve valamin megindul és elérzékenyedve eszébe jut, hogy ő is

csak ember és halandó! Soha! Ő mindig kevély parancsnok, és ezen szerepből idáig még egy pillanatra sem esett ki, miképp aztán senki, de senki nem is tartja őt jó embernek – mert hiszen tán csak nem tetteti magát, mintha nem volna szíve. Mert valjon minek? Eszét az ember sok évekig dugva tarthatja, mint Brutus, és vannak esetek, hol ilyféle komédia a bölcsességnek tán legmagosb kritériuma. A szívnek gerjedelmeit azonban annyira el nem fojthatni, miképp annak jótékony melege néha ki ne sugározzék – és ha ilyest hátráltatni lehetne is, ugyan mi volna annak haszna? Ha eltitkolt észbeli tehetség egyszerre váratlanul feltűnik: ennek óriási hatása lehet, ámde csak egyetlenegy nappal is odébb halasztott szívbeli engesztelésnek effektusa nemcsak nem kedvező, de egyenesen bosszantó, mert mindenkinek akaratlanul ilyes kérdés esik ajkai közé: „miért nem előbb". Vagy azt gondolja tán Ferenc József – mi már sokszor adta magát a világon elő –, hogy őt gyengének tartandják, ha ő érzékeny szívet mutat? – Vagy hogy valami *hydrá*val van dolga, melyet szeretet soha, de egyedül pallos győzhet le? Ó, mily kevéssé ismeri az embereket és kivált a magyarokat, kiket bizonyos időre elszédítni, lekenyerezni, sőt bolonddá tenni éppen nem nagy mesterség, kik azonban szívet csak szívért adnak, és csak mikor egyszer észreveszik, hogy velük komédiáztak és őket megcsalták, vonulnak fagyos megvetéssel vissza.

A szív részéről a magyar nem sokat reményelhet jövendőjére, jóllehet sok egyénnek néha oly rögtön felnyílik szeme, valamint Szent Pál is mennyei sugár által villámsebességgel mély sötétségéből a legragyogóbb világosságba feldicsőítteték.

Ferenc József alig húszévesen, a legszédítőbb időkben és körülmények közt kezdé meg szerepét. Főtől talpig rothadt erkölcsű egyéniségtől környezve, ki rá oly nagy hatással volt, első impressziói nem lehettek kedvezők, kivált nem lehettek emberszeretettől túláradozók. Egy különös nagy hibája már bölcsőtől kezdve volt, hogy senkinek szavára nem figyelt, ha az véleményéhez nem illett, sőt még kihallgatni sem akart olyanokat, kiknél ellenkező *opinió*t sejdített, és minden *diszkusszió*nak ellensége, legnagyobb makacssággal követé önfejét.

Ily jellemet minden tapasztalás nélkül a lehető legmagasb

emberi fokra felemelve, valjon nem szenved-e ő (és ugyan nem volna-e ennél valami természetesb?) bizonyos elbízottsági szédelgésben, bizonyos ábrándban, melynek vastag ködén keresztül sem látni, sem hallani nem bír? És ki tudja, nem él-e azon illúzióban, melyben igen sok kitűnő egyén is, többek közt Napóleon is ringatódzott, hogy ő valami extra emberi készítmény, kinek parancsolás egyedüli missziója – midőn a többi emberi teremtésnek *vocatió*ja nem más, mint engedelmeskedni?

Az emberi természetnek némi mélyebb búvárjai számtalan alkalommal vették észre, hogy Ferenc József azon viszonyt, melyben ő azon népeknek átellenében áll, melyeknek parancsol, szorosan és mindig ezen két szó: úr és jobbágy közé helyzi. – Ő parancsol, a többiek engedelmeskednek, és ím, mármost jól foroghat az oly egyszerű elvekre állított országos erőműv. – Ő soha nem köszön, soha még senkinek nem mondta: „Barátom", *warscheinlich um sich nicht zu vergeben* etc. (e tekintetben nagylelkű *antecessor*át követvén, ki Sobieskinek átellenében oly korrekt etikett szerint viseltetett), de legfeljebb „megelégszik", és bízni akar jobbágyainak hűségében.

És miután ily jellemű úr, ha és míg jó sok katonája van, mindig talál elég alacsony, de egyszersmind elég furfang[os] környezőket, *qui abordent dans son sens* és kiknek szavait vajmi szívesen szíja magába, másrészről pedig azokat, kik valami igazságot vagy olyast, mit nem szeret hallani, óhajtának neki minden illendőséggel megsúgni, de csak ki sem hallgat, de türelmetlenül, sőt haragkitöréssel még magától is lök: ugyan lehet-e azon csudálkozni, ha nem lát és nem hall semmi mást, de egyedül azt, mit legközelebbi imfámis jobbágyai neki éppen produkálni és füleibe ordíttatni akarnak? És ha ez így áll, mint mondom, ugyan lehet-e némi hihetőséggel reményleni Ferenc József szívét tekintve valami Szent Pál-féle fordulást? S valjon ki lesz az, kinek sikerülhetne oly nagy és világos tükröt elibe állítni, melyben tökéletesen, veséinek minden redőivel megláthatná magát? Él-e valahol olyféle Balthazár, kinek ily műtétel sikerülhetne, vagy már megholt-e, vagy tán csak most (és ekképp már későn) lenne születendő?

Ki tudja? Senki! Hihető-e? Nem! Éspedig mindjárt megmondom okát, miért nem hihető.

Ugyan kérdem, volt-e valaha és bárhol is egy becsületes, tiszta jellemű egyéniség oly rútul, oly szemtelenül kijátszva és misztifikálva, mint igaz lelkű, hős szellemű báró Jellačić? Ezen egyén, ki minden jobb embernek legmélyebb tiszteletét váltig megérdemeli, legjobb hiszemben magával együtt egész nemzetét feláldozta és megsemmisítette. És ha ő nincs és szerencsétlen illúzióinál fogva nem bírja a derék horvát nemzetet magyar testvérei ellen felhuszítni és azt kivérzésig nem vezérli mészárszékre: bátran állíthatni, hogy Ferenc József ma egy igen hatalmas úr helyett valami minden hatalom nélküli uracska volna. – Ő menté meg a dinasztiát, mert ha ő nem mozdul jó időben, bizonyosan előbb lett volna a magyar Bécsben (mikor aztán haddelhadd), mint az osztrák Budapesten. És mi által hálálják meg vak, de hős eljárását? Mi által? Ez szép kérdés, így okoskodnak a német uraságok, hiszen senkin nem áradt ki a fejedelmi grácia oly bőségben, mint ezen gyönyörű Bayard-féle, *sans peur et sans reproche*-fényű horvátnak feje fölött. Előbb a szegény csak báró volt, és most felsőbb kegyelem következtében és a szisztematizált taksa letétele nélkül grófságra emeltetett, ez nem kis előny. Efölött *Feldzeugmeister* lett belőle, bánnak megmaradt, és ez is valami! Mária Terézia *commandeur*-kereszt függ nyakán, titkos tanácsos, [kamarási] kulcs pedig hátán, és még efölött minden módon disztingválja őt a lovagi császár, nejét pedig a gyönyörű császárné, és ha Zágrábból felrándul, rendesen ebédre meghívatik az udvarhoz, és nincs *Hofball*, nincs *Hofkonzert*, melyben neki mint *„treuer Untertan" paradírozni* nem volna szabad. *O Herz was verlangst du mehr?* – És aztán mit akar? *Daß Croatien extra berücksichtiget werde, wo jetzt endlich einmal die vorige confuse Wirtschaft aufhören, und durch Unität, Centralisation etc. ein großes einiges, starkes und überglückliches Österreich erschaffen werden soll!*

S nem tagadhatni, Jellačić bizonyos pontig saját maga csalta meg magát, mert ugyan miképp álmodhatta azt csak egy pillanatig is, hogy a jobbadán fegyverrel ellátott horvát nemzetnek hasznot hajt, ha lecsépli vérrokonait, a fegyvertelen magyaro-

kat, és miképp lehetett lojális felhevülésében oly vak, egészen felejteni, hogy őt is úgy fognák, mint sárga citromhéjat, a moslék közé süllyeszteni, ha megtette a magáét, és rá szükség többé nincs, valamint Sobieskitől kezdve egytől egyig mind így járt, ki előleges kondíciókat – mint Klapka Komáromnál (sokkal okosabban, mint Görgei Világosnál) – Ausztriával ki nem köt.

Minden időben felette sok oly magyarországi egyén volt és ma is van, kit a bécsi levegő és a Szent István tornya annyira elszédít, miképp már kamaráskulcs is neki kimondhatlan élvezet, ha pedig *Hofball*ba invitálják, hol neki izzadni szabad, vagy pláne egy kis renddel megkeresztelik, oly ittas öröm üt ki rajta, hogy aztán mit is bánja, ha Magyarországnak bár legutolsó csepp vérét is lecsapolják, *wenn sie es nur gescheit anstellen!*

Báró Jellačić oly távul esik ezen nyomorék *species*től, mint a fényes Nap a fénytelen Földtől. Rajta ily játékszerek nem fognak, melyeknek becse naprúl napra lejebb száll, mert *ad nauseam* kiárasztva annyi rossz szagú csőcselékkel osztandók. Ő magas szellemű, vajmi nemes zománcatú lovag, ki törhetlen hűséggel párosítva őszintén szomjazta honának boldogságát, mikor a dinasztiának megmentésére ajánlá magát – és most, ha magába száll és elgondolja, hogy hazafiait megcsalta, tisztelet, szeretet helyett, melynek ő oly nagy mértékben volt tárgya, most elhidegüléssel, visszavonulással viseltetnek honosi iránta, mert oly becsületes embert, mint ő, senki nem gyűlölhet, senki meg nem vethet, és őt csak szánni kell, hogy magát oly esetlenül megcsalatni engedé, és ha látja, ki oly buzgón érez nemzete iránt, hogy hiábavaló német csőcselékkel fulladásig el van árasztva Machiavelli-fogások által lenyomorított szerencsétlen hazája; ha látja, hogy oly egyénre hallgat a felség legtöbbet, ki az *aulá*ban oly kitűnősen vitézkedett, sőt a barikádokon is, de nem sokáig, mert nagy szaporasággal elfutott, míg vezérlete alatt honosainak vére patakként csurgott, akkor, ha szíve megtörik, ugyan csuda-e.

És ha aztán ezen megcsalt, kijátszott egyén, ezen mindamellett törhetlen hűségű mártír, a fejedelem elibe áll és őt Horvátország mindennap nevekedő sebeiről informálni akarja: vagy hátat fordít az *úr jobbágyának*, vagy a horvátokrúl hallani soha-

sem akarván, *toties quoties* szalonkákra viszi át a diskurzust, éspedig alkalmasint azon okból, miszerint emlékeztesse a bánt, hogy a szalonkában van valami igen jó, mi más teremtéseknél nem oly jó szagú, és minek élvezetével az okos *gourmand*, kitűl nemzeti ambrózia el van tiltva, tökéletesen megelégedhetik. *Bon appetit chers enfants de la patrie* etc.

Ha pedig Jellačić bánnal így mernek bánni (és ugyan miért nem mernének így bánni, hiszen mit árthat, és segítségére többé szükség nincs), ha – mondom – a dinasztiának megmentőjével így bánnak, és még csak ki sem hallgatják, ugyan kire fog akkor figyelni a hódító, hahogy valaki más áriát akar előtte intonálni, mint akasztásféle variációt, vagy azon ismert machiavelli lassút: *„divide"* etc.

És azért, mint érintém, nem hihető, hogy valami egyéniség találkozhassék, ki a hódító számára oly megismerési tükröt kiállítni képes lehessen, melyet magától ne lökne, és melyben tökéletesen meg is láthatná magát. Pedig mily kimondhatlan dicső eredménye lenne ily foglalkozásnak! Tudom, ha tökéletesen megismerkednék magával, és az önálló emberek becsét csak egy kis figyelmére méltatni akarná, szintazon mértékben kezdené gyűlölni saját magát, mint amilyenben szíve olvadozni fogna mások iránt.

[31. ŐFELSÉGE SÚGÓI]

Francia példabeszéd szerint *„si je veux savoir qui tu es, je regarde qui tu hantes"*: azáltal tanulhatni valakinek jellemét legbiztosabban ki, ha kellő figyelemre vétetik, valjon kivel társalkodik legtöbbet és kinek szavára hallgat leginkább.

Gondolhatni eszerint, mely szívrepesztő aggodalommal tanúsíták azt sokan, hogy Ferenc József – úgyszólván a gyermekszobából ki*botolva*, egyenesen Schwarzenberg Boldog kezei közé esett.

Schwarzenbergről, mielőtt Magyar- és Csehországnak bakója nem lett, általján véve az emberek nemigen sokat tudtak, és ez természetes, mert számos kalandjai oly kimondhatlanul büdösek, miképp nevét említeni úgy óvakodtak az őt ismerők,

mint bizonyos kerek nyílások fedelét sem emeli fel senki sürgetős szükség nélkül.

Már Schwarzenberg megértette-e Ferenc Józsefet, vagy ez nőtt-e magiszterének feje fölibe, azt csak Isten tudja, minekünk, halandó agyag fiainak egyedül az ismeretes (és ezt szemeinkből és emlékezetünkből éppen oly kevéssé lehet kidisputálni, mint a fénylő napot), hogy legális furfangtúl mesterileg körülburkolva soha annyi ártatlan emberélet ki nem oltatott, mint amennyi ezen *alliance*-nak jeladására irgalmatlanul végeztetett ki magyar és cseh földön.

Iszonyatos csend lepte el az országot. Számtalant hóhér döntött nyugalomra. A honban megmaradtak és bujdosók, leverve, lesújtva ugyan mit mondhattak volna? A börtönök falai között elhalt a panaszok hangja, és a számkivetett megtört szívek kínszavait elhordta a játszi szél. Mint villám gyúlt fel mindazokban, kik még éltek, a „reménynek" isteni sugara, mikor a halaványy, vér után szomjazó vámpír, ki Ferenc József mindenese volt, megszabadítá a földet saját magától.

És a jószívű „reménylők" ezen Boldog-elutazás után ugyan mit nyertek? Semmi egyebet, hanem hogy ezután is teljes szabadságukban van tovább reménylhetni, és olasz nyelvtanulásban, szinte mint mindenben, az atyai kormánynak segítségével jó előmeneteleket tévén, e kis olasz versecskével is kicsinosítni koponyájukat: *„chi vive sperando muore cacando"*.

A szisztéma megmaradt, és ehhez képest az elítéltek, vagy igazabban mondva, a kijeleltek, melyek még meg nem haltak, részint tovább bennmaradtak a tömlöcben, részint odakünn maradtak, hová ti. szerencsésen ki tudtak mászni vagy lopódzni.

És most mit tanúsított az elbámuló világ? Azt hogy Ferenc József nagylelkűleg oly egyénbe pontosítá össze bizodalmát és újraépítési reményeit, kit ha csak kevés idővel ezelőtt megcsíp bármely Ferdinánd császárért hadakozó hű hadi parancsnok, bizonyosan szinte magasra emelteti, és szoros *„commandeur"*-jellel felékesítendi nyakát.

Azonban jól mondja, nem tudom már, melyik szent: bűnhődni emberi, bocsátni isteni cselekvény, és így ezen csudálatos

kiszemelés Magyarországban éppen nem tett kínos benyomást; sőt a „jó fiúk" (mit a francia, kinek e tekintetben szinte volt már némi tapasztalása, *„bon homme"*-nak nevez) megint megkezdettek nagy erősen „reménlleni", mert hiszen a jámborok azt tudták és így okoskodtak: ha egy *revolutionarius*nak, egy barikádi vitéznek a fejedelem nemcsak megkegyelmez, de őt még *„premier"*-nek is megcsinálja, akkor tán a szegény magyarokon is végképp megesik most annyira kikürtölt puha szíve, és legalább börtönből ki és külföldről beeregeti őket, habár csak *„le dernier"* miméűségben is.

Bach Sándor őexcellenciája iránt mindefölött sok magyar különös szimpátiával viseltetett. Mégpedig legelőszer is, mert tanult prókátor, és ezen klasszis iránt Magyarországban Verbőczitől kezdve újabb időkig a nagyközönség mindig különös gyengédséggel és hajlammal viseltetett, és aztán, mert oppozíció embere, ki ennélfogva magát felette kedvezően kitüntette az engedelmeskedni annyira szerető birkasereg közt. Mi azonban még sokkal inkább nevelte hitelét Magyarországban, mint mindez, természet szerint az, hogy őt általjánosan igen eszes embernek tartják, az ész pedig mindig különösen respektáltatott és ma is respektáltatik Magyarországban.

„Ki azon sehonnai, ki most a császárnak súgója? Ez minket végképp tönkredönt." Így sóhajtott fel, a ház legbensőbb küszöbén, hogy a tekintetes zsandár úr őt meg ne hallja, bizonyos egykor táblabíró *dignitás*sal felruházott öreg úr. „Nem baj ez, tisztelt bátyámuram – ezt jegyzi meg öccse, persze gyenge hangon, hogy a ház körül *patrouillirozó* zsandár uraknak füleit ilyes ne érintse – „ez nem baj, sőt nagy előny, mert Bach miniszter igen eszes ember, és ekképp ha valaki, ő ránt ki minket a sárból. Most nekünk mindenekelőtt *kapacitás*ra van szükségünk." – „Hagyjatok békét a *kapacitás*sal, hiszen 1847-ben is, mikor Pesten a nagy követi választás volt, a *kapacitás*t tűztétek horogra, s aztán nem mi fogtuk el a pontyot, de mi akadtunk a hálóba." – „Igaz, de Bach nemcsak nagy *pfiffikus*, de egyszersmind nagy praktikus is, őtet, tudom, el nem bolondítják, de ő csalja meg őket rendre!" – „Igazán? No hát akkor éljen, hahaha – és igaz, ha meggondolom, vajmi eszes és furfang gyerek lehet

ő, hogy az *aulá*ból mint főszónok kilépve, magát oly szaporán belé tudta illeszteni és simítani a mai kombinációba! Kutya az anyja; már most, ha jobban meggondolom, nekem is tetszik, mert vagy különös szamarak többi kollégái, hogy úgy le tudta járni őket, vagy egyenesen második Cagliostro, kiről egyszer fiatalkoromban azt olvastam, hogy az egész világot sokáig nagy bolonddá tette, míg végképp őtet tették hűsre. Hehehe."

Ily *dialóg* folyt régi és fiatal és ekképp úgyszólván két generáció közt, mikor Bach Sándor, mint egy második Nagy Sándor feltűnt Európa egén, miből váltig kiviláglik, hogy Magyarországban Bach *premier*-nek neve igen jól hangzott, és őtet vén, mint új kellőleg megbecsülni tudá.

Ámde a reményteliek, kik még most is mindig reménylenek és békákra emlékeztetnek, melyek meg nem szűnőleg qua-qua-qua-qua-káznak a nádban, *car c'est un amusement comme un autre*, ugyan nehány év leforgása alatt mit tapasztaltak?

Azt, hogy Bach, ki most kétségtelenül a legfőbb dirigens, tán jószívű, hihetőleg igen becsületes és minden bizonnyal nagyon eszes egyéniség, de éppen nem okos ember.

Sokan, tudom, ezen *disztinkció*ban nem látnak egyebet, mint szőrszálhasogatást. És mi igen különös és vajmi erősen szól a magyar nyelvnek kitűnő elsőbbsége mellett: egy nyelvben sincs az emberi *kapacitás*nak ezen egészen elkülönzött, sőt néha még ellentétben is álló színezete oly röviden és mégis oly tisztán és *praecise* kitéve, mint a magyarban.

Az eszes sokat tesz képzelete, szenvedelme szerint, midőn az okos mindent bizonyos oknak rendel alá, mely cselekvését motiválja. Erre az emberek azonban rendszerint éppen nem vigyáznak, és e két elkülönözött lelki kvalitás tökéletes zavarban fekszik felfogásukban, úgyhogy valaki, kiben sok és szép a fantázia, és ki azt, mi belsejében mutatkozik, ki is tudja szóval csinosan pingálni, általján véve *kapacitás*nak tartatik, és rendszerint sokkal erősebben fénylik és ragyog, és ekképp sokkal könnyebben is magával ragad, mint az okos egyén, ki csak okokkal tud győzni, mi közönségesen nem megy egy kis pedantizmus nélkül, mi eszerint néha igen unalmas és mindenesetre soha nem oly csábító, mint egy szépen festett mese, mely sült galam-

bokat ígér és a paradicsom legrövidebb útját virágokkal kipécézni tudja, holott egyedül az okos tudja az életnek pályáját *Kharybdis* és *Skylla* közt üdvpartra kormányozni.

Igen sokszor fordul elő, hogy igen szép eszű ember éppen nem okos, midőn sok vajmi okos egyént látunk, kiben fényes ész gyűszű mennyiségben sincs.

Német nyelvben, e két most szőnyegre hozott és általam disztingvált lelki kvalitás „*Verstand*" és „*Vernunft*" által tétetik ki meglehetős precízióval, de korántsem annyival, mint magyarban az ész és okosság szavak használatával. Ok (és ezen gyökérből származik okos, okosság etc.) annyi, mint *Ursache*, úgyhogy okos férfiút németül tulajdonképp nem „*vernünftiger Mann*" által kellene lelkünk elibe tenni, de őt „*ursachlicher Mann*"-nak volna célszerű nevezni.

Ha német nyelven kérdezek valakit: *Ist der Herr B. gescheit, hat er Verstand, hat er Vernunft,* ugyan valami elhatározott válaszra kényszeritem-e őt ekképp kitett tudakolásom által? Valjon nem lesz-e arra némileg kényszerítve vagy legalább arra felhíva, miszerint B. úrnak személyéhez egy kissé közelébb álljon, és ha kérdezi: „*Warum*", ne *contentál*ja magát azon közönséges osztrák válasszal: „*Darum*" – mely nem egyéb, mint öccse azon régi, *sic volo, sic jubeo* etc.-féle antikvitásnak (mely már most tán az ambrasi gyűjteménybe volna legillendőbben állítandó, miképp a derék tirolisi fiúknak is legyen egy kis szívvigasztalásuk) – ne *content*álja magát, mint mondom, *simplex „darum"* válasszal, de az „*Ursache*" iránt is sürgesse őt egy kis barátságos felvilágositásért, ha ti. oly impertinenciáért be nem csípik.

Mily különbség van az eszes és okos közt, a legjobban kiviláglik, ha ismert egyéniségekre alkalmazzuk ezen disztinkciót. Így például Kossuth ritka eszű ember, és ezt ki tagadhatja? De valjon volt-e okos? Bizony nem. Most némi kis tapasztalatok és nehány kiábrándozások következtében tán az lett. Én nem tudom.

Volt-e I. Napóleon okos? Én nem hiszem, soha nem is hittem. Észtől azonban tündöklően áradozott.

Hosszú könyvet tudnék ezen általam itt felhozott disztinkciónak illusztrációjára irni, de ez alkalommal legalább igenis

félrevezetne a felvett tárgytól, és ezért még csak azt akarom ezen fontolgatáshoz csatolni, hogy sokkal könnyebb, bár ez is elég nehézséggel jár, valakinek okosságát kicirkalmozni, kitapogatni, mint eszét megfontolni, kikutatni, mert észtehetségnek úgyszólván semmi határa nincs, midőn okosság némileg valami *definitum*.

Ész és okosság kellő kvantitásban párosítva, alkotja a nagyobb lelki *pondus*t, de ritkán jár egymással, mert rendszerint vagy az egyik, vagy a másik *praevaleál*, honnét aztán annyi a fantaszta, ki csak légben nyargal, és nem kevésb számú a *prosaicus consumens*, ki földön csúszik és csak annyiban okos, amennyiben ez állati részének fenntartására szükséges.

Társaságban, konverzációban eszes egyéniség lesz a kedvenc, státusférfiú szerepre azonban kitűnően az „okos ember" illik.

És most nézzük, miképp járt el Bach őexcellenciája Ausztriának újrafelépítési műtételében, miután több esztendő óta mindmáig kétségtelenül ő tartja kezében a kormányrudat.

Vegyük az új *machiná*nak bármelyik karikáját elő és vizsgáljuk, mi okból van az készítve, mit akart azzal a gépnök *effektuál*ni, és ezen célnak elérésére nézve valjon mily formát adott ezen új karikának.

Közbátorság a státus egyik legfőbb kelléke. Ezt bölcsen átlátja, és ennek következtében húszezer zsandárt állít. A szám nagy, a költség (kivált oly financiális *déroute*-ban, mint amilyenből Ausztria soha többé kivergődni nem fog, ha őfelsége a Bach-huszárokat rendre mind meg nem obsitozza és némi más karikáit is az új státusgépnek ganéjra nem hányja), a költség nyomasztó; de hagyján, mert ha az ember vagyonát, életét tekintve bátorságban szíhatja a levegőt és élvezheti a nap sugárát, ezt nem lehet elég drágán megfizetni, és ily célnak elérésére nem szabad fillérezni.

Igen, de húszezer zsandárival ezen célt valjon elérte-e Bach őexcellenciája? Ha célja nem az volt húszezer *agent provocateur* által, melynek nagyobb száma a magyart illeti, felbosszantani, felhívni és végképp kiirtani a nemzetnek hevesebb, kicsapongásokra hajlandóbb és minden kétségen kívül legvitézebb ré-

szét, de *bona fide* minden *arrière-pensée* nélkül egyedül rendfenntartást tervezett, akkor meg kell vallani, hogy szamarabbul ilyféle *securitási* intézet soha és sehol nem lépett életbe még, mint ezen zsandári, egészen visszás franciamajmolás; mit az élő faktum egekbe kiáltólag bizonyít, mert a rendbontó, tolvaj, haramia etc. nem hogy kevesednék, de naprúl napra oly progreszszív arányban nevekedik és nő, miképp már most oly vidékeken is támad útonálló és gyilkos, hol lefolyt időkben ilyeseknek csak híre sem volt.

Oly általános felforgatás után, mely Magyarországban annyit gyökerébűl döntött, felette nehéz feladat volt a földönfutókat és bujdosókat lesújtani, megfogni etc. Ezt ki-ki átlátja, kivált miután a hiába várt amnesztia és őfelségének e tekintetbeni kegyes *silentium*a, mely ez esetben bizony nem volt arany, oly felingerlésbe, sőt oly *desperáció*ba süllyeszté a szerencsétlen kiirtandókat, miképp nagy része, ha már halni kellett, azzal vigasztalá magát, hogy *en compagnie* annyi zsandárt visz el magával, mennyit fegyvere csak legyőzhet, honnét aztán ily farkasok nyomában a szegény zsandárkopók (agár köztük nincs) sem voltak, sem nincsenek irigylésre méltó állásban, kivált miután senki sem szenvedheti őket, senki sem segít nekiek, és alkalmasint az országban (a Vojvodinával és Temesi bánsággal együtt) de egyetlenegy szent sincs (természet szerint [a] hős és most *re bene gesta*, igen nagy megelégedésben élő Rajačićot [is] ide értve), ki szívéből ne óhajtaná: „vinné el az ördög mind", jóllehet Magyarországban az útonállókat etc. nem szeretik erősebben, mint bárhol egyebütt, csakhogy még erősebben irtóznak azon *trankli*ktúl, melyekrűl, ha nem csalatkozom, már Verbőczi doktor azt jegyzé meg: „*medicina pejor morbo*".

A zsandári diffikultások mellett, melyek kétségtelenül nem kicsinyek, méltánylást az is érdemel, hogy eleinte minden nehezebben megy, a lakosoknak meg kell barátkozni az új renddel, és hogy rendőröket, bármily néven nevezendőket, soha és sehol nem kedveli a publikum, melynek nagy része olyan, mint dacoló gyermek, mely kész dajkájára ütni, és aztán sír, ha ez őt elhagyja.

És mindez oly igaz, miképp szót sem lehet megcáfolására

emelni, ha ti. harmadik, negyedik évben volnánk a nemzeti felgyulladás tökéletes eloltása után. De most nyolcadik éve már, hogy csakugyan kimutathatta volna jótékony hatását a zsandári *experiment*, kivált oly erdőtlen és sík tájokon, mint Magyarországnak nagy része, mert hiszen ha hegyekben lakna a magyar, akkor persze kiirtása súlyosb és szövevényesb munka volna. Ámde mit mutat a világos nap? Azt, hogy mi a rendbontóknak bármily árnyéklatát illeti, jóllehet a zsandári „*Schußgeld*"-tabellák szerint alkalmasint már több százezrekkel csökkent a zsandári „gibier", mégis mindegyre nő azok száma és mindegyre nő azok szemtelen merészsége. Én pedig matematikában azt tanultam, hogy divergens lineák minél inkább hosszabbodnak, annál inkább válnak egymástól el, mely formula egyenesen a zsandári eljárásra illik, mely által Magyarországban kitüntették magukat.

De valjon félig-meddig „okos" ember nem látta-e előre, hogy ennek kénytelenül úgy kell bekövetkezni, mint bekövetkezett?

Legelsőben is, az egész *corpus* idegenekből áll, kik *pro superabundanti* még mindegyre fel is váltatnak, és ekképp éppen azon állásban vannak, mintha magyar embert küldenének perzekutorként Norvégiába. – És aztán valjon lehet-e valami ostobábbat kigondolni, mint egy fényes sisakot verni azoknak fejére, kiknek az elfogás tisztjük? Ez egy cseppet sem okosabb, mint cölömpöt kötni az agár lábai közé, hogy aztán a nyulat minden bizonnyal elszalassza.

Belényesen, Erdély töviben huszáréveimben medvevadászatot tartottunk. Nyár közepette kimondhatlan meleg volt; és ilyest könnyebben elviselendő, megjelen köztünk, puskások közt, éppen a vidéken átutazó báró Bachner von Bachenstein mint szakács, főtől talpig fehér ruhában. A plébánostól lefelé a legpicinyebb oláh gyerkőcéig most mind elneveti magát, a dévaj hajadonsereg pedig pláne illetlen hahotára fakad. És aztán ez akarja meglőni a medvét – mely ha meglátja a sötét erdőben világos *pulider*jét, Kolozsvárig kikerüli őt. Hahaha! „*Was haben die guten Leute?" Sie freuen sich Euer Exzellenz su sehen!* Hahaha!

Én azonban, kinek kisujja most igen sokat megsúg, megmondom, mi szülte a zsandári és kivált a fényes *Pickelhaube*-féle eszmét és invenciót.

Az uborkafára felemelkedett észtehetség így okoskodott magában: „Ezen szemtelen magyarokat eddigelé mindig elkényeztették, ők kínai mód szerint mindig azt gondolták, hogy félünk tőlük. Energiával kell fellépnünk (nem nehéz nékiek imponálni), és mindazon bujdosó szegénylegény, kiket a vénasszony pandúr elfogni persze nem tud, lássa csak meg a messzirűl fénylő jól felfegyverkezett zsandárt, és tüstént úgy megjuhászkodik vagy behúzza farkát, miképp kevés idő lefolyta után e részben is, mint mindenben, őfelségének az apostoli felkentnek mint Caesar azon alázatos jelentést terjeszthetem magos lábaihoz: *veni, vici, vidi!*"

Az ész ily kombinációt tett.

És igaz, a szegény magyar szegénylegény, ki ha amnesztiát adnak és nem üldözik és vadásszák őt, mint az a *Tom bácsi* könyvben igen szépen ki van pingálva (mit, tudom, őfelsége és szíves anyja nagy élvezettel olvasott, mert hiszen minden ott lefestett kép Magyarországra tökéletesen illik), a szegény magyar, mondom, kiből számtalan igen haszonvehető egyén vált volna, ha kiirtását nem *dekretál*ják, nagyon megijedett, mikor legelőször felfénylett előtte a zsandár, és ő megtudta, hogy vagy húszezer ilyféle komondor van üldözésére kommandírozva. És nem tagadhatni, hogy mint varázsvessző által, jobbadán egyszerre eltűnt a bujdosó sereg, és az észtehetség nagy önmegelégedéssel azt mormolá fogai közt: *„Wir haben es ja gewußt, daß es so kommen würde."*

Igen, de az elbújt cifra gyerekek, úgy, mint ürgék lukaikból eső után, ismét kibújtak rekeszeikből, és miután könnyen észrevehették, hogy a fényes komondorok éppen nem harapósok, sőt sokkal erősebben félnek, mint ők, akkor persze naprúl napra szemtelenebb lett az erőtűl és bátorságtúl túláradozó betyár, nemegy pajkos pedig, ki azon okoskodás szerint: „számtalan jobb embert is akasztottak már, mint én vagyok", mindenre elszánva, végmulatságra igazi „*sindluder*t" űz ezen szerencsétlen fényesekkel, kik már most mindenütt oly melankolikus képeket

mutatnak, miképp a jobb lelkű úgy kezdi megszánni őket, mint egykor a mindenéből kifosztott József gazda gyűlöletének dacára megszánta – és tudjuk miért – a szegény tatárt. A kajánabb természetű pedig, látván és tapasztalván, a nagyszámú őrizet dacára mily csekély a közönség fölötti őrizet, és ekképp gusztust kapván dolgozás helyett „szerezni", úgy, mint Árpád szerzette egykor a hazát és ma Ferenc József szerzette az országot, most ő is szerencsét próbál, míg a Heraclit-arcvonású zsandár haszontalanságát a legkisebb *beamter* is átlátja, sőt fűnek-fának őszintén és tőle kitelhető s valóban csudálatra gerjesztő merészséggel meg is vallja. A fénylő nap pedig oly karikatúrákra világít, melyeken még a halállal viaskodónak is lehetetlen nem kacagni, és melyekből csak e következőt szemelem ki:

Minap [a] zalaegerszegi erdőn keresztül mászik kocsiban (igen, mászik, mert az utak némi szembetűnőket kivéve soha nem voltak Magyarországban oly feneketlenek, mint most kilencévi egészen szabad kezű experimentumok után), az egerszegi erdőn csúszik keresztül bizonyos jóakaróm, és ugyan mit lát ott, a sűrű rengeteg sötétjében? Két katona vadászt, kik közt egy harmadik kalaptalan lépdel. „No, itt visznek megint egy szerencsétlent, alkalmasint valami még fennmaradt bujdosó honvédet, ki nem tudta, merre forduljon, és ekképp zsiványok közé állott." – „Nem az, nagyságos uram, hiszen a középső zsandár, jól látom, mint lóg kezében a fényes kúp, az zsandár." „Hála Isten, már most egymást verik, és a jágerek a zsandárt viszik a Ferenc József-i oszlophoz, bár ütné egyik a másikat agyon!" „Megengedjen, nagysága – a két jáger nem viszi őt, de csak őrzi, tudom én azt, felsőbb parancs következtében, mert a zsiványoknak oly mérges foguk van most a zsandárokra, hogy azokat *protegál*ni kell." Gondolhatni, mily nagyon kacagott ezen új provízión és mennyire bámult el, mikor az általa előbb megszánt, később kinevetett középső fejére rakja a *pikli* süveget, és zsandári méltóságához képest megvizsgálja saját, kancellistája, kocsisa és legénye *legitimáció*i papírjait, és aztán kitűnő naivsággal azt tudakolja: *„Meine Herren, haben's keine Räuber gesehen?"*

Én soha nem tudtam felfogni, miért áll a lúd ostobasági hit-

ben. Még a házilúd sem oly rövid eszű, mint például a csirke, és hát még a vadlúd, hiszen az okosabb, mint a legtöbb szárnyas.

Minden madarak közt – nem tudom, e tekintetben Buffon, a nagy állatbúvár mily vélekedéssel van – én a harist tartom a legostobább madárnak. Sokszor mulatkoztam ezen szamár teremtésekkel! Ki csak egyszer vett egy ily féle exemplárt őzőbe, tapasztalhatta, mennyire bolonddá tudja tenni a legjobb vizslát. Alig hihető, hosszú lábaival mily szaporán tud odébbszáguldni a legsűrűbb fűszálok közt, felrepülni nem akar, és a legtevékenyebb vizsla sem bírja őt kizavarni, míg nyomát rendszerint egészen elveszti, és a kijátszott eb a vadászra tekint, ez pedig, ha tapasztalása nincs, azt hiszi, vége a mulatságnak! De nem, mert a haris, ha érzi, hogy nincsenek nyomában, tüstént megkezdi nagy bölcsen ismét nótáját: „rets, rets, rets". Hát ott vagy, kedves fiam? Jó, hogy tudjuk etc. Minek vége egy-két efféle szcéna után mindig az antifilozófus madárnak leejtése, mely *pro coronide* oly ólmos virtuozitással szárnyal, miképp fütykössel is le lehetne sújtani.

Bach őexcellenciája nagy esze következtében a szerencsétlen zsandárokat *Pickelhaubé*k által egyenesen a harisok sorába állítá. Mert valamint a haris az ő igen bölcs „rets, rets, rets" nótája által mindig elárulja hollétét – úgy a zsandár nagy fényessége által, melybe őt a kormányzói bölcsesség iktatá, mindenkit, kit nekie elfogni kellene, barátságosan inti: erre ne jöjj, mert itt én vagyok. – *Kann man loyaler verfahren?*

És most nézzük, mit fejt ki ezen gyönyörű lojalitás (mely minden másban tökéletesen hibázik, mi majd leverőleg ki fog világlani), kérdem, mit fejt ki?

Az embereknek nagy része oly gyenge, miképp könnyen lesz bármily, egy kissé ragyogóbb csábításnak martaléka, kivált ha tiltott gyümölcs ajánlkozik neki, melyet ő mint Éva asszony ivadéka különösen jóízűnek képzel, és kivált, ha efölött még azon reménységgel is kecsegtetheti magát, hogy rajta nem érik.

Ilyféle „amatőr" Magyarországban is van akárhány, és miután sok erősen tanult biblikus egyén is létezik Hunniában, ki többek közt azt is tudja, hogy Ábrahám, mikor elvált Lóttúl, ezen utolsónak azt mondá: ha te jobbra mész, akkor én balra

megyek, ha pedig „tűled" tartasz, akkor én „hozzád" tartok – ugyan mi természetesb, hogy a hazának némi új polgárja is, ki régi mesterségihez új mesterséget csatolni óhajtván, ezen útmutatás szerint cselekedne, így szól magában, vagy inkább így konverzál provokált cimborájával: „Alszanak még a zsandár urak?" Igen, alszanak. „Hát várjunk, és te varrd odébb a csizmát, én pedig a nadrágot, a kis Pista pedig vigyázzon, merre fordulnak a harisok, hiszen szeme a gyereknek meglehetős, német mérföld távolságra is meglátja a fényes bográcsot fejükön. Mégis jó jámbor emberek ezen németek, és legalább a szegénylegények keresetét nem nehezítik." „No, mit mond Pista?" „Ma nem mennek a házból a zsandár urak, mert eső esik." Jól van, akkor mi sem megyünk ki, és folytatjuk régi mesterségünket, míg aztán kitisztul, és mi is úgy szólunk, mint ükapánk, Ábrahám: ha ti, zsandár pajtások, kelet felé viszitek a fényt, rets, rets, rets, mi minden fény nélkül (mert hiszen nem ettünk bolondgombát) nyugat felé tartunk, papírjaink mind rendben és áhítatos képű kimutatásra készen tarisznyában vannak. Mindig jó, ha az embernek tanult mestersége mellett még valami más ártatlan kis keresete is van – és néha-néha itt-ott egy gazdag zsidót megcsíphet. – Mi ezen új kereseti gondolatra nem is jövünk – ha oly igen erősen nem kínálkoznék. Most már vagy két éve, hogy szépen szereztünk, és csak távulrúl sem gyanítják (ti. a németek), hogy miben járunk, mert hiszen minden éjjel, mikor nem fénylik a kúp, itthon vagyunk, az itt lakó rácok, tótok, magyarok pedig a világért el nem árulnának, sőt örülnek, hogy oly könnyen ki tudjuk játszani ezen sehonnaikat. Legnagyobb mulatságunkra szolgál pedig az, mikor olvassuk a német újságokban: „*Die Kühnheit, ja die Frechheit der Räuber in Ungarn nimmt von Tag zu Tag auf eine Besorgnis erregende Weise zu, so daß jetzt sogar das Militair aufgefordert wird* etc." Mi legalább azt tudatja a külfölddel, hogy a magyarnak minden körme még ki nem szakadt, holott mi nem nagy vitézséget gondolunk elkövetni, ha jó messze a zsandároktúl (kiknek hollétét persze mindig tudjuk) megállítunk egy-egy kocsit – és aztán én a nadrágomhoz ülök, cimborám pedig csizmájához ül etc. és mi jóízűt kacagunk, ha aztán, mikor már hazahoztuk a halat, ki-

rukkol egész had, és ablakaink előtt trombita és dobszó alatt az erdő felé indul, németűl rútul káromkodva, a magyar *Buschklepper*ek ellen, és az erdőben megtalálván a nagy „Semmit", szépen és nagy rendben megint hazatér és lefekszik.

Bach Sándor őexcellenciája minderre ugyan mit mond?

Tagadni sem fogja, mert mint tanult prókátor (ha ti. mesterségét még egészen el nem felejtette) jól tudja, hogy nincs éretlenebb fogás, mint fényes, az egész világ által elismert és kikürtölt tényt szemtelenül eldisputálni akarni.

Hát mit teend? Tán meg fogja-e magának őszintén vallani, hogy Bach úr ezúttal Bakot lőtt és valami okosabbat is tehetett volna? Én nem hiszem, mert [ez] a legokosabb volna, ő pedig nem okos, de csak eszes. Ha okos, akkor ezen egész intézetet ugyan nem veri ki gyökerestül és rögtön, mert az skandalumot szülne, de lassanként semmisíti meg. *Nicht über den Haufen werfen, sondern abtragen, nicht kassiren, sondern langsam aussterben lassen.* Hiszen ő a magyar nemzetnek átellenében betűről betűre ezen politikát követi.

És valjon fog-e ilyesfélét a zsandárokra nézve is alkalmazni? Nem hihető, sőt legvalószínűbb az, hogy ő ezen felette rosszul sült *experiment* után, nem magában keresvén a hibát, ki a fényes ebédet kitálalta, haragra gyúl, ha el is titkolja, és azt gondolja bensejének legmélyebb zugában: „*Mit dieser verfluchten Race ist nichts anzufangen, das beste ist, sie allmählich auszurotten – und bei dieser Sache verderben ja die Gendarmen nichts.*"

[32. BACH ZSENIJE]

Seiller bécsi *Bürgermeister* naprúl napra lejjebb száll hitelében: bizonyos *auktoritás*, ki őt nékem egy-két év előtt különösen kidicsérte (de ezt már elfelejtette), most nem átallja ezen derék úriembert egyenesen *Schöps*nek és *Rindvieh*nek titulálni. *Sic transit gloria mundi!* Most megint az öreg Czapka fénylik fel. Ezt minden okos ember szórúl szóra előre látta, éspedig mert Seiller minden esze és, nem bánom, okossága mellett is, csak úgy érti a *Bürgermeister*ságot, mint például érti a pápa a répacukorfőzést, midőn Czapka e körben sok tapasztalással fel-

kincselte magát, és ekképp úgy állott a bécsi polgárok élén, mint például Sacher (mint hallom) jól viszi szakács dolgait, és ez nem csuda, mert hiszen tanult szakács és igen eszes egyén, de Bécs városának dolgait alig vinné csak oly jól is, mint [a] tanult prókátor Seiller.

„Seiller lejárta magát, sokáig már nem maradhat helyén, minthogy naprúl napra mindinkább kiviláglik szívre ható elégtelensége."

Ezen szentenciával végezvén be a hanyatló *Bürgermeister*nek apológiáját, azt tudakolám az érintett *auktoritás*túl, hogy valjon nem fogna-e végképp Bach is ily sorsra jutni, miután alkalmasint megakad; mert hiszen ő is csak teoretikus *Staatsmann*, praxisa nincs, és elégtelensége mellett a bécsi arisztokrácia is (noha néki szemében igen hízeleg) suttomban meg nem szűnőleg piszkálja is, ha nem hallja Ferenc József (ki, mint mondják, egészen belébolondult és senki másra nem hallgat), merészségében még annyira is vetemedik, őt *sans façon „Barricade-Minister"*-nek nevezni.

„Bach Sándort csak távolrúl sem hasonlíthatni Seillerhez" – így ragadja meg most a szót a bécsi bölcs. – „Ezen utolsó igen közönséges *mediocritas*, Bach pedig ritka zseni! Seiller makacs, mint mula, és ha megbicsakolja magát, hiába mozdít rajta az ember. Bach ellenben éppen nem fejes, legfőbb tulajdona *»die Geschmeidigkeit«*, úgyhogy ő mindig kész tüstént valami mást próbálni, sőt egészen más szisztémára lépni át, ha látja, hogy terve hibás, és szisztémája nem ígér sikert."

És ezt mindenki elhiszi, mert egy felette forró alkotmányosból és liberálisbúl valami egészen elhidegült alkotmányos és liberális vált belőle. Mit azonban méltányos ember neki szemére soha lobbantani nem fog, legelsőben is mert *„mutare in melius sapientis est"*, és aztán, mert jólelkű fiatalember, ki az emberiség és hazája dicsőségét és javát szomjazza őszintén, de nem ül a bakon, sokat egészen másképp lát, mint az esze előtt mutatkoznék férfiúkorában, kivált ha bakra jut vagy arra ültetik, és csak akkor veszi észre a kormányzás szövevényes nehézségeit.

Razumovszkij hercegnél ebédelvén gyönyörű bécsi palotájában, délután lóháton a Praterbe sietek. A dunai ág és a parthoz

közel épült házak elég szűk nyílása közt másképp mindig szívesen engedelmeskedő paripám nem akar előre haladni, mert út közepén talicska áll. Sokáig bajlódom legnagyobb béketűréssel, ismervén az állat jellemét, melyet csak jó móddal lehetett valamire bírni, midőn legkisebb erőltetés ellen makacsul szegül – de hiába, mert noha megnézi és meg is szagolja a taligát, és tisztán látta, hogy nem sárkány, mégsem akar mellette ellépni, mikor egyszerre (miután ezen saját magam és ló közti komédia már jó darabig tart, és én azt hiszem, senki nem lát) ezen tanács érinti fülemet: *„Nur nicht nachlassen"* – és lásd, egy becsületes köpcös bécsi, *vom reinsten Wasser*, azaz ki naponta nagy vonásokban fogyasztja az „ideit", áll mellettem! Egy szó adja a másikát, míg értésemre jön, hogy ő több évig a *Fuhrwesen*nél volt, és vajmi derék lovas. Én leszállok, ő felül, én nézek, ő tágon tartva [a] kantárt nagy erősen megsarkantyúzza a tátost, ez fejét lábai közé veszi, hatalmasan kirúg, és a *„reine[s] Wasser"* úgy esik dombos hasára, hogy vajmi nagyot mekken; üres lovom elszalad, én leporozom a *Residenz* lakosának nadrágát, ő pedig oly jóízűn elneveti magát, miképp én sem tudtam egyebet tenni, mint kacagva távozni. Tudom, később tán eszébe jutott, hogy könnyebb azokat kritizálni, kik bakon ülnek, mint úgy megülni a bakot, miképp aztán érdemlett kritikának ne lehessen helye.

És ezért, mint mondom, Bach Sándornak megváltozását, melyet az egykori *aula*-pajtársai néki most oly sűrűn, de elfojtott méreggel (mert ezen jó fiúk nemigen mernek) lobbantanak szemére, minden méltányosb [ember] exkuzálni, sőt tán helyben is fogja hagyni. És ennyit *pro praeterito*. Ámde *pro futuro*, miután Bach független liberális egyénből függő udvari miniszter lett, ugyan mily megnyugtatást nyújt az alatta levő millióknak azon jelleme, melyhez képest tüstént kész valami mást próbálni és egészen új szisztémára lépni át, ha *experiment*einek sikerét nem látja, amint nemrégen saját szájával szórúl szóra ilyféle nyilatkozattal válaszolt bizonyos magyar, vajmi széplelkű mágnásnak azon *interpelláció*jára, hogy végképp mégsem fogná elkerülhetni, miszerint a magyarokat *constitutio* által fel ne vigasztalja.

És igaz, hasonlíthatlanul szerencsésb azon nemzet, melynek

nyakán nem ül valami Polignac-féle *vesicatorium*, mely nem mozdul helyből, és ilyes helyett olyféle zseni viszi az előmenet lobogóját, mint Bach miniszter, ki addig próbálgat és próbálgat, míg aztán kipróbálta a legjobbat – mert ezen utolsó esetben mindig marad remény, hogy elvégre a sok költség és vesztett csata után tán csak mégis bekövetkezik valami Poltava-féle győzedelem.

Csakhogy ne volna oly bajos bevárni azon napot, mikor a sok „balfogások" és „*Herumtappen*" után tökéletesen kiképzette magát a bakon ülő státusfi, és a kormányzásnak minden csínjátbínját is kellőleg kitapogatta és megismerte!

Egyébiránt mindent megtanulhat az ember, kinek esze van, és ekképp a magyarnak Bach Sándor őexcellenciája felett sincs oka ez okból még búsulni; mert ha egyszer észreveszi (és ez már igen közel áll, és tán még egypár szemfényvesztési erőlködések és komédiák után okvetlen bekopogtat), mily kigázolhatlan szurokba süllyeszti saját miniszteri székét a centralizációnak *hyperboláj*a, a *finánciák*nak mindent sarkából döntő, szemre nézve egyébként igen rendesen kitabellált konfúziója, a fizetett hivatalnokoknak sáskai multiplikációja, az irkafirkának mármár legyőzhetlen mennyisége, Ausztria tarkabarka népességének általános megelégedetlensége és végre egyetemes Európának de sehol még el nem takart antipátiája, akkor tán ő lesz legelső (mert legfőbb tulajdona a „*Geschmeidigkeit*"), ő lesz legelső megkezdeni a csárdást, ha ti. „él magyar, áll Buda még" etc. Ha pedig már végig meggyilkoltatott és kidűlt a Kelet népe, oda állni, hol „*Vorwärts*" mottója szerint az emberiségre nézve legtöbb hasznost végbevihetni remél, úgy mint pro *1°* az *aulá*ban reméllette ezt, és azt dirigálta, pro *2°* Ferenc József oldalán reméli e célt elérni, és őtet dirigálja, pro *3°* pedig: *chi vivrà verrà!*

Kellemetlen dolog, és ezt nem tagadhatni, ha valami földesúrnak szisztematikus helyett próbáló dirigens és csákiszalmás gazdatisztje van, és ez egy cseppet sem kantáros, mert igen könnyen megtörténhetik, hogy ma építvén, holnap ledöntvén, holnapután pedig bérbeadván etc. etc. a végeredmény nem egyéb, mint vesztett pénz és nyert tapasztalás, ez utolsó azonban egye-

dül azok számára, kiknek még pénzük van. – Ennél még kellemetlenebb, és ezt is ki-ki megengedi, ha valaki tapasztalatlan gyógyásznak vagy pláne sebésznek szolgál *experiment*tételre, és testével úgy bánnak, mintha már a bonckamrát parfümírozná. Ezerszer kellemetlenebb pedig mindennél még az (és ezt is, tudom, senki nem veszi kérdésbe), ha valami nemzet és ország ábrándozó teoretikusok státustudomány-*experimentál*gatásaik *officinájává* süllyed. Ennek eltűrésére különös filozófia kell.

Ily bölcsénnyel véletlenül összejöttem valami kis kamarában, hol vagy húsz legény összesaraglyázva és őrizve, sápadtan és elcsüggedve várta a másnap kiadandó és elfogadandó argumentumokat (de nem *a priori*) – és csak egy volt köztük, ki fütyült, danolt és ki-kitörő jókedvében összecsapta a sarkantyút.

Mi érte ezt a fiút? Tán bolondgombát evett, hogy örülni tud, míg a többi búsul, holott fölötte is függ, nem ugyan Damoklés kardja, de a „mogyorós"? Ő kicsapott deák, már *syntaxista* volt, és noha hatalmaskodó, vajmi pajkos suhanc, miért katonának is állították, azért mégis ragadt rá valami, és jól bevette magába Epictet szellemét, melyhez képest soha nem kell búsulni, mert sok másnak alkalmasint még rosszabb dolga van, és ennélfogva jó kedve azon okból oly kitűnő, mintha menyegzőre vinnék, mert ő csak ötven *Treffer*t kap ki a *Lotterie*ből, midőn a többi sokkal nagyobb számban részesül.

És ezen Epictet-féle formula szerint a magyar is vigadhat sírva, hogy legalább nem Polignac-féle makacs tengeri pók, de gyakorlott kaméleon az, ki sorsának eldöntésében működik – csakhogy Ferenc József ne járjon, *mutatis mutandis*, Bach őexcellenciájával úgy, mint amennyi köszönettel tartozik X. Károly igen kevés okosságú herceg *premier*-jének.

[33. A ZSANDÁROK TEVÉKENYSÉGE]

„A zsandárokat nem Bach őkegyelmessége szülte, de ezen eszme a fényes haris-fedéllel együtt egyenesen Boldog hercegféle *emanentia*." Magam is azt gondolom. Igen, de ha így áll a dolog, ám kérdem, ezen esetben miért nem *désavouirozza* vagy legalább miért nem modifikálja tehát ezen oly drága és mégis oly hasztalan províziót Bach *premier*, ha ti. (mint érintém és

még százszor szeretném érinteni *bona fide*) rendtartás azon haszon, melyet aratni óhajt – és nem valami Machiavelli-féle nyeremény, mely szerint a magyar ügyes *agent provocateur*-színű és -szagú fogások által meg nem szűnőleg felpiszkáltassék és provokálhassék, hogy a magyarnak hátramaradt, oly könnyen felgyulladó vérét lassanként, *legaliter* és az egész világnak tapsára le lehessen csapolni. Igen, az egész misztifikált világ tapsára, hogy most az amputírozott, szétboncolt, nemsokára minden vér nélküli ország oly szépen kitisztíttatik minden farkasoktúl, és aztán engedelmes *sic vos non vobis* ürükkel leszen az Isten dicsőségére (és emellett az *aerarium* hasznára is) kitöltve és kibélelve.

Hogy Bach és adjutánsai Machiavellinek hű *discipulus*ai, azt vakondok, sőt vak szamár is láthatja. – *Sed sunt certi fines*, és ekképp oly *szuperlatív* Machiavellinek Bachot mégsem tarthatom, miképp a közrendtartásnak szent ürügye alatt a zsandárok mögött azon *arrière-pensée*-t rejtené el veseredőiben, hogy azokat mint *agent provocateur*-öket használja. – Ámde ki tudja?

Ha valaki, azon minden újságban *periodice* kifitogtatott *relációt* olvassa, mely a zsandárság hőstetteinek kitüntetésére van számítva, kénytelenül azon gondolatra vetemedik, hogy teljességgel lehetetlen, miképp minden *arrière-pensée* nélkül, valóban egészen tiszta lélek *influál*ja ezen haszontalan sereg működését.

Ezen felírás alatt: „*Leistungen der Gendarmerie*" például azt olvassuk, hogy 1856 november elsőtül egészen 1857. január végéig, tehát három hónap alatt ennyi itt legközelebbrűl feljegyzendő vadat küldött bé a zsandárság, *venatores regis* miniműségében, a fejedelmi konyhába:

	darab
felségsértés (Hochverrat)	1
felség megbántása (Beleidigung der Majestät)	90
rendbontó	68
nyilvános hatalmaskodás	532
[hivatalos hatalommal való visszaélés] Mißbrauch der Amtsgewalt	60

[bankó- és pénzérme-hamisítás] Verfälschung der Creditspapiere und Münzverfälschung 62
[vallásháborítás] Religions-Störung 81
[nemi erőszak és egyéb fajtalanság] Notzucht und sonstige Unzuchtsfälle 188
[gyilkosság] Mord 140
[emberölés) Todschlag 113
[magzatelhajtás és gyermek kitevése] Abtreibung der Leibesfrucht und Verlegung eines Kindes 106
[súlyos testi sértés] Schwere körperliche Beschädigungen 1270
[párbajozás] Zweikampf 1
[gyújtogatás] Brandlegung 245
[lopás, sikkasztás, csalás] Diebstahl, Veruntreuung und Betrug 18093
[rablás] Raub 534
[rablógyilkosság] Raubmord 23
[bigámia] Zweifache Ehe 15
[rágalmazás] Verleumdung 96
[bűnpártolás] Den Verbrechern geleisteter Vorschub 1043
[dezertálás] Desertion 264
[az állami haderő elleni vétek] Verbrechen gegen die Kriegsmacht des Staates 29
[a közrend és nyugalom megzavarása] gegen die öffentliche Ruhe und Ordnung 5466
[hivatalos közegek szóbeli és tettleges bántalmazása] wörtliche und tätliche Beleidigung der öffentlichen Beamten, Wachen und Diener 1289
[közintézmények és intézkedések elleni egyéb vétség] sonstige Vergehen gegen öffentliche Anstalten und Vorkehrungen 72534
[közszolgálati kötelességek megsértése] Verletzung der Pflichten eines öffentlichen Dienstes 655

[az élet biztonsága elleni vétség] gegen die Sicherheit des Lebens	4650
[az egészség elleni vétség] gegen die Gesundheit	13444
[a vagyonbiztonság elleni vétség] gegen die Sicherheit des Eigentums	77556
[becsületsértés] gegen die Sicherheit der Ehre	926
[a közerkölcs elleni vétség] gegen die öffentliche Sittlichkeit	17871
[garázdaság, kóborlás, koldulás stb.] Excedenten, Vagabunden, Bettler etc.	70194
[a fegyverjogi pátens áthágása] Übertretung des Waffengesetzes	2003
[a vadászati, erdészeti és halászati pátensek áthágása] Übertretung der Jagd, Forst und Fischereygesetze	2508
[a házalási pátens áthágása] Übertretung des Hausirpatentes	1413
[a posta és más jövedékek megrövidítése] Übertretung der Post und anderer Gefälle	5818
[újoncozás előli szökés] Recrutirungs Flüchtlinge	550
	340790

Efelett a zsandárság még ezen szolgálatokat vitte végbe:

[foglyok őrzése] Arrestanten Escortirungen	27445
[utasok és futárok kísérete] Begleitung von Reisenden und Couriren	3884
[közigazgatási és bírósági tárgyalásoknál segédkezés] Assistenzen bei politischen und Gerichtsverhandlungen	4147
[ítéletvégrehajtás] Urteils Executionen	45
[katonai összeírásnál és újoncozásnál közreműködés] Intervenirung bei Conscriptionen und Assentirungen	31
[ugyanaz tűzeseteknél] detto bei Feuerbrünsten	1641

[ugyanaz árvíznél] detto bei Überschwemmungen 11
[mindenfajta házkutatás] Hausdurchsuchungen aller Art 8346
[holttestek feltalálása] Auffindung von Leichen 454
[betegek és sebesültek feltalálása] Auffindung von Kranken und Verwundeten 393
[vizsgálati fogságból vagy büntetőintézetekből megszökött bűntettesek kézre kerítése] Zustandebringung entsprungener Verbrecher aus den Inquisitions- und Strafanstalten 470
[járőrszolgálatot teljesítettek] Patrouillen wurden gemacht 424429
[erőszakos ellenállás vagy szökési kísérlet miatt használt fegyver által meghalt] Tödtungsfälle bei Anwendung von Waffen, gegen gewaltsamen Widerstand oder Fluchtversuch kamen vor 5

340790 bűnös ember 3 hónap alatt! De ugyan ki ítélte el ezeket, és ugyan micsoda procedúra szerint ítéltettek el? Százegyven gyilkos! Tudjuk, és ezt minden taknyos tentanyaló tudja, hogy egyetlenegy gyilkosnak kitapogatására, habár minden körülmény ellene bizonyít, sokszor nem hónapok, de évek kellenek. És aztán 340 ezer kihágónak *convictió*jára, kérdem, nem kell-e még több idő? Vagy csak úgy *per buzbaz* minden tanúk etc. nélkül ítéltettek el ezen oly borzasztó számú szerencsétlenek? Hiszen erre csak fizikai idő sem lehetett elégséges! Vagy csak *suspició* következtében fogattak el, vagy tán a *venatores regis* előlegesen rásütötték a becsípett emberfiak homlokára bűnük kvalifikációját, és úgy jártak el magos tisztükben, mint például hg. Lichtensteinnek *jáger*jei: „Itt hoztunk, »Kegyes urunk«, 200 nyulat, 3 vadmacskát, 14 vadludat, 2 őzet etc.", és ekképp szintígy referálnak a fényes *Hofmeister*ek: *Wir haben gehorsamst zu melden: glücklich 2 Mörder eingefangen, dann einen Hauptspitzbuben, einen Majestäts-Verbrecher, 3 Fräuleins*

wegen Abtreibung der Frucht, und endlich einen Duellisten; der muß mit sich selber duellirt haben, denn den anderen haben wir nicht gefunden, oder ist er davongegangen, zatracena! etc. *Mit wälischen gusto haben wir keinen gespürt* etc.

Vagy ezen 340 ezer *peccans* mind oly nagy szamár volt-e, hogy a fényes rendőr szeme előtt követte el bűnét, miképp *in flagranti* megcsípessék!

Igazi skandalum és oly óriási, mint amilyent e világon egy nemzetnek sem köptek szemei közé annyi impertinenciával.

És mily kellemes oly státusban élni, hol ilyféle népnevelők, kik betű szerint személyükben egyesítik a vádló és bíró, a befogó és elítélő szerepét, mindenbe *impune* belédughatják orrukat. Hogy mily viszonyokat fog ezen *„latitüd"*, melyben a zsandároknak forogni szabad, sőt kötelességül tétetik, maga után vonni és kifejteni kivált Magyarországban, arrúl nem gondolhatni szívrepesztő aggodalom nélkül.

Ily intézvények eleinte meglehetős renddel mennek, úgymint például a legtolvajabb pajtabíró sem lop mindjárt, mikor valami új helyre szegődik, éspedig nem azért, mert nem szeretne tüstént lopni, hanem mert nem tudja módját, miképp ha lop, meg ne csípjék. Ismerje meg a zsandár csak helyzetét, és okuljon egy kissé, és sokkal jobban fognak félni a lakosok a zsandároktúl, ezért jótállok, mint a legdühösebb rablóktúl, mert ezek orrára legalább be lehet csapni a kaput vagy zárt (pisztolt is szabad, ha van, elsütni rájok), midőn a kormányi nimbusztúl fénylő szent zsandárok nemcsak házamat, de zsebemet, sőt még saját leányomat is, *ob sie nicht verdächtig ist, impune* megvizitálhatják. [Az] ilyeneket Kempen *exemplariter* megbüntetné! Elhisszük, mert mondják, igen derék lovagi ember, de valjon ki fog ilyest neki referálni, ő soha meg nem tudja, mert aztán az volna még a nagy szamár, ki elárulná a zsandárt, kinek most az r, á, rá, fogdrá manipuláció következtében több bosszút vevő hatalma van, mint bárkinek másnak az egész osztrák *tuttifruttiban*.

Kevéssel ezelőtt két zsandár valami külső poszton, Veszprém tájékán ilyféle párbeszédet tartott:

„Fene mulatság a mi mesterségünk; éjjel-nappal hajhászva,

ezen ebadta magyar zsiványokkal meg sem szűnőleg veszekedni, magunkat tán hasba lövetni, és mindezt nyomorult 16 krajcár napidíjért, mikor minden oly méregdrága, és minket de csak egy pohár borral sem kínál meg, sőt még jó képet sem mutat nekünk senki is! Bizony nagy bolondok volnánk, ha magunkat egy kissé fel nem pénzelnénk. Ott az erdő szélén lakik pusztulni kezdő házában vén Kuruczvári, ki csak bajjal kerülte el a kötelet, mert ő is oly infámis rebellis, ki még most is lágy velejű Ferdinándot tartja igazi királyának, éspedig az ökör miért? Mert az ő fején volt a korona és ő tette le az esküt. Látogassuk meg – nem lesz nehéz a vén szamárbúl nehány forintocskát kicsikarni. És ha tán meg is tudják, mi nem valószínű, ugyan mi nagy bajunk lehet, hogy mi is sújtunk egyet ezen gyűlölt magyarokra? Hiszen a kormány ezt nem bánja, csakhogy valami nagy skandalum, mely a külföldet felriaszthatná, ne történjék. Maga sem tesz egyebet (persze nem szemközt, hanem *prudenter, so nach und nach*), ezt igen jól tudjuk, és csak tökfilkó, ki ezt észre nem veszi."

Megyen hát a két *pfiffig* pajtás, és legnagyobb alázattal és udvariassággal (mert tudja, hogy magyarnak, ha meg akarják csípni, hízelkedni kell) Kuruczvári elibe áll.

„Kegyelmes Uram – így szólnak a tekinteteshez –, értésünkre jött, hogy Főméltósága tiltott könyveket, *supernumerarius* fegyvereket tart, sőt még valami igen *dubiózf*éle respublikánust is rejt házában; mi nagyon bánjuk, de Főméltósága maga is tudja, mivel 1809-ben az inszurrekciónál szolgált: *»Herren-Dienst geht vor Gottes Dienst«* és így bizony ki kell keresnünk a legkisebb zugot is."

Vén Kuruczvári minden *titulatura* dacára nagyon mérgelődik, de nem szól semmit. Nekiáll most a két fényes fiú, és felzavarja a bibliotékát, ágyakat etc., ott röpül dunyha, itt becses *archiv-pergament* etc. etc., míg végre feljajdul a vén házinő, és eléáll a *smarotz* barát, új bizonyságot tevén, hogy jó az okos ember a háznál, és ekképp szól: „*Domine Spectabilis,* adjon ezen két rühes kutyának – tán csak nem tudnak magyarul – vagy húsz forintocskát, és tudom, tüstént eltávoznak." „*Ad animam habet rectum; – meine würdigen Herren Waffenbrüder, kann ich*

Ihnen auf Ehre versichern, hab ich nichts Verdächtiges im Haus!" – *„Ja wenn Ew. Exzellenz versichern können, auf* Isten úgy se." – *„Ja das kann ich, und so nehmens zum ewigen Angedenken auf diesen mir unvergeßlichen Moment, diese Kleinigkeit"* – *„No da gehen wir halt weiter, sonst schaffens nicht?"* – *„Nein, sonst nichts! Kiß die Hand"*, és kitódult a két *acquisitor*, eldűlésig hahotázván a vén bolondon – kit megenne a méreg, noha magában megvallja, hogy legalább szépen bántak vele.

Ilyféle pajkosságokkal fog kezdeni a zsandári *„Lokalkenntnis"*, min, ha tovább ki nem fejlődnék, kár volna búsulni, mert egy kis bohózat igazi fűszer az életnek néha oly igen száraz napjaira. De itt a dolog meg nem áll, hahogy a zsandári *corpus*nál az emberi természet minden gyengéiből és sajátságaiból ki nem vetkőzhetik, és a fényes fiúk egytűl egyig mind legalább aprószentekké nem válnak.

Ismerjék csak meg a zsandárok a házaknak és családoknak beltitkait, és fúrják be magokat, *liguorián* tempó szerint a szociális viszonyok szövevényeibe, és kivált most, mikor eszeveszetten, kevés kivétellel, mindenki pénz, pénz és csak pénz után dühöng, és most a legszebb lárva alatt is *Monsieur Tartufe et Co.* lappang, és jótállok, oly tragédiák fognak nagy számban készülni, melyekben nem egy pénzes úr fog figurálni, kit a furfang hóhér és százezrek lefizetése közé kelepcézett, nem egy szerencsétlen nő, kinek nincs más választása, mint minden kinceitűl búcsúzni vagy a nyilvános szégyenpellengérre hurcoltatni magát.

És ez okozta (mert mégsem oly határtalanul buták, miképp ilyféle bizonyosan bekövetkezendő *skandalózus* konzekvenciák elkerülhették volna *anticipatiói* tehetségüket), hogy a minduntalani áttétel parancsoltatott meg, miszerint „helybeli ismeretük" ne fejlődjék ki a társaságnak veszélyt hozható grádusra!

Mi új bizonysága, hogy az éretlen kormányi rendelet mindig kigázolhatlan szurkos dilemmába süllyeszti azokat, kik efféle éretlenségeket kitálalnak.

S ugyanis a zsandár, rendtartás tekintetében, csak úgy hajthat hasznot, ha tökéletes hely- etc. ismerete van. Ha pedig mindent keresztülnéző hely- etc. ismeretet szerzett magának, akkor okvetlen ellent nem fog állni, ha nem is mindnyája, legalább

nagy része, azon könnyűségnek, mely oly kecsegtetőleg ajánlkozik furfangos extrakeresetre, vagy a *Vorschrift* szerint csak éppen annyi *cognitiót* fejtsen ki, miképp a két extrém közt oly ügyességgel *balancirozzon*, mint *Gaukler* kivont kötelén? Üsd ágyon, de ne nágyon etc.

Azelőtt Magyarországban a közbátorság ellen nem lehetett méltányos panasz, akármily cifrán ugatnak is e tekintetben a német szabad sajtós hírlapok és könyvek. – A magyar nemigen törődött boldog idejében, sőt nem bánta, ha a sógor nemigen mert lejönni *„in das tiefe Ungarn"*, mert soha nem szerette látni savanyú vagy *trottli* képét, és így nemhogy ilyesek *refutáció*jával bajlódott volna, de még fület se konyított, bármily szamár históriákat gondolt is ki rovására oly bécsi Shakespeare-féle tehetség, mint például a „nagy" Bäuerle, ki nem bír Homért emlékezetbe hozó Odysseiáiban kitűnőbb és historikusb egyéniségeket egész Osztrákiában kikutatni, mint Krones Terkát, Grasel Franzlit etc., és magyarországi körülményeket nagy mélyen ismervén, néha még pici káromkodással is elposszantja magát: „eh batta", holott néki igen jól kellene tudni, mily ortográfiával írják az ebadtát! Nagyobb személyes bátorság, mint éppen a most szegénylegényektől hemzsegő Bakony tájékán – merem állítani – még S[ankt] Pölten, de még Laxenburg körül sem volt, és a brünni úton bizonyosan annyi sem létezett. És valjon ki tartott ily gyönyörű rendet? Bizony senki más, mint Korvinnak szentgáli etc. igazi és originális királyvadászai. És a megyékben, városokban minden *municipium* saját maga tartotta a rendőrséget, ellenőrséggel együtt, és nem jajdult fel, mintha már beállott volna a Horatius-féle *„fractus orbis"*, ha valami jó étvágyú szegénylegénycsapat valahol elcsípett egy malacot vagy valami birkásgazdánál ebédre betoppant. Száz eseményt tudnék elmondani, miképp jártak el a vármegyei pandúrok lefolyt időkben, mikor valami rendbontót űzőbe vettek. Száz közt legalább egyet elsorolok.

Csokonyában tartózkodván, meglátogat engem az ott lakó nős és családos Peti nevű pandúr; egyszerű, meglehetős vagyonú, jó eszű és jószívű egyéniség, kit mindenki szeret, a Kupavérűeket kivéve, kik nagyon félték, éles szeme és furfang csí-

nyei végett. – „No, mi jót hoztál, pajtás?" „Furcsa levelet ír nekem a szolgabíró, Nagyságának engedelmével elolvasom: »Édes Peti! A betekintsi csárdához közel fekvő malomban meglátogatta szegény Winkelmayer molnárt két gazember tegnapelőtt estve, és elvitte 3 ezüst kávéskanalát, egy nagy falórát, kakukkal ellátva, mely rendesen kikiáltja az időt, és feleségének egy becses arany nyakperecét, melyet most *collier*-nek neveznek, és melyet a nő annyira sirat, miképp majd megbolondul belé. Pénzt nem találtak. Peti! Te okos ember vagy, süsd ki e két kuncsaftot és kísérd a vármegyeházra!«" – „No és most mit cselekszel?" – „Tudom én, hol lesznek – azt az arany *collier*-t itt nem veszi meg senki, és ekképp bizonyosan már átmentek a Dráván Eszék felé, ott a rácok közt könnyen találnak vevőkre, és azért már megrendeltem délutánra a lovakat etc." „Jó szerencsét, pajtás, és aztán ne szalaszd el!" „Erről lesz gondom!"

Petiről beszélgetvén ebéd közt gazdasági tisztemmel, *„Nichts zu handeln?"* – így hangzik a benyitón és áruival ajánlkozik Samel, a zsidó. Szagát sem szerettem ezen derék emberi *species*nek, és ekképp orrára akartam csapni az ajtót, mikor a tiszteletes, ki szinte az asztalnál ül, azon megjegyzéssel *intercedál* a Jordán fiáért, hogy ő különös ritkaságokkal volna ellátva. Hát nem bánom, lássuk. Vagy fertály óráig mutogatja szövétnekit, mikor egyszerre elnevetik magokat, és én a zsidóban ráismerek Petire, ki ezen ótestamentumi szerepben oly tündöklően járt el, hogy ezt a bécsi Burg-színházban Suttner, de még Laroche sem végezte volna jobban. Átkozott fiú, hát ily maskarában mégy? – Így legcélszerűbb, mert így nem kell sokáig kopóznom, és a cifra fiúk magok állnak elő lövésre. És nyolc nap után már kalickában volt a madár, a *collier* pedig ismét Frau Winkelmayer nyakán.

És most állítsuk ezen képhez a most mindennap hallott *Tagesbefehlt*: *„Die Wälder in der Umgegend werden alle Tag unsicherer; patrouilliren Sie demnach zu allen Stunden, besonders wenn die Sonne scheint, damit diese infamen ung. Buschklepper vor dem Glanz der Pickelhaube erschrecken, – rechts, links, hinauf und herunter, und ergreifen Sie diese rohen Spitzbuben, die schon wirklich gar zu frech werden, und überliefern Sie sie dem*

auf sie harrenden Gesetze. Endlich wird das Land doch gesäubert sein." – És most kérdem, sírjon vagy kacagjon-e az ember?

Három hónap alatt elfogni 340790 embert, és ezen tényt, mint valami különösen *meritorius* faktumot, még kikürtölni és ki is dicsérni! Valjon adta-e magát bár valahol is elő ilyféle eszeveszettség?

Most nyolc év óta áll és működik a zsandárság, és miután első felléptekor természet szerint nagyobb számban hemzsegett az erdőkön és síkokon a kiirtandó vad, magától értetődik, hogy az első hónapokban az efféle vadászati jövedelem is nagyobb lehetett, és ekképp *quartaliter* többet csíptek meg, mint 340790 semmirekellőt vagy *verdächtig*-féle cigány hölgyet. – Én nem vagyok birtokában azon *interesszáns* tabelláknak, melyek a tekintetben, tudom, *ab ovo, pro gloriosa et sempiterna rei memoria*, valami statisztikustól legnagyobb renddel kilíneáztattak, és ekképp semmi bizonyost nem tudok mondani, mily summára rúg azon emberi sepredék, melytől kipurifikálta *directe* Osztrákiát és így *indirecte* az egész világot a mély osztrák bölcsesség.

Eleinte sokkal több volt a vad, mint most, és én ekképp az első *angária*kra nézve a *computus*ban többet hozhatnék fel, mint azon számot, melyet az *Ostdeutsche Post* 1857, No 80. szerint itt citálni merészlettem. De én ily indeterminált fogásokkal nem akarok élni, és ekképp azon hónapokra, mikor még java volt a vadnak, sem jegyzek többet fel, mint amily mennyiséget mutat ki a patriotikus *Ostdeutsche* mostanság, mikor persze a vadak nagy részét már elejtette a zsandári kopózat, hahogy ti. nem hasztalan kuvasz, mely csak ugatni tud, és sintér kezébe való!

Számolásomat 1849. november 1-sőjén kezdem, és ekképp 22 *quartalis* eredményeit kell összesummálnom, mert 1857. január végéig terjed az érintett újsági publikáció. És most vigyázzunk, mely summa gördül össze: nem kevésb, mint 7518380.

Ha ezen summa előttünk feltűnik, akkor a tatárpusztítást valóban Hahnemann-féle eljárásnak nevezhetjük, mert a tatár korántsem sáfárkodott ily *heroice*. A párizsi *hôtel de Dieu* kórházban ezen metódust alkalmasint így neveznék: *saigner au blanc!*

Ámde én jól tudom, hogy a beárkányozottak száma korántsem rúg ily iszonyatos magasságra, mint én összesommáztam,

mert hiszen, *mirabile dictu,* a vadászandó *„gibier"* eleinte korántsem találtatott oly mennyiségben, mint most – mi, ha igazi vadat illetne, azon *Revierjäger*nek vagy *Forstmeister*nek, ki ilyen dicséretre méltó ügyességet és *savoir-faire*-t fejt ki, valóban legnagyobb becsületére válnék, és ő bizonyosan nem kerülné el a legzsírosb udvari *applicatió*t.

Bizonyos komornyikom jó szívvel vett minden munkában tevékeny részt. Egykor azzal kínáltam meg, szedegetné katonai lakom felette pici kertjéből ki úgy mulatság és *commotio* végett legalább részét az abban lappangó kavicsnak, melytűl elfojtva nemigen akart díszleni saláta, retek etc. Ezer darabot rakott halomra, de most jelleme és szokása ellenére megbicsakolta magát, azt nyilvánítván, hogy ő ezentúl egyetlenegy kövecskét sem szed fel. És valjon miért? Mert, mint mondá, minél többet vesz ki, annál több terem.

Mikor ez előadta magát, nem győztem eléggé kacagni a jó és szintén már elbúcsúzott lélek ezen furcsa okoskodásán. Most azonban látom, hogy az, mit mondott, korántsem volt badar beszéd; mert ezen különös fenomén mezőn ugyan nem, de a zsandárféle eljárásban el nem disputálható *faktum*ként világlik és fénylik, mert a tabellai *Ausweis* szerint most sokkal több a kihágó, mint a magyar felgyulladás bevégeztekor, és oly kimeríthetlen progesszióban terem naprúl napra nagyobb számú, minden árnyéklatú kicsapongó a magyar mezőn, miképp felhozott komornyikom filozófiai észrevétele akaratlanul minden higgadtabbnak fejébe tolakodik.

Ezen paradoxféle tüneménynek feloldását kitalálni azonban nem nehéz, és nem egyéb, mint az, *1°* hogy a zsandársági *institúció* mindenféle kihágásra provokál, és *2°* hogy a zsandárok, miután *Schußgeld*et kapnak, sokkal buzgóbbak most, mint azelőtt.

Tudom én jobban, mint bárki, mert untig vettem benne részt, hogy ilyféle állitások alkalmával, ha azok kivált valami nagyobb úr vagy nagyobb asszony füleit érintik, tüstént félreverik a nagyharangot, és ennek megszólamlása után a kisebb csengettyűk is rendre megindulnak, honnét aztán minden ol-

dalrúl kong és peng: „*Infamie, Niederträchtigkeit, erstunken, erlogen* etc."

De nézzük közelebbrűl.

Valami könnyelmű úrhoz szegődik tőtűl talpig becsületes szolgalegény. Jó szívvel járul minden munkához, és nem csügged, mert szeret egy talpraesett leányzót, és ehhez képest azon reménység edzi, hogy majd, habár évek után, elveszi nőül, mikor takarékosság által tán kis tehetséghez jutott. Gazdag ura nagy fecsérlő, ablakon dobja ki a pénzt, és emellett oly rendetlen, hogy majd itt hágy nehány aranyt asztalon, majd zsebében felejti sok forinttal kibélelt *porte-monnaie*-ját, pénzes ládája teli húszassal és tallérral, pedig napestig tátja száját, mint harcsa etc. – Mindezek láttára azonban évekig ellentáll derék fiunk, és a tarka *seductió*k nem fognak ki rajta, míg végre – urátúl szünetlen szidva, lepiszkolva, sőt ha ez valahol tán elejté erszényét, még tolvajnak is vádolva – megtörik becsületessége s ő tolvaj lesz. Ugyan, kérdem, volt-e provokálva? Bármily vallású katekizmus, tudom, mely a legpicinyebb taknyosnak adatik kezébe, azt fogja mondani, igen.

És most alkalmazzuk ezen „*patron*t"zsandárnak kifestésére.

Jóhiszemű, becsületes egyén, de vajmi szegény, öreg tehetetlen szülei vannak, kik nagyon szorulnak segitségre, mátkája is van, mellyel egyesülni szeretne, de 16 xr napidíjjal nemigen világlik előtte fel szebb jövendő! Másrészről mit lát és mit tapasztal? Oly épitmény emelkedik előtte magasra, ti. „Neu-Östreich", mely homok- és furfang talajához képest nemsokára vagy összedűl, vagy melyet lassankint *per partes* megint szétbontani kell, nehogy a *pl[eno] t[itulo]* kőműveseket üsse agyon, és eszerint ezen *dilapidatió*i *prospectus* nem szülhet benne nagy bizodalmat fecsérlő urai iránt, s teljességgel nem hajthat ki benne őszinte és buzgó szolgálati kedvet; de ehelyett némi előleges kis észvillámlásokat következtet alkalmasint: miképp juthatna a bekövetkező *naufragium* alkalmával valami zsíros konchoz? S emellett valjon hogy bánnak vele? Oly módon, miszerint azt adja tudtomra bizonyos jóakaróm, ki legtávolabbrúl sem barátja a zsandároknak, hogy ha Magyarországban (hol szinte minden látvány könnyezésre gerjeszt) valami emberi

osztályt meg kell szánni, az mindenekelőtt a fényes födelű had, mert kimondhatlan, mennyire nem heccelik, szekírozzák és efölött mennyire nem kötik meg kezüket, miképp legjobb akarattal sem járhatnak el működésükben jó sikerrel. No, itt van számotokra jó erős, nem sárga ugyan, de vascsizma, húzzátok fel – és aztán fussatok versenyt a magyar betyárokkal!

Hadd hozzak ennek illusztrációjára érdekes példát elő. Közel Győrhöz lóháton két kalandor megjelenik kis erdőben, lórúl száll, és ezek tartásával megbíz ott pásztorkodó gyerkőcöt. Fegyverrel vállig ellátva, megállít egy kocsit másik után, és jó szerencsével több jövedelmet húz, mint amennyit *speratívum*-ban saját maga kitett – míg végre négylovas hintó mutatkozik, mint valami véletlen szerencseajándék, de ezúttal csakugyan nem sikerült nekik az ajánlkozó „*Goldfischlit*" elcsípni, mert a bakon ülő vitéz oly bátor sebességgel hajt köztük el, miképp a nagy hírű ismeretes „Többsincs" névre bérmált agár sem érte volna el. – Győrött a megmenekült, kocsirúl szállván, legott megteszi a zsandárposztnál az e tekintetbeni jelentést. A hadnagy, becsületes német ember, egész készséggel tüstént lóra száll, és melléje még tizenkét nem annyira körmös, mint inkább hosszú körmű, kínai vitézek modorú legényt szinte lóra ültet – és azzal vigasztalja a neki referáló tekintetes exvármegyei exhadnagyot, hogy pecsenyére tüstént bekeríti a két impertinenst; készítsen addig is számukra, nem ugyan nyársat, de nyakravalót. – „Bekeríti? Be ám árnyékukat, de alkalmasint még lovuk patkóját sem! Hiszen ha meglátják, hogy ellenük rukkol a fényes csapat, szép kényelmesen lóra ülnek, és a zsandár uraknak mást mutatnak, mint az Isten képe után készült emberi *frontispicium*ot. Nekem azelőtt »kopózat« volt ügyem, s ha a nagyérdemű zsandár főhadnagy úr szegény fejem tanácsával élni akarna, tán jobb sikerrel járna el dolgában, ha szorosan a régi metódust követné. Itt a vármegyeháznál, hol persze most egészen más és sokkal okosabb komédiát játszanak, mint azelőtt, alkalmasint még találtatik valami *garderobe*. Öltöztessünk fel vagy négy legényt magyar ruhába, válasszunk ki köpcösöket, kiknek alamizsnán hízott combjaikon etc. nem fityeg igen kitűnően a szűk nadrág, tán messzirűl nem veszik észre a *Zwik-*

ker nélküli szamarak, hogy csak *maskirt* magyarok. Én is elkísérem, és aztán, mikor horogba harapnak a szemtelen csukák, akkor vegyük elő a puskát etc., bizony megfogjuk." – És a főhadnagy, ezen *exclamatió*val: „*Schauens, so viel Verstand hätte ich bei einem Magyarn nicht gesucht, denn was man uns alles gesagt hat* etc.", tüstént rááll a tervre, kocsira ülnek, és nagy szépen behozzák a két *spectabilis*t, ki ezúttal „*non sat bene spectabit*".

És a főhadnagy, ki csöcsén már nagyon erősen érzette a Franz Joseph-keresztnek melegét – a főhadnagy hat hétre a hűsben, hová zárták, tökéletesen kialhatta magát, és azon fülibe fülemilézett szentenciát is kellőleg *digerál*hatta, mellyel őt magasb lelkületre felpiszkálva megoktaták, mielőtt orrára csapták volna a *profosz* ajtaját: „*Schämen Sie sich nicht? Wir sind nicht da, um uns zu maskiren und Komödie zu spielen, was zur Würde des großen jetzt aufblühenden Kaiserreichs nicht paßt!*" A közvitézeket pedig, kik szerencsésen bekerítették a felhozott két kányát, jó leszidással máshová *transzferál*ták, legkecsegtetőbb ígéretekkel *ad posterum*.

Igen, ily séma szerint, *nach so einer Schablone*, bánnak a szerencsétlen zsandárokkal.

A főkommandánsnak azonban, ki a főhadnagyuk kellő kiiskolázására a most érintett bölcs szavakat megragadta *(die Worte die er ergriffen hat*, mi persze könnyebb, *als die Räuber zu ergreifen)*, tökéletesen igaza volt, és látszik, ő is azt mondja, mint én: nem kell a szerepeket összekeverni, mert hiszen mire volnának a *Zuträger*, *Naderer*, *geheime Polizei* és némi *Statthalterei*- és miniszterféle, éppen nem fénylő, de ugyancsak sötétben járó személyzetek, ha a komédia, maskara és furfang javát szájoktúl szedné a szemtelen zsandárság. Ez volna még szép, mire, tudom, nem egy német *celebritás* azt mondaná: „*Ja, pros't die Mahlzeit!*" – *Nicht das Mahl aber die Zeit, das heißt: wenn es Zeit wäre zum Essen.*

A zsandárok lelkét a kormány részéről nem vigasztalja semmi reális, de pótlékul váltig elég módjuk van *sich ein bißchen Geld zu machen*, mert oly Kuruczvári szcénák mint amilyent

előhoztam, csakhamar *in infinitum* fognak burjánzani és végképp a legszomorúbb tragédiákra fejlődni.

Mi pedig a provokációt illeti, nem természetes-e, hogy a magyar közönségnek bizonyos frakciója, mely semmit nem csinál, mi lelkét kielégíthetné, vagy csak egy kissé vigasztalhatná is, most azon van, ingyen annyit szerezni, mennyit csak szerezhet, és miután a zsandári diszpozíció legnagyobb *securitas*t ád, hogy az, ki elég furfang ésszel győzi, könnyen nem kerül hálóba, nem ok szerintileg következik-e, hogy az efféle *illicit* keresetre most könnyen és sokan adják fejüket, honnét aztán oly egyén is, kinek azelőtt ilyes esze ágában sem volt, most azon tanácsot adja magának, „próbáljunk". És ím, ez kulcsa, miért szaporodik a zsandári *gibier* oly száskai progresszióban.

De azt állítni, hogy a zsandárok lőpénzt kapnak, az mégiscsak *infámia?*

A mindennapi tapasztalás azt mutatja, hogy nemcsak bortúl s egyéb szeszes italtúl részegszik meg az ember, de szinte és még sokkal erősebben és hosszabb időre pénzvágytúl, szerelemtűl, dicsőségszomjtúl, hivatali s hatalmi viszketegtűl, népszerűségi szédelgéstűl etc.

A Megváltó továbbá azt mondá, nem egyedül kenyérből él az ember. És szintígy nem egyedül garas vagy forint alkotja a lőpénz- és borravalódíjnak miniméűségét.

„Nézzék az urak – így szól báró Fichtenstamm von Niergendshausen – ezen derék zsandár az, ki utolsó években legnagyobb számmal látta el a törvényszékeket *verdächtig*féle egyénekkel. Egy sem fogott annyit be, mint ő, és eszerint őfelsége, határtalan kegyességénél fogva, nem is mulasztotta el a mi *organum*unk által, *Allerhöchst seine Zufriedenheit*, nemcsak az ekképp megjutalmazott vitéz legény füleibe, de az egész világ hallatára is be- és kiorgonázni."

S valjon, kérdem, nem lőpénz, nem borravaló-e az efféle kecsegtető kidicsérés? Van ugyan nem egy szemtelen, kivált Magyarországban tán még most is, ki emlékezetében tartván: *„mors aequo pulsat pede"* etc., habár a király maga is „megelégedéssel" jutalmazza meg, azon rebellis gondolatra fakad – hát ugyan megelégszem-e én teveled? Mely impertinencia aztán

természet szerint azok átellenében még magasabbra is rúg, kiket királyoknak éppen nem, de csak *usurpator*oknak tart.

Csehek s kivált bécsiek azonban, kik eddigelé még nem tudták kellőleg ponderálni a „nesze semmi, fogd meg jól" *intrinsecus* becsét, nem oly szűklelkűek, miképp ilyféle atyai megelégedési szívömledések élvezetét teljes mértékben *savouriroz*ni nem tudnák. Igaz, hogy különösen ők sem részegednek meg az efféle felhevítő, feltüzelő szeszes frázisokon, de minek is? Hiszen a részegség soha nem következtet valami jót, és ekképp mindig jobb mindent tisztán és illúzió nélkül látni és a dolgokat igazi értékük szerint megbecsülni. De ha ezt teszik is, fog azért találkozni *sine dubio* mindig elég magát örömest elszánó egyéniség; mert ha találkozott Mária Terézia alatt oly magos lelkületű egy szál *major*, ki a fiatal hadnagyot maga után hurcolva a csata legveszélyesb pontjára, hozzá így szólt: „*Werde ich Ihnen zeigen, wie man muß sterben für das löbliche Aerarium*", ha, mondom, találkozott az érintett *obskúrus* időkben egy *major*, ki ily szép *enthuziazmus*t fejtett ki, mely valóban a Thermopylákra vagy Trafalgarra emlékeztet, akkor ugyan, kérdem, miért nem tartanák mai felvilágosodott időkben, mikor még a németek is levágták már a pedantizmusnak copfját, ezrek meg ezrek legnagyobb disztinkciónak, sőt gráciának, egy fiatal, jószívű, lovagi császárért magukat agyonpuskáztatni, ki minden lépte által bebizonyítja, mily kevéssé kevély, mily nagyon okos és mennyire meleg emberbarát, mily kimondhatlan nagy szíve van, és ki oly lelkiismeretesen megtartá mindazon ígéreteket, melyeket a horvátoknak, rácoknak, tótoknak, oláhoknak, szászoknak etc. feltüzelésére kötött horogra, ha ti. *viribus unitis* leverik a magyarokat, mely műtétekben ezek kitűnő szamár bölcsességgel erejük szerint el is jártak.

És egyébiránt nem adott-e az egek ura őfelségének, az apostoli saját maga által felkentnek még más módokat is kézhez, melyekkel lőpénz és borravaló képében még határtalanul erősebben is megjutalmazhatja hű birkáit, mint puszta dicséret által?

A zsandár, ki megdicsértetett, legelső alkalommal aranymedáliát nyer, aztán tiszti helyzetre emeltetik, később még meg is kereszteltetik, és aztán egy kis pénzecskével is (legalább addig,

míg Bruck adhat) felsegíttetik, úgyhogy a jó zsandár, ki kellőleg ellátja mindenféle vaddal a Schwarzenberg-, Haynau- és most Bach-féle konyhát, bizonyos lehet, hogy lőpénzből és borravalóból egykönnyen ki nem fogy!

Őfelsége azonban jó gazda, mi a tabellákból is váltig kimutatkozik, nemde? Mert ugyan ki lehet oly hosszú fülű paripa, egy évenkinti kis deficit végett sokat aggódni és nagy lármát ütni; hiszen Angliának még több adóssága van, és aztán majd kigondol a B. B. B.-minisztérium egy *expedienst* és aztán egy második, harmadik, negyedik etc. *expedienst*, míg végre Osztrákiárúl is szintoly örömöt gerjesztő jelentést tehet urának, mint tett jó fiú Haynau *suo tempore: „schon expedirt!"* Őfelsége igen jó gazda, és nem adja ki birkáinak a porciót egyszerre, de csak lassankint, miképp a szegények meg ne zabálják magukat, és ekképp soha nem szól így: Én nem vagyok Isten, és büntető küldötte sem, de éppen olyan halandó, mint Ausztriának legnyomorultabb koldusa; bűneim alkalmasint nagyobbak (és csak Isten látja a vesék redőit), mint azoké, kik elvérzettek. Ezeket többé az életnek vissza nem adhatom, azokhoz így szólok: a véletlen, tán az isteni gondviselés személyemet az ausztriai közbirodalom élére állította. Király vagy hódító vagyok-e, nem vizsgálom, s ugyan minek is? Mert hiszen minden csepp véremben és szívdobogásom után érzem, hogy szerető atyátok vagyok. Állástok ennyi borzadalom után *indefiniál*t és erősen súlyos, ámde annyi kimondhatlan szövevény közt, mint amennyi legjobb akaratomat is lebilincseli, ugyan az én helyzetem könnyebb és kellemetesb-e? Szorítsunk tehát ki minden rejtett hátgondolatot, minden Machiavelli-fogásokat és diplomatikai furfangot. Én szerető atyátok vagytok, legyetek szerető fiaim, és azért minden kivétel nélkül seregeljetek körültem. Hallgassatok szavamra, én kihallgatok mindnyájtokat. Ne nézzünk többé hátra, de egyedül előre.

A takarékos gazda fejedelem, ki büntető eljárásában, mi a *gráciá*t illeti, a cseppfürdőre emlékeztet, mert ő is csak cseppenkint ereszti kegyelmét, midőn másrészről nem tagadhatni, ha sújtásról van szó, hogy akkor azon nyílás, melyen fullánkja kimérgesül, sokkal bővebb, mint a darázsé, a takarékos jó feje-

delem ily gondolatra nem jött, és alkalmasint két apostola, Grünne Károly fiáker eszével és Bach Sándor prókátori eszével sem gondolta tanácsosnak az apostoli császárt ily „lágy velejű" gyermeki eljárásra, mifélét I. Napóleon *idiologie*-nak titulált, figyelmetessé tenni vagy pláne *persvadeál*ni.

Tagadni tehát csakugyan nem lehet, hogy a zsandárok eljárásukért kifejtett buzgóságokhoz képest rendes lőpénzt húznak vagy legalább húzni remélnek. Miután buzgóságuk pedig legfőképpen az *abgeliefert* vadak kvantitása és nem kvalitása után bíráltatik, minthogy a *carnivore* vadakat jobbadán nem ők, kik csak a *herbivore*-ok ellen vitézkednek, de a helybeli lakosok csípik meg, magamagától következik, hogy ők is azon csínnyel élnek, persze sokkal nagyobb vonásokban, mint néha-néha tót atyánkfiainak némi fiai, kik egy *bandli* húros madár közé olykor nagy ügyesen bele tudnak kötni valami más szárnyast is, mely aztán szinte húros neve alatt *passiroz*, és ekképp az aranymedália megérdemlése végett nem egy furfang zsandár is becsíp néha-néha egy vén cigányasszonyt, melyet szinte a zsandár javára írják a könyvbe, és mely barna hölgyet a három, négy vagy öt *Richterkollegium* rendszerint minden hosszas *examinatio* kikerülésével tüstént megint kiereszt, mert hiszen könnyen észreveszi, hogy moralitása *exemplaris* és csak bűze kiállhatlan.

Mindenki előtt ismeretes, hogy miután több helyütt jószívű filantrópok nagy jutalmakat tettek ki azok számára, kik vízben fulladót ki*apportíroz*nak, azóta számtalan emberélet mentetett meg; de ehhez képest a költség is nagyra nőtt, és elvégre oly nagyra, miképp a filantróp társaságnak egyik tagja, kinek jó szó mellett meglehetős esze is volt, kikutatta, hogy (ha jól emlékezem, Párizsban) több, úszásban kellőleg gyakorlott *industriel* jó idő óta azon jutányos komédiát játssza, éspedig *perfectissime*, miszerint az egyik a szerencsétlen vízbe fulladót, a másik ellenben a szerencsés megmentő uszkárt szerepeli – és aztán a *spectator* publikumnak sajnálata és tapsa közt távoz, a jól eljátszott *bluétte*-nek díját felveszi, és míg tart, *en compagnie*, nagy kényelemmel a filantróp jó urak egészségére és hosszú életére borban elkölti.

Nem tudom, efféle vízi-filantróp társaságok léteznek-e még

valahol; de annyit minden bizonnyal tudok, hogy e komédiák most szárazon játszatnak el, éspedig az osztrák zsandárok és cigány családok közt, úgyhogy némi cigány fiú és hölgy *toties quoties paradírozott* már a „*Verbrecher*ek" sorában, úgy, mint a rigó a kárpáti húrosok közt.

Miket egybenvonva mondhatom, hogy azon számtalan balfogások és éretlenségek közt, melyekkel Bach bácsi őprókátorsága meg- (vagy inkább el-) áldotta Magyarországot, de egyetlenegy új karika sincs, mely a lakosok bármily színezetét és árnyéklatát oly általános *desperáció*ba ejtette volna és oly meg nem szűnő *desperáció*ban tartaná meg nem szűnőleg, mint a valóban gyűlöletre méltó, egészen hasztalan, sőt mindegyre provokáló zsandári *experiment*. Kivált Horvátországban érte el az eziránti közelmérgesedés legmagasb fokát. És ez természetes, mert egy egészen katonai rendszerre alapított tartományt, hol de soha nyoma sem volt bármily kihágásnak is, zsandárokkal *inficiál*ni, és egy nemzetet, mely lábán tartotta a bukandó habsburgi családot, ily *inept* dajkálás által lealázni és betű szerint a nevetség pellengérére állítni oly butaság, mely hallucinációhoz közel jár. – Azon néhai ráciakat pedig, melyek Boszniából törtek be, azokat, ha ismételtetnének (mi nem valószínű, mert a horvát most inkább dél, mint éjszak felé gravitál), bizony a zsandárok és a Horvátországban sáfárkodó német beamterek nem fogják visszaverni.

[34. PRO ÉS CONTRA BACH]

Bach *premier*, ha ezen sorokat olvasná, alkalmasint *indignatió*val vagy kevély megvetéssel lökné mindazon gyűlöletes *imputatió*kat vissza, melyeket én az ő rovására írok. – A zsandárokat nem ő gondolta ki, ezen kincs, mint érintve volt, *testamentaliter* a Boldog hercegtől szállott rá, és mi az akasztásokat, számkivetéseket, börtönözéseket illeti, és az amnesztia elmaradását vagy cseppenkinti folyamatát, mi köze neki ahhoz, feleljen arrúl Haynau és most a *Justiz*-szakács, ő nem több, mint belminiszter, és egyébként a császár az úr és ő csak szolga, és ekképp nem illik hozzá „klinkowströmi szerep". – „A császár *computizál*jon magamagával lelkiismeret dolgában; ha nem

tudnak boldogulni vele, ne vádoljanak engem, de vádolják, nem bánom, gyóntató papját vagy (és ezt sem bánom olyannyira) édesanyját."

Ily kimentéseket azonban a nagyközönség el nem fogad, *und das ist das Loos der Großen!* Mindenki tudja, hogy a császár rá legtöbbet vagy, jobban mondva, csak rá hallgat, és ekképp minden joggal neki tulajdonítja mindazon éretlenséget és gazat, mely naprúl napra erősebben elborítja a közbirodalmi mezőt.

Ha nem ő a bűnbak, akkor miért nem szólal fel és miért nem *désavouiroz*za mindazt, min a nagyközönség kormányzás dolgában vagy kacag, vagy sír és *sine exceptione* egyenesen neki tulajdonít? Annyira elvakult az udvari fény által immár, miképp mint a vadászrejtély előtt kitűzött bagoly, még csak észre sem veszi, hogy ő azok szemében, kik nem csúsznak-másznak, de magasabb szférákban laknak és röpülni is tudnak, a legnagyobb gyűlöletnek és megvetésnek tárgya?

Ha a véletlen vagy isteni gondviselés egy alacsony állású szegény *diurnistá*t negyvenmillió embernek úgyszólván élére vagy legalább oly parancsnok mellé állít, ki előtt negyvenmillió emberalak reszket, és ha ily egyénnek szép esze és nem kevés tanultsága van, politikai fellépte alkalmával pedig a legtündöklőbb liberalitásnak és legtisztább humanitásnak zászlóját tűzte a fényes nap előtt ki, és ha egy ily színű egyéniség oly szerencsés, hogy azon úr, ki negyvenmillió embernek szerencséjét mozdíthatná elő, de ehelyett kemény szívénél és rövid eszénél fogva kevés kivétellel többet-kevesebbet mindnyáját kimondhatlan nyomorúságba süllyeszti; ha, mondom, a sors ily parancsnok mellé oly egyéniséget állít, ki azelőtt nem volt „semmi" és most „minden", és kinek szavára az elbízott, magát isteni flagellumnak tartó, nagy hatalmú úr nemcsak hallgat, sőt ő adja mindenben a fő *impulzus*t és elhatározott direkciót, attúl a nagyközönség, sőt Európa azt várja, hogy ő, ha többet nem, legalább azon meg nem szűnő bosszúálló politikának vessen végett, melyben, mint látszik, Ferenc József olyannyira gyönyörködik, mint néha rossz természetű éretlen suhancokat is tapasztalunk, kik időtöltésül igazi élvezettel legyeknek és efféle tehetetlen jobbágyoknak kiszakítják lábukat, szárnyukat, és ki-

ket ha *toties quoties* derekasan felvirgázzák, minden ember szívből örül.

Miért nem szólt tehát a szívesen kihallgatott súgó? Tán helyben hagyja Schwarzenberg gyűlöletre fundált politikáját? És ha igen, akkor tehát mindazon szívömledező *expectoratio*, mely emeltyűvel ő az *aulá*nak vitézeit, egykori jó pajtásait, oly gyönyörű lelkesedésre felcsigázta, nem volt egyéb, mint furfang és a Tartufe-komédiának első felvonása? Vagy ha nem, akkor, kérdem, honnan ered elnémulása? Tán mert *in silentio securitas*, és, *„coûte que coûte"*, nem akarja kockára vetni urának *grácia*ját?

Bach négyágú alternatíva közt áll. Ő vagy egyetért [a] felvett bosszúálló és hazugságra fektetett politikával; vagy nem mer szólni; vagy oly édes vakságtól van elázva, miképp semmi bajt nem *anticipál*, sőt *in dulci jubilo* nyert babérjain kinyújtózva még hízik is, vagy ki jelenvaló állását kellőleg használván, míg megy, azon reménységben él, hogyha minden eloszlik, sőt bukik is, szerzett birkáit tán mégis meg fogja menthetni.

Első esetben igazi Szent Pál, csak azon különbséggel, hogy a szent rosszul kezdette, de jól végezte, Bach osztráki apostol ellenben becses ember volt, vagy ilyesnek mutatta magát kezdetén, de alacsony eb vált belőle végén.

Ha pedig fél az eplatától ő, kinek oly derék *Mundstück*je volt az aulában, s bezzeg tudott ott szólni eleget és elragadólag akkor, mert, hiába, kurázsit még Szent István keresztje sem ád senkinek is, akkor, ha a magas fejedelmi paripárúl le nem száll, nem több, mint rühes kutya, melyben még annyi becsületérzés sincs, oly helyzetnek hátat fordítni, hol egyedül a *Hetzmeister*nek parancsa, korbácsa után és ízlése szerint szabad ugatni.

Született nagyúr, ki bölcsőtűl óta megszokta az udvari fényt és mindig magasb szférákban lakott, annak, elgondolhatni, különös *abnegatió*ra van szüksége, ilyféle oázisbúl az életnek rideg mezejére kilépni; de Bach ily tekintetben nem volt elkényeztetve, és ha ma lépne le, kezét mindazon nyomorult pátensek alárírásával bé nem piszkálván, melyek a mai kormány szívtelen *ineptiá*ját elégségesen illusztrálják, akkor szintúgy, mint azelőtt, mindenkitűl tisztelve és becsülve, mint érdemteljes derék

polgárember büszkén ehetné kenyerét; midőn ma mindenki által gyűlölve, megvetve, hiú fényben lakomázhatik a főparancsári táblán, és mint Ausztriának a császár után legnagyobb ura, csillagokkal megrakva vehet kitűnő részt azon halotti torban, melyet Ferenc József a meggyilkolt magyar nemzet fölött tán már ma is bátran megülhet – mert hiszen ki tudja, nem adta-e a nemzet már ki életének legutolsó szikráját?

Vagy nem lát, nem sejt semmit, és oly édes nyugalomban élvezi napjait, mint Polignac *gloriosae memoriae*, ki nagy bölcsen szuronyokra alapítván politikai hitvallását, nehány nap a katasztrófa előtt de még csak távulról sem gyanította, hogy magát urával együtt legott el fognák kergetni. És ez esetben valóban szánakozásra méltó, mert ha önszántából nem lép le, mint saját magát megbecsülni tudó egyén, azon magas állásról, melyen semmi jót sem vihet végbe, de őt elkergetik, vagy az egész politikai „butik"-kal együtt elbukik, ő, kitűl annyit várt a közép*klasszis*, és kit a büszke bécsi arisztokrácia mostani kutyai hízelgésének dacára inkább ma szeretné látni a Ferenc József-i oszlopon *paradíroz*ni, mint holnap, akkor a negyvenmillió számú népkomplexus részéről még annyi jutalmat sem fog aratni, mint amily eredeti monétával szokták megfizetni Magyarországban a fogadatlan prókátort.

Ha végre hatalmi élvezet célja, míg tart, és aztán, ha ennek vége van, megmentett birkáinak segítségével *„otium cum dignitate"*, akkor e célt legalább feliben alkalmasint elérendi, ti. az *otium*ot *sine dignitate*.

Azt mondják ugyan, hogy nem lop; de ez kaméleon jellemehez képest mit mutat teljes bizonyossággal? Semmit, és becsületességére nézve legkisebb argumentum sem, de egyedül azt bizonyítja, hogy elég esze van nem lopni; mert ha megtudnák, akkor mostani szójárás szerint el lehet gondolni, oly szélvényes (stürmisch) örömsikítás törne ki úton-útfélen, miképp aztán kérdés, nem volna-e szükséges Bécsnek sáncait megint ágyúkkal kicifrázni *„gegen die Volksfreude"*. – És ekképp jót lehet állni, hogy Bach bizonyosan nem lopott még, szintúgy, mint *illo tempore* Robespierre sem lopott – kivel egyébiránt éppen nem akarom egybehasonlítni, mert Robespierre-nek legalább esze

határtalanul több volt – becsületességének oka azonban nem rejlik-e jobbadán vagy kirekesztőleg azon félelemben, hogy tán megtudják? Ez már más kérdés.

Bach a „*geheime* csapatnak" és „*controll* seregnek" oly barátja, hogy neki is természet szerint azon rőf szerint mérik ki a gatyára szükséges vásznat, mint amily rőffel ő szabja ki a publikum számára tarka szövétnekit és ekképp bátran mondhatni, a negyvenmillió *tuttifrutti* közt de egyetlenegy individuum sincs, kire úgy vigyáznának és kit oly *exemplariter controlirozn*ák, éspedig legközelebbi hízelgői, mint éppen *Monsieur* Bach.

Eleinte legjobb akarattal sem könnyű valami kis ártatlan *malversatio*féle gyümölcsöt betakarítni. Ilyes csak később okkal-móddal sikerül. *Mit Zeit kommt Rat.* A vizsgázókat el kell előbb altatni, a legharapósb komondorokat lekenyerezni, a sok hasztalan cselédség helyett némi okos cimborákat verbuválni, és aztán ügyesen bevárni sötétebb napokat és, míg a derék Patikárus elhúzza az ismert „A Duna, a Tisza zavarodik, a bácsi, a bácsi gazdagodik" etc. nótáját, mikor aztán jobb sikerrel jár a halászat – akkor *im Trüben* egyszerre csak több hal van a hálóban, mint amennyit Szent Péter tudott, spedig a Megváltó engedelmével a Jordán vizeiből kihúzni, és pénz is van, birka is van, kökényszemű leány is van, és senki sem tudja, milyféle „*Christkindl*" rakta halomra a sok tarkabarka vásárfiát.

Ha az ember szerencsétlenségére megöregszik, igen sokat tapasztal. Én sűrűen laktam Bécsett, és száz esetet el tudnék mondani, hol számtalan igen sovány hivatali, ki aztán idővel, mikor az embernek megdagad hasa, szépen el volt látva hússal, ilyféle *renommée*-ban állott: *Ist er gescheid? Nein gar nicht! Aber doch ehrlich? Ja grundehrlich!* Míg aztán a *Conversations-Stück* végén *auf den Brettern, die die Welt bedeuten* (?!?) rendszerint az sült ki, hogy igenis *gescheid* volt, persze csak magára nézve, a becsületességnek csak maskaráját viselte.

Már mi Bach urat illeti, azon négy kategóriát tekintve, melyet felhoztam, én úgy vagyok meggyőződve, hogy ő magamagával még szoros *computus*ban nem állott. Helyben hagyja-e mindazt, mi Schwarzenberg végrendelete szerint történt és mai nap is történik, én nem tudom. Hanem annak rovására írván

legtöbbet: *mundus se expedit*, bizonyos kéjmámorban élvezi napjait, saját maga felemelésén és sohasem várt nagyságán meg nem szűnőleg csodálkozva, mely nimbuszon keresztül legfőbb eszméje és *régens ideá*ja nem egyéb, mint magát jelen állásában oly sokáig fenntartani, mint csak lehet, és aztán, ha elcsapják, kárpótlást csekély kis *acquisitió*iban keresni. Sokan, tudom, szememre fogják (és vajmi méltán) lobbanthatni, hogy nem festettem le korrekt vonásokkal, mikor eszesnek, de nem okosnak mondám, holott ő nagyon is okos, persze csak saját maga bőrét tekintve, mit azáltal is bebizonyíta (az angol *Punch*-nak példája szerint, ki a szerepeket furfang eszével elcserélvén, felakasztja a hóhért és nem ez őt) hogy őhelyette szerencsétlen Latourt emelték a lámpára, kinek kisujjában is több nemes vér volt, mint Bach ügyésznek minden ereiben.

„Az Úr tehát nem vonakodik Bach *premier*-re egyenesen azon *infámiá*t kenni, hogy ő lopni fog?" – Egy cseppet sem vonakodom ezt tétova nélkül kitárni. Ki felhevítette és feltüzelte az ifjúságot és aztán kajánul elárulta *proselytá*it, miért űzőbe is vették – ki továbbá, mióta miniszter, minden lépte által bebizonyította, hogy megcsalta a nagyközönséget, és mindegyre most is meg akarja csalni, legfőképp a magyarokat, és Ferenc Józsefet, ha ennek lejár csillaga vagy inkább szétpattan *Irrwische*, szintúgy meg fogja csalni, mint a két benne bízó kategóriát, ugyan kérdem, e két kis *faktum* és e kecsegtető kis *prospectus* nem ád-e mindenkinek arra jogot, azt gondolni, hogy ő *data occasione* egy kissé a *gazza ladra* szerepében is el fogna ügyesen járni? Ezüstkanalat, mint ezen pajkos madár, azonban bizonyosan be nem dug, azért kezeskedni merek. Ily szamárságot bizonyosan nem követ el, *das ist zu wenig, und dann gibt es nichts dümmeres, als ein gemeiner Dieb zu sein.*

Egyébiránt magam is átlátom, hogy nem viseli jó nevelésnek színét, ha valakinek például azt mondjuk képébe, „hazudtál", mert hiszen ezt éppen oly érthetőleg így is ki lehet tenni (és ilyesről lord Chesterfield egész könyvet írt): a valótúl egy kissé eltávoztál. És eszerint ezen *infámis expressió*k: lop, lopás, lopó, lopsz etc. az udvariabb egyén ajkait is bizonyosan mindig el fogják kerülni, kivált miután lopásnak tulajdonképp oly aktus

neveztetik, ha valaki valakinek például zsebkendőjét zsebéből húzza, vagy látogatásnál egy órácskát, szelencét etc. etc. elcsíp, és ily *infámiát* csak senki sem lesz elég merész oly egyénre fogni, ki, mint a Mahomet, számos millióknak sorsát tartja kezében.

Hiszen más kereseti módok is vannak. Most előre látható: egy *Anleihe* fogja követni a másikat, aztán a sok vállalat, vasút eladása, *credit mobilier* etc. úgy merül ki a földből, és annyi *Wertpapier*ral láttatik el Ausztria, mikkel, ha egyszer elvesztik becsüket, papírmaséra fordítva, hihetőleg az egész Hortobágyot körül lehetne bástyázni. Ki most nem szerez, kivált ha magos hivatalánál fogva azt súghatja a tőzsér etc. uraknak fülébe: *„Eine Hand wäscht die andere"*, az valóban oly ritka madár, miszerint olyast hiába keresnének Bécsben, és Bach miniszter e tekintetben bizonyosan nem a fehér holló; *exempla trahunt*, és azon főhivataliak, minden megbántás nélkül legyen mondva, kik őt megelőzték és nem csináltak volna néha-néha egy-egy kis jó *Geschäftlit*, bizony a tíz ujjra is elférnek. És aztán a királyi kegyelem, mely fényesen megfizette hű mészárszéki eljárásáért Haynaut; és a lovagi bánt is kellőleg *indemnizál*ta nehány százezerrel, nem fog-e módot találni a *favorit premier*-nek, valami *szekvesztrál*t jószággal (hiszen van elég) felvigasztalni lelkét?

– Miképp állíthatni azt, hogy Bach élvezet embere? Hiszen senki sem oly tevékeny, mint ő, és senki sem dolgozik nálánál többet!

Ezt elhisszük, sőt tudjuk. Ámde ő megszokta a sok irkafirkát, és *métier*-jénél fogva vajmi erősen megbarátkozott, *jam ab incunabulis*, a tentatartóval, úgyhogy ha sokat nem írna és kivált ha igen sokat nem íratna, tán nem is esnék neki jól ebéd, vacsora; de emellett még más okból is oly különösen dolgos, miszerint mindent maga akar végezni, és ekképp saját vállaira vévén az egész birodalomnak súlyát, mindent személye körül, sőt személyében koncentrál – mitűl más rettegne, mert ez legjobb metódus, miképp elvégre minden megakadjon; de ő ettűl éppen nem fél, a derék fiú, mert mit bánja ő, habár tökéletesen meg is áll az egész álladalom, csak hogy ő megállhasson posztján.

– Már micsoda összeköttetésben van a státusgépnek megál-

lása az ő megállásával? Lehet-e ennél badarabb okoskodást kigondolni, és valjon nem furcsa-e azért kelni ki egy státusgépnök ellen, mert ő maga többet dolgozik, mint bármelyik alárendeltje? Ezért nem gyalázni kellene őt, de respektussal és hálaadattal érinteni nevét!

Mikor gőzönyök még ritkábbak voltak, akkor például Magyarországban az angol gépnök *persona necessaria* volt, és igen csínján kellett vele bánni, mert ha szünetlen nem kenyerezik le, és ő rosszkedvbe jő, megáll Árpád, Zrínyi, Pannonia stb. gőzhajó. Most azonban gőzöny többé nem *raritás*, és gépnök is kifejlődött akárhány, miszerint etekintetben nincs baj. De miután az emberek mindig valami újat gondolnak ki, és mostanság betű szerint igazi *machina*-világ van, most itt-ott oly komplikált gyárak támadnak, melyek a *persona necessaria* híjával de egy pillanatig sem járhatnak, honnét aztán az ekképp kvalifikált egyén oly sakk *perpétuel*ben tartja a gyár birtokosát, miképp ha legnagyobb gazember volna is (ti. a gépnök), oly erősen ül gazdája nyakán, miképp ez legjobb akarattal sem bírja lerázni őt többé.

Mondják, hogy némi gépészek az úgyis eléggé komplikált *machiná*t, melyet forgatnak, avégett még nagyobb komplikációba keverik, miszerint de teljesen senki ne legyen képes azokat, bármily nyomorultan is, mozgásban tartani és ha *par hasard* megakad, újra megindítni, miszerint aztán a *persona necessaria*-lépcsőről még magasabbra emelik magukat, és mint *indispensabilis* és lerázhatlan *solitaire*-ek oly elválhatlanul csüggnek gyárral össze, valamint a tengeri pók is, ha megragadja a szerencsétlen úszót, többé nem tágít, de áldozatát minden bizonnyal a feneketlen mélységbe süllyeszti.

Üssük fel az emberiség évrajzait, és minden lapján azt fogjuk olvasni, hogy vajmi sokszor a legnagyobb *mediocritás*ok, sőt néha a legkibélyegzettebb gazemberek is hosszú évek során tartották kezükben, a világnak meg nem szűnő bámulatára, a nemzeteknek kormányrúdját. S valjon miért és mi módon? Igen egyszerűen csak azért, mert vagy a létező státusgép komplikációinak csínját-bínját ők ismerték legjobban, vagy annyi furfangságuk volt, ezen már létező szövevényeket olyannyira *po-*

*tencíroz*ni, miképp aztán a labirintusban senki sem tudott kigazodni és feltalálni magát, kinek a *premier* és udvari kedvenc Ariadne-nyájassággal és -készséggel nem adta kezébe a fonalat.

Felette fényes és nagyszerű, de kimondhatlanul komplikált gyárat látogatok meg Németországban. A *proprietarius* derék, minden teóriában tündöklő egyéniség, legszívesebb udvariassággal megmutat és meg*exp*lik*ál* nekem minden legkisebb csavart is, míg végre megáll valami alacsony, meglehetősen köpcös egyéniség előtt, és ily szavakat mond: „Ez dirigensem, kitűnő észtehetség, fáradhatlan, hű, mint pudli, becsületességére nézve tiszta arany – és csak egy, de felette nagy hiánya van, éspedig az, hogy halandó, mert ha ma elviszi Isten vagy valami más, mit Isten mentsen, akkor az egész *fabrik*ám tüstént megáll, mert azt csak ő tudja forgatni, és ha megáll, teljességgel nem kerülhetem el a bankrottot." Valóban? Nos tehát akkor éljen, *zsivió, hoch, hoch, hoch* (a zsidók, nem tudom, mit kiabálnak, ha szeretetre feltüzeli őket az *enthuziazmus* vagy a köztük kiosztogatott *Wertpapier* stb.)! Én, mikor elhagytam ezen sok karikás, annyira kényes és csak egynek engedelmeskedni akaró *fabrik*át, *vormärzlich* gyenge felfogásomhoz képest fogaim közt így mormogtam – mert szólni persze nem mertem –: a *plenipo* igen jó gyerek lehet, de készítménye, melyet (s bizonyosan csak kis időre) egyedül ő tud dirigálni, még kutyának is rossz; mert oly komplikált *machina,* melyet egyedül valami *Hexenmeister*-féle tünemény bír forgatni, éspedig csak rövid időre, soha nem ér semmit, és ekképp egyenesen tűzre való.

Bizonyos herceggel jó barátságban élek. Financiális *déroute*-ját erősen szívemre vévén („magamnak egy szívet faszolván" – *ich faßte mir ein Herz – Wo?*) tétova nélkül így szólok hozzá: Ön tönkrejut, ez bizonyos; mert számok ellen nincs argumentum, éspedig mily könnyű volna segíteni. Még most van idő, és ezért kergesse el mindenekelőtt azon teoretikus *plenipó*ját, kit sokan még becsületesnek sem tartanak, ki Önt mindig csak szóval tartja és mindig ígér, holott a deficit nőttön-nő, és Hercegségednek jobbágyai egytől egyig elszegényednek, és készek volnának ezen részint gyűlölt, részint lekacagott *sarlatán*t régi huszárszokás szerint egyszer, sőt akárhányszor derekasan meg-

pokrócozni. Hallgasson másokra is, vannak igen becsületes és ügyes tisztjei, és ne nézzen mindig azon pápaszemen keresztül, melyet dirigense tűz orrára, de végképp saját maga szemeivel. Birtokai oly gyönyörűek, jobbágyai oly derék fajtájúak, miszerint valóban megérdemlik azon kis fáradságot, hogy Ön elvégre ne mindig dirigensének belátása, de *tandem aliquando* saját meggyőződése szerint cselekedjen és meglássa, nem fogja megbánni, ha tanácsomat követi.

S mit nyertem ezen *szincerizálás* által? Azt, hogy a herceg megharagudott; de meg kell vallani, széplelkűen és vajmi lovagian pártját fogta a félreismert, rútul lerágalmazott és kajánul üldözött ártatlanságnak, és aztán, miután e tekintetben engemet kellőleg kapacitált, megint lecsillapodva hozzám ekképp szólt: Lássa a gróf, Pataki Sándor direktoromhoz már úgy hozzászoktam, ki annyira *persona grata* és *figura sympathetica (man muß ihn lieb haben), archivum*[om] és saját magam és családom nem csekély titkait tökéletesen ismeri, éjjel-nappal lábán áll s mindig kész szolgálatomra, és midőn több gazdasági tisztjeim telirikítják füleimet Hiób-féle hírekkel szüntelen, ő soha nem veszti el jókedvét, *appetitus*át és reményét és ilyesekkel soha nem untat, és efölött oly mulatságos, mindent tud, mi történik [a] *dominium*ban stb., és ilyfélékről oly bohón el tud mesélni sokféléket, hogy ezt is a tiszta jövedelemhez kell csatolni – mert hiszen mire való a pénz? Nemde arra, hogy az ember annak árán élvezeteket vásároljon. És a jó ember mennyire gondoskodik, hogy magamat el ne unjam! Vadászatom soha nem volt oly rendben, mit a tabellák mutatnak stb. stb. És aztán azon állítás, hogy jobbágyaim őt nem szeretik, az, megengedjen a gróf úr, szinte alacsony *calumnia*, mert ha látná Ön, mennyire *jubiliroz*nak béreseim, sőt jobbágyaim is, ha ti. adok vagy adatok nekik valamit, vagy a jó fiúk legalább remélnek valamit, ha köztük megjelenek, és néha magyar nadrágot is húzok csontjaimra (*„auf meine Beine"*) és magyar *idiomá*ban tudtokra adom, hogy megnézni jöttem a szép határt és megismerni szükségeiket, kívánataikat és óhajtásaikat (persze derék Pataki Sándorocskám jelentése után és *intercessió*ja szerint), akkor az éljeneknek nemcsak szele vagy szélvésze, de igazi hurrikánja har-

sog a felhőkbe, melyeket aztán a kiszárított mocsarak oly *violentiá*val *echóz*nak vissza, miképp a csupa örömtől bámuló halak, piócák, békák szava is elál. És ha a gróf út látná, mennyire szeretik Pataki szolgámat drága jobbágyaim! Mert hiszen a legmagasabbak, mint nemkülönben a legvastagabbak is csúsznakmásznak előtte és készek kezét csókolni, és ha akarná, még valami mást is, mi legbizonyosabb jele a szeretetnek. Ha mindezt látná a gróf, tudom, másképp szólt volna, és Pataki Sándor *plenipót* alkalmasint jobban meg tudná becsülni. Mindenkinek lehet és van is baja – úgy természet szerint nekem is, de ezeken mindig tud segítni jópofájú kedvencem: ha lyuk támad az uradalmi hajón, tüstént kivesz a hajóból deszkát és bedugja, és ha most megint a deszkanyíláson tódul be a *humiditás*, akkor *mirabile dictu*, papirosokkal csinálják azt be, melyeket a szamarak most *Wertpapier*nak neveznek. – Ő soha nem jő *diffikultás*ba, mindenre talál *expedien*st, szóval igazi *Teufels-* vagy inkább *Luderskerl*. És aztán én adnék ki ily ritka, kétségtelenül egekből küldött *specialitás*on, ki uradalmi igazgatásomat olyannyira könnyíti, miképp soha nem vagyok kénytelen eszemet nagyon *strapacíroz*ni, mert ő mindenről gondoskodik? Nem, nem, én ily becses bojtárt, mely nekem oly igen *kommod*, nemcsak nem fogom magamtól szakítni, de inkább még erősebben szorítom magamhoz, bármit csacsogjon is a buta nép ilyféle olasz gusztusról.

Ezen néhány orientációi képecskék után hadd fessem le Bach Sándor nézetét, eljárási metódusát és azon viszonyt, melyben kegyes urával függ össze.

Bach Sándor észrevette, mi egy kissé élesebb szeműnek figyelmét sem kerülhette el, hogy általjában véve, kivált nagyurak, kivált nyáron nagyon *kommodus*ok, sőt restek szoktak lenni, kivált oly országokban, hol *publicitás* és felelősség nincs, és ekképp a bécsi főurak is sokkal szívesebben mulatkoznak Hietzing, Penzing, Hacking vagy valami más Bécs körül bővelkedő, ing-féle paradicsomban, mint székre leszegezve irodájukban; igen szeretnének gondolkozni, olvasni, kombinálni, fontolgatni és efféle unalmakkal jobbra fordítható idejüket elfecsérleni, miszerint igen szívesen és *generose* minden munkát

titkáraik nyakába függesztenek, kik ha nem valók egyenesen az iskolai szamárpadra, ritka eseteket kivéve, oly befolyást nyernek vagy inkább oly *szupremáciát* fejtenek ki hivatali mecénásaik átellenében, hogy legtöbb esetben tulajdonképp nem a miniszter a miniszter, de a titkár a miniszter, midőn a miniszter semmi, és ekképp igazán mondva nem ő forgatja a nagykereket, de titkárja a főparancsnok, valamint Themistoklés sem, de kisfia *gubernál*ta Attikát.

És ha egy *simplex secretarius* ily hatalomra vergődhetik *duplex*, sőt *triplex* miniszterének átellenében, ugyan mily *szupremáciát* fejt még miniszterkollégái fölött ki, ha ezen miniszter tud és szeret irodájában ülni és dolgozni! Ez kézzel fogható.

Bach ilyféle foglalatossághoz bölcsőtől szokva, nagy bölcsen megismerte „erős oldalát", mellyel, ha nem negligálja, *à la longue* bizonyosan legyőzi kivált arisztokratafélé pajtásait. – És ezen erős oldal, mely számtalan egyébként kitűnően ignoráns főurat sokszor félszázadokig tartott parancsnoki székében, nem egyéb, mint az úgynevezett „*Sitzfleisch*". Ha nem birom miniszterkollégáimat eszem élével legyőzni, majd legyőzöm üléssel, így okoskodott az elég *Sitzfleisch*-sal ellátott emberfia. És mennyire ismerte magát és fegyverének nagy hatását, már felléptekor mutatta meg; mert mindenekelőtt a Boldog herceget győzte le, ki nála nélkül (noha sokkal több esze volt, mint neki), kivált vége felé éppen nem tudott lenni, és annyira belészeretett már első látásnál, hogy őt, még mikor teli volt az *aulá*nak porával és bűzével, *par force* mint *persona necessariát* beléhozta a minisztériumba, és a főurakat és a főasszonyokat (kik, bármiként tettetik is magokat, még szagolni sem tudják a *roturier*-félé *speciest*) csak üggyel-bajjal és azon argumentum által birta *konszenzus*ra, hogy szinte nagy Kübeck sem volt egyéb, mint született szabófiú. Igen, a Boldog herceget legyőzte, kit a természet oly mostohán láta el *Sitzfleisch*-sal, hogy a szegénynek ilyest mindig másutt kellett keresni, mely műtételben azonban, meg kell dicséretére vallani, szívesen és vajmi szorgalmatosan járt el. A Boldognak kidűlte után Bachnak *akciái* tetemesen nőttek, mert legelsőbben is nem kellett neki attól félni, hogy az, ki őt magasra emelte, megint el fogná rúgni, ha általa tán komp-

romittírozva érezné magát, és aztán, mert a hátramaradt kapacitásokat, jól tudta, ha néhányát tán ülés által nem is, okvetlen mindnyáját le fogná verni szemtelenség, *Mundstück* és azon *adulatio* által, melynek elmúlhatlan és csodálatos hatását már tán azelőtt is, mit nem tudok, de az *aulá*ban kellőleg kipróbálta.

Másnak képzeletiben, óhajtásiban, szenvedelmiben *abundálni*, ím, ez azon *specificum* vagy *arcanum*, melynek segítségével valamint egyeseket, úgy a sokaságot is könnyen bolonddá tenni és orránál fogva vezetni lehet.

Egyszerű hízelgés nem sokkal több, mint darab veres posztó, mellyel békát tán meg lehet csípni, de már csak pontyot sem.

És ezt Bach igen jól tudja, minek következtében ő nem hízelg a személynek, de hízelgését a személynek hajlamira, szenvedelmire, felfogásaira, előítéleteire, nézeteire stb. terjeszti.

Így például az *aulá*ban egy cseppet sem udvarolt pajtásainak, nem dicsérte ki tulajdonaikat, de felette ügyesen tudott bővelkedni éretlen és kificamodott észborjúzásaikban, és vezérük lett.

Tapasztalván ezen metódusnak jó sikerét, ugyan nem volna-e a világnak legügyetlenebb prókátora, ha azt *mutatis mutandis* okkal-móddal nem folytatná mostani és későbbi helyzetiben?

Különös és mégis igaz, hogy én Ferenc Józsefnek gondolatit ugyan nem, de minden szavát, melyet valaha kiejtett, betűről betűre ismerem, mit egykor, ha tán e sorokat elolvassa (mit adna Isten), egy pillanatig sem fog kérdésbe vonni. – Ferenc József Bachról azt mondá: „Azáltal vagyok ezen hű szolgámnak becsületességéről és státusférfiúi tehetségéről tökéletesen meggyőződve, mert hozzám soha, de egyetlenegy hízelgő szót sem irányzott, és soha hasztalan beszéddel engem nem untatott, és becses időmet el nem rabolta."

De most kérdezzük Ferenc Józsefet, kérvén őt: tegye kezét szívére (ha ti. van neki ilyesvalamije, és nem pottyant az már életének tavaszában ki, vagy le), valjon nem hízelkedett-e Bach az ő hajlaminak, nézetinek, szenvedelminek etc.? És valjon mit nevez őcsászársága unalomnak és időfecsérlésnek? Azt-e, ha valaki parádé, vadászat, *spectaculum*, *triumphus* vagy efféle na-

gyon hasznos időtöltéseket azáltal akarja meglopni, hogy őfelségét arra is felkéri, miszerint ne írjon alá minden Bach úr által elibe terjesztett irkát vakon, de legalább a fontosabbakat, a nemzetek életébe vágókat olvasná előbb maga el? Mi persze nem mulatságos, és még terhesebb, mint a puszta aláírás, mit ha pontosan teljesít Ferenc József, akkor számtalan illúziói közt tán abban is hintázza magát – *car l'exactitude est la politesse des rois* –, hogy ugyancsak megtette a magáét, ha *exacte* és *correcte* a sok halálítéletek alá tette nevét, és eszerint annyi fáradság után elvégre még a magyar is elismerendi őt egykor fekete hollós második Corvinnak, kinek elhunytával megszűnt a *justitia*, az övével pedig a lekenyerezett *auditor*ok vámpírsága.

Bach, ki hasonlóul csudálni fogja, miképp jöhettem nyomába minden szavának, sőt minden írásának is, sokkal eszesebb, miszerint veres posztóval akarná az embereket és a nemzeteket megcsípni, mert igen jól tudja, hogy valamint a *castor*t eleinte nem nehéz csapdába keritni, később pedig, mikor egyszer figyelmét felzavarták, igen nehéz, sőt lehetetlen, úgy egyesek és nemzetek elbolondítására és megcsalására már most nem lehet használni puszta gombostűt igazi horog helyett, és *simplex* egérfogóval nem keríthetni be senkit és semmit már.

Ha például az *aulá*ban pajtásaihoz így szól: „Ti igen szép fiúk vagytok; közületek több mint egy bizonyosan szuperálja Apollót! Annyit fecsegnek a francia *vieille garde*-ról; adjanak nektek csak puskát és elég port hozzá, és aztán majd meglássuk, ki a legény a csárdában?! Ésszel pedig és különösen naggyal mindnyájan el vagytok látva. Azt mondják, Metternichnek sok esze van, ám meglehet, én nem hiszem, mert valjon hol szerzett volna ilyest, a bécsi *aulá*ba nem járt, de azt tudom, köztetek nem egy oly zseni van, kit ha egymástól vágják, két, sőt tán három Metternich is lesz belőle stb. stb."

Ha így szól a próféta, bizonyosan elnevetik magukat a jó fiúk, mert hiszen elég tükör van a világon, és aztán érzik, menynyire félnek egyetlenegy kis spiclitől is, ha neve policáj stb. A hizelgés könnyen elszalasztja a nyulat, és ha nem elég apró, de nagyon is öreg, úgy akad meg annak torkán, kinek nyújtatik, valamint a *disproportionált* gombócot sem nyelhetni szétharа-

pás nélkül – ki pedig szétharapja a hízelgést, azt alig keríthetni kézre többé.

És azért Bach, ismervén szelíd pajtásainak édes álmait, semmi személyességekbe és részletekbe nem bocsátkozott, de ilyféle általános *bombast*tal tüzelé fel legott rászedett hőseit: Ki nem ismeri az osztrák *kamarilla* gyalázatit? Egész Európa, mely most legfőképp a bécsi *aulá*ra tekint, csak erről szól! Nincs és nem lehet égetőbb dolga. A népeknek jogai le vannak gázolva, a *beamter*ek csordáit, melyekbe minket még belé nem soroltak, szét kell kergetni, mivel aztán ezek azok, kik mint sáskák megeszik a nemzeti termelést. És bármerre tekintünk, mindenütt a sok és hosszú copf tűnik elő! – Ennek levágása az, mire fel van híva a bécsi tudományos ifjúság, mely hogy megmutassa, menynyire bölcs és hogy mindenben „*vorwärts*" az ezentúli direkciója, levágja haját hátul, de ehelyett szakállt ereszt elölről stb.... És ilyféle dikcióval aztán persze hálóba kerítette az impertinens fiúkat, kik annyira elbízták magukat (noha legtöbb még puskáját sem tudta volna megtölteni, hurcolni pedig puha vállain éppen nem), hogy nem bámulhatni eléggé, miképp tudták ily taknyosok sakkban tartani a bécsieket, hahogy ezen megfoghatlan gyávaságot, kivált a kézmunkásokat tekintve, nem írjuk azon meg nem szűnő kormányi dajkálásnak rovására, mely a lakosok leghaszonvehetőbb klasszisát is minden józan eszéből és minden természetes energiájából kivetkezteti.

[III. SZATÍRA A BACH-FÉLE ÚJ-AUSZTRIÁRÓL]

[35. AUDIENCIA]

Most szálljunk Őfelségének fogadótermébe, a kilyukasított spanyolfal mögé, honnan mindent láthatunk és hallhatunk, és legyünk az ott előadandóknak tanúi.

Gr. Apponyi György (belép): Nagyhatalmú Császár! Felséged több alkalommal megengedte, hogy szívem mélyéből szólhassak. A szerencsétlen magyar nemzet az utolsó hajótörésben mindenét, sőt azok előtt, kik minden körülményeket nem ismernek, még szinte becsületét is elvesztette, mert az akasztófának bélyege elpiszkolta a nemzetnek egykori vajmi szépen fénylő hírét. Én nem állok azok sorában, kik az összeomlott régi épületet ismét éppen azon architektúra szerint kívánják felállítni, melyben azelőtt oly gyönyörűen emelkedett magasra. Én átlátom, hogy vármegye és országgyűlések nélkül, sőt bölcs önkény alatt is szinte meg lehet élni; én nem gondolom, hogy *constitutio* az általános megnyugvásra nézve *conditio sine qua non*. A magyar nemzet csak egyet mentett meg, és az a nemzetiség. Ez még tökéletesen megtörve nincs, és több milliók oly áhítatossággal őrzik ezen szent relikviát, miképp ki lehet őket egytől egyig pusztítni ugyan, de ezen lelki kincset hűn fogják őrizni éltük fogytáig. Ha Felségednek szíve egyesek iránt nem tudott olvadozni, könyörüljön legalább egy egész nemzetnek kín-epedésein. Alázatos kérésemet írásban foglalván, itt bátorkodom azt, Kegyelmes Császár, lábaihoz letenni!

Császár: Meg fogjuk vizsgálni gróf úrnak kérelmét és annak idejében császári akaratunkat Önnel tudatni! *Adieu*. (Ez körülbelül annyit jelent: *allez au diable*. – Csenget.) Hívjátok Bach urat.

De nem kell keresni, mert miután véletlenül (!?) megtudta,

hogy Apponyit fogadja a felség, készen tartotta magát az *audienz*szoba másik oldalán.

CSÁSZÁR: Aha, Ön itt van?

BACH: Én megtudtam, hogy gróf Apponyi, kit különösen tisztelek, mert tőtől talpig becsületes ember, Felséges Uram lábaihoz fogna borulni, kötelességemnek hittem magamat készen tartani, hogy Felségednek parancsát idővesztés nélkül teljesíthessem, és azért vártam az előszobában!

CSÁSZÁR: Az előszobában Ön, a szolgák és cselédség közt?

BACH: Ó, Kegyelmes Császárom, engem nem ismer, ha azt gondolja, hogy ilyesmi engem bökdös; hiszen mi mindnyájan szolgái vagyunk kegyes jó Urunknak, és ha saját tehetségi köröm egy kissé tágabb is, mint másoké, azért mi mindnyájan csak lovagi császárunk akaratjától függünk, és én bár magas, bár alacsony helyzetben, mindig kész leszek Felségedért legutolsó csepp véremet feláldozni (persze az első cseppel nem leszek különösen elhamarkodó), és hogy elég szívet faszoltam magamnak a *Montur-Kommisszió*ban, hol a katonai kellékek kiosztatnak, és ekképp kitűnő kurázsim van, azt már a barikádokon megmutattam, igaz ugyan, hogy egy kis *Mißverständnis* következtében a dinasztia ellen. De most, miután még magas lelkületű Sophie hercegasszony is nekem *philo-Sophice* megbocsátott, körömszakadtáig Felsége[d] mellett leszek. Ha erről gondolkozok és efölött meggondolom, mennyi veszélynek van felséges *autokratá*m ezen háládatlan magyar betyárok által kitéve, kik még mindig nem akarják átlátni, mennyivel tartoznak Felségednek atyai *punitió*i végett *(denn der liebt, der straft)*, akkor mindig könyűket préselek szememből (az egyikből, a másikból nem megy), és ha nem szégyenleném, úgy sírnék és csupa keserűségből úgy dúdolnék, miképp tudom, a többi hű jobbágyoknak is megindulna *rivalgása!*

CSÁSZÁR: Nono – ne sírjon, hiszen tudja, hogy én Önnel meg vagyok elégedve!

BACH: Ó, Felséges Uram, kegyes Apám, ha én ezen habsburgi szentenciát hallom, akkor örömtől úgy megfeszül bőröm, hogy ha egy jót ütnének rám, tudom, úgy hangzanék, mint dob, mely *Gewehrheraus*ra invitálja a vitézeket. Hadd csókoljam

meg kegyes kezét, melyről ezt tettem minap az újságba: _ _ _. Én már kiskoromban gyakorlottam magamat mint hű jobbágy a két legfőbb osztráki *requisitum*ban, ti. a hűségben és béketűrésben, és azért, miképp ezt soha szemből ne szalasszam, egy gyönyörű kutya- és egy különös hosszú fülű paripa-portré (mind a kettő Tyrolisban a Sand-Wirth fiától festve) függ szemér ágyam fölött. De kérem, ezt ne méltóztassék páter Klinkowströmmel közleni, ki, tudom, a pechetetlen Szűznek képe előtt mondja el breviáriumát.

De most, Kegyelmes Uram, tán ideje volna, hogy státusdolgokról is szóljunk, vagy inkább hogy e tekintetben tudassa velem Őcsászársága bölcs akaratát és parancsát.

CSÁSZÁR: Önnek igaza van, tehát kezdjünk hozzá. – Igen, kezdjünk hozzá. Apponyi igen becsületes ember, és hűségében is tökéletesen bízhatok. De kimondhatlanul unalmas, engem már mennyire untatott és panaszaival meg nem szűnőleg mennyire kínoz, azt alig tudnám összeszámolni; itt nyújtott be egy hosszú *skartéke*t; vegye át, és fordíttassa németre, mert ő mindig magyarul ír, noha tudja, hogy *ezt* nem szenvedhetem – és aztán referáljon nekem *data occasione*.

BACH: Erre nincs szükség, mert szórúl szóra ismerem ezen panaszlitániát, mellyel kegyes császárunk béketűrését új próbára tette. Én mindig sírni tudnék, mikor tapasztalni vagyok kénytelen, mennyire ostromolják minden oldalról az én jó császáromat, éspedig a leghiábavalóbb, leggyermekiebb *praetensió*kkal. – Nemzetiség, nemzetiség, ez most a *parola!* És mi van alatta? Semmi, mert ugyan mire szolgál ezen fantázia? Megenni nem lehet, vagy belőle nadrágot vagy szoknyát varratni, hideget se zárja ki stb., és bizony semmi egyéb, mint nyavalgó képzeletnek gyümölcse, és nem is szolgál egyébre, mint a kormányt szekírozni és nehézségeket gördítni haladási vágyába stb.

CSÁSZÁR: De miképp ismerheti Ön ezen petíciónak tartalmát, hiszen nem olvasta el?

BACH: Gróf Apponyi azon egyéneknek egyike, ki minden *kvalifikáció*val bír központot képezni, mely körül a szétszakított sereg idővel, mikor a muszka tán betekint, hihetőleg egye-

sülhetne, és ekképp jónak, sőt szükségesnek tartottam őt közelebbről obszerváltatni, és ez okból módot találtam, egy egészen biztos *Vertraute*rt játszani kezébe, ki most leírója, anélkül persze, hogy legtávolabbrúl is gyanítaná, és ekképp már tegnapelőtt birtokában voltam a petíció másolatának!

CSÁSZÁR: No, ezt már dicsérnem kell; Ön igazi ezermester, és oly hű szolgámat, mint Ön, ki úgyszólván mint mennykőhárító van fölöttem kitűzve, azt felejteni bizonyosan nem fogom – noha, mint sokan csacsognak, jobbágyaimnak csak akkor van legjobb dolguk, ha elfelejtem őket. Kérjen magának valami grációt, a Szent István-kereszt már úgyis díszesíti hű mellét, és azért kérjen ki magának valami mást.

BACH: Ó, kegyes Császárom, én örömtűl sírni tudnék.

CSÁSZÁR: Ne sírjon mindig, Ön tudja, hogy könyűk engem egy cseppet sem *touchiroz*nak.

BACH: Kegyelem, kegyelem és bocsánat, tehát ezentúl többé nem fogok sírni, úgyis eléggé nehezen esik, és én sokkal inkább szeretnék kacagni bécsiesen *in die Faust*, ó, kegyes Császárom, és nem kérek semmit, mert már ezerszer meg vagyok valamint hátra, úgy előre mindazért jutalmazva, amit tettem és még tenni fogok; rendekre nem tartok semmit, mert azok francia kiejtés szerint, mely az efféle emberkészítményi csillagokat *crachat*nak nevezi, rendszerint inkább bepiszkolják a viselőknek mellét, mintsem hogy azt kiékesítnék. És meg kell vallanom, hogy mikor kegyelmes Császárom a Szent István keresztével engem megstemplizni méltóztatott, minden oldalról azt referálták számos spiclijeim, hogy ezen fejedelmi aktuson nagy és kicsi nem bírt eleget kacagni, és magam is, mikor megláttam magamat a nagy tükörben, bizonyosan hahotára fakadok, ha egyszerre oly hideg érzelem nem futja át idegeimet, mint ha pellengérre állíttatnék, és hallanám boldog anyám másvilági szavát, ki szinte kacagva e szavakat intézi hozzám: *„Xandi, wie schaust denn du aus?"* És alig nyugodhattam volna meg, ha öntudatom nem súgja füleimbe, hogy minden pletykák, rágalmak és ellenem kiszórt *infámiák* dacára Szent István bizonyosan kimondhatlanul örül[ne] és legnagyobb megtiszteltetésnek tartaná, ha megtudná, hogy én nemcsak nagykeresztes vitéze, de Magyarországot

tekintve némileg (jóllehet *inverse*) még *reprezentáns*a is vagyok; mert ha ő megalkotta és *per partes* fel tudta építni Magyarországot, én jótállok, hogy én *per partes* megint szétbontom és végképp meggyilkolom, csak kegyes jó apostoli Császárom ne vonja meg tőlem kegyelmét és ajándékozzon meg engem ezentúl is bizodalmával. És ím, ezt, csak ezt kérem, ezen *grácia*ért esedezem, térdet-fejet hajtva. Ha majd aztán lesz valamire szükségem, akkor majd nem kérek, de veszek, éspedig nem pénzért.

CSÁSZÁR: Ön meg lehet győződve, hogy császári kegyelmem Ön iránt soha nem fog gyengülni, míg hasznát vehetem, és ha szavamnak nem hisz, mely *impertinenciá*ra Ön nem képes, tudom, akkor kérdezze meg csak Jellačićot, Rajačićot, merész szájú Khevenhüllert, Şagunát stb., nem bánom, keresse még Haynaut is fel, ezek, tudom, mind készek irántam kezeskedni. És most kérdem, valjon mit válaszoljunk gróf Apponyinak?

BACH: Így biztosítva, ha Őfelsége megengedi, anélkül, hogy mély bölcsességét legtávolabbrúl is *influál*ni szemtelenkedném, miszerint legjobb belátásomhoz képest szabadon szóljak, akkor egyszerű vélekedésem az: semmit sem kell válaszolni. Mirabeau azt mondá: *Le silence des peuples est la punition des rois,* én pedig azt állítom, *le silence est la meilleur tactique des gouvernements absolues.* Mit fog gróf Apponyi tenni, ha nem kap választ? Egy darabig várni, azalatt alkalmasint sokat mérgelődni, és végre új, éspedig még cifrább petícióval Felséged elibe állni; mert ő nagyon következetes és nem könnyen tágít; mikor a császár úgy fogja fogadni jobbágyát, mint úr az alkalmatlankodó szolgát; mely taktikát Felségednek minden alkalommal *invariabiliter* kell követni, a petíciót pedig ismét elsüllyesztjük a közönséges *oubliette*-be. Mit fog akkor csinálni az exkancellár? Fenyegetni? Nem hiszem, mert eleget látta, hogy az apostoli császár isteni jogainál fogva nem tréfál. Konspirálni? Ez nem hihető, és ha igen, tüstént megtudjuk, mert a policia, kivált a titkos, a bölcs országlásnak ezen legfőbb *arcanum*a, mondhatom, soha nem volt oly kimerítőleg organizálva még, mint most, *et cela veut dire quelque chose,* és ha valóban konspirálna, akkor *fiat justitia* stb. De ily *extrém*től nem kell gr. Ap-

ponyi részérűl tartani, mert ő praktikus egyéniség és ekképp nem áll azok során, kik meg akarván pökni a napot, saját magukat piszkolják be, és ekképp még erősebben fog mérgelődni, mint azelőtt, alkalmasint valami májbajba esik, mire a magyar faj különösen hajlandó, mi nem kerülte el figyelmemet, mert ez esetet igen jól lehet felhasználni, és mindenesetre, tán egy harmadik petíció után, melyből papírmasé *pixis*t neki ajándékul készíttethetünk, melyből aztán kénye-kedve szipákolhat akármennyit, végre lassan-lassan el fog némulni. – Hahaha, hehehe.

Nem hiába mondja még a szamár török is, hallgatni arany, nekünk pedig csak nem lehet kevesebb eszünk, és ha *practice* vesszük a dolgot, mily kimondhatlanul könnyű nem felelni, midőn valami választ stilizálni, kivált ha nincs az embernek szándéka az ígéretet megtartani, oly szövevényes kutyamunka, melyet legjobb stilisztám, báró Hauer István sem tud végbevinni. Azon báró, ki odalent van Pest-Ofenba, kit különösen ajánlok kegyes Császárom kegyelmébe, mert egészen mi-színű és miszőrű emberünk, és ki, mondhatom, leghaszonvehetőbb – nem ugyan komondorom, mert igen fél a farkasoktúl, de hasonlíthatlanul legkörülnézőbb – rókám, kivel nem bírnak mindazon magyar kakasok és magyar ludak, kik kormányzásunk netaláni kis *aberratió*it kíméletlenül rendesen kikiáltják és meg nem szűnnek ellenünk rágalmakat gágogni. Még báró Hauer, kitűnően furfang eszének dacára, sem képes ilyféle remek választ *concipiál*ni, mely nem ád, nem ígér semmit és mégis *excontentál*, mikor az embereket szóval már nem lehet kielégíteni, de egytűl egyig, kivált azon ebadta magyarok, melyek jó számban még megvannak, mind valami szolidabb után esengnek mái nap. Ha pedig báró Hauer nem elég zsebjátszó efféle mesterdarab kivitelére, mit várhat a higgadt eszű a többi *beamter*ektűl e tekintetben, kik közt természet szerint, mert annyian vannak és ezeket nem lehetett elég szaporán kinevezni, számtalan különösen nagy ökör is van, ki aztán az otrombául stilizált válaszban annyit ígérne vagy legalább reméltetne, miszerint a meg nem szűnő *kompromisszió*k által még az egész minisztérium is megbukhatnék!

Legjobb *maxima* minden petíciót elfogadni és egyre sem vá-

laszolni. Feleljen csak Őfelsége egyetlenegyre, és tudom, minden még lábán álló magyar, egy-egy petícióval fog kirukkolni; mert köztük is van még nem egy vén róka, ki igen jól tudja, hogy ilyféle koldusmaskara alatt lappangó manőver által a kormányt szinte agyon lehet szekírozni. De ha ők rókák, legyen Őfelsége még rókább, ennek haszna elmúlhatlan, és efelett mily gyönyörű kép (Adam úr tán lefesthetné) látni két rókát szemközt, melynek egyike a nemzet, másika pedig az apostoli császár!

CSÁSZÁR: Most már egy kissé kifáradtam az országgépészetben, és már várnak parádéra, és aztán nyúlászni megyek. Gyönyörű csapat angol agarat hozatott számomra hű szolgám, Grünne, ezeket ki akarom próbálni, a császárné is eljön. Ön tudja, hogy Önre szívesen hallgatok, mert mindig tanulok valamit.

BACH: Hála Isten, hogy jó Urunk valami olyassal is foglalatoskodik, mi Pétervárt vagy Londont ugyan nem, de Turint, tudom jól, megreszketteti; és testi gyakorlat által egészségét fenntartani igyekszik, mert hiába, jól mondja Cicero, *in corpore sano anima sana*, és már (ha nem csalatkozom) Beer – is azon vélekedésben volt, hogy csak az dolgozhatik sokat, ki sokat eszik is: a vadászat, a nyúlászat pedig edzi az *appetitus*t, és azért csak folytassa kegyelmes *monarchá*nk ezen lovagi életmódot, és népei áldani fogják *sine fine*.

CSÁSZÁR: Mi van ma? – hétfő; jöjjön tehát ismét szombaton hozzám, (ha ti. addig az állomány szét nem bomlik), mikor Rajačić valami *psalmodiá*t fog előttem intonálni, ki telegráf által audienciáért kért, és én szombaton határoztam elfogadását.

BACH: Tudom, tudom. Az is vajmi alkalmatlan egy fráter, és Felsége[d] bizony nagyon is kegyes, hogy efféle dibdáb csőcseléket elfogadni akar.

CSÁSZÁR: *Adieu*, látom, hogy Ön okos ember, holnap Judenburgba rándulok, ott két erdei kakast vettek észre. Szombatig mindennapra már ki van tűzve valami efféle kormányzási időtöltés.

BACH: Csókolom Felségednek kezét, lábát stb.

És most megyen Bach úr, mit gondolván, azt nem mondha-

tom, mert nem tudom, mert én csak szavait és írásit ismerem, de gyanítni könnyen lehet, hogy az, mi eszén fut keresztül, nem volna publikációra, dobra verésre vagy pláne sajtó alá való.

Míg a császár megelégedését nyilvánította ártatlan fehér zászlós *trupp*jainak, az angol agarakkal és ekképp Grünne Károly hű béresével is igen meg volt elégedve, és nagy megelégedéssel Judenburg határában a két fajdtyúkot is kegyesen elejteni méltóztatott és efféle mély státusproblémákat feloldani kegyeskedett, lepergett a hét, és mi most megint a lyukas spanyolfal mögött állunk. Belép nagyméltóságú fehér szakállával hős Rajačić, de a felség előtt nemigen hajlik, mi természetes, legelsőbben is mert pap, és ekképp nem aggódik olyannyira, mint a többi, hogy tán felakasztják (mert a papokkal, meg kell vallani, eddigelé legalább, szebben bántak) és aztán mert rác, a legtöbb rác pedig, főkép Rajačić, Ferenc Józsefben cimboráját látja, ki megnyerésükre elfojtatta a magyart, most pedig, miután ezen operációban Knićanin vezérlete alatt (vajmi vitézen kipuskázván a magas kukoricákból) ugyancsak derék részt vettek, Ferenc József azon *maxima* szerint: „*chacun à son tour*", megint a rácokat fojtogatja német *beamter*ei által. Rajačić tehát nemigen hajlik, a felség pedig szinte nem, mire jól ki van tanítva, és így egy darabig mint két égő gyertyaszál áll ezen két egyéniség egymással szemközt, igen, mint két égő gyertyaszál, mert Rajačić, ki árnyékától meg nem ijed, szemeivel úgy szúrogatja a császárt, mint hős Kapisztrán *illo tempore* Hunyadinak segítvén, Belgrád alatt szúrta a törököt, a felség pedig *indignatió*túl túláradozva, hogy ilyféle koszos vén bakkecske oly merész neki annyira illetlen képeket metszeni. Mikor *Rajačić* nem mond egyebet, mint „*memento mori et respice finem*", a király asztalára teszi a petíciót, és anélkül, hogy a felség feje billentésével, a régi *tempó* szerint, megengedte volna az eltávozást, neki *sans cérémonie* hátat fordít, és – *fier comme Artaban* – otthagyja az udvart. Alig lép ki, és már becsúszott a másik ajtón Bach.

CSÁSZÁR: *Ist das doch ein impertinenter Kerl.*

BACH: Igen, Felséges Uram, szemtelensége ezen rácoknak naprúl napra növekedik, és ezen ökrök nem látják át vagy jobban mondva nem akarják átlátni, mennyire szerencsésebbek

most, mint azelőtt, most, mikor nincsenek kitéve a magyarok néhai hatalmaskodásainak többé, de ehelyett az egész esztendőn át nyakukon lógnak bölcs németek, kiktől valamit tanulhatnának.

Császár: Én soha nem szenvedhettem.

Bach: Felséges Úrnak igaza van, én legalább egyet sem ismerek, kinek nem volna valami bak- vagy kaviárszaga.

Császár: De valjon miben sántikál ez megint?

Bach: Én nem tudom, mert semmi mód nem szerezhettem meg kérelmének mását, mert persze a rácokkal, kikkel oly szoros *alliance*-ban van Felséged, csintábbul kell bánnunk, mint a magyarokkal, és ezeket egyenes jellemüknél fogva, mert mindent elhisznek, sokkal könnyebben lehet rászedni, mint a rácokat, kik sok tekintetben még furfangabb eszűek, mint mi vagyunk, és elég csoda, hogy mikor őket a magyarok ellen huszítottuk, oly otrombául meg engedték magukat csalni. Mármost nem hisznek nekünk, és noha Coronini, Felségednek derék nevelője, ki legalább *de facto* megmutatta, mily kitűnő *mentor*, különös nagy bölcsességgel *vojvodináz*za őket, azért még kimondhatlan sok bajunk lesz ezen rühes kutyákkal, ha ti. Felséged nem viseltetik irántuk is oly atyai *szeveritás*sal, mint amilyennel különös szeretetét a magyarok iránt oly *exemplariter* meg- vagy inkább kimutatta. A rácok oly ügyesen tudnak titkolódzni, hogy mint mondom, nem voltam képes kérelmének nyomába jönni.

Császár: Ez most mindegy, mert hiszen itt [az] asztalon fekszik az *originális*, és most nézzük, mit akar, olvassa el.

Bach: Ezt nem vagyok képes kibetűzni, Kegyelmes Uram.

Császár: Miért? Oly rossz az írás?

Bach: Nem azért, hanem mert rácul van írva, és én, hála Isten, rácul nem tudok, és ekképp efféle moslék nem piszkolhatja be velőmet.

Császár: *Na, das gehet uns noch ab, auch diese canaille mit ihrem Raczischen.* Hát fordíttassa át, hiszen még lesz tán valami hiábavaló rác a minisztériumban, kinek úgysem vehetni más hasznát, mint „fordításra". Én mégis szeretném tudni, mily *praetensió*kat kovácsol ezen nevetséges vén csimpánz, kit

egyébiránt nem tanácsos felbosszantani, és e tekintetben legbölcsebb anyámasszony taktikájával élni, ki a papok bármily rozsdás hókuszpókuszait mélyen tisztelni látszik.

BACH: Ha valaki, bizony én vagyok az, ki nem bámulhat eléggé Sophie főhercegasszony kitűnő tulajdonain. Semiramis vagy inkább Elisabeth, az angol nagyszívűség, körülbelül oly jellemű lehetett, ki egy-két csepp verestől vissza nem riadott, és oly erősen volt bölcs; de Kegyelmes Uram, bármi is legyen sorsom, ki kell mondanom *semel pro semper* az igazságot, hogy soha nem jó, ha asszonyok kormánydolgokba keverednek, hiszen ki-ki tudja: evégett Agrippina is pórul járt. Mert az asszony puhább velejénél fogva nem arra való, és jobban cselekszik, ha lelencházak, *krippé*k, *Blumenausstellung* és olajmázolatok körül forog; mit azonban a főhercegasszony a klérusnak átellenében obszervál, az valóban oly bölcs, oly mély fogás, miszerint őfelsége bizonyosan nem tehet célirányosabbat, mint e tekintetben szorosan a főhercegnő kegyes anyának nyomdokiba lépni. A vallásosság mindenütt borzasztólag tágult. Mily kimondhatlan *consolatió*ul szolgál ekképp a hű népeknek, ha megint emlékezetükbe hozza császárjuk, hogy Szűz Mária (bármiképp kanászkodjék is ezen *faktum* ellen a sebészi *grémium*) *indubitabiliter* szűz volt, hogy az asszony a férfiúnak oldalcsontjából készült, és tán ezért van annyi csontos kecskehúsú hölgy stb. stb. Ha mindezt elhiszik a népek, kérdem, kell-e boldogságukra még akkor több, és nem elég-e már csak ez is, hogy Isten előtt szent szagba emelkedjenek. És azért a klérussal meg nem szűnő erénykapcsolatban lenni és őket minden módon kímélni, sőt lekenyerezni bizonyosan a legbölcsebb stratégia. De, Kegyelmes Uram, mindez nem illeti a rác papokat. Legelsőbben is, mert általján véve állatilag ostobák, és mi több, igen szegények. Rajačić pedig minden hitelét birkái közt (szintúgy, mint Jellačić hazafiai átellenében) tökéletesen elvesztette, mert a szegény vajmi keserves dilemmába süllyeszté magát. Egyik rész szamárnak tartja, hogy őt a *Trottli*k (így neveznek minket) meg tudták csalni, a másik rész ellenben egyenesen gazembernek hiszi, ki őket csalta meg, úgyhogy most természet szerint dúl-fúl. – De ugyan mit tehet a ledorongolt darázs? Mindenünnen gyű-

lölettől, megvetéstől körülvéve fullánkjait egyedül saját magába eresztheti, és ezt ám tegye, én bizony nem bánom. Ő Jellačiccsal egyenesen a kipréselt citromok *kollekció*jába való. Igaz ugyan, hogy azon limonádé, mely belőle készülne, vajmi sok nádmézet elbírna, mielőtt ihatóvá válnék, és én nem merném megkóstolni, mert híres Orfila szorosb analízis után bizonyosan sok és sokféle mérget *detegál*na ezen sárgás nedvben, oly igen hörcsögös és mérges természetű a vén patriarcha, és azért, Kegyelmes Uram, bizony ne bajlódjunk ezen rác hieroglif petícióval, de tartsunk fölötte idővesztés nélkül *autodafé*t. Rajačićnak pedig, ki szinte várhat, várhat, akármeddig tartja kedve, szinte ne feleljünk semmit, legfeljebb küldje meg neki Őfelsége Schillernek munkáit remek kiadásban, melyben ha elölről kezdve végig átolvassa, minden bizonnyal ezen sorra is ráakad: „*Du hast gehofft; dein Lohn ist abgetragen*", mikor aztán alkalmasint felhágy alkalmatlan *praetensió*ival és legfeljebb (bécsi szokás vagy inkább *permissio* után okulván) azzal *consolál*ja magát, *daß er schimpft wie ein Rohrspatz*, persze *wenn ihn, außer seinem Spezi, niemand hört*.

Fő regulák, melyeket Felségednek szívem mélyéből ajánlok, a minapi legalázatosabb kis *reflexió*imhoz csatolva körülbelül ezek: Méltóztassék minden petíciót elfogadni és a könyörgőknek soha egyebet nem mondani, mint „majd meglássuk". De ha kérni merem Felségedet, jó volna e szavakat néha variálni, nem ugyan értelemre, de egyedül a kitételekre nézve, mert ezen dévaj magyarok úgy, mint Korvin derék *successor*át Dobzse Lászlónak keresztelték, mert mindig azt mondta, „*dobzse*", mindazon alattam álló *beamter*eket pedig, kiket én kedvükért magyar szűk (éspedig vajmi szűk) nadrágba préseltem, mert embereim általján véve nemigen combosak, a szemtelenek Bach-huszároknak *schimpfol*ják, úgy bizonyosan, ha valami rést találnak, készek volnának még Felségednek maga által felszentesített személyén is valami *ridicule*-t keresni. Mi aztán Európát nagy hahotára gerjeszthetné, hol már most is kezdik gúnyolni Felségedet, például, hogy a turini sajtóra oly nagyon felmérgesülni méltóztatott, miután saját népeinek is, ígérete szerint, az igazi sajtószabadságot megadta, és hogy Milánóban Napóleon meg-

tiszteltetésére Felséged úgy kegyeskedett nyilatkozni, mintha az Ulm, Austerlitz, Regensburg, Wagram stb. stb.-féle hős nem lett volna egyéb, mint *„ein freigewählter und auch von höherem Orte bestätigter Bürgermeister von Mailand"*, kinek érdemei ezen szép város körül ugyancsak megérdemlik, hogy szoborja kitűnőbb helyre állíttassék, valamint nem kétlem, *suo tempore*, derék Seillerünk *statuette*-je is valami nagy piacon ki lesz állítva, nem ugyan *La patrie reconnaisante*, hanem *Sa majesté recompensant* titulusa alatt; bizony nagyon kacagtak Felségeden, de ezen átkozottak, mennyire körmünk elérheti őket, már mind belé is vannak regisztrálva a fekete könyvbe.

A petíciókra soha legkisebbet sem kell válaszolni. Legtöbb egyén nem fog másodszor alkalmatlankodni, mert a legszámosb úgy van lelkesítve, mint derék Pilátus *suo tempore*, és miután azt mondja magának vagy tán másoknak is: *„dixi et salvavi animam meam(?)"* vagy *„ich wasche mir die Hände(!)"*, szépen megnyugszik, tökéletesen megjuhászodik és sugárzó képpel legszebb filozófiai megelégedést fejt ki, ha Felséged egyszer őt ebédre hívja vagy nyilvános helyen, miszerint ily *gráciá*nak sok tanúi és irigyei legyenek, olyasvalamiről vált szót vele, mi felfogásihoz és hajlamihoz illik, vagy például, mint Felséged mindig nagy élvezettel vigasztalja meg Jellačić bánt, ha vele *Schnepf*ekről szól, úgy méltóztassék eggyel medvékről diskurálni, másikkal a mezei gazdaságról, harmadikkal kémiáról és így tovább, csak politikáról ne beszéljen Felséged senkivel, mint egyedül velem, mert másképp Felséged, ha majd egyikre, majd másikra hallgat, igen könnyen konfúzus lehet, mi most legnagyobb szerencsétlenség volna, minthogy a fő feladat most az: legnagyobb energiával azt keresztülvinni, mit kegyelmes Császárunk nagy bölcsességénél fogva parancsolt. Az egésznek egy öntésből kell állani, és ezen öntést egyedül a fölséges apostoli Császár eszközölheti, mert ha ez is önt, az is önt, akkor az ily módon készült keverék recsegő lármával csak a *vormärzlich* időket idézi ismét elő, midőn egyedül azon fenséges harang mennyekbe emelkedő harmóniája fogja a nagy egyetemes boldog és dicső új Osztrákiának születését a világgal tudatni, melyet a fő mester császári akaratjánál és mennyei missziójánál

fogva önt. És ezen mester természet szerint senki más, mint Felséged maga, az én legkegyelmesb és általam valóban *divinizált* uram.

Ha pedig valaki oly merész, és másodszor, sőt harmadszor is előáll valami petícióval, azt méltóztassék császári hangon eldurrantani, miszerint ezen rühes magyarok elvégre átlássák, hogy a császár oly magas szférákban úszó sas, miképp ő sokkal közelébb áll Istenhez, mint a földön csúszó-mászó és irgalomért lábához oly sokszor, noha mindig hiába (ha ti. nem tiszta bandita vagy politikátlan gyilkos) leborult közönséges embergép. S aztán az ilyeneket jól megjegyezve, Isten igazába[n] úgy megvexáltatjuk (miben most, hála Isten, ezer módunk van), miszerint az illetők az efféle alkalmatlan viszketegből lassanlassan egészen kigyógyulnak, de ehelyett rendszerint lassanlassan májbetegségbe esnek, mely nyavalyára, mint már szerencsém volt Felségedet figyelmeztetni, a magyar faj különösen hajlandó, és miután nincs oly reprodukciói tulajdona, mint más fajtáknak és kivált a *trottli*féle *species*nek, melytől annyira meg van áldva Ausztria, nemsokára azt fogja mondhatni Őfelsége gyönyörű *satisfactió*val: *requiescant in pace*, és bizonyosan nagy hangon fogja az egész civilizált világ Felségedet megdicsérni, hogy Neu-Östreichot egészen kitisztította minden magyar piszoktúl.

Verba volant, scripta manent, és azért – mit nem győzök eléggé ismételni – soha semmire nem kell írásbeli választ adni, és ha netalán valami fontos kérdés Felségednek úgyszólván körmére égne, akkor vagy küldje Kegyes Uram az alkalmatlankodókat egyenesen hozzám, vagy ha az ígérettevést teljességgel el nem kerülheti, akkor ígérjen ezen *exceptionalis* esetben szóval valamit (mennyire lehet, *orákulum*-féle kétértelműt), de éppen azért tegye Felséged magamagának azon *invariabilis* törvényt, hogy oly extrém esetekben, midőn már nem lehet elkerülni, miképp valamit a könyörgők megnyugtatására ne mondjon, akkor fogadja az illetőket mindig *singillatim* és soha *in corpore*. Ez legelsőben is különös jó benyomást tesz, hogy ti. a császár mindenkit elfogad, éspedig egyenkint, mihez képest mindenkinek módja lehessen *sans aucune gêne* minden panaszait kegyelmes

ura és szerető atyja előtt kitálalni. És aztán azért oly célszerű ezen elrejtett kis furfangi metódus, mert valamint írás nélkül nem lehet sokat bebizonyítni, úgyszinte azt, mi nem mondatott tanúk előtt, nem mesterség vagy eltagadni, vagy a *Mißverständnis* tömkelegébe süllyeszteni, hol természet szerint mindig a császár nyeri el a pört és a *misztifikált* jobbágy sohasem.

És aztán, ha mindazon kérelmekre válaszolni kellene, melyek, ha e tekintetben csak legtávolabbrúl is felbátoríttatik a nagyközönség, milliókra rúgná[nak], akkor egy új *beamter*féle hadat kellene állítni, mert mai huszárjaim a mostani naprúl napra növekendő irkafirkát is alig győzik már, és annyit írnak és mindig írnak, hogy már azon ostoba vicc mindenki szájában van, miszerint legnagyobb része a *beamter*eknek már többé nem képes zongorázni, mert ujjai az írástól annyira megrövidültek, valamint (Münichhausen) báró de Maux vén agara sem tudta elcsípni a nyulat többé, és nem azért, mintha nem győzé szusszal, hanem mert a sok futástúl annyira elkoptak lábai, miképp ki csak látta, rá mert volna esküdni, hogy nem agár, de *daxli*.

Igaz ugyan, hogy Felségednek sok drága ideje el fog azáltal raboltatni, ha mindenkinek audienciát adni kegyeskedik. De én e tekintetben valamit kigondoltam, miáltal Legfőbb Uram sok időt magának meggazdálkodhatna. Jószívű Ferdinándrúl, Felséged nagybátyjárúl azt mesélik, miszerint, mikor megragadta a kormányzás gyeplőit és egy darabig a fejedelmi székben ült, azon észrevételre fakadt, hogy a kormányzás nem jár annyi *diffikultás*sal, mint gondolta, csak azzal a sok aláírással ne zavarták volna a királyi méltóságba, mellyel sokszor kidülésig elfáraszták őt! És így, Kegyelmes Uram, tán nem lenne célirányatalan aláírás helyett valami *chiffre*-t, valami „*Stempli*"-félét használni. Hiszen a török is így cselekszik (ki némiekben nem oly bolond, mint az ember gondolná, például hogy nem szeret mindig egy csonton rágni, bármily *appetitlich* legyen is ezen csont), ki e tekintetben (magától értetődik: mi a *chiffre*-t illeti) valóban utánzást érdemel. Ha Felséged ezen eszmémre hajlana, miután személyemet olyannyira megszerencsélteté és megboldogitá (és ezt bizonyosan soha meg nem fogja bánni, leg-

alább mint azt egész Európa hiszi), hogy olvasás nélkül mindent, mit elibe terjesztek, szívesen, sőt mohón aláírni méltóztatik, akkor én mindjárt tennék rendelést, és mi aztán ily provízió következtében, és anélkül, hogy Felségednek legkisebb fáradságába kerülne, az ausztriai népek kimondhatlan szerencséjére naponként százezer pátenst *expediál*hatnánk, és ha valakit „függésbe" kell tenni (valamint Kegyelmes Császár a nemzetnek nagy részét különösen függő állapotba helyzé), akkor nem lesz kénytelen Felséged lágy jó szívét megkínozni, de az ítéletre nyomjuk a *chiffre*-t: telegráfoszlop, kötél – és oly szaporán megy végbe minden, hogy legalább azzal nem vádolhat minket senki igazságosan, miszerint az időt, ily dolgokat tekintve, otrombául elfecsérlenénk.

Egyébként az audienciát kérők száma, ha Felséged erre mindenkit *extra* felhívni kegyeskedik, mi az ildomnak igazi diadala volna, nagy ugyan, de csak eleinte lenne nagy, mert ha az emberek egyszer észreveszik, hogy egészen hiába fáradnak és mindig hiába lótnak-futnak, akkor végképp éppen úgy választanak valami más mulatságot, valamint oly tóba sem ereszti senki is szamárul többé horgát, melyről tudja, hogy békákon és piócákon kívül semmi sincs benne, mint rossz bűzű langyos víz. És ekképp Kegyelmes Császárom sem lesz sokáig azon alkalmatlanságnak és unalomnak kitéve, mely audiencadástól elválhatlan.

Magunk tapasztaltuk, még mikor prókátorok voltunk, menynyire töri meg a legkeményebb zománcatú egyéniségnek kedélyét, ha neki mindig várni és csak várni kell, és nem tudja, micsoda fórumnál vagy kinél akadt meg keresetének fonala. Maga a Megváltó tán a kereszten sem szenvedett annyit, mert szapora végét anticipálhatta, mint mikor Ponciustúl Pilátushoz hurcolták, minthogy akkor az *infinitum* lebegett szemei előtt. És ekképp szegény gyenge halandókra nézve sincs jobb metódus, őket valami szelíd *desperáció*ba süllyeszteni (olyasba ti., mely soha kifelé, de legfeljebb befelé vág), mint őket Poncius és Pilátus közé állítni, hol aztán, tikták, tikták, úgy járhatnak jobbrabalra, jobbra-balra, mint falórának *penduluma*, és végképp szinte úgy megállnak, mint ez, ha idejük lepergett.

A népeket ki kell fárasztani, *man muß sie mürbe machen*, ez a

kormányi bölcsességnek legmélyebb titka, mert akkor, mikor már alig bírják csak saját magokat is hurcolni, bizonyosan nem fogják a státustargoncát elragadni. És e tekintetben – ennyi igazsággal csak tartozom magamnak minden szerénységem mellett tétova nélkül ilyest erősítni – úgy hiszem, nem voltam Kegyelmes Uramnak leghaszontalanabb szolgája, és merem állítni, senki nem bírta Felségednek mély bölcsességét annyira felfogni és annyi energiával és következetességgel magas nézetei szerint eljárni és cselekedni, mint én!

[36. A HABSBURGOK MACHIAVELLI-KÖRME]

Bach: Mily hasonlíthatlanul mély bölcsesség volt az például, hogy Őfelsége a forradalom elnyomása után nem adott általános amnesztiát, mint ezt Kegyelmes Császáromnak sokan tanácsolták (mintha egy *dei gratia*-féle császári apostolnak tanácsra volna szüksége), és csak én kértem mély alázattal Felségedet, mutasson e tekintetben is *originalitás*t, és ne tegyen szolgai *imitátor*ként szinte úgy, mint eddig ily esetben minden lelkesb fejedelem és *nec unico quidem excepto* minden hódító cselekedett. És Felségednek iszonyatosan éles felfogását e tekintetben is megigazolja az idő. Jól tudom, Felséged oly szerény, miképp nem szenvedheti, ha valaki mély bölcsességét fényes világba állítja; de itt nem vonhatom meg magamtól, hogy némi példányit a legmélyebb *sagacitás*nak ezúttal elő ne soroljak. Ha Kegyelmes Uram, tán egyet-kettőt kivéve, a többiekre nézve általános amnesztiát mond ki, valjon mi ennek elmúlhatlan következése? Az, hogy Európa tapsol, az újságok sütnek-főznek minden színű és szagú dicséreti csemegéket, a magyarok szívérül pedig leesik az őket nyomasztó nagy kő! Igen! És aztán nehány hét következtében ugyan mi történik? Elhallgat Európa, és az újságok is nem dicsérnek semmit többé, mert ugyan kérdem, ha nem dicsérhetnek valami „*Gnaden-aktus*t", valjon mit az irgalmas Istenért dicsérjenek meg egész eljárásunkban? A magyarok pedig felvidorodnak, minden kompromittált kibúj ürgelukából a napfényt ismét üdvözleni, és vitéz jó zsandárjaink nem képesek elég vaddal ellátni az apostoli konyhát.

Számtalan embernek szájában van ezen annyiszor hallott

kormányzási *panacea: „panem et circenses"*, és én mindig boszszankodtam magamban, hogy én ennek nagy hasznú *reputatió*ját csekély eszemmel felfogni nem bírtam, míg e tekintetben is, mint annyi másban, felnyitotta szemeimet apostoli Császárom és Uram! Miből tökéletesen látom, mily *infámis calumnia* és aljas *indignitás* azt állítni, hogy Ferenc József Machiavellinek iskolájába járt, holott Machiavellinek kellene, ha élne, Ferenc József tanodájában elismerni mesterét, valamint, tudom, Pietro Perugino sem tartotta Raffaellót többé tanítványának, mikor ez isteni ideáljait teremté a világ feldicsőítésére. És így Felséged.

S ugyanis ha valakinek egyszerre kiadnak tizenkét mérő kétszerest, miképp egész esztendőre el legyen látva kenyérrel, és aztán minden *lustrum* alkalmával egy-egy nagy ünnephez ültetik, ugyan mily *effektus*a lesz az ilyféle eljárásnak? Az, hogy az így megajándékozott minden évben *regulariter* a kenyérért egyszer, a mulatságért pedig pontosan minden tíz évben szinte egyszer fogja az iránt nyilvánítni bók vagy kézcsók által háladatát, kinek ezt köszönheti – és így az ilyféle eljárás az illető alattvalókat tekintve tökéletesen elhibázza a kormányzásnak fő célját, mert a népeket némi függetlenségben hagyja. Ez pedig mindig veszélyes.

A kormányoknak fő feladata az: a lakosokat minden módon lassan-lassan arrúl kapacitálni, hogy valamint másvilágon mindent csak Istentűl remélhetnek, úgy e világon még levegőt sem szabad nekiek színi – mely műtételt, mint mondják, a kötél nagyon zseníroz –, ha a császárnak kegyelme azt meg nem engedi, és ekképp a *panem et circenses* tanát úgy kell alkalmazni, hogy az illetőknek ne csak néha-néha, de rendesen mindennap kiadassék a porció kenyér és a porció bohózat, miképp semmi más dolguk ne legyen, mint rágni és szájletörlés után kezet csókolni és aztán hahotázni és *jubilíroz*ni, és ha megrekedtek, ismét kezet csókolni, ma, holnap, holnapután stb., és hogy ekképp szünetlen valami kéjmámorban tartassanak, melynek ködén keresztül ne vehessenek észre semmit és aztán lassan-lassan átlássák, hogy a kormány kegyelme és segítsége nélkül „semmik", holott ha jól viselik magukat, elvégre szintén még kulcsot is

akasztanak hátukra, mely noha bár még „árnyékot" sem nyit fel, mégis könnyebben függ posztján, mint ha gazdája képezné a kamaráskulcsot Ferenc Józsefnek jó magasságú polcán.

És ha a *panem et circenses*nek ez a filozófiája (mit okos ember bizonyosan még kérdésben sem veszen), valjon nem volt-e a *sagacitás*nak valódi *triumphus*a az; mindig csak egyet bocsátni ki egyszerre a lukból, mert ily eljárással el nem maradt az európai *claqueur*ök tapsa *toties quoties*, és az osztráki szabad sajtó is minduntalan gyakorolhatta magát dicséreti versfutásban, és e tekintetben már többen oly kitűnő édességet fejtettek ki, hogy azok olvasása alkalmával a legcikóriásabb kávét is megihatja az ember cukor nélkül. Mily *industriel*féle cukorédes kis diadalt is szinte Felségednek köszönhetik boldog népei. És mi több, ezen ártatlan kis *stratagéma* következtében bátran azt írhatják még a rákok is: *„nulla dies sine linea"* – mi azonban emlékezetébe hozza bizonyos kapitánynak azon Magyarországban mindenki által váltig ismert *casus*át, mihez képest, mert mindennap *regulariter* kiporoztatta vitézeinek nadrágit (és mindig mielőtt azokat levetették volna az illetendők), azt írták az akkori rák *witzling-pitzling*-féle jó fiúk kvártélyának homlokára: *nulla dies sine linea*, mi akkor legalább annyit akart jelenteni: *„Hier wird alle Tage liniert"*. A magyarok pedig, kik legalább tíz, Felségedet világosítható nagyobb alkalommal, melyeknél minden embernek, ki Istentől büntetési *missziót* nem nyert, oly jólesik a leggazabb gyilkosok fölött is kimondani e kis szavacskát, *„pardon"* (mely azonban az osztráki részeknek kimondhatlan szerencsére nem találtatik fel Őfelségének német *dictionárium*ában, persze, mert nem is német szó, és Felséged nincs azért e világon, miszerint népeit elkényeztesse, hanem hogy mint az emberiségnek legkitűnőbb *pedellus*a, őket kellőleg megbüntesse és megkínozza) – a szegény magyarok pedig, mondom, kik legalább tíz nagyobb alkalommal: házasságánál, gyermekei születésénél Magyarország meglátogatását stb. stb. mindig reménlették, és szerencsétlen honfitársaik miatt meg nem szűnőleg vérzett szívük, annyira kifáradtak reménységben, és hazafiaikhoz vonzó esengésük következtében annyira el voltak hárítva minden más eszmétűl, miszerint nemsokára gratulálhatunk Felsé-

gednek, hogy Magyarországban tökéletesen helyreállította a rendet, melyet nem egy *„malcontens"* sírcsendnek nevez ugyan, mely azonban, *asszekurál*hatom Felségedet, nem egyéb, mint a közmegelégedésnek és általános boldogságnak csendje, mely semmi más által nem szakíttatik félbe, mint azon számtalan hű éljen sikítások által, melyeket én és tisztelt barátom, ifjabb báró Hauer Pisti Őfelségének elfogadására kiterveztünk és megrendeltünk. Úgyhogy most már Magyarországban minden lojálisabb ember átlátja, hogy Felségednek keménysége nem rossz szívből eredt (mint egész Európában hiszik vagy inkább hitték), hanem a lehető legnagyobb státusbölcsességnek eredménye.

Csak egyet sajnálok, Kegyes Császárom, spedig hogy Felséged *„angeborene"* jó szívénél fogva, ha én nem vagyok jelen és engem meg nem kérdez, mégis már egyszer el hagyta magát csábítni gr. Apponyi által valami *koncesszió*ra, éspedig mert Felséged megengedte, hogy a kanizsai vasút részvényeire a magyar *textus*t is rányomják.

Engedje meg, Felséges Uram, ez igen nagy hiba volt, mit én szokott nyíltszívűségemnél fogva, és mert nem vagyok *„Schmeichler"*, sőt mint Posa, kinek jellemét tökéletesen *inbibál*tam, még jóformán *„Fürsten-diener"* sem tudok lenni – de azokat inkább én fogadom szolgálatomban (anélkül persze, hogy a szamarak azt észrevennék) – igen, szokott nyíltszívűségemnél fogva egyenesen rosszallanom és *reprobál*nom kell.

Kegyelmes Császárom tán tudja, mit jelent ezen egypár latin szó *„figere pedem"*. Ez oly manővernek első lépése, melyhez képest valaki valamibe belé akarja magát fúrni. És miután a magyarok nem tudják és nem akarják elfelejteni azon táblabíróféle nevetséges Eldorádót, melyben nyomorogtak és Felségednek *antecessor*ait annyira szekírozták, és mely szerencsétlen állásból Felséged őket oly atyailag kirántani méltóztatott, mindig csak azon törik fejüket, miképp tehetnék magukat megint némieknek birtokában, mit elvesztettek. Szívós jellemüknél fogva nem tágítnak könnyen, és miután köztük még több igen mély felfogású és praktikus egyéniség van, semmi alkalmat sem fognak elszalasztani, magukat mindig és mindig mélyebben belefúrni,

míg Felséged csak egyszerre azon fogja észrevenni magát, kivált, ha legkegyesb bizalma irántam csökken, és én befolyásomat elveszteném, hogy Magyarország megint kivívta *„Sonderstellung"*-ját.

Ezen *koncesszió*, melyet Kegyelmes Császárom gr. Apponyinak tett, oly kicsi ugyan, hogy közönséges miniszter abban semmit sem lát, de az én aggódó figyelmemet nem kerülhette el, miszerint ilyféle *koncesszió*k úgy hatnak a magyarokra, mint például szardellák az éhezőre, ti. az étvágyat nemcsak ki nem elégítik, de inkább csak edzik. Én előre tudom, mily nevetséges *praetensió*któl borjúzik a magyaroknak esze. Legelőször az országnak hét részre szakított ringy-rongyát kívánják ismét összevarrni, aztán közbátorság tekintetében az volna óhajtásuk, hogy Felséged kegyesen *penzionál*tatni méltóztatnék minden haszon nélküli, sőt csak bosszantó zsandárjait, miután az egy kissé ismét lábra állítandó *municipium*ok majd bátorságban fognák tartani a nagyközönséget, éspedig ezerszer olcsóbban és ezerszer jobban, mint a tizennyolc ezredre rúgó fényes *piklis*, de nemigen fényes hírű száskasereg, melyekből egyébiránt tán igen célszerű volna álkozákokat faragni, mihez képest *suo tempore* valami *aequivalens*t lehessen az igazi kozákok elkergetésére hadba vezérleni. Továbbá nádort szeretnének Budán tisztelni gubernátor helyett, és mi őket különösen bosszantja, többek közt az – mily nevetséges, alig hinné az ember –, hogy az újrakészült tájporciókat mi *simpliciter „Verwaltungsgebiet"*-nek nevezzük. Minap nekem egy szájas magyar vakmerő e tekintetben egyenesen azt szemtelenkedett szememre lobbantani, hogy minden koldusnak, ha nem fattyú, ha semmije sincs egyébként, legalább becsületes neve van, és rendszerint minden tál ételnek is megvan neve, és ha kérdezik, mi van például ezen fazékban, ezen lábasban, nem azt szokták rá felelni, „valami ennivaló", hanem kimondják ezen ennivalónak nevét, hogy az káposzta, korhelyleves stb., és hogy az ember, ha *simpliciter* azt hallja, hogy ezen például harmincszáz [négyzet]mérföld kiterjedésű kerületnek még csak nevet sem adtak, természet szerint okvetlen azon gondolatra jő, miszerint annak semmi más hivatása nincs e világon, mint *gubernál*tatni, valamint a *Speisé*nek sincs

más boldogsága, mint az, hogy befalják. E tekintetben is tehát az eddig elmulasztott keresztényi *aktus*nak végbevitelét fogják sürgetni stb. stb. S így mindig egy-egy kicsit, egy-egy kicsit előrenyomulva végre azon szemtelen követeléssel fognak állani elő, és erre, *credat mihi*, csak magyarok képesek, miképp Felséged nyilvános ígérete szerint tartson minél előbb *constitutionalis* országgyűlést, éspedig sem Pozsonyban, sem Pesten, de egyenesen Bécsben a birodalom minden népeinek számára, mikor legelső indítványuk tán azon *infámia* lehetne, hogy engem Felsége[d] *maxima cum ignominia* seggbe rúgjon és elkergessen, minek elmúlhatlan következése aztán természet szerint az volna, hogy semmi a világon nem hárithatná el Felségednek elbukását egész apostoli családjával együtt. Felséges Uram! Felségednek felfogása ugyan vajmi keskeny, de annyi esze mégis tán van, a mondottnak tökéletesen igaz voltát átlátni; mert nálam nélkül ugyan mit fogna tenni? Felséged továbbá nemigen sokat tud, de az talán mégsem kerülte el magas figyelmét, hogy a nagy eszű és még nagyobb fejességű és makacsságú X. Károlyt nem azért ugratták ki *dei gratia fauteuil*ből, mert vajmi erősen velős Polignacjára igen sokat hallgatott, mint az egész világ bolondul hiszi, hanem hogy tanácsára nem elégségesen figyelt, és ekképp nem vitte Polignac gyönyörű, mesterileg kombinált tervét elég energiával és következetességgel végig ki! Így hiszem én!! Mit a jövő generációk igazolni fognak, hogy ti. az egész világ csak ködben tapogatott maga körül, és csak egy van, ki tisztán látott és tisztán lát, és azon egy senki más, mint Én!

Nem, nem Kegyelmes Uram, ily veszélyeknek a közbirodalmat kitenni nem lehet, kitenni nem szabad, és ezért *semel pro semper* kikérem magamnak, hogy Felségedet ilyféle *concessionális* gyengeségen többé rajta ne kapjam! Érti? Ugyan illik-e oly nagy hőshöz, mint maga, ki már Győrnél megérdemlette és megadta magának a „*Fortitudini*"-keresztet, ily gyalázatos gyengeség? „*pfuj Teufel*", szégyellje meg magát! Én, Bach Sándor ehhez képest elvárom – *mutatis mutandis* így szólt Nelson a trafalgari ütközet előtt –, hogy Őfelsége ezentúl nagyobb vigyázattal és szorosabban fogja gyakorolni isteni jogait. Igen, isteni jogait, mert én soha nem voltam oly fantaszta, mint József csá-

szár, ki az Augarten kapujára azt íratta: *Den Wienern von ihrem Schätzer* – és ha jól vagyok informálva, még ily abszurdumok is csúsztak ki vigyázatlan szájából néha-néha, mint például, hogy „a fejedelem a státusnak legelső szolgája", hogy erősb és több kötelességi láncolatok kapcsolják őt a közbirodalomhoz, mint bárki mást stb. stb., mi okból kellőleg is lekacagták, és őt a história az éretlen *inventor*ok sorába állítja, minél nem is érdemel többet.

Mi is kellőleg *megsaccol*juk, *asszekurál*hatom Felségedet, nemcsak a bécsieket *vom reinsten Wasser*, de a közbirodalomnak minden koldus cigányát is, bár *vom unreinsten Wasser*, de nem azért, mintha mindezen ökröket megtisztelni kívánnánk, hanem hogy megtudhassuk, valjon mennyi adót rakhatunk nyakukba anélkül, hogy összeroskadjanak, valamint a velencei ólom*budoár*okban sem kínozták a jobbágy kutyákat vagy a szomszédoktúl *reciprok kartell* következtében becsípetteket soha is párájuk tökéletes kiadásáig, mert hiszen ha ezt teszik, őket nem kínozhatták volna *regulariter* hosszú évek során keresztül. És aztán mily buta beszéd fejedelemnek szájában azt csak legtávolabbrúl is érinteni, hogy őneki kötelességei vannak, vagy pláne hogy ő szolga! Mindezen éretlen fitogtatások eléggé bebizonyítják, miszerint II. József annyira beszívta magába a francia forradalom nevetséges hóbortjait, miszerint ő tulajdonképp nem is volt egyéb, mint tirannus- és jakobinusféle *pancs* és *„misch-masch"*. És csak Istenért, pancs vagy misch-masch (mit a bécsi *„Gmischts"*-nek is nevez) ne váljon Kegyelmes Urambúl, és miután jakobinus csakugyan nem lehet, tisztán láthatja, ha tükörbe néz, homlokára az isteni gondviselés bel*égravíro*zott dicső nevét. Most azonban, hála Isten, a népek is naprúl napra okosabbak lesznek, és még a magyarok is okultak a kis *Aderlaß* következtében, tán csak hogy nem volt még elég, mihez képest már alig van az emberek közt oly *obskurus ignoráns*, ki tisztán nem látná, hogy Felséged *dei gratia* „minden", negyvenmillió legázoltjai ellenben szinte *dei gratia* semmik, hogy Felségeden kívül az egész birodalomban nincs egyetlenegy úr is, mivel a többi lélegző gép, csinos kis *trottli* fiútól kezdve fel Liechtenstein herceg *diafán*ságához egytűl egyig mind szolgák,

és úgy állnak *parfaite égalité*ben egymás mellett, szívesen és vakon engedelmeskedve, valamint Isten előtt is minden ember egyenlő, és e tekintetben Felséged egyenesen Isten mellett áll és hasonló szereplésre van felhíva, mert ha az Isten csak az erkölcsi *pondus* után ítél, úgy a császár, ha esze van, jobbágyaiban nem *ponderál* egyebet, mint az engedelmességi *gradus*t és a fizetési tehetséget.

És e tekintetben, kedves apostoli Császárom, mily gyönyörű kormányzási mintát állított szemeink elibe a nagyszerű természet a méhkas képében! Már Confucius mondotta, mily szerencsés azon nép, mely a méhek nem eléggé csodálható *ökonómiá*ja szerint *gubernál*tatik! Fungáló parancsár köztük csak egyetlenegy van és mindig Mária Terézia-féle *sexus*ból, minden legkisebb *Staatsrat* vagy *Statthalter* nélkül. Az arisztokráciát a herék tiporják el – a többi *canaille* pedig dolgozik; hanem mert az átkozottak nagyon tudnak bökni, néha egy kis *kamarillarevolúció*t csinálnak, mikor aztán az asszonyi *rex*, kivel nincsenek megelégedve, mint ezt nem egy természetbúvár *obszervál*ta, vajmi fájdalmasan énekel *prison*jában, míg szegénykét *non obstante corona*, vagy ha a korona mint kalamáris nem fején, de csak mellette figurál, kioltják, a heréket *regulariter* odébbállítják, *in fine finali* maguk perzseltetnek fel, az édességet pedig, melyet betakarítottak, az eszi meg, ki megveszi – úgy, mint most alkalmasint az angol lesz az, ki a kínai *délicatesse*-ekkel fog jóllakni, és ki tudja, nem lesz-e a muszka azon szívesen látott vendég, ki a *Grinzinger*t és a bécsi *Backhändli*ket fogja élvezni? Nemde mily gyönyörű kép? Úgy hiszem, minden kellékkel ellátva, miszerint a közönséges olajkép-kiállításban azoknak szemét felvigasztalja, kik valami mást is tudnak bámulni, mint kormányi élő vagy festett dajkaképeket megcsudálni!

Császár: Így velem még senki nem mert szólni, mint Ön, Miniszter Úr, de miután tisztán látom, én, ki igen tisztán látok, hogy szándéka tiszta, és kész (könnyen felharagudó természetem dacára) még a hátbalökési veszélynek is kitenni magát, csak hogy nekem szolgáljon, annyi maga-feláldozásért Önnek nemcsak megbocsátok, de Önt valóban legjobb barátomnak tartom és erősebben tisztelem, mint saját papámat!

Bach: Ó, édes Feri Jóskám, mily kimondhatlan kéjérzet árasztja el egész létemet! Én jól tudom, hogy Felségeddel senki nem szólt még így. De valjon, miért nem szólott senki is így? Ezt Felségednek tüstént megmagyarázom! Legelsőbben is, mert, *croyez moi*, bizonyosan senki sem viseltetik annyi és oly határtalan hűséggel Felséged iránt, mint én, és aztán még inkább, mert Kegyelmes Uram az én alázatos kérelmem következtében senkit sem méltóztatott kihallgatni, de mindazokat, kik valami másrúl kívántak és mertek szólni, mint például *Schnepf*ekrűl, medvékrűl és efféle nagyérdekű közbirodalmi látogatókrúl és *indigéná*krúl, kegyesen elpattantani *(abschnalzen)* és [nekik] császári *dignitás*sal hátat fordítni méltóztatott. Én háladattal egészen *szaturál*va érzem magamat és bizonyos vagyok, szintoly nagy örömöt érzett volna, mint én most érzek, annak idejében a bohó Hofer is, ha ti. őt el nem felejtik, de *a tempo* megküldik neki a felszabadítási parancsot és aztán *pro rege et patria* nem puskázzák le, mint rühes kutyát. De ha az én jó császárom már annyi kegyességgel viseltetik legőszintébb szolgájához, ki nem tud ugyan hízelkedni, *„der es aber gut meint"* (legalább magára nézve), akkor ígérje meg Felséged, hogy ezentúl semmi legkisebb *koncesszió*t magából nem fog *extorquál*tatni. Kérem, ígérje ezt meg: miképp azon *koncesszió*, melyet gr. Apponyi Felségedtűl kicsikarni merészlett nemzetiség tekintetében, valamint az egyedüli és legelső volt, úgy az egyedüli és utolsó is maradjon; mert másképp ezen arcátlan magyarok, kik *insatiabilis*ek és kiknek *indiszkrét* viszketége nem ismer határt és kik O'Conneltűl – ki szinte oly patrióta bolond volt, mint ők – vajmi jól megtanulták, hogy *abschlag*ra mindent el kell fogadni, bizonyosan császárom feje fölibe fognak nőni.

És miután eső esik, és Felséged se parádéra, sem medvevadászatra nem megy, nehogy szép időben legyek kénytelen státusdolgokkal Felségednek becses idejét elrabolni, ez alkalommal Felségednek figyelmébe még némieket ajánlani bátor vagyok.

Nem mondhatom, mily kéjérzet lüktet ereimben, ha meggondolom, hogy Felséged engem barátjának tart, mert az Istenek semmi szebbel nem ajándékozhatják meg a halandót, mint

nagy embernek barátságával. Így szól legalább Seneca – és ekképp ezen szándéknak becse még sokkal magasabbra nő, mikor halhatatlant érint, mint Felséged, ki e jó szerencsét nagyobb mértékben tudja megméltányolni, mint a népnek valami poros *exemplár*ja. Én ugyan magos nemigen vagyok, de mindenesetre igen historikus, és miután ilyenekre rendszerint rákenik a sok pöknyalók a nagy titulust, magamagától folyik, (ha ti. Senecának igaza van), hogy barátságom által személyemben Felséged nagyobb kincset bír, mint a közbirodalomnak minden *aktívái*. És hogy én igen historikus és ekképp igen nagy vagyok, azon tán nem fog senki is kételkedni, mert hiszen ha a Neu-Östreich bármily nagyon vénül is meg, tudom, soha nem fog a negyvenmillió keveréknek emlékezetéből kiesni azon *noch nie dagewesenes factum,* hogy egy Lothringen–Habsburg-féle isteni ivadék annyira lealázta volna magát, mihez képest oly alacsony egyéniséggel köt *alliance*-ot, mint én vagyok.

Ámde nagy ember felette kevés van, és afölött Felségednek legkisebb talentuma sincs az igazán nagyokat kiszemelni, és e tekintetben is nekem kell segítni és súgni. Miszerint alázattal kérem Felségedet, engemet kivéve soha senkit ne nevezzen barátjának, és soha senkinek ne is köszönjön, mert ilyes alacsony frázisok mindig elhomályosítják a császári fényt, és ahelyett, hogy ily manőver, mely úgysem lehet soha is őszinte, felemelné a jobbágyot a nap felé, okvetlen a császárt vonja le porba; és ki a korpába keveredik, azt, mint a példabeszéd tartja, *inomisse* felfalják a *salva veniá*k.

S ha ily gráciát legalább meg tudnának becsülni a háladatlan emberfiak! De korántsem. És minden kérdésre kiterjesztve, nyújtsa Felséged valakinek csak kisujját, és tüstént megragadja mind a két kezét, ezért jótállok.

Felséged e tekintetben azonban úgysem felejtette el soha is magát, mit nem dicsérhetni eléggé, mert tudtomra legalább még senkinek nem mondta: „Barátom" vagy „köszönöm", min nekem sokszor vajmi erősen kellett bámulnom, és eldönthetlen új bizonyságul szolgál, hogy Felséged valóban császárnak van teremtve! És ugyanis Felséged igen *mediocris studiosus* volt és felette keveset és rosszul tanult, és mégis – úgyszólván isteni ih-

letés vagy állati *instinct* szerint ismeri a kormányzási kellékek fő titkait! Felséged még messze és nagyra, sőt tán még magasra is viheti!

Napóleon például annyira elfelejtette néha magát, hogy közvitézeit gyermekeinek és hadnagyait barátinak nevezte, és meg kell vallani, egypár ilyen szó oly *enthuziazmus*ra ragadta hadait, miképp több ízben, ha akarta volna és csak erre koncentrálja minden erejét, úgy lecsépli az osztrák zsoldosokat (kiknek soha nem köszöntek, de legfeljebb meg voltak velük elégedve *über ihre schöne Haltung*), és barátságos bánásmód által annyira lekenyerezi Ausztriának népeit, miszerint most Felséged dicső családjával együtt tán Frohsdorf szomszédságában, mint valami *rentier* vagy *industriel* rághatná körmeit mulatságul, de bizonyosan nem parancsolna negyvenmillió egyénnek, és időtöltésül nem kínozhatná bár legkisebb embertársát is; de legfeljebb a házi macskát. Igen, de végén csattan az ostor, és valjon miképp végzette az *inconsideratus* hódító földi pályáját? Mint leláncolt sas sziklaormon. És valjon mi vezette oda? Az, hogy igenis sok fába vágta a fejszéjét, egész Európát maga fölibe rántotta, dicsszomjának nem bírt határt vetni, mindent kockára tett stb.? Korántsem! Elsüllyténék mindez nem oka, mint sok tökvelő hiszi; hanem egyenesen az, hogy sokszor ereszkedett le a többi emberek nívójára és nem sáncolta magát császári fénytűl elégségesen körül. Szinte így járt a polgárkirály Louis-Philippe. Ez pláne túladott minden etiketten, és francia népével igazi *frère et cochon*-féle komédiát játszott, honnét aztán mint egy alkalmatlan pajtást *sans cérémonie* nagy pajkosan el is riasztották. *Bon voyage!* És valjon miért? Tán azért, mert kimondhatlan fösvény volt, vagy mert egyedül furfang és korrupció által kormányzott? Korántsem, mert mindezt a könnyelmű franciák észre sem veszik, hanem egyenesen, mert túladott minden királyi *dignitás*on, mely népeknek olyannyira imponál.

Mily gyönyörű kontrasztban áll ezen képekhez Louis XVIII.-nak dicső kormányzása, ki soha nem lépett ki azon nimbuszból, melybe őt Isten állítá, és jóllehet nagy podagrájának dacára mindig erősen megszaladt, mikor Napóleon bűzét csak távolrúl szagolta is meg, és kétszeri *triumphus*a végett az

átkozott párizsi *Witzling*ek őtet ezért Louis *deus-fois-neuf*nek keresztelték és Louis *biscuit*-nek bérmálták – jóllehet nemcsak Labédoyère-t, de még dicső Neyt is, mint kaján árulót lepuskáztatta. Neyt, ki a *personificált enthuziazmus* volt, és ágyúdörgés hallatára mindig úgy elvesztette fejét, hogy mint bőszült nyargalt, nyargalt, de soha hátra, mindig előre, és kinek nemes vérében és egyenes lelkében de egy árulási csepp, egy szikra *falsum* nem volt; jóllehet, mondom, ily gyönyörű vérnek kiöntésével rútul bepiszkolta magát, mégis vajmi szépen fénylett (ti. Szent Lajosnak unokája), mert soha nem felejtette el magát, mindig és minden alkalomnál király maradt, bárhová is ült le (mert járni nemigen tudott), akár királyi székre, akár közönséges székre, akár lyukas székre – és ezen imponáló állást *summa cum dignitate* életének végpercéig is fenntartotta, és azért ezredek után is nagyobb igazi fényben fog állani a háladatos jövőkor szemei előtt, mint lidérc Napóleon vagy *commercialis* Louis-Philippe.

És mi Napóleont illeti, még *transeat*, ha magát oly közönségesnek csinálta, mert hiszen mi volt a szegény? Nem egyéb mint tetves *roturier*, kit Barras tett valamivé, és ki nem mesterkélt, de igazi fényben csak akkor kezdett egy kissé ragyogni, mikor boldogult Ferenc császár, szokott őszinteségénél fogva, kínjában vagy csupa szimpátiából neki át- vagy inkább eladta Marie Louisát, és ezen jó alku alkalmával, mint mondják, szünetlen azon francia fény[es] frázissal dicsekedett örömében, mely így hangzik, de magában persze semmit sem mond: *tout est perdu hormis l'honneur*. Igen, Napóleon tehetett így, kire én soha nem adtam egy batkát is, mert oly szerencse-vargányák, mint ő volt, kit egyedül véletlen és szemtelenség csigázott fel az uborkafára, soha nem érnek egy fakovát is, és mindenki örvend, kacag, rivalg, ha egy ilyféle *monsieur* magas helyzetéről lepotytyan és seggre esik. Hiszen saját magamat éppen nem kellene ismernem, ha a *parvenü*kről másképp ítélnék.

Napóleonnak az *imposztor*nak egyébiránt Milánó körül vannak kis érdemei, ezt nem tagadhatni. Ez Felségednek éles szemét el nem kerülte, mit egész Európa tapssal fogadott, és hű népei örömriadásra fakadtak, hogy nagy bölcsességű lovagi

császárjuk és triplás királyuk stb. stb. az érdemnek kiadja kellő jutalmát. Napóleon az *aventurier* cselekedhetett így, és én is mindenkit, bár a legpicinyebb tagját is az új monarchiának barátomnak nevezem (mi még nem jelent annyit, mintha azért *viceversa* én is barátja volnék), és még egy pohár vízért is alázatosan elmondom köszönetemet. Legelsőbben is, mert ily humanitás *favorit* miniszter részéről csak növelheti óriási és mindennap növekedő *popularitás*omat és aztán, mert ha oly igen szépen köszönök csak egy pohár vizecskéért is, ez *per methodum inductionis* némieket, sőt tán sokakat arra *indukál*hatna, hogy víz helyett, mely Magyarországon, mint mondják, nem oly jó, mint a bécsi *Kaiserwasser*, kivált nyáron, nékem néha-néha valami mást is *offerál*janak, mi egy kissé becsesebb, mint a víz, és becsületes, de szegény legényre, mint én vagyok, vajmi jól el is fér. Igen, de az, mit Napóleon tehetett és mit én is tehetek, az nem illik oly császárhoz, ki az apostoliság mellett azt is magára foghatja, hogy ereiben Árpád vére buzog, mit a magyarok szinte elhinnének, mint sok más efféle *invenció*t – és tán azon jól ismert észrevétellel fűszereznék, mely ezen *praetendált genealógiá*t e szavakkal oly *grafice* illusztrálja: 'Apádé, de nem ám Árpádé'. Oly szőrű és színű *specialitás*okat, mint én vagyok és Napóleon volt, a leereszkedés és humanitás tán még nem állít a karikatúrák sorába, mi egyébiránt még nagy és el nem döntött kérdés, azt meg akarom engedni, hanem hogy született császárnak magasabb hivatása van, mint barátkozni és köszöngetni, az előttem, mint minden okosabb ember előtt, oly tisztán áll, miszerint ismételve kérem Felségedet: olyannyira, mint Napóleon akárhányszor tette, és én is számtalan tekinteteknél fogva szüntelen tenni kénytelen vagyok, magát soha el ne vesse! Sokan azt *praetendál*ják, hogy a fejedelem szerettesse magát, mások pedig azon vélekedésben vannak, miszerint elég, ha félnek és rettegnek a népek tőle, midőn én, ki mindig gyűlöltem az *extrém*eket, azt mondom, a császárt ne szeresse senki, ámde ne is féljen tőle, de respektálja, és ez elég, mi természet szerint kirekeszt minden *familiaritás*t.

Született *dei gratia* császár oly magas tünemény, miszerint, mint már mondám, ő sokkal közelebb áll Istenhez, mint példá-

ul vakondokhoz, mihez képest neki sokban nem illik, sőt nem szabad oly úton és oly módon járni, mint közönséges embernek. Például N. N. bizonyosan nem nevezte Sobieskit barátjának (mégis tán igen, mikor a török nyakán ült, ti. nem ő a török nyakán, de a török az ő nyakán, *post periculum* azonban bizonyosan nem), és nem is köszönte meg szóval csekély szolgálatát. És ezt igen bölcsen tette, *denn man muß sich nichts vergeben;* de ivadéka (nem Sobieskinek, de N. N.-nek) *de facto* azáltal bizonyította be forró háláját, miszerint szépen átvette a szétszakított Lengyelországnak rá esett porcióját, és *acquirált* jobbágyainak boldogságát atyai tempója szerint előmozdítván, soha de egy percig sem indult meg szíve helyreállítási keserveinek kétségbeesési siralmán. Így Felséged is, mint gyönyörű gyümölcse a gyönyörű törzsöknek, megcsókolta ugyan muszka cárnak kezét, és mint akkor még furfangos fiatal róka, vajmi mulatságosan bolonddá tette az elbízott vén medvét, de aztán, mikor kirántotta Felségedet a szurokból, mely már torkáig meggyűlt, és Felséged csakhamar fiatal rókából komplett *tigre royal*lá nőtte ki magát, bizony eszében sem jutott, hogy barátjának ezen kis *Gefälligkeit*ért szóval köszönjön, de azáltal bizonyította be háládatát (és ezt is hasonlóul igen bölcsen tette), hogy *wegen höherer Staatsrücksichten*, az én tanácsomra, vagy mit is mondok, az én alázatos kérelmemre, elfoglalta Oláhországot és Moldvát, melyekben meg is maradunk, ha egymást tökéletesen megsemmisítik Szevasztopol alatt, *intra et extra muros*, muszkák, angolok, franciák és kivált a piemontézerek, mit szívemből óhajtottam és, megvallom, mint bizonyos eredményt biztosan *anticipál*tam is.

Tudom, sok ellenségei Ausztriának azt fecsegik, éspedig *à la* Rossini *crescendo*, hogy oly *pfiffig* Machiavelli-család, mint az osztráki dinasztia, teljességgel nem állhat meg lábon, de előbb, mint valaki gondolná, *inomisse* belébukik azon sok árkok egyikébe, melyeket legkülönszerűbb formákban és dimenziókban századok óta minden népeinek, kivált a magyaroknak számára lankadatlan ásogat. És megvallom, én is ezt gondoltam, és 1848-ban azt hittem, hogy valóban már finaléját üljük a tartufe-i komédiának, és azért voltam oly bátor a barikádokra állni,

mert ott a fenyegető általjános hajótörésben, minthogy a barikádok többnyire fenyőfából készültek, előbb remélhettem találni valami olyféle gerendát, mely a vízben el nem merül, mint bárhol egyebütt, s melyre ülve ki bírnék tán szerencsésen *pocskározni* valami közel fekvő partra. Jaj, de csakhamar átláttam, mily felületesen szittam magamba az osztrák históriát, és ekképp egészen elkerülte figyelmemet, hogy oly császári faj, mely Ottokárt (mint ezt Grillparzer *à la barbe de la police de Vienne*, persze nagyon kímélve, de mégis elég hűségesen lefestette) oly *ingeniose* igazi lóvá tette; mely Sobieskit betű szerint fogadatlan prókátorként jutalmazta meg, és a Bécsnél elesett lengyelek vérét azáltal fizette le, hogy elkoncolt hazájuknak véres harmadát legnagyobb gusztussal *savouriroz*ta és *savouriroz*za maiglan; mely hős Wallensteinra kajánul ráfogta a felségárulási bűnt, miképp ne csak vagyonát rabolja, életét eloltsa, de még becsületét is sárba gázolván, jó hírét és nevét örökre bepiszkolja, lepökje; mely Rákóczival szintily gyalázattal bánt, és az ezerszer rászedett magyaroknak, kik egyeneslelkűségben nem tudtak kifáradni, alacsony hitszegéssel mindent ígért, mikor megszorult a kapca, és aztán *systematice toties quoties* megcsalta; mely nem pirult saját gyermekeit, Mária Louisát a francia nagy pasának, kit lelke mélyéből gyűlölt, betű szerint eladni, csak hogy el ne aprítsák és ekképp nyomorult császári fényében *tant bien que mal* tovább is megmaradhasson, és ellenségét a rokonság szép lárvája alatt annál bizonyosabban elszenderíthesse, és *suo tempore* annál könnyebben döfhesse hátulról szívébe a kést; mely soha nem mondott és soha nem tett semmit is *arrière-pensée* nélkül és hogy ne csatolt volna minden frázisaihoz és *demonstratió*ihoz többféle *échappatoire*-t, mely lelkülettűl *imbibál*va, kivált Magyarország átellenében és újabb időkben oly perfekt és patent ügyességgel járt el, miszerint minden lépteiből váltig kilátszik a Machiavelli-köröm; nem, nem, oly faj, mely századok óta első fundátorán kezdve mai napig az emberiséggel ily csúfot űz, ily komédiát játszik, éspedig szinte *crescendo* mindig, és még nemcsak el nem bukott és gyökerestűl ki nem dűlt, de azon szamarak és bolondok száma, melyeket rászedhet, misztifikálhat, megcsalhat, sőt melyek magok csípik meg magukat az álta-

la mindenütt ügyesen kirakott halkosarakban, naprúl napra, órárúl órára magasabbra nő, és már most hossza-vége nincs; nem, ily faj, melyet mindezek dacára még számtalan önálló egyén is meg nem szűnőleg kiénekel, feldicsér, sőt egekbe csigáz, ily faj valóban valami láthatlan *influxus* által van *protegálva*, mely határtalanul erősebb, mint emberi protekció, és mely faj ekképp, kivált mióta annyira szaporodik, éppen oly kevéssé kiirtható, és oly erősen meg fog állni Istentűl rendelt posztján, valamint tengeri nyulakat is, ha egyszer jól befúrták magukat valahol, sem róka, sem farkas, sem reguláris vadász, de még csak méreg sem piszkálhatja lyukaikból többé ki, sőt nem ugyan vitézségüknél, de furfang eszüknél fogva, elvégre ők fárasztják ellenségeiket agyon, és ekképp elvégre *triumphanter* tartják fenn magukat Istentűl rendelt dominiumokban, magától értetődik, az erdőnek kétségbevehetlen hasznára és a földgömbnek különös feldicsőítésére.

[37. BACH, A FŐSÚGÓ]

Bach: Én, Kegyelmes Császárom, úgy jártam, mint Zacharias Werner. Ezen szentet Rómába vitte magasabb ihletés, jóllehet azon titkos szándékkal, hogy ott mint Luthernek egyik vajmi lelkes és tevékeny adjutánsa kellőleg kikutassa és aztán derekasan kicifrázza és kikürtölje a római skandalumokat. És valjon hogy járt a szent búvár? Tán nem talált elég piszkot, melyet a bámuló világnak és ilyféle *trouvaille* fölött oly szívesen kacagó evangelistáknak kitálalhatott volna? Éppen nem, sőt ellenkezőleg, sokkal többre akadt, mint amennyit legvérmesebb *expectatió*jához képest találni reménylett. Most az ember azt gondolná, hogy ily *embarras de recherche et du choix*-féle helyzetben szintúgy sáfárkodott, mint farkas, melyet a véletlen bevitt valami birkaakolba és mely, mint mondják, eleinte nemigen tudja, a levesnél vagy a pecsenyénél kezdje-e meg ebédjét, de csakhamar eszére jön és minden ceremónia, rend és diszkréció nélkül, ha a komondorok el nem riasztják, tökéletesen és vajmi szaporán kitisztítja az egész aklot minden életből. Zacharias azonban nem így cselekedett. És most megint azon vélekedésben lehetne az ember, miszerint ennyi skandalumot, meny-

nyit Rómában tapasztalt, különösen rossz szaga miatt, nem volt képes megénekleni, és valóban nehéz is valami *cloaca* felett verseket komponálni, s ekképp hovahamarább odébbállott, Szent Márton képe alatt még több gyertyát gyújtandó. De nem, és mindazon Augias-féle alom, melyet Rómában tapasztalt, s mely nem egy römait indíthatna arra, valjon nem tenne-e bölcsen, ha valami tisztább akolba állana, rá, Zachariás mesterre éppen ellenkező hatással volt: mert ő azáltal, mit látott, ellentállhatlan vágyat érzett magába a római nyáj sorába lépni, és ekképp lutheránusból pápistává lett. Mely csudát ő ekképp motiválta, hogy oly vallás, mely annyi piszok közt, mint amennyi Rómában gyűlt halomra, majdnem kétezer évig fenn tudta tartani magát, sőt a sok piszok úgy növeli a pápisták számát, mint például a guánó is vajmi csodálatosan szaporítja a mezei *procreatió*t, ily vallás nem lehet emberi készítmény, de kézzelfoghatólag tisztább és jobb szagú szférákban veszi eredetét. És miután megtudták a bíbornokok, sőt maga a pápa, Zachariásnak ebbeli *defrecál*t nézetét, azt mondják, mindennapi vendégük lett, mert a megtért szent szónok minden szentségének dacára különösen nagy amatőrje volt a zsíros nagy falatoknak, és elvégre Rómából, hová gyalog ment és honnét a *Bekehrung* után postalovakkal jött, végig híven megmaradt új vallásában, legtöbb gazdag bécsi pápista családok által kellőleg invitálva, elősegítve és meg nem szűnő taps által feldicsérve; míg végre Dornbachban herceg Schwarzenbergtől tisztelve és ápolva, már számos évek előtt elszenvedett.

Személyemre, Felséges Császárom, a híres Wernernek ezen most érintett isteni ihletés által provokált hitváltoztatása betűről betűre illik, csakhogy én nem hitemet változtattam, mert hála Isten úgyis a *sola salvificá*ban csúsztam a világba, de politikai hitvallásom vett egészen *opposit direkció*t és, esküdni mernék, szinte isteni ihletés által. Mert az Isten szemeimet annyira felnyitni kegyeskedett, hogy most egészen tisztán látom, mily kimondhatlan nagy szamár voltam, csak egy pillanatig is azon megmentő gerendát, melyre ülve odább úszkálhatnék, a barikádokon keresni, holott már Meidingerben, mikor franciául kezdtem tanulni, ezen sort olvastam, „*allez toujours avec le pou-*

voir", és most igen jól tudom és e tekintetben tökéletesen tisztában vagyok magammal, hol keressem és hol fogom találni azon buckót és törzsököt, melyre ülhetek és mely nekem piedesztálul szolgálhat.

Felséges Uram, Felséged egészséges egész ember, vagy mit is mondok: egész császár, nemde? És azért ne tegyen semmit Felséged, *nur keine halben Maßregeln*, de folytassa eddigi eljárását szigorúan, következetesen végig. Hiszen a nagy viharok után már szinte a kikötő torkában vagyunk, csak még egy kis kitartás, és benne termünk. Az éltesebb magyarokkal, kik bent laktak a paradicsomban, semmi okosat nem lehet kivinni, mert ők ellentállhatlanul úgy vonzódnak a régi állapothoz és most tán a muszkákhoz is, mint mágnes éjszak felé, ezeknek előbb mind ki kell halniok, és e tekintetben naprúl napra világosabb lesz a kilátás, mert, hála Isten, kivált a sok szekírozás által rendre kidűlnek alkalmatlan Jellačiccsal együtt, kinek segítségére tulajdonképp nem is szorult Felséged, és mégis *post periculum* ezen *hisztrió* (ti. Jellačić) most azt *praetendál*ja, hogy ő volt a *salvator*. De szerencsére, mint mondják, annyira elsavanyult, elsárgult és elfásult, miképp elhitványodott személyessége ezentúl nemigen fogná megzsírosítni a káposztát, és nemsokára el lehet mondani felette: *requiescat in pace*. Én mindent a fiatalabb generációtúl remélek és várok, mely jóformán még csak nem is kóstolta meg a magyar és *constitutionalis* életnek oly kimondhatlan édességeit, és efölött olyannyira bécsi lesz, sőt nagymértékben már azzá is lett, hogy aztán ezen jó fiúkákkal úgy bánhatik kegyelmes Császárom, mint kénye-kedve tartja.

Felségednek annyi módot adott kezeibe a gondviselés, negyvenmillió alattvalóit ha nem is boldogítni, legalább külsőleg kicifrázni, miszerint kár, sőt valódi bűn volna mindezen olyannyira célszerű módokat kellőleg fel nem használni.

Így például mily gyönyörű kormányzási *hypomoclion* a kamaráskulcs, és hányat kötelezett le már magához Felséged ezen valóban irigylésre méltó kitüntetés által, kivált, ha elengedtetik a *taxa*. Igaz ugyan, hogy a mostani prózai világban, mikor a buta emberek mindent haszonra redukálnak, nagyon-nagyon csökkent a kamaráskulcsnak poézise és becse, spedig elannyira,

miképp ha úgyszólván árkánnyal nem kerítjük be az illetőket, már alig lehet valakit megcsípni nagyságos kamarás úrnak, és aztán kollégám, Bruck, kit, megvallom, sokkal okosabb embernek gondoltam, mint tapasztalom, nem akar semmit is tudni a *taxa*elengedésről, mert ő azt mondja: „Azelőtt, mikor kevés kamarás volt, akkor ilyféle elengedés nem ütött nagy csorbát a *'Haben' rubriká*ban, valamint a legfukarabb földesúr sem bánja nagyon, ha például egy-egy elejtett medve után nem húz jövedelmet, de most, miután *kredit-pletit* kínálják meg kulccsal és sokat horogra és kerítnek, most már ily szép jövedelmet, kivált az igen nagyon *'gekränt' aerarium*nak állapotjához képest, teljességgel nem nélkülözhet. És igaz, az innen kerekedő státusjövedelem igen-igen elősegíthetné Felségednek magas céljait, és én is szaporíthatnám a nagyobb jövedelem fejében egy kissé irkafirkahadamat, mely éjjel-nappal ír, ír és csak mindig ír, de már nem győzi és ekképp szaporítni kell. Ha teszem (így okoskodik Bruck), csak egymillió kamarás kreáltatnék, kétszáz arany *taxát* számlálva egy-egy darabra, ez kétszázmillió aranyat képezne, mely summával aztán legalább egy darabig csak el lehetne manipulálgatni és *qui habet tempus, habet vitam.*" Igen, de Bruck, kegyelmes Császárom, ki igen szeles készítmény és teli van *aventurier* fogásokkal, azt hiszem, e tekintetben is semmeringi utakat vagy spanyol kastélyokat épít; mert én jótállok, hogy az egész közbirodalomban nem egymilliom, de tán egyetlenegy oly hóbortost sem fog mai időkben találni, ki egy oly ostromba kulcsért, mely a világnak de egyetlenegy lakatját sem nyitja fel, kétszáz aranyat elfecsérleni kész volna. És ezért a *taxá*ról jobb egészen elhallgatni, mert ez úgy felriasztaná nemcsak azokat, kiknek hátán még nem lóg semmi, de alkalmasint még azokat is, kik már meg vannak lógva, miszerint *nachträglich* tán nekik is *compareál*ni kellene a körmöciekkel, hogy valóban egy általános *Kammerherr-desertió*túl, sőt rebelliótúl méltán lehetne tartani, minek elejét Felséged szokott státusbölcsességéhez képest azáltal veheti, ha szigorúan meg méltóztatik parancsolni, miképp valami e tekintetbeni *taxá*rúl nemcsak szólni, de még gondolkozni se legyen szabad ezentúl. Még *taxa* nélkül is elég nehézséggel fog járni a kamarás nagysá-

gosoknak szaporítása, mert ily hiábavalóságért legtöbb nem akarja magát kitenni azon minden oldalról ráhullandó csipkedések, szemrehányások és legyaláztatások fullánkjainak, hogy őt is, mint békát veres posztóval, egy ízetlen sárga *quastli*val meg tudták csípni, és e tekintetben, noha nem egy hetedik ágozatú (most, mint mondják, néhány generációt szívesen elengednek, hip, hip, hip, hurrá) örömtől pityeregni kész, ha kulcsánál fogva egy teremmel beljebb fúrhatja magát a dalai láma székéhez, mint a többi kulcsatlan emberi sepredék, azért bizony legtöbb magyar mostanság még nemigen bánja, ha örökre kerülheti is a közelebbi udvari kontaktust, sőt alig bírhatja eltűrni azon lealáztatást, melyhez képest oly sokszor parancsolnak rá, miképp mint Fido *savant*, a híres pudli, *strahlend vor Freude aufwartol*jon és Európának elbolondítására ő még köszönő állásba is tegye magát s valjon miért? No, természet szerint azért, hogy őfelsége honát hét részre szétszakítni, fajtáját legázolni, lepökni, számtalan vérrokonait *sine fine* kiűzni, bezárni, meggyilkolni kegyeskedett és most még azon szíves ajándékkal viseltetik iránta, miszerint nemzetiségét végképp kioltsa, megsemmisítse, mi természet szerint legőszintébb háladatot érdemel, és ki oly buta vagy konok ezt át nem látni, az bizonyos lehet, miszerint neve tüstént beleíratik a fekete könyvbe, a mostani *corpus juris*ba, és ha őt ily erős *crimen laesae majestatis* végett nem is láncolják tüstént le vagy nem is akasztják rögtön fel, Isten igazára úgy meg*vexál*ják, miszerint okvetlen *desperáció*ba süllyed, *desperál*t egyén pedig és kivált *desperál*t egész nemzet ha elnémul és neki kérni, de még csak jajgatni sem szabad, oly mérges kútfő, mely veszélyesebb lehet, mint Mózes idejében a Veres-tenger dagálya. Az embereket nem nehéz megcsalni, kivált a magyarokat, spedig nem azért, mintha nem volna eszük, hanem mert oly könnyen olvadoz szívük, ha szíves szót hallanak s velük emberségesen bánnak. *Man muß es daher feiner anstellen*, mert ha észreveszik, hogy a horogra még csak valami becsesebbet sem függesztenek, mint *quastlit* vagy pántlikát, akkor okvetlen soknak eszébe jut (és Isten mentsen, miképp *dies zur Wahrheit werde*), hogy tán jobb volna a halászt megharapni, mint horgába harapni.

Orsova környékén medve tanyázott. Különösen szelíd és jószívű legény; noha nem volt domesztikálva és annál kevésbé kiiskolázva. Senkit sem bántott, és még különös kárt sem tett, mert csupa szerénységből négy hónapon át talpát nyalta, a többi nyolc hónapon keresztül pedig rendesen erdei gyökereken élt és csak rendkívüli esetekben indított néha hadat egy-egy méhkas ellen, és annak tartalmát vajmi kínos díjért teljes *resignatió*val nyelegette. A határ birtokosa azonban, noha igen félt tőle, vagy inkább azért, mert félt tőle, nem szenvedhette; és kipusztítása el lőn határozva, miután minden szőrös sorsosát, sőt saját családját is már azelőtt a permanens hajtóvadászatoknál fogva lesütötte, ledorongolta, szétmarta az ezen *species* ellen felhuszított vadász-, paraszt- és kutya-millió. Most csak ezen egyetlenegy *exemplár* maradt hátra *(le dernier des Abencérages)*, és mint mesélik, az eldugott magyar korona mellett állt őrt. De miután, mint mondám, végképpi kitörlése a nemzetek sorából, vagy mit is mondok, az állatok sorából el lőn határozva, de ily műtételt a határ birtokosa nem mert *aperte* végbehajtatni és őt is *simplicissime* felakasztatni etc. etc., mint a többit, mivel igen jól tudta, mily nagy szimpátiával viseltetnek hatalmas szomszédjai a szegény maradék iránt, és nem fognák tűrni és engedni, miszerint kegyetlensége még azt is eltiprassa, természet szerint azon gondolatra jött a határnak birtokosa, hogy *stantibus rerum circumstanciis* legildomosabb volna a hátramaradt fiút minden lárma nélkül lekenyerezni, megcsípni, és mikor szerencsésen már benn van a csapdában, bőrét *sans façon* lehúzni és azt *pro aeterna rei memoria* a magyar múzeumban az *antediluvián* csontok fölibe akasztani.

Tehát minden lárma és hajtóvadászat nélkül (melynek végnélküliségét a civilizált világ már nagyon megunta, s végképp tán belészólhatna) ildomosan be kell csípni a medvét, ez került most napirendre! S valjon miképp járt el a határbirtokos ezen kényes operációban? Mert a medve okosabb, mint azt sokan hiszik. Legközelebbi tanácsosainak sugallására, kik ebbeli státustudományukat báró de Manx recipéiben szedegették, bekenette a határbirtokos hintajának rúdját mézzel, mert nem kerülte el éles figyelmét, hogy a barna legény nagyon szereti az édeset

és eszerint, mert igen torkos és efelett erősen szamár állat, *probabiliter* nem is fogná észrevenni, miszerint a mézhártya közt kemény fanyárs van, de ismert lelkesedéséhez (vagyis inkább mohóságához) képest valószínűleg oly nagyokat fogna nyelni a magyar ruhában, vagy mit is mondok: mézbe mártott rúdon, miképp az a másik oldalú kapun megint ki fogna bújni, mikor aztán egy szegedi menyecske és húszezer zsandár segítségével könnyen lehetne elkészülni az utolsó mohikánnal.

És *richtig* eljött a medve, és a mézet nagy szépen le is nyalta, és rendesen akárhányszor megkenik a rudat, ismét lenyalja, mi már többször történt, mert a határbirtokos még mindig nem hágy fel ezen vajmi *witzig*-féle megcsípési *plánum*mal, sőt erősen hiszi, hogy elvégre mégis befalja a rudat magát is, ha ti. valami magyaringerlőt és *délicatesse*-t kever a mézbe (mint például paprikát vagy túrós lepényt), mely a császári lakomából megmaradt. A medve azonban fel nem ül, sőt ha eleinte kínjában mosolygott is efféle otromba *suppositió*n, most már bőszültségig felmérgesül, hogy őt annyira megvetik, annyira legyalázzák, miszerint őt a világ előtt oly karikatúrának állítják, melyet még könnyebb szerrel lehet elbuktatni, mint a fortélyosan kijátszott spanyol bikát fövényre teríti baron Montijo spanyol bel-, azaz bikabél-miniszter.

Nem, nem, kegyelmes Császárom, ily otromba fogásokkal az embereket többé el nem csábíthatni, és kivált a magyarokat nem. *Das muß man feiner anstellen.*

Az én meggyőződésemhez képest, miután a fejedelem olyan, mint nap, mely mindent felvilágít, a többi emberfiak pedig meteorkövecskék, legfeljebb kis planéták, melyek nem világítnak, de nem is világíthatnak és egyedül a naptól kölcsönzik fényüket, az én meggyőződésemhez képest a fejedelemnek fő hivatása jobbágyait megboldogítni, és ha a szamarak nem akarnak boldogok lenni, és őszvérileg megbicsakolják magokat, őket *sans façon* boldogságukra kényszerítni. És ezen eldönthetlen igazság alapján a kamaráskulcsot felséges Császárom jobbágyainak nem mint csábítószert, nem mint valami *gráciá*t kell nyújtani, de nekiek egyenesen kötelességül tenni, ceremónia nélkül rájuk parancsolni, hogy ne mulasszák el a boldogságért idő-

vesztés nélkül alázattal esedezni és azt háládatos szívvel elfogadni. Ha ily formákba öntetik a dolog (és a józan *disztinkció*k mindig ily üdvös eredményt vonnak maguk után, nemde, kegyelmes Császárom), akkor egészen más világban állíttatik a dolog, és nem az a kérdés többé, valjon akar-e Fejesházi őbüszkesége *et Co.* kulcsot vagy sem, hanem hogy mi kellemesebb neki, kétszáz aranyat fizetni kulccsal vagy négyszáz aranyat kulcs nélkül? És valjon ily taktikát, ily *manipulatió*t mi hátráltathat? Semmi! Mert hiszen valamint Nagy-Osztrákiának egyetlenegy fiától sem kérdezik, ha arra való, akarsz-e katona lenni vagy sem, de neki vagy fel kell tenni a csákót, vagy fizetni, ez bár tessék, bár nem, úgy szeretném tudni, valjon ki volna az, ki nem lenne kamarás, ha arra Felséged által felszólíttatik? Mikor ti. egyrészről nyomorult kétszáz aranykáért becses aranykulcsot is kap, szépen hangzó nagyságos címet is kap, és Felségednek *gráciá*ját is, szent személyéhez közelebb jutván, megnyeri, vagy másrészről négyszáz aranyat tüstént megvesznek rajta, és ha másképp nem megy, *„ohne Weiteres"* kibecsülés útján, és efelett nemcsak nem kap semmit, de őt pontosan feljegyzik a *vexál*andó és kiirtandó dögrovásra, minden ajtót orrára csapnak – és mi ennél még sokkal több, ha Felséged minden alkalommal, mikor ily rühes birkát meglát, az egész világ előtt oly *demonstratió*kat tesz, mikből kézzelfoghatólag kimutatkozik kegyelmes császár[já]nak őiránti antipátiája, és hogy vele nincs megelégedve. – Ennek aztán persze legnagyobb hatása van, és mondhatom, semmi nem növelte Felségednek tekintetét és hatalmát annyira, mint azon minden alkalommal tanúsított kegyes leereszkedése, melyhez képest Felséged nem hagyja a büntetési műtételt hű bíráinak és szünetlen mozgásban levő bakóinak át, de személyesen saját maga is büntet, részint azáltal, hogy valami udvari bohózat alkalmával az elítélt ürüvel nem ázól, de ahelyett néki megvetés jeléül rögtön hátat fordít, vagy őt apostoli szemeivel kettévágja, keresztülszúrja, vagy őt *simpliciter* lehortyogja, sőt pláne ebédre sem invitálja, melyhez csak az engedelmeseknek szabad ülni, és ezáltal is megmutatja, mily vitéz és mennyire bátor! Van ugyan sok szemtelen, de ezek már mind *intabulál*va vannak a nagy könyvben, spedig *primo loco*,

kik azt merik *praetendál*ni, hogy ilyféle komédia eljátszásához, mely még elbízott tentás suhanchoz sem illik és annál kevésbé apostoli császárhoz, legkisebb *courage* sem kell, valamint nem nagy merészség jele valakit, ki utcán sétál, magos erkélyről inzultálni és lepiszkolni, ha ti. a háznak kapuja erős, jól be van csukva és sehol nem mutatkozik valami rés, melyen az inzultált bebújhatna és aztán az inzultáló hőst nyakon csíphetné. Higgye el, kegyelmes Császár, több millió alattvalója van Cseh-, Magyar-, Lengyel- stb. országban, ki egy cseppet sem fél Felségedtől, ha mint férfiú áll férfiúval szemközt, midőn persze ha császári nimbuszával, zsandárjaival, *venális* bíráival, négyszázezer szuronyaival, kétezer ágyúival, szabad sajtójával stb. stb. stb. veszi magát körül, és így elbástyázva vív nemeslelkűleg és kitűnően lovagilag valaki olyassal *duellum*ot, ki legázolva, lepökve, leláncolva van és nincs más bástyája, mint inge és gatyája, akkor, magától értetődik, Felséged a bátorság legszebb fényében jelenik meg, az ellenfélre pedig vajmi könnyen kenhetik *poltron* hírét, valamint több éles szemű és mély eszű emberi természetbúvároknak sem kerülte el figyelmét, hogy rendszerint az, ki akaszt, több vitézséget mutat, mint az, kit akasztanak, jóllehet néha-néha oly körmös kis gyermekek is vannak, kik legalább annyi *satisfactió*t vesznek magoknak, hogy a hóhér szemei közé köpnek!

Ha Kegyelmes Uram oly éretlen teoretikus volna, és népeinek jó hajlamára, jó szándékára, jó hangulatára állítná kormányzási szisztémáját, akkor a kérdés egészen más tekintetet érdemlene. Miután azonban bölcs fejedelem ily érzelmekre, melyek alatt mindig valami mocsár, *solphatára*, sőt farkasverem lappang, bizonyosan nem épít semmit is, és ha teszi, okvetlen elbukik, mint a história bizonyítja. Ne kívánjon és ne követeljen ennek következtében Felséged az Istentől császári parancsa alá rendelt népektől egyebet, mint „engedelmességet", és aztán hogy ne untassák Felségedet úgyis hasztalan petíciókkal és ne sértsék szinte hasztalan *lamentó*kkal csak a nemzeti himnuszok zenéjét szívesen hallgató muzikális fülét.

Felségednek azon gyönyörű kvalitása, miképp szünetlen fogat vicsorítni méltóztatik, oly kormányzási előny, melyet nem

dicsérhetni eléggé. Mert ha, kegyelmes Császárom, nyájas leereszkedést mutat, vagy pláne, mint már fentebb érintém, valakit engem kívül barátjának nevez és csak egyszer mondja is ki ezen szolgai szót: „köszönöm", tüstént azon gondolatra jön kivált nem egy magyar, hogy Felséged belmozgalmaktúl fél, vagy a külföldi *constellatió*knak tekintetében tanácsosnak, sőt szükségesnek gondolja népeivel egy kissé megint kibékülni, és legalább *pro forma* megbarátkozni. És jaj akkor nekünk, kegyelmes Császárom, ha ilyfélét elárul Felségednek magatartása! Akkor tüstént nyakunkra tolakodik nemcsak a magyar faj, de a császárságnak minden népe, tán a zsidókat kivéve, és még ez sem bizonyos, mert a meg nem szűnő üldözése a magyaroknak és kivált az egybenhasonlítás a lefolyt boldog idők és a mostan alig elviselhető napok közt annyira növelte a magyarokhoz vonzó általános szimpátiát, miképp sok magyar nem *desperál* többé nemzetének isméti felvirulásán, és a többi népek is (kiknek Felséged, mikor nyakig benn voltunk a sárban, *constitutió*t ígérni méltóztatott) már vajmi erősen megbánták vakságukat, legfőképp a magyaroktúl várják azon *impulzus*t, mely Őfelségét arra bírná, hogy elvégre teljesítse ígéretét és *constitutio* helyett ne figurázza ki őket, mint eddig, folyvást valami szépen kipingált semmivel.

A magyarok számtalanszor tapasztalták és ekképp igen jól tudják, hogy Felségednek magas családjával csak akkor tudtak egy kissé boldogulni, mikor, mint a német mondja, jó mélyen benn voltak a „tentában". És miután e tekintetben mostanság is igazi tentatengerben úszunk, sejdítsék csak távolrúl is, hogy Neu-Östreichnek politikai *akció*i lefelé gravitálnak, és egész Európa előtt naprúl napra rosszabb-rosszabb szagba süllyednek, és én, Felségednek leghűbb mindenese, nem merek jótállni, miszerint nem leszünk-e kénytelenek ismét szétbontani azon gyönyörű építményt, melyet Felségednek bölcsessége és császári akaratja nyolc évnek leforgása alatt annyi pénzzel, annyi vérrel és annyi fáradsággal méltóztatott egekbe emelni és melynek úgyszólván csak teteje hibázik, és ennek hegyibe egyedül azon kificamlott jenkinek villámnyársaló találmánya, ki, mint mondják, elégségesen kiiskolázott egyén volt, mi azonban

a mi felfogásunk szerint legalább nemigen hihető, mert képe alá ezen infámiát írták: *„eripuit caelo fulmen etc. sceptrumque tyrannis"*.

S nem tagadhatni, kegyelmes Császárom, hogy gr. Buol őexcellenciája kimondhatlan ügyetlensége által, ki számtalan *bêtise* mellett meg nem szűnik még gr. Gorcsakovval is, ki most muszka külminiszter, ujjat húzni és meg nem szűnőleg veszekedni, annyira kompromittálva van Ausztriának politikája, és oly sötét felhők tornyosulnak körülötte fel, hogy egyedül Felségednek energiája és színészi talentuma ránthatja ki Ausztrákiának egy fazékba szorult *olla podrida*-féle népeit az őket már-már elnyelő tentatartóból.

Ha valami tőzsér sejti, érzi, tudja, hogy passzívái sokkal szuperálják aktíváit és ekképp már valósággal megbukott, úgy nem szamárpadra való-e, ha háztartását összeszorítja, mindentől visszavonul, *modest* szerepet játszik, gondolkodó képet mutat és mindenki iránt különös *deferentiá*val viseltetik. Bizony csak efféle padon leli igazi helyét, mert ily szimptómák után mindjárt kitudják a mai oly nagy számban kopóskodó vajmi éles szaglású indiszkrét kutyák, hányadán áll a dolog, és ezt kellőleg kiugatván, rögtön annyira felriasztják az egész világot az ügyetlen színész ellen, miképp aztán senki nem menti meg őt tüsténti bukástúl. Ily helyzetben az ildomos tőzsér, ha azelőtt elvonultan élt és csak *tête-à-tête* ebédelt feleségével, most *soirée*-ket, bálokat ád és mindenkit megtáncoltat, megitat, megetet; ha azelőtt sokat mulatott magányban, most ő adja legnépesebb társaságokban a tónust és taktust, ha azelőtt szerény volt, most goromba, ha pedig azelőtt sem volt igen udvarias, most még gorombább stb. stb. Éspedig mert ily taktika következtében senki – némi indiszkrét pedánsokat kivéve – távolrúl sem gyanítja, a rózsaszínű bőrben mily dög lakik; sőt egyenesen azt tudja, Krőzus bújt belé. Ily módon fog, tudom, szinte az én jó császárom is ritka komédiás talentumához képest eljárni; és eszerint ha eddig nem mutatott lágyságot, ezentúl még keményebb lesz; ha a magyarnak mindenét elrabolta, most még nemzetiségét is meg fogja gyilkolni, ha nem akarta hallani az általa üldözöttek kínhangjait és csak egyenkint eresztette ki a lyukból, ha eddigelé

csak kis jeleit adta, mint például a piemonti kakas-bohózatban, hogy nemcsak saját boldog népeinek, de más nemzetbelieknek orrára is vajmi szívesen rá szeretné csatolni az osztráki kapicánt, most egyenesen kiáll a síkra mint európai *arbiter* és *magiszter*, minden hatalmaknak bölcs leckéket, sőt ha megérdemlik, még nyírfavessző *memoriálé*kat is adandó; ha eddig szemfényvesztési építmények, *institútum*ok, ünnepélyek, diadalkapuk a tenger *beamter*ek, haszontalan zsandárok stb. stb. mellett oly állásba süllyesztek az osztráki pénzügyet, hogy a lukas erszényt már alig lehet befoltozni, most a világ elbolondítására Neu-Österreichnek pezsgő és nem *artificiel*, de természetes egészségét bebizonyítandó, még többet és többfélét kezdeni parancsol; ha eddig sokat ígért népeinek és szavát nem tartotta, most még többet ígér és aztán azoknak szájára üt vagy őket hűsre teszi, sőt szép magasra emeli, kik aztán oly szemtelenek, egy *dei gratia* császártól még azt is *praetendál*ni, hogy ő mint valami *komisz* ember megbecsülje adott szavát; ha eddigelé egy kissé megkímélte nemes és hű frigyeseit, a rácokat, és a horvátokban hagyott egy kis nemzeti érzést, most arcárúl lerántván a lárvát, hős Bayardként *sans peur et sans reproche* egyenes lélekkel, de császári bátorsággal nekiek tudtára adja, hogy ő Neu-Österreichben sem rácokat, sem horvátokat nem ismer, ilyesekre nincs szüksége, és nem is *capiál*hatja, miképp ragaszkodhatnak, mint egyébiránt elég haszonvehető *specialitás*ok, oly nemzetiségekhez, melyhez tartozni okos ember valóban szégyenlene. Ne húzzanak többet ujjat, sőt örüljenek, hogy a nagy németség kebelébe kegyesen felvétetnek, mert ez azon egyedüli mód, hogy marhákból emberekké váljanak, és ha nem engedelmeskednek és hálásan kezet nem csókolnak, soha többé apostoli császárjuk segítségükre és megmentésükre kezet nyújtani nem fog, de kezének csak kisujját sem stb.

Felséges Császárom, ki ugyan nem okos ember, éspedig nem mintha nem volna igen okos, hanem azért, mert sokkal több, mint ember, ti. császár és ekképp tulajdonképp nem okos ember, hanem okos császár, Felséges Uram, kinek tanácsra nincs szüksége, tudom, ily mesterileg fog apostoli tisztében eljárni és ekképp minél inkább szorul a kapca, az *impertinenciá*nak annál

magasabb grádusát kifejteni. Ez imponál, és ily taktika tartja fenn a fejedelemnek nagy fényű méltóságát és a státusoknak valódi hitelét.

S valamint a fent érintett tőzsérnek egyenesen kötelessége, hogy ily komédiát játsszon, mert ha ilyest nem játszik, tüstént tönkredönti hitelezőit, midőn ha egy ilyes, oly sokszor előforduló polgári drámában ügyesen szerepel, időt nyer és talentuma, szorgalma, takarékossága, jól kombinált spekulációi és tán szerencsés véletlen által megint partra mászhat és magával együtt megmenti minden *creditor*ait, szintúgy egyenes kötelessége Felségednek, ha csakugyan apostoli császároknak is vannak kötelességei, mit egyébiránt én elveimhez képest mindig fogok tagadni és ekképp ezen annyira szükséges eljárást én inkább *bene placitum*nak szeretném nevezni, melyhez képest Felséged szinte ily komédiát játszani kegyes lesz, míg mi addig mély státusbölcsességünkhöz és tökéletesen egybehangzó kormányi *experimentum*ainkhoz képest a nagy birodalomban mindent rendbehozunk. Miről, azt hiszem, Felséged tökéletesen meg lesz győződve (hogy ti. e tekintetben nem lesz hátramaradás), ha itt közbevetőleg minden kérkedés és fitogtatás nélkül Felséged magas figyelmét azon *faktum*ra vagyok bátor felhívni, melyből eléggé kiviláglik, mily eszes fiúk és nagy kapacitások vagyunk mi, Felségednek hű miniszterei, vagyis inkább mily tiszta mély és csupa kapacitás vagyok én, Felségednek leghűbb szolgája, mert hiszen az egész sok fáradsággal kombinált Neu-Östreich-féle terv, miért ne vallanám meg, az én munkám, melyen, úgy gondolom, nincs legkisebb okom is pirulni – és mely Felségednek új bizonyságul szolgálhat, hogy én úgyszólván Istentől *praedestinál*va vagyok kegyelmes Császárunkat inspirálni és jó gondolatokkal ellátni.

[38. A KAKUKKOS ÓRA]

BACH: Ha jól emlékszem, alig voltam tizenkét éves *Gelehrtheitsbeflissener*, mikor bizonyos látogatásnál egy nagy kakukk[os] falóra ötlött szemembe. Soha nem felejthetem el azon impressziót, melyet rám tett, mert ez egész életemre elhatározó lőn; és tudakolván, jól jár-e, az jutott tudomásomra, hogy nem

jár ugyan oly szoros pontossággal mint angol *kronométer*, de azért tökéletesen kielégítő *machina*, és mindenesetre sokkal rendesebben forog (mi egyébiránt még nem nagy feldicsérés) mint a Szent István tornyát ékesítő *Brater*, mely néha sebesen, néha lassan, sőt néha még visszásan is mozog vagy pedig nemritkán még egészen meg is áll. És akkor azon ellentállhatlan vágy támadt bennem, nem lehetne-e a Szent István toronyóráján, sőt még a jobban járó kakukkórán is egy picikét javítni, és okvetlen órás leszek, ha legközelebbi rokonaim és jóakaróim kitűnő *praecox sagacitás*omnál fogva nem találták volna mintegy isteni *invenció* következtében ki, hogy valamint Szent Péternek nem az volt tulajdonképpi hivatása, miképp halakat fogjon, hanem hogy embereket verbuváljon, úgy én sem születtem arra, mihez képest valami Bréguet-féle alacsony kézműves váljék belőlem, de az én misszióm nem kevesb, mint magas helyről dirigálni „Neu-Östreich"-nak újraöntését. Mert hol az erős egyesül a gyöngével, ott hangzik szépen a *fortepiano*, és miután Felséged az erős és én, legalázatosb szolgája vagyok a gyenge, okvetlen oly harangot fogunk mi ketten *viribus unitis* önteni, melynek hangja oly mágusi erőt fog a negyvenmillió *harlekin*-fagylaltra vagy inkább megfagyasztottra gyakorolni, valamint annak idejében Pán félisten is (igen, félisten, mi körülbelül annyi, mint egész császár, Felségednek megbántása nélkül legyen mondva) tilinkójának zengése által odavezette az elbájolt, elvarázsolt és ekképp szívesen engedelmeskedő csordákat (még a bivalyokat is ideértve, melyek Apolló gitárjára csak fület sem konyítottak), hová kénye-kedve tartotta, bár legsüppedékesb mocsárba is.

Igen, a kakukkóra egész életemnek elhatározó irányt adott, mert már mint serdülő, mikor gyönyörű iskolai bizonyítványimért valami nagybátyám szép cilinderzsebórát ajándékozott volna, mely szinte jól járt, azon originális vagy inkább azon zseniális gondolat tűnt lelkem előtt fel, valjon nem volna-e célszerű e két óra*species*t egybeházasítani, mert hiszen miután az egyik is jól jár, a másik is kellőleg forog, de mégsem tökéletesen, nem valószínű-e, hogy ivadékuk, mely átveszi, vagyis inkább magába egyesíti a két nemző elsőségeit, bizonyosan jobb óra

fogna lenni, mint a régi kakukk vagy az új cilinderféle készítmény! Mely új találmányt, midőn tanult és tapasztalt órással közlenék, nem bámulhatott eléggé e merész gondolaton, és előre prófétizálta, hogy azon óra, melyet én fognék produkálni, a csudáló és szájtátó emberiség által *inomisse* nyolcadik világcsudául fogna elismertetni.

És ím, Legkegyelmesb Uram, az, mit gyermekkoromban álmodtam, mit ifjúságomban sejdítettem, mint legény érzettem, azt most mint teljes erőtől pezsgő férfiú valósítni szerencsém van, mert ezen szent ihletésnek útmutatása szerint manipulálom az osztrák monarchiának *reorganisatió*ját.

Mikor az utolsó események következtében Ausztriából tökéletes *tabula rasa* vált, mert valamint Magyarország, úgy Csehország is elbomladozott, a többi *superficies*ek pedig erkölcsi tekintetben azelőtt is egészen simák voltak, hol nincs akadály, akkor sokan azt javasolták, hogy miután alkudozni sehol többé nem kell, de mindenütt parancsolni lehet, vagy az egészet ismét fel kell építni a régi szabások szerint (magától értetődik, mind azon akadályok elhárításával, melyek a centrális erőnek tökéletes gyakorolhatását lehetetlenné tették), vagy egy vágással meg kell szüntetni minden provincializmust és a közbirodalmat úgy, mint például Franciaország organizálva van, bizonyos számú kerületekre osztani, melyeknek feje Bécs, és ekképp a tarkabarka *machiná*t rögtön a lehető legegyszerűbb elvekre állítni.

Az első eszme szerint, ha Felséged megengedi, hogy ezentúl is képekkel világosíthassam fel kombinációimat, újra összeállítottuk volna a falról leesett kakukkórát, és az alkalmasint jobban jár, mint azelőtt (noha előbb is meglehetősen forgott), mert hiszen módot nyerünk azt rozsdáiból kitisztítni, sőt némi hozzáillő és hozzácsatolt karikák és rugók által tetemesen javítni. A másik eszme szerint pedig a magyar múzeumban vagy az ambrasi gyűjteményben deponáltuk volna a leejtett kakukkóra töredékeit, és legott egyszerű cilinderóra készítésére koncentráljuk minden tehetségeinket.

Okos ember határozottan e kettő közt választ, és meg kell vallani, Európának legügyesebb státusgépészei még ma is bá-

mulják, miért nem használta fel az osztrák dinasztia az adott jó alkalmat ügyesebben! Századok óta húz ujjat a magyar nemzettel, és nem tudja lecsépleni, lefojtani, most egyszerre megfoghatlan általános vakság következtében maga a nemzet nyit rést, és a dinasztiának jószívűleg *plauzibilis praetextus*t nyújt ellene *legaliter* nagy győzelmi ünnepeket ülni, mikor még Machiavelli is tapsolva alkalmasint azt mondja: Bravo, jól vagyunk, és elvégre most már valamiképp csak elkészülünk az *obstinát* magyar kurucokkal – és a dinasztia valjon mit tesz? Ahelyett, hogy bölcsen megragadná a véletlen jó szerencsét, és a magyaroknak letörné szarvát, lemetszené körmét, kihúzná fogát és császári hintajába szépen befogná, mint a többi osztráki kétlábú lovakat, öszvéreket és ökröket, úgy sáfárkodik, mint *Pulcinello furioso*, és azokat legkegyetlenebbül üldözi és letiporja, felakasztja, kiknek bölcs kormány *à la* Talleyrand inkább köszönne, hogy oly jó szamarak voltak és régi célját Ausztriának erősebben és jobb sikerrel mozdították elő, mint a magyar nemzetnek minden nyílt és lappangó ellenségei századokon keresztül I. József és I. Ferenc császárokkal együtt, mely cél soha nem volt egyéb, mint Magyarországnak asszimilációja. És ebből látszik, mily őszinteséggel viseltetett az ausztriai dinasztia a magyar nemzet iránt mindiglen, és mily szép, de vajmi nagy hazugság volt azon fogai közt oly sokszor kicsúsztatott szívömledési variáció: *nobis perchara gens hungara etc.* Mert mikor földre terítette (vagy inkább terítették mások az ő számára) a magyart, ahelyett hogy az jutott volna eszibe, „most titeket, derék fiúk, miután oly bölcsek valátok, magatokat jószívűleg *proprio motu offerál*ni, tüstént úgy befoglak a szárazmalomba, miképp aztán jótállok, eleget fogtok izzadni *pro rege et patria* és Istennek köszönni néha-néha, ha jóllakhattok a császár kenyerén", ehelyett a századok óta nagy nehezen komprimált harag és bosszúvágy tört ki, betű szerint igazi bőszültségig, mert hódítási alkalomnál a legalitásnak köpönyege alatt soha annyi embervér nem csurgott és soha az emberi nemen ily embertelenség még el nem követtetett. Mi tökéletes bizonyságot nyújt, hogy a dinasztiának nem az feküdt főképp szívén, mikor le volt verve a felgyulladás, mihez képest a jó alkalmat a közbirodalomnak egyszerű-

sítésére és az alattvaló oly sokszínű népeinek egyetemes hasznára bölcsen *utilizál*ja, hanem hogy régóta kínosan rejtett és magába fojtott haragjának és mérgének kiadását lehető legnagyobb mértékben és lehető legtöbb ideig élvezhesse. *„Rache ist süß"* és, mint mondják, a dongó is kimondhatlan kéjérzést élvez, mikor kiadja fullánkját. Csakhogy ezen relatíve igen rövid örömét rendesen mindig életével fizeti meg.

Sokan előhozták vagy inkább ismételték azon jól ismert *axiómá*t, hogy harag és bosszúvágy a legkisebb életi *transactió*kban is vajmi fatális *consulens*, mely annak, ki rá hallgat, soha nem használ, de elvégre bizonyosan mindig árt; míg ha ily nemtelen szenvedelmek határozzák el nemzeti és országi dolgokban a legfőbb eljárást, akkor elvégre *in fine finali* nem a nemzet bukik, melynek árkot ástak, de előbb-utóbb bizonyosan bukik a haragos és a bosszút lehelő árokásó.

Ezen harag és bosszúvágy diktálta és oly hosszadalmas ideig folytatott kormányi eljárás vagy inkább élvezet kimondhatlan mértékben növelte a magyarok iránti általános szimpátiát, éspedig nemcsak Európában, minden nemzetek közt, de legfőképp azon népek sorában is, melyek Felségednek sasszárnyai alatt boldogoskodnak, azaz boldogságkeresésben teljes hűséggel izzadoznak s elannyira, miképp mindazon népárnyéklatok, melyek irigységgel és gyűlölettel viseltettek a magyarok iránt azelőtt, most rég megbánták, hogy Felségedtől felszólítva és megcsalva, mészárlásukban részt vettek és ezáltal saját jövendőjüket is néma szolgaságba döntötték; mert ha a magyar sem szólhat többé, ugyan mi módon fogja megtudni a fejedelem negyvenmillió birkáinak vágyait, óhajtásait vagy legalább fájdalmit és kínjait? Tán csak nem a zsandárok és *beamter*ek által, mi a legmagasb fokú *hypocrisiá*nak is igazi torzképe volna, és melyen, tudom, maga Tartufe is nagyot hahotázna mint *szuperlativ hyperbolán.*

És valóban éppen azon mértékben, Felséges Uram, melyben a magyarok iránti szimpátia nőttön-nő, még egyébként igen félénk személyek is, mintha nem is volna *Polizeipatent* lakat szájukon, úton-útfélen már nem szégyenlik magukat ilyféle *impertinentiá*kat ismételni: igazi gyalázat ily egyenes lelkű, bátor

nemzetet, mint a magyar, nemcsak lepleg nélkül meggyilkolni, de még furfang fogásokkal is tökéletes megsemmisítésükre kajánkodni, törekedni! A magyarok pedig, kik szinte már desperáltak, és bölcs fejedelem velek „madarat fogathatott volna", nyíltan megvallják, miképp ők többé nem félnek, és minden megmaradt csepp vérükben érzik, hogy él még a magyarok Istene, mert kormányzóikat megverte buta vaksággal, kik kevély elbizottságukban nem is sejdítik, hogy már-már megakad a státustargonca, mikor aztán nem az ő vérüket fogja szomjazni Ausztriának misztifikált, kijátszott és alkalmasint a kamarilla falai közt még le is kacagott, de már most tisztábban látó népsokadalma, és a muszka szomszéd jó barátnak sem lesz a magyar bőrre többé gusztusa; de ezen szomj és étvágy egészen *opposit* direkciót fog venni, és elvégre a szívtelenen sújtók lesznek legszívtelenebbül sújtva. Igen, a magyarok így vannak meggyőződve, és mint mondom, éppen azon mértékben, amilyenben naprúl napra nő és erősödik iránttuk a közszimpátia és európai vonzalom, éppen azon mértékben süllyed óráról órára mélyebbre Ausztriának morális hitele, és nincs állodalmi nagyvezérség a széles világon sehol is, mely iránt annyi antipátiával, sőt gyűlölettel viseltetnék az egész emberiség, mint az osztrák császárság, úgyhogy az ártatlan népeket kormányaikkal összekevervén bizony „*autre chien*" vagy „*cochon autrichien*" azon általános titulatúra, melyet Felséged hű minisztériumára, sőt magára Felséged felkent – *angeschmiert* – szent személyére, rendesen és félbeszakítás nélkül kenni merészlenek mindenütt a mosatlan szájú angolok, franciák, muszkák olvashatlan légiói stb. stb., hová Felségednek nagy haragja és hosszú körme nemcsak nem hathat, sőt hol Felségednek harapni és körmölni olyannyira szerető viszketegét kikacagják, megvetik, lepökik. És valóban Osztrákia, *mirabile dictu*, már most, úgy, mint Britannia, egészen szigetté vált, csakhogy Albion a tengereknek *diafán* tiszta habjaibúl magasodik fel mint az emberi szabadságnak gyönyörű *asyluma*, midőn Osztrákia antipátiától körülmosva, tökéletesen elszigetelve, minden szövetséges nélkül mint szétszakított, kidörzsölhetlen vérfoltokkal elundokított és taknyos gyermekhez sem illő pajkosságok által egészen elpiszkolt sár-*soli-*

taire tündöklik Európa közepén, hol *hypocrisia* és hazugság üté fel nyomorult lakhelyét.

Én, kegyelmes Császárom, megvallani kénytelen vagyok, hogy én soha nem voltam különösen nagy kedvelője boldog Feketehegyi herceg véres politikájának, mert tudom, mily óriási ereje van legkisebb ártatlan csepp vérnek, melytől ember embert megfoszt, és efölött magam tapasztaltam – mit soha nem fogok felejteni, mert az érintendő alkalommal nadrágomba esett egészen szívem –, mennyire gyűlölik minden állatok és kivált az igen erős bivalyok a vérszínt, minek következtében, miután legtöbb ember nem egyéb, mint állat, sőt bivaly, engem egyszer ezen fekete akrobát faj, éppen mikor az *aulá*t elhagyám, rútul megszalasztott, mert veres tollat viseltem (noha ez Felséged szent színeinek legalább fele), és alkalmasint eltipornak, ha „illa berek, nád a kert" engem becsületes *Vieh Racker N° 15 a tempo* szerencsésen odébb nem hurcol. Tehát, mint mondom, én soha nem kedveltem a felvett pipacspiros politikát, és ha e tekintetben soha nem tettem valami *remonstratió*t, ez legelsőben velem született *modestiá*ból nem történt, mert oly boldog politikát, mint amilyent a *par excellence* boldog tűzött ki, én nem mertem szemtelenül megváltoztatni, és aztán még inkább, mivel nem kerülhette el figyelmemet, hogy felséges Császárom mint legszebb reményeket ébresztő gyönyörű fiatal oroszlány nemcsak nem *perhorreszkál*ja a felvett politikai vidám színt, sőt semmire sincs oly *decidiert* és annyira *pronunciál*t szenvedelme, mint időtöltésül alattvalóit kegyességének bebizonyítására egy picikét cirógatni, csipegetni, csiklandozni, kivált nyakuk táján stb. stb. Természet szerint nem akartam „jó szívemhez képest" Felségedet ebbeli ártatlan kis mulatságiban és zseniális kis bohózatiban *interrumpál*ni, és aztán (már ezt is ki kell szincerizálnom) mert nagyon féltem, hogy Felséges Uram, ki, mint észrevettem, csak azokra figyel és hallgat, és csak azokat szereti (mennyire ti. szeretni képes), kik gusztusa szerint szólnak és füttye szerint táncolnak, nagyon féltem, mondom, hogy felséges Császárom, ha egyszer tükröt állítok elibe, melyben tökéletesen megismerheti magát, engemet haragjában tán magától rúgni vagy szokása szerint mint kinyalt citromot a ganéra hajít-

ni méltóztatnék. Én pedig (az én *decidiert* és most *pronunciál*andó szenvedelmemhez képest), *coûte que coûte*, Felséged mellett meg akarok maradni és, tudja Isten, egyedül azon okból, hogy Felségednek *contre vent et marée* mindaddig szolgálhassak, míg Neu-Östreich teljes glóriában az egész világot bámulásra ragadandja, mi természet szerint nem mehet oly szaporán végbe, mint óhajtanám, és ekképp ezen csuda húsz-harminc év előtt alkalmasint nem állhat be, mert ha az új státusnak külső kipingálására egész tíz év kellett – de ezzel most már, hála Isten, nemsokára készen leszünk –, akkor a Neu-Östreichnek belső elrendezésére húsz-harminc évet számolni azt hiszem, nem indiszkrét követelés, és ebben okos ember bizonyosan nehézségeket utunkba gördítni nem fog; minthogy ha ezen orgánum csak oly méltányos is, mint például a bécsi lojális szabad sajtó, könnyen átláthatja, mily kellemetlenül érintheti az füleinket s mily nagy grádusban sebzi az kedélyünket, minden oldalrúl szünet nélkül ezen ostoba pálcát vagyis inkább: minket félbeszakítás nélkül pálcázó verset hallani: „*Auswendig huj, innwendig pfuj*". Mely indiszkrét szójárásnak elvégre meg kell szűnni, minek egyedül következetesen és folytonosan bevégzendő belrendezés vethet véget; mert most, mikor az ebéd nincs még tökéletesen kikészítve, de a fazekak, lábosok kifőzendő tartalmukkal együtt stb. stb. még mindig a tűz körül állnak, most nem merjük tagadni (és ez is mutatja, mennyi *bona fides*sel járjuk politikai pályánkat), hogy még ekkoráig csakugyan legtöbb, még be nem végzett intézményeinkről igazság szerint bátran azt lehet mondani: „pfuj". Ámde végén csattan az ostor – és legyen Felségednek nagy emberhez, vagy megint elhibáztam a *respektus*t, mert Felségedet embernek neveztem, nagy császárhoz illő türelme – és (jótállok, és ezért kezeskedem) a világ minden fejedelmit szuperálni fogja az én jó, lovagi, halhatatlan autokratám, legalább külfényben!

Nagy szerencsétlenségnek tartom ugyan a boldog hercegtől felvett véres politikát, mit megvallani kénytelen valék; de azmi megtörtént, azt már *revocál*ni nem lehet, és szisztémát változtatni nagyon veszélyes, és egyébként kilenc, tíz év leforgása után többé már nem is használ semmit. Nagyon veszélyes, ke-

gyelmes Császárom, szisztémát változtatni; mert a magyar semmirekellők minden időben, ha kormányzási metódusunkrúl locsogtak, mindig ilyféle piszok frázist csatoltak szájoskodásukhoz: *„ordre, contre-ordre, désordre"*; éppen nem használ többé pedig semmit is azért, mert már annyira lecsapoltuk és kipiócáztuk a magyarok vérét, hogy most már legjobb akarattal sem tehetünk még több áldozatokra szert, és e tekintetben is éppen oly nagy bölcsességet cselekedett apostoli Császárom, miszerint nem mondta ki előbb a *grácia* szót, mint mikor megtudta, hogy már nincs *gratiál*andó, valamint a legtöbb tömlöcöket is *a tempo* akkor nyitotta meg, mikor teljes biztosságot nyert, hogy a benn lakó vagy inkább benn lakott magyar ürgéket szerencsésen magához vette (Felségednek megbántása nélkül legyen mondva) a még nagyobb úr, és Felséged, tudom, a száműzöttek bevándorlását is akkor fogja megengedni, mikor én szerencsés leszek Felségednek alázattal jelenthetni, hogy egy sem akar vagy inkább nem tud többé bevándorolni, éspedig kilencvenkilenc okok miatt. Legelsőben is azért, mert már egészen kivándorlott és örökre minden *respektus* nélkül hátat stb. fordított Felségednek. Ezen bölcs eljáráshoz képest egy kővel kettőt dobott Felséged! Legelsőben is minden ellenségeit megsemmisítette, úgyhogy most már egyedül hű, szerető, sőt szerelmes jobbágyai és jobbágynői vannak Felségednek, mert én legalább alig ismerek egy vén menyecskét is, mely nem emelné *exaltál*va a jó lovas császárt egekbe, midőn az ifjabbak és szépek (tudja a tatár, ki tanította őket e *disztinkció*ra), noha általján véve nagy gyengeségük van a jó lovasok iránt, mégis jobban kedvelik a szegény gyaloglót, ha lovag, és azon fitogtató jó lovast, ki egyszersmind nem lovag, csak szánják, midőn elvégre olyféle *Gaukler*t, ki lovagi fényt ölt magára, noha ereiben de csak egyetlenegy valóságos lovagi csepp vér sincs, szívük mélyéből megvetik. A másik hajítás által pedig azt nyerte Felséged, hogy az osztráki hírlapok – és mi felette különös: *nec unico quidem excepto* – nem pengethetik elég éles hangon, elég cifrán és elég dicsérettel e szavakat: *„Vergessen, vergeben, Amnestie, Restitution der Güter, hat ungrische Hosen angezogen, O Herz (?) was verlangst du mehr"* stb. stb., és ekképp egész Európa, sőt az egész

világ a derék kinézerekkel együtt, kik tökéletesen elhiszik, mit oly független bölcs férfiak és státusmasinák, vagy mit is mondok, státusmasiniszták, mint Kuranda Náci, Gerold Don Carlos, Zang Guszti, Bäurle Ada, Langer Anti és kivált az exzsidó és exmagyar Saphir Murka (ki, mint mondják, de én nem hiszem, azért haragszik a magyarokra annyira és azért lett oly *zelózus* németté, mert tavaszkorában *natális* helyén, Lovasberény nagy piacán huszonötöt nyomtak ülőhelyére, és ez alkalommal különös vicceket intonált, spedig egyedül azért cirógatták meg egy kissé, mert a *meum* és *tuum* közti *disztinkció* akkoron nem tisztázta még ki magát a reményteli *Schöngeist* velejében eléggé, és még most sem akarja „felejteni" e kis korrekciót, jóllehet az illető hajdú nemeslelkűleg már rég felejtette és neki egészen megbocsátott, de mint mondom, én ezt el nem hihetem) – igen, az egész világ betűről betűre elhiszi, mit ezen jó szabad sajtós fiúk mélyen, paprikásan, járossuskiasan [?] *sublimiter* és *witzling*ezve kopíroznak, kipöknek, magukból nagy nehezen kifacsarnak, bohózatosan és magukkal különösen megelégedve kiénekelnek, kidobolnak, kitrombitáznak stb., honnét aztán Felséged oly gyönyörű hírben fénylik is egész Európa, sőt az egész világ előtt, mint a legszebb és legcifrább tarka tünemény.

De ne nézzünk hátra, Kegyelmes Uram, hanem mottóm szerint előre, és azért engedje meg Felséged, miszerint politikai szisztémám illusztrációjára megint azon pontra térjek vissza, hol azt állítám, hogy okos ember az ausztriai közállodalom tekintetében akkor, mikor az a közelbomlás következtében igazi *tabula rasa* lett, vagy a régi kakukkórát állította volna ismét fel, kitisztítva, kijavítva és az egész állodalomhoz alkalmazva, vagy legott egészen új órát készít, éspedig a cilinder egyszerű szisztémája szerint.

Én azonban lelkemben hordván a *perfektibilitás* elvét, és miután annyiszor hallottam, *gut ist gut, besser ist jedoch besser*, jóllehet el kellett ismernem, miképp így cselekedni és eszerint vagy az egyik, vagy a másik szisztémához szorosan ragaszkodni igen okos és igen bölcs lett volna, természet szerint azon meggyőződésre emelkedtem és magasultam, hogy Felségednek

mennyei hivatása kétségtelenül az, még okosabban és még bölcsebben *procedál*ni, mint eddig például Poroszország, Bajorország és kivált Britannia stb. tett, és ekképp szoros kötelességem Felségedet legnagyobb alázattal egyenesen arra felkérni, méltóztatnék, valamint Felséged, mint már fentebb volt érintve, igen ügyesen kombinálja a törvényes király és a fegyveres hódító szerepét, szintúgy kegyeskednék mind a kaukkóra jó darabjait, mind a cilinderóra elsőségeit kombinatíve felhasználni szívesen *anticipáló* háládatos népeinek boldogítására.

Kegyelmes Császárom maga tapasztalhatta, hogy nem borjúzik esze Caracallának, mikor azt mondja vagy inkább mondá, *deus est in nobis*, mert eddig legalább annyi isteni sugárlás tört ki Felségedből, hogy nem lehet kételkedni, miszerint Felséged ugyancsak *„gottvoll"*. És én is különösen sokat tartok a belső inspirációkra. Igaz ugyan, hogy közönséges mindennapi dolgokat rendesen tanulni kell, és így például a legnagyobb zseni sem tud általjánosan véve *propria inventione* célszerűen főzni, sütni, jóllehet itt is vannak dicső kivételek, és például Felséged, tudom, anélkül, hogy tanulta volna (mert Felséged mindent tud), úgy megfőzi a rántott levest, stercet, sőt még a *panádli*t is, mint bármely híres *chef de cuisine*. De, mondom, ez csak *exceptio*, és közönséges dolgokat tanulni kell, midőn életbe vágóbb mesterségek körül, igaz, poros iskolai padokon nem tanul a zseni semmit is, de keblének Istene szól belüle. E tekintetben az igazi lángészről, mint például Felséged, azt szokták mondani: *„Il est né coiffé"*, mit nem egy elmés magyar, Schillernek ismert énekét, *„Dem Zeus das Siegel der Macht"*, *travesztiroz*ván, így fordítja magyarra: „Már bölcsőben tűzték a professzori parókát fejére." Így például Newton, ki igen keveset tudott, nagyon rest volt, senkire sem hallgatott, és egész nap pipázott, vadászott és nyargalt, mégis kitalálta a világ gravitációi törvényeit, éspedig egyedül isteni inspiráció következtében, mikor bizonyos alkalomkor szokott mélázása közt azon különös *fenomén*t vette szemügyre, hogy a dió a fárúl nem fel, de lefelé esik. Így a kolostori Baco, ezen kellőleg éppen ki nem iskolázott ignoráns, szinte inspiráció által, első volt, ki jól felfigyelmezett a gőz erejére, mikor kényelmesen reggelizve, orrára pattan teakatlana,

melyből, véletlenül bedugva lévén, nem bírt menekülni a gőz. És Baco az emberiségnek jótévője lett, mert csakugyan nem tagadhatni, hogy a gőzkocsi szuperálja még a debreceni echót is – és tán jó benyomást tenne az európai publikum előtt, ha Felséged ezen embert is olyformán disztingválni kegyeskednék, mint Napóleont Milanóban az *enchantirt* lombardok őszinte tapsai közt stb. Szintígy köszönjük az üveg találmányt is isteni inspirációnak, mely egy szamár *phoenicius*nak e tekintetben felkápráztatá szemét stb. stb.

Aki vigyáz és mindent észrevesz, mint egykor az osztrák *Beobachter,* de emellett mélyen hallgatni is tud és kellőleg diszkrét, annak súgnak-súgnak néha-néha a nagy istenek valamit fülébe. És én, kegyelmes Császárom, legelsőben is, mint szerencsém volt elmesélni, a kakukkóra által lettem inspiráció által figyelmeztetve, mily magas hivatásra vagyok a gondviselés által kirendelve, úgy meg kell vallanom, bármily különösnek látszassék is ez, semmi mélyebb stúdium vagy kombináció nem szülte bennem azon elhatározást, hogy Osztrákiát kombinált szisztéma szerint kell újra felépítni, mihez képest a kakukkóra hasznos részei, mint nemkülönben a cilinderóra elsőségei is, egymással kezet fogva paradírozzanak abban kellőleg és teljes harmóniában, mondom, semmi nem szülte bennem ezen elhatározást, mint a *vox populi.*

Miután azonban oly sokféle *populus* van az egyetemes osztrák mozaikban, miképp nem könnyű könyv nélkül elősorolni mindazokat valami kihagyásnak veszélye nélkül, az volt a nagy diffikultás, elhatározni, melyik *populus* szavára hallgasson (nem ugyan *premier,* de *favorit*) miniszteri fülem.

Ezen *embarras de richesse*-ből azonban csak szaporán kiránzott engem *complaisant* emlékezetem, mert noha tüstént, mikor Felségedhez szegődtem, mindent elfelejtettem, mit az *aulá*ban deklamáltam, azért első ottani orációmnak első sora mégis kisegítésemre tüstént emlékezetembe toppant, és mely így hangzik: *à tous les coeurs bien nés la patrie est chère;* honnét aztán sem a cseh vastag koponyák, sem a stájer trottlik, sem a tirolisi tökfilkók, sem az olasz *katzelmacher*ek, sem a Jellačić-féle jó fiúk, sem a rác kecskék, sem a római rumuny különösen vitéz ivadé-

kok, sem a lamentáló lengyelek, sem végre az elkeseredett és elnémult magyarok *vox*a nem hatott rám, és én csak a bécsiekre füleltem, legelsőben is, mert született bécsi *Residenzler* vagyok, és ekképp tulajdonképp Bécs az én hazám, és aztán, mert tökéletes meggyőződésem szerint több kitűnő zsenit sehol oly nagy számban összesaraglyázva nem találhatni a világ széles hátán, mint Bécsben, ha ti. az idefutott idegeneket kirekesztjük, mert ezek közt, nem tagadhatni, igen sok felette hosszú fülű *aventurier* van, midőn a telivér bécsi, valamint Apolló a múzsákat, Hercules az erőt, Adónis a szépséget reprezentálja, úgy képviseli az igazi tiszta, keverék nélküli *residenz*lakos (ha ti. nem részeg és őt a zsandár vagy policáj *par hasard* fülénél nem tartja) a lelki szupremáciának *independens* ideálját. És ez természetes, mert miután mindenki elismeri, hogy semmi, de semmi nem köszörüli oly finom élre ki az emberi észnek beretváját, mint teljes szabadságú elmeharc és minden tárgy körülti korlátlan *diszkusszió*, éppen nem csuda, ha több intelligenciai *pondus* koncentráltatik az igaz bécsiek iránylag csekély számában, mint a többi negyvenmillió *provinzler*féle *ignoráns*okban. Sokan azt hiszik, az angol parlamentben néha-néha hallani meglehetős okoskodást. Jó Istenem! Mily hazugság és mily szemtelenség ilyest csak legtávolabbrúl is állítni! Ne higgye azt, kegyelmes Császárom; oly helyen, hol a legszentebbet, a legmagasztosabbat is be lehet *impune* mocskolni, lepiszkolni, ott egy okos szó sem hallatik, mely Felségednek mulatságára vagy pláne élvezetére szolgálhatna, midőn méltóztassék elhinni, kegyelmes Császárom, a rezidenciának ser-, bor- és kávéházaiban egy illetlen szó sem hallatik, és a vendégek maguk közt mindig oly *exempláris* rendet tartanak, miképp az ott mindig nagy számban jelenlevő tarka kormányi komondoroknak csak vajmi ritkán kell interveniálniok, és akkor is, ha véletlenül elfelejtik és egy kissé elposszantják magukat, tüstént megbánják, lejuhászkodnak, és édes örömest megcsókolják azon atyai kezet, mely őket sújtja és melyben nagy háladattal mindig ráismernek kegyelmes császárjuk és atyjuk markára.

És ezen *lokálé*kból hangzott füleimbe a magas ihletés! *Loká-*

*lé*kbúl, mondom, és nem *lokálé*kban, mert én, felséges Császárom, soha azokat nem frekventáltam, minthogy én a népnek bűzét és émelygős kipárolgását soha nem szenvedhettem, úgyhogy én jobban érzem magamat birkaakolban, göbölyistállóban, de még angol *meute*rekeszben is, mint valami bécsi népklubban, és mégis ezen velem született antipátiának dacára (és aztán ez teszi a csudát) – a bécsi *vox populi* tanított engem arra, mily módok által emelhetem én Osztrákiát Felségeddel együtt egekbe.

S ugyanis mikor mély gondolatokba és gondokba merülve fel és alá járnék a bécsi utcákban, számtalan csinosb földszinti és föld alatti telepvényekből kihangzó ezen két szó érinté füleimet (és nemcsak ma, holnap, holnapután, de *regulariter* egész esztendőt át): *Gemischts, Mélange*. És én jól értettem, és tüstént felfogtam e két szónak magasb értelmét, mint azt közönséges teremtés *capiál*ná, és hogy egyenesen engem illet, és rám nézve annyit jelent és oly titkos, de nagy súlyú *pondusa* van, mint volt *illo tempore* Newton szemeinek felnyitására a fárúl lepottyant *masanszker* (mert csakugyan alma és nem gesztenye, de nem ám a paradicsomi fatális alma volt az, mi véle a légvilág csudáit megismerteté), valamint engem a *Gmischts* és *Mélange* két szó kalauzolt a józan és legmélyebb politikának ösvényére, országútjára és megpatkolt közlekedésére.

Neu-Östreich organizációjában a kakukkórából sok rész megmaradt, mirűl alázatos és részletes jelentést fogok előterjeszteni annak idejében: például vagy Felséged kénye-kedve szerint parancsol, a többi negyvenmillió pedig vak engedelmességre kényszeríttetik, ha erre kedve nincs is; midőn a cilinderórából (vagy mondjuk ki tisztábban: a *constitutionalis* gépből) több részeket illeszték a régi készítménybe, melyekről szinte bőven fogok referálni. Addig is kegyelmes Császárom (mint remélem, tökéletes) megnyugtatására (miből tökéletesen láthatja Felséged, mily zseniális státusmasiniszta vagyok én) csak azt hozom elő, hogy mi rendesen kimutatjuk financiális állásunkat, vagy más szavakkal, hogy mi a népeknek beadjuk a státus számadásait, és ekképp mi a népeket mint ellenőröket magunk hegyibe

emeljük, mily bölcs ötlet eddigelé soha de egyetlenegy kormánynak sem jutott eszébe, melyet úgyszólván torkán fogva nem kényszerítettek volna ily veszélyes és az országok hitelét oly könnyen gyökerébűl kidöntő *condescensió*ra.

[39. „SZEKÍRVÁRI" ÉS BACH VITÁJA]

[BACH:] Sok igen bölcs férfiak, kik zseniális röptömig eddigelé fel nem tudtak emelkedni (de ezeket is lassan-lassan legyőzöm vagy kiirtom), azt *praetendál*ják, hogy *sine necessitate*, kényszerítés nélkül, *spontanee* oly indiszkrét aktust elkövetni, mely Ausztriának nyomorult finánciai állapotját úgyszólván fáklyákkal kivilágítja és dobra veri, miképp a legrövidebblátók, a legsiketebbek is *rezonírozás*ra felpiszkáltassanak, oly otoba eljárás, minél valami még szamarabbat kigondolni valóban bajos volna, és mely oly probléma, melynek feloldására a legnagyobb jutalmat bátran lehetne kitenni, mert azt igazság szerint csakugyan senki sem fogná soha is elvinni. És igaz, Felséges Császárom, első tekintetre ezen eljárás legnagyobb abszurdumnak mutatkozik, most már néha nékem is tökéletesen így látszik, mely őszinte vallomásbúl Felséges Uram láthatja, hogy magas szeme előtt nem akarunk semmit is eldugni, *aberratió*inkat szívesen beismerjük, és Felségednek bölcs és oly lelkiismeretesen gyakorlott elvére *„audiatur et altera pars"* hivatkozván, mi csak azért esedezünk, méltóztassék ránk is hallgatni, miképp módunk lehessen az ellenünk felemelt csépeket lecsépleni és győzedelmileg ledorongolni ésszel, okkal, és ha ez sem sikerül, *silentium* megparancsolása által.

Felségednek, tudom, sokszor mondták, még mikor nem nőtt anyjának hegyibe is: *„errando discimus"* (ó, bár azt is repetálták volna *toties quoties: „virgando crescimus"*). Ekképp, Felséged, ki oly igazságos és minden csepp nedvében ezen gyönyörű mottót hordja: *„quod tibi non vis fieri"* stb., szegény alázatos szolgáitúl sem *praetendál* emberfölötti dolgokat, és ekképp nyugodtan elvárom, miképp kegyes Császárunk azon netaláni hibákat, melyeket a Neu-Östreich felépítésében elkövettünk, nékünk bizonyosan megbocsátandja, ha mindazon fényre, parádéra, *triumphus*okra és Európát elbolondítni szándékozó *de-*

*monstratió*kra méltóztatik kegyesen emlékezni, melyekkel Felségedet annyira körülvettük, miszerint már sokan attól tartottak, hogy ennyi *soporificum* végre *nauseá*t fogna Felségednek okozni. Csak én voltam az, ki lovagi császáromat jobban ismervén, mint kollégáim, azt állítám, ó, még igen sokat elbír, és mindazon kínos jajgatások elfojtására, melyeknek szerzője (és melyek lehetetlen, hogy olykor-olykor ne okozzanak kellemetlen kis fülzúgást), még sokkal több éljenordítás, örömjubilírozás, *Regimentsmusik*, cigány ömledező, harangszó és ágyúdurrogatás kell, mint amennyit üggyel-bajjal, ígéretekkel, fenyegetésekkel és *Wertpapier*okkal (mert húszasokat még mindig nem látunk, holott Bruck őexcellenciája nagyon pöki markát, és mi is erősen megparancsoljuk az illetőknek a bizodalmat, és mindent ígérünk, mit a jámborok el is hisznek és tökéletesen megnyugosznak, mert már többször tapasztalták, császárjuknak adott szava és ígérete mennyire szent), igen, így okoskodtam, derék fejedelmünk még több eltompító lármát és *demonstratió*t elbír, mint amennyivel vajmi drága morális és *haderlump* pénzért képesek voltunk érzékeny jó szívét felvigasztalni. És azért a háládatos fejedelem nem lesz *remonstratió*nk iránt siket, ha megmutatni akarjuk, hogy minden politikai eljárásunkban minket csak bölcsesség vezérlett, és mely státustudományunkhoz képest hozzánk mérve Palmerston, Gorcsakov, Cavour és kivált a magyar *petitionarius* légió igazi *Stümper*-féle kollekció.

Már mi a státusszámadást illeti, mely nekünk, igaz, naprúl napra alkalmatlanabb lesz és mely végett minket úton-útfélen betű szerint lekacagnak (mi azonban szívesen tűrünk, Felségedhez vonzó hűségünknél és szeretetünknél fogva, jóllehet néha oly *volumnióz*-féle szemrehányási gúnypilulákat prezentálnak nekünk, melyeket nyelnünk kell, miszerint a legtágabb torkú egyén is, ki már jól megszokta a nyelést, igen sokat *riszkíroz* és bekapás alkalmával majdnem mindig sötétkékre fullad), mi a rendesen beadandó vagy inkább nyilvánosan dobra verendő státusszámadást illeti, mondom, ím, a következő argumentumok körülbelül azok, melyekkel leginkább puskáznak ellenünk. Mindig a felhozott unalmas tőzséri példát variálván, így okoskodnak.

[EGYES MAGYAROK:] Ha valami jó hitelben álló *bankier* háznak fője meghal, és például fia áll a dolgok élére és azt tapasztalja, hogy passzívái kétszer túlhaladják aktíváit, mindenekelőtt áttörhetlen titokba fogja burkolni financiális állását – mivel nincs más mód magával együtt jóhiszemű hitelezőit tán megmenteni – mert fenntartott hitele következtében okkal-móddal ismét annyi tehetségre emelkedhetik, miszerint kötelességeit pontosan leróhatja; midőn ha, tudja Isten, mily gyermeki viszketegtől indítva nagy szájjal kitárja, sőt sajtó által az embereknek fejébe minden erővel még be is sajtolja financiális állásának nyomorú voltát, és ennek következtében hitelét tökéletesen elvesztvén és minden hitelezőit maga ellen felhuszítván maga is dűl meg másokat dönt, akkor vagy bolond, ki Bedlamba való, vagy éretlen suhanc, ki nyilvános felvigyázásra kitűnően érdemessé tette magát.

Már ha valami státus bármi által nagy financiális bajokba keveredik, akkor szinte nem tehet bölcsebbet, mint pénzügye körül oly mély titkot tartani, mint amily vastag fátyolt csak bír bevételire és kiadására terjeszteni.

Soha státusbankrott egész állodalmat még meg nem döntött, ha ti. jó időben tör ki és nem áll be ismételve oly gyakran, miképp végre gyógyíthatlan krónikus bajjá váljék. Meg nem dönt pedig azért, mert valami nagy csatához hasonlítható. És ugyanis ha nagy csatában például húszezer ember harap földbe (ez pedig, nem tagadhatni, vajmi borzasztó eset) valjon mi következése van ennek? Az, hogy rendszerint eltemetik az illetőket, és aztán jó szám, mely tán szerette, egy darabig megsiratja és elfelejti, jó szám és alkalmasint nagyobb szám ellenben (bármily komédiát játszik is a világ előtt) egy cseppet sem bánja, hogy kidűlt, mert helyébe ő lép vagy ő örökli meg. A státus az ily sebeket, ily bajokat pedig előbb-utóbb bizonyosan kinyalja, kiheveri. És így státusbankrott sem sújtja soha is közvetlen a státust, de általján véve inkább csak özvegyeket, árvákat és kapitalistákat érint, kiknek vagyona pénz. Ezeket is többet-kevesebbet megsajnálják, szinte eltemetik, tán még meg is siratják és felejtik. A státus azonban ezen (az illetőkre nézve vajmi kínos) eset végett nem biceg.

A státusbankrott csak akkor veszélyes, mikor igen nehéz idők súlyosodnak az államányra.

A hosszas francia háborúknak nagy költsége és a mindig méregdrága osztrák adminisztráció felette szomorú helyzetbe süllyeszték 1803-ban és 1804-ben a közbirodalmi financiákat. Már ha akkor valami szép teória következtében, vagy hogy *constitutionalis* horogra kerítsék a már lankadó népeket, úgy, mint ma történik, nagy bölcsen nyomtatott bizonyítványt (valóban kár, hogy nincs rajta a stempli) adtak volna a népek kezeibe, miszerint azt, mit úgyis gyanítottak, úgyis jajdítottak, *apodictice* megtudják, ti. mily ebül van az osztráki pénzügy – bátran mondhatni, az osztráki dinasztiának állása Napóleon átellenében nagyon problematikus lett volna, mert háborúfolytatásra nem szerezhet pénzt, pénz nélkül pedig híres Montecuculi sem tudott még csak a törökkel is megbirkózni, és ekképp annál kevésbé lehetett volna Napóleonnal ujjat húzni ezen szükséges *ingrediens* nélkül. A bölcs osztráki kormány azonban, mely közt akkori időben több magyarok is voltak, és kitűnőleg a praktikus és tapasztalt okosságú gr. Zichy Károly, nem árulták el a bankrotti titkot, és míg a bécsiek viccekre és pletykákra nagy erősen köszörülték nyelvüket és meglehetősen szabad volt nekiek kis mulatságul magukat kényük és kedvük szerint ki*schimpfíroz*ni (mert már, ha jól emlékszem, Dionysios is azt mondta, jobb, ha a kutyák ugatnak, mint ha harapnak), addig gr. Stadion éjjel-nappal lankadatlan préselte a bankót. Sőt most Napóleon is ledorongolta az osztrákot és muszkát 1805-ben Austerlitznál, de Ferenc császár megrázta a parókát és megint lábán állott, mert még mindig győzte szusszal, ti. pénzzel, minthogy senkinek nem jutott eszébe nagy pompával és teketóriával valami *constitutionalis*féle bohózatot összeférceln a népeknek különös nagy mulatságára. Igen, különös nagy mulatságára, mert most valóban már nagyszerű lesz, mily kimondhatlan ostobáknak tartják némi kormányok a népeket, és azt hiszik, mert nem szólnak, szólni nem mernek, hogy ezért nem is gondolkoznak stb. és így *bizonyosan* senki nem tudta, mily közel áll a státustargonca a tátongóhoz, és ekképp Ausztriának még mindig volt pénzhitele. Jött ismét Napóleon; bölcs Mack hadvezért, ki éppen *ulmer-*

*gerstel*lel lakott jól, megcsípte, hős Ferdinánd herceget erősen megszalasztotta, Bécsbe toppant stb. stb. és azt tudták sokan: vége Ausztriának. De nem, mert Ferenc most még jobban megrázta a parókát és erősebben állott lábán, mint valaha azelőtt, s valjon miért? Azért, mert a Stadion-féle présnek meg nem szűnő mozgása következtében még mindig jól győzte szusszal, és senki *bizonyosan nem tudta*, mily Wallis-féle farkasverem fölött figuráz és paradírozik az osztráki financia; és ha akkor deklarálják a bankrottot, soha Napóleon szarvának letörésére nem járulhat Ausztria stb. Ámde az illetők mindig nagy bölcsen hallgatnak és *constitutionalis* Tartufe-iákat nem játszanak, míg végre mindig elég bankóval ellátva, mint Anthaeus, újra és újra kiáll Ferenc a síkra, és Lipcsénél az impertinens medvét szinte erősen harapgatja (mely alkalommal, közbevetőleg legyen mondva, nagy Kutschera ezen mottót javasolja az ismert ágyúkeresztre vésetni: *Viele Hunde sind des Hasens Tod*, mi nyilvános bizonyítványt nyújt Kutscherának nagy emberismerete körül), és meg volt mentve az osztrák *quodlibet* és kivált a dinasztia, mert az 1816-iki Wallis nevű bankrott, mely százat húszra és aztán húszat nyolcra devalvált, egy cseppet sem rázta meg a csend és béke közepén az egyetemes állodalmat, hanem csak azokat pusztította, kiknek nem volt egyéb vágni valójuk, mint papiros, és kik özvegyek, árvák, *rentier*ek képében szintúgy jajgattak és lamentáltak egy darabig ugyan, mint a csatamezőn elvérző bajnokok, ámde ekkoráig alkalmasint mindnyájukat elnémítá már az idő és a sír.

[BACH:] Így okoskodnak, Felséges Császárom, és nem tagadhatni, van némi igazság szavaikban, melyeket igy folytatnak.

[A MAGYAROK:] Jelen állása Ausztriának sokkal veszélyesb, mint az 1805-ben és 1809-ben volt, mert azon időkben csak Napóleonnak súlya nehezült rá, a többi Európa ellenben őszinte (mivel hasonlólag érdekelt) szövetségi hajlammal viseltetett hozzá, és efölött a közbirodalomnak külön népei részint régi szokásból, részint valódi szivvonzalom következtében erősen ragaszkodtak a dinasztiához; mert Ferencben – József nélkül – ezer alkalommal, ha nem is éppen Sólónt, legalább jó atyjukat tapasztalták és így őt általján véve igen-igen szerették. Mai na-

pokban pedig Ausztriának nemcsak egyetlenegy szövetségese sincs, sőt mindenünnen elhidegülés, ellenszenv, megvetés súlyosodik rá, és a muszka nemzet (melynek minden tagja véres bosszút szomjaz, lehel és esküszik Ferenc József ellen) nyakrafőre organizál, könnyebb koncentráció végett – törik-szakad – vasutakat épít, a lengyelekkel kibékül (és nem *„tropfenweis"* és nem mint egy nyomorult szőrszálhasogató, *miserabiliter* disztingváló zugjogász vagy leterrorizált auditor, hanem nagylelkűleg és ekképp nagy bölcsen) és csak azon pillanatot várja, hogy az angol jó mélyen belévágja baltáját a kínai, eldűlésnek induló vén törzsökbe, és alkalmasint eszébe toppan jó időben Lengyelország helyreállítását proklamálni, az egész szláv fajt császári széke körül egyesíteni, mikor aztán nem lesz könnyű Bach Sándor, Hauer Pista, Conrad Guszti *et Co.* ő bölcsességüknek valami *festivitás*t kigondolni, kipécézni és kicifrázni, mely a bizonyosan bekövetkezhető hajótörésnek vehetné elejét. Az ausztriai népeknek szeme elvégre felnyílt, már nem gyűlölik egymást, mint azelőtt, mi felsőbb helyről a nagy mesternek *„divide"* elve szerint meg nem szűnőleg *fomentál*tatott, de a sok rászedés és napirenden lévő furfangos eljárás következtében magukat viszonlag megbecsülni tanulták. És ha van szívömledezésük kéjérzete közt emberalak a közálladalomban, kit nem szeretnek, kit nem szenvedhetnek, az senki más, mint az elbízott, kevély, szívtelen, rövid eszű, vért szomjúzó Ferenc József *Dei gratia* vagyis inkább *salva venia*.

És ekképp ha az 1805-ben és 1807-ben beálló státusbankrott tökéletesen paralizálta volna az osztrák dinasztiának hatalmát (min nem kételkedik senki, jóllehet azon időkben minden egyéb körülmények oly kedvezők voltak), akkor minden kétkedés nélkül mint tökéletesen bizonyost lehet állítni azt, hogy most bekövetkezendő státusbankrott a császári széket oly veszélybe süllyeszti, melyből valjon ki és mi mentheti meg, gondolkozó, ámítás nélküli ember valóban nem *concipiál*hatja.

Miket egybeillesztve elég világosan és kézzelfoghatólag az sül ki, hogy valami szamarabbat kigondolni, mint autokrata országban, melyben minden törvény nélkül, éppen oly egyoldalúlag és éppen oly korlátlan önkénnyel parancsolnak pátensek

által, valamint Muszkaországban *ukáz*ok és Törökországban *ferman*ok által, hogy valami szamarabbat kigondolni, mondom, teljességgel lehetetlen volt, mint ily kakukkóraféle körülmények közt *constitutionalis* státusszámadást a parlamenteknek, kamaraknak, országgyűléseknek stb. stb. benyújtani, mely alkotmányos institúcióknak *nota bene* még jó szagával sincs megáldva Osztrákia, minthogy azon *constitutio*, melyen kilenc év óta főzegetnek a nagy tapasztalatú bécsi státuskémikusok (és melynek *haut-goût* megszaglásán tisztalelkű De la Motte grófot megütötte a guta), oly készítmény, mely sehová nem illik jobban, mint *pro coronide* mindazon *constitutionalis* moslék hegyibe, mellyel eddig megfurfangolták a közbirodalmat és mellyel, szándékuk ellen, nemcsak nem vakítottak el senkit, de némi erősen imádkozó agg hölgyeket és némi erősen ivó bécsi *Stammgast*-féle hősöket kivéve, mindenkinek annyira kitisztogattak *systematice* porral behintett szemüket, mihez képest vakandokokból részint éles szemű és mindent kifecsegő szarkák, részint sötétben hatalmasan látó baglyok, részint harapós farkasok lettek, melyek a gúzsból szerencsésen kiszabadulván, nem hagyják magukat egykönnyen többé megcsípetni stb.

[BACH:] Ekképp folyt, mint Felséged maga bölcsen tapasztalhatja, eleg paprikával vegyült nézetük kitálalása, mi új bizonyságot nyújt – mert kik velem így szólnak, részint mosatlan szájú papista, részint zsíros szájú kálvinista magyarok –, hogy ezen fai nem excellal udvariságban és ekképp magas ideje (*hohe Zeit* – vagy *Hochzeit*, mikepp derek beamtereink és vitéz zsandárjaink nekik morest tanítsanak, mert hiába, nem tudnak szólni meg nem szúnó „*Anzüglichkeit*" nélkül, mi tudom, szintén nem kerülte el Felségednek magas figyelmét, és jó szívét szintoly fájdalmasan sebzi, valamint én is mindig gyomorgörcsöt kapok, ha ilyféle *infamitás*okkal „megszekirozzák" udvari kedélyemet.

[GRÓF SZÉKIRVÁRI például az alábbi nézeteket fejtette ki előttem:] Ha Angliának fő figyelme és ereje Kína felé gravitál és új szövetségeset, a franciát is egészen belevonja a megkísérlendő és alkalmasint igen lukratív kalandba, az olaszok pedig igen jól ismervén az osztráki piros almának vajmi kukacos belállapo-

tát és a muszkáktúl felpiszkálva ismét vérszemet kapnak, a muszka nemzet *alta mente repostum* haragja, bosszúja, mérge és dühe végre korlátlanul kitör, és Cato szerint az egész nemzet egy hanggal és egy lélekkel énekli, kiáltja, ordítja a *censeo delendam*-féle, minden muszkának bizonyosan legkellemesebben hangzó nemzeti himnuszt, és mindefölött de csak egy húszasra terjedő pénzhitele sem lesz vagy inkább nincs Neu-Östreichnek... ugyan akkor mit fognak tenni felette nagy eszű, de vajmi pici okosságú miniszter uraimék? Nem fogják-e jókora velős fejüket egybedugni, mint kecskék égiháború alkalmával? Valjon nem lesz-e, ha így beborulnak az idők, a jó tanács igen drága, sőt *gar nicht zu haben* és *gänzlich vergriffen?*

Nem fog-e ily alkalommal, mely minden bizonnyal sokkal előbb áll be, mint mielőtt négy esztendő lefolyna, felkiáltani azon tenger[nyi] vér, melyet éretlen, vagyis inkább egészen megérett, sőt rothadásba menő szívtelenség embertársaiból kifecskendezni parancsolt, és mindazon komédiás szegény magyar, ki nagyon örült és különös gráciának tartotta, hogy 1857-ben, mikor eljött a felség, miszerint Magyarországnak szép környékét nejének és kisdedeinek bemutassa, a császári bakó előtt mint szépen köszönő háládatos, hű és engedelmes vitéz, vagyis inkább kuruc, *signor* Hauer Istók *invenció*ja és parancsa szerint táncolhatott, bandériázhatott, örömrivalgásban versenyezhetett és úgy, mint lelketlen automata *paradíroz*hatott – kérdem, azon ekképp kikomédiázott számtalan magyar, ki ily alacsony, ily legyalázó szerep eljátszásra tán azért szánta el magát, mert reméllette a bolond, hogy elvégre mégis el fogná könynyei által olvasztani a fejedelmi sziklát, és aztán alázatos kérelmét még csak elfogadni sem kegyeskedett a felség (melyet ha elfogad és nem is olvas, hiszen vajmi könnyen vethet „*häusli*ba"), még ily nagy kegyelemre sem méltatta a magyart – valjon az ekképp bolonddá tétettek szemei nem fognak-e ily alkalommal felébredni, s ha tisztán látják, mily hazugságra használtattak fel, miszerint egész Európa lássa, hogy a ledorongolt magyar *moraliter* is annyira süllyedt, miképp kínzója, gyilkosa és őt végképp megsemmisíteni akaró császári vámpírja előtt letérdel, leborul, kezet csókol, sőt nejével és családjával együtt saruinak

porát, piszkát is nyalni kész, ugyan fognak-e ilyes szavakra fakadni: *„moriamur pro rege nostro"*, ti. azon megmaradtak, kiket őfelsége a kötél által nem szíveskedett örök némaságba dönteni?

[Bach:] Így végezte mérges szája által eléggé ismeretes gróf Szekírvári impertinens *expectoratió*ját. De már akkor az én béketűrési lábosom is felfortyant, és eszem élével és tanulmányaim és státustudományaim pondusával úgy összeaprítottam, annyira betettem és oly *efficaciter* megiskoláztam és kikeféltem ezen alkalmatlan *fanfaron*t, miképp egy szót sem szólt többé; és kínjában csak kacagott, sőt néha oly konvulzív hahotára fakadt, miképp elvégre valóban sajnálni kezdém a szegényt, és Felségedet legmélyebb alázattal *vorschriftsmäßiges Bittgesuch* által már meg akartam kérni, méltóztatnék rajta kegyesen eret vágatni, mert másképp még valami baja lehetne vagy, és ez hihetőbb, Felségednek okozhatna bajt.

De most engedje meg Felséged kegyesen, hadd mondjam el, mily rútul lepiszkoltam és mennyire lóvá tettem ezen cifra szájhőst. Én ugyanis hozzá így szóltam (tudom, Felségedet ezen kis kép *aus dem bürgerlichen Leben* nagyon fogja *„amüsíroz*ni", hahaha): Eleget hallottam, és most az Úr fogja be a száját, mert másképp tüstént elküldök Kempen hadnagyomért, ki maga is körmös egy tábornok, de efölött még húszezer extra és rezerva körme is van, és így az Úrtúl egy cseppet sem fél, tudja? Vagy mi még rövidebb, rögtön kellő *Vortrag*ot terjesztek apostoli császáromnak kegyes lábaihoz, ki, mint Ön tán észrevette, hahaha, nem tréfál, és ekképp ne merészeljen az Úr egy szót is szólni többé, de hallgasson arra, mit én mondok, és tanuljon elvégre valamit, ha vastag és üres koponyájába, mely teli van semmivel, még elfér valami; s most figyeljen.

Ferenc József apostoli császárnak fő tulajdona egyeneslelkűség és lojalitás. Mit nevet az Úr? Kövesse meg magát, mert másképp mindjárt megjelenik Felsenthal ő-Mephistophelessége, ki itt a kályha mögé bújt, és szinte oly egyenes lelkű fiú, hogy a polícia legártatlanabb titkait is kipletykázza, pedig kisajtolva *comme avis au lecteur*, miből ki-ki láthatja, mily *infernalis* kipiszkáló, kikutató, elcsábító, ráfogó, igazi kísérteti felvigyá-

zás alatt lélegzik negyvenmillió emberféle teremtés, miszerint néha egy-egy szál gazembert megcsíphessenek, mely eljárás ugyan nagy tapsot érdemel, ha ti. a lövés tüstént eltalálja a célt (mi nem hihető), midőn ha előbb százakat kell *suspiciál*ni és hajhászni, míg az igazi vadnak nyomába jutnak (mi sokkal hihetőbb), igazi átok, és ily sublimitásokat kérkedve hiúságból még ki is nyomtatni, igazi polículai öngyilkolás és ekképp a liberális elveknek diadala. Igen, a mi lovagi urunknak fő jelleme egyeneslelkűség és lojalitás, *punctum*. És ha az Úr ezt nem hiszi, kérdezzen meg bárkit, és nemcsak magas felhőkből inspirált újosztráki koldus népeket, mert hiszen ezt *explikál*ni lehetne, de minden kétlábú gondolkozó lényt bárhol (nem bánom, ha valakit evégett még Szentpétervárra is küld), és mindenütt azt fogják legkisebb kivétel nélkül *attesztál*ni, hogy én kevés szavakkal jól lemázoltam tündöklő urunknak fényes oldalait.

Már az egyeneslelkűség valjon mily ivadékokat szül? *Inomisse* legelsőben is az adott szónak szentsége áll a gyönyörű családnak élén mint *primogenitus*, és azért, miután a felséges császár éppen nem kényszerítve (mert hiszen a kényszerítés az ő kezeiben volt), de önkényesen megígérte, sőt megadta a *constitutió*t (persze később *aus höheren Staatsrücksichten* ismét visszavette), nem arrúl lehetett többé szó, meg kell-e tartani a szót vagy sem, hanem hogy szent kötelességgé vált-e úgy menni *„besonnen vorwärts"*, mint az igazi lovag is (elporosodott vén románok *testimonium*ai szerint – mert a világban minden ismétli magát) *imperterrite* halad előre az elbűvölt kastélynak falai közt valami szépnek kiszabadítása végett, egy cseppet sem figyelvén a strázsáló sárkányok, kígyók és óriások ordítására, sziszegésére és netaláni petíciójára. Honnét aztán a felséges császár alázatos személyemmel együtt mint igazi lovag az ígért *constitutió*t is fenntartotta, igen fenntartotta, úgy, mint alabor is fenntartja a hintót, nehogy *precipitium*ba süllyedjék. És mi ezért adunk financiáinkról rendes számadást. Érti az Úr? Ebben láthatja, ha nem vak vagy nemigen *miops*, minden cselekvésünk kulcsát! Egyeneslelkűség és lojalitás. Ezen mottó van kipingálva és ki*stikkel*ve mindennemű lobogóinkon! Ó, mily baj ily marhákkal, mint ezen teoretikus magyarok, kik közt soha nem élt még tu-

dós ember Stefan Verbőczin kívül *(und das gibt den Schlüssel zum übrigen)* valami okosat koncipiáltatni!

A második ivadéka a gyönyörű házaspárnak pedig a *justitia*. Már I. Ferenc ismerte el ezen tiszta szellemet minden emberi állodalomnak legmélyebb sarkalatául! És ím, ezért akasztatott fel, *ut fiat justitia* stb. stb. a bölcs fejedelem oly nagyszámú emberfiát, miszerint aztán ugyancsak erősen meg legyen rakva a monarchiának fundamentuma – valamint azelőtt (legalább Magyarországban) sok derék szolgabíró és egyszersmind útcsináló is azáltal gondolt célt elérni jó közlekedés tekintetében, ha mindig s mindig magasabban töltette a rábízott utat, miképp aztán, igaz, az utas egy kissé közelebbre jutott nappal a Naphoz, éjjel a Holdhoz, de annál mélyebbre is bukott az árokba, ha a kocsis a bakon véletlenül elaludt vagy pláne részeg volt.

Igen, a *justitia* az egyeneslelkűségnek és lojalitásnak második ivadéka, és ha Európában, sőt az egész világon mégis sokallják egy kissé azon temérdek embercsontot, melyet dicső fejedelmünk Magyarországban a Neu-Östreich fundamentumának megrakására felhasznált (mert hiszen a rebellis Lombardiában hős Radetzky el nem tűrte volna az ilyféle mészárszéki *hyperbolát*), és ha általján véve a legbölcsebb nemzeti építőmesterek azt hiszik, hogy embercsontra fektetett építmény legkisebb ingás alkalmával bizonyosan tüstént fel-, be- vagy kidűl, és az egész természetben nincs rosszabb *ciment*, mint embervér, mert nem ragaszt egybe, de kifeszít, ha mindez igaz is, mi még nincs bebizonyítva, nem az én jó uramnak kell tulajdonítni ezen kis *excessus*okat, melyek Magyarországban történtek és melyek, hála Isten, a magyar nemzetnek lovagi szelleme, bajnoki tulajdonai és dicsőség utáni szomja következtében (mint az udvari státus*witzling* Saphir Gomperz nagy emberismerettel mondja) és br. Hauer Istók furfangos miskulancáinak hozzájárultával (mint megint én nagy dologismeretemhez képest mondom) tökéletesen felejtve vannak. Igen, tökéletesen felejtve vannak, mert hiszen ezen szamár magyaroknak soha nem volt emlékezetük, de persze annál több *imaginatió*juk és *enthuziazmus*ok van! Ó, mily nyelvkificamító ezen *infámis* magyar nyelv, kivált az igazi bécsinek szájában, ki már bölcsőtől kezdve

annyira el van kényeztetve a legszebben és legjobban hangzó Scholz- és Nestroy-féle szónoklati melódiák által, miket jó ízlésben egy nemzet sem ért el még! Igen, nem az én jó *monarchá*mra kell fogni a magyar nemzetnek csekély megpiócázását, melynek még mindig több vére van, mint az Neu-Östreich egészségére szükséges, sőt hasznos, és egyébiránt *infámis* hazugság azt mondani, hogy igen sok vér folyt, mert akit felakasztanak, annak még orra vére sem fakad meg, és ez volt oka, mit az Úrnak, tekintetes Szekírvári Uram, megsúghatok, miért használta a fiatal apostoli magyar király inkább a kötelet, noha a kendernek ára nagyon felrúgott, mint a régi törvényes pallost, nehogy ti. a szeretett jó magyarjainak nemes vére porba csepegjen, de legalább szépen bőrében maradjon. Nem a lovagi császárnak kell tehát, mint harmadszor mondom, e kis túlzásokat tulajdonítani, hanem azokat egyenesen azon szamár *auditor*okra kell tolni, kik ugyan a magyar apostoli király nevében, de nem a magyar törvények szerint ítéltek, melyekre a mi jó fejedelmünk nem esküdött, és ekképp azokat megtartani nem is köteles, noha mint maga mondja, magyar apostoli király, és aztán az az igazi kuriózum! Nem a magyar törvények szerint ítéltek, mondom, a buzgó *auditor*ok, és így az áldozatokat azon *praetensió*juknál fogva, miszerint született katonák, bizony igen katonásan, mint vereshagymát, csoportosan madzagra fűzték.

És így az is *infámis calumnia*, melyet még most is úton-útfélen hallok és mit végre valóban már el kellene tiltani, mintha a fejedelem kényszerítette volna az *auditor*okat ily hallatlan kegyetlenségre! *Wie lächerlich*, minthogy a dolog egészen *inverse* áll, és nem a császár kényszerítette az *auditor*okat, de az *audi-.or*ok kényszerítették az egyenes lelkű, lojális és emellett igen *.crupulosus* és „kegyelettel" túláradozó fiatal apostolt! És ugyanis mit tud oly fiatal hős, mint Ferenc József, a *justitiá*rúl? Ő, ki mint gyönyörű katona és született Maria-Theresia-*Ritter* és császár, bizony nemigen fárasztá eszét a *jurisprudentiá*val, és kinek azért vannak jól megfizetett jogtudósai, miképp ezek főzik ki az igazságot. És így történt, hogy a *modest* fejedelem magába nem bízva, *auditor* szolgáira hagyta az elítélést, kik persze minden ítéletük hegyibe a *justitia* cégérét függeszték, és a jószí-

vű fejedelem azért nem kegyelmezett meg de egyetlenegynek sem, mi hatalmában lett volna, mert noha szíve felette nagy, kegyelete nagyatyjához még nagyobb, nagyatyja pedig, mint érintők és tudva van, azt mondta: *Justitia est regnorum fundamentum.*

Ha az *auditor*ok tudják vagy csak legtávolabbrúl is sejdítik, mily nehezen esett a jó császárnak azon temérdek halálítéletet, melyet hoztak vagy inkább küldöttek, saját kezével aláírni, mi annyira időrabló, és az időt parádéra vagy vadászatra fordíthatta volna a jó *monarcha,* bizonyosan egész egészen más direkciót vesz a dolog, mert annyi *auditor* közt egynek tán csak mégis eszibe jut azt mondani, hogy Ferenc József a magyar nemzetnek átellenében vagy semmi, vagy magyar király, vagy hóditó; ha semmi, akkor nincs joga Magyarországban macskát, de csak patkányt is elítéltetni; ha magyar király, akkor ítéltessen magyar törvények szerint, ha pedig hóditó, akkor senkit nem idézhet felségsértés bűnébe, mert az, ki ellene kardot ránt, nem felségsértő, de hazavédelmező. Az *auditor*ok azonban, nem tudhatni, mily inspiráció következtében -- Haynau nem lehetett az *inspirátor,* mert ezen hosszú fülű vagy inkább hosszú bajszú tigrisnek voltak legalább jószívű pillanatai – az auditorok tökéletesen meg voltak arrúl győződve, hogy uruknak kezére dolgoznak, ha elég dolgot adnak a hóhérnak, ki már kisdedkorában – nem a hóhér, de a császár – mint nedves és száraz dajkái és nevelői mesélik, kimondhatlan szenvedelemmel ette a cseresznyét, de nem a „Krammel"-félét, hanem a setétebb színűt, éspedig nem azért, mert édes, hanem mert vérszínű! És igy, látja az Úr, Szekirházi gróf Uram, hogy sokszor egy kis *Mißverständnis* elégséges arra, miszerint függetlenbúl „függő" nemzet váljék!

És mit az Úr Ferenc József szeretett császárom népszerűtlenségéről, az olasz vérszemről (igen, *so schaun's aus*), a közeli bankrottrúl, a muszka Cato-féle szentenciárúl és azon szimpátiárúl fecseg és locsog, mellyel, mint az Úr mondja, az egész világ a magyarok iránt viseltetik, nem egyéb, mint haszontalan lárifári, sőt szemtelen hazugság. Én azt mondom, senkinek nincs annyi popularitása, mint éppen Ferenc Józsefnek, nem

ugyan a *revolutionaris* szörnyek szemében, mert ezek persze nem szeretik, de a *beamter*ek, zsandárok és katonák szívében! És az, ki ezeknek parancsolhat, és kik aztán engedelmeskednek, annak nincs mit aggódnia a többi kutyáknak ugatásától és fogvicsorításától. *Punctum.*

Az olaszok pedig most már nagyon szeretik jó urunkat, ezt higgye el az Úr és az újságok, ti. az osztrákok ezt kellőleg demonstrálták; legelsőben is, mert nehány gyilkosokon megesett jó szíve, minthogy csak nem sántikáltak politikában, és egy félnapi kötélfüggés helyett húsz évre kegyesen láncra verette a szerencsés fiúkat és aztán, mert öccsét, Ferdinand Maxot, ki, mint mondják, igen eszes és vajmi becsületes úriember és nem gyűlöli a magyart, oly erősen dotálta, miképp ez Mailandban igazi spanyolféle udvart tarthat, és azzal, mi ily fénnyel karöltve jár, mint ebéd, bál, *soirée* stb., miért az olasz él és hal, bizonyosan horogra keríti a *superficialis* és egyébiránt igen félénk lombardokat és, mi több, horgon is fogja tartani őket ezentúl a világ szétbomlásáig, ezért jótállok én és mellettem a vitéz Radetzky, Hess és Schönhals-féle olasz had, mely az egész világ elbámultára megmutatta, hogy valamint több erő van kis borsban, mint nagy borsóban, úgy csupa manőver és bravúr által nagy nehezen ugyan, de elvégre mégis lecsépelte a pici Osztrákia a nagy terjedelmű és kínai népességű óriási Piemontot. E részről tehát nem kell tartanunk; és mi a muszka nemzetet illeti, mellyel mindig mint valami különös vau-vau-féle krampusszal akarnak ijeszteni, az de egy cseppet sem imponál Ferenc Józsefnek. A muszka nemzet csak saját udvarában hatalmas és még ott sem győzhetlen, mit az újabbi események *faktum*ok által bebizonyítnak, mert valamint *victoriose* felmászott francia, angol és piemonti (a módiból kiesett törökről nem teszek említést) – hurrá, hurrá – Szevasztopol falaira, szintoly bátran és szintanyi dicsőséggel mászott az osztrák (és *NB.* kevesb ember*consumptió*val) – hurrá, hurrá – Bukarest falai közé. Hazája közepén pedig (mint tett szűk eszű Károly és rohadt eszű Napóleon) őt felkeresni, hogy ott az embernek, mint győzelmi trófea, az orra megfagyjon, ily ész*eluxatió*nak már senki sincs mai időkben kitéve, és ha ő a megtámadó, és Bécs vagy Pest felé gravitál-

ni szemtelenkednék, akkor majd meglássa, hogy nincs többé *poltron* honvédekkel és nyomorult székelyekkel dolga, kiket soha nem tud lecsépleni, ha az osztrák nem segíti és nem menti meg őt nagylelkűleg, hanem ehelyett negyvenmillió hű és bátor fehér zászlós birka azt fogja képébe rikítani: *vorwärts* – de természet szerint – *besonnen!*

Mi csak ezt várjuk, *croyez-moi Monsieur*, és azért veszekedik Buol Gorcsakovval meg nem szűnőleg (mit sok ember mint az ostobaságnak *szuperlatívumát* nem győzi kacagni), mert a badar rövidlátó nem bírja átlátni, hogy ezen macskakörmölés és harc nem egyéb, mint a legmélyebb és egyszersmind legmagasb politikai *finesse*, mihez képest azon pillanat, mennyire csak lehet, közelíttessék, mikor a muszka Ferenc Józsefre rohan; mert hiszen a muszka nem a közbirodalmi népeket gyűlöli, de egyedül csak Miklós cárnak testi-lelki barátját és megmentettjét. Mi igen különös, mert a muszka nép nemigen szokott másképp érezni, mint cárja, a boldogult Miklós pedig, mint tudva van, úgy szerette Ferenc Józsefet, mint saját fiát, és *invariabiliter* még halálos ágyán is, ha igaz, mit mondanak, háladatos érzéssel emlékezett meg róla, és áldásával Isten kegyelmébe ajánlva Ferenc Józsefet, jó fiát, legnagyobb kéjélvezet közt kiadta lelkét, mely csupa örömből sem bírt többé veszteg maradni bőrében. Álljon csak be a muszka invázió minél előbb, mert csak ezen pillanatban fog Neu-Östreichnak szemkápráztató fénye egész glóriában feltündökleni és végre mindazok előttem porba esni, kik éles, vagyis inkább köteles kombinációimat nem bírták tompa felfogásukhoz képest eléggé megméltányolni, elnyelni és *digerál*ni. Jöjjenek csak a muszkák bár minél előbb, tessék, és annyira ki fog törni a tarkabarka osztráki (de már most a németségbe jóformán elolvasztott) népeknek *enthuziazmus*a, miképp a muszka, ha áttör is Kárpát bércein, kétszer meg fogja előbb gondolni – ezért jótállok –, beljebb fúrja-e magát vagy sem. És ha ezt teszi, és valóban helyet fúr a szerencsétlen, a boldogtalan, és *par hasard* Komáromig is jutott, akkor oly bizonyosan, mint egykor a komáromi szűz fügét mutatott az impertinens kontyosnak, úgy fog most mutatni báró Heß főtábornok is, ki most Ausztriának Wellingtonja, szinte fügét a

még impertinensebb kalmuk nyulaknak; sőt megvetés jeléül *„rechtsum, kehrt Euch"* után még valami mást is prezentál nekiek tán, minek kimondhatlan soványságán, ha a Preobrazsinszki és Izmailovszki gránátos veterán el nem is iszonyodik, tudom, tátott szájjal bámulja és kérdezi, ezen nagy vitéz valjon miféle vánkoson ül tehát? És ha báró Heßnek foga ki is tör az első csatában, én bizony nem bánom, és ez még nem baj, mert nem lesz azért vezérekben hiány, és Grünne Károly, ki ez esetben az én javaslatom szerint a hadak élére volna állítandó (nem azért, mintha benne sokat bíznék, hanem mert hű cimborám), meg fogja mutatni, hogy ő nemcsak fiáker, nemcsak fifikus, nemcsak *intrigáns* és nemcsak F.M.L., de jó császár kocsis és hajtó, mély tudományú *Staatsmann*, egyenes lelkű gavallér és mindenekfölött erősen vitéz katona is, ki *ohne Zweifel* nagy gusztussal fogja színi a puskapor szagát, mi egyébiránt elérthető, minthogy eddigelé e szagból *nauseá*t még nem kaphatott, mert soha nem szagolta, hahogy valami nyúlvadászatnál vagy valami nagy generális eltakarítása alkalmával nem, mikor, igaz, a puskapor könnyen érintheté szűz orrát.

Nincs áldozat, melytől ily pillanatban visszarettegne az osztráki hű nép, ki őket úgy ismeri, mint én, erről tökéletesen meg van győződve. Jellačić alkalmasint ugyan nem fogná magát másodszor is igen *strapacírozni*, ámde csak azért, mert a szegény halvány és beteg és egyébiránt igen *satisfactorie* megtette már a magáét, nagy büszkén zsebébe dugta a neki kifizetett négyszázezer *argent courant*-féle *remuneratió*t és ekképp bátran élvezheti az *otium*ot *cum summa dignitate*. *Cum summa dignitate* valóban, mert hiszen, mint mondják, huszonöt keresztje van, ti. huszonnégy pántlikás és egy valóságos kereszt, melyet mint márírnak jelét felséges császárom kegyeskedett hátára akasztani. Ámde Jellačićra nincs szükségünk többé, él még a horvát hű nemzet és, valamint 1848-ban találtunk egy jó bolondot, ki elbolondította e szép vitézségű népet, mely annál erősebben kurjongatta a *zsiviót*, minél több fiát lőtték hasba vagy főbe, úgy, higgye el, Gróf Uram, újra találunk bármily alkalomkor egy még nagyobb bolondot, ha egy kissé tán drágábban is, mint négyszázezer pengő, ki még bolondabbá fogja tenni e szeren-

csés néposztályt és *si l'occasion se présente*, jobb hasznát fogja venni kegyelmes császárom a horvátoknak, mint valaha azelőtt, mert most német beamtereink és zsandárjaink által tanulhattak valamit, és valóban, mint nekem referálják, tanultak is egy kicsit; honnét aztán, ha már a durva horvát is vitézül lerótta kötelességét, mikor még meg sem kóstolta kegyes urának *gráciá*ját, úgy bizonyosan lehet *prognosztikál*ni, hogy a germanizált, derekasan kiiskolázott katonajobbágy, és ki már kellőleg megismerkedett a fejedelmi kegynek délicat ízével, oly csudákat fog végbevinni, miképp egész Európa úgy fog felkiáltani bámultában: „Ezen gyönyörű vitéz népnek csak egy hibája van, és ez csak az, hogy nem német, mert erre tökéletesen érdemes." Min azonban könnyen segíthetni azáltal, ha a durva horvát tuskókból német automatákat faragunk, valamint Canova, Thorwaldsen stb. stb. becstelen kőből Apolló, Achilles és efféle historikus komédiásokat vágtak ki, régibb szobrászok pedig halálra megsebzett gladiátorok és efféle szamarak modellírozásával mozdították elő a nemzeti és császári múzeumok fényét.

Rajačić *detto* nem fog mellettünk *da capo* nagyon vitézkedni és szájaskodni (mi egyébiránt még nagy kérdés), de ha másodszor nem is harap horogra a vén csuka, oly *hisztrió*t, mint ő, akárhányat találunk a szomszéd Vojvodinában. És kivált ha arról van szó, a muszkának letörni szarvát – mert e tekintetben is, mint mindenben, soha nem fogták fel a rövidlátó magyarok a dolgok valódi állását, mikor azt mondták, hogy a rác alattomosan a muszkával tart, mi nem igaz és mi híres Obrenović Miloš ismert nyilatkozatából elégségesen kiviláglik, ki még mint Szerbia *knéz*je, mikor az osztrák kormány részéről *categorice* megkérdeztetnék, kivel tartana, a muszkával vagy osztrákkal-e, így válaszolt: „*ostentatió*ra, külsőleg a muszkával, a szívnek legbensőbb ráncában pedig az osztrákkal". És az oláhok Şaguna vezérlete alatt szokásuk szerint nem alattomosan, de mint dühös oroszlányok fognak az északi medve bőrébe harapni, ezért már jót merek állni, igen, Şaguna, ki mint leopoldi vitéz csupa osztráki hűségből még arra is képes, egész Erdélyt romanizálni, mi nagy nyereség volna, legelsőben is, mert minden román (még a szennyes Kock Pál-féle is) nagyon mulatságos, és aztán,

mert az erdélyi magyarok, szászok és székelyek ideje már úgyis lejárt és egy nagy, erős, egybehangzó dicső oláhságnak hajnalcsillaga (melyből persze Erdélynek ki nem szabad maradnia) már-már vajmi szépen fénylik az égen. A tótok, kiknek elég eszük van párvonalt húzni a volt sötét magyar idők és a mostani – kivált mi az erszényeket illeti – oly világos német napok közt, és kik ekképp túláradozó háládattal viseltetnek a felség iránt, hogy őket az undok régi szurokból kirántani méltóztatott, most azon reménységgel kecsegtethetik magokat, hogy császárjuk kegyessége által ők is fel fognak vétetni a nagy német famíliába, és akkor őket senki nem fogja ezen gúnyszóval illetni többé, „szlovák", mit hallani persze nem kellemes. A tótok, kik azelőtt is tejfölét alkották a magyar ezredeknek, készek lesznek, csak hogy a nyakukon lógó szegény német *Beamter*ek és *Finanzwachter*ek (kiket annyira becsülnek és annyira szeretnek, és kikre a muszka betörőknek hihetőleg különös passziója lesz) bajba ne keveredjenek, utolsó csepp vérüket érettük feláldozni. Úgyhogy mi Magyarország népeit illeti (a régi mappa szerint) és az erdélyi románt, bizonyosak lehetünk, hogy halálig és diadalmasan meg fognak birkózni a muszkával, ki ha csakugyan be meri dugni orrát a Neu-Östreichba és, nem bánom, ha szinte Csokonyáig is eljut, úgy fogja ott finálját lelni, valamint a *parvenu* Napóleon találta Moszkvában magáét.

És hát Osztrákiának többi részei, melyek versenyezve buzognak hűségben és szeretetben fiatal lovagi császárjuk iránt, és annyira gyűlölik a magyart (mit néhány bécsi különösen *hautgoût* szagú ultra-arisztokrata szalonokban igen-igen észrevehetni, és ez a népek érzelmei iránt legbiztosb hévmérőt képez), nem fognak-e azok csoportosan a fejedelmi szék körül egybesereglen és körülötte oly bástyát képezni, melyen az elbízott orosz úgy betöri fejét, valamint hős Paszkevics is hiába csapta homlokát Szilisztria falaiba? Csehek, morvák, sziléziaiak, tiroliak, salzburgiak, felső-osztrákok, alsó-osztrákok, stíriaiak, carnioliaiak, vorarlbergiek, bukovinaiak stb., ha mindezek gátra állnak, uram Istenem, *quel embarras de richesse!* Valóban nem kell több, mint ezen hosszú néplitániát Gorcsakovnak megküldeni vagy inkább a muszka néppel közleni, mely nem ismeri

Neu-Östreichnek oly nagy és kivált oly tarka erejét, és jótállok, tudja ezt csak meg a muszka nép (melytől persze a muszka polícia ezer furfang által ily igazságokat elvon és eltitkol), és minden agresszív gusztusa és appetitusa rögtön megszűnik, szépen odahaza marad, és alkalmasint azon töri fejét, nem volna-e jobb inkább ily veszélyes megtámadás helyett a kardnak élét megfordítni és a Pál császári esetet repetálni, és császárjukat ostobaságáért egy kissé megbüntetni, hogy annyi nemes muszka vért ugyan miért áldozott fel a szegény ártatlan magyar nemzetnek lecséplésére és a háladatos osztráki dinasztiának megmentésére. Igaz ugyan, hogy azon császár, ki ily otrombául megengedte magát *misztifikál*tatni (*excusatió*jára meg kell azonban vallani, különös *génie superieur* által), már örömében kiadta lelkét, és fia e tekintetben egészen *innocens!* Igaz, de a Szentírásban az van, hogy a fiú az apjának bűne miatt szinte lakol, és ez nemcsak a Bibliában áll nyomtatva, hanem *de facto* gyakoroltatik is, éspedig oly nemzetnél, melytől igen sokat lehet tanulni, ti. a *kinézer*eknél, hol minden bűnért bizonyosan megbüntetnek valakit, és ekképp ha a bűnös odébbállt és meg nem csíphetni, vagy *anticipative* a kötélnek meggazdagítása végett *pro aerario* magát már felakasztotta és így őt nagy *ridicule* nélkül többé felakasztani nem lehet, akkor a mandarin, ki a világon minden közvetítés nélkül egyenesen Istent képviseli, nem jő legkisebb zavarba, hanem azon okból, *ut fiat justitia*, legott megpácáztatja stb. stb. az ember azt gondolná: a holtnak seggét. Korántsem, hanem élő rokonát, ha van, bárha az ilyenamolyan szent *anachoréta* volna is. Ha pedig nincs, valami szolgáját büntetik, és ha ez sincs, akkor persze hű kutyája kapja ki a huszonötöt vagy a kötél *commandeur*t. És ha ilyes sincs, ez esetben magától értetődik, nagyon mérgelődik az illető bíró Confucius ellen, ki *patent* törvénygyűjteményében ily *casus*ra nem *provideál*t. És ezen különös igazság kiszolgáltatásán sokan kacagnak, de hibásan, mert *cum grano salis* van bizony abban sok jó, éspedig elannyira, miképp felséges császárunk, *imbibál*va azon szentírási monda által: mindent vizsgálj és a jobbat válaszd, jónak tartotta *exceptionalis* esetekben az e tekinteti bibliai tant *inverse* alkalmazni és nem az ártatlan fiút büntetni atyjá-

nak kihágásai végett, de az ártatlan atyát a fiúnak vétkesnek *stigmatizált* eljárása miatt. Ami igazi szociális *improvement*, meg kell vallani. Így például többek közt gr. Széchényi Lajost, ki huszonnégy évig volt Zsófia főhercegné udvari mestere, és minden idejét főasszonyának felszentelvén (éspedig elannyira, miképp saját dolgait egészen negligálta), azért rúgták el, mint *sine ceremonia* korhely inast elkergetni szokás, mert fia, Dénes, a rác pusztítások ellen honvédi közvitéznek állott és mindaddig Ferdinánd törvényes magyar királyért hűn harcolt, míg Debrecenben különösen mély bölcsességgel a respublikát meg nem szülték, mikor aztán elég veszély közt megszökött, Spanyolországba utazott stb. stb. És miután Ferenc József ilyféle kínai *jurisprudentia* szerint méltóztatott cselekedni, azért igen hihető, hogy a muszka is, ki nagyon halad civilizációban és erősen majmoló, sőt nagy majom, alkalmasint ezen szisztéma szerint fog cselekedni. És minthogy Miklós cár már nincs hatalmában, és ennek atyja, I. Pál úgyis már meggyilkoltatott, és ekképp ha még élne is, őt másodszor meggyilkolni nem lehetne, pótlékul bizonyosan Sándor fia ellen rebellál vagy legalább ennek öccsét fogja ledorongolni, kit nem szenvedhet. Azon szitkozódó garázdát ti., kinek szájában mindig a *„cochon"* szó van, kit, úgy hiszem (mert mi ily individuumokrúl nem is veszünk *notitiát*), Konsztantyinnak neveznek, annyira gyűlöli, éspedig azért, mert oly igen dühös kivált atyjának testi-lelki barátja, Ferenc József ellen, és az egész nemzet sejti, hogy Konsztantyin lesz az, ki őket oly háborúba fogja keverni (ti. mivelünk), melyben a muszka nemcsak kudarcot vall minden bizonnyal, de úgy döntetik lábairúl, miképp aztán még az európai földabroszbúl is ki lesz törülve Russzia.

Igen, rebellálni fognak a muszkák, és a cifraszájú Konsztantyin baskírt kétségenkívül *toties quoties* derekasan meg*knút*ozzák, minél nem is érdemel egyebet. Mit aztán a mi drága hírlapistáink *et Co.* szokott zsenialitásuk szerint egész Európának mulatságára kitálalnak, és a nagyvilág *jubilíroz*ni fog, hogy elvégre osztráki kapicánra jutott és azon vajmi szépen táncol a muszka vauvau! És részben, higgye el a Gróf Úr, alattomosan már meg vannak téve minden legeszélyesebben kikombinált lé-

pések, *es ist schon alles angebahnt*, miszerint már legközelebbi órában várjuk a hírt, hogy Moszkva Pétervárral, Litvánia Ukrajnával, Szevasztopol Kronstadttal stb. stb. stb. kapott hajba, irgalmatlanul veszekedik, egyik üti a másikat stb. stb. És e tekintetben, ha az osztráki kormánytúl minden intelligenciát meg is tagadnak, azon talentumot legalább bármily *virulens* ellensége is, ki semmi jó tulajdonát nem bírja észrevenni, kénytelen lesz elismerni és respektálni, melyhez képest nemzeteknek és néposztályoknak egymás elleni huszításában minden időkben mesteri *eminenciá*val járt el, és ebben egy kormány sohasem szuperálta.

Minden hihetőség szerint tehát most is bátran elvárhatni a jó *successus*t, és ekképp kétségtelenül mint csapdába került patkányok (noha Oroszország, nem tagadhatni, elég tág ketrec) fogják egymást marni, felfalni stb. a muszkák, mely komédiához mi édesen kacagva azt mondandjuk: *bon appétit et bonne digestion!*

Ha pedig mégis, mi alig hihető, a muszka medve oly *unbegreiflich* ostoba volna és saját bőre helyett a Neu-Östreich bőrét csipegetné, azt hiszi az Úr, Britannia ezt karöltve nézné? Britannia, a vén Ausztriának ezen *invariabilis* szövetségese, hol semmit és senkit nem becsülnek annyira, mint az igazi *urwüchsig*e osztrákot és kivált a kevertelen tiszta telivér bécsit, és hol mindenki tudja és a nemzeti közméltányosság *pondus*ához képest, mely e népet jellemzi, háladattal elismeri, hogy tulajdonképp Ausztriának köszönheti Anglia mostani meglehetősen kifejlett létét vagy inkább, hogy már több decennium óta nincs kitörülve a nemzetek sorából.

[SZEKÍRVÁRI:] Ejnye!

[BACH:] Mit beszél az Úr? Ha eddig hallgatott, hallgasson ezentúl is és tanuljon, mert ha 1805-ben, mikor Napóleon, a *consul*, mint *indomptabilis* étvágyú cápa éppen Albiont vala elnyelendő és fogai közt elmorzsálandó, mely műtételre már erősen tátotta száját a boulogne-i lágerből, ha, mondom, *decretorius* időkben nem kap dühösen Napóleon hajába és nem hagyja magát nagylelkűleg és nagy vitézileg megcsípetni Ulm falai közt és derekasan megkorbácsoltatni Austerlitz gyönyörű vidé-

kén az osztrák, *pour sauver l'Angleterre*, akkor okvetlen Angliát sújtja agyon az új Caesar, és bizony nem enné oly büszkén *roastbeef*jét és *plumpuding*ját az angol, mint ma nyeli nagyszerűleg, de tökéletesen megjuhászkodva igen-igen megelégednék és vajmi szépen csókolna kezet, ha néha-néha egy kis *fricassée*-t vagy sütött békát koldulhatna a franciától *avec succès*. Ezt a háládatos angol nemzet soha elfelejteni nem fogja. És ha e tekintetben véletlenül tán őt cserben is hagyná egyébként különösen jó *mémoire*-ja, mert adósait soha nem felejti, mi tagadhatlan igen nagy *infámia* volna, az osztráki dinasztia azonban ily csiklandós kérdés körül nem ereszkedik szívesen hasztalan *diszkussziók*ba, mert hiszen noha saját emlékezete is különösen jó, és bosszúállásban soha nem marad hátra, azért rendszerint mindig eláll emlékezete, mintha csonttá fagyna, mikor valami háládati aktusnak órája üt, ha ez mellesleg bár oly populáris *carillon*t játszik is el, melynek zenéje minden embert engesztelésre lelkesít. De ha, mondom, Anglia el is felejtené háládati kötelességét, ez mindegy, mert a *kalkulus* fogja az egész nemzetet sürgetni és felriasztani, hogy nyakra-főre felkeljen és Neu-Östreichnak segítségre ló- és hajóvesztiben siessen, ha ti. mozgásba teszi magát Ausztria ellen az orosz had! Igen, a *kalkulus* fogja ezen lelkesedést szülni, *kalkulus* pedig – legalább politikában – mindig jobb tanácsadó, mint *passzió* vagy *enthuziazmus*, az angol pedig alkalmasint legszámolóbb népe a földgömbnek. Magától értetődik, Neu-Östreich egyesült, egybenforrt és tökéletesen németté vált nagy nemzetét kivéve, mely ezentúl a világi taktust fogja ütni, és ő fogja írni vagy inkább gróf Buol által íratni a nemzetek egészségére szolgáló, vajmi hasznos és bekapni is igen kellemes, patent *Wiener tränkli*-féle *recipé*ket.

És ím, ezen *kalkulus*, melyhez képest nemcsak Angol-, nemcsak Franciaország, de az egész világ azt hiszi és arrúl van meggyőződve, hogy Európának *aequilibrum*a végett, ott, hol ma Neu-Östreich felépül vagy tulajdonképp már felépült, valami erős álladalomnak kell létezni; igen, ezen *kalkulus*, mely többet ér, mint háladati szívömledezés vagy szimpátia (mik Utópia politikájába valók), alkotják azon garanciát, mely Neu-Öst-

reichnak tökéletesen biztosítja megdönthetlen voltát minden időkre.

Lássa az Úr, ha más nem, ezen európai *necessitás* elég arra, mihez képest bátran megvethetünk minden külföldi lepiszkolást és főképp minden belföldi piszokból készült petíciót. *Comprenez-vous?*

A törököt mi tartja fenn valjon, kérdem. Bizonyosan nem a vén komédiás Mahomet és ennek Koránja; mert már úgy issza a török a bort, mint bármily bécsi matador *gestrenger Herr*-féle *Stammgast, seines Zeichens Kampelmacher und politischer exalté.* A törököt nem tartja fenn egyéb, mint az európai *necessitás.*

– Mikor éppen így oktatnám barátságosan gr. Szekírvárit, gondolja csak, Felséges Uram, egyszerre szavamba vág, csak mindig ő akar deklamálni, én szóhoz sem juthatok, és e szavakat szemtelenkedik elmondani.

[SZEKÍRVÁRI:] Tökéletes igazsága van Miniszter Úrnak, ha azt mondja, hogy a törököt egyedül az európai *necessitás* tartja fenn, és e tekintetben a Miniszter Úr igazi pasa. Nem akarom vizsgálni, egy vagy több ló-*appendix*szel-e, de azért hasonlítom össze muzulmánnal, mert a Miniszter Urat hasonlóul nem ugyan az európai, de az osztráki *necessitás* tartja fenn ülésében, állásában és komédiajátszásában. Mert alig hiszem, hogy a negyvenmillió embercsoport sorában, mely Új-Osztrákia határai közt lélegzik és fohászkodik, sőt az egész civilizált világban él, találkoznék de egyetlenegy oly merész vagy inkább olyannyira szemtelen zseni, ki elég bátorsággal is bírna azon új-osztráki *reorganisatiói* ebédet tovább- és elvégre kifőzni és aztán egészen ki is tálalni, melyet az Úr, *nobile par fratrum* jó barátjával, Hauer Stefan őexcellenciájával eddigelé összepancsolni mesterkedett, és mely kófic (bármiképp *parfumírozzák* is az egész léghatárt legjobb szagú frázisokkal) már-már oly infámis bűznek terjeszti szagát, miképp tán Bécset kivéve, hol az elvakítás és narkotizálás oly könnyű, bizony az egész birodalomban senki sincs, ki nem várná *anticipatív* kéjérzéssel azon pillanatot, mikor a Miniszter Urat ismét lepottyantják a magas paripárúl, melyre felülni elég szemtelensége volt, és melyen most sehogy sem paradíroz és figurál másképp, mint bizonyos Maze-

pa, már nem tudom, mily kalmuk parancsárnak favoritja és feleségének belminisztere. Úgyhogy felette sok fiatal török még meg fog vénülni Sztambulban (noha ezen fiatal nemzetnek is tán meg van számítva legalább európai élete), míg Ön, drágalátos Miniszter Uram, higgye el, bátran megkezdheti periputtyának bepakolását! Mert „hajha", előbb kiugratják fekvőhelyéből, mint gondolná, s akkor mindazon hercegek és grófok, kik most a favorit előtt bókolnak, legelsők lesznek a seggre esett exügyészt és exminisztert leköpni, mert az ilyféle nagyurak, kiknek udvari szél ád direkciót, soha nem bocsáthatják meg maguknak, ha valami szennyes *roturier* előtt hajlongtak, és dühüket nem maguk ellen, de a leomlott *idol* személyére öntik ki! Egyedül Franciaországból jöhet Új-Osztrákiára nézve gyökeres segítség, mert Anglia, ha politikája csakugyan megkívánja, hogy valami kemény és erős álladalom közt folyjék a szőke Duna, Anglia azon álladalmat, melyet *ante nativitatem*, sőt *ante conceptum* Neu-Östreichnek keresztelt Miniszter Uram (mint gondolom, már az *aulá*ban), Anglia azt nemcsak nem mondhatja erősnek és keménynek, de tökéletesen arrúl van meggyőződve, hogy az oly puha és oly gyenge, otrombául összefércelt és összepappolt és egyedül üggyel-bajjal, egynapi parádéra kipingált, kikrétázott és kisubikszolt státuskarikatúra, melynek eldöntésére egyetlenegy kozák is több mint szükséges. Mert minden megtámadás nélkül, a napnak fénye fogja azt eszközölni és a világi *opinio*, ha ti. Ferenc József még jó időben más elvekre nem állítja kormányzási szisztémáját, minthogy tartufe-i komédiák kényelmes és *interruptio* nélküli eljátszását a felvilágosodott és magát megbecsülni kezdő emberiség, ha azzal egy percig el is tudták bolonditni, sokáig ezentúl tűrni nem fogja, és inkább a komédiásokkal együtt bukik a tátongóba, mintsem karöltve engedné, hogy ember, habár koronázott is, és annál kevésbé a koronátlan, vele úgy bánjék, mint lelketlen géppel, melyet *ad libitum* lehet (és anélkül, hogy csak panaszlani, sírni és eliszonyodni merne) facsarni, kalapácsolni, egymástúl szakítni, és ha megtette magáét, ganéjra vagy tűzre hajítni stb. Úgyhogy Anglia, ha valóban érdekében áll, miszerint a kárpáti bércek déli oldalán erős állodalom alapuljon (mi tán már egé-

szen kiesett politikai kombinációibúl), ez esetben a Miniszter Úrnak *et Co.* példa nélküli ügyetlen és egyedül impertinencia által fenntartott státusminiszteri sáfárkodását bizonyosan nemcsak elő nem mozdítja, de minden módon azon lesz, hogy Ferenc József népeinek átellenében kötelességeit saját személyére nézve és az európai *aequilibrum*ot tekintve jobban vagy inkább *tandem aliquando* megismerje, és a Miniszter Urat kellő helyére *stante pede* vagy letegye, vagy felemelje. És miután Anglia, mely alkotmányos voltánál fogva nem lehet oly szeles, mint korlát nélküli despota vagy felelősség nélküli miniszter és szerencsegomba szokott lenni, tán elkéshetnék Osztrákiára nézve ezen *salutaris* műtételben és közbenjárásban, bizony egyedül Franciaországból jöhet – mint mondám – Új-Osztrákiára nézve gyökeres segítség.

[BACH:] És most, Felséges Uram, képzelje csak ezen szemtelen grófnak (kinek büntetésül bizony el kellene venni kamaráskulcsát, mi neki nagyon fájna, mert egyedüli kincse, melyet a magyar rebellióban megmentett), képzelje, Felséges Uram, ezen szemtelennek *nie dagewesen* impertinenciáját, melyhez képest mikor kifogyhatlan béketűrésemnél fogva és, megvallom, némi *satisfactió*val tudakolám, hogy valóban tehát Napóleonban és az öreg gárdában maga is elismerné a hű szövetségest és azon *praesidium*ot, mely kész volna, már a rokonság szent kapcsánál fogva is, mely oly jószagúlag Mária Louisa, gr. Montenuovo anyja által a két dinasztiát egybekapcsolja, Felségednek segítségére minden sebességgel és minden tehetsége szerint sietni, ha csakugyan Felséged szent és apostoli személyére (mi nem hihető, mert ez persze igen különös gusztus volna és jó fogakat feltételezne) mégis appetitusa támadna azon Szevasztopol falai közt erősen kikoplalt infámis (és ekképp igen éhes) muszka medvének, melynek inkább odahaza kellene ülni és volgai kaviárt ennie. Mire (alig mondhatom ezt el kitörő düh nélkül) mint mérges csörgőkígyó e szavakat sziszegi kézzelfogható iróniával füleimbe a magyar imposztor.

[SZEKÍRVÁRI:] Napóleon bizonyosan legnagyobb *gráciá*nak tartaná, ha ő, mint csupáncsak a francia nemzet által úgyszólván *unanimiter* megválasztott császár, oly császárért adhatná ki

lelkét, ki nagy szerencséjére született császár (mert másképp alkalmasint senki sem választotta volna meg). Hasonlólag az öreg gárda is, mely Gérard-nak két őrt ajándékozott, ki úgy le tudja terítni az oroszlánt (persze csak *viribus suis*), mint az apostoli hódító *(viribus unitis)* nagy *courage*-zsal letette a magyar nemzetet, ennyi lovagiságért az öreg gárda is szinte kész volna ugyan vérét ontani a gyönyörű császári ivadékért; mert hiszen tudja, hogy vajmi erősen szereti a vért. De *aus höheren Staatsrücksichten* bizony szépen odahaza fog maradni az *ex populi gratia* kisütött császár az öreg gárdával együtt, habár az egész osztráki dinasztiát a császári fiúval együtt el is nyeli a muszka kalóz, éspedig nem azért, mintha a *roturier* császár és a francia vitéz sereg nem viseltetnék legőszintébb szeretettel, sőt *admiratió*val a fiatal osztráki oroszlány és annak *numerosus* családja iránt (mi szinte nagy csuda, mert rendszerint az oroszlányok nem *pullulál*nak erősen, és az efféle műtételt alábbrendelt állatoknak hagyják át), noha, mondom, így vannak lelkesítve, azért Napóleon mégsem fog helyből moccanni, ha őt *data occasione* az osztráki família megmentésére nagy szépen meg is keresi gr. Buol külügyminiszter, valamint *suo tempore* külminiszter, Boldog herceg Miklós cár füleibe segítségért *per amorem dei* rimánkodott és alázattal esedezett. Éspedig nem azon közönséges okból fog Napóleon veszteg maradni, mert háladatlan csalárdnak (ha az egyszer már közönségesen konstatírozva van) senki nem segít, hanem azon még közönségesb ok miatt, melyhez képest (már nem tudom, mely bölcs mondása szerint): *„amor incipit ab ego"*. És ugyanis Napóleon, ki felette sokat tanult az *adversitas* tanodájában (melybe Ferenc József sohasem járt és azért olyannyira elbízott, miképp aztán majd később fog ülhetni annak kemény padjára), Napóleon felette sok vajmi hasznos közt azt is tudja, hogy népszerűséget nyerni igen nehéz, azt elveszteni pedig felette könnyű, és minden népszerűség nélkül mai napokban még Salamon sem ülne igen feszesen és bátran királyi széken (és annál kevésbé pajkos *anti*-Salamon) – a világért nem követne el oly éretlenséget, mely egy pillanat alatt tönkreverné számos éveken keresztül nagy *abnegatió*val felkincselt népszerűségét; ennek egy perc alatti elvesztésére pedig

nem lehetne valami sebesebben operálót kigondolni, mint diplomatikai frázisok és Hübneriádok mellett a francia nemzetnek de csak egyetlenegy csepp vérét is Ferenc Józsefnek kisegítésére offerálni. Az öreg gárdának vitézei, továbbá kik nemcsak szájjal pengetik ezen szót, *l'honneur*, de az lelkükben van kitörölhetlen betűkkel vésve, noha nem adják magukat nagy politikusoknak, mégis igen jól tudják, hogy politikában is, mint mindenben, a becsületesség és egyenes eljárás biztosabb kalauz, mint mindazon furfang és szofizma, mely az európai egyensúly, magasb státusnézetek és efféle banális frázisok címe alatt kifüggesztetik és az oly igen könnyen korrumpálható irkafirka *mercenarius*ok által minden módon variáltatik, kivált oly státuskészítményben, melyben a hangosan kikürtölt sajtószabadság abból áll, hogy szabad ugyan a muftit legimpertinensebb dicséretekkel szinte nevetségessé tenni, ámde egyetlenegy (bármily *modest*) helyben-nem-hagyási szót mondani tilos; miképp ily hazugságteli körülmények közt tiszta lelkű egyént el nem szédít, el nem csábít bármily ügyesen kombinált és bármily szépen hangzó szómelódia vagy inkább hazug szó; honnét aztán az emberiségnek becsületi vén gárdája *uni sono* azt mondja, hogy Ferenc József Miklós cárral gyalázatosan bánt, min egyébiránt Britannia, valamint Gallia nem ugyan szívből, mivel ily gyalázatot senki őszintén nem szívelhet, de azért mégis erősen örült, mert nemzetgyilkoló Miklós cárral legkisebb szimpátiával sem viseltetett és ekképp tulajdonképpi gyilkosának, *ex officio* cimborájának, Ferenc Józsefnek kész lett volna és, tudom, ma is kész kezét csókolni; minthogy érdemjutalmat követelhet, igen, kezet csókolni, mert hiszen Ferenc József alkalmasint nem akceptált volna tőlük pénzt, mint Jellačić és Haynau akceptált tőle; Windisch-Grätz azonban, ki nemesb anyagból van készítve, indignatióval visszalökte a neki hasonlóul offerált véres szagú jutalomdíjat.

Igen, Napóleon és az öreg gárda úgy vannak meggyőződve, hogy noha a magasb költészet és igazi lovagiság szellemét számtalan kebelben meggyilkolta újabb időkben a pénzszomj és meggazdagodási düh, és nem egy népnél magasztos lelkesedés helyébe alacsony materializmus állott, azért a becsületnek

ezüsthangja az általános emberiségre nézve mégis erősb hatást gyakorol, mint bármily anyagi kincs vagy képzelt politikai diadal, tán tisztábban kitéve: politikai rászedés és megcsalás.

Ha valaki tegnap életemet menté meg, és én neki legőszintébb háladattal tartozom, és ma kis csolnakba szorulunk, melyen bizonyosan csak egy menekülhet ki, jogom van saját megmentésem végett őt csolnakból taszítni. Ha fejedelem jut ily keserves dilemmába és vagy szeretett rokonát és jótevőjét kell elhagyni, vagy népeinek jó voltát, biztonságát kénytelen feláldoznia, és szorosan e kettő közt van a választás, akkor a szívnek, habár elvérzik is, nem szabad szólni, de egyenesen ugyan nem azon szemtelen frázis: *„Es ist mein Wille"*, hanem egyedül a kötelesség szent szavának sugallása adhat erényteljes irányt.

És ím, ezen okból, a sok ismétlés következtében szinte közönségesen elismert politikai axiómának fényében ragyog ezen banális frázis, miszerint kedély, szimpátia, barátság, rokonérzés, háládat, kegyelet oly érzelmek, melyeknek politikában legtávolabbrúl sem szabad adni irányt. És ez igaz, ha ti. az *„aut-aut"* oly élesen áll szemközt, mint a felhozott csolnaki példában, mikor egynek veszni kelletik, és csak akörül forog a kérdés, a kettő közt melyik vesszék. És eszerint a politikai mezőn valjon min kellessék túladni, háládaton-e vagy az állodalom érdekén.

Így például senki nem kárhoztatta azt, hogy I. Ferenc Napóleon szeretett fiát Európának megnyugtatására feláldozta, de e tekintetben a gyalázat abban állt legelsőbben is, hogy Mária Louisát eladták Napóleonnak, jóllehet ezen áldozatot később a lecsépelt Minotaurus karjaibúl megmentette új Théseus, gr. Neipperg, és aztán, hogy a feláldozott Mária Louisa, ki mint fényes császárné igen jól mulatta magát Párizsban, mikor Napóleon csillaga ragyogott, lecsépelt férjét azonban, mint becsületes, lelkes asszony, nem követte számkivetési helyére. Azt mondják, ez el volt neki tiltva. Mily nyomorult ürügy! Lelkes, kivált császári asszony, ha nem *poule mouillée*, oly hatalom, melynek kötelességteljesítésében semmi a világon gátat nem vethet. Vagy azt is megparancsolták neki, hogy *„pour passer le temps"* új hegyecskékkel népesítse a világot, míg férje sziklára láncolva nyög és saját magát lealázva dühöng?

Már Lengyelország elosztása alkalmával Mária Teréziához jobban illett volna Sobieskira emlékezni és háládattal az elszakítási gyalázatos aktusban részt nem venni, mert Galíciának elfoglalása Ausztriára nézve nem volt életkérdés, de tán csak annyiban hasznos, mint az is hasznos, nem tagadhatni, ha valaki másnak erszényét kiveszi zsebéből, és nem ugyan *aus höheren Staatsrücksichten,* de egyedül *aus wirtschaftlichen, privat-finanziellen Rücksichten,* saját zsebébe süllyeszti, és oly magas, például fejedelmi helyzetben létez, hol őt törvény el nem éri.

És így azon háladatlan fekete skandalumot, melyet a *soit disant* lovagi Ferenc József (ki e címet szintúgy *usurpál*ta, mint az apostolit) megmentőjén, Miklós cáron követett el, senki és semmi nem moshatja fejére többé, és az minden időben mint az emberiség évrajzának legpiszkosabb foltja fog mutatkozni, és magát úgy megbosszulja, mint a lengyelek iránti háládatlanság és már most szaporábban, mint általjában véve gondolnák, kiknek háladattal sem az orosz, sem a porosz nem tartozott, de Ausztria minden bizonnyal teljes mértékben.

Miklós cár a bizonyos bukástúl megmentette az osztráki dinasztiát. Ezt tán nem meri tagadni senki, jóllehet ezt is kérdésbe szeretné venni a felvett tartufe-i eljárás, de ennyi szemtelenségre mégsem merészli felcsigázni magát még mostanság, és ekképp elismeri, hogy csakugyan némi (!?) háladattal tartozik az elhunyt megmentő iránt. A cár, miután ismét lábra állította az előtte kérelemmel letérdelt Ferenc Józsefet, most azt gondolja, bátran folytathatja Nagy Péter és Katharina az egész muszka nemzetnek minden csepp vérében élő plánumát, és közeli akadály nélkül gyorsan délfelé gravitálhat és csak törökkel, angollal és tán franciával lesz dolga, mert méltán reménylheti, hogy az, kit ma rántott ki szurokbúl, már holnap nem fogna ellene kajánkodni, kardot húzni és ellene az angollal és franciával szövetkezni. Ferenc József azonban bizonyosan nem a becsület szavátúl, de alkalmasint a Miniszter Úrtúl inspirálva, és nem szomjazván egyebet, mint népeinek boldogságát és Európának *aequilibrum*át (mily nagylelkűség és mily csudálatos világerény), legyőz (nagy nehezen ugyan, mint mondják, és ez igen hihető, igaz-e vagy nem, mindegy, elég az, hogy legyőz) magá-

ban minden szimpátiát, megmentőjéhez vonzó háladatot, kegyeletet, szóval minden szentimentalitást stb. stb., és ennyiféle komédia közt, melyben mint lovag, mint apostol, mint magyar király, mint hódító és főképp mint *profosz* és hóhér stb. stb. stb. már eljárt, sőt ma is naponta eljár, még Brutusnak szerepét is *perfectissime* eljátssza, miáltal újra bebizonyítja, mily szörnyű színészi talentuma van, mert az embereknek megfurfangolására még Brutusnak republikánus szerepében is kiáll a világi színháznak deszkázatára, nem ugyan ezen jeles rómainak elveire, de csak gyilkára nézve, melyet megmentőjének hátulról testébe döf, és a bécsi újságok (de azoknak sem mindnyája) felhőkbe emelik azon nagyszerű imperátort, kinek szíve egy cseppet sem indul meg, mikor hű népeinek boldogsága kerül szőnyegre, ti. a külföld iránti szive; mert mint ki-ki tudja, befelé célzó szíve kimondhatlan jó, mert hiszen nincs nap, melyben egy-két lábrúl le nem venné a vasat vagy legalább büntetési időszaknak $^1/_2$, $^1/_3$, $^1/_9$, $^1/_{89}$ stb. stb. részét *grandiose* (mint zsidók a börzén a *viertel, ein achtel* stb.) el ne engedné, úgyhogy valóban azt lehetne gondolni, csak azért csukatott le és azért csuk csak be oly nagy mennyiségeket, mihez képest azoknak kieresztési élvezetét *gusztírozh*assa (magától értetődik, *prudenter et cum parsimonia*, mint az egy jó gazdához, nemes lovaghoz és nagy császárhoz illik). Igen, a bécsi újságoknak nehánya (és nem mintha csak *intimidál*va, lekenyerezve vagy pláne fizetve volnának, mint például Saphir, de *spontanee*) nem dicsérhetik eléggé Ferenc Józsefnek politikai eljárását Miklós cárnak személyére nézve, ki őt meg akarta csalni, de ezt Ferenc József kijátszotta, és végre az sült ki, hogy ő csalta meg a cárt.

A közvélemény Európában azonban így szól ezen furfangteli transactiórúl:

Ha valaki valakit az idén a halál torkából kiragad, azért nincs joga, miszerint jövő évben annak szemét kilökje, minthogy azért, mert életét megtartotta, az, kinek e szolgálatot tette, nem lett még sajátja, rabszolgája. És így azért, mert Miklós cár megmentette az osztráki dinasztiát, azért az osztráki dinasztia és különösen Ferenc József császár még korántsem lett a megmentőnek *proprietás*a, és így Ferenc Józsefnek teljes joga volt

nemcsak tűrni, hogy Miklós cár szemét kilökje, sőt ha ilyest szándékoznék, még joga is támad az ő szemét ütni ki. Ez egészen tisztában van, és ezen téma körül forog azon okoskodás, mely által kimenteni, sőt kiszépíteni akarják Ferenc Józsefnek háladatlan eljárását. És nem tagadhatni, ha a muszka cár azon nem kis szolgálatért, melyet Ferenc Józsefnek tett és mely nélkül Ferenc József most a királyi szék helyett minden bizonnyal csak igen közönséges széken, sőt két pad közt a földön ülne, ha, mondom, a cár ezen szolgálatért kezét Erdélyre, Galíciára vagy csak Bukovinára is teszi, miképp azt megtartsa, mi körülbelül annyi, mint szemkilökés vagy legalább jó pofonvágás, akkor tüstént végbeszakad a háladatnak kötelessége; hanem azért, mert a cár a török ellen készül és Oláhországba és Moldovába küldi seregét, hol már annyiszor és oly sokáig tanyáztak, ugyan kérdem Isten és ember előtt, elégséges és becsületes *praetextus*-e az, hogy Ferenc József minden köszöneti és háladati kötelességtől rögtön feloldva legyen és kardját jótévője, megmentője ellen tétova nélkül rántsa? Vagy nem egyenesen politikai furfang és hazugság-e az egész?

Azon határ, mely ily dilemmai esetben a státusfőnek lovagi és becsületes embert jellemző érzelmei és a maga iránti kötelessége közt vonul el, rendszerint igen homályos, miképp aztán az emberi nemnek természetes kapzsisága következtében, kivált ha szép provinciákról van szó, és miután királyok is csak emberek és közönségesen nem a legjobbak, legtöbb esetben bizony nem a fejedelmeknek lovagi és becsületes emberi része ád eljárásukban direkciót, de jobbadán mindig az úgynevezett fejedelmi kötelesség; igen, a fejedelmi kötelesség, melyet népeiknek átellenében rendszerint elfelejtnek az uralkodók, de az tüstént eszükbe jut, mikor valami becses *aquisitió*ról van szó, úgy, mint Ferenc Józsefnek eddigelé de egy pillanatig sem jutott eszébe (mit eljárása untig bizonyít), hogy nemcsak jogai, de kötelességei is vannak népei iránt; de a kötelességnek szent érzelme tüstént felnyitá szemeit és felvilágosítá lelkét, mikor a mappán meglátta gyönyörű Valachiát és Moldovát, és egyszersmind eszébe jutott, hogy mint magyar királynak ez esetben persze jó és hasznos a magyar törvényes királyt játszani, bizo-

nyos jogai is volnának e két tartomány fölött, és hogy *inter duos litigantes* egy kis ügyességgel igen sokszor a harmadik kapja el a kolbászt, miszerint aztán mély bölcsesség hírében fénylő gróf Buol külminiszterrel, mint most már köztudomásra került, körülbelül így boncolgatta és fejtegette a politikát, ki természet szerint a felségnek bölcsességén *ex offo* nemcsak szájt tátott, de *sublim* politikai felfogásiban még tehetsége szerint *abundál*t is.

[Ferenc József:] Ha a muszka beveszi e két tartományt, akkor mi azokat örökre elvesztjük, és ez kimondhatlan kár volna. Legelsőben is, mert a magyar koronához valók, a magyar koronát pedig feltaláltuk (esküvéssel fejünkre azonban *prudentissime* nem szoríttattuk, s minek is ezen elrozsdásodott ceremónia, elég az, hogy a koronának birtokában vagyunk), és aztán azért volna kár e szép vidékű két tartományt elveszteni, mert nagyon zsírosak, és financiáink felsegélésére sok zsír szükséges, ámde ezen *arrière-pensé*t a világért sem fogjuk eljárásunk lobogójára feltűzni, mert ez esetben egész Európa elmúlhatlanul azt kiáltaná: „mily *infámia* a jó falatot szintazon pillanatban ragadni el Miklós cár szájából, mely percben ő Ferenc Józsefet a magyarok szájából kimentette; ily alacsony háladatlanság mint egyedüli és az emberiség becsületére elszigetelt piszok undokítja el a világ eseményeit". Ha ellenben az európai *aequilibrum*ot és a muszka túláradás veszélyét (ezen ijesztő *Popanz*ot) írjuk nagybetűkkel zászlóinkra, melyek hű zsoldosainkat Bukarestbe és Jassyba vezérlik, akkor az európai nagy tömeg (mely ha nem is a muszka népet, de Miklós cárt szívből gyűlöli, mert ő is azt hiszi, „több, mint ember") legalább egy darabig, míg szeme fel nem nyílik, azt rivalgja a felhőkbe: „Mily *sublimitás*, mily valóságos császári mintaeljárás, mennyire mély politika! Melyből az elbízott porosz udvar valóban tanulhatna valamit, ezen kötelességfelejtett udvar, mely csupa túláradozó háladatból, nevetséges becsületérzésből, rokonok iránti vétkes gyengeségből, szóval ily puha lelkű szentimentalitások következtében nem akar a muszkának tökéletes legázolására szövetkezni, mit bizonyosan megbán, mert jól profetizálta öreg Napóleon, hogy Európa rövid idő alatt vagy respublika, vagy kozák fogna lenni, és miután nem lett respublika (és erre mostanság nincs nagy kilá-

tás, mivel ezen gyönyörű invenció még Debrecenben is felsült), már-már a kozák nyársára jut a civilizált világ, és legyen csak egyszer a muszka Sztambulban, akkor Európát többé semmi sem menti meg a muszka inváziótól és ezzel járó knúttúl. Mert persze egyszer Konstantinápolyban lévén, nem lesz a muszka oly bolond, onnan Ázsia felé gravitálni, hol minden nagy akadály nélkül a legtermékenyebb dűlőkre elvethetné búzáját; de ehelyett elég esze lesz az átkozottnak, hogy legelsőben is Bécsre üssön, onnan a germán *univerzitás*okra: Leipzincre stb., hol ugyan félnek a knúttúl, mert nagyon érzik, mennyire megérdemlik, és aztán Berlinre, rokoninak meglátogatásául Stuttgartba, Olga felséges asszonynak megcsókolására, továbbá Párizsba és végre Saragossába, hol öreg Napóleonnak szobrot emel (ti. a muszka) a világnak bebizonyítni, hogy ezen ritka hős nemcsak különösen jó hadvezér, de egyszersmind nagy próféta is volt, mert akkor Európának alkalmasint már minden népe, tán az angolokat sem kivéve, részint kozák, részint baskír, részint kalmuk fogott volna lenni, és azért, mert ily szerencsétlenségnek elhárítása végett nem tett semmit a porosz udvar, és a locsogó és irkafirkáló, de mindig elkéső Germánia is inkább rossz dohányát szítta, jó sörét itta, lipcsei Illusztrációját nézte, mint az emberiséghez tartozó kötelessége szerint Szevasztopol, Pétervár és Irkuck elé masírozott volna, minek különösen nagy hasznát a legrövidebb látó *conjecturált* politikus is könnyen átláthatja. És így egyedül Ferenc József, a fiatal lovagi császár azon hős, ki elfojtván magában minden emberi gyengédebb érzelmet, melyet becsületnek és erénynek neveznek, és mely érzelmeknek a közönséges emberfiaknak elég nagy száma *succumbál*, igen, egyedül Ferenc József császár mentette meg Európát, a civilizációt, az emberiséget a kalmükségtől és knúttúl!"

Így fog rivalgani legalább egy darabig a nagy tömeg és az osztrák szabad sajtó, és ez elég, ha csak egy ideig tart is; mert aztán a szélnek járása szerint fogjuk politikai köpönyegünket ügyesen forgatni, miután a józan politika úgysem más, mint minden körülményeket bölcsen és nevetséges és gyermeki *skrupulus*ok nélkül felhasználni. Így például, ha az angol és francia kudarcot vall, mit szupponálni vagy legalább remélleni

szabad, és elvégre véres orral odébb utasíttatik – ó, bár utasíttatnék –, akkor a muszkával tüstént *tractatus*ba lépünk és átengedjük neki Konstantinápolyt, fél Ázsiát Jeruzsálemmel együtt, ha kívánja, és megtartjuk a két oláhságot és *(car l'appetit vient en mangeant)* Szerbiára, Boszniára spekulálunk, és a kis Montenegrót is *en passant*, mint valami paprikás kis csemegét, mely étvágyat ébreszt, bekapjuk stb.; ha ellenben a szövetségesek lecséplik a muszkát (mi ránk nézve legalkalmatlanabb és igazi szerencsétlenség volna, ha ti. szövetségeseink győznek), akkor persze alkalmasint nem maradhatunk e két tartományban, mert igen erősen kibújna a szeg a zsákból, és *en faisant bonne mine au mauvais jeu*, azokból megint szépen kirukkolunk, az egészet *ad feliciora tempora* hagyván, mikor mindenesetre legalább azt nyertük legelsőben is, hogy a két dunai hercegségekben legnagyobb szimpátiákat hagyunk hátra, hol a muszkát kimondhatlan gyűlölik, és kénytelenek lesznek az osztráki *amabilitást* és szupremáciát elismerni, és okvetlen azon eszmére fakadnak, nem volna-e rájuk nézve legjobb, miután csakugyan saját lábaikon nem tudnak állni, azon veszélynek elhárítása végett ismét, nehogy vagy a kegyetlen muszka ukáz, vagy a barbár török fermán önkénye alá jussanak, egyenesen Felségedhez alázattal esengeni, méltóztatnék őket Neu-Östreichba felvenni, mikor aztán, egyedül és atyai pátensek által fognának *gubernál*tatni, és németül is bátrabban és kényelmesebben megtanulhatnának, mint mostani török és muszka közti szerencsétlen kelepcéjükben, és efölött azt fogtuk nyerni, mi fő dolog, hogy egész Európa előtt Ferenc József császár mint a leglojálisabb, de egyszersmind mint a legfüggetlenebb *monarcha* fog fényleni, ki oly tisztes, oly hű és oly *incorruptibilis*, mint arany, és kit mellékes alárendelt nézetek és bár ezer petíciók nem képesek felvett útjából kizavarni, bizonyosan nem ti. azon útból, melyet anélkül, hogy valaki mást, mint favoritját, kérdezte vagy kihallgatta volna, nagy bölcsességű, terjedelmes tapasztalású és mély tudományú császári akaratja jelölt ki, mely persze csalhatlan és ekképp azellen *rationabilis* és méltó kifogást nem tehet senki és nem is fog, ki testi szabadságát is

megmenteni kívánja és kinek kender*kravát*okhoz nincs különös hajlama.

[SZEKÍRVÁRI:] És ezen monológ vagy dialóg vagy tán csak saját magávali szincerizálás következtében Ferenc József bizony rögtön kardot rántott megmentője ellen, mikor az őt lábra állította, és legott minden hiábavaló *skrupulus* nélkül zsoldosaival inundálta a két dunai tartományt, Miklós cár ezalatt mérgében meghalt (minden muszka azt hiszi és tétova nélkül el is mondja, hogy Ferenc József ölte meg Miklós cárt), Szevasztopol ledőlt, a két tartományt nem lehetett megtartani, és most az osztrák zsoldosoknak onnan megint szépen ki kellett sétálni. Miképp aztán azon nyereség, melyet Ferenc József ezen gyönyörű tiszta lelkű és ritka lovagiságú kalandban aratni remélett, éppen nem az, melyet tapasztalatlan elbízottsága súgott füleibe, és gr. Buolnak és a Miniszter Úrnak hízelgő locsogása vajmi fényesen szemei előtt kipingált, és a bécsi szabad sajtó kitelhető ereje szerint kikürtölt, kitrombitázott és mint hű, de korbácstúl erősen rettegő *filax* kiugatott. És éppen nem az, mi elvakított, elhízelkedett és betű szerint elostobáztatott Ferenc Józsefnek illúzióiban és álmaiban alkalmasint mostanság is mutatkozik: mert még semmi szimptómát nem tapasztalhatni, hogy egy kissé felébredt és eszére tért volna. Hanem a dicsőségesen kivívott nyereségnek valódi sommája az, hogy tán az egész emberiség, néhány keveseket kivéve, Miklós cárnak elhunytán szívből örült; mert lealázott, elnyomott, elkínzott népek iránt mindig annyi szimpátiával viseltetik az emberi nem, miszerint alig ismer nagyobb örömöt, mint mikor elbízott halandó, ki magát Istennek véli, és ki embertársaival úgy bánik, mint érzés és lélek nélküli gépekkel, sarkából dűl, leomlik, és porát nyomtalanul elhordja a szél és idő. És miután minden bizonnyal Ferenc József mint új Dávid parittyázta le a modern északi impertinens Góliátot, mert feltornyosult búji közt, mikor még az izolált törököt sem bírta legyőzni legjobb hadnagya, és Mahomet zászlója büszkén lobogott Szilisztria dicső falain, végképp azon nem várt esettől szakadt meg a cárnak szíve, hogy éppen az sújtotta rá a kivégző csapást, kit ő csak kevéssel ezelőtt mentett meg a kivégzéstől; miután, mondom, tulajdonképp Ferenc József mérgezte meg a

perszonifikált önkénynek főpapját, azért Ferenc József mindenkoron ki lesz jelölve az emberiség évrajzaiban, mint az, ki legalább bizonyos időre letörte a muszka ambícióinak szarvát, és efölött a legtávolabbi időkben mint Európának és az európai civilizációnak megmentője is fog neveztetni, ha csakugyan igaz, hogy Európából Kozákia válhatott volna, ha ezen szarv *a tempo* le nem töretik. Mely állítást egyébiránt egy kissé mélyebben gondolkozók mindig egyenesen azon furfangok sorába állítottak, melyeket, szomorú mondani, legtöbb kormányok a népeknek ijesztgetésére kigondolnak és éppen úgy használnak, mint dajkák engedelmetlen kisdedeik megzabolázására szoktak használni némi ártatlan kifogásokat, mikor például azzal fenyegetnek, „jön a Miklós, *es kommt der Nicolo*", mely ügyes kis *stratagéma* által aztán *mirabile dictu* szinte fél századig fél Európának népeit sakkba lehet tartani; mert ha csak egy kissé szóltak hangosabban, csak egy kissé mozogtak elevenebben, tüstént füleikbe rikították ezen ügyesen kigondolt és már valóban *civitati donatum*-féle népijesztő szentenciát: jön a muszka krampusz *knút*tal, és még a nagyon tanult és erősen kiiskolázott Germániának is nagy része tüstént megjuhászkodott e szavak által terrorizálva, valamint kis serdülőket könnyen megijeszthetni az ismert krampuszokkal, noha ezek rendszerint igen ártatlan iszonyatok. Mert P. mondta, azért B. is mondja, és azért, mert B. állította, azért X. is úgy állítja stb. stb.: ezen közönséges és annyiszor-ahányszor felhasznált szamárlajtorja szerint annyira szokássá vált a muszkától rettegni és iránta gyűlölettel és antipátiával viseltetni, miképp elvégre alig lehetett már szemrehányás nélkül, mintha az ember szerelmes volna a *knút*ba, a muszka népnek pártját venni, noha nem a muszka osztja, de csak kapja a *knút*ot, és a főosztogató Miklós cár volt. Mert mi a muszka alattvalókat illeti, azoknak humanitását a legközelebbi események alkalmával legalább Magyar- és Erdélyországnak minden színű lakosa egyhangúlag bizonyítja és hirdeti. És mi a muszka népnek tendenciáját illeti, ha végre mégis tán eljutnak Konstantinápolyba, nem foghatni meg, mint fentebb volt érintve, miért fognának ez esetben nyugat felé gravitálni és miért nem inkább kelet felé, mi aztán Európának igen közömbös

lehet. Az angoloknak persze nem annyira, kik mint különösen ügyes politikusok, magukkal rántották a franciát, osztrákot stb. a muszka ellen, noha a muszkának igazi vérszeme nem ezek, de egyedül az angol ellen volt irányozva. Ha azonban, mondom, mindaz, mit itt elsoroltam, badar fecsegés, és valóban úgy, mint a kométától, attól is kell rettegni, hogy a muszka nép kozákizálni fogja Európát (azon nép, mely tulajdonképp nem szerette Miklós cárt, míg élt, de most mint a meggyilkoltnak végrendeletét vérébe és lelkébe szítta politikai tendenciáját és végóráiban érzett gyűlöletét és bosszúálló vágyát meggyilkolója iránt), akkor Ferenc József az emberiség évrajziba mint Európának és az európai civilizációnak megmentője fog neveztetni, és ha lovagi közbenjárása által tán nem bírta is egészen elhárítni ezen szomorú katasztrófát, mely szerint, Napóleonnak jövendöléséhez képest, egész Európa a kozák kancsuka alá fogna jutni, azért ezen civilizációi elsüllyedést vagy muszka kométai karambolt mindenesetre később időkre szorította, és már ez is a legnagyobb köszönetet érdemli; mert valamint az egész emberiség némi kis kivételekkel tudja, hogy egykor valami szeles kométa bizony lábárúl üti a földgömbünket, de egészen *consolál*va lesz, ha értésére adják, miszerint ezen szerencsétlenség csak ezer év után áll be, szintúgy megnyughatik a mai generáció is, ha csak száz év után fogja a kozák megkozákizálni Európát. És akképp, ha Ferenc József csak annyiban is segített a civilizált emberiségen, okvetlen mint az emberi nemnek jótévője fog a jelen és jövő korban emlittetni, éspedig annál inkább, mert éppoly nagylelkűleg, mint Curtius, kétségtelenül saját feláldozásával teljesítette lovagi tettét, minthogy szintúgy fog járni, mint Curtius, azon kis különbséggel mindazáltal, hogy Curtius maga ugrott a tátongóba, és az egész emberiség benne tiszteli a hazaszeretetnek ideálját, Ferenc Józsefet ellenben a muszka fogja (éspedig előbb, mint gondolná) beugratni árokba vagy kiugratni helyéből, az egész világnak legnagyobb hahotája közt.

És ugyanis, mert ha köszönettel tartozik Ferenc Józsefnek a világ, és az emberiségnek díszét és valódi hasznát azáltal különösen előmozdítá, hogy Miklós cárt oly nagy bolonddá tette és őt úgy megcsalta (mint eddigelé soha fiatal róka vén medvét

még rá nem szedett), és az elbízott nemzetgyilkos és szibériai profosz az európai gúnynak fullánkját elbírni nem tudván, mely ezen zseniális misztifikációból okvetlen rámérgesedék, lelkét kiadta – ezért Európa köszönve, tapsolva, *jubilíroz*va, Ferenc József iránt mégiscsak úgy érez, mint például érezne a magyar nemzetnek minden tagja, ha például báró Hauer Istvánt, kiben vérének legkajánabb és legátkozottabb ellenségét gyűlöli, sőt Excellenciádat, Miniszter Uramat, ki általjánosan elismerve azon mérges kútfő, melyből annyi átok burjánzik a közbirodalomra, valaki, tegyük fel, inas, kancellista, honvéd, kit báró Hauer a Dunából kihúzott, melyben éppen veszendő vala, és kinek amellett kis pénzecskét is adott, vagy kit Excellenciád kegyesen felfüggesztéstől mentett meg, passzussal, pénzecskével látott el, ha mondom, ilyes legnagyobb háladattal tartozó egyéniség báró Hauernek fejét betörné cséppel vagy Excellenciádnak kávéját elkészítné elég nagy dózissal és aztán azt hirdetné a nagy harang: „Marlborough *est mort et enterré*" stb., higgye el Excellenciád, a negyvenmillió osztráknak legalábbis kilenctizede és tán több örömében alig férne bőrébe, és a magyar nemzet, mely generositasban sohasem maradt hátra, nem negyvenmillió forintot, mellyel Haynau és Jellačić fizettetett ki, és mely summa, úgy látszik, a szisztematizált osztráki nemzetgyilkolási taxa, de nyolcszázmillió, sőt ezerhatszázmillió pengőt dekretálna annak számára, ki oly célszerűen tudta használni a csépet, vagy ki oly ügyesen tudta patikázni a mixtúrát; de azért ilyféle háladatlan szubjektumot szívének legmélyebb redőiben megvetné, mert valami sokkal magasztosb él a romlatlan emberi kebelben, mint „politikai mélység, diplomáciai zseni, európai *aequilibrium*, fejedelmi kötelesség" stb. frázisok, melyeket kajánság, furfang, Tartufe, Machiavelli stb. stb. függesztenek horogra az emberiségnek elvakítására, rászedésére, de hiába, mert azért a háladatlan, ha ily alacsony fogások által Krőzusnak kincseit is megszerezte, sőt Ázsiát Afrikával együttcsatolta *Verwaltungsgebiet*-féle névtelen *possessió*ihoz, azért örökre *stigmatizál*va van, és lelkében a legalacsonyabb helyzetű koldus is lenézi bár a legmagasabb széken ülő fejedelmet, ha ezt nemzeti komédiák és éljenharsogások közt, meg nem szűnő ittasságban

és hallucinációban tartják is. Minden ember, bár tudva, bár csak sejtve, mindig megkülönbözteti a tettet a tevőtől, és ekképp ha örül is Ferenc József tettének eredményén, azért személyét bizonyosan nem becsüli, sőt egyenesen megveti, hahogy nem reméli, miképp tán mégis ki fog elvégre úszni azon vértengerből, melynek közepén még sokkal izoláltabban áll, mint egykor a magát Istennek tartó elbízott hős ült Heléna sziklaormán, kitől vagy inkább kinek végsorsából sokat tanulhatna fejedelem és mindenekfölött Ferenc József, ha nem akarna (fejesen, mint makacs gyermek, mely azonban a villámtól és dörgéstől fél) szántszándékkal mindig vak és siket maradni, és meglehet, tán azon okból, mert sejti, sőt tán érzi, mennyire iszonyodna el, ha magával számot vetne, mikor aztán nem bírna elég erővel, úszva a véres tengerből biztos partra menekülni.

Magyarországban mindenki emlékezik gr. Beleznai Sámuelre, ki szívtelen atyját pilisi várban agyonlőtte. Ki nem mondhatni, mennyire örült és vigadott az egész vidék a mesterileg irányzott lövésen, mely egyenesen a szívnek közepét érte, mert hiszen vén Beleznai úgy súlyosodott az egész vidéken, mint a kérlelhetetlen átok; de azért a jó puskástól a közörömnek ünneplése közt mégis mindenki visszaborzadott, a hasznos *aktust* tökéletesen elkülönözvén az *aktor*tól. Ezen esetnek jobb illusztrációjára és figyelmeztetésre, mi minden nem fejlődhetik ki ilyféle eljárásból, hadd mondjam el, ha Miniszter Urat nem untatom, valami jó ismerősöm mily originális nézet által vala meglepetve, mikor Pilis táján nemsokára azon *patricidium* után szóba keverednék egy becsületes pilisi parasztgazdával, ki őt szekerén éppen odébb állítná. „Hát itt lőtték agyon vén Beleznait." „Igen itt, és ennek nem örülhettünk eléggé, mert igazi tigris volt." „Nekem is így mondták, csak az sajnos, hogy éppen saját fia sütötte rá a puskát." „Mi pedig ennek örültünk leginkább, mert fia még nagyobb tigris, és így egy csapással mind a kettőtől megmenekülünk, mert ennek, mint ma kaptuk hírét, Pesten holnap veszik fejét."

Mily originális felfogás nemde? És nem tagadhatni, a fátumnak tökéletesen egybenfüggő láncolatát állítja lelkünk elibe. Így például Ferenc József, mint Machiavellinek riválisa

(igen, riválisa, mert még nagy kérdés, melyik tanulhatna a másiktól), azt hitte, megcsalja a muszkát és aztán megint megcsalja a franciát és angolt. És ím! Gyönyörűen meg is csalta a muszkát, és régen nem hahotázott az emberi nem oly jóízűen, mint azon bohózaton, melyhez képest a fiatal tigris, melyet a vén tigris egyenesen osztráki *trottli*nak tartott, földre terítette a vén bolondot. De az angolt nem bírta megcsalni, de ez csalta meg őt és pedig *crudeliter*.

S ugyanis némi mélyebb eszű és irányt adható angolok (hol általában véve igen erősen tudnak gondolkozni) elborzadván Ferenc Józsefnek véres sáfárkodásain, melynél véresebb lapjai az emberiség évrajzainak nincsenek, azon *conclusum*ra jutottak.

[Angolok:] Oly fejedelem, kihez mérve Miklós igazi bárány volt, és kinek oly kevés esze van, hogy csak azokra hallgat, kik neki hízelkednek, habár minden tapasztalás és okosság nélküli sehonnaiak volnának is, teljességgel nem képes az elbomlott osztráki állodalmat állandó lábra újra felépíteni, hogy az valaha Muszkaország ellen mint valóságos *contrapondium* súlyozhatna. És azért kell azt tüstént felhasználni *tant bien que mal*, mielőtt elbomlik, éspedig természet szerint a muszka ellen. Oly egyén, ki minden megilletődés nélkül és anélkül, hogy magát vagy másokat kérdezné, valjon van-e erre joga, ezeket megkínozni, sőt kivégezni képes, és ki már életének tavasz korában árul el oly szimptómákat, melyek őt, noha keresztény, magasan állítják a pogány Nero fölibe, ily egyén mindenre képes, csak országlásra nem. És eszerint, mert az emberi szebb érzelmek előtte tökéletesen ismeretlenek, és ő csak név szerint tudja, mi a köszönet, háládat, kegyelet stb., nem lesz nehéz őt arra *persvadeál*ni, hogy megmentőjének tüstént hajába kapjon, ha ti horgainkra efféle csábdarabokat kötünk: Felséged apostoli jogánál fogva extra meg van híva a gondviselés által, hogy a vén dinasztiájához tartozó gyenge *quodlibet*ből és pancsból egy erős, egybenforrt, dicső és boldogságot árasztó státust alapítson, melynek fundamentumát már nagy bölcsen meg is rakta Felséged. Ámde ez Felséged magas missziójának csak legkisebb és iránylag igen alárendelt része. Oly különös zsenik, mint Felséged, csak ritkán tűnnek az égen föl, oly zsenik, kiknek saját lelki *pon-*

*dus*uk mellett oly sasszemük is van, miszerint negyvenmillió hű jobbágyaikból ki is tudják nézni azon szerencséseket, kikben legtöbb isteni szikra tündöklik, és azokat személyükhöz csatolják, mint Felséged, hogy a többi miniszter zsenikről ne szóljunk, gróf Buolban igazi gyöngyöt, báró Bachban pedig vajmi erősen ragyogó gyémántot halászott ki, honnét aztán ily Istenadta *trifolium* megszűnik egy állodalomnak *proprietás*a lenni, de az egyenesen az egész emberiség, az egész világ *proprietás*a lesz, minek következtében Felségednek igazi hivatása nem csekélyebb, mint Európának *aequilibrium*át fenntartani, sőt az európai *arbiter*nek magas szerepét eljátszani mint *Champion of the World*. Méltóztassék Felséged ehhez képest velünk azon medve ledorongolására szövetkezni, mely ugyan legközelebbről megmentette Felséged magas dinasztiáját, de valjon miért mentette meg? Éppen nem azért, hogy megmentse, hanem legelsőben is azért, hogy ezen lovagi tettetése által elbolondítsa Európát, és aztán a törököt *with great commodity* felfalja, és ha azon jóllakott, visszaforduljon és Felségedet dicső famíliájával vegye fogai közé, mikor Felséged és császári családja (mely igen sovány és ekképp ma nem különös nyalánkság) a magyar vérén egy kissé meg fogott volna hízni és egy kissé több húst magára ölteni. Ámde Felséged, tudjuk, ily otromba kelepcékbe bizonyosan magát megcsípetni nem engedendi. Elég sokáig pletykázták már el a világon a *graeca fides*-féle mentétot; miért nem tagadná el Felséged ezen megtisztelést a muszkától? Higgye el, erre igen könnyen tehet szert, és csak még egy kicsit, és bizonyosan nemcsak a Felséged alatti boldog népek, de az egész világ azt fogja mondani: *austriaca fides*, mi alatt persze az értetődik, hogy Ausztriának legtöbb esze van. Szövetkezzék tehát Felséged velünk szokott őszinteségével, és addig is méltóztassék a két dunai tartományt *take in possession*, hogy mi aztán a vontatóba vett franciákkal és piemontézerekkel együtt a szegény töröknek segítségére annál bátrabban egyesülhessünk. – A két dunai hercegség, mint mondják, nagyon szép vidékű tartomány, melyet Felséged, ha egyszer *perhaps* megházasodnék, *occasionnally* császárnéjának megmutathatna, és bizonyosan a magyar koronához való, mi azáltal is csudálatosan bebizonyul,

hogy mikor Felséged Magyarországra tette lovagi kezét, csupa szimpátiából a dunai tartományokhoz Oláhországba akart csúszni a magyar korona, de már most nem futhat el többé, mert jól le van lakatozva, és egyébiránt tán nem is volna mozgásra nagy kedve, mert nem tudná magát elhatározni, a sok darabra szétszakított országnak melyik rongyában volna legillőbb helye. Felséged okos úr, kivel könnyű okos szót váltani, mert puha szívű szentimentalitások lovagi természetén soha nem fognak, és azért nem kerülheti el figyelmét, miszerint most üt az óra, mely a gondviseléstől predesztinálva van, hogy Felséged a magyar koronához tartozó *avulsá*kat megint császári *dominium*aihoz csatolja. Felségedet alárendelt népei nagyon szeretik, sőt *divinizál*ják! És ugyan miért ne szeretnék? Mert hiszen azon jobbágyai, kiket kegyesen kioltott, nem éreznek többé semmit, a megmaradtak *of course* telisded-teli vannak háladattal, hogy őket életben hagyták! S valjon miért ne *divinizál*nák, miután minden pátense által untig bebizonyítja, miszerint nem egyéb, mint *flagellum dei*, és azért legrosszabb esetben is, ha a medve hátulról piszkálva, megfordulna a piszkáló ellen, biztosan appellálhat hű és háladatos népeinek szeretetére, mert hiszen, mint a *history* kivétel nélkül bizonyítja, ily időkben a nemzeti szeretet sokkal erősebb bástya, mint ágyú, szurony és a Hainburgban készülő lőpamut stb. És hogy Felségedet nagyon szeretik a kellőleg *ex dei gratia* meg*flagellál*t népei, azon csak nem fog kételkedni? És ha e tekintetben mégis támadnának néha-néha kis skrupulusai, ám kérdezze meg ezen váratlan esetben státuskocsisát, gr. Grünne Károlyt, kit mély bölcseségű tudományosságához képest egész Anglia megcsudál – és tüstént megtudja az igazságot. Mert, mint általánosan tudva van, gróf Grünne soha nem mond Felségednek egy szót is, mely Felségednek fülét kellemetlenül érinthetné, habár égne is a szomszéd ház, melyben megperzselhetné magát Felséged, de valami rossz hírnek jelentését igen *pfiffig* valami más *officiózus* szamárnak hagyja át, kiknek udvaroknál soha sincs hija; vagy kérdezze meg Felséged a legelső zsandárt, kivel találkozik (és kinek a világért sem szabad hazudni), és kénytelen lesz Felséged elismerni, mennyire van Albion népének igaza, ha azt hiszi,

hogy a negyvenmillió emberkeverék közt, melynek élén Felséged áll, de senki sincs, kit annyira szeretnének, mint éppen Felségednek élét. Dicső Haynau is azt hitte, igen szeretik a magyarok és nagy *popularitás*a van Angliában, mert hiszen nagyon szépen bánt a magyarokkal és telisded-teli volt liberális angol elvekkel – és csak akkor látta, hogy tán mégis csalatkoznék és éppen *inverse* áll a dolog, mikor sörkóstolásnál hős személyét, néhány jót ráhúzva, dicsőségesen megszalasztották, és ő egy szomszédban lakó és jószívű vén menyecskének karjai közt talált *refugium*ot, Magyarországban pedig, hol szépen *aquirált*, csak akkor nyílt fel egy kissé a sok vértől elfátyolt esze, mikor a veres kakas, mely minden ingatlanára szállt, jól felkáprázta szemét. Így Felséged is valjon miért ne élvezné azon kéjábrándot, hogy nemcsak nagyon szeretik, de minden legkisebb kényszerítés nélkül folytonosan alázattal köszöngetnek is a népek, mely tekintetben a magyar nemzet még erősebben ki van *disz*ciplináz*va*, mint a katona közvitéz, mert ennek csak akkor muszáj köszönni, mikor kellőleg kiporozták, de ha golyóval vagy kötéllel büntetik, akkor kegyesen *diszpenzál*va van kézcsókolástól, a magyar nemzetnek pedig még azért is kell háladatot komédiázni, hogy szétszakították, leköpték és mindent elkövetnek tökéletes kivégzésére.

Azt tehát, hogy Felségedet szeretik s imádják, azon kételkedni nem lehet vagy legalább nem szabad, és azért bizvást piszkálhatja és csipegetheti Felséged a muszka medvét hátulról, mert ha meg is fordulna, bátran appellálhat népeinek szeretetére és lojalitására. Egyébiránt ez volna a legkedvetlenebb eset. De minden hihetőség szerint az északi szőrös megfordulni nem fog, és ekképp Felséged vitéz zsoldosainak új alkalom nyílik a világnak ismét megmutatni, mennyire halálbátor fiúk, kik még az oláhországi lázoktól és rossz kórházaktól sem félnek, minthogy a muszkák alkalmasint ellenünk fordulnak, és ekképp nem lesz az osztrák köröknek okuk tőlük rettegni. Fényes oldala az általunk tervezett szövetségnek pedig az, és ismételjük, egyedül ez fog Felséged eljárásának adni *Direction*t, hogy Felséged két gyönyörű tartománynak birtokába jut; és ha tervünk sikerül, min nem kételkedhetni, Felséged a megmentett és kise-

gített Törökországból annyit *appropriál*hat magának, mint Felségednek éppen tetszik, mert mi nem azért segítünk a töröknek (mit egyébiránt felesleges Felségednek magyarázni, mert a minden skrupulus nélküli politikában Felséged mesterünk lehetne), hogy megint lábára állítsuk a „beteg embert", korántsem, hanem azért, mihez képest legelsőben minekünk a muszka leverésére szolgáljon tehetsége szerint vérrel és pénzzel, és aztán, ha szerencsésen levertük a muszkát, úgyis összedűlő országának európai darabját barátságosan magunk közt, a törököt persze ide nem értve, elosszuk, mely szerint Felséged természet szerint kapna legtöbbet, mi, angolok valamit, a franciák lehető legkevesebbet, a piemontézerek pedig, magától értetődik, nemcsak „semmit", de időről időre derekas lemopszlizást, miért nem organizálják a sajtószabadságot osztráki minta szerint bölcsen.

Felséged, kegyelmes Császár, láthatja a most mondottakból, hogy mi Felségednek mély politikáját egész mértékben felfogtuk, melyhez képest Felséged egyedül inspirációi szerint méltóztatik cselekedni, és sasröptiben nincs lebilincselve azon erények által, melyek a közpolgárt a közéletben díszesítik, de a politika magas szféráiba nem valók és melyek fejedelmi *vocatiók* és missziók útjában nem képezhetnek akadályt. És azért, kegyelmes Császár, szövetkezzen velünk, és aztán *brav vorwärts nach Bukarest und Jassy* stb. stb., *dann geht es schon,* mely mottó, mint az idevaló szemtelen *Punch* hirdeti, Haynau vért szomjazó hosszú nyelvén fekete-sárga színekkel valami bécsi *Sticker* által mesterileg ki volt *stikkel*ve.

[Szekírvári:] Így szólt az angol kabinet, és Ferenc József, ki persze mohón kapott a horogra akasztott zsíros darabok után, nem vette észre, hogy most az ő fejére tűzték a csörgősapkát, és ő ügyesen csak arra használtatott, miképp a gesztenyét ő vegye ki a parázsból, és a muszkának egész ódiuma ne a szevasztopoli hősökre, de egyenesen furfang Ferenc Józsefre koncentráltassék.

Az angol elérte célját, mely nem volt egyéb, mint a muszkának tengeri erejét legalább sok időre kettétörni és a muszkának más gravitációi irányt adni, mint Kelet-India, mi utolsóban is

mesterileg ért célt, mert az orosz minden *pondus*ával most Kelet-India helyett egyenesen és *con amore* Új-Osztrákiára gravitál, és az angol egy cseppet sem bánja, ha csontostul-bőröstül el is nyeli ezen kitatarozott és kipingált, Bach szakács és Hauer kukta által kicifrázott dögszagú hideg pecsenyét, minthogy ily, annyi jó vértűl megfosztott és csupa hazugságra és *hypocrisiá*ra fektetett állomány (melynek segítségére bizony egy nemzet, még a San Marino-féle nemzetecske sem fog sietni) nemcsak a muszkát nem, de alkalmasint rác vagy oláh felkelést sem bírna leverni, és ekképp Britannia azt mai mivoltában már alkalmasint tökéletesen ki is törölte politikai kombinációibúl.

A muszka nemzet, mint minden északi nép, mindig dél felé szít és alkalmasint anélkül, hogy e tekintetben magával szoros számot vetett volna, még Nagy Péter és Katalin kimondták ezen vágyat, melyből nemzeti tendencia fejlődött ki. Ha valaki a mappára tekint, és a fennforgó topográfiai és erkölcsi körülményeket csak félig-meddig ismeri, annak Muszkaország oly impressziót tesz, mint kimondhatlan nagy kő, melynek leesését egyenesen Sztambulra *in the cours of time* semmi emberi erő sem hátráltathatja. Ekképp ha a muszka mindig oly szemekkel tekintett Törökországra, mint oroszlán jól kihízott tulokra – ez igen természetes, kivált ha emellett még az is fontolóra vétetik, hogy Pétervárott, sőt még Moszkvában is könnyen megfagy az embernek orra (pedig a legpiszébb is), ily baj azonban Sztambulban soha nem éri a leghosszabb orrú halandót sem, miáltal csak az akar mondatni, hogy általjában véve jobb a meleg, mint a hideg.

Ennélfogva a muszka nép úgy nézte Törökországot és Sztambult mint gyönyörű hagyományt, mely előbb-utóbb, de bizonyosan rászáll és melyet senki nem kaphat szájától el.

Miután azonban a muszka nemzet fiatal és még elég telke van, melyet felszánthat, nemigen érzett nagy nyugtalanságot ezen szép birtokba jutni, de azt hitte, magamagától kisüti az egész dolgot az idő, és ezt éppoly béketűréssel, sőt közömbösséggel várta be, mint fiatal, gazdag életvidor gavallér legkisebb várakozási viszketeg nélkül, kéj és élvezet közt éli napjait, és

nem is gondolkozik azon jóízű darabokra, melyek végrendeletileg előbb-utóbb okvetlen rászállnak.

Ha azonban ezen fiatal gavallér váratlanul azt tapasztalja, hogy orra előtt elkapta valaki ezen már sajátjának vélt tulajdont, és ezen valaki nem más, mint azon családnak egyike, melyért már Austerlitznél ontotta vérét és később kétszer kísérte el pajzsban mint hű szövetségese, noha erre saját magának nem volt különös szüksége, mert másodszori meglátogatástúl nem kellett tartania, és mi több, sokkal több, ezen valaki éppen az, kit kevéssel ezelőtt keserves *lamentó*in és esengésein megindulva, alattvalóinak nem csekély vérének árával, kirántott a szurokból, akkor ezen gavallér, kinek legkisebb oka sincs ezen valakitűl félni, természet szerint ellentállhatlan gusztust kap ezen valakit legott felfricskázni, birtokában keresni *regressus*t és bőrét alattvalói által derekasan kitímároztatni. És ha ezt nem teszi minden tétova nélkül tüstént, annak oka az, hogy ezen valaki nagy bölcsen szövetségesei mögé bújt, kik még bölcsebben szépen megköszönték ezen valakinek jó szolgálatát, de a kijátszott gavallérnak *virtuális* tulajdonából nem adtak neki de csak egy morzsát is, nagyobb részére pedig kezét tették, és ekképp a hálátlanul megbántott gavallér, kinek képzeletében most az elvesztett kincs oly bájteli színekben jelenik meg, mint elvesztett paradicsom, csak azzal vigasztalhatja magát, miszerint Hamilkarra emlékezvén, kiirthatlan bosszúállásra felesküdteti szinte Hannibal nevű fiát, és mélyen hallgatva és magát (mennyire bírja) közömbösnek mutatván, várva várja azon időt, tán legközelebbi napokat, hogy elnyomott dühének minden korlát nélkül kiadhassa mérgét, mikor persze ezen valaki alkalmasint egy kis *embarras*ba jöhetne.

Miképp aztán *pro coronide*, ha az sülne ki, hogy ezen megbántott gavallér nemcsak a Romanov császári család, de az egyetemes muszka nemzet, mely nemcsak vajmi élesen fájlalja elvesztett édenét, (mert most a két dunai tartományt, Konstantinápolyt stb. annak tartja), de szinte fájlalja Ferenc József megmentésére kiontott és a lehető legrútabbul megjutalmazott vérét, és mindenekfölött szégyenli – és ezt nemzet soha nem bocsátja meg –, hogy oly szűk és *superficialis* eszű halandótúl

hagyta magát megcsalatni, mint az apostoli és lovagi parancsár, és eszerint (ha Excellentiád, Miniszter Uram, megengedi) persze nem viseltetik nagy szimpátiával ezen magos úrhoz, mi megbocsátható, és felingerlett állapotánál fogva tán oly hallucinációba is jöhet, Sztambul helyett szemtelenül Budapestre (vagy jobban mondva, csak hogy hangja se legyen magyar, Pest-Ofenre), sőt Vindobonára gravitálni, akkor, ha Excellenciád, nagy bölcsességű Miniszter Uram, nem segít, akkor bizony bátran (vagy inkább remegve) elmondhatni bécsi szójárás szerint: *Matthäi am Letzten!* Ámde, Miniszter Uram (ki még eddig legalább ki nem fogyott *expediens*ekből és eszerint szoros tudományilag ezentúl sem fog azokból soha is kifogyni, mert ezen lyukbedugási szisztéma az *infinitum* elvét viseli magában, hahaha!), Miniszter Uram bizonyosan segíthet és eszerint bizonyosan segítni is fog, mert jóakarat, tiszta becsületes szándék Miniszter Uramnak minden tetteiből elégségesen kiviláglik.

[40. „SZEKÍRVÁRI" TANÁCSAI]

[SZEKÍRVÁRI:] Az egész monarchiának, sőt, mi sokkal több, Ferenc Józsefnek sorsa Excellenciádnak kezeiben van. Igen, sokkal több, mert hiszen mai időkben azon senki már nem kételkedik, hogy egy császár, kivált ha lovagi (vagy inkább ha jó lovas), ugyancsak sokkal nagyobb *pondus*, mint negyvenmillió jobbadán gyalog járó vagy rossz lovas ember. És ez természetes, mert az, ki *ex dei gratia* jött a világra, csak ezen okból is kimondhatlanul nagyobb tehetségű tünemény, mint negyvenmillió kétlábú (valóban kár, hogy nincs négy lába, mert rajta nyargalni ez esetben még nagyobb élvezet volna), ki földi létét szinte Istentől nyerte ugyan, mit azonban ignorálni kell, mert a közönséges emberfiúk bizony rendszerint csak atyjuknak és anyjuknak köszönhetik emberi figurájukat, kikről Szent Bernát mint különösen mély természetbúvár és anatómus azt mondja: *sperma foetidum, saccus stercorum, esca vermium,* mi természet szerint császári ivadékokra de legtávolabbról sem illik, mely fenoménről ki-ki tökéletesen meg lesz győződve, ki angyali tulajdonikra (magától értetődik minden öt *sensus*aival) egy ideig élesen felvigyázni akar.

Mily magasztos *vocatio* azt mondhatni: született császárnak sorsa, jóllehet *ex dei gratia* lett császár, mégis az én kezeimben van! És ezt Excellenciád öntudattal, nem eléggé megbámulható szerénységének dacára jó lélekismerettel elmondhatja. Mert tökéletesen igaz. Ámde ha valaki meg fog felelni Európa, sőt az egész világ várakozásainak, az magas szelleméhez képest bizonyosan Excellenciád, mikor Ferenc József büszkén elmondandja: E hű szolgámban meg nem csalatkoztam, mert látom, a legnagyobb áldozatokra kész, és ezért én vele tökéletesen meg is vagyok elégedve.

Már miképp és mily szisztéma szerint fogja Excellenciád e műtételt végrehajtani, mely valóban igen nagy csodaként fog bámultatni az egész világ által, azt nem vagyok képes felfogni.

Excellenciád nem szenvedheti a magyarokat, és ez nagyon különös, mert a felség után Excellenciád az, kit a magyar legőszintébben és legforróbban szeret, sőt imád, és azért Kegyelmes Úr szavaimra nem fog figyelni, mert magyar vagyok, valamint eddigelé egyetlenegy magyart sem kérdezett meg Magyarország tekintetében, jóllehet igen sok politikai színezetű magyar van, hanem mély státustudományát mindig inspirációból vagy saját körmeiből szítta vagy legfeljebb oly bölcs félvérű magyarok tanácsát követte, mint báró Hauer, ki mély *eruditió*ját Linzben szedte fel és Csehország évrajzainak azon lapján, mely ama híres mesét közli, mi módok által rabolták el Bohémiának alkotmányát.

Kegyelmes Uram ehhez képest szavaimat alkalmasint legkisebb figyelemre sem fogja méltatni, ámde azért mégis elmondom e tekintetbeni gondolatomat, melynek Excellenciád tán mégis valami hasznát veheti, mert hiszen az egér is kimentette hálóból az oroszlánt, és az, mit mondandok, legalább arra szolgálhat, miképp kimutathassam, hogy bennem a hazaszeretet nem rekeszti ki a királyszeretetet. Hallja tehát Excellenciád.

Mindenki tudja, hogy Excellenciád tulajdonképp az, ki Ferenc József császárt a boldogtalan muszka agresszióba beléostobázta, vagy németesen kitéve, belélovaglotta. És efölött ki-ki előtt az is ismeretes, miszerint Excellenciádat ezen aktusra sem politikai nézet, se diplomáciai kombináció nem indította, ha-

nem egyedül bosszúvágy Miklós cár ellen, ki Excellenciáddal *ostentative* (alkalmasint mert nem ismerte magas kvalitásait) kitűnőleg *en canaille* bánt, szóba soha nemcsak nem állt, de Excellenciád előtt (és mint mondják, egyszer még *directe* kancsal szemei közé is) köpött, és mi még sokkal több (mert hiszen ilyest megint letörülhetni), minden alkalommal Excellenciád ellen ily csúnya, valóban nagyon *anzüglich*féle *blaszfémiá*kat talált ki (persze mert Excellenciádat nem ismerte): „Hogy Ferenc József kollégám ezen fatális képű impertinenst, ki magát annyira kitüntette a bécsi barikádi napokon (mert magán a barikádon nem árult el Zrínyi-féle bátorságot és elszánást), tüstént fel nem akasztatta, már ezt sem bírom átlátni, hanem ha meggondolom, hogy e rühes kutyát még úgyszólván saját hátára csatolta és nemcsak szavára hallgat, de neki mint *gehorsamster Diener* még engedelmeskedik is, akkor eszem egyenesen eláll."

Ilyformán tett említést, éspedig minden alkalommal Excellenciádról az elbízott cár, ki szerencsétlenségére nem is sejdítette, mily veszélyes *reptil*lel van dolga és azért lakolt is; mert Excellenciád mérges mixtúráinak következtében csakhamar és vajmi szépen kiadta lelkét, mely alkalommal Excellenciád, tudom, örömében erősen hízott, megtudván, hogy odébbállott azon kevély *despota*, ki vele soha nem akarta játszani *favorit* játékát, ti. azon híres francia *jeu d'esprit*-t, mely „*frère et cochon*" név alatt ismeretes, és melyben Excellenciád, mint mondják, oly ügyes, miszerint okvetlen mindig versenytársai és kollégái hegyibe kerül.

És Excellenciád tökéletes *triumphus*t ül, ha a muszka lecsépli a franciát és angolt; mert ez esetben, kivált ha elérheti Sztambult, nemcsak elnézi a rajta elkövetett gorombaságot, de még nagylelkűleg odaveti a két hercegséget is, melyet Excellenciád legott kegyesen germanizálhat, és méltóztassék elhinni, az elegáns bojárok, kiknek nagy része már csupa herceg, és az oláh már most *elibertál*t cigányok (kik persze még nem hercegek, mint a többi) csak erre várnak.

Excellenciádnak mély kombinációi azonban ez egyszer egészen *inverse* sültek el, mi bármily nagy zseniken is (mint Excellenciád) néha-néha szintúgy megtörténik mint bármely tudat-

lan tökfilkón, mihez képest nem a muszka ül Sztambulban, de *tant bien que mal* a beteg ember, és nem a muszka lovagol a török hátán, de a francia és angol *mixtúra* és mindefölött él a meggyilkoltnak több fia, az egyik kivált, mint mondják, nagyon mérges fiú, kinek kezében nem szeretném látni Excellenciádat, mert, tudom, rútul leszidná vagy inkább felszíttatná magasra *destinál*t személyét, és él éspedig erősen s nagyon él a muszka nemzet, s (mit ki-ki láthat, ki nem akar Excellenciád parancsának következtében osztrák *Blindemäusel*t játszani) nem tesz egyebet, hanem egyedül egy kis barátságos meglátogatásra készíttgeti el magát és, mint már fentebb volt érintve, sokkal előbb kopogtat az új osztráki északra nyíló bemenőn, mielőtt négy év leforogna.

És akkor lesz ideje, hogy Excellenciád megmutassa, miszerint nem volt azon üdvözlés üres hang és értelem nélküli szójárás, mellyel, mint közönségesen és háladattal hirdetik, Excellenciád a fejedelmet minden alkalommal, mikor vele összejött, alázattal érinté, miképp ti. nem véletlen születés, de egyedül felkincselt erény nemesít valódilag, és egyedül ez ád minden embernek és ekképp minden fejedelmeknek is megbecsülésre és szeretetre méltó fényt.

Azt pedig, hogy valósággal így van lelkesítve, csak úgy bizonyíthatja be Excellenciád minden kétséget, gúnyt és rágalmat diadalilag lecsépelve és számtalan ellenségein édesen kacagva, ha Excellenciád *mutatis mutandis* mint új Regulus, Mucius, Curtius vagy Winkelried, *sublim* villámhárítóként saját maga személyére koncentrálja a muszka csapásokat, és ehhez képest, ha férfiúi szilárdsággal, valamint egykor a barikádon egyenesen állt és nem bukdosott, bármily kellemetlenül és közel sziszegtek és fütyültek is ilyféle muzsikához nem szokott füleihez a golyók, ha, mondom, éppen annyi energiával áll a muszka cár vagy testvérei, vagy parancsnokai szemei elé és nagylelkűleg megvallja, hogy tulajdonképp ő a *diabolus rotae*, s ő minden bajnak, ha csakugyan baj van, fő oka és fő szerzője, és nem Ferenc József császár vagy pláne a negyvenmillió nulla (mert hiszen tulajdonképp nem Ferenc József parancsolt és nem ő engedelmeskedett, de ő parancsolt és Ferenc József engedelmes-

kedett, valamint hasonlólag, mi magától értetődik, a többi negyvenmillió *unzurechnungsfähig*féle automata és *csapperl* sem parancsolt, de parancsra csak örült és jubilírozott), és ekképp ha van bűnös, a bűnös egyedül ő, miképp aztán tegyenek vele bármit, ő mindenre kész és igazi élvezettel fogja *im süßen Selbstbewußtsein* eltűrni bár a *knút*ot is, csak szeretett-imádott császárjának ne legyen baja, és ha már saját magán kívül még másnak is kell bűnhődni, ez esetben ám lakoljon inkább a negyvenmillió *canaille*, melytől úgyis rettentő számban *influál*tatik a világ, csakhogy Ferenc Józsefnek még csak hajszála se szakíttassék ki, mert ily energikus, nagyszabású *monarcha* nem mindennapi tünemény, sőt mondhatni, e tekintetben a többi eddigelé élt és most élő *monarchá*khoz mérve igazi Szent István-torony vagy inkább (mert ezen toronynak néhány versenytársai is vannak) valóságos Kohinore, mely, mint tudva van, a legnagyobb gyémánt és az angol királynőnek tulajdona; mihez képest aztán, ha egész Neu-Östreich sarkából ki is dől és nem marad egyéb lábon, mint Bécs és Ferenc József, ezen esetben legalább azzal *consolál*hatja magát Excellenciádnak hazája, ti. Bécs, hogy ha van az angol nemzetnek Kohinoréja, mely büszkeségének fő tárgya, úgy a bécsi nemzet is, mely nem hagyja magát lepiszkoltatni bárki által is, szinte bír egy Kohinorét, mely sokkal nagyobb, mint az angol, habár tán nem is oly *transparent* és nincs is annyira kiköszörülve, de annál inkább tündöklik *urwüchsig*-féle tulajdonai által.

Kövesse Excellenciád tanácsomat, és valamint Curtius fénylik a hazaszeretetnek legszebb képében, úgy fog tündökleni Excellenciád az egész emberiség tapsa és rivalgó dicsérete közt mint a leghűbb szolga, minél szebb ideált a független emberi méltóságnak kipingálására csakugyan nem lehet képzelni is, legalább a Habsburgi-famíliának ebbeli eléggé ismeretes felfogásához és általános szójárásához képest!

És valjon miért ne követné Excellenciád az én jó szándékú tanácsomat? Valjon mi baja lehet? Tán attól fél, hogy lekötik vagy felkötik? Én nem hiszem, hogy Excellenciáddal így bánnának, mert noha barbárnak mondják a muszkát, azért tán mégsem fogna oly világos és számtalan sötét helyen is előfor-

dult *infamitás*t a nagyvilágnak skandalumára elkövetni, mihez képest azokkal, kik könnyen menekülhettek vagy fegyverrel kézben védelmezhették volna magukat, vagy legalább bajnokilag múlhattak vala ki, de ehelyett önként állnak elő, és fejedelmi becsületben bízván leteszik a fegyvert, hogy azokkal, mondom, szintúgy bánjék, kivált ha nem gazemberek és csak emberi rendszabások (de nem Istennek törvényei) ellen hibáztak, mint rablókkal, gyújtogatókkal, gyilkosokkal, kiket *in flagranti* csípett meg vagy birkózva nyomott le.

A muszka, ha Excellenciád maga adja ki magát és önként áll elibe, Excellenciádban nem fog mást büntetni, mint politikai *exaltatió*t vagy hiányos nézetet; mert Excellenciádnak veseredőit is kikutatni, *examinál*ni és aszerint büntetni, e műtételt Istenre bízza vagy Ferenc József császárra, kinek persze ilyest tenni szabad, mert magának az apostoli címet *appropriál*ta, és efelett az Istennek extra kiválasztott és kinevezett számkivető, börtönöző és akasztó földi *Vorstand*ja vagy szárnyas *adjutáns*a.

Excellenciádat tehát legfeljebb néhány évre hűsre teszi és hűsítő kosztra állítja a muszka, hogy politikai lázából kigyógyuljon. Alkalmasint azonban ennyit sem tesz, mert igazi hűség (mely nem hízelgésből áll, és éppen nem kutyai *instinct*, mely szerint az eb gaz urának éppen úgy nyalja kezét, mint jó urának), az igazi hűség, mondom, kivált fejedelemhez, kinek magas hivatásánál fogva oly nagy szüksége van őszinte, igazán hű és nem hízelkedő alattvalókra, személyes feláldozás alkalmával oly szívolvasztó látvány, hogy azon a legdurvább, legkeményebb emberi kedély is megindul, és a vérszemű római nép is könnyekre fakad és nagylelkű engesztelésre magasztosul, csak állatnak, oroszlánynak hűségén is, mely inkább éhen hal, mint jótevőjét sértené. És valjon kinek szíve nem dobog sebesebben, ha Tirolnak hű népe és kivált dicső Hofer esik emlékezetébe? És az utolsónak végjutalma! Excellenciádat tehát a muszka, mert hiszen nem hízelgő, de a legkellemetlenebb igazságot is bátran képbe mondó hű szolgája Ferenc Józsefnek, nemcsak bántani nem fogja, de okvetlen még meg is becsülendi, sőt tán még meg is jutalmazza, spedig ezen utolsót azért, mert ha Excellenciád el is zárta orra előtt bizonyos időre a török

kaput, kompenzációul néki megnyitotta a Magyarországra nyílót, és tulajdonképp *in fine finali* csak azt eszközölte, hogy a muszka azért, mert sztambuli ebédjét *postponál*ták, és most e tekintetben neki, igaz, egy kissé koplalni kell, kis béketűréssel és kitartással ebédhez ugyan ülni nem fog, de majd vacsorául Magyarországgal együtt elvégre bizonyosan elkölti a török félholdféle kiflit is, és e tekintetben Excellenciád a muszkának tulajdonképp nem is tett kárt; és azért büntetés helyett még fizetést is *praetendál*hat.

Kövesse Excellenciád tehát tanácsomat, és a netaláni veszélytől ne rettegjen vissza, hiszen senki nem tapasztalhatta jobban, mint Excellenciád, hogy *audaces fortuna juvat;* mert Excellenciád nagyon *audax,* sőt oly kevéssé szemes, vagyis inkább annyira szemtelen, miszerint párját valóban lámpással kellene keresni. *Riszkíroz*zon ennélfogva egy kicsit!

Legrosszabb esetben, ha ti. a muszka is inficiálva volna az osztrák példa által, és a bosszúvágynak örömeit szinte *goutíroz*ni akarná (mi nem hihető, hogy ennyire lealacsonyodjék) *ad summum* néhány évre Szibériába küldik Excellenciádat, hol szintoly kényelmesen el lehet tölteni az időt, mint a világnak bármily számkivetési pontján, mert az eltiltott hazát Eldorádó sem pótolhatja, és hol Excellenciád, kinek fő tulajdona az, hogy mindenre alkalmas és *capabilis*, könnyen segíthetne magán és különösen megjavíthatná állását. Nem ugyan a vadászat terén vagy nyusztmegcsípéssel; mely alacsony foglalatosságra Excellenciád éppen nem való (egyedül lelkigyakorlatokra lévén a gondviselés által meghíva), hanem ha Excellenciád valami gazdag pénzfecsérlő szeles muszka gavallérhoz (és ilyféle több van egynél) mint *privatdiener* vagy komornyik beszegődnék, kit minden bizonnyal roppant lelki tehetségénél fogva csakhamar orránál vezetne.

Mint *Diener* vagy komornyik oly magas állású úrra nézve azonban fertelmes süllyedés vagy visszaesés volna. Ámde Epiktétos is szolga volt, és mégis a legnagyobb emberek sorában fénylik, Excellenciádnak pedig, tudom, más célja nincs.

E gondolatra pedig így jöttem. Kérdezvén minap Excellenciádnak egy igen közelálló hízelgőjét, mit tartana Excellenciád-

nak személyéről és általános tehetségeiről, ekképp válaszolt: Nemigen tudhatni, belsejében mit érez, mit gondol, mert igen begombolt természetű, de annyit mondhatok, soha nem teremtett Isten még egyént, ki annyira beillenék *Kammerdiener*nek valami minden fába mohón belévágó fecsérlő pénzes gavallérhoz, éspedig mert ő nem ismer „*diffikultás*t", mosolyg, nevet, sőt viccel, hol más fejét vakarja és inkább sírni és adtázni volna hajlandó. Ekképp urát mindig jó humorban tartja, és eléggé nem dicsérhető aktivitásánál fogva elvégre annyira maga alá keríti, miszerint ő csak a szolgának viseli címét, de tulajdonképp ő az úr és viszont.

Ha pedig a muszka annyira vetemedik (mert meg kell vallani, célszerűbben nem termeszti a kendert a világnak bármely népe is) és Excellenciádat kötélre érdemesíti, igen érdemesíti, mert Excellenciád oly magas erényű férfiakat méltóztatott vagy *engedett* akasztatni százanként, hogy ezen életkioltási metódus megszűnt becstelen lenni, és oly alacsony teremtésre, mint Excellenciád, kinek véletlen magas állásánál fogva elutasíthatlan kötelessége lett volna legalább azt kiáltani siket urának fülibe: „Szűnjél meg egyszer már hóhérkodni, vagy engem semmi a világon pillanatig sem tart tovább oldaladnál, ha nem vaskarika vagy lánc" (és ez *renommirt* prókátornak valóban eszébe juthatott volna, ha lelke volna, kinek nem kerülhette el figyelmét, hogy Ferenc József nem magyar király, de egyedül Magyarországnak hódítója, hódító pedig törvény szerint sem akaszthat, mi tán nem feküdt a prókátor-zseninek tudományi körén túl), ha, mondom, a muszka kötélre érdemesíti Excellenciádat, tűrje ezt is *philosophice*. Spedig legelőször is, mert valóban nem jő rosszabb *compagnie*-ba, mint amilyenben például báró Hauernek és a többi alacsony kreatúráinak társaságában mostanság lihegni kénytelen, és aztán mert, méltóztassék elhinni, az akasztási operáció éppen nem fáj. Engem eddigelé ugyan nem akasztottak még fel, hanem miután magyar vagyok, és számat még be nem varrták, sem aranyszegekkel be nem szegezték, sem torkomat *Wertpapier*okkal be nem dugták, és nem vagyok oly szamár, hogy titulusokra, aranyquastlikra vagy *Hofball*okra egy petákot is adnék – eszerint a kötélt alig kerülhetem el. Mit

egyébiránt szinte várva várok, mert ha nemzetemet gyilkolják meg szemem előtt, ám oltsák akkor, ha ezt hátráltatni nem vagyok képes, életemet is minél előbb ki!

Miután azonban könnyen elgyengül az ember, kivált ha valami váratlan eset éri, melyre elkészülve nincs, sokat tudakoltam, mily érzést okozna az akasztás; mert sokan azt *praetendál*ják, éppen nem fáj, sőt kimondhatlan teremtési kéjérzést gerjeszt, és tán ez kulcsa, miért akasztat Ferenc József oly nagy passzióval oly sokat. S ugyanis éppen nem azért, mint sok tompa eszű *malcontens* gondolja, miszerint a kinzottnak vonaglásin gyönyörködjön és hízzék, hanem éppen ellenkezőleg, azon okból, hogy jobbágyainak legalább jó részét minél előbb emelje fel és iktassa be azon szférákba, hol legott a teremtésnek boldog érzései közt Istennek dicső munkájában vehetnek részt. Sokat és részletesen tudakoltam, mondom, hihetőleg valjon mit érez a felemelendő, mikor felemelik, és akárhányat kérdeztem (akárhány hóhért ti., mert hiszen ezek tudhatják legjobban – miután az *expediál*tak szívesen szólnának ugyan, de nem mernek), és egyhangúlag azon megnyugtatással vigasztalták fel mindenre elszánt kedélyemet, mihez képest az akasztandó nagyon szenved ugyan, de csak néhány percig, midőn az akasztó, ha legkisebb önkény keveredik is az egyébként rá nézve éppen nem fájdalmas kezelésbe, ha egyszer felnyíl belszeme, sokkal erősebben szenved, és néhány percnél egy kissé hosszabb ideig is. Mi pedig magát az operációt illeti, az felette könnyű mind az aktív, mind passzív részre, mert minden előleges próba vagy *repetitio* nélkül mindig sikerül *prima vista*.

Ne féljen tehát Excellenciád még a kötéltől sem, és ezt mindenesetre *riszkíroz*ni méltóztassék, ha ti. betör a muszka, mert ha ezt nem teszi, akkor engedje meg Excellenciád, hogy minden alázattal arra figyelmeztessem, ez esetben mily veszélynek lehetne Excellenciád kitéve.

Excellenciádat nem szenvedheti senki. Ez azonban egy különös mélységű filozófus mondása szerint sokszor a lehető legnagyobb dicséret, mert tökéletes *impartialitás*t mutat. Excellenciádnak magas személyére ezen bölcs szentencia azonban nem alkalmazható, mert Excellenciádat korántsem részrehajlatlan-

sága miatt veti meg a nagyközönség (persze nem külsőleg, hanem csak belsőleg), de azért, mivel Excellenciád egy résznek sem tett eleget, de minden részt egyaránt megcsalta és megsértette.

Excellenciád tehát minden tétova nélkül elhiheti és arrúl tökéletesen meg lehet győződve, hogy Excellenciádat senki sem szenvedheti és legkevésbé körülálló szerencsegombái, kik irigységükben kávéskanálba fojtani készek lennének, úgyhogy népszerűbbé a *monarcha* sem tehetné magát és egyszersmind olcsóbban és szaporábban is, mint ha Excellenciádat nem ugyan puszta parancs következtében, mi apostoli császárhoz sehogy sem illenék, de reguláris úton és minden formákat lelkiismeretesen megtartva, bölcs és egyszersmind hű *auditor*jai által elítéltetni és aztán *pro distinctione* jó magasra, például Szent István tornyának leg*eminens*ebb csúcsára felfüggesztetni szíveskednék és méltóztatnék. És aztán ez volna a hű osztráki népnek sokkal kellemesebb látványa, mint minden rezidenciai kiszépítés, melyet őexcellenciájának báró Seillernek közönségesen elismert nagyon praktikus zsenije kieszmélni képes.

Ily kedvező előzmények után, ha valami nagy baj éri Osztrákiát, például több egymás utáni bankrott, a felcsigázott adónak be nem fizethetése alkalmával a népnek itt-ott és ott-itt kitörő mérge stb. stb. vagy pláne muszka invázió (és e tekintetben, nem tagadhatni, nagyon *precarius* állapotba süllyedt a felépülésben levő Neu-Östreich), ily kedvező előzmények után, méltóztassék elhinni, Excellenciád lesz az, kire negyvenmillió kijátszott emberalaknak ujja fog mutatni. Mert ily alkalomkor, mikor a nép vérszemet kap, kivétel nélkül mindig keres bűnbakot, kire rákenhesse a bajnak okát és kin kiadhassa magában felgyűjtött és az *innumerabilis* kormányi dajkák által elfojtott mérgét és bosszúját, és ezen Bachot, vagy mit is mondok, bakot Excellenciád fogja reprezentálni. És valamint Excellenciád minden másnak kirekesztésével saját markában tartotta a kormányi gyeplőt, és boldogságra egyedül saját maga hajtotta kénye-kedve és esze szerint Osztrákiának irigylésre méltó népeit (irigylésre, valóban, hogy ily kocsis hajtja őket), éppen így fog egyedül Excellenciádra összpontosulni a népszeretetnek és megbecsü-

lésnek *contrarium*a, mikor aztán Excellenciád minden furfangesze és róka-*finesse*-ei mellett, mint kidűlő szarvas (de nem ám sas) nagyon közel fog állni a *hallali*hoz.

Valjon mit fog ily körülmények közt művelni Excellenciád? Azt hiszi, akkor is talál jószívű fiákert, ki odébb állítja? Nem hiszem, mert minden udvari fény és kormányi szisztematizált elvakítás dacára elvégre a lojális bécsi népnek is felnyílik szeme, és az vajmi jól meg tudja különböztetni csalbarátját igaz barátjától, ha természeti belátását mesterséges fátyollal nem fojtják el. Ámde ha szerencsésen el is illan Excellenciád, valjon a világ mely tájéka felé fogja irányozni lépteit? Neu-Östreichban nem maradhat, és azon eszméje, mellyel minden alkalommal *paradíroz*, miszerint ha megszűnik miniszter lenni, ismét prókátori körben fogna *modeste* forogni, új bizonysága, mily teoretikus és minden okosság nélküli észtehetség Excellenciád. Mert elejtett fejedelmi *favorit* lebilincselt abszolút országokban, ha legártatlanabb és igazi zseni volna is, bizonyosan mindenkoron egészen lábairúl elütött egyéniség, és ha ilyen véletlenül még szerencsegomba is és közel a fejedelmi székhez, mint a mesebeli béka, legnagyobb impertinenciával fel is fútta magát, akkor ha nagy urak csak lenézik, csak leköpik, bizonyos lehet, hogy egykori pajtásai, kik felemelését soha nem bocsátják meg, leütik, leverik, lecséplik. Neu-Östreichban tehát nem maradhat (ti. elevenen és egészen), mert bizonyosan agyonütik és széttépik, spedig alkalmasint hét porcióra, miképp aztán Magyarországnak minden rongya kapjon egy-egy rációt. Horvátország felé fordulni Excellenciád tán nem fog, mert ott a zsandárok és beamterek Excellenciádnak bőrét alkalmasint nem volnának képesek megstrázsálni némi kis karcolások ellen; Olaszhon pedig, mint tudva van, igen erősen bővelkedik hosszú tőrökkel, és mint rebesgetik, most már több helyütt létez újra feltalált és erősen javított és nagyszabású *aqua tofana*-féle fabrika *(helf' was helfen kann)*. Törökországba, legalább egyenes úton, nem mehet Excellenciád, mert Magyarországon keresztül kellene futni, ott pedig az utak (jóllehet már tíz év óta *elibertál*va vannak a *Komitatswirtschaft*tól a *Verwaltungsgebiet*ek) oly süppedékesek, és efölött a levegő annyira van e megboldogított szép

vidékeken impregnálva vérrel és oly büdös számtalan ember*cadaver*től, hogy Excellenciád gyenge idegeinél fogva könnyen elájulhatna és nyakig elsüllyedhetne az ismert magyar sárnak szurkaiba. Angliába szökni sörkóstolásra sem volna különösen tanácsos, mert Excellenciád, mint gondolom, nem nagy *boxer*. És ekképp egyedül a nagy németségben találhatna Excellenciád menedéket és protekciót, mert hiszen eléggé ismeretes, menynyire tiszteli, becsüli és megcsudálja a porosz az igazi *urwüchsig*féle bécsi zsenit, mint Excellenciád, a többi németség pedig legfőképp Bécsből várja Germániának *purifikáció*ját, feldicsőítését és *triumphus*át a világnak minden részei fölött. Igen, de mivel fog Excellenciád utazni, miután az akasztás sem jár ingyen; Excellenciádnak pedig bizonyosan nincs pénze, legelsőben is, mert köztudomás szerint az *integritás*nak *personificatió*ja – persze Magyarországot ide nem értve –, és aztán mert szinte köztudomás szerint annyira vigyáztak saját kreatúrái Excellenciádnak pennával vajmi ügyesen manipuláló ujjaira, miképp mégsem merte azokat egy kissé meghosszabbítani s valami másra is fordítni, mint kegyes pátenseknek koncipiálására.

Excellenciád tehát se künn, se benn nem lelend biztos menedéket.

Vagy tán Excellenciád azt hiszi, Ferenc József, ki Excellenciád alatt tagadhatlanul erősen *proficiál*t, nem ugyan fejedelmi erényekben, de alacsony kormányi *kniff*ekben, Excellenciádat éppen oly erős protekcióba veendi, ha egyszer jól megszorul kapcája (ti. a jó lovas császárnak), mint 1830-ban szűk eszű X. Károly bölcs Polignac hű szolgáját affektált lovagiassággal betakarta királyi köpönyegével! Nem, nem, ezt Excellenciád nem hiheti, és ha hiszi, akkor méltán lehet kérdezni, hol volt szeme és esze, mikor minden alkalommal tapasztalhatta, mily nagy halomra gyűlt már a felhasznált és kipréselt citromhéj, és mily látás nem paprikázta fel figyelmét eléggé, miképp meggyőződjék, hogy Excellenciád is azon pillanatban, mikor nem vehetik használt többé, vagy az udvari haszon útjában áll, szinte úgy fogna odébb rúgatni és legalább *moraliter* szintúgy lepöketni, mint mindazok, kik Ferenc Józsefnek szolgálatában kidűltek.

Ha minden oldalról beborul az idő, és valami nagy katasztrófa kopog Ferenc József ajtaján, és a felvett *macherali* dráma nem tesz senkit bolonddá többé, és a negyvenmillió *spectator* vagy ezeknek nagy része megunta azt tovább nézni, és a fő szerző után kiált és ordít: „ki vele", mit fog akkor tenni Ferenc József? Kétségkívül éppen úgy cselekedend, mint cselekedett az, kit eddig majdnem mindenben imitált, sőt sokban még szuperált is, és ekképp szintúgy át fogja engedni Excellenciádat a felbőszült nép széttépő dühének, valamint dicső mintája és *praecursor*ja, Nero magától rúgta *alkantárát!* És ha ezt teszi, senki sem fogja mondani, hogy kegyetlensége nő és árad, mert már iszonyúbbakat tanúsított az egész világ, hanem alkalmasint így kiált az égbe, hála Isten, *tandem aliquando,* valóságos *justitia!*

És azért tegyen Excellenciád alázatos tanácsom szerint, ha nem is egyenes lelkének sugarlása következtében, legalább józan kalkulus után, melyhez képest ha csakugyan beáll bankrott vagy valami nagyobb katasztrófa, Excellenciád nem tehet bölcsebbet, mint magas székéről leszállni, sőt ha beüt a muszka, akkor nincs Excellenciádnak más választása, mint büszkeséggel saját személyét, habár nyárshúzásra is, nagylelkűleg kiadni Miklós cár kegyes fiainak és a lojális muszka népnek.

Miután azonban ily veszélyes időpont még be nem tört és néhány évig üggyel-bajjal még elhurcolhatja Excellenciád [a] mindennap súlyosodó státustargoncát, és a közönségnek jó nagy része még nem kapott *nauseát* a folytonosan játszott komédiákon és bohózatokon, sőt nem egy, de még vajmi sok oly büszke fiú is találkozik Neu-Östreichben, ki örömtűl szinte bőrébűl ugrik és valjon miért? mert *Truchseß* lett belőle, olyasvalami ti., ki az ebédet csak hordja, legfeljebb megszagolja, de nem eszi (és ezen *magnanimitás* a többi nagyszerű viszketegek kulcsául szolgálhat); miután, mondom, tökéletesen még be nem borult az idő, és Excellenciád a hatalomnak *culminatió*i csúcsán még mindig feszesen, sőt mint mondják, naprúl napra feszesebben áll vagy inkább ül: most volna ideje nemcsak *pro praesenti,* de egy kissé *pro futuro provideál*ni és e tekintetben nem egyedül benn a közbirodalomban, de künn a civilizált világnak egyetemében keresni és biztosítni *auxiliárist.*

Igaz ugyan, hogy külföldi dolgok Excellenciádat tulajdonképp nem illetik, mert hiszen gr. Buol a külminiszter, igen, de minden hízelkedés nélkül legyen mondva, általjánosan tudva van, hogy gr. Buol nem más, mint *pictus masculus*, ki csekély észtehetsége mellett kitűnőleg rest is, s annyira énes, miképp ha megvan neki rendes ebédje és mindennap rendesen leülhet *whistpartie*-hoz, melyben *surprenant* nagymester, nemigen törődik, ha sarkából dűl is Osztrákia, mert hiszen neki bőven megvan „miből", és efölött – nagy fizetésén és bő *beneficium*ain kívül – különösen semmi sem szija őt a császársághoz, és hogy a császárnak és egész dinasztiának nagy szerencséjére e tekintetben is Excellenciád „csinál mindent", és Istentől Osztrákiának ajándékozott azon „mindenese", ki ha *par hasard* ma meghal, senki a megakadt neu-östreichi *machinát* tovább hajtani bizony nem lesz képes.

Excellenciád méltóztassék tehát már most is nemcsak mára és holnapra fordítni nagyúri figyelmét, de a messzebb jövendőre is.

És e tekintetben, mint fentebb érintém, biztosabb és nagyobb *efficatió*val bíró *auxilium*ot Excellenciád, mint nemkülönben a felséges apostoli császár, sehonnan nem várhat, mint Franciaországból, nem ugyan (mint bátor voltam megmutatni) Napóleon, a régi gárda vagy pláne a francia nemzet részéről, hanem valami sokkal magasztosabb oldalról, hol nem *roturier* és *parvenu* császár vagy nagyszájú *garçon*sereg vagy pláne republikánus szellemű infámis nép, de egyenesen Isten osztja ki azon erőt és azon fegyvert, melyek által fejedelmek legyőzhetetlenekké válnak.

Excellenciádnak, valamint a fiatal, tán egészen még el nem rothadt császárnak inspirációra van szüksége, csak ez mentheti meg, semmi egyéb.

És miután derék Klinkowström morog-dörög és mennyköz-vez (de Bachalni nem mer) ugyan eleget, de mindig csak lefelé és soha felfelé (ha megholt fejedelmek ellen nem, mert a kolostorok zsíros telkeit elszedték); miután, mondom, hős Klinkowström csak félig imitálja az égiháborút, mely, mint léghajókban repülők és magas hegyeken mászkálók minden alkalom-

mal tapasztalják, sokkal nagyobb számban ereszti ki istennyilát fel-, mint lefelé, és miután az egyenes jellemű jezsuiták, kik annyira emlékeztetnek a lefolyt jó régi időkre, még hallgatnak és még nem avatkoznak státusdolgokba: külföldön és, mint mondom, Franciaországban kell keresni az inspirációt vagy inkább az inspirátort.

Keresni ilyest azonban már nem kell, mert Excellenciádnak nagy megnyugtatására alázattal jelenthetem, hogy már meg van találva, éspedig nem Louis Blanc személyében, mint Excellenciád tán *szupponál*hatná, ha véletlenül az *aulá*ban *perfectissime* eljátszott vitéz tettei botlanának emlékezetébe, de páter Ventura őszentségében. Mert ha ezen igazi apostol nem bírja a császári apostol szemét felrántani és vastag *tympanum*át bekurjantani, akkor legalább tudni fogja a negyvenmillió osztráki csorda és mindenesetre a magyar cifra (vagy inkább kicifrázott) gulya, mit várhat, mit remélhet, szóval: hányadán van, és nem lesz többé oly szamár mindig várni, mindig várni, mindig reméleni, mindig reméleni és tett helyett örökleg csak szép szavakkal tétetni bolonddá, sőt lóvá, hanem minden illúzión túladván vagy megadja magát, vagy halálig megbirkózva, nemzetét meggyilkoltatni nem engedvén, minden kitelhető módon kiadja mérgét. Mikor aztán az eddig bevett népjog minden bizonnyal határ nélküli *amplificatió*t nyerend, melyet a kétségbeesés fog szülni, és valamint Zaragoza düledékin a hős hazafi ellenségével bukott halál torkába, és valamint Sámson maga hegyibe rántotta azon építményt, melyben ellenségei őt meg*vendégelni akarák, úgy fog* a hátramaradt magyar is cselekedni, ha csakugyan meggyilkolásával nem hagynak fel, és ezen mottó szerint intézni lépteit, ha nyilványban nem, hát suttomban, ha nappal nem, hát éjjel, ha szemközt nem, hát hátulról: mert ha vesznünk kell, akkor vesszen velünk az egész császári birodalom, sőt az egész világ!

Excellenciád tehát méltóztassék minél előbb pater Venturáért telegrafáltatni, és neki addig is közel a Schweizerhofhoz vagy a zsidópiacon, melynek egyik oldalán Excellenciád tartja kezeiben a kormányrudat, alkalmas kis kvártélyt rendeltetni,

míg aztán rám nézve nem marad egyéb hátra, mint Excellenciádat bölcs *reflexió*inak minden alázattal átengedni és ezúttal eltávozván magamat szíves emlékezetébe ajánlani.

[41. KIRE HALLGASSON A CSÁSZÁR?]

[BACH:] Gondolja csak, kegyelmes Császárom, így mert velem szólni ezen semmirekellő gazember gróf Szekírvári. Ó, mily nagy élvezetemre esik, ha jól megverhetem, de az átkozott sokkal erősebb, mint én, és annyira gesztikulált mérges impertinenciáinak kiugatása közt, hogy mind a két pofám *anticipative* olyannyira égett, mint ha már jól kikapta volna a dózist. Felségednek azonban mondhatom *en honnet homme*, ezen égő érzés egyedül vértódulásnak volt eredménye. Neki hátatfordítni vagy elszaladni pedig nem voltam képes, mert a szemtelen a Szent István-nagykeresztemnek pántlikáját (mely keresztet, mikor hallottam, hogy jön, hamarjában *Schlafrock*omra, melyben éppen valék, tűztem, miképp neki legalább egy kissé imponáljak), mondom, ezen pántlikánál oly erősen tartott, mintha én is azon légiókhoz tartoznék, melyeket Felséged kegyesen lebilincselni méltóztatott. Eleget biccentem fejemmel, mint Felséged szokott, mikor már elégli az audienciások unalmát és *lamentó*ját, mely biccenés valóban Istenre emlékeztet, mert bátran elmondhatni, Isten biccent és világ támad, és szinte annyi valósággal Ferenc József biccent és az *Audienz*szoba, melyben csak személye marad hátra, egészen üres lesz.

Ó, bár a muszka is retirálna (és adná Isten, ülne a reterátra), mikor majd, ha jön, Felséged komoly képpel és apostoli méltósággal biccegetni méltóztatik. Én azonban persze, mert nem vagyok koronát *detegál*t császár, nem találtam ki ezen intésnek sikkjét, mert jóllehet úgy járt fejem fel és alá, mint tudja Felséged, a kínai porcelán*mandli*knál, melyeknek gyomrába a bohó *künézer industriel* valami mechanikát dugott – mert Szekírvári nemcsak egy lépéssel sem tágított, de kacagva még annyira *abgeschmackt* is lett, miszerint engem, mintha valami intimje volnék, még *sans façon* tegezett is és így aposztrofált: „járhat fejed bármiképp, ügyes komédiás, most az egyszer, mielőtt ki nem

adtam számodra nézve a *lectiót*, csakugyan nem fogok távozni"; és engem méregtűl csaknem megütött a guta, és most könnyen elgondolhatom, mily kinokat szenvednek a magyarok, kik látják, mily ostobául visszük mi a dolgokat minden részeknek legbizonyosabb kárára, sőt elkerülhetlen veszedelmére, és kiknek szájukra Felséged apostoli bölcsességénél fogva lakatot méltóztatott rakatni, úgyhogy valamint szatirikus Börne két részre osztá a németeket, tanácsosokra és azokra, kik tanácsosok szeretnének lenni, szintily szatírát írhatna most bárki a magyar nemzetre, mert Felséged a hét rongyra elszakított magyart még extra két részre osztani atyáskodott, az egyik ti. a láncos rész, melyet vasra vertek és mely csak egy kissé mozoghat elevenebben, mint szobor, a másik pedig a lakatos rész, melynek nem szabad szólni, de csak kérni, rimánkodni sem, és mely ehhez képest, ha még érzelmeit és gondolatait is elfojtják vagy *vitiálják*, megszűnik ember lenni és állat vagy csigar lesz, *pour la gloire de Sa Majesté apostolique*. És hogy engem tegezett, mintha kutya volnék, ez sértett leginkább. Valóban csudálatos, mily majmok ezen magyarok! Mindent imitálnak, és fájdalom, rendszerint olyast, mi hozzájuk éppen nem illik. Így igen jól tudom, kit majmolt ezen majom gróf tegezés által, ó, az én *perspicacité* által híres velőm előtt ilyen nem maradhat eldugva! Gondolja csak, felséges Császárom, senki könnyebbet, *keinen Geringeren*, mint Felségednek első adjutánsát, gróf Grünne Károly tábornok őexcellenciáját! Ennyire megy ezen magyaroknak szemtelensége! Azért, mert gróf Grünne általján véve tegezi mindazon fiatal katonatiszteket, kikről hiheti, miszerint bosszújától rettegve nem lesznek oly impertinensek, őt visszategezni, azért hitte gr. Szekírházi, hogy neki is szabad engemet *per Te* traktálni, jóllehet nem kerülhette el figyelmét, hogy az én bosszúm előbb-utóbb mindenkit, ki engem megbántott, szintúgy elér, mint a nemezis egykor megbosszul minden embertelenséget. Gróf Grünne és egy hiábavaló magyar gróf! *Es ist lächerlich.* Itt van valóban helye azon bölcs mondásra fakadni: *„quod licet Jovi, non licet bovi"*; mert ha ily kitűnő tábornokok, mint gróf Grünne vagy például gróf Radetzky, kik annyi csatákban tüntették ki magokat, sőt annyi csatákat kommandíroztak és nyer-

tek, kiket az egész osztráki had szeret, becsül, sőt imád és kiknek előrehaladott életkoruk és respektust gerjesztő méltóságuk, ha mondom, efféle kitűnő tábornokok, mint gr. Grünne és aztán gr. Radetzky, ily patriarchális eljárásra némileg jogot adnak, és minden fiatal tiszt ily elismert körökhöz oly érzelemmel, oly kegyelettel viseltetik, mint fiú atyjához, kérdem Felségedet, nem kacagásra méltó-e, ha ilyes tirolisi módit *trottli* majmolással olyasvalaki *arrogál*ja magának, mint ezen gr. Szekírházy, ki, noha ő is katona, soha nem állt egy fegyvernek is átellenében, és kit általjában véve *poltron*nak tartanak, mert szemközti bátorságnak soha nem árulta el legkisebb szimptómáját is, ki egy nyelven sem tud *correcte* szólni (és írni annál kevesebbé), és efelett mindenben oly ignoráns, mint üres korsó, és egész tudománya abban pontosul össze, hogy felette jó kocsis. És ebben, meg kell vallani, oly zseni – mert nemcsak négy-, de kétlábúakat is tud hajtani –, miképp ha minden kötél szakad (mint mi, németek szoktuk mondani), tüstént fiákernek beállhat, és ki tudja, nem tesz-e ki minden fiákerfogásokban és tempókban még híres Knackerl *celebritás*on is, ki, mint mondják, közel rokona. És aztán az ilyen-amolyan merészkedett engemet tegezni!

Ámde ezen *triviális* bánásmód által annyira méregbe is jutottam, hogy bizonyosan üstökébe kapok ezen szemtelennek, és mindent *riszkíroz*ok, noha nincs nagy erőm; de mint a természettudományban tanultam, a legkisebb teremtés is veszélyessé válik, mert mérges lesz, ha megdühödik. Én hát bizonyosan legnagyobb fúriában szemeibe vágom körmeimet, ha Felséged halhatatlan elődeinek a magyarok iránt minden időben gyakorolt önmegtagadása és mély bölcsességű önlegyőzése nem jut eszembe. Ily példát követni tartottam tehát kritikus helyzetemben legcélszerűbbnek. És ekképp valamint Felségednek családja, jóllehet sohasem szenvedhette a magyart, de neki mindig hízelkedett, míg aztán maga árulta el magát, és Felséged volt azon szerencsés, a bosszúnak örömeit teljes mértékben élvezni, sőt *savourírozni* (mert még Epicur sem tudta volna ezen élvezetet kiterjedtebb időre ügyesebben elosztani, mint az én imádott jó császárom), és eszerint én is tökéletesen legyőztem magamat,

sőt még hízelkedtem is neki, miképp Szekírvári gróf legtávolabbról sem sejdítette, mily orkánt komprimálok keblemben. Mert így lehet ezen ostoba magyarokat legjobban rászedni, mert saját maguk után ítélve (kik eddig legalább általjában véve mindjárt túladtak minden bosszún, ha velük emberül bántak) nem is gyanítják, hogy oly nagy emlékezetű észtehetség, mint amilyen Felséged és *avec la permission de Sa Majesté apostolique* én vagyok, mint két gyönyörű *Vergißmeinnicht*, soha legkisebb megbántást el nem felejt, és ha bizonyos alkalommal azt mondja „*Alles vergessen*", ez szintoly hazugság, mint a többi miáltalunk kombinált szentencia. És eszerint én is bevárom azon dicső órát, mikor ügyes és meg nem szűnő provokációk által gróf Szekírházi úgy belékeveredik pókhálóimba, miszerint bizonyos vagyok, kis béketűrés után majd szívébe eresztethetem minden veszély nélkül *stetoskop*omat.

És noha nem szokásom magamat kidicsérni, s ezt most sem szándékozom, mégis érinteni vagyok bátor, miképp annyira legyőztem magamat, és annyi hatalmat nyertem bennem forró indulataim fölött, hogy a szemtelen grófnak minden elősorolt *infamitás*aira pontrúl pontra válaszolni akartam és hogy megkeféltem és leraktam volna, hahaha! – mikor ő azt ordítá képembe: „Nincs időm hazugságidra felfigyelni" és páng, orromra csapta az ajtót! És aztán ez azon infámia, Felséges Uram, mely minden jobb érzést ellenük felbőszít, hogy ki sem akarják hallgatni az embert.

Ezen szcéna engemet annyira *alterál*t, miképp valóban nem tudom, kolerába vagy legalább *kolerin*ba nem esek-e, mert híres Oppolzer gyógytanár azt *praetendál*ja, nincs egészségre semminek is oly veszélyes befolyása, mint elfojtott méregnek; én azonban teljes *resignatió*val tűrök az én lovagi császárom hasznáért, habár minden nyavalya is kitörne rajtam, és így szívemből örülök ezen lepiszkolásomon, mert minden magyarok többet-kevesebbet úgy gondolkoznak és úgy vannak lelkesítve, mint gróf Szekírházi, ki otrombául kipletykázta a magyar nemzetnek általános *sentiment*-jét, és melyből Felséged láthatja, mily háládatlan gonosz nép ezen magyar faj, mely valóban nem érdemel semmi egyebet, mint tökéletes kipusztítást.

Micsoda *hyperbol* gazság például azt *praetendál*ni, hogy Felséged megcsalta volna a muszkát! Pedig az egész világ azt hiszi, és valjon miért? Mert nem olvassák az ebadták a *tractatus*okat, az *anteactá*kat, melyekből minden kétséget diadalilag ledorongolva az sül ki, hogy Felségednek mint *Schutzmacht*nak joga, sőt kötelessége volt győzni szokott volt hős seregeit a két dunai szép vidékeknek elfoglalására felparancsolni, és hogy Miklós cár, mert tán segített egy kicsit Felségednek (mit egyébiránt még meg kellene mutatni, mert bizony nála nélkül is legyőzzük az improvizált kurucokat, kiknek bátorságuk, de még meglehetős fegyverük sem volt), igen az sül ki, hogy Miklós cár ezen kis szolgálatért nem *praetendál*hatta, miképp oly lovagi császár, mint Felséged, vele mint rablócimbora Törökországra üssön, és annak jó koncát magának megtartsa.

Ha Felségedet szeretnék, bizonyos vagyok, mindenki elismerné Felségednek lovagi eljárását, és ily verzióban látnák az utolsó keleti események legombolítási ügyét. Miután azonban Felségedet nálam és a gyönyörű császárnén kívül őszintén alkalmasint nem szereti senki, sőt mondhatni, régen nem ült már fejedelmi széken halandó, kit *viribus unitis* annyira gyűlölnének, mint Felségedet, mert úton-útfélen mindenki azt mondja: a császárnak nincs szíve; mihez képest mindent elcsavarnak, lepiszkolnak, *falsificál*nak és e tekintetben, mint minden egyébben, a köz*opínió* Felséged iránt éppen oly vak és oly siket, mint Felséged nem akar vagy nem tud látni tisztán semmit is és Felséged sem akar hallgatni másra, mint császári akaratjára, minden egyéb *inszinuáció* ellen fejesen bedugván apostoli füleit, és csak én vagyok oly szerencsés néha-néha egy jó gondolattal felfrissítni Felségednek nagy velejét. És ez szerencse, mert mint több ízben demonstráltam Felségednek, ha néha-néha még másokra is hallgatna, kivált a Júdás magyarokra, kik, tudom, harminchárom pénznél sokkal olcsóbban áruba bocsátnák Felségedet, jóllehet Krisztus csak *rex judeorum* volt, Felséged pedig a zsidók mellett, kik annyira kiszépítik Neu-Östreichot, még sok szép más népeket is egyesít fejedelmi fazekában, ha, mondom, Felséged még másokra is hallgatna, *totaliter* konfúzus lehetne, konfúzus császár pedig – azt bölcsen méltóztatik

átlátni – nemigen feszesen ülné meg fejedelmi paripáját vagy – mit is mondok – fejedelmi székét.

Felségedet nem szeretik, ezt el nem titkolhatom, mert noha igen sok pénzünkbe telik is mindazon szereteti demonstráció és komédia, mellyel Felségedet körülbástyázzuk, azért mindenből kiviláglik (és most csak a magyarokrúl szólok, mert a többi népek, még az olaszokat sem véve ki, már tökéletesen le vannak *loyalizál*va, mely utolsó szót nem szabad kajánul *loyolaizálás*sal összekeverni), igen, tökéletesen kiviláglik, hogy a magyarok már annyira *proficiál*tak kontaktusunk által, miképp készek bármennyi éljent is ordítni és bármennyit is bandériázni pénzért, de minket a ceremónia bevégeztével, mikor nagy köszönettel bedugták a pénzt, *sans gêne* rendesen lekacagnak, mit aztán a német reporterek így jegyeznek fel „*Sie konnten vor Freude des Lachens sich nicht enthalten*", min persze a magyar hajdúk *et Co.* szinte megint kacagnak, magukban gondolván, sőt nyilvánosan ki is mondván: „Ha azt gondoljátok, ti ostoba *trottli*k, hogy minket meg tudtok csalni, higgyétek el, ezen mesterséghez mi is tudunk egy kicsit, ha egyszer rá adjuk fejünket." A külföld pedig olyannyira van ellenünk *praeveniál*va, hogy ott pláne nem használ az efféle demonstráció többé semmit, sőt ott mindent, mit teszünk, mi tulajdonképp nem is komédia, mégis egyenesen komédiának tartják.

Felségedet pedig nem azért nem szeretik – és ezen pontra mindig vissza kell térnem, míg az tisztában nincs, mert itt lappang az elválasztó határ –, Felségedet, mondom, nem azért nem szeretik, mert egy kissé nagyon is *cavalièrement* bánt a magyar nemzettel, hanem azért nem, mert a magyar nemzeten nem vitte a teendő és oly szükséges operációt egész energiával keresztül, de nagy skrupulusai és jószívű habzásai közt Felséged úgy cselekedett – ki kell egyszer mint hű szolga mondanom, ha kedélyét kitörő haragra is ingerelném –, mint cselekedett azon sokszor citált *operátor*, ki már nem tudom, miféle kutyának füleit csak lassanként vagdalta le, hogy a szegény őt kínjában meg ne harapja. Ámde lakolt is ezen *Halbemaßregel*féle eljárásért a puha szívű sebész, mert elvégre csakugyan megmarta őt a dühösségre *martirizál*t eb, és a *magister chirurgiae*

oly bajba esett, melybe keveredve a legdühösebb gräfenbergi sem inna meg de csak egy pohár vizet sem. Ha ehelyett, nehogy két vágás kínjainak legyen kitéve a füleit vesztendő eb, egy ütéssel lecsapják fejét, melyet két fülei bizonyosan elkísérnek, tökéletesen meg lett volna téve az operáció, és ami több, és ez a fő kérdés, az *operátor* testébe nem fogott volna vágni a kigyógyított kutyának foga.

Minden, mi fél, az természet szerint nem egész, és soha nem imponál.

Az emberek pedig rendszerint minden bajt az igenis soknak tulajdonítják, míg én, és azt hiszem, nekem van igazam, általjában véve az igenis keveset tartom azon oknak, miért hibáztatik el a világon annyi.

Ezer példát tudnék ennek bebizonyítására előhozni. Miután azonban ez tán igenis sok volna, engedje meg Felséged, hogy legalább egy esetet érintsek, mely figyelmemet Angliában vonta magára, hol tizennégy nap tartózkodtam a brit *constitutio* kitanulása végett, és hol a *jury*nak filozófiáját *approfondál*ván, ezen különös pörnek voltam tanúja:

A híres Morison labdacsainak több ideigi bekapása alatt kiadta lelkét bizonyos nagy tekintélyű *country gentleman*. Rokonainak azon része, melynek nem *legál*t semmit, igen búsultak a jó öregúrnak elpatkoltán, és miután vigasztalásul nem kapott de csak egy poltúrát is, pótlékul legalább a pilulákra vagy inkább a pilulákat bekapató *medicine*rre akarta kiköpni mérgét, mihez képest a gyógyász urat *criminaliter* bevádolta, hogy az öregurat a piluláknak szerfeletti mennyisége ölte volna meg. És igaz, mi a pör menetele alatt kisült – oly iszonyatos mennyiségű Morison-féle labdacsot nyeletett vele el, miszerint annak felével is derekasan ki lehetett volna purgálni bár hat ökröt is, és az egész világ azt hitte, okvetlen kötélre jut a gyilkos *monsieur le docteur en médecine*. Ez azonban mint különösen furfangos fickó, mit tesz? Ezer *testimonialis*t produkál, melyek azt állítják minden kétségen kívül, hogy számtalan egyén kétszer, sőt háromszor oly mennyiségű efféle pilulával lakott jól, mint az odébbállott *country gentleman*, oly kvantitással ti., mely tizenkét, sőt tizennyolc ökröt is *avec la plus grande efficacité* meghajtott vol-

na, és nemcsak meg nem halt, mint az engedelmetlen tartományi nemes, de oly egészséges lett és most is oly egészséges, mint a pinty. És valjon miért? Természet szerint azért, mert nem félig, de egészen használta a kúrát, és nem mint a többször felhozott engedelmetlen halott, ki soha nem akarta bekapni a kellő porciót, és ki ehhez képest nem azért múlt ki, mert igen sok pilulát nyelt, hanem mert nem nyelt eleget. És az igazságos, részrehajlatlan *jury*, melynek, magától értetődik, nem volt ideje az ezerszámra rúgó bizonyítványt kellőleg csak *codificál*ni sem, nagyon megsajnálta ugyan a világból kilépett hazafiát, de őt életbe visszavarázsolni többé nem bírván, azon angol elvnél fogva a doktor urat ő is *unanimiter* abszolválta, azon elvnél fogva, mondom, melyhez képest Angliában többek közt az sincs eltiltva, ha valakinek kedve csosszan, bár két mérő oly nagyszabású morisoni gombócokat is egy reggelire elkölteni, mint huszonnégy fontos ágyúgolyó, feltéve, ha ilyent saját esze el nem tilt.

Felséged most azt kérdi, mi ezen *faktum*nak erkölcsi tanulsága. Ó, ebből az igazi státusférfiú igen sokat tanulhat. Azt, kegyelmes Császárom, hogy valamint az angol nagypublikum azon hibás nézetben volt, mintha az igen sok pilula ütötte volna le lábairól az angol *squire*-t, de ezen előítéletét rektifikálta a bölcs *jury*, szintúgy csalatkozik az európai nagyközönség, ha úgy van meggyőződve, hogy azért gyűlöli Felségedet (legalább Magyarországban) nagy és kicsi, vén és ifjú, fehérnép és barna nép, mert szerfeletti mennyiségben kínozta és ölte a magyart. Korántsem, hanem azért gyűlölik Felségedet, és ezen tompa felfogást mi rektifikáljuk (igen, mi, én és minisztertársaim, kik az osztráki *jury*t képezzük), mert Felséged mindazokat, kik gyűlölik, mint úgyis csak pislogó és egyébként nagyon rossz szagú lámpákat, egytől egyig kegyesen kioltani nem méltóztatott.

Kétségem nincs, hogy Felséged okoskodásom talpraesett voltát különös lelki *pondus*ához képest tüstént és tökéletesen *capiál*ni fogja. Mert hiszen kiket felakasztottak, azok nem gyűlölnek többé semmit és senkit, és ha másvilágon mérgelődnek,

*boudíroz*nak és *rezonírozn*ak, ám tessék, csak itt ne untassanak *lamentó*kkal és kivált petíciókkal.

Felséged azonban, hála Isten, még fiatal, és ekképp könnyen kipótolhatja azt, mit kérésem ellenére elmulasztani méltóztatott – *mieux tard que jamais* –, és azért a felvett szisztémában az Isten irgalmáért Felséged ne tágítson mákszemnyit is! Eddigelé elhibázva és elrontva még semmi sincs, mert ha Felséged már többször lovagi tüzénél és túláradozó jó szívénél fogva egy kissé *inconsiderate* cselekedett is, azt én minden alkalommal tüstént reparálni voltam szerencsés, mikor mindig hős Schwerin tolakodott emlékezetembe, ki hasonlóul, mint én, az ifjú és még erősen szeles burkus Nagy Frigyest nemegyszer csigázta ki a tentából. Mit Felséged, tudom, háladatos szívvel elismer, ha magas figyelmére méltóztatja venni azon *faktum*ot, hogy én Magyarországot tekintve *à la* Rossini *crescendo* mindig szorosabbra és szorosabbra vontam mind a testi, mind a lelki nadrágszíjat.

Windisch-Grätz herceg csapott legelőször Magyarország szívére, melyet a magyarok Budapestnek neveznek, mi pedig, csak hogy hangja se legyen magyar, Pesth-Ofennek kereszteltünk *avec beaucoup plus de goût*, és az érintett hercegnek személyébe pontosult össze a magyar nemzetnek gyűlölete, ki most, fájdalom, naprúl napra mélyebben süllyed a *malcontens revolutionarius*ok sorába, mert érzi, mennyire vált belőle kipréselt citromhéj. Windisch-Grätz (tudja az ég, ki által *influál*va) a *legaliter* Ferdinánd királytúl egybehívott pesti országgyűlést pártütő, lázas egybecsoportozásnak tartotta, és eszerint tökéletesen elhibázott felfogásánál fogva, úgy bánt a magyar nemzettel, mint legkisebb kíméletet nem érdemlő rebellissel, de minden szavából és tettéből kisugárzott a fényes gavallér, hős katona, s emcsak jó lovas, de igazi lovag is és mindenekfölött a főtúl talpig becsületes ember.

Ezt követte Haynau, és mily mészárszéki produkciót *instituál*t ezen tigris- és szamárféle *mixtum compositum* az elborzadó emberiség és Felséged mulatságára, ez nem titok, és mennyire volt Felséged vele megelégedve, abból bizonyul váltig be, hogy Mária Terézia nagykeresztjével ékesíté mellét, míg a vérző ma-

gyar nemzet boldog lett volna, ha Windisch-Grätz megmarad helyén, mert ez bizonyosan hamar átlátja, mennyire csalták meg nemcsak a magyar nemzetet, de jóhiszemű érdemdús személyét is.

Most Geringer neveztetett ki magyarországi helytartóul. És az egész nemzet legfájdalmasabb kínjai közt kénytelen volt elnevetni magát. Mert valamint az ismert francia bohózatban *Jocrisse, chef des brigands,* ki számtalanszor kidűlésig megkacagtatta a párizsi közönséget, legelmésebb torzképnek tartatik, szinte ily impressziók közt figurált mint legmesteribb karikatúra báró Geringer őexcellenciája a magyar nádori széken.

A szerencsétlen magyarnak megmaradt vére pangásra fordult, és gondolná-e az ember, Haynau populáris kezdett lenni, mert legalább nem volt hálósüveg, és ha sok magyarnak meg is ölte testét, legalább lelki kincsében, nemzetiségében szívtelenül nem gázolt, sőt ezt megbecsülni tudta, és ha némi helyeket a legnemesebb vérrel irtózatosan be is piszkolta, legalább nem fullasztotta az egész nemzetet tentába; Windisch-Grätznek visszahelyeztetését pedig nem egy magyar vérével megvásárlani lett volna kész.

Elérkezett most, mint magyarországi nyársforgató, a félmagyar báró Stephan Hauer, igen, félmagyar, mert anyja a dicső 'Sigray családnak ivadéka, azon családnak, melynek egy tagját igen nagy hazaszeretete miatt több másokkal Buda alatt kegyesen lenyakaztatta Felségednek dicső nagyatyja. Ily infámis bűnért 'Sigraynak unokáját, a báró Stephant, tudom, Felségednek legengedelmeskedőbb *auditor*jai sem volnának képesek csak huszonöt pálcaütésre is elmarasztalni.

És most Geringert óhajtják vissza, Haynaura sokan háladattal emlékeznek, mert *sans permission,* Felségednek intenciója ellen, sokakat a halál torkából kirántott. Windisch-Grätz pedig oly népszerű (mert igazi becsét elismerik), hogy egyenesen őtőle várják (gondolja csak Felséged ezen infámiát), miszerint engem (hajha!) fekvésemből kiugrasszon, és aztán Felséged minden hű és intelligens segéd nélkül egészen magára legyen redukálva, és még magyarokat is kihallgatni legyen kénytelen, mitűl Isten és az osztráki császárcsaládnak védangyala mentse meg az

én forrón szeretett, sőt imádott jó császáromat! Windisch-Grätzre pedig nagyon kell felügyelni és őt meg nem szűnő kitüntetések által annyira elszórakoz[tat]ni és ekképp úgyszólván fogva tartani, hogy egyesülési pontul ne szolgálhasson. Mert ha ezt negligálja Felséged, bizonyosan megint felkap az arisztokrácia, és ez a közbirodalomra nézve legnagyobb csapás és szerencsétlenség volna, mert ez esetben, ugyan kérdem, mi lenne énbelőlem?

Magyarország tekintetében tehát, mint Felséged szavaimból hallja, legszigorúbb konzekvenciával jártam el és azon *ingeniózus* metódust követtem, mely szerint a bécsi annyira *(und mit vollem Recht)* elhíresült szakácsnék a *solo* – Zala megyei – rákokat ebédre elkészíteni szokták. Mihez képest ezen derék fekete legényeket, kik ugyan elég *„besonnen"* haladnak, de nem *vorwärts,* nem dobják (ha rájuk kerül a sor) forró vízbe, legelsőben is, mert ez nekiek nagyon fájna, mit ehhez képest a jó szív nem enged, és aztán, mert igen mulatságos tapasztalni, ha friss vízben kezdik meg a karriert, mily aktivitással úsznak (valami kibúvót keresvén) mindig sebesebben, amily mértékben forróbb lesz a víz, míg végre úgy megszokják, miképp minden fájdalom nélkül egyszerre csak azon veszik észre magukat, hogy elhagyták a fekete atillát és ehelyett gyönyörű angol vadászkosztümben jelennek meg miniszteri, sőt fejedelmi táblán.

És ezen *crescendo*-féle manipulációnak valóban szinte csudákat köszönhetünk. A jobb és tehetősebb magyarok, mint ez Felségednek bölcs figyelmét alkalmasint el nem kerülhette, általjában véve nem szolgálnak, azok pedig, kik pénzszűke miatt kénytelenek vagy koplalni, vagy bőrüket úgyszólván áruba bocsátani, alkalmasint már mind be vannak fogva kormányi hámba, és így sokszor osztrákok, tirolerek, csehek, morvák, rácok stb. közt kell választanom. *Komitatsvorstand*ot, *Bürgermeister*t stb., és e tekintetben hiánya oly egyéneknek, kik csak féligmeddig is el volnának látva a szükséges kvalifikációkkal, annyira nagy, miképp sokszor oly egyéniségeket is kell kineveznem, kik jobban illenének szárazmalomba vagy mezőre madárvázul, mint vármegye vagy város élére. És most jön a csuda. Több vármegyék és a legmagyarabbak nyújtottak be petíciót: *Komi-*

*tatsvorstand*joktúl őket az Istenért ne fosztanám meg, kikrűl tudtam, mily marhák és emellett mily kitűnő tolvajok és rablók, és kiket éppen el akartam mozdítani, mert féltem, maguk ellen még néplázadást is képesek kifejteni, minthogy minden okos ember előtt gyűlöletre méltók; a magyarok pedig, kiknek originális vagy inkább *barokk* felfogásán lehetetlen néha nem hahotázni, esedeznek, petíciót terjesztenek lábaimhoz, csak hogy tovább megszerencséltessenek *immediát* parancsnokuk hátukon hordásával. E megfoghatlan kuriózumnak kulcsához azonban csak minap jutottam el, éspedig egy párbeszéd következtében, melybe egy Bécsbe feljött tiszaháti vármegyei deputációval jöttem. Az urak esedeznek, hogy báró *Diebsesel*t, vármegyei *Vorstand*jukat ne *amoveál*jam.

„Tán rosszul vagyok informálva? Mert nékem mindig azt jelentették, és most is jelentik, nem nagy zseni, és efölött igazi Cartouche, ki már annyit szerzett, hogy az egész vidék betű szerint ki van szopva, és ez volt oka, miért akartam az urakat e vámpírtúl eliberálni; mert semmi nem fekszik szívemen annyira, mint a magyar nemzetnek általános és partikuláris jóvolta. De ha az urak nagy tehetségűnek és becsületes embernek tapasztalták és szeretik törvényes *Vorstand*jukat, ám szívesen hajlok kérelmükre, mert hiszen, Isten látja lelkemet, felséges apostoli császárunk és *respective* magyar királyunk expressz parancsára én mindenben, ha lehet, engedek, csak hogy a vitéz, hű és lojális nagy magyar nemzet valódi és nem *imaginair* boldogsága mozdíttassék elő."

Mire a vármegyei szónok ekképp válaszolt: „Báró *Diebsesel*, Excellenciád, oly különös szamár és emellett oly elhatározott gazember, hogy e tekintetben, azt lehet hinni, nincs párja a széles világ hátán, miképp az egész megyében mindenki egyaránt gyűlöli. De mi mindamellett mégis alázattal esedezünk, ne méltóztatnék őt mással felcserélni. Ezen kérésünkre pedig a tapasztalás, a praxis vezérel, mely, mint Excellenciád bizonyosan tudja vagy legalább hallotta, Magyarországban, mikor még magyarok kormányozták az országot, mindig oly befolyó szerepet viselt. Igen, a praxis indít minket ezen petícióra. És ugyanis báró *Diebsesel* harmadik vezérünk. Az első is, nem tagadhatni,

igen ostoba volt, és oly szemtelenül lopott, miképp azt hittük, több ilyféle semmirekellőt találni teljességgel lehetetlen, és kimondhatatlanul örültünk, mikor más szép vidéknek boldogítására transzferálták. De csakhamar betű szerint megsirattuk, mikor új vezérünknek kvalitásaival ismerkedtünk meg, ki minden tekintetben oly *hundsfut* volt, hogy alig várhattuk be eltávoztát; mi egyébiránt nem késett, mert kitűnő érdemei végett csakhamar *promoveál*ták őt, és derekasan felkincselve, könnyeinktől kísérve eltávozott, mert az egész vármegye sírt, persze ez alkalommal kivételként örömből. Jött most báró *Diebsesel*, és ezen derék úriember annyira szuperálja az érintett kvalitásokban a két *comparative* igen meglehetős *antecessor*át, mint Etna Szicíliának egyéb hegyeit, miszerint mi ezen különös csudán még mindig bámulunk, mert ily remekje az ostobaságnak és minden kigondolható *infamitás*nak, mint amilyennel a mi kujon vezérünk ki van cifrázva, ily különös emberi süteményt még csak képzelni sem bírtunk. A régi táblabíráknak még lélegző (mert tulajdonképp nem élnek) düledékei ezen tűrhetlen állapotban azt javasolták, emeljünk ellene panaszt, mert ennél rosszabbat nem találhatnak. Igen, de ily vélekedéssel csak ők voltak, mert a régi latin iskolák porához képest csak három *comparativ grádus*t ismernek, például: rossz, rosszabb és legrosszabb, és így azt tudták, a legrosszabb után még rosszabb nem jöhet. Mi azonban, az új generációnak ivadékai, kik boldogságunk elvesztével legalább mélyebb belátást nyertünk, tökéletesen és tisztán látjuk, hogy a magyarok átellenében a mai osztráki kormány egészen megsemmisítette az eddig bevett grammatikai szabályokat, mert az ő grammatikájában a szuperlatív fölött is van még valami magasabb.

Minap [egy] cigánylegényt huszonöt botra ítélnek, de neki azt mondják, appellálhat. S ő persze tüstént appellál. A felsőbb forum ötvenre szabja az illetéket, a cigány nagyon megijed, de tüstént megörül, mert megint appellálhat. Most hetvenöt pálczára emelik a kegyes büntetést, ekkor látván, hogy lórúl szamárra jutott, és félvén, miképp szamárrúl tán még árnyékszékbe is esik, igazi élvezettel elfogadná a huszonötöt, ha ezen *comparative* boldog időre visszatérhetne; mivel ez azonban lehetet-

len, siránkozva ugyan, elvégre lefekszik a deresre. Mi is így vagyunk, Excellenciás Uram, és azért méltóztassék, kezét-lábát nyaljuk, annyi *gráciá*val irántunk viseltetni, és báró Diebseselt szerencsés hátunkon kegyesen tovább is meghagyni."

Így végződött a *deputationalis* komédia, és Felséged, tudom, azon nem kételkedik, hogy ezen magyar szamaraknak kérelmét meg nem tagadtam. Hahaha!

Felséged ezen eseményből könnyen *penetrál*hatja az általam gyakorolt felette ügyes eljárásnak filozófiáját.

Akármily semmirekellőket nevezünk ki, csak hogy parancsainkat vakon és szigorúan *exequál*ják, soha nem fognak panaszkodni, bármily patentált haramiák és hiénák legyenek is tiszteink egyébként, mert attól félnek (ti. nem a *beamter*ek, de a magyarországi lakosok), esőből óceán közepébe esnek, és ezzel *pour le moment* megelégedhetünk; mert ha nem panaszkodnak, könnyen elhitethetjük engedelmes szabad sajtónk által nemcsak a közmonarchia minden népszínezeteivel, de az egész világ nagyközönségével is, hogy apostoli királyuk *gráciá*jától leköteleződve, lekenyerezve és a meg nem szűnő komédiák által legállandóbb *enthuziazmus*ra felcsigázva és besózva, elvégre a magyarok is meg vannak elégedve, pedig tökéletesen, mi a közboldogságnak tőszomszédja. Az idő és az emberi egoizmus és élvezeti hajlam is megteendi a magáét, mert azok, kik fennmaradtak, *in fine finali marquis* Posával azt mondják: *„Das Leben ist doch süß"*, kivált oly országban, mely nemsokára telisded-teli lesz vasutakkal stb. stb., úgyhogy az egész európai köz*opinió*, mely most igaz, egészen ellenünk van, lassanként mellettünk fog szólni, mi meg nem vetendő körülmény, és Felséged az egész emberiségtől tisztelve, szeretve, sőt imádva azt mondhatja: *finis Hungariae*, és *mit vollem Recht* én vagyok azon új Szent György (kinek keresztjét Felséged csupa *pietás*ból Miklós cár emlékezete iránt még ingén is, ha Felségeden más éppen nincs, hordja), ki az emberi nemet megmentettem a nagyszájú magyar sárkánytól – és az kacag legjóízűbben, Felséges Uram, ki végre kacag, ez pedig *ohne Zweifel* én leszek.

És azért, kegyelmes Császárom, ne tágítson legkisebbet is, hunyja be szemeit, dugja be füleit és ne hallgasson senki másra,

mint rám; mert másképp ezen átkozott magyarok makacs természetüknél fogva elvégre annyira *circumveniál*ják, hogy majd Felséged még azon *infámis* gondolatra jöhetne, engem, leghűbb és egyszersmind legeszesebb *factotum*át tán minden penzió nélkül elcsapni, mikor aztán egész Európa nem azt fogná mondani: *finis Hungariae*, hanem okvetlen ily frázist rágna fogai közt: *finis Neu-Östreichiae*, és Felséged általam cserbenhagyva hiába kurjongathatná: Bach, Bach; mert az *echo*, mely néha egy-két *syllabá*t kihágy, okvetlen csak azt felelné: Ach, Ach! És ha erre gondolok, mikor Felséged engem bizonyosan úgy megsiratna, mint Achilles megsiratta Patroklost, hű apródját, akkor *aus lauter Wehmut* kész volnék tüstént lelépni miniszteri székemről és valami áhítatos kolostorba visszavonultan naponként legalábbis huszonnégy olvasót leimádkozni Felségedért, szeretett jó uramért.

Az én lovagi császáromnak oly kevés esze azonban nem lesz, miképp magamagát oly kipótolhatlan szolgától megfossza, mint én vagyok, mert hiszen ezt Felséged mély bölcsességénél fogva tán csak átlátja, hogy tulajdonképp nem én szorultam Felségedre, én, ki Felséged nélkül igen jól ellehetek mint *tabuláris prókátor*, de Felséged szorult rám, mert nálam nélkül de egy pillanatig sem tudna kormányozni, hanem ehelyett a legnevetségesebb konfúzióba hozná az egész általam oly kimondhatlan bölcsességgel egybeszerkesztett státuserőművet, és minden bizonnyal úgy elsózná az új osztráki népek kihizlalására általam főzött, részint rántott levest, részint rumfordi lét, miképp aztán az egész világ nagyon kikacagna valakit, és ezen valaki nem én volnék, hanem Felséged. Mert nekem okos ember csakugyan nem veheti rossz néven, hogy inkább szeretek magas miniszteri sok pénzzel kidunyházott széken millióknak kommandírozn , mint az igen kemény prókátori padon csupa ülésből kifáradn és kirekesztőleg tán csak kutyáimnak vagy macskámnak parancsolni, míg Felségednek szűk esze már ma is fő tárgya az európai vicceknek, (Saphirt *et Co.* persze ide nem értve): hogy Felségedet oly könnyen vezetheti valaki orránál, kinek furfang esze ugyan kimondhatlan sok van, de se státustudománya, se igazi bölcsessége, se tapasztalásra állapított okossága csak egy

mákszemnyije sincs. Jaj, mit is mondok! Úgy szincerizálok, mintha a császár Faust sipkáját tűzte volna fejére, és nekem *sans vouloir, par force* ki kellene pletykázni legtitkosb gondolataimat, de szerencséjére elaludt és így eszeveszett beszédemet nem hallotta. Kiáltsuk fel: Felséges Császárom, hurrá, én éppen pater Venturárúl szóltam, mikor Felséged *à la* Newton alkalmasint valami státusproblémának feloldására mély álmélkodásba méltóztatott süllyedni. Pater Venturáról szólva, kit az impertinens gróf Szekírvári szokott iróniájával mint azon *inspirátor*t nevezte és ajánlotta, ki Felségednek veseredőit egy kissé kiszappanyozhatná, én megvallom, ezen szent előtt nagy respektusom van, és oly egyéniségre nézve, ki nem a láthatlan gondviseléstűl, de egyedül a nemzetnek *conclamatió*ja által emeltetett fejedelmi székre és ekképp nem mondhatja, *dei gratia*, valóban megfizethetlen kincs, mert az oly természet elleni, tulajdonképp csak *artefact* császár, mint Louis Napoléon, igen könnyen elbízhatja magát. Elbízás pedig a legnagyobb fejedelmi hiba, és ekképp igen hasznos, ha cselédjei közt oly pátert is tart (magától értetődik, *mit den systemisierten Bezügen*), ki az *aventurier monarcha* számára néha egész nyerseségében kitálalja az igazságot, és minden ceremónia nélkül olykor bedörgi füleit. *Chacun à sa place.*

Itt azonban, kérdem, mit műveljen az érintett szent, kit gróf Szekírvári apostolnak nevez? Az alkalmasint igen szennyes kis apostol (mert ily kométák rendszerint nem erős vízfogyasztók) oktassa tán a teljes fényben ragyogó nagy apostolt, a kis szent inspirálja a nagy szentet? Ó, mily tompa eszű felfogás, *welche nie dagewesene Begriffsverwirrung!* Ilyes észficamlást csak magyar gondolhat ki, és azért kár csak egy szót is veszteni ily gyermeki ábrándok lesújtására. *Es wäre ganz unter unserer Würde.* Maradjon pater Ventura, hol van, Felségednek ily alkalmatlan *exhortátor*okra nincs szüksége, és nehogy orrát Neu-Östreichba dugja, errűl nekem lesz gondom, Felséges Uram. És ha mégis elég merész volna és csakugyan idesántikálna a lármás bolygócsillag, jótállok, itt nemcsak száját dugnánk tüstént be, de saját személyével is bedugnánk valami hűs lyukat, mielőtt csak egy szó is kicsúszott volna fogai, vagy ha ilyen már nincs, legalább ajkai közt.

[42. HAUER, A MÁSODIK SÚGÓ]

[BACH:] Felségednek nincs szüksége közvetett isteni *inspirátor*okra, hiszen ilyenekkel bővelkedünk, mert mint apostoli császár közvetlen az egekből veszi az instrukciót. Felséged ehhez képest csak oly szolgákat használhat, kik földi események tekintetében tartják Felségedet *au courant!* És ez az én tisztem, kötelességem és meg nem szűnő legszellemesebb foglalatosságom, mert oly jó császárnak szolgálatában fáradozni, izzadni, sőt kidűlni, mint Felséged, bizonyosan a lehető legnagyobb és legtisztább emberi élvezet.

Mennyei *inspirátor*ja Felségednek maga az Isten, földi *inspirátor*ja pedig kegyes engedelmével én volnék, mihez képest bátran élvezheti Felséged a jelent, bátran tekinthet a jövendőbe, a múltat pedig hasonlólag bátran elfelejtheti *(wenn es geht), n'en parlons plus.* Ha pedig én nem vagyok Felséged személyéhez közel, miután megtörténhetik, mint már többször meg is történt, hogy például Bécs nem nélkülözhet engemet, Felséged pedig a jó magyarokat boldogítja meg császári látogatásával, és én nem vagyok *Figaro qui, Figaro qua,* ez esetben, nehogy Felséged *par hasard* bakot, sőt kecskét puskázzon, bátor vagyok Felségedet újólag egy kitűnő egyéniségre figyelmeztetni, kit valóban mint Isten legszebb ajándékát kell tekinteni és becsülni, és ki minden (nem ugyan fénylő, mert éppen nem fénylik, de lappangó) jeles tulajdonai mellett még azon véletlen szerencsében is részesül, hogy Magyarország szent és Szilveszter pápától koronát nyert *fundátor*ának viseli nevét, és már e tekintetben is legnagyobb kvalifikációval bír Szent Istvánnak dicsőségesen megkezdett munkáját még nagyobb dicsőséggel bevégezni, és ezen eléggé meg nem dicsérhető és meg nem jutalmazható tanemény, kit nem ajánlhatok Felséged magas kegyeibe eléggé, és kinek egész személye bizonyos, felette érdekes titokkal van körülfátyolozva, tökéletesen megérdemli, hogy Felséged közelebbről megismerkedjék mindazzal, mi őt közelebbről érinti.

Felséged tudja, hogy báró Stephan Hauernek anyja részrűli szépapját, ki igen fejes magyar kuruc volt, *pour guérir complètement,* lefejezték. Ezen eset (mikor élettavaszának kezdetén os-

toba dajkáitúl azt megtudta) a serdülő Pistára oly benyomást tett, miszerint az egyébként is *psorá*val és *skrofulus*sal pattanásig telitölt kis zsák minden legkisebb alkalommal nehéz kórba esett, mely nyavalya azon himnuszra adott *aguit*, melyet az *urwüchsig* bécsi (ha jó humorba hozta őt az idei) sokszor *avec la plus grande élégance* elcsalogányoz és mely, tudom, Felséged előtt is ismeretes, és így kezdődik: „*Der Schneider reit' a Katz.*" Igen, a legkisebb *événement* nehéz nyavalyába döntötte a derék kis taknyost, és ez annyira hátralökte kifejlődését, miképp még mint *adolescens* is általján véve *trottli*nak tartatott, és csak közelebbi nevelője vette észre, mily makacs és tettetésben mily mesteri kis Brutus lakik a tisztulni kezdő fiatal bárónak bőrében, mely észrevételét nem is titkolta el, de oly soknak fecsegte ki, hogy ti. az ifjú báróbúl (mint Mahomet) nemzeti reformátor fogna kinőni, ha előbb fejét nem veszti bakópallos által. Ezen horoszkópot annyira kilocsogta a becsületes *mentor*, mondom, miképp őt minden ember nagy szamárnak tartotta, mert Istókbúl sehogy sem tudta kinézni bár a legszemesb is a nagy reformátort, és ezen jó fiúnak vége a vesztőhelyen oly színben jelent meg, mint a *Hanswurst conspirateur*nak *executió*ja valami *Polichinelle*-féle színpadon; úgyhogy jámbor Istók, hol csak mutatta képét, rendesen mindenkitűl lekacagtatott és ez volt tán legnagyobb szerencséje, mert ezen minden oldalrúli bökdösés fejtette benne ki azon savanyúságot, keserűséget és ezen érzéseket tökéletes eltitkolható disszimulációi tehetséget, mely tulajdonok nélkül státusférfiú mindig csak üllővas marad, és belőle soha nem válik kalapács, sulyok, hámor.

Atyja a serdülő Stephannak, főtűl talpig becsületes német ember, még a veszett kutyátúl sem iszonyodott annyira el, mint bár a legártatlanabb táblabírótúl, ha azt hitte, kuruc van benne eldugva. Már anyja mint 'Sigray leány más nemű vért rejtett ereiben, és kis Stephanját imádván, sokszor azon hízelkedő ábrándban hintázta magát, miképp az ő fejes kisfiából tán egy körmös kis *contradictor* fogna válni, és (különös, az anyák mindig erősebben kedvelik a gonoszt, mint az ártatlant) mikor bizonyos alkalommal azon megjegyzéssel lepé meg férjét a lelkes magyar asszony: „*Du wirst sehen, aus unserem Stephi wird noch*

ein Rákóczi", mely *prognostikon* papa Hauert úgy ütötte lábairól, mint villám, mert ijedtében oly *violentiá*val esett seggre, miképp őt csak üggyel-bajjal tudták megint felállítni. Ezen esemény is azonban különösen szerencsés hatást gyakorolt báró Istóknak egész életére. Mert atyja, egyébként igen okos úriember, ezen kaland után megszűnni nem akaró mámorba esett, mihez képest Stephi Rákóczi, *rebellió, Vorrichter, Nachrichter* és ilyféle *ingredientiá*kból álló *macédoine*[-ként] úszott lelke előtt, míg elvégre szigorúan elhatározta magát, nehogy szép fia (szépapjának sorsához képest) gyönyörű fejét veszítse (igen, fia, ki teli volt betyárfogásokkal és igazi *Hochverräther*féle szimptómákat árult el *en abondance*), arra határozta el magát, mondom, az öregúr, miképp fiából, *coûte que coûte*, minden magyar érzést kiirtson és, ha ez jóval nem megy, kikorbácsoljon.

Magyar anyja ugyan sokszor *intercedál*t, ne fojtanák el fiában a jobb részt, de hiába, mert a megijesztett papa nem tágított, és azon princípium szerint *educál*ta engedelmes fiát, hogy ha már természetében van, miszerint megcsaljon valakit vagy valamit, akkor csalja meg inkább a valamit, ti. a hazát, és nem valakit, magától értetődik, a királyt, és ha már veszni kell a szegénynek, csak pallos ne vágja ketté a szép virágot, de inkább bárki és bármi más.

És az öregúr igen helyesen okoskodott, mert hazasértő rendesen minden bajból kicsúszik, midőn a felségsértő általában véve nem menekülhet a szurokból, és a hóhér általi kioltás mindig valami szégyennel jár, mert legalább a butább és ekképp nagyobb része a sokaságnak ily eljárásban mindig *justitiá*t lát, midőn ha valakit megmérgez, hasba lő stb. valami privát *industriel*, vagy valakit a felbőszült nép lámpára csigáz, ilyesekben mindig mártírságot képes szemlélni.

Ezen bölcs nézetekhez képest mindent el is követett vén Hauer, miszerint Stephan fia minden magyarságból kivetkőztessék, mely atyai műtétele, hála Isten, annyira is sikerült, miszerint nincs egyetlenegy félmagyar is, ki oly egészen elárulná, sőt annyira gyűlölné és üldözné saját vérét, mint báró Stephan

Hauer, mert elhatározottabb, állhatatosb és kajánabb ellensége a magyar nemzetnek nincs, mint ő.

És ez teszi, felséges Császárom, fő érdemét, mert hiszen én tudhatom legjobban, ki a kormányrudat tartom kezeimben: csak akkor fog Felséged könnyen és simán kormányozni, ha a magyar nemzet testileg és lelkileg tökéletesen és halálig meg van törve.

Ily műtételre pedig, valóban úgy látszik, a mennyei gondviselés egyenesen Hauer Stephant teremtette és ajándékozta Felségednek.

Ó, kegyelmes Császárom, alázattal esedezem, becsülje meg kellőleg ezen az Istentől ajándékba nyert hasonlíthatlanul becses vásárfiát. Hasonlíthatlannak mondom, mert a született báró – én csak csinált báró vagyok – furfangságban és mindennemű mephistophelesi legfinomabb fogásokban, nem tagadhatom, még engemet is szuperál, és azt hiszem, dicséretére többet mondani nincs szükség, *cela explique et surpasse tout*, és én tökéletesen nyugodt vagyok, mikor Felséged Magyarországnak bármely szép vidékén tartózkodik, és én tudom, hogy Felséged báró Stephan Hauer kezei közt van és apostoli adott szavához képest nem hallgat senki másra, mint az ő inspirációi és információi *rapport*jaira.

Saját nézetem vagy inkább Felségednek bölcs nézete politikai dolgok körül annyira ellentétes azon nézettel, mely most minden nemzetéhez hű magyart lelkesít, mint víz áll ellentétben a tűzhöz. Ha a víz *praeponderál*, akkor eloltja a tüzet, ha ellenben a tűznek van több ereje, gőzre oszlik a víz. Felséged a tűz, a magyar ellenben víz, és bölcs intézményeim által csak langyos, sőt *beamter* stb.-féle *infusorium*ok által *decompositió*ba menő mocsárvíz.

Miből, úgy hiszem, szoros igazságilag az következik, hogy azt, kit a magyarok szeretnek és becsülnek, mi nem szerethetjük és nem becsülhetjük; de nekünk éppen azokat kell szeretnünk és megbecsülnünk, kiket a magyarok gyűlölnek és megvetnek. Éspedig fokozatilag mindig elágzóbb grádusban, úgyhogy azt, kit a magyarok legerősebben szeretnek és becsülnek, minekünk természet szerint legirgalmatlanabbul kell gyűlöl-

nünk, *persequál*nunk, és ha népszerűsége veszélyes lehetne, legkisebb kímélet nélkül még sújtanunk is, mert *avant tout: La sécurité du trône!*

És ha ez áll, és *par hasard* azon előítélet nem győz, miképp alig lehet főzni élvezhető ebédet tűz és víz nélkül, és ezen két elem bölcsen kezelve éppen nincs ellentétben, akkor meg kell vallani, hogy báró Stephan Hauert éppen oly helyesen, sőt helyesebben lehet a legelső magyar patriótának nevezni, mint nevezték Latour d'Auvergne-et legelső gránátosnak, mert mikor ez utolsónak ez volt címe, már rég nem vették kézből hajított gránátnak használ, az új módi szerint pedig legalább Neu-Östreichban nem azt nevezik patriótának, ki mindenekelőtt nemzetét, hazafiait és hazáját szereti, de azt, ki legalázatosabb és legszótfogadóbb *indikáló* vizslája, hajtókopója, elfogó agárja és *aufwartoló pudli*ja vadász császárjának.

És ez okból nincs is senki az emberiség nagy számában, kit *unanimiter* annyira gyűlölne a magyar, mint a mi éppen ezen okból legnagyobb szeretetre és legkitűnőbb megbecsülésre méltó báró Hauer Fidelisünket, kinek furfang és különösen sebes esze mindenből kitetszik, és az itt elmondandó eset tökéletesen szolgálhat kulcsul egész jellemének és mély felfogásának kiismerésére.

Gr. Széchényi Pálnak neje ily szavakat intéz minap *embarras*ba soha nem jövő patriótánkhoz: „Azt hiszi az Úr, a dolgok jelen folyása nem fog megzavartatni, és a magyar nemzetet tökéletesen lebilincselhetni?" Mire ő ezen felette *spirituel* válasszal felelt minden tétova és habozás nélkül tüstént.

[HAUER:] Fog-e sikerülni ezen experiment vagy sem, ezt nem mondhatom, *liebenswürdige* Nagysága, de ha meggondolják, hogy Csehország is elvesztette alkotmányát, és már jóformán el van olvasztva a németségbe a császári famíliának legnagyobb hasznára, Magyarország is megérdemli, hogy ezen operációt legalább megkísértsük és megpróbáljuk. *Es ist wenigstens der Mühe wert es zu machen*, mert ha legrosszabb esetben nem sikerül, mi nem hihető, mert minden erkölcsi és anyagi fegyvereket használni készek vagyunk, akkor én legalább, ha esem is, mindenesetre igen puhán esem, mert felette *lukratív* kormányi

helyzetet tartottam fenn magamnak *pour la bonne bouche* Bécs falai közt, hol az ember legalább szabad evés, szabad ivás és szabad alvás tekintetében oly szabadon elélhet, kivált ha elég pénze van, mint a világnak bármely pontján, és higgye el, *aimable comtesse*, ezen szabadság többet ér, mint azon képzelt szabadsági hóbort, mely azelőtt a szegény magyarok fejében lakott (sőt még ma is lakik), mely nevetséges előítélet azonban dicső apostoli császárunk akaratja és parancsa következtében minden kitelhető módon rektifikáltatni fog. Mert ha vannak e földön kétlábú teremtések, kik megérdemlik, hogy belőlük embereket csináljunk, azok bizony a magyar teremtések, és ezek közül kivált a zsírosszájú kálvinisták.

[BACH:] Igen, így felelt a *naseweis* grófnénak a mi derék *praesidens*ünk, mire persze a megszégyenített magyar Semiramis pirulva visszavonult; noha nem tagadhatni, azon megjegyzéssel egy jó nagyot sújthatott volna a báróra, ha *a tempo* eszébe jut (de ily sebes ész nem mindenkinek tulajdona), hogy *in fine finali* mégsem gondolkozik másra, mint magára, ti. a báró, mert legrosszabb esetben már előre elnézi a bécsi szabadságnak minden csábjait, de, mint mondom, ez nem jutott eszébe és így kénytelen volt a *Staatsman*nak *szupremáciá*ját elismerni.

És mi azon megjegyzést illeti, mihez képest ő magárúl is gondolkozik, ugyan nem szól-e, kérdem, ezen körülmény is mellette? Én azt hiszem, kétségbevehetlenül, mert ezáltal tökéletesen bebizonyul, hogy ő nem fantaszta, de igazán talpraesett praktikus.

Bizonyos magyar nagy falunak morális élére oly esperes állíttatott, kinek hasa nagyobb volt, mint bármely helybeli gazdáé. És ezen látványt az örömest mindenről okoskodó polgárok nem tudták megkedvelleni, mert ezen nagy hasban oly egoizmust gondoltak észrevenni, mely lelkipásztorhoz éppen nem volna illő. De a fő imodár, kinek vastag hasa mellett igen sok esze is volt, e szavakkal rektifikálta, spedig diadalilag, antipátia-érzésüket: „ki éhezik (így okoskodott), nyújt-e az valaki másnak, ki szinte éhezik, valami jó falatot? Dehogy nyújt; mert ezen jó falatot természet szerint maga nyeli el, és ekképp az éhes csak jóllakottól várhat segítséget. Szinte így kérdem, fog-e az,

kinek nemcsak derék hasa nincs, de igen sovány, valakit kedvelni, kinek hasa nagy? Ez hasonlólag lehetetlen, és eszerint lesz-e a sovány azon, és működend-e arra őszintén, hogy embertársai hízzanak? (Pedig ez oly kellemes érzés.) Szinte ez sem gondolható, és ekképp az én gyomrom alatti tekintélyes *protuberantiám* egyenesen annak kezese, miszerint én mindent végbeviendek, hogy az egész falu hízzék. És ha ezt teszem, és erre egyenesen saját kitűnő köpcösségem indít, ugyan nem vagyok-e a falusi közönség jótévője, és kitűnő hasam nem követelhet-e inkább megcsudálást, mint averziót?" Igen, így szólt a bölcs esperes, és a tökéletesen kapacitált polgárok, miután ezen vissza nem verhető *argumentáció*ra nem tudtak semmi okosat is felelni, tökéletesen kibékültek kövér lelkipásztorukkal.

Báró Stephan Hauer *mutatis mutandis* szinte ily körülmények közt forgolódik. S ugyanis mindenki tökéletesen meg van arról győződve, miképp őt semmi magasabb cél nem indítja hivatali eljárásában, mint saját drágalátos személye; mert észrevette – és ez nem volt különös mesterség –, hogy a magyar nemzetnek tökéletes ledorongolása azon fő cél, mely után a mostani osztrák parancsolók törekednek, és hogy ő eszerint magára nézve nem tehet okosabbat, célszerűbbet és pengősebbet vagy inkább *wertpapier*osabbat, mint a magyart elülről, hátulról csípni, döngetni, szúrni és őt tőled-hozzád hajtani, nyomni, taszítni, hogy így mindazokat, kik ritka szerencsével el tudták kerülni a számkivetés, börtön és akasztófa örömeit, legalább moraliter tökéletes apátiába süllyessze vagy kitörő desperációba korbácsolja. Most azonban, valamint a felhozott példában a nagy hasú esperesnek átellenében megjózanultak a magyar falusi polgárok, szinte úgy átlátja már most Magyarországnak naprúl napra erősebben kiiskolázott népe, miképp egyedül az nem fog róla elfelejtkezni, ki magárúl gondolkozik, és hogy ekképp csak oly egyén részéről várhat bizonyossággal nem *imaginair*, de valóságos hasznot és boldogságot, ki mindenekelőtt magát szereti és mindenekfölött magárúl gondoskodik. Mert az, ki magát nem szereti, valjon miképp szeressen mást? Ezt gondolni egyenes abszurdum; miszerint bátran el is mondhatni, hogy annak, ki magát nem szereti, tulajdonképp nincs is szíve. Miből továb-

bá az sül ki, hogy báró Hauernek különös nagy szíve van, mert hiszen lelkének egész erejével szereti magát, a nagy szívű egyént pedig, ha gyűlölik is a népek, elvégre mesterüknek és uruknak elismerik, kivált ha nagy szívük segítségére készen áll elégséges zsandár, katona, ágyú, *Wertpapier* és *pro coronide* akasztófa is akárhány; mit felséges császárom és uram, saját maga tapasztalása után, eldönthetlen igazságnak fog, szokott *sagacitás*ához képest, elismerni, *zweifelsohne*.

Báró Hauer ugyan nem szívesen marad Pest-Ofenban, mert az eszes fekete kis *Spitzbub* már most szeretné élvezni (persze valami derekas dotációval, például Kiss Ernő jószágaival megjutalmazva) a *Residenz*nek kellemeit, hol legalább egy levegőt szíhatna kegyes *monarchá*jával. Igen, Kiss Ernő kis jószágaival megjutalmazva, ki oly *infámis* rebellis és emellett oly nagyon gazdag volt, hogy ha valaki, bizonyosan ő érdemlette meg a magyar törvények kíméletlen szigorúságát, mely törvényeket, mint a kajánság ránk akarja fogni, *aboleál*tunk. Mi szemtelen hazugság, mert noha igaz, miszerint haszonvehetlen részét, mely nem egyéb, mint kicséplett szalma, tűzbe is dobtuk, azért megtartottuk esszenciáját, mely e néhány szavakból állt (és mi igen különös, az egész magyar *corpus juris* két nagy fólió kötetében ezeken kívül semmi józan és bölcs provízió nem találtatik), és mely szavak így hangzanak: *„amissio capitis et bonorum!"* És hogy e tekintetben nem jártunk volna el a magyar törvények szelleméhez képest lehető legnagyobb lelkiismerettel, ezt legalább legátkozottabb ellenségünk sem vetheti négy szemünkre (ti. Felségednek kettejére és az én két kancsalomra), és ha Felségedben tán néha csekély skrupulusok támadhatnának (mit nem remélek), hogy a magyarokat mégis egy kissé nagyon is méltóztatott karcolgatni, azon megnyugtató állítással csépelheti le, ha tán *conscience*-ját nem is, legalább belsején künti vádlóit, hogy mint magyar koronátlan és eskütlen, de nem apostolatlan király, *gewissenhaftig* a magyar törvények szerint ítélt, sőt ezeknek szigorúságán *aggrationandi* jogánál és jó szívénél fogva még nagyon tágított is, mert mint az egész világ nagy tapssal elismerte, az illetőknek mindig meghagyta fejét és csak vagyonukat dugta (mindemellett mégis mindig üres) zsebébe. A kis bá-

ró Hauer, mondom, már most szeretné odahagyni a budapesti port és sárt *(ich glaub's)*, és Bécs poratlan és sáratlan paradicsomában *dolce far niente* közt hizlalgatni érdemdús személyét. De én, Felséges Uram, őt még nem nélkülözhetem Pest-Ofenben; legelsőben is, mert teljességgel nem volnék képes valakit találni, kit a magyarok annyira gyűlölnének, mint őt, és ki ennélfogva Felségednek annyi oly esszenciális és bizonyosan sok századokra kiterjedő hasznot hajthatna, mint ő, és aztán, mert a ledorongolt magyar nemzeti test végvonaglása közt itt-ott még mutat némi életet, és ezt senki nem fogja eloltani oly aktivitással, lehet mondani, passzióval és annyi sikerrel, mint a német szójárás szerint minden kenőccsel bemázolt vagy inkább minden színű tentával betentázott *bureauchef*, feltéve, ha őt meg lehetne nyerni és venni a magyarországi színpadon tovább is gasztírozni. Ő azonban különösen makacs és efölött erősen diszgusztálva van, mert mint mondja, sokkal többet érdemelt, mert hiszen éjjel-nappal ír (csak hogy ír helyett mérget kenjen a magyarnak vérző sebeire), és igaz, meg kell vallani, ezen zseni úgy dolgozik, mint valóságos marha, és a legnagyobb jutalom *commodissime* ráfér; mert, az igaz, a szegénylegénynek (kiket a bécsi *ironisták Buschklepper*eknek neveznek) semmije – úgyszólván becsületes nadrága – sincs. Mely *epithetont* nem azért ken a magyar némi nadrágra, mintha az lyukas vagy kopott volna, hanem mert tán lopott. De ő teljességgel nem akar maradni, és többek közt engem egyenesen azon állítással küldött sétálni, hogy ki áll arrúl jót, nem fogná-e őt Felséged mint kicuclizott *lemon*it szinte ganéra hajtani, mint a többit, ha egyszer félig már megölte a magyart? Mire én őt barátságosan megintettem, ily badar beszéddel saját *beamter*ei méltóságát ne piszkolná be, és e két tényre emlékeztetém. Legelsőben is, hogy Felséged soha oly héjt el nem hajított, melyben egy picike lét még észrevesz, és bizonyosan nem *turbál* senkit is, ki dolgának javában van. Mikor Haynau rúgatott el, sokan azt hitték, a sok kötél bírta volna Felségedet ezen aktusra, csak én és azon kevesen, kik jobban voltak informálva, tudtuk, hogy azért vonta el *grácia*ját Felséged tőle, mert buzgóságában annyira aláhagyott, és Felséged nem aláhagyást, de felfüggesztést kommandírozott neki.

És aztán azt hoztam emlékezetébe, mihez képest azon gané, melyre Felséged például báró Jellačić bánját hajítani kegyeskedett, csak az igen finnyás orrú teoretikusoknak tűrhetlen, mert azon szennyes buckok annyira ki vannak tapecírozva mindennemű bankókkal, hogy azokon a praktikus ember, ki nem felette *difficil, commodissime* elélhet, és nincs is, mint mondják, ily buckokon tökéletesen elszigetelve, mert legalább ebédre rendesen felkeresik őt hű barátjai, ha ti. szakácsa nem tálal ki büdös *Mundvorrat*ot. Ezen motívumok rá nagyon hatottak, mert ő elég okos, miszerint a legrosszabb szagú ganénak bűze sem inkommodálja őt, legyen az csak az *auri bonus odor parfum*je által kellőleg szuperálva. És efölött azt is előhoztam neki, hogy *nulla regula sine exceptione*, és ha Felséged eddigelé ugyan mindenkinek tüstént hátat fordított, kinek nem tudta venni hasznát, mi kettőnkre ezen eset hihetőleg soha nem fog beállni, mert oly egyéneknek, mint mi ketten vagyunk, kik mindenre készek, mindig veheti Felséged hasznát, sőt nálunk nélkül a felvett, különösen komplikált szisztémában egy léptet sem haladhatna, szisztémát Felséged pedig erős és elhatározott karakteréhez képest bizonyosan nem fog változtatni; ha pedig Felségednek értelmi *pondus*a valami előre nem látható eset következtében egészen elgyengülne, és mi visszavonulnánk, mert őfelsége rajtunk bizony ki nem ád (ugye, ezt jól mondtam, Felséges Uram?), ezen alig hihető esetben mindig számíthatunk felséges császárunk *generositas*ára, ki a jutalmat *accurate* ki tudja mérni minden szolgálathoz, miszerint ha négyszázezer pengővel fizettetett ki például Haynau, mert megölte sok magyarnak testét, valjon mit várhatunk mi, kik a magyar nemzetnek spirituszát már majdnem kioltottuk, kérdem, nemde milliókat? Mert hiszen Felséged császári családjának soha nem volt kifogása magyarnak teste ellen, mely *Kanonenfutter*nek elég jó, de egyedül spirituszát gyűlölte, minthogy ettűl minden időben rettegett. Néhány millióval pedig (kivált oly egyén, kinek soha nem volt oka zsebtolvajoktúl különösen rettegni) okkal-móddal csak elélhet a praktikus ember. A báró azonban, noha ezen okoskodási Achillesek ellen nem tudott egyetlenegy talpraesett ellenokot felhozni, mégis azt mondta, hogy ő lelép, és érvényeinek

öntudatában, noha mint igen szegény, de büszkeségben annál gazdagabb legény visszavonul a privátélet árnyékába, ha írással és pecséttel nem biztosítják jövendőjét.

Gondolhatná-e az ember, ezen tegnapelőtt még semmi ma már így mer szólni és azt *praetendál*ja: Felségeddel, valamint dicső elődeivel csak az boldogulhat, kinek kezében van a *schwarz auf weiß!* Én akkor már szinte elvesztettem béketűrésemet, hogy oly eszes ember, mint ő, ennyi tudatlanságot árul el és oly *terrénum*ra lép, melyen oly könnyen ledorongolható. Nem voltam e tekintetben kénytelen régi időkre mutatni és azon ezer példát kitálalni, melyek *axióma* fényességbe állítják, hogy az osztrák dinasztia, ha *par hasard* nem volt a török, porosz vagy a francia dicső nyakán és nem szorult a magyar nemzetre, azt kivétel nélkül minden alkalommal misztifikálta, kijátszotta, megcsalta, jóllehet nemcsak írott *schwarz auf weiß*, de *gedrucktes* és nyilvános esküvel Istennek tanúsága alatt megszentesített *schwarz auf weiß* volt millióknak kezében. Ennek bebizonyítására, mondom, nem voltam kénytelen a régi időkre mutatni, de csak azon fejedelmi irományokra emlékeztetém őt, melyekkel V. Ferdinánd biztosítá és kellő hatalommal felruházá törvényes miniszterét, gr. Batthyány Lajost, és mely irományokon (melyeket mindig szívén hordozott ezen hallatlan infámiával megcsalt szerencsétlen magyar) törtek azon golyók keresztül, melyek Felségednek parancsa vagy legalább engedelme következtében Batthyánynak életét kiolták. Másrészről pedig előhoztam, mily biztos úton sétálnak azok, kik Felségednek generózus és lojális jellemében vakon bíznak, mint például a komáromi, lipóthäuselféle és világosvári *ambo*, *terno* és *quaterno* által megjutalmazott okos lottériások vagy azon számtalanok, mint például gr. Teleki Ádám, Bakonyi, Móga, Hrabovszky, Duschek, Mertz stb. stb., kik ártatlanságuk öntudatában oly eszesek voltak azoknak ártatlanságában is bízni, kiknél *bona fide* önként bejelentették magukat. Igaz ugyan, hogy Felséged ráparancsolhatna (nem ugyan ezekre, mert ezek jobbadán már kidűltek, de) a báróra, és őt kötelességének teljesítésére kényszeríthetné, és ő, tudom, fejet-térdet hajtva legszívesebben engedelmeskednék, mert ki az, kérdem, ki bőrét és nyakát

csak egy kissé szereti is (és ilyesekhez, főképp ha sajátjai, mindenkinek van megbocsátható szimpátiája), ki ne volna őszinte örömmel kész Felségednek legnagyobb hűséggel és buzgósággal szolgálni? Igen, Felséges Uram, egyedül azon gondolat: én Ferenc Józsefnek szolgája vagyok, elég arra, az igazán becsületes patriótát tökéletesen elektrizálni; ámde itt is, mint mindenütt, vannak némi kivételek. Ha például arrúl volna szó: ezen vagy azon *Komitatsvorstand* teljesítse kötelességét, akkor elég a nyers parancs és az egy oldalrúl kifüggesztett *cassatio* és minden penzió nélküli elrúgás, másrészrűl ellenben azon szívemelő kilátás – ti. az *„allerhöchste Zufriedenheit"*. Ezen dilemma közé állítva valóban úgy húznak a mi *beamter*eink, mint *patent* tekercsek, és ez oly látvány, melyen örömtűl eláradozva édesen kacag az embernek szíve *respektív* testében; és mi legszebb, nem telik semmibe, sőt az elkergetett *beamter*nek fizetése még meg is marad, *comme profit tout clair*, a magas (vagy inkább üres) *aerarium* javára, úgyhogy valóban már sokszor azon gondolat csúszott fejembe, nem volna-e legokosabb minden *beamter*eket egytűl egyig elkergetni, azokat, kik nem tudnak úszni, a Dunában jól megúsztatni és a régi rendre lassan-lassan visszatérni, mely jobb is volt és oly gyönyörűen olcsó, midőn a mi státuskarikatúránk méregdrága, és nem tagadhatni, a régi kormánymód egészen természetes volt, a mi eljárásunk pedig csupa *artefact*. És aztán ezen expediens gyökeresen segíthetne Felségednek mindenkoron krónikus bajokban erősen sínlődő és most halálos betegségbe süllyedt státusfinanciáin. De most már késő, mert igen benn vagyunk a sárban. Vissza nem mehetünk, benne elfulladni nem volna kellemes, és azért kell, *coûte que coûte*, azon keresztülgázolnunk és e tekintetben, felséges Császárom, meg kell vallanom, báró Stephan Hauer őexcellenciája oly *persona necessaria*, melyet teljességgel nem nélkülözhetünk, mert ha ő mint *Vorspont* vagy fullajtár nem vonja ki a neuöstreichi státustargoncát a magyar szurokbúl, bármiképp törjem is fejemet, én nemigen tudom, ki fog és mi fog minket abbúl kirántani.

És a szerencsétlenség az, hogy ezen titkot (melyet, az Istenért, nem kell elárulni, mert most az egész monarchia és kivált a

rezidencia tökéletesen meg van győződve: *alles geht vortrefflich*, miszerint teli is van az ég hegedűkkel), mondom, ezen titkot a *vorwitzig*féle fekete, vajmi eszes kis garázda tökéletesen *penetrál*ta, és ekképp őt *exceptionalis* állásában valami más dilemmába kell állítni, mint a többi béreseket. Ha elkergetéssel fenyegetnénk, ő, tudom, így válaszolna: erre nincs szükség, mert én szívesen megyek, és mi úgyszólván kérésre volnánk szorítva, mert igen jól tudja, el nem eresztjük, csak hogy, Istenért, el ne hagyjon. Fejedelemnek pedig soha se kérni, se köszönni nem szabad, mert ilyes alacsonyságok által, mint mi, németek mondjuk, csak „eldobja magát" és a többi emberek soráb̈a süllyed, és akkor jaj neki. Ha pedig az *allerhöchste Zufriedenheit* boldogságával kínálnák meg, akkor, tudom, még haragra is gyúlna, és őt legalább még most megsérteni nem mutatna ügyes tapintatot; haragra pedig minden bizonnyal azért bőszülne, hogy őt is azon szamarak sorába állítjuk, kiknek feje ily *disztinkció*któl megszédül, és ekképp azt hiszik, már mennyországba csúsztak. Szerettem volna őt egy kissé rászedni, de nem mertem ezen mezőre állni, mert minden hihetőség szerint ezen ő lett volna nyertes, oly kimondhatlan furfang és elmés ezen politikai *roué*, az ember ki sem nézné belőle. És azért legnagyobb őszinteséggel megvallottam neki, hogy én egyenesen *im Auftrage Seiner Majestät* szólok vele (jóllehet ez nem igaz, de ez mindegy), és hogy őfelsége, átlátván, mennyire *persona* nemcsak *utilis*, de *necessaria* ő, mely erkölcsi támasz nélkül a császári szék nagyon bicegne (mely császári hízelgés természet szerint igen felfrissíté hiúságát), mindazon jószágoknak jó részével meg fogja ajándékozni, melyek a magyar törvények már fentebb citált *esszenciá*jánál fogva császári kezekbe jutottak, és emellett keresztekkel, csillagokkal, címekkel *ad libitum*, ha ti. báró Stephan Hauer azon ismert angol románt: *The last of the Mohicans*, a magyaroknak átellenében igazi históriára csinálja és hitelesen megstemplizi. És miután Felségednek apostoli szavát adtam ezen ígéretnek pontos teljesítése tekintetében zálogul, báró Hauer egészen megnyugodott, és úgy van lelkesítve ezen császári dicső megbízás következtében, miképp meg fogja látni felséges Császárom, mely passzióval fog dolgozni a ma-

gyarok kiirtási ügyében az apostoli magyar király dicsőségére. És azért hittem, hogy sokkal bölcsebb őt így *circumveniál*ni, mint egyenesen ráparancsolni (mit Felséged tehetett volna), mert parancs és kényszerítés következtében okvetlen engedelmeskedni és *„aufwarten"*, *„wie spricht der Hund"* és ilyféle mesterségekben *eminentissime und zum Täuschen* eljárni fog például *pudli*, de agár még sohasem fogott nyulat, ha bottal kergették őt áldozata után. És ez báró Stephan Hauernak esete, mert ő nem *pudli*, de agár, és hogy félmagyar, csak az kár.

Oly műtétel, mint például nemzetnek meggyilkolása, mi kötél, golyó, gyilok vagy szapora méreg által rövid idő alatt nem sikerülhet, mert nemzetek igen szívósak, úgyhogy soknak foga kitörik bennük, ily szövevényes és annyira súlyos műtétel csak kimondhatlan béketűréssel, állhatatossággal és mindenekfölött egyedül oly *specialitás* vezérlete alatt mehet végbe, ki a *tartufe*-i tanodának kitűnőbb eminensei közé sorozható, és ki emellett passzióval is jár el dolgában.

Már mi a kvalitásokat illeti, melyek ezen hosszadalmas és valóban tikkasztó operációnak sikerére megkívántatnak, ezek, *aszszekurál*hatom Felségedet, annyira fel vannak halmozva és oly szerencsésen kombinálva az érdemdús báróban, hogy kitűnőbb és ügyesebb magyart pácoló, besózó, *kisavanyító* és nyárson forgató szakácsot nem találhatni, de nem is kívánhatni, mint ő, és úgy látszik, mintha ő a gondviseléstől úgy volna a magyar nemzetnek megmérgezésére és elvesztésére *praedestinál*va, mint például a poloskának hihetőleg az a *vocatió*ja (már miért, azt tán senki nem tudja), hogy az elalvónak vérét kiszipogassa, őt desperációba hozza és aztán *re bene gesta* a világot jó szagával kellőleg ellássa és megvigasztalja.

A kvalitások tehát mind megvolnának, éspedig a legtúláradozóbb grádusban a bárónak fizetethetlen személyében, mi pedig a passziót illeti, mellyel működik, mondom Felségednek, ez oly kitűnő, miszerint már legnagyobb sikerét látjuk célszerű fogásainak, mert eddigelé jóformán germanizálva van az egész ország; a tágítni nem akaró kuruc magyarok pedig naprúl napra mélyebb árokba süllyednek, melyet aztán csak be kell vonni, és

szépen minden lárma nélkül el lesz takarítva a haszontalan magyar faj.

Felséged tehát, tudom, szokott kegyességéhez képest meg fogja bocsátani, ha egy kissé füllentettem, és báró Hauert Felséged nevében szólítottam fel és hasonlóul Felséged nevében tettem említést a donátiókrúl, mert ezen ildomos eljárás által annyira fel van tüzelve a kis *Magyarenfresser*, miképp igazi mulatság nézni, mily aktivitással és élvezettel süti, főzi és trancsírozza a magyart; kompromittálva pedig Felséged egy cseppet sincs, mert ezen alkalommal is, mint mindig, annyi *échappatoir*t hagytam Felségednek kibújhatására fenn, miképp az én dicső császáromat, ki ezen gyakorlatban mindig oly mesteri ügyességgel járt el, e tekintetben senki sem csípheti meg, és eszerint ha báró Hauer szerencsésen el is ássa a legutolsó magyart, azért Felséged még nem köteles neki egy szál szilvafát is *donationál*ni; mert legelsőben is Felséged azt mondhatja, nem ígért semmit, és eszébe sem jutott engem ily ajánlással megbízni, sőt én magam is, ha ez Felségednek kellemesebb, eltagadhatom azt, mit mondtam, mert egyedül vele álltam szemközt, és nincs tanúja, írást pedig én a világért nem adtam volna kezeibe, mert közönséges emberfiakat, mint én vagyok, igen könnyen kompromittálhat a *schwarz auf weiß*, és így az egészet bevett praxisunk szerint a *Mißverständnis*ek rubrikájába iktathatjuk. És aztán mit jelent ezen kitétel: „jó rész"? Nem többet, mint a Magyarországban ismert *partem-partem* féle história, úgyhogy valami nagy uradalomnak száz holdját is *pars*nak és ekképp jó, sőt szép résznek nevezhetni, és ilyennek is fogja titulálni, jótálok, minden szántóvető, kinek ilyeshez csak kell érteni és kinek *par hasard* nincs mit szántania és mit vetnie. Száz hold negyven forinttal számítva és ekképp négyezer frt pedig nem volna sok. Feltéve azonban, hogy Felséged ennyit sem akar adni, mert ökonómia a fejedelmeknek vajmi szép tulajdona, vagy a báró szájas és hatalmaskodó kezdene lenni, sőt pláne kanászkodni merne, akkor igen könnyen azt foghatni rá, hogy igen későn teljesítette ígéretét, sőt nem is teljesítette kimerítőleg, mert a magyar még mindig él, hiszen színháza van, némi társaságokban magyarul vagy franciául beszélnek, a Magyar Tudós Társaság

is még mindig lélegzik stb. stb. És ha megszűnik impertinenskedni a báró, akkor Felséged a *fait accompli*nak egész ódiumát, mikor *apodictice* be van bizonyítva, hogy az utolsó magyar is szerencsésen elbúcsúzott, rákenheti, míg én szabad sajtós zsidóinkat tüstént mozgásba teszem, azon gyászhírt kikürtölendők, hogy Felséged szánja-bánja és nagyon megsajnálja az ő szeretett magyar nemzetét, melyet báró Hauer *aus Geschäftigkeit* meggyilkolt, és csak azon gondolat *consolál*ja mélyen megsebzett császári szívét, mihez képest a magyar mint *nicht lebensfähig* úgyis nemsokára kiadta volna páráját. Mert hiszen minden kétséget elhárítólag bebizonyítá a lipcsei *Illustrirte Zeitung*, hogy a magyar nemzet a civilizációvali párviadalában esett el, a győző civilizáció pedig jobbadán német, és csak *beamter*ek és zsandárok által volt képviselve (*und dann wird es begreiflich*, hogy könnyen győz a civilizáció), kiknek lelki szupremáciája szinte kiforgatta volna a magyart az élők sorából, pedig vajmi hamar, ha báró Hauer ezen aktust, nehogy a civilizációnak legyen ezer fáradsága, *mit übertriebenen Eifer* előlegesen végbe nem viszi. Felséged pedig valami nagy ebédnél ilyféle tószttal végezheti be a magyarokkal játszott komédiának utolsó aktusát: *„mit tiefer Rührung gedenke ich der Dahingeschiedenen"*; mi okvetlen legnagyobb *enthuziazmus*ba hozza a civilizációt, mert ezen istenadtának természet szerint nem fog eszébe jutni, hogy Felséged a *dahingeschieden*-féle jó fiúk iránt nem mutatott de legkisebb *Rührung*ot is, míg a szegények még leheltek. *Sed de mortuis nil, nisi bonum.*

Ily pénzzel lehet, ha éppen szükséges, báró Hauert is kifizetni. Ilyesekből ki nem fogyunk, elég van még pincéinkben és valóban egyedüli aktíváink (mely sajátunk). De a furfangos *bureauchef* ezt alkalmasint sejti is, mert, mint hallom, Felséged lábaihoz fog borulni, miképp valamit kikutasson. Kérem, Felséged engem ez esetben ne méltóztassék kompromittálni, és vigyázzon minden szavaira, mert oly egyént megcsalni, ki a csalásnak minden fortélyait oly mesterileg ismeri, sőt minden pillanatban gyakorolja is, nem könnyű feladat, és ha ő csak távolról sejtené is, hogy őt tán mégis megcsalhatnák, akkor, ki tudja, nem teljesül-e be magyar atyjának azon jóslata, mely apját mint

villám lábairúl ütötte, hogy belőle Rákóczi *secundus* fogna válni, és akkor Felséged nagy bajokba keveredhetnék, mert azon *Jubel*, mely a magyar *lóger*ban támadna, ha a báró oda átcsúszna, ezt csak az *concipiál*hatja, ki ismeri, mily szélvészes a magyar *enthuziazmus*. Tudom, a magyarok mindjárt kineveznék legalább nádornak, és aztán ily *bureau-*, vagyis inkább ország*chef*fel a nemzetnek élén tagadhatlanul csudákat vinnének a magyarok végbe, és a kis Pista velük madarat fogathatna.

Ily szerencsétlenséget azonban az én lovagi császárom, tudom, fejünk fölött bizonyosan elhárítand és tanácsomra nem szorulván, meg vagyok győződve, így fog e tekintetben eljárni:

Legelsőben is a bárót magányosan fogadja; ezen szisztéma azoknak átellenében, kik kérelemmel közelítnek, kivétel nélkül mindig követendő. Mert egy szál esedezőnek Felséged, bár Kaliforniának minden kincseit is odaígérheti, és aztán, ha nem ád neki semmit is, mégsem fogja vádolni Felséged senki, de a nagy publikum mindig a kérőre fogja tolni ezen igen könnyen elterjeszthető frázist: „*er* vagy *sie hat schlecht verstanden, es war nicht so gemeint*". Ha pedig valami szájasb kéregető esküdni kész, hogy őfelsége így s úgy biztosította őt, akkor haragudjon meg Felséged egy kicsit. Népeinek megboldogítására ezt már teheti (sőt már többször tette is, min hű népei, kik mindent észrevesznek, igen épültek is), és mondja ki lovagiasan: ez nem igaz, *erstunken, erlogen*. És valjon kinek fognak inkább hinni? Valami szennyes kérőnek-e vagy egy lovagi fényes császárnak? Bizonyosan a császárnak, mert tettetést, *falsum*ot, hazugságot rendszerint nem keresnek az emberek az erőnek, hatalomnak és nagylelkűségnek szövetségében; azon pedig a vak sem kételkedik, hogy császár erősebb és hatalmasabb, mint *simplex petitionnaire*, midőn a léleknek igazi nagyságát nem fontolhatni meg és nem cirkalmozhatni ki. És ha ezen *solitary* elfogadás azokra nézve, kik anyagi javakért esedeznek, igen bölcs eljárási metódus, mit nem tagadhat senki, akkor ezen szisztéma elvvadászók átellenében, mint azon szemtelen magyarok, kik még mindig reméllenek és Felségedet untatni meg nem szűnnek, egy oly *invenció*, vagyis inkább kormányzási *improvement*, mely még a gőznek hatását is szuperálja, csakhogy ellentétileg, mert ha a

gőz előremozdít, úgy az elv nélküli vagy hibás elv utáni eljárás bizonyosan visszalök.

Ígérje Felséged tehát báró Hauernek Kiss Ernőnek volt jószágait, és csatolja ezekhez még Batthyányék százodi birtokait is bízvást, csak hogy a fekete kis báró tetterőre jól fel legyen csiklandozva és paprikázva. Ha majd elérkezik a *computizáló* óra, akkor Felséged tetszése szerint cselekedhet, mert, mint mondom, keze tökéletesen szabad.

Ha azonban sejti Felséged, hogy tán az elpirulásnak vajmi kellemetlen érzésébe eshetnék azon pillanatban (mert hiszen még fiatal, és csak később szokik el az ember minden elpirulástúl), mikor adott szavának teljesítésére szólíttatnék fel, és akkor nem volna elég bátorsága ígéretit elfacsarni vagy egyenesen meghazudtolni, mihez, tagadhatlan, a bátorságnak nagy mértéke és különös neme szükséges, és ily tulajdonnal nem mindenki dicsekedhetik, ha, mondom, sejti Felséged, hogy ily körülmények közt elgyengülhetne, ez esetben ne ígérjen semmit, de a szólónak szavába vágván adjon a konverzációnak más irányt, beszéljen *Schnepf*ekről, medvékről, nem bánom, öszvérekről, csak valami másról, mint arról, mit a kérő előhozni óhajtana és mi tán elrepeszti szívét. Ha pedig az esedező oly marha, és ezen császári gyengéd intést észre nem vévén (hogy Felséged számára nézve füleit kegyesen bedugni méltóztatik), még egyszer intonálja mondókáját, akkor csak biccentsen Felséged fejével, és jobbágyainak nagy része, mely respektálni tudja Istentűl ajándékba kapott császári atyját, nem kétlem, tüstént bókol-bókol, és oly szaporán vonul vissza, mint ebédnél alkalmatlankodó kutya, mikor jeges vízleöntéssel ijesztgetik; azon impertinenseknek pedig, kiket még a biccenés sem hoz észre és méltánylatra, azoknak mutassa meg, hogy az apostoli császár mindenben Krisztusnak, közvetlen nagymesterének példáját szigorúan követvén, ha a státusnak boldogsága azt megkívánja, még meg is tud haragudni, mint kanpulyka, és tudom, nem lesz egy is oly szemtelen (kivált ha eszébe jut, hogy még sok kender terem Vojvodina térein), miszerint csak egy percig is tovább alkalmatlankodnék Felséged magas személyének.

És ezen mély taktikája Felségednek, méltóztassék elhinni, legfőbb oka rendkívüli popularitásának!

Mert higgye el Felséged, a népek nem kedvelik a nyájas, lereszkedő, őket szívesen és béketűréssel kihallgató fejedelmeket; de fogvicsorító uralkodók azok, kiket szeretnek vagy ezt legalább mutatják! *Et c'est tout ce qu'il nous faut.* És ez természetes; minthogy egyedül ilyes zománcúak tartatnak erőseknek, és az emberiség nem forog a szelídség körül, de egyedül erő képez centrumot, valamint a magos egekben is nem a Hold parancsol a planétáknak, de a Nap, jóllehet a Nap rútul megperzsel nem egy halandót, vagy őt megfagyni engedi, ha visszavonul, a Hold pedig egészen ártatlan, soha senkit nem bántott, és legnagyobb béketűréssel és vajmi sokszor igazi részvétellel és *satisfactió*val kihallgatja Petrarca *lamentó*it, Himfy szerelmeit és ezeknek ezer variációit.

És egy cseppet sem igaz, mint sokan szemtelenül állítják, hogy Felségednek ezen modorja, mely által hű jobbágyait örök háládatra lekötelezi, már valakinek felpiszkálta volna férfiúi büszkeségét, mi nem megvetendő *pondus*, mert hiszen, mint általánosan tudatik, például báró Jellačićot, ki elpattanásig teli van kéréssel, *lamentó*val, panasszal, soha ki nem hallgatja Felséged, de őt ritka ügyességgel, mely közbámulást gerjeszt, mindig valami más diskurzusba keveri, úgyhogy a derék bán, *re infecta, regulariter* megint hazaviheti, mit hozott, vagy ha tetszik, el is nyelheti, mi aztán persze nemigen szolgálhat jó egészségére, kivált oly *specialitás*ra nézve, mely, nagy költő lévén, képzeletében jobb kosztra állíttatni reméllett. És valjon mily hatással volt vagy inkább van ezen *systematice* folytatott taktika? Valjon nagy büszkén félrevonult-e az, kinek, ha valakinek a világ hátán, bizony neki van egyenesen joga *praetendál*ni, hogy legalább mindig kihallgassák bármennyiszer, mily sokáig és mily nagyon fel is nyitja száját. Kérdem, félrevonult-e, vagy jobban mondva, felmagasodott-e ezen dinasztiai védangyal, inkább száraz kenyeret rágván, mint ennyi gyalázat közt nyelni és nyalni a császár pecsenyéjét és kezét? Dehogy magasodott fel! Büszke *indignatió*ja, mely őt félisteni tehetségre emelhette volna, abban pontosul össze, miszerint fűnek-fának hallatára

schimpfel ugyan untig, de mint azon vizsla, melyet jól megkorbácsoltak, mert a nyúl után szaladt, mégis hűségesen *toties quoties* visszatér kegyes urához, mert tudja, ennek asztalárúl számára is le-lepottyan néha némi zsíros falat. És valjon miért süllyedt ennyire? Mert különösen nagy költő lévén és hexameterféle készítményeiért semmit nem kapván, igen szívesen akceptálta Felségedtűl a pénzt, és ekképp hallván minden oldalrúl és minden órában ezen kellemetlen melódiát: *„Er ist bezahlt, er ist ausgezahlt"*, abban keresi most szívnyugalmát, hogy Bánk bán szerepében, *als treuer Knecht seines Herrn*, minden alkalommal *compareál*, mikor valami komédia játszatik el Neu-Östreich mulatságára és Európának elvakítására, mi persze mindig legnagyobb sikerrel van koronázva, magától értetődik, nem a magyar korona által; és mely alkalommal, mikor a bécsi furfangosok őt rendesen szemben erősen kidicsérik, hátul pedig okvetlen mint az *aufgesessener Kroatát* jóízűen kinevetik, ő úgy figurál az apostoli szék mellett, mint valami heraldikai címertartó és, tudom, nagy haragra bőszül azon ráfogáson, mintha őt megkorbácsolták volna, mert az *infámis calumnia*, és neki személyesen semmi baja nem lett, de annál keményebben meg vannak korbácsolva a horvátok és szlavoniták, kik tán annyira le vannak már sújtva, hogy ezen állítás ellen sem mernek protestálni.

És – valamint Jellačić bán sincs legtávolabbrúl is *disgustál*va ezen *evasív* taktika által (mi minden alkalommal emanált proklamációibúl *schwarz auf weiß unwiderlegbar* kitűnik), jóllehet igen nagy vitéz, úgy – báró Hauer is, ha Felséged lábaihoz borul és *donáció*krúl mer tenni *incommod* említést, és Felséged e tárgyat kerülni akarván, vele ludakrúl vagy vadmacskákrúl szólni méltóztatik, azért még nem fog rebellálni. Mert, jobban átgondolván a dolgot, belőle Rákóczi II. bizonyosan soha nem lesz, mert nagyon félénk individuum, kit, ha beamteri méltósága által nem volna *circumvallál*va, nedves ronggyal is erősen meg lehetne szalasztani, párviadalra pedig kiállni nem elég szamár, mely aktusra csak olyan vakmerő bátor vetemedni, kit policáj és zsandár nem vesz *immediát* protekciója alá, és kinek nincs nagyobb kincse, mint a kis becsület.

Én azonban, Felséges Uram, Stephan Hauer testi-lelki barátom végett *intercedál*ni merek: ne vonja meg Felséged tőle veleszületett és a *Staatscassá*ból kifizetendő *generositas*át! Mert jóllehet minden legkisebb fizetés nélkül is, csupa, az atyjától belédorongolt nemes lelkű passzióból annyira fogja üldözni a magyart, mint csak bírja, és e tekintetben (mint már érintém) buzgóbb szolgát, mint ő, Felséged nem találhat, azért mi tagadás benne, ő is nagyobb örömmel és több szeretettel fog bokros műtételében (ti. a magyarnak meggyilkolásában) eljárni, ha elégséges pénzzsírral is meg lesznek kenve tehetségének komplikált kerekei és karikái.

Egyébiránt mire fordíthatja bölcs fejedelem pénztőkéit és egyéb kincseit célszerűbben, mint hű jobbágyainak kifizetésére, kérdem? Bizony semmire. Így például báró Jellačić, ha el nem vesz pénzt, most igen erős auktoritás volna, kitűl – kivált ha tán esőre borul az idő – méltán lehetne tartani, és teljességgel lehetetlen volna száját befogni, mihez képest ő egész Neu-Östreichot rútul fellármázhatná, ha nem is Felséged, de saját személyem ellen, mi nem volna kevesb, mint a gyönyörű általam kiképzelt császár-urodalmi mintát tökéletesen sarkából dönteni. Így azonban, miután igen is sok verseket írt (ti. igen sokat költött), és én ezen poétai vénáját, úgy is mint a *Verein der bildenden Künste* elnöke, és mert a költőket különösen kedvelem, tehetségem szerint megtágítottam, és miután ő efölött némi kis fizetési bajokba is bekelepcézte magát nagy bölcsen, nem volt könnyebb, mint őt is a kifizetett hősök sorába iktatni és ezáltal tökéletesen paralizálni; mert most, miután Felségednek pénzbeli kegyes *intercessió*ja következtében szépen *acquirál*t Horvátország közepén, és ki-ki tudja, hogy előbb nem volt miből, és az országúton sem talált kincset, senkit ki nem rablott és ekképp őfelsége *munificentiá*jának köszönheti a sok bankót, most bármily *poetice* fitogtatja is hazaszeretetét, nemzeti hű lelkületét és „repedt szív"-bajait amiatt, hogy megcsalták, ezt nem hiszi senki, hanem azt gondolja magában vagy azt mondja sutyomban szomszédjának minden horvát stb. stb. (suttyomban, igen, mert a háládatos fejedelem nem szeretné, hogy valaki hű bánját letegye): „Tehát fenekén mindazon hazafiúi lelkesedésnek, felszólításnak, lovagi pompás demonstrációknak és *fanfa-*

*ronnád*nak, mellyel minket testvéreink, a magyarok ellen uszítottak, miképp azokat öljük és magunkat általuk ölessük, nem vala egyéb, mint piszok arany, és a lovagi nagy bán nem volt más, mint maskarába burkolt *acquisitor!* Bizony nem hisszük, miképp »repedt szív« volna nyavalyája, de baja alkalmasint abból veszi eredetét, hogy az igen sűrű udvari lakomákban nagyon is jóllakott, és az ott *acquirál*t nagy falatok elcsapták hasát, nyomják lelkét, és ekképp az egész baj nem egyéb, mint egy kis *indigestio,* melyből a jól alkotott egyén könnyen kigyógyul, kivált ha lehető legnagyobb szórakozás és *zsivió* közt éli napjait."

[43. BACH KORMÁNYZATI ELVEI]

[BACH:] Az aranynak tulajdonképpeni varázsereje az, hogy annak szűke az egyébként legfüggetlenebb, legönállóbb és leglelkesebb egyéneket is lábairól dönti és egészen megsemmisíti, ha ezek elalva vagy elaltatva lassanként és anélkül, hogy észrevennék, érzékeny financiális bajokba süllyednek és elvégre nincs más választásuk, mint koldusbothoz nyúlni vagy segédkezet *implorál*ni.

Hány magyar főúr van minden tulajdonnal ellátva, ki könnyen egyesülő pontul szolgálhatna a szétszaggatott magyar nemzet isméti egybeillesztésére, de ily szerepet nem mer játszani, mélyen hallgat, legfeljebb rókáskodik, jóllehet oroszlánt képviselhetne. És valjon miért? Mert a magas adó, bécsi és udvari luxus, megparancsolt nemzeti ünnepélyek és pénzpiócák közé saraglyázva vagy inkább kelepcézve, *in ultima analysi* Felségednek kegyeire, sőt irgalmára szorulnak, miképp (tudom, csupa hűségből és szeretetből) mindenét megcsókolni készek volnának, ha erre *ex offo* felszólíttatnának; minthogy az ekképp beárkányozott, egyébként bármi erős és bármi nemes hős úgy retteg Felségednek felemelt kisujjától, valamint a kalickába szorult fejedelme az afrikai nagy pusztáknak is, kinek ordítása szabadságban felriasztana millió teremtéseket, szintoly erősen reszket csak kis vesszőtől is, mint bármily rozsdás ingű iskolai kis taknyos.

És ily úton válnak egykori oroszlányokból birkák s egykori sasokból *poule mouillée*-k.

Az oroszlányszerep egyedül Felségedet illeti. Igen, de most alázattal kérdezem Felségedet, valjon miért vannak fogai például a mulának? Nemde azért, hogy azok segítségével elfogyassza a szalmát vagy szénát, melyet ebédjére kitálalnak? Tehát tulajdonképp semmi egyébre, mint evésre. Így a közönséges emberfiaknak sincs más okból foguk, mint hogy azokkal a *déjeuner*-t bekapják, *dinírozz*anak, *goutírozz*anak, *soupírozz*anak és legfeljebb fogaikat pénzért kihúzassák, miképp a fogorvosok is becsületesen elélhessenek, kiket a többi állatok soha nem honorálnak, mert nem használnak, mi hasonlóul azt mutatja, egyéb kis árnyéklatok mellett, hogy a legközönségesebb emberi teremtmény is egy kissé magasabb fokon áll, mint a legkitűnőbb *herbivore*. De a ragadozó állatok a farkastól kezdve fel a *tigre royale*, sőt az oroszlány *imperiális* székéig, nem egyedül azért vannak a gondviselés által fogakkal telitorkilag ellátva, miképp azokkal rágjanak és mindig csak rágjanak, kivált oly petícióféle becsinált nyalánkságot, melyet birkák, kecskék, mulák, bivalyok és efféle *fruges consumere nati* jámbor legények állítnak elibük, hanem hogy, *data occasione*, fogat vicsorítsanak mindazoknak tudtára, kik eléggé még nem ismerik a *carnivore*-ok természetét, melynél fogva szakácsokra éppen nincs szükségük, és az ebédet majd maguk tálalják ki természeti *instinctus*uk szerint vagy isteni inspiráció következtében. Mely lakomáknál a *herbivore*-ok egyedül *Truchseß* szerepet viselhetnek, és más szólnivalójuk nincs, mint alázattal jó *appetitus*t kívánni és a császári himnuszt intonálni.

Felséged az Istentől jobbágyakká teremtett alattvalóinak nem kell ismerni biztosabb financiális kútforrást, mint Felségednek nagy, noha most még üres erszényét; mert az adó oly alacsony; erkölcsi és igazságkiszolgáltatási tekintetben pedig (persze földileg szólva) semmi magasabbat, mint azon jól ismert akaszcia-, akáciafát, melynél nemesebb gyümölcsöt soha Istennek egy faneme sem hordott, és melyet Felséged mint kertészségben is kitűnő apostol hozott módiba. Miképp meleg önérzéssel és lovagi fogvicsorítással bátran el is mondhatja Felséged, ezen fát én ültettem Neu-Östreich népeinek felmagasztalására, *respective* felemelésére.

Ne szűnjön meg Felséged tehát fogat vicsorítni, legnagyobb alázattal esedezem, mert lássa, ezen kis manőver erősebben hat az emberi csordákra, mint ostor, fütykös stb., melyekkel mi, tehetetlen pásztorok vagyunk ellátva, és aztán még sokkal erősebben sürgeti a meg nem szűnő császári fogvicsorítást azon tény, miszerint kivált a maliciózus és mindent észrevevő és kikutató magyarok tüstént azon gondolatra jöhetnének, ha Felségedet csak enni látnák és fogat vicsorítni nem, hogy Felséged tulajdonképp tán nem is igazi oroszlány, de ennek csak *Waffenrock*-ját viseli. És akkor jaj nekünk; mert ha a magyar nem fél, akkor éppen oly kész a legfurcsábbat végbevinni, mint Felségednek magas családja, sőt saját maga a legiszonyatosabb *curiosum*okra fakadott, mikor erejének felébredte óta és a tótok, románok, szászok, rácok, szerbek, horvátok és szép mennyiségű muszkák segítségével le tudta dorongolni a jobbadán fegyvertelen magyar szántóvetőket, és nem volt oka tőlük többé félni, miképp aztán, mikor már lábaikról estek és erősen le voltak láncolva a szerencsétlenek, nagy lovagian, kénye-kedve szerint el is kínozta őket, a szerencsésebbeket ugyan csak kevés ideig, de azért mégis egészen kielégítőleg, a szerencsétlenebbeket pedig csak most bocsátja ki kegyes kezeiből, egyenként, hogy a kínzási élvezet tovább tartson.

Ne essen Felséged ezen gyönyörű és tudom, *gottgefällig* féle szerepből egy pillanatig is ki, és ha talán a negyvenmillió fűevőktől egynek kedve csosszanna szinte fogat vicsorítni (mi kimondhatlan nevetséges volna, mert fogvicsorító kecske vagy ló igazi karikatúra), akkor majd segítenek Felségednek számos fogorvosai, kik minden éter és kloroform nélkül úgy meg tudják operálni az ember fiát, miképp aztán jótállhatni, soha nem fog fájni egy foga is többé.

És ez okból, nehogy ismét felvergődjenek a magyarok, kik most nagyon takarékosak, mert igen átlátják, hogy csak az lehet független (ha előbb véletlenül függő állásba nem teszik), ki másra és kivált más erszényére sem szorul, ez okból mondom, nehogy a magyarok megint képesek legyenek láncaikat lerázni, fő tekintetet érdemel, kegyelmes Császárom, az, hogy köztük mindazokat, kik némileg vezéri szerepet viselhetnének, Felsé-

ged valami nagyobb császári kedvezmény által magához vagy inkább lecsatolja. Nagy része a magyarnak ha nem is éppen koldus, mindenesetre úgy le van sújtva mindenben, kivált financiális tekintetben, miszerint nem nehéz közülük igen sokat a *„datur modus in rebus"* tana szerint lekenyerezni, és ha megtudják a többiek, hogy épp csak egy falatkát is evett a császár kenyeréből az illető, rögtön kettétörik minden popularitása, és aztán az ilyes, ha egy kissé felpénzeltük és testestül-lelkestül miénk, mint csábító jobban dolgozik mellettünk, mert szégyenli az izolációt, és ekképp cimborákat keres mint saját szőrű és bőrű leghívebb emberünk, és oly kincs, ha kivált néhány előkelőkből áll, mely valóban becsesebb *acquisitio*, mint ha Felséged fennmaradt igen fényes, de nem nehéz tőkéit adósság visszafizetésre vagy ilyféle nyomorult *obsolet* finánciai előítéletekre fordítná. Én tudom legjobban, mily varázserővel bír *dérangirt* ember átellenében, ki megszokta a sok költséggel járó jobb életet és a most minden szájban hangzó komfortot, a fizetői kezes vagy pláne a készpénz! Ily csáb, feltéve ha az diszkrécióval és ártatlan kis furfangokkal van kezelve, oly mágusi erővel bír, miszerint annak kevés halandó áll ellent; honnét aztán nem kerülte el Felséged javára mindig éber figyelmemet, hogy semmit sem kell elmulasztani, mi az illetőknek zsebeit kilyukasíthatná; mert minél több pénz potyog abból ki, annál függőbbek lesznek az illetők, és függőkkel, mint Felséged tapasztalhatta, igen könnyen bánhatni; mert soha nem *contradicál*nak, de vajmi szépen és nagyon hallgatnak, bármily kegyetlenül döngesse is őket önkény, és bármily kegyetlenül költse is el pihenésre dűlt testüket a kukac.

Igen, Felséges Uram, jobbágyainak zsebeit és erszényeit ki kell lyukasítni. De ezen operáció nem tartozik azon könnyű műtételek sorába, melyről a német oly *grafice* szokta mondani: *gedacht, getan;* hanem oly szövevényes műtétel, mihez képest abban a herceg vagy mágnás sikeresen nem járhat el, mert született herceg vagy született mágnás; hanem ahhoz oly rendkívüli észtehetség szükséges, bármely *roturier*-féle koponyában lappangjon is az, mint amennyivel például engem áldott meg az

isteni gondviselés, magától értetődik, nem saját hasznomra, de Felségednek boldogságára.

A felcsigázott adó (nem tagadhatni) igen célszerű metódus az illetőknek zsebeit erősen megkönnyítni. De már elavult és igen esetlen fogás, melyből a régi osztrák copf búj ki; mert *sunt certi denique fines,* és valamint a sült malacnak nem vonhatni le kétszer bőrét (min azon olasz, ki csak bőrét szerette, nagyon búsult), szintúgy nem lehet a szerencsés adófizetőket is kétszer megnyúzni, mely természeti *deficientiá*n nem egy *financier* erősen mérgelődik is, de hiába, ez nem megy. És ekképp valami másra kell gondolkozni.

Azon nemzeti ünnepélyek, melyeket legközelebbi időkben elkomédiáztattunk a derék magyarokkal, Felségednek ugyan sok pénzébe tellettek, úgyhogy sokan szinte megsiratják ezen hiábavaló költségeket. De korántsem voltak azok hiábavalók, spedig mert a tisztelgőket igen nagy költségekbe keverték ezen megparancsolt nemzetszereteti demonstrációk, és az *aerarium* az efféle pénzkidobásokat könnyebben győzi, mint egyes privát. Ekképp oly diadalos állásban van az *aerarium* az éljenző derék polgárokkal szemközt, mint a sokkal erősebb *pugilista* a sokkal gyengébb *pugilista* átellenében, kit elvégre lecsépel az erősb, noha az erősb és győző kivétel nélkül teli kék foltokkal, tán fél szemmel vagy betört orral üli is a győzelem ünnepét. Honnét aztán, míg a *champion aerarium* kinyalja sebeit és némileg kiheveri bajait, addig számtalan magyar zseb, mintha *vox*ost nyert volna, legfájdalmasb keserűt intonál, jó része pedig oly tág lyukat *acquirál*t, hogy azt vajmi nehéz lesz ismét bevarrni. És így Felséged már sokat nyert, mert okvetlen nemsokára audienciára fog egybeseregleni a lyukas zsebűek éljenező légiója.

Ünnepélyeket azonban nem lehet folytonosan és *in infinitum* tartani. Legelsőben is, mert ilyféle demonstrációk Felségedre és gyönyörű császárnéjára, ha egyszer megtudják, hogy azoknak bázisa sem egyéb, mint cifra hazugság, úgy fognak hatni, mint *ipekakuána,* és aztán mert ily ünneplés *da capó*ra tán nem lehetne oly könnyen és aránylag oly olcsón kényszeríteni Felségednek hű és szerető népeit. Tehát még valami sokkal okosab-

bat kell kigondolni, mit németül ezen szó, *„pfiffig"*, oly gyönyörűen és annyira kimerítőleg teszen ki.

A luxust nevelni ugyan nagyon hasznos, mert számtalan jut azáltal koldusbotra, és vannak példák, miszerint nem egy papucs alá került egyébként nagy értékű hős betű szerinti „semmik" következtében lett semmivé. De a piperék erősen kiestek módiból. Az emberek általjában véve számolóbbak lettek. Elcsábításukra ezentúl valami szolidabb kell.

Azelőtt kamaráskulcs, bárói, grófi titulus, valami kereszt vagy csillag nagy csábítószer volt, de a zsebeket nemigen lyukasztotta, mert ezen dicsőségek, mint Felséged tudja, soha nem voltak drágák, most pedig egészen olcsók lettek, mert ilyféle javakért most senki nem ád egy garast is, sőt még oly nagy *asinus* is van akárhány, kit még extra fizetni kellene, hogy ilyféle kitüntetéseket akceptáljon. És ez természetes, mert ha az emberek látják, csak az én példám után is, hogy mai időkben, mikor egyedül az ész uralkodik, az eszes minden lehet ingyen és mindent szerezhet ingyen, ha ti. meg bírja vásárolni és fizetni ésszel, mit óhajt, bizonyosan nem nyúl zsebébe.

És e tekintetben valóban mint *deus ex machina* Felségednek zsebkilyukasztási segítségére *compareál* az *Industrieausstellung*, melyet én legnagyobb protekciómba vettem, mert tüstént átláttam annak kimondhatlan hasznát, éspedig főképp a képzeletdús magyaroknak átellenében. És ugyanis számtalan magyar, kin sem kulcs, sem kereszt, sem *Hofball*, sem császári *diner*, de még Felségednek *allerhöchste Zufriedenheit*ja sem fog legkisebbet is, észkificamlásig elcsábíttatik valami *industriel*féle *machina* által, kivált ha ember vagy ló helyett gőz hajtja azt, miután a gőz, mely mögött semmi nem volt, mindig igen nagy szerepet játszott a magyarok közt, és ekképp annak soha nem volt híja *extra et intra muros*.

Sok magyar a *machiná*túl elszédítve, elcsábítva tökéletesen meg van győződve, [hogy a] földből igazi lehető legnagyobb hasznot nem csikarhatni ki elégséges és mindennemű *machiná*k nélkül, honnét aztán itt-ott magyar honnak sok tájain mintha valami csuda által Szász- vagy Angolország, sőt pláne Amerika lett volna belőle, *machina* van ugyan elég, szép *procreatio* is

van, diszkrét *admiratio,* kikürtölés pedig legnagyobb kvantitásban és dimenziókban, csak egy nincs, ti. pénz, és valjon miért? Mert a gazdának zsebén lyuk támadt, és anélkül, hogy ezen kis nyílást észrevette volna, miképp az folytonos erőművészkedés következtében elvégre annyira eltágul, mihez képest azon a komédiának utolsó felvonásában minden erőművekkel együtt a gazda maga is keresztülcsúszik és azon veszi észre magát, hogy képzeleti mennyországa helyett vatta nélküli kemény földön ül, honnét őt Felséged, ha szépen kér, felemelheti, ha pedig nem kér, szépen otthagyhatja. És Felségednek ilyféle jobbágyok kellenek: ti. olyanok, kik mindig kérnek és olyanok, kik mindig hallgatnak, mert ezek aztán úgy engedelmeskednek, mint valami *machiná*nak kerekei és karikái, melyet víz, gőz stb. stb. és ez esetben Felséged forgat.

[44. HAUER TERVE]

[BACH:] Engedje meg Felséged, hogy báró Hauernek nézeteit a magyar nemzetnek tökéletes megsemmisitési ügye körül röviden közölhessem, miből Felséged látni fogja, mily roppant észbeli tehetség lakik ezen Felségedre nézve valóságos aranyvagy inkább kőszénbányában, mely mint híres MacCulloch, asszekurálja és még híresebb Miesbach *industriel par excellence de facto* tanúsítja, sokkal becsesebb.

Legelsőben Magyarországnak szétszakítása egyenesen az ő műve! Én megvallom, nem voltam és ma sem vagyok e tekintetben egészen az ő vélekedésén, mert legelsőben is (de ez persze nagy titok) a szétszakítással járó *Statthaltereis*féle multiplikáció nekünk felette sok pénzünkben van, mi azonban legkisebb tekintetet sem érdemel, mert fillérezéssel zseniális státusférfiak nem pazarolják el a drága időt; hanem valósággal azon felette nagy súlyú okból nem tudtam megkedvelleni ezen *stratagémát,* mert az ismert *divide et vinces*-féle Machiavelli-fogás már annyira kicséplett *finesse,* miszerint azzal egy *normalistá*t nem tehetni bolonddá. Az ostoba ludak, de még szamarabb túzokok is tüstént nyakat nyújtanak és be nem várják a puskást, ha sejtik, *daß man auf sie eine Absicht hat.* Így a magyarok is, noha felette ostobák, tüstént fület konyítottak, mikor az elaprítási *patent*

lett előttük pátens, és ezen tényben tüstént megszagolták volna Machiavelli bűzét, ha én Gerold, Zang, Valdeck, Silberstein és még több ily nagy zsenik által *a tempo* nem kürtöltettem volna ki, hogy ezen elszakítás egyedül a kormányzásnak könnyítése végett és ökonómiából történik, mit a magyarok természet szerint el is hittek, mert kénytelenek, *ob sie wollen oder nicht*, a bécsi zsurnaliszta zsenik szuperioritását elismerni, és ehhez képest szerencsésen elkerültük a magyarnak felébresztését vagy éberségben tartását. Nehezteltem is egy kissé a báróra, meg kell vallanom, de nem voltam képes őt sokáig *boudirozni*, mert egyedül *aus übertriebenen Eifer* esett hibába, és helyesen mondják a magyarok (kiknek szintén vannak néha meglehetős gondolataik, és ebből látja Felséged, hogy én minden *Gewächs*ből, még a csalánból is tudok mézet szedni): jobb, ha a kocsisnak keze tartástól fáj, mint ha korbácsolástól fáradna ki. Márpedig, hogy a báró legalább mi részünkről soha nem fogja megérdemleni a korbácsot, és ekképp soha meg nem fog korbácsoltatni, azért jót merek állni. És miután maga is átlátta elszeleskedését (mely könnyen úgy hathatott volna a magyarra, mint dob-*réveil* valami kaszárnyára), így szólék hozzá: „*Für diesmal mag es passiren, geschehen ist geschehen*, szerencse, hogy ezúttal nem vettek a magyarok semmit is észre, de ezentúl több *circumspectiót* ajánlok. Elaltatás, elaltatás, barátocskám, ez a nagy kormányzási árkánum, kivált a magyar faj átellenében, mely soha nem volt aluszékony – és ekképp minden legkisebb lármát el kell kerülni, mert hiszen a lárma felébreszti az alvókat, éberlétben pedig nem tanácsos valakit operálni, mert nagyon jajgat, sőt kiabál, midőn egy kis udvari éter vagy *Wertpapier*féle kloroform-segítséggel lábát, kezét, sőt fejét is levághatni az illetőknek anélkül, hogy csak észrevennék is. És azért »*nur stad*«."

Szent Pálból, miután megokosodott, legnagyobb szent lett, valamint Magdolna is, némi kis tapasztalatai után, mikor megvénült, erősen megszentesült; úgy fog a báró is, gondolom magamban, patentírozott ildommal Felséged mellett harcolni és szenteskedni, mint a szent apostol és a szent „*Reumütige*", ha atyai intéseimre hallgat, és ezeknek hátterében *en perspective* némi zsíros donációkat is *detegál*. És nem csalatkoztam! Mél-

tóztasson Felséged saját mély eszével ítélni, igazat mondok-e vagy sem.

Több heti *reclusio* után szoros böjt, éjjel-nappali meg nem szűnő áhítatosság és bő alamizsnálkodás következtében kitisztulva és mintegy magasabb helyről inspirálva engem ily szavakkal lepett meg a magyar reformátori lángész (ti. báró Stephan Hauer), és mi különös, éppen neve napján, augusztus 20-án, mert ő nem zsidó István, kinek ünnepe december 19-ére esik, de király István, ha név szerint nem is, legalább *de facto*, mert gyengéd lelkiismeretem következtében köteles vagyok megvallani, hogy engem *in hungaricis* kitűnőleg *szuperál*. Mi egyébiránt természetes, mert én miniszterségem előtt legkisebbet sem tudtam magyarországi dolgokról, és soha nem dugtam orromat Magyarországba mélyebben be, mint „Windpatzig", holott ő évekig járt a soproni iskolákban, hol bő alkalma volt Árpád vérének keveretlen voltát és a magyar nemzetnek és alkotmánynak minden csínját és minden bínját *durch Selbstanschauung* kellően kikutatni és *approfondíroz*ni. Hallja tehát csak, Felséges Uram, mily szavakkal lepett meg, mert hiszen illő, hogy plánumainkról Felségedet is confidentiába tegyük.

[HAUER:] Mi ketten egymást meg nem fogjuk csalni, mert ismerjük egymást, és éles eszünknél fogva nem hagyjuk magunkat megcsalni. Mi tehát nem szorulunk előbeszédekre, de tüstént minden státuskérdéseknek előzmények nélküli boncolásához foghatunk.

A fő kérdés az, hogy az újra felépülendő Habsburg császári birodalom (*unitás* végett) tökéletesen germanizáltassék, legalább szellemileg – mert mint *patois*, ám beszéljenek a külön színű néposztályok tótul, oláhul, rácul, mint tudnak, sőt ha annyira kedvelik a nek-nak hangját, Isten nevében még magyarul is. Neu-Östreich nem maradhat többé sok kis részekből egybe*pappol*t mozaik, melyet 1848 előtt úgyszólván csak a véletlen és az imádság tartott fenn, de abból valami erős egyszínűnek és egyneműnek kell válni, mely mint keverék nélküli gránitszikla, ezer és még ezer évekig dacolhasson nemcsak az idővel, de a földgömbnek minden népeivel is.

Ez a fő cél. Minden egyéb mellékes tekintet, mely figyelemre sem méltó.

Ezen fő célnak elérését azonban mi hátráltathatja, sőt mi veszélyeztetheti? Semmi egyéb, mint a magyar fajnak hátramaradt része. Miután azonban ezen résznek nagy részét élve nem vetkőztethetni ki nemzetiségéből, milliókat pedig leölni tán kegyes császárunk is elvégre sokallaná, és alkalmasint az egész emberiség ellenünk bőszülne, nem marad egyéb hátra, mint a magyarokat szellemileg meggyilkolni és aztán az időre hagyni végképpi testi eltemetésüket.

Eddig tisztában vagyunk, ugye?

Így kérdezett a báró, mire én azt válaszoltam:

[BACH:] Tökéletesen tisztában, édes kincsem, és kegyes fejedelmünknek sincs más óhajtása, mint *unitás*, mert már restelli a sok szerepváltoztatást, mely szerint neki majd magyart, majd olaszt, majd bécsit kell játszani, és ha tán jő a muszka, magas személyéből ezek fölött *pour captiver les esprits* horvátot, rácot, oláht, szászot, tótot, csehet, morvát és tudja Isten, mi mindent kellene még csinálni. Holott például a francia császári székre felvergődött szerencse-kedvenc vagy a muszka cár, mint ezt sokszor irigy érzéssel említette kegyes monarchánk, oly szerencsés: egyszájú és egyszellemű nemzetet uralni, mely nemzet (ezen utolsó ti.) ha egész súlyával az osztrák mozaikra esne, ezt könnyen sok darabra zúzhatná, mikor alkalmasint készek volnának a derék szomszédok és frigyesek a szétrúgott romladékból egy-egy darabocskát felszedni. Mint például a kis Vojvodinát a hős szerbek (Coronini őexcellenciájával együtt, ki oly szerencsés volt azt jelenthetni: „Nini, itt van a korona stb. stb."), midőn, ki tudja, nem kacsintgatna-e tudós Berlin egy szemmel Sziléziára, a másikkal pedig pláne „Csehiára", miután ezen országban nagyon szeretik a jó *constitutiót*, és Berlinnek van egy kis *constitutió*ja, az osztrák *constitutio* ellenben egyedül *schwarz auf weiß*ből áll; mert hiszen a *pátens*ek jó feketén meg vannak írva vajmi fehér papiroson, és az osztráki udvar hűségesen mindenben megmaradt „*schwarzgelb*", mint volt azelőtt. Csakhogy azelőtt, kivált Mária Terézia ideje alatt, igen sok volt a sárga és nagyon kevés a fekete, azóta pedig a *schwarze Bankozettlin*

kezdve, naprúl napra kevesebb lett a sárga, de annál iszonyatosabb mennyiségben szaporodott a mindennemű fekete. Hogy tehát Te, édes Istókom, meg akarod szüntetni a mozaikot, és ehelyett Neu-Östreichból egy impozáns nagy darab gránitsziklát akarsz csinálni, ezt nem dicsérhetem eléggé, valamint azt is átlátom, hogy ezen *Meisterstück* teljességgel nem sikerülhet, míg ezen hátramaradt magyarok, kikről csak gondolkozni sem tudok méreg és bosszankodás nélkül, erkölcsileg tökéletesen megsemmisítve nincsenek. De kérlek, drága Öcsém (Felséged észreveheti, hogy te *per* te vagyok vele, mert ezen disztinkciót valóban megérdemli), mondjad, Angyalom, miképp lehet ezt végbevinni?

Mire ő ezen mély okoskodással vigasztalá meg őt hallani kíváncsi lelkemet – mely diplomáciai mesterdarab őt Osztrákiának legnagyobb *benefactor*jai közé sorozza, halhatatlanná és efölött Felségednek tökéletes megelégedésére érdemessé teszi (magától értetődik, a zsíros donációkat ideértve).

[HAUER:] II. József császár szinte úgy volt lelkesítve, mint mostani kegyes monarchánk, ő is meg akarta a monarchia, sőt a civilizáció hasznára gyilkolni az emberiségnek sepredékét, ti. a magyar haszontalan fajt. És kérdem, ért-e célt? Bizony nemcsak nem ért semmit, de nagy otrombául azt is elrontotta és megsemmisítette, mit historikus anyja, a nagy Mária Terézia oly különös ildommal *anzubahnen gewußt hat*. Ha én ezen két monarcha eljárását a magyar nemzetnek átellenében ponderálom, mindig azon gyönyörű bécsi *Volkshymnus* tolakodik füleimbe, mely számtalan családi viszonyt mesterileg pingálván, így hangzik (és tudom, Felséged előtt sem ismeretlen):

Adam und Eva waren hald zwei Leut;
Er war ein Esel, sie aber war gescheit.

És valjon mi az ebből meríthető tanulmány, kérdem alázattal Excellenciádat? (Felséged észreveheti, hogy engem nem mert visszategezni, mi új bizonysága, mennyire diszkrét és *modest* ezen derék fiatalember, kit valóban minden tekintetben mesterdarabnak nevezhetni, *hoch, hoch* a derék papájának!) Mely

tanulmányt vonhat ki egyes ember a citált melódiából, kérdem Excellenciádat? Én azt hiszem, kétségtelenül azt, hogy ezen fontos életkérdésben, mikor ti. a magyarnak meggyilkolásáról van szó, nem kell az érintett szeles császárnak nyomdokaiba lépni, mert ő annak éppen *contrarium*át aratta, mit aratni kívánt, és hogy eszerint inkább Mária Terézia metódusát kell felvenni, éspedig minden lehető *improvement*-nel.

Mária Terézia igen bölcs tünemény volt, de mindamellett mégsem mondhatta Schiller szerint: *„Ich bin ein Mann! Wer ist es mehr?"*, és mint asszonynak természet szerint nem lehetett annyi esze, mint némi férfiúnak jutott osztályrészül. S ugyanis mivel altatta el a magyarokat? Leereszkedés, nyájasság, hízelgés, udvari fény által – igaz, de egészen mégsem tudta őket éterizálni, s valjon miért? Mert megfoghatlan rövid koncepciójához képest parókát, bugyogót és strimflit húzott a magyarnak fejére, combjára, lábára, és ily maskarában nem tudott a magyar elaludni; mert részint saját maga kacagott magán, részint mások hahotázták őt le, és az, ki kacag, éppen oly kevéssé alhatik el, mint az, ki sír, úgyhogy azon kormány, mely kacagásra vagy sírásra ád okot, folyvásti éberségben tartja a népeket.

Mária Terézia sem ért ehhez képest célt, jóllehet szisztémáját felette helyesnek kell elismerni, éspedig nem ért célt, mert ezen szisztémának alkalmazása nagyon *superficiellement* gyakoroltatott.

Excellenciád, tudom, gyermekkorában néha madarászattal is foglalatoskodott, és ez alkalommal, kérdem, minek tulajdoníthatta annak sikerét legfőképp, ha olykor jó nagy falka madárt ! e birt hálózni? Tán a háló és becsípő készület helyes voltának? Vagy azon sípnak, mellyel a madarakat invitálni szokták? Korántsem, mert ezek úgyszólván csak *accessorium*ok, midőn tulajdonképp a csalmadarak azok, melyek ily *vocatió*féle diadalokat lehetségessé teszik.

Veréb csak veréb szavára hallgat, cince csak cincére, kacsa csak kacsára, és ezért egyedül veréb csalhatja meg a verebet, cince a cincét, kacsa a kacsát stb., és ezen lajtorján felemelkedve egyedül magyar a magyart.

A magyarok maguk azt mondják, legnagyobb kárt mindig született magyarok részéről szenvedtek, ha ti. ezek ellenük fordították a kést, mert ezek el tudták őket csábítni és altatni, midőn idegenektől magukat egészen elszenderíttetni soha nem hagyták.

Ez azonban egészen megváltozott, és valóban mondhatni, köztük most egyetlenegy áruló sincs. A nemzeti érzelem hathatósan felébredt minden kebelben. Most nincs párt. Mindazon irigységi és ujjhúzási viszketeg, mely azelőtt a parasztot a nemestől, a nemest a mágnástól, a pápistát a reformátustól, a laikust a paptól stb. elkülönözte, ez mind megszűnt, most egy cím alatt áll az egész nemzet, és ezen cím nem egyéb, mint magyarság, magyar nemzetiség, úgyhogy valóban azon mértékben vált az egész magyar faj erkölcsi tekintetben egy kompakt masszába, mint amily mértékben hona el lőn szakítva, el lőn rongyosítva kisebb darabokra.

Vannak ugyan most is sok magyarok, kiket mostoha állásuknál fogva nagy nehezen meg tudunk vásárlani, nagy nehezen valóban, mert előbb őket rendszerint jól ki kellett koplaltatni, és ők csak az éhség kínjától ostorozva haraptak horgainkba, vagy kik azért állnak mellettünk, mert idő folytában és ha majd tán más oldalról fúj a szél, a lesújtott hazának jobb sikerrel gondolnak szolgálhatni; ezek ugyan szemre egészen velünk tartanak, és oly mesterien el tudják játszani a *gut kaiserlich*-féle komédiát, miképp a legpenetránsabb magyar sem veszi észre, hogy ez csupa tettetés és nem egyéb, mint a szükségnek erénye; de engem nem csalnak meg, mert én igen jól tudom, mennyire szincerizálnak és fraternizálnak maguk közt, ha valami *hermetice* bezárt helyen találkoznak egymással, és tökéletesen meg vagyok győződve, hogy nyájasságra szoktatott képük, harsogó éljenük és szapora bókuk dacára teli vannak méreggel és bosszúvággyal, és ehhez képest készek volnának minden beamtereket, mi kettőnket ki nem véve, inkább ma hengerítni Szent Gellért várából le a Dunába, mint holnap vagy pláne holnapután.

Igazi csalmadarokul a magyarokat tehát, mint hajdanta sokszor, mái időkben éppen nem használhatni. És ehhez képest azon gondolatra jöttem (hallja csak Felséged, mit mond ezen

furfangos kis fráter), valjon nem volna-e annak kiszámíthatlan haszna, ha mi álmagyarokkal édesgetnénk hálóinkba az igazi magyarokat.

Már az *orbis pictus*ban olvastam soproni latin éveimben, hogy a *boa constrictor*t rá lehetne szedni, midőn utasokat vesz űzőbe, kik tőle menekülni akarván, valami buckóra felhúznak egy kopott atillát. A kígyó, mert azt gondolván, ember lakik ezen maskarában, minden ceremónia nélkül, szokott tempója szerint, tüstént körülkarikázza azt és oly erősen préseli és sajtolja, miképp elvégre maga pattan ketté, míg (magától értetődik) az atilla belének, mely nem egyéb, mint tűzrevaló fa, semmi baja sincs, és az űzőbe vett karaván azon veszi most bosszúját, hogy az undok, de rendszerint igen köpcös *reptil*ből levest főz, mely ugyan oly fekete, mint tenta, de egyébiránt jóízű, bőrét pedig rendszerint *porte-monnaie*-kre (mely most szinte több van, mint pénz) és efféle *superfluitás*okra felhasználja.

Ha ily könnyűszerrel, gondolám magamban, még kígyót is rászedhetni, mely, mint Buffon mondja, sőt a Biblia is hirdeti, az egész természetnek legnagyobb *pfiffikus*a, és még egy aszszonyt is meg tudott csalni *(et cela veut dire quelque chose)*, mégpedig csak egy *masanszker*rel, akkor kellő vigyázattal és okkal-móddal valjon miért ne lehetne megcsalni szinte a jóhiszemű magyarokat is, kikben legkisebb kígyó nincs?

Ezt azonban nem kell könnyű vállra venni, mert ha nem is kígyók a magyarok, tagadhatlanul nagyon éles szeműek és erősen jó szaglók, miszerint felette könnyen kinézik és kiszagolják az emberből kivált a németet.

Ha jól emlékszem, egyedül Apellés volt oly ügyes, madarakat annyi hasonlatossággal vászonra festeni, miképp még ezen bokros teremtések is életet szupponáltak ott, hol nem volt egyéb, mint festék.

Apellésnek példáját követvén azt gondolám tehát, hogy a magyaroknak rászedése végett nem lehetne semmi célszerűbbet kiképzelni, mint ha én *à la tête* és minden magyar *beamter*ek, mi mindnyájan magyar ruhába maszkíroznánk magunkat, éspedig a bohó magyaroknak oly kedves szivárványi színekben.

[BACH:] *„Bravo, bravissimo!"* – E szavakkal szakítám ketté ezen lángésznek mély okoskodását, kegyelmes Császárom, és természet szerint nem késtem *(gedacht, gesagt, getan)* tüstént megvarratni a szűk nadrágokat és a többi magyar ruhanemű plundrát.

És mondhatom, ezen mély *stratagéma* (mely csak oly lángésznek velejében fogamzhatott, mint amennyi velővel a kis báró mint nagy magyar isteni kedvenc van ellátva), ezen gyönyörű *stratagéma*, mondom, a legvérmesebb, legmerészebb várakozásainkat minden irányon túl szuperálta. És ez természetes, mert sok század óta megszokta a magyar ember például főispánjaiban herceg Esterházyt, herceg Batthyányt, gr. Pálffyt, gr. Nádasdyt, gr. Csákyt, gr. Zichyt stb. stb., szóval az ország legfőbb urait tisztelni, kik nagyon gazdagok lévén, rendszerint drága köntösökben fogadták őt, míg ha most egy *Komitatsvorstand*ot lát, ki tán a bécsi *Tandelmarkt* bazárban valami olcsó kabátot *handlíroz*ott ki, akkor persze a legsavanyúbb képű magyar polgár is elneveti magát, azon alattvaló pedig, ki elöljáróján nevetni mer, vagy nem fog neki engedelmeskedni, vagy ha nem ily merész (mit mai időkben könnyen elérhetni), akkor bizonyosan megcsalja őt, hol csak teheti szerét, és azért, felséges Császár, a szegény magyar *beamter*einknek, kormányzásunk elején betű szerint kutya dolguk is volt, és valóban úgy szégyenlették magukat tiszti állásukban, mint Sancho Pansa is *Verlegenheit*ban volt, mikor őt bohózatból királyi székbe ültették, és ő úgy tudta, a dolog nem tréfa. De miután magyar ruhába dugtuk őket, azóta egészen megváltozott és jóra fordult a komédia, mert a derék magyar ember, most ha a *beamter*ekben nem is lát magyar embert, mert szűk nadrág van rajta, azért szívének örömében így okoskodik: hála Isten, elvégre mégis magyar világ lesz, mert a nemzetnek megtisztelésére magyar köntöst viselnek elöljáróink, és legyen csak egyszer bőrük (ti. külsejük) magyar, akkor természet szerint lassan-lassan belsejük (ti. lelkük) is magyarrá fog változni. Így okoskodnak a jó fiúk, kiket a magyar *constitutio* ezerévi butaságban tartott, mely ránk nézve oly *deliciózus* okoskodást mi *selbstverständlich* nemcsak nem rektifikálunk, sőt a legtarkább ígéretekkel még elő is moz-

dítottunk, éspedig azon osztráki ígéretformula szerint (persze *in infinitum* variálva), melynek témája így hangzik: „Ha jól viseled magadat, akkor meglehetne, hogy idővel tán ígérhetnék neked valamicskét", és az egész ország tökéletesen meg van nyugodva, sőt elégedve, mert ha itt-ott hallatszik is néha-néha irgalmatlan lárma, az nem jelent egyebet, mint Felségednek jelenlétét, mikor lehetetlen a hű magyaroknak száját befogni, és ők örömükben torok- és erszényszakadtáig úgy éljeneznek, bandériáznak, jubilíroznak és ordítnak, miképp becsületesen leszolgálván bérüket, lehetetlen tőlük megtagadni az ígért díjat, és mely *demonstráció*kból ha a közbirodalom, Európa, sőt az egész világ az árpádi, általunk érvágásokkal kitisztított, pénzéből kipiócázott nemzetnek hűségét, szeretét, szerelmét kilátni nem tudja, akkor valóban sajnálattal azt mondhatni: minden észrevehető tehetség és méltánylat elbúcsúzott és hátat fordított a földgömbnek.

Azelőtt legnagyobb antipátia nyomta embereinket, kiket csupa gonoszságból nem *be-*, de *biamter*eknek neveztek, és ezen szegények igen szegények maradtak, mert persze igen roszszul vannak fizetve, minthogy egész hadakat fényesen fizetni nem lehet, és Magyarországban minden méregdrága; most azonban oly szimpátiával viseltetik *beamter*einkhez az általános egész közönség, mihez képest szemlátomást híznak, és kivált eszesebb és körmösebb végrehajtóink, kik nem tréfálnak, és ezeket kedveli a magyar (mert komoly természeténél fogva nem szereti a tréfát). Annyit kapnak ajándékba, hogy minden kaloda vagy más jel nélkül könnyen fellelheti mindenki a legkisebb *beamter*nek is lakát, ha csak arra akarja fordítni figyelmét vagy inkább fülét, valjon melyik udvarból hallik ki legerősebben lúdgágogás, kappanének, malacnyikogás, pulyka hander-hander, kakaskikiriki stb. Nem egy becsületes pedig, kit a boldog alatta fohászkodók kellőleg meg nem tudtak becsülni, négy pajzán lóval kocsizott felemelkedett helyére, ki betű szerint rongyos nadrággal gyalog, vagy egy bécsi *Einspänner*féle *diligence*-on érkezett családostul, bútorostul kezdőhelyére egész pereputytyával, *und zwar* a legerényesebb úton, csupa takarékosság kö-

vetkeztében és *per libera oblata*, mely, mint tudatik, Magyarországban mindig oly kitűnő szerepet vitt.

Ha a státusférfiú ilyeseket tapasztal, lehetetlen, miképp emlékezetébe ne ugorjon azon ismert monda: *quam parva sapientia regitur mundus!* A filozófus pedig, ki bölcsessege mellett még oly szatirikus tehetséggel is meg van a természettől ajándékozva, melyhez képest a dolgok és események nevetséges voltát is ki bírja nézni, az nem nevethet eléggé azon csudán, miszerint úgyszólván egész nemzetet csak azáltal lehetett kenyerezni, elaltatni és tökéletesen megnyerni, hogy elöljáróik és elölülőik fekete pantalon helyett veres tányérost viselnek. *Und dann soll man Nationen und besonders die Ungarn achten!* Ugye, Felséges Uram, ez lehetetlen, és vajmi helyesen mondja, már nem tudom, kicsoda: Az ember, ha *dei gratia* vagy *par hasard* nem király, engedelmességre van alkotva és semmi egyébre!

Igaz ugyan, hogy az *uniformiroz*ás után *beamter*einket (mit tán Felséged meg nem irigyel) nem Felséged után, de méltatlan nevem szerint keresztelték, mi teljes bizonyságot nyújt, hogy nekem több popularitásom van, mint Felségednek magának, és ez ennélfogva roppant, mihez képest nem császár- vagy Ferenc József-, de Bach-huszároknak nevezik derék tentahőseinket!

Sokan ezt iróniának hiszik és azt gondolják, nem egyéb, mint *„mauvaise plaisanterie"*. De higgye el Felséged, éppen nem az, és én nemcsak megbántva nem érzem magamat (igaz ugyan, hogy bőröm igen vastag és elasztikus), de egész háladattal veszem ezen személyemre árasztott nagy disztinkciót. Mert valamint most a régi színészeket az öreg francia gárdával hasonlítják össze a lángeszű, de igen unalmas bécsi *feuilletonista*k, holott a színészek a hősöket csak elkomédiázzák, a francia gárdisták pedig a hősök voltak, úgy a magyar sem ismer nagyobb megtiszteltetést, mint ha valakit huszárnak nevez, mert mint ő hiszi, a nem magyar huszár inkább csak *Hanswurst*, mint volna huszár, valamint a francia mameluk sem mameluk, de inkább harlekin! Minélfogva e nevezetet éppen nem *repudiál*om, de kérkedve és dacolva az egész világ képébe azt kiáltom, igen, én Ferenc József császárnak legelső huszárja vagyok *(was man sagt „Leibhuszár")*, báró Stephan Hauer pedig a második, és ki

ezt nem hiszi, ám ne higgye, mit bánom én. Magos helyen állok, fizetésem jó, érzem, hogy engem helyemből ki nem csíphetnek és egykönnyen ki sem rághatnak a magyar szúnyogok és olasz bolhák, és ekképp fenyegessenek bármiképp, eltűröm, elnyelem, és nem vagyok oly botor, párviadalra kiállni, miután, ha akarom, milliókkal sújthatok egyet, ez pedig sokkal kényelmesebb, és hasonlíthatlanul nagyobb komforttal jár (valakit, ha igen lármás és nagyon is *anzüglich* kezd lenni, lakat alá tétetni stb. stb.), mint néki hasamat kiprezentálni, miszerint azon tán keresztülgolyózzon.

Másrészről nem tagadhatni, hogy *beamter*einknek nagy része oly különös *Machwerk*, miképp nemigen *capiál*hatni, miért csinál az Isten ilyféle legényeket is, és ezek sehogy sem szebbülnek a magyar ruha által, *das muß man gestehen*, sőt az indiszkrét szűk nadrág sokat árul el, mit a bő bugyogó és hosszú *kaput modestissime* eltakar, és a legtöbb *beamter*eink tányéros nadrág tekintetben nem az igenis dombos, de inkább az igenis lapos bajokban sínylődnek (mily esetben exmagyar Saphir azon már többmilliószor hallott viccet ismételné: *auch gut* vagy: *auch eine schöne Gegend*), mihez képest teljességgel lehetetlen ily *point d'interrogation*-féle csinálmányokon kelletén túl bámulni.

Így például lehetetlen a legerősebb képzeleti tehetség mellett is például Lehelt magának úgy képzelni, mint amily képet mutat ezrek és ezrek közt báró Geringer vagy báró Rueskáfer őexcellenciája; kivált ezen utolsó úgy néz ki (ti. a magyar ruhából), mint valami Góliát csimpánz kalitkájából, és ha roppant esze és mély tudományai nem felejtetnék el madárvázforma testi személyességét, mi fekete német ruhában nem tűnt ki oly evidenciában, mint a pompás magyarban, akkor valóban senki nem tartaná őt becsületes *lerchenfelder* bécsinek, de azt hinné, Borneóból hozták Schönbrunn császári rezidencia jobb oldalára, hol szinte magyar ruhába fognának ezentúl paradírozni a *herbi-* és *carnivore Kostgänger*ek.

Intettem is ezért nem egy *beamter*t, ki inkább a keskeny és sovány, mint a vastag és kövér felé gravitál, valjon miért nem segít mesterségesen ott, hol a természet nem segített? Ha szabad álhajat, álfogat viselni és használni, szeretném tudni, miért

ne volna szabad magát valahol, hol nincs, elégségesen kivattírozni. Hiszen pamut elég van és nem is drága, nyáron ugyan meleg, de annál inkább veheti az illető annak hasznát mint mennykőcsapás-elhárítót valami *Kravall*ban, mely mostani időkben nem ritka eset. Ki is adtam ehhez képest tüstént az „*ordrét*", hogy a *beamter*ek idővesztés nélkül ellássák magukat azzal, mit azelőtt soványabb hölgyeink Párizsból szoktak hozatni, mit azonban a mostani felvirágzott osztráki indusztriánál fogva *als inländisches Fabrikat* is megszerezhetni, mégpedig pamutból. Már vagy ötvenezer *Zuschrift* expediálva volt, mikor a mindenre figyelmező báró Hauer nékem azt telegrafálja: Istenért, ezt ne tegyem, mert most annyi *Schießbaumwolle* készül – alkalmasint a muszka ellen –, hogy az éppen nem fekszik a lehetőség körén künn, sőt igen hihető, miképp nem egy magyar szabó – *einen Jux will er sich machen* – ilyféle pamuttal *vattíroz*ná a magyar tisztviselők *officiózus* viseletét, és mily kimondhatlan skandalum volna az, ha valami ceremónia alkalmával de csak egyetlenegy *beamter* is mint tarack elsülne, hát ha „*auf ja und na*", mint egy *généraldécharge* dir-dur egyszerre még egész *Statthalterei* is levegőbe röpülne. Nem is késtem egy pillanatig se ezen fontos oknál fogva megíratni és kiadatni az ötvenezer *contreordre*-ot, *daß dieses Patent dahin zu berichtigen sei*, hogy a *beamter*ek tüstént *cassatió*nak büntetése alatt semmi esetre ne merjenek használni pamutot, legyen az aztán puskaporos vagy csak utcaporos pamut, mert e tekintetben könnyen történhetik konfúzió. Ehelyett vegyenek valami mást, mint például szénát, mely ha egy kissé vakar is, el nem sül, vagy haszontalan aktákat, melyek el nem sültek, vagy *Haderlump*ot, mely kereskedési *articulus*sal most Magyarország naprúl napra erősebben el van árasztva, mint legbővebb produktummal, melyet egyenesen Felségednek köszönhetnek a háládatlan magyarok.

Egyébiránt kérdem, azelőtt, mikor minden tisztviselő magyar ruhában és kardosan járt, csupa Adónisokból volt-e komponálva a magyar adminisztráció? Bizonyosan nem! És azért figyelmet sem érdemel azon reflexió, mert egyenesen abszurdum, mihez képest ezen maskarádé által nevetségessé tette vol-

na a kormány magát. Mire azonban olyféle alkalmatlan piszkálók, mint gróf *Szekírvári* körülbelül ily észrevételeket tesznek:

[SZEKÍRVÁRI:] Igaz ugyan, hogy azelőtt is magyar ruhában jártak a magyar tisztviselők, de miután se szín, se szabás meg nem volt parancsolva, mindenki saját diszkréciója szerint ruházta magát, és az, ki tudta, hogy nem éppen Apolló, *modest* fekete atillácskát vont vállaira, ha pedig ezt tudni nem akarván, magát igen szépnek tartotta, tán púpjának és kaszás lábainak dacára is oly kiáltó színekben jelent meg, melyek szinte provokálnak: *„da schauts her"*, akkor azokat szintúgy lekacagták, sőt kicsúfolták, mint azon vén hölgyeket is kigúnyolja mindenki, melyek sárga, ráncos képük dacára oly cifrán kipiperézik magukat, mint tavaszi korban élő rózsakirálynő, és szinteúgy lehahotázza és kifütyöli bizony azon *beamter*eket is, melyeket szokott mély bölcsességénél fogva a kormány maga iktatott a karikatúrák azon nagy könyvébe, mely mai időkben a látszólag legerősebb kormányt is lábairúl dönti, mert amin kacagni lehet, sőt az emberi gyarlóságnál fogva kacagni kell, az mai időkben nem parancsol sokáig! Valami felszínesebbet, nyersebbet ennélfogva nem is gondolhatni ki, mint civil tisztviselőket *uniformíroztatni*, kivált ha ezen libéria igen kiáltó, igen provokáló. Katonák, kiknél ép, erős test oly szükséges, tán szükségesebb kellék, mint erkölcsi *pondus*, kiválasztatnak, és ekképp egyenruha katonáknál soha nem válhatik torzzá; ámde ha ezek minden kellő kiválasztás nélkül vegyesen meríttetnének a népből, mint sorban találtatnak, bármily figurát mutatnak is, púpos, gelvás, girbe-görbe, *trottli*, *zwergli* stb., ez esetben bizony az egész katonai rend is a nevetségnek éppen azon színpadára állíttatnék, mint amily színpadi deszkázatra emelte a mai osztráki kormány „tarka színű" *beamter*jeit, kiknél nem az ép és erős test a fő kellék, mint a katonáknál, de az ép és erős lélek, mely néha igen *deficiens* testekben lakik, mely azonban nem sért senkit, ha ti. az nincs körülvéve úgyszólván szivárvány *aureol* fényétől, midőn ha ilyenbe van helyezve, *mutatis mutandis* éppen oly alkalmatlan állásban van, mint Krisztus paripája oroszlánbőrben vagy bölcs bagoly, Minervának ezen kalickása, papagájtoalettben.

Ha Muszkaországban rendelnek ilyest, hol, mint mondják, a

katonai zenészeket sem választják tulajdonaik szerint, de szorosan hüvelykmérő után, hogy egyforma magasságúak legyenek, ezt elérthetni, mert hiszen Muszkaország soha nem kokettírozott népeivel *constitutionalis* kacsintgatásokkal, de minden *hypocrisia* nélkül *bona fide* mindenben mint parancsoló szerepelt.

Oly országlás azonban, mely isteni (?) hivatását pompás *constitutionalis* frázisokkal és ígéretekkel kezdette meg, minden félévben a státus financiái állásáról regulariter számot ád a bámuló népeknek, efölött azon hiedelemben van (persze *exclusive* csak maga), hogy szabad sajtóval áldotta meg boldog Neu-Östreichját, ily országlás, mondom, ha Muszkaországot imitálja legfőbb vonásokban, mint például a pátensemanációkban (mert eddigelé legalább senki nem tudott még valami különbséget az osztrák pátens és a muszka ukáz közt kiszemelni), ha tisztviselőit muszka modorhoz képest egy kapta után ruházza és eszerint dupla *rollát* játszik, ily kormányrúl, mely *miscit quadrata rotundis,* minden higgadtan okoskodónak teljes joga van azt gondolni, hogy vagy gyermeki viszketeg benne a fő motor, mely majd *constitutionalis* komédiára, majd véres tragédiára, majd bohó maskarádra, majd katonai demonstrációkra készti a parancsolókat, vagy az egész drámában nem lát egyebet, mint vízbe fulladót vagy vérvonaglót, ki legkisebb kombináció nélkül, mintha nem volna józan eszén, fűhöz-fához, jobbra-balra kapkod, csak hogy megmentse magát és elriassza a halált, és minden pillanat alatt lepergő diadali illúzión úgy örül, mintha a mai napot nem követné holnap és holnapután.

[Bach:] Így beszélnek, s nem tagadhatni, van ezen okoskodásban némi igaz; de Felséged ne háborítsa ily sötét képekkel életének tavaszát, ily reflexiókra van még elég idő, és nem emlékezhetem harag nélkül mérges Rajačićra, ezen alkalmatlan rác darázsra, ki Felségednek, *zum Dank,* hogy őt elfogadni méltóztatott, ezt merte mondani: *memento mori!* Ó, be szerettem volna őt derekasan meg*mementóz*ni. Nézze az ember, fejedelmet ily *irreverens* szavakkal sértegetni! Mindennek megvan kellő ideje, és most én Felségedet arra kérem alázattal, *mementóz*zon Felséged az életnek kellemeire, úgyis elég keserves, hogy oly

fiatal hős, mint Felséged, annyi státusmunkával van megterhelve, miképp alig marad ideje egy kis vadászatra, parádéra vagy ilyféle *passetemps*-ra.

Bizzon Felséged bennem és *in hungaricis* báró Stephan Hauer országi oszlopában, mi ketten Felségedet bizonyosan kirántjuk a sárból, mit azonban most nem tehetünk, éspedig azon egyszerű oknál fogva, mert Felséged eddigelé csak tentában van, és eszerint ezen ígéretemet csak akkor teljesíthetem, mikor egyszer már nyakig benn lesz Felséged a szurkos magyar enyvben, mi ha történik, én megvallom, egy cseppet sem bánom, és egyedül azon okból, miképp megmutassam az egész világnak, mely engem már rútul kezd *calumniál*ni, hogy Bach Sándor Isten kegyelméből született bécsi polgár *vom reinsten Wasser* (kár, hogy nem mondják: *vom süßesten Heurigen*); és ez tulajdonképi büszkeségem tárgya, és Felségednek kegyelméből báró, miniszter, nagy Szent István-os stb. stb. nem hagyja fetrengeni császárját sárban, de onnét kiragadja (magától értetődik: ha tudja).

A magyar ruhai maskarádé mindenesetre igen hasznos volt és *capitaliter* jól ütött ki, ezt nem veheti kétségbe senki, *punctum*. Minden embernek még Isten sem tehet eleget, és ekképp az osztráki *premier* és *favorit* sem. A nagyobb rész meg van nyugtatva, a kisebb rész pedig nem mer szólni, és e tekintetben, mint mondám, Felséged legtöbbet köszönhet báró Hauernek, mert ezen eszme: csalmadárként a magyar nemzetnek megcsalása végett magát Felséged hasznára és dicsőségére mint *holocaust* föláldozni és magyar nadrágba bújni, ezen eszme és *dévouement* egyenesen az ő fejéből forradozott, és mely eszmének több elsőségei közt még azon financiális jó oldala is van, hogy az operációnak végével, mikor ti. az egész magyar nemzet *sans exception* vagy földben, vagy hálóban lesz, nem kell egyebet tenni, mint az atillákrúl levenni a zsinórt, és kész a *Waffenrock*, mely különösen jól illik *civilbeamter*ekre is (és mily szép volt ebben például az elboldogult báró Kübeck), mert ha nincs is egyéb *ostensibilis* fegyverük, mint *penna* és *penicilus*, azért elég morális fegyver van kezükben bárkit is agyonszekírozhatni.

[45. AZ ÖNKÉNYURALOM FILOZÓFIÁJA]

[BACH:] Nem mondhatom, kegyelmes Császárom, mennyire szeretem látni a mai huszárokat – nem az enyimeket, mert ezek minden vatta dacára bizony nemigen *sauber* legények, de Felségednek katonahuszárjait.

Nagyon sajnálják ők ugyan régi színeiket, mert ezek általján véve historikus becsűek voltak. Így például a mostani *No. 7.* eredetileg kék *egyent* viselt és jutalmul nyerte a veres, zöld és kék színeket, mert Szemendria alatt vajmi vitézül forgolódott, és az általa elfogott *szeraszkir*nak ezek voltak köntösszínei. Mennyi – ha így lehetne mondani – katonai poézis rejlik ezen egyszerű és igen természetes tényben! Igaz ugyan, hogy a most befogadott újoncok erről nem tudnak semmit, de majd meghallják, mert ily erkölcsi relikviák soha el nem kopnak, de generációk láncolatán mindig újra és újra felvirulva oly tulajdonivá lesznek a jelenkornak, mint minden vérrel vásárlott becsületi szerzemény, mely kivált katonák közt mindig legnagyobb kegyelettel őriztetik. A többi huszárezredek színeit is körülbelül ilyféle események határozták el; miszerint így okoskodnak a huszárok: ha a forradalmi párt foszt meg minket ezen drága *recollectió*któl, elérthetni, mert közvetlen Magyarországért soha nem harcoltunk; hanem hogy a császár veszi el egykori színeinket, ez fáj, mert hiszen tulajdonképp nem a hazáért, de a császárért folyt régieinknek vére. Nagyon restellik továbbá köntösüknek se rövid, sem elég hosszú voltát, és nem tagadhatni, ezen *„juste milieu"*-féle köntös igen emlékeztet azon első francia forradalmi ruhaneműre, mely *pet-en-l'air* neve alatt járt, és nagyon mulatságos szerepet játszik, ha a szél fel és alá hajtja azt. A kurta ingű magyar, ki erre büszke (és méltán, mert tudja, ki ehhez megszokott, az állja ki legjobban a vasat), mindig lenézte a hosszú ingű tótot és oláht, és az ilyféle se rövid, se hosszú izét egyenesen plundrának nevezte, és most persze nagyon örül, hogy ráhúzták az általa annyira kedvelt plundrát, melyről minap egy magyar szellemű plébános azt mondá, már valjon mire való ezen *„laxirkittli"*. Szépségre bizony nem, mert kimond-

hatlan csúnya, tehát az illendőség végett? Az ám, majd mást mondok, hiszen kilátszik a java stb.

Mindezt igen jól tudtuk, de miután elv szerint minden módon meg akartuk gyilkolni a magyart, minden *recollectió*val együtt, kimondhatlan bölcs volt huszárezredeinket kivétel nélkül kék színbe burkolnunk. Legelsőben is, mert ez sokkal olcsóbb, és aztán mert lojális és annyira hű bécsi fiainknak, kik a magyarokat soha nem szenvedhették, némi tekintettel tartozunk, és ezek éles eszükhez képest ezen huszárkékítésnek filozófiáját felfogván (melyet természet szerint az egész magyar nemzetre terjesztenek, mikor Felségednek egészségére nagy *enthuziazmus*sal nagyokat isznak) rendszerint azt teszik hozzá: *Die Ungarn haben's schön blau anlaufen lassen*, és mi formáját illeti, átváltozásra ez legcélszerűbb, mert a magyar dolmány most nem egyéb, mint zsinóros *Waffenrock*, és a zsinórt mint utolsó magyar *remanentiát* elsepri az idő minden huszárokkal együtt.

Nemzeti megsemmisítési tekintetben kimondhatlan bölcs volt a kötelet választani hóhérpallos vagy golyó helyett. Egész nemzetet egytűl egyig meggyilkolni nem lehet, és ekképp ily célnak elérésére nem marad egyéb hátra, mint a fennmaradókat, mennyire csak lehet, *stigmatizál*ni. És ezt Felséged egészen elérte. Az akasztófa ugyanis a mostani közopínió szerint oly büdös szagban áll (noha *physice* véve nem rosszabb és kellemetlenebb kivégző erőmű, mint a kétélű kard vagy puska), mihez képest a társaságnak legnagyobb része nem szeret oly családdal összeköttetésbe jönni, mely előtt, mint a francia *politesse* tartja, nem illik kötélről szólni. Ily eset oly hatással van, mint például a lepra. Nagyon megsajnálják azt, ki e bajban sínlődik, adnak neki mindent stb. stb.; de kontaktusba vele senki nem kíván, nem akar jönni. Ha valaki fejét bakó *vagy nyaktiló által* veszté, ez nem undokítja, le nem piszkolja rokonait, valamint a golyó sem, és kivált ezen utolsó nem, mert a bátrak életfonalát rendszerint ez szakítja ketté, de az akasztófa, mint mondám, oly mindent elbüdösítő valami, minél valóban nehéz lett volna bármi hathatósabbat kigondolni a magyar fennmaradottaknak lemoslékozására; és számtalan szőke lány és barna legény csak

azért marad hajadon, nőtlen, tán csókolatlan, mert Felséged akasztófát méltóztatott címerükhöz csatolni. És ez természetes, mert legalább magyar törvény szerint... Erre azonban Felségednek mint magyar királynak nem kellett figyelni, minthogy király mellett *generalissimus* és császár is, és ekképp büntetési élvezetiben úgy választhat, mint szultán ágyasai közül annak veti oda a fehér kendőt, melyet megkedvel. Csak azon különbséggel, hogy Felséged egyik áldozatot sem vigasztalá meg fehér kendővel, de ahányat megcsíphetett körmével, legott szemeire terjeszté fekete zsebkendőjét, melyet odahaza soha nem felejt! Azért, mondom, piszkol be az akasztófa, mert – legalább magyar törvény szerint – egyedül oly bűnösök ítéltettek kötélre, kik Isten törvényeit sértették meg legnagyobb szabásokban, midőn emberi törvényeknek áthágóit pallos bünteté.

Idővel ugyan az akasztófa ki lesz fejtve minden szégyenből, és az akasztott erkölcsi tekintetben sokkal magasb helyen fog állni, mint az akasztó, de ehhez sok idő kell, mikor már el lesz seperve a magyar faj az élők sorából, és ez mindegy, mert Felségedre, valamint minden okos emberre illik az, mit a klérus magáról mond: *de praesenti gaudet ecclesia.*

S valjon meddig élhet a magyar faj, mely tulajdonképp soha nem volt *lebensfähig?* Bizony nem sokáig, minden szimptóma erre mutat, kegyelmes Császárom. Igaz ugyan, hogy több mint ezer évig fenn tudta magát tartani osztráktúl, töröktűl, muszkátúl (és ekképp nem a legnagyobb méltánylástúl) környezve, éspedig nem valami elszigetelt, hegyek által megerősített országban, de nyílt, szabad laposokon, fogyva bár, de megtörve még nem, és újra és újra kimenekült a halál karjaiból, és ismét lábra kapva az élők közé állt megint. Miképp valóban félni lehet, kivált most, mikor annyi fiatal erőt fejt ki, és az *adversitas* tanodájában tíz év alatt többet tanult, mint századokon keresztül azelőtt, nedvébe és vérébe szítta elvégre az egész nemzet, hogy politikában a nyílt lojális oroszlánerő is legyőzetik kígyó ildom által, és hogy erőszak, hazugság és *hypocrisia* ellen nincs egyéb sikerrel használható fegyver, mint kettőztetett okosság, meg nem szűnő éberség, legyőzhetlen hazafiság és kifáradni nem tudó türelem. Miképp, mint mondám, valóban félni lehet, mert

magamagától, úgy látszik, bizony nem akar meghalni, hogy a lesújtott magyar sárkány ismét fellábal és elfojtott mérgével a közbirodalomnak többi népeit is felingerli, felhuszitja, miknél fogva Felségednek nemcsak joga van, de ez még kötelessége is, amennyiben ti. *ex dei gratia* császárnak kötelességei lehetnek, a magyar fajt, melyet egyenesen és nyilván meg nem gyilkolhatni (mint ezt fentebb, azt hiszem, egész *evidenciá*val megmutattam), azt alattomosan és mellékesen hű szolgái által halálig megkínoztatni és a nemzetek sorából lassan-lassan kitöröltetni.

Felséged, ki mindent tud, bizonyosan azt is tudja, hogy a tészta magamagától fel nem kel, de egész nyugalommal veszteg marad, míg azt valami *ferment*, például „*Sauerteig*" fel nem éleszti, fel nem dagasztja. Az osztráki birodalomban a cseheken és magyarokon kívül a többi néposztályok soha nem voltak egyebek, mint finomabb, gorombább, fehérebb, barnább tésztaneműek. Az olaszok ugyan mindig el akartak szakadni a köztörzsöktől, de a többi népségekre nézve soha nem volt és soha nem lesz élesztő erejük és befolyásuk. E tekintetben a csehektől lehetett legtöbbet félni, éspedig tettető és eltitkoló szívós tehetségüknél fogva, és aztán a magyaroktól, még le nem tört szarvuk miatt.

A cseh azonban annyira el van már németesítve, főbb és gazdagabb urai olyan kutyahizelkedőkre aljasodtak, és az alábbrendű osztályok olyan erősen el vannak *indusztriáz*va, miképp a birodalmi köztészta onnan impulzust bizonyosan soha nem nyerend, és ekképp egyedül a magyar faj az, noha tökéletesen le van verve, szarva, melyből mégis kifejlődhetnék valami *ferment*, mely az egész dicső Neu-Östreich-féle *tésztapatzent* oly fellkelésbe hozhatná, miszerint aztán azon cipón, mely így támadna, könnyen kitörhetne Felségednek minden foga. És ez nagyon kár volna, mert Felséged soha elég fogas nem lehetvén, ennek utána nem vicsoríthatná fogát, és így ezen szomorú csapásnak elkerülése végett a magyar kiirtási munkában nem kell, nem szabad egy pillanatig is lankadni, sőt kettőztetett erővel vagy inkább ildommal és *hypocrisiá*val kötelesség azt végig folytatni. Erre indít igazi patriotizmus, az emberiséghez vonzó határtalan szimpátia, Felséged szent személyéhez viseltető tör-

hetlen hűség, s erre a nagy summák és zsíros *donáció*k, melyeket megérdemleni remélünk!

Felséged tehát egészen nyugodt lehet, hogy báró Hauer és én, mi ketten mint Felségednek leghívebb és legaktívabb kopópárja, soha ki nem fáradó igaz passzióval fogjuk hajtani és puskára kerítni a magyart. Igen, ebben nem lesz rövidség, azért jótállok. De Felséges Uram, alázattal kérdezem, lehetünk-e viszont mi ketten is nyugodtan, és mindazon számtalan egyéb hajtók, spiclik, *Bolognese*rek stb. stb., kik velünk e műtételben részt vesznek? És ki áll jót, hogy Felséged nem fog-e elgyengülni, és szíve meg nem induland-e végre, ha észreveszi, mily kimondhatlan erősen ragaszkodik az élethez a magyar, és mily őszinte szimpátiával viseltetik hozzá minden lelkesebb ember; kérdem, szabad-e nekünk e tekintetben megnyugodnunk?

Nemhiába kérdezem ezt ismételve, mert e fontos kérdés körül, megvallom, felséges Császárom, újabb időkben nagy skrupulusaim támadtak, és Felségeden úgyszólván konfúzus lettem.

És részben kötelességemnek tartom Felséged színe előtt mindazt lepleg nélkül kitárnom, mi keblemet nyomogatja.

Legújabb időkben Felséged elveszté egyik kisdedét, és ezen esemény olyannyira megindítá szívét, hogy én Felségedre, az én erős lelkű császáromra, legnagyobb alázattal, de egyszersmind legnagyobb őszinteséggel legyen mondva, valóban rá nem ismertem.

Ily gyengeséget nyilvánítani, legyen az aztán érezve vagy szimulálva, oly egyén részéről igen veszélyes és *dubióz*, kinek hivatása főképp az, ezreket halállal és mindenféle egyéb kínokkal büntetni és sújtani, és ki ezen apostoli tisztében oly lelkiismeretesen járt el legalább eddigelé, miképp senki nem tapasztalhatta, hogy csak egy esetben is meglágyult vagy megindult volna szíve.

A szemtelen emberek ezen látványon mint valami *nie dagewesene* újságon bámulva ily ítéleteket hoztak Felséged fölött (és az, ki sokat és kíméletlenül ítélt, nem kerülheti a sok és kíméletlen ítéleteket), mit alázattal referálni kötelességemnek tartottam:

A legnagyobb rész őszinte érzéssel sírt Felségeddel és Felséged szerencsétlenségén. Magyarországban alig van család, melyet Felségednek bosszúja és körme egy-egy szeretett fejétől meg ne fosztott volna, és lehet mondani, Magyarországban legalább (és egy nemzeti osztályt sem véve ki) Felségedet senki sem szereti, sőt nem szenvedheti, azért mégis bizonyosan a lehető legnagyobb rész, elfelejtvén saját tenger kínjait, tüstént megsajnállotta Felségedet, mikor értésére jutott, hogy Felségednek is fáj és eped szíve. Én, tudja Felséged, könnyen meg nem indulok, de én is már-már elgyöngülék, mikor észrevettem (éspedig minden fizetés és borravaló nélkül), mennyi részvéttel voltak kivált a magyarok Felséged iránt, úgyhogy valóban kénytelen voltam megvallani – persze csak magamnak –: mégis vajmi *generózus* és *chevaleresque* teremtés ezen magyar faj, és valjon nem kár-e az ilyest minden módon kipusztítni? De valamint Felségednek, úgy nekem sem szabad elgyengülni, és azért tüstént *silentium*ot parancsoltam ilyen intésekre szívesen engedelmeskedő szívemnek, mert hiszen komisz embernek semmije sem fáj annyira, mint született *monarchá*nak. Ily okoskodással csillapítám le kedélyemet. S fel voltam ismét acélozva. Mert micsoda operátorok volnánk mi ketten, kegyelmes császárom és én, ha a beteget nem boncolnánk kímélet nélkül, mert jajgat vagy mert igen derék és nemes. Hiszen az operáció (ha ti. nem reszkető és tétovázó, de erős és elhatározott kezekkel megyen végbe) mindig annak hasznára üt, kit metélnek. Magától értetődik: a fennforgó eseten kívül, mert a magyar, igaz, annak hasznát ugyan nemigen veendi, ha őt a világból kioperálják, de annál többet nyer az egész emberiség és kivált Neu-Östreich, melynek nem kell az élesztő, és melynek (természet szerint, mert annyi igazi és annyi ál, de azért egész zsidó lakja azt) nem lehetik oly jól az élesztővel készült kenyér, mint az élesztő nélküli *parches*.

Voltak azonban jó számban olyanok is, kivált a magyarok sorában, kik ezen esemény által tökéletesen felvidorodtak, egészen felelevenedtek, de korántsem az ártatlan kisdednek elunyán vagy ellenszenvből Felséged iránt, hanem mert – mint ők állítják – elvégre mégis *detegál*ták, hogy Felséged keblében

is van valami, mit szívnek neveznek, minek ottlétén ők eddigelé mindig kételkedtek. És átlátván csalódásukat, örömittasan egekbe rivalgták: hála Isten, hogy szíve van, mert így lehetetlen, hogy (mert most maga is érzi, mi a bú, mi a fájdalom) elvégre meg ne szűnjék egész nemzet fölött megindíthatlan hóhéri szerepet játszani.

Végül néhány, ki azt *praetendál*ja, Felségedet jobban ismeri, mint a nagyközönség, minden tétova nélkül egyenesen ily *exclamatió*ra fakadt Felségedet pingálván: Mily hasonlíthatlan egoista! Ezreket gyilkolhat, százezreket dönthet gyászba, nemzetet megsemmisíthet, és nem gyűl egy kis könyű is szemeibe – hanem saját gyermekét meg tudja siratni! Mindig csak ő és ő, és semmi egyéb a világon, mint ő. Persze, mert Neu-Östreichben egyedül ő valami, a többi negyvenmillió ellenben semmi, a magyar pedig nem egyéb, mint rühes kutya, melyet üldözni, pusztítni kell.

Én nem akarom vizsgálni ezen most érintett benyomások igaz és hézag oldalait, de remélem Felségednek becsületére, hogy a világ előtt most legközelebbről eljátszott búslakodása nem volt egyéb, mint tettetés, mert oly gyengének Felségedet ugyan csak nem tarthatom, miszerint azt elhinni bírnám, hogy Felséged egy éretlen, még vajmi pici emberi gyümölcsért őszintén pityeregni képes volna, kivált ha Saphir Gompercnek szavát (ki mindig igazat mond és soha nem hizelkedik) szentírásul veszi és ekképp elhiszi, hogy Felségednek testi gyümölcseiből, melyek idelent vajmi jó illatú virgok voltak, odafent vajmi világosan fénylő csillagok leendnek; mi kézzelfogható nyereség, mert habár az idelenti kimondhatlan büdösség közt egy jó kis illatnak eltávozta igen sajnos eset, úgy másrészről egy csillaggal több, mert úgysincs még elég, legalább Neu-Östreichra nézve a lehető legnagyobb boldogság, feltéve, ha az még erősebben világít, mint a közönséges Nap, mert ennek sugárjai még nem voltak képesek azon ködöt eloszlatni, melyben Felséged *auf eigene Faust* oly ragyogón fényleni méltóztatik.

Gyenge monarcha mily karikatúra! Én legalább nem vagyok képes síró, pityergő fejedelmet csak képzelni is. Azon király, ki ilyenre képes, csak nevét viseli a királynak, de legtávolabbról

sem igazi király, és ennélfogva nem *sceptrum* illik kezébe, de *tapisserie*, rokka, *strimfli*. És ilyes fölött igaza van a nagyközönségnek, ha azt *exclamál*ja: *pfuj Teufel!*

Hozza emlékezetébe Felséged a világnak legfényesebb hódítóit, kivált a hajdankorból, vagy a világnak legbölcsebb fejedelmeit, mint például Salamont, ki Istentől nem egyebet, csak bölcsességet kért, és Isten, ki őt nagyon szerette, annyira fel is bölcselte fejét, miszerint törvényes felesége mellé *sans perdre du temps*, ha a Szentírásnak hinni szabad, még 1857 ágyast is csatolt, mi ellenmondhatlan bizonyságul szolgál, hogy eszének ugyancsak tudta venni hasznát, mert nem maradt a *toujours perdrix*-féle *Hausmannskost*nál. Ilyes uraknak, kik mindig akadnak hű adjutánsokra és segítőkre, természet szerint annyi gyermekük volt (és ha most élnének, azt kellene mondani, annyi gyermekük van), miképp igen sokszor kénytelenek veszteni egy-egy pici ivadékot. Tamerlannak, mint mondják, 200 gyermeke volt, Dzsingisz kánnak pedig pláne 5200 darab. A híresebb és kitűnőbb statisztikusok tíz percentre teszik legjobb esetben a mortalitást, és ekképp *bei dem besten Gesundheitszustand*, Dzsingisz kánnak, ezen alkalmasint legnagyobb szabású elfoglalónak, minden Istenadta héten egy-egy császárkörtvélyecskéje csillaggá vált, milyféle *Sternschnuppé*[k száma], magától értetődik, netaláni kolera alkalmával még magasabbra rúgott, mikor nagyobb méretekben decimálta a jószagú kis szekfűket a nagy kasza, és szinte új *Milchstraße* fénylett az égen. Ha mármost a világhíres Dzsingisz minden kis ivadékáért *Hoftrauer*t ült vagy azért pityergett volna, azt hiszi Felséged, valjon bámulja-e őt az akkor élő és a most rá emlékező emberiség? Igen, bámulta volna őt és bámulná ma is, de nem mint lelkes hadvezért, hanem mint iszonyatos nagy hálósipkát. Ha Felséged oly bölcs, mint Salamon, vagy ezen esetben volna, mint Dzsingisz kán állott mint teremtő az emberiség átellenében, és minden ivadékáért annyi könyűket akarna szemeiből kipréselni, mint amennyit a boldogult kis Sophie-ért sírni méltóztatott, ez oly kvantitás nedv volna, mely szemeit okvetlen tökéletes vakságra kiszárítaná, noha alkalmasint századrészét sem alkotná azon veres nedvnek – és ezt meglehetős pontossággal ki le-

hetne kalkulálni –, melyet Felséged a magyar nemzetnek ereiből a neu-östreichi szabad sajtó elveinél fogva kisajtolni szíveskedett vagy inkább császárkodott.

Nem győzöm Felségedet kérni, sőt inteni, ne szűnjék meg XVI. Lajosnak szomorú végére gondolkozni.

Mikor ezen szerencsétlen fejedelem a Tuileriák falai közt végképp ki lőn vetkeztetve minden királyi nimbuszából és hatalmából, ahelyett hogy *à la Henri IV inspiré d'un noble courroux* kardot fogott volna kezébe, szép áhítatosan gyóntató barátjához fordult, minek következtében nem azon semmirekellőknek vére folyt, kik őt sárba rántani merték, de az ő vére festé az undok nyaktilói állványt.

XVI. Lajosnak az volt megbocsáthatlan hibája, hogy ő inkább szent akart lenni, mint levente, és inkább az ő vérét szerette hozni áldozatul, mint másnak vérét elfecskendezni.

És ezen elmezavar okozta csúfos elbukását. Ő ugyanis azt gondolta, hogy ő is csak éppen oly emberi teremtés, mint bárki más, és ekképp a morál közönséges rendszabásainak szinte úgy van alávetve, mint akármely halandó, mely felszínes felfogásért lakolt is a szegény, de méltán, mert valamint nem érdemel kötélnél egyebet azon szemtelen, ki királyt sérteni mer, szinte úgy ítéli magamagát el azon fejedelem, ki közönséges emberi érzések által degradálja *dei gratia* személyét.

Így például közemberi felfogás szerint sokkal bölcsebb magát meglopatni, mint lopni, mert ez esetben, kivált ha az *acquisitum* nem igen becses, rendszerint sokkal erősebben fáj a büntetés, mint amennyi élvezetet a lopott valamiért megvásárolni lehetett volna; szinte úgy mindent mindenben és általjában véve sokkal előnyösebb meggyilkoltatni, mint gyilkolni, mert első esetben a kín mulandó, a másikban pedig vajmi sokáig tart. Igen, ez mind igaz, de csak közönséges emberekre nézve, mert ha fejedelem *appropriál* magának valamit, ez nem bűn, sőt rendszerint erénynek mondatik. Így például Felségednek egyik ükapja, Árpád, ki magának Magyarországot *appropriál*ta, senki által nem neveztetik tolvajnak vagy éppen *infámis* rablónak. *Infámis* rablónak, mondom, mert a zsebtolvaj kisebb bűnös, mint az útonálló rabló, és ennélfogva, nagyobb moralitásukhoz ké-

pest, zsidókat is látunk és tapasztalhatunk néha ezen kategóriában, de soha az érintett *infámis* bűnben, mi új bizonysága, mily boldog ország volna Neu-Östreich, ha azt csupa zsidó lakná, mert hiszen zsebeket könnyen bevarrhatni, a legtöbben pedig úgysincs semmi, és útra többet-kevesebbet mindenki lép, ha nincs podagrája vagy *par hasard* nem ül lakat alatt. Árpádot senki nem meri inzultálni, de ő a história lapjain mint nagy hódító és Magyarországnak alapítója fénylik. És szintoly kevéssé meri valaki Felségedet azzal vádolni, hogy Magyarországot és azzal szorosan egybekapcsolt apostoli címet magának *appropriál*ni császárkodott; mert ilyest csak gondolni szabad, de kitárni nem, mert hiszen váltig van módunk olyféle indiszkrét szájakat, melyekből ilyesmi kicsúszhatnék, befognunk. De valamint a jelenkor (legalább Neu-Östreichban bizonyosan, mert erről lesz vagy inkább volt gondunk) Felségedet mint különös tüneményt állítja a világ elibe, ki megtörte a revolúciónak árját, és ekképp egyenesen Istentől küldött *pacificator*, úgy a jövő emberi generációk bizonyára soha ki nem fognak fáradni Felségedet mint a leghumánusabb, legjobb szívű és még mint a legbölcsebb fejedelmet is megénekelni, ha ti. többi jeles tulajdonai mellett Salamon királynak példája szerint a természetbúvárságban és *experimentális* fizikában is kellő előmeneteleket teend! És valóban, csak egy hibázik még, miszerint az egész világ *uni sono* Felségedről azt mondhassa: a Teremtőhöz hasonlóbb apostol még soha nem állott egy nemzetnek élén is; mit minden bizonnyal mindenki el is fog hinni, és ha nem akarja hinni, sőt egészen ellenkezőről fecseg és locsog, ezt Felséged megvetéssel ignorálhatja; mert oly magas állású parancsnok, mint Felséged, mindig elég *consolatió*t talál öntudatában. Úgyhogy ha egészen erre redukáltatnék is elvégre Felséged, és magán kívül senki sem becsülné és szeretné Felségedet, öntudatával is tökéletesen jóllakhatnék, mert *recollectió*i annyi *cadaver*t állítnak császári szemei elé, miszerint mint igazi sas, ki büszkén néz még a napba is, soha nem kívánhat jobb ízű lakomát. És mi a gyilkolást illeti, ezen bűnbe fejedelem soha nem eshetik; mert ő mint *summus justitiarius* mindig csak büntet, még akkor is, mikor tán sok szamár rá merne esküdni, hogy gyilkol; büntetni pedig jól or-

ganizált státusban nemcsak szabad, de kell, és e tekintetben az egész állományra nézve bizonyosan jobb a *sthenicus* gyógyrendszer, mint az *asthenicus*.

Ha valami régi legénynek egyetlenegy ivadékát veszi magához Isten, és a búslakodó atyának nem lehet azon *consolatió*ja, hogy picinyéből Nap lesz, de még azon is van joga kételkedni, valjon beveszik-e kisdedét Jupiter-féle *trabant*nak, és ha létez efölött a papában még valami, vagy inkább nem létez, mi neki azt súgja fülébe: *unersetzlich* – legalább mi a hasonlatosságot illeti –, akkor ha egy ilyféle státuspolgár és adófizető Jeremiásként valami keserves nótát intonál, mert kisdede odébbállott, ezt elnézhetni, eltűrhetni, mert hiszen ilyféle specialitásoknak is kell néha-néha egy kis időtöltés és mulatság. Hanem hogy fiatal császár is, kinek más és jobb dolga van, oly veszteségért rijon és keseregjen, mely oly kevés fáradsággal, sőt oly kellemetesen pótolható, ez a császári dignitással nem kvadrál, és kereken ki kell mondanom, nem egyéb, mint igazi skandalum.

Az elvándorolt kis aprószenteket ám sirassák meg az anyák, azért vannak a világon, és az asszonyi nemnek alkalmasint legnagyobb része könyűkkel fűszerezi mindennapi kenyerét, *c'est un amusement comme un autre*.

Ha Felségednek jobbágyai észreveszik (és ezen nincs okunk többé kételkedni), hogy Felségednek szíve helyén nincs kő, de oly szeráfi készítmény létez ott, mely minden felebaráti bajon bizonyosan megindul, akkor kérdem, ki vagy micsoda fogja visszaverni a kérőknek és esedezőknek árdagályát, nehogy az Felséged feje fölött összecsapjon? Ha továbbá Felséged egyszer megkóstolja, mennyivel édesebb sebeket tüstént gyógyitni, mint sebeket ütni és ezeket évekig vérzeni hagyni, és ha efölött átlátandja, mennyivel okosabb lett volna a magyar nemzet fölött atyáskodni, szíveskedni, mint hóhérkodni és azt kitelhetőképp kinozni, és mily nyomorult rövid eszű fogás éppen azon nemzetet üldözni és gyönyörű sajátságaibúl minden módon kivetkeztetni akarni, mely jól irányozva minden körülményekhez képest tulajdonképp az, mely nem kifelé, de Felséged felé gravitál, mely a dinasztiának legerősebb bástyául szolgálhatna? Ha mindez megtörténik, és Felségednek szíve, szeme felnyílik (mi

a legnagyobb szerencsétlenség volna), akkor méltán elmondhatja Felséged a római bölccsel: *oleum et operam perdidi;* mert mindaz, mit tíz év óta, mikor Felségedet Ferdinánd nagybátyján és Ferenc Károly édesatyján átszöktettük, monarchává tettük, üggyel-bajjal felállítottunk, kipingáltunk és az újságok által kikürtöltettünk, mindez úgy fog sarkából kidűlni vagy elolvadni, mint cukrász*monumentum*, mely valami nagy ünnepélyre mint közédesítő készült, és melyet éppen azok törnek ketté, kik részint mint kellőleg kipróbált hű, részint mint petíciókat alá nem író alattvalók mindenféle rendekkel, címekkel és kulcsokkal megjutalmazva az udvari táblához is *zugezogen wurden*. Akkor aztán Felséged újra megkezdheti a munkát, és *mea maxima culpát* recitálván egész Európa előtt mint felette gyenge úr fog figurálni, ki nem tudja bevégezni azt, mit kezdett, de éppen akkor szalad hátra, mikor (miután mint igazi hős legelöl mászta meg a bástyát) már-már be kellene *pour conclusion* lépni a várba.

S valóban csak erre várnak az utálatos magyarok, és Felséged tán azt hiszi, hogy ezen reménnyel a közjó tekintete végett vagy tiszta patriotizmussal táplálgatják magukat? Koránsem, hanem egyedül azért, mihez képest megint az ő kezükbe jusson a magyar *sinecura*, *Nichtstuung* és az érdem fölötti bő fizetés. Semmi más nem létezik ezen mesterségesen fenntartott vágyon kívül. Néhány helyéből kiugratott főúr restelli ezen tényt, mely szerint ő most semmi; és magát unván ismét belé akarja tolni becses személyét valahová; minélfogva jó számú aláírót gyűjt, éspedig avégett, hogy ezen jó fiúk hátán *Einzug*ot tartson valami azelőtt szennyes, most azonban kellőleg kitisztított és a magyar koronához tartozó épületek egyikébe, melyekkel Felséged kénye-kedve szerint diszponálhat, legelsőben is *jure acquisitionis* és aztán a koronához csatolt jognál fogva, melyet, nem a jogot, de a koronát, Orsovánál feltaláltunk, és eszerint bátran nevezheti magát Felséged „koronás császárnak", mit, tudom, egy jogtudós sem mer venni kérdésbe, mert másképp majd meglássa stb. stb. stb.

Felségedet tehát alázattal esedezem, sőt mint belsejének ministere interpellálom, ezentúl *„keine Thränen mehr"!*

És ha a neu-östreichi tűzhelyen álló ebédek tökéletes kifőzé-

sére valami nedv elmúlhatlanul kell, ugyancsak miszerint mártalékja ízletesebb legyen, Istenért, ne használjon Felséged „könyűket", de inkább veres nedvet, hiszen még van, és legelsőben is, mert ha már valakinek sírni kell, jobb, ha mások sírnak, mint Felséged, és a magas egeket tekintve *gibt es auch mehr aus,* és aztán mert már ideje van azon infámis *imputatiót*, melyet ránk akarnak fogni, meghazudtolni és visszalökni, melyhez képest úton-útfélen azt mondják, hogy Neu-Östreich olyan, mint *Borsdorfer,* mely csak kívülről veres. Mely *calumnia* tüstént meg lesz törve, ha Felséged könyűk helyett elég bőségesen fogja használni az érintett ebédnek végképpi kitálalása alkalmával a veres nedvet, mert akkor minden joggal elmondhatjuk, hogy a Neu-Östreich-féle paradicsomi alma nemcsak kívülről, de belsejében is kellőleg ki van festve *mit der Farbe der Freude.*

Nem is vagyok ennélfogva képes kellő szavakba foglalni azon örömöt, melyet érzek, ha Felségednek keresztjére gondolkozok (ti. nem arra, melyet Felséged legtöbb jobbágyainak hátára rakni kegyeskedett, mert ez igaz, egy kissé nehézkes és Krisztus türelmére int, de), a Ferenc József-rendre, mellyel Felséged hű szolgáit kicifrázni méltóztatik. Örömöm pedig azért oly kicsapongó, mert ezen kereszt nélkül hogy látszatnék oly *significatio,* mely felette soknak szolgálhat kulcsul úgyszólván naponkint, mi most Neu-Östreichban tálaltatik ki. A veres pántlika, az örömnek, de egyszersmind a vérnek ezen színe mindenkit, bár hordja azt vagy csak bámulja is, arra sürget, hogy tüstént intonálja a „*Freut Euch des Lebens, solang das Lämpchen glüht*" stb.-féle szintén már módibúl csúszott melódiát, mert valóban – Magyarországban legalább – igen sokan örülhetnek, hogy vérük *par hasard* eddig még ereikben maradt, és mi több, azokban még cirkulál is. A kereszt maga pedig teljes bizonyságul szolgál, mely minden hiúság nélküli *modest* tünemény (embernek nem merem nevezni Felségedet) az én jó, dicső, lovagi császárom! S ugyanis számtalan példa közt XIV. Lajos nem volt oly leereszkedő, Nagy Péter sem, Nagy Frigyes sem, hasonlóul Napóleon sem, hogy azon rendet, melyet felállított, saját nevével dicsőítette volna fel, de ezen dolgot mindig vagy a Szentlélekre vagy Szent Györgyre vagy pláne a *mérite*-re és a puszta becsületre tolta *commodissime,* és Felségednek nagyatyja sem

volt oly kegyes, maga nevére keresztelni az általa fundált *Leopoldit*, de ezen nevű nagy szentet állította maga helyibe *als Vertreter*. Ezen nagy *monarchá*knak egyike sem bírt annyi lelkesedéssel, és tudtomra kívülük egyetlenegy sem, ki magát e tekintetben feláldozni kész lett volna, és e nagy kérdés körül is Felséged az első, ki megmutatta, mi mindenre nem *capable*, ha arról van szó, népeinek boldogságát előremozdítni és mint különösen *herablassend*, pláne még arra is ráállni kegyeskedik, hogy hidakat, utcákat stb. stb. is azon néven nevezzék, melyre császári személyét keresztelték, és mely névvel megdicsőíté az általa népeinek ajándékozott nemcsak *simplex*, de kitűnőbb megelégedésének veres pántlikás *signum*át. És valóban bölcsen cselekedett, hogy e tekintetben nem az eddig élt fényes fejedelmeket majmozta, de ehelyett *fideliter* a nagy Mária Terézia nyomdokiba lépett, ki, mint tudva van, a legszebb rendnek szerzője, melynek becsét neve által különösen emelte, mert minden hű lovag és talpraesett egész férfiú derék, szép és jószívű asszonyért, ha veszélyben van, szívesen ontja vérét, sőt érette életét is kiadni kész, és természet szerint annál nagyobb grádusban oly asszonyért, mely népeinek nemcsak fejedelme, de betű szerinti anyja volt, miképp alig is van rend, mely a halállal szemközt annyi *fortitudót** fejthetett volna ki, mint Mária Terézia rendje. És ha *après tout* egy csupa asszony volt képes a férfiúi nemet annyira exaltálni, kérdem, mi természetesebb, hogy ezen *exaltatió* a legnagyobb *Todesverachtung*ig kénytelen felbőszülni, ha egy fiatal húszéves – mert mikor a rendet alapította, nem volt idősebb – császár *du genre masculin*, úgy, mint Mária Terézia, saját maga nevével stemplizi meg csillagát.

A természetben ugyan azt tapasztaljuk, hogy a gyengébb nem nagyobb hatást gyakorol az erősebb nemre, mint az erős nem, sőt ezen utolsónak legtöbbjei mindig igen hajlandók egymással veszekedni és egymást marni. De emberek közt ez *selbstverständlich* egészen másképp áll, kivált ha a fejedelem, úgy, mint Gurli, a harmadik személyben szól, mihez képest nem mondja például: „én titeket erre felszólítlak", hanem „a ti csá-

* Mária Terézia kereszt egyik oldalán ezen annyit jelentő szó van írva: „*Fortitudini*".

szártok szólít titeket erre fel; ti császártok és ti fővezértök megelégszik veletek" stb. stb., mikor a népek, magától értetődik, ily *eloquentiák* következtében oly *enthuziazmus*ra fakadnak és annyira érzik magukat felpaprikázva, miszerint minden parádénál – kivált nyár közepette, ha *Sack und Pack* rukkolnak ki – csupa hűségből szinte elolvadni készek, és aztán a néha jutalmul kifizetett *gratis* gázsiért (mi 15 kr teszen *per Kopf*) oly édes érzések közt isszák meg az ő császárjukért és az ő főhadvezérükért a *Seidli Guldent*,* mihez képest rendszerint nem is veszik észre, mily *infamiter* savanyú és keserű az.

* Bécsben azelőtt jobbadán nem a szőlőhegy vagy a szőlőkert után nevezték el a borokat, mint például Magyarországban a somlait, budait, egrit stb., hanem *per Gulden, zwei Gulden* stb. A bort nem tették hozzá.

És mindez a bécsiek kitűnő becsületességére szolgál bizonyságul. Spedig, mert a sok szokásos kevergetés miatt minden bor elveszíti primitív nevét és abból tulajdonképp *„Gemischts"* válik, minek a bécsi mindig különös kedvelője volt, és alkalmasint azon okból, hogy a *zu vertilgende* nedvnek felét császárjáért, felét ellenben hazájáért költse. Bornak pedig tán azért nem merte nevezni a *„Guldent"* vagy *„zwei Guldent"*, mert előlegesen már erősen elkeresztelte azt. Egyébiránt van ezen *abbreviatió*ban valami sajátságos nemzeti típus.

És valamint a magyar betyár, ha nem bír bőrében férni, kihívólag ezen szavakkal lép az ivó vendégek közé: „ki a legény a csárdában", és vagy kiveri mindnyáját, vagy *viribus unitis* őt lökik ki, úgy a bécsi *„Tausendsassa"* (mely specialitást Salzburg stb. körül *„Schlankleté"*-nek neveznek és *mutatis mutandis aequale* betyár), ha meg akarja mutatni, hogy igazi *Deutschmeister*-nemű ivadék, azzal imponál a már erősen fogyasztó *Stammgast*féle vitézeknek, hogy beléptekor a *lapidáris* szavakkal bizonyítja be, hogy vele nem szabad tréfálni, ujjat húzni pedig pláne nem: *„Seidel zweier!"*, mi után leül, erősen hallgat, de annál mérgesebben issza meg a harminckrajcáros nektárját. Míg a derék *Stammgast*féle *contribuens*ek nagyon megijednek ily *Tausendsassa*féle hatalmaskodón, és egyenként kisurrannak, ha ti. nem nyugtatja meg őket valami kormányi fegyveres dajka, szerencsés ottlétével.

Ne sírjon tehát Felséged többé soha, legelsőben is, mert sokan ily látványkor akaratlanul is Egyiptomra és a Nilus vizére kénytelenek emlékezni, melyben, mint mondják, *von wegen den leicht gerührten Eidexeln* nem jó fürödni, és aztán mert a gyenge *monarchá*t mai időkben bizonyosan kiugratják fejedelmi székéből a gonosz emberfiak.

No már gyengének, azt hiszem, a fentebb említett *tendre peine*-féle *exceptionalis* esetet kivéve, senki Felségedet tartani nem fogja; mert hiszen az egész emberiség évrajziban nincs példa, hogy oly fiatal parancsnok, mint Felséged, ki oly *incorrecte* és Magyarországot tekintve oly törvénytelenül jutott fejedelemséghez, annyi szívtelenséggel s annyi hidegvérrel százezreknek életét kioltotta, és egész földi szerencséjét tökéletesen megsemmisítette volna, mint Felséged.

Sokan ugyan azt állítják, hogy az igazán erős nem kegyetlen, és mint ezer példa bizonyítja, nem tagadhatni, miszerint a legkitűnőbb hősök rendszerint jószívűek és vajmi könnyen megtelik szemük könyűkkel, mikor tapasztalni kénytelenek, mennyi kín gyötri az emberiséget, és mennyire neveli azt gyakran nem egy éretlen és elbízott parancsnoki suhanc, kinek fő tisztje volna fájdalmakat enyhítni, sebeket gyógyítni.

De mindez, méltóztassék elhinni, Felséges Uram, nem egyéb, mint lágyvelejű Jean-Jacques Rousseau *& Co.*-nemű teória, melyet *mutatis mutandis*, megengedem, tán némi haszonra fordíthatja valami *misericordianus* vagy *soeur-grise*-féle specialitás, mely teória azonban fejedelmekre alkalmazva éppen oly oktalan, sőt nevetséges, mint ha valami irgalmas fráter ülne az én helyemre, *Unterrichtsminister* pedig valami szürke nénémasszony volna.

Azon kormányzási szisztéma, melyet Felséged alattvaló népeinek kimondhatlan boldogságára a magas erényű, szeplőtlen moralitású, tiszta magaviseletű és mély bölcsességű Schwarzenberg Boldog hercegtől *imbibált*, minden csepp vérébe és nedvébe felvett, és mióta a közbirodalmi székbe ülni méltóztatott, a jelen napig szigorúan és *imperterrite* követett és követni parancsolt, ezen szisztéma népeknek megboldogítására bizonyosan a legjobb és legcélszerűbb, ha tán nem a legolcsóbb is, mi azonban még el nem döntött kérdés.

[46. AZ ÖNKÉNYURALOM GYAKORLATA]

[BACH:] Kormányzási szisztémákrúl igen sokat fecsegtek és irkafirkáltak az emberek már, és e munkában még ma sem lankadnak, ott ti., hol ilyesekrűl nemcsak gondolkozni, de szólni és írni is szabad. Nem szándékom Felségedet ilyesek felhordásával untatni, mert hiszen Felséged mindezt jobban tudja, mint én, mi persze nemigen sokat akar mondani, mert én, ki osztráki prókátornak voltam nevelve, mikor minisztert csináltam magamból, csak a *bürgerliches Gesetzbuch*ot ismertem, és csak azóta *hab' ich Eins und das Andere nachgeholt*, amennyiben ti. „mindenes" kvalitásom és foglalkozásom létére erre némileg ráértem; annyit azonban minden lehető kormányzási szisztémáknak szoros egybehasonlítása következtében jó lélekkel elmondhatok, hogy tulajdonképp nem létez egyéb jog a világon, mint a *jus fortioris*, és minden egyéb irott, megesküdött, pragmatizált stb. stb. jog nem egyéb, mint lárifári; mert az ilyes kötelékeket csak azon fejedelem nem szakítja ketté, ki erre nem elég erős, míg azon király, császár vagy bármely néven nevezendő parancsár, ki elégséges erővel bír, Brennusként kardját használja az efféle *jurisprudentia*-akadályoknak kettévágására. Kard, dzsida, szurony, puska, ágyú, rakéta stb. stb. és elég katona, zsandár, policáj stb. stb., ki ezen műszereket kellőleg használni tudja: ezek azon törvényi articulusok, melyek bölcs fejedelmeknek *corpus juris*át alkotják. Minden egyéb nem más, mint haszontalan bliktri. Ezt Felséged, remélem, csak *capiál*ja, és ezen okoskodás Felségednek kapacitásához, úgy hiszem, jobban van mérve és alkalmazva, mint mindazon *constitutionalis* szőrszálhasogatás, mellyel oly szofisták, mint például gróf Apponyi György, Felségedet untatni szemtelenkednek, milyeseket persze egyedül mély eszű és kiterjedt tudományú egyéniség képes méltánylani.

Általjánosan ugyan azt mondják, hogy ily kormányi rendszer annyiba telik és oly költséges, miszerint elvégre minden kormányt megbuktat. Ámde azért, mert felette sok száj sokszor csak azért tátja fel magát, hogy belőle ezen téma kicsússzon, ugyan kérdem, azért igaz-e ezen állítás? Többek közt mit mond

a francia híres orátor, Mirabeau? Azt, hogy a való kivétel nélkül sem a többségnél, sem a kisebbségnél nem üti fel sátorát, hanem majd millióknak, majd csak egyetlenegynek szájában lakik. Már mi a Felséged kormányzási szisztémájának veszélyes és mintegy elbuktató drágaságát illeti, ám fecsegjenek Felségednek negyvenmillió hű juhai, bármit akarnak, én azt mondom, hogy nagyon drága ugyan Felségednek szisztémája, de éppen meg nem buktató, legalább Felségedet tekintve bizonyosan nem, ki a *receptor* szerepét játssza, midőn meglehet, sőt hihető, hogy azoknak nagy része a fertályig, félig (úgy, mint Felséged rabjait a lyukból bocsátja) vagy egészen bukni fog, kik a fizetőket komédiázzák el. Ez pedig tekintetet sem érdemel. Mert ha a katonának még akkor sem szabad panaszkodni, ha ágyúgolyó elviszi fejét, mi joga volna, kérdem, egy szennyes, *Waffenrock* nélküli *contribuens*nek rimánkodni, ha a státus javára elveszik mindenét, még kalapját is? Hiszen legalább megmarad koponyája, mi rendszerint nagyobb becsű, mint kalap, sőt még tán hasa is, melybe mindig tehet valamit, ha van valamije! Azért, ha a magas adóúli *lamentó*kat hallom (mely rám nézve úgy hat, mint *ipekakuána*, mert a legjobb ideákat paralizálja és a legdicsőbb terveket mintegy fagyos vízzel önti le, mert pénz nélkül lehetetlen valamit javítani), ha, mondom, a magas adóúli jeremiád üti meg füleimet, mindig porosz Nagy Friedrich jut eszembe, ki, mint mondják (én nem tudom, igaz-e), tágítni akaró gránátosait ily szavakkal lelkesíté és biztatá, *„Ihr Hunde, wollt Ihr ewig leben?"*, Így én is mindig azt volnék hajlandó mondani: „Ti semmirekellő *contribuens*ek, tán ti akarjátok enni a császár kenyerét, majd adok nektek! Holott a természetnek világos parancsa az, hogy a császár és annak mind szuronyos, mind pennás ármádiája a ti kenyereteken lakjon jól." Soha bankrott valami országot meg nem rontott úgy, mint egyeseket sújtja lábaikrúl. Ez természetes, mert egyeseket *exequál*ni, bezárni, koplaltatni lehet, státust azonban soha fizetésre nem kényszeritett még senki, ha ti. annak főnöke kész szuronyokkal és puskaporral likvidálni és e tekintetben kiküszöböl minden ceremóniát. Az osztráki adó efölött oly könnyű, hogy minden segély nélkül, magától értetődik, Felségedet tekintve,

azt bizvást duplázni, sőt triplázni is lehet. Már boldog emlékezetű maithsteini Wildner, ki az emberiséggel bekapatja a lovat, bizonyos magyar publicistát kapacitálgatván, minden kétséget kirekesztőleg diadalilag megmutatta, hogy soha nem fizethetni elég magas adót, és efölött valamint igen bölcsen nevezi Horatius az emberek majoritását *fruges consumere nati*-féle ürgéknek, úgy, kérdem, miért ne volna szabad Felségednek negyvenmillió juhait szintoly tiszta latinsággal ezen kollektív címmel átkezelni a históriának: *omnem lanam dare nati?*

Egyébiránt Felségednek katona vitézeit, kiket most nem nélkülözhetünk még és teljes számukra van szükségünk, mert jelen állása az új státusnak politikai tekintetben még nincs konszolidálva, és a muszka még nem tudta felejteni Felségednek zseniális ötletét, Európának többi hatalmai pedig Felségednek segítségére tán nem fognának igen sietni, ha az orosz medve Felséged hajába kapna. Felségednek zsoldosait tehát még egy darabig teljes számban fel kell tartani, míg ti. gróf Buolnak sikerülni fog (mi ismert diplomáciai felsőbbségéhez képest nem késhet, mely Európában valóban *proverbiális* lett) a muszkákkal tökéletesen kibékülni és szolid szövetségeseket szerezni, melyeknek tökéletes híjával szűkölködik Felséged mostanság. Mikor aztán mindezen óhajtványok *zur Wahrheit werden*, annyira redukálhatjuk a szuronyos hadat, hogy az adónak felemelése és ily tetemes meggazdálkodások következtében aránylag rövid idő alatt a mi dicső császárunk bankócédulaügyeit is megnyugtató állásba hozandjuk.

Ha külpolitikánk nem volna egy kis zavarban (miről én tulajdonképp nem tehetek, mert hiszen én csak belminiszter vagyok, és küldolgok körül csak jóakaratom bebizonyítására sántikálok néha-néha), akkor tüstént legjobb rendben lehetnénk mindenben, mert Neu-Östreichnek sokszínű, de most egy kaptára verendő népei, a magyarokat nem véve ki, hála Isten, már mind kellőleg meg vannak pacifikálva, úgyhogy belellenség végett de egyetlenegy katonára sem volna többé szükségünk, éspedig nem azért, mert tizennégy ezred zsandár fénylik világos bölcsen Felségednek nagy hasznára, mivel (tudja Isten, miért, én nem *capiál*hatom) ezen institúció, minden előleges mély

kombináció dacára, éppen meg nem felel céljának, és minket már úgyszólván zsenírozni kezd, mert a mi kombináló tehetségünkre erős homályt vet és ekképp *per analyse* egész kormányzói kapacitásunkra igen fájdalmas csorbát üt; hanem azért nem szükséges belcsend végett de egyetlenegy zsinóros vagy zsinórtalan *Waffenrock* is, mert az egész ország, némi haszontalan betyárokat kivéve, kik nemigen bánják, ha fel is akasztják, mert mint állítják az impertinensek, náluknál jobb és becsesebb embert is akasztottak fel már akárhányat Felséged atyáskodása óta, az egész ország, mondom, annyira van terrorizálva, miképp senki de moccanni sem mer.

Én sokat búvárkodtam (mikor még az *aula* volt azon mező, melyet gazdálkodás végett árendába akartam venni) az első francia revolúció szövevényeiben, és ezen foglalatosság közt mindenféle státuserőket egymáshoz hasonlítván és ponderálván, azon konklúzióra jutottam, hogy olcsóbb és mégis hathatósabb kormányzási erő nem létez, mint a terror.

És tulajdonképp ez oka, miért tanácsoltam én Felségednek minden eljárásában, hogy sohase fárassza drága eszét mindenféle haszontalan *faxni*val, de írja tétova nélkül minden zászlójára e szócskát „terrorizmus", és sokkal biztosabban ér célt, mint ha népeinek szeretetét és megbecsülését akarná kivívni, mi felette nehéz, mire sok idő kell, és mi a lehető legnagyobb fecsérlés, mert ha a cél ez, akkor nem szabad sokat adóztatni, de éppen ellenkezőleg, igen sokat kell adni; midőn azon szisztéma, melyet én rekommendáltam és rekommendálok folytatólag, rövid pört csinál, és tulajdonképp semmibe sem telik, mert egy nagy országnak *budget*-jére nézve fapózna, vasszeg és kenderkötél, bármily nagy mennyiségben kívántatik is meg, éppen annyi, mint semmi. *Ce n'est pas un objet.*

Ha három oly semmirekellő gazember, így okoskodám, mint Marat, Danton és Robespierre, terrorizmus által nemcsak Párizs annyira népes városát, nemcsak huszonötmillió *gallus*t (és éppen nem *cantans*-t, de erősen *pugnans*-t), továbbá nemcsak a hatalmasan felfegyverkezett szövetségeseket Ferdinánd braunschweigi herceg kommandója alatt a gránicon, de még magát a *legitimus* XVI. Lajos királyt, Marie Antoniette-tel, nagy

Mária Terézia ezen gyönyörű szőke leányával, sőt még a kis *dauphin*nel is együtt, meg nem szűnő sakkban tudta tartani, és Franciaországot legalább abban megmentette, hogy ezen szerencsétlen ország, melyet most III. Napoléon uzurpál, nem jutott porosz és osztrák kézbe (mi egyébiránt nem lett volna kárára, mit Czartoryski herceg és többek, tudom, készek minden pillanatban, ha kívántatik, még esküvel is bebizonyítni), ha, mondom, oly három nemtelen *roturier*, mint az érintett *triumvirátus*, melynek ketteje efölött még legnagyobb *poltron* is volt, ily óriási hatalmat tudott magának arrogálni, éspedig egészen ingyen, mert azon pénz, mely kormányzatukra felhasználtatott, nem volt övék, mert azt vagy lopták, vagy azon intencióval vették kölcsön, hogy soha vissza nem fizetik, ha ily kimondhatlan csudát három minden rang és titulus nélküli igen közönséges egyéniség végbe tudott vinni, ugyan minek tulajdoníthatni azt? Semmi egyébnek (mert Isten által inspirálva csakugyan nem lehettek), mint felvett szisztémájuk legalább *pour le moment et pour l'occasion* felette helyes és célszerű voltának.

Mármost, kérdem, ha ezen szisztéma három minden tekintetben csúf egyénektől kezelve mégis oly óriási csudákat tudott véghezvinni, melyen bámulni még most sem fáradt ki az emberiség, ugyan nem kézzelfogható-e, hogy ezen szisztémának igen helyesnek kell lenni, mert nagyon *efficax* és különösen olcsó is, és hogy ennélfogva ha *ex dei gratia* fejedelem választja azt kormányzási eljárásának, ki teli van lovagiassággal és bátorsággal, ki *Wertpapier*ral betakarhatná legalábbis az egész Vojvodinát a Temesi bánátussal együtt, ki majdnem egész milliom katonákkal és *beamter*ekkel szabadon diszponálhat és ekképp elégséges segítői vannak, és ki mindemellett igen jószívű, nyájas és lereszkedő tünemény: akkor az ily szisztéma, ha az következetesen folytattatik, oly rezultátumot kénytelen maga után vonni és oly váratlan dolgokat fejteni ki okvetlen, miket a legbölcsebb *Rechnungs*- vagy *Hofrat* sem képes előre kikalkulálni; mindenesetre azonban a felhozott *triumvirátus successusa* szerint algebrai törvényekhez képest úgy fogja egész Európát, kivált Muszkaországot bak szarvába hajtani, valamint a kérkedő Piemont is tüstént remegni kezdett és, tudom, kínjában – bármeny-

nyire kacag is – rég megbánta szemtelenségét, mikor Felséged csak egy ujjával fenyegette azt, mi valóban éppen oly mulatságos volt, mint mikor impertinens kis kanapéebecske farkát behúzza, midőn meglátja az orosz – vagy mit is mondok, mikor meglátja a *tigre royal*t.

A pók, mint mesélik, a legédesebb virágból is mérget szív, míg a dolgos méh mindenben mézet tud találni. Nekem, minden szerénységem dacára, azt hiszem, jogom van *praetendál*ni, hogy engem mindenki dolgos méhnek tartson, én legalább, ha izolálva is, így hízelkedek magamnak. Legelsőben is, mert egész nap dolgozok, pedig tentával, mely teli van cukorral, és aztán, mert új, nagy és drága hazánknak hasznára képes voltam még oly mérges gazból is, mint Marat & *Co.* ügyes méhként mézet kiszivattyúzni. *Gelt, freundlicher Leser, nicht wahr? das kann nicht jeder!*

S ugyanis eddigelé mindenki azon hiedelemben volt, hogy oly szörnyeket, mint amilyenek voltak az érintett három irgalmatlan vérszopók, kik valóban elundokíták a teremtést, egyedül mint *abschreckendes Beispiel* használhat a jó vagy jóra fordulni akaró emberfia. Igen, így hitték; de egészen hibásan, mert, teszem, valamint a legszemtelenebb útonállónak jó és igen haszonvehető fegyvere lehet, valamint a legszívtelenebb gyilkos tán gyönyörű kronométert visel zsebében, melyet kár volna fel nem húzni, miután őt felhúzták, valamint egy infámis felségsértőnek *primae classis* földű jószágai lehetnek, melyeket nagy otrombaság volna fel nem szántani stb. és annak jövedelmét húzni, valamint végre a legrosszabb szagú tőzsérnek igen jó szakácsa lehet, kit vendég képében kellőleg fel nem használni igazi otrombaság stemplijét viselné, úgy szinte kimondhatlan butaság lett volna Robespierre-nek kormányzási szisztémáját, mely oly olcsó, noha kimondhatlan *ausgiebig*, nem követni és valjon miért? Ó, kimondhatlan abszurdum, mert ezen utálatos teremtés vérszopó jakobinus volt, kinek Ferenc császár uralkodása alatt még nevét sem lehetett veszély és *salva venia* nélkül kimondani!

Igen, Felséged a boldog hercegtől átvéve ezen szisztémát követte máig és fogja követni ezentúl is, nem kétlem, ha ti. erre

annyi *nervus*a és annyi energiája van, mint tagadhatlanul volt Robespierre-nek, ki soha egy cseppet sem tétovázott, mikor más fejéről volt szó, míg, igaz, saját fejét nagy félénken nemegyszer dugta el, míg aztán drágalátos személyét is nyaktilóba kelepcézte a fátum és a háládatos francia nép szeretete. Felséged azonban minden alkalommal annyi bátorságot és annyi lélekjelenlétet mutatott, miképp, tudom, Felséged tétovázni nem fog; de megtörhetlenül folytatja a felvett és a már úgyszólván megcsontosított terrorisztikai kormány módját.

Egyébiránt szerencsém van Felségednek alázattal jelenthetni, hogy Felséged kormányzási szisztémáját többé meg nem változtathatja, ha erre tán kedve volna is; de szükségképp meg kell maradnia a felvett véres vágásban, hahogy a közbirodalmat, sőt az egész dinasztiát saját becses császári személyével együtt kockára állítni nem akarja.

Machiavelli, kitűl Felséged még igen sokat tanulhatna (noha Machiavelli is nagy előmeneteket tehetne Felséged iskolájában, *et c'est l'avantage des beaux esprits et des âmes élévées:* egyik tanul másiktól, egyik javul másikon), Machiavelli ezen *axiómát* állítja fel, melyet újabb időkben lelkes Lamartine is valamelyik cifra virágú munkájában felmelegít: „A földi világnak minden búja abból ered, hogy azok, kik a nemzetek élén állnak, vagy nem eléggé jók, vagy nem eléggé rosszak." Mi más szavakkal annyit jelent, hogy egyedül az kormányozhatja a népeket sikerrel, kit vagy minden határon túl szeretnek, vagy kitűl minden határon túl remegnek és eliszonyodnak.

Több évvel ezelőtt, mikor Montesquieu-nek kormányzási disztinkcióit fontolgatám, és még nem voltam magamban tisztában, melyik kormányzási rendszer volna helyesebb, valami filantróp bárót tapasztaltam bizonyos alkalomkor, mikor ő két, Angliából megérkezett paripáját föld alatti istállójukba akará indítni, melybe lelépni nem volt kedvük, mert ilyféle mélyebbecske lakhoz nem voltak szokva. Több óráig édesgette őket a báró zabbal, és a lovak lefelé nyújtották ugyan nyakukat, egy lábbal előre is léptek, úgyhogy elérték a rostát, és abból mindig elcsíptek jó sok abrakot, de lelépni teljességgel nem akartak.

A báró mindig újra és újra töltögette a rostát, béketűrésében már egy kissé lankadva, mikor egy ott álló és ezen filantrópiai komédiát *contempláló* fiáker, különös veres orral (mi bizonyos pontig bizonyságul szolgálhatott, hogy tudományának nagy részét ser- és borházakban szedegette fel) ezen *exclamatió*ra fakadott: *„Euer Gnaden, i'bring's glei abi."* Mely *praetensió*n a báró nagyon bámult, de még jobban csudálta, midőn észrevette, hogy fél minuta alatt mind a két ló kellő helyén volt a mélyben és egészen *zufrieden:* és egyedül egy kibontott ostornak következtében. Mit nem tanulhat ezen egyszerű tényből bölcs fejedelem!

Felséged maga nagy hírű vadász, hiszen még Gérard-ral, az oroszlányhőssel is megbarátkozott, és ekképp igen jól tudhatja, mily különbség van azon két vizsla közt, melynek egyikét szelídséggel, másikát *par force* tanították ki. Az elsőt úgyszólván mindenre kérni kell, midőn a másiknak parancsolni lehet.

Felségedet, méltóztassék elhinni, családi tagjain, nagylelkű anyján, személyemen és gróf Grünne Károly őkocsisságán kívül minden bizonnyal senki sem szereti. Felséged ehhez képest Machiavellinek most érintett eldönthetlen *axiómá*jánál fogva népeit szeretetük következtében nem kormányozhatja, és eszerint, mint fentebb érintém, nem uralhatja azokat másképp, ha lábairúl nem akar döntetni, mint eddigi szisztémája szerint, ti. terrorizmus által; mert Felséged tán csak nincs azon vélekedésben, hogy e két szisztémát kombinálni lehetne, ti. hogy azon urat szeretni is lehessen, ki kínzásra oly hajlandó és ki embervértűl szaglik? Ily érzésre csak kutya képes, ha igaz, mely néha legkegyetlenebb urát is szereti, mennyire eb ti. szeretni képes; de nemzet az ily érzéseket legfeljebb hazudni fogja, de keblében viselni soha, egyesek tán igen, mert tagadhatlanul van oly emberi tojás is, mely kutyának tökéletesen beillik. Vagy azt hiszi Felséged, hogy az ő császárjukat szeretik az ő népei, és kivált a magyarok? Nem, ily illúziókban nem lehet az én pozitív jellemű császárom. Ez pláne nevetséges volna! Ennél, remélem, Felségednek mégis több esze van! Nem mondhatom, e tekintetben mennyit és mily jóízűen kacagtam a hosszú bajszú bolondon, Haynau tábornok őbakóságán, ki *bona fide* azon édes

hallucinációban álmodozott, a pompás szamár, hogy őt a magyar szereti, és Európa, mint valami Bayard-féle leventét, magasztalja!

Felséges Uram, másokat megcsalni bűn, de saját magát megcsalni ostobaság; politikában pedig a bűn sokkal kisebb bűn, mint az ostobaság, mit már Talleyrand megmutatott, mikor az Enghien hercegnek Napóleon általi meggyilkolását nemcsak bűnnek, de hibának is nevezte, és azáltal körülbelül azt akarta mondani, hogy a bűnt el lehetett volna nézni, de a hiba megbocsáthatlan és előbb-utóbb, de elvégre minden bizonnyal boszszút fejt ki.

Azon kis tréfárúl tán hallott Felséged valamit, melyhez képest a magyarok közt a kisdedeket, melyek még tisztán gondolkozni nem tudnak, a szeretet közti különbséggel hozzák zavarba és hozzájuk ily kérdést intéznek: „mondjad, kedvesem, miképp szeretsz engem, valjon úgy-e, mint galamb a búzát vagy kecske a kést?" mire sok kis kezdő nem tudja, tüstént mit feleljen, mert még puha velejénél fogva szaporán nem bírja disztingválni, mily esszenciális különbség van a két szeretetnek neme közt.

Már Felségednek régóta benőtt koponyája, és azért remélem (mert, mint mondám, nincs nagyobb abszurdum, mint magát megcsalni), hogy mindazon demonstrációkban, melyeket legújabb időkben Felségednek elfogadására vagy inkább Európának elcsábítására a magyarok által elkomédiáztattunk, Felséged nem lát másnemű szeretetet, mint amilyennel a kecske viseltetik a kés iránt, minél *Neu-Östreich* felépítése ügyében nekünk nem is kell egyéb; mert mi a magyarban inkább szeretünk látni kecskét, mely a császári bicsaktúl és megbicsaklástúl iszonyodik, mint nyalánk és torkos galambot, mely *impertinenter* a császár kezeiből kiszedné a búzát stb. stb.

Vagy azt hiszi Felséged, majd idővel fogják tán szeretni Felségedet a magyarok, mikor a régibb generáció kihal, és az ifjabb nemzedék érdek, szokás, idő, kulcs, kereszt, udvari fény stb. stb. által egybeolvad a közbirodalommal? Én ezt nem hihetem, mert noha a magyar a világnak tán minden emberi *speciese* közt a legkevésbé bosszúálló, azért mégis vannak némi sérelmek,

melyeket nemzet, ha nem oltanak benne el minden érzést, soha nem felejthet el.

Azt, hogy Felséged mint bitorló oly irgalmatlanul kivégeztetett és oly kimondhatlan nyomorúságba döntött százezreket, sőt milliókat, ezt megbocsáthatná a nemzet, mert elvérzett és nyomorúságban kihalt hazafiait szent mártíroknak tartja, melyeknek eltávozott lelke az élőknek lelkületét tisztítni, szilárdítni, istenesíteni fogja. Azt, hogy a halálnak legundokabb neme által bepiszkolta Felséged az egész nemzetet, még ezt is megbocsáthatja, mert valamint a legszebb rendet, legszebb címet is lemoslékozza egyetlenegy erkölcsi büdös, ki azzal ékesítve, felruházva van, szinte úgy elveszti idővel a legszégyentelibb büntetés is rossz szagát, ha tiszta erényű egyént sújtott az, mint az akasztófa sem fog sütni undok bélyeget nemsokára senkire is, mert oly sok nemcsak ártatlan, de érdemdús magyar hazafi függés által volt büntetve lelki függetlenségéért. Hogy Felséged minden magyart kirekesztett tanácsából, és az országnak legjelesebb fiait is csak alig vagy ellenkező indulattal, sőt utálattal hallgatja ki, de ehelyett, mint éretlen iskolás vagy szenvedélyteli asszony, csak azokra figyel, kik kevélységének hízelegnek, és még csak azt sem tudja, hogy ha a világ hátán valakinek nem szabad a *primae informationis* bűnébe esni, az bizonyosan nemzeti főnök, kinek legszentebb kötelessége minden módon velejébe vésni e következő igazsági törvényt *„audiatur et altera pars"*: ezt is megbocsáthatja Felségednek a magyar nemzet; mert tisztán látja, mily felszínes, *inept* és *incapax* kezekben van a közbirodalmi gyeplő mostanság, és előre tudja, hogy valamint nem mert Felséged mást küldeni a moszkvai koronázáshoz, mint magyart, mert mást alkalmasint kifütyültek és tán még le is köptek volna; valamint jónak találta Lombardiában öccse mellé magyart állítni, mert osztrákot ott nem szenvedhetnek; valamint tanácsosnak tartja londoni és pétervári követségeit magyarok által ellátni, kiket mint magyarokat nagyon kedvelnek, mint osztrák diplomatákat csak tűrnek, szintúgy bizonyosan megjön az idő, mikor majd erősebben fog sütni a napnak világa, és a sok vér*ciment*tel készült *Neu-Östreich*-féle sütemény irgalmatlan büdösséggel fogja Felségednek csak tömjénhez

szokott és ekképp egészen elkényeztetett orrát megütni. Mikoron Felséged, ha kimondhatlan fejessége nem tartja vég nélküli vakságban, és elbukása nincs az Istenektől már a nagykönyvbe írva, bizonyosan a magyarok felé fog fordulni és átlátandja, hogy még a magyar kis *remanentiá*ban is több gyakorlati státustudomány és mélyebb kombinációi tehetség van, mint azon teoretikus tudományosokban, kik ma tartják Felségedet elszigetelve minden bátran szóló egyéntől, nehogy végképp saját szemeivel lásson, és kik tanultak ugyan vajmi sokat, de semmit kellőleg nem *digerál*tak, és soha nem gyakorolhatták magukat független gondolkozásban. Azt hogy Felséged Magyarországot elrongyosította, és mint mondják, volt nevelőjének megjutalmazására – mit tagadhatlanul erősen megérdemlett – a Vojvodinát megszülte, ezt is megbocsáthatják a magyarok, mert hiszen ezen Machiavelli-viszketeggel inkább Felségedet büntették, mint a magyarokat, mert valamint erősebben összeforr a csont ott, hol eltört, szintúgy fog a Vojvodina erősebben egybeforrni Magyarországgal, mint bár valaha azelőtt. Mindezt megbocsáthatja Felségednek a magyar, részint felejtheti. Egy fullánkot azonban soha nem fogja a magyarnak kebléből kihúzni semmi is, azon fullánkot ti., melyet Felséged azáltal ütött a magyar nemzetnek szívébe, becsületébe, lelkébe, hogy a magyarokat arra kényszerítette, mikor utolsó alkalommal bemutatta császárnéjának Magyarországnak kies vidékeit (?!?), hogy mind a most említett egekbekiáltó indignitások dacára még köszönő, bókoló, kézcsókoló komédiát is eljátsszon a világ előtt, tökéletes saját maga lealázására. Mert noha igen nagy bámulatra méltó is azon szent, kit midőn jobb oldalrúl vágják pofon, hasonló felvigasztalásra bal pofáját nyújtja, és mikor az is kikapta illetékét, nagy háladattal kezet nyal, azért ilyféle szentség egész nemzet által gyakorolva oly bélyeg, mely undokabb, mint ha valakinek akasztófát sütnének homlokára; mert ennek nyomát rövid emberi életidő eltörli, midőn ily kimondhatlan gyalázat *signum*a alatt nemzet századokon keresztül eped, kínlódik, csakhogy kétségbe nem esik.

A hasonlóul kegyetlen muszka cár, Iván, nyársra húzatta Szulkovszkij herceget, és midőn (közel állván hozzá, miképp

kínjain legeltesse szemeit) a hercegnek esedező remegése érinté hallását, kegyeskednék hozzá kissé közelébb állni, mert még valami gráciát óhajtana kikoldulni, és a cár, hízván azon gondolattúl, hogy a nyárson kínlódót még erkölcsileg is megtörte volna, nagy kevélységgel közelít áldozatához, ki azonban nem kér semmit, de legott szemei közé köp és kiadja lelkét. A cár pedig életben marad ugyan, de azon pök, melyet képéről nem bír lemosni, levakarni, leégetni, őt meg nem szűnőleg irgalmatlanabbul bökdösi, szúrja, kínozza, mint amennyi fájdalmat okozott azon nyárs, mely Szulkovszkij hercegnek testét ugyan meggyilkolta, de lelkületén nem fogott és azt megtörni nem bírta.

Felséged soha a dolgok mélyébe nem hat, és ekképp azt hiszi, hogy amögött, mi nem egyéb, mint vászonra vagy deszkára pingált kép, van is valami, és ekképp elvégre úgy fog járni, mint azon derék stájer fiú, ki egy mesterileg vászonra festett gyönyörű leányzóba szeretett és őt egyszer *du côté opposé* is bámulni akarván, megfordítá a képet, és nagy bosszúságára azt vette észre, hogy ott nincs semmi, sík vásznon kívül.

Higgye el Felséged, a magyaroknak nagy része úgy érez *alta mente repostum*, mint a felhozott nyársra húzott herceg, és ha ilyféle *satisfactiót* nem vett még egyetlenegy is magának, annak oka az, hogy még senkit sem húzatott karóra Felséged, és ők azt hiszik (mert sokszor megfordulnak a szerepek a világon), hogy erre még alkalmasabb idő fogna jönni, mikor majd Felséged kerülhetne nem ugyan nyársra, mert Felséged vajmi kemény és rossz bűzű pecsenye volna, de valami alkalmatlan kelepcébe, mikor aztán könnyebben és kényelmesebben végbe lehetne vinni ezen őszinte szívből eredő privát és nemzetszereteti demonstrációt.

A publikum sehol nem szeret sokat gondolkozni, és eszerint most legnagyobb része a magyarnak nem tudja, de nem is sejti, mily gyalázatos és lepökésre méltó komédiát játszattunk vele el, én és báró Hauer, mikor ráparancsoltunk, hogy Felségedet a hálaadatnak minden jeleivel fogadják mindenütt. Parancsolatunk ugyan nem volt egyenes (mint általjában semmi nem egyenes, mi *officiná*inkban készül, éspedig mert mindenben a

nagy természetet iparkodunk, mennyire csak lehet, utánozni, az egész nagy teremtésben pedig nem vehetni bár csak egyhüvelknyi egyenes lineát is észre, és efölött a híres Hogarth is, ki ha ma élne, tudom, huszárjaimnak nem egyikét adná át a jövendőnek, Hogarth is azt állítá, hogy a szépségnek lineája nem az egyenes, de a görbe, és mi több, a derék kínaiak nem használnak egyenes lineákat, hanem girbegörbéket, és ezáltal adnak mindennek, mit készítenek, annyi csínt, kecsességet és annyi változékonyságot), hát, mondom, mi nem adtuk az efféle parancsokat egyenes szavakkal ki, mert ez minket kivált a külföld előtt igen kompromittálhatott volna, de oly *ambigue* frázisokkal parancsoltunk, mint amilyenekkel szoktuk gyermekeket valamire felhívni, kiknek szabad jóakaratjukkal kívánnak paradírozni a professzor urak. És Felséged maga tapasztalhatta (mert persze alig vonta ki magát valaki a festivitásokból, éspedig mivel nem merte, minthogy ezer módot adott kezünkbe Felségednek *oktrojírozott constitutió*ja, mely után az osztráki népek annyira óhajtoztak, hogy azokat minden módon agyonszekírozhatjuk, kik nem elég eszesek orákulumféle szavainkat a mi kívánságunkhoz képest magyarázni és végbehajtani), Felséged, mondom, maga tapasztalhatta, rövid idő alatt mily jó komédiások lettek a magyarok (és ez persze az én s kivált báró Stephan Hauernek érdeme), mert hiszen mindenütt úgy kiabáltak, jubilíroztak, nyargaltak és császárkodtak, miszerint mindenki, ki nem tudta, hogy ezen festett kép alatt nincs semmi is, rá mert volna esküdni, hogy mindezen *parfaitement* eljátszott demonstráció a szívnek és léleknek legmélyebb pincéjéből merült ki, mint valami természetes, el nem mesterkélt, el nem romlott, valóságos, *genuin* tokaji, sőt grinzingi esszencia. Legnagyobb része, mondom, a komédiásoknak nem is sejdítette és alkalmasint ma sem sejti, mily megvetésre méltó bohózatban figuráltattuk őket, sőt nem egy bécsi magyar az egészet igen mulatságosnak és valódi *jux*nak is tartotta. Azoknak legtöbbje, kiket Felséged megpántlikázni, megkulcsozni, meggrófozni, vagy anélkül, hogy a nagyközönség tudná, meg*wertpapier*ozni méltóztatott, teli van háládattal, és elvesztett alkotmányért, nemzetiségért s önállásért tökéletes pótlékot talál az új és olyannyira nagybecsű *acqui-*

*situm*okban; sőt a bécsi kellemeket mint a lehető legízletesb, legtisztább és legméltóbb emberi javakat *con amore savouirozván*, még azon édes hiedelemben is van, *daß er eigentlich einen vortrefflichen Hansl gemacht hat.*

A puskapor számos évekig tökéletes nyugalomban vesztegel, és kinek e tekintetben nincs tudomása, távolról sem sejtheti, mily óriási erő lappang ezen oly ártatlannak látszó fekete porban. Igen, de a legkisebb szikra is elég azt legirgalmatlanabb kitörésre fellobbantani.

Bizonyos, már most elhunyt szerencsétlen gróf a magyar Akadémiához irányzott egyik mondóját – ha nem csalatkozom – azzal végzé, hogy a nemzeti tudós társaság tökéletesen megfelelt volna céljának, ha nem is visz végbe egyebet, mint ha egyetlenegy kis szót akceptáltat a magyar nemzettel, mely szó eddigelé nem találtatott (vagy legalább nem talált elég méltánylást) a magyar „miképp teendők" szótárában. Akkor senki sem figyelt ezen felszínesnek látszó konklúzióra, sőt nem egy még bosszankodott is, miképp ajánlhatni erőtől pezsgő nemzetnek *ildom*ot, mert hiszen ez volt azon szó, melyrül tett említést a gróf. Ezen akkor éppen nem méltánylott figyelmeztetés azonban egészen el nem hangzott, de vannak, kik arra még emlékeznek, és most tökéletesen átlátják, hogy kár volt azt már előbb is nem alkalmazni, mert vajmi talpraesetten mondja Goethe: *der Kluge überholt sie alle* stb. Ámde *mieux tard que jamais*, és ennélfogva ezen szócskát a magyarok már ezentúl nem lökik ki eljárásuk modorából.

Magyarországban igen sok tudatlan van, másrészről azonban találkoznak olyanok is, kiknek egy és más nem egészen ismeretlen. Így például vannak, kik azon tudomásra is jutottak, hogy bizonyos Aristippos görög filozófus (de nem újgörög-, hanem ógörögországi) bizonyos Platónnak, ki hasonlólag görög bölcs volt, azon észrevételére, miképp térdelhetne kegyetlen Dionysios előtt, habár valakinek életéért is esedezne, így válaszolt: „mit tehetek én arrúl, ha ezen zsarnoknak fülei sarkán függnek".

Ezen három képet összeállítván, ti. a puskapor, akadémiai beszéd és Aristippos-félét, nem egy azok közül, kiket Felséged

kipántlikázni méltóztatott, higgye el Felséged, *Leopoldi*jának, melyet mellére függesztett Felséged, belsejében egy cseppet sem örül, és ha örül, csak azért örül, mert kénytelen átlátni, hogy *caeteris paribus* mégis kellemesebb, ha valakire pántlikát függesztenek, mint ha valakit valahová felpántlikáznak, de más okból bizonyosan nem örvend. Mert csak kevéssel ezelőtt valódi megbántásnak vette volna, ha őt *Leopoldi*val kínálják meg, mely legalább Magyarországban senkinek nem kellett, és azáltal, mert újabb időkben igen bőven osztogatták, természet szerint nem emelkedett becse, mert a gyémánt is csak azért oly drága, mert oly ritka; de egyedül annak következtében lett *akceptábilis*sá, mert Felségednek veres pántlikás rendjét még aljasabbnak tartják, és ekképp éppen úgy kedvelik a *Leopoldi*t most, mint valami várban is *im Belagerungszustand comparative* vajmi jóízűen eszik meg a paripahúst, ha romlott, rossz szagú veresrépát, macskákat, patkányokat stb. stb. osztogatnak elédelül a vitézek közt.

Egyetlenegy, ki így érez – éspedig több van egynél – vagy, ki tudja, tán ezen most írt sor adott alkalommal elég arra, Felséges Uram, minden magyart úgy fellobbantani, mint szikra fellobbantja a puskaport, mikor mindazok, kik legerősebben járták a csárdást és császárkodva legnagyobb *enthuziazmus*sal rúgták maguk alatt fel a port, és mindazok, kik Bécsben legmélyebben bókoltak Felségednek az udvari és kamarai élvezetekben stb., azok fogják magukat leginkább szégyenleni, hogy minden emberi méltóságból annyira ki hagyták magukat bolondoztatni, miképp csak észre sem vették, hogy az, kinek kezeit nagy édesen csókolták, nyalták, nem volt egyéb, mint nemzeti hóhérjuk, ki őket Európának elvakítására politikai célok végett derekasan megkomédiáztatta és az egész nemzetet a külföldnek megvetésére pellengérre állítá, és azzal csúf játékot játszott, mi, legalább magyarnak, legszentebb, ti. hazaszeretet és nemzetiség. Kit pedig a szégyenpadra állítnak, és kinek fülében meg nem szűnőleg dúdol ezen kellemetes melódia: „megcsaltak", az soha, míg él és csak kisujját is bírja mozdítani, többé megbocsátni nem fog.

[47. FERENC JÓZSEF, A BÊTE NOIRE]

[BACH:] Valamint Felséged, úgy én is a kormányzásnak elején nemigen értettem dolgomhoz, és így vannak némiek, miket alkalmasint másképp művelnénk, ha ismét azon napokra léphetnénk vissza, mikor a magyarnak eltemetéséhez és *Neu-Östreich* felépítéséhez kezdettünk.

Felséged, nem kétlem, tapasztalásból tudja, mit nem vihet végbe az angol telivér rókavadász kutya, vagy jobban mondva, az ily ebekből komponált *„meute"*, ha az kellőleg *assortíroz*va és kitanítva van. Ily *meute*-tel, melynek fő kvalitása az, hogy egyik tagja se legyen sebesebb vagy lassabb a másiknál, de mindnyája úgyszólván szoros glédában kergesse azon állatot, melyre indíttatik; ily *meute*-tel, mint tapasztalt *foxhunter*ek *praetendál*ják, nincs teremtés, melyet meg ne lehetne győzni, például farkast, tigrist, oroszlánt, sőt tán még elefántot is. És ez igen hihető, mert ha magyar közmondás szerint igaz az, hogy sok lúd farkast győz, kérdem, miért nem dönthetné sok kutya elvégre az elefántot is lábairól? Igen, de mi itt a fő kellék, a *conditio sine qua non?* Az, hogy tökéletesen ki legyen tanítva a *meute*. És ezen oktatásnak valjon mi a filozófiája, vagy (mert csak igazi kutyákról van szó) mi ezen kitanításnak csínja-bínja? Az, hogy a kutyákat rettegés és szeretet közé kell állítani.

Napóleon, az egykori konzul és későbbi császár, mily nagy dolgokat vitt végbe! Éspedig legfőképp azáltal, hogy egyrészről igen-igen erősen tudott fogat vicsorítni, de rendszerint csak vicsorítni, mert éppen nem lévén kegyetlen természetű, csak vajmi ritkán harapott, másrészről azonban kitűnően generózus és bőkezű volt, mihez képest milliókkal, sőt koronákkal jutalmazta hű segédeit. Voltak egyes tábornokok, kik másfél millió frank évenkinti jövedelem ajándékkal fénylettek, azon kívül, mit *propria industria* szerezni vagy kispekulálni tudtak. Büntetés és jutalom! Ez azon két faktor, mely az embereket kellő mozgásba hozza. Már Napóleon e tekintetben abban hibázott, hogy a jutalmat *disproportionate* igenis magasra szabta, a másik bunkót azonban nem használta eléggé, és ez is elbuktának egyik fő oka, mert a várható büntetés sokkal erősebben hajtja az élő és érző

lényeket, mint a remélhető jutalom; és efölött százszorta olcsóbb is, mit státusfőnek nem szabad felejteni, mert *„l'oeconomie avant tout"!* És e tekintetben örömmel mondhatni, Felséged nem felejtette el fejedelmi tisztét, mert Felséged, valamint Napóleon, de sokkal takarékosabban, szintén büntetést és jutalmat használ jobbágyainak *„vorwärts"* buzdítására. Csakhogy Felségednél a bunkó a *regens idea*, a jutalom ellenben egyedül *accessorium;* mert a börtönzés, számkivetés és kötél átellenében, meg kell vallani, nem különös *contrapondium* az *„allerhöchste Zufriedenheit"*, vagy legfeljebb egy *taxfrei* kulcs, pántlika vagy titulus. De ez nem tesz semmit, mert itt nincs *contrapondium*rúl szó; hanem egyedül arrúl, hogy az illetők „jól húzzanak", mire, mint a tapasztalás minden kétségen túl állítja, sokkal erősebben sürget a korbács, mint a zab. És, kevés szavakkal, ez valódi oka, öreg Napóleon már régóta miért bukott, Felséged pedig még nem.

A rossz nyelvek azonban azt mondják: Felséged azon okbúl, hogy büntetési *contrapondium*a, ti. a jutalom valódi irónia, tán elveszthetné *aequilibrium*át. Mert hiszen eddigelé senkinek nem adott többet, mint Haynaunak négyszázezer forintot a magyar nemzetnek lesújtásáért és Jellačićnak a horvát nemzet meggyilkolásáért szinte csak négyszázezer forintot, ami öttel számítva húszezer frt évenkinti *rente*, mi, meg kell vallani, a két jeles szereplőknek dicséretére, oly *„billig"* volt, hogy olcsóbb nemzeti banditákat senki nem lehetett volna képes kialkudni. Bizonyos lelkes plébánosnak, mint Felséged hű és mindent észrevevő népei úton-útfélen hirdetik, kinél Felséged szárcsavadászat alkalmával nappalozott és éjjelezett, eltávoztakor három aranyat ajándékozott. Felséged nem gondolhatja, mennyire indignálva volt a vén, igen jó birtokú imodár ezen „borravalón"; hanem csak azért, mert ő is egy bolond magyar ember, ki a becsületet sokkal magasabbra állítja, mint az aranyat, és *impertinenter* földhöz is vágta a császári aranybányának ezen kiáradását, és most Felségedet egyenesen megveti, mert tisztán látja, mily alacsony vélekedése van Felségednek az emberekrűl általjában véve, midőn másrészrűl *communitás*ában tartózkodó nem egy lakos, kivált a boltos csudálja a plébánost, de még jobban

Felségedet. Az elsőt, hogy nem tetette legott üveg alá a három fickót, *zum ewigen Angedenken an den beseeligenden Augenblick*, kegyelmes császáromat pedig mint *famóz* jó gazdát, ki meg tudja kímélni a pénzt. És felette sok közt ezen kis tény is kulcsul szolgál, mily nagyszabású lélek lakja Felségedet, és mennyire *grandióz* a lovagi Bayard császár mindenben!

*Aequilibrium*át tehát Felséged azért, hogy tulajdonképp csak büntet és nem jutalmaz (mert e tekintetben általában véve nem kedvelik az emberfiak a Hahnemann-féle szisztémát, és Felséged csak *homeopathice* jutalmaz), mondom, ezen kitűnő takarékosság végett Felséged még nem veszti el egyensúlyát, csak Európának *aequilibrium*a ne szenvedjen valami bukfencet. Ez pedig lehetetlen, míg gróf Buol áll a külügyek élén (kiről valaki azt állítá: *„jeder Zoll ein Diplomat"*, de senki nem állíthatja: *„jeder Zoll ein Mann"*), és míg Felséged negyvenmillió birkáinak igazi pásztora marad, ki nem kér, sem köszön, de komondorjaival és ostorával fenn tudja tartani tekintetét és parancsoló méltóságát.

Hanem tudja Felséged, miben hibáztunk és mit művelnénk másképp, ha újra kezdhetnénk? Abban hibáztunk, Felséges Uram, hogy szorosan nem követtük azon kormányzási példát, melynek az angol vadászkopók vannak alávetve, és ez az, mit most szintúgy praktikálnánk Felségednek hű jobbágyait tekintve, ha nem volna késő! Ugyanis, mint érintém, az ilyféle angol ebek rettegés és szeretet közé vannak állítva; de ez nem elég, hanem a fő dolog az, mily bámulatos *ingeniositás*sal van az kigondolva (nemde?), hogy ezen két indítási faktor nincs egy személyben koncentrálva, de egészen elkülönzött egyénekben rejlik, melyhez képest a *huntsman*, ki ezen kis státusban a főnököt képezi, mindent tesz, hogy őt a kutyák szeressék, *whipperin* viszont, mely egyéniség nagyobb csapatoknál többes számban is fordul elő, mindent elkövet a kutyáknak ijesztgetésére, hogy őket aztán, legnagyobb vonásokban festve, a *huntsman* soha nem veri őket, de ő az, ki nekiek enni ád, ki őket cirógatja és minden módon magához édesgeti, midőn a *whipperin* őket minduntalan leszidja, elrúgja, megkorbácsolja, de őket soha nem eteti, soha nem vakargatja, de velük betű szerint kutyául bánik, minek el-

múlhatlan következése az, hogy a *huntsman*t bolondul szeretik, a *whipperin*féle *specialitás*oktúl pedig irgalmatlanabbul rettegnek, és ők eszerint a két faktor közé úgy belé vannak kelepcézve, mihez képest, mint a magyar szokta mondani, velük nemcsak elefántot, de madarat is lehet fogatni? A szerepeknek ezen mély bölcsességű elkülönzésére az angol *foxhunter*ek nem tüstént, de csak idő jártával jöttek, mikor észrevették, hogy még a kutyák (noha igen ostobák) sem szeretik azt (gondolná-e az ember?), ki velük kegyetlenül bánik, és ők is *hyperloyális* és *hyper*hű jellemük dacára bizonyos *hypocrisiá*t fejtenek ki, mikor attúl függ ebédjük, ki velük kegyetlenül bánik. A dolog magában ugyan egyre megy, a *huntsman* vagy a *whipperin* veri-e őket, s kivált, mert a *subordinatus whipperin* soha nem mer ilyest cselekedni a *huntsman* parancsolatja nélkül vagy parancsa ellen, úgyhogy tulajdonképp közvetve ugyan, de mégis a *huntsman* korbácsolja őket. Ezt azonban a rövid eszű kutyák nem tudják kikombinálni és, mint mondom, mód nélkül szeretik, sőt *divinizál*ják az ő ügyesen szerető főurukat.

Ezen példát kellett volna követnünk, mert noha embereknek több eszük van, mint rókakopóknak, azért ilyféle misztifikációt rendszerint mégsem vesznek észre, ha ti. főparancsnokuk jól és folytonosan el tudja játszani a komédiát, mit az emberi évrajzok minden lapja bizonyít; mert hányszor panaszkodtak nemzetek már a rossz tanácsadók, semmirekellő miniszterek, *venális* tisztviselők ellen, midőn a fejedelmet, ki minderre nézve egyenesen kiadta a parancsolatokat, nemcsak azért nem vették gyanúba vajmi sokszor, mert féltek a fejedelemnek *inviolabilis* személyét érinteni, hanem mert *bona fide* azon hiedelemben voltak, hogy ő mindarrúl, mi őket bökdösi, mi nékiek fáj, semmit nem tud, és ő is martalékja alattvalói gazságának, miszerint őt legfeljebb gyengének és *superficialis* felfogásúnak tartották. Az ilyest a népek pedig nem gyűlölik, és ha jó szíve van vagy legalább ügyesen tetteti magát, hogy valóban bír is valami ilyessel, akkor még szeretik is, mint valóban szerették is például V. Ferdinándot, és nem azért, mert ő, mint mondják, mindent egyenesre hagyott, hanem mert valósággal jó és könyörületes szíve volt.

Felséged kormányzásának elején igen könnyen játszhatott volna oly szerepet, melyhez képest Felségedet mindenki szereti, ha ti. mindazon *odiosum*ok, mik történtek, ódiumát ügyesen másokra tolja, minden alkalommal legnagyobb nyájasságot fejt ki, mindenkit kihallgat, az embereket és nemzeteket megszánja, megbánja stb. stb. E tekintetben a véletlen is sokat segített. Mert eleinte mindenki azt hitte, Schwarzenberg Magyarországnak vámpírja, aztán Haynaut tartották a tulajdonképpeni molochnak, később én léptem a *diabolus rotae* szerepébe, mert senki távolrúl sem gondolhatta, hogy oly fiatal úr, mint Felséged, oly különös vérszopó lehessen; de mindenki azt hitte, Felséged még fiatal, tapasztalás nélkül jött a kormánygyeplőkhöz, rosszul van informálva, és ekképp legfeljebb nem valami kitűnő zseni, de szíve bizonyosan jó és egyébként derék, becsületes ember.

Midőn azonban gyanítani kezdették, sőt sok meghiúsított remények és meg nem szűnő *désappointment*-ok következtében észrevették, hogy tán mégis Felséged saját maga volna az, ki őket kínozná, akkor azon keleti parancsárok ötlöttek eszükbe, kik időröltésként néha-néha maguk kezelték a pallost. És e tekintetben, nem tagadhatni, Felséged oly szimptómákat árult el igen sok alkalommal, melyeknél fogva közhiedelemmé vált (és errúl most többé senki nem kételkedik), hogy Felséged is érez magában ilyféle ártatlan viszketeget, és eddigelé tán csak azért nem engedődzött ezen jó mulatságba, mert Magyarországban (azelőtt legalább) ily *festivitás*ok alkalmával bakó hiányát rendszerint cigány pótolta, és így efféle műtétel apostoli császárhoz nem illik; mihez képest ezen óráig csak azáltal szupponáltatta a jól felvigyázókkal, mily különös büntetési passziója van, hogy mindazokat, kik császári személyét megbántották, szemeivel méregeti, szúrogatja, haragtúl képe elbíborodik, és még azokkal is így bánik, kik már kiállották büntetési kínjaikat (mi valóban különös fejedelmi ráadás), sokaknak, kikkel nincs megelégedve, a közfigyelmet felhíván, demonstrációként hátat fordít (mit, igaz, nem egy éppen nem vesz büntetésül, mert képénél sokkal örömöstebb látja hátát, kivált ha azt igen távolrúl bámulhatná), és általjában véve minden mozdulata, szava és kité-

tele által csalhatlanul bebizonyítja, hogy szíve emberszeretetet nem ismer, valamint veleje embert mint embert, megbecsülni nem tud.

A gyenge, halandó emberi teremtés (és királyok sem egyebek) nem egyszerre lesz rossz, de lépcsőnként süllyed alá. Így például Cartouche, ki varrótűnek elcsípésével kezdette meg tolvajpályáját, jól megérdemlett keréken végezte azt. Ki élettavaszában macskát képes megkínozni, ha semmi sem riasztja fel lelkét, érett korában nemigen fog megilletődni embernyomorúságon. És szintígy fejedelem, ki fiatalságában nem tud irgalmazni, és legfeljebb cseppenként adja ki gráciáját, éltes korában, hahogy ilyest elér, és jóra nem fordul, bizonyosan oly szörnyeteg lesz, melyben egy nemes érzés sem támadhat többé, kivált ha kormányzási bajai feltornyosulnak; mert az emberi életnek tavasza rendszerint teli van szeretet-érzelmekkel, midőn a legjobb érett és vén ember keblében annyi keserűség fejlődik ki! Mihez képest *Neu-Östreich* népeinek és kivált a magyarnak vajmi kellemetes kilátása van a jövendőbe, mert Felséged nemsokára elmúlhatlanul oly kormányzási zavarokba fog esni, melyről most Felséged, valamint sok egyébként éleseszű individualitás, nem is álmodik, éspedig mert az újra kisütendő monarchiában nem egy *détail* meglehetős rendben van, sőt még nagy hírben fénylik is, de azért a mélyebben gondolkozót éppen oly kevéssé csalja meg, valamint a legcifrább gazdaság sem csábítja őt el (bármily mesterien legyenek is kezelve a részletek), ha tudja, hogy *deductis deducendis* a gazdaságnak fő célja, a tiszta jövedelem, el van hibázva.

Ha a rókavadászati kormányzást utánozzuk, és Felséged derék népeivel azon tempó szerint bánik, mint *huntsman* kutyáival, és nekünk, hű minisztereinek hagyja át a *whipperin*séget (magától értetődik, szoros parancsa alatt), akkor Felségedet szeretnék és minket gyűlölnének. Felségedről azt mondanák, mily szeretetreméltó lovagi császár, kár, hogy rossz tanácsadókra hallgat és nem saját kezeiben tartja a kormány gyeplőit; minket pedig gazembereknek, semmirekellőknek titulálnának, mit Felségedért szívesen eltűrnénk. Most egészen *inverse* áll a dolog. Most ki-ki azt mondja, bár hallgatna parancsárunk bár-

kire is, mert rosszabb tanácsot csakugyan senki sem adhat neki, mint saját maga. És mert a szerepek egészen felfordítva vannak, gondolná-e az ember: minket szeretnek és kelvelnek jobban (ámbár ez nemigen sokat akar mondani), mint Felségedet.

Faktumok ilyest legjobban bizonyítnak. Nem mi, Felségednek hű miniszterei, de még báró Hauer sem reprezentálja a magyaroknak meggyőződésében a *bête noire*-t (noha fekete báró Hauert határ nélkül gyűlölik), hanem egyenesen Felségednek apostoli szent személye, melyet *viribus unitissimis execrál*nak.

Libényi, ki nem volt nemes (mi elégségesen *refutál*ja azon *allgemeine* hazugságot, hogy csak a magyar nemesség gyűlöli Felségedet, de a parasztság nem), Libényi igen jól tudta disztingválni, hogy mely kútfőből merül ki Magyarországra nézve az átok, és nem rám, nem báró Hauerre irányozta kését, de – nemzeti szeretettűl feliszonyítva – Felségedet akarta meggyilkolni, mert tisztán Felségedben látta nemzetének gyilkosát.

Mily bölcs lett volna, ha kormányzásunk kezdetén Felséged szigorúan és következetesen a *huntsman* szerepet játssza és nekünk hagyja a „beostorozási" mulatságot. Libényi Felségednek szerencséjére szabó volt, és nem tudott a késsel bánni. Ha egy kitanult mészároslegénynek jutott volna ezen átkozott *infamitás* eszébe – nem vagyok képes azon gondolatot elbírni, mi lett volna Neu-Östreichből, ha Felségednek életfonalát kettévágja! De az isteni gondviselés megmentette Felségedet, és a népeknek hálazenéje emelkedett az egekbe, és higgye el Felséged, nincs egy magyar is, ki el nem iszonyodott volna ezen merényleten, mert ily áron hazáját, nemzetiségét, sőt még becsületét sem kívánja megmenteni a magyar, minthogy még valami magasabb is van mindezeknél, a léleknek tisztasága, mely vajmi sokszor az áldozatban találtatik és nem a minden néven nevezendő bakóban.

Jó lett volna a szerepeket fel nem cserélni, pedig azért, mert ki tudja, nincs-e Felséged ilyféle ismétlésnek kitéve. És a bölcs nemcsak a jelenre tekint, de a jövendőre is, minek azonban éppen ellenkezőjét állítottam csak kevéssel ezelőtt, de ez másokon is megesik és néha különösen *commode*.

Louis-Philippe háromszor kerülte el az orgyilkos halált. III.

Napoléon szinte háromszor. És ezen fejedelmeket általában véve nem gyűlölték a népek. Ki áll jót mostani világban ehhez képest, hol az emberek oly vallástalanok lettek, és még oly *axiómá*kat sem akarnak többé elhinni, melyeket Felséged nagy bölcsen újra felmelegíteni méltóztatott, hogy a Megváltónak szent anyja szűz volt, és hogy tulajdonképp a legszebb asszony sem egyéb, mint férfiúi oldalbordacsont? Ki áll jót, mondom, ily közönséges elgazasodás közt, nem fúrja-e ilyféle szofizma magát valami semmirekellő magyarnak velejébe, melyhez képest ő azt hiszi, hogy azt, ki minden törvényes jog nélkül uzurpálja nemzetét és azt meggyilkolni igyekszik, azt az Istentől minden kebelbe öntött önvédelmi jognál fogva megsemmisítni szabad? Mondom, ha ily selejt, jobban elkészülve, mint az érdemileg meglakolt nyomorult szabó, Felséged becses élete után ásítozna, és tán harmadik, negyedik stb., ugyan mi lehetne ennek vége? Már ha minket gyűlölnének, mint gyűlölik a vadászebek a beostorozót, akkor minden bajnak vége volna, mert akkor csapásuk nem Felségedet, de minket érne: engem és báró Hauert, és érettünk nem volna nagy kár, miben, tudom, minden magyar velem kezet fog és legalább e tekintetben engem talpig becsületes embernek tart, hogy ezt tétova nélkül nyíltan, *sur parole d'honneur* meg is vallani kész vagyok.

Többen ugyan, kikkel egyet s mást közlök, azt tartják, hogy még nem volna késő, ha Felséged most kezdene ily szerepet játszani; mert hány szent van, legalább a kalendáriumban, ki életét nem legszebben kezdette, és eszerint könnyű volna a publikummal, kivált a derék bécsiekkel elhitetni, hogy Felséged egészen jóra fordult.

Erre igen alkalmas idő volt, mikor Felséged házasságba lépett; mert mint mondják, és a tapasztalás is igazolja, egy derék nő a legkeményebb szívet is elolvaszt. De ezen pillanat lepergett, melyet Felséged nem használt, nem arra ugyan, hogy szisztémáját megváltoztassa (mert ennél jobb nem lehet), hanem hogy a korbácsolást nekünk adja át. E kedvező pillanat, mondom, lepergett, és egyébként nem tudom, Felséged valami jószívű embernek szerepét el tudná-e játszani oly mesterileg, *„so täuschend"*, miszerint ne szagolják ki a komédiát? Felséged

különösen jó *aktor*, és kivált azon szerepeket, melyeket előbb jól betanul, *eminentissime* eljátssza; *Lebensklugheit* (mely ha egy kissé erős, *hypocrisia* neve alatt jár) is untig elég van Felségednek nedvében és vérében, de mindemellett vannak bizonyos szerepek, melyeket a legügyesebb színész sem bír elmásolni kielégítőleg (mert *„non omnia possumus omnes"*), ha az hozzá de éppen nem illik.

És azért, Felséges Uram, mert mint többször mondottam és még ezerszer szeretném ismételni, nincs nagyobb abszurdum, mint saját magát megcsalni, adjon Felséged minden illúzión túl, melyhez képest azzal kecsegtetné magát, hogy Felségedet a magyarok szeretik vagy valaha szeretni fogják, és azért folytassa Felséged eddigi szisztémáját *sans gêne* és minden kicsinységes szerepelosztás nélkül ezentúl is.

Az emberi észnek legbiztosabb hőmérője, ha valaki nem marad makacsul az általa választott, célhoz nem vezető úton, de jobbra fordul.

A fennforgó esetben Felséged nem hibázta el az utat, de csak azon tekintetben csalatkozott, hogy a legnagyobb bölcsességgel választott úton nem járt el elég *circumspectió*val, és a felhozott példák szerint nem ránk tolta kormányzásának ódiumát, de azt egyenesen magára vette, mi oly teher, minél súlyosabbat halandó nemigen vehet vállaira.

Ily esetben az eszes ember azt kérdi, lehet-e a hibát megsemmisíteni? És ha látja, hogy ez lehetetlen, akkor legott azon önkérdésre fakad, valjon életbevágó-e a csalatkozás? És ha azon meggyőződésre jő, miszerint az nem esszenciális, akkor ahelyett, hogy idejét vesztené a hibának kivakarásával, kimosásával vagy pláne annak tagadásával, megmarad a felvett úton, és resignációval hordja azon terhet, melyet magára vett, mert azt többé le nem rázhatja, és mellyel szinte célt ér, noha nehezebben, mint ha mások vették volna a terhet vállaikra, és ő ez esetben sokkal könnyebben haladhatott volna pályáján.

Felségednek betű szerint ez az esete. A terrorizmus útja legnagyobb bölcsességgel volt választva. Felséged azonban abban hibázott, hogy igen nagy szenvedelméhez képest mindenki tökéletesen meg lett arrúl győződve, miképp saját maga korbá-

csolta és korbácsolja népeit, kivált a magyarokat, és ezen operációt, melyet jobb lett volna nékünk áthagyni, mi egyedül oly kedvetlenül teljesítjük, valamint kétségtelenül nem egy becsületes hóhérnak is megesik szíve vajmi sok áldozaton, kinek felsőbb parancs következtében tavasz-életét kell kioltania. Miután azonban ezen tényt megsemmisítni nem lehet, Felségednek jobbra fordulását pedig a legtompább is igen vastag misztifikációnak tartaná, és efölött Felségednek elég *nervus*a is van Nero szerepét még tovább, és ha kell, még nagyobb szabásokban is eljátszani, és mindezt Felségednek lelkiismerete *perfectissime* elbírja, és eszerint az elkövetett kis tapintatlanság éppen nem életbevágó dolog: szoros igazságilag következik, hogy Felséged nem tehet egyebet, mint a terrorizmust tovább folytatni és *in persona* annak élén állni. És hogy e tekintetben, kivált a magyar nemzetet illetve, Felséged magas céljaihoz én, báró Hauer és egyéb tentás huszárjaim, erőnk szerint fogunk járulni, erről Felségednek, bizonyos vagyok, legkisebb kétsége nincs, mert tudja, mennyire gyűlöljük a magyarokat, és egyedül a gyűlöletnek szenvedelme képes megsemmisítni, minthogy a szeretet nem ront, de alkot.

A magyarok voltak azok, kik, miután Felségednek elődei őket az osztráki státusmozaikba kegyesen felvenni méltóztattak, soha nem tudtak engedelmeskedni, mint Felségednek többi becsületes juhai és berbécsei; ők okozták mindiglen, hogy Felséged az egész közbirodalmat nem fejthette ki tökéletes virágzásra, és most szinte a magyarok azok (noha tökéletesen le vannak dorongolva), kik oly merészek Felségedet petíciókkal sértegetni, és kik közt még mindig mutatkoznak oly szimptómák, melyek bennem nem csekély aggodalmat gerjesztenek. És ugyanis a csörgőkígyó minden mérge mellett éppen nem veszélyes; Amerikában a kisgyermekek is lekacagják, éspedig mert oly nagyon ostoba, hogy (a szamár) mindig csörög, mielőtt harapna. A magyarok azelőtt mindig és erősen csörögtek, méreg ellenben, tudja az élő Isten, legkisebb sem volt bennük. A sok akasztás, lepökés, lealázás és mindennemű *indignitás*ok következtében csörgésük megszűnt. Most már éppen nem csörögnek, de kérdem, nem támadt-e viszont bennük méreg, mi nem

lehetetlen, sőt hihető, mert, mint mondják, az *aqua tofana* nem egyéb, mint halálig csiklandozott és kínzott emberi teremtésnek elmérgesült tajtékja. És így a magyarok tán most az egész Neu-Östreichre nézve még veszélyesebbek, mint voltak azelőtt vagy valaha. Mert az okos, az nagyobb súly, mint az erős, és habár a magyar nagyon elgyengült is, azért nem tagadhatni, hogy más oldalrúl minden irányon túl okosabb lett, és tán valóságos ereje sem igen kisebb, mert azelőtt a sok párt elgyengíté a nemzetet, most azonban mindazon magyar, ki még nem jutott a császári mészárszékre, egy kompakt csomót képez, melyet eloszlatni nem lehet, és melyet ekképp meg kell törni, meg kell semmisíteni.

Marat, kit oly *infamiter calumniál* a história (mert tulajdonképp nem volt más hibája, mint túlcsapongó energia, és mert nem kedvelte a félintézkedéseket), azt állítá, hogy a francia nemzetet egyedül az mentheti meg, ha vagy kétszázhúszezer darab arisztokratát megrövidítnek. És igaza volt, mert Napóleon csak a kellőleg megpiócázott és megcsappantozott és ekképp egészen kitisztult francia nemzet élén bírta Bécset becses látogatásával kétszer megtisztelni stb. stb., mit a vén abbékkal, hajporos márkikkal, karikatúrás *Tanzmeister*ekkel és általjában véve a francia rothadásba menő arisztokráciával nem lett volna képes *effektuál*ni.

Már kérdem, ha Marat tehetett ilyest, ki erre tulajdonképp nem volt jogosítva, és kit erre senki meg nem bízott, valjon miért nem volna szabad Felségednek, kivált apostoli magyar király szerepében, Neu-Östreich tökéletes kitisztítására az utálatos magyar fajt kiirtogatni?

Marat többnyire igen kultúrembereket gyomlálgatott, kik legjobb nevelést élveztek, igen jól beszéltek még franciául is, és minden szalonban igen jól figuráltak volna, midőn ha Felséged a magyarokat irtaná, ugyan kérdem, mit vesztene ezáltal az emberi társaság és általjában véve az emberiség?

A hátralevő magyarok közt vannak még néhány főurak, kiket magok sorukba állítni egy nemzetnek sem volna oka pirulni; de a magyaroknak igazi ereje mégis a kisnemességben és a polgárosított szántóvetőkben van. De ezeket tulajdonképp ugyan

mire lehet használni, kérdem? Legtöbbje még csak németül sem tud, és ha tud is egy kicsit, infámis kiejtéssel, mirűl mi, bécsiek *competenter* itélhetünk; a világért nem eresztene ki egy német szót is fogai közt; szalonban legotrombább szerepet játszanának, és tudom, nem egy úgy elsiklana a parketten, mint befagyott vízen, ha valami becsületes terembe vinnék őt. És aztán az a meg nem szűnő *„raisonnírozás"*, ez pláne kiállhatatlan! Ha a többi népeknek kiadjuk a patentet, és ők oly szemtelenek, ily alkalommal *impertinenter* azt kérdezni, *„warum?"*, ezeknek nem felelünk egyebet, mint *„darum"*, és ők tüstént kapacitálva és *excontentál*va vannak, és teljes megelégedéssel, *gemütlich* az „ideihez" vagy a mainzi *sec*hez ülnek. A magyarok ellenben, noha minden alkalommal, hol csak lehet, szájukra ütünk, és nekiek tulajdonképp nem is igen szabad mást mondaniok, mint „éljent", mikor Felséged hű népe közt megjelenik, mi aztán természet szerint annál erősebben harsog, mert torkuk más haszontalan beszéddel ki nem fárad, mindemellett meg nem nyugszanak a *„darum"* válasszal, de a dolog okát is akarják tudni, mert mint ők mondják, az okos ember semmit nem tesz ok nélkül, mikor aztán persze sokszor nem kis zavarba jönnénk, mert néha tulajdonképp magunk sem igen tudjuk, ezt vagy azt miért tesszük, ha ti. nem volna minden módunk őket komplett némaságba süllyeszteni.

Ezen faj, higgye el Felséged, javulni nem képes, legalább azon módszer szerint nem, mint mi ketten, Felséged és én a Neu-Östreich nemzetet kiiskolázni szándékozunk, és azért, Felséges Uram, valamint Cato meg nem szűnőleg azon szentenciát ismételte: *„Carthaginem censeo esse delendam"*, míg ez valóságosan teljesült, valamint a muszka nemzet – mint állítják – ezen infámis mottót most Felséged szent személyére alkalmazza (mi eddig legalább, hála Isten, még meg nem történt), úgy méltóztassék reggel és estve más haszontalan imádság helyett szinte azt recitálni rendesen: *„gentem hungaram censeo et volo esse delendam"* – és a többit méltóztassék Felséged csak ránk bízni.

Ha egyszer *irrevocabiliter* meg lesz határozva az *„an"*, bizonyos lehet Felséged, hogy a *„quomodo"* feltalálásában és eszközlésében nem fogunk hátramaradni és késni.

[48. NÉPIRTÁS ÉS PETÍCIÓ]

[BACH:] Valjon hány magyar van? Én azt hiszem, legfeljebb egymillióra tehetni számát. Ők ugyan hétmillióra rúgtatják fajtájuk mennyiségét, de ez egyenes *falsum,* mi azon tabellákból nyilván mutatkozik, melyeket Felséged a nép*conscriptio* tekintetében készíttetni parancsolt. Számok ellen pedig nem lehet *raisonnírozni*, ezt a makacs magyarok sem veszik kérdésbe. Igaz ugyan, hogy ha a lakosok önkényére hagytuk volna, mely rubrikába akarnak a *conscriptió*i tabellákban betentáztatni, alkalmasint több mint tízmillió magyart sütöttünk volna ki, mi valóban oly csuda, melyet nem *capiál*hatni, mert azelőtt, mikor felséges jó dolga volt a magyarnak, sokan semmi áron nem akartak hozzájuk állni, azon idő óta pedig, hogy dolga felségesen rosszra változott és sehogy sincs, azóta Magyarországnak szinte minden lakosa magyar kívánna lenni. Ennek oka higgadt meggondolás következtében nem lehet egyéb, mint valami éretlen lovagi szellem, mely mindig több szimpátiát érez a sújttal, mint a sújtóval, és aztán, mert az emberek mai időkben, ha nem is mernek szólni, azért igen mernek és tudnak is gondolkozni és egybehasonlítni; minélfogva legtöbb lakosa Magyarországnak azon nevetséges konklúzióra jutott, hogy a magyar mocsárból osztráki tentába pottyant, és ekképp sokkal többet vesztett, mint amennyit nyert volna, mert ha a rossz víz nem is jó, azért mégis sokkal ihatóbb; mint bár a legjobb tenta is.

Mi azonban ily viszketegre, ily helytelenségre kapicánt raktunk, és csak azokat rubrikáztuk magyarok közé, kikre igenis nevetséges lett volna németséget fogni, mert rácokat vagy tótokat stb. faragni a magyarokból *selbstverständlich* nem lehet célunk és feladatunk.

Én azonban részrehajlatlanságom bebizonyítására ám hétmillióra akarom tenni a magyar lelkek számát. Ezekből azonban legelsőben is *deducál*ni kell négymilliót, mert legalábbis ennyi magyar fehérnép van. Gondolja csak Felséged, hogy a magyarok a teremtésnek legcsudálatosabb és legszebb készítményét, melyet mi, németek *„Weibsbild", „Fraunzimmer"* és

„*Mensch*" névvel állítjuk az *olympos*iak közé, fehérnépnek mondják! *Wie lächerlich*, mintha nem volna számtalan csinos, vajmi *appetitlich* kis *brunette* a világon, mely éppen nem fehér. Négymilliót felvenni nem sok, mert a népesedésnek felét rendszerint az asszonyi nem tölti be, és a legközelebbi felgyulladás alkalmával Felséged ellen és Felséged által legalábbis egymillió magyar férfiú harapott földbe.

Marad tehát hárommillió. Ezekből továbbá le kell vonni kétmilliót. Mert bevett nemzetaritmetikai kulcs szerint hárommillió közt egymillió serdülő van, kinek tulajdonképp még nincs foga, és aztán egymillió régi vagy aggastyán, kinek ellenben foga jóformán már nincs, miszerint tulajdonképp nincs több fogas magyar a széles világ hátán, mint egy picike kis millió, és ím, csak ezek azok, kik Felségednek és Neu-Östreichnak haszna és dicsősége ellen gátként állnak és ekképp semmi kíméletet nem érdemlenek; mert valjon hol van az írva, hogy negyvenmillió derék neu-östreichi szabad polgárnak szerencséjét és úgyszólva földi paradicsomba juthatását egymillió sehonnai alkalmasint a kínai nagy fal mögül kicsúszott vagy onnan elkergetett dibdáb nép hátráltathassa? Pedig hogy a harminckilencmillió osztráki nagy nemzet tüstént igen nagy boldogsági előmenetelt fogna tenni, ha az egymillió fogas magyar, mint elrozsdásodott antik fegyver, a fogasra függesztetnék, ez oly világos, miképp legkisebb kommentárra sem szorul. És ugyanis a négymillió asszony nagyon örülne ezen megszabadításon, mert a magyar asszony – kevés kivétellel – mindig jobban kedvelte a jól nevelt idegent, németet és kivált az *aimable* bécsit, mint a durva magyart; és noha újabb időkben nagyon bolondoztak a magyarság közül a kis és szép asszonyok, higgye el Felséged, az udvari fény, Bécsnek kellemei, szép egyenruha, katonai zene, ünnepek, bálok stb. stb. nemsokára tökéletesen mienkké fogják tenni a magyar hölgyeket, és kivált, ha szerencsésen odébb szállítottuk az egymillió alkalmatlanokat, elvégre minden módon hozzánk fognak jönni, és tán rám is jut egy derék magyar aranyhalacska, mert ha csak éretlen gyermekek vagy *dégoûtant* aggastyánok lakják a magyarországi rongyokat és *Verwaltungsgebiet*eket, kérdem, valjon kibe fognak a tüzes magyar menyecs-

kék szeretni? Természetesen mibelénk, mert vajmi helyesen mondja, ha nem csalatkozom, Cicero: *inter vaccas bos est abbas;* és kivált mi, bécsiek alkalmasint éppen azon állásba és *embarras*-ba jutunk (csakhogy *inverse*), mint a szabini szépek a rómaiak átellenében, mikor mi természet szerint még kevésbé leszünk *difficil*ek, mint ezen rablott szűzek.

Asszonyok nem élhetnek anélkül, hogy szeressenek, és miután sok van, kit szerelemmel viszontszeretni legjobb akarattal is teljességgel lehetetlen, a Megváltóhoz fordulnak és apáca kvalitásban annak *resignál*ják szívüket. Miután azonban apácáskodásra nem mindnyája érez magában hivatást, és a magyar faj közt nem egy kökényszemű leány is van, mely szeretetméltóságra minden oldalrúl tökéletesen ki van vattírozva, éspedig nem pamut, de a természet által, és mely, ha más nincs, *faute de mieux*, elvégre szinte még oly karikatúrához is elmenne nőül, feltéve, ha férfiú, ki nem sokkal csinosabb is, mint Quasimodo; és így, mivel a német közmondás szerint minden fű megtalálja nyulát, és így természet szerint minden nyulacska is meglelendi füvecskéjét (ha ti. a sok birkák azt fel nem falták), mi, németek nemsokára a magyar hölgyek közt szabadon fogunk választhatni. Éspedig mert sok mással még Kock Pál is azt mondotta (ki ilyes dolgokban *competens auktoritás*), hogy oly nagy mértékben fekszik a *procreatió*i vágy az asszonyi természetben (és ez a nagy természetnek nem eléggé csudálható ökonómiája), miszerint ha például csak egyetlenegy „*Mannsbild*" maradna a világon, ezt, habár a leginfámisabb trottli volna is, a hátrahagyott asszonysereg csupa szerelemből betű szerint széttépné, és így Felségednek nem magyar hű népei és kivált derék huszárjaim a legszebb kilátásokkal vigasztalhatják magukat a magyar síkokon, mert éppen elég számban vannak, hogy nem szükség széttépéstől rettegniök; másrészről ellenben igen *efficaciter* megkísértethetik a magyar kisasszonyok orientális temperamentumát. A magyar fehérnép tehát bizonyosan nem fog búsulni, ha lassanként eltakarodnak és eltakaríttatnak a büszke magyar legények, mert mindig van valami betyárság bennük, mit az aszszonyok nem szenvedhetnek, és főképp, mivel tökéletes kompenzációt találnak csinos katonatisztekben, mély tudományú és

*liebenswürdig beamter*ekben és mindazon neu-östreichi nemesemberekben és fényes aranykulcsosokban, melyeket Felséged, szinte mint Isten, úgyszólván „semmiből" méltóztatik teremteni, és kik oly szelídek és oly jámborok, hogy minden dekorációjuk mellé még csak a papucs kívántatik, miszerint az asszonyok érettük *duellíroz*zanak vagy legalább hajba kapjanak. És méltóztassék Felséged elhinni, nem egy fő magyar asszony, ki a divatnak élén áll és kinek neve oly magyar, miképp ha azt férfiasan kimondják, még a régi győri kapu is betörik (ha azt *pour éviter ce malheur* nem szedték volna már régen el), örömből sírni kész, szíve olyannyira német – beszéljen vele Felséged csak néhány kegyes szót, és állítsa fiát zsandárjai vagy hadsegédei közé, honnét aztán könnyebben puskázhassa és sújthassa a magyart.

A magyar aggastyánokról nem szükséges említést tenni, mert ezek a paradicsomból kikergetett első házaspárnak kínjait egész mértékben érezvén, már most csakhamar mind kihalnak. És szerencséjükre, mert ezeknek a halál nem fog fájni annyira, mint őket kínozza a törött szívű élet. A serdülők pedig (kiket bár akarják, bár nem, úgy megiskolázzuk, adom szavamat, miszerint igen szerencsések lesznek vagy legalább nem fognak merni ellenkezőt állítni), a serdülők, mondom, mint az elvándorlottak *legatárius*ai, éppen oly kevéssé fognak kétségbeesni, mint általában véve nemigen búsul a jószágokba lépő nemzedék a jószágokból kilépett generáción, és ha *pro decore et nobili officio* nem egy sírni és lamentálni is fog, annak könnye és fájdalma alkalmasint nem fogja az odébbállott árnyékát illetni annyira, mint inkább az irgalmatlan magas *Erbsteuer*t.

Nekünk ennélfogva egyedül egymillió haszonvehetetlen *subjectum*okkal van dolgunk; mi Neu-Östreich népesedését tekintve nem több, mint két és fél percent! Mármost egész Európához, sőt az egész földgömbhöz intézvén szavaimat, kérdem, nem szabad, nem kötelesség-e másfél percentet feláldozni a száznak megmentésére? Mit mondana erre Rotschild, Pereira, Arnstein és Eskeles és kivált Warrens stb., ha tanácsért felszólíttatnék? S valjon hol lehetne bölcsebb tanácsot reményleni, mint lelkes tőzsér uraknál és mélyeszű praktikus szabad sajtós

újság- és *feuilletoníró* zseniknél, kivált mai világban, hol „pénz" a *regens idea*, és rég el van temetve azon idő, mikor *gemütlich urwüchsig*-féle mintalegény vidor kedvében énekelhette: „*Es ist alles eins, es ist alles eins, ob mer a Geld haben oder keins* stb."

Öreg Napóleon bizonyosan nem volt nagy ember, mert hiszen én is, noha éppen nem vagyok nagy, mégis nagyobb vagyok nálánál, pedig egész hat hüvelykkel – de ő jó ember sem volt. És mindemellett nem fénylik-e halántékai körül a halhatatlanság *aureol*ja? Bizony legszebb fényben, pedig nagysága oly piedesztálon emelkedik, mely alatt legalábbis egymillió hősnek, éspedig ugyancsak „*vom reinsten Wasser*" csontja van eltakarítva. S valjon mily haszonnal? Lehet mondani, egyedül egy a földön sehol egész fényben nem ragyogható dicsőségideálért, melynek varázsa: „*La gloire!*"

És ha a *parvenu roturier* álcászár áldozhatott fel annyi kimondhatlan nemes vért egy csupa illúzióért, és neki ezen nagyszerű viszketegét megbocsátja az egész világ, sőt még magasztalja s feldicsőíti is máiglan, kérdem, nem tapsolna-e az egész világi jól organizált *claque*, és nem rekedne-e meg az egész elégségesen *remunerál*t emberiség a meg nem szűnő *hoch, hoch, hoch* és *abermals hoch* és *hoch* következtében, ha egy *ex dei gratia* született apostoli császár egymillió impertinens magyar zsiványnak csontjára rakná azon neu-östreichi piramist, mely ezer meg ezer évig dacolna az időkkel, és melyben nem benn, mint a Mózest szekírozó és kínzó fáraók, de künn a gúla legmagasabb csúcsán fénylene Felséged, mint Napóleon a vendôme-i oszlopon? Vagy mint sas a Szent István tornyán?

Maga a természet is *indigitál*ja, hogy a magyar nemzet soha fel nem virágozhat, mert alkalmasint nincs faj, mely oly kevéssé volna termékeny, mint ezen keleti vándor darázs. Két, legfeljebb három ivadék határjai közé van szorítva a legtöbb magyar család. Ők ugyan elbizottságukban azt mondják, hogy levél is több van, mint virág vagy gyümölcs, és az oroszlány sem pajkoskodhatik oly bőséges famíliával, mint például kutya, sörtés, patkány stb. De kérdem Felségedet, micsoda haszontalan egybehasonlítások ezek! Hiszen a szamár (legalább a négylábú)

sem dicsekedhetik bőséges *progenitúrá*val, és így a lónak, juhnak, kecskének sincs különösen sok *haerese*. És mi az oroszlányt illeti (mert nem tagadhatni, van a magyarban felette sok oroszlányi viszketeg és tempó), valjon mi hasznát vehetni? Hiszen mi az igazi hasznot illeti, még a szamár is magasabban áll, mint a hiábavaló oroszlány, sőt mondhatni, alig van a természetben hasznosb állat, mint a szamár, legelsőben is mert betű szerint úgy irkafirkál, úgy *protokollizál* stb., szóval úgy dolgozik, mint szamár, tartása különösen olcsó, mert még a tüskét is bolondul szereti, ha ti. nincs más rágnivalója, és ha nem engedelmeskedik és *excedál*ni akar, könnyű őt jól megpálcázni, mert soha nem harap, és mintha ily tettre maga adná konszenzusát, mert (*qui tacet, consentire videtur*) vagy „mélyen hallgat", vagy legfeljebb azt mondja: „já, já", mi nem mutat legkisebb ellenszegülésre is. És azért én, ki minden előítéleteknek esküdt ellensége vagyok, különösen kedvelem a szamarakat. És ugyanis mert csak a szamár nem veheti a szamárnak kellő hasznát, de az okos embernek erkölcsi és anyagi istápjául úgy van teremtve és alkotva a kétlábú szamár, aminthogy tulajdonképp az agár számára teremtette az Úristen a nyulat és a nyulak számára a káposztát, a káposztát pedig a zsíros szájú magyarok hizlalására stb. stb.

És most, miután Felségednek prókátori eminenciával megmutattam, hogy a hátralevő magyart kiirtani kell, és ezt Felséged mindenben nyilvánított jelleme és hajlama szerint, tudom, igen szívesen cselekedendi, mert hiszen vajmi szép a minden gaztúl és kivált csalánbúl kigyomlált és kitisztított mező, azon kérdést vagyok ismétleni bátor: e célt hogy lehet elérni gyorsan, olcsón és, mi fő dolog, minden skandalum nélkül? Mert mint tudja, Felségednek Európában egyetlenegy szövetségese sincs. És e tekintetben méltóztassék az itt elősorolandó *punctatió*imat kellő figyelemre méltatni, melyek, magától értetődik, legnagyobb titokban tartandók.

Miután el van határozva, nemde, hogy a magyar hátramaradt sepredék tökéletesen a világból sepertessék, határozottan meg kell maradni legelsőben is a terrorisztikai kormánymódnál, sőt ezt még szorosabban kell gyakorolni. Furcsa ugyan,

hogy valamint a poétának több és szebb gondolat terem fejében, mikor hasa rendszerint üres, mint ha rendszerint jóllakott volna, úgy azon népek is, kik nyomorúságban élnek, sokkal erősebb ember*producens*ek, mint a bőségben gyönyörködők, sőt ezen produktivitás azáltal még növekedik is, ha a nyomorúság mellé több-kevesebb ijesztegetés és kínzás is járul. Így például a tót igen erősen *pulluláló*, az irlandi pedig még hathatósabban, mert a tót rendszerint nagy nyomorúságban él, de Felségednek atyai szívéhez képest egy cseppet sem szekíroztatik, az irgalomra méltó irlandi ellenben oly nyomorúság közt, mirűl Felségednek ideája sem lehet, és tudom, igen megsebzené jó szívét, még annyira kínoztatik is, hogy mintegy kínjában, felette hosszú sorban egy kis élőlényt állít a másik mellé.

Nem tudom, igaz-e (mert én ily kétértelműségekkel nem engedem bepiszkoltatni szűz ártatlanságban tartott *imaginatió*mat), de mint hallom, ezt mondják, hogy a szegény tót és ír éhesek azért foglalatoskodnak annyit az asszonyokkal, mert – mint ők állítják – nincs más pecsenyéjük. Mily originális gondolat, egy asszonyt pecsenyének tekinteni! De meg kell vallani, *„es ist nicht ohne"* – és én igen *capiál*om, hogy a világon nem lehet jobb pecsenye, mint egy fiatal és nemigen porhanyó kisasszonyi *Frischling!* És ezért nemhiába kiáltották ki Salamon királyt a legbölcsebb és azért utánzásra méltó kormányzónak, mert annyi pecsenye és ezeknek oly *varietás*a állott (vagy inkább feküdt) minden pillanati parancsára! És tagadhatlanul nagy bölcsességű a francia divatújságnak – *Le petit courrier des dames* – azon mottója is, mely ezen fő elvet közli: *la diversité c'est ma dévise*, melyet fiatal császár, mint Felséged, ki mint dolgos méh minden virágból tud mézet kifullánkozni, tudom, nem fog az elfelejtés tengerébe süllyeszteni. Miből az világlik ki, hogy nemcsak Salamonnak volt esze, de a derék tót fiúk és a jó irlandiak sem éppen ízlés nélküliek a legjobb pecsenye dolgában.

Már mi a magyarokat illeti, még nem tudtuk kitalálni és hitelesen elhatározni (én és a bécsi gyógyászkollégium, és e tekintetben még bölcs Oppolzer sincs tisztában, ki hitelének öregbítésére éppen nem tiszta, de mint a nagy teremtésnek igen természetes ivadéka, a rezidenciának alkalmasint legpiszkosabb

fia, *und helf was helfen kann*), mi, mondom, még nem tudtuk elhatározni, az eddigi magyar sterilitás valjon szorosan a magyar fajhoz van-e csatolva, vagy abból ered-e, hogy a magyarnak igenis jó dolga volt, és ekképp, mert sem nem koplalt, sem valami fájdalomnak nem vala kitéve, és efölött minden közdolgokban résztvevén, el sem is unta magát, és eszerint nemcsak testi, de lelki kéjeket is élvezhetett (ez még nincs tisztában), éppen nem szorult a tót és ír pecsenyére, és tán azon okból is visszatartá magát közülük sok szegényebb, mert koldusokkal szaporítni a világot tán nem a legtisztább hazafiság vagy emberiség.

Ha már nem magában a magyar fajban lappang ezen sterilitási miném ű ség, akkor igen vigyáznunk kell, nehogy tűzbe öntsünk olajat; mert ha igaz, hogy a nyomorúság és kivált a kínzás növeli a népesedést, akkor félnünk lehet, miszerint kormányzási tervünk, melynél fogva kiirtani akarjuk a magyart, annak számát inkább növelni fogja, mert bizony oly nyomorúságba süllyesztettünk már számtalan magyart (mi pedig a minden módoni kínzást illeti, abból egy sincs kivéve), miképp a legtöbb valóban oly közel áll a desperációhoz, hogy igen könnyen juthatna oly animális gondolatokra, mint amilyen pirulást okozó gondolatot táplál meg nem szűnőleg keblében a szerencsétlen, egyedül asszonyi csonton rágdicsáló irlandi nép; és ez aztán a legnagyobb szerencsétlenség volna, mert még nagyobb számú magyar, mint amennyi ma van a földön, bizony elszökésre bírhatná az embert.

Müßiggang ist aller Laster Anfang! Ez eldönthetlen *axióma*. Azelőtt a magyarnak igen sok és jó dolga volt, és azért, mondhatni, nem gondolt folyvást az érintett pecsenyékre, mint sok más nép, mely olasz és német opera, Burgtheater, Grinzing, Penzing, Dommayer, *Garnisonsparade*, *Viehausstellung* stb. stb. dacára tulajdonképp mégsem érzi magát jól, éspedig maga sem tudja, miért, de én megmondom; azért nem, mert elunja magát, ez a baja, és naprúl napra világosabban látja, hogy az ebéd, vacsora, Scholz, Davison, parádé, nyúl-, borjú-, fácánstb. pecsenyék és az *allerhöchste Zufriedenheit* még ki nem elégítik a civilizált embert, de ezen disztrakciók végre oly *nauseát* okoznak, mintha az illető szárazmalomban keringve gyakorol-

ná erejét és töltené életét, miképp aztán, mint *mozlim*, meg nem szűnőleg hurikrúl álmodozik.

A magyarok most kimondhatlan elunják magokat, mert Neu-Östreich felépítésében (undorodván a sok tentátúl) teljességgel nem akarnak részt venni, ökonómia, fabrika pedig ki nem elégíti szomjukat, és annál kevésbé mindazon anyagi élvezetek, melyeket Bécs nyújt, mert ily csábok közülük felette kevésre gyakorolnak hatást, és ezek is kezdik már magukat szégyenleni, és így félni lehet (mert, mint mondom, igen elunják magukat), hogy Felséged ellen konspirálni fognak, mi azonban nem volna nagy baj, mert mi mindenrúl tökéletesen informálva vagyunk, hanem a veszély abban rejlik, hogy egyenesen arra adhatnák mindenre képes fejüket, bizonyos perzsiai kánt imitálni, kinek ezerötszáz, és mi több, hozzá egészen hasonló gyermeke volt, mit mikor a magas moralitású Catharina muszka császárnő megtudott, e szavakkal rosszallá: „*Ah le monstre*".

Ennek elejét kell venni; mert ha a magyar faj nagyobb mértékben gyarapodik, mint amilyenben mi azt kiirtogathatjuk, akkor magyar közmondás szerint „paripárúl egyenesen szamárra jutnánk", és ez, tudom, egész Európának nagy mulatságára szolgálna; Felséged pedig nem azért van a világon, hogy Felségedet lekacagják; mihez képest a teendők sorában második punktátum az, hogy a magyarokat minden módon disztrahálni kell és mindig meg nem szűnő reményben tartani; mert mint a tapasztalás mutatja, csak az esik desperációba, ki elunja magát és nem remél többé semmit. A desperát ember pedig, mint ezer példa bizonyítja, mindenre képes, és sokszor, ha nincs elég kurázsija mást vagy magát meggyilkolni, dühének egészen ellenkező direkciót ád, és mérgében egy kis polgárt készít. Vasutak élére, követségekre, mocsarak kiszárítására, folyók szabályozására és mindolyasokra bízvást alkalmazni lehet, sőt kell a magyarokat, hol elvvitatások nem fordulnak elő. Nem mondhatom, Felséges Uram, mennyire nem mulat engem herceg Liechtenstein a gazdasági egyesület elnöki székében, mikor ő egész komolysággal azt hiszi, hogy ő is valami. Már magyarokat rászedni persze egy kissé nehezebb, mert ők igen jól tudják, hogy ilyféle *pictus masculus*nak nincs legkisebb súlya, és vala-

mint vászonra mázolt képet nedves spongyával tüstént eltörölhetni, szintúgy ugratik ki nedves ronggyal elnöki székéből mai időkben bármely herceg is, ha legkisebb önállást és függetlenséget akar magának arrogálni.

Mi pedig a reménységet illeti, kár, hogy Felséged pesti ottléte legközelebbi alkalmával azt [a petíciót] elfogadni nem méltóztatott.

Felséged alkalmasint hallott valamit vitézvári báró Simonyi Józsefről, ki Felségednek családjáért elég vért ontott és, mondhatni, minden csatában kitüntette magát, és valódilag az egész világnak első huszárja volt; mert igazi huszár csak a magyar, ezeknek élén pedig Simonyi állott, kit azonban némi *détail* hibák miatt betű szerint agyontentáztak az *auditor*ok és ki (felsőbb helyütt oly lelkületet nem találván, mely például meg tudott bocsátani Rinaldónak) mint rab Arad várában adta ki vitéz és megbecsülésre sokkal méltóbb lelkét. Simonyi, kinek sok természetes esze volt, nekem bizonyos alkalommal ilyest mesélt.

„Gondolja csak a gróf, mily zavarba hozott engem vagy húsz év előtt Baldácsy miniszter. Némi szükséges *requisitió*im következtében, melyeket az ezred számára Ausztria tartományiban és Németországban tenni kénytelen voltam, tizenkétmillió pengő forintra rúgó számadást intézett hozzám, azon kategorikus ráadással, én e summát tüstént tenném le. Csaknem elszédültem, mert meg vagyok csipve; ugyan mit tegyek, így tanakodtam magamban. Mondhatom: vagy két napig alig tudtam enni és aludni, annyira kifárasztám eszemet, míg végre azon ötletre jöttem, hogy tán legjobb volna *nit antworten!*

Tehát én nem írtam semmit, és igen mélyen hallgattam. De nem használt semmit, mert alig folyt le csak rövid öt esztendő, és kezemhez küldenek ismét egy *adursorium*ot, hogy én, *unter schwerer Verantwortung*, ne tréfáljak, de minden halasztás nélkül fizessem ki a pénzt. Most majd megüt a guta. Jaj, oda vagyok, mit tevő legyek, én, kinek akkor annyi garasa sem volt. Három napig sem nem ettem, sem nem aludtam, és nem tudtam kibontakozni a rám szorított fertelmes kelepcéből, míg végre mintegy fentebbi inspiráció következtében az sugárzott

lelkembe, hogy tán most is legbölcsebb volna megint *nit antworten*. És azóta, hála Isten, nyugalomban élek, és remélem, miután Baldácsy messze elutazott, nem tudom, hová, alkalmasint a Holdba, sem én, sem fiam a tőlem követelt nagy tőkét likvidálni soha nem fogjuk!"

Mily egyszerű, igen közönséges és mégis mily felette mély bölcsességű ötlet és taktika! Ó, bár követte volna azt az én kegyes császárom!

Okosabb vagy bölcsebben tanácsolt fejedelem, mint Felséged, az érintett petíció esetében, megmondom, mit tett volna. Legelsőben is igen nyájasan fogadja a petíciót, mert hiszen Magyarországban mindenki, ha nem is tudta, legalább gyanította, hogy Felséged nem azért jött Magyarországba, miszerint császárnéjának, mint mondá, megmutassa a szép magyar vidékeket, mint például a debrecenit, szolnokit, szegedit stb. stb., melyeket a magyar ember, ki szereti a termény síkot, kedvelheti ugyan, de Felséged bizonyosan nem tartja szépeknek, és ekképp száján olyasvalami csúszott ki, minek ellenkezőjét érzette, és ekképp, *sit venia verbis*, egy kissé füllenteni méltóztatott, hanem mindenki tisztán látta, mihez képest Felséged egy nagy demonstrációt akart Európának szemébe hinteni, avégett, hogy mindenki úgyszólván kényszeríttessék Neu-Östreichot tökéletes egészségűnek elismerni. Ezen *stratagéma* azonban még Bécsben *unter der strengsten polizeilichen Aufsicht* sem sikerült; mert úgy, mint *Lauffeuer*, szájrúl szájra ment az, hogy az országnak legtöbb emberei petíciót terjesztettek Felséged lábaihoz, mi azt bizonyítja, hogy a magyar nemzetnek nagyobb része nincs megelégedve, mert az, ki petícióz, az rendszerint kíván valamit, és ki elég merész oly úrhoz, mint Felséged, nyújtani kérelmet (ki nem tréfál és mindjárt kész vassal, száműzéssel, kötéllel), annak baja csakugyan nagy lehet, és miután mindemellett mégis kurjongattak éljent és handabandáztak is bármennyit és -mily czifrán, a legtaknyosabb gyermek is könnyen átlátta, hogy ezen *enthuziazmus* fenekén nincs egyéb, mint fenyegető parancs vagy készpénz.

Bölcs fejedelem egyenként vagy *in corpore* elfogadja az aláírókat, és nekiek körülbelül ilyest mond: „köszönöm az urak-

nak hozzám mutatott bizodalmát, és azért szívesen fogadom kérelmüket. Az urakat mint bölcs, higgadt eszű férfiakat ismerem, és azért bizonyos vagyok, lehetetlenségeket tőlem követelni nem fognak. Állásom kimondhatlan szövevényes és súlyos. Ezt az urak átlátni és, remélem, méltánylani tudják. Én az urak kérelmét a dolognak nagy fontosságához képest meg fogom vizsgálni, és azért térjenek az urak békében vissza, és könnyítsék, kérem, fejedelmi tisztemet, melyhez képest én csak jót kívánok és alattvalóimnak egyedül boldogságát szomjazom, mit azonban nem valósíthatok saját erőmmel, mert én is csak ember vagyok, de egyedül úgy eszközölhetem, ha az uraknak őszinte segítségére is számolhatok biztosan."

Ha Felséged így szól, alkalmasint igazi és nem *artefact enthuziazmus*ra fakadnak a magyarok; a külföldön, sőt minden bécsi serházban pedig (mert hiszen ezen utolsókból sincs egészen kitiltva a politika, mert Felségedet és minket akármily impertinenciával szabad dicsérni) körülbelül így okoskodnak: „No, a magyarok is már lassanként megnyugodnak; egészen még ugyan nincsenek *excontentál*va, mi oly nagy katasztrófa után, mely az egész birodalmat annyira felrázta, nem is lehetséges; hanem miután lovagi császárunk extra azért ment le Budára, miszerint megtudja, hogy tán van-e még valami kicsiség, mit a magyarok kívánnának, mert hiszen a fő dolgok már mind rendben vannak, most, miután kérelmüket elfogadni kegyeskedett, bizonyosak lehetünk, hogy őket most tökéletesen kielégíti fogja, ha nem is kérelmük teljesítésével, mert ez tán lehetetlen, de tökéletes *compensatió*i tapaszokkal, melyeket nemzeti még mindig vérző sebeikre pántlikák, *Truchseß*-kulcsok, címek képében kegyesen rakni fog, és melyek erkölcsi *diakodion*ként okvetlen minden bajaibúl kigyógyítják a civilizáció elleni küzdelmében kudarcot vallott magyart, mint ezzel a lipcsei *Klein Paris* illusztrációjában megkapacitálja a világot."

Most azonban, miután betű szerint lábaival elrúgta Felséged a petíciót, és mindazokra *„grimmig"* képeket méregetni császárkodik, kik oly megbocsáthatlanul szemtelenek voltak, hogy még „kérni és esedezni is mertek", most nemcsak Európa, de még minden bécsi *sehr gut-gesinnter Stammgast*, ha mélyen

hallgat is, tökéletesen arrúl van meggyőződve, hogy Felséged magyar kalandjában *disappointiroz*tatott, mert haragszik, minthogy a komédia, mely annyi pénzbe került, oly esetlenül ütött ki, mihez képest az egész világ láttára nagyon is kicsúszott a szeg a zsákbúl, és mindenki tökéletesen kapacitáltatott, hogy az egész pompás demonstráció nem volt egyéb, mint valóságos komédia, mely által senki sem lőn misztifikálva Felségednek apostoli szent személyén kívül.

Kérni még koldusnak is szabad, az osztráki rezidenciát természet szerint, az *auswendig huj, inwändig pfuj* elve szerint, kivéve, hol ily skandalum nem tűretik (ti. az utcán, de annál irgalmatlanabbul ostromolják a szerencsétleneket, minden lakost saját lakán, éspedig száskai mennyiségben). Kérni, mondom, még koldusnak is szabad, és nagyobb büntetést ezen alkalmatlanságért rá nem mérhetni, mint legfeljebb azt, hogy neki semmit nem adnak.

Már ha nemzet még mélyebbre állíttatik, mint koldus, éspedig oly nemzet, mely többször bukástúl megmentette az uralkodó dinasztiát, mely nélkül Ausztria nem volna elsőrangú hatalom, és mely nemzet iszonyatos elvérzése után még most is több fiatalsági életerőt rejt magában, mint Ausztriának bármely néposztálya, ha, mint mondom, még koldusnál is mélyebbre állíttatik a magyar, és neki még csak kérni sem szabad, akkor valjon hiheti-e Felséged, hogy a magyar Felségedet őszintén szerethesse, és ugyan hiheti-e mindazon álhíreket, melyeket újságíróink a magyar nemzetnek *enthuziazmus*[a] tekintetében elhazudni nem szégyenlenek?

Ha nem csalatkozom, az angol *Times* újságnak levelezője, ki a budapesti legújabbi bohózat alkalmával szinte a helyszínen volt, többek közt ezen originális relációval mulattatja az angol publikumot: „A magyar arisztokráciának és notabilitásoknak legfeljebb egyharmada jelent meg a császárnak elfogadására Budapesten, mint rebesgetik, »kiadott parancs következtében«, mi felette hihető, mert igazi és ingyeni *enthuziazmus* sehol sem mutatkozott. A megjelent főurak petíciót nyújtottak be a császárnak. Ezt azonban a császár nemcsak el nem fogadta, de aligha tudta magába elfojtani azon mérget, melyet benne ezen »an-

tidemonstratio« fejtett ki, mert lehetetlen volt át nem látnia, hogy ezen petíció az igen ügyesen kombinált komédiát még ügyesebben kikomédiázta. Mi volt a petícióban? Azt nem tudhattam meg; de alkalmasint annak oka volt benne feljegyezve: miért maradt az országnak nagy része el, és miért nem akartak azok, kik megjelentek, az utcai jól megfizetett taknyosok kórusában rekedtségig éljenezni."

És a petíció Felséged kezében, kérdem, mily alkalmatlanságot fejt ki? Csak azt, hogy Felséged csenget, bejön a hű lakáj.

[CSÁSZÁR:] Van-e eleven árnyék ezen várban?

[LAKÁJ:] Igen, van.

[CSÁSZÁR:] Vessed tehát ezen otromba tentakarcolást belé és hallgass!

[LAKÁJ:] Értem.

[BACH:] És vége az egész *embarras*-nak. Hahaha! És Felséged – ha többször cselekszik ily bölcsen, lassanként még egészen populárissá is válik; mert van elég oly marha a világon, ki tökéletesen meg van győződve, hogy a magyarok vérlecsapolása *„au blanc"* és mindenféle egyéb kínzása elmúlhatlan szükséges volt a neu-östreichi páciens kigyógyítására, és hogy ehhez képest Felséged nem rossz szívének, de jó fejének tanácsa szerint cselekedett.

S valjon ez esetben mit tesznek a *petitionarius*ok? Képzeletükben nagy *triumphus*t ülnek, és tökéletesen elhiszik, hogy most dolguk jóra fog fordulni, mert a petíció oly mesterileg van feltéve, miszerint lehetetlen, miképp az abban előforduló világos argumentumok le ne győzzék a fejedelem makacs *ignorantiá*ját.

[MAGYAROK:] Mily képeket fognak csinálni Bach és Hauer, mikor a Felség a petíciót kezeikbe adja! Nem fognak-e visszarettegni azon infámis bűztől, melybe mi otromba cselekvényeiket és eljárásukat annyi eminenciával állítottuk?

[BACH:] Így fognak maguk közt diadaloskodni. De ha lepereg egy hét, két hét, egy hónap, két hónap, fél esztendő, és ők nem is gyanithatják, hová juthatott a *Cicero pro domo sua*-féle *expositió*, nem fognak-e a kérelmezők nyakat nyújtani, mint vadlúd-, daru- vagy túzoksereg a magyar rónákon, mikor tisz-

tábban akarják látni a közelgőket? Suttyomban összejönnek, persze csak kis számban, nehogy szemet szúrjon, és mélyen kombinálni fogják, most mit tevők legyenek, midőn a sok ideoda futkálástúl kifáradván, végre azt határozza el a majoritás, hogy közülük egy számosb deputáció engem keressen fel. Csakhamar előttem is áll több derék magyar szál. Én legnagyobb udvariassággal fogadom, leültetem, és tudakolására, valjon hol fekszik a petíció, körülbelül ilyest válaszolok:

„A felség, legkegyelmesebb urunk már régóta közlötte velem az excellenciás, nagyságos, tekintetes és *circumspectus* uraknak kérelmét. És megvallom, én abban igen sok jót találtam, és némiekrűl most egészen más vélekedéssel vagyok, mint azelőtt, de e tekintetben ne méltóztassanak engem kompromittálni, mert aztán nem használhatnék a magyaroknak kedvem szerint (Éljen, Éljen), pszt pszt, Istenért, ne ily demonstrációkat, drága uraim! Sokan azt gondolják, én mindent tehetek! Boldog Isten, ne higgyék az urak azt. Én mindig legőszintébb barátja voltam a magyaroknak, valamint a birodalomnak minden tagja, az osztrák arisztokrácián vagy inkább a bécsi oligarchián és a nagy súlyú kamarillán kívül, hol *(unter uns gesagt)* nem szenvedhetik a magyart. Ha tőlem függne a dolgok elhatározása, már régóta kiosztottuk volna a regálisokat Pesten tartandó diétára, mit ott most könnyebben tarthatnánk, mint azelőtt, mert minden oly méregdrága lett, és ekképp minden *convocatio* nélkül felette számosan már *anticipative* meg nem szűnő »diétára« vannak csigázva. A felség, nem tudom, ki által influálva, otromba kulcsokkal, pántlikákkal, címekkel és ilyféle gyermeki csábokkal szekírozza a magyarokat, és az én szavamra nem hallgat, legalább eddig még nem (!), aki nem lankadok annak ismétlésében, hogy az ilyféle horog *capitaliter* jó a csehek, morvák stb. stb. becsípésére, de a magyar ilyféle csemegékre nem ád semmit. Én így szóltam csak minap kegyes urunkhoz (de ez egészen köztünk maradjon): »Két részre osztottam volna a százhatvan *petitionarius*okat. A legköpcösebbeket *durch die Bank* vicispányoknak neveztem volna ki, a legvénebbeket pedig főispánoknak, *quia in senibus est consilium*, a restanciából pedig bíbornokokat, *regni bárók*at és táblabírókat csinálok.«

Rajtam tehát, drága uraim, jóakaróim és, ha mondanom szabad, barátim (!), nem kell búsulni. De a petíció nincs már kezemben, én azt a felségnek lábaihoz ismét visszaterjesztettem. Most hol van, én teljességgel ignorálom. De az urak, kik, tudom, egy darabig itt Bécsben maradnak, hol már tettünk némi javításokat, és az urak a rezidenciának kellemeit élvezni fogják, kivált azon vendéglőknél, melyek cigány *vaterländische Weisé*kkal örömkönyűkre elektrizálják a mélyen hallgatókat (és én nem mondhatom, mily bolondja vagyok ezen originális zenének, úgyhogy ha nem volnék született *Residenzler von Lerchenfeld*, valóban magyar tiszaháti nemesember szeretnék lenni), az urak, mondom, könnyen fel fogják találhatni a petíciót; ha ti. van köztük (magától értetődik, erkölcsi tekintetben) gombász *pudli*, ki a legnagyobb mélységből is ki tudja vizslázni a hideg pástétomba való *trüfflit*! S most Isten vigye az urakat, és ne felejtsék el ezen két közmondást, mely noha német, azért mégsem minden értelem nélküli, és melyekre én az urakat figyelmeztetem: *Mit Zeit kommt Rat – und Die Zeit bringt Rosen, und vielleicht sogar die einstigen so beliebten ungarischen roten Hosen!"*

És megyen a deputáció *seelenvergnügt* Dommayerhoz, kölcsönös kézszorítgatás után, melyre kacsómat mindig *in Bereitschaft* tartom, és időről időre ily *exclamatió*kra fakad:

„Bizony nem oly rossz ember a bácsi, mint gondoltuk, vele még lehetne boldogulni; őt le kellene kenyerezni; ezt még nem próbálta vele senki; ajándékozzunk neki egy sallangos, cifra cafrangú paripát! Ennek persze igen nagyon fog örülni, és ha azon valami vasárnap fekete frakkban tán a Praterba lovaglik, ez oly demonstráció volna, mely magyar nemzeti ügyünket erősen előmozdíthatná. De szelíd táltost kell számára választani, mely őt le nem dobja vagy más *defectus*a nincs, mint például van sok oly ostoba ló, mely a papiroscsörgéstől rettenetesen megijed, és még olyan is találkozik, mely, mert szamarat még nem látott, úgy eliszonyodik ezen hosszú fülű legénytől (noha maga sem sokkal több), mintha oroszlányt látna, mikor eszeveszetten gyeplőt ragad és a rajta ülőt oly bajba hozhatja, miképp könnyen nyakát is törhetné; ily »mokányt« tehát kivált Bécsbe hozni igazi *Banditenstreich* volna, mert hiszen legalább papi-

rossal untig el van látva a rezidencia, és számtalan csacsival is bővelkedik, melyeket alkalmasint a mellbetegek számára tartanak a jószívű bécsi hölgyek."

De valjon hol lehet a petíció? Egyik azt gondolja, gr. Thunnál, másik gr. Buol-Schauensteinnál szupponálja, harmadik végre arrúl van meggyőződve, Othmar Ritter von Rauscher bécsi érsek és bíbornok kezeiben van az stb. stb.; míg végre elhatározzák magukat a keresésre, és ekképp lótnak-futnak sok napokig, és benn vannak azon csapdában, melyrűl már szó volt, tiktak, tiktak, Pontius Pilátus, Pontius Pilátus, jobbra-balra, jobbra-balra, és melyből az illető éppen oly kevéssé tud menekülni, mint a falon függő tiktak óra sem mozdul helyből soha is, de valamint megáll ez, ha lepergett, úgy dűl ki az efféle *sollicitátor* is, mikor többé nem győzi szusszal. És miután a lelkes magyarok egyikének sem jut eszébe, hogy az „éjjeli király" adhatna legtöbb információt, hová dobták a petíciót, méreggel teli eltávoznak, de senkire nem tudják irányozni fullánkjukat, mert nem is gyaníthatják, tulajdonképp ki misztifikálja őket.

És most mi történik? Legnagyobb része a kérőknek, kik nem kaptak semmit, midőn nem egy aláírni nem akaró kipántlikáztatott, egészen kifárad, sőt bánja, miért hagyta magát ily haszontalanságra elcsábítni; a szilárdabb zománcatúak pedig, kik nem estek májbetegségbe (mi kétségben pangókon vajmi könnyen megesik), összedugják fejüket, erősen kombinálnak stb. stb., miképp végre abban állapodnak meg, hogy új petíciót írnak, de már most erősebb szavakkal – *ex ungue leonem* –, és megint összegyűjtenek szintannyi vagy tán háromannyi aláírót, mint azelőtt, és elvégre ismét Felségednek lábaihoz borulnak.

Ekkor Felséged őket még nyájasabban fogadja, sőt örömöt mutat, a derék fiatal és vén fiúkat ismét jó egészségben és teli bőrben látni és tisztelhetni. Ez alkalommal Felséged ilyféle okosan hangzó, de egészen banális frázisokkal fogja jól tartani és tulajdonképp áprilba küldeni a jámbor árpádiékat:

„Az urak mint keveretlen törzsökös magyarok legjobban tudják, mily lassan érik például a nemes tölgy, míg a saláta szaporán nő ugyan, de *per aliquot casus et discrimina* szaporán ismét némi petíciók sorsára is jut. A magyar nemzet több mint

ezer évig mindig nő és egyre érik, és mégis mindig fiatal, magasságra nézve pedig nem különös piramis, és ekképp, mint aloé, tán csak száz év után fog virágozni, de akkor persze annál szebben. És kérdem, valjon mi tíz, húsz, sőt száz év egy nemzetnek életében? Az urak, mint magyar prókátorságban is jártasak, nem kétlem, ezer esetet tudnak, hogy némi pör két, sőt három generáción keresztül sem tudott bevégződni, a felhalmozott komplikációk végett, és ezért csudálom, hogy az urak rövid hat hónap leforgása után már választ reménylenek kaphatni a világnak legszövevényesebb és bizonyosan legfontosabb ügyében. Nem volna-é jogom az urakat ezen nyugtalanságért *reprobál*nom? Ámde én azt nem teszem, sőt dicsérem önöket, mert abban én – saját magam után ítélvén – nem látok egyebet, mint a legtisztább hazaszeretetnek túláradozását. *Parce que à tous les coeurs bien nés la patrie est chère!* Az uraknak petíciója biztos helyen van, még biztosabb, mint a Wertheim-féle pénzszekrény, honnan, tudom, senki ki nem veszi, el nem lopja, és én minden huszonnégy órában *regulariter* legalább egyszer (kérdezzék csak meg Seeburger orvost), sőt, néha még többször is ülök, *ruminál*ok fölötte. Legyenek az urak béketűréssel. Oly fontos dolgot, mint általában minden, mi a magyarokat illeti, nem szabad elszeleskedni, elhamarkodni, és adják az urak csak át azon új kérelmet, melyet, mint látom, kezükben forgatnak, melyet én legszívesebben fogadok, és legyenek tökéletesen meggyőződve, hogy azt a régiebbel tüstént kombinálni fogom, és minden konfúzió elhárítása végett éppen azon rekeszben teendem le, mint a másikat. És most áldja meg az urakat a magyarok istene és ennek földi képviselője, ükapám, Szent István! Többnyire kérem az urakat, ne fárasszák e dolog körül magukat többé, de bizzanak bennem, mert a pszichológiának változhatlan törvényei szerint elvégre nem jó benyomást teszen a meg [nem] szűnő sürgetés és biztatás oly egyénre, ki úgyis teli van buzgósággal, mint vagyok én, és kinek szándéka oly tiszta, mint enyém, miről, remélem, a tisztelt urak tökéletesen meg vannak győződve. Nemde? És azért legyenek oly ildomosok és várják keresztény rezignációval, Epictetos-féle béketűréssel és sztoikus filozófiával azon időpercet be, mikor az urak két petíciójára

kiadja császárjuk, apostoli királyuk és legfőbb uruk a kegyes »pátenst«! És most lóduljanak!"

És most kérdem, ezen kegyes audiencia után valjon mit fognak tenni a magyar „szegénylegények"? Káromkodni? Nem hiszem, mert már igen átlátják, hogy az ilyféle tempó csak figyelmet gerjeszt, és ekképp nemcsak nem használ, de nagyon árt. Vagy tán, mint az egykori kupavidéki kanászbojtár, boszszúból szűr alatt fügét mutatni? Ez meglehet, mivel ilyest nem tilt a *bürgerliches Gesetzbuch*, de nem hihető, mert az általjános magyar jellem nem barátja az ilyféle demonstrációknak. Hát mit művelnek? Oly bizonyosan, mint kétszer kettő négy, kimondhatlanul mérgelődni fognak, vagy mint mi, németek szoktuk mondani, „igen sok epét csinálnak és fejtenek magukban ki". És ez éppen az, mit kívánunk, *cela fait précisement notre affaire;* mert míg a magyar mindig csak volt szivárványszínei után eseng és búslakodik, addig nem lesz békénk, és azért ki nem számítható haszon, habár az egész nemzet is sárgaságba esik; mert miután legnagyobb része úgyis „fekete hajú és karikaorrú", nem fogja egyik is tagadhatni, bár akarja, bár nem, hogy belőle oly originális *kaiserlich*féle *„schwarzgelb"* lett, miszerint ha nem oly makacs, mint öszvér, kénytelenül Felséged zászlójához áll.

Felséged pedig megint csengethet; diszkrét lakáj, eleven árnyék – plum! És vége az egész alkalmatlanságnak. Mert alig hihető, hogy még harmadszor is bolonddá tétetnék magokat a magyar törvényt hozni akarók, és ha igen, ám még egyszer a *Geruchlose* vagy inkább *„Geruchvolle"* – és *finita la commedia.*

Tudom ugyan, hogy nem egy kificamlott eszű filantróp ezen sorok elolvasásánál *indignatió*val azt kiáltandja: „Ily *infamitás* fejedelemhez nem illik." És igaz, megvallom, én is éppen ezen vélekedésben vagyok; de ha oly parancsár cselekedik így, ki mindennemű mézesmadzagok mellett népeinek liberális *constitutiót*, *Gleichberechtigung*ot stb. és, tudja Isten, mi mindent ígért (de legkisebbet sem teljesített), csak hogy sárból kirántsák őt, kinek egész eddigi kormányzásának fenekin nincs egyéb sarkalat, mint esetlen komédia, hazugság és *hypocrisia*, ki, mint Marat, betű szerint vérben fürdött, sőt fürdik, csakhogy ez ma-

gáében, ő ellenben másében, mely az övénél százszorta tisztább, ha ily parancsár, ki mindezt véghezvinni képes vagy tulajdonképp már végbevitt, még olyféle *comparative* igen ártatlan kis komédiákat is eljátszik, mint amilyent én terjesztek elő legalázatosabb punktációim által, arról csak azt fogják mondani: legalább „következetes"; midőn az, ki ily kicsiségek miatt egyszerre *scrupulosus* lesz vagy ilyest affektál, az egész világ által leköpetik, mert nincs a teremtésben nagyobb csúf, mint a szenteskedő, képmutató gonosz.

Ha néha látunk oly lágyszívű menyecskéket, kik nem képesek ájulgatás nélkül csirkevért szemlélni, ezt menteni, tán szeretni és becsülni fogjuk, mert asszonynak legnagyobb ereje érzékeny szívben feneklik; de ha például Elisabeth angol királynő pityergést affektálna egy pulykának fejvételénél, ezen csak megvetéssel kacagnánk. Ha valaki, ki ezreknek kettétörte életét, becsületét, sőt ki egész nemzetet üldöz, és ki úgyszólván meg nem szűnő hazugságon kívül nem művelt semmi egyebet, és aztán vonakodik és kétségei támadnak azon száz komédiáknak egyik variációját eljátszani, mellyel oly sok fejedelem népeit orránál vezeti, akkor azon orgyilkos jut eszünkbe, ki gyilkolásra mindig kész, éhen halt, mert lelkiismerete nem engedte, hogy kenyérszerzésre egypár garast lopjon.

E tekintetben tehát ne csalja meg magát Felséged. Népei tökéletesen meg vannak győződve, hogy Felséged mindenre képes, mi érzéketlen szívből csak eredhet, és azért bátran hozzácsatolhatta volna az általam itt érintett *„petitionális"* komédiát a többi császári moslékhoz, és hogy Felséged ezt nem tette és nem cselekedett így, éppen nem tulajdonítják annak, mintha Felséged ilyféle kis *Spitzbübereitől* visszarettegne, hanem mert nem volt elég esze ily komédiát játszani, és nem volt elég ereje a magyaroktól ügyesen kicsiklandozott haragját elnyomni, eltitkolni.

Nem egy messzebb látó magyar sehogy sem tudott megbarátkozni ezen most érintett *petitionális* ideával, mert bizonyosnak tartotta, hogy Felséged azt elfogadja és aztán *„oubliette*-be" hajítja; *„und alles bleibt beim alten"*. Miután azonban ezen bölcs rosszallók megtudták, hogy Felségednek még annyi esze sem

volt, azt elfogadni, de ehelyett betű szerint, mint kanpulyka, fülignél felmérgesedni méltóztatott, akkor örömtől felugrottak, ilyest harsogván az egekbe: „Él még a magyarok istene, mert bitorlóinkat vaksággal és ostobasággal ostorozza!"

És így a *Schnitzli* nagy volt. Bánom, hogy lent nem voltam, mikor az a magyar nemzet számára ki lőn tálalva; mert mint már többször vettem észre, Felséged különösen jó és sikeres puskás házi bakkecskék ledurrantásában, mikor nincs oldalán eszes súgó. Felséged, mint kértem, nem esedezett tanácsért báró Stephan Hauernél; gróf Grünne pedig, ki mint kísértet soha nem távozik oldalárúl, noha igen tudós és kultúregyén, mégis csak olyféle intelligenciával bír, mint amilyent mi „istállói észnek" szoktunk nevezni. A magyarok azonban nem lovak, és egykönnyen nem hagyják magukat „lovakká" tenni. Ha én vagyok Felséged mellett, vagy Felséged báró Hauer intése szerint cselekszik szorosan, akkor Pest-Ofenben bizonyosan célszerűbben játssza el szerepét.

És a baj az, hogy *regis ad exemplum* sok főurak szinte haragra lobbantak, mint Felséged, mikor aztán nehéz Európával a magyaroknak megelégedését elhitetni; mert mindenki kérdezi (kivált azon indiszkrét angol, ki mindenbe beléfúrja orrát és mindent kipletykáz): hát miért haragszik a császár, sőt miért haragszik még erősebben Albrecht főherceg és magyarországi helytartó, ezen hős fia halhatatlan babérral koronázott hős atyjának, ki rendszerint oly szelíd, és igazi nemességen oly könnyen megindul becsületes szíve? Mit mondhatunk erre, Felséges Uram? Csak nem komponálhatunk olyféle mesét, hogy Felséged azért haragszik, mert tyúkszeme fáj, vagy Piemontnak megint borjúzik esze, vagy Gorcsakov, az orosz, Buol grófhoz olyannyira rossz stb., hanem (ha nem is valljuk meg, és legjobb újságíróink mindent el is követnek a dolognak jóra facsarására) mindenki azt mondja, Felségednek számításin keresztül vonalat húztak a magyarok, és Felséged még nem találta ki, ezen *crimen laesae* miképp bosszulja meg elég *„ausgieblich"*, mert képmetszéseit és hátfordításit, melyekkel Felséged nem fukar, már megszokták a magyarok, és kutyába sem veszik.

A jó gondolatok azonban sokszor igen későn tolakodnak az

ember fejébe, és ezért távol vagyok Felségednek Pest-Ofenben elkövetett kis tapintatlanságáért *boudírozni*.

A bennem született igazság és méltányosság következtében én senkitől nem *praetendál*ok többet, mint saját magamtól. És miután rajtam is, kit az egész világ különös nagy eszűnek tart (és persze magam is), megtörtént néha-néha már, hogy az isteni inspiráció csak akkor villámlott velőmön keresztül, mikor késő volt, és a meglőtt bakot feleleveníteni többé teljességgel nem lehetett, hanem azt *„tant bien que mal"* nyúzni kellett; mily arcátlan *subjectum* volnék én, ha én Felségedtől *propria industria* valami bölcs eljárást követelnék, kit ugyan senki nem tart jó embernek, de annál erősebben van arról meggyőződve mindenki, hogy ha szíve igen rossz is, esze annál még rosszabb.

[49. AUSZTRIA MAGÁRA MARADT]

[BACH:] Felséges Uram, már rég megbántam, hogy terroristikai kormánygépünkbe illesztettük a *constitutionalis* státusszámadási karikát; mert most, miután a kérdés körül kiábrándultam és tökéletesen kijózanodtam, tisztán látom, hogy ezen *„unschuldiger Versuch"* úgy illik szisztémánkba, mint jól felemelt vastag ököl valami szemre! De megmondom Felségednek, mi csábított engem ezen invencióra, melyen most magamnak is kacagnom kell, mert tagadhatlan, éppen oly nevetséges ezen *constitutionalis szuperlatív* Felségednek még mindig gőzölgő mészárszékében, valamint tudom, derék páter Klinkowström sem bírja diadalilag fenntartani keserű mogorva képvonását, mikor átlátni kénytelen, hogy Pilátussal együtt több ilyféleség is csúszott a *credó*ba, mely az okos egyént oly dilemmába hozza, mihez képest neki vagy ezen titkokon kell kételkedni, vagy azon, hogy kétszer kettő négy, mi persze keserves állapot.

Szubordinált tisztjeimnek egyike, ki igazi *„esprit supérieur"*, még mikor magunk sem voltunk elhatározva, mily formára fognánk kisütni a Neu-Östreich-féle tésztát, arra figyelmeztetett, hogy mindazt, mit Felséged, mikor szűk volt a kapca, népeinek megígért, ezer szövevények miatt semmi esetre nem *teljesítheti*, melyeket most elősorolni nem kívánok, melyeknek indokai

azonban meggyőzőleg hatottak rám. És így tulajdonképp magunk sem tudtuk, mi a *constitutio*, mikor ezt megígértük, például az angol-e vagy az, mely alatt Magyarország népei éltek, és ők csak most látják át, miután Felségednek *constitutió*ját kellőleg megkóstolni szerencsések voltak, mily felséges és mennyire javítható gyönyörű státusgép volt a magyar alkotmány!

Mi itt Bécsben többet-kevesebbet mindig azt gondoltuk, hogy kivált a magyar *constitutio* nem egyéb, mint pompás ceremónia és meg nem szűnő, ügyesen játszott komédia. És miután ceremóniákhoz, parádékhoz stb. gyermekségünk óta *auf der Schmelz* stb. hozzászoktunk, és komédiajátszáshoz a legnagyobb talentumot érzettünk magunkban, és e tekintetben kivált az egykori *Kasperli*ben már serdülő éveinkben igen sok bölcsességet *profitíroz*tunk, igen „köptük markunkat", hogy mi is el fognánk legalább oly jól, sőt százszorta jobban játszani a magyar alkotmányi bohózatot, mint a „teremtettés" táblabírák, kiket mi, bécsiek igen ostobáknak tartottunk, és erre volt is untig okunk, mert nem beszéltek németül oly tisztán, mint *Hans Jörgl et Co.*, és nem mondották mindenre, *ja, ja,* mint mi, bécsiek *et Co.* A híres báró Zedlitz – kitűnő *walhallai* poéta és még kitűnőbb sehonnai „*Staatsmann*" – több évvel ezelőtt a magyar nemzetet oktatólag azt nyilvánítá az augsburgi „*untertänigster Diener*ben", hogy ha a magyar *malcontens*ek, kik például nem húznak oly nagy és rendes fizetést, mint ő, igenis nagyon bosszantanák a személyére nézve oly pengős kormányt, akkor csak fel kell húzni a zsilipeket, és vége volna a magyar nemességnek stb. Mi Galiciára erősen emlékeztetvén, más szavakkal éppoly értékű, mint például ilyféle kormányi *proclamatio* a magyar nemességhez: „Ha az urak nem viselik magukat jól, azaz úgy, mint mi akarjuk, akkor csak azt fogjuk súgni a pasztoknak, fülébe üssétek a kaputost! Értik az urak? *Also nur ruhig!*" Oly férfiúnak szava, ki úgyszólván egész életében Magyarországban lakott (és mi több, mint általánosan tudva van, minden alkalommal kitűnően jóllakott), ránk nagy hatással volt, mert hiszen *szupponál*ni lehetett, hogy oly lángész, kit még a Lola-féle bajor király is *appreciál*ni tudott, csak ismerheti a magyar viszonyokat.

Atyai kormányunk efölött minket meg nem szűnőleg oktatott, mily despoták a magyar hörcsögös kis földesurak, és menynyire kínozzák a szegény jobbágyaikat, kik oly szerelmesen kacsingatnak Bécs vagy inkább az ő császárjuk felé, mint éhes kecskék a zöld bokrok gallyaira. A kormány, kajánságból vagy tudatlanságból-e, bizony magam sem tudom, de alkalmasint ilyes *mixtúra* következtében (mely aztán a *gemein „Wiener Trankli"*) nekünk minden módon kimutatta a magyar alkotmány rossz oldalait (pedig elannyira, miszerint még a legsoványabb bécsi szakácsné is, ki bízvást mehetett volna a legéhesebb *antropofág*ok közé, még azon puszta ideától is rettegett, *„in das tiefe Ungarn sich zu begeben"*), a magyar státusgépnek jó oldalairúl viszont legnagyobb diszkrécióval mélyen hallgatott, ámde pótlékul annál jobban kidicsérte az örökös tartományok kimondhatlan „cifra szerencséjét", midőn ezen nagy szerencsének árnyék- és ekképp különösen rossz szagú oldalait legnagyobb titokban tartotta, és mindazoknak, kik oly impertinenciára fakadtak, ezen titkok rossz bűzét egy kissé felleplezni, kivétel nélkül oly erőseket ütött szájára, mikor aztán lassan-lassanként a hű osztráki jobbágyok tökéletesen meg lettek arrúl győződve, hogy egyedül a legmélyebb *silentium*ban rejlik az osztráki *securitas* és boldogság. Mihez képest mi természet szerint tökéletesen meg voltunk győződve, hogy a kitört forradalom következtében bölcs báró Zedlitz jóslata szerint a parasztok egytűl egyig agyon fognák verni a nemeseket, mert hiszen az osztrák kormány a boldog hercegtűl vezérelve úgy felhúzta a magyar zsilipeket, miképp ha ilyest tesz az osztrák, morva, cseh stb. parasztok kedvére, tudom, tán egyetlenegy német hercegnek vagy grófnak sem fájna foga vagy tyúkszeme többé, ha ti. jó időben nem áll odébb, ill a berek nád a kert stb. De kimondhatlanul *disappointíroz*tattunk, mert az osztráki parancsolók minden furfangjuk dacára az egész forradalom alkalmával de egyetlenegy eset sem adta magát, hogy paraszt nemesemberrel összekoccant volna, egyetlenegy áruló sem akadt, mi legtisztább bizonyságul szolgál, mily infámis hazugság volt mindaz, mit a magyar nemességrűl költöttek, kivált a jó és e nemes célra *systematice* fizetett bécsi poéták.

De mielőtt mindez bekövetkezett, mint mondom, az érintett lángeszű *subalternus*om arrúl győzött meg, hogy Felséged kelepcébe szorulva kínjában olyanokat ígért, mik soha nem valósulhatnak, és ekképp Felséged tulajdonképp nem is tudta, mit ígért. Mert azt senki sem szupponálhatja, hogy Felséged a veszély közepette tavasz élete korában meg akarta volna csalni népeit, mert a csalás csak később és *successive* történt, mikor Felségedet szerencsésen partra húzták a horvátok, muszkák, szerbek, oláhok, tótok, rácok, szászok stb., és mikor a „szómegtartásnak" nehézségei és alkalmatlanságai fejlődtek ki. Honnét aztán az érintett lángész előre jósolta *(was richtig pünktlich eingetroffen ist)*, hogy Felséged népei előtt vajmi rossz színben és mint nyomorult csaló fog figurálni, ki veszélyben mindent ígér, veszélytűl mentve azonban szavának de egyetlenegyikét sem állja (és fejedelemre nézve lehet-e nagyobb szégyen, mint a csalárdnak bélyege?), igen, ily fényben fogna Felséged mint mocsárból készült lidérc pislogni, ha valami szembeszökő és nagyszerű lojalitási aktus által nem kápráztatja meg a nagy publikumnak szemeit; és azáltal meg nem menti hírét-nevét! És mikor kérdezem, melyik volna tehát azon nagyszerű lojalitási aktus, mely e hű népeknek respektív koponyáikból kicsúsztatná a *solemniter* tett ígéreteknek emlékezetét, felüti előttem Feßler: *Die Geschichte der Ungarn* már nem emlékszem, melyik kötetét, és azt sem tudom, melyik *paginá*ját, és e szavakat intézi hallásomhoz: A nagy Mária Terézia, mikor *indigniter* megsértve érzé magát az *indecent* porosz Frigyes királytúl, *loyaliter* a magyar nemzethez fordult, és alig ejté ki e négy *syllabát*: „Mentsetek meg", és legott *uni sono* azt felelte neki hű népe: *„vitam et sanguinem"*, és meg lőn mentve a monarchia és dinasztia. Most azonban megváltoztak az idők! A porosz még nem szorongatja egyes jó császárunkat, élettel és vérrel pedig már igen bőségesen áldoztak kivált a derék magyarok, és tulajdonképp csak egy nagy bajunk van, ti. hogy pénzünk nincs; ám fordíttassuk lovagi fejedelmünket a Neu-Östreich-féle újraszületett és egyesült nációhoz, és a nemzetek lojalitására appellálván, melyben kivált a bécsi soha nem maradt hátra, terjesszük minden hat hónapban státusszámadásainkat a hű népek színe elé *schwarz auf*

weiß, és tudom, minden jó hazafi, ki nem abba helyezi patriotizmusát, hogy mindenre azt mondja, „nem", de a meg nem szűnő „igen" által emelkedik, ha nem is csillagok közé, mint a fejedelmi kis aprószentek, de legalább *Regierungsrat* Csimborasszójára vagy valami ilyes eminenciára; mindezek – és minden bizonnyal ezek alkotják a Neu-Östreich nemzetnek kitűnő majoritását – örülni fognak, hogy Felséged nem azt kiáltja a népeknek becsületes (de igaz, egy kissé nagy) füleibe: *„vitam et sanguinem"*, mert ezen szentenciától újabb időkben szörnyű mód megijedtek a jámborok, és érteni fogják (és ha nem, ezt nekiek igen könnyen lehet *explikál*ni), hogy Felséged *auf eine anständige Art, um nicht mit der Tür ins Haus zu fallen, aber um die Sache langsam anzubahnen*, a *regulariter* beadott számadások zseniális *intercessió*ja által, hű népeinek azt akarja mondani vagy értésükre adni: „Mentsetek meg drága fiaim a bankrottúl, lássátok, én nem kérek életet és vért, mert ezen *ingredientiá*kkal kérés nélkül apostoli szent jogomnál fogva úgyis kényem-kedvem szerint diszponálhatok, de nekem pénzecskére van szükségem, az okos ember pedig szívesebben fizet, mint valami más bajba keverednék; nemde kedves édeseim?" Így okoskodott az érintett *subalternus Sectionschef*, és tökéletesen igaza volt, mert ezen ügyes taktika kimondhatlanul emelte Felségednek lojalitási hitelét, és amellett még felette hasznos egyéb következményeket is szült.

Legelsőben is azt vonta maga után ezen kitűnő lojalitási aktus, hogy a magyarokat kivéve a Felséged többi derék népeinek szembetűnő többsége meg van győződve, hogy Neu-Östreichnak most *tandem aliquando* van valami *constitutió*ja, nem egész ugyan, de tán fél vagy legalább fertály, és ez *en attendant auf Abschlag*, mely tempót furfang O'Conneltúl tanulta az *urwüchsig* bécsi. Mégis jobb, mint semmi, valamint például a fél vagy fertály borjúnak is van becse, habár nincs is benne élet többé, a semminek ellenben legkisebb hasznát sem vehetni, és aztán a fő nyereség, mely ezen filozófiai eljárásbúl árad ránk, az, hogy mindenki tisztán látván, mily gyönyörű állapotban tündöklik a neu-östreichi fináncia, ki-ki legédesebb *satisfactiót* érez ereiben lüktetni, ha neki kegyesen megengedtetik, hogy pénzét

Felségednek, az ő lovagi császárjának legnagyobb alázattal kölcsönadhassa, mely tényt senki nem tagadhatja, ha annak tudomására jut, hogy minden legkisebb anyagi vagy erkölcsi kényszerítés nélkül 1855-ben tüstént egyberakták a kívánt százmilliomot a hű osztrákiak, és oly magasra zúgott az ebbeli *enthuziazmus*, hogy Magyarországban csupán egy falu egymilliomot írt alá, és e tekintetben olyannyira *„hitzig"* volt, hogy alkalmasint tízmillió aláírásra dugja kalamárisba a pennát, ha mi huszonöt pálcaütés büntetés alatt ezen „nyereségi vágyat" erővel el nem tiltjuk! Ily tények, melyeket nem tagadhatni, nagyobb eloquentiával szólnak Felséged mellett, mint mindazon *infamitás*ok, melyeket az emberek Felséged ellen „gondolnak"; mert persze szólniok nem szabad és minek is? Az Isten jobbágyoknak nem azért engedett valami nyílást orruk alatt, hogy azon impertinenciákat csúsztassanak Felséged ellen vagy miellenünk ki; hanem hogy azon tolják be azon *Mundvorrat*ot, melyről diszponálhatnak, ha *par hasard* az nem büdös, mire különösen felvigyáz a *Marktaufsicht*, miután ilyest nem tud minden státuspolgár saját tehetségével kitalálni, mert hiszen a nép közt felette gyakran irgalmatlanul uralkodik a nátha.

Sokan ugyan azt állítják, hogy az illetőknek nagy része nem fizetett be többet, mint tíz percentet, és azután eladta vagy elajándékozta a státus*obligatió*kat. Sokan végre még oly szemtelenséget is rebesgetnek, hogy Felségednek ezen gyönyörű számadási aktusa éppen nem ragyog a lojalitás nimbuszában, de a legklasszikusabb ostobaságnak tartatik, melyet csak ki lehetett volna gondolni. És igaz, hogy ezen opinió naprúl napra erősebben kezd terjedni, de néhány ilyféle izolált kutyaugatásokra nem hajt okos kormány egy cseppet is, mint a miénk, de *centre vent et marais, imperterrite vorwärts* és mindig *-wärtser* halad, míg tökéletes *consolatió*t lel abban (éspedig vajmi kommode), hogy a *vox populi*, mely *vox dei*, mellettünk szól. Mert fogadni merek – *wollen Euer Majestät wetten?* – bármibe is, hogy azon negyvenmillió osztrákiak, kik Felségednek duplaszas szárnyai alatt boldogoskodnak, némi kevés kivétellel mind az én most nyilvánított vélekedésemen vannak, ha e tekintetben kérdőre vonatnának, mégpedig tökéletes szabadságban,

minden policáj, zsandár, hajdú, bakó és Bach-huszár hozzájárulása nélkül, mert ezeknek nem is volna szabad azon teremben jelen lenni, hol ezen kérdés tétetnék, de ők *en attendent* a tornácban is várhatnának, melyek most rendszerint padlózva, sőt télen még fűtve is vannak, és ekképp meg nem fáznának a derék vitézek és le is ülhetnének.

De mindamellett mégis bánom, hogy *subalternus*om által elcsábítva ráállottam a reguláris számadásra és Felségedet is rávettem ezen hasztalanságra, mely valóban már szinte több kezd lenni, és idővel még némi kellemetlenségbe is keverheti Felségednek apostoli székét. És ugyanis bármily nagy csínyeket használunk, nem vagyunk képesek a nagy deficiteket beköpenyegezni, és valóban nem lehet az illetőknek rossz néven venni, ha egy kissé törni kezdik fejüket annak kitalálásával, hogy valjon mindezen deficiteket *in fine finali* ki fogná fizetni. *In sempiternum* adósságokat csinálni ezer okból nem lehet, és legelsőben is azon ledorongoló okból, mert „*à la fin*" senki sem akar valami kölcsönnel előállni, hol pedig nincs, ott, mint az osztráki példabeszéd tartja, még Felségednek joga is megszakad; a „nincs" stádiumhoz pedig óriási léptekkel közelít Felségednek vajmi sok derék jobbágya, oly magas és oly hiányosan van elosztva az adó!

Schusterfleck auf Schusterfleck nem illik fényes kormányhoz (mint Felségedé), és noha Felséged nem éppen ellensége a „fejelésnek", és ha török módit be lehetne hozni, tán a talpalás ellen sem érezne nagy ellenszenvet (ha ti. másnak csizmája forog kérdésben), azért egészben mégis mindennek újnak és *auf den Glanz hergerichtet*nek kell lenni, és ha más okból nem is, csak azért, mert Neu-Östreichban semmi sem becses, mi az idő által *respectábilis*sé vált és gyakorlatilag bebizonyította, hogy nemcsak *lebensfähig*, de még „*beglückungsfähig*" is.

Az adót még magasabbra emelni szinte lehetetlen (mert ha ezt tennénk, egyenesen az országi tőkét *aggrediál*nánk, mi nem volna egyéb, mint financiális öngyilkolás, mert ezáltal természet szerint évenkénti jövedelmünk mindinkább csökkenne), mely már most is annyira nyomja a szerencsés adófizetőket, miszerint azt itt-ott betű szerint az illetőknek csontvelejéből kell

kisajtolnunk, mi persze aztán nem azon sajtószabadság, mellyel mikor szurokban voltunk, kecsegtettük, csábítgattuk és *„richtig"* madárenyvre is kerítettük az ostoba reformereket.

Az ármádiát redukálni! Erre csak gondolni is megbocsáthatlan bűn és Felségedre nézve oly eszeveszettség volna, mint ha hajóskapitány, kinek léte egyetlenegy vasmacskán függ, annak kötélszárát elmetszeni parancsolná vagy azt elmetszeni engedné. Miből *en passant* azt tanulhatni, miképp macskáknak is különös hasznát veheti bölcs fejedelem, ha ti. azok vasból vannak, és hogy okos ember kezében a kötél még más célokra is használható, mint akasztásra, és annak bevágása nem fáj, de még legkisebb kellemetlenséget sem okoz, feltéve, ha az nem saját, de mások nyakát nyakravalózza.

Az ármádiát redukálni, ez volna még szép! Pétervár messze van innen, de tudom, ha ez történnék, akkor jó csendes nap vagy ha északi szellő lengedez, Gorcsakovnak hahotáját az egy kissé akusztikus ember a *Schanzlin* is meghallhatná, oly *schallendes Gelächter*t ütne fel ezen *neu-östreichofag*, mit az egész muszka nép, bizonyos vagyok, *„mit einem homerischen Lachen"* kontrázna.

Az angol annyi indiai és kínai bajokba van keveredve, hogy, tudom, nemigen fogna Felségednek segítségére sietni, ha véletlenül a kárpáti ajtókon kopogtatna a muszka vauvau. Sőt mert igen tudja, hogy Neu-Östreich egyedül szemfényvesztésre és hazugságra van építve, mi még rosszabb fundamentum, mint futóhomok vagy ingó mocsár, és ekképp legkisebb tekintetet sem érdemel, az angol minden bizonnyal szívesebben látja, *wenn es schon sein muß*, ha a muszka Bécs, Pest vagy Sztambul felé gravitál, mint ha India stb. felé nyomulna elő. És ekképp nerék John Bull bizonyosan nem jő segítségre, de még fel sem ajdul, ha fogai közt morzsolgatja is Felségedet az infámis Konstantin; mert noha az angol nép igen elbírja a kritikát, sőt a legkeserűbb eltorzítást is, azért higgye el Felséged, mégsem indifferens mindazon bökdösések s kirúgások tekintetében, melyekkel Bécsből és kivált „Morizruhé"-ból illetik őt, spedig mert erősen hihető, hogy például még Achilles sem igen tűrhette a szúnyog, tetű vagy poloska fullánkját, és mint Lafon-

taine tanítja, az oroszlán is elveszti béketűrését elvégre, ha szamár akarja őt megrúgni vagy megharapni.

A porosz, mely csak üggyel-bajjal és egyedül r, á, rá-fogdrá által elsőrangú hatalom, neutrális politikájánál fogva, és mert tudja, hogy nemritkán *inter duos litigantes tertius gaudet*, magas erényű *contemplatió*ban fogja magát tartani, ha bekövetkezik *„illa dies"*, mikor bosszúját teljesíthetni gondolja az északi kolosszus: miután a porosz igen pórul járhatna, ha a muszkával koccanna össze, Neu-Östreichtúl pedig éppen oly kevéssé fél, mint egy meglehetősen kemény kő, ha eszmélni tudna, sem rettegne mozaikkal összeütközni, mely mozaik efölött szamárenyvvel van egybeillesztve, és miután a közel rokonság virágláncolata is a szent barátság kapcsával köti a porosz és orosz nemzetet egymáshoz, és miután a *comparative* kicsi burkusnak, ha politikáját helyesen felfogja, nőni és nagyobbodni kell, és miután valami elbomlandó státusnak segítségére sietni igen bajos és nehéz, és ennél sokkal könnyebb és kellemesb is az elbomlandó státusnak, ha nem is éppen a *Löwenanschnitt*ját, de legalább egy-egy jó darabkáját *accapírozni*, valamint sokkal könnyebb és érdemteliebb is volt a Colosseum düledékeiből Szent Péter imodáját felépíteni, mint a Colosseumot (mely egészen még el nem vesztette vérszagát és a halállal küzdő bajnokoknak lábnyomát) üggyel-bajjal kitatarozni és kipingálni. Honnét aztán mindezt *addál*va, ha a burkusnak, kit meg nem szűnőleg csúfolni és bepiszkolni a bécsi bölcsek ki nem fáradnak, ily konstellációk közt kedve csosszanna inkább „saját magán segítni", mint a kútba esett *autrichien* segítségére leereszkedni a sok vértől és kínzástól elmiazmáskodott mélységbe, ezt senki rossz néven nem veendi, ki – úgy, mint Felséged – azt méltánylani tudja: *was man sich selbst schuldig ist!* És ha akkor a cseh nemzetnek, melyben felette sok *constitutionalis* elem van, *par accident*, eszébe jutna, hogy Felségednek fajtája az ő alkotmányát is elrabolta vagy inkább el*filoutíroz*ta, és ő az osztráki komplexusban tulajdonképp semmi egyéb, mint meg nem szűnő *humillissimus servus* és bécsi *Handküsser*- és *Bücklingmacher*-féle mizerábilis karikatúra, a porosz kombinációban pedig minden lehetne és legelső helyen állna stb., ha mindezt fontoló-

ra vesszük: Poroszországban Felséged nagy *praesidium*ot nem remélhet, habár derék és különösen jó étvágyú királya Felséged kedvéért *toties quoties* fel is húzza a szűk magyar nadrágot, mely neki azonban, meg kell *par parenthèse* vallani, oly tányérosan áll, hogy ezen minden magyar embernek és kivált huszárezredének szíve erősen megörül.

Franciaországból, mint már fentebb *explikál*tam Felségednek (de ilyest tenni sokszor kétszer kell, hogy az én jó császárom az embert egészen megértse), legkisebb segítséget sem várhatunk, és tudom, még pater Ventura is vonakodna Neu-Östreichba dugni orrát, mert tán ő is egyet tart *marquis* Posával, hogy „szép az élet" stb. Németországból pedig, okoson szólva, mily segítséget várhat Felséged? Baden alkalmasint nemigen fog mozdulni, és a frankfurti tőzsércéh sem. Württemberg természet szerint, ha tesz lépést, nem Felséged felé teendi azt, de a muszka cár felé; Szászország nagyon is ildomos, miszerint fogadatlan prókátorként valamibe avatná magát, mi rá veszélyt hozhatna, és ekképp egyedül Bajorország tehetne valamit, de azért, mert tán tehetne valamit – mi még kérdés, mert Bajorhonban a király nem *omnipotens* –, abból még nem következik, hogy tenni is fog valamit, sőt hihető, mihez képest igen fog óvakodni a muszka nép hajába kapni, de ehelyett magát egészen passzíve tartván, annak fogja a feketelevesnek elnyelését átengedni – mert ő inkább iszik sert –, ki azt nagy bölcsen kifőzte és a két oláh (most alkalmasint egyesülő) dunai tartományba magával vitte. Lipcsének és Augsburgnak ugatása és tutulása pedig Felségednek nem lesz nagy hasznára, sőt ellenségeink számát növeli, mert ostoba barát és ügyetlen jóakaró *inimisse* mindig ilyest eszközöl stb. Mihez képest tán egyedül Hildburgshausen, Reuß-Schleitz N. N., Liechtenstein Alajos herceg stb. lobogói fognának Felséged *schwarzgelb* zászlójával egyesülni, melyektől tán nemigen ijednének meg a muszka vén és fiatal (és mindenesetre szépszámú) medvék.

És így Felséged – illúzió nélkül – egyedül saját hadseregére van redukálva, és ekképp azt nemcsak nem redukálhatni egyetlenegy szál zsoldossal is, de azt *data occasione* még tán duplázni is kell. Mert ha csakugyan mozgásba teszi magát ezen infámis

esetben *meister Petz* medve, akkor (ó, bár ki bírnám vakarni szép sárga szemét) annyira fel fognak ingereltetni az olaszok, rácok, oláhok stb., és tán a horvátok sem fognak igen szívesen a Dráván keresztülúszni stb. stb., miképp Felséged hű népeinek megőrzésére (hogy el ne hűljenek) és beamtereink védelmére (hogy őket agyon ne verjék az általuk annyira megboldogított adófizetők) tán számosabb armadára lesz szüksége befelé, mint a goromba muszkák lecséplésére kifelé.

Sokan azt állítják, kik csak márúl holnapra gondolkoznak, és kiknek emlékezetükben soha nem fordul elő a *respice finem* unalmas szentenciája (melyet én, mert valóban igen unalmas és nagyon *ungelegen*, ki is töröltem minden osztráki imádságoskönyvből, mert miért nyughatatlanítni a derék lakosokat, kiknek már a bölcsőtől kezdve azt csepegtetjük koponyájukba: *Ruhe ist des Bürgers erste Pflicht*, éspedig azon esetben is, ha *exceptionaliter* még nincs felakasztva vagy eltemetve), sokan, mondom, azt állítják, hogy a muszkának nem jut már többé eszébe a rajta elkövetett kis *Spitzbübereit* megbosszulni; országa elég nagy, nincs szüksége magát mint borz összehúzni; elég dolga van odahaza, és finánciái még rosszabb állapotban vannak, mint Felségedé, *et cela veut dire quelque chose*, és ekképp senkit nem bánt, de erősen köszöni: csak őt ne bántsák stb.

Mindez, Felséges Uram, nem egyéb, mint hiábavaló locsogás, melyhez képest a néha oly igen szamár publikum, mely nem szeret gondolkozni, butául elalszik a legtátongóbb *praecipitium* fölött is. És ily alkalommal mutathatja oly státusbölcs, mint én vagyok, kapacitását, *und die Tragweite seines Genies!* Nem abban áll, Felséges Uram, a bölcsesség, valamely veszélyt látni nem akarni, de egyedül az érdemli meg Felségednek bizodalmát stb. stb., ki a várható veszélyt tökéletesen ki tudja cirkalmozni, de aztán elég tehetsége is van *contrapondium*ot állítni a veszély ellenébe, mely azt bizonyosan lesújtja, lebunkózza.

Az orosznak gravitációja Sztambul felé Nagy Pétertől tervezve, Katharinától passzióval átkarolva, Sándortól erősen igényelve és megkísértetve, Miklóstól pedig csaknem végrehajtva, azelőtt dinasztiális kérdés volt; Szevasztopol eleste óta nemzeti kérdéssé magasult.

Egy egész (vagy hatvanmillió tagból álló) nemzet nem bír sem annyi belátással, sem annyi béketűréssel, hogy a traktátusok szövevényeit kombinálni és azoknak nyomán valami részrehajlatlan bírálatra jutni képes lenne, de ily roppant sokaság ítéletét mindig valami nagyszerű benyomás határozza el. Néha a közvéleménynek nincs igazi bázisa, de az egészen hamis (jóllehet ez ritkaság, mert egész nemzetet hazugsággal sokáig bolonddá tenni nem lehet), ámde azért, ha valahol a közvélemény hibás is, annak mindaddig, míg az rektifikálva nincs, óriási ereje van, kivált, ha a közvélemény a fejedelemnek véleményével koincidál. És jelenleg ez a muszkaországi eset, mert bár igazsággal, bár nem, a cártúl lefelé a legutolsó szibériai rabig az egész muszka nép azt hiszi (és ezen hiedelmet vallásos kegyelettel hordja minden csepp vérében), hogy Felséged ölte meg Miklós cárt, és hogy Felséged okozta Szevasztopol elestét.

Már mi a gyilkolást illeti, Felséged legjobban tudhatja, hogy ilyest igen könnyen végbevihetni más kezek által is, mert hatalmas parancsárok mindig találnak pénzért vagy ennek *aequivalens*éért olyféle dilettánsokat, kik magát az „operációt" szívesen és bizonyosan jobban, mint erre Felséged képes volna, végbeviszik; csakhogy ezeknek neve variál, mi azonban a dolgon semmit sem változtat. Így például ilyféle *specialitás*okat azelőtt „banditáknak" nevezték, most azonban *auditor*ok járnak el ezen szebbnél szebb szerepben, persze szintúgy fizetve, mint azok, vagy ökonómia végett *efficaciter* ráijesztve. Felséged előtt továbbá nem lehet ismeretlen, mily könnyen dűl ki a gyenge ember, ha reménye megtöretett, szíve elvérzik, számkivetésben sínylik, honvágy elmérgezi minden pillanatát stb. stb. Felséged végre bizonyosan olvasta vagy legalább hallotta, mihez képest a világon sokszor az, ki magát félistennek tartotta, mint villámtúl érintve, egyszerre lábairúl dűlt, mikor észrevette, hogy a legnagyobb *mediocritas* is elégséges volt őt kijátszani és bolonddá tenni.

És ekképp könnyen meglehet, sőt hihető, hogy Felséged cseppegtette azon túláradó cseppet Miklós cár Pandóra-szelencéjébe, mely őt halálra mérgezte, úgyhogy nincs minden fundamentum és valószínűség nélkül az egész muszka nemzetnek

azon hiedelme, hogy tulajdonképp Felséged gyilkolta meg Miklós cárt.

A muszka nemzet ugyan nem szerette az eldűlt despotát, de nem is utálta, mert noha keményszívű ember volt, legalább soha nem aljasult annyira, miszerint egyúttal Tartufe szerepét is játssza. Ő ugyan soha nem igért sokat, de azt, mit igért, férfiasan is teljesítette.

A muszka nemzet egy pillanatig sem siratta meg Miklós cárt, sőt örült, hogy a Mindenható helyébe oly fejedelmet ültetett a parancsoló székre, ki érzékeny szívének és nemes lelkének már oly sok vigasztaló és megdicsőítő próbáit és példáit adá.

A muszkák ennélfogva nem neheztelnek Felségedre azért, hogy Felséged azt, kitűl mint nyárfalevelek remegtek, kegyesen odébbállítni méltóztatott, de azért nevezik Felségedet utálattal, hogy éppen Felséged volt képes némi diplomáciai szofizmák ürügye alatt jótevőjét, megmentőjét oly rútul meghálálni, kinek segedelme nélkül Felséged bő rokonaival együtt most alkalmasint nem mondhatna egyebet: „voltam és voltunk".

Már mi Szevasztopol elestét illeti, mely a muszka dinasztiális tendenciát Sztambul felé kettétörte, vagy legalább későbbi időkre lökte, hogy ezt miképp lehet Felségednek tulajdonítni, sokan nem *capiál*ják. És igaz, ezt nehéz volna teljes evidenciával megmutatni, jóllehet vannak sok argumentumok, melyek ezen véleménynek bebizonyítására erősen szolgálnak. Mert ha Felséged nem szövetkezik az angollal és franciával, ha Felséged nem árasztja el hadaival a két al-dunai tartományt, soha nem pontosulhat az érintett két nemzet egész erővel Szevasztopol falai alatt össze, és akkor tudja Isten, mi történik! A kazuisztikának hatása oly tág, miképp itt, mint mondom, sem a *„pro"*, sem a *„contra"* be nem bizonyítható; ámde ez egészen közömbös, mert egy tény eldönthetlenül áll, az ti. hogy az egész muszka nemzet minden csepp vérében és nedvében azon hiedelmet hordja, hogy Felséged törte meg Nagy Péternek stb. stb. tervét.

És ha valaki tudakolja, ezen tán igenis merész állítást mi által bizonyíthatná be, kapacitációjára ezer kézzel fogható indokok közül csak e néhány itt következőt hozom elő.

A muszka kormány, sőt az egész nép tiszteletet, megbecsü-

lést affektál a francia és angol nemzet iránt, holott ők mászták meg Szevasztopol falait és nem Felségednek máriateréziás vitézei, sőt Piemonttal, mely szinte ellensége (de persze nyílt ellensége) volt, annyira kacérkodik, miszerint még gr. Buol is átláthatja (ha ti. egy kissé erőlteti eszét), mihez képest a muszka ezt egyedül azon okból teszi, miszerint kis Piemont Felségedet addig is meg nem szűnőleg megugassa és Lombardiával együtt az egész olaszságot éberségben tartsa, miképp aztán, ha megjön annak ideje, és ő majd elülről piszkálgatja Felségedet, Piemont addig, mennyire teheti szerét, Felségednek hátulját harapgassa egy kissé. És e tekintetben némileg el is érte már célját, mert Felségednek az ismert Mailand és Turin közti *Katzbalgerei* tekintetében sem volt annyi esze, az egészet ignorálni, de magának parancsolni nem tudván, ez alkalommal is a világnak nagy mulatságára haragra fakadt, és kis Piemonttal veszekedni kezdett, mely azonban nem tágított, és ezen bölcs párviadalban Felséged volt az, ki Európa előtt kudarcot vallott, mit azonban a bécsi újság- és humorista-bölcsek tökéletesen jóra facsartak, *uni sono* azt állítván: „*Es ist unter der Würde eines so großen Staates wie Neu-Östreich, sich mit so einem espèce kleinen Mopslstaat abzugeben.*" És ez tökéletesen igaz, tulajdonképpi szentírási szentencia, csak az kár persze, hogy ezen jó gondolat nem akkor botlott Felségednek elé és kivált gróf Buolnak eszébe, mielőtt a macskapárbaj megkezdődött, hanem csak azután, mikor a turini macska az egész világnak nagy hahotájára derekasan megkarcolta Felségednek magasan hordott orrát, ki kész volna (ha ti. nem közlené a mese e kis tényt: „sokat akar a szarka, de nem bírja mindig farka") más nemzetbelieket is szintúgy büntetni, sújtani és akasztani, mint saját szerencsés birkáit.

Ha herceg Metternich áll a külügyek élén, Felséged ezen neretséges ujjhúzást bizonyoson meg nem kezdi, mert az érintett halhatatlan érdemű herceg Felségedet ezen tapintatlanságtúl bizonyosan *dissuadeál*ja, és ha Felséged (szokása szerint) makacskodik, Metternich hg. bizonyosan legnagyobb alázattal visszalép, mielőtt oly ostoba provokáció alá teszi szeplőtlen nevét, mint amilyent engedelmes gróf Buol Felséged nevében gr. Cavournak átküldött. Ha gróf Buol szegénylegény volna, és ek-

képp azon dilemmában leli helyét, mint amilyenben számtalan irgalomra méltó magyar egyéniség van mostanság, hogy néki vagy hallgatni kell, vagy kenyeret nem enni, akkor felfoghatni vagy legalább menthetni lehetne a derék Schausteinnak puha férfiatlanságát; de ő igen gazdag úriember (éspedig derék neje után, ki neki sok pénzt és emellett minden másféle kincseket is hozott a házba), úgyhogy ő bátran esedezhetett volna Felséged előtt, ne méltóztatnék magát olyannyira kompromittálni és azon tanácsot, melyet érintettem, és melyet a bécsi szabad sajtósok sajtoltak ki velejükből, *anticipative* akkor teljesítni, mikor a bak lepuskázva még nem volt. Miután gróf Buol-Schwarzenstein őexcellenciája ezt azonban nem tette, ő most azon kelepcébe süllyeszté magát, miképp róla minden higgadt gondolkozó ily ítéletet hozni kénytelen, hogy őt a gondviselés vagy nem áldotta meg elég ésszel Felségednek jó tanácsot adhatni, vagy el nem látta elégséges férfiúi zománcozattal és önállással Felséged makacsságával szembeszállni.

Kevés dolog vonta Európának figyelmét oly mértékben magára, mint az e tekintetben *korrespodenciá*ja gróf Buolnak gróf Cavourral.

Az osztráki újságok, magától értetődik, *ex officio* mind gróf Buol mellett és gróf Cavour ellen militáltak és abundáltak, új bizonyságot adván, hogy ügyetlen prókátor még a legkedvezőbb ügyben is néha-néha többet ront, mint amennyit használna, és eszerint annál bizonyosabban oly kérdés körül, melyet még a legnagyobb talentum sem bírna tisztára mosni.

Gróf Buol ezen korrespondencia által legalább nem igazolta hízelkedőjének azon ráfogását, hogy minden hüvelykje diplomata. De másrészről meg kell vallani, bizony gróf Cavour is másokat és erősebbeket mondhatott volna.

E tekintetben nekem – ki persze a világ előtt mindig gróf Buolnak veszem pártját, mert hiszen kollegám, és csak Felségeddel szincerizálok tartalék és bújósdi-ajtó nélkül – minap egy igen éles és nagyon malíciózus ész azon észrevételt tette, hogy valjon mit válaszol gróf Buol, ha Cavour neki többek közt ezeket is orra alá dugja:

„Én megvallom, nem csodálkozhatom eléggé, a nagyérdemű

és teljes című apostoli és lovagi császár miképp indulhat oly haragra a piemonti szabad sajtónak kihágásain, mert hiszen tudnia kell, hogy ezen gyönyörű *constitutionalis* emeltyűnek igen sajnos oldalai is vannak, melyeket azonban a nagyobb haszonért tűrni kell, mert hiszen mint halljuk, a liberális szellemű Ferenc József császár boldog alattvalóit ünnepélyes ígéretének következtében szinte megáldotta a szabad sajtónak malasztjaival; nemde? És valjon mi oka annak, hogy az apostoli császár oly nagy méltósággal és oly mély hallgatással tűri az angol sajtónak *excessus*ait, holott ezek igazi nyársszúrások, míg a piemonti sajtóbökdösések, melyek őt oly nagy haragra csigázzák, *comparative* igazi bolhacsípések. Mit mondott volna erre a derék külminiszter? Hahaha!"

De már akkor ilyes impertinencián bennem is felfortyant a méreg, és így dorongoltam le az ügyetlen dongót:

„Még elég idő van kacagásra, drága uram! Végén csattan az ostor, és majd csak idővel fog kiviláglani, kinek van kacagásra joga, és aztán az lesz a boldog, ki a *konklúzió*nál hahotázhat. Ha gróf Cavour ilyféle *Anzüglichkeit*okat mert volna gróf Buolnak írni (de elég esze volt, hogy ezt nem tette, mert másképp... ilyen-amolyan; majd adok stb. stb.), akkor én vettem volna kezembe a pennát, tudja az úr, én, ki Neu-Östreichnak legelső pennása vagyok, és ezt úgy megnyomom, és a kis piemonti kis minisztert úgy megkefélem és tulajdonképp megsubickolom, hogy aztán tudom, minden kedve megcsökken tovább folytatni azon vitát, mely Piemontra nézve *selbstverständlich* semmi esetre nem lehet üdvös... És most én kérdem, mit felelt volna gróf Cavour, ha ezen sorokat dörzsölöm bajuszhelyére, melyek, tudom, minden tubák nélkül tüsténti prüsszentésre indítják?

»Úgy látszik, az úr bizonyos iróniával akar az osztráki szabad sajtórúl okoskodni, és viccfegyvereket gondol legsikeresebben használhatni, mert higgadt argumentumok bőségében erősen szűkölködni méltóztatik. Igen, az én kegyelmes császárom, uram és apostoli apám megadta népeinek az igazi sajtószabadságot, de nem ám azon sajtószabadosságát, mint amilyent Piemont, Anglia stb. gyakorol, és mely nem egyéb, mint azon *revolutionarius* felekezetnek találmánya és tentás ivadéka, mely

minden jó rendnek halálos ellensége stb. De az úr gyenge eszé
nél fogva, úgy tapasztaljuk, soha nem bírta felfogni azon disz
tinkciót, mely a sajtószabadság és sajtólicencia közt létez. A
osztráki császár atyáskodó szárnyai alatt például mindent sza
bad nyomtatni, mi a státus rendével össze nem ütközik, mi
kormány tekintetét nem kisebbíti, mi a lakosokat rossz gondo
latokra nem ingerli, szóval mi a kormány *defaecál*t nézeteive
megegyez. Mindezt szabadon kisajtolhatni. Mást persze nem
Érti az úr, Herr von Cavour?«

Hogy pedig az úr nem lát különbséget Piemont és Britanni
közt, ezt csak sajnálhatom, valamint azt is, hogy az úr *premier minister* és fő *katzelmacher* dacára még annyit sem tud deákul mint Magyarországban azelőtt minden, habár *secundae classis principista* is tudott, mert ha legalább ennyit tudna, bizonyosan eszébe jut Horatiusnak azon talpraesett mondása: »*quod licet Jovi, non licet bovi*«. És ugyanis, ha az én uram és császárom fe
sem veszi az angol impertinenciákat, Palmerstont nem szoron
gatja satisfactióért, és nem ijesztgeti haragjával Albiont, ez igen természetes, mert Britannia nagyon hatalmas, Ferenc Józse
császárnak *marine*-ja pedig nem oly erős, miképp Angliát a hul
lámos síkra provokálhatná – *aber was nicht ist, wird werden, und es ist schon alles dazu angebahnt, denn die Impertinenz der Engländer wird noch gerade unerträglich;* efölött az angol oly go
romba, miszerint a legkisebb fenyegetést minden ceremóni
nélkül tán tüstént azzal viszonozná, Triesztet Velencével, Pólá
val stb. együtt felperzselné. És ekképp az okos ember ilyféle ösz
szekoccanást azon időkre *postponál*, mikor az osztráki hajóhada
lom annyira kifejlik, mihez képest Angliával sikeresen szembe
szállhat, mely piszkos sziget minden revolúciók tűzhelye, mer
oly szörnyeket is protekciójába vesz, melyeket a nagy szívű csá
szár *faut de mieux*, minthogy meg nem csíphette és az infámi
angolok ki nem adták, *in effigie* feltüntetni kegyeskedett, mit
ti. azt, hogy Felségednek ki nem *liferíroz*ták a magyar akasztó
fáravalókat (kik *ohne Zweifel* erős bűnösök voltak, mert hiszen
osztrák *auditor*ok ítélték őket el, kik tökéletesen *imbibál*va van
nak Felségednek *sans peur et sans reproche*-féle jellemével), so
ha, de soha az én lovagi császárom John Bullnak ezt megbocsát

ni nem fogja, és azért bizonyosan tüstént is össze fog csapni vele, mikor egy *boxing match*-re elég kvalifikáltnak érzendi magát; mihez képest az én bölcs monarchámnak kitűnő *instinct*jét, hogy az angolok ellen más tempót tart, mint a piemontézerek ellenében, nemcsak nem szabad csúfolgatni, de inkább dicsérni kell; mert ezen diszkréció által *palam publice* bebizonyítva a szeretetreméltó fejedelem, hogy nemcsak jó lovas, de mindemellett még hasonlítlan jó politikus és kitűnő pfifikus is; miket összevéve, ha a turini kabinettel másképp bánik, mint az angol két házzal – tökéletes igaza van, mert Ferenc Józsefnek csak egy szavába telik, és úgy megspitzkuglizza a hős Radetzky szellemétűl túláradozó olasz had a piemonti szájhősöket, hogy »*auf ja und na*« ismét Turinban terem az osztráki, diadalhoz szokott hős szuronyos sereg; és ezt Európának egy kormánya sem fogja megháltatni, hiszen a legközelebbi időkben kétszer csaptunk Turinra, és egy hatalom sem interveniált! Igaz ugyan, hogy akkor Piemont volt az agresszor, és Felséged csak mint visszaverő és *persecutor* jutott Piemont fővárosába, és ezt tenni szinte annyi joga volt, mint például az egykori magyar törvény sem tiltotta azt, mihez képest a szabadban megserételt nyulat a tilosban végképp megcsípni ne iparkodjék az, ki ily célra elsütötte a puskát. E tekintetben van tehát egy kis disztinkció, ezt nem tagadhatni; ámde kérdés, valjon észreveszik-e ezt az európai diplomaták? Alkalmasint nem, ha nem okosabbak, mint gr. Buol, és aztán, mert ennél érdekesebb és fontosabb dolgokkal vannak untig ellátva, és ha saját, néha oly irgalmatlanul ostoba lapjaink, *in der besten Absicht, uns zu helfen*, nem riasztják egész Európát ellenünk fel, akkor tán sikerülhetne, hogy a kis Piemontot, mert oly igen pici, tán elnyelhetné az én felséges uram, még mielőtt ezen operációt észrevenné valaki; ha pedig oly indiszkrétek és észreveszik, akkor persze legokosabb lesz, ha az én fejedelmem minden inváziótúl magát bölcsen *abstineál*ván, az észrek és szatirának fullánkjaival, mellyel telisded-teli van minden osztráki hírlap, sőt többet-kevesebbet minden *Stammgast* is, veri le Cavour úrnak nevetséges viszketegét, mikor tudom, ezen olasz *paladin* csakhamar elnémulva és minden alázattal befogná száját."

Ily szavakkal csépeltem le a gróf Cavour mellett szóló *Witzling*et, és ő persze nem tudott vagy inkább nem mert egy szót is ellenem kibocsátni fogai közt, és mérges kínjában csak kacagott.

[50. A MUSZKA BOSSZÚT FORRAL]

[BACH:] Engedje meg, Felséges Uram, hogy megint azon pontra térjek vissza, hol azt állítám, hogy az egyetemes muszka nép Felséged személyére pontosítja össze gyűlöletét és bosszúvágyát, és hogy ezen tényt ezer szimptóma oly kézzelfoghatólag bizonyítja be, miszerint lehetetlen észre nem venni, hogy a muszka Felséged ellen bizonyos „szándékot" rejt keblében, vagy világosabban mondva: hogy a muszka nemzet inkább ma szeretné megtámadni Felségedet és elárasztani hadaival Neu-Östreichet, mint holnap, és hogy bosszúszomjának csak azon okból nem tesz eleget tüstént, mert ilyféle nagyobbszerű kalandra, miképp az sikerrel és tán a magyar koronával koronáztassék meg, előlegesen jól el kell készülni és efölött kedvezőbb konstellációkat is hasznos bölcsen bevárni, melyek Muszkaország tekintetében naprúl napra minden kétségen kívül kedvezőbbek lesznek.

Mint érintém, a muszka gravitáció Sztambul felé azelőtt dinasztiális kérdés volt, azaz oly kérdés, mely tulajdonképp a császári családot és néhány orosz nagyokat érdeklette, de a népnek nagy masszáját többet-kevesebbet hidegen hagyta, és ez volt oka, hogy ezen gravitáció meg nem rohant; mióta azonban úgyszólván elzárták az orosz nemzetet azon kincstűl, melyet *virtualiter* már sajátjának tartott, és csak most látja, hogy ő tulajdonképp ki van tiltva a tengerektűl, mert kikötői és partjai jég által vannak békózva, a Fekete-tenger pedig nem sokkal több, mint tó, melyből ki nem csúszhat *sans permission de l'Angleterre*, most ezen gravitáció nemzeti kérdéssé fejlett, és oly *pondus*, melynek csak különös és úgyszólván kettőztetett erő állhat ellen.

Felségednek engedelmével én most legnagyobb alázattal megsúgom, a muszkák e tekintetben miképp okoskodnak.

[MUSZKA:] Kár, hogy Konstantinápolyt már régóta el nem

foglaltuk. Mikor Mahmud szultán Mohamed Ali ellen segítségünkért könyörgött, és vagy húszezer „elit" katonánk *Orlov vezérlete alatt,* Konstantinápolyban termett, ezeknek akkor ott kellett volna maradni. Mily mizerábilis politika volt meg nem szűnőleg a két dunai tartományt piszkálgatnunk, azokba be- és kivonulnunk, mint tengeri dagály-apály! Ehelyett jó széllel, *sans prévenir personne et par surprise,* Szevasztopolból egyenesen Konstantinápolyra kellett volna ütnünk, mely ellent nem állhat, és így egy vágással meg lett volna oldva a gordiusi csomó. Ehelyett lassan-lassan magunk ellen felpaprikáztuk egész Európát, míg oly kudarcot vallottunk, melynél lealázóbb gyalázat soha be nem piszkolt nemzetet. Így bünteti meg magát mindig a tétovázó félintézkedés! Ha *de facto* Sztambult *okkupál*juk, ám mi ennek következménye? Az, hogy Európa felriad, ordít, bőg, a diplomácia ugat, protokollokat irkafirkál stb. stb., és mi azalatt kacagunk, mert míg angol, francia, osztrák ellenünk egyesül, addig úgy belefészkeljük magunkat Sztambulba, és oly *hermetice* becsukjuk a Dardanellák kapuit, miszerint bátran tehetünk ily XII. Károly-féle *inscriptiót* a szeráji aranykapura: „*Bátor elhatározásunk* szerzette, senki többé el nem veszi", és Európa, mint egy *fait accompli*n, elvégre megnyugszik; mert hiszen nem hihető, hogy minket megvirgázás végett Moszkvában vagy pláne Irkuckban felkeressen, kivált ha a törökországi koncból bőven osztogatunk angol, francia és osztrák közt; igen, mindenki tökéletesen megnyugszik és megelégszik, a derék kontyosokon kívül, kik számára azonban Allah elégséges helyt *assignál*t Ázsiában és Afrikában, hol, mint mondják, még sok hely van, és hol háremükkel együtt pipázhatnak és kávézhatnak szívük kénye-kedve szerint bármennyit is.

És ha most annak okát nyomozzuk, valjon miért nem cselekedett Miklós cár ily egyszerűen és ily *practice,* ezt egyenesen annak kell tulajdonítni, hogy Sztambul oly elszakaszthatlan muszka birtok színében mutatkozott Miklós cár és mindazok szemében, kik e kérdést fontolóra vették, mihez képest tanácsosabbnak tartották a sült galambot tátott szájjal bevárni, és ez okkal kommódabb lett volna, mint egy kis energiát kifejteni. A sült galamb azonban nem a mi, de tulajdonképp John Bull

szájába röpült, míg kikötőinkre oly lakatot raktak, mihez képest betű szerint minden oldalról le vagyunk pecsételve.

Sztambult azonban fel nem adjuk, és e szép helyet most alkalmasint könnyebben magunkévá tesszük mint azelőtt; mert azelőtt a muszka népet e célra, mely körülbelül csak dinasztikus volt, úgyszólván kancsukával kellett hajtani, most azonban valóban tán még knút is volna használandó a nemzetnek visszariasztására, miképp nagy és kicsi e köztendenciában ne vegyen részt.

Igen, de el van égetve a fekete-tengeri hajóhad. Felette sok idő kellene, míg olyast megint fel lehetne állítni, és ha ez számtalan nehézségek dacára sikerülne is, nem volna már többé nagy haszna, mert az angol és francia tüstént megjelenne Sztambul kapui előtt, sőt alkalmasint nem is szenvedné, hogy tetemes hajóhadat organizáljunk Fekete-tenger-partjainkon, és ekképp szárazon kell eljutnunk Sztambulba.

E gyönyörű pontot azonban azon úton elérni, melyen ezt már több ízben próbálgattuk, nemcsak nem könnyű, de úgyszólván áthághatlan nehézségekkel van egybekapcsolva; mert Szilisztria, Sumla oly pontok, melyeket annyi könnyűséggel meg nem lehet venni vagy elkerülni, mint ez 1829-ben Dibicsnek sikerült, ki akkor vajmi könnyen elérhette volna Sztambult, ha Miklós cár ezt csupa *délicatesse*-ből az osztráki dinasztia iránt, egyenesen el nem tiltja.

És ekképp mert Sztambult mindenáron elérni és elfoglalni akarjuk és fogjuk is, sokkal tágabb feneket kell kerítni e tekintetbeni eszközlésünknek.

Egy vágással nagy fát el nem dönthetni, de célszerűen intézve többel minden kétség kívül.

Konstantinápoly bizonyosan miénk lesz, ha nem is közvetlen, legalább közvetve, és ha nem is oly kevés idő alatt, mint ez hatalmunkban volt, mindenesetre számosabb évek leforgása után.

Hogy nemzeti öntudatra jutottunk, annak tulajdonképp alig van több mint másfél százada, és ekképp állapotunk nem sürgős, és pillanataink nem oly drágák, mint több elvénült nemzeteké; mi még várhatunk, és azért, ha nem is juthatunk Sztambul

birtokába rögtön, ám igen *consolál*hatjuk magunkat *en attendant* némi más szinte igen becses *acquisitum*okkal.

És azért, ha majd jól el leszünk készülve, vegyük utunkat *directe* Pestnek. Ezen út azelőtt nekünk tökéletesen el volt zárva, mert azon szövetségnél fogva, mely már Katalin ideje óta egybekapcsolá a Romanov és Habsburg–Lotharingiai császári családokat, és mely szövetség az idő által és kivált Napóleon zsarnoksága ellen betű szerint felszentesíttetett, nékünk soha de csak álmodni sem lehetett, miképp egykor éppen ezen út fogna minket Sztambulba vinni. De miután Ferenc József osztráki császár maga volt oly kegyes, minket ezen úttal megismertetni, most azt azon régi *adagio* szerint, ki másnak ás vermet, az maga esik belé, minden ceremónia és tétova nélkül használhatjuk, ha ti. az úgynevezett lovagi császár nem lesz elég erős minket azon úton visszaverni, melyre azonban bolondul lépni nem fogunk, mielőtt minden tekintetben ezen meglátogatásra elkészülve nem leendünk.

Mi azon kérdést illeti, van-e erre jogunk? Igen könnyen azt mondhatnánk, éppen annyi van, feltéve, ha győzhetjük puskával, ágyúval stb., mint amennyi joggal Ferenc József uralkodik a magyar korona alatti országokon, ti. *jure fortioris,* mert magyar király nem úgy készül, mint például készült egykor a francia király: *„le roi est mort, vive le roi"*, ami körülbelül annyit jelent, „por az egyikbe, más a helyibe"; de jogszerű magyar király csak az, ki koronával fején Isten előtt megesküszik a magyar nemzet sarkalatos törvényeire, mert ez a *pacta conventá*k sarkalata, és ki ezt nem teszi, és mégis parancsol a magyar nemzetnek, az (akármennyit és -mily cifrán hazudjanak is e kérdés körül a legfinomabb diplomaták) nem egyéb, mint *„usurpator"*, s ha az ilyes még hóhérkodik is, akkor, bármit is mondjon szentsége IX. Pius pápa saját maga, bizony nem egyéb, mint rablógyilkos, és ha efölött az áldozatok utódait még vagyonukból is kivetkezteti, egyenesen rablógyilkos. Mi, muszkák tehát éppen annyi joggal tehetjük kezünket a magyar közbirodalomra, mint Ferenc József császár. Ily jogot azonban nem volnánk képesek keresztény és annyira lelkes nemzet arányában gyakorolni, mint a magyar. Ámde a mi jogunk sokkal szentebb, mert köte-

lességet is rejt magában. Vak engedelmességhez szokva hadainkkal Miklós cár parancsára nyakra-főre siettünk Ferenc Józsefnek megmentésére! Midőn vérző szívvel lecsépelni segítettünk egy gyönyörű nemzetet, számtalan honi vitézeink vérrel fizették meg ezen szomorú diadalnak árát, és miután fegyverrel kézben, megtörött remény következtében Világos alatt, nagylelkűségünkre támaszkodva letették a magyarok ezt, Ferenc Józsefnek hozzá tökéletesen illő bakófővezére bosszúvágyból, miért nem bíztak az ő nagy nagylelkűségébe, mint ezt *apotheosis*tája, Schönhals közli minap *„ganz naiv"* – vagy inkább miért nem bíztak az ő rettenetes nagy bajuszában – mint legpiszkosabb bűnösöket akasztófára függeszteté e nemes hadnak vajmi nemes főembereit, és Ferenc József ezen hallatlan infámián nemcsak egy cseppet sem indult meg, hanem Nerót valóban szuperáló sáfárkodásai után azzal végzé be felséges lovagi szerepét, miszerint angollal és franciával szövetkezvén, fegyvereit legott jótevője, megmentője ellen fordította, kinek szívét ennyi gyalázat tökéletesen megtörte, és angolt Szevasztopol alatt franciával egész erőben egyesülni engedvén, százados tendenciánktúl, tudja az ég, mennyi időre, elütött.

Háládatlan Ferenc Józseféért Magyarországban öntött vérünk mennyekbe kiált, és nekünk jogot ád a csalárd parancsárt megbüntetni, mely joghoz azon szent kötelesség is hárul, a hátramaradt magyaroknak, kiknek honosait Ferenc József kedvéért gyilkolni segítettünk, most segítségére sietni, azon magyaroknak ti., kik Ferenc Józsefnek kegyes engedelmével még élnek, kiket most számtalan *trottli*k betű szerint agyontentázzák, és kiknek tökéletes kiirtása van dekretálva és napirenden.

Hogy nekünk így cselekednünk szabad, sőt így tennünk kötelesség, ám ítéljen erről az egész civilizált világ. Mi könnyen megnyughatunk bírálatában!

És ekképp csak arrúl lehet szó, ezen célt miképp érhetni el hihető biztossággal.

Az osztrák had régi idők óta a vitézségnek legszebb fényében ragyog. Az, hogy újabb időkben leverte kis Piemontot, és minden oldalrúl hathatósan segítve nyílt országban elvégre lecsépelte a jobbadán kevés vagy rossz fegyverekkel ellátott magyar

újoncokat, mily hőstettekre Ferenc József számtalan Mária Terézia bajnokival oly hiú, oly kevély, régi fényét nemcsak nem növelte, de erősen homályosította; mert győzedelmei oly különös nehézséggel jártak, hogy csak „alig". De azért az osztráki hadat valósággal „kitűnőnek" kell tartani, kivált most, miután több igen jeles tábornokainak közbenjárása következtében tetemes javítások által igen közel jár a *nec plus ultrá*hoz, úgyhogy csatatéren tán alig bírnánk azzal.

Nálunk az a baj, hogy a nagy távulságok miatt, melyekhez képest hazánk határai közt úgyszólván sérthetetlenek vagyunk, nem koncentrálhatjuk magunkat elég gyorsan vagy csak kellő időben is, mi a sikeres agressziót részünkről nagyon nehezíti, sőt lehetetlenné teszi.

És ez oka, miért építünk vasutakat nyakra-főre, melyek országunkban nem oly szükségesek, mint másutt, hol nincs kő, hol a tél rendesen és biztosan, mint nálunk, nem készít könnyű áron jó közlekedéseket, és hol ekképp a „patkós" olcsóbb, mint minden egyéb út; de nálunk most azért lettek szükségesekké, miképp azokon, ha ennek eljön kellő ideje, egy percben koncentrálhassuk minden kitelhető erőnket Ferenc József megtámadására.

E tekintetben vannak némi mélyebben gondolkozók, kik igen jól felfogják, mily *arrière-pensée* rejlik az oly sebességgel építendő vasutainkban, de szerencsére a legnagyobb rész nem lát azokban egyebet, mint indusztriális és kereskedési célokat (*Verbindung mit dem Kaspischen Meer* stb.), melyekkel mostanság úgyszólván szaturálva vannak az európai népek.

És ha nem viselné magát Konstantin herceg oly otrombául, miképp hol csak teheti szerét, kígyót-békát kiált az osztrákok ellen, mi persze nem ezen ártatlan népeket, de egyenesen a legkevésbé sem ártatlan Ferenc Józsefet illeti, akkor még jobban betakargathatnánk rejtett és lehető legnagyobb titokban tartandó szándékainkat.

Szerencsére azonban Osztrákiában Konstantin hercegünket félbolondnak tartják, és meg nem szűnő ámítás, túlbecsülés és elbizottság következtében, melyben *regis ad exemplum* igen sok osztráki státusgépész legnevetségesben sínylik, általjában azt

hiszik: Konstantin egész izolálva áll, és nem is sejtik, hogy ő tulajdonképp nem egyéb, mint az egyetemes muszka nemzet legmélyebb és legáltaljánosabb érzelminek indiszkrét kifecsegője.

Ezen Konstantin-féle szeles demonstrációk, mihez képest ő és felette sok muszka százszor elmondja ezen frázist: *ce chien d'autrichien*, ennélfogva ránk nézve éppen nem ártalmas, mert ilyes viszketegek egyenesen muszkabetyárságnak tartatnak, mik mögött semmi sincs, és mely nézetben a bölcs bécsi publicisták tökéletesen meg is erősítik sok viccek által az osztráki közönségnek gondolkozni nemigen szerető nagyobb részét. Már ennél sokkal veszélyesebb, és tervünket igen könnyen tökéletesen elárulhatná számtalan honosinknak azon tapintatlansága, melyhez képest magaviseletében nem egy oly szembeszökő különbséget tesz magyar és osztrák közt, miszerint ezt észre nem venni szinte lehetetlen.

Még maga szeretett fejedelmünk sem tudja magában egészen elzárni azon mély gyűlöletet és kölcsönt visszaadási vágyat, melyet atyjának gyilkosa ellen rejt keblében. Így, bármennyire kértük is, ezt ne tenné – éspedig minden muszkában van elégséges disszimulációi tehetség –, koronázása alatt Esterházy herceg átellenében mindenki által észrevehetőleg két egészen különböző szerepet játszott. S ugyanis iránta, Esterházy és magyar herceg miniméségében, lehető legnagyobb nyájassággal és, mondhatni, barátsággal viseltetett, midőn Esterházy, az osztráki küldött, a cárnak hideg tartását és komoly lelkületét volt kénytelen tapasztalni. Esterházyt bizonyos reggel a Kremlinben fogadja Sándor cár mint magyar hazafit és eszerint lehető legszívesebben, mely alkalommal tőle azt tudakolja: „valjon mit tart ő legnevezetesebbnek az egész Kremlinben", mely, mint mindenki előtt ismeretes, teli van a legdrágább kincsekkel és a legnevezetesebb ritkaságokkal. Esterházy ezen kérdésre *par embarras du choix* tüstént válaszolni nem tudván, és miután azon igen egyszerű teremben, melyben a cár fogadta őt, nem látott semmi különöst, némi zavarba esett, melyből őt a cár ezen momentózus szavakkal szabadítá ki: „Az egész Kremlinben semmi nevezetesebb nincsen, mint ezen terem vagy tulajdonképp ezen teremben levő e kis asztalka! S tudja a herceg, miért?

Mert ezen asztalon irta boldogult atyám Paszkevicsnek e néhány parancsoló szavakat: »Siess, mennyire csak lehet, habár törik-szakad, az osztráki dinasztiának megmentésére.«"

Ezen eset sehol nem maradt titokban. Ámde ha vannak is sokan, kik igen érzik, mily Pandóra-szelencéjű szavak e most érintettek, azért az osztráki nagyközönség számos hírlapjai stb. által meg nem szűnőleg még erősebben elkábítva és elvakítva, mint amily mértékben már a kegyes természet provideált érettük, legtávolabbrúl sem bírják felfogni *„die Bedeutung und die Tragweite"* ezen kremlini epizódnak. És ekképp a bécsi közpínió szerint fájlalja Sándor cár ugyan Szevasztopol elestét, Ferenc Józsefre is neheztel egy kicsit, de valami kölcsönvisszaadási vágyrúl nyájas személyében nem rejlik semmi, *nicht eine Spur*.

Gróf Esterházy Bálint, Ferenc Józsefnek követje nálunk szakadatlan tapasztalta, mily éles disztinkciót teszen fővárosunk minden lakosa elsőtűl utolsóig az ő és gr. Széchényi Imre, ki alatta áll, személyében a magyar mágnás és az osztrák diplomata közt, mely meg nem szűnő és sokszor igen *embarrassant* demonstrációk következtében tökéletesen kiviláglott szemei előtt az egyetemes muszka nemzetnek különös szimpátiája a magyarok iránt és megtörhetlen antipátiája Ferenc József császár személyét tekintve. Gróf Esterházy Bálint fizetett diplomáciai kötelessége szerint az osztráki kormánynak tehát kimerítő relációt tett ezen, az ő nézete szerint nyughatatlanító, sőt aggasztó esetrűl, mert józan eszével tökéletesen felfogta Oroszországnak súlyát, ha az majd egyszer dél felé rohanni kezd, éspedig mi több, nem *con amore*, de *„cum invicibili odio"*.

Ezen lepleztelen relációt azonban nem merték egész kiterjedésben Ferenc József császárnak bemutatni, mert ő semmi olyast nem kedvel hallani, mi neki kellemetlen érzést okoz, és ő általjában nem barátja az igazi szónak és a valónak, de saját magát is szinte úgy szereti csalni, mint másokat, és ekképp főembere, Bach miniszter csak félig súgta meg neki, hogy mindenesetre – noha legkisebb veszély nincs – de egyedül azon okbúl: *si vis pacem, para bellum*, komplett kell tartani a császári hadat, mire igen könnyen rávehetni a rövid eszű komédiást, mert erős

passziója van katonást játszani, és kivált a parádéknak kitűnő bolondja.

Tökéletesen elaltatva az osztrák tehát nincs, és fegyveres hadai oly lábon állnak, miképp azokat kicsiben venni a lehető legnagyobb bűn volna, kivált, mert azok élén egynél több kitűnő tábornok fénylik, és katonák kemény diszciplína alatt sorban és glédában állván nem lehetnek pártütők, bármit rejtsenek is keblükben. Az egész dolognak vagy inkább *entreprise*-nek tehát sokkal tágabb feneket kell vetni, mint: katonáinkat szaporítni, tökéletesítni és vasutakat építni.

Valamint legtrombább fogás volt Konstantinápoly tekintetében sokat cifrázni és a drága időt lehető legnagyobb energiával rögtön nem használni, szintoly szerencsétlen taktika volna azon feketelevesnek kitálalását elhamarkodni, elszeleskedni, melyet Ferenc József számára készítni olyannyira buzog egész nemzetünk.

Mi, muszkák ellenségeinktől tanultunk mindig legtöbbet. XII. Károly útmutatása szerint a haditudományban oly előmeneteleket, éspedig rövid idő alatt, tettünk, hogy őt Poltavánál derekasan lecsépeltük és őt aztán *sans cérémonie* kiutasítottuk. Napóleonnak köszönhetjük hadainknak kifejtését, ezeknek lehető legnagyobb tökéletesítését a szevasztopoli francia hősöknek fogjuk köszönni, míg Ferenc Józsefnek avégett leszünk hálával kötelesek, hogy ő minket Machiavellinek némi tempóira volt szíves emlékeztetni, és hogy az ő példáját követvén, valamint ő a magyarokra nézve már gyakorlatba hozta a *divide és impera* gyönyörű elvét, úgy mi is ez elv szerint fogunk cselekedni a neu-östreichi *conglomeratio* tekintetében. Magyarországot illetve mindent a régi lábra teendünk, mi ellen – és ez a csudálatos – egy népszínezetnek sem lesz legkisebb kifogása, olyannyira gyűlöletes a mái szőrszálhasogató, tentás és olyannyira költséges adminisztráció még a magyarországi németek szemeiben is.

Ez otrombául összefércelt Új-Osztrákiának financiái oly nyomorult állapotban vannak, hogy már-már oly közel áll a tökéletes megakadáshoz a státuserőmű, miképp még senki sem tudja, ki fogja ezen labirintusban kézhez szolgálni Ariadné fo-

nalát. Az adónak felemelése elkerülhetlenné fog válni, melyet sok helyütt már most sem lehet behajtani; ez természet szerint növelni fogja a közmegelégedetlenséget, melynek kitörését egyedül azon terrorizmus tiltja el, mely bázisa Ferenc József kormányzási rendszerének. A közneheztelés továbbá növelni fogja a fenyítéknek szükségét, ez pedig a költségeket stb., míg előre látható, hogy néhány év leforgása alatt oly bajba fog keveredni az elkontárkodott császárság, miszerint aztán az egész muszka nemzeti *pondus*t ügyesen gurulásra indítva, Ferenc Józsefre nézve meg lehetne kezdeni a háladásnak haláladását.

Az angol nemzet, mely szintannyi s tán több szimpátiát és antipátiát érez a magyarok és Ferenc József iránt, mint mi, nem fogja egy cseppet is bánni, ha számukra Osztrákia mint deriváns szolgál, és gravitációnk India felé hátra tétetik, más direkciót nyer, sőt tán egészen félbeszakad; a francia pedig iránt unk nem lesz *difficil*, ha őt Törökországnak elaprítására invitáljuk; midőn a porosz – *um im Fall etwas zu erhaschen* – legalább sutyomban bizonyosan velünk tart; a nagy németség végre, egyesülni soha nem tudván, nem fog lépni utunkba. Úgyhogy Ferenc József egyedül saját szuronyaira lesz redukálva, mert más nemzet érette kisujját sem emeli fel. Népeinek legnagyobb része pedig nem vele, de inkább velünk fog tartani, mert a népek (*en dernière analyse* és ha megkóstolták a kétféle *species*t) sokkal jobban kedvelik az egyenes parancsolást, mint a képmutató zsarnokot, kivált ha ez alattvalóit két részre osztván az egyiket irgalmatlanul megkínozta, a másikat ellenben legóriásibb szabásokban megcsalta, mint ezt nagy bölcsen végbevitte Ferenc József osztrák császár.

Bizonyos pozsonyi fi, most agglegény, ki egy időben mint kamarai tanácsos feltűnő szerepet játszott a bécsi bürokrácia sorában, és felette hegyes nyelve után erősen el volt híresülve, melyet sokszor igen kíméletlenül használt magyarok ellen, most tökéletesen átlátván a jelenlegi osztrák kormánynak *hypocrit* eljárását, *sans gêne* mindenkinek hallatára ekképp illusztrálja annak működését: „Ha ügyefogyott valakinél kenyérért esedez, és ez neki azt válaszolja, nem adhatok, mert nincs, vagy nem adok, mert kedvem így tartja, akkor az ügyefogyott,

ha tán bosszankodva is, elvégre megnyugszik; de ha a felszólított a kérőhöz ilyest mond: »kenyeret kívánsz, drága fiam, no, itt adok jó darabot«, és aztán a felvigasztalt kérő azon veszi észre magát, hogy a nyújtott darab nem kenyér, de kő, akkor a kérőből bunkó lesz, mely előbb-utóbb, de elvégre az adónak hátán vagy fején fog kettétörni." – És mai időkben ily színben látják az osztráki népek Ferencz Józsefnek kormányi szisztémáját; mert mikor benn volt a szurokban, liberális *constitutió*val ajándékozta meg könyörgő népeit, mely adomány azonban az ő kegyes elfacsarása által nem liberális alkotmány, de oly szemtelen misztifikáció, mely lelkes embernek gyomrát erősebben megfekszi, mint bármily óriási malomkő, honnét aztán az osztráki nép, szintúgy, mint minden népek, ha nem lehetnek szabadok, inkább őszinte zsarnokrendszer alatt állnak, mint oly kormánytúl kínoztatnák magukat szívesen és végiglen, melynek minden lépése tettetés, komédia, sőt szenteskedés, és mely mindamellett mégis sokkal zsarnokiabb, mint a világnak bármely *despotiá*ja.

Éretlen, észficamlott, misztikus, *renommista* és impertinens német suhancokon kívül Germánia még szóval sem lesz ellenünk, mert ezen nagy nemzet, habár eldiribolva is, tiszta erkölcsi érzelminél fogva, ha tán ezt nem is analizálta, noha minden mást oly igen szeret analizálni, nem rekesztette ki politikájából a becsületességet, a háladatot, mit legújabb időkben is oly fényesen nyilvánított, mert fejedelmünket kissingeni útjában minden legkisebb helyen is oly pietással, oly szívességgel fogadta, mint amennyit érez tiszta lelkű egyén bár számtalan évek leforgása után is, ha olyannal találkozik, ki azzal rokon, ki őt egykor bajaiból kisegítni törekedett. És ha számtalan piszkos szájú és esetlenül vicceskedő német publicista, mely kivált ha a könnyű francia tempót akarja járni, oly torz, mint medve, mely Taglioni táncosnő mintája szerint ügyeskedik aprózni a szólót, kígyót-békát is kiált a muszka zsarnokság, Szibéria, knút stb. ellen, és mérgében majdnem bőréből pattant, hogy Poroszország egész Teutóniával nem egyesült angollal, franciával stb. a muszka medve – úgy neveznek minket – végképpi lealázására, azért a higgadt nagy germán közönség nem tudta felejteni az

1812-iki esztendőt, mikor Moszkva alatt Berezina partjain stb. elérte a vak elbízottat a fátum, Oroszország a megtámadóktúl tökéletesen kitisztult, és a muszka nemzeti hadnak élén Kutuzov és az országnak főemberei kérték a cárt, állna meg császári birtokának határán, mert hada, habár győztes is, félig elvérezve, elfagyva, egészen kicsigázott állapotban váltig megérdemli a pihenést, kivált mert babérokon nyugodhat; a németek nem velük tartottak, de ellenük viaskodtak, készüljenek el azért a bosszút lehelő óriással, amint tudnak, mi köze ehhez a moszkovitának stb. Igen, így szóltak, de Sándor cár, a mostani Sándor urunk nagybátyja, környezve több lelkes némettűl, kivált Steintúl, lovagi jelleménél fogva megértette magasabb hivatását, és elvérzett, elfagyott, félig kidűlt vitéz fiainak nem engedett nyugvást, és két ízben, Elba előtt és Elba után Párizsra ütvén, megmutatta a világnak, hogy ő, ki oly atyai fejedelem volt, megtörhetlen ellensége a zsarnokságnak. Ha Kutuzov és saját főembereinek figyelmeztetésére, tanácsára, esdeklésére hajol és Nyemen partján megáll, minek következtében minden bizonnyal Ausztria sem mozdul meg, akkor Németország alkalmasint még ma is mindig francia bilincsek közt sínylik, és azon német univerzitási, lipcsei és bécsi *aula*féle hős legénység, mely annyit tud *perorál*ni a kozákok, kancsuka és ukázok stb. kormánya ellen, Napóleon vagy annak dinasztiája által minden alkalommal *exemplariter* felvirgáztatnék, míg tökéletesen ki nem lenne virgázva a német nemzet sorából, mely I. Sándor cárnak *chevaleresque*, filantróp és magas erényű eljárását, mint mondom, soha felejteni nem fogja, és minden legtávolabbi rokonai iránt meg nem szűnő pietással és legőszintébb szívességgel fog viseltetni untiglan, mert, mint mondom, politikájából nincs kizárva becsületesség és háladat.

És ezen germán érzelem, melyet e lelkes nemzet nem hagy magától eldisputáltatni, *elszofizmáz*tatni, minden jobb egyén szívének vajmi jólesik, kivált oly időben, mikor számtalan embernek lelkében nem lakik egyéb, mint anyagi kalkulus és szennyes pénzvágy, és mikor ezen gyönyörű képe a legszebb emberi érzelmeknek még azáltal is magasabb fénybe állíttatik, hogy Ferenc József császárnak oly kimondhatlan fekete háládatlan-

sága szolgál annak mint *relief*. Mert valóban, ha a germán népnek még mindig éber hálaérzetét negyvenöt év leforgása után hasonlítjuk össze Ferenc Józsefnek árulásával, rögtön azon percben, mikor megmentettnek érzé magát, és ha ezen látványhoz még azon *reflexió*t csatoljuk, hogy a germán nemzet muszka segítség nélkül nem veszett volna el, de legfejlebb tovább sínylik francia bilincsek közt, mert elvégre azokat bizonyosan lerázza, midőn Ferenc József muszka segítség nélkül most minden bizonnyal „semmi": akkor tisztelettel kell mélyre hajlanunk a germán jellem előtt, midőn Ferenc József nemtelen eljárása úgy hat ránk, mint hánytató.

De a kegyetlen ember egyszersmind igen ostoba is, ki elvégre senkit erősebben nem büntet, mint saját magát.

Számtalan fogásaiban, melyek által misztifikálni akarja alatta fohászkodó népeit, az osztrák kormány, Ferenc József *à la tête*, oly nevetséges ügyetlenül jár el, miképp legjobb akarója is báró de Manx csínyjeire emlékeztetni kész, bár akarja, bár nem, melyekhez képest ezen most érintett, igazságot erősen szerető úriember némi ártatlan *finesse*-ekkel kis madarakat, kacsákat, medvéket stb., mint állítá, megcsípett. Ferenc József szintilyen könnyen rászedhetni gondolja az embereket, ki mindenütt, hol valami bohózat adja elő magát, *primo loco paradiroz*, és például a bécs–trieszti vasút megnyitása alkalmával is egész fényben császárkodni fog, mint azt az egyetemes hírlapok minden variációkban előlegesen kikürtölték; és a bámuló, szájtátó nép azt mondja magában: „Mily különbség az öreg Ferenc császár, kivált Ferdinánd és mostani fejedelmünk közt! Igaz ugyan, hogy most háromannyit fizetünk, mint azelőtt, és a minket szünet nélkül szalagon tartó dajkasereg is annyira szaporodott, miszerint biztos kilátásunk van, hogy nemsokára nemcsak gondolkozni fognak érettünk a kormány részéről, de még enni és inni is; ez mind igaz és nem kellemetes; de másrészről lát is az ember nemcsak valamit, de felette sokat, mik Ferenc Józsefnek kormányzása alatt történtek, felvirágzottak, és azért fizessünk csak jókedvvel és rendesen ezentúl is (másképp úgyis *exequál*nak), és ha ebédre és vacsorára majd mások ülnek le asztalhoz, mint mi, akkor legalább a sok evéstől nem kapunk

sem kólikát, sem podagrát, és azért »ámen«, vagyis inkább »vivát«."

Ezen most ülendő ünnep alkalmával, melynek hasonlóját már számtalanszor ülte Ferenc József, igen sok poharak fognak a legcifrább *toast*okkal elköltetni, és az egész világ s ennek élén a lipcsei csillagár majd egy hosszadalmas *psalmodiát* közöl az emberiséggel, melynek fő témája soha nem egyéb, mint *à peu près* ilyes fanfár: Bámuljatok, ó, emberfiak, a fiatal lovagi, vitéz és nagy szívű császáron (a nagy eszűt eddig még nem merte felhozni a dicséretlitániában), ki megtörte a revolúciói hidrát, legázolta a civilizáció kimondhatlan hasznára a *raisonnirozás*ra oly hajlandó magyart, és helyibe több légió gyönyörű *beamter*eket állított, letörte vagy inkább kificamította a muszka medvének talpát, jól megleckéztette Piemontot, és most nemcsak európai *arbiter*, de minden tekintetben oly óriási szabásokban fényesíti ki Új-Osztrákiát és kivált bécsi rezidenciáját, miképp nemsokára körülbelül azt mondhatni ezen gyönyörű városrúl, sőt az egész császári birodalomrúl, mit az egykor virágzó lengyel nemzetnek bizonyos *slachtica* állított Krakkórúl: „*Si deus sibi vult facere solatium, perforat caelum digito, aspicit Krakoviam et subridet sibi* stb." Minden jót tehetsége szerint előmozdít. Kicsoda? No, hát ki más, mint a lovagi császár! Néha-néha, *pour varier ses plaisirs*, egy vagy kettőt meg is amnesztiáz. Lóversenyre prémiumokat tűz ki császári *munificentiá*val, éspedig nem saját, de a státus erszényéből, szóval a kormánynak minden ágozatiban igazi csudákat visz végbe, és számtalan jótéteményi mellett még hajót is állít, a gyönyörű Novarát, az osztráki természetbúvárok és festők diszpozíciójára, hadd találjanak fel valami új szigetet, ha nem is akkorát, mint Amerika, és egyúttal egy kis pénzecskét is vigyenek a szegény számkivetettek számára, miképp ezek kegyes császárjuk egészségére és hosszú életére megihassanak *per Kopf ein Seidel „Gulden*", mint a parádéknál megjutalmazott hős vitézei stb. stb.

És még a leghiggadtabb emberek is tapsolnak a fiatal császár aktivitásán, ki annyit kezd és annyit végez is, de ki *par hasard* számtalan efféle esetek közt azt is tudja, hogy a bécs–trieszti vasút több mint százötvenmillióba került, és most azt el akarják

adni, *car le numéraire commence a manquer*, de ezen patkósért sem offerál senki is többet, mint ötvenmilliót, melyért elvégre alkalmasint oda is fogják adni, mert még ezen summának sem hozza be ezen a semmeringi *Blendwerk* által kitrombitázott, de financiális tekintetben legnagyobb otrombasággal készült út tisztán csak négy percentjét is; ki, mondom, erről informálva van, az bizony olyasvalamit érez, mintha meleg nap jeges vizet öntenének hátgerincére, és valóban nem tudja, kit bámuljon erősebben: a császárt-e vagy a császárnak népeit? Spedig a császárt azon okból, melyhez képest azon hiedelemben látszik lenni (mert oly dicséretlabdacsokat, mint szezámgolyó is, *sans gêne* elnyel), hogy ily igen otromba fogásokkal is rászedheti alattvalóit és ily bankrottszagú vállalatok fölött is „*jubilírozt*atni" hagyja hízelgőit, emlékpénzeket veret stb.; a boldog népeket pedig azért, hogy vagy tán tíz év folytában ily esetlenül játszott komédiák által *toties quoties* újra és újra megcsalatni engedik magukat. A császárt, hogy nem látja át, miszerint meg nem szűnő hazugságokkal az embereket hízlalni nem lehet; a jámbor népeket ellenben, hogy nem veszik észre, mihez képest mindaz, mit elvakításukra kifestenek, kitataroznak, nem egyéb, mint szemfényvesztési, csak szaporán összedűlő, otrombául összeférc elt *artefakt*.

Ferenc Józsefnek valóban csudához közel járó szabásokban sikerült magát minden oldalrúl gyűlöletessé tenni.

Hogy minket elárult, ezt még megfoghatni, mert a két oláhság birtoka csábította őt el, és az arany, ennek *aequivalens*e vagy a hiúság már bölcsebb egyénekben is eloltott minden becsületességet és erényt, mint amennyi bölcsességgel és tisztalelkűséggel Ferenc Józsefnek feje és keble van kivattírozva.

Ámde minket ide nem értve, őt nem szereti, nem szenvedheti senki, és nemcsak saját népei sorában, de őszintén még egyetlenegy idegen sem.

És ha meggondoljuk, mi által sikerült neki e közérzelmeket maga ellen oly általjánossá tenni, abban lelendjük ezen rejtélynek igen egyszerű feloldását, hogy embervérszagtúl büdös egyént keblének mélyében mindenki megvet, és nincs dicséret, nincs ceremónia, nincs parádé, nincs ünnep, nincs megvásár-

lott vagy kényszerített *enthuziazmus,* mely elég parfümmel bírna a vérrel szaturált dögnek bűzét elnyomni, úgyhogy ha valakire illik ezen latin sor: *„si tempora fuerint nubila, solus eris"*, ez senki más, mint Ferenc József, a császári komédiás.

Fényes részletek által igen könnyen elcsábíthatni még eszes egyéneket is és annál inkább oly publikumot, mely szabad gondolkozásban nem gyakorolhatta magát kellőleg, mert mindig a kormány gondolkozott érette, mint a dajka a szopó kisded helyett, mely képben könnyen ráismerhetni az osztráki, már ugyan nem szopó, de igen kiszoptatott lakos nagy szamárra, mely sohasem igen fárasztá eszét, mert hiszen meg nem szűnőleg az atyáskodó osztrák bürokrácia okoskodott érette, és melyet ehhez képest igen könnyen rászedhetni és megcsíphetni egy-egy fényesebb mutatvány által.

Cifra, úgynevezett mintagazdaságokban ily tény nagyon sokszor fordul elő, és felette jól szolgálhat annak kimutatására, hogy a legfényesebb részleteknek is sokszor mily kevés igazi becsük van az egészre nézve. Éspedig nemcsak a mezei gazdászatban nyújthat ily tény hasznot, de a státusok nagy ökonómiáját tekintve is.

Vagy huszonöt-harminc évvel ezelőtt gr. Sztr. tábornok Miklós cártól Bécsbe küldve, egyúttal a boldogult magyar nádor József főherceget is felkereste Budán, őt ott a cár nevében megtisztelendő. Szokott kegyességével fogadta honosunkat és Alcsútra is kivitte őt a magyarok által mindig becsült és szeretett és most valóban *divinizált* nádor. Igen, Alcsútra, azon kies birtokra, melyet donációként nyert Ferenc császártól, bátyjától, és mely azelőtt kietlen puszta nehány év leforgása után oly kies kertté vált, hogy az annyi bájjal emelkedett a szomszéd birtokok közül ki, mint fénylik némi gyönyörű oázis a szaharai sivatagnak homokbuckái közt; éspedig egyenesen Hermann-nak, gazdászati főtisztjének géniusza által, ki akkor a legelső mezei gazdáknak hírében állt, és mely szép vagyis inkább annyira szebbített birtok mindenkire körülbelül oly benyomást gyakorolt, mikor abba lépett és ha azt a *patrio more* metódus után kezelt kopár és sokszor igen elporosult szomszédi telkekkel hasonlította egybe, mintha valami szebb planétába vagy csillagba

jut, mint amilyen a mi *modest* földgömbünk, például Jupiterbe vagy pláne Siriusba.

Nemcsak a nádornak bölcsessége és szeretetreméltósága, de ezen látvány által is méltó *enthuziazmus*ra fellobbanva, e szavakat intézé tábornok földink bizonyos magyarhoz, ki azóta már legalább erkölcsileg megholt, kinek hátramaradt jegyzékéből ez azonban hiteles tudomásunkra jutott:

„A fenséges nádor, kivel közelebbről megismerkedni szerencsém volt, és kinek bölcsességét a civilizált világ nem méltányolhatná eléggé, ha annak tanúja lehetne, mennyivel több jót viszen végbe legkisebb lárma nélkül, mint számtalan magas polcon fénylő meteor, melynek legközönségesebb tettét is, mint valami csudát, dobra vernek, halhatatlan érdemeit Magyarország tekintetében még azzal is szaporította, hogy a földnek használatában is példaként jár elő; mert valóban csudához közel járó azon különbség, mely az alcsúti határ és a többi határok közt létez. Benn minden zöld, a legkisebb zug is kultúrától fénylik; künn a legnagyobb rész kopár, poros és haszontalan sivatag. Benn indusztria, künn elhanyagolás, benn civilizáció, künn barbarizmus; benn gazdagság, künn szegénység; benn boldogság, künn nyomor stb. stb." Ily *exclamatió*kra fakadt! És nemcsak gr. Sztr.-ra, a mi tábornokunkra tett Alcsút ily kedvező benyomást, de Magyarországnak számos egyéneire is, kik az alcsúti, ha nem csalatkozom, tizennégyezer holdból álló pusztát előbbi fejletlenségében látták és bölcs Hermann-nak zseniális manipulációi után kénytelenek voltak elismerni, hogy az ábrázatlan ingatlanból igazi angolkert lett! Az alcsúti puszta stb. felemelkedett, nem legjobb földű, szárazságtúl fölötte gyakran egészen kiégett *plateau*. Többször, mikor a száraz éveknek *serie*se volt az időknek rendjén, két-három év leforgása alatt néhány száz forintnál alig hozott többet, de nedves években, mikor Magyarországnak sok részeiben legelőből sár, sőt mocsár lett, igen szépen jövedelmezett, spedig azon gyönyörű fű után, melytűl pezsgett, és melyet drága pénzért használtak pesti, bécsi stb. marhakereskedők, és mely jövedelem, mely akkor a kir. kamarát illette, nagy csorba nélkül a birtokosi pénztárba folyt, minthogy semmi egyéb költség nem volt lerovandó, mint egy

mindenes parasztgazdának szerény fizetése és néhány farovás, mert más invesztícióval nem fénylett a puszta azon időkben, és melynek jövedelme, húsz-harminc évet egybeszámítva, évenként tiszta tízezer pengő forintra rúgott, mely summa tizennégyezer holdat számítva, tagadhatlanul nem volt oly *lucrum*, mellyel igen erősen pajkoskodni és hetykélkedni lehetett volna, kivált a külföld előtt!

Egész *processió*k mentek Alcsútra, ott a gazdaságnak mélyebb csínyjait kitanulandók! Tehén, birka, úsztató, néhány millió faültetvény, gazdasági gép, vagy tizenkét komplett major, nagyszámú tisztlakás, mindenféle fűnem stb. stb., mindez oly mintailag volt kiállítva és szemlélhető ezen gyönyörű nagyszerű parkban, miszerint az kivétel nélkül mindenkinek mód nélkül tetszett, sokakban pedig oly utánzási vágyat támasztott, melyhez képest nagy szám gazdasági eljárásában mindenben Alcsútot vette például, onnan szerzett tehenet, birkát stb. stb., mert a gazdaságnak minden ágazata és részlete oly tökéletes lábon állott ott, hogy a legvérmesebb várakozásnak is megfelelt talpraesetten. Hermann pedig, ki igen eszes, tanult és mindenekfölött tevékeny individualitás volt, körülbelül oly kapacitási hírben állott, mint amilyenben például báró Bach Sándor fénylik ma mint osztráki főminiszter és mindenes főfezőr. Valamint ezt bámulja jelenleg nemcsak Neu-Östreich, de egész Európa, és elismert szuperioritásának hódol, úgy csodálták Hermannt a lefolyt időkben mint legnagyobb gazdászati intelligenciát mindazok, kik Alcsútot látták, vagy kik vele szóba ereszkedtek, mert *eloquentiá*ja hasonlóul igen nagy volt. És csak nehány magyar táblabírák (noha ezek is bámultak, de azért el nem vakultak) mertek némi kétséget nyilvánítni az alcsúti angolkertnek financiális hasznán, és mindig oly udvariatlanok voltak a tiszta jövedelemről fecsegni stb. és tudakolni, ez miképp áll. Míg tizenöt vagy húsz év leforgása után, mely idő óta Hermann oly szabadsággal intézkedett és sáfárkodott az alcsúti domínium fölött, mint amennyi *plenipotenciá*val tíz év óta Neu-Östreichnak kisütésében működik báró Bach *premier*, a főherceg nádor azzal, ki e sorokat írja, ily módon szincerizált:

[JÓZSEF NÁDOR:] Sokan igen bámulják az alcsúti gazdaságot,

és igaz, e tekintetben minden részlet, melyet Hermann ott felállított, igazi mintául szolgálhat, és kivált a németországi lapok nem fáradnak ki ezen birtokomat kidicsérni és azon ingatlanok sorába állítni, melyek legnagyobb *rationabilitás*sal vannak kezelve; de csak én tudom, mennyi pénzemben van! Az előbbi udvari mesterem, gr. B[eckers] folyó jövedelmeimből vagy $1^1/_2$ milliót összetakarított, és e somma biztos helyeken *elocál*va szépen kamatozott; ez már mind Alcsútba van dugva, és efölött húsz év leforgása alatt, mióta Hermann áll e birtok élén, egy garas jövedelmet sem húztam; de az hasonlólag Alcsút javítására és szebbítésére lőn fordítva. Ha Alcsút hasznát csak úgy veszem, mint vette azt a kir. kamara, és a $1^1/_2$ millió tőkémet tovább kamatoztatom, húsz év leforgása alatt most tán 5–6 millió forint tőkém volna, ehelyett pedig egy garas fekvő pénzem sincs, és az alcsúti mintagazdaságban már annyira kezdenek bomladozni a temérdek épületek stb. stb., miképp nemigen remélhetem, hogy annak egy fillér tiszta jövedelméhez is nyúlhassak valaha. Szerencsémre más jószágaim is vannak, fizetésem nagy, és Oroszország részéről is húzok szép jövedelmet, mert másképp teljességgel nem kerülhetném el a *sequestrum*ot, melybe engem az taszít (és aztán ez a különösen csipős és érdekes), éppen az taszít, mondom, ki – mi a gazdaságot illeti – a legnagyobb kapacitási hírben állott, sőt áll még maiglan.

„És erre mit mond Hermann – ezt tudakolá most a hercegnádortól a magyar gróf – nem szégyenli magát?"

[JÓZSEF NÁDOR:] Biz egy cseppet sem szégyenli, mert igen fényes fizetése mellett annyi dicsérői és hízelgői vannak, kik vele azt hitetik el (és aztán ő ezen *sperativus*t nekem nyújtja át kitűnő ékes beszéddel): a később okvetlen aratandó jövedelme Alcsútnak mindezen ideiglenes megrövidítéseket százszorta ki fogja pótolni, és azért a jó reménység fejében tovább is béketűréssel várni kell, mi egyébiránt, nem tagadhatni, oly ritka problémának mutatkozik, melynek feloldásán tán Euklidés maga is megakadna.

„De miért nem penzionálta Fenséged –, így szólt tovább a magyar gróf – ezen bitor hírű sarlatánt már régóta, vagy miért nem kergette *simpliciter* el? Mert hiszen Fenségedre nézve ő

nagyobb haramia, mint ha minden magyarországi zsiványok összelombikáztatnának." Mire a boldogult nádor így válaszolt:

[JÓZSEF NÁDOR:] Legelsőben is azért nem rúgom seggbe, nem penzionálom, mert ő oly komplikációkba keverte az alcsúti pusztát, melynek minden részlete azelőtt nehány rovással volt végezve, hogy senki nem tudná feltalálni magát mindazon irkafirkában és szövevényben, melyet ő *introducált*, és ekképp magamnak kellene fáradni, mire (habár kedvem volna is) nincs elég időm. Igaz ugyan, ha elcsapom vagy nyugpénzelem, sőt ha Alcsútot *simplicissime* elajándékozom, ez káromra nem lehet, mert kevesebb jövedelmet, mint eddig, abból semmi esetre nem húzhatok, és még kérdés, ez nem volna-e leghasznosabb, mert ki tudja, nem leszek-e kénytelen privát kasszámból még valamit rá is fizetni, ha a sok falak, fedelek, kerítések stb. konzervációját nem pótolhatná többé a *carens* jövedelem; úgyhogy bizony már sokszor legnagyobb kedvet érzettem magamban ezen nagyszerű misztifikációnak véget vetni; de már meg kell vallanom, mindig bizonyos álszemérem hátráltatott e tekintetbeni eljárásra. Az egész világ tökéletesen meg van győződve, hogy Alcsút rám nézve igazi aranybánya, és csak mi hárman tudjuk, Hermann kincstárnokom (!), én és most a gróf, hogy bizony e birtok nem annyira aranybánya, mint inkább verem, mely aranyt nyel ahelyett, hogy ilyes abból kiemelkedik, és miután én hallgatok, a gróf szinte, és Hermann-nak is elég esze van a tiszta jövedelemről legkisebb lármát nem ütni, de annál pompásabban dobra verni a sok száz mázsa *perfectissime* megmosott gyapjúnk kitűnően magos árát, az eladott göbölök csudához eső súlyát, a betakarított bükkönynek, *esparsette*-nek és mindenféle csudafüveknek stb. bőségszarvú mennyiségű voltát s b. stb., a szükséges kiadásokkal pedig soha nem untatja a publ kumot. Mindezt egybevéve oly kitűnő hitelben áll az egész világ előtt az alcsúti mintagazdaság, mihez képest én nem határozhatom el magamat és magas állásomnál fogva ezt nem is tehetem, hogy a nagyközönséggel közöljem az alcsúti cifragazdaságnak titkát és végeredményét. Ez nagyszerű *blamage* volna, kivált mert első években saját magam is elcsábítva lévén Hermann *eloquentiája* által, sokaknak utánzásra ajánlottam az al-

csúti szisztémát, és nem egy magyar, kivált bizonyos lovasberényi szomszédom, tisztán átlátta ezen gazdasági metódus hézagát, és elég hegyes észrevételekkel előre jövendölte annak feletté virágzó és szemkápráztató voltát, de másrészről tiszta jövedelmeimnek apadását, sőt tökéletes elmaradtát.

Igaz ugyan, hogy a folytatott alcsúti gazdasági szisztéma következtében *in ultima analysi* saját magamat fájdalmasabban misztifikálom, mint a közönséget, mert e szisztéma csak az én bőrömet égeti, másét pedig nem; de miután, mint mondom, annyi tehetségem van, melyhez képest az alcsúti *experiment*eket, valamint eddig győztem, úgy jövőre is elbírhatom, azért Hermannt nem fogom kompromittálni; de őt tovább is megtartom és annál inkább, mert hiszen ha ezt nem teszem, akkor én süllyednék az egész világ előtt legnagyobb *compromissió*ba, miért nem raktam Hermannra erős zablát, és miért hagytam magamat oly hosszú évek során általa kikomédiáztatni.

Efölött Hermann iránt valami erkölcsi kötelezettséggel is tartozom, mert némileg én magam vagyok oka, hogy ő oly nagy *aberratió*kba esett.

Gróf Hunyadiaknál mint kéthelyi tiszttartó igen célszerűen működött, mikor általam meg lőn híva ingatlanaim élére. Ezáltal már akkor is jó híre nagyobb fénybe állíttatott, és a közönségnek tetemes része, mely a *patrio more* gazdaságra könnyelműen az ostobaság bélyegét süti, előre kikürtölte, hogy Hermann rövid idő alatt oly csudákat fogna mutatni, mikről a magyar táblabíráknak még sejtelmük sincs, és a civilizáció e tekintetben is új diadalt fogna kivívni a magyar „poros gazdaság" fölött.

Hermann, érezvén, sőt tudván, hogy tőle igen sokat várnak, és megismerkedvén az alcsúti határnak kopár sivatagával, elég keserves dilemmába jutott; mert tökéletesen átlátta, mihez képest rövid idő alatt azon pusztán, mely kezeibe jutott és melyen semmi sem volt, teljességgel lehetetlen olyasvalamit kiállítni, mi szembeszökik és a nagyközönségnek dicsérő figyelmét magára vonja, másrészről valósággal hasznos is. És miután e két célt (ti. a kitüntetőt és a pénzcsinálást) rövid idő alatt teljességgel nem kombinálhatta, ismervén kedvező körülményeimet, és

tán egy kissé gazdasági szenvedelmétől és ambíciójától elragadtatva, mindent mindenbe véve tanácsosabbnak tartotta, ha mindenekelőtt nem arra koncentrálja tehetségét, hogy erszényem nehezüljön, hanem hogy a publikum lehető legrövidebb idő alatt valamit lásson és bámuljon. A gróf (így folytatta szinezerizálását a boldogult nádor), tudom, ismeri azon két derék pesti polgárt (egyik építő-, másik ácsmester), kiknek sok tekintetben nagy háladattal tartozik Pest városa, ezek, mert erősen el voltak látva gyakorlati ésszel, most körülfogták Hermannt, és tudván, hogy ő valami nagyobbszerűvel akarja *surprenál*ni a publikumot és eszerint „sokat fog építni", mert kopár pusztán más valami szemkápráztatót rövid idő alatt nem teremthetni, őt oly *heroice* kidicsérték és a dicséretnek tömjénfüstétől minden félbeszakítás nélkül olyannyira elszédíték, miszerint betű szerint annyira kicsapott a józan vágásból, miképp felette szaporán 3 milliót is elköltött volna $1^1/_2$ millió helyett, ha annyi tőkém van, melynek nagy része (magától értetődik) ez érintett két polgár kezében maradt, pedig nem gyümölcstelen, mert Pest városának kiszépítésére vajmi sok és szép házakat építettek, nem ugyan a város, de saját maguk hasznára.

[Muszka:] Így végezte a halhatatlan nádor az alcsúti titkoknak illusztrációját, mely *mutatis mutandis* úgy illik Bach Sándor osztráki belminiszter lefolyt tízévi sáfárkodásához, mint ha ezen festvényhez ő ült volna mintául! Minden a szemre és feldicsérés számára, semmi „gyökeret verő realitásra". Azon különbséggel mindazáltal, hogy Hermann a fenséges nádor vagyonának aránylag csak kis részével teketóriázott így, és financiális szárazbetegségét legnagyobb titokban tartotta – a roppant eszű Bach miniszter ellenben Ferenc József minden értékével, sőt egzisztenciájával manipulálgat ily mesterileg, és efölött oly „*lojális*, oly nyílt szívű" – mit a háladatlan emberek azonban „ostobaságnak" neveznek, mihez képest maga veri dobra, sőt saját maga dörzsöli *schwarz auf weiß* a nagyközönségnek *regulariter* minden hat hónap[ban] szemébe és velejébe, miszerint erről ne legyen legkisebb kétsége is, hogy mindaz, mit ő a világnak misztifikációjára nagy fényesen kiállít és pompásan kitrombitáztat, nem egyéb, mint „alcsúti haszon"; az osztráki fi-

nancia pedig oly nyavalyában sínylik, melyből e szegény nyavalyást egykönnyen vagy teljességgel nem ránthatja ki semmi is, ha több más nagyszerű meggazdagítás közt zsoldosait nem redukálja Ferenc József, és ekképp, ha ezt nem teszi, oly financiális bajokba fog esni, melyek őt a tehetetlenség szurkába süllyesztik, ha pedig *reductionális* gondolat botlik eszébe, akkor tüstént mi kopogunk a kárpáti ajtókon.

Ez utóbbit azonban bizonyosan nem teendi, zsoldosainak számát ti. nem kisebbíti, mert éreznie kell, miszerint semmi másra nem támaszkodhatik, mint hadseregére, és számtalan indiszkrécióink következtében teljességgel nem ignorálhatja, és mert e tekintetben tán lelkiismerete is egy kissé bökdösni kezdi, hogy mi előbb-utóbb, de bizonyosan egy kis *computus* végett felkeressük őt Pesten vagy Bécsben, miután háladatos érzései közt oly nagyon bölcs volt minket Konstantinápolytúl elütni.

A mi politikánk tehát nem lehet más, mint – mennyire lehetséges – disszimulálni és várni, míg az idő és az osztráki kormánynak imbecillitása tökéletesen össze nem zavarják az otrombául kezelt és mindent hazugságra és szemfényvesztésre épített tarkabarka Neu-Östreichnak mind bel-, mind külviszonyait.

Tágítni nem fogunk, és ha célunk elérése végett még Lengyelországot is ismét lábra állítnunk, az egyetemes szláv fajt Ferenc József ellen huszítnunk, sőt egész Európát felzavarnunk kellene, még ettűl sem rettegünk, még ettűl sem irtózunk – nekünk legrosszabb esetben sem lehet nagy bajunk –, mert eltökélt szándékunk élet-halálra megvívni azzal, ki, miután vérünket ontottuk megmentésére, minket oly rútul hálált meg, miszerint ily alacsonyságnak nincs példája az egyetemes emberiség évkönyveiben. De mielőtt bosszúvágyunkat kockára bocsátnánk, előlegesen minden előnyt tehetségünk szerint használni fogunk, melyet idő, körülmények és az osztráki minisztériumnak minden okosság nélküli eljárása ád kezünkbe, párbajunkat diadalilag oly biztosan és oly kimerítetten kivívnunk, mint azt minden muszka lelkének legmélyebb fenekén és minden csepp vérében szomjazza. Tisztelet, becsület franciának, angolnak! Ők nyílt ellenségként szembe támadtak meg, és ha-

bár győztesek is, nincs a muszkának oka Szevasztopol elestén pirulnia, mert megmutatta, hogy az élet előtte nem legnagyobb kincs. Szimpátia és segédkéz a lelkes magyarok iránt; rokonérzelem az osztráki szláv fajhoz; őszinte részvét az osztráki egyéb fajták átellenében, kik jobbat érdemlenének, mint meg nem szűnő kijátszást, megcsalást; ámde soha nem lankadó gyűlöletet és bosszút Ferenc József *Trottel*-Tartufe fejére. És azért kifáradhatlan állhatatosság, kimerített ildom és mindenen győző energia; ím, ezek legyenek útmutatóink, kísérőink.

[Bach:] Így szólnak, Felséges Uram, a muszkák maguk közt, így vannak lelkesítve vagy inkább „démonizálva" az átkozottak! És ez, meg kell vallani, éppen nem kellemes, mert a muszkával ujjat húzni nem egyenlő játék. Ő nagyot nem veszthet, míg a vele viaskodó vajmi könnyen vallhat kudarcot. Ha Felséged maga vezérlete alatt húsz nagy csatában lecsépli őt – mi, noha ez éppen nem hihető, mégis megtörténhetne, azért a muszka még nem adja ki lelkét; midőn ha Felséged csak egyetlenegy csatában kerül is a muszka csép alá, és a rác, tót stb. ezt tanúsítja, akkor Felségednek ugyan nem lenne baja, mert mint kapitális lovas stb. könnyen jó időben odébbállhat, de kérdem, az Isten irgalmáért, mi lenne ily alkalommal az én vitéz huszárjaimból? Azokat, tudom, rútul kiporoznák vagy erősen megúsztatnák a muszkákon kívül Felségednek hű jobbágyai is!

De ki is gondolhatta volna, hogy az ostoba muszka nép így meg tudna haragudni és ennyire képes lenne megharagudni? A szelíd muszka, kinek hazája oly hűvös, miképp az ember azt hihetné, ott még a gondolat is megfázik, az emlékezőtehetség pedig pláne megfagy! És aztán oly bagatellért, mint amennyit Felséged ellene *aus höheren politischen Rücksichten* elkövetni ténytelen volt, oly irgalmatlan lármát ütni, ez bizony éppen nem illik, és ilyes eljárást egy nagy státusnak méltóságával egybeilleszthetni bizony igen nehéz, sőt teljességgel lehetetlen, úgyhogy én az egészet, mit Felségednek most referálni kénytelen voltam, eleinte esetlen tréfának tartottam, de minden oldalról annyira ostromoltatom ezen unalmas hírekkel, melyek erősen hordják Hiób szagát, miképp valóban úgy látszik, hogy van a dologban valami, habár nem oly óriási mértékben is, mint

amilyenben azt néhány *malcontens*ek vagy néhány könnyen megijedő nyúlfiak látják vagy látni akarják.

Igaz ugyan, hogy ha én szerencsétlenségemre muszka volnék és ahelyett, miképp most én adom ki a pátenseket, muszka ukáz alatt görbednék, én sem bírnám nézni jó szemmel, hogy a konstantinápolyi ajtót oly udvariatlanul orromra csapták, mert Sztambul gyönyörű hely, Pétervár ellenben nagyon jeges fészek, és ekképp a muszka appetitus igen könnyen magyarázható; de úgy, mint én érzek (én, ki, hála Isten, eredeti keveretlen bécsi vagyok, és ekképp tudnom kell, mi a kedély, és kivált mi emeli az igazi *Residenzler*nek szívét-lelkét magasra), úgy nem érez, nem érezhet a durva muszka, kivel úgy bánnak, mintha gép volna – tán ellenünki cséplőgép – és ki nem ismer nagyobb örömöt, mint pálinkával megrészegedni, holott mi, bécsiek a civilizációnak sokkal magasabb fokán állván, inkább márciusi serrel vagy grinzingi ideivel isszuk le magunkat.

Én tehát nem hihetem, hogy a muszkák oly Hannibal-féle *arrière-pensée*-vel viseltetnének Felséged ellen, mint amennyi bosszúval szaturálta a derék elefántos hadvezért a rómaiak ellen édesatyja, Hamilkar. És ha igen? Ám tessék! Felséged ettől még nem fog megijedni, mert hadában több van egy Scipiónál, és ha igen pajkoskodik a *monsieur le Moscovite*, még egészen meg is fordulhat a dolog, és elvégre nem Sándor cár, de Felséged személye mellett fog állni Cato, és ez aztán alkalmasint én leszek, Felségednek füleibe meg nem szűnőleg trombitálván a *censeo delendam*-féle himnusznak ezer variációját, míg elvégre vagy meg fog juhászkodni az orosz, vagy minden agressziói tehetségeiből örökre kivetkeztetni. Mert hiszen Darius is nagy volt, és mégis lecsépelte őt kis Nagy Sándor, úgy Felséged is, noha Neu-Östreich aránylag elég pici, hasonlólag dögönyözheti Russziát, csakhogy igaz, Sándor most a másik oldalon áll.

Az osztrák politika mindig kancsal szemmel látta a muszkát a két dunai hercegségekben, és erősen irtózott azon gondolattól, hogy tán elvégre tökéletesen belé fogná azokba fészkelni magát; és ez is egyik oka volt, miért sietett Felséged oly erősen e tekintetben a *praevenirét* játszani, mihez mint törvényes magyar királynak az *avulsá*kra nézve legtisztább joga is volt. És igaz, a

muszkát oly igen közeli szomszédságban tudni nemigen kellemes öntudat, *denn derselbe ist und bleibt stets ein fataler Nachbar*. De valamint sokkal kisebb baj, ha valakinek lábát csizma szorítja, mint ha ezen valakinek szívén vámpír csüggne, úgy valóban Felségedre nézve is legalább nem lett volna oly kellemetlen a muszkát Oláhországban és Moldvában megfészkelni engedni, mint annak medve-átkarolását Bécsben vagy Pesten riszkírozni, érezni – és tán nemsokára. Mi persze akkor, mikor Felséged e két tartományba vonultatta győzedelmes hadait, senkinek eszébe nem jutott, és Felségeddel és gróf Buollal együtt mi mind azt gondoltuk, reméllettük, óhajtottuk (és én e célra még imádkoztam is), hogy angol, francia és kivált a kis „Savoyard" elvégre a Fekete-tengerbe fogna dobatni, mikor aztán könnyű lett volna a muszkával kibékülni, ki úgysem szenvedhette Miklós cárt, és ekképp Felségednek – ha ti. Konstantinápolyt elfoglalhatja – szívesen átengedi a két dunai tartományt, és efölött Felségednek még legnagyobb háladattal kezét is csókolja, hogy az egész világot ijesztgető Niclo életfonalának kettévágásában kegyesen *suppleál*ta vagy inkább „megelőzte" a derék, de némi egyénekre nézve valóban sokszor igen hanyag párkákat.

Ehelyett egész Európa, még a fizetett dicsérőket sem kivéve, megveti Neu-Östreichot vagy tulajdonképp Felségedet; a muszka halálos ellenségünkké mérgesült; a két most okvetlen egybeolvadó oláhság pedig, hol most alkalmasint szintannyi herceg terem (mert mind hercegeknek nevezik magukat), mint volt azelőtt cigány, tüstént egyesülni fog nagyszámú oláh vérrokonaival Erdélyben – ha *par hasard* Felségednek kapcája megszorulna, mikor tán a két *avulsá*k nem fognak a magyar koronához csúszni, de alkalmasint Erdély csúszhatna a két oláhság közé, és aztán az volna vége azon ügyetlenül megkezdett *„román"*-nak, melyet Felséged az általa felizgatott oláhsággal komponálni és kiadni kegyeskedett és bölcselkedett Şaguna redakciója alatt és annak nyomdájában.

És mindez, mit most hosszasabban előhozni bátor voltam, oka annak, miért bántam már régen és erősen meg, hogy egyik *subalternus*om tanácsát fogadva Felségednek financiái titkát

minden hatodik hónapban rendesen kitárjuk a nagyközönség előtt, mert ezen tett, akármennyire növeli is lojalitási hírünket, természet szerint nemigen növelheti pénzhitelünket; mert hiába, olyannyira elromlottak az emberek újabb időkben, hogy inkább és szívesebben kölcsönöznek bár milliókat a legillojálisabb egyénnek is, ha dús, mint ha kölcsönadnának csak egy garast is a leglojálisabb teremtésnek, ha koldus, vagy nem tud adni *hypothekát*.

Megbánásra untig van okom, mert kérdem Felségedet, mit tehetünk elvégre, ha minden évben ötven-, hatvan-, sőt százmillió deficit kimutatásával vigasztaljuk fel a nagyközönséget, és nekünk ezen *finesse*-ek következtében teljességgel senki sem akar egy kis *Vorschuß*t adni, és mi majd rendesen többé nem fizethetjük sem az én, sem Felségednek huszárjait – pedig meglátja Felséged, már most nemsokára oda jön a dolog!

Valóban aggasztó állapot, és csak most kezdem észrevenni, hogy kormányozni mégsem oly igen könnyű, mint én gondoltam, mikor az *aulá*ban oly szélvészes *hoch, hoch, hoch* közt deklamáltam a bécsi taknyosoknak, vagy mikor még azelőtt prókátori fényben ragyogtam és nem is sejtém, hogy egykor én fognék negyvenmillió embert vezetni, éspedig, mint sokan mondják: orruknál.

Ámde én megmosom kezeimet, bármi történjék is, mert ezen gyönyörű baklövésnek, melyhez képest mi magunk piszkoljuk be hitelünket (milyféle aktusokat a magyarok baltanyél-elmocskolásnak neveznek), tulajdonképp Felséged saját maga az oka, mert én kötelességemhez képest mindenben Felséged példája szerint cselekszem, amennyire ti. gyenge tehetségemnél fogva oly magasztos fejedelmi mintát, mint amilyen Felségednek szent személyében előttem csillog, utánozni képes vagyok.

Én már gyermekkoromban százszorta hallottam, hogy embernek, kivált parancsoló embernek nem lehet nagyobb hibája, mintha ő *„primae informationis"*; és mint prókátor természet szerint ezen témát is: *„audiatur et altera pars"* mindennap, minden órában hallottam, úgyhogy én valóban rá mertem volna esküdni, miképp ezen két életregula oly szent kötelességet jegyez ki, melyet okos és igazságszerető egyén soha egy pillana-

tig sem szalaszthat szem elől, kivált ha komolyabb, nagyobbszerű és mintegy lélekbevágó kérdés eldöntése körül forog a dolog. És csak most látom, mennyire le voltam bilincselve az előítéletek azon szurkába, melyben közönséges halandók sínylenek; mert Felségedet soha, de egyetlenegy esetben sem láttam ezen regulák vagy inkább ezen előítélet szerint cselekedni; előttem tüstént felvilágosult, hogy valamint Isten, ki az egész mindenséget kormányozza, soha nem informáltatja magát, és az *audiatur et altera pars* rá nézve igazi szatíra volna, úgy lehetnek és vannak is oly földi magasságok, hol ezen két regula teljesítése nemcsak nem kötelesség, de egyenesen bűn, mikor ti. *ex dei gratia* fejedelem, ki Istent képvisel földgömbünkön, kormányzási problémák feloldásában működik, és Istent imitálván „teremt".

Bámultam Felségednek e tekintetbeni magasztos lelkületén, és ha néha-néha magamban csosszantak is fel némi kétségek, valjon magyar király volna-e Felséged, azáltal lettem arrúl tökéletesen meggyőződve, hogy Felséged ugyancsak az, noha koronával fején meg nem esküdött a magyar sarkalatos törvényekre, mert Felséged a magyar nemzet átellenében betű szerint úgy cselekedett, mint Isten, és ekképp soha nem informáltatta magát magyar által bármi körül is, és ha valami információra feltátották szájukat az impertinensebbek, Felséged velük, mint Isten, szalonkákrúl, medvékrűl, juhokrúl, ökrökrűl stb. méltóztatott szólni; ha pedig mi megsúgtunk Felségednek valamit, soha nem jutott eszébe, valamint az Istennek sem jut soha is eszébe, az ellenkező véleményt is kihallgatni, és mert Felséged a bűnösöket nem azért büntette, miképp visszariasztó példát állítson, vagy a kicsapongót ártathatlanná tegye, hanem hogy úgy, mint Isten, büntessen és mindenkinek, veseredőinek piszok és mocsok kvantitása szerint, szőrszálhasogató igazsággal kiadja a kellő porciót.

És bámulásom s mélázásom közt sokszor kérdeztem magamban, ugyan hol szedte fel az én édes császárom azon mennyei revelációt, melyhez képest valóban úgy tesz, mintha Isten volna, és nem állana a halandó komisz emberek számára kitűzött törvények vagy inkább „mennyei pátensek" alatt?

E tekintetben, hallja csak, Felség, mit mesélnek Neu-Östreichnek népei, tán nem lesz Felségednek unalmára. S ugyanis Felségednek hű népei – kik csupa hűségből és szeretetből többféle tarkákbarkák közt azt is rebesgetik, miszerint Felséged nem is volna anyjának valóságos fia, de csak valami alácsúsztatott készítmény –, a hű népek azt mesélik, hogy Felséged azon isteni tempót, mely szerint kormányoz és az *audiatur et altera pars* soha nem jut eszébe, egyenesen Miklós cártól tanulta, és annak tanácsára tűzte ki azt kormányzásának egyik legfőbb elvéül.

Mint tudva van, Miklós cár némi atyáskodást affektált Felséged iránt, és magamagának igen tetszett azon *protectionális* és tanácsadói szerepben, melyet Felséged átellenében személyének arrogált. A vén bolond nem is sejdítette akkor, mily „*pfiffig*" rókával van dolga, kinek lába kisujjában is több furfang volt, mint a bárdolatlan jegesmedvének széles talpában. A cár, mint mondják, így szólt Felségedhez:

„A kormányi komplikációk, kivált dezorganizált és oly soknyelvű országban, mint amilyen Felségedé, olyannyira egybebonyolódtak, miképp azokat csak úgy oldhatni meg sikeresen, ha egy terv, egy szisztéma, szóval egy fő szerint vitetik végbe A.-tól Z.-ig minden. És azért fogadja Felséged józsívű tanácsomat, egy öreg praktikusnak száz esetek által üdvösnek mutatott tanácsát, és válasszon szolgáibúl egyet, ki megérdemli bizodalmát, s hallgasson arra, de csak arra, de másra nem, mert ha egyik jobbra, másik balra húz, természet szerint megakad a státustargonca, és a sok ellenkező argumentumok labirintjében könnyen elbódul az ember, és elvégre egészen konfúzus lesz, nem tudván, Péternek vagy Pálnak van-e igaza stb."

Nem hittünk füleinknek, midőn ezen császári tanácsnak híre tudomásunkra jutott, mely úgy terjedt a közönség közt, mint futótűz. Mi valóban azt gondoltuk, a muszka cár kegyes tréfát űz vagy Felségedet lóvá akarja tenni, és Felséged ily *impositiót* nagyon rossz néven fogna venni. És nem bámulhattunk eléggé, mikor megértettük, hogy a hatalmas cár éppen nem tréfált, de egész komolysággal tárta ki kormányzási metódusának ezen főfő recipéjét, Felséged pedig legtávolabbrúl sem érzé magát

ezen „*Zumutung*" által megsértve, sőt mint a tapasztalás minden kétségen túl teszi, e tanácsadásban a bölcsességnek legmélyebb kövét vélte feltalálni, mert legnagyobb következetességgel aszerint cselekedett mindig és cselekszik máiglan. S ugyanis kormányzásának kezdetén senki másra nem hallgatott, mint Schwarzenberg hercegre, és miután ezen nagy erényű státusférfiút az egész emberiségnek ki nem fejezhető sajnálatára elvitte a kérlelhetlen „csontfiú", akkor érdemetlen fejemre esett kegyes fejedelmemnek választása, és engem ajándékozott meg határtalan bizodalmával, úgyhogy most egyedül az én „verkemre" méltóztatik figyelni és fület konyítni; minél (magától értetődik) rám nézve semmi nem lehet kívánatosabb és kellemesebb; mert ha annyi esze volna Felségednek, hogy másokra is hallgatna, tüstént átlátná, mily nagy bolondot csináltam Felségedből báró Hauer *et Co.* segítségével tíz év leforgása alatt szakadatlan, kivált utolsó magyarországi útjában, és jót merek állni, már régóta elcsapott volna. Így azonban, mert nagy bölcsen mindenki más számára erősen bedugja füleit és csak az én tilinkóm után indul, így még sokáig remélek Felséged nyakán lovagolhatni, mert mint minden szűk eszű ember, éppen annyi makacssággal van Felséges Uram ellátva, mint amennyi az én fenntartásomra szükséges, és bánom is én a többit.

Leginkább bámultak pedig némi szatiristák azon, hogy Felséged ezen tanácsot legnagyobb megsértésnek nem vette.

[51. A SZENTSÉG KÖNTÖSE]

[Bach:] Boldogult atyám Dietrichstein hercegtől ajándékba kapott egy gyönyörű fiatal kakadut, mely azonban igen ignorans volt, és nevének jelentése sem mutatkozott egyébnek, mint svanyú hazugságnak. Miután az ilyféle exotikus szajkó, mint eléggé ismeretes, nem tud egyebet könyv nélkül, mint saját nevét kimondani, és ez *à la longue* erősen kifárasztó, azon vannak a vele kontaktusba jövők, hogy egy kissé kiiskoláztassék és valami másról is tudjon beszélni, mint mindig magáról. De ez sokszor nagy nehézséggel jár, mert „zseni" ily madarak közt nem mindennapi tünemény, és ekképp boldogult atyámnak kakaduja sem volt képes több hónapok leforgása alatt csak ezen kis

szót, *„Spitzbub", memoriál*ni és kimondani, mert a szegény nem állt a lángeszű madarak során. De igaz, még igen fiatal volt, mikor atyám véletlenül bizonyos madarásszal találkozott, ki nagy gyakorlattal bírt sok jámbor madaraknak kitanításában, és ez atyámnak fehér szajkóját tekintve e tanácsot adta: „szaporán és mindenre rátaníthatni a jó fiút – és minél ostobább, annál jobb –, ha mindig csak egy nótát hall. Én tudom legjobban (én, ki már annyi *gimplit* tanítottam csuda módra ki) ezen eljárásnak elmúlhatlan sikerét! Ha mindenféle zenétűl, mindenféle fecsegéstűl vannak környezve, akkor egészen konfúzusok lesznek és nem tanulnak semmit, és azért elvonultan kell őket tartani. Én például *»gimpli«* zselléreimet valami belszobába helyezem, hol teljességgel nem hallanak egyebet, mint az én *»verkli*met« (mely azonban, igaz, egész nap jár), és néhány hét leforgása alatt egészen készek az én derék tanítványaim, *Maturitäts-*, sőt *Staatsprüfungot* is *mit Vorzug* kiállni, noha azért persze mégis *gimplik* maradnak. Tegyen *Euer Gestrengen* – így szólt atyámhoz – fehér tollasával szintúgy, és *perfectissime* ki lesz tanítva rövid idő alatt, és mi több, az, mit jól megtanult, olyannyira megüli velejét, miképp azt többé soha nem feleiti. És mi még ennél is több, semmi újat nem tanulhat, mert persze veleje az efféle röpülő teremtményeknek oly pici, miképp aztán abba, ha az egyszer valamivel jól ki van tömve, semmi más többé belé nem fér." És igaza volt, mert tanácsát követve atyám azon örömben részesült csakhamar, hogy kedves kakaduja saját neve mellett mindenkinek szemébe azt mondta: *„Spitzbub"*, és ez *selbstverständlich* senkit meg nem ijesztett, mert csak madár nyilvánította ebbeli vélekedését minden emberfiárúl.

Közönséges emberek, kik soha magos polcon nem állottak, honnét az emberiség *à vue d'oiseau* szemléltetik, és ekképp nem is sejtik, mily kimondhatlan picinnek mutatkozik az emberi *species*, eminens állásrúl lenézve, az ilyféle *simplicitás*ok igen sok dolgot nem *capiál*hatnak, és eszerint számtalant egészen visszás módon visznek végbe. Mit, mint már fentebb érintém, egy bécsi ritka bölcs ezen szó által illusztrál: *„Immer derneben"*. Így például én, még mikor azon soron állottam, mint a többi emberek, bizonyosan nyakon csapom azt (vagy legalább, ha

ilyest a policáj végett nem merészlek tenni, neki hátat fordítok), ki nékem személyemet tekintve eljárásomra nézve oly taktikát javasol, mely ostoba madarak kitanítására használtatik.

Ha valami gazdag nagyúr oly ingatlant *acquirál*, mely vaskőtől, kőszéntől stb. túláradoz, és mely rá nézve aranybánya lehetne, de azért nem az, mert a földben fekvő kincs ki nem kutatik, ha egy ilyféle gazdag úr egy cseppet sem értvén bányászati és vaskészítési stb. tárgyhoz, ez esetben nem kérdez Péter-Pált és minden felcsosszanót, mitevő legyen, és nem keres tanácsot jobbrúl-balrúl, de egy főre pontosítja össze bizodalmát, mely főnek becsületességébe és kimerített értelmébe bízni oka van, az igen bölcsen cselekszik, mert ilyen materiálisféle dolgokban nincs veszélyesebb mint a *superficialis* és elégségesen nem *digerált* tudomány, és ekképp az, ki okos, ily tárgyakra nézve egyenesen és betű szerint Miklós cár azon tanácsát valóban fogja követni, mellyel országlás tekintetében Felségedet megajándékozni oly nagy kegyességgel atyáskodott, és ennélfogva kőszénbányáját tekintve egy terv, egy szisztéma, szóval egy főnek nézete, tanácsa és útmutatása szerint fog cselekedni.

Igen, de bányászatban, vaskészítésben a léleknek magasztosabb érzelmei, a szívnek túláradozó ömlendezései – miket reáliskolákban, kereskedési tanodákban vagy matematikai, kémiai, fizikai, technológiai stb. könyvekben nem taníthatni – nincsenek legkisebb súllyal is. Mert valjon mi köze van a nagylelkűségnek, a jó szó nemes sugárlásának kőszénhez, vashoz?

Ily intézményeknél egyedül józan tudomány, állhatatosság és bölcsesség vezet biztos sikerhez, és több nem kell.

Nemzeteket sem lehet kormányozni – ha csakugyan a népek boldogítása a kormányzásnak fő célja – józan tudomány, állhatatosság és bölcsesség nélkül. Ámde lelkes, érző embereket tekintve (kiket nem kell kőszénnel és vassal összekeverni) még valamivel több is kívántatik, és ugyanis nagylelkűség és érző szív.

Hogy Miklós cár Felségednek ily tanácsot adhatott, azt mindenki könnyen elértheti, ezen valóban nem csudálkozik már most senki, mert Miklós cár nemzetekkel úgy bánt, mint gyárokkal, emberekkel pedig, mint gyárrészbeli gépekkel. És ezen

magasztos nézetnek, meg kell vallani, nagy hasznát is vette Felséged, mert szorosan az ő bölcs tanácsa szerint cselekedvén és egyedül az én tanácsomra hallgatván, tüstént, mikor kihúzta Felségedet a szíves tanácsadó a potylékból, a két oláhságot hadaival elárasztá (mit Felséged alkalmasint nem tesz, ha másoknak véleményét is kihallgatja), és ekképp az ügyetlen *praeceptor* saját maga recipéje után dűlt el lábairúl. Tudom, végóráiban erősen megbánta, hogy ilyest adott, s most kutya sem ugat sírja fölött; azon kevesek pedig, kiknek emlékezetébűl még ki nem esett, ezt írnák kövére: „ostoba zsarnok", mi már sokszor megtörtént oly parancsolókon, kik azt gondolván, közönséges ember nem érez, szívének-lelkének nincsenek vágyai, és ha van mit rágnia és innia és néha-néha egy kis komédiája is, már boldogabbnál boldogabb. Igen, ez sokszor megtörtént már királokon, bitorlókon, kik nem voltak azon isteni szikrától keresztülhatva és legalább egy kissé akörül felvilágosítva, hogy nemzetek kormányzására habár kimerített tudomány, állhatatos eljárás és bölcsesség különösen nagy súlyt képeznek is, azért mindez még nem elég, és minden, bár legfényesebb tetteit a leghatalmasabb királynak is eltörli rövid nap és játszi szellő, ha cselekedetinek legmélyebb sarkalatát nem képzi bizonyos kvantum nagylelkűség és az emberi nyomorúságon megindulható érzékeny szív!

Mikor én, mint mondom, a közönséges emberek sorában *(entre la canaille)* állék, ily színben láttam a bölcs kormányzási eljárásnak ökonómiáját, melyhez képest a kormányzónak mindent látni, mindent hallani, mindent kombinálni kell, hogy aztán a legjobbra adhassa fejét. És e tekintetben annál erősebben voltam nézetem helyességérűl meggyőződve, mert nagy *religiositas*sal neveltetve, a Szentírásnak azon helyére is figyelmeztetém, hol ezen dogma áll: *„Alles prüfet und das bessere wählet"*, és ha valaki, bizony én voltam az, ki semmirűl nem mert ítéletet hozni, mielőtt a legkisebb kérdést előbb jól meg nem rostáltam, sőt legtisztábbra ki nem *klepszidráz*tam volna.

Csakhamar azonban, mikor Felséged kegyelmének, az isteni gondviselésnek és Schwarzenberg herceg *intercessió*jának következtében (ki engem nem nélkülözhetett, mert státusdolgok

körül igen tehetetlen és irgalomraméltó ignoráns volt) második parancsnoka lettem Neu-Östreichnak – mert Felséged az első, és én csak második vagyok (legalább a nagyvilág szemében) –, csakhamar, mondom, ezen csudák után egész glóriában tűnt fel egyedül igazság és bölcsesség után szomjazó lelkem előtt, hogy vallás dolgában én eddigelé tökéletesen rossz úton ballagtam vagy inkább botorkáltam. Mert én mindig azt hittem, hogy a vallásnak sarkalatát az képzi, mit az ember Istentől adott ésszel felfoghat és megért; de most tökéletesen meg vagyok győződve, hogy ennél nem lehet veszélyesebb nézet, mivel az emberi ész annyi homállyal van összekeverve, és ekképp a vallásnak eszszenciáját az teszi, mit az ember fel nem foghat, mit nem tud magának *explikál*ni, és mi előtte legnagyobb titokban és sötétben lappang, mit azonban az anyaszentegyház tanít és nekünk hinni parancsol. Mert az anyaszentegyház (noha az is emberekből áll) csalhatatlan! Én például oly vak voltam (ti. még mikor miniszter nem voltam, fizetést nem húztam, Felségednek bizodalma után sem híztam), miképp erősen azt hittem, hogy a pápista vallás e két mondán alapszik: „Szeresd Istent mindenek fölött, felebarátodat pedig mint önnönmagadat" és „Ne kövess el semmi olyast máson, mit saját magadra nézve elkövettetni nem kívánnál." Most azonban, miután rendesen eljárok a bölcs *missziónárius* üdvhirdetésire, kimondhatlan épülésemre Felségednek exemplárisáhítatosságát minden alkalommal tapasztalni boldog vagyok, és emellett azt is tudom, a szentségnek köntösében és kivált szagában mennyit vihetni ki, mint valami „*Freigeist*"-féle komédiás még csak megkezdeni sem merne. Most tisztán látom, hogy e most érintett két monda, noha igen helyes és a katolika vallás legbecsesebb dogmáihoz számítható, azért mégiscsak *accessorium*, de korántsem esszenciája az egyedül üdvözíthető hitnek, mert ennek legmélyebb sarkalata abban rejlik, hogy a vak, gyarló, porból készült ember, noha ezt nem értheti, sőt esze egészen ellenkezőt lát, mégis elhiggye – mert hiszen az anyaszentegyház nyilván tanítja –, hogy a Boldogasszony, noha szült, mégis szűz volt, a közönséges asszony pedig semmi egyéb, mint férfiúi csont.

Csak most látom át, mennyivel könnyebb és kommódabb is

az anyaszentegyháznak ezen revelációit elhinni, mint a fenn érintett két mellékes *praeceptum* szerint cselekedni! Miszerint ebből is kilátszik, mennyire jó a pápa és annak serege, hogy a szegény halandókra nézve annyira könnyítik az üdvözülhetést.

Így például Felséged bizonyosan *primo loco* van Szent Péter könyvében *intabulál*va, mert a két fundamentális *arcanum*ot nemcsak maga elhiszi, de már *anticipative* boldog birkáival is az új konkordátumhoz képest nagy bölcsen újra kitálalva elhiteti. Holott ha Felséged vak racionalista vagy pláne nem Zsófia fia, de filozófia *adopt*ja és *simpliciter* „becsületes, erényes ember" volna, és szorosan a fent érintett alárendelt dogma szerint cselekszik, és tán véletlenül ezen kis szentencia is megüti *tympanum*át: *„La justice n'a pas de rancune"*, bizonyosan annyi embertársát legszívtelenebbül meg nem kínozta volna és rendre meg nem kínozná, mint amennyivel lelkét beszennyezni méltóztatott, min az Istennek angyalai okvetlen igen erősen megörülnek, de másrészről, ha a szűz Mária és a férfiúi oldalbordaféle csudákról kételkedni merne Felséged, ki tudja, kap-e Mariazellben gyóntatószéki *absolutió*t – mi persze aztán kimondhatlan nagy skandalum lett volna.

A legjobb, legokosabb emberek, kik eddig a földön éltek, mind megvallják, magasztosabb vallás az emberfajt még fel nem világosítá és létének céljával jobban meg nem ismerteti, mint a keresztény hit, mert mindenekfölött „szeretetet" hirdet. Ámde csak későbbi koroknak nyílt fel szeme még erősebben, míg a katolika vallás a teremtésnek azon *sublimitás*ára jutott, hogy a bánkódó bűnösnek bár a legpiszkosabb kapucinus is mindent megbocsáthat – kinek szentenciája ellen nem mer protestálni Szent Péter és annál kevésbé a Mindenható, mert ez aztán felforgatná, nem ugyan az örök természetnek rendjét, de az anyaszentegyháznak némi invencióit.

És én azért mindent elhiszek, mit a papok tanítanak. Sok más csudák közt például azt is, hogy a paradicsomban az oroszlánok szénát, vagyis inkább csak füvet rágnak; Jerikónak falai csupa trombitaszó után (noha ez igen gyenge lehetett, a falak ellenben bizonyosan mód nélkül vastagok voltak), mégis bedűltek; Józsue megállítá a napot; Jónás igen *comfortable* megvolt a hal ha-

sában; Sámson farkuknál összekötött rókákkal rútul kitaktikázta a semmirekellő filiszteusokat; a Megváltó háromezer éhes embernek étvágyát egy hallal (tán cethal volt) tökéletesen kielégítette; a földgömb csak vagy ötezer évvel ezelőtt készült, éspedig egy hét alatt, és ekképp még igazi gyermek vagy legfeljebb *adolescens* stb. Mindezt és még többet is, ha parancsolják, betű szerint el akarom hinni, éspedig legelőször is mert ez nem telik sem fáradságba, sem pénzbe, és ha nem használ, sokat nem is árthat – és aztán mert a papok most meglehetős jó erőre emelkedtek, és az okos ember mindig az erőssel tart, és a *persequál*t gyenge ártatlanság védelmét mindig azon bolondoknak engedi át, kik ily viszketegek következtében elvégre rendszerint „falba csapják fejüket"! Sokszor ugyan, nem tagadhatom, oly istentelen gondolatok is ötlenek fejembe, melyekhez képest nekem úgy látszik, hogy tán kár volt az ilyféle, még csak nem is mulatságos elmeborjúzásokat annyi magasztossal összekeverve a vallás inventáriumába felvenni. Mert sok ember oly szemtelen, az efféle költészeteket, kivált ha ráparancsolnak, hogy ne merje azokat kétségbe venni, egyenesen hazugságoknak deklarálná; minek további igen természetes következménye az, hogy számtalan ember nem hiheti, miszerint oly forrásból valami isteni is emelkedhessék ki, melyből annyi mese, sőt abszurdum pezsgett. Honnét aztán felette sok által a legszebb, legtündöklőbb gyémánt sem vétetik észre, mert annyi moslék közé van szorítva, és ekképp legnagyobb *impietás*sal ezzel együtt löketik félre; úgyhogy a mostani hitetlenség mindig tovább terjedő átkát nagy részben tán a papok maguk hozták az emberi társaságra. De persze ilyes istentelen reflexiókat tekintve mélyen hallgatok.

Mondják, több évvel ezelőtt Afrika közepéből, tán Timbuktu határából egy minden vallás nélküli egyéniség toppant Rómába, ott üdvének tekintetében okulandó. Ismervén a Szentírásnak fentebb érintett így hangzó versét *„Alles prüfe, das beste wähle"*, azt tudakolá nagy bölcsességű hírben fénylő Peripuci bíbornoktól: valjon jó lelkiismerettel cselekedhetnék-e ezen *praeceptum* után? És midőn a bölcs bíbornok ezt igenlé és e szándékát helyeslé, azon elhatározását közlé a timbuktui de-

rék polgár a Szentatyával, hogy ő tehát, mielőtt valamit hinni akarna, előlegesen *investigál*ni fogná a legáltaljánosabb vallások dogmáit. Átolvassa a Szentírást, a pápista szent könyvek fóliánsait, Ignatius de Loyola édességeit, Szent Ágoston felvilágosításit, Rákóczi officiumát, gr. Stolberg *Geschichte der Heiligen,* Chateaubriand-nak *La génie du Christianisme*-ját, Luthernek és Kálvinnak *elucubratió*it, a Koránt, Talmudot, Zend-Avesztát, Buddhának elveit, Confucius, Lykurgos, Sólón, Penn Vilmos, Szent Vladimir stb. stb. vallástörvényeit, ezek fölött minden katekizmust, sőt minden imádságoskönyvet egybehasonlítandja; könyv nélkül megtartja Voltaire hetvenkét kötetének kincsét, Rousseau-nak *sublimitás*it vérébe veszi a nagy diderot-i Enciklopédiával együtt, meg fog ismerkedni Plato, Sókratés, Aristotelés, Zeno, Epictetos, Kant, Spinoza, Cagliostro stb. stb. inspirációival, mindennap más vallású imodába megyen és mindennap másféle prédikáció által kívánja felvilágosíttatni magát, és aztán, ha mindazt, mit itt elősorolt és elő nem sorolt, de pótolni fogja, eszébe vette, egybevetette, emésztgette, *digerál*ta és vérébe szítta stb., akkor vagy zsidó, vagy török, vagy kinézer, vagy *alıglauber,* sőt *„nichtsglauber"* lesz, aszerint ti., hogy meggyőződése mily oldalra gravitál és dűl. És mint mondják, a szent Peripuci bíbornok mindezek hallatára csaknem elszédült, elájult, mert tisztán látta, hogy ily kimondhatlan sok választás közt a szegény timbuktui polgár gyarló emberi eszénél fogva soha nem fogná kitalálhatni a *sola salvificát*! És könyörülvén az elbódulandó szegény tatár sorsán, hozzá így szólt: „Igaz ugyan, hogy a Szentírásban fordul elő olyasvalami, mi az embereket *invesztigáció*ra és választásra felhívja, de ki mondta az úrnak, édes afrikai barátom, hogy ezen *praecept* vallás dolgára volna alkalmazható? Ennél nem lehetne nagyobb abszurdum. Mert miután a katolika vallásnak fundamentuma a Szentírás, lehetetlen, hogy a Szentírásban lehessen felhívás a vallások választási tekintetében. Ezen gyönyörű szentírási *monitió* az életnek egyéb *transactió*ira van írva; és boldog, ki szorosan mindenben aszerint cselekszik. Így például az okos ember nem fogja magát tüstént leinni bármilyféle *Gurgelkratzer*rel, de előbb többfélét kóstol, kivált ha ez nem telik

semmibe, és aztán a legjobbat választja és issza. Ki vőlegénykedik, nem fog a legelsőbe vakul beleszeretni, de szemét többekre vetni és aztán a legszebbet, leggazdagabbat és kinek legtöbb nexusa van, választani; és így minden »emberiben«, de nem ám az »isteniben«. A szegény birka sem boldogulhat a sok farkasok miatt pásztor nélkül, és így a nyomorult ember is könnyen elbódulna, ha a plébánosok, *cooperator*ok és kivált a kereszténységnek vagy inkább a pápistáknak főpásztora, a pápa nem védelmeznék őt a világnak ezer csábjai ellen; és ezért, drága afrikai öcsém, bizony ne fárassza gyarló eszét haszontalan *inquisitió*kkal, de kereszteltesse meg magát, esküdjön mindarra, mit tanítunk, védelmezzen minket, ellenségeinket pedig üldözze tehetsége szerint stb." A többirűl majd gondolkozik a Mindenható, kinek akaratja nélkül még veréb sem esik létrárúl. És a timbuktui úgy tőn, mint neki javasoltatott; pápista és aztán pap és aztán püspök lett, és lelkiismeretesen a dogmák szerint élvén, igen kövér és öreg lett, és *pro coronide* a szentek sorába emeltetett.

Ezen esemény, mely már nem tudom, Hildebrand vagy Ganganelli alatt-e, de kétségtelenül előadta magát, rám igen nagy benyomást tőn; éspedig nem a Peripuci bíbornok bölcsességét tekintve, mert az ellen igen sokat tudtam volna perlekedni, patvarkodni, hanem a timbuktui szegénylegényre nézve, ki azáltal sokkal több eszet mutatott, hogy minden teketória nélkül keresztény, pap, püspök lett – és a kövér püspökségi *sinecurá*ba nagy bölcsen leereszkedett, mint ha sok fáradsággal és időveszteséssel, alkalmasint koplalás és minden másféle nyomorúság vagy legalább unalom közt kereste volna a valót, és elvégre tán életének végén azt lett volna Sókratésszel mondani kénytelen: „csak azt tudom, hogy semmit nem tudok... és egy garasom sincs".

Én tehát ily események következtében okulván, már éltem tavaszkorában erősen feltettem magamban, hogy én mindig a hatalmasabbal fognék tartani, és oly szamár gondolat soha nem fogna rajtam erőt venni, mihez képest én piszkáljam ki a parazsból a gesztenyét és én álljak szembe az emberi előítéletek száskaseregével. És ez oka, miért voltam politikai pályám kezde-

tén Felséged dinasztiája ellen az aulának inspirátora, mert én és velem együtt kilenctized Bécs, mi tökéletesen meg voltunk győződve, hogy Felséged családjának nem marad egyéb hátra, mint a *„Lieber Augustin, alles ist hin"* csárdását intonálni. Mikor azonban észrevettem, mit a többi szamarak *a tempo* észre nem vettek (és eszerint jobbadán szurokba le- vagy fára felcsúsztak), hogy Felséged lesz a leghatalmasb, de Felségedet Schwarzenberg vezeti orránál, akkor, noha igen undorodtam ezen derék úriembernek lélekrothadási infámis bűzén, legyőztem magamat, tubákjából *(Schwarzenberg-Mixtur)* igen sokat szipákoltam, hogy az ő szagát ne érezzem, és magamat személyére nézve „szükségessé" tettem. Később azt tapasztaltam, hogy a pápista papságnak még be nem következett téli ideje, de csak ősze sem, hanem most üli nyarát (melyet *„alte Weiber-Sommer"*-nek neveznek), és ekképp nem voltam oly tökfilkó, ezen erkölcsi dagály ellen úszni és demonstrálni, hogy mai időkben az embereket olyféle titkokkal, mint amilyeneket a konkordátum hinni imponál, nem kell többé untatni, *car le genre ennuyeux est le genre le plus dangereux*, de jobb ily misztériumokat nyugodni hagyni, melyeket a jobb ember bizonyosan nem fog releválni vagy pláne nevetségessé tenni, hahogy azokat az emberekkel *„par force"* nem akarják bekapatni – emberek –; mikor persze, ha ezt teszik, akkor ilyes *impositiók* ellen revoltálnak és ha nem is nyíltan, mert ezt tenni nem merik, annál bizonyosabban lelkük mélyén; és ha még a jobb, békeszeretőbb emberek is kénytelenek revoltálni a kormánynak valami pompásabb rendelete ellen, akkor természet szerint nemigen erősödhetik a kormány iránti bizodalom. De néha a legnagyobb abszurdumok több generációkon keresztül is fénylenek, kivált ha ily abszurdumoknak maga a fejedelem is *demonstrative* hódol vagy ilyest tán csak tettet, mi egyre megy, és eszerint én későbbi időkre és másokra hagyom az ebbéli misztériumok feloldását és devalvációját, míg én tüdőm ereje szerint éppen azon kürtbe fújok, mint amilyent használnak a szent missziónáriusok, és éppen oly buzgón imádkozok, mint a többi áhítatos *patres*ek, és e szerepben csak Felségedet imitálni törekedvén, annyi ügyességgel járok el, mihez képest még Felségednek *sagacitás*sal teli

anyja is tökéletesen meg van győződve, hogy én őszinte „*Betbruder*" vagyok, a papok pedig, bármit is gondoljanak magukban, minden módon erősítik állásomat, mert igen tudják, miszerint az én részemről soha nem fogna esős időre zavartatni nyaruk, mely közt élvezik napjaikat, melynek vége még igen távol van, miképp én azt bizonyosan soha be nem érem, mikor bármi történjék is, én valóban egy cseppet sem bánom, és a netaláni sírást-rívást a jövő korra *instradál*om, talán telegrafálom!

És hogy nem csalatkoztam, ezt a faktum bizonyítja, mert én Felségednek *indispensabilis*e lettem, és úgy állok Felséged mellett, mint Anthaeus, ki ellen még nem találkozott sem olasz, sem magyar Alcides, ki engem helyből emelhetett volna; és bizonyosan soha nem is fog találkozni, miről nékem Felségednek makacs természete kezeskedik.

De ezen nagylelkű bizalmáért Felséged mellett fogok is nemcsak állni és buzogni, de ha kell, az én kegyes császáromat még háborúba is elkísérni és Felségednek személyét az én személyemmel betakarni, *pour que rien ne vous arrive*, mindaddig, míg ti. Felséged személyére árasztja legnagyobb erőt adó malasztját az Isten. Mit, tudom, az egek ura soha nem fog az én jó *monarchá*mtúl megtagadni, mert mindennap (még útban is) kihallgatja – népeinek kimondhatlan örömére – a szentmisét, és most legközelebb időkben, mint Schillernek Don Carlosa, a Boldogasszony képe előtt is leborult, mégpedig mi több, saját apostoli térdeire. Nem ugyan avégett, hogy népeihez, kivált a magyarokhoz túláradozó szerelmét lecsillapítsa az isteni szűz (amiért könyörgött szerencsétlen Carlos, mostohaanyja után áhítozván), de azért, hogy hű jobbágyaival elhitesse, hogy Istennel legjobb lábon áll, és az Isten Felségednek sok akasztásait (melyekhez Magyarországban legalább de egy mákszemnyi joga sem volt) nemcsak rossz néven nem vette, de ennek még erősen örült is, mert hiszen a magyarok mint javíthatlan pogányok maguknak még extra Istent is csinyáltak, ti. a „Magyarok Istenét", mely képzeleti bálványuk alatt ők egészen valami mást képzeltek, mint azon Istent, melyet más nemzetek imádnak és mely előtt az egész természet leborul!

Nem mondhatom, mennyire örültem, hogy a most lefolyt

napokban Felséged Mariazellben minden bűneitől abszolváltatni hagyta magát; és most Felséged oly tiszta, mint újraszületett gyermek. Nagyon örültem, mondom, mert ha oly magas úr, mint Felséged, nem élvezheti a világot teljes mértékben és jó lelkiismerettel, ez valóban még szomorúbb, még aggasztóbb látvány, mint nem egy tehetős urat tapasztalni, ki noha szakácsa igen jó, mégsem ehetik sokat, mert beteg. De valamint az ilyes neműekre Károlyfürdőt, Emset, Rohicsot stb. készítette és *assignál*ta az egek ura, és ott tökéletesen kitisztulhatnak és aztán ismét újra „kezdhetnek", úgy rendelte az anyaszentegyház a gyóntatószéket, hol a legnagyobb bűnös és annál inkább oly jószívű egyén, mint Felséged, „ki legyet sem bánt" (ha ti. *par hasard* meg nem csípheti), tökéletesen lerakhatja bűneit. Kivált ha ezen csudálatos szék Mariazellben van felütve, hol az Istennek anyja e műtételt csudálatos módra segíti elő (ha ti. a bűnös oly szerencsés megnyerni a gyóntató páternek *absolutió*ját, melyet, tudom, egy szentatya sem mert volna Felségedtől eltagadni, még ha Felséged neki nyílt szívvel meg is súgta volna, hogy sem nem apostoli, sem nem magyar király, és azért mélyebb Vörös-tengerben úszik, mint az egykori fáraó, mert minden jog dacára oly igen *heroice* lecsapolta a magyarok vérét), mondom, azért Felséged bizonyosan megnyeri az *absolutiót*, mert gyóntató pátertől nem kívánhatni, hogy ő tegyen disztinkciót törvényes magyar király és hódító közt, ha Felséged még maga sem tudta vagy nem akarta ekkoráig kegyesen észrevenni ezen égbekiáltó különbséget! És aztán mi mindent nem lehet, kivált egy áhítatos papnak szemében, ki földi dolgok körül egészen ignoráns, rákenni „a kormányzási kötelességekre", hiszen eléggé ismeretes, mily határ- illetve dogma-túlian engedékeny volt még VII. Pius szentatya maga is I. Napóleon átellenében. Dévaj Walter Scott azt állítni szemtelenkedik, hogy a szentatya kész lett volna, ha Napóleon más *praetensió*túl eláll, és ellene nem kanoníroz, bár egy egész ezred *carmagnole*-t a szentek sorába kanonizálni. Igen, ily különös gyengédséggel viseltetett ezen új óriás átellenében a szent pápa, mintha ezen magas állású halandó más erkölcsi törvényeknek lett volna alávetve, mint valami csak alacsony helyen álló emberi teremtés

vagy inkább *canaille*. Mi persze igen emlékeztet a magyarok ezen példabeszédére, „ha akarom, vemhes, ha pedig akarom, nem vemhes", mely mottó királok szájában nem ritkaság. S aztán lehet-e kételkedni Szent Péternek *deferentiá*ján egy született császárnak átellenében? Szent Péter halászember volt, és ekképp nem ignorálhatta, hogy nagy különbség van ponty, potyka, csuka, fogas, harcsa, viza stb. közt, és ehhez képest okvetlen azt is átlátja, hogy apostoli császárt nem volna illendő egy sorba állítni valami piszkos és szamár *contribuens*sel. Kivált ha ezen császár oly udvariassággal, sőt leereszkedéssel viseltetik *successor*ai, ti. a szent pápák iránt, mint Felséged, és több más istenházak mellett még a Bécsben fénylendő „*Votiv*" vagy inkább „*memento mori*" imodát is felépítni kegyeskedik (mások pénzén ugyan, de az ő dicsőségére); és mindezek fölött számtalan más külkeresztekkel, csillagok- és rendekkel együtt még azt is kegyesen megengedni méltóztatik, hogy a római széknek Krisztus rendjét azon jobbágyai, kiknek az offeráltatik, hasonlólag ne csak akceptálhassák, de még *pour combler la grandeur des son âme* – gondolná az ember? – még hordhassék is.

Mi persze a császári *generositas*nak *akmé*je, mely valamint a többi fejedelmeket, úgy a római szentatyát is annyira megindítja, és benne Felséged iránt annyi szimpátiát fejt ki, hogy szeretném látni azon Virág Benedek-féle papot, ki Felségednek „*post tot pia merita*" az *absolutió*t megtagadni szemtelenkednék, vagy Felségedre súlyosabb penitenciát rakni merne, mint „egy Miatyánkot és egy *Avé*t" (mert hiszen valamint minden katona tábornok kívánna lenni, úgy a legtöbb pap nemigen vonakodik zsíros püspökségtől, és gyóntató atyákra mindig megemlékez a szelíd és háladatos gyónó), és mely penitenciát (mely aztán a léleknek *infallibilis* egészség-kútfeje).

Felséged igazi *contritió*val elmondani kegyeskedik: és higgye el Felséged, mindazon vér, melyet Felséged Batthyány Lajostól kezdve az egész ábécén keresztül akószámra, ezer meg ezer embertársaibúl minden jog nélkül kisajtolni méltóztatott, nem fog Felséged ellen bosszút kiáltani! Dehogy fog, hanem minden ilyféle csepp vérből rózsa, pedig *semper florens* rózsa lesz, melyek közt egész dicsőségben úgy fog Felséged fényleni, mint

e virágoktúl körülvéve mindenkit elbájol az Amathus-i Venus édes, de, igaz, egy kissé csintalan fia, „Amor".

És mennyire cselekedtem bölcsen, hogy magamat szentség szagába állítám – mit tenni némileg kényszerítve voltam, annyira büdös volt azon szag, mely a boldog hercegtűl ragadt rám –, abbúl is váltig kiviláglik, hogy Felséged is szintúgy cselekedett, mint én, mi új bizonyságul szolgál, mennyire volt gróf Rochefoucauld-nak igaza, mikor azt állítá: *„Les beaux esprits se rencontrent!"*

Felséged, mint látom és mindennap tapasztalni szerencsés vagyok, sokakban éppúgy gondolkozik, mint én; és ennél rám nézve semmi nem lehet örvendetesb, mert ez nekem kezességül és tökéletes biztosságul szolgál, hogy én a dolgokat általjában véve jól és (legalább rám nézve) hasznosan fogtam fel. Mert habár nem is tanácsos, mint a példa tartja, nagyhatalmú urakkal cseresznyét enni (s tán azért, mert a cseresznyének nedve éppen olyan színű, mint az embernek legjobb nedve, és a világon néha vajmi könnyen megtörténhetik egy nem is várt ártatlan kis *„quid pro quo"*) – azért mégsem fog engem senki is vakmerőnek tartani, mert Felséged mellé állottam, hogy kormányzásának fősúlyait vállaimra vegyem.

Felséged például szinte nem hajlandó előítéletek ellen háborút indítani, és nincs kedve (mint dicső nagybátyja, II. József, fájdalom, igen szelesen cselekedett) a szabadelvűségnek kapukat nyitni, de ehelyett Felséged, úgy, mint én, inkább kedveli jobbágyainak azon sorát, mely nemigen sokat gondolkozik, mint azt, mely kelletén gondolkoznék; mert a gondolat, ha nem fejlik is ki hangra vagy betűre, mégis terjed, és eszerint oly veszélyes, mint pestis, mely szinte maga körül harapódzik, anélkül hogy valaki tudhatná, mily tényezők által. És hogy Felséged így van meggyőződve, ez nagy szerencse, mert akármit is mondanak némi fennhéjázó világbölcsek, kik az ellenkezőt tanítják, higgye el Felséged, sokkal könnyebb (kivált moderát észszel) szamarakon uralkodni, főleg ha ezek kellőleg ki vannak tanítva, mint okos embereken, kik, tudja Isten, mi mindenről nem gondolkoznak. És e tekintetben tettünk már némi jó előkészületeket, *es wird aber noch besser kommen.*

[52. THUN ISKOLÁI ÉS KEMPEN ZSANDÁRAI]

[BACH:] Mi a március előtti magyarokat minden módon, kivált több sajtóorgánumaink által, az egész világnak mint igen ostobákat mutattuk be. Ugyanis kitabelláztuk, hogy Magyarországnak legtöbb lakosa még csak olvasni sem tudott 1848 előtt, mely eset még sok bölcs előtt is hévmérőül szolgál a nemzetek civilizációi lépcsőzetét tekintve. Holott, mint a tapasztalás mutatja, szám nélküli igen tudós szamár van, míg tán éppolyan számú okos egyén találtatik, ki nem tud olvasni, mely rövidség egyébiránt Magyarországnak inkább tót vagy oláh lakosait illeti, mint a magyar fajt. Ezt azonban mi Neu-Östreich könnyebb kiépíthetése végett egy kissé elhamisítottuk, és arrúl is *selbstverständlich* mélyen hallgatunk, hogy 1848 *előtt* e tekintetben Felségednek más színű jobbágyai sokkal *ignoráns*abbak voltak, mint a magyarok, mihez képest aránylag tán Bécsben sem tudott annyi ember, *beiderlei Geschlechts*, olvasni, mint például Karcagon vagy valami más református mezővárosban. Mi egyébiránt, mint mondom, semmit sem mutat, mert valamint határon túli evés által könnyen elromlik a gyomor, és ami nem *digerál*tatik, a testet sem nem erősíti, sem nem restaurálja, szintúgy éppen nem növeli az intelligenciai *pondus*t mindazon tanulmány, melyet az emberbe kalapácsolnak, ha reflexió, elmesúrlódás és gyakorlat által az úgyszólván nem ment át a kitanítottnak nedvébe és vérébe.

És különös, de nem tagadható, mert ezer példa bizonyítja, hogy az, ki tanult valamicskét, és félig-meddig olvasni és írni tud, ezáltal igen sokszor ostobább lesz, mint volt azelőtt, éspedig mert ily esetben az ekképp kiiskolázott igen hajlandó magát okosnak lenni, *als ob er die Weisheit mit Löffeln gefressen hätte* – az elbizott ember (bár a legnagyobb lángész) pedig többet-kevesebbet mindig közel jár a vak szamárhoz, és az ilyestűl aztán persze bölcs eljárást nemigen várhatni, de annál inkább „vak engedelmességet". *Et voilà tout c'est qui nous faut!*

Ezen okból indítva olyannyira meg is fogjuk iskolázni (és ha másképp nem megy, *„par force"*) kivált a derék magyarokat, éspedig német nyelven, hogy lassanként egészen ki fog kopni be-

lőlük nemzetiség, önállás és azon sasröptű költészet, melyet nem lehet tanulni kalamárisból, sőt mely a sok iskolai zagyvalék és tenta közt, melyet *praescribál*unk és tenger mennyiségben felhasználunk, bizonyosan elfullad. Homéros nem tudott sem olvasni, sem írni, és Sókratésről szintazt hiszik – midőn Krisztus maga, földileg szólva, egészen tudatlan volt; és azért mégsem énekelt bájteliebben, mégsem gondolkozott mélyebben, mégsem látott senki is tisztábban, mint az elesett Ilionnak dalosa, mint a lelki halhatatlanság hirdetője, mint a szereteti vallásnak isteni alapítója.

Mi lassanként minden neu-östreichi lakosnak szétpattanásig meg fogjuk tömni fejét, és erre nézve nem választhatott volna Felséged alkalmasb egyéniséget – habár azelőtt egy kissé erősen is csehizált –, mint gr. Leo Thunt, ezen főtűl talpig becsületes gavallért – mert amint látszik, ő tökéletesen meg van arrúl győződve, hogy lehetetlen az embernek velejét túlterhelni, és hogy ekképp mennél több van valakinek fejében, ő annál okosabb.

Én ezt ugyan egészen másképp látom, mert mindennap tapasztalom, mily kevés hasznát tudom venni az úgynevezett tudósoknak az életnek legkisebb és legközönségesebb *transactió*iban. De kár volna ezen balfogásokat rektifikálni. Mert gróf Leo Thun szisztémája, melyet én minden módon elősegítek, legelsőben is nagyon szép világba állítja Felségednek kormányát, úgyhogy a leglármásabb része az európai lakosoknak, kivált Lipcse, azt hiszi, Felséged a világosságnak és ekképp az igazi civilizációnak Messiása, mert még puszta-iskolákat is ordinál, és ekképp elvégre még a magyar fajt is rozsdás előítéleteiből ki fogja emelni! És aztán azért volna kár a derék kultuszminisztternek felette hasznos eljárását elő nem segíteni vagy pláne turbálni, mert az ő metódusa minden határon túl fogja növelni a teoretikusok számát, ámde éppen oly arányban ritkítni a gyakorlatiak sorát. Nekünk pedig teoretikusok kellenek és nem praktikusok, mert csak ezen utolsóknak van „foguk", midőn a teoretikusok csak akkor lehetnek veszélyesek és haragosok, ha elmesúrlódás és szabad diszkusszió által hatalmassá válik bennük a teória, és hogy ez ne történjék, erről lesz gondunk. Mert legelsőben is soha nem tarthatnak legkisebb ülést – igazi gyűlésről

nincs is szó –, hol valami *„liebenswürdig" commissarius*unk nem lógna nyakukon; és a magyar, ki a legelső invázió ideje óta, legmostohább állásban is, legalább szabadon tanácskozhatott, oly kimondhatlanul van indignálva ezen tengeri pókféle *imposition*, hogy eddigelé ehhez még sehogy sem tudott megszokni, és szava annyira elállt, miképp az ember alig hihetné, mily derekasan és mennyi *eloquentiá*val pergett azelőtt most egészen lebilincselt nyelve. És ha végre megszokná Felségednek „pókját", ám akkor *simplicissime* eltiltunk minden összejövetelt – *punctum*. És ha alattomosan gyűlnek össze, ez annál jobb, mert ezt bizonyosan megtudjuk, és akkor nem jön Felséged *embarras*-ba, mert hiszen most Felséged nagyszívűségének következtében, és mert igen sokan kínjukban kihaltak, igen kiürültek a tömlöcök, kötél is van még egy kevés, de csak kevés, mert igaz, nagyon sokat felhasználtunk. S hogy a magyarok – *sub rosa* – valami olyast ki tudjanak főzni titokban, mi Felségedre nézve veszélyes lehetne, azt én soha el nem bírom hinni.

Minden törzsök népnek (melyet mi, bécsiek oly *eleganter urwüchsig*nek nevezünk) van bizonyos típusa, mely azt más népektől olyannyira elkülönbözteti, mint például szúnyog, bolha, tetű, poloska stb. is külön-külön temperamentummal bír, és más és más politika után keresi életének fenntartását. Már ha némi nemzetnek némi fiai kétségtelenül szúnyog, tetű vagy poloska tempója szerint cselekednek, a magyart általján véve „légyhez" hasonlíthatni. Mert a magyar, mint a légy, tulajdonképp igen lojális, nyíltszívű legény, semmi hamisság, semmi *arrière-pensée* nincs benne, vakmerő (néha merő vak), de annál rosszabb számító, annál elbízottabb, s kereken kimondva, oly irgalomra méltó ildomtalan, sőt ostoba, hogy ezer móddal megcsíphetni, míg tetű, hozzá hasonlítva, igen *pfiffig* teremtés, s szúnyogtúl csak nehezen menekülhetni, poloska végre csaknem olyan, mint „bürokrácia", mely ha egyszer valahová befészkeli magát, alig van tőle szabadulás. És miután legtöbb állat számára a jótévő természet, mely az elszaporodást hátrálja, felállított bizonyos „hóhért", mint például az agarat a nyulak kedvéért, a harcsát mindenféle picinyebb halak hasznára stb. stb., úgyhogy az egész nagy természetnek láncolatában betű szerint

egyik a másikat marja és falja, a gyengébbet az erősebb, és aztán ez az igazi *jus divinum* vagy *jus naturae* – a bölcs kormány a természetnek ezen intését maga hasznára fordítni igyekszik, tehát míg Felséged az erősb, *„nur drauf los"!* És eszerint, miután a légynek Istentől rendelt tulajdonképpi bakója a pók, a magyar pedig az emberek közt a légy (de Felségednek jószívűségéhez képest nem „boldog légy") – semmi sem természetesb és következetesb, mint az, hogy a magyarokat minden módon be kell hálózni. És e tekintetben Felségedet az Isten oly egyéniséggel áldotta meg, kiről valóban azt mondhatni: „több sincs".

És ezen ritka specialitás senki egyéb *(kein Geringerer)*, mint báró Kempen tábornok.

Felséged tudja, hogy nékem Felséged átellenében legkisebb titkom sincs, de őszinte szívem kivétel nélkül mindig nyelvemre csúszik, és ekképp megvallom, báró Kempen nem volt az én emberem. Őt általján véve igen lojális, egyenes lelkű egyénnek tartják. És ez nekem szemet szúrt; mert a lojalitásnak nemigen vehetjük hasznát, mint azt (fentebb többször érintve) elég tisztán és untig bizonyítja a státusszámadási lojalitásunk velőtlensége; és mi az egyenességet illeti, ez rendszerint minden értelem nélküli frázis, mert mint már Felségedet figyelmeztetém, az egész természetben nincs de egyetlenegy bármily pici egyenesség is. Ezért a sok tabellák végett az embernek kellett kigondolni a lineát. És az egyenességi szó emberekre alkalmazva körülbelül oly egyént fest, kiben legkisebb *finesse*, legkisebb furfang sincs, márpedig *Polizeiministert* – *comme il faut* vagy inkább *comme il nous en faut* – ki lojális és ki nincs szaturálva *finesse*-szel és furfanggal, én legalább képzelni nem vagyok képes, mert az ilyes hivatását tekintve szintoly ízetlen tésztapacni, mint *plumpudding*, melyben sem mazsola nincs, és mely pálinkától sem ég; sőt ilyféle *Polizeichef* oly *„nonsense"*, mint róka, mely egyenes jellemű, és melynek szíve megesik valami kövér kacsán vagy valami jó kihizlalt stájér kappanyon. És efölött Kempen eljárásában annyi fejességet tapasztaltam *(une certaine idée fixe)* – miképp én őt magamban egészen haszonvehetlennek tartám, és már-már *„promotióját"* akartam Felséged előtt ajánlatba hozni, *ut amoveatur*, mert fejes emberek mindig

igen ostobák, azoknak pedig, kik velünk együtt a kormányok fő gyeplőit tartják kezükben, nem szabad ostobáknak lenni *(bei Leibe nicht)*, midőn azok, kiket hajtunk, persze nem lehetnek e hű jobbágyi kvalitással elégségen túl ellátva. Így például soha nem foghattam meg, miért oly fejes a zsandárságnak fényes *pikli*je körül, és többször bosszankodtam, miért nem akar e tekintetben tágítni és teljességgel nem engedi meg, hogy legalább bizonyos alkalmaknál letegyék azt (midőn ti. alattomosan valami zsiványfészekre akarnak ütni); és e tekintetben – mert ez nekiek a fényes *pikli* miatt soha nem sikerül – nagy és kicsi annyira lekacagja a zsandárságot, miképp ez igazi skandalum, és Felségednek császári tekintetét is nem kis mértékben csorbítja.

Eleinte csak viccnyilakkal – melyeket a fényes *pikli*k ellen bocsáték – akartam őt józan útra bírni, de ez rajta nem fogott, sőt ő oly *„abgeschmackt"* ellenvicceket *rántott* derék huszárjaimra, hogy elvégre annyira felmérgesültünk egymásra, miképp en még most sem *capiál*om, miért nem híttam ki őt pisztolyra vagy egy szál kardra, én, ki becsület dolgában oly igen csiklandós vagyok, mihez képest úgy, mint *Hans-Jörgl*, én senkinek nem tanácsolom, hogy belém pántlikázzon, *denn im Namen der Civilisation, reib i immer auf und schlag gleich zu oder gib ihm eins auf die* „másik" *Seiten*. És Kempen ezt alkalmasint tudván, engem üggyel-bajjal lecsillapított és memorabilis szinicerizációval tökéletesen legyőzött s megnyert, melyből látom, mily igazságtalanul ítéltem ezen nagyon tanult, legszebb olvasottsággal bíró, kitűnő egyéniségről. Miből új és fényesb világban tűnik fel a lerchenfeldi néphimnusznak mély bölcsességű témája, mely így kezdődik: *„Wenn mancher Mann wüßt, wie mancher Mann wär..."*. Ugyanis Kempen hozzám e nevezetes szavakat ír tézé, melyből tökéletesen kiviláglik, hogy ha én róka vagyok, é Felséged nálamnál rókább, ő bizonyosan hármunk közt a legrókább.

[KEMPEN:] Ha fő célom az volna, a zsandárság által becsípni a magyar zsiványokat (valamint Franciaországban egyedül e célra szolgálnak), akkor – ennyi eszem, hála Isten, nekem is van – nem parancsolnám a fényes süvegnek szakadatlan hordását, és alkalmasint egész tartásukat megváltoztatom. De *en dernière*

analyse mit bánom én, ha a magyarok, mint csapdába került patkányok, magukat *viceversa* mind felfalják. Ez fejedelmünknek csak hasznára és dicsőségére szolgálhat, mert – mint igen felfogtam és már rég elértettem – a magyarok kiirtása van napirenden, mit igen bölcsnek tartok; mert az egész osztráki birodalomban nincs élesztő, lúg, ferment a magyaron kívül, miszerint ha ez egyszer le van verve, akkor semmi sem hátráltathatja Neu-Östreichnak dicső felépítését, és negyvenmillió egyszínű, egylelkű, egyképű és egyszájú engedelmes és ekképp irigylésre méltó nyáj fogja szeretettel és igazi lelkesedéssel apostoli főpásztorának nyújtani gyapját, tejét, birkáinak sorát és kidúltjeinek bőrét. És hogy ezen tán nem annyira dicső, mint inkább hasznos *rezultátum* minél előbb beálljon, én zsandárjaimat mint „*geheime Polizei*t" használom, melynek tisztje az, hogy orrát mindenüvé beléfúrja, és a családok velejébe úgy tegye le mérgét, mint kukac az övét szilvába, mert aztán az ily operáció bizonyos rothadásba hozza a legszebb gyümölcsöt is, mely azonban kiégetésre *capitaliter* szolgál és felette drágán eladható, kivált ha finomabb lépcsőkre fejtetik ki az efféle égett bor, mint például ilyneműekre: *Crème de Slavonie, Huile de Croatie, Parfait-amour-impérial* stb. stb.

Én nem egy könyvben olvastam, hogy Talleyrand minden esze mellett sokszor legkisebb diadalt nem aratott a diplomáciai mezőn. És miért? Mert Asmodeushoz hasonlítván, mindenki gondosan elzárkózott előtte, útjából tért stb. stb. – midőn bizonyos más diplomata (ki, ha nem csalatkozom, angol, és egykor Bécsben is volt) sokat megtudott, jól kombinált és nemritkán derekasan kikomédiázta és rászedte követtársait, éspedig egyszerűen azon okból, mert minden ember őt siketnek és vajmi sokszor részegnek és általján véve kificamolt eszűnek tartotta, és így senki magát előtte nemcsak el nem bástyázta, de neki úgyszólván „*freibillet*et adott" minden titkainak kikutatására!

Miért nem volt a páter *liguoriánus*oknak nagy hatásuk, kérdem, és alkalmasint miért nem lesz az *aufgewärmte pater Jesuiter*eknek is mái világban nagy *successus*uk? Azért, mert azon áhítatos képek alatt, melyekre erőltetik magukat, és azon a szevillai borotvás operettében előforduló Don Basilio-féle kosz-

tümben, melyben megjelennek, a nagyobb szám éppen nem hisz nekik, de hasonlóul áhítatos és szent képekkel betű szerint bolonddá teszik őket.

A róka tulajdonképp miért nem veszélyes? Azért, mert mindenki tudja, mennyire *„pfiffig"*. A bivaltúl pedig azért nem fél senki, mert oly igen ostoba!

Mármost, ha a bival *par hasard pfiffig* volna, nem lenne ő igen veszélyes állat? Minden bizonnyal, mert senki nem szupponál benne *finesse*-t és furfangot!

És én így vagyok az én derék zsandárjaimmal!! Mindenki azt hiszi, óriási gyermekek, és oly ostobasági hírben állnak, hogy senki sem óvakodik ellenük, és miután annyira ki van fényesítve koponyájuk, senki nem is gyanítja, mily rejtett és sötét célok lappangnak azoknak legbensőbb közepén. Ezen derék fiúk, tudja Isten, senkire nem tesznek oly impressziót, mint tett egykor Talleyrand vagy valamely más híres diplomata, mint például halhatatlan Gentz, de inkább oly benyomást gyakorolnak, mint azon *finesse*-szel teli lord, kit mindig részegnek és siketnek tartottak, és ki ezen *perfectissime* eljárt csíny és komédia következtében a diplomáciának némi egészen elrejtett *arcanum*ait diadalilag kikutatta.

[BACH:] Így végzé be a derék osztrák Fouché mély belátásának kiszikráztatását; és miután én nem vagyok „német nedves fa", milyest Börne oly irgalmatlanul korbácsol és melyre szikra nem hat, hanem *sehr empfänglich* taplót és spongyát reprezentálok, mely könnyen tűzre lobban, gondolhatja Felséged, mily erősen összecsókolgattam minden izzadságának dacára (és noha én sem vagyok igen *appetitlich*) ezen igazi nemes embert, *zwar nicht nach Geburt, aber nach dem hohen Adel seiner Gesinnungen, ein gerader Stamm im Krumgehölz!* És azóta legjobb barátok vagyunk és bizonyosan azok is maradunk végiglen, mert ezen szent érzelem nem alapszik valami könnyen változható negéden, de viszonyos megbecsülésre van építve.

És mily mesterileg ütött a szegnek fejére ezen derék *Fichtenstamm!* Hogy zsandárjait magasabb célokra használja, mint azt a közönség sejti, azt nem bámulhatni, nem dicsérhetni eléggé, mert a becsípési műtételt, mely közbátorságot következte-

tett, azelőtt komisz pandúrok, perzekutorok és efféle kopók és komondorok (nem tagadhatni) igen jól és felette olcsón vittek végbe, igaz, igaz, ezt meg kell vallani, de másrészről mint házi spionok, *agent provocateur*-féle *cobra capellók*, magukat mindenbe beléfúró kukacok stb. teljességgel nem voltak használhatók (és a társaságok és családok boldogságára kétségtelenül ez a fő kellék), midőn e tekintetben a zsandárok, *die so auffällig und zu Allem verwendbar sind*, minekünk már oly szolgálatokat tettek, hogy ezek hallatára, nem kétlem, Tartufe Machiavellivel (mostani *ubicatió*jukban, tán a skorpiói csillagzat közt) örömtől elragadtatva legott megkezdik a *„Gott erhalte und vermehre"* stb. osztrák nép dalát!

Felséged tehát – ha más nem piszkálja álmát – magyarországi alattomos pártütési szövetségek tekintetében legnagyobb nyugodalomban alhat és élvezheti császári napjait. Mert, mint mondom, a magyarok „legyes" természetüknél fogva sem elég *ildom*mal, sem elég diszkrécióval, sem elég béketűréssel nem bírnak csak olyféle összeesküvést is sikerrel eljátszani, mint volt az, melyben I. Pál muszka cár *primo loco* figurált – az ember pedig azt gondolná, ez nem volna nagyon nehéz. És ha mégis találkoznék a magyarok közt új Cassius, új Brutus – mit én soha nem hihetek – ám akkor „itt áll a derék szál *Fichtenstamm*", és ő az általa ügyes maskarába burkolt piklis *Polizeispitzli* által okvetlen kezünkre szolgálja a bakópecsenyét, még mielőtt – angol divat szerint – az egészen ki lett volna sütve, és Felséged, ki nem kétlem, ismeri Joconde-nak azon *szólóját: „on revient toujours à ses premiers amours"*, szórakozásul megint gyakorolhatja *„fiat justitia"*-féle olyannyira kedves időtöltését.

Mi Felségednek szent személyét illeti, én megvallom, bennem néha egészen más aggodalmak támadnak. De ez oly kényes, oly csiklandós kérdés, melyet alig bírok Felségednek illő szavakkal közleni. Egyébiránt jóformán meg vagyok győződve, hogy aggódásaimnak nincs igazi alapja, de az egyedül azon mély tiszteletnek és, ha szabad mondanom, azon kimagyarázhatlan (vagy inkább kinémetesíthetlen) szeretetnek túláradozása, mellyel én Felséged iránt viseltetem, és mely a legkisebb veszélyt is oly nagy mikroszkópba állítja szemeim elé, miszerint

én még azon szemtelen bolhát, mely Felségedet tán megcsípni merhetné, oly cápának, sőt oly nagy szájú cetnek látom, mint amily vízi lakos (és tán most már az is polgár) Jónás prófétánknak néhány napra *Absteigquartier*t adott, éspedig, mint mondják, olcsóbban, mint a derék *Hans-Jörgl* által szünet nélkül és vajmi mély bölcsességgel korbácsolt szívtelen bécsi háztulajdonosok.

Az emberi évrajzok a királyság és kivált a császárság tekintetében nagyobb szörnyet nem jegyeznek fel, mint Brutust. De mint Felséged tán tudja, két ily semmirekellővel (mintha egy nem lett volna elég) büntette meg az emberi nemet a Mindenható! Mint minden embereknél, habár ikertestvérek is, egyik mégis mindig az idősebb, a másik ellenben természet szerint mindig a fiatalabb, úgy a Brutusoknak is egyike több éveket számlált, mint a másik.

E kettő közt a vénebb Brutus volt a gonoszabb – noha a fiatalabb mártotta kését Caesarnak szívébe –; de ezt Caesar maga okozta, mert, kérdem, miért ment *ohne Begleitung* a szenátusba. Már az új Caesar (ti. a vén Napóleon) e tekintetben ügyesebben cselekedett, mikor St. Cloud-ban barátságosan szétoszlatta a veres sipkás jakobinerek utódjait. Ily tempó azonban – nem a szétkergetés, de a magános száguldás –, Kegyelmes Uram, ha egyszer-kétszer sikerül is, mert az emberek ilyest nem várva, annyira el vannak bámítva, hogy még olyast sem tesznek, mit tenni igen-igen szeretnének, ezért a bölcs fejedelem, kinek élete negyvenmillió ember boldogságára oly szükséges, oly *indispensabilis*, ily veszélynek magát ki nem teendi, éspedig mert ha egyszer észreveszik a „teremtették", hogy a *monarcha*, tudja az ég, mily hiúsági viszketegből, tán hogy bátorságát fitogtassa, mikor azt hiszi, félnie ok nincs, minden vagy elég kísérő nélkül magányosan keveri magát a sokaságba és ez ugyszólván szokása, akkor, higgye el Felséged, én számtalan hasonlatosabb spekulációt tudnék, mint Felségednek életfonalát sok időre *asszekurál*ni.

Ha oly becsületes szívnek keresztülszúrására, mint amilyen IV. Henrik testében buzgott, lehetett találni és megvásárlani egy, fájdalom, igen sikeres gyilkot, és ezt, mint tudva van, pá-

pista papok alkudták ki és köszörülték oly hegyesre; ha Louis-Philippe, ki Felségedhez hasonlítva igazi szent volt, és Louis Napoléon, ki mindenben ezerszer magasabban áll, mint Felséged (csakhogy, igaz, nem *dei gratia*, de egyedül választott császár, mi persze minden elsőségeit megsemmisíti), ha, mondom, e két jeles fejedelem többször ki volt téve szörnyű halált halni, ugyan miképp az Isten irgalmáért hiheti azt Felséged, hogy végképp ne találkozhassék valaki, kinek éppen Felségednek bőrére volna különös gusztusa, kivált miután Felséged minden jog nélkül annyi embertársának bőrén méltóztatott oly nagy szabásokban tímárkodni, mint e földön Felséged előtt még senki sem.

Minek van tizennégy regiment zsandár, és kivált miért létez és fizettetik oly fényesen az udvari zsandárság, kérdem, ha Felséged (mint Lombardiában cselekedett) a gyönyörű császárnéval egyedül maga szalad utcákon fel és alá? Ha önámítás és részrehajlatlanság nélkül fontoljuk a zsandárok szükségét, ez esetben azt leszünk kénytelenek elismerni, hogy mindent mindenbe véve a negyvenmillió osztrák közt, mely Felségeddel együtt a neu-östreichi populációt képezi, senki sincs, kinek oly nagy szüksége volna a fényes *piklis*ekre, mint éppen Felséged. Miért nem használni tehát azokat? Igazi bölcshez illőleg, ki egyedül azt nem élvezi, mije nincs, midőn azzal, mivel megáldotta őt a gondviselés, éppen úgy cselekszik, mint okos házigazda, ki noha szívesen látja vendégeit asztalánál, a jó példaadás tekintetében mindig ő eszik és ő iszik legtöbbet!

Mert éppen a zsandárokrúl szólok, nem hagyhatom el Felségeddel egy kis anekdotát közleni – *aus dem Volk* –, mely Pest-Ofenben adta magát elő, mikor Felséged hű magyar jobbágyait legközelebbrűl császári jelenlétével megjutalmazá. E kis anekdota kulcsul szolgálhat, mily józan felfogással bír néha a legutolsó néposztálynak némi egyéne is, és mi mindenre nem figyel az, kinek eddig nem tapasztalt fény felnyitja szemeit – és hogy eszerint mennyire kell vigyázni bölcs kormánynak, hogy a népnek látására csak olyast tárjon ki, mi neki tetszik, mit irigyel stb. Mert például a magyarországi lakost *à la fin* csak az hozza észre, ha mostoha állását egybenhasonlítja az örökös tartomá-

nyok bármelyik lakosával, és aztán valami vágy támad benne: *„O wenn ich auch nur alles das sehen könnte."* Mert persze a szamár e cifra boldogságnak csak fényes oldalát látja, árnyékát pedig nem, mert elég módunk van azt eltitkolni vagy legalább a *silentium* stemplijét rásütni. De hallja csak Felséged: Egy pár cigány (vagy inkább egy cigány pár) semmit nem bámult az érintett pest-ofeni fényes fesztivitások alkalmával annyira, mint egy különösen köpcös udvari zsandárnak magas csizmáit; és e dialógra fakadott: „Mégis nagyon okosak ezen németek! Azelőtt a magyar gárda ugyan nagyon szép volt; de ugyan ki vette használt a rajtuk lógó párducbőrnek? Sárga csizma sem ér sokat, mert ki nem lehet subickolni, és aztán szerettem volna látni a magyar gárdistát az *Ebgondolta* pusztán, hol annyi bival van – ej, be megszalasztották volna az ily veres rákot! Bizony nagyon okos volt, hogy eltörlötte őket a felség. A mostani gárdának libériája ugyan nem szép, de mi ilyeshez nem értünk, de csak annyit mégis tudunk, hogy a mostani gárdának csupán csizmája többet ér, mint a magyar gárdának azelőtti minden ruhaneme. Ha mi összehasonlítjuk magunkat az ilyféle magas csizmás urakkal, csak akkor látjuk és érezzük, mily szegények és mily nyomorultak vagyunk. Mert míg mi mezítláb járunk, addig ily gárdistának oly két csizmája van, hogy én mindegyikbe el tudnám rejteni egy-egy sovány fiacskámat, mely most annyira fázik, és akkor, tudom, elég melege volna, mert csak feje nézne ki belőle. Ha annak, ki viseli, esze van, egy pár ily csizmával beéri élte fogytáig, mert hányszor lehet azt talpalni és fejelni, mielőtt papucs lenne belőle! – És aztán mocsárban, nád közt, hol megsebesül és elvérzik az ember lába, mily kellemes lehet azokban lépni! Ha pedig éppen nem kell: éléskamrának is beillik, mert etejét befedve, tudom, sem egér, sem patkány nem harap azon könnyen keresztül. Már ez nagyon okos, bár ajándékozna nekünk a császár ily csizmát... vivát!"

A népeknek irigységét kell felébreszteni és nekiek értésükre adni, hogy rájuk nézve nem létez és nem is létezhetik más bőségszaru, mint császári kegyelem, mert a császár, ha kedve úgy tartja, nekiek, habár mindig henyélnek és mindig más zsírján élnek, falu[ju]k gondatlanságuk miatt leég stb., nemcsak ily

célirányos magas csizmákat, de mindent adhat, és ha nem is privát, legalább a státus kasszájából fizetne, mely dolgozó és más zsírján nem élő egyének terhes és mindig növekedő adója után foly össze, és ekképp ki nem apadható forrását képezi a fejedelmi (minden osztráki újságok által kellőleg kikürtölt, kitrombitált és ki*posaunírozott* és valami adjutánsra átvitt) jószívűségnek, *generositas*nak és nagylelkűségnek.

Ámde hogy ismét a Brutusokra térjek, nem a fiatalabb volt a veszélyesebb, mert ennek vak heve, könnyen felingerelhető szenvedelme, képzeletteli enthuziazmusa stb. stb. mindannyi árulók voltak, melyek a vele szemközt állót szünet nélkül óvakodásra intették. A vén Brutust lehet az igazi kígyónak nevezni, mert ezen *schon von der Geburt aus* gyalázatteli felségsértő nemcsak hallgatni, de magát még ostobának is mutatni tudott; és ezek a legveszélyesebbek! Én tudom legjobban, mennyi bajom van *„mit den verkappten Falken"!*

Azelőtt, mikor én még gimnazista voltam, sokszor hallottam, mily hosszú és *castigáló orációk*at tartottak némi magyarok a pozsonyi országgyűléseken – és emlékszem, sok kormányi emberek mennyire féltek az ilyféle nagyszájú bőbeszéduektől. Persze én is féltem *en compagnie,* mert nincs semmi oly ragadós, mint a félelem; holott ma az idők és körülmények által okulva, tökéletesen meg vagyok győződve, hogy nem azok a veszélyesek, kik beszélnek és eszüket szívesen fitogtatják, hanem éppen ellenkezőleg: azok az átkozottak (kiktől rettegni kell), kik hallgatnak és ostobaságot affektálnak! Meg kell vallani, e tekintetben nem csekély veszélyben vagyunk, mert alig hihető, hány egyén találtatik mái időkben, kivált Felségednek tisztviselői közt, kik oly csalékonyan és ámítólag játsszák el az ostoba szerepét, miképp az ember rá merne esküdni, hogy oly kitűnő szamarak, mintha pátens által *exclusiv* kiváltságot nyertek volna ezen officiumra.

És e tekintetben, sajnos mondani, igen közel áll Felséged apostoli császári székéhez egy magas gavallér, ki oly szimptómákat árul el, melyek bennem néha a legaggasztóbb gondolatokat gerjesztettek.

Sokszor ugyan, ha meggondolom azt, mire most gondolok,

hangos kacajra kell kitörnöm, mert ilykor egyenesen *Jocrisse chef des brigands* vagy pláne *Hanswurst conspirateur* jut eszembe, és én magam sem érthetem aggódásimnak okát. Ámde ha másrészről tapasztalom, mily igen ostobának tetteti magát néha azon főúr, ki bennem annyi *suspició*t gerjeszt, és ha véletlenül emlékezetembe csosszan, mily iszonyatos kegyetlenségre képesek azon sztambuli jó fiúk, kiket nem ugyan éneklésre, de a hárem kertjeinek strázsálására oktattak és preparáltak, és *per analogiam* az is eszembe botlik, mily irigy szívűek hasonlólag azok is, kiket a természet preparált ily ártatlanságra, akkor – bár akarom, bár nem – a vén Brutus áll előttem.

És e Brutus, mert mindaz, mit előhoztam, tökéletesen illik rá, – de kérem, ne nevessen, Felséges Uram, mert hiszen tán az egész nem egyéb, mint nevetséges illúzió – senki más, mint (nem John Bull, de) gróf B, o, bo... gróf Buol, ti. a külügyek minisztere.

Miután azonban *reflexion faite* és mivel száz esetben elég alkalmam volt meggyőződnöm, hogy gr. Buol igen szelíd és őszinte teremtés, kiben legkisebb hamisság vagy tettetői talentum nincs, *aber er sich ohne Falsch so gibt, wie er ist* – nem hihető, hogy e tekintetbeni aggódásomnak más alapja lehessen, mint felhevült fantázia és azon tiszteletnek és szeretetnek túlcsigázott volta, mellyel Felséged iránt viseltetem. És miután továbbá a magyar „legyek" alkalmatlankodni ugyan sokat, de nagyot harapni nem fognak, és végre ha valami sárkány nőné ki magát belőlük, ezt derék Fouchénknak *pikli*sei tüstént nyakon ragadnák, vagy ha annyi kurázsijuk nem volna, mindenesetre idővesztés nélkül beárulnák, Felségednek nincs oka pártütési helbajoktúl aggódni.

[53. BRUCK TRIESZTI TÓSZTJA]

[Bach:] Mitűl leginkább félnünk kell, Felséges Uram, most főleg az (mert hiszen a muszkák még el nem készülhettek), hogy tán nemsokára kifogyunk a pénzből, és aztán financiális tekintetben oly zátonyra kerekedünk, melyből kiemelkedni tán egy kissé nehéz lesz, és derék Sullynk, tudom, több álmatlan éjt

fog tölteni, mielőtt valami új *expediens* vagy *échappatoire* villámlanék zseniális velején keresztül.

De én ezen lángeszű férfitől – ki nekem eleinte szinte nemigen tetszett, mert őt egyenesen egy közönséges *Deutschtümler* vagy inkább pángermán sarlatánnak tartottam – én nemcsak minden jót, de valódi csudákat várok, éspedig kivált mióta szerencsém volt őt legközelebbi trieszti kalandunk alkalmával (melyet Felséged személyes jelenléte által annyira feldicsőítni méltóztatott) nagyobb figyelemmel obszerválni, és kivált mióta még ennél is szerencsésebb valék azon *toast*ot hallani és megcsudálni, melyet ő a trieszti bankettnél elköszönteni bölcselkedett.

Ezen derék *financier* egész Neu-Östreichben nem lát egyebet, mint Triesztet, vagyis inkább Trieszten keresztül nézi egész Osztrákiát, *c'est là son idée fixe – nur daß man in dieser Auffassung keinen „Fuchs" bemerkt und noch weniger „Füchse"*. – És van-e ennél valami természetesb? Ó, nem, mert a legelső gyermeki benyomások a legvarázsteliebbek! Ő Triesztben lett semmiből „valami", Triesztben nősült, Trieszt hallotta kisdedeinek legelső pelypegéseit, ott folytak le legszebb évei, melyek alatt sok józan fogásai közt ő volt tulajdonképpi teremtője a Lloyd-féle gőzhajózásnak, mely mint igazi mintaintézet – most 68 füstöse van – oly különös sikert mutat, mint kevés európai vállalat; mert az osztrák kormánynak bőkezűsége és mindenféle kedvezményei mellett nem mentek a részvények 500-túl alább, mint 400-ra, mit persze közönséges emberek *„ein miserables Geschäft"*-nek neveznek – *20 Procent Verlust und auch das Übrige in der Luft* – ámde az igazi zseni, *der stets nur höhere* (!?) *Zwecke vor Augen hat*, ilyest kutyába sem vesz (ha ti. a *banqueroute*-szagú részvény nem az ő, de más bőrére szárad, és ez, ki így jár, egyedül azzal vigasztalhatja magát, hogy habár el is veszté pénzét, legalább kettő híján 70 gyönyörű és egészen új minta szerint épült gőzöst, melyeket maguk az angolok is megirigyelnek, láthat és *admirál*hat, Bruck *admirál*lal együtt, éspedig *gratis*, sőt még elég közelről is, ha ti. a zsandárság őt valami demonstráció alkalmával vissza nem riasztja) – sőt egész lelkéből örül (s bolond volna, ha nem tenné), de nem az *actionarius*,

hanem a „lángész", ha egy ennyi sikerrel (!) vitt vállalat neki istápul szolgál soha nem álmodott – de tökéletesen megérdemlett – nagyságra! És azért nincs természetesb, mint az, hogy báró Bruck e csinos, de néha *infamiter* tikkasztó meleg és egész esztendőn át nagyon unalmas városba betű szerint szerelmes, és úgy tekinti azt, mint nyájas szeretőjét, mely neki mái nagyságához hídul szolgált.

Az egész út alatt, *gai comme pinson,* oly örömöt árult el a mi derék *antibankrutistá*nk, mint Polichinelle, mikor megházasodott. Észre lehetett venni (noha miniszterhez illő méltóságos tartásából soha nem bukott ki), mennyire hízik, kivált mikor a Semmeringen és Karszt-hegyeken patkoltunk keresztül, mert a sok megjelentek szinte kótyavetyéztek, ki fogná őt nagyobb és szebben hangzó dicséretekkel becukrozni, kicifrázni – tán besózni. Melyeket tanúsítván, nem kellett sok képzeleti tehetség azt álmodhatni, hogy Trieszt fogná, ha nem is ma vagy holnap, bizonyosan csak kevés évek leforgása után Germániát minden országok hegyibe csigázni, és Triesztből fogna kiindulni (s előbb, mint azt Palmerston gondolná) egy új Vantroup a kanálist – *par excellence* – és kivált a *revolutionarius* számkivetettek által bepiszkolt Temzét a mostani angol kormány orra előtt kiseprendő és kikefélendő. És hogy Bruck mindazon csudákon, melyeket oly óriási szabásokban Európa elbámulására végbevitt, kéjtől sugárzott, és egy cseppet sem búsult, ezt nem nehéz magyarázni; mert hiszen nem ő vitte a költséget, és efölött Felséged szemrehányásának sincs kitéve, sőt *au contraire,* Felséged erősen megelégszik vele, mert hiszen Felséged vállát sem nyomja a roppant csudákat kiállító roppant költség – de ezen 150 millió *bagatelle* (miből azt tanulhatni, hogy emberi csudák *inomisse* mindig igen költségesek) a 40 millió osztrákra van *re*partiálva, és így egyik sem fizet többet, mint 3 fl. 45 kr., és ezt *pour la gloire de S[a] E[xcellence] M[onsieu]r le Baron de Bruck de Brockhausen* még minden koldus is elbírja (a bécsin kívül, mert ennek nem szabad koldulni), és annál inkább elbírja az új császárságnak többi lakosa báró Rotschildig felfelé, kivált mert más nagy adó úgysem nyomja a boldog népeket – és ekképp azon 100 millió veszteséget, mely ezen osztráki miráku-

lumból a népekre nehezül (mert hiszen most 50 millióért eladják!), ők nem is érzik, és ha érzik, akkor, ha eszük van, hallgatnak, és ha annyi eszük nincs, az esetben Kempen de Fichtenstamm *„sans cérémonie"* befogatja *pikli*seivel szájukat, *und alle sind zufrieden, glücklich, oder zum wenigsten ruhig und wenn sie auch auf die Regierung nicht das Mindeste halten, so halten sie doch das Maul!*

Ámde csak az érintett trieszti bankettnél sugárzott Bruck báróból ki az igazi lángész!

Legelsőben is nemzeti egybetestvéresedésről tett említést, mely most mindent legyőz, mindent keresztülvisz, és melynek valami szűkkeblű kormány nem állhat útjában! Én nagyon megijedtem, mikor e szavakat kiejté, és megvallom, a vér egészen képembe csapott, mert azt tudtam, Felségednek kormányáról van szó; de csakhamar észrevettem – és szerencsére az én zavarodásomat senki nem vette észre – hogy nem a mi, de az angol kormányt értette a bölcs szónok, mit igen helyesnek tartottam és nagyon örültem, hogy ezt kimondani merte, persze *„weit vom Schuß"*, mert a „szűkkeblű" igen illik a mostani angol *fezőr*ökre, midőn ily címmel még senki nem merte illetni az én apostoli kegyes uram és császárom jeles kormányát, melynek én vagyok zárköve. És aztán azért örültem oly nagyon, mert mindig különös *satisfactió*t érzek, mikor az angol minisztérium tetejére egyet adnak (ti. *eins aufs Dach*)! Mert mint hírlapjaink szünet nélkül hirdetik és alkalmasint már az egész a mi módunk szerint gondolkozó emberiséget kapacitálták is, tulajdonképp Britannia azon fókusz vagy inkább Pandóra szelencéje, melyből a világra minden rossz burjánzik – midőn Bécs (melyet a rómaiak *Wind'o bona* címmel illettek) azon gyönyörű forrás, melyből rend, engedelmesség, jóviselet, megelégedés, gond nélküli élet, marci, *Heuriger, Backhändli*, szóval: az igazi emberi boldogság naprúl napra pezsgőbben forradoz – mit minden részrehajlatlan egyén elismerni fog, mert elismerni kénytelen, minthogy másképp vagy odébbutasítjuk, vagy valami biztos helyre internáljuk.

Már hogy mily haszna lenne Hamburg, Lübeck, Danzig stb. stb. városainak, ha Trieszt igen felvirágoznék, és a cukrot, ká-

vét stb. stb. nem Hamburgból hoznák Bécsbe stb., de Trieszt-ből, ezt ugyan senki nem *capiál*ja, és nemigen látja (az ellenkező érdekek következtében) a *Verbrüderung* erős kezesét és kivált ennek nagy erejét, de ezt persze oly zseni mint Bruck *de facto* majd kombinálni fogja. Mi módon? Azt én bizony nem tudom, ámde ez nem az én, de az ő dolga.

De egészen elfelejtém mondani Felségednek, hogy Bruck Triesztnek óriási felvirágzását nem egyedül a most közelebbről megnyitott vasútnak talajára állítja, de mindenekfölött a Szuezi-szorosnak átmetszése *prognosztikál*ja lelke előtt Triesztnek csudateli jövendőjét.

Brucknak tulajdonképpi fő ideája tehát az – és ezért lépett hatalmas Lesseps úrral *alliance*-ba, kinek nevét oly magasztalólag említette pohárköszöntése alatt –, hogy Angliának kezeiből ragadja a kelet-indiai kereskedést! Ez tulajdonképp a *Pudelskern!* És meg kell vallani, a trieszti most felhozott erősen *pfiffig* eljárás kézzelfogható bizonyságot nyújt a derék *Staatsmann* nemcsak ritka zsenialitásáról, de, mi több, ki nem cirkalmazható bölcs diszkréciójáról is: hogy ő ti. ily óriási vágynak vagy inkább *arrière-pensée*-nek elérésére a lehető legcélszerűbb módot választja, és e tekintetben mint hasonlíthatlan *Tambourmajor*, oly heroikus *Zapfenstreich*ot doboltat vagy inkább dobol saját maga – mert hiszen, mint mondják, egyszer *beim jüngsten Aufgebot* dobos volt –, mely Angliának, mint önként hazatérni nem akaró, korhely fikának, parancsolólag azt *insinuál*ja: lepergett időd, gyere vissza, feküdj le és, ám ha tetszik, hortyogjál aztán, vagy (mi éppen annyit akar mondani) fecsegj, locsogj, pletykázz a parlamentben, *nach Herzens Lust!* De mit is mondok – Bruck nem az angol nemzetet fenyegeti – hanem szintúgy, mint egykor vén Napóleon vajmi sokszor cselekedett, *pour désunir le peuple avec son gouvernement*, az angol nemzetet (melynek *ex rei natura* igen erősen kell buzogni Szuez, Trieszt és Lesseps úr mellett) nagy fényesen nemcsak kidicséri, de még minden ceremónia nélkül kormánya ellen vajmi ügyesen fel is piszkálja és annyira felhuszítja, miképp az angol kormányt, habár nem is dönté azt lábairól a muszka kaland, a kínai bohózat vagy az indiai futóka – meglássátok (ilyformát mond Berzsenyi,

mikor a kevély tölgyről szól), báró Bruck fogja kidönteni sarkából Palmerstont *et Co.* – és akkor tán senki a széles világ hátán csak azt sem fogja mondani: *es ist uns Lloyd!*

Alta petit Phaëton, ezt mondja a latin, és meg kell vallani: csudálatos, mily bátorságot nyernek mindazok, kiket Felséged *sub umbra alarum suarum,* a kétfejű sas szárnyai alá vesz (melynek egyik feje – mint egy viccelni meg nem szűnő egykori táblabíró imposztor *praetendál*ja – a magyarok átellenében Hódító Vilmos, a másik sasfő ellenben Dobzse László szerepét játssza), mondom, csodálatra méltó, mily merészek, lehet mondani, vakmerők és, mint a cigány [?] megvallani volt kénytelen, „merő vakok" lesznek mindazok, kiket Felséged bizodalmával megajándékoz. Így például báró Bruck mint *modest* kancellista, tudom, szívesen megcsókolta volna Palmerstonnak minden tíz ujját, ha „csinál valamit belőle" – és az *ubi bene, ibi patria* gyakorlati útmutatása szerint, mint angol *commodore* (feltéve, ha ily magasságra okkal-móddal fel bírja csigázni magát) éppen oly *enthuziazmus*sal felperzseli szeretett szép Triesztjét, ha ezt parancsolják, mint amily *enthuziazmus*sal kész volna mái időkben, mert Felséged csinált valamit belőle, az angol kereskedési előnyök közé minden szeretet nélkül kanócot hajítani.

Ha valaki nyugodt vérrel és minden ámítást és önkecsegtetést kirekesztetve, őszinte és higgadt fontolóra veszi Felségednek tulajdonképpi állását – és ily műtétel után tökéletesen kiviláglik lelke előtt, hogy Felségednek a széles világ terén egyetlenegy szövetségese sincs, kire igazán számíthatna, hogy továbbá Felségednek pénzügye oly kutya állapotban van, melynek végképpi feloldásától minden gondolkozó úgy irtózik, mintha vízibetegségben sínylődőnek lecsapolt viricsével volna kénytelen oltani szomját, és végre, hogy Felségedet alattvalóinak de tán egyetlenegyike őszintén nem szereti, sőt ezrek meg ezrek Felségedet lelkük ereje szerint határtalanul gyűlölik – és ekképp Felségednek egész léte egyedül terrorizmus és furfang által üggyel-bajjal összeenyvezett nagyszerű misztifikáción alapszik, melyet már legközelebbi napokban tán egy csupa kis véletlen is úgy törhet ketté, mint néha váratlanul a villám is lesújtja a bár legbüszkébb emberi teremtést is; ha, mondom, mindezt

öncsalás nélkül fontolgatja szenvedelemtől le nem bilincselt értelmesb ember, akkor Bruck őexcellenciájának trieszti produkciója oly handabandának mutatkozik, mely bármily éretlen és taknyos iskolásnak sem volna megbocsátható, és mely komédia tulajdonképp azáltal nyeri különösen pikáns voltát, hogy nem valami éretlen, földönfutó *Projectenmacher*, de az osztráki császárságnak azon finánciminiszter-zsenije tudott ily nagyszerűleg szamárkodni, kitől úgyszólván megmentését várja (és mi nevezetesb, még reméli is) nálánál egy cseppel sem okosabb több millió tökfilkó!

És ha valaki annak kulcsát keresi, hogy valjon miképp cselekedhet ily kimondhatlan otrombául oly eszes ember, mint Bruck, kinek tagadhatlanul igen sok esze van – akkor ezen rejtélynek feloldását azon régi, mindennap tapasztalt axiómában lelendi, hogy a legeszesebb ember is, *ha elbízza magát* minden esze mellett mégis úgy cselekszik, mintha nem bírna ésszel, de igazi *genuin* szamár volna.

Most emlékszem, Felséges Uram bizonyos alkalomra, mikor a már többször felhozott fatális gróf Szekírvári nékem – engem mindig *per te* traktálván – azt mondá:

[SZEKÍRVÁRI:] Nektek legnagyobb bajotok, mely végképp az egész közbirodalom szétdűlését és kimondhatlan nyomort fog okozni és maga után vonni, az, hogy a császár minden határon túl elbízta magát és eszerint egészen vak, és státusdolgok körül valóban egy mákszemnyivel sem több, mint *trottli*. Aztán, *regis ad exemplum (jaki gazda, taki sluha)*, mikor *te* másztál az uborkafára, és a sor rajtad volt, megint te bíztad magadat oly bolondul el, hogy gyakorlati esze tán Bacherlnek is több van, mint neked, Bach bácsim, mert te nem látsz orrodnál messzebbre.

[BACH:] Így szólt ezen fatális nem *„Östreichischer*, de *Ungarischer Beobachter"* – és ha én a dolgokat úgy nézem, mint ezt közönséges emberek nézik, akkor megvallom, Brucknak *hisztrió* eljárása a trieszti útban és Triesztben nekem is oly nevetséges színben jelenik meg, hogy – mint ezt derék bécsi újságlapjaink *pour varier nos plaisirs* ezerszer citálják – *toties quoties*: homérosi nem ugyan inspirációra, de hahotára fakadok, ha

Bruckra visszaemlékezem, kivált mikor oly *„pfiffig"* volt, *toast*jának végén egyenesen felszólítni a bámulókat, szíveskednének szónoklatának szélvészes *„hoch"*-jajik által valami demonstráció *pondus*t adni. Mi nem volt ügyetlen taktika, mert másképp ki tudja, a szélvész nem marad-e el és nem kíséri-e egy tökéletes *„Windstille"* Brucknak mennydörgő szavait, mi égiháborúk alkalmával igen sokszor megtörténik, kivált mikor száraz idők járnak, nem esik, semmi felelevenedni, felvirulni nem akar. De mint mondom, ezen felhívás legalább igen jó financiális spekuláció volt, és erősen a derék *financier* mellett szól, ki azonban ez alkalommal nem lépett a *laissez nous faire* által híres Colbert pajtásának nyomába. De mindenesetre kapitális jó fogás volt ezen felkérés, ti. mert nem került egy garasba is, midőn mi – és ez természetes, mert financiákhoz mi nemigen értünk – ingyen de egyetlenegy „éljent" sem tudunk az *obstinát* és az e tekintetben igen „drága" magyarokbúl kipréselni, de e célra vagy készpénzt kell kiraknunk vagy legalább pénzt (és ha ilyes nincs, néha-néha bizony 25 *„Vergißmeinnicht"*-féle szált is) ígérgetünk. *Ja helf, was helfen kann.* Magyarországban, hol egy *orátor*nak és egy pohárköszöntőnek, tudtomra legalább, soha nem jutott eszébe a publikumot felkérni, éljenezzék meg jó gondolatit, és Angliában sem történt ilyes soha is Osszián élte óta, de ilyféle valamit, amint nemkülönben sok egyebet is, mindig a publikumnak diszkréciójára s *beneplacitum*ára és *liberum arbitrium*ára hagyták át – Magyarországban és kivált Angliában, tudom, ezen szociális vagy inkább banketti *improvement* sokaknak kimagyarázhatlan mulatságára fog szolgálni; mert az ok szerinti előmenetel bármiben is, *„jeder vernünftige Fortschritt"* (mivel persze valami újoncnak vagy például a Theresienvári raboknak *„Fortschritt*ja" nagyon kárhozatos) minden jobb ember lelkét felvigasztalja – kivált mikor az, ki az emberi nemnek intelligenciájára büszke, elismerni kénytelen, hogy ott, hol a természet nem akar operálni, vajmi sokszor ügyes *artefakt* által *ganz täuschend* pótolhatni a természetnek mostohaságát, mint például Bruck miniszter *toast*ját és arra bekövetkező *hoch, hoch* és *hoch* lelkes és udvarias rivalgását tekintve!

Így ítélnek most vajmi sokan báró Bruckrúl; őt majd fantasz-

tának, majd *aventurier*-nek hirdetik, ki Felséged számára oly hidat készít, mely Felségedet *inomisse* kigázolhatlan sárba vezeti, míg neki elég esze lesz a német patriótát – a szónak egész értelmében – tovább is játszani – és aztán minél előbb jobb zsebét megtölteni, ezután balzsebét szaturálni, és végképp, mikor váltig meg lesz tömve a *porte-monnaie* vagy *brancard*, oly redukciókat javaslani, melyeket Felséged teljességgel nem akceptálhat, midőn semmi által vissza nem fogja tartatni magát, de magas állásárúl szerényen lelép – magát erősen *regrettíroz*tatja, mert *successor*a, bárki legyen is, nem lesz képes az osztrák financiákat rendbehozni, és végre és *pro conclusione* vagy valami handabandás szerepet fog játszani Németországban báró Bruck, ha csakugyan erőre fejlik a németség, vagy ha nem, és csupa frázisokra redukáltatik a német lelkesedés és tetterő, akkor filozófiai *contemplatio* közt, nagy *popularitás*át és a köznémetség *abundans* tömjénezését élvezve, olvasgatni fogja kényelmesen azon pénzt, melyet Felséged bölcs kormánya alatt nagy bölcsen élire vert – *et in magnis voluisse sat est*.

Így szólnak úton-útfélen, ezt nem tagadhatni, de, Felséges Uram, méltóztassék elhinni, mindez nem egyéb, mint *„abgeschmackt" calumnia* – nem egyéb, mint mocsok és piszok, melyet a községnek selejtje, sepredéke minden kitűnőre, minden fényesre okvetlen hajít, melyhez *miops* szeme nem szokott. Ezt magamrúl legjobban tudom. Brucknak lehetnek s vannak hibái, mert hiszen ő sem több, mint *dei gratia* ember és *suae majestatis gratia* fináncminiszter stb. – de mi kezeinek tisztaságát vagy inkább ujjainak *vorschriftsmäßige* rövidségét illeti, arrúl éppen oly jót merek állni, mint saját tíz, sőt húsz körmeimrűl! – Ha hibázunk is néha-néha (mi könnyen megtörténhetik, mert olykor *et divus dormitat Homerus*), legalább egyre büszkék lehetünk: *daß wir grundehrlich sind!*

Felséged, tudom, emlékezik még Eichhoffra – ki szintén báró volt, vagy még tán most is az – és aztán derék Kremer kamarai tanácsosra. Mindkettőrűl azt mondták, *„rein wie Gold"*, de nem általjánosan, mert felette sokan, éppen úgy, mint minket, meg nem szűnő *calumniá*val illették, és többek azt is állítni szemtelenkedtek, mihez képest úgy lopnak, mint szarkák, csak-

hogy sokkal ügyesebben. És kérdem, mit világosított fel a mindent megérlelő nap? Mi volt a *parturiunt montes*-féle *hyperbolá*nak végrezultátuma? Gondolná-e az ember, nem egyéb [mint] az, hogy annak fele sem mutatkozott „valónak", mit ezen érdemdús két patriótárúl költöttek. Mert Eichhoffrúl azt mesélték, hogy lopott pénzzel három nagy dominiumot *acquirált*, holott csak egyetlenegyet szerzett szegény; Kremerrűl pedig (ki tán csak azért aranyozta meg magát oly erősen, miképp – mert igen piszkos *Hofrat* volt – róla valósággal azt mondhassák, *„rein wie Gold"*), errűl pláne azt fecsegték, hárommillió értékű *Wertpapier*t szerezgetett *ganz im Stillen*, jóllehet betű szerint mint koldus halt meg, mert maga után – minthogy magával el nem vihette – nem hagyott többet egy félmilliónál, melyet minden bizonnyal vagy *salarium*ából „spórolt" össze, vagy feleségével nyert, vagy mint *„Bind-Band"* a *generóz* Klein testvérektűl kapott ajándékba neve és születésnapján, újesztendőkor és pünkösdkor vagy Szent Leopold ünnepén – és aztán ily kicsiségért annyi lármát ütni bizony nem szép, *ist garnicht schön und ganz unter der Würde eines gebildeten Menschen* – hiszen még Szent Dávid is azt énekli: *„bovi trituranti os non ligabis"*. – És én legalább inkább szeretem az ökröt, ha eszik és *ruminál*, mint mikor bőg – mert ez mindig erősen *afficiál*ja *nervus*aimat, kivált ha ezen bőgés úgy hangzik, mint magyar szó.

Mi a becsületességet illeti, e tekintetben legyen tehát Felséged tökéletesen nyugodt és minden gond nélkül, mert minket, báró Bruck őexcellenciáját és engem legalább, valami sokkal magasabb és sokkal becsesebb lelkesít és indít, mint egy nyomorult kis morva birtok vagy néhány ezer szennyes bankó!

Ámde hogy helyes finánciminiszterünkre térjek ismét, most – miután trieszti *conduit*jét jobban átgondoltam és *ruminál*tam – csak most látom tisztán, mily *stupid* vagy inkább *stupend* kombinációi tehetség lakik ezen ritka egyénnek koponyájában!

Én – kivált a trieszti bankett alkalmával – rá mertem volna esküdni: sült bolondnak járja tempóját – de most *reflexion faite* tisztán látom, hogy ez esetben nem ő játszotta a bolondot, de ő tette az evőtársakat bolondokká – és hogy általján véve lehetetlen volt az ő állásában és a fennforgó körülmények közt valami

bölcsebbet, okosabbat és célszerűbbet kigondolni, mint volt azon komédia, melyet ő oly nagy eminenciával játszott el, és mely engem sok mással együtt, miután mi nem voltunk képesek az ő különösen mély politikáját tüstént felfogni, oly jóizűen megkacagtatott.

Az elbízott egyéniség (mint gr. Szekírvári tartja, és magam is elismerni vagyok kénytelen), bár a legkitűnőbb kapacitás volna is egyébiránt, tán több ostobaságot követ el, mint született *asinus*: mert az ilyes néha igen *modest* és *scrupulosus*, midőn az elbízott lángész minden szerénységen és kétségen *heroice* túlád.

Ennek ígylétét ezer példa bizonyítja! Nehogy azonban Felségedet ezer példával untatni kényteleníttessem, legyen szabad csak két egyént felhoznom, melynek példája tökéletesen meg fogja igazolni ezen állításnak valóságát. Ezen két egyéniség nem más, mint Napóleon Bonaparte és Saphir Gompercz!

Mily kimondhatlan okos volt Napóleon, pályájának kezdetén! Ha őt összehasonlítjuk Nagy Sándorral, Caesarral, Hannibállal, mikor Olaszországban rendre megkefélte és lecsépelte vitéz Beaulieut, Alvinczit, Wurmsert, Melast *et Co.* – hasonlíthatlanul ő áll legmagasabban minden eddig élt tábornok közt. Mikor azonban elkényeztette őt Fortuna istennő, s őt Bécsbe, Berlinbe, Madridba stb. vitte, és kivált Mária Lujza, a császárné, ki őt *ex dei gratia* fejedelmekkel egyberokonosította, akkor a *roturier monarchá*nak feje, *de tant de bonheur, de tant de grandeur et de tant de gloire* szédelegni kezdett, és ő lassan-lassan úgy elbízta magát, miképp órárúl órára vakabb vagy betű szerint ostobább lett, míg Szent Helenára jutott, hol nagy szerencséjére szinte nem nyíltak fel egészen szemei, és meg nem szűnő ábrándok közt adta ki lelkét. – Szintezen esetben van a múzsák kedvence, derék Saphir. Mily kitűnő észtehetség volt ő, mikor szerénységgel teli Pannoniával kezdette meg írói pályáját; és mennyi széppel, elméssel és mulatságossal ajándékozta meg akkor a közönséget! Mióta azonban némi celebritásra jutott (mert a számtalan sok német *invita Minerva Witzreißer*ek közt bizonyosan ő a legelső, *mais cela ne veut pas dire grande chose*), miután a zsidó publikum, mely rá, *faute de mieux*, persze igen kevély, a keresztény közönséggel együtt csoportosan

járja felolvasásit. És Isten irgalmáért miért ne járná, mikor unalombúl sokszor csaknem meggebed, mi közönséges sorsa mindazon népeknek, melyek nem maguk kormányozzák magukat (mert bezzeg ezeknek nincs idejük magukat elunni, minthogy ezeknek jó a dolguk), de, mondom, azon népek, melyek nem is tudják, mi a *selfgovernment*, rendszerint annyira elunják magokat, mint például a derék bécsiek, kik kínjukban *pour tuer le temps*, mindenüvé elmennek: kutya-, majom-, bolha- stb. komédiákba, Bacherl *et Co.* bohózatiba, Schwenderhez, Zögernitzhez, a Népkertbe, tikkasztó meleg dacára minden színházba, koncertba, vasutakra stb. És mindenütt *capitaliter*, *colossal*, *pyramidal*, *grandioz* elunják magukat (mit a lapok legnagyobb őszinteséggel és *ganz naiv* kikürtölnek) – mert ha vége van a napnak, csak azt mondhatják maguknak, „ettünk, ittunk és szivaroztunk ugyan sokat s derekasan – de azért mégis érezzük, hogy nekünk valami hiányzik". És ez nem egyéb, mint azon öntudat, hogy ők az országos erőműnek haszontalan, sőt útban levő ötödik kerekei, és aztán azon egészen el nem nyomható sejtelem, hogy egyedül az boldog, ki „teremt", és ennélfogva egyedül az, ki „Istennek napszámosa" stb. Ekképp igen természetes, hogy Saphir ünnepélyei sem maradnak látogatlan. Mindez azonban a *főwitzling*nek eszét egészen még ki nem ficamította – de ezen operációt azon *coup de grâce* vitte végbe, hogy valamint Nagy Frigyes király számára épült „Sanssouci" és a badeni herceg kedvére Karlsruhe – úgy az ő felfényesítésére ácsoltatott és szegeltetett fel „Moritzruh"! És igaz, erre nagyon kevély lehet, mert nem minden halandó oly szerencsés, a világi lottériából ily *quinternó*t kihúzhatni! Igaz ugyan, hogy ezen „filagóriát" vagy inkább „múzsacsarnokot" vagy még inkább „zsinagógát" nem valami város, valami „*Verwaltungsgebiet*" vagy pláne valami nemzet épitette vagy építtetni parancsolta, mert ez aztán más világba állítaná a dolgot – de *solo solissimo* egy becsületes ácsmester vitte végbe ezen *ciklopsz*munkát, ki talán sohasem olvasott mást, mint a *Wochenkrebs*et, és eszerint tán úgy megcsudálta ezen észbeli kiforrást, mint megbámulta annak idejében a falusi tekintetes a „Kistükröt" – mert soha más könyvet nem vett kezébe –, és ekképp a derék ácsmester tán

nem is sejdítvén, hogy még más írók is vannak a világon, *indomtabilis* viszketeget érzett magában a *solorák*nak *solo* egy csinos fabódét feldeszkázni – mely annyi *durabilitás*t ugyan nem ígér, mint az egyiptomi piramisok vagy pláne az öreg „Schneeberg" –, de mégis elég volt arra, miképp lángeszű Saphir annyira elbízza magát, hogy ő most minden tekintetben még alább szállt, mint Napóleon a muszka kaland után – és ha őt az osztrák literátorok *toties quoties* derekasan meg nem pokrócozzák és a nevetségnek pellengérére nem állítják, annak oka csak az, hogy a vén *Witzling*nek és lovasberényi *dandy*nak, noha egészen elbízta magát, mindamellett mégis több esze van, mint a bécsi publicistáknak *in corpore*, mi persze nem nagy kompliment és legtávolabbrúl sem hízelgés, éspedig mert ezen jobbadán német zsidók, zsidó németek még elbízottabbak, mint Saphir ma vagy Napóleon volt egykor. – És eszerint a valahai pannonista ma legyőzhetlen *nauseá*t okoz, mikor mindig és mindig saját drágalátos személyérűl szólván, egyhuzamban Moritzruhval mulattatja olvasóit, vagy mikor *„à la légère"* és mint *„joli coeur"* és *fidèle berger"* fiatal szépekhez irányozza (bival könnyűséggel vagy mint csimpánz *Courmacher*) francia csintalanságit; vagy mikor több ezerszer ismétli fejében, mint látszik, *sztereotip*pé fagyott ezen mondókát *„Es kommt so nichts"*, mi a nápolyi *lazzaroni*k bizonyos osztályára emlékeztet, mely minden *„cantus*át" kivétel nélkül makarónival kezdi.

Ámde, Felséges Uram, Bruck nem ezen kategóriába tartozik! Valóban nem! Mert ő éppen el nem bízta magát! Sőt egészen ellenkezőleg, ha van valaki, ki tisztán és illúzió nélkül látja, mily nyomorult lábon áll mindaz, mit eddig üggyel-bajjal felállítottunk és – *pour tromper le monde et gagner du temps* – kimázoltunk, kifestettünk, az bizony senki más, mint ő; és mióta azt tudom, őt nem csak becsülnöm, nemcsak bámulnom, de szeretnem is kell, mely érzelemre én szintoly hajlandó vagyok, mint Felséged!

És most vegyük *practice* a dolgot, Felséges Uram! Ugyan bölcs lett volna-e Bruck Frigyes részérűl, ha mint fináncminiszter – tudván, mennyibe telik a bécs–trieszti patkós, és mily keveset jövedelmez, és hogy most örülni kell, ha százmillió

veszteséggel valami más „*bon homme*"-féle társulat át akarja venni azt és vele bajlódni, és hogy ekképp ezen vállalat, noha egész világ bámulja, nem annyira *Geniestreich*, mint inkább *dummer Streich* – ha mindezt tudván, és egyszersmind érezvén, hogy ezen utolsó *Streich*nak nagy, tán legnagyobb része az ő drága (!) személyének rovására való – mondom, ha mindezeket tudván és érezvén, báró Bruck az érintett kaland alkalmával, a fennforgó körülményekhez képest *adekvát* képeket csinál (ti. mint szegény bűnös, kinek homlokán a *mea maxima culpa* van írva, és testének minden része úgy lóg lefelé, mint szomorúfűznek lombja), valjon mily benyomást tett volna az ilyféle magatartás? Természet szerint oly infámis rosszat, hogy azon három társaság, mely az érintett útra *competál*, és melyeket egymás ellen akarnak heccelni, hogy többet adjanak (de mint hallom, oly udvariatlanok voltak, és egyesültek, miképp kérem is, Felséged ne is osztogasson köztük pántlikákat, kulcsokat és titulusokat), ezen három társaság bizony tüstént tíz- vagy pláne húszmillióval alábbszállott volna ajánlatával! De miután Bruck oly ügyes volt, el nem árulni, tulajdonképp mily darázsfészken ül, sőt igen víg képekkel *delectál*ta az egész társaságot – alkalmasint tíz- vagy pláne húszmillióval fellicitálhatjuk vasútunkat, úgyhogy Bruck, okos tartása által, pozitíve és negatíve körülbelül negyvenmilliót takarított meg Felségednek számára – miképp ha Felséged derék finánc-védangyalának kétmilliót ajándékozna, melyet én vele feleznék, *quia aequalis divisio non conturbat fratres*, – *Felséged comme profit tout clair* harmincnyolcmilliót dughatna, ha nem is éppen zsebébe, mindenesetre legalább „melléje".

Száz eset mutatja, fővezérnek, főnöknek, hajóskapitánynak, orvosnak, *banquier*-nek stb. stb. képvonása mily mágusi erővel bír. Így például, mint mesélik, a waterlooi mészárlás alatt – ej, be nem szeretek ilyesekről gondolkozni – az egész francia had mindig csak Napóleon képvonásaira figyelt. Mindaddig, míg mosolygott, úgy harcoltak a vitéz gallusok, mint felbőszült elefántok – és ha Napóleonnak elég lelkiereje vagy elégséges komédiás talentuma lett volna akkor is mosolyogni, mikor meglátta a burkus huszárt, Blüchert, sőt ezen látványon elneveti

magát, ez esetben (mint sok szakemberek *asszekurál*ják) bizonyosan megnyeri ezen *decretorius* csatát, mert a francia vitézek bizonyosan nem tágítnak – és Napóleon még ma is a francia császári széken ül, ha ti. azóta valami más okból ki nem dűl. Miután azonban Napóleon nem tudta végigjátszani felvett vidor szerepét, de arcán elvonult egy kis ború – bizony, *sauve qui peut*, szaladásnak indult a *„se meurt mais ne se rends pas"* hős sereg – és csakhamar el volt végezve e háború!

Már e tekintetben a mi derék finánc-Napóleonunk ugyancsak mesteriebben *(mit größter Selbstbeherrschung)* viselte magát, mert minden megszakadás nélkül úgy kacagott és oly talpraesetten *bonmotíroz*ott, *Tergestinos intra et extra muros*, hogy mindazok, kik ennek a világon legcsudálatosabb és legnagyobbszerű sínútnak megnyitásában résztvettek, olyannyira el voltak bájolva és fellelkesítve mindattúl, mit hallottak, láttak, és kivált, mit ettek és ittak, hogy nyugodt lélekkel mondhatom: Felségednek déli patkósa legalább egész Germánia előtt oly hitelben áll, melyről egy cseppet sem mondhatni, hogy *mobilier* (ti. ingó vagy pláne bicegő), és miután a földgömbnek egy népfajtája sem oly képzeletdús, mint a teuton, gondolhatja Felséged, mily édes víziókkal van most teli nem egy német fő, ha a trieszti kirándulásra visszaemlékezve, a szuezi átvágásnak a világ képét megváltoztató óriási eredménye tornyosul fel oly könnyen borjúzó velejében!

És ha őszintén, ellenszenv és kivált bűnös anglománia nélkül meggondoljuk, hogy ezen vállalat korántsem üres szalma, melyben nincs mag – akkor Bruck miniszternek nem hódolhatunk és őt nem éltethetjük eléggé *„Evviva"!* Habár erre minket ő fel sem hív, és mi ilyféle demonstrációért nem is kapjuk ki a szisztemizált borravalót.

S ugyanis például Kalkuttából vagy Hongkongból (mintha ezen utolsónak kellemetlen magyar hangja volna) miképp hozzák az indiai és kínai árukat mostanság a bécsi fővámházhoz? És miképp érkezhetik Új-Hollandiából, a Reménység fokáról, Rióból, New Yorkból, Pétervárról stb. stb. arany-, Constantine-i bor-, papagájtranszport, kaucsuk, papucs, kékróka bőr stb. Felséged rezidenciájának falai közé, kérdem. Bizony se-

hogy se másképp, mint kimondhatlan hosszú és kivált erősen unalmas tengereken, melyeken a szerencsétlen utas vízen, egen és a hajó*ekvipázs*on [kívül] nem lát egyebet, mint saját magát, ha tükörbe néz, mi nemigen mulatságos, ha az ember nem oly szép, mint Narcisse, mi ritka esemény. És valjon mi hajtja a hajókat? Semmi egyéb, mint szél. – És ez mennyire változik, azt mindenki tapasztalhatja, ki úgy, mint mi, *garderobe*-jában köpönyeget is tart. Ámde a szél sokszor egészen el is áll, sőt nemritkán még szemközt is gyakorolja indiszkrét erejét, mikor például a boldog dunai hajós kényelmesen a parton ünnepelheti Boreas őnagyságát – a szegény tengeri matróz ellenben előrenyomulni nem tudván, hátravergődni pedig nem akarván, messze minden Istenadta parttúl, úgy hányattatik fel és alá, tűled-hozzád, mintha *rótá*ban ő volna a labda.

És mennyi időveszteséssel jár ezen unalmas átszállítás! Bizony borzasztó *deperdit*ával! John Bull pedig helyesen mondja: *„time is money"* és Neu-Östreichra és kivált Felségedre igen illik, már nem tudom, melyik kalendáriumi szentnek azon bölcs észrevétele: *„qui habet tempus, habet vitam"*.

Ha mindezen körülmények lelkiismeretesen megfontoltatnak vagy inkább megmázsáltatnak, mert hiszen kimondhatlan súlyosak, és emellett az sem kerüli el a higgadt kombinálónak figyelmét, mily sok áru romlik el ily hosszas út alatt, és ha el nem is romlik, kétségtelenül igen elunja magát, és efölött annyi hajót nyel el a soha jóllakni nem tudó tenger – akkor Trieszt, Szuez és kivált a Veres-tenger oly bájteli képet fest lelkünk láttára, mint mikor új Aurora aranysugárival feldicsőíti az álombúl ébredő természetet.

Legyen csak egyszer keresztülszúrva a Szuezi-szoros, akkor az egész indiai kereskedés sem *inconstans* szél által lesz eszközölve, de *constans* és mindig *constans*abb kőszén használatával, mely gyönyörű fekete abraknak messze vitelét és értelmét eddigelé legalább még senki nem fogta fel oly nagy zsenialitással, mint éppen azon férfiú, kit Isten Felségednek ajándékozott *in der Gestalt eines Finanzministers*.

Igaz ugyan, hogy a kőszén mint motor igen drága, a szél ellenben felette olcsó. De ez tökéletesen kompenzáltatik az idő-

nyereség által, mely mindig igen nagy, noha zsebbe dugni soha nem lehet; továbbá azt sem tagadhatni, miképp ezen teória inkább csak személyeket illeti, mint árukat, melyek egy darabig elvárhatnak, elromlásnak éppen nincsenek kitéve, sőt tengeren még javulnak is, mint például a bor. Efölött azt sem lehet igen *capiál*ni, Rióból, Kaliforniából, New Yorkból, Britanniából, Muszkaországból miképp fognak a hajók Triesztbe érkezni, hahogy nincs kedvük – szabad úton például könnyen Hamburgba juthatván – inkább nagy nehezen a Gibraltári-szoroson vagy a Veres-tengeren csúszni és mászni keresztül a gyönyörű Trieszt felé, mely tulajdonképp nem is *portus* és ilyes soha nem is lesz, de egyedül egy éppen nem biztos, tökéletesen nyílt tengeri kikötő. Ez mind igaz, és az előadottakban van nem egy bunkós argumentum, de másrészről még nyomatékosabb indokok viaskodnak a szuezi út mellett, melyeket az igazi zseni számadásibúl ki nem rekeszt, ki nem tilt.

Legelsőben is azon bor, mely Capvárosból importáltatik, és később Hobarttownból, Sidneyből, Buenos Airesből és, tudja az Isten, mily újra feltalált szigetekből bizonyosan behozatni fog (mert Felséged a leláncolt kereskedésnek bilincseit mély bölcsességgel szétkalapácsolni méltóztatott), ezen borok, mondom, most és később mindig csak mint régi kész borok lesznek Bécs falai közt élvezhetők, mindaddig ti., míg a Szuezi-kanális nem lesz kész, és mindig csak a szél fog szolgálni az emberi „komfortok" átszállítására, és nem kőszén vagy koksz. Noha vén bor is nagy mennyiségben semmisíttetik meg az osztráki metropolisban, azért az igazi bécsi sokkal örömestebb issza az ideit. E tekintetben azon halhatatlan magyar költővel *koincidál*, ki az újbornak, új cipónak és új menyecskéknek énekli kitűnő és mindenekfölötti becsét – és én igen jól *anticipál*hatom azon boldog időt, mikor *moyennant le canal de Suez,* a derék bécsi *Deutschmeister*-féle *fesch* (mi annyit akar mondani, mint *fashionable*) igazi patriotizmussal így fog – császárjára és *Hans-Jörgl*jére gondolkozván – *jubilíroz*hatni: *„I trink mi' voll mit mein Heurigen von Kap, und dann rück ich vor Niemanden weder mein Hut noch mein Kapp!"* Ily önbizalmat pedig jó a népekben – a magyarokon kívül, mert ezek mindig *excedál*nak – fenntartani!

És aztán ki magyarázhatja a kereskedésnek negédjeit? Azelőtt Fönícia volt elsősorban – később Velence, Génua... jött aztán Hollandia, Britannia... *Yankee* Amerika, és most kétségtelenül Osztrákia van napirenden! Mert a korszellem (és aztán ez minden ellenargumentumokat lecsépel, elolvaszt, megsemmisít) határoz ilyest el, és a nemzetek géniusza, mely most Felséged mellé állt, nem ugyan az én személyemben, de láthatlanul, mint mennyei malaszt, úgyhogy azt senki nem veszi észre. – Tudjuk efölött, mily ellentállhatlan *pondus* mái világban a divat és kivált az elegancia. És e tekintetben kétségtelenül Felséged adja a tónust, mert elegánsabb és divatosabb udvar csakugyan több nincs, mint Felségedé, igazi *„huj" oh „oui"*. És mindezek fölött, mily varázsereje van minden újnak! Úgyhogy bizony csak ez okból is igen sok hajó inkább a Veres-tengeren fog navigálni, gyönyörű (de igaz, egy kissé veszélyes) kláris-csipkék közt, mint a régi unalmas nagy habokon. Nem hihető ugyan, hogy valami gálya, mely Londonból Bécsbe akar valamit szállítni, Hamburg helyett a Veres-tengerbe csúszni lenne hajlandó, hogy azon és a Szuezi-kanálison másszon keresztül, gyönyörű Trieszt partjain kikötendő vagy ott vasmacskán nyargalandó. De ilyesvalami miért ne juthatna eszébe a furfangos *yankee*-nek etc., ki Hamburg- vagy a Gibraltári-szoroson átvergődés helyett miért ne választhatná Adanát, mely legelső stációját képezi a vörös-tengeri útnak? Mely tengeren azonban, mint mondják, Szuez felé vitorlás hajóval nem haladhatni, mert jobbadán északi szél fúj, és kóválygásra a piros tenger nem elég széles. Ámde miért ne használhatna a derék *republikáner* csupa füstösöket, hiszen elég kőszénnel, antracittel és fával látta el őt a rá nézve oly bőkezű természet, és miért ne tenne ilyest, ha csak Felséged kedvéért is, ki valamint a *yankee* nem szenvedheti az angolt, és valamint a derék revolverista, szintoly rivalitásban van az angol nemzettel vagy inkább Palmerstonnal, ki, mint mondják, minap így nyilatkozott (és ilyesféle igen elférne a szemtelennek mosatlan szájába): „Ha London, mint állítják, fészke a fejedelmi gyilkosoknak, akkor Bécs nem egyéb, mint a nemzeti mészárszékek *Hauptquartier*ja."

A kereskedésnek, mint érintém, igen sok negédjei vannak, és

a *Handel-Wandel* néha szívesebben jár tekervényes és sötét utakon, mint egyenes vágásban napvilágkor, és gyakran bizony megfoghatlanul oly utat választ, mint egér, mely ha megkergetik, bizonyosan belébúj valami odavetett csizmába, mielőtt nyílt utat szemelne ki. És így nem kételkedhetni, hogy számtalan hajó is felkeresi a Szuezi-szorost, ott derék Lesseps urat megtisztelendő és meghurrázandó!

A képvonásban és magatartásban óriási *pondus* rejlik. Súlyvedő gálya alkalmával némi rendtartás egyedül a hajóskapitánynak elhatározott férfias viselete által eszközölhető. Orvosnak bölcs és tudós arcvonása számtalan betegnek nemritkán többet használt, mint azon *mixtúra* vagy *latwerg*, melyet számára *recipézett*. És hát mit mondjunk a *banquier*-képekről és *-conduit*-ről? Sokan azt *praetendálják*, hogy az öreg, Bécsben meghalt Sámuel és kivált a londoni még élő James Rotschild nem azért bírt és nem azért bír oly hallatlan hitellel, mert órási mód vala és van *Wertpapier*ral kivattírozva *respektív* pénzládájuk, hanem mert az egyiknek oly bölcs képe volt, a másiknak pedig oly filozófus ábrázatja van, hogy az ember egy pár *verschönte* régi hellén bölcseket vél bennük látni és bámulni, kik annyi ótestamentális talentummal vannak ellátva, miképp Európának tán fele Amerikával együtt bizonyosan őket tartja azon most élő legokosabb tüneményeknek, kik erősebben „felbörzélték" a részvényes emberiséget, mint előttük bárki is valaha.

De hozzuk emlékezetünkbe azon egyént – miért keressük a példát távul –, ki valóban eldönthetlen bizonyságot nyújt, mi mindent nem vihet az végbe, kinek *conduit*-je célszerű és ki képvonásainak parancsolni tud; és mely *specialitás* nékünk kormányi eljárásunkban annyiakban szolgálhat útmutatásul, és mely ügyes komédiás senki más, mint már a fentebb érintett és sok bécsinek *recollectió*jában, tudom, még mindig élő, de másképp már megholt báró Geymüller Henrik őtőzsérsége.

Ritka eset, hogy valaki oly számos éveken keresztül minden legkisebb bázis nélkül annyira fel tudta volna tartani „házának" hitelét, sőt fényét, mint ő. Minden *detail* oly mesterileg volt kezelve ügyeiben, miszerint mindenkitől bámulva ő *à peu près* ép-

pen oly kapacitási hírben állott az ő idejében, mint amilyenben fénylek én mai napokban, az én időmben.

Bécshez közel fekvő lakháza és kertje oly ízléssel, oly kitűnő renddel és egyszersmind oly ökonómiával volt kezelve, hogy úgyszólván minden terem, minden bútor, minden virág bizonyítványt nyújtott Geymüller bölcsességéről, gyakorlati eszéről. Bécsi háza mindenre nézve oly célszerűen volt ellátva, vezetve – konyha, pince, istállószolgálat, *Silbergeschirr*, libéria stb. stb., miképp senki nem találhatott józan kifogást az igenis sok vagy az igenis kevés, az igen fényes vagy a nagyon is egyszerű tekintetében; és ezekfölött mily kitűnő rend, pontosság és precízió uralkodott irodájában! Számadáskönyvei célszerűbben voltak bekötve, tabellázva és vezetve, mint a többi tőzsérekéé, minden bútor, a legkisebb is, ok szerintiebben volt elrendezve; alattvalóinak írása olvashatóbb, szebb stb., szóval mindenben, bár a legkisebben is, meggondolást és előmenetelt vélt látni az, ki Geymüllerrel kontaktusba jött, lett volna az bár mint báró és gavallér miniméségében vagy mint *„Geschäftsmann"* – miszerint valóban ezen kitűnő úriembernek mindenére és ekképp homlokára is igen be- vagy inkább ráillett volna az általam legelsőben választott és aztán később is megtartott mottó: *„besonnen, aber entschieden vorwärts"*. Magatartása soha nem mutatott habozást – *stets mit Würde;* nem óra, de minuta szerint élt, és oly nagy volt kiállító és felette sokat végezhető tehetsége, miszerint legkisebb írója is rajta vehetett példát, és azon könnyűség, mellyel a legszövevényesb dolgokat fel tudta oldani, azon precízió, mellyel minden dolgait vitte, és kivált azon *expeditiv* tulajdona, melyhez képest csak azon ügyek maradtak hátra vagy estek *oubliette*-be, melyeket expediáltatni nem akart – midőn másoknak telegráf-sebességgel abszolváltattak ügyei; mindezen ritka kvalitások őt oly különös hitelbe állíták, sőt emelték, hogy valóban nemcsak Bécsben állott ő a tőzsérek élén, de híre oly európaira magasodott, miszerint Geymüller neve mint legkitűnőbb financiális *auktoritás* Pétervártúl Lisszabonig és Londontúl Bukarestig mindenütt egyformán és vajmi szépen és kivált vajmi „pengősen" hangzott. – És miután mindemellett a házigazdát is *perfectissime* el tudta ját-

szani, nyájassága és *officiositas*a mindenki iránt egyenlő volt, sőt barátságos jellemét és hajlamát bemutatandó, kacsócskáját is mindig „*Bereitschaft*ba tartotta", ha véletlenül tán valakinek kedve csosszanna vele „*shakehand*ocskát" csinálgatni, ő betű szerint oly kedvence lett és volt számos évek leforgása alatt nemcsak a bécsi *metropolitán,* de az európai publikumnak, hogy szinte divattá vált nála *elocál*ni a tőkéket; miszerint nagy és kicsi *à qui mieux* úgy vitte kincsét és néhány garasát az okos tőzsérhez, valamint a hangyák legnagyobb buzgósággal maguk szolgálják tojásukat annak kezére, ki előtt ismeretes az ebbeli ártatlan kis csínnak metódusa.

A mi országos dolgaink, Felséges Uram, éppen oly színben és fényben állanak, mint állottak az egykori Geymüller tőzsér ügyei. Nincs országlás, melynek részletei oly fényesek és az egész világ figyelmét olyannyira magára vonzók volnának, mint Neu-Östreichnak úgyszólván a legkisebb *détail*ja. Bármerre forduljon is az összehasonlítni akaró, mindenütt óriási javulást és előmenetelt fog tapasztalni. A publikumnak megnyerésére pedig – mit sokan persze misztifikációnak neveznek – ennél nem kell több, mert kevés ember bír elég éles szemmel a dolgok fenekére hatni, és még kevesebb azon felette ritka tehetséggel „az egyes számokat összesommázni" és aztán nem egykét fényesebb *numerus* után bírálgatni, de az egyetemes eredményre alapítni higgadt ítéletét!

Geymüller *(und dies ist bemerkenswert)* kivált azáltal segített magán oly csudateljesen és oly sokáig, hogy minél szűkebbre szorult kapcája, annál kérkedőbb és kihívóbb lett, mit mi, bécsiek *„aufbegehren"* és a berliniek *„dicktun"* által teszünk ki. Ezen taktikának oly eredménye volt, miképp a publikumnak legnagyobb része rá mert volna esküdni, hogy Geymüllernek pincéi vagy leg[alább] pénzládái teli volnának arannyal, ezüsttel, holott, mint később mutatkozott, a pincében nem volt egyéb, mint néhány *patent* egérfogó, a ládákban pedig egypár szennyes fuszeklin és az udvari *Schematismus*on kívül semmi.

Felséged, tudom, ismeri azon osztrák mondát: *„der schlecht fahrt, der schnalzt"* – és ez oka, miért pattogunk, durrogatunk mi annyit és annyi variációkban, és miért lépünk a derék Gey-

müller nyomdokiba szorosan. Mert hiszen Felségednek tőzsérsége alatt sincs tulajdonképp egyéb (mert azon hetvenmillió arany, melyet a *Bankausweis* kifitogtat, bajainkhoz mérve nem egyéb, mint fél font marhahús egy *bataillon* fogára), Felségednek pincéiben és ládáiban, mondom, sincs tulajdonképp egyéb, mint néhány csapda, elhasznált kötél és azoknak inventáriuma, kiket Felséged odébbszólítni méltóztatott, részint külföldre, részint föld alá.

És ha valaki tudakolja, miképp választhatni oly egyéniségek eljárását mintául, ki *bankrott*al végezte be komédiáját és *pour le dernier act* az egész világtúl űzőbe véve, valami sötét rejtélyben szinte éhen halt: annak nem nehéz válaszolni. Ugyanis vannak a földgömbön oly *privilegiált* tünemények, melyek habár mindenben is úgy cselekszenek, mint derék Geymüller tett, azért még sem osztják végsorsukat, azaz nem *bankrottíroz*nak; s valjon miért? Mert nem *bankrottíroz*hatnak! *Et ad impossibilia non datur obligatio!* És ilyféle kiváltságos tünemény többet-kevesebbet minden fejedelem, és ekképp az én forrón szeretett *monarchá*m is, éspedig *par excellence!*

Hallotta-e Felséged, hogy király vagy pláne császár valaha *bankrottíroz*ott volna? Attilát meggyilkolták, szerencsétlen XVI. Lajost megnyaktilózták – *so etwas kann schon passieren* –, de valami *bankrott*rúl, mely őket illeté, nem tesz említést a história. Felségednek nagyatyja – halhatatlan Ferenc –, mikor Wallis 1818-ban és 1820-ban 100-at 8-ra picinyelt, szinte nem *bankrottíroz*ott, sőt minden egyszerűsége mellett nem volt ellensége az arany- és ezüstfelhalmozásnak, de a *bankrott* örömeiben nem ő, hanem csak hű jobbágy kapitalistái részesültek – és ez igen természetes! Mert tulajdonképp mi a *bankrott?* Nem egyéb, mint azon eset, mikor valakinek több passzívái vannak, mint aktívái, és efölött ezen valakit, ha nem tud likvidálni, fején lehet ragadni! Már ily esetbe igazi fejedelem, igazi császár soha nem jöhet, oly császár ti., ki nem valami oly szánakozásra méltó *pictus masculus*, mint *constitutionalis* király vagy pláne szövetséges amerikai *Vorsitzer*, mert az efféle „népszolgán" vagy, egyenesen kimondva, pökedelmen ily skandalum könnyen megtörténhetik; midőn az igazi *extra dei gratia* feje-

delmi csinálmány vagy inkább remek soha nem lehet többel adós, mint amennyi vagyona van. Ez pedig kimeríthetlen, minthogy tulajdonképp A.-tól Z.-ig minden az övé, bár egy gombostű is, mely birtokában, császárságában találtatik, és ekképp, ha akar, mindig likvidálhat, mert ha saját zsebében nincs miből, mindenesetre találtatik – mint például Felséged tekintetében – a negyvenmillió hű jobbágyainak zsebeiben elégséges kvantum bár tízszer nagyobb adósságot is kifizetni, mint amilyen Felségednek feje fölött tornyosul, minthogy azon negyvenmillió zsebek, melyekről szólok, csak annyiban a derék polgároknak sajátjai, amennyiben azokat Felséged *in casu necessitatis, pour sauver la patrie* kiürítni nem méltóztatik. És ekképp Felséged soha meg nem akadhat, mert *mathematice* lehetetlen, hogy valami nagy nemzeti országos állománynak több adóssága lehessen, mint kollektív értéke van. Így például a szerencsétlen Britanniának annyi passzívái vannak, miképp mindennapi könyörgésem az: „ments meg, Uram, ily boldogságtól" – és mégis a brit népnek összesommált kincse tízszer, húszszor, tán többször felüti adósságainak súlyát. És azért mindig kacagnom kell, ha a *malcontens* Kalkhas-féle jósolók minket *bankrott*al akarnak ijesztegetni, és hogy majd akkor megakad a státustargonca és aztán az ő *Vorspont*jukra lesz szükségünk – hahaha! A *bankrott*ot, én is azt hiszem, nem fogjuk elkerülhetni, de mielőtt azért a státustargonca akadna meg, még sok tekintetes, nagyságos és kegyelmes uraimék *ekvipázs*a fog megakadni – ezért jótállok, hiszen ismerem az én energikus császáromat, mert ha többé nem akarnak adni, ám akkor veszünk – éspedig nem aranyért és ezüstért, hanem „*Wertpapier*okért", melynek csinálásában oly *nec plus ultrá*t értünk el, miképp a mi bankóink más nemzeti bankókhoz hasonlítva oly szépek, valóságos Raffaelló-i kompozíciók, hogy szinte lehetetlen például egy jó csomó ezresbe belé nem szeretni. Miből, mint mindenből, mit Felséged „teremt", vajmi világosan kitűnik Osztrákiának hivatása, a civilizációnak malasztjával az egész emberiséget felvigasztalni, lekötelezni; és azt melegtől és hidegtől megóva, elégséges *Wertpapier*ral tökéletesen betakargatni.

Felséged a *summus justitiarius*, nemde? És ekképp szerencsés

jobbágyai azért is háladattal kötelesek, ha Felséged őket szupponált bűneikért vagy *anticipative* nem *castigál*ja. De Felséged egyúttal *summus proprietarius* is – és eszerint szinte kimondhatlan köszönettel tartoznak hű népei, ha Felséged oly kegyes, nekiek legalább annyit hagyni, miképp addig meg ne gebedjenek, míg Felséged jó szívénél fogva, életükről másképp diszponálni nem méltóztatik, mely szinte Felségedé. Így tehát Felséged a státus adósságait mindig likvidálhatja, és ekképp habár mindenben is úgy cselekszik, mint Geymüller szerepelt, azért végsorsára bizonyosan nem jut, mert földileg és pénzileg legalább *bankrottíroz*ni soha nem fog.

Ha pedig számolásom hibás volna, és a közönségből csakugyan teljességgel nem lehetne annyi értéket kisajtolni, mint amennyi státusadósságaink kifizetésére szükséges (mit nem hihetek, mert az emberek mindig gazdagabbak, mint magukat mutatják) – ámde *datur modus in rebus*. Ha talán Felségednek skrupulusai támadnának (mitűl, megvallom, leginkább félek), és népeit adóval egy kissé erősebben megrakni nem engedné, mert jó szíve ilyesektűl *repugnál*, ám akkor töröltesse el Felséged a státusadósságokat *simplicissime*, és ezen *Kaiserschnitt*nek könnyítése végett töröljön el egyúttal minden privátadósságokat is, és tüstént vége szakad minden *embarras*-nak. Ilyest Geymüller nem tehetett volna, és megbocsáthatlan hibája az volt, hogy ezen bekövetkezhető és be is következett esetet számításibúl kihagyta – mert ha nem fizet és *a tempo* odébb nem áll, tüstént becsípik és bőrén veszik meg *passzívum*ai árát. – Ámde ha Felséged deklarálja, hogy nem fizet, mert *salus reipublicae suprema lex esto* – ez esetben ki fog Felségedre nehéztelni vagy plane „becsípési" fenyegetéssel impertinenskedni, kérdem. Jótállok, senki! Spedig legelsőben is, mert oly kegyes úrnak, mint Felséged, nem lehet semmit is rossz néven venni – és aztán, mert Felségednek tizennégy ezred zsandárja, hatszázezer zsoldosa, kétezer ágyúja és félmillió *beamter*je van, melyek mind készek nemcsak magukért élni és halni, de még szívesebben Felségedért! Ily jó urat aztán persze igen nehéz valamire kényszeritni, ha nem akar, és kivált, ha efölött oly jellemű nagy lovagian adott szaván, *pacta conventá*kon etc. etc. kényelmesen ke-

resztülszökni. És ha, mint érintém, Felséged egyúttal a hasztalan *moratorium* helyett minden privátadósságokat is *cassál*ni szíveskedik, akkor Felséged a negyvenmillió jobbágyinak sokkal nagyobb és mindenesetre tevékenyebb, fiatalabb, körmösebb és merészebb részét magához csatolja, melyekkel, ha beáll a *suprema necessitas*, nem lesz nehéz, az osztráki nemzetnek *„gekränkt"* – és ekképp panaszló és *raisonnír*ozó – részét lecsépelni és tökéletesen elnémítni. Mert hiszen nem a fehér zászlósok nyerik a csatákat, de a korhelyek légiója. S higgye el, Felséges Uram, ha ilyesre *rezolvál*hatná magát, bizonyosan legpopulárisabb embere vagy jobban mondva félistene lenne az egész világnak. És ez oly bizonyos, mert számok bizonyítnak mellette, hogy tudom, senki ezen próbatétel megkísérlését nem szeretné tanúsítni és tapasztalni, kinek zsebe egy kissé erősebben meg van töltve a közönségesnél, minthogy pénz dolgában a passzivisták, kiknek „nincs", mindig sokkal számosabban vannak az emberi társaságban, mint az aktivisták, kiknek „van" (mert néha-néha egy kölcsönzőre tán száz adós is jut, egynél kevesebb pedig nem lehet). És ekképp ha valami kegyes pátens e szavakat közlené: *„Alle Schulden hören auf"*, és *„uti possidetis"* vagy sokaknál *„uti habuistis"*, és tudom, hogy aztán az ilyféle kegyes császári szó volna azon amnesztia, mely Felségedet, kivált a bécsi szegénylegények által, oly magasra emelné mennyekbe, miképp nem kiálthatná a derék *Residenzler* némi pontossággal többé: *hoch, hoch*, de *(um correct zu sagen)* azt kellene neki súgdosni, lehelleni, flótázni vagy orkánozni: *höher, höher!* Míg a pénzgyűjtő vámpírok, garázda uzsorások, szívtelen tőzsérek, fösvény öregurak, papok és vén imádkozó nénik (kik teli pénzládáikon ülve, lábaikat lógatják azokról, elcsábítják a pénztelen fjúságot, shylocki kamatokat vesznek rajtuk, és aztán oly kenény kedélyűek, kölcsönadott pénzeiket minden kímélet, sőt még egy kis moratórium nélkül – ennyit pedig mégiscsak tehetnének – visszap*raetendál*ni) persze erősen fognak szitkozódni, énergelődni, intrikálni, sőt tán még petíciózni is. De ilyest oly kormány, mely a nagyobb rész mellett buzog, annak vágyait kielégíteni törekedik és nem annyira jogszerű, mint inkább *natur-*

wüchsig szomját oltani kész, és melynek legmélyebb sarkalata terrorizmus – legkisebb tekintetbe sem vesz.

Csak egy baj van, kegyelmes Császárom, és e tekintetben, meg kell vallani, Geymüller sokkal okosabb volt, mint mi, mert ő világért sem tárja ki számadásit, minthogy ha ezt teszi, magától értetődik, legelső negyedkor tüstént kiugratják *usurpált* állásából – mi pedig, csupa loyalitásból (!) magunk áruljuk el és verjük dobra financiáink Geymüller-féle voltát! És ez aztán nagy baj, és ilyest tenni részünkről persze kimondhatlan szamárság volt, mert financiális bajaink mélyébe tekintve, jó szívvel önként senki nekünk kölcsön de egy fa*poltrát* nem akar adni többé, és most az egész világ a sok zsidótól inficiálva meg nem szűnőleg biztosságról, sőt még *hypothekár*ól is fecsegni szemtelenkedik, és mi sem egyet, sem mást nem adhatunk – „önkényhez", erőszakhoz bármicsoda maskara alatt pedig *recurrál*ni mindenben, még pénz dolgában is (habár ez Felségednek mint apostoli „maga-*fakt*nak" bizonyosan szabad) mostani időkben némi *diffikultás*sal jár. Igaz ugyan, hogy Felséged számtalan *opulens*nek, minden isteni és emberi jog ellen, nemcsak jószágait, de életét is vette: mint példát, annyiak közt, csak Kiss Ernőt hozom fel, ki a forradalom kezdetének alkalmával annyi joggal viaskodott a rabló rácok ellen, mint Pater Innocentissimus is (ha nem nyúlfi) bizonyosan védelmezné vagyonát és bőrét agresszív haramiák ellen – később pedig törvényes fejedelme mellett bajnokoskodott hűn és lovagilag – míg fegyverrel kezében, ártatlansága öntudatában oly kimondhatlan ostoba (vagy *östreichisch gesinnt*) volt, Felséged felségesen *remunerál*t bakó tábornokára bízni sorsát, ki őt sok mással undokul kivégeztetve, mint koszos kutyát lepuskázni méltóztatott; és Felséged még kisujját sem billentette ezen iszonyat *reprobatió*jára. – Sőt azokat, kik az aradi mártírokért könyűket mertek sírni, még legszívtelenebbül is üldözni kegyeskedett – ámde mert életüket többé visszaadni nem volt képes, legalább az elvérzettek konfiskált jószágait adta át, nem ugyan az illetőknek, de a cs. kir. *aerarium*nak. Mi ugyan nem mutat fennhéjázó, sasröptű nagylelkűségre, de annál erősebben viseli az *utilitás*nak és financiális ügyességnek aranyfényét *(et voilà c'est ce qu'est à la*

mode, et c'est ce qui nous faut) – és ha mindemellett Felséged igen jóízűn tud aludni, és Mariazellben oly nagy könnyűséggel le bírta rázni bűneit, mintha még egy légy ellen sem emelte volna soha is a *„Fliegenprackert"*, és magatartásában órárúl órára kevélyebb lesz es, mint látszik, azt hiszi, hogy már nagyon boldogok Magyarország népei, ha őket bizonyos *Empfangs*komédiáknál császári kegyérűl biztosítja (holott a magyar népek Felségedet ezen kegytűl szívesen diszpenzálnák, mert untig megkóstolták annak vérszagú keserűségét, és ők végre Felségedben inkább és örömestebb a törvényes magyar királyt szeretnék látni és tisztelhetni) – ha mindezt érzi és tudja Felséged, és elég *„nervusa"* van felvett ijesztő és fenyegető szerepét tovább játszani, vagy ha Felségedet az egek ura oly kemény velővel áldotta meg, és Felséged mindarra nézve, mit a magyarokon és némileg a cseheken végbevitt, úgyszólván *„unzurechnungsfähig":* akkor kérdem, miért nem konfiskálnánk, *au fur et à mesure,* mint ezt a státus szükségei magával hozzák, lassanként minden magyar zsírosabb jószágokat is?

Tudom, Kiss Ernő háladatos [lett volna], ha jószágit veszik és legalább életét hagyják. Úgyhogy ha Felséged *pro futuro* az illetőknek nem vágja ketté életfonalát, de császári kezét csak jószágaikra teszi: higgye el, Felséges Uram, e kezet, noha olyannyira mészárszék bűzű, mégis (és relatív örömmel) meg fogják csokolni az ekképp megkímélt derék neu-östreichi polgárok – mert hiába, minden ember szeret élni, habár e tekintetben Felséged nem is adja tökéletes konszenzusát. És mi a *praetextus*t és skandalumot illeti, legyen Felséges Uram meggyőződve, hogy mi most úgy organizáltuk az országlásnak kerekeit, miképp nincs a negyvenmillió osztrákiak közt de egyetlenegy emberi teremtés – és e tekintetben Felségednek császári családját sem veszem ki –, kit nem tudnánk legalábbis annyi *plauzibilitás*sal felségsértés bűnébe keverni, behálózni és megsemmisitni, mint amennyi valóságos joggal szerencsétlen Kiss Ernő (kiben egy csepp felségsértés és rebellió nem volt) gyilkoltatott meg. Méltóztassék Felséged bárkit is megnevezni – és jótállok: „bakókézre kerítjük" minden legkisebb lárma nélkül. És a skandalumra nézve, *etwas mehr oder weniger,* ez, bizonyos, egyre megy

– és valamint Attilát mégis *flagellum dei*-nek nevezik, habár egypár ezer faluval kevesebbet perzsel is fel, és valamint a részeg embert disznónak tartja mindenki, akár fél icce vagy fél akó után ázott is el, úgy Felséged sem fog azért európai hitelében (mely már tökéletesen megalapult vagy inkább megcsontosult) sem alább, sem feljebb szállni. Mihez képest ha Felséged Magyarországnak bár minden birtokosait legutolsó nadrágjából kivetkeztetni méltóztatik, ezen senki sem fog bámulni, mert Felségednek konzekvens országlásától senki nem vár egyebet – ha pedig Felséged megkíméli őket, ezt mindenki vagy komédiának tartja, vagy azt hiszi, Felséged elgyengült, nem mer, félni kezd. – És e tekintetben, meg kell vallani, Felségednek állása vajmi kellemes és valóban irigylésre méltó – mert Felségednek ezentúl nincs oka magát legkisebbé is zsenírozni, *car la réputation de Sa Majesté est toute faite* – és Felséged ennélfogva nincs azon állásban, mint sok szerencsétlen nő, ki a jó hír és buja kéj közt *balancíroz* és kombinálni szeretné e két előnyt; de oly hölgyhez hasonlítható, *qui a jeté son bonnet par dessus les moulins*.

Felséged tehát mindenesetre, ha csakugyan beborulnak az idők, üggyel-bajjal ugyan, de mégis mindig fog segíthetni magán, mert legnagyobb következetességgel, mielőtt bőrére égne a baj, oly extrémekhez nyúlhat, melyek még a félig kopasz főnek hajszálát is egyenesre felmerevítik, és ha oly semmirekellő *poltron*, mint volt Robespierre, meg nem szűnő ijedelem és elégséges piócázás által meg tudta menteni a francia nemzetet, és számtalan *capitaliter* kikúrált minden fogfájásibúl (e tekintetben Felséged is már sokat tett, és bizonyosan szuperálta boldog Caraffát), szeretném tudni, ezen metódus miért ne sikerülne oly császár által kezelve, kinek annyi ideje van, hogy semmitől vissza nem retteg.

Miután azonban, Felséges Uram, az igazi bölcs semmiben nem szereti az extrémet, mert ily alkalommal igen könnyen érheti a legerősebbet is valami baj – és akárki mit is mond, sokkal kényelmesebb még meghalni is vánkosok és dunyhák között *aus Altersschwäche*, mint gyilok, golyó, kötél által vagy törött szív következtében az élet javában dűlni ki, miután, mondom,

ilyesféle igen könnyen megtörténhetik felzavart időkben –, mindent el kell követnünk, Felséges Uram (mert hiába, *aequo pulsat pede mors pauperum tabernas regumque turres* – és a halálnak petícióját vissza nem utasíthatni), hogy efféle fatális extrém ne álljon be.

[54. ALKOTMÁNYOS KOMÉDIA ÉS NAGYNÉMET NACIONALIZMUS]

[BACH:] Hitelünk valóban *in extremis* sínylik, nyavalyáskodik, sőt haldoklik, és ezt legfőképp számadási *lojalitás*unknak köszönhetjük. Én magam ellen felbőszülve mindig saját pofámat pofozni volnék hajlandó, hogy ily ostobaságra, *constitutionalis* komédiát játszani akarván, oly könnyelműen ráállottam. Vajmi csípős marad mindenesetre azon faktum, hogy legelső *lojális* aktusunkért oly kegyetlenül bűnhődünk, miből tökéletesen kiviláglik, hogy a Felségedtől felvett kormányzási szisztémába a *lojalitás* éppoly kevéssé illik, mint például nem illenék az oroszlány szerepéhez, ha az állatok ezen királya előlegesen kihúzatná fogait és körmeit.

Pofozni magamat azonban *selbstverständlich* – nem fogom, Istennek hálát adván, ha engem valaki más nem pofoz. – Miután egyébiránt a bennem felforrt mérget elnyelni, egészség tekintetében, több orvosoknak bölcs felfogása szerint, nem tartottam tanácsosnak, azon fogadatlan lángeszű tanácsnokra koncentráltam bosszúmat, kiről Felségednek már tettem említést, ki engem ezen baklövésre *circumveniál*t, úgyszólván kényszerített, míg bizony *„knall und fall"* el is sütöttem azt – és kit (nem a bakkecskét, de a *consiliarius*t) ezen *Geschäftigkeit*ja végett már *simpliciter cassál*tam is, és ő most megint *Lohnlakei* lett, mi azelőtt volt. Tanuljanak a többiek ezen szerencsétlennek során, ne adjanak rossz tanácsot, ha jót adni nem tudnak, és legyenek meggyőződve – hogy többet-kevesebbet mindazok, kik Felségedet szolgálni boldogok, körülbelül mind azon dilemmában vannak, mint volt bizonyos bajor lovarfiú egyik bécsi versenyfutás alkalmával, ki, midőn kérdeztetnék, mit kapna pályázásáért, ily naiv választ adott: *Bin i der erste, so krig i' nix – bin i der zweite oder gar der letzte, so krig i' nix.*

A *dummer Streich* azonban, Felséges Uram, meg van téve – szerencséjére nem fogja elunni magát, mert hiszen jó és kivált nagy társaságba jut –, és ezért most a kérdés az – miképp köthet Felséges Uram mindezek dacára az üdvpartra ki, vagy más szavakkal, miképp kerülheti el Felséged azon *désagrément*-t, nehogy financiális bajainak szurkába süllyedjen nyakig.

Ezt másképp és olcsóbban nem érhetni el, mint azáltal, ha merészségben *(quia audaces fortuna juvat)*, sőt szemtelenségben nemcsak nem tágítunk, de e tekintetben dupla porcióval szolgálunk az egész világnak.

Kétszer volt Napóleon Bécsben és környékén, de Fraknót (hol két Esterházynak képe, ki Vezekénynél elesett, és több más Esterházyak ellenség előtt nyert véres ruhája szemlélhető), Fraknót, mondom, nem merte bevenni Napóleon, noha erre – mint mondják, és ez nagyon hihető – különös gusztusa volt, és mi nem járt volna annyi vérontással, mint Zaragoza elpusztítása, minthogy az egész várban nem létezett nagyobb „*Besatzung*", mint huszonnégy veres nadrágú Esterházy-féle gránátos invalidus. És valjon mi rettentette Napóleont az ostromtul vissza? Nem egyéb, mint ügyes kis furfang. S ugyanis a vár magos dombot foglalván, abba nem lehet belénézni, és ekképp azon felséges ötletre bukkant a huszonhárom főt kommandírozó strázsamester, magával együtt (mert Napóleonnak nem jutott eszébe fellengért használni, mint tett Jourdan Fleurusnél) mind a huszonnégy vitéznek nyakába csatolni egy-egy nagydobot, melyek híjával nem volt az *insurrectionális* arzenált magában rejtő Fraknó. És *gedacht, getan;* mindaddig, míg Napóleon tökéletesen vissza nem vonult és az utolsó gallus odébb nem tódult, e derék *leónidasi* csapat betű szerint az Isten adta huszonnégy órában nem tett egyebet – mint evett, ivott, aludt és *sine fine* dobolt. *Und das hat gewirkt!* Mert természet szerint Napóleon, ennyi politikát Fraknón nem szupponálván, tökéletesen meg volt győződve, hogy legalább tízezer vitéz strázsálja a hercegi „*Schatzkammer*t", melyre persze különös vágya volt az *usurator*nak, de attól ez alkalommal hosszú orral visszavonulni volt kénytelen.

És ily *stratagémák* tekintetében (melyek, ha ügyesen kezel-

tetnek, soha nem hibázzák el a szegnek fejét és emellett *comparative* rendszerint igen olcsók is), ily *stratagémák* tekintetében, nem tagadhatni, báró Bruck oly igazi *„Tausendsassa"*, oly kitűnő *Augenauswischer* (éspedig *„stets mit Würde und Salbung"*), miképp párját alkalmasint még a *yankee*k közt sem lehetne találni, kik, mint Felséged tudja, általjánosan véve oly *Streichmacher*ek, mintha vérüknek és nedvüknek egy része nem volna egyéb, mint *genuin* humbug.

Ő mindenre gondol, mi valami nagy effektust szülhet. Így például a karszti hegyeken mit csinált? Ez igazán *surprenant* volt! Felséged alkalmasint tudja, a karszti hegyek kőben szintoly gazdagok, mint kitűnően szegények vízben, spedig olyannyira, miképp az ott tartózkodni kénytelenek nagy távolságrúl kénytelenek szükségeikre vizet hordani, és ez oly *partie honteuse*-je ezen rideg magasságoknak, hogy valóban *proverbiális* lett valami különös szárazság lefestésére a karszti hegyeket említni. – És mi ötlött ott bámuló szemeinkbe? *Nichts Geringeres,* mint egész sora a legszebb szökőkutaknak! *„Wasser auf dem Karst!"* Így kiáltott fel az egész publikum! *Man glaubt sich wahrhaftig in Schönbrunn, ja sogar in Versailles; bravo, bravissimo, Bruck Sie leibhaftiger Artesius redivivus* – és természet szerint nem volt se hossza, se vége a leglelkesebb, leghurrikánosb *hoch, höher und am höchsten*nek!

Igaz ugyan, hogy visszajövet, mert nem jól érzettem magamat, minthogy Triesztben oly tikkasztó hőség volt, miképp csaknem meggebedtünk, s alig várhattuk azon pillánatot, hogy megint megszabadulhassunk (és én ott, *was die agréments des civilisierten Lebens betrifft,* megvallom, még kutyámat sem hagynám eltemettetni) – mondom, nem jól érzettem magamat, valóban csaknem elájultam, mikor éppen azon helyre „brausulunk", hol a gyönyörű szökőkutak felfrissíték az egész Felségednek hódoló és ugyancsak *steinreich* vidéket, és én *im Vorgefühl dieses hohen Genusses* – egy pohár friss vízért esedeztem. És persze a *dum eris felix* stb. elve szerint mindenki törte magát, hogy minél előbb részesültessek ezen kéjben (sőt kólikás állapotomat tekintve, ezen igazi szükségben), mikor azon váratlan és igen kellemetlen hír üté meg füleimet: *„Es ist kein Tropfen*

Wasser zu haben." És, igaz, a szökőkutak – mintha elszöktek volna – éppen nem szöktek, és én ezen esemény által, mint könnyen gondolhatja Felséged, mind anyagilag, mind erkölcsileg annyira le voltam verve, hogy alkalmasint megüt a guta, ha nem vagyok oly szerencsés, több német tudósoknak és *respectiv* természetbúvároknak ezen vigasztaló dialógját hallanom: *Es ist hier der selbe Fall, wie in der Pliniana am Comischen See, wo der bekannte und von Gustav Adolph, Ferdinand Oswald, N. N. einen jungen Deutschen genialisch beschriebene Wasserfall sich stets nach der Flut und Ebbe des Sees verhält – was zur Sache garnichts macht, wenn nur Wasser da ist, ob sodann 6 Stunden früher oder später; denn Ebbe und Flut wechseln ja alle 6 Stunden; und uns Deutschen kann und muß das hoch begeistern, daß es einem Deutschen gelungen ist, dem wegen Wassermangel so verschrienen armen, und so sehr gemütlichen Karst mit den unerschöpflichen Meeren in Verbindung gesetzt zu haben.* És ily impresszióval patkoltunk tovább, pedig oly sebességgel, miképp rá mertem volna esküdni, a gőzmozgonyok kezdenek szökni a kutak helyett – mi bizonyosan Bruck őexcellenciájának alattomos jel intésére történt – kinek természet szerint nem lehetett érdekében, hogy igen sok időt töltsünk a karszti szökőkutak régiójában.

Én úgy tetettem magamat, mintha aludnék, miután az utazók nagyobb része sem tett egyebet, és a világért sem mondom, sőt valóban azt hiszem, kész lettem volna a tortúrának minden grádusait kiállni, mielőtt elárulom, hogy ezen szökőkutak nem a tengerből vagy mélyből vették kifecskendezett nedvüket – de magasra helyezett és jól elrejtett kádok (melyekbe üggyel-bajjal hordtunk egy kis vizecskét) vitték végbe ezen csudát, melyet ezen *Eröffnungs*-ünnepélyre készíttetett a derék báró Bruck de Dobosvár et Fraknó. És a legédesebb érzelmek közt újra meg lettem győződve, mily kimondhatlan könnyű az embereket, mint mi németek igen helyesen mondjuk: megkenni és bemázolni – és noha igen szomjas voltam, mert egy csepp sem volt szerezhető, mégis legkéjtelibb andalgás közt érkezék vissza Felséged rezidenciájába, az én imádott Bécsembe *mit dem Stephansturm;* ha azon magyaroknak egyike, kik ezen ünnepélyhez különös kegyelemnél fogva szinte hozzá voltak ereszt-

ve, ezen durva szavakkal nem illet, és már úgyis gyengélkedő gyomromat tökéletesen el nem rontja. Mely kutyabeszéd ilyképp hangzott:

„Ezen gyönyörű karszti szökőkutak, melyeket bámulni szerencsénk volt, méltón és igen helyesen paradíroznak mindazon furfangok oldalán, melyekkel az urak, mióta kormányoznak, meg nem szűnőleg csábítgatják, csalogatják és misztifikálják az egész világ mellett kivált elbízott, szűkeszű, vak urukat. Mely szökőkútféle komédia vajmi jól szolgálhat mint *Hauptschlüssel* az urak kormányi titkainak feloldására, mihez képest nemsokára mindenki tökéletesen átlátja, mert átlátni kénytelen, hogy valamint a karszti szökők csak addig szöktek, míg mesterségesen és sok költséggel el voltak látva vízzel, úgy az uraknak legtöbb, tán minden eddigi tette vagy inkább komédiája azon pillanatban jut a karszti szökőkutak sorsára, melyben azt erőszak és pénz nem tartja többé fenn, de az ehelyett saját lábaira állíttatik, melyeken nem állhat – minthogy természetes lába nincs, sem legkisebb gyökere."

Ilyes beszédek azonban, Felséges Uram, noha igen sérelmesek, *car il n'y a que la vérité qui blesse,* a nagypublikumban mégis egészen elhangzanak. Az egoizmus oly erőre fejlett, az életi kéjek utáni vágy oly hatalomra nőtt, ezen kis szó, „komfort" oly univerzális lett, miképp nemcsak az *Extra-* és (mint a berliniek mondják) *Mädchen für Alles,* de már cigány mezítlenek is kezdik silabizálni azt, úgyhogy valóban minden függetlenebb és büszkébb emberi érzelmek naprúl napra erősebben kikopnak a mostani társaságokbúl – és a legnagyobb számnak nincs egyéb életcélja, mint „anyagi élvezet mindenáron és lehetőleg nagyobb és tarkább szabásokban" – mily célt azonban nem érhetni el pénz, éspedig sok pénz nélkül, ehhez pedig általján véve csak nehezen juthatni becsületes úton és kockázás nélkül – honnét aztán természetes, hogy tán soha nem volt annyi könnyen megvesztegethető, kockázó, hazardjátékos *va banque-ista* és *bankrottista* a világon még, mint mostani időkben mutatkozik, fénylik és végképp szurokba vagy pláne tentába esik. Most mindenki „spekulál", és miután minden más tanácskozó testületek helyett Felséged nagy bölcsen számtalan „*Handelskam-*

mer"-t állítni méltóztatott, igen remélhető, sőt hihető, hogy nemsokára Felséged hű népeinek annyira nedvébe és vérébe fog vegyülni a „*Speculationsgeist*", miképp minden más „*Geist*"-et elnyomván, a kisdedeknek első pelypegése nem lesz többé a közönséges „papa, mama", de okvetlen ezen gyönyörű melódia: „*nichts zu handeln?*" Mi aztán persze vajmi dicsőséges eredmény lesz.

Magyarországban, hol azelőtt szabad diszkusszió volt, ott még gondolkoztak az emberek – de Felségednek örökös tartományiban az 1848-iki forradalom előtt bizony „*blutwenig*" vagy körülbelül csak úgy, mint azt a *Polizei* megengedte vagy a kormány adott az eszméknek direkciót. Régi álmukból felriasztva csak most kezdenek gondolkozni egy kissé, de valóban mondhatni: *immer derneben* – és ez természetes, mert minden orgánumaink egy téma után forgatják a kintornát, mindig csak egy húrt pengetnek és egész diszkussziójuk azon macskacivódásra szoríttatik, melyet hős Saphir vív derék Valdeck vagy zseniális Zang okos Warrens ellen – és ekképp az ideák, melyek egyedül szabad diszkusszió által juthatnak igazi aequilibriumba, oly ferdén fejlődnek ki Neu-Östreich határai közt, valamint például az emberi teremtés is görbére nő, sőt még púpos is lesz, ha szabadon nem mozoghat, mint más élő teremtmény, melyek közt csak vajmi ritkán fordul elő valami deformitás, és tán mióta a világ áll, még soha nem létezett egyetlenegy púpos hátú elefánt vagy csak egy púp nélküli dromedár is, és annál kevésbé kaszáslábú pelikán vagy görbére nőtt páva.

Alig gondolhatni és hihetni, mily nevetséges fogalomzavar közt él és kevélykedik most nem egy neu-östreichi, kivált bécsi derék szál. Mióta ti. *bona fide* azt hiszi, hogy diadalilag lerázta a szolgaságnak legalább némi láncait, és a korszellem lerántotta azelőtt vak szeméről a hályogot és most mindent tisztán lát, és ekképp semmi sincs, mirűl nem hozhatna bölcs ítéletet, és mit nem közölhetne oktatólag a nem német ignoránsok millióival.

Hadd hozzak állításom bebizonyítására némi példákat elő, melyek Felségednek bizonyságul szolgálandnak, mily alig hihető kuriózumokat képesek mai gondolkozóinknak igen számosai kikombinálni, úgyhogy valóban nem bámulhatni eléggé,

miképp az Isten irgalmáért juthatnak ily egzotikus vagy inkább ily lunatikus képzeletekre! De hiába, felette sok emberi alak soha nem magyarázza a dolgokat egyszerűn és természetesen, de a legközönségesb tettekben is mindig valami rejtélyt, valami titkot gondol kipuhatolni, úgyhogy bármily hihetetlennek látszassék is ezen állítás, számtalan egyén van, ki ha neki egyszerűn jó napot, vagy jó étvágyat kívánnak, magába azt gondolja: *„Was will er denn damit sagen?"*

Így például minden higgadt eszű ember, ki nem tartozik a *hyperfein* és *hyperpfiffig* légiójába, azon kormányi aktusunkat, melyhez képest financiáink állását minden negyedévben kidoboljuk, akként fogja magyarázni, hogy liberális *constitutió*t igérvén (és tulajdonképp nem is tudván, mi volna az), legalább némiekben el akartuk volna játszani a szabad alkotmányos komédiát, és elég fontolóra nem vévén, mily sajnos következményt szülhet ez, könyelműen megkezdettük annak első felvonását, és számot adtunk. És most nem tudjuk, nem merjük azt megszüntetni, és ekképp türedelmesen várjuk a dolgokat, *die da kommen sollen*, addig is behunyván szemeinket a fenyegető jövő kor előtt és élvezvén napjainkat, míg betörik a vész.

Legtöbben – és ez ránk nézve igen szerencsés – nem ily természetes üvegeken nézik keresztül ezen általunk eldurrantott baklövést – de nagy rész így okoskodik, hallja csak Felséged: „Nem kell ezen számadásoknak hinni, mindaz, mit kitárnak, csupa *falsum!* Hogy lehetne deficit annyi adó és már források után? Ez nem egyéb, mint ügyesen kigondolt mese – mert, mint közönségesen tudva van, minden évben annyi aranyat és ezüstöt tesznek félre, hogy a vén *Münzgebäu*ban nincs többé hely. Még eszük van így cselekedni, mert ha nem mutatnának ki annyi deficitet, és igazságosan kitárnák a számadásokat, akkor bezzeg nem emelhetnék mindig magasabbra az adót, és a sok esedezőknek is kellene adni penziót vagy legalább illő végadományt – és ha eszerint nem cselekszenek, bizonyosan mindenütt kitör a ribillió – míg most, ha egy nyomorult adófizető nem tud fizetni, és őt *exequál*ják, vagy valami esedező igenis tolakodó, és nem bírnak tőle menekülni, akkor nagy szánakozás közt mindig csak azt pengetik egyiknek, mint másiknak fülébe: *»Wir*

bedauern vom Herzen, aber Sie sehen selbst ein, da Sie gewiß die 'Blätter' lesen – daß das Staatsdeficit, etc. etc. uns verbietet, das allgemeine Beste Privat-Rücksichten aufzuopfern«, és az ekképp *consolált*ak távolrúl sem gondolkoznak pártütésről, de legfeljebb, ha létük *intolerabilis* lesz, az egyik most lefestett exemplár, *pour varier ses plaisirs,* vízbe ugrik, a másik pedig nemes büszkeségtől felhevítve saját személyére nézve Felségednek szerepét játssza és magát kötélre ítéli, és ezen szentenciát *(nicht im Wege der Gnade, aber im Wege des Rechtes)* magamagán *exequál*ja is."

Nekünk pedig az efféle eljárás nem telik többe, mint egy kacagásba – mert mindazoknak, kik csak enni tudnak, de fizetni nem, szívünk mélyéből óhajtjuk, *ut requiescant in pace*, és nekünk is adjanak *pax*-ot. Hanem, hogy bevégezzem az afféle politikusoknak mély okoskodását, valjon miért, gondolják, hogy mi annyi aranyat és ezüstöt teszünk félre, mint ők állítják? Hihetné-e Felséged: azon okból, hogy Felséged hű minisztériumával együtt, ha megszűkül a kapca, alattomosan bepakolván a sok aranyat és ezüstöt, azzal nagy bölcsen odább állhasson, és aztán a kijátszott népeknek ne legyen egyéb rágnivalója, mint a száraz, szalmaízű és nem nagyobb becsű, ebgondolta természetű *Wertpapier!*

Mások pedig azt hiszik: mi azért számolunk (de persze falsifikálva), hogy a deficitnek iszonyúságát némileg elburkoljuk, mely minden évben, mint ők ki tudják kalkulálni, négyszáz-, ötszázmillió magasságra rúg, és ez, ha tudnák az emberek, mindent sarkából döntene, míg ötven-, hatvanmillió rövidség, melyet a kormány nagy bölcsen *avouíroz* (hogy ti. ezen nyíltszívűségi komédia által eltitkolhassa az igazi roppant veszteséget) – annyi kincs és *ressource* közt, mint amilyennel az osztráki birodalom meg van áldva, elég könnyen eltűrhető. Kivált mióta oly német lángész van a pénzügyek élén, ki még a szinte lehetetlent is lehetségessé fogja tenni, mi angolnak és franciának, magától értetődik (eddigelé legalább), soha nem sikerült – de majd a némettől azt is megtanulja.

És miután, Felséges Uram, ezer meg ezer ily árnyéklatú és ellenkezőleg gondolkozó okoskodó találtatik Felségednek bölcs

jobbágyai közt, és mindazok, kik Felséged vagy inkább az én nézeteim mellett harcolnak, oly *eloquentiá*val szónokolnak a bor-, ser- és kávéházakban, vagy hol a bécsiek *restauratiót* tartanak, és nézeteiket oly merészséggel adják ki, mert persze senki nem mer valami ellenvéleményt kitárni – hogy Felséged, semmi higgadt közpónió veszélyének kitéve nem lévén, igen ióI mulatná magát, ha annak csak részét is hallhatná, mi mindent el nem fecsegnek, kivált derék *Hans-Jörgl*-féle bécsijei, ha hosszú lesz a nap, miképp meg lehet győződve Felséged, hogy tán egy egész parlamentáris *sessio* alatt, mindabban, mi a két angol házban, a felsőben és alsóban elszónokoltatik, tán nincs annyi valóságos bölcsesség, mint van igazi *urwüchsig*-féle humor és kivált *Untertranstreue* néha-néha egy-egy *Stammgast*nak zseniális szájában, kivált ha az ilyféle Cicero egy kissé meg van szúrva az ideitől és pitihangos, mert hiába, *vinum delectat cor hominis* – és aztán, mert gyakran legtanácsosb veszélyes gondolatokat palackba fojtani, mert onnan legalább egykönnyen ki nem párologhatnak azok a titkos polícia számára.

Efféle alkalomkor, nagy szónoklati tehetséggel a természettől megáldva, ily *praelectiót* tartott minap bizonyos *gamin Stammgast* orátor, ki oly fidelitással, mint amilyennel Felséged szent személyéhez van csatolva, negyvenhat év óta járja csapszékét és valamint Apellés (vagy Titus) mondhatta, *nulla dies sine linea*, és valamint Titus sem mondhatta, *diem nunquam perdidi* – ő, ezen utolsónál szerencsésebb, jó lelkiismerettel állíthatja, hogy eső, hó, mennydörgés, hideg, meleg, szélvész, szitkozódó feleség, beteg kisded etc. etc. dacára, de még a bécsi francia és Windisch-Grätz-féle ostrom alkalmával sem mulasztotta el polgári vagy *stammgast*i kötelességét leróni; egy ily talpraesett *residenzler* polgár, ki némieket fülheggyel Albionrúl is hallott, ily szónoklattal vigasztalá meg *Stummgast* bajtársit, nemkülönben a csapszéknek egyéb *„sehr gewählte"* vendégeit (és ezen esetet persze a bécsi hírlapoknak legtöbbjei sietve felvették hasábjaikba):

„A régi időkre ne tekintsünk vissza, mert hiszen evégett meg kellene fordulnunk – minthogy az embernek szeme elöl van – és ekképp vessük vizsga figyelmünket inkább a jelenre és jövőre:

és mit tapasztalunk? Ó, öröm, ó, büszkeségi sarkalat! Azt, hogy mióta lovagi apostolunk legyőzte vagy inkább »felhúzta« a *revolutionarius* hidrának számtalan fejeit, és helybenhagyható *constitutió*val megáldotta már-már egybeforrasztott népeit, azóta minden emberi teremtés, legyen kínai, hottentotta vagy pláne botokud, azon pillanatban, mikor Neu-Östreich határába lép, kéjérzettel azt mondhatja, »szabad vagyok« (ha ti. tüstént be nem csípnék), mert »Neu-Östreichban« nem önkény uralkodik, de törvény – melyet azonban *(aber das macht nichts)* ma éppen annyi könnyűséggel megváltoztathat az, ki azt legnagyobb könnyűséggel és könnyelműséggel csinálta tegnap."

És persze nem volt a *„hoch"*-nak vége, és az egész auditórium büszke érzéssel ment aludni, minek kéjét erősen anticipálta, mert mindegyiket egy kis majom* kísérte, és kivált mert vajmi szélvészesen felébredt volt benne a nemzeti *Selbstbewußtsein"*.

Más alkalommal, midőn ezen most említett bölcsnek politikai vénája ismét megeredne, és a német fajnak fényét azáltal törekednék kitüntegetni, hogy az alá a szláv fajt fektetné mint sötétebb *foglió*t, ily párvonalt húz e két népség közt: A szláv tévelygő, nyugtalan, háborgó, változékony, állhatatlan, háza igen ronda, a családi életnek örömeit nem ismeri etc. (noha családi tekintetben néha több mint ezerkétszáz percenttel van megáldva, mi atyát és anyát tekintve tizenkét darab ivadék által teljesítve van, és ily különös isteni áldáson nem örülni, azt gondolja az ember, szinte lehetetlen). A német ellenben stabilis (és igaz,

* A németek nagyon szeretik nemcsak a sert, de a jó bort is, és ha aránylag nincs is annyi részeg köztük, mint a derék angolok sorában, meg kell vallani, hogy a német faj az angol után tán a legiszákosabb teremtése a földnek, és azért nincs is nyelv, mely annyi szavakkal bővelkedne, az ittasságot és az ittasságnak grádusait kitenni, mint a germán, például: *Er hat einen Affen, er hat einen Hieb, er hat genug, er ist betrunken, er ist besoffen, er ist rauschig, er ist benebelt, er hat einen Haarbeutel, er hat einen Spitz, er hat einen Rausch wie ein Haus, der hat stark aufgeladen, der hat eine Dusel, die sein schön angetrunken etc. etc.*

ha valahol befészkeli magát, olyan, mint csimaz), nyugalmas, munkás, állhatatos – és mi házát és családját illeti, ezek képezik mennyországát, miképp büszke érzéssel fel is kialthatja magát (és ezt néha teszi is, ha ti. a kelleténél egy kissé többet ivott): *„Mein Haus ist meine Burg"*. Mi ezen angol mondából van szabadon átfordítva *My house is a castle*, mit *Stammgast* politikusunk valahol felszedett, és mi kimondhatlanul szépen hangzik, csak az kár, hogy az originál monda az angolra nézve „való", a *traductio* pedig a derék germán tekintetében nem egyéb, mint hazugság – mert ha a derék teutont legalább Osztrákia határai közt meg nem vizitálják minden huszonnégy órában tizenkétszer; ha mindenét ki nem dobják házának ablakán, miképp semmi rejtve ne maradhasson; ha őt fülénél fogva ki nem vezetik „burgjából" és valami *Burgverließ*be nem buktatják, mindez nem egyéb, mint *grácia;* és ha ilyest nem cselekszenek az illetők, csak azért nem cselekszik, mert így tenni nem akarnak – mert ha ilyest művelni akarnának, akkor a sógor bölcsebben tenne, ha *„mein Haus ist eine Burg"* nevetséges fitogtatás helyett inkább odébbállna, és a szláv tempót utánozván legalább egy ideig kóborogna, míg *„Burg*ja" fölött elvonul a vész!

De persze ily kis disztinkciót tenni legtöbb német nem tud, vagy legalább eddig nemigen tudott – mert elmebeli tehetségei közt, melyek nagy vonásokban tán képzeletre, emlékezetre és judíciumra oszthatók, minden kétségen kívül a német fajban a képzeleti tehetség áll *primo loco*, éspedig elannyira, hogy ezen *eminencia*, ha nem is az emlékezeti tulajdonon (mert a német mindig erősen tanul és egyhuzamban repetál), de legalább a judíciumon néha-néha egy kis csorbát üt. Így például a német szántovető a házát könnyen valami *sanctimonium*nak képzeli, ha azt *par hasard* nem bolygatják, és nemigen fárasztja eszét annak kitanulásával, ezen nyugalmat jognak vagy *grácia*nak köszönheti-e. A tudós germán pedig sohasem tudott menekülni illúziókból, és most, miután némileg nemzeti vérszemet kapott, oly ámításokban ringatja magát, miképp némi céloknak elérésére mái időkben éppen oly visszás utakon jár, mint ha valaki legközelebbi úton Sztambulba utazni akarván, Párizs felé pat-

kolna és *bona fide* azon hiedelemben álmodoznék, hogy legott meglátja Sophia mecsetjét.

Mi most a felébredt németségnek fő célja, kérdem. Nem egyéb, mint minden nemzetek fölibe emelkedni és más népfajtákat germanizálni. És ezen tendencia ellen nem lehet méltányos kifogás, sőt ily vágyat csak dicsérni kell; mert vajmi dicső más nemzetekkel diadalilag pályázni és lelki *supremácia* által azokat elolvasztani. – Igen, de valjon miképp akarják e gyönyörű célt a derék teutonok elérni? – Bizonyosan oly tempó szerint, mint amilyennel az intelligens rák halad, nehogy fejét betörje. Németesítni akarnak, és minden tőlök kitelhetőt elkövetnek a németséget gyűlöletessé tenni – mely vágy még azáltal nyeri különösen pikant voltát, hogy illúziókkal teli nem is sejtik, mily kimondhatlanul sértik mindazokat, kiket megnyerni akarnak. És valóban tökéletesen úgy cselekszenek, mint azon elázott sziámi elefánt, mely – mint a mese tartja – a királyi vendégek mulatságára szolgálni akarván, és meggyőződve, hogy ő igen tetszeni fog, német keringőt kezdett táncolni, és tudta nélkül anynyiakat eldöntött, megsértett, eltiport, míg egyszerre csak azon vette észre magát (mert minden oldalról hullott rá a vessző, bot, dorong stb.), hogy senkinek nem kell, senki nem szenvedheti.

Ha Felséged megengedi, bátor leszek egy kis eseményt felhozni, melyben én is szenvedtem, és mely Felségeddel tökéletesen meg fogja ismertetni a germán típust.

Számos évekkel ezelőtt bizonyos követ Olaszhonnak egyik kikötőjében hajóra ült, új rendeltetési helyére vitorlázandó. – Én mint *simplex* utas elkísértem őt. A hadihajónak, mely őt átviendő vala, kapitánya csiklandós becsületű, előbb franciáknál szolgált olasz ember volt, ki azonban tisztjének tartotta a rábízott excellenciának kénye-kedve tekintetében minden tőle kitelhetőt elkövetni. Ehhez képest kellő illendőséggel tudakolá a követtől, miképp fogna a hajón élni, ki fogna neki főzni stb., miután hozzá illő províziók a gályán nem léteznek, a konyha igen kicsi, az idő néha zivataros; földhez szokott szakács tengeren nem tudja magát könnyen feltalálni, sőt néha csak fenntartani is: a hajón van szakács, nem nagy mester ugyan, de tűrhető – és aztán tengeren, iránylag rövid *trajectus*ban, nem *praeten-*

*dál*hatni sokat, a bölcs kevéssel beéri és a meglehetőssel is kielégíttetni hagyja magát, úgyhogy ha a követ gróf minderről még nem gondolkozott és még nem gondoskodott – ő fogná, *tant bien que mal,* az e tekintetbeni bevásárlásokat és rendeléseket megtenni etc. Így nyilatkozott a kapitány. És a követ, *„durch und durch ein echter Deutscher",* ki persze semmiről nem gondoskodott, legnagyobb köszönettel, sőt igazi nyájassággal fogadta a derék kommandánsnak szíves ajánlatát, ki legott maga személyesen vásárlotta be az excellenciának számára felhasználandó rizst, makarónit, citromot, szardellát stb. stb. De ezen jószívűségét nemsokára úgy megbánta (nem a követ, de a kapitány), hogy mindig méreg tört ki rajta, ha visszaemlékezett azon bevásárló szakács- vagy *hausknecht-promenád*ra, melyet ő a követ kedvéért és szolgálatjára tett. Éspedig azért bánta meg, mert a német diplomata, ki főtől talpig becsületes és egyébként elég eszes ember is volt, meg nem szűnőleg kacagott és csúfolódott az olasz (és meg kell vallani, püspöki táblára éppen nem illő) konyhaproduktumok fölött, legkisebbé sem sejtvén, hogy ez a kommandánst sérteni fogná, mert ha ilyest csak távolról is gondolhat, bizonyosan nem teszi. Míg a kapitány, ki a kegyelmes úrnak meg nem szűnő viccelkedéseit megemészteni sehogy sem birta, minden lovagisága mellett mindig azt állítván, *Io non sono locandiere,* kész lett volna a kegyelmes urat *toties quoties* derekasan legorombázni – midőn velem egészen összebarátkozott, mert én, noha nem dicsértem az ő konyhájának *délicatesse*-eit, igen elismertem, hogy azok egészségesek; és meglehetősen okos ember nem valami szűk hajón keresi Lucullusnak étjegyzékét. Éspedig az érintett követ erősen germanizáló german volt, de ez esetben legalább elhibázta célját, mert a hat hétig mindennap *regulariter* kigúnyolt és megkínzott kapitány, a bölcs diplomata *pfiffig* fogásai után, oly averzióba vette vele együtt az egész teuton fajt, hogy ő, tudom, fület se konyít, ha ezen *speciest „mit Putz und Stingel"* el is nyeli a tenger.

És legtöbb német, nemzeteket egybeolvasztó viszketegében, mintha ezen most érintett germanizáló apostolt vette volna mintául – szorosan úgy cselekszik, ha valami népfajt vesz páco-

lásba, mint cselekedett a császári követ az érintett hadihajó kommandánsnak személyére nézve.

A francia faj, mint tudva van, sok tarka népséget elolvasztott magába. Az angol hasonlólag. De, legalább tudtomra, egy eset sincs, hogy a francia vagy angol, bár kormányilag, bár privát úton azt mondta volna parancsolólag: Neked vagy Néktek franciáknak, angoloknak kell lennietök. A franciának és angolnak mindig elég *tactus*a volt ily provokációk által maguk ellen az illetőket fel nem ingerelni. Ebbeli tapintata a németnek egy mákszemnyije nincs – és kivált most nincs, miután, mondom, némileg nemzeti vérszemet kapott.

Minap a karszti patkós megnyitásával sok variációkban ezen témát pengették a német publicisták: *„Triest muß jetzt eine deutsche Stadt werden!"* Melyféle *„Muß sein"* elég arra, hogy ezentúl sokkal olaszabb legyen Tergestum, mint volt azelőtt valaha.

A nemzeteknek rugékonyságát a németek soha nem veszik *computus*ba – honnét aztán ők maguk fejtik ki azon ellenszenvet, mellyel minden nemzetek viseltetnek irántuk. A németet mint egyént általján véve senki nem gyűlöli, sőt nagy részét még erősen kedveli is, mert számtalan szeretetreméltó személyiség van köztük – de mint nemzetet, és kivált mint más nemzeteken uralkodni akaró nemzetet, senki nem szenvedheti, senki nem tűrheti.

Nem egy testületről azt szokták mondani: „A kollégiumnak egyes személyei nagyon bölcsek, de a kollégium *in corpore* erősen ostoba." Ez valóban igen sokszori eset és könnyen magyarázható, mert az egyes ember mint egyes nem áll véleményi *despotia* alatt, midőn testületbe szorítva vajmi gyakran nem szabadulhat meg a többségnek zsarnoksága alúl – és eszerint igen sokszor nézete és akarata ellen a birkákkal bégni, mint viszont néha a farkasokkal tutulni kénytelen – ha ti. ezek vannak majoritásban, divatban, napirenden etc.

A németeknek éppen ez az esete. Egyenként gyönyörű teremtések, *in corpore* gyűlöletre méltók. De itt még más tekintetek is számbaveendők. A németek tökéletesen érzik – éspedig egészen méltán –, mily intelligenciai *pondus* rejlik az általjános

németségben, és számuk mily roppant – de mindamellett szinte azt is érzik (pedig nagyon fájdalmasan, mi igen elérthető), mily felette könnyűk a nemzeti skála mérlegében – úgyhogy e tekintetben az angol, francia, muszka, spanyol, de szinte még a török is magasan áll fölöttük, minélfogva, *poussé d'une noble ardeur*, ők mindenáron nemzetté akarnak alakulni.

És ez oka, mert valósággal „német nemzet nem létez", hogy a mostani német pángermán kolomposok – Poroszország és az ismert és úgyszólván megcsontosodott porciókra elosztott Germánia mellett – Neu-Östreichot akarják tulajdonképpi német nemzetté pácolni, sütni, főzni. – S ez a németek részéről igen elérthető, megbocsátható, sőt némileg még dicséretre is méltó. Mert valamint az olasznak igen fájdalmas lehet annyi darabokra elszakítva nem egyesülhetni, holott ez nem volna nehéz, ha más nemzetek erővel nem hátráltatnák ezen köztendenciát – így a németnek bizonyosan még kínosabb, ha magát az angollal vagy franciával egybehasonlítja, a németséget annyira elaprítva nézni – és mindemellett tisztán érezni, hogy egyesült nagy német nemzet-létet még maga sem tud csak képzelni is, noha képzeleti tehetségben – mint fentebb érintém, és ezt alkalmasint senki kétségbe nem veszi – a világnak egy népe sem szuperálja a derék Hermann-nak kék szemű és szőke hajú ivadékit!

Ez érzet által, mely most (miután Felséged Magyarországot előlegesen mint mészárszéki húst elaprítani méltóztatott, miszerint könnyebben lehessen belőle főzni német levest) természet szerint legnagyobb grádusra *potenciroz*tatik, ezen érzet által, mondom, a német oly magasra felcsigázta magamagát, képzeletét és *praetensió*it, hogy most minden nemzetek átellenében provokáló attitűdbe tette ujjat húzni akaró személyét.

És ezt nem vehetni rossz néven, sőt ily hős érzelmet dicsérni kell, ha ti. a kihívó aztán elégséges *pondus*t is adhat szavának. Mert persze, ha aztán a nagy frázisokat, *en cas-que*, nem teszi *respectabilis*sé valami „bunkó", akkor az efféle *bravád*ok akaratlanul is a bécsi *Schantzli*ra emlékeztetnek, hol néha nincs hiába *„von Kraftausdrücken"*.

Báró Bruck – nem tudhatni, Felséged parancsa következtében-e vagy tán tudta nélkül és *propria industria* – mint ezt a lip-

csei csillagár közli, nyilvános óvást tett híres trieszti *toast*ja által lord Palmerston nyilatkozata ellen a Szuezi-szorosnak átszúrása tekintetében; mi nem egyéb, mint e kérdés körüli ujjhúzás báró Bruck és lord Palmerston vagy tulajdonképp Osztrákia és Anglia közt.

És mindez tökéletes rendin van, ha ti. Bruck legyőzi Palmerstont és Felséged legyőzi Viktória királynőt vagy inkább az angol nemzetet, minthogy maga a királynő Angliában nem minden, de a szabad nemzettel egyesülve óriási hatalom, midőn az osztráki császárságban persze Felséged „minden", a *soidisant* nemzet pedig „semmi". Mi azonban nem tesz semmit, minthogy Felséged nagy bölcsen ezen két latin szót választá mottójának: *viribus unitis* – és negyvenmillió osztrák *in fine finali*, kivált ha majd elkészül Felségednek flottája is, csakugyan le fogja csépelni a goromba John Bullt, garázda Palmerstonnal együtt, valamint egykor Karthago is leomlott Rómának *szupremáciája* által. Ezen horoszkópban tán egyedül csak az fog szenvedni némi kis variációt, hogy hihetőleg Felségednek zseniális minisztere vall kudarcot és esik nevetségesen seggre, és nem Palmerston, és aztán, hogy a *viribus unitis* talpraesett receptje nem Felséged mellett, de tán Felséged ellen fogja végképpi alkalmazását nyerni. Mert annyi szívtelenséget, annyi kevélységet (mely legkisebb intelligenciai *pondus* által nincs kompenzálva), mint amennyit Felséged naprúl napra nagyobb grádusban fejt ki, ilyest nem fognak tűrni sokáig bár a legbirkaibb népek is.

Ha F. X.-nek lábára hág, őt pofon vágja, ezen senki csudálkozni nem fog; mert az efféle tett igen sokszor fordul elő és legtávolabbrúl sem csuda – és eszerint az, ki ezt látja, meg lévén győződve, hogy F. X.-et meg akarta sérteni, individuális nézetéhez képest magában (vagy tán nyilván is) így okoskodik: „jólesett X.-nek, hogy kikapta magáét" vagy: „mégis illetlen és büntetést érdemel F.-nek provokáló cselekedete". Igen, de ha azt hallja: F.-nek esze ágában sem volt X.-et provokálni vagy megsérteni, sőt igen tiszteli őt, és hajlamát kívánná megnyerni, akkor az, ki ezt tanúsítja, F.-et egyenesen sült bolondnak fogja

tartani, ki nem cselekszik bölcsebben, mint madarász, ki hálói elibe ijesztő vázat állít.

Ha F. X.-et ledögönyözi, és aztán midőn ez tehetetlenül földön fekszik, őt még szidogatja, leköpi, tiporgatja – ezt senki ugyan nem fogja nemesnek, lovagiasnak, nagylelkűnek tartani, de azért ily tetten bámulni szinte nem fog, mert ilyesféle is igen sokszor adta már magát elő. Mint mondják *„Rache ist süß"* – és ezt Felségednek legjobban kell tudni –, és efölött sokkal kényelmesebb és veszélytelenebb is olyvalakit gúnyolni, bepiszkolni, lemoslékozni, ki földön fekszik, mint ha az ilyes még lábain állna. De ha az jut értésünkre, hogy F. éppen nem kívánta X.-et – efféle cirógatásai által – elszomorítni, desperációba hozni vagy ot bosszúra felhívni; de éppen ellenkezőleg F. ezt mindig csak azért tette, hogy X.-et magához édesgesse, unalmait kis bohózatai által elfelejtesse, őt megkacagtassa, szóval hajlamát, barátságát, szívét megnyerje, akkor persze az így cselekvőt medvének vagy csimpánznak fogjuk tartani, melyek teli legjobb akarattal, midőn igen udvariasak akarnak lenni, csupa szeretetből néha rútul megharapják kedvezésük objektumait, sőt néha csontjaikat is törik.

És most bátor vagyok kérdezni, van-e egyetlenegy német is, ki *serio* az angol nemzetet úgyszólván párviadalra kihívni akarná, és van-e egyetlenegy német is, ki a lesújtott, halálra sebzett magyar nemzetre szántszándékkal gúnytajtékot pökni akarna?

És minden német azt fogja mondani: ily otrombaság, ily gyalázatos cselekedet nem is juthat eszébe *„einem rechten Deutschen"*, és Anglia átellenében nincs más célja a németnek, *als sich dort würdige Geltung zu verschaffen* – a magyarok tekintetében pedig, *sich bei diesem braven Volk beliebt zu machen und sie auch und nach zu germanisieren.*

Ez a németek szándéka – mely felette méltányos, *bravo, bravissimo!* Ámde csak az a furcsa, hogy valamint az angolok, úgy a magyarok átellenében a német betű szerint úgy cselekszik, mint a felhozott F. uraság viseltetik X.-hez. Honnét aztán a németeket *in corpore* Angliában részint lekacagják, részint megvetik, Magyarországban pedig nem szenvedhetik, és ők sem az

egyik, sem a másik országban, de egyetlenegy *proselitát* nem csinálnak, sőt még azokat is maguk ellen felbőszítik, kik iránt ük azelőtt némi szimpátiával viseltettek.

[55. A NÉMET SAJTÓ]

[BACH:] Minap bölcs és erősen germanizáló Zank, Anderssen, a híres sakkista dicséretére, közlött egy nevezetes *paeant*, mely kulcsul szolgálhat a németeknek magukat megkedveltető vajmi finom tapintatárúl.

Anderssen, mint tudva van, az 1855-iki európai sakkversenyben legyőzte minden versenytársait. Az egyetemes németség úgy megörült ezen triumphuson, hogy a házasulandó Purcenag kéjérzetét tökéletesen osztá, sőt szuperálta, ki, mint tudva van, szerető és szeretett szüleinek e szavakkal közlötte boldog vőlegényi érzelmeit: *„j'ai pleuré de tendresse et trépigné de joie"*. – És ezt senki legtávolabbrúl sem vette rossz néven – mert legkisebb diadal is, melyet nemzet nemzet fölött kivív, méltó tárgya a közörömnek, és azon egyén, ki *„haec otia fecit"*, tökéletesen megérdemli a köztapsot, mely soha nem sérthet, bármily *exorbitans* is; mert valjon ki mer határt szabni nemzeti lelkesedésnek? E tekintetben, valljuk meg, az igen sok nem oly nagy bűn, mint az igenis kevés, és nemzeti hiúság könnyen megbocsátható, míg a személyes hiúság vajmi szennyes tulajdon. A panegiristák (vérükben egy kis liberális-, demokrata és szociálisféle mixtúrát is hordván) Anderssent sakkfővezérré, királylyá, sőt császárrá emelték, a világnak ezáltal tudtára adván, *daß auch ein Bürgerlicher durch Wissen ein König und mehr als ein König sein kann* – és kivált sakkjátékban, hol minden szabó is erősen szorongathatja a királyt, sőt még meg is mattozhatja, midőn a fából készült király csak úgy véthet a szabónak, ha azt ennek fejéhez csapja sakk-antagonistája. És ezt is mindenki igen természetesnek tartotta. Csakhogy a német bizonyos *Künstler*eket is királyi címmel illet, kik felette hasznos, de nem annyira jószagú dologban járnak el, éspedig mindig éjjel. Ehhez képest a királyi cím olyanra kenve, ki nem született és jog szerinti király, meg kell vallani, igen kérdéses kompliment.

Ámde ily szorosan senki nem vette a német képzeleti tehetségnek kiforrásait.

Anderssen ezen évben megint Angliába utaz vagy inkább utazott, spedig Manchesterbe, hová meghívták őt s hová ő, szegénylegény lévén, *subscriptio* útján, melyet német „sakkbarátok" indítottak számára, alkalmasint már el is jutott, és mi több, hihetőleg ez órában, mikor e sorok íratnak, Caesarral azt mondhatja, *„veni, vidi, vici"*.

És ím, ezen eset adott alkalmat azon *feuilleton*i cikkre, melyet Zang sajtójának 179. számában 1857. ezen cím alatt közöl: *Das Schachtournier in Manchester*.

Anderssen minden hihetőség szerint győzni fog. Ámde *en dernière analyse* van-e ilyféle diadalnak valóságos erkölcsi és anyagi *pondus*a? Nézzük egy kissé közelebbről, mert ezen vizsga némi más kérdésekre nézve is némi haszonnal járhat.

Most a németek nagy számban igazi szenvedelemmel sakkoznak; úgyhogy előre mondhatni, sehol nem lesz kevés idő alatt több kitűnő sakkista, mint az egyetemes németségben, sőt tán ezen órában sincs más nemzetek közt már annyi jeles Philidor, mint a germán fajban. Ezen azonban nem kell csudálkozni.

Én felette sokszor meg voltam lepetve, és sokáig nem tudtam kitalálni okát, hogy gyalogezredben a közlegénység közt valjon miért rejlik rendszerint sokkal több mesteremberi intelligencia, mint lovasezredben; míg egyszerre világos lett előttem, és én szégyenlettem, miképp ez előbb nem jutott eszembe, hogy ennek oka nem más, mint azon faktum, mihez képest lovasezred általján véve ezer főből, a gyalog pedig néha több mint négyezerből áll, és ekképp minden hihetőség szerint a gyalogezredben nagyobb súlyúnak kell lenni a mesteremberi intelligenciának, feltéve, mi magától értetődik, ha az egyik, mint más hatezred egyféle emberi *species*ből van komponálva; mert ha például a fikák botokúdok, a lovasok ellenben szászok, akkor bizonyosan nem a kvantitás, de a kvalitás felé fog biccenni a mérleg nyelve.

Német körülbelül hatvanmillió van, angol ellenben még csak húszmillió sincs – és ekképp ha ezen nyolcvanmillió emberi teremtésnek nagy része sakkra adja fejét, akkor hármat lehet fo-

gadni egy ellen, hogy sakkütközetben a germán lesz a triumfátor; mert sakkjátékra nézve az értelmi súly angolban, németben egyenlő, sőt ezen utolsó emberi *species*ben tán nagyobb, éspedig minthogy sakkjátéki eminenciára, *caeteris paribus*, bizonyos pedantéria, sok gyakorlat és kivált azon tulajdon nélkül nem juthatni, melyet mi, németek ekként teszünk ki: „*büffeln*". Már mi a pedantizmust és a „bivalozást" illeti, e tekintetben, el kell ismerni, a germán faj erősen szuperálja az angolt, és a gyakorlatra nézve nincs kétség, miszerint ezen kérdés körül is szerencsésebb állásban van a német, mint a brit. Mert hiszen míg az angol kénytelen magamagát kormányozni, miután a *self-government* nála realitás és nem komédia, mi természet szerint igen sok időt rabol, addig a boldog teuton, ki nem kormányoz, de kormányoztatik, untig diszponálhat idejével, melyet sakkjátékra fordíthat; honnét aztán a nemzeti állásnak különbségéhez képest sok németnél a sakkjáték „*Hauptsache*", minthogy komolyabb dolga nincs – midőn legtöbb angolnál ezen gyönyörű háborúi játék (de mindig csak „játék") nem több, mint „*Nebensache*".

Úgyhogy mindezen körülményekhez képest a higgadt fogadási törvények szerint nemcsak hármat, de négyet, sőt még ötöt is tehetni egy ellen, hogy sakkban a német meggyőzi az angolt, mert a hihetőségek ily arányban mutatkoznak.

Mihez képest nem azon kell bámulni, ha a német e tekintetben maga alá keríti az angolt, de az volna *surprenant*, ha az angol hágna a németre; valamint, teszem, lóversenyben senki nem csodálkozik, ha a favorit az első, de akkor van meglepetve a publikum, mikor oly tátos győz, mely ellen fogadásban minden probabilitások szerint négyet, sőt ötöt is tehetni egyre.

És aztán higgadtan megfontolva, *en dernière analyse*, ugyan mily *pondus*a, mily haszna van az ilyféle diadalnak? Anyagi legkisebb sincs, ha ti. nem pénzért sakkoznak az illetők, mert ez esetben, igaz, nem jár a *triumphus* haszon nélkül; mint például 1847-ben, mikor a pesti sakk*trifolium:* Szén, Grimm, Löwenthal zsebibe tette a francia ötezer frankot. – Erkölcsi, becsületi nyeresége az ilyféle diadalnak pedig egyedül a képzeletben fe-

neklik; mert a sakkvirtuozitás semmi más virtuozitást nem reprezentál, de szorosan egyedül a sakkjátékra van szorítva.

Azt mondják, a sakkjátékos – vagy mint a németek nevezik: a sakkbarát, *der Schachfreund* (miért? azt nem tudhatni, *Schachfeind* tán helyesebb kitétel volna) – némileg tábornok, minthogy e játék nem egyéb, mint háború, és igaz, nagyon hasonlít ahhoz. Csakhogy ezen egybenhasonlítás által könnyen konfúzus lehet az ember, ha számtalan eset közt *par hasard* az is eszébe jut, hogy például I. Napóleon tán egész Franciaországban legrosszabb sakkista volt, Mack pedig tán legjobb az osztráki közbirodalomban – és mégis nem Napóleon, de a most érintett Makk (vagy tán inkább Gubics) fizette meg az *Ulmer Gerstli* árát. – Ezer példa mutatja, hogy igen *mediocris* eszű emberek néha kitűnő sakkisták, míg nem egy lángész, bár annyira töri is eszét, legkisebb kombinációt sem fejt ki a hatvannégy részre szegletezett táblán.

Mihez képest azért, mert Anderssen alkalmasint a mostan élő legjobb sakkista, még éppen nem következik, hogy ő *en casque* a porosz katonák élén is nagy diadalokat fogna ünnepelni, vagy az egész porosz nemzet közt ő volna legtündöklőbben kvalifikálva *premier*-miniszternek.

Sőt még azt is kérdezhetni: lehet-e igen kitűnő sakkistát igazi haszonnal valami másra fordítni? Mert valamint mindenben, úgy sakkjátékban is meg nem szűnő gyakorlat szükséges, hogy az illető lefelé ne gördüljön, de kivívott fényében fenntartsa magát. Minden pillanatban új sakkprobléma merül fel és közöltetik a publikummal, melyet a sakkjátszó úgyszólván *par profession* nem hagyhat feloldatlan, mely műtételre órák, napok, néha hetek kívántatnak – és miután a gyarló ember jobbra és balra egyszerre nem fordulhat, és szintígy egyszerre súlyos sakkproblémákat feloldani és például iskolában kis gyermekeknek jó sikerrel prelegálni nem képes, okvetlen az nyilvánul, hogy a kitűnő sakkista, ha ti. más dolgai is vannak, ezekben tán hanyagabban és hiányosabban fog eljárni, mint ha nem is tudná, mi a fa, futó, ló, fika stb.

Bizonyos magyar nagyságnak különös jó sakkista tiszttartója volt. A rábízott gazdaság nyomorultan forgott – a jövedelem

naprúl napra csökkent –, mert a derék ökonóm egész napon át mindig sakkozott vagy sakkproblémákat fejtegetett, éjjel pedig mindig sakkrúl álmodott, és így persze nem maradt ideje igazi haszonnal pénzszerzési kombinációkat tenni, a munkások után nézni etc. De a nagyságos úr, kit ő szolgált, e kis mellékes körülmény végett rá éppen nem neheztelt, mert hiszen derék tisztartója az egész környéknek minden sakkozóit, sőt még azon zsidókat is, kik rendesen megvásárlották a mindig szaporodó dögbőröket, rendre lecsépelte és megmattozta, mely esemény oly örömére szolgált a kényes becsületű földesúrnak, hogy szemlátomást hízott, mikor azt hallá, az ő tiszttartója a legerősebb sakkista, és kutyába sem vette birtokának kutya állapotát.

Így meglehet, hogy Breslau lakosai is azon öntudat és világi becsület által erősen *consolál*va lesznek – ha gyermekeik *par hasard* semmit vagy igen keveset tanulnak is Anderssen úrtúl –, hogy ő az egész emberiségnek legyőzhetlen sakk*champion*ja.

Nem lehetetlen ugyan, miszerint Anderssen úr oly különös tünemény, ki anélkül, hogy sokat kombinálna, mégis le bírja sakkozni Staunton angolt, ha ez bár egész nap és egész éjjelen át bivalodzik is a kockás táblán – de ez nem hihető. Szintígy nem fekszik a lehetőségek körén künn, hogy Anderssen minden tekintetben éppoly kitűnő pedagóg, mint eminens sakk-király, de ez sem valószínű. Mert az igazi és nemcsak vér szerinti pedagóg, kivált kisebb emberi teremtések körül, olyannyira és oly folytonosan van elfoglalva, miképp szinte semmi másra nem marad kellő ideje. Mert az idővel lehet ugyan gazdálkodni, de azt hosszabbra sehogy sem nyújthatni!

Azt mondják, Anderssen talpraesett, becsületes és szerény egyéniség, és azért bánnám, ha e sorok őt sértegetnék. De valjon ki mindennek oka? Nem más, mint tapintat nélküli panegiristái, kik őt szinte a napig felcsigázták – miből újra és újra az világlik ki, *qu'il n'y a pas de plus grand malheur que d'avoir un sot ami*, és annál inkább *d'avoir des peuplades toutes entieres pour des amis de ce genre*.

A sakkszupremácia, mint érintettem, és mint ezt tán mindenki elismeri, semmi más szupremáciának nem jele. És azért, ha valami nemzet büszkélkedhetik is azzal, hogy az ő kebléből

merült fel a világnak legelső sakkistája, józanul devalválva való képzeleteket, hiú *praetensió*kat etc., ezen büszkeség nem oly legális és nem áll oly valóságos sarkalaton, mint ha valaki tökéletes joggal azt állíthatná: az én nemzetemnek egyik tagja a világnak legügyesebb fogpiszkáló-fabrikánsa vagy az egész emberiségnek legeminensebb tyúkszemoperátora! Minthogy ezen professzióknak van igazi és nem képzelt haszna.

Azon nagy lárma tehát, azon betű szerinti bálványozás, melylyel a képzeletdús németek Anderssent, de Lasát, a két viccet, Harrwitzet és Horwitzet etc. felhőkbe emelik, igen nevetséges – de, mint érintők, igen természetes és megbocsátható. Mert a nemzeti versenyzés mezején a legkisebb diadal is olyannyira édes, de egyszersmind annyira részegítő, miképp könnyen okozhat bizonyos szédelgést, nagyobb elposszantást.

És mindeddig tökéletes rendin van a dolog. De a német ezzel meg nem elégszik, hanem *pour faire le contrast plus grand*, legyalázza az angol sakkjátékosokat – valamint egyszer tisztelt barátom, ifjabb Szabó Pál is azáltal gondolta a fiumei amerikás gabnamalmot leghathatósban feldicsérni, ha a pesti hengermalmot lepiszkolja, legyalázza; holott Magyarország tág terén tán két jó malom is megállhatna békében, ellenséges rivalitás nélkül.

Tudom, legtöbb német, ki ezen állításomat hallja, nem fogja elismerni, hogy ő az angol sakkistákat le akarná mocskolni, habár az érintett Zang-artikulust *toties quoties* át is olvassa. És éppen ez a kuriózum, hogy mint vak elefánt, nem is sejdíti, ha valakit sért.

Ezen artikulusban Anderssen mint *„deutscher Schulmeister"* mutattatik be a világnak, holott ő tulajdonképp, mennyire :n tudom, nem *Schulmeister*, de *Lehrer* – ámde azért állíttatik annak, *„um einen Knalleffect zu produciren"*. Mert valjon mit művel ezen egyszerű szerény *Schulmeister?* Nemcsak az egyszerű angol sakkistákat csépli rendre le, de még az angolok sakk-Istenét, Stauntont is legyőzi (nem tudom, ki nevezte őt Istenné), éspedig *mit einer riesigen Überlegenheit*. És ezután mi történik? Staunton persze, mint a németek ezer árnyéklatban hirdetik, pattog, szitkozódik, mint kofa, az egész angol nemzet

majd meggebed mérgében – míg a szerény germán oly *modestiá*val ül a magas paripán, melyre őt „vezéri talentuma" emelte, hogy ő úgy fénylik azon, mint tündöklött a legszebb *abnegatió*túl az ismert templárius, mikor szerencsésen legyőzte a sárkányt. Mely képet még bizonyos *parfume* is kíséri – mert midőn lefestik Anderssent és minden mozdulatit, minden képvonásit a sakkasztalnál legnagyobb *minutiá*val, ezen klasszikus sort is belekeverik dicsérő tömjénükbe: *Reichtum an Gedanken verleiht seinem Spiel wunderbare Reize, berauschendes Aroma!* Mi akaratlanul Wieland ismeretes Oberonjára emlékeztet, mely gyönyörű elmeborjúzásban *Kaka Miello* oly kitűnő szerepet visel. És ezen egész *feuilleton*i cikkben Anderssen úr az, kit legerősben kell sajnálni, mert őt derék és erősen bölcs dicsérői oly aromába állíták – melyben emberi gyarlóságainál fogva de csak huszonnégy óráig sem tarthatja fenn magát!

És aztán ily módon emelik halhatatlanságra legjobb fiaikat a jó németek, és aztán ily pfiffig metódus szerint kedveltetik meg magukat más nemzeteknél.

Ha Zank úrnak ezen *feuilleton*i mesterdarabja izoláltan állna és mint *unique de son espèce* fénylene vagy inkább pellengérkednék, akkor mindaz, Felséges Uram, mit előhoztam, legkisebbet sem nyomna – mert félig-meddig józan eszű ember azt még csak nem is álmodhatja, hogy hatvanmillió német közt ne léteznek nehány ignoráns, mosatlan szájú, rövid eszű tökfilkó. Míg emberek maradunk, minden nemzetnek vannak efféle percentjei.

Ámde a most felhozott *feuilleton* nemcsak nem áll elkülönözve, de, mondhatni, bizonyos idő óta, kivált mióta Izrael tentával kereskedik, szinte egy németül írt sort sem olvashatni, melyben ne volna valami gúny, valami szuperioritási fitogtatás, valami provokáció más nemzetek irányában! Ezt nem tagadhatja senki, kivált ha Bécsnek írott vagy inkább kipréselt elmebeli triumfusait egy kis figyelemmel olvasgatja. Nincs nemzet, melyet kivált az osztrák német tehetsége szerint be ne piszkolna!

És ha angol, amerikai, francia ellen cselekszik így, ez tán nem bölcs, de legalább nincs a lovagiságnak törvényei ellen, mert hiszen ezen három emberi *species* legalább a gyakorlati és nem-

zeti mezőn igen jól megbirkózhat a derék teutókkal, és őket erősen kapacitálhatja, hogy a hörcsög, minden impertinenciáinak dacára, elvégre mindig pórul jár.

De mit mondhatni arra, ha a német (mint például a lipcsei csillár) és kivált az osztráki német minden módon és minden alkalommal gúnyolja, piszkolja, tiporja a magyart – és még akkor is, mikor azt nem teheti, és valamit méltánylani kénytelen, ezt oly *grandezzá*val, oly professzori *praetensió*val teszi, mely még jobban sért, mint a gúnytajték és mely, meg kell vallani, felette jól illik oly nagy mélységű és minden oldalrúl kiképzett bölcsek és talpraesett nemzeti tanárok szájába, mint például Bäuerle, Zank, Gerold, Kuranda, N. N. Langer urak *et Co.*

Az emberi szenvedelmek – kivált, ha elnyomatnak, oly *explosió*ra képesek, mint puskapor, mely ha felpattan, nem választja ki a bűnösöket, de mindent, a legártatlanabbat is eltemet vagy megsemmisít.

A bosszúnak, mert mindig vak, nincs határa; és ekképp igen elérthetni, hogy azt, ki mindenünket elrabolta, becsületünkben, jó hírnevünkben gázolt, még akkor sem kíméljük, mikor leomlott előttünk vagy le van bilincselve – minthogy a bosszúnak égető szomja kirekeszt minden lovagiságot és azért ha Felségednek dinasztiája, sőt saját szent személye kínozza a magyarokat, ezt emberileg elérthetni –, mert igaz, a magyar farkasokkal több baja volt a felséges Lothring-családnak mindenkoron, mint a többi osztrák birkákkal és legfeljebb rókákkal és ebekkel. – Igen, de mit vétett a magyar a németség ellen? Ha azon volt a magyar, hogy az osztrák képzeleti kutyaszabadság helyett igazi emberhez illő szabadságban részesüljön és azt a német nem tudta elérteni, nem bírta felfogni – mit tehet erről a magyar?

Mily ürügy alatt piszkálja, mocskolja, köpögeti tehát a német a lebilincselt magyart, ki magát sem erkölcsileg, sem anyagilag védelmezni nem képes – valjon lovagi-e ezen cselekedet és kivált szeretetreméltó-e?

Tán felsőbb parancsolatra történik, vagy pedig az osztrák patriotizmus felfogása szerint (mely Osztrákiában *inverse* áll: *cus Patriotismus „ganz freiwillig"*, mi persze biztosb és jövedelmezőbb is, mint ellenkező eljárás), vagy végre azon fent

érintett okból, hogy az elbízott derék germán fiúk tökéletesen meg vannak győződve, miszerint kacérgatásuk és kirúgásuk a magyarok átellenében éppen nem sértők, de mindannyi kancarúgások, melyek csak arra szolgálnak, a magyarok kedvezését *appetitlich* szőrük és bőrük iránt növelgetni?

Hogy a meg nem szűnő piszkálás parancs után vagy *freiwillig, pour son plaisir* történik, igen hihető. Így okoskodnak a magyarok, mert hiszen, mint mondják: mi (Felséged maga vagy Felségednek kormánya) nem tehetünk egyebet, mint börtönözni, számkivetni, akasztani, ütlegezni, anyagilag minden módon csipegetni – és eszerint még más faktoroknak is kell létezni, melyek Felségednek ezen kormányrendeleteit mentegetik, szebbítik, sőt még erősen ki is dicsérik (mit persze Felséged saját maga nem tehet, mert hiszen az *Eigenlob*"-nak szaga nem vanília). És emellett a magyaroknak erkölcsi részét is meg kell törni, kivált a külföld számára, mi elvégre sikerülni is fog azon latin metódus szerint: „*Calumniare audacter, semper aliquid adhaeret*". Melynek alkalmazása abban áll: az 1848. év előtti magyar viszonyokat a nevetség színpadára állítni, a mostani viszonyokat ellenben felhőkbe emelni. Ez nem nehéz munka, mert 1848 előtt igen sokan még a magyarok létéről sem tudtak semmit, és ekképp igen könnyen rájok foghatni a legnagyobb abszurdumokat is, valamint nem nehéz valami *cadaver*-rűl vagy jól bezárt „*Sträfling*"-ről bármit is elhíresztelni, minthogy nem felelhet. A mostani viszonyokat pedig szinte igen könnyű minden módon kicifrázni, mivel most annyit hozott az idő magával, mint vasutakat, gőzflottilákat, telegráf-egybeköttetéseket stb., mik igen könnyen megkápráztatják a szájtátó sokaságot. És aztán mi is rajta vagyunk egy ünnepélyt, egy ceremóniát csatolni a másikhoz – kivált mert Felséged maga is oly leereszkedő efféle bohózatokat személyesen minduntalan provokálni. Mert hiszen Felséged, mint igazi „Überall und Nirgends", ki nem fárad népeinek megboldogítására mindig mozgásban lenni – mit Felségednek hű népei különösen nagy hódolattal vesznek, mert igen jól tudják, mily kimondhatlan fárasztó és súlyos, *welche Aufopferung*, még éjeken át is *extra train*ben jóízűn aludni és mindazon éljenordításokat hallani, melyeket Felséged számára pén-

zért vagy inkább *sub poena 25*, mert ez olcsóbb, rendelgetünk. És írókat, kik becsületesen eljárnak ebbeli tisztükben, a múltat gyalázván, a jelent dicsérvén és a jövőt mint Eldorádót kipingálván, akárhányat találunk, Felséges Uram, és nemcsak olcsón, de még ingyen is – mert sok igazi patrióták ízlése szerint Felségednek megelégedése édesb, mint bármily más taps, kivált ha ezen taps csak lármára redukáltatik, Felségednek megelégedése ellenben valami borjúzást ígér.

Egyébiránt számtalan németek, kikben nemesebb lélek lakik, és kiktől lovagi érzelmeket meg nem tagadhatni, a világért nem volnának képesek a szerencsétlen ügyefogyott magyarokat legtávolabbrúl is szántszándékkal bántani és sérteni – de mégis egyhuzamban teszik, éspedig mert nem tudják, mit tesznek, sőt még nem is sejtik.

Mikor a „Széchenyi" gőzösnek katlana Gönyő partján elpattant, többek közt két fűtő is áldozata lett ezen eseménynek. Nem vesztek tüstént el. Egyik három, a másik még tíz óráig élt, de húsuk csontig oly puhára volt főzve, hogy az, mikor a hajóból kivitték őket, betű szerint lehullott. Gondolhatni, mily kínokat szenvedtek, míg a parton levő fogadóban kiadták lelkűket. Az odavaló főtűl talpig becsületes, noha német nevű, de igazi magyar szellemű korcsmárost mikor ez eset részleteiről tudakolnák, többek közt azt is kérdezték tőle, valjon az érintett két fűtő nagy kínokat szenvedett volna-e, mire a derék gazda *ganz naiv* ekképp válaszolt: „Nem biz azok."

Számtalan ember szintígy ítél más embernek baja fölött, és valamint nem a káplár érzi a botot, de a káplánzott, szintúgy nem az fájlalkodik, ki valami bajt néz, de az, ki azt viseli.

És ha anyagi dolgokban uralkodik ily egoista ítélet, melyhez képest minden ember többet-kevesebbet oly vágyat érez magában, mint azon ismert hős, ki minden csata előtt így fohászkodott az éghez: „*Wenn nur mir nichts geschieht*" – mennyire mutatkozik ily önzés még erkölcsi érzelmek körül? Ki helyezi magát – vagy inkább: ki elég méltányos – erkölcsi bántalmak tekintetében mások helyibe állni? Tán senki!

És miután most a humor, a vicc, a *bonmot*, a szóelfacsarás van németek közt divatban és napirenden, és számtalan német

író azért oly kimondhatlan unalmas, mert meg nem szűnőleg mulatságos akar lenni, *wenn es auch garnicht gehen will,* igen természetes, hogy minden – sokszor oly nagy kínok közt született – viccnek ki kell mondatni, habár egy nyomorultnak lesújtására is célozna. Honnét aztán nem csuda, ha kivált a magyarokra süttetnek el az efféle nyilak legsűrűbben, éspedig legelsőben is, mert a magyarok nem védelmezhetik magukat, és aztán mert az emberi társaságnak sepredéke oly igen hajlandó az ügyefogyottakat lehahotázni, valamint bizonyos külföldi nagyság is (mint sokak előtt tudva van) mindig erősen kacagott, mikor cigányokat ütöttek, vertek, *weil sie gar so sonderbare Gesichter geschnitten haben.*

Engedje Felséged, számtalan példa közt – hadd hozzak elő csak egyet.

Mikor Felséged bájoló császárnéjával magyarországi útjának készült volna, egy derék német levelező ezt írja, már nem tudom, melyik bécsi újság gazdájának az Alföldről:

„Nálunk nagy mozgalom van – és ez sok tekintetben különös szerencse, mert ezáltal a magyarországi proverbiális rossz utak *tandem aliquando* meg fognak csináltatni. Hogy azelőtt nem voltak utak Magyarországban, ezen nem kell csudálkozni, ezt mindenki könnyen elértheti, ki visszaemlékezik egy híres magyarországi »*Landtagsredner*« orációjára, ki *ganz naiv* azt állítá: *Was brauchen wir Straßen; im Sommer ist überall guter Weg, und im Winter fahrt nur Jud, Handelsmann oder Narr.* Világosabb kommentár, úgy hisszük, nem szükséges a magyarországi infámis közlekedések illusztrációjára." Így írt a zseniális korrespondens.

Most kérdem, mit akar mondani vagy tulajdonképp mit mond ezen csinos, humorteljes anekdota? Főleg azt, hogy az egykori országgyűlés oly szamár kollégium volt, melynek eltörlése az igazi civilizációra nézve oly nyereség, melyhez képest minden lépten Felségednek kezét kell csókolni, mert az egész magyar alkotmányt sarkából döntötte, és most bölcsebb institúciók által akarja (éspedig ha másképp nem megy, *par force*) megboldogítni a derék magyarokat.

Nem tagadhatni: Magyarországban sok ostoba és előítéletes

egyéniség létezett mindig és létezik most is elégséges számban – és azért igen hihető, hogy ezen most érintett bölcs szentenciát valóban el is mondta, spedig nem egy *spectabilis* vagy nagyságos – de higgye el, Felséges Uram, ily *asinus*t minden bizonnyal – ha Krőzus is – meg nem választották volna soha is országgyűlési követnek.

Ilyféle baklövés, mint a tapasztalás mutatja, csak oly körülmények közt történhetik és történik is – hol a respektív tisztviselők nem választatnak, de neveztetnek; vagy ha választatnak is, nem szabadon választatnak, de felsőbb *influxus* és jóváhagyás szerint (mint most nálunk a *Bürgermeister* urak), mely viszonyok közt bizonyos miniszternek öccse vagy bizonyos miniszter ágyasának ura etc., bármily szamár noha is egyébként, könnyen felmászhat a magas paripára. Ezzel szemben minden korlát nélküli szabad választók, ha tán néha-néha egy-két főt be is törnek – *pour éprouver les bonnes têtes* – minden bizonnyal igen alkalmas, sőt mondhatni, mindig a legalkalmasb egyént fogják megválasztani – mit szintén századi vagy ezredi tapasztalás minden kétségen túlemel.

Az érintett levelező ezen kis *humoristica* által azonban – elhiheti Felséged – nem akarta a magyarokat sérteni, és azt hiszi: nem is sértette; mert, mint elbízott német, ő oly magas intelligenciai állásban véli magát a rozsdás magyarok átellenében, mint valami igen okos vén „bácsi" öccséhez mérve – kinek emlékezetébe hozza nagy nyájassággal és *mit echtem attischen Salz* egykori „*Flegeljahr*"-féle bohózatit, melyek fölött a derék fiúval együtt, ki ezt átlátja, most *en compagnie* jóízűt kacag, és erősen örül, hogy ezen sötét időkből szerencsésen kilábult és most, vasúton a világosság felé röpülve, leveti a magyar nadrágot és ehelyett német bugyogót húz, vagy más szavakkal: független magyarból német – és ha ilyes lenni nem akar, elvégre függő, sőt fölfüggesztett magyar lesz.

És ha még németországi porosz játszaná ezen *protectionalis* szerepet, ennek még volna értelme, mert mi tagadás benne, a németországitól, a porosztól igen sokat tanulhat a magyar; de valjon ki *praeceptor*kodik ily *modest* szagú *humoristicus grandezzá*val a magyarok fölött? Valami osztráki zseni à la Silber-

stein, Valdeck, Langer etc. etc., ki nem győzi hahotázni a magyart, például hogy nincs vert útja az Alföldön, Somogyban stb., hol (legalább Tisza vidékén) rendszerint igen messze fekszenek a helységek egymástól, és hol sok mérföldek távolságra nincs kő vagy útra való materiál, és mély *feuilletoni* vagy néptanári eszének dacára észre nem veszi, miképp néha télen, vagy ha egy kissé több eső esik, oly rossz az út még Bécs környékén is, például Bécsből Döblingbe, hatszáz öl távolságra – noha az egész vidék minden tekintetben különösen „*steinreich*" –, hogy vajmi gyakran alig haladhatni csak lépve is, miszerint – minden körülményeket és viszonyokat igazságosan megfontolva és egybehasonlítva – bátran betáblázhatni az alföldi rossz utakat a mostoha szerencse sorába, midőn a Bécs körülti rossz út okvetlen a szamárság rubrikájába való.

Ha a magyar előbbi boldog állásában volna, akkor, tudom, ezen dévaj ráfogást éppen nem venné rossz néven, mert nem ráfogásokkal, de igazi bohózatok elmondásával riportírozhatna a csintalan csipkedők ellen vajmi diadalosan.

És e tekintetben hadd hozzak Felséged mulatságára némi részleteket bizonyos beszédből fel, melyet vagy húsz évvel ezelőtt gr. D. S. egykori kényes huszárkapitány nagy hahota közt elmondott valami népesebb vármegyei gyűlésben. Miből látni fogja Felséged, miképp állottak akkor a magyar és osztráki dolgok néhányai.

„A tekintetes urak – így szólt a karok- s rendekhez az érintett kapitány gróf – igen elbízott jelleműek; más nemzetek institúcióit könnyen lenézik, lekacagják, különösen a derék osztrák sógor politikai viszonyait. Az urak meg vannak győződve, »*extra Hungariam non est vita*« etc. – és kivált az osztrákot még meg is szánják, mert vármegyékről nem is szólva, még csak országgyűlése sincs. Ez azonban alacsony *calumnia* – mert az osztráknak szinte van diétája Bécsben, éspedig sokkal célirányosabb, mint a mienk; mert míg mi néha hónapokig ülünk, perlekedünk, izzadunk, dolgozunk és rendszerint nem sokat, sőt néha semmit sem végzünk, ezalatt az osztrák a ceremóniát, tanácskozást, konklúziót etc. rendesen egy ülésben elvégzi, és ezáltal is mutatja, mennyire tud az idővel spórolni, miszerint aztán köny-

nyen is fizethet, minthogy, mint az angol mondja, *»time is money«*. – Noha olyannyira privát és *secret* mulatság az efféle *Landtag*, miképp jótállok, még egér is ki van rekesztve a tanácsteremből, azért mégis módom volt (mint felvigyázó *trabant*, kiknek egyike néhány aranyfickóért átengedte kabátját és posztját) egy ily országgyűlésnek kezdetét, folyamatát és végét tanúsítni, éspedig *stante pede*, anélkül hogy az egész diéta folyama alatt ettem, ittam, leültem vagy csak egyszer prüsszentettem volna is. S most látom, mennyire bölcsebbek a németek, mint mi, magyarok vagyunk, mert míg mi rendszerint annyit fecsegünk *pro* s *contra*, és néha annyi lármát ütünk, miképp se hossza, se vége, és az ember azt gondolná, Jerikó falai bedőlnek – addig a derék bécsi németek (mint nagyon épülve tapasztaltam) olyan mélyen hallgattak, mint halak – már nem tudom, mely *species*ből –, míg végre *mit der größten Würde* a császári *praeses* a karok és rendek vagy inkább a *mixta* elibe (mert *repraesentatio* tekintetében is a *»Gmischtes« praevaleál* a bécsieknél) előterjeszté az adótabellákat, melyekből 25 percent *aucta* mutatkozott. – Én azt tudtam, most valami *»Sturm«* fog kitörni, mert nagyon keserű képeket csináltak a német mágnások – és ily esetben a magyar diétán a leglármásabb *vociferatio* támadt volna – de nem, mert a bölcs osztrák uraságok igazi bölcsekhez illőleg egyedül parókáikat rázták meg, de már ezt erősen, úgyhogy az egész terem hajportúl csak porzott – és vége volt az osztráki *Landtag*nak! De bezzeg nem ily simán mennek és mentek mindig az osztrák országos dolgok. Mint a naplók bizonyítják, régibb időkben iszonyatos *oppositio* fejlett ki, melyet csak az elnök lélekjelenléte, energiája és mély bölcsessége volt képes paralizálni! S ugyanis egy különösen merész osztrák gavallér, midőn tapasztalná, hogy adóját megduplázták vala, egyszerre felegyenesül és legnagyobb energiával azt ordítja a *praeses* fülébe: *»Herr President aber«* – mire a talpraesett német *personalis ezen delicióz* replikával trumfolta le a vakmerő ságort: *»Nichts aber, ich solvire die Session«* – és a *principiis obsta* elve szerint le volt csépelve az ellenzék és megmentve az osztráki haza!"

Ha, mondom, a magyar előbbi boldogságát élvezné, ezen most festett képpel válaszolhatna a zseniális német novellistá-

nak, és e kis ujjhúzásban okvetlen a magyar kerülne az osztrák fölibe – minthogy ezen utolsónak állítása semmi egyéb, mint vicc, hazugság, midőn gr. D. S.-nak osztráki *ständische Landtag*-portréja oly frappáns, miképp annak valóságát, tudom, senki, a legszemtelenebb sem meri tagadni.

De miután a magyar mennyországából betű szerint ki van lökve, és mint beteg vagy tán már haldokló oroszlány alig mozdulhat, természetes, hogy minden bökést fájdalmasan érez és ekképp legnagyobb rezignációja közt vajmi nagy kínokat szenved, ha tenger bajai fölibe még a bécsi tentások is rúgnak rá meg nem szűnőleg és minden variációban – mert hiszen nincs hét, nincs nap, hol valami ostobát ki nem gondolna a magyarok számára valami bécsi szamár.

És ha a *Witzling*ek célja az volna, a magyarokat kínozni, ám akkor el kellene ismerni ebbeli virtuozitásukat, mert e szerepben mesterileg járnak el, és elvégre még Epictetos nyugalmát is kivetkezteti minden *stoá*ból a meg nem szűnő szúnyog-, tetű-, poloska- és skorpiócsípés. Igen, de a jó fiúk, mint említém, ezt nem szándékolják, hanem tudtuk nélkül esnek azon szerepbe, mint amilyenben az *„aimable"* hosszú fül nyájaskodott a mesében.

És ez oka, hogy a német faj soha magába nem olvasztott más fajt, mert sehogy sem tudja magát megszerettetni. Azon elolvasztó *ingrediens* (tán szellem), mely némi más emberi fajtákban létezik, oly deficitben van az egyetemes németség közt, mihez képest szorosabb kontaktus következtében a német nem olvaszt, de bizonyosan olvad, úgyhogy ha valami skatulyába vagy zsákba dugnak egy németet és egy angolt vagy egy németet és egy franciát, sőt egy németet és egy rumunt, és aztán ezt a skatulyát vagy zacskót oly állhatatossággal rázzák, rázzák, valamint lelkiismeretes homeopata patikárius rázogatja üvegeit, mikor valami *decillion*t készítget, ez esetben minden bizonnyal nem német fog a *prison*ból kibújni, de valami angol vagy franciaféle *artefakt* vagy egy éppen nem mulatságos román.

[56. A NÉMETEK ÖNISMERETHIÁNYA]

[BACH:] A német Amerikában amerikai lesz, Angolhonban angol, Franciaországban francia etc., és bármily természetelleninek mutatkozzék is ezen faktum, nincs példa, teszem, Erdélyben, hogy oláhból szász lett volna, midőn nem egy szász olvadott már el az oláhságban.

A német vérben bizonyos *„abstossend"*-féle keverék van, mely nem engedi (ha így lehetne mondani) az asszimilációi processzust.

Felszínesen fontolva pedig úgy látszik, mintha a német nem könnyen olvadna, mert nincs emberi *species*, mely más fajtának nyelvét – legalább beszédre nézve – nehezebben tanulná és hiányosabban mondaná ki, mint éppen a német, kivált a bécsi, ki rendszerint még németül sem tud, és nem képes *d* és *t*, *b* és *p* közt különbséget tenni, sőt még más betűket is legízetlenebbül elferdít. – Így például, Felséges Uram, ismerek bizonyos bécsi tudóst, erősen germanizáló könyvírót, ki a tornyot saját anyanyelvén nem mondja ki „Turm"-nak, de Durm-nak, és ha a francia *„joli coeur*t" akarja csinálni, így franciáskodik: *„bermeté Madame te fus ovrir mez omás"* etc., úgyhogy más nemzetinek valóban igen nehéz, és ehhez bizonyos talentum kell, a betűk hangjait úgy elficamítni, mint ez a bécsinek oly könnyen vagy inkább természetesen esik – valamint a józannak sem könnyű „részeget" imitálni, és mint mondják, az egyenesen nőtt csak üggyel-bajjal és sok vattával és vánkosokkal utánozhatja a púpost.

És ily csekély utánzási talentum – azt hinné az ember, legbiztosabb kezese az olvasztó tulajdonnak. Ámde, mint a tapasztalás mutatja, éppen ellenkezőleg áll a dolog, mert a német utánoz mindent – noha, mi legalább a nyelveket illeti, oly otrombául, miképp valóban ritkaság oly némettel találkozni, kiből, bármily más nyelvet beszélne is, tüstént ki nem hangzana a német.

A németben azon *certain je ne sais quoi* hibázik, mely más nemzetek szupremáciáját oly tűrhetővé teszi.

A lombard például bizonyosan olaszországi egyesülés és önállás után szomjazik, és ez igen természetes (midőn a lelke-

sebb ember nem is igen értheti, más fajtájú nép vagy úr mily joggal hátráltathatja ezt – legalább isteni nem lehet ezen jog, de egyedül „szuronyi és puskapori"), azonban, mondom, ha nem lehet szabad, elhiheti Felséged, ezerszer jobban szeretne francia, mint német önkény alatt állani. Éspedig nemcsak azért, mert a talián és gallus faj közt nincs szembeszökő *heterogenitás*, hanem mert a germán pedantizmus és azon sok teher és azon sok tenta, mely nélkül nem élhet, könnyen desperációba hozhatja a legbéketűrőbbet is, minthogy elmúlhatlan mindenre rávonja az unalom hálóját, ennél pedig veszélyesebb nincs, miképp helyesen is mondja – ha nem csalatkozom – Voltaire: *le genre ennuyeux est le genre le plus dangereux*. És igaz, mert alkalmasint nem létez irtózatosabb neme a halálnak, mint unalom által meggyilkoltatni – és *par paranthèse* felette sok embert mindazon bohózat betű szerint agyonuntat, melyet Felséged számára kigondolunk, és mi még a bécsieket sem mulatja már.

A német rendszerint azon tulajdonban is erősen szűkölködik, melyet a francia e szavakkal teszen ki, *„bon enfant"* és *„facile à vivre"*; mert ritka azon germán, kiben valami *praetensio*, valami arrogancia ne volna, és mely a két most érintett csábító kvalitásokat tökéletesen meg ne törné.

Számos évekkel ezelőtt Karlsbadban híres Goethe személye által felfényesíté a fürdői vendégek sorát – és az ott levők által mélyen respektálva, oly elkülönözötten, de egyszersmind oly magasságban tartá magát a többi halandóktúl, miképp valóban úgy ragyogott, mint csillag *erster Größe* – mely okvetlen közelébb áll Istenhez, mint gyarló földi teremtésekhez.

Éppen azon időben Catalani, az ismert énekesnő is használta a károlyfürdei vizeket (vagy nagyobb eleganciával mondva: „egészségkutakat") és férje, Valabrègue francia exhuszárhadnagy is ott volt, ki, mint tudva van, Catalanihoz férjhez vagy inkább férj tulajdonságba ment; oldalárúl soha nem távozott, mert nejétűl naponként kikapta a *contrahált* mulatságdíjat, és ki azon pajkos, könnyű szívű, elmés *gascon* sorban lelte helyét, mely száz meg száz bohózat által elég ismeretes az egész világ előtt. – Ezen derék *girondista* nem bámulhatta eléggé a német Shakespeare-t, és még azon okbúl is, mert szinte kétszer oly

nagy volt mint ő – és miután megtudta, hogy Goethe számtalan mesterdarabok közt még *Werther*-nek is szerzője, nem állhatta tovább, miszerint magát a nagy költőnek be ne mutattassa – és ugyanis mert Valabrègue Párizsnak egyik kisebb színpadán *Werther*-nek paródiáját látta franciára fordítva, és ezen bohózaton annyira kellett kacagnia, miképp még most is kacag, ha azon *delicióz* estére visszaemlékezik, melyet a nagy Goethének köszön, mert Valabrègue nem tudott semmit is a komoly és elég unalmas originál *Werther* létéről, de azon hiszemben volt, hogy Goethe írta a bohózatot.

Goethe mint nagy költő, weimari *geheimer Rat* és excellenciás, hideg leereszkedéssel fogadta a kis Valabrègue-et, de ez gascogne-i könnyűséggel úgy ugrott a germán Sophoklésre és megcsókolta őt, mint a szökött *gamin de Paris* a tábornok nyakába, legnagyobb lelkesedéssel kiáltván, *il faut que j'embrasse le grand compositeur allemand que j'admire, parce qu'il a écrit Werther, cette delicieuse farce qui m'a presque fait mourir à force de rire* etc.

És Goethe mérgében kész lett volna a kis Valabrègue-et megfojtani, annyira fel volt ingerülve ellene, hogy őt egy bohózatírónak merte tartani.

Ha Goethében csak öt percent más vér folyik, mint teuton bizonyosan jóízűt kacag a szeles kis francia tévedésén – és egész Karlsbad Goethérűl okvetlen ezt mondja, *quel charmant, quel aimable homme* – holott, kivált ezen kis szcéna után, igen sokan így mertek szólni a nagy germánrúl: *Ich bewundere ihn, aber im Grunde ist er doch ein höchst langweiliger Kerl;* vagy: *ein großer Schreiber mag er sein, aber kein großer Mann ist er nicht* etc.

A németek nagy része nem is sejti, tulajdonképp mit tesz a *„bon enfant"* és mit jelent a *„facile à vivre"!* Egész jelleme ellentétben van ezen érzelmekkel.

Egyes egyének természet szerint kivételt tesznek, és bizonyos pontig az igazán kiképzett egyéniség elveszti fajtájához ragadt árnyékosabb oldalát; de általján véve minden nemzetnek van bizonyos csorbája, valamint elsősége is, mely azt a többitűl megkülönbözteti. És e tekintetben Goethe tökéletesen szolgálhat a német típus megismerésére.

Bon enfant? Legtávolabbrúl sem – és *facile à vivre* még kevésbé.

És eszerint bátran mondhatni (általján véve, ismétlem, mert kivételek vannak, bizony nem nagy számban) – egy igazán minden hízelgést félretéve *„aimabler Deutscher"* oly rendkívüliség, melyet szinte pénzért lehetne mutogatni.

Becsületes, tudós, tiszteletre méltó, szolgálatra kész, magas erényű német akárhány van – olyas azonban, kirűl valódilag lehetne mondani, *„fascinating"*, az ilyes igazi fehér holló.

A németségnek roppant száma nem abbúl veszi eredetét, miszerint más nemzeteket magába olvasztott volna, hanem mert az egek ura erősen megáldotta a németeket *respektív* vajmi hosszú családokkal – és e tekintetben is bámulásra inditja a gondolkozó emberiséget a gondviselés, mert mi tagadás benne, a német faj az emberiségnek legmunkásabb fajtája, mely mint hangya, minden körülmények közt dolgozik, és valamint ez, habár elveszik tojását és százszor fel is dúlják fészkét, mégis mindig mozog, fárad, töri magát holtig, úgy német keresetre szintannyi buzgóságot mutat Washingtonban vagy Nero kormánya alatt, szabadságban, szolgaságban etc., míg némi más nemzetek sehogy sem tudnak dolgozni és semmi kedvük sincs, habár csak legkisebb lánc is csörögne lábaikon.

A hangya, a méh az Istennek bizonyosan igen *respectábilis* teremtése – de kormányzásra saját fészkén kívül nem való. Így a német is, okvetlen *primo loco* van intabulálva a mennyországban, de kormányozni *más nemzet* fölött soha nem fog, hahogy durva erőszak által nem, vagy oly viszonyokban, mint 1848 előtt állott Felségednek germán családja a magyar nemzet átellenében.

Nem egy német azzal büszkélkedik, hogy még az angol nemzet élén is „germán" vér fénylik. És igaz, csakhogy ez esetben, mint ezer másban, a német nedv angol vérré vált – és efölött Angolhonban a király nem egyéb, mint az egyetemes angol nemzetnek legelső tisztviselője. És ily feltételek alatt elég *akceptábilis*nek mutatkozik a német faj, mert rendszerint „igen humánus". Rendszerint, mondom, mert legalább Felségednek kormánya – *aus höheren Staatsrücksichten und weil es Felix*

Schwarzenberg, ein deutscher Fürst so eingeleitet hat – igen nagy csorbát ütött a német humanitási hírre – úgyhogy sokan azt *usurpált*nak gondolják, és még azt is merik állítni, miszerint a germán eddigelé más nemzeteken azért nem kegyetlenkedett, mert erre nem volt elég ereje, vagy ekképp cselekedni nem mert. – És ha meggondoljuk, mennyire hízelkedett Felségednek családja a magyaroknak, mielőtt Felséged *„viribus unitis Croatorum etc. etc."* le nem sújtotta azokat, és aztán mily *inhumane*, sőt mondhatni, mily *diabolice* sáfárkodott és kegyetlenkedett szegényeken, mikor lábaikrúl le voltak verve; akkor, mondom, bizony nem tagadhatjuk, hogy a világ egyéb népeinek van egy kis oka a germán humanitást kérdésbe venni és azon, pedig igen erősen, kételkedni. – Ámde van módunk e tekintetben az egy kissé elhomályosított német humanitást megint egészen tisztára mosni, mivel a *Deutschtum* szeplőtlenségi szerencséjére Felségednek apostoli vérében egy kis olasz *mixtúra* is van, melyre – és ezt el fogják hinni az emberek, kivált ha a velencei olasz csapdákra, banditgyilkokra, és általján véve a machiavelli iskolára emlékeznek – igen könnyen rákenhetni Felségednek számtalan magyar jószívűségeit.

Mily különös volna az, és mily kevés önismeretre mutatna, ha például az angol nemzet, férfiú és nő, „balett-táncra" adná fejét – vagy inkább meglehetős nagy lábát; éspedig mert bizonyosan nem arra való. Midőn a francia, kivált asszonyi része, mert lába pici, sok kín által nincs zsenírozva, rendszerint sovány, mint deszka, igen könnyen reprezentálhat valami emberfölötti lényt Sylphide, Undine, Loreley, Donauweibchen etc. képében, milyent, mintha csak csupa levegőből és legfeljebb tajtékból volna készítve, nem is képzelhetünk oly erős *columnák*on, mint amilyeneken a talpraesett angol nő *regulariter* besétálja, bár legnagyobb esőben is, a londoni Hyde-parkot minden istenhozta vasárnap.

Ily árnyéklatok különösségeit általján véve többet-kevesebbet minden nemzet hord saját magán. Egy nemzet *„vorzüglich"* erre való, más nemzet ellenben *„vorzüglich"* arra etc. – és ily minéműségek vagy tán elsőségek kikoptatására, kitörlésére szá-

zadok nem elégségesek, de tán ezredek sem – és viszont szintígy nemzeti *deficientiá*k tekintetében.

A szeretetreméltóságot nem kell egybekeverni az *amabilitás*sal – minthogy ezen két eszme valami egészen különbözőt jelent. És ugyanis – Gellert például mint nagyon szeretetreméltó egyén ismeretes, az *aimable* kitétel azonban éppen nem illik rá, midőn Voltaire viszont éppen nem volt szeretetreméltó, de különös *amabilitás*sal tűnt ki. E két tulajdon közt melyik a becsesebb, nem nehéz elhatározni, mert okvetlen a szeretetreméltóság az. Ámde ily tulajdon nem csábít – midőn az igazi *amabilitás* mintegy varázserővel hódít.

És ezen kvalitással a germán faj éppen nincs megajándékozva az egek urától. *„Gründlich aber langweilig"* – és ha *invita Minerva aimable* akar lenni, kivált a német tudós, arra még kevésbé való, mint John Bull egy francia *pas de deux*-re vagy szólóra.

Mint ezerszer el volt már mondva, igen sok ember oly gyenge, hogy nem igazi elsőségei által akar parádézni a világ előtt, de valami más, alárendelt kvalitása következtében. Így például II. Frigyes porosz király meg nem elégedett hadvezéri és státusbölcs fényével, hanem mint poéta akart ragyogni. Ez, ha így lehetne mondani, bizonyos *acquisitionalis* hiúságból ered – melyhez képest például az érintett nagy király a két fénylő kvalitását oly birtoknak tekintette, melyet senki kérdésbe nem vesz, és ekképp valami új *acquisitio* után szomjazott, mint például az igazi telivér *banquier* is – mint például Rotschild –, ha már egész hegyet is tudna rakni aranyával, nem lankad fáradságban a hegy mellé bármily kicsi ezüst-, sőt ólomdombocskát egybetalicskázni.

A németség éppen ezen esetben van. *Die Gelehrtheit, die Vielseitigkeit, die Tiefe kann uns kein Volk streitig machen* – így szól most a telivér teuton – *und deshalb wollen wir Deutsche uns im leichten Französischen, im sarcastischen Englischen versuchen und zeigen, daß der Deutsche auch in diesem ganer* (a legtöbb német a *zsánert* így mondja ki) *alle Nationen der Erde zu überflügeln im Stande ist, besonders wenn alle Deutsche sich zu einer riesigen Nation verschmelzen* etc. etc.

És *mutatis mutandis* mit látunk? Körülbelül igen becses és

különösen *„anständig"* bivalt, mely *courbettíroz, lancadíroz,* sőt versenyt akar futni, vagy tökéletesen kigimnasztikált derék medvét, *eine ehrliche Klafter hoch,* mely kimondhatlanul izzadva a *quadrille française*-t aprózza, és mindenkinek homérosi hahota közt megesik szíve rajta, mert látja, a szegény *„gestrenger oder gelehrter Herr Meister Petz"*-nek mily kimondhatlan nehezen esik ezen francia tempó, és mily kitűnően *„ungeschickt és plump"* járja azt.

Kérem, Felséges Uram, méltóztassék magának bármely produktumát bármelyik bécsi *feuilletonistá*nak *par métier* elolvastatni, és fogadom, hogy Felséged, ha *par hasard* olvasás alatt el nem alszik – mi igen hihető –, tökéletesen el fogja ismerni, hogy a derék, becsületes és minden tekintetben tiszteletreméltó *Deutsche[r] Michli*nek a francia könnyűség sehogy sem *mundol,* az angol attikai sóhoz mérve pedig saját sava úgy áll, mint *„schlampete Limonade"* választóvízhez.

Kérdem, miért nem elégszik meg a német azon sokszínű fényével, mely őt oly érdemteljesen környezi, és miért vágyik oly *acquisitió*k után, melyekben mindaddig bizonyosan soha nem fog részesülni, míg komoly férfiúi tartását, mely neki oly jól illik, megőrzi, és e szép kincsét otrombául bizonyos *artefakt gasconnad*dal fel nem cseréli?

Oly férfiaktúl – több százat tudnék nevezni –, mint volt Leibnitz, Herder, Kant, Klopstock stb., ugyan várja-e valaki, *daß sie nebstbei auch Witzreißen, Spaßmachen oder gar franzisirte cachucha tanzen sollen?* És ha annyira elfelejtenék magukat, a trivialitás oly alacsonyságára süllyedni, mint amily *dégoûtant cloak*ban nem egy mai napi, szót elfacsaró *„bonmot"*-fabrikáns pezderkedik – kérdem, nem törne-e ketté azon báj, sőt mondhatni, azon *„aureol"*, mely most veszi őket körül?

L'imagination d'un Allemand, la grâce d'un français, la profondeur d'un anglais etc. etc., kérdem, miért nem fénylene minden nemzet igazi elsősége által?

És valjon miért akar a német más nemzeteket germanizálni, hiszen száma elég nagy? Miért militál tűzzel-vassal például, hogy Trieszt tüstént németté süsse magát, mit kivált bölcs Warrens oly erősen sürget? És ilyes egyénnek tanácsára jó hall-

gatni, mert tanácsadók közt inkább az érdemel bizodalmat, nemde, ki csak magának tanácsol rosszul, és kinek „nincs", de a publikumnak annál jobban. Mint olyféle *consiliarius*, mint például derék Zang germán bajnok, ki magának mindig igen jó tanácsot tudott adni, és kinek ekképpen „van".*

* Legközelebbi pennacsetepatéja Warrens úrnak Zang úrral, noha a német becsületnek *vestál* papjai megbocsáthatatlan skandalumnak nevezték azt, *welcher einen Schatten auf den Krystall des Deutschtums wirft*, azért mégis kitűnőleg jól mulattatta a publikum nagy részét; hiszen mi tagadás benne, száz ember közt – és ha ezek csupa humánus németek volnának is – legfeljebb tíz lesz, ki két egymással veszekedő ebet békességkötésre sürgetni vagy őket egymástúl elválasztani igyekeznék, midőn a kilencven *spectator* élvezni fogja ezen mulatságot, sőt a *duellánsok*at még biztatja is, ne kíméljék egymást. – És ha két igazi kutyának párviadala oly populáris jó időtöltésre szolgál, ugyan nem természetes-e, hogy ezen mulatság igazi élvezetté *potencíroz*tatik, ha két bécsi zseni és nemzetoktató *boxírozz*a egymást; mely *boxingmatch* azonban, meg kell vallani, nem tartozik azok sorába, melyekről az angol azt szokta mondani: *a fair match*. És ugyanis ilyféle gimnasztikában *caeteris paribus* mindig a súly *decidál*, úgy, hogy a kétmázsás egyéniség bizonyosan lesújtja az egymázsás *pugilistát*; és eszerint – noha Warrens úrnak több esze van, mint ellenfelének (noha ő nem okos) – mégis Zang úrra lehetett fogadni, éspedig három, négy, sőt többet egyre, mert éppen nem esze vagy kombinációja, de a játszi szerencsének kockája erősen megtöltötte hős Zangnak pénzládáját és ő ehhez képest *Ein Mann von Gewicht im Staate* – geniális Warrensnek zacskóját ellenben olyannyira kiseperte (nem Zang úr, de) a csapodár istennő minden pengő- és pengetlenből, hogy ő mostani időkben – hol *en dernière analyse* a Mammon uralkodik – mert *par malheur* oly könnyű lett, miképp, mint mondják, a szél is elvinné, ha nem tenne kavicsokat a zsebébe, tulajdonképp legalább mindaddig semmit sem reprezentál Neuöstreichban, míg a negédes szerencse vagy mély bölcsessége ismét derekasan fel nem pénzeli és meg nem aranyozza *praeceptor*kodó személyét. Hiába irkafirkál most tanácsadólag lángeszű Warrens – hiába citálja azon mondát „*nicht meine conduite*

ponderiert, aber meine gewichtigen salbungsreichen Worte" – mert az emberek most – és tán mindig a siker után ítéltek és ítélnek, úgyhogy az, ki börzén nyer, *eo ipso ein gescheider Mann*, ki pedig veszít, *sans contredit, ein dummer Kerl.*

Nem szép ugyan – mint magam untig állítom – *d'insulter au malheur, dem Unglück zu spotten*, és mint mondják, Warrens úr egyébként meglehetős fiú, de ki oly cifrán és oly teli szájjal oktatja a népeket, mint Warrens e műtételben buzgólkodott és aztán váratlanul mint papé (?) persze seggre esik – az ily emberi gyümölcsön lehetetlen nem kacagni, kivált ha azelőtt sem volt sok, és az eltemetett pénz *epitaphium*ára azt írhatni: „*Wie gewonnen, so zerronnen.*" Ilyféle nemzeti oktatók igen emlékeztetnek Hogarth politikus torzára, ki saját maga kalapját gyújtja meg, mikor – egy kissé rövidlátó lévén – nagyon közel tartja a *Milly*- vagy *Apollo-Kerzen*t azon újságlaphoz, melynek politikai hasábjait olvasná és boncolás alá venné.

1825-ben több magyar országgyűlési felső- és alsóházi tag találkozott David Parish-sal, ki több ideig szövetséges Amerikában is tartózkodott és a financiális kapacitások közt oly hírben ragyogott, hogy szava pénzügyek körül alig bírt kevesebb *pondus*sal, mint orákulum. Ezen derék magyarok, kik őt okulás végett felkeresték, financiákhoz csak annyit értettek, hogy az okos ember nemcsak nem költ többet, mint amennyije van, sőt kevesebbet, hogy a legrosszabb esetben is legyen miből. Mondom, ezen derék magyaroknak egész financiális tudományuk ezen most érintett *simplex* regulára redukáltatott, és ők kimondhatlan ignoranciájukhoz képest csak név szerint sem tudták, mi a *Disconto, Girobank, Amortisationsfond, Devise*, etc. etc. És így elgondolhatni, mennyire bámultak, mily nagy szájakat tátottak, mikor Parish elmondta nekiek, hogy a szövetséges Amerikában néhány ezer *countrybank* létez etc., több papiros, mint Magyarországon szalma, szamárság azt gondolni, hogy adósság valami rövidség, rettentő vakság azt hinni, hogy arany és ezüst jobb, mint *Wertpapier*, és mély búban távoztak a jólelkű, de igen tudatlan magyarok, tökéletesen meg lévén győződve, hogy Parish úr igen tudós és okos, saját maguk pedig szívrehatólag tudatlanok és ostobák. – Szerencsétlen Parish nyolc nap ezen találkozás után a Dunába fullasztá magát – és nem hagyott egyebet hátra, mint adósságot; az ignoráns magyarok ellenben – mennyire tudom – még mind „megvannak".

De miért akarja, mondom, a német az egész világot megnémetesíteni? Tán azért, miszerint aztán „nemzetté" alakuljon! *Á la bonne heure!* Ámde akkor éppen ellenkező úton kell a németnek járni, mint amilyenen eddig haladott (*vorwärts* ugyan, ámde *nicht besonnen*), mert miképp ahelyett, hogy más nemzetek hegyibe emelkednék, minden bizonnyal más nemzetek által *„viribus unitis"* le fog sújtatni, mert naprúl napra gyűlöletesebb lesz minden más fajtájú átellenében.

Ezt azonban, Felséges Uram, az elbízott germán bizonyosan soha tenni nem fogja, éspedig mert már nagyon vén, mikor sem egyén, sem nemzet meg nem változtathatja természetét.

A német, bár akarja, bár nem, az emberek közt és *im deutschen Reich* többet-kevesebbet mindig azon szerepet fogja játszani, mint amilyenben a derék hangya és a munkás méh kitünteti magát állatpajtásai közt *im Tierreich!* Miszerint persze sokszor a *sic vos non vobis casus*ába esik, és mikor néha nagy kevélyen elmondja, *„auch eine deutsche Erfindung"* – melynek igazi hasznát azonban nem annyira ő, mint inkább angol, amerikai, francia etc. veszi, akaratlanul is a mesének azon becsületes berbécse jut az embernek eszébe, mely derék szőrös nagy *satisfactió*val azzal hetykélkedik juhpajtásai előtt, hogy a juhásznak nadrágja az ő gyapjából készült.

[57. A RENDSZER ÉS ELLENZÉKE]

[BACH:] Felséges Uram, én megvallom, hogy én, mielőtt jól elgondoltam volna a dolgot, azon véleményben voltam, hogy mindenekelőtt minden módon azon tarka népeknek egybeolvasztását kellene eszközölni, melyek Felségednek császári sasszárnyai alatt a világnak minden sarkaiból egybecsoportoztak, valóban mintha Osztrákiában akarnák újra megkísérteni Bábel tornyának felépítését. – Báró Stephan Hauer őexcellenciájával tanácskozván a teendők sorárúl, mindenekelőtt Franciaország vonta magára figyelmünket. Harmincmillió francia, minden keverék nélkül, egy *species*ből (úgy, mint a világnak első bora, *ein deutscher Wein*, a delicióz *Johannisberger*, mely csupa rizlingből áll!) Mily boldogság, mily dicsőség – míg Osztrákia oly szőlőhegyhez hasonlítható, mint például a budai hegyek, me-

lyeken tudtomra negyvenféle szőlővenyige van, egyik előbb érik, másik később, és miután a délnek fekvő részen már rothadásnak indul a szőlő, míg az északi részen még oly kemény, mint serét – három nap alatt, mikor a *Bürgermeister* parancsolja, a szüretnek el kell végeztetni. Azt hinné az ember, ezen keverék oly „*Gesäuf*" lesz, melyet senki meg nem ihat – és azon nem bámulhat eléggé, hogy ezen igazi *Pantscherei* dacára mégis meglehetős, sőt mondhatni, jó, mi kézzelfogható bizonyságot nyújt arra nézve, mily nektárt lehetne készítni Budán és Magyarország számtalan szőlőiben, ha igazi „ok és bölcsesség" vezérlené azok készítését.

Báró Stephan Hauerrel, mondom, Felséges Uram, tanakodván, azon kérdést tettük magunknak: valjon miért ne követnénk Franciaország példáját? Mint Felséged is tán tudja, Franciaországot azelőtt körülbelül szintoly tarka népség lakta, mint amily harlekin emberi vegyülettel szaturálta a megfoghatlan gondviselés Felségednek császárságát. Azon népek, melyek Franciaország határai közt sereglettek egybe, tán nagyobb heterogenitásban voltak, mint például áll Osztrákiában magyar némettel, tót oláhhal, olasz ráccal etc. szemközt, és most, noha Franciaországban itt-ott még beszélnek valami „*Kauderwelscht*" – *durch und durch* franciák lettek. Miért nem csinálnánk mink is *so nach und nach* Felségednek derék népeiből csupa németeket? Miért ne lehetne vagy inkább miért ne *avanci*rozhatna a derék magyar, a hős olasz, a lelkes cseh, a tudós szlovén, a nagylelkű rác, a Traján-vérű oláh, az őrangyal horvát stb. – hű osztrákivá? Így okoskodtunk. De ha igazi fontolóra vettük ezen ideának keresztülvitelét, akkor nem kerülhette el figyelmünket, hogy azon németek, melyek Felséged szárnyai alatt boldogoskodnak, mint például stájerek, tirolerek, ober- és untermanhartsbergiek etc., nem sokkal okosabbak (ti. a néposztálybeliek), mint a felhozott népfajták, sőt őszintén mondva sokkal ostobábbak; és ha például én egy hat láb magasságú tót suhancot látok, vagy egy alföldi kemény magyar betyárt, vagy egy horvát szikraszemű *selesanér*t, és aztán egy osztráki németre tekintek – magamat elnevetnem kell, és nemigen tudom *capiál*ni, miképp olvaszthatná el magába az osztráki német, mely

közt oly számtalan *trottli* van, ezen most érintett igen *indigest* tót, magyar és horvát, nem annyira *Leckerbissen*t, mint inkább keserű darabot? – Alkalmasint *misereré*t kapna tőle.

Mit dem Einschmelzen ist es also gefälligst nichts, Felséges Uram! Ha Felségednek németjei oly kulturáltak és oly méltányosak volnának, mint például a poroszok, a szászok etc., kik teli vannak *constitutionalis* szellemmel, akkor nem mondom, tán *succedál*hatna ilyféle kémiai processzus, noha ez sem valószínű, mert némi fajták oly igen ostobák – mint, teszem, némi fejes és makacs tótok és általján a cigányok, hogy azokból oly kevéssé lehet csinálni „*gemütlich* németeket" valamint például Canova, sőt Phidias sem lett volna képes – fogadni merek – dinnyéből vagy tökből egy meglehetős Aspasia- vagy Zeus-főt kifaragni.

Ha a francia elem magába tudta olvasztani a normann, burgund, *languedoc* etc.-féle népfajtákat, ez éppen oly kevéssé *surprenant,* mint mikor a választóvíz dekomponálja a mészkövet; ámde hogy lehet azt csak legtávolabbrúl is gondolni, miszerint az osztráki, századokon gondolkozástúl eltiltott és mesterséges ostobaságban tartott elem szinte ily effektust fogna szülhetni – és valjon mily fajták átellenében? Oly fajták átellenében, melyekben *singillatim* több életerő és több egészséges vér van, mint az osztrákban az *urwüchsig*-féle bécsivel együtt! Úgyhogy még a lecsépelt, halálra kinzott magyar is e tekintetben oly biztosan áll az osztráki németség közt minden elolvadástúl, valamint malomkő is minden veszély nélkül heverhet bár századokon keresztül pangó mocsárvízben – és még akkor is ép, mikor a mocsár a világos nap sugarai által már rég kiszáradt és eltűnt.

És azért, Felséges Uram, Franciaországnak példáját félretettük, és Törökországnak eljárását vettük fontolóra, mert népségi tekintetben a török birodalom szintoly tarkabarka áldással van a fátum által ellátva, mint Felségednek apostoli császársága a mennyei gondviselés megfoghatlan végzése szerint. – És valjon mit tett nemzetelolvasztás tekintetben az okos – és okosabb, mint az ember gondolná – oszmánli? Mit tett, kérdem? Semmit. És ez legbölcsebb volt! Engedelmeskedjetek, fizessetek, mert másképp százat vagy ezret csapatok talpaitokra, *en cas-que*

füleiteknél fogva felszegeztetlek, és ha mégsem akartok szót fogadni, akkor *jatagán*nal vagy selyemzsinórral (Törökországban nem termesztenek kendert, és így náluk az akasztás drágább, mint nálunk) *respektív* nyakatokat oly kevéssé fogom respektálni, miképp az néhány perc alatt minden anginától meg lesz mentve a világ végéig! Így szólt a török pátens, vagy mit is mondok, „fermán" – és aztán bármiképp fecsegtek a törökországi örmények, rácok, cincárok, fanarióták, oláhok stb., mit bánta azt a török!

Ha Felségednek *„scheckete"* jobbágyai nem tudnak vagy nem akarnak németek lenni, ám tessék, mit bánjuk mi, ha ti. engedelmeskednek és fizetnek! – Ha a szlovák például *par entêtement* szeretőjének *eine Liebesdeclaration auf slovakisch machen will, was sehr possirlich klingen mag und einem Wüner* (nem egy bécsi, ha az elegánst akarja játszani, így nevezi Szent István-tornyú városát) *gewiß zu einem großen amusement dient* – vagy ha a *wallach* Klopstock gyönyörű álmait akarja elénekelni *auf wallachisch* – vagy a rác Kotzebue, Iffland etc. mesterműveit a Vojvodinában vagy a temesi Bánátban rácul kívánja elkomédiázni etc. etc., ez, Felséges Uram, nekünk mindegy és egészen közömbös lehet; németül mindenesetre közülük a legostobább is fogja tudni, mit jelent a „muszáj". Ezen szó pedig, Felséges Uram (ha ti. valami bunkó van ahhoz kötve), méltóztassék elhinni, nagyobb *eloquentiát* rejt magában, mint mindazon fecsegés, mellyel Cicero vagy Démosthenés egykor bolonddá tette publikumát, vagy amilyennel például tetű természetű Disraeli mostani időkben untatja az angol kamarát.

Nekünk csak egy bajunk van, Felséges Uram, és ezt a magyarok okozzák. Ezen népfaj kimondhatlan bajokon vergődött keresztül, és oly szívósságot, oly rugékonyságot mutat, miszerint azon nem bámulhatni eléggé. A török által félig eltemetve, a tatár tenger árjától elfullasztva, szüntelen saját szívét halálosan sértve, nem tudott kimúlni. Láncra verve is mindig úr maradt, midőn más fajták szabadságban is örökös szolgák. A magyar soha nem volt szolga; midőn például a tót, az oláh, a rác soha nem volt úr. És azért, mert a magyar szolga soha nem fog

lenni, vele másképp kell bánni, mint Felségednek más vérű alattvalóival.

A tótnak, horvátnak, rácnak, oláhnak etc. és kivált a németnek „parancsolni" lehet, mert tulajdonképp soha nem tett egyebet, mint engedelmeskedni, mert hiszen maga soha nem parancsolt – de a magyarban oly kimondhatlan büszke „valami" lappang, és nemcsak a nemesben (mint ezt mostani ügyhordó és egykori *Allgemeine Zeitung*-féle *Staatsmann*, báró Zedlitz hirdette), de a legszegényebb magyar szántóvetőben is – mihez képest úgy látszik, mintha a magyarnak még valami hivatása volna a földön, és ekképp élete és léte a mennyek ura és királya által tökéletesen biztosítva lenne, olyannyira bízik a magyar még most is magában. És valóban, Felséges Uram, ha Schwarzenberg herceg nem hordott volna a magyar nemzet ellen oly megfoghatlan gyűlöletet rothadt szívében, és nem adott volna oly égbekiáltó, embervértűl elbüdösített direkciót Felséged politikájának – és Felséged a magyar fajt kímélte és magához csatolta volna, ahelyett hogy azt olyannyira elkeserítette és maga ellen felmérgesíté – ha, mondom, ahelyett, miszerint Felséged most nem egyéb, mint kegyetlen despota, a magyarok védangyala lesz (mi oly könnyen lehetett volna), most – tudja az élő Isten – bátran és ámítás nélkül tekinthetnénk a jövőbe! Mert ezen lelkes nemzet legutolsó csepp vérét adná Felségedért – holott ma egyedül meg nem szűnő komédia által ámítgatjuk a világot és kábítjuk el önmagunkat – *so lange es geht*.

Schwarzenberg, mint Felséged tudja, nagy anatómus volt, és igen sok idejét a bonckamrákban töltötte, melyekből – mert testére nézve is kitűnően piszkosan tartotta magát – rendszerint anélkül, hogy sokat kínozta volna büdös személyét szappannal és vízzel, szeretőihez ment, kik aztán alig győzték *parfum*mel, mi nem egy bécsi *bonmot*-ra adott alkalmat, többek közt arra, hogy a herceg megfordított logikát követ, mert a holtaknál kezdi és az élőknél végzi dolgát, holott az élet a halál előtt jár.

Schwarzenberg a magyar nemzetet alkalmasint *cadaver*nek tartotta, és ezért nem vonakodott – mint igazi élő *cadaver Premier*-miniszter, Felségednek tanácsadója és súgója – a magyar

nemzetet tökéletesen úgy elboncolni, mintha legkisebb élet, legkisebb érzés sem volna többé benne.

Azonban a kocka el van vetve – a múltat *revocál*ni, ami történt, azt megsemmisítni, holtakat életbe visszavarázsolni nem lehet. És ekképp a kérdés csak akörül foroghat: tanácsos-e, szükséges-e a felvett szisztémát folytatni, vagy nem volna-e célszerűbb, bölcsebb és üdvösebb azt okkal-móddal modifikálni *(was man sagt „einlenken")*, mielőtt tán késő lehetne.

E tekintetben, Felséges Uram, a vélemények homlokegyenest elágaznak. Igen sokan (de mint én hiszem, egyedül a *coeca dubio species*ből) ezt *praetendál*ják:

[ELLENZÉK:] A felvett és máig következetesen folytatott szisztémánk éppoly kevéssé tarthatja fenn magát, mint valami pompás nagy fa is bizonyosan és könnyen kidől, melynek nincs gyökere, vagy ilyesmije nagyon is rövid, vagy az egyedül futóhomokba kapaszkodhatik. (Ezen Hiób-madarak mindenütt csak ránk törő bajt tudnak észrevenni, *sie haben nicht das fröhliche Bewußtsein eines gemütlichen, kindlich-frommen Deutschen*, ők azt erősítik – *gallsüchtig und schadenfroh wie sie sind:*) Felségednek nincs egyetlenegy őszinte szövetségese – sőt nemsokára, mikor a muszka majd elkészül és betör, Felségednek tőszomszédjai (mint például a szardíniai, porosz, bajor, szász, szerb, román etc. etc. népek) nem azon lesznek, hogy Felségedért agyonlövessék magukat, vagy kozák nyársra kerüljenek, hanem az fog alkalmasint ugrani ezen derék népfajták fejébe, és hihetőleg arra fognak kapni erős gusztust, valamint a neu-österreichi horvátok, rácok, oláhok etc. etc. szintígy lesznek lelkesítve és szintily *appetitus*t fognak mutatni, miszerint az egymástúl eső osztrák mozaikból egy-egy nagyobb-kisebb darabocskát maguk számára elkobozhassanak. (És ebben, Felséges Uram, van némi *probabilitás* vagy, akarom mondani, *possibilitás*, mert legalább, mint ők – a *hiobsisták* ti. – mondják:) Jellačić akkor már alkalmasint el lesz temetve, mert szegény feje nem bírhatja el sokáig ezentúl azon gondolatot, hogy ő, midőn a magyarra halálosan sújtott, saját nemzetét verte agyon, és ezen hűséges cselekedetért – *prima furia* – be is seperte a néki ajándékozott négyszázezer pengőt. És ezen szép summa most betű szerint

mocsárban fekszik, mert ennek árán Horvátországban gyönyörű jószágokat *acquirált*, melyek azonban azon gyönyörű *constitutió* következtében, melyet a derék bán az előbbi magyar helyett hős hazafiainak *procurált*, nemcsak egy garast sem jövedelmeznek, de a sokféle adót még a gázsibúl kell nekie pótlania, és ekképp még financiális tekintetben is rosszabbul áll, mint azelőtt, hahogy – mit persze nem tudhatni – azon sűrű alkalmaknál, mikor a császári szék mellett *als Retter, aber auch als bezahlter Ritter der österreichischen Monarchie* paradírozik, valami tetemes diurnumot nem húz. A szegény bán tehát, ki az ily feltornyosult bajt nem bírja digerálni, nemsokára föld alatt lesz – mikor aztán lehetetlen fog lenni valami új bolondot kiszemelni, ki Jellačić nyomdokiba lépni kész volna. És ha *da capo* találtatnék is egy ilyféle *„bon homme"*, hihetőleg nemigen hajtana az ilyes teremtettének szavára a derék, de többé nem vak horvát nemzet, ámde ehelyett alkalmasint inkább azon szám nélküli *beamter*ekre és nagyszámú zsandárokra fordítaná puskafokát, mely *species*ből nem kevesebb, mint ezerhétszáz exemplár irkafirkál és kormányozik egyedül Zágrábban. – A zsandár pedig úgy illik a horvát katonai rendszerbe, mint *Polizei* valami kaszárnya közepébe, mely nem üres, hanem teli van szuronyos és csiklandós becsületű katonákkal. A hős rácok továbbá, kik úton-útfélen legnagyobb indiszkrécióval azt állítják, hogy a császár őket *infamiter* megcsalta, és ők, ha hűtlenek akarnának lenni vérükhez, ezerszer inkább szeretnének magyarokká, mint „svábokká" válni, bizonyosan nem lesznek a felség mellett, de a felség ellen, kivéve tüzes, de hű Rajačić érseket, kinek az ő császárja melletti elszánó fidelitását *à toute épreuve* teljességgel nem vonhatni kérdés alá. Az oláhok is számtalan ígéretekkel voltanak elcsábítva, és aztán (Saguna megjutalmazásán kívül) 1-ső áprilbe küldve, mit az oláh, *„cine mintye"* vérkeverékénél fogva soha nem felejt, de Horia-Cloşca dicső idejére visszaemlékezvén, be fogja várni az illő időt, s a felségnek cifra *beamter*eit *data occasione* cséppel, kaszával stb. barátságosan bizonyosan arra intendi, írnák meg a felségnek, apostoli ígéretét kegyesen teljesítni méltóztassék valahára.

Mindezen nemzetiségek kifelé gravitálnak – egyedül a ma-

gyar faj gravitál a felség királyi széke körül. És a távolabbi szomszédok – franciák, angolok etc. valjon Neu-Östreich segítségére fognak-e sietni, ha beborul az idő? Lehet-e ennél nagyobb ámítás, ily otromba misztifikációjának csapdájába szántszándékkal belébújni és ilyest hihetni? (Így szólnak.) Az angol, kit az osztrák minden módon piszkol, mocskol, leköp, és azt a felség nem tiltja – mit könnyen tehetne, mert az osztráki sajtószabadság sem egyéb, mint szemtelen hazugság –, nemcsak nem tiltja, mondom, a meg nem szűnő sértéseket és provokációkat, de még jóvá is hagyja, sőt parancsolja – mit a báró Bruck-féle protestáló trieszti *toast* minden kétségen túl tesz –, mert nem hihető, hogy ezen olyannyira eszes miniszter ily lépést tegyen a császárnak egyenes parancsa vagy legalább jóváhagyása nélkül – hahogy az apostoli *juvenil* úrfi e tekintetben tán nem egészen *incompetent*, és tulajdonképp tán nem is tudja, mirűl van szó – mi éppen nem lehetetlen. Az angol ily impertinenciákat nem felejt és el sem nyel. – Egyébiránt elég dolga van saját udvarában és háza körül. Mi pedig az európai *aequilibrium*ot illeti – ezen *sibbólet* (melyet a leghíresebb diplomata is, mint Achillest, *„gegen alle Üblen"* meg nem szűnőleg szájában hordott, sőt hord) már annyira elavult és annyira divat-künti lett, miszerint jobb arrúl hallgatni, mert csak kacagást gerjeszt – kivált ha valami nemzet vagy státus arra állítja egész „fennmaradási biztosítását", hogy fennállása az európai egyensúlyra elkerülhetlenül szükséges. És ha Neu-Östreich áll elő ezen bunkós argumentummal, akkor méltán következik rá *„das schallendeste Gelächter"* – mert Neu-Östreichot igazi *pondus*nak senki nem tartja, minthogy mindenki tudja, ki mélyebbre tud tekinteni, mint orra vége, hogy mindazon komédiák fenekén – melyek azonban, meg kell vallani, *unvergleichlich auf den Glanz hergerichtet sind*, s melyekkel Európát gondolják bolonddá tehetni – nincs semmi egyéb, mint füst, gőz, festék, furfang és hazugság.

Mire támaszkodik a császár tehát? (Így okoskodnak.) Hadseregére, ugye? És igaz, ez valószínűleg bátorsággal fog hadakozni, mert valamint azon híres francia szakács azzal dicsekedett egy fiatal *gourmand* előtt, miszerint oly ízletes mártalékot

tudna rántani, mellyel a „*Feinschmecker*" saját atyját is jó appetitussal bekapná, szintúgy lehet szoros diszcíplina által sorban, glédában etc. testvért testvér, háladatost jóltévője, rokont rokona ellen heccelni, mint vérszemtűl elvakított kutyákat. – De az ilyféle, a római *Colosseum*ba való játék ugyan tarthat-e sokáig? És ha a kényszerített gladiátorok megunják a vértűl csurgó tréfát, és csak egyik mondja ki közülük Spartacus nevét, ám akkor valjon hihetőleg merre dűlnek a kockák?

I. Napóleon mindig úr volt, míg katonái voltak! Mert a legutolsó társasági fokon született emberi teremtés is, ha csak egy cseppig is megkóstolta az igazi katonai dicsőségnek elbájoló édességét, szívesen kockázza életét ebbeli szomjának kielégítésére. Ámde Ferenc József igazi dicsőségben nem részesíté hadát. Mert testvéreket egymás ellen felmérgesíteni, idegenek segítségeért alázattal esedezni és ezeket aztán megcsalni, a ledorongolt nemzeteket lábbal tiporni, a kalendárium minden napját embervérrel bepiszkolni; fegyverrel kézben magukat megadtak fölött gyilkolókat parancsolni nem dicsőség, de oly taknyos undor, mely minden jobb emberben, habár cigány volna is, nem szül *enthuziazmus*t, de oly elégtelenséget, sőt utálatot, mely csak azért nem tör ki, mert áristom nem „Dommayer", fáj a bot, és a lepuskázás és felakasztás sem esik jól, mint mondják.

Árpád vérrel szerzette a hazát, és különös, de úgy látszik, mintha nemzeti létet, szabadságot, rokonvérű dicsőséget egyedül nagy mennyiségben kiöntött embervérért árulnák a nagy Istenek. A magyarok lesújtva, elkábulva az utolsó események által, ismét felébredtek; mindenük kimondhatlan égetően fáj, de érzik, hogy még élnek. Legjobb erejük meg van törve – de reményük nem, sőt bízván a mennyei gondviselés nemzetek fölött őrködő géniuszában, mely idő előtt nem hágy elveszni lelkes és életrevaló nemzeteket, úgy vannak meggyőződve és napról napra erősebben, hogy mindazon ártatlan és nemes vér, mely a magyar földet átázta, oly gyönyörű gyümölcsű fát terem, melyet halandó, habár császár, sőt új Dzsingisz kán volna is, nem lesz képes kiirtani; de az élni és virulni fog, míg hosszú idők ereje által el nem hervad és ki nem dűl.

A legtöbb magyar a lefolyt gyásznapok alatt tulajdonképp

nem tudta, mit cselekszik, mintha forróláz uralkodott volna az egész nemzeten, és miután bosszút, legalább a mostani magyar, nem hord vérében, és nemzeti méltányosságához képest nem bír vádolni, mikor maga is hibázott – a legtöbb magyar azt szereti hinni, a fiatal császár sem tudta jól, mit művel, és tulajdonképp most sem tudja, mit tesz, de ő is valami fatális varázs által le van bilincselve – el van vakítva.

A magyarok kérnek, esedeznek – ő csak rájuk sem tekint, de ehelyett kevélyen hátat fordít ellenük, sőt azt *praetendál*ja: szeressék vagy legalább szereteti komédiákkal hódoljanak császári személyének és hazug demonstrációkkal mulassák őt és Európát. Valjon józan egészséges állapotban tehetni-e ily természetellenileg? Alig hihető! Az ostoba ostobául fog cselekedni, a *trottli*, a *Fex* velőtlenül, de a természetnek örök szabályai ellen, például hogy kínzásért valaki őszintén köszönjön, hogy a keresztfára szegezett hóhérjait áldja (mit tán egyedül Isten tehet), ilyest csak az *praetendál*hatja, ki valami hallucináció közt sínylődik és nincs józan eszén, valamint 1847- és 1848-ban számtalan magyar is ezen baj által volt minden bölcsességből kiforgatva.

Számtalan, tán legtöbb magyar ehhez képest – noha most a hódítót halálosan gyűlöli is (és kérdem Isten előtt, nem természetes-e ez), tán tüstént kibékülne, szíve olvadozna, ha *successionalis* ura így szólna a nemzethez: „Az Isten vaksággal sújtott minket – ti hibáztatok, én is hibáztam – ám ébredjünk, fogjunk kezet, vessünk vállat" – és Magyarország fölött ismét megnyílna a mennyország egész dicsőségében.

És azon *praetextus*, hogy ilyest nem tehetni a más fajták megbántása és felingerlése nélkül – mily nyomorult ezen ürügy! Kérdezzük meg mindnyáját (de nem igazi vagy morális – ígéreti és ijesztegetési – bilincsek közt, de teljes szabadságban) – jobban esik-e nekiek a mostani teoretikus tentás osztráki kormányzat, mint érzették az egykori, olyannyira bepiszkolt gyakorlati magyar rendszernek súlyát? Hiszen a forradalomban hány nem magyar ontotta vérét a magyarokért?! – És ha tudták volna e szomorú drámának végét, és legtávulabbrúl anticipálják, mily *miserabilis* cserevásárt tesznek, ha a magyar helyett

német *institúció*kat fognak nyerni – valóban esküdni lehetne, sem horvát, sem tót, sem rác, sem oláh stb. nem mozdul helyből – és ha mozdul, más irányban mozdul, mint mozdult ittassá tett, vak buzgalmában.

A magyarokat nem gyűlölte egy népfaj is – és a paraszt sem gyűlölte a nemest, mint szünet nélkül hirdették báró Zedlitz-féle fizetett poéták – mert a magyarban mindig oly méltányosság volt más fajták és alábbrendelt születésűek iránt, hogy csak most érzik az illetők, mily könnyű volt uralkodásuk azon elbízottság, arrogancia, pedantizmus és költség súlyához képest, mellyel a németség megáldá és nyomja most őket.

A primás bíbornok körlevele, mely által a magyarokat áhítatos zarándokoskodásra felhívja, legjobban tanúsítja, mit éreznek a magyarok, mert ha még a szeplőtlen erényű, lojális és monarchikus főpap is feljajdul, kinek magas hivatása a Megváltónak isteni türedelmességét utánozni és példaként kitüntetni – ha, mondom, még a magyarországi klérusnak elseje – ki magas állásában, minden birtokában nemcsak megmaradt, de minden részről fényesebb szférába emeltetett, kinek egy rokona sem vérzett el – ha ily független állású, mind erkölcsi, mind anyagi tekintetben, nem tűrheti többé a szent hazának égető kínjait, valjon mily bú, mily fájdalom, mily fullánk sebezheti azon számtalanok szívét, lelkét, kik fényes, opulens állásból sárba estek, koldusbotra jutottak, rokonaik, legjobb barátjaik véres képe nem akar tűnni emlékezetükből, és kiknek valami tentás sehonnai megparancsolja, kurjongassanak, táncoljanak, *enthuziazmus*t mutassanak, szóval: hazudjanak, ha az apostoli császárnak csak orra csúcsát is meglátják, miképp aztán ezen *ipekakuána*-komédiákat kellőleg kicifrázhassa *mit Witz, Humor und tiefer Weisheit* Zang, Kuranda, Hackländer *et Co.* uraknak vajmi rossz szagú, de pengősen vagy legalább a császári megelégedés által kellőleg megjutalmazott tentája! Magukon segítni nem tudván – Istenhez fordulnak és az előtt borulnak le, miután az, ki magát földi istenüknek tartja, ahelyett, hogy kérelmüket csak ki is hallgassa, anélkül, hogy kínszavaikra legkisebbé is figyeljen, nagy kevélyen császári kegyelméről biztosítja (az illetők még nem tudták kitalálni, ez miből áll vagy miből fogna állni)

és róluk oly gondja lesz, mint többi népeirűl. – Valóban, mintha arra nézve, kinek semmi búja nem lett és arra, ki halálos sebektűl még mindig vérzik, egyféle bánásmód, egyféle *regime* illenék – mi éppen oly abszurdum, mint Góliátnak és Dávidnak csizmáját egy kaptára verni, és mely *simplex* gondolat egyedül oly emberszerető és ember-megbecsülő bölcsnek fejében veheti eredetét, ki – tán magárúl ítélve – azt hiszi, az ember már boldog, ha teli van hasa, teli van erszénye és tán Leopoldi-kereszt lóg mellén vagy kulcs hátán etc., és mindazon vágyak, melyek benne ezen boldogságok mellett még léteznének, nem egyebek mint éppenannyi fattyú viszketegek, *die man nicht gestatten kann.* – Olyan egyén, ki – magán kívül – a többi emberi teremtéseket nemigen helyezi magasabbra, mint kutyákat, melyeket ütni-verni, sőt kiirtani kell, ha minden körülmények közt nem hűek – az ilyes bölcs – kivált ha magas és parancsoló polcra fel tudott mászni, természetes és könnyen magyarázható szédelgése közt rendszerint mindig elfelejti, mit gondolkozott, mit érzett akkor, mikor ő is azon sorban állott, melyet most *canaille* titulussal illet, és aztán nem csuda, ha ily szerencsevargánya *(Glückspilz)* ád az országos dolgoknak direkciót, és a fejedelem (rövid eszű és ekképp makacs természeténél fogva, mely két tulajdon mindig karöltve jár) senki másra nem hallgat, ha, mondom, ily körülmények közt a vérző magyar nemzet nem keres embereknél segítséget, de egyenesen Istenhez fordul, kinek irgalmáért annyi véres áldozat esedezik lent a földön, fent az égben – ez könnyen magyarázható.

És miután ki Istenben bízik, soha fövényre nem építi reményét, a magyarok azt hiszik, azt reménylik, a császárnak szeme is felnyílik, mielőtt késő lenne – és ezalatt megtörhetlenül őrzik nemzetiségük halálra sebzett, de meg nem tört szentségét.

[Bach:] Így okoskodnak, Felséges Uram (és megfoghatlanul) legnagyobb számban a magyar pápista papok, kiktűl – megvallom – több *subjectiót* és több kombinációt vártam, mert mindaz, mit Felségednek tudomására előhoztam, valamint a mariazelli processzió is, semmi egyéb, mint szépen hangzó misztifikáció, ügyes furfang, istentelen *hypocrisia* és mesterségesen beburkolt politika. – Igaz ugyan, hogy az van írva a né-

met *bürgerliche* törvénykönyvben (vagy meglehet, tán a Szentírásban, már nem emlékszem): „Neked is csak oly rőffel mérnek, mint te mérsz másoknak" – és eszerint az impertinens magyarok azt hiszik (mert kifogytak puskaporbúl és fegyvereiket elszedtük), hogy most ők is élhetnek a misztifikáció, furfang, *hypocrisia*, csal-politika mérgével, mert Felséged is leereszkedett (ámde *pro bono publico*) a machiavelli patika ezen *salutaris* medicináival élni. Mily *ratiocinium* az általános magyar felfogáshoz igen illik; mert ezen javíthatlan faj felfuvalkodó természetéhez képest soha sem akar megemlékezni Cicero *De officiis* azon klasszikus szentenciájára: *„quod licet Jovi, non licet bovi"*. Honnét aztán nem egy magyar ignoráns tökéletesen meg van arrúl győződve, hogy bizonyos dolgokat fejedelemnek szintoly kevéssé szabad tenni, habár tizennégy ezred zsandárjai volnának is, mint a legnyomorultabb koldusnak, ki szolgálatjában nem fizet mást ki, mint bolhát vagy tetűt, ha ti. megcsípheti.

[58. AKASZTÓFAHUMOR]

[BACH:] Mily unalmas és valóban *abgeschmackt* azon megmegijesztgetés a muszka vau-vauval, mellyel csak éretlen és könnyen megijedő suhancokat lehet ijesztgetni, de nem ám oly *ehrenfeste* polgárvérű vagy oly *zu Pferd feste* császárvérű férfiakat, mint mi ketten vagyunk, Felséges Uram és én, saját magam uram!

Már (mint fentebb érintettem) a muszka alkalmasint rég felejté, hogy Felséged őt oly genialiter rászedte, és efölött – *dem wahren Genie verzeiht man Alles* – és aztán, ha jön, ám tessék; mert ez esetben kétségtelenül úgy megkeféljük, miszerint, tudom, soha többé el nem felejti az osztráki frizőrt – min bizonyosan senki sem kételkedhetik, ki nemcsak az osztráki hadnak oly tökéletes kiképzését ismeri, de azt is tudja, hogy például minden huszárközvitéznek a haj-, köröm- és fogkefén kívül extra még kilenc kefével kell saját pénzén ellátva lenni, melyek a következők: lókefe, ruhakefe, fényesítőkefe, viaszkefe, sárkefe, subickkefe, fegyverkefe, rézkefe és zsíroskefe. – *Welche Vollendung!* Ilyes *essentiális* dolgokrúl, tudom, sem Hannibal, sem Julius Caesar, sem Napóleon *et Co.* nem gondolkozott – és

ez oka, miért vallott az első és harmadik generális a komédia végén kudarcot, és miért győzött a középső *Feldzeugmeister* néha oly nehezen, miképp többször okvetlen sárba dűl, ha ki nem rántja őt az a légió, mely minden hihetőség szerint erősen el volt látva kefékkel. – Bölcsen mondja, ha nem csalatkozom – báró Rotschild:

»Der auf das Kleine nicht achtet und nicht denkt,
Dem die Fortuna auch nichts Großes schenkt."

És még Montesquieu is megmutatta, hogy a *Décadence de L'empire Romain* nem azért állt be, mert ezen *Empire* már igen vén volt, hanem mert negligálta *„die Procente des Sieges"*. És azért a „sok kefe" csak használhat, és kézzelfoghatólag bizonyítja, mily mély bölcsesség *praesideálja* az osztráki hadat.

Igaz ugyan, hogy sok profánusok erősen kacagnak ezen száska sok kefén, s magamnak is mint laikusnak kacagni kell, mert oly kínai tempónak mutatkozik; de mit nagyon restellek, megvallom, az, hogy nem egy szemtelen *bonmotista* azon *mauvaise plaisanterie*-t meri szájrúl szájra adni, miképp azon okbúl kell a hős vitézeknek oly nagyszámú kefeket vásárlani, miszerint valami közel rokonom egy kissé felpénzelhesse magát, ki becsületes bécsi polgár, *„Sohn von armen, aber ehrlichen Eltern"* és efölött patentált és aranymédaillozott *„Kampelmacher"* és egyúttal kefecsináló *seines Zeichens*. Ámde, *reflexion faite* – nem bánom, bármit is pletykáznak személyemről – *ich sitze in der Wolle* – és azért igen könnyen kacaghatok mindazokon, kik a gyapjúbúl kiestek vagy kiknek nincs gyapjuk. Egyébiránt minden nagy embernek az a sorsa, hogy irigyei leszíszegik, torzra festik, *bête noire*-t csinálnak belőle.

A legnagyobb emberek így jártak: Pitt, Fox, Wellington, Peel etc. etc.; sőt Angliában még a királyokat és királynőket is *carricálják*. Ez persze egy kissé sok *und ganz überflüssig* – de meg kell vallani, nagyon mulatságos. Néha nekem úgy látszik, Felséged is nyújtana ily *jux*ra vajmi gyakran jó alkalmat, mi nagyon érdekes volna, *wegen dem großen Contrast*, mikor például Felséged császárt szerepel és ilyesmit hord szájában: *„Es ist*

mein Wille" etc., amint a boldogult magyar nádor nagybátyjának Pesten felállítandó monument alkalmával történt, melyhez mások adták a pénzt, és melynek felemelése már akkor volt elhatározva, mikor Felségednek „akaratja" *im Kindszimmer* még nem nagy súllyal bírt. Noha már akkor is bámulták Felségednek akaratosságát, és egy becsületes úriember, ki Felséged közelében élt (de már az is örökre elbúcsúzott) előre jövendölte, hogy Felséged nem mindennapi tünemény lesz. Mi tökéletesen teljesült is – mirűl egész csermely, patak, sőt folyó vagy inkább elfojtott embervér megsemmisíthetlen bizonyságot nyújt. Ily alkalomkor, vagy mikor bűnös jobbágyait saját maga méltóztatik *durch Blicke, Gesichterschneiden, nicht anreden, stehen lassen, zum Essen nicht einladen* etc. tortúrái által büntegetni – Angliában igen szépen tudná *carricál*ni Felségedet H. P. (ha még meg nem holt), és aztán *pour le contrast,* mikor Mariazellben áhítatoskodik, és oly szelíd képeket tud csinálni, hogy senki nem nézné ki Felségedből, mily derék pióca (hahaha). – Vagy mikor (mint Sopronban cselekedett Felséged) a főrangú asszonyok közt oly *timiditás*t mutatott, miképp sokan elbájolva, igazi báránynak gondolják, és főhercegasszony Sophie mondására emlékezvén, tökéletesen vele egyetértenek: „*daß Alles vortrefflich ging, wenn der Kaiser stets nur seinem Herzen und seinem Kopf folgen wollte*" – míg ez alkalomnál sokaknak viszont a kecskeméti hóhér botlott eszébe, ki nagy *embarras*ba volt, sőt reszketett, mikor egy odavaló „cifrát" akasztana, és ez neki azt mondta képébe: „Ebadta, mit reszketsz? Ha én akasztanálak, én nem reszketnék!" Vagy mikor Felséged *qua* csikós produkálja magát, mint minap Kisbéren, ez a jó bécsiek egy részét igazi *enthuziazmus*ba hozta. Magam is erősen örültem rajta – csak Kisbérben, a *sequestrál*t Batthyány család jószágán ne történt volna ezen gyönyörű lovagi vagy inkább lovászi tett! Mert hiába, a mostani romlott emberek nem tartanák nevetségesnek, ha például I. Napóleon jól tudna főzni, míg nem tudtak eléggé kacagni Louis XVIII. kitűnő szakácsi ügyességén, éspedig mert első esetben a fényes hadvezér egészen *absorbeál*ta volna a konyhavezért – Louis XVIII-ban ellenben betű szerint elfúlt a nemzeti *chef* a *chef de cuisine*-ben. Nero *quadrigá*ban különösen

kitüntette magát, de ezen tulajdonért őszintén senki nem tudta becsülni őt, de magában azt gondolta, ha kimondani nem is merte: „volna bár inkább jó császár, mint jó kocsis, és hagyná e tisztet másoknak át". Így, tudom, Felségednek kisbéri hőstette is nem egynek fejében azon eszmét szülte: bár volna Felségednek szíve jobb és esze több, és lenne törvényes király, mintsem hogy lovakkal birkózik, és éppen ott menti meg egy lovásznak életét *(wenn's auch nur wahr ist)*, hol jószágrablónak szagát terjeszti oly bűzzel, melyhez képest istállóparfum is igazi *Eau de Lubin*. És aztán mit csináltak ezen veszélyteli pillanatban Felségednek kíséröi? Szájat tátottak és nem ugrottak a császár elibe. Ezen kis *negligentia* nem mutat nagy *dévoument*-re vagy legalább különös lélekjelenlétre, és valóban nemigen érthetni, miért nem fogta például gróf Grünne, Felséged árnyék-adjutánsa, a csintalan ménlót fülénél és orránál, mint szokták körmös csikósok? Valóban, ha Felséged *data occasione* valami kozák Hektórral szemközt, *pour varier la comédie*, Achilles szerepét játszandja, és Felséged *suite*-je, *alle die deutschen Fürsten, Grafen und Feldherren*, messzirűl úgy fogják Felségedet nézni, bámulni és aztán újságba tétetni, mint gróf Batthyányak jószágán (igen, gr. Batthyány jószágán, mert ily birtokot egyedül törvényes magyar király tehet felségsértés esetében magáévá, így azonban Magyarországban senki sem sérthette Felségedet, mert soha nem volt és most sem magyar király) – mondom, ha valami netaláni háborúban az osztráki hadnak tulajdonképpi lelke, gróf Grünne és alattvalói, engedni fogják, hogy Felséged, mint Kisbérben, szólót produkáljon, akkor Ilion alkalmasint el nem dől, mert hiszen a régi Achilles már el van temetve, és új Achillest, kinek igazi saját körme volna, nem Felségedben vagy Felséged hízelgőiben kell keresni – de bizonyára oly ezredeknél találtatnék, melyek fölött soha nem paradírozik a *hypocrit* fehér zászló, vagy hol a tiszteknek elég eszük van ilyféle éretlen bohózatokat mindaddig ügyesen eljátszani, míg valami *conterordre* ezen gyermekes misztifikációt meg nem szünteti.

Mert éppen karikatúrákrúl szólok, legyen Felséged kegyes és engedje meg, hogy Felségeddel közöljem valami csak nehány nap ezelőtt Angliából érkezett rokonomnak relációját és néze-

tét az angol királynő körül – miből Felséged újra tapasztalhatja, mily igazi ragaszkodással viseltetik a telivér osztrák *„mit seinem unverdorbenen gesunden Sinn"* Felséged szent személyéhez és általjában a dicsőséges osztrák császári családhoz.

„No, láttam az angol királynőt, hahaha, micsoda figura! Mi, osztrákiak jó lekacaghatjuk a kérkedő John Bullt, mert a mi derék császárnénknak *»kann sie das Wasser nicht reichen«* – mi neki nagyon is nehezen esnék, mert mosáson kívül soha nem használ vizet, és e célra sem sokat. Oly piszkos, és nemcsak bort iszik erős kvantitásban, de pálinkát is, mit feldagadt veres orra eléggé tanúsít – midőn a mi császárnénk oly gyönyörű alak, oly igazi angyal, *daß jeder echte Österreicher auf sie stolz sein muß."*

Mit mond ehhez, Felséges Uram, *ist das nicht rührend?* És mikor öcsémet így szólni hallottam *mit so vielem Patriotismus,* nem tarthatám magamat vissza *à la* Racine így *exclamál*ni: *„Je reconnais mon sang à cette fierté si noblement fondée!"* Ily osztráki *enthuziazmus*rúl más fajtáknak csak képzeletük sincs. A derék fiúk örülnek, ha saját nejük igazi madárváz is, ámde annál szebb másnak felesége, ti. gyönyörű császárnéjuk! *Welche Unschuld, welches Gemüt, welche patriotische Hingebung!* Más fajták egyénei akkor örülnek egoista felfogásukhoz képest, ha saját nejük vagy szeretőjük csinos – és oly impertinensek még ilyest is mormolni fogaik közt, ha másnak szép nejét látják: *quid juvat adspectus?* Fejedelemben pedig – mint például az angol királynéban – nem azt nézik, és náluk az *idea regens* nem az, valjon csinos képe, klasszikus feje van-e, hanem, hogy szép-e a lelke, és a fejecskében van-e valami? Nem arra figyelnek, vizet vagy bort iszik-e, hanem bőkezű, okos, nemeslelkű, emberszerető-e? Ily szűkkeblű kalkulust a mi derék népeink nem csinálnak. Még a magyarok sem, kik szép menyecskéért szívesen még életükkel is játékot űznek, mint 1757-ben hős Hadiknak zsíros szájú huszárjai, kiktől, mint mondják, azért félt a porosz oly erősen, mert annak híre kelt, hogy veres és kieresztett nyelvükön *„Vivat Maria Theresia"* van *stikkel*ve.

Ámde, hogy felséges császáromat (legalább Osztrákia határai közt) senki torzzá tenni vagy pláne lepingálni nem fogja sem *„öffentlich"*, sem *„geheim"*, arrúl jótállok. – Ily skandalumot mi

szenvedni nem fogunk; és miután mélyeszű Kempen húszezer nem annyira komondorral vagy kopóval diszponál, mint inkább szarvasgombász kutyákkal, mert arra vannak tanítva és alkalmazva, *das tiefeste und geheimste auszuspüren und auszuwittern,* e bajtúl kétségtelenül megőrizzük Felségedet, és Felséged kacagás tárgya legalább bizonyosan soha nem lesz, és e tekintetben azon okbúl is könnyen és biztosan érünk célt, hogy Magyarországban legalább a lehető legnagyobb majoritás, ha Felségedre gondol, inkább sírásra volna kész fakadni *(verstehet sich, aus lauter Freuden),* mint nevetésre vagy csak mosolyra is.

Azt állítják: „institúcióinknak nincs gyökere". – *Wie lächerlich!* Ámde erre nézve tökéletes igazságuk van, mert mi nem ültettünk fákat, bokrokat vagy az ő kedvükért pláne káposztát, mely iránylag efemer izék nem virulhatnak gyökér nélkül. Igen, de valjon az egyiptomi piramisok eldűlési veszélyben vannak-e azért, mert nincs gyökerük? – Nemde nem, és még ezredek után is fognak állni óriási fundamentumaikon.

Mindazon meg nem szűnő komédia, furfang, *hypocrisis* etc. említése, mellyel a kaján magyar teoretikusok mindig készek előállni, mikor valami ünnepélyt, valami ceremóniát vagy egy bölcs kormányi aktust, melynek mélységét *capiál*ni nem tudják, be akarják piszkolni és rossz hírbe hozni – valóban *mehr als abgeschmackt.*

Ne hajtson, Felséges Uram, mindarra, mit fülibe sziszegnek, mert ordításra nincs elég bátorságuk, mióta kitörtük fogaikat és kirántottuk körmeiket. Mindaz, mit állítnak, nem igaz. Mi nem teszünk semmit igazi fundamentum nélkül, és Felséged dicső kormánya alatt több történt, legalább mi szembeszökik *(und das ist die Hauptsache, denn das andere kommt schon nach),* mint azelőtt több századokon keresztül. És ha valamit elhibázunk, azt emendálni fogjuk és addig próbálgatni, *bis wir das Rechte treffen, was die sicherste Art ist, zu réussiren, oder – wie manche Leute (aber gewiß falsch) behaupten, zu Grunde zu gehen.*

És mindazon impertinens állítás például, hogy Felségednek nincs egyetlenegy őszinte szövetségese, a horvát, rác etc. nem szereti Felségedet, ellenben nagyon szerelmes a magyarba *(es*

ist wirklich so komisch!) ezek mindannyi *szódiarék*, melyek legkisebb figyelmet nem érdemelnek, és kár volna, ha Felséged azokat legnagyobb megvetéssel nem ignorálná. Mily infamitás a lovagi bánt mindig piszkálni, hogy akceptálta Felségednek császári ajándékát, mintha bizony *fideliter* le nem szolgálta volna azt? Mindez nem egyéb, mint a legpiszkosabb irigységnek émelygést okozó eredménye, és higgye el, Felséges Uram, nem azért állítják báró Jellačićot pellengérre, mert elfogadta a *stipulált remuneratiót pro piis servitiis*, hanem azért, mert nem az ő szájukba dobta Felséged a sok pénzt. *Man muß die Leute nur kennen, für Geld sind sie alle zu haben*, és kivált ezen irigy faj nem tesz semmit is ingyen.

Azt mondják, Felségednek nincs más támasza, mint hadserege. Ha ezen frázist hallom, mindig kész volnék kacagásban megszakadni. – Semmi egyéb, mint hatszázezer vitéz, kétezer ágyú stb. stb. *und sonst nichts? Bagatelle!* Bizony szinte meg lehetne Felségedet szánni, valamint szegény báró Rotschildot is, *daß der arme Teufel garnichts hat außer seinen Gütern, seinen Häusern und seinen Kapitalien!*

Igazi úrnak, ki nem kér, de parancsol, nem kell ennél több; és mióta Felségednek mély gondoskodása következtében az egész birodalom vasutak által, lehet mondani, már-már összekötve van, és ekképp néhány nap alatt bárhová minden pontra százezreket egyesíthet – ugyan nem nevetséges-e minden Felséged elleni fenyegetés?

És most kérdem, mily támaszuk van viszont azon hős fiúknak, *die nicht nachgeben und nicht ruhig sein wollen?* Semmi más, mint szájuk! *Daß Gott erbarme!* Ez igen mosatlan és különösen nagy, nem tagadhatni – ámde ha ágyúszájat állítunk szemközt *zu einem freundschaftlichten Ideenaustausch, zu einem constitutionellen Landtag*... akkor, tudom, evésen és iváson kívül más funkciókra nem fognak szolgálni ezen természeti apertúrák!

Sokan még most is – és ez valóban kiállhatatlanul unalmas – *pacta conventá*krúl fecsegnek és azt állítják, hogy azért, mert kis frakciója a nemzetnek vak hevében, és mert a muszka intervenciót illegálisnak és ekképp „feloldónak" tartotta, a jognak körén

túl kalandozott – azért Felségednek kötelessége a magyarok iránt meg nem szűnt, mert a nemzetnek legnagyobb része hűn állott Ferdinánd király és ekképp a *pragmaticus* dinasztia mellett. – Ámde nem volna-e Felséged részéről a legotrombább aktus, ha a hatszázezer elégséges kefékkel ellátott vitézek élén a prókátori szőrszálhasogató terére lépne és diszkussziókba eredne – holott ha valakinek szájába illik a *„sic volo, sic jubeo, stat pro ratione voluntas"* nagyurak és kivált fejedelmek számára kigondolt elve – az bizony senki egyéb, mint Felséged oly jelentékes szájjal ellátott szent személye.

És ezt igen jól tudják a dévajságteli magyarok – azt ti., hogy még Szent Jánosnak szava sem járt nagy sikerrel a pusztán, és a Hold azért még le nem esik, mert azt valami melankolikus magyar kuvasz megugatja. És ím, ezért fordulnak a Szűz Máriához!

No már, ha más támaszuk nincs, akkor, igaz, bámulni kell kitűnő pietásukon, és dicsérni, hogy annyira magukba szítták a legközelebbi konkordátum titkait és édességeit. De ha csak ezen oldalrúl remélik a pártolást, akkor alkalmasint úgy fognak járni vagy inkább nyújtózkodni, mint a deresre bilincselt jajgató, ki kínjában minden szenteket segítségül hív, de azért *non obstante* mégis minden felhőkből jövő intercesszió dacára kikapja a porciót! Rá nézve a kiosztónak hajlama és kegyelme hasznosabb, mint az egész szentektől pezsgő kalendáriumnak közbenjárása – ha az ti. nem vastag és erős bőrbe kötött fóliáns. Mert így, igaz, minden dimenziókra oly szolgálatot tehet, mint Franklin hárítója a villámcsapások tekintetében.

De, Felséges Uram, a magyarok nem oly igen ostobák, mint azt *systematice* hirdetjük, és ekképp általján véve nem hisznek csudákban – de arrúl vannak meggyőződve, hogy a természetnek Istentől szabott törvényei ellen nem történik semmi. És ekképp azon szeplőtlenségi ideáltúl, mely kristálytisztasága következtében Istennel közelebbi érintkezésbe jöhetne, mint a közönséges piszokteli anyag fia, éppen nem várnak közvetlen segítséget, de az egek ura előtt gyermeki bizodalommal leborulva, szándékuk és joguk tisztaságában bízván, erőt, elszánást és megtörhetlen lelkesedést reméllenek merítni: szilárd kitar-

tásra, erényteljes életre, nemzeti hűségre, hazafiúi együttmunkálásra és eszerint végképpi diadalra – vagy, ha a nagy istenek végzése más, utolsó csepp vérük kiadására.

És azért, Felséges Uram, ezen mariazelli processziót nem kell kicsibe venni. – Abban sokkal több fekszik vagy inkább lappang, mint amennyi látszik. – Az egyenesen politikai demonstráció, éspedig oly *subtilitas*sal kigondolva, hogy nagy skandalum nélkül nem tehetni az ellen semmit is. És e tekintetben – nem tagadhatni – a magyaroknak minden időben kitűnően furfang és feltaláló eszük volt; honnét aztán Montesqieuben (kiről Felséged bizonyosan hallott valamit) körülbelül ilyféle kuriózumot is olvashatunk, mit mi, osztrákiak soha nem tudtunk érteni, és most sem igen *capiál*hatunk: *L'Autriche n'a jamais compris la Hongrie; elle y cherchait toujours de l'argent, qu'elle n'a pas, au lieu de chercher des hommes dont elle abonde* – és mi mindig azon vélekedésben voltunk, hogy Montesquieu „újoncokat" ért; de ez nem így van, mi a textusból tökéletesen kiviláglik, mert a francia klasszikus egyenesen státus- és adminisztrációi férfiakat ért. – És ez igaz, Felséges Uram; én többek közt például mindig bámultam, mikor még prókátor voltam, és mikor mi a magyarokat mindig azzal csúfoltuk: „*Ihr habt nicht einmal ein bürgerliches Gesetzbuch*", hogy ők nem válaszoltak így:

„Igaz, azon viszony, mely egyes lakosok közt létez, nálunk nincs elég világosan és *praecise* definiálva, és így itt sokszor a bíró *aequanimitás*ának kell *suppleál*ni, és ez nem kis hiány, melyen azonban okkal-móddal segíthetni – ámde másrészről bírunk oly törvényekkel, melyek azon viszonyt, mely fejedelem és nemzet közt létez, oly tökéletes világosságba helyezik, hogy azt lehetetlen félremagyarázni *perjurium* nélkül. És e tekintetben megint ti, derék szomszédok vagytok oly deficitben, mely *aequale bankrupt*, és mely viszonyok kompendiumát nem írhatni oly kényelmesen papirosra, mint valami polgári törvénykönyvnek minden keverék nélküli önkénykódexét."

Erre nehéz lehetett volna felelni – és most is nehéz, sőt lehetetlen lenne, ha Felségedet válaszra kényszerítni tudnák a magyarok; de miután, „hála Isten", erre nem képesek, magától ér-

tetődik, a válasz felette könnyű, és számtalan variációkon keresztül körülbelül így hangzik: *„Nicht raisonieren, das Maul halten, oder wir werden ihnen schon das Handwerk legen"* – minek aztán persze több hatása van, mint bármely mentegető eloquentiának, melyet én vagy a híres pohárköszöntő, báró Bruck kifejteni képesek volnánk báró Kempen anyagi asszisztenciája nélkül – noha minket az egek ura, kinek mindent köszönhetünk, kitűnően megboldogított elégséges *Mundstück*kel! Úgyhogy a régi magyaroktúl meg nem tagadhatni mély politikai tudományt, kombinációt és előrelátást. *Ob etwas davon übrig geblieben ist* – nem tudom, de nem hiszem; és ha igen, minden módon kell kiirtani azt. *Denn so etwas können wir in unseren Kram oder eigentlich System nicht brauchen.*

Továbbá mindazon szívömledező *exclamatio,* melyet Felségednek szájába szeretnének tenni: „Ti hibáztatok, én is hibáztam etc.", oly impertinencia, melyet nem tűrhetni! Ugye? Felséged tán *„mea culpát"* intonáljon a magyar nemzet előtt? – *Das ging uns noch ab!* – A magyarokat saját fegyvereikkel kell sújtani; márpedig a magyar olyannyira kidicsért *Corpus Juris*-nak legelső törvénycikke az: *„Si fecisti, nega"* – és ezen Verbőczi-féle elmegyümölcs olyannyira van minden magyarnak nedvében és vérében impregnálva, miképp a legéretlenebb kanászbojtár is, ha valami kellemetlenségbe keveredik, a világért nem gyónná meg minden tettét, mint a mi derék filkóink, kiket szép szóval igen könnyen rávehetni *auf ein reumütiges umständliches Geständnis,* mert a szamarak mindjárt elhiszik, ha valaki nekiek megsúgja, hogy aztán nem lesz bajuk, vagy csak „félig" – de a magyar makacsul tagad, és a magyar bíró ezért könnyen fel nem indul – mert *en cas-que* maga is mindent tagadna –, és azért mily képtelenség azt *praetendál*ni, hogy a felség, a magyar király és ekképp a legelső magyar, ki oly szépen beszél magyarul (kivált ha előlegesen jól megtanulja a leckét), ne ossza a nemzetnek ezen közszokását, de tagadás helyett egy hosszú megbánó lamentót mondjon el az egész világ kacajára!

A népnek azt kell hinni, a fejedelem nem hibázhatik; az Istentűl magasabb polcra állíttatván, nincs azon homálynak, azon közönséges emberi gyarlóságoknak kitéve, melyeknek az adófi-

zető osztály oly erősen alá van vetve. És azért nem mondhatom, mennyire bosszankodtam gr. Grünne ellen Felségednek legelső magyarországi utazása alkalmával – mert azon *currens*ban, mely Felségedet megelőzte és melyben meg volt parancsolva, mit mondjon *proprio motu* Felségednek a püspök vagy apát, szorosan ki volt jelelve, kit nem szabad Felséged ebédjére invitálni, és a boldog vendégek mily sorban fognának az asztalnál egymás mellett ülni, és ilyféle több fontos tárgyak mellett *inomisse* az is meg volt hagyva (és egyenesen gróf Grünne főtábornok parancsa következtében), hogy az illetők, kiket Felséged szent személyével megtisztelni kegyeskedik, ellássák magukat elégséges „*Leibstuhl*okkal" az ő apostoli császárjuk használatára. Mi, *in principio,* igen okos volt, mert hiszen e tekintetben is, mint minden egyébben, a magyar irgalmatlanul hátramaradt – és még csak „*Lebendige*" sem volt minden háznál. Az apostoli császárt pedig valami bokor mögött vagy pláne nyílt mezőn csücsülni látni – *das wäre wohl mit der Würde eines apostolischen Kaisers nicht vereinbar gewesen.* És meg kell vallani, a derék magyarok e tekintetben oly buzgósággal jártak el, hogy mindenütt volt bőségе az efféle lyukas székeknek, noha eleinte messzi földről lóvesztiben kellett azokat a kijelölt stációkra hurcolni. De ez csak kevés ideig tartott, mert nem egy furfang asztalos valóságos *Leibstuhlfabrikát* állított (kivált, mint mondják, egy veszprémi vagy inkább Stuhlweißenburg-i, e kereset által *millionár*ré felhízott *industriell Tischler*) – mert a közönség megtudván, hogy Felséged nem barátja a „*Lebendi*nek", de magas császári székéről igen sokszor leereszkedik a lyukas székre is, mindenáron megszerzett magának nem egy, de több ilyféle mobiliát, azon naiv reménységtől kecsegtetve, hogy Felséged őt, ha tán most nem is, idővel csak azon okból is házánál megtisztelné, és ő *„mit Kindern und Kindeskindern zum ewigen Angedenken in einer Hinterlassenschaft seines Monarchen teilhaftig werden könnte"*. És ily alkalomkor tűnt ki világosan, tulajdonképp mégis mily jó fiúk a magyarok. Ők ugyanis rendszerint *constipál*t természetűek lévén, szinte *perhorreszkál*tak a sok *Leibstuhl*túl, és legnagyobb részvétellel vágytak valamit tudni *über das allerhöchste Befinden ihres vielgeliebten Kaisers.* „Tán

elcsapta valami a derék úrnak hasát", így szóltak, mi igen természetes, mert *ab incunabulis* »német hasa« van, vagy tán – Isten őrizzen, kolera ütött ki rajta?" És a népek erősen reszkettek Felségedért – mert lovagi szokása szerint sebesen utazván tíz, tizenkét stációt is bejárt Felséged egy nap, és mindenütt szájat tátottak az eléállított lyukasok, és a közönség meg volt győződve, Felséged igazi károkatonai diarében szenved, mely derék madár (mint már most tudatik) a világon egyedül azért van, miképp guanót készítsen, mely műtételben, meg kell vallani, eléggé nem dicsérhető buzgósággal el is jár.

És eddig nem volna baj, de a *malcontens*ek mily élceket szakítottak gr. Grünnének tapasztalatlanságán, azt nem is hozhatni elő (ha nem csalatkozom, valami *„Kerl"* is említtetik), mert, mint mondom, *in principio* helyes volt ezen *currentatio,* és újólag bizonyítja, mennyire gondos és előrelátó gr. Grünne Felséged és saját maga személyére nézve – hanem a modalitásban, a modorban volt a hiba; mert Felségednek ezen hasonlatosságát a legkomiszabb *Hausknecht*tal nem kellett volna dobra verni, de *auf „eine geheime Art" dem Betreffenden einen Wink geben;* pedig *„zu was Geheimem"* hány kitűnő béressel (vagy jobb ortográfiával írva Béreschsel, mit a bécsi *journalistá*któl lassan-lassan megtanulhatnak a tudatlan magyarok) van Felséged az Istentől és általam megajándékozva!

Vannak bizonyos dolgok, melyeket mindenki tud és ismer, de azért mégsem szükséges azokat az egész világ láttára felfedezni, kitárni.

Valami gazdag angolnak francia táncosnő szeretője volt. Soha nem kereste fel tizenegy reggeli óra előtt, mikor a Terpsichoré kisasszony *toilette*-jével tökéletesen el lehetett készülve. Bizonyos alkalommal azonban, nem tudom, mi okból, kilenc óra tájban toppant Albion teremtése a csinos *boudoir*ba – mely üres volt. *Où est donc Mademoiselle? Elle est à la garderobe* – mi *in der Blume* annyit teszen: „nem angyalkodik". – *Comment, Mademoiselle fait de ces cochonneries?* – és legott örökre elvált tőle.

A kisasszonynak ezen hibáját azelőtt is tudta az angol Epi-

cur, de nem akarta – *pour ne pas perdre ses illusions, un certain prestige* – hogy azt neki oly igen láthatólag kitálalják.

A híres Lesage bizonyos tabellákat készített a népvándorlások kijelelésére. Miután e tekintetben csak tradíciók szolgálhatnak útmutatásul, természetes, hogy tíz-húsz mértföld differencia miatt – jobbra vagy balra – bölcs Lesage meg nem akad, de dicsőségesen minden népeket Ázsiából kihoz Európába. – Gondolná-e most Felséged, hogy némi semmirekellő magyar *Witzling*ek ezen tabellákat is Felségednek nevetségessé tételére használják? Ők azt mondják, ha ma jönne Lesage Magyarországba, és nem volna semmiről is informálva, Felségednek utazását a magyar és erdélyi földeken nagyobb pontossággal kijelelhetné, mint kijelelte a népvándorlások folyását, éspedig egyedül a *Leibstuhl*ok után indulva, melyek Felséged számára gr. Grünne meghagyása szerint vásároltattak és útjába lőnek állítva. Úgyhogy ezen mobiliák után tartva, tulajdonképp még vak sem veszthetné el útját.

Mily szerencse, hogy a magyarok nem mernek karikatúrákat pingálni! Mert másképp, tudom, nem egy haszontalan betyár magyar festőnek bizonyosan eszébe jut Felségedet, a feltalált koronával fején, *dem Scepter in der Hand*, Szent István *Schlafrock*jában (vagy inkább – mert köpönyeg – *carbonari*-jában) egy ilyféle csinos székre ültetni, hol Felséged a magyar nemzet megboldogítására a kegyes *Handbillet*eket és bölcs pátenseket kigondolni, digerálni és kézben tartani – méltóztatik.

És azért higgye el, Felséges Uram, a magyarok, mikor Felségedre gondolnak vagy Felségedet látják, nem tesznek egyebet, hanem *(im inwendigen Innersten)* kacagnak – hahogy nem reszketnek.

Miután azonban sem nem illő, sem nem hasznos, hogy a népek lekacagják *dei gratia monarchá*jukat – és a szemtelen magyarok Felségedet végre még ki is fognák csúfolni *(denn es entgeht ihnen auch nicht das Geringste)*, azért folytatni kell a felvett elrettentő szisztémát – *„denn wollen die perfiden Magyaren* (mint hős Conrad kitűnő pesti *Bürgermeister* mondott ilyfélét nagy kurázsival, mert tudta, hogy zsandároktúl körülvéve, tüstént meg nem pofozzák) *uns nicht lieben – was doch so leicht wä-*

re, denn sein mer denn nit liebenswürdi? – nun dann so sollen sie zittern". És hogy e tekintetben el ne hibázzák a tempót, erről, tudom, Felségednek lesz gondja, mert hiszen van Felséged zsoldjában elég *Vorrichter* és *Nachrichter*, kivel Felséged tetszése szerint diszponálhat.

[59. REMÉNYKEDŐ MAGYAROK]

[BACH:] Minap meglestem bizonyos Pestről jövő magyart, kit a polícia a *„gutgesinnte"* rubrikába helyezett, és ki egy Bécsben lakó igen *inoffensiv*nek látszó magyar gróffal ily skandalózus párbeszédet tartott (én egy szót sem vesztettem el, mert Felséged szolgálatjában hallgatózni szabad).

GRÓF: Ugye oda vagyunk, nemzetiségünk megtörve, hazánk elfullasztva? etc.

[BACH:] És gondolja csak, mit felel erre azon semmirekellő gazember, kit Protmann pesti *Polizeichef – der aber schon nachgerade so schwach wird und so ein patzenweiches Herz hat* – nekem még extra ki is jelel *als einen sehr verläßlichen und zu allem brauchbaren Ungarnfeind, ja tüchtigen Magyarenfresser*, és mely imposztor nemcsak báró Hauernél mindennapos, de még Albrecht főherceg viszonyaiba is úgy belé tudta fúrni magát, hogy valóban úgy látszik, mintha *Figaro qui, Figaro qua* szerepét igen ügyesen játszván, mind a két most érintett főurat (Hauer–Mentórt ti. és Albrecht–Télemakhost) igazi sült bolondokká tenné. – De hallja csak, mit felel a grófnak ezen olyannyira kitűnő Tartufe, mintha valóban a mi iskolánkban nyerte volna [az osztályozást]: *„mit ‹Vorzug"*:

[LÁTOGATÓ:] Nemcsak oda nem vagyunk, de, mint Széchenyi jóslá, csak most leszünk! Nemzetiségünk éppen nincs megtörve, sőt naprúl napra szilárdul, úgyhogy soha nem állott biztosb lábon. Pesten nem hallani más szót, mint magyart, és bár állítsanak fel ötvenezer akasztófát, a magyarságot többé ki nem irtják etc.

GRÓF: Hát mit csinálnak a tótok?

LÁTOGATÓ: Tót többé nincs, valamint rác sincs, szerb sincs etc., mert ez lelkében mind magyar, és nemsokára nyelvére nézve is jobbadán az lesz. A beamterek ostobaságárúl ezer csu-

dát tudnék elbeszélni, de úgy is érzik magukat a szegények, mint kutya, mely kupodába téved és sejti, hogy onnan legott kibotozzák. Száz ember közt egy sincs, ki a mostani cifra kormánynak fennmaradását hinni tudná! És ha suttyomban tanakodnak – mert a polícia, noha mindenbe beléfúrja orrát, mégsem tud semmit is –, és azon kérdés merül fel köztünk, miképp és mi módon fognánk menekülni: *similia similibus* a jelszó, szeget szeggel, vért vérrel. – És ha a magyar vérrel szerzette a hazát, ám szerezze azt ismét vissza, szinte vérrel; és higgye el a gróf, közelebb áll azon nap, mint valaki gondolná, mikor azon németeknek koponyái, kiknek lábai nem különösen gyorsak, úgy fognak kettécsépeltetni, mint mindannyi üres korsók. És e tekintetben még Hauer is, kinek sokkal több esze van, mint a többieknek, és ki *in hungaricis* Bachnak inspirátora, orákuluma, oly vaksággal van verve, hogy ő tökéletesen meg van győződve, *daß die von ihm erfundene improvisierte Staatsmaschine im besten Gang ist, und auch ohne aller Reparatur von sehr langer Dauer sein dürfte.* Szegény Albrecht, itt nyomorult napokat él. Ő tudja, hogy Hauer, kit nem szenvedhet, azért van melléje állítva, miszerint gyenge eszének *suppleál*jon – és eszerint, ha én dévajságból néha Hauert mint különös zsenit kidicsérem előtte, ez úgy érinti a *bonhomme*-féle *Statthalter*t, mintha fagyos vízzel öntenék le háta gerincét.

GRÓF: Hát mit művelt derék B. A., kit annyira szerettem?

LÁTOGATÓ: A szerencsétlen nyomorultan, bizony mint komisz koldus rab elveszett a munkácsi tömlöcben, és családja egészen elpusztult; a fennmaradtak alamizsnán élnek.

GRÓF: Istenért, hiszen ő egészen passzíve tartotta magát, semmibe sem avatkozott, miképp keverhették őt tehát bajba?

LÁTOGATÓ: Nem is vett legtávulabbi részt a közmozgalomban, mikor egy estve testi-lelki barátja P. M., kit űzőbe vettek a császárnak vérebei, betoppan hozzá, és a vendégszerető magyar, amilyen B. A. volt, szívesen fogadja őt – és oly sikeresen el is rejti, hogy néhány nap leforgása után P. M. szerencsésen menekülhet, és még ez órában is Niagara partjain él. – Mikor ezen eset adta elő magát, már ki volt hirdetve azon ördögi parancs, hogy mindenki halállal lakol, ki bármily néven nevezendő kije-

leltet és *persequál*tat elrejteni vagy neki segédkezet nyújtani mer. Ezt B. nem tudta, mert visszavonulva, mint élt, a parancs értésére nem jutott – de ha tudja is, inkább százszor kockázza életét, mielőtt ily embertelen törvénynek hódol. A dolog a számtalan spionok által el lőn árulva – B. halálra ítélve – és számtalannál szerencsésebb – tízévi vasra megkegyelmezve.

[BACH:] És a gróf, valamint látogatója is, Felséges Uram, elgyengülve sírtak B. emlékezetén.

Felséges Uram, megvallom pirulva, nekem is megesett szívem, mikor a két éltes embert zokogni hallottam – és visszaemlékezvén gyermekkoromra, mikor még nem volt oly elhatározott jellemem, mint most miniszteri magasságomban, Floriannak gyönyörű *Gonzalve de Cordoue* című munkája jutott eszembe, mely engem – azon időkben éretlen fiú mint voltam, kimondhatlan magas lelkesedésre lobbantott. És ugyanis ezen novellában egy eset fordul elő, mely némi hasonlatossággal van azzal, mit az ajtón át hallani volt alkalmam. Az anekdota körülbelül így foly:

„Bizonyos öreg *maurus* mély búba merülve szent könyvben olvas, mikor mint vad vésztől ijesztve, lábaihoz rogyik egy űzőbe vett áldozat és pártolásért esedezik. A *maurus* házigazda reszket egész testén és csaknem lábairól dől, mikor a szerencsétlen ügyefogyottra veti figyelmét – de csakhamar legyőzi a keblében forradozó szenvedelmet és vendégét elrejti, üldözőinek útját állja, és a megmenekültet mindennel ellátja, sőt mert nagyon ki van fáradva, egész éjen át magánál tartja. – Az űzött édes álomba merül, a vén *maurus* azonban nem tud nyugodni, mert szíve repedni akarna. – Másnap vendégéhez így szól: »Te bíztál bennem és tudtad, hogy én a vendégjogot sérteni nem fognám, azért meg is mentettelek. De természetem ellened felriad – és azért tovább nem tarthatlak. Vedd legsebesb paripám, tieid nem távúl esnek innen, siess, menekülj, és ne neheztelj rám, hogy így cselekszek, de te, szerencsétlen, ütötted agyon egyetlenegy, mindenekfölött szeretett fiamat.«"

Mily gyönyörű kép, Felséges Uram, nemde? És ha meggondoljuk, mily dilemmába van helyezve a szerencsétlen, kinek a kettő közt kell választani, hogy vagy azt szolgáltassa akasztófá-

ra, ki benne bízik és ki jó barátja, tán jótévője, sőt legközelebbi rokona, vagy saját maga kerüljön Felséged oszlopára; ha továbbá meggondoljuk, hogy ezen gyönyörű dilemmát Felséged állította fel – és éppen nem maga-megmentési okból, mert ez némi ürügyül szolgálhatna, hanem mikor már tökéletesen le volt verve az ellenszegülés –, ha ezt fontolóra vesszük, akkor igen elérthető lett volna, ha azon pap, kinél Felséged Mariazellben meggyónt, Felségedtől azt tudakolja, valjon hiszi-e (ha elég esze van ezt felhozni) valjon hiszi-e, hogy oly fejedelem, ki ilyes egész nemzeteket viciáló parancsolatokat képes kiadni, számíthat Isten áldására?

Igaz ugyan, hogy.én adtam ezen embertelen rendeletre tanácsot. De valjon miért fogadta Felséged ezt el? Én csak szolga vagyok *(ich glaubte mich dadurch einzuschmeicheln)* és Felséged az úr; mint Fridolinban: *Ich bin nur das Messer, und Euer Majestät sind die Hand* – és ekképp nem én vagyok felelős, de Felséged. S ha valóban elég tompa velejű ezen kényes kérdések mélyébe nem hathatni, ám akkor csináljon másnak helyet (hiszen fajtája elég hosszú), mert nagyobb pökedelem a természetben nincs, mint ostoba zsarnok – ezt mondják persze a magyarok, és nem én, ki ilyest csak gondolni vagyok bátor.

És ha most a magyarországi nagy temetőre veti Felséged figyelmét, melyet a magyar nemzet számára ásott, és magamagába szállva megvallani kénytelen, hogy egy derék lelkes nemzetet dorongolt legszívtelenebbül le, mely olyannyira életrevaló nemzetnek nem volt más hibája, mint a legnemesebb hazaszeretetnek túláradozó voltából eredt pillanati vakság; ha átlátni kénytelen, hogy Magyarországban alig van szem, melyet Felséged legkeserűbben meg nem könnyeztetett volna, alig van szív, melyet Felséged halálosan nem sért, legkínosabban nem repeszt, ám akkor nem súgja-e Sókratésnek démonja Felséged lelkébe, hogy nincs nagyobb bűn, mint másokat vezetni, másoknak parancsolni, másokon uralkodni akarni ahhoz való tulajdon és talentum nélkül? – És ha Felséged csendes vérrel fontolóra veszi, mily kimondhatlan otrombául cselekedett, hogy éppen azon fajt törte meg halálig – és még mindig kínozza, mert még tökéletesen ki nem adta lelkét –, mely faj legjobb és legter-

mészetesb ereje volt, sőt tán még ma is azzá válhatnék, mert még él, és oly erősen ragaszkodik az élethez, hogy egy magyar királyért, ha nem is szenvedhetné, kész volna a halál torkába röpülni, ha azáltal megmentheti nemzetiségét, mert tudja, és ezen érzelem mindig vérében volt, hogy király nélkül, legalább a magyar faj, nem egyéb, mint tehetetlen (méh)raj, mely legkisebb veszélynek is könnyű martaléka. – És ha ember (legyen bár fejedelem és legfőképp ily magas állású) átlátja, hogy nem tett nemesen, nem tett nagylelkűleg, és ekképp nem is tett bölcsen, minthogy az igazi nemesség, az igazi nagylelkűség egyszersmind a legnagyobb bölcsesség is – akkor a jó, becsületes, okos ember más útra lép, nemde, és legalább azt menti meg, mi még megmenthető? Így szólnak, nem én – de a magyarok. Mert én, Felséges Uram, ha ily okoskodást hallok (mi nagyon sokszor történik, mert ilyféle diskurzus, ha a *Polizei et Co.* nincs jelen, mái napokban szinte mindenkinek fogai közt kicsúszik) – én, mint mondom, ha ily okoskodás érinti füleimet, mindig reszketek, mert félek, hogy Felségednek szeme elvégre mégis felnyílik, szíve *tandem aliquando* tán mégis megesik, és a magyarok felé fordul – *und dann ist es aus, rein aus – zwar nicht mit Euer Majestät und auch nicht mit dem schönen Vaterland – sondern mit dem B. B. B. Ministerium.* Mit szinte nem én mondok, mert elég rabulista eszem van, hogy ilyest ne tegyek, hanem a magyarok, kikre minden rosszat és minden szamárságot most könnyen rákenhetni, mert le vannak láncolva, és e műtételre még lángeszű Bäuerlének is elégséges kurázsija van.

Én azonban bízok Felségednek klasszikus makacsságában és császári velejének azon kitűnő keménységében, mely eddigelé soha nem engedte, hogy Felséged valamiről önállólag és tisztán ítéljen – és miután kemény velőkbe nehéz valamit belékalapácsolni, pici velőket pedig nagyobbítni szinte nehéz, és aztán a „Hans nem könnyen tanulja meg azt, amit a Hanslinak nem tudtak fejébe verni", én mindig remélem, sőt hiszem, *daß Alles beim Alten bleiben wird* – mi sokkal kommódabb is, mint valami újjal és jobbal sokat fárasztani a gondolkozótehetséget – és mely célszerű taktikában *regis ad exemplum*, Felségednek számtalan jobbágya, kivált a Szent István-torony legközelebbi *circumfe-*

*rentiá*jában, kitűnő zsenialitást mutat, mert csak mára gondolkozik, és azon bölcs mondás szerint: *„besser heute einen Spatz als morgen einen Trapp"*, a világért sem áldozná fel a mindennapi Pratert vagy az időszaki *Kammerball*t stb., ha érzi is, hogy jövendője tán mocsárban végződik – és minek elejét egy kis tevékenység által könnyen vehetné.

Ámde engedje meg, Felséges Uram, hadd folytassam azon dialógnak további elbeszélését, melynek ajtó mögötti hallgatózó tanúja voltam, és melyet a két *subversiv* magyar *hypocrita*k ily módon végeztek, miután félig-meddig kisírták magukat vagy e tekintetben egy kissé tán csak kipihentek.

LÁTOGATÓ: És ha ezen B. A.-féle eset elkülönözve állna, ám akkor némileg menthetni lehetne azt, noha borzasztó, mert azon kimondhatlan zavar, mely a lefolyt szerencsétlen időkben mindent, bár anyagit, bár erkölcsit legnagyobb mértékben áthatott, oly vakságba süllyeszté mind vadászt, mind vadat, mind bakót, mind áldozatot, hogy izolált iszonyatokat ily hallucinációi körülmények között nem lett volna képes még Titusnak atyai vagy inkább ideál kormánya is egészen mellőzni; ámde megcsontosult, fagyos szisztémával folytatott ezen lelketlenség, mikor a láznak tökéletes vége lett, mikor a lesújtó kormány mindent maga alá kerített, és ekképp nem volt legkisebb is mitől félnie – mintha az lett volna a rejtett cél, a magyar fajt egészen demoralizálni, nyíltszívű jellemét kémlő, áruló méreggel impregnálni, ismert vendégszeretetét *infamál*ni. Ferenc József és rabulista súgója: Mephistophles–Bachja nemigen bánják, Isten ellen bűnhődik-e valaki – csak őket ne bántsák, mert ez aztán azon mennyekbe kiáltó vagy tulajdonképp vasra, sőt a Ferenc József-*columná*ra vezető bün, mely engesztelésre soha nem talál.

Vagy hat évvel ezelőtt egy igen ismeretes *medicinae doctor* megmérgezte fiatal és vagyonos nejét; később ezen derék istensértő, de legtávolabbrúl sem felségsértő úriember hasonlólag két gazdag agg leányzót küldött méreg által szegény nejéhez másvilágba, miután saját kezével irt végrendelet által szép vagyonukat magáévá tette. Mindent végbevittek az illetők, *um diese Jugendstreiche des genialen deutschen Arztes zu vertuschen.*

– De ez lehetetlen volt; végre becsípték és az igen elasztikus bírák – legjobb akaratuk dacára – nem tehettek egyebet, mint őt kötélre ítélni. A császár azonban megkegyelmezett a szegény *verblendete* csinos fiúnak; s ugyanis mert mit bánta az odébb küldött három asszonyi állatot (nem a fiú, de a császár), kivált miután a két *„alte Jungfer"* sterilis volt, és ekképp nem ajándékozhatta meg a hazát újoncokkal és adófizetőkkel, és efölött oly *unappetitlich*, oly rút, *daß man sie mit einer Zangen nicht anrühren hätte mögen* – és a mérgezőt húsz évre vitték Spielbergbe; most azonban megint hazajött, mert négyévi börtön után, *wo er sich stets als treuter Untertan erwiesen hat, der mit Leib und Seel an seinem guten Kaiser hängt*, meggratiálta a jó fejedelem. És ez mindennapi igen közönséges eset, mert a derék apostolnak csak azok ellen van antipátiája, kik magukat általa örömdemonstrációk alatt tipratni nem képesek; midőn mérgezők, rablók és gyilkosok iránt oly kitűnő szimpátiával viseltetik, hogy előbb kiereszt rekeszéből (mint ezt a mindennapi tapasztalás igazolja) tíz vértűl szaturált gyilkost, mint megkímélni képes volna bármily szerencsétlen honvédet, ki nem tudta kellő időben *capiálni*, hogy ő felségsértő, ha V. Ferdinánd mellett harcol.

Oly fejedelem, ki a magyart tökéletesen lesújtotta, a hazának legnemesb fiait alig hihető számban megtörte, meggyilkolta; szétkoncolta az országot hét darabra; az ezerévi alkotmánynak legkisebb nyomát is elgázolta; ki akasztófára verte a nemzet becsületét, és átkozott állhatatossággal folytatja ezen lelketlen szisztémáját, miképp elvégre a magyar fajnak még nemzetiségét, még nemzeti öntudatát is eltiporja, megsemmisítse; ki nem tűri, hogy barát barátját, rokon rokonát csak sirassa is vagy egyszerű emlékvirágot tűzzön sírjára, de ehelyett erkölcsileg, sőt anyagilag kényszeríti, miszerint komédiássá, *Gaukler*ré süllyedjen a hajdan oly erős magyar, és örömöt, megelégedést színleljen, mikor szíve repedni akarna, és éljenhazugságot ordítson az egekbe, mikor halált érez keblében, ha őt, minden tekintetbeni gyilkosát, meglátni szerencsétlensége van; és ki mindemellett oly buta, oly kimondhatlan vak, azt gondolni, látogatása ajándéknak, jutalomnak vétetik – és a magyarok (mert hiszen oly iskolátlan durva népnek sem emlékezőtehetsége,

sem nemesb érzelme nincs) naprúl napra tisztábban átlátják, mennyivel boldogabbak most, mióta a dupla sas szárnyai alá kerültek, mint azelőtt, mikor a most parodiált *„Ein Stück vom alten Ungarn"* még elstiklizve nem volt – és mily irigylésre méltó mostani sorsa, mert hiszen mindenrűl gondoskodnak a sáska számú, magyar libériás beamterek, és a boldog magyar fiúknak nincs egyéb dolguk, mint engedelmeskedni, a császári adót, ha másképp nem megy, csontvelejükből kipréselni, és mint derék, született katonák szünetlen *Bereitschaft*ban lenni, magukat az ő apostoli császárjukért *mit wahrem Genuß* agyonlövetni – vagy ha egy kissé *obstinátus*ok, az ő jó uruk parancsára lepuskáztatni. Tehát nemcsak „érette" – de még „általa" is, mi aztán persze kettős előny, és ha kiüt a háború, alig enged más választást. Ily minden jog, szív és ész nélküli zsarnok valjon érdemel-e kíméletet, és nem áll-e itt be a *moderamen inculpatae tutelae* természeti és isteni jognak alkalmazhatása? – És ha a császár és minden színű bakó alattvalói azt tartják keblük mélyében: *„Ihr Ungarn habt Eure Freiheit verloren, jetzt sollt ihr auch in nationaler Hinsicht zu Grunde gehen"* (éspedig ez rejlik a mostani osztrák kolomposok veseredőiben), akkor kérdem Isten előtt, nincs-e minden magyarnak teljes joga magában így okoskodni: *Ihr habt unsere Freiheit genommen, und wollt uns nun auch als Volkstamm vernichten; – gut – wir sind aber großmütiger; – Ihr seid nie frei gewesen, nun möget ihr es in den ungarischen „Gauen" sein – nämlich vogelfrei.*

És különös, de a magyar vérben oly nagy mennyiségű monarchikus elem van, miszerint a császár, noha nem törvényes magyar király, hanem azért, mert az örökös tartományoknak egészen jogszerű fejedelme és ekképp igazi király, sehol bátrabban nem foroghatna minden kíséret nélkül, mint Magyarország határai közt. Új Libényi számára nem létez, mert ezen szerencsétlennek vak merényét senki sem helyeselte, és noha őt minden magyar szívből megsajnálja, mert elhatározása kitűnő hazafiúi lelkületre mutat, azért utánozni őt bizonyosan senki nem fogja.

A nagy Istenek semmivel nem büntetik a népeket annyira, mint keményszívű és egyszersmind lágyvelejű királyok vagy

hódítók által, ámde szinte semmivel sem érlelik a nemzeteket oly rövid idő alatt igazi és közszabadság élvezhetésére, mint éppen ily nyomasztó körülmények következtében. A magyarok ennélfogva Istenben bízva, és kivált mert a császár iránt uk siket és vak, vagy ilyennek tetteti magát, egyedül Istentől várnak segítséget. És noha az Isten mindenütt meghallja és meg is hallgatja a tiszta kebelnek fohászait, azért seregelnek most oly nagy számban Mariazellbe, hogy Európa és az egész világ is lássa és tudja meg, hogy a magyarok nem oly szerencsések, nem oly boldogok, mint azt az osztráki jól fizetett trombitások *ad nauseam* kitrombitálgatják! A beamterekért azonban nem állhatni jót – és ezen szegény kutyák sehol veszélyesebb viszonyok közt nem létezhetnek, mint a Duna, Tisza, Dráva, Száva, Mátra, Tátra és Fátra (*de facto* ugyan elszakadt, de mindenesetre megint egyesülő) határai közt.

[Bach:] Így végződött a két „*offene*" kebelnek *criminalis interlocutió*ja, és miután kezet szorítottak és valamit súgtak egymásnak, mit nem hallottam (tán azt, hogy engem vagy szegény Hauert, *der so ein lieber Narr ist, und es gewiß doch so ehrlich meint*, megétessenek, *vielleicht sogar mit Kronigeln*), legnagyobb lármával elváltak, *um alle Suspicion zu vermeiden;* míg én izzadva, mintha Moravetz katracának egyikében ültem volna, legkisebb lárma nélkül kibújtam rekeszemből, Istennek köszönvén, hogy vérembe oly nagy fidelitási dózist méltóztatott keverni Felséged iránt, mihez képest én Felségednek még hallgatózni is tudok, *und aus lauter Patriotismus mich zu den niedrigsten entschließen und auch gebrauchen lassen kann.* – A két most érintett semmirekellőnek pedig már nyomában vagyunk, *und sie werden den Händen der Gerechtigkeit übergeben, ihrer verdienten Strafe gewiß nicht entgehen.*

Mely éppen most felhozott „újságiális" stílus, melyet sztereotip legtöbb újságokban minden alkalommal feltalálok, mikor valakit becsípetünk, bizonyságul szolgálhat Felségednek, mily erősen populárisok csoportos beárkányozásink legalább a *Residenz*ben, mert kivált a bécsi újságírók, mint Zank, Gerold stb., ily alkalomkor mindig örömöt árulnak el, mintha a börzén valami jó *Geschäftli*t csináltak volna, és egynek sem jut soha is

eszébe néha ily reflexiót tenni: „valjon nem ártatlanok-e vagy nem lettek-e a számtalan *agent provocateur*ök által elcsábítva etc. a szerencsétlenek?" – Vagy ha ilyest tenni nem mernek, inkább hallgatni? De nem! Ilyesvalami a derék és igen *verläßlich* szabadsajtósoknak soha nem jut eszükbe – de ha azt hallják levelezőiktől: *„da ist schon wieder so ein ungrischer Betyár eingefangen und wird morgen gehänkt"*, akkor efféle igen örvendetes hírre *uni sono, stürmischer Vivat* és Hurrá tör ki belőlük, és az ember akaratlanul is kénytelen Saphirnak azon *piramidális* viccét repetálni, melyet azonban már több milliószor el is mondott (noha én annak fullánkját még nem tudtam feltalálni), és mely így hangzik: *„Auch gut"*. – Hahaha! *Welcher geniale Witz, wirklich zum Totlachen.*

Felséged tehát tökéletesen meg lehet győződve, hogy az osztráki lapok mind Felséged mellett vannak, és mindaddig lesznek is – erről felelek –, míg Felséged hatalomtúl lesz környezve, még a csiklandós „Prés" is, mely tulajdonosának nevére igen illik – ha azt ti. mint *urwüchsger* bécsi hangoztatják, mely emberi *Meisterstück* valamint mindig *confundál*ja a B és P, a D és T betűket, nemritkán G-t is úgy mondja ki, mint K-t és viszont, miképp az ő szájában könnyen lesz Zang-ból Zank – és mely derék szerkesztőn az ő *malleus*a, Saphir Gomperz soha nem tágít, és mindig azáltal gondolja bepiszkolni, hogy Párizsban pék volt. Mintha bizony ezen becsületes kereset valakinek szégyenére válna, és a szociális lépcsőzetnek alacsonyabb során állna, mint például *Exbinkel-Jud*, ki ellen egyébiránt szinte nem lehet kifogás, ha ti. *binkli*jébe *par hasard* más – tán *secretarius*a – tulajdonát nem dugja.

Ha paprikás szellemű exhuszár Zangnak életében nem volna más folt, mint az, hogy Párizzsal megismertette, mily porhanyó és egyszersmind mily porcogó a *Wiener Gebäck*, hiszen akkor nem lehetne ellene kifogás és nem kellene szemmel tartani. De ő azelőtt, gondolja csak, Felséges Uram, igazi liberális *picador* volt, és most, mert észrevette, hogy másképp fúj a szél, oly *schwarz-gelb*, mint egy sárgaságba esett cigány. És oly egyének, kik maguk drágalátos személyük tekintetében mindenre nézve oly *decidiert Gegenfüßler*ek lettek, mint a *Pressé*-nek tulajdono-

sa, azoknak soha nem lehet tökéletesen hinni, valamint őket becsülni szinte lehetetlen. És ha van valakinek joga ilyesmit valakinek szemére hányni és lobbantani, az – úgy hiszem – én vagyok, éspedig azon Felségedtől felállított és fideliter gyakorlott elv szerint: *„quod licet Jovi, non licet domino Zankio"*. Hanem hogy ezen vitéz *„Kipflmacher"* – a vén Saphirt egyszer jól be nem lisztezi, mint ilyesmi történik *im Bettelstudenten,* mely *bluette* mintha a vén parazitára volna írva (és ezen darabnál semmi sem lehet mulatságosabb), ezen igen csudálkozom. Mert oly *gebrechlich* öreg Adónist, mint a szegény lovasberényi *laureátus*t – *à la hauteur même de Mr. Dumas* etc. – pofon ütni vagy hátulról csizmához kenni (mint ilyest Zang úr, ha nem csalatkozom, próbálgatott, de csak fél *successus*sal), ez sem nehéz, *das kann ein jeder*. De őt oly „fehérré" csinálni, miképp az *„inwendig Pfuj"* belőle ki ne kukucskáljon, már ezt csak oly tiszta jellemű, mély bölcsességű és a magyarokat újra kisütő *industriel* vihetné végbe, mint derék exhadnagy, expék és most nemzeteket *abrichtoló*, gyúró és dagasztó vitéz és polgár Zang úr.

A „Prés" tehát, Felséges Uram, még mellettünk van. És Felséged tán hallotta, mily kimondhatlan erő és hatalom rejlik a présben; és nemcsak a szabadban, sőt ebben nincs is igazi hatalom, de inkább valami destruktív erő, mert nem egy *ex dei gratiát* ugrasztott már ki apostoli székéből, hanem azon présben lappang az igazi bunkó, melyet Felséges Uram tart császári körmei közt, és mellyel *sub titulo „Preßfreiheit"* – melyet Felséged boldog népeinek kegyesen *oktrojíroz*ott, mikor családjával együtt erősen szurokban méltóztatott tartózkodni – *ad libitum* és minden variációkban préselheti irigylésreméltó jobbágyait.

E tekintetben tehát igen kedvező körülmények közt vagyunk. Az egész világ tökéletesen meg van győződve, *daß in Neu-Östreich die Presse frei ist,* és ezen édes ámításban még a respektív tekintetes redaktor urak is részesülnek, mert nem azért jajdulnak fel, *daß sie nicht so recht von der Leber sprechen dürfen, sondern, daß man sie stempeln will.* Miből nem ugyan tökéletesen, de bizony egy kissé kiri, hogy a derék publicistáknak nem fekszik annyira szívükön Neu-Östreichot rektifikált

eszmékkel megtölteni, mint inkább ótestamentális talentumokkal saját pénzládájukat, ha lehetne, szétpattanásig megtömni. *Was man übrigens nur billigen kann,* minthogy mai napokban körülbelül Rotschild az *Ideal der praktischen Weisheit,* valamint régibb (és persze sokkal sötétebb) időkben, mikor a népek kellőleg nem voltak még kiiskolázva és éppen nem voltak megáldva a *Handelskammer*féle olyannyira népnemesítő *salutaris* institúciókkal, Bayard volt azon minta, mely után számtalan teoretikus bolond magát kiképezni minden erővel törekedett, de oly szegény is maradt, mint Bayard, kinek, mint Felséged bizonyosan tudja, és mint a história *als warnendes Beispiel* közli – néha még becsületes nadrágja sem volt; holott a mostani felvilágosodott *saeculum*ban, mondhatni – legalább mi a nadrágot illeti –, ilyesekkel, *wenn er auch sonst nichts ehrliches an sich hätte,* szinte még a legkisebb zsidó is „becsületesen" el van látva. És mert az egész világ azt hiszi, mint mondám, hogy a neuöstreichi sajtó tökéletesen szabad, azért van is annak oly grandiózus hatása nemcsak Európában, de még Kínában is, úgyhogy az, mit Bécsben kinyomnak vagy, akarom mondani, kinyomtatnak, igazi orákulum, sőt Pythagoras-féle *„dixi"*, mely minden „fellebbvitelt" kirekeszt, minthogy ilyféle – és nálunk ezer alkalommal kimondott – axiómák visszatorlására és megsemmisítésére, ekkoráig legalább, a földön még nem létez valami *„Kassationshof"*.

A szabad sajtó azonban, Felséges Uram, még nem elégséges Felséged tekintélyének fenntartására – *und das ist eine Lebensfrage* – de ehhez mindenekelőtt szükséges: a *„konzekvencia"!*

És ím, Felséges Uram, ezen szónak alkalmazásában rejlik a kormányzási mesterségnek legmélyebb sarkalata. *„Nie nachgeben, nie einen neuen Weg einschlagen"* – ez mutat előre, ez mutat jellemre; és elvégre, valamint a fizikai világban, úgy az erkölcsiben is, minden az erő körül gravitál.

Ha fejedelem hibázott, nagyon hibázott is – *das macht nichts*, csak el nem kell ismerni, és szilárdul folytatni kell a felvett utat, mint tettek a mesés időkben a nagyságos *Ritter* urak, ha valami szépet akartak megmenteni egy buja vén bűnös körmeiből. Ők sem hozzád, sem tűled nem néztek, és nem kacsingattak haladásukban strázsáló sárkányokra és kokettírozó csinos boszor-

kányocskákra, de *imperterrite*, sem sziszegésekre, sem *lamentók*ra nem hallgatván, sem könyűkre, sem petíciókra nem figyelvén, mentek, mentek, míg elérték a célt és kardjukkal vagy valami szerelmi kaland által feloldák a lecsépelt vagy áprilba küldött *Hexenmeister*nek átok-titkát, és nagy Goethe szerint kellőleg meg lett ezen diadal után büntetve a bűn, és a megmentett erényt a derék *Ritter* ebédre invitálta etc.

Felségedet én ily költői képben szeretem látni és a világnak mint egy antik jellemű lovagot elővezetni és produkálni, ki leveri a sárkányokat, *exemplariter*, sőt minden *exemplum*-adás szüksége nélkül kellőleg és *sine exceptione* megbünteti azokat, kik útjában állni impertinenskedtek – és császári *munificentiá*val megtraktálja, meg*truch*szezi, megkulcsozza, megcímezi, sőt megpántlikázza a „jó fiúkat", kik szeretik őt, vagy ha nem is szeretik: legalább nem morognak, nem ugatnak, mindig készek *aufwartol*ásra, és megszakadásig kurjongatnak éljent, ha én vagy báró Hauer, sőt a legutolsó zsandár e szócskát mondja ki: *Wie spricht der Hund!*

Igen sokan X. Károly francia királyt citálják annak megmutatására, mily sorsa lesz fejedelemnek, ki nem tud kellő időben tágítni, nem akar engedni. És igaz, szegény Károlyt bizony *ignominiose* elkergették, *non obstante*, hogy meg volt koronázva és már bölcsőben *directissime* Isten kente fel őt gallus királlyá. Ámde kérdem, hogy járt még szegényebb XVI. Lajos király, ki mindig engedett, mindig tágított, míg aztán el nem kergették őt, mit, tudom, erősen megköszönt volna, kivált mikor elszökőben lévén, Varennes-ben ismét kézre kerítették – de egyenesen azon részével rövidíték meg a szerencsétlen erőtlent, melynek sehogy sem tudta venni kellő hasznát. Mert ha oly eszesen cselekszik, mint Felséged az én megsúgásom következtében cselekedett a jakobinus magyarokkal – tudom, mielőtt egy csepp vére foly, csöbörszámra omlott volna az ki ezen más semmirekellő vénákból és artériákból. És ha választani kell elkergetés és *guillotine* közt, Felséges Uram, akkor minden ember gráciának fogja tartani az első operációt, habár legnagyobb *ignominiá*val történne is *(und auf so etwas bin ich ja ganz gefaßt)*, mert kérdem, mi hasznát veheti a becsületnek, sőt a megbecsülésnek az,

kinek fejét levágták, vagy kit Felséged modorja és gusztusa szerint felhúztak? Ki pedig az úgynevezett becsületet vesztette és az olyannyira változékony közmegbecsülést, az egy kis filozófiával, kivált ha van elég pénze, és, magától értetődik, megmaradt feje, nyaka se fáj és efölött gyomra is jó, *comparative* igen könnyen elbírhat egy ilyféle netaláni kis *malheur*t, úgyhogy e tekintetben én tökéletes nyugodalomban élek, mert, hála Isten, pénzecskét szerezhettünk és, mi gyomromat illeti, *da kann ich mir schmeicheln*, hogy minden tekintetben megérdemli a *„vorzüglich"* kvalifikációt, noha megvallom, nem oly *unverwüstlich* jó, mint báró Stephan Haueré. Mert amit ezen derék struccmadár kénytelen nyelni minden istenadta nap – azt én minden ebbeli virtuozitásom dacára nem volnék képes megemészteni. Nekem is tálalnak ki néha oly darabokat, melyekben más becsületes ember meggebedne, de magas állásomban és Bécsben, hol az emberek nyájasabbak mint Pest-Ofenben, nemcsak nagy tekintettel vannak számos emberek irántam, de még akárhány *Kourmacher*re és hízelkedőre is akadok, mi – bárki mit mond is – mindig jólesik, ha az ember tudja is, hogy nem igaz. De a szegény Hauer, ki Felségedért feláldozza magát, és ki legalább egészség tekintetében infámis csúnya bőrben van, nem talál az egész két városi népségben de csak egyetlenegy résztvevő lelket is – de noha nem vízben, mégis oly helyzetben van, mint Schiller búvárja a tenger fenekén, kígyók, békák és cápák közt; és alig hiszem, a tág környékben találtatnék oly koszos kutya, mely valami természetes *„Geschäft"* végett excellenciás személyét szemelné ki. Pedig mennyi igazi érdeme van a derék beamtervezérnek – *aber alles das wird nicht anerkannt!* Most *girgactum*ot épít, melynek híja naprúl napra érzékenyebben mutatkozik, mert mióta Felséged atyai kezét Magyarországra kegyeskedett tenni, azóta, csupa örömből, több magyar bolondul meg, mint azelőtt századokon keresztül, úgyhogy azelőtt az őrülteket Bécsbe küldötték a magyarok, azt tudván, inkább itt lelik a bolondok igazi hazájukat.

Ezen utolsó érdemét báró Hauer őexcellenciájának *par parenthèse* azért hozom elő Felségednek, miképp újra kitüntes-

sem ezen most érintett jó gyomrú *Magyarenfresser*nek ritka zsenijét.

Mint közönségesen tudatik, Budának környéke vízben igen szegény. *Girgactum*ot pedig józanul nem állíthatni oly helyre, hol víz nincs, minthogy a szerencsétlen észficamultak számára nem hasznos a ser, bor vagy pláne a pálinka, és ők szomjúság ellen vízen kívül nem kapnak egyebet, mint szipákoló tubákot, így természetesen megtört azon régi óhajtás, a Leopoldi-mezőt, mely a budaiak Pratere, valami bolondház által feldicsőítni. *Es galt daher eine Quelle zu finden.* Én az egészet Riedel úrtúl tudom, ki odalent volt, és az egészről nekem referált. És gondolja csak Felséged *(es ist wirklich das Ei des Kolumbus) – gedacht, gefaßt, getan:* azt, mit sem a rómaiak, sem Árpádnak vezérei, sem Corvinus Matyi, sem Szolimán, sem Verbőczi és ennek számtalan *adept*jei nem tudtak észrevenni, azt kitalálta vagy inkább feltalálta kis Hauer Pista, ti. a Leopoldi-mező közepén egy gyönyörű bő forrást, mely oly kitűnően *„ausgiebig"*, hogy a *girgactum*ban *douche* mellett még „úszóiskolát" is bízvást állíthatni! Az ostoba magyarok, kik nem is tudták, mily kincset bírnak, most, miután Szent Lászlóként a derék Félzsigrai kimutatta nekiek a vizet, persze nagyon szégyenlik magukat, és legnagyobb szemtelenséggel – *pour cacher leur honte* – azt állítják, hogy ezen forrást, mely összeköttetésben van a szépjuhásznéi és sváb-hegyi forrásokkal, a legkisebb pásztorlegény is tudta, és ahelyett, hogy köszönnének a derék *Statthaltereichef*nek és Albrecht főhercegi súgónak – úton-útfélen úgy lekacagják a szegény szaladárt, *daß es ein Erbarmen ist.*

Ámde *faktum*okat nem tagadhatni, és újra bebizonyul a teuton költőnek azon klasszikus mondása: *„Oft entdeckt ein kindlich Gemüt"* etc.

Ámde hogy visszatérjek X. Károlyhoz, maga Felséged is átlátandja, hogy ő mindenesetre okosabban cselekedett, mint XVI. Lajos, mert ezen szegény undokul elvérzett, míg a lovagi Károly *in otio cum dignitate* számos éveken keresztül evettivott *mit dem ausgiebigsten Appetit*, vadászott, *piquetíroz*ott és az etikettnek soha meg nem sértett szabályai közt saját maga született királyi nagyságától körülvéve oly életet élt, melyet

Felségednek csaknem minden herceg és legtöbb gróf jobbágyai élnek – és melyet milliók „*beneidenswert*nek" hívnak, és melyet dévaj Boccaccio „*dolce far niente*" címmel oly gyönyörűen illusztrál.

Tagadhatlanul tehát a két most érintett király közt Károly volt az okosabb, de mindemellett az ő *conduit*-jét sem dicsérhetni! És valjon miért? Mert nem járt igazi *konzekvenciá*val végig el! Érti, Felséges Uram?

X. Károly sem elég jószívű, sem elég szilárd jellemű specialitás nem volt! *Et hinc illae lacrimae*. Ha elég jószívű, akkor nemcsak el nem fogadja Polignac tanácsait, de nem is állít maga mellé vagy inkább maga hegyibe oly individuumot, melynek szíve az emberiségért őszintén soha nem dobogott – ha pedig elég szilárd jellemű, akkor inkább romra dönti Párizst etc., mielőtt tágít, mielőtt csak hajszálnyit is engedne. – *C'est ainsi mon Seigneur qu'il faut gouverner!*

Polignac ma nagy ember hírében állna, ha Károly nem volt volna oly kicsi; és így az én egykori hírem is – *wenn ich nicht mehr bin und die zur Einsicht gekommenen Völker Blumen auf mein kühles Grab streuen* – egyedül attól függ, miképp fogja Felséged magát *in futuro* viselni! Ha Felséged *à la Charles X* félúton megáll, akkor Felséged is hihetőleg *otium*ra *cum dignitate* fog jutni és én, úgy, mint Polignac, nem leszek a nagy emberek sorába állítva, de tán hűsre süllyesztve; ha ellenben az én apostoli császárom, bármily esetben is el nem gyengül, visszafelé egy lépést sem teszen, de mindig *vorwärts*, sőt *-wärtser* és *-wärtser* tart, akkor úgy fogunk tündökleni mi ketten (Felséged és én) az emberiség évrajzaiban, mint fényes dupla csillag a magas ég dicsőséges boltozatán.

És hogy e tekintetben tökéletesen nyugodt és Felségeddel erősen megelégedve vagyok, ezt Felséged méltóztassék elhinni.

Felségedet én még egy pillanatig sem láttam megindulva, bármily alkalommal és bármin is. Sokszor bámultam Felségeden, és még most sem tudom bizonyosan, van-e szív és magasra törekedő lélek Felségedben, vagy oly óriási erő, e két emberi tényezőnek gerjedelmeit és vágyait legyőzni. Én még nem tudom, Felséged szeret-e a nagy természetben valamit igazán sa-

ját magán kívül. Nekem úgy látszik, Felséges Uram rendszerint nem érez semmit, és általján véve nincs más gondolat fejében, mint az, hogy Felséged az úr, mert Felséged soha el nem érzékenyül, soha nem felejti, hogy császár, és ekképp soha eszébe nem jut, hogy ember is. És ezen én csak örülhetek, mert ily fejedelmet, ha Isten nem, emberek bizonyosan le nem győznek.

Mennyi anekdotát nem tudnak Mária Teréziárúl, I. Józsefrűl, I. Ferencrűl elmesélni, melyeken a jobb embernek szíve megindul, mert nemzetek iránti szimpátia, liberalitás, humanizmus és azon atyai indulat sugárzik ki azokból, mely a legmakacsabb természetűekkel is megszeretteti a parancsolókat.

Felségedrűl tízévi kormányzása után azonban – pedig untig mozog és minden osztályok közt eleget forog – de egyetlenegy esetet sem hoznak elő, mely érző szívre és önálló, okos gondolatra mutatna, vagy hogy Felséged csak egyszer is a többi emberek sorába leereszkedett volna – mely Felségednek kivált nagyatyját oly populárissá tette. Felségedet sokan azon Kempelen-féle sakkozó török szultánhoz hasonlítják, ki *summa cum dignitate* soha nem felejtette el szerepét, mindenkit meg is mattozott, de más irányozta minden mozgásait.

Kivált Magyarországban mindenki tökéletesen meg van arrúl győződve, hogy Felséged egy szót sem mond ki, melyre Felségedet előlegesen be nem tanították volna, és ezen hiedelmet nagyon erősítette azon sokszor előforduló eset, hogy Felséged mintha igen lassan gondolkoznék (ha csakugyan gondolkozik), mindig valami zavarba jön, ha valaki Felségedet váratlanul meglepi, honnét aztán azon is vagyunk, hogy Felséged ily kellemetlen állásba ne jöjjön, és senki Felségedet meg ne szólíthassa, mielőtt Felséged arrúl nincs informálva, az illető mit akar mondani.

Felséged bizonyosan tudja – mert Felséged igen sokat tud –, hogy (azelőtt és igen sok alkalmaknál még most is) Törökországban diplomáciai ügyek körül nem szólnak az illetők közvetlen egymáshoz, de mindig *dragomán*ok által. – Ennek sok tekintetben igen nagy haszna van. Sokkal lassabban halad így ugyan a konzerválás, de másrészrűl, kivált kinek nincs sok vagy elég szapora esze, nem mond könnyen valami szamárságot, mert hi-

szen gondolkozásra elég ideje marad, ha érti azon nyelvet, melyet neki a *dragomán* magyaráz, mert ez esetben kétszer hallja ugyanazt, és eszerint illő válaszadásban nem akadhat meg oly könnyen, mint ha egy hallásra tüstént kellene felelnie. És ha az ellenfél nem oly szerencsés azon nyelvet érteni, melyet neki magyaráznak – akkor még azon előnyben is részesül az, ki oly nyelvben válaszol, melyet a másik nem ért, hogy ha *par hasard* valami esztelenséget bocsát ki szájából, ezt az ügyes *dragomán* azáltal könnyen rektifikálhatja, ha valami okosabbat mond.

Az, hogy Felséged magyarul tud, ez ugyan nem árt, de azért ítéletem szerint mégis kár volt Felségednek magyarul beszélnie, mert ezen leereszkedésnek egy kis efemer *enthuziazmus* gerjesztésen kívül igen sok árnyékoldalai vannak. Azelőtt, igaz, magyar szóval könnyen bolonddá lehetett tenni a sebesen szédelgő magyarokat. De ennek ideje lejárt – és beszélne Felséged most bár oly *eloquentiá*val, mint Kölcsey, Beöthy, Deák, Nagy Pál és számtalan magyar szónok, a magyarokat őszinte lelkesedéssel nem lobbanthatná fel sikeresebben, mint malomköveket. És azért hiba volt Felséged részéről magyarul szólni; éspedig azért is, mert a külföld és még szamtalan magyar születésű főasszonyság is, ki nem tud magyarul, tökéletesen meg volt győződve, hogy ezen infámis „nak-nek" kínaiféle nyelv egyedül istállóba és betyárok szájába való; ámde azóta, hogy Felséged megalázta magát, annak – meg kell vallani – igen férfias hangját a világgal megismertetni (mert azt mondják, Felséged oly tisztán ejti ki a magyar szót, mint született jó magyar), azóta a magyar szó némileg, sőt *regis ad exemplum* olyannyira jött divatba, miképp most, mondhatni, több magyar szó hangzik még Bécsben is, mint azelőtt diétán kívül Pozsonyban, és Magyarországban minden népfajivadék – mintha született magyar volna – csak magyarul akar szólni, ostobaságában azt tudván: tulajdonképp mégis a magyarok mellett van Felséged, mert se horvátul, se tótul, se rácul, sem oláhul, sem zsidóul nem szól – holott ezen derék nemzetiségek a forradalomban Felséged mellett voltak, mikor ezen muzsikában a magyarok kontráztak – és ekképp nem a magyarokat kellene favorizálni, de Felségednek derék szövetségeseit.

Nagyobb haszna pedig az lett volna annak, ha Felséged magát a magyar szótúl *abstineál*ja, hogy egyedül *dragomán*ok közbenvetése által jöhet a magyarokkal kontaktusba. – Felséged jó olasz, és ekképp a magyaroknak Felséged olaszul válaszol, melyet aztán az olasz *dragomán* magyarra fordít, miután a magyarok még olaszul sem tudnak. Így midőn Felséged ezen ártatlan kis furfang által tökéletesen megnyeri derék talján jobbágyait, sokkal könnyebben kijátszhattuk volna a magyarokat, és bizonyosak lehetünk, hogy Felséged nem mond olyant, mi Felségedet kompromittálja – mint például annyira kompromittálta magát Ferdinánd exkirály és excsászár gróf Batthyány Lajos tekintetében, kinek magyar királyi parancsát írva és aláírva adta kezébe, és ki Felségednek nem kis bajt okozhat, ha vitéz Haynau már akkor a *pardonírozó* bolond szerepét játssza.

De ezen, hála Isten, segítettünk, mert most senki Felségedhez nem közelíthet anélkül, hogy Felséges Uram előlegesen ne lenne informálva, az illető miért rimánkodik vagy miben sántikál.

Az olaszokkal némi disztinkcióval kell bánnunk, melynek tekintetében magunkat a magyarokkal nincs szükségünk erősen zsenírozni. A magyarok ugyan joggal bírnak, mely (de ezt Felséged senkinek, sőt saját magának se mondja) Isten előtt még annullálva nincs, és efölött a magyar bátor, lelkes nép – midőn Felségednek olasza semmi *pacta conventa*kat nem mutathat elő, és nagy része, mi tagadás benne, bizony nem éppen vasgyúró. És mégis *ex rei natura* nagyobb kíméletteł kell bánnunk az olasszal, mint a magyarral, mert az olasz a nagy birodalom szélén van és könnyen elszakadhatna, midőn a magyar Neu-Östreich szép közepén, igazi csapdában van, honnét oly kevéssé menekülhet, mint az előlegesen adoptált párizsi Morgue-búl a patkányok, melyeket némi éretlen suhancok (csupa dévajságbúl) zsandárként fungáló bulldogjaik által agyonhecceltetnek, de nem tudnak kiirtani, sőt azok naprúl napra szaporodnak.

Ámde, mint fentebb többször érintém, az időt vissza nem fordíthatni, és azért, Felséges Uram, miután Felséged magyarul megszólamlott, méltóztassék ezen nyelvvel tovább is élni, ámde hogy diplomatikus haszna legyen, ne kegyeskedjék azt

már most, de inkább egy kissé később felejteni, mert másképp nehéz lesz a magyarokat könnyűszerrel lekenyerezni – mert észreveszik, *daß es sich eigentlich um ihre Ausrottung handelt*, és akkor tán nem lenne könnyű őket elaltatni, pedig erre kell törekednünk, mert az alvó vagy alvásból felriadó nem védelmezheti magát oly erősen, mint az éber, kivált ha felingerelve *Eber* lesz belőle. Felséged azonban, mint mondják, naprúl napra erősebben árulja el, hogy valamint mindig szűkölködött Felséged jól *digerál*t, higgadt, originál eszmékkel, úgy a *copia verborum* dolgában is (mi legalább a magyar nyelvet illeti) Felséged nagyon süllyed. És ez nagy baj volna, mert mindazon komédiákban, melyeket a magyarokkal játszunk és általuk elszerepeltetünk, egyedül azon egypár magyar szó, melyet Felséged elmondogat, van némi hatással a magyar nemzetre, kivált ha Felséged azon sztereotip szentenciát ismétli mindenütt, melyre Felségedet jól betanítottuk, hogy ti. Felségednek éppoly atyai gondja lesz a derék magyarokra, mint a többiekre, és őket szintoly erősen teszi biztossá császári kegyelméről, mint a többieket. Mi körülbelül annyit tesz, hogy a magyarok *nolens-volens* be fognak olvasztatni Neu-Östreichba, min persze nagyon örülnek, és nagy örömükben *(weil sie dieser angenehmen Hoffnung sich getrost überlassen können)* bizonyosan komplett el is fognak aludni.

És ez tökéletesen rendin van, *man muß den Ungarn reinen Wein einschenken* – ámde hogy meg is igyák ezen bort, éspedig szívesen, folytassa Felséged eddigi magyarkás eljárását: még most ne felejtse el a magyar szót, hiszen nem sokáig élhet már a magyar. Mindazon görcsös ragaszkodások a régihez, melyeket itt-ott tapasztalunk, nem egyebek, mint haldokló nemzetnek végvonaglásai. Csak még egy kis szilárd kitartás, és a magyar nyelvet a magyar nemzettel bízvást valami *Rumpelkammer*ba deponálhatja Felséged, vagy, én bizony nem bánom, a pesti múzeumba, az *antediluvián* csontok közé, hiszen egyik főtudósuk, ki azonban szív szerint ugyan magyar, de névre horvát volt, azt *praetendál*ta, és maga tökéletesen el is hitte, hogy a paradicsomi Ádám és ekképp *le premier de son espèce* magyar ember volt – és eszerint, ha ez igaz (mit hinni csak érdekünkben van), akkor természetes, hogy a magyarnak *bloß aus Alters-*

schwäche kimúlni kell. És ez ellen *plauzibilis* kifogás nem lehet, valamint az ellen sem, ha Felséged ezen operációt kegyesen *accelerál*ni meltóztatik, és igazi csuda, ha csakugyan van a tudós Horvát nézetében valami, hogy tens Éva asszony direkt ivadéka már rég ki nem múlt, de még most is vegetál és a legszebb reményekkel teli, tudja Isten, mit nem remél.

[60. TAKTIKÁZÁS AZ AKADÉMIÁVAL]

[Bach:] A magyarok átellenében, mint mindig mondtam, és most is Felséged emlékezetébe hozni bátor vagyok (mert tanácsot Felségednek adni én nem mernék), mindent el kell követni, *was ihnen schmeichelt und sie blendet*, mert a magyarok igen hiúk és csupa *enthuziazmus*ból rendszerint nagyon vakok – de tőlük viszont mindent meg kell tagadni (és e tekintetben soha legkisebbet sem tágítni), mi valami elvet rejt magában, vagy mi csak távulrúl is arra szolgálhatna, a nemzeti lelkesedést a vesék redőiben fenntartani, mert a nemzetiségnek külső cifraságai, mint köntös, tánc, nem bánom: sarkantyú – mindez nem érdemel tekintetet.

Nagyon bölcs is volt ennélfogva, Felséges Uram, hogy derék Hauer *(mit dem Straußmagen)* figyelmeztetésére kórházak, lelencgyarmatok és ilyféle humanitási célok segélyezésére császári *munificentiá*val adakozott Felséged, valamint a múzeumra és lovardára is etc. – persze *aus der Staatscasse*, a szegény adófizetők rovására, melyek zsírjával, igaz, nemigen nehéz bőkezűséggel *paradíroz*ni.

De azért mégis dicsérni lehet, sőt kell ily aktusokat, mert száz közt alig veszi észre egy is (és így a majoritás mellettünk van), hogy Felséged e tekintetben tulajdonképp csak Szent Crispinus szerepét játssza, ki a tímároktúl ellopta a bőrt és azt a vargának ajándékozta. De, mint mondom, ily csípős észrevételt nem mer tenni senki, ha tán eszébe is jutna, és ekképp egyhangúlag intonálják a derék népek Felséged jószívűségének himnuszát – jóllehet ezt sokan a legkeserűbb iróniának veszik. A múzeumot megajándékozni szinte igen célszerű volt, valamint az épülőfélben levő lovardát is, mert ezen épületeket igen sokan magyar institutumoknak tartják, mert nem emeltettek fel

Ázsiában vagy tán Afrikában, és ekképp nem egy új polgár van arról meggyőződve, hogy Felséged a magyarságért is teszen valami kicsit, mi jobb semminél. – A bölcsességnek *triumphus*a azonban az volt, hogy Felséged a magyar Akadémiára nemcsak nem adott semmit (mit Felségedtől úgysem vártak) – hanem az akadémiai statútumok iránt, melyek kilenc év óta *unerledigt*, ámde másrészről nagy kényelemmel hevernek nálam, Felséged valami oly kétértelműt méltóztatott az akadémiai tagoknak mondani, melyet az esedezők úgy magyaráznak, hogy a statútumokat *tandem aliquando* kikapják – mi meg úgy németezzük, hogy ki nem adjuk. Ezen fatális Akadémiára mindig méreggel gondolok; mert ez a magyarságnak oly gyökérül szolgálhat, melyből még nagy fa, sőt erdő is nőhet ki – és azért azt *coûte que coûte* meg kell semmisíteni, mert míg az fennáll, mindaddig a magyar mirigy kiirtva nem lesz, és ekképp legkisebb, előre nem látható hozzájárulás által egész Neu-Östreichot is úgy inficiálhatja, mint a pestis, mely habár egészen elnyomottnak látszik is, szörnyű bőszre lobban, ha valami közelebbről-messzebbről fújó szél annak lappangó mérgit kifejti. S így például a magyarság is tán egészen új életre virulna fel, ha valami erősb északi szél átfújná Neu-Östreichot és kivált Felségednek nemigen vastag és széles személyét, melynek ilyesvalami könnyen kólikát okozhatna.

Felségednek alkalmasint van tyúkszeme (mit arról *szupponál*ok, mert Felséged mindent oly tisztán lát), és így tudni fogja, hogy a tyúkszem a sok vágás, metszés által kisebbedik ugyan, de mindig megint megnő, és hogy ezt ekképp gyökerestől ki kell irtani. Én a magyar Akadémiát nem ugyan tyúkszemnek, de mégis olyasvalaminek tartom, melytől csak úgy menekülhetni – ha tőtől talpig kipusztíttatik.

E tekintetben tehát tökéletesen tisztában vagyok, hogy a magyar Akadémiát gyökerénél fogva kell megsemmisíteni.

De eddigelé még nem határozhattam magamat el, ezen Felségedre nézve oly *salutaris* szolgálatot miképp vigyem végbe.

Mi annyit fecsegtünk, mikor a szurokban voltunk, *von der gleichen Berechtigung* (és ezt még nagy pompásan a nemzetiségekre és ekképp a nyelvekre nézve is kiterjesztettük, mert más-

képp minket az átkozottak bennhagytak volna a kolofóniumban), hogy most elég szemrehányásokat kell hallanunk és nyelnünk, *daß sich von Allem dem, was wir versprochen haben, nichts bewahrheitet hat.* És ha nem volna oly igen mulatságos a rácokat, oláhokat, tótokat és kivált a horvátokat látni, *was sie für beleidigte Gesichter schneiden,* mert a *gleichberechtigt* titulusa alatt csupa német beamtereket csatoltunk hátaikra, bizony némileg búsulni kellene, mert ennek tán mégis rossz vége lehetne. És azért e kérdésre nézve nagyon csínján kell bánnunk a népekkel, *bis sie alles vergessen und unsre teutschen Beamten liebgewinnen – was nicht ausbleiben kann, denn die meisten machen sich und sind im Durchschnitt gar liebe Kerle.* És eszerint a magyarokkal sem bánhatunk minden *délicatesse* nélkül, noha ezen faj Felségednek iránta mindig mutatott jószívűségét és *generositas*át valóban nem is érdemli meg.

Pátens által *dissolvál*ni az Akadémiát, ez ugyan eszközölhető volna, mert valjon mit tehetnének az egymástúl ugratott tudós tagok? Semmit, mint a *lamentó*nak valami új nemét *mit schwacher Stimme* intonálni – mert az egy kissé erősebb felszólamlást nem tűrik a nemzeti *Erzieher* urak, ti. a tekintetes fényes *piklis*ek, a *lamentó*khoz pedig úgy hozzászoktunk, miképp ilyesféle *triste* melódia étvágyunkat és jó álmunkat bizony nem turbálja – és Felséged e tekintetben megmutatta fölöttünki *szuperioritás*át, mert mint igazi született császár, minden legkisebb gyakorlat nélkül, úgyszólván *prima vista* oly kitűnően szerepelt e mesterségben, miképp valóban nem bámulhattuk eléggé, minthogy mi csak mindennapi megszokás következtében mondhatjuk magunkat e részben (hogy szívünket többé semmi meg nem indítja) félig-meddig *aguerrirt*eknek.

Sokan azt hiszik, skandalumot okozna a magyar Akadémiának széttiprása és ebben, Felséges Uram, van valami. Nem ugyan azért, mintha Felségednek e tekintetben magát zsenírozni kellene, mert e részben kivívtuk a kellő privilégiumot, és nagyobb skandalumot, mint amilyent az európai közopinió ránk fogott és ránk fog *(freilich unverdient)*, ha akarnánk is, nem volnánk képesek végbevinni. Ki ezer emberi szerencsét, sőt életet lábaival szétrúgott, és ki egész nemzetet nem azért nem

gyilkolt még meg, mintha ezen kegyes operációtúl őt szíve vagy lelkiismerete visszatartotta volna, hanem mert ezt tenni eddigelé nem tudta, nem bírta, jóllehet kardja vagy inkább pallosa szünet nélkül császári munkában villogott, de ezzel mégsem volt képes a nemzet szívós nyakát még keresztülvágni – az ilyes apostoli lovag, ki ilyeseket produkált és produkál mindennap, az egy ártatlan Akadémiát is, mely La Trappe-ként *ultimum refugium Hungarorum,* bizvást szinte eltörülhet éspedig pennavonással, anélkül hogy ezen csudálkoznék valaki, sőt skandalumrúl tenne említést. Itt azonban az a nehézség fordul elő, Felséges Uram, hogy a magyar Akadémia nem egy külföldi tudós társasággal összeköttetésben lévén, bizonyos tudományos nimbuszban áll – és ekképp ha Felséged azt *simpliciter cassál*ná, úgy látszanék, hogy Felséged a tudományok és ekképp a civilizáció ellen húz kardot. Ezt pedig mindenáron *evitál*ni kell, *um uns keine Blößen vis à vis der Deutschen und besonders von Berlin zu geben,* hol minket úgyis igen ostobának tartanak, és kivált egy idő óta azon meggyőződéshez közelítnek, éspedig óriási léptekkel, hogy a magyarok minden tekintetben sokkal okosabbak, mint mi vagyunk – és nemcsak én, de kivált Felséges Uram.

Minerva ellen tehát nyílt hadat indítni nem volna tanácsos; és eszerint a magyar Akadémia kipusztítása végett valami mást kell kigondolnunk.

Én nagy figyelemmel átolvastam az akadémiai *fundationalis* leveleket, és azokban azon *clausulá*t találtam, hogy az illetők azon esetben, ha valami előre nem látható okok miatt az Akadémia *más direkciót* venne etc. etc., fundált pénzeiket visszavonhatják.

Azon időben, mikor a magyar Akadémia lábra állíttatott, nemcsak gazdagabbak voltak a *fundátor*ok, de Magyarország jövendője is oly rózsaszínben mutatkozott előttük, hogy ily áldozatot örömmel viseltek. Azóta megváltoztak az idők, számtalan azelőtt gazdag magyar gyönyörű szisztémánk következtében betű szerint koldusbotra jutott, és még a leg*rangirt*abb is – mert gazdagságrúl többé szó sincs – ha eszes, szükségképp minden krajcárt kétszer megfordít, mielőtt kiadná. – Magyarország

jövendője fölött a legnagyobb rész desperál, és azon kevés, ki még megtörve nincs, ugyan tehet-e többet, mint remélleni és Istenhez fohászkodni? – A vélemények más direkciót vettek, a pénz nagyobb hatalommá vált, és mi különösen a magyar Akadémiát illeti, szerencsénkre meghalt annak egyik első *fundátora*. Szerencsére, mondom – mert még ezzel lett volna ám bajunk –, és így mindezen körülményeket egybesítve és higgadt fontolóra véve, azt hiszem, következetes szekatúra következtében (és ilyesben nagy mesterek vagyunk) annyira *diszgusztál*hatnánk legelső sorban is a fő*fundátor*nak özvegyét vagy éppen nem reményteli, de inkább ránk nézve veszélyes *arrière-pensée*-kkel teli, különben felette csinos fiát, hogy tán őket ügyesen *circumveniál*va, már csak azon oknál fogva is, hogy eszerint évenként háromezerhatszáz forintot meggazdálkodnak (mi mai körülmények közt éppen meg nem vetendő somma), ők maguk húznák *fundatió*ikat vissza.

És legyen csak egyetlenegy ily példa adva, és valamint *faute de combattant* a legvéresebb csata is megszűnik, úgy pusztulna el ezen alkalmatlan Akadémia *faute d'argent*. És aztán mi jóízűt kacaghatnánk.

E tekintetben, Felséges Uram, már rég megtettem a legelső lépéseket, de az elhunyt nagyszájú patriótának özvegyével, mint referensem állítja, e részben bizonyosan nem fogunk boldogulni. Mert ezen általjánosan nagyon becsült főasszonyság oly pietással viseltetik férjének emléke iránt, és annyi szimpatiával van csatolva a magyarokhoz, hogy inkább minden élvezettől búcsúzna és száraz kenyeret rágna, mielőtt legkisebbet tenne, mi a magyarság kárára szolgálhatna, és (mi több), mert bármily különösnek látszassék, neki is lelkéből visszatetszik mindaz, mit részünkről tapasztal. Meg van győződve, hogy Felséges Uram nem akar látni vagy valósággal vak, mert másképp mindazt, mit teszünk vagy inkább manipulálunk, nem tűrné, nem tűrhetné. Most fiára várunk, kit különös nagy figyelemmel tartunk szemmel; mert igen nagy *suspició*t gerjesztett maga ellen azáltal, hogy éppen akkor, mikor Felséged oly kegyes volt Pest-Ofenben alkalmat nyújtani, miképp a derék magyarok ott egész Európa előtt bemutassák, mennyire háladatosak mindazon jó-

tételményekért, melyekkel Felséged jó szíve és mély bölcsessége következtében annyira elárasztotta Magyarország azelőtt oly boldogtalan, de most hét részre elboncolt, olyannyira boldog rongyait – hogy, mondom, éppen ezen ritka pillanatban, mikor fiatal kezdőnek legjobb alkalma lett volna megtörhetlen és oly természetes hűségét az ő apostoli császárjához *palam publice* bemutatni és ezáltal magának *pro futuro* kilátást nyitni valami kedvezésre, sőt *„auf ein kleines Amt"*, hogy éppen ezen időszakot választotta Britanniának meglátogatására, és éppen Britanniának, mely nem csúnya ugyan, de felette alkalmatlan sziget, minden revolúcióknak fészke, kútfeje, *officinája*.

Ez természet szerint szemet szúrt, és közelébb állván legügyesebb embereim által az igen eszes fiúhoz, értésemre jutott, hogy ő minden kvalitásokkal tökéletesen el van látva Felségednek különös jó szolgálatokat tehetni, de viszont Felségednek kimondhatlan kárt is okozhatni. – Ő oly diszkrét és mindig oly józan, noha alig több mint húszéves, hogy belőle ugyan nem lehet könnyen egy szót is véletlenül kicsikarni, melyet kimondani nem akar – de legnevezetesb tulajdona az, hogy egykorú, sőt idősebb fiatalokat (bizonyos, ki tudja, mi által) olyannyira le bírja kenyerezni, magához csatolni, hogy szavára úgy hallgatnak, mintha vezérük volna. Idővel ezen egyébként éppen nem hiú, de erősen büszke fiatal – kivált, ha Felségedre tán véletlenül bekövetkeznék a *„tempora si fuerint nubila"* időszaka – igen veszélyes személyiség válhatnék; és azért nemcsak a magyar Akadémia tekintetében – mert hiszen más módunk is van azt „kigyökerezni", mirűl később teendek említést – de sokkal magasb szempontoknál fogva is igen hasznos volna az érintett fiatal grófot Felséged részére megnyerni.

Ezt azonban nem tartom egészen könnyűnek, mert a csábításba veendő specialitás oly kemény és, meg kell vallani, oly nemes zománcatú készítmény, melyen a közönséges csáb, az általunk minden alkalommal horogra kötött édesség éppen nem hat, éppen nem fog. – Mint ismerem, nem bír Felséged semmivel (ti. semmi anyagival, az aranykulcson kezdve Szent István nagykeresztjéig), melyért felvett útjától csak egy léniával is eltérne. Ő nem azon egyéneknek sorában leli helyét, ki azért van

itt vagy ott, mert a szél vagy dagály vitte oda – ki nem azért tesz valamit, mert szokás, vagy mások is így tesznek, hanem ki saját elhatározott akaratja szerint ád életének irányt, és ki legkisebbet sem cselekszik talpraesett, higgadt ok nélkül. Az ily individuumot másképp kell *circumveniál*ni – és e részben Felségednek kegyes helybenhagyásával én leszek bátor adni útmutatást és direkciót, mert Kempen, noha ő a *Polizeichef*, és mint fentebb érintém, kitűnő róka, azért mégiscsak igen „komisz *Polizeispitzel*", ki a közönséges emberfiakra nézve elégséges furfanggal bír őket jó móddal csapdába kerítni vagy valami bajba keverni – ámde az érintett fiatal legénygróffal nem bír, *dazu ist er nicht pfiffig genug*.

Én gyanítom, sőt mondhatom, „tudom", hogy a fiatal gróf legbelsőbb rejtélyében nem hord más vágyat, mint lesújtott fajtájának regenerációját és feltámadását eszközleni és ezen nemes célra pontosítni össze minden erejét, feláldozni egész földi pályáját. – Ő minden módon erre készül. Már most is igen sokat tud, de mindegyre tanul és kivált mély gondolkozásban gyakorolja magát, mert igen jól tudja, hogy a legnagyobb tudomány is csak azáltal nyeri valódi becsét, ha kellőleg *digerál*tatik – és hogy korántsem elég valamit sebesen felfogni és megérteni, de mindezek fölött a dolgok mélyébe szükség hatni – mihez képest az ítélőtehetség ne félszegűleg, de minden oldalrúl valódilag gyakorolhassa eldöntő súlyát. És hogy vél ő kitett céljához közelítni? – Külszövetségesek, anyagi belerő vagy titkos összeesküvések által? – Bizonyosan nem, mert sokkal több esze vagy inkább okossága van, hogy ezt tegye. – Hát miképp? Legelsőben is a magyar nemzeti intelligenciának *pondus*a által, melynek súlyát minden módon nagyobbítni törekedend – és aztán Felséged személye által, ha ti. neki sikerülhetne Felségeddel közelébb kontaktusba jönni. Neki oly igen nagy kedve volna Felséged átellenében éppen azon szerepet játszani, mint amilyenben *marquis* Posa állott II. Fülöp spanyol királyhoz; és én e tekintetben bátor volnék Felségedtől kérni, álljon ezen komédiára, mert valjon mi bajt szülhet ezen kísérlet? – Posa a szomorújáték ötödik felvonásában agyonlövetett, és minden szép szentenciáinak és frázisainak dacára a világ eseményei meg nem

akadtak – és Fülöp éppen oly könnyen és minden akadály nélkül forgatta a kormánynak kerekét, mint azelőtt. Ámde a fiatal gr. Sz[échenyi] B[élá]val nem így fogunk bánni. Őt lepuskázni kár volna, és nem azért, mintha egy emberi életet nagyra becsülni kellene, hanem egyszerűen azért, mert ha „meghidegítjük", nem vehetjük többé hasznát – és nekem úgy látszik, okos embereknek hasznát kell venni.

És most megvallom, néha keserűen sírni volnék hajlandó, miért nem jutott ezen jó gondolat előbb eszembe; mert akkor Felségednek nem azt tanácslom, hogy annyi tudós főnek testéveli vércirkulációját elfojtsa (mint amilyen operációt Felséged számtalan magyarral szerencsésen végbevitt), hanem hogy mindazon helyes talpraesett férfiakat kellő hasznára fordítsa, kiket Felséged elpusztított, és kik minden kétségen kívül Felséged királyi székének legszebb illusztrációi lettek volna. – Ha most néha mélyebben gondolkozom a lefolyt időkre, és eszembe jut, *was wir Alles hätten machen können, wie viel Vortreffliches – und was wir eigentlich gemacht haben, wie viel Dummes:* akkor mint fokhagyma, úgy hat rám gróf Szekírházi egykori mondása, melyet akkor, mikor orrom alá dörzsölte, nem *capiál*tam, sőt melyre egy *schallendes Gelächter*t intonáltam, és mely körülbelül így hangzott, hogy én igen eszes, de okos ember éppen nem vagyok. – Most tisztán látom a különbséget, és nekem legtöbb, mi képzeletemben úgyszólván csuda következményűnek mutatkozott azelőtt, most a legnagyobb balfogások színében jelenik meg, és hiába keresem „okát", miért tettük, és szünetlen azon – mint gondolom, tripstrilli mese jut eszembe, melyhez képest bizonyos gazdának számtalan birkái, selyemkecskéi, legtarkább baromfiai, kivált nagyon kövér kappanjai, legízletesebb fácánjai, gyönyörű fejős tehenei etc. etc. voltak, és ezen gyönyörű jószágok mellett több csapat tüzes lova is. Ezeknek egyike bizonyos alkalommal, már nem tudni, mi okból, de, mint mondják, egy különös nagy szamár ordításától elcsábítva, egy kissé elragadták a nagyságos, ki ezen merényen vak haragra lobbanva „boldog" (vagy inkább igen boldogtalan) fősúgójának tanácsára legott dögnyúzó által részint kivégezteté lovait, részint megtörte minden tüzüket; de aztán erősen megbánta,

mert mikor jött a tatár, csak a lovak ránthatták volna ki a sárból. – És aztán ezen mese, mely oly igen sokszor tolakodik eszembe, mindig megrontja jókedvemet, míg mindenféle szórakozás és néhány nagyúri ebédnek tarka fűszere nem tompitja félig-meddig el emlékezeti tehetségemet. A fiatal grófot tehát, mert még nem „hideg", mint már számtalan magyar, kár volna megsemmisítni vagy félrelökni, de őt Felséged részére meg kell nyerni. És ez, mennyire én ismerem az emberi gyengeségeket, tökéletesen *reussíroz*ni fog, ha Felséged saját maga veszi dresszúra alá a fiatal grófot. Magától értetődik, anélkül, hogy azt észrevegye – mert aztán alkalmasint nem harapna horogra.

A megnyerendő fiatal gróf szenvedelmes vadász, könnyű tehát Felségednek őt saját szent személyéhez közelíttetni. Igaz ugyan, hogy ez valami eddigelé Felséged dicső kormányzása alatt *„nie dagewesen"* eset lenne! Mert olyasvalakit Felségeddel némileg közelebb kontaktusba hozni, ki csak Isten által „valami", de Felséged által „semmi" (oly egyén ti., ki sem fizetett tisztviselő, sem aranykulcsos, sem valami rendnek vitéze, de még csak nem is *„Truchseß"*), ilyes engedmény éppen nem illik szisztémánkba. És ezt Felséged könnyen felfoghatja: mert ha ilyest tolerálnánk, Felséged minden bizonnyal csakhamar elvesztené azon nimbuszt, melyben Felséged, jóllehet a népek közepette, mégis a népektől izolálva, oly dicsőségesen fénylik ma – és aztán, mert ha Felséged olyas individualitásokkal is naponként összejöhetne és velük nyíltan szólhatna és őket atyailag érzékeny hajlammal kihallgatná, kiket mi nem tartunk fizetéssel és körömmel, akkor Felséged tán főfájást kaphatna, alkalmasint rossz humorba esnék, és ki tudja, ilyenkor nem jutna-e Felségednek egyszer azon fatális gondolat eszébe, egész hű miniszteriumát leköszönni, sőt tán minden köszönet nélkül elkergetni.

Ez okból Felséges Uram maga is átlátja, mily nagy érdekünkben van Felségedet, mint mirigyest, mindig izolálva tartanunk, nehogy csak egyetlenegy szót is halljon, melyet mi nem súgtunk. E tekintetben nem dicsérhetjük és nem köszönhetjük [eléggé] felséges császárunk kegyességét, *condescensió*ját és buzgóságát, mellyel ebbeli működésünket elősegíti és köny-

nyítni méltóztatik. Mert mint ezer alkalommal tapasztaltuk, ha Felségedre sem én, sem báró Hauer, sem gróf Grünne vagy valami „*Vertrauter*" nem vigyáz, és e pillanatot észrevevén, valaki közelít Felségedhez, és oly nótát akar Felségednek fülébe zengeni, mely a mindennapi *Werkli*nek melódiájától eltér, Felséged tüstént „*rechtsum, kehrt Euch*" sarkán fordul és az alkalmatlan referálónak *frontispicium*ának másik oldalát mutatja, melyet elegáns *Hans-Jörgl* „másik *Seiten*"-nek nevez. Mely delicióz komédiákon mi aztán, ha néha magunk közt *ganz vertraut* serezünk és szivarozunk, egész estéken át „*selbstverständlich*" jóizűt kacagunk. És kérdem, ez nem természetes-e? Mert valjon lehet-e mulatságosabb karikatúra, mint oly fejedelem, ki kevélységtől csaknem kettépattan, ki embertársát nem becsüli magasabbra, mint rühes kutyát, és csak addig tűri, míg ez neki minden módon hízelg – és ki ezen nagyszerű kvalitások mellett oly kimondhatlan szerény, saját maga ítéletteheteségébe oly keveset bízni, hogy nem mer két ellenkező véleményt kihallgatni *aus lauter Furcht*, hogy „két szénaporció közé jutván, nem képes megítélni, melyik az ízletesebb"!

És azért el is hiheti Felséged, ha a magyar prímás harmincezer magyar komédiással leborul a szent szűz előtt Mariazellben, miképp Isten Felségedet felvilágosítsa, én és velem együtt több mint százezer beamter, mi éppen nem imádkozunk, de a természetnek soha nem változó törvényeire bízva, egész bizonyossággal tudjuk, hogy a derék főpapot *et Co.* az Isten legalább ez egyszer kihallgatni nem fogja. Éspedig mert „meszelyes palackba nem tölthetni pint nedvet"; „szerecsent nem moshatni fehérre" (hacsak meg nem nyúzzák) – és *daß dort von keiner Beleuchtung und Erleuchtung die Rede sein kann, wo gänzlicher Mangel an „Lebensluft" herrscht, ohne welcher selbst eine Nachtlampe auslöscht.* És azért, ha a prímás áhítatos seregével nem modifikálja kérelmét, és nem esedezik valami más expedienséért, akkor kár volt ennyire fáradnia, és ily nagyszerű bohózatban eljárnia.

Gróf Sz[échenyi] B[éla] személyére nézve azonban kivételt tehetne Felséged. Ilyes kivételt tenni, mint én kalkulálom, annyira kifizetné magát, mihez képest Felséged tán leereszked-

hetnék, hogy, mint mondám, saját maga vegye a fiatal embert bájolásba, mi Felségednek bizonyosan sikerülni fog, mert egész Európa ismeri, hogy oly *liebenswürdig* tünemény, mint Felséged, ha akar, a földgömbön több nincs.

Előrelátható: néhány év leforgása után nagy égi, sőt tán földi háborúk fognak Neu-Östreich határin keresztülvonulni, és akkor gr. Sz[échenyi] B[éla], ki semmi esetre passzív nem fogja magát tartani, bizonyosan kitűnő, tán legelső szerepet játszand (mert némileg Eclipshez hasonlít, mely soha nem bírt első nem lenni), és ezen tán igen „eldöntő időkben" vagy Felséged mellett, vagy Felségeddel szemközt fog állni. Ha ezen utolsót cselekszi, nem kétlem, lecsépeljük és *requiescat in pace,* mert ki állhat ellent a dupla sasnak és a sok keféknek? Ámde *warum denn ausschlagen, was man leichter und wohlfeiler haben könnte?* Ha ily borongós időkben a kérdésben levő testtel-lélekkel Felséged mellett nyilatkozik és vív – ez a magyarok tekintetében egész hadnak súlyával bírna, mert szavára tán minden magyar hallgat.

Kitűnő tulajdonai mellett gr. Sz[échenyi] Béla azon nagy előnyben is részesül, hogy elhunyt atyjának emléke Magyarország határai közt nagy becsben van és bizonyos nimbusszal van körülvéve.

E tekintetben mi a derék magyarokat nem zseníroztuk. Megholtak körül ám seregeljenek *nach Herzenslust* – ily *enthuziazmust* nem bolygatunk. És ha az elhunytnak monumentumot akarnának rakni, kérném Felségedet, rezolválná ezen „igen nagy hasznú parádéra" nehány ezer forintot *aus der Staatscasse,* sőt még magam is járulnék ahhoz egy csomó *Wertpapier*ral.

Mi a megholt magyarokat – természet szerint csak azokat, kik természetesen múltak ki – *ex principio* mindig kidicsértük is kidicsérjük, és eszerint az elhunyt gr. Sz[échenyi] Istvánt is, mindig valami sajnálást csatolván nyilatkozatinkhoz, *daß diese Remanenz von ungarischen Philosophen leider abgegangen ist – und was übrig blieb, sich unter aller Kritik unwissend und rührend dumm zeigt.* Ha gr. Sz[échenyi] István élne – akkor róla is azt mondanánk, hogy ő is oly hasznavehetlen szamár, mint a többi, de miután nem kis hasznunkra megholt, most szívesen megen-

gedjük, *daß er der erste und gescheideste Ungar war* – jóllehet, Felséges Uram, tökéletes meggyőződésem szerint sok száz élő magyar van még, ki minden tekintetben szuperálja az elhunyt gyakorlati, higgadt értelmi és mély tudományi *pondus*át. De ezt a világért sem mondanánk senkinek is, sőt *mordicibus* tagadjuk. Mert másképp nem bocsáthatná meg Felségednek a civilizált vilát, miért nem applikálja Felséged ezeket, és ha ők a mi otromba státustargoncánk elibe nem akarják magukat befogatni *(I' glaub's)*, miért nem él Felséged tanácsukkal, vagy ha azzal Felséged élni nem kíván, miért nem hallgatja ki őket legalább? Minthogy az, kinek nemcsak feje van, de ezen fő el is van látva elégséges velővel, így szokott cselekedni.

Igen, de az általánosan megbecsült elhunytnak fia él: és ekképp visszsugárzata azon aureolnak, melyet a magyarok (éspedig *sine sufficienti merito*) atyjára fogtak, némileg személyére is fénylik. És miután ezen *artefakt* fény nemcsak nincs bármi által is elhomályosítva, sőt éppen ellenkezőleg, tulajdonképp a jeles fiatalembernek mind testi, mind lelki elsőségei által éri csak el egész kiterjedését és igazi világosságát, mint mondám és százszor ismételni szeretném, gr. Sz[échenyi] Béla oly egyéniség, mely *aus höheren Staatsrücksichten* igen megérdemli, hogy Felséged őt személyéhez közelébb állítsa.

Nagyon hasznos lehet, ha Felséged legalább egy példát ád, *daß Sie den Menschen als Menschen, auch ohne Titel, auch ohne äußere Merkmalen Ihrer Gnade, achten und zu schätzen wissen, und sich auch gerne mit ihnen beraten, vorausgesetzt, wenn sie von superiorem Stoff sind, während es einem von Geschäften überhäuften Kaiser kein billig denkender verargen kann, wenn er mit langweiligen Schwätzern die kostbare Zeit nicht verplaudern will.*

Már hogy emberek közt ki van készítve *aus superiorem Stoff*, ki nem, ezt ugyan ki fogja decidálni Felségeden kívül? A mi gyönyörű szisztémánkban természet szerint senki, mint Felséged. Így Felséged igen könnyen mondhatja, valamint én egyhuzamban hirdetem is, *daß der ritterliche Kaiser von Östreich sich deshalb mit den Ungarn nicht abouchirt, weil es unter ihnen durchaus keine superioren Persönlichkeiten gibt und der kaiserli-*

che Herr sich Scrupeln macht, die teuere Zeit mit unnützem oder auf jeden Fall sehr langweilem Zeug zu vergeuden.

Már ha még fennállnának a vármegyék és a magyar országgyűlés, akkor persze egészen más állásban volna a dolog, mert ezekben nem az volt a vezető, kinek Felséged kedvezett, hanem kit az Isten favorizált.

Miután azonban ezen valóban „antikirályi" szisztémának *viribus unitis* szerencsésen nyakára hágtunk, csak Felségedtől függ a zseniket kiszemelni és kinevezni – miben hogy Felséged igen szerencsés, azáltal mutatkozik teljes világosságban, mert ezen igen *ingenióz* lottériában mindenekelőtt engemet húzott ki Felséged *aus dem Glückstopf!*

Felséged ennélfogva bátran mondhatja, sőt kérem, tegye, *um dadurch seinem Sohn den Weg anzubahnen,* hogy nagyon szeretne az öreg gr. Sz[échenyi] Istvánnal találkozhatni, mivel ő lett volna azon egyetlenegy magyar, kinek tanácsára hajol etc. Mert ily hírt terjesztvén, ki-ki természetesnek fogja találni, hogy – miután az öreggel, ki már meghalt, nem konverzálhat, legalább fiával lő kacsákat, nyulakat, társaságában tűri, néha asztalához ülteti etc. etc., noha a fiatal gróf semmi más, mint egy minden Felségedtől nyert anyagi vagy erkölcsi cifraságtól még nem inficiált emberfiú.

Fiatal egyének, kivált azok sorából, kik sebesen gondolkoznak, tüstént mindent megértenek, általában véve nem hatnak a dolgok mélyébe. Ezen ritka tulajdont rendszerint csak később, nemritkán pedig éltük fogytáig sem teszik sajátukká. Innen ered, Felséges Uram, miért látunk annyi kitűnő kapacitásokat, kikről azt lehetne gondolni, szénán, sőt tüskén élnek, oly igen otrombául intézik minden lépésüket, minden cselekedetüket. Ily egyénekről az angolok azt szokták mondani, *„they consider only one side of the question",* honnét aztán, kivált ha nagyobb szférákban forognak, homlokukat előbb-utóbb, de bizonyosan falba csapják, melyet nem láttak, nem anticipáltak, miután mindazokat – és ez a nagy baj – kiknek parancsolhattak, vagy kik *proprio motu* követték őket, kigázolhatlan sárba vezették, süllyesztek. Ha valaki, biz' én tudnék ilyesről sokat mesélni. Gróf Sz[échenyi] Béla, mert még nem érett, ezen kategóriában

leli helyét, és éppen most áll életének azon pontján, hogy vagy igazán nagy ember lesz belőle, ha bízik ugyan magába, de el nem bízza magát, vagy mint közönséges lidérc tán egy kissé erősebben fog fényleni vagy inkább pislogni, de minden nyom nélkül, mint mulató, vívó, vadász pajtásai.

A mi érdekünkben az fekszik, hogy ezen sok jeles tulajdonnal ellátott egyéniségből ne váljék igazi nagy ember, *denn so was können wir in Neu-Östreich nicht brauchen, wo nolens-volens stets der Kaiser der größte Mann sein muß* – hanem hogy nagy embernek látszassék és ilyesnek tartassék (mert éppen ilyféle individualitás kívántatik, legyen csak szája untig teli fennhéjázó szavakkal a magyarok elcsábítására), minthogy az igazi nagy ember nem vinné őket sárba.

Eszerint tehát azon kell lennünk, hogy a nemes ifjú gróf olyannyira elbízza magát, miképp minden bájoló tulajdonokkal ellátva, tökéletes vakságba süllyedjen, és ekképp lassan-lassan, vagy ha „borúra fordulna a derű", rögtön szurokba vezérelje oly könnyen elcsábítható honosait.

Ezen operációt végbevinni (ti. az ifjú grófot bolonddá tenni) pedig nem volna különös *Meisterstück* – mert a mindennapi tapasztalás legkisebb kétségen túlemeli, mily könnyen elszédül a legkeményebb zománcatú fiatalnak is feje az udvari fénytől és mindazon előnyöktől, melyekben részesül az, kit a császárnak ragyogó személye favorizál. És ha ezen *infallibilis* csábok csak egy kissé *potenciroz*tatnak, jótállok, Felséges Uram, oly biztosan behálózzuk gr. Sz[échenyi] Bélát, hogy többé nem menekülhet, de erősebben be lesz fogva Felségednek császári diadalszekerébe, és azon nagyobb buzgósággal fog húzni, húzni, mint bárki más.

Az emberek gyengéit ismerni kell, és ha van valakinek e tekintetben egy kis tapasztalása, minden arrogancia nélkül mondhatom, az én vagyok. Sokkal könnyebb az embereken gyenge oldalaiknál fogva uralkodni, mint önálló, könnyen engedni nem tudó tulajdonaikkal ujjat húzni és csatázni. Így én ezen kérdést mélyebb fontolóra vévén, felvett politikámban nem is azon vagyok, hogy egyesek, valamint nemzetek nagy erőre fejlődjenek, sőt inkább arra törekedek, *daß sie sanfter und*

gelehriger werden. Erre már a természet is útmutatásul szolgál (noha az embernek közbenjárása által) – mert az még a legbutább teremtésnek sem kerülte el figyelmét, hogy például a paripa sokkal szelídebb, mint a mén, és bikákkal éppen nem lehetne szántani etc., midőn az exbika örömmel hordja a jármot vagy legalább nincs kifogása ellene, mert hallgat, és *„qui tacet, consentire videtur"*. Sokan ugyan azt tudják, hogy fejedelem nem gyengék, de egyedül erősek által lehet igazán nagy; igen, ámde akkor engem *und meines Gleichen* kellemes miniszteri székemből csakhamar kiugratnának, *und das wäre mir (sehr begreiflich) garnicht angenehm, sondern äußerst fatal.*

Én, Felséges Uram, azt *praetendál*om, nincs senki, kit elcsábítni, megvesztegetni nem tudnék, feltéve, ha Felséged mindazt szabad diszpozíciómra állítja, mirűl Felséged rendelkezhet. És ha én alárendelt helyzetemben vagyok ilyesre képes, mily valódi csudákat vihetne Felséged még végbe ezen, igaz, nem annyira dicső, mint inkább igen hasznos következetű szférában!

Említse Felséged gr. Széchenyi Bélának atyját (nem Felségedét, de az övét), és már csak ezáltal is olvadozni fog szíve Felséged iránt, mert mély búval ugyan, de nem kevesebb kegyelettel hordja érzékeny fiúi keblében szerencsétlen atyjának emlékét. „Volnának több oly magyarok vagy csak egyetlenegy is – így szólhatna Felséged –, mint volt a grófnak atyja, és akkor egészen más irányt vettek volna a magyar dolgok, sőt tán még most is más direkciót vehetnének (!!!). Csak az a bolond Haynau ne rontotta volna meg egészen a dolgot, ki éppen az igen okosakat puskázta le, akasztatta fel és a legostobábbak fölött mondotta ki a pardont. Ha a grófból lehetne oly *Staatsmann*, vagy tán máris az (!!!), mint volt édesatyja, ó, akkor nyugodtan ígérhetnék a jövendőbe. De most menjünk vadászni." – Ha ilyféle mondana Felséged a jámbor fiúhoz gyakran éspedig *crescendo* (például hogy már most is többet tart személyére, mint bárkire is, engem sem kivéve), és aztán *champagner etc. in Überfluß*, a gyönyörű császárnénak bájoló társasága, néha-néha ilyféle *gehauchte oder betonte* szó: *Sie sind der Einzige, auf dem der Kaiser wirkliches Vertrauen hat, er nennt Sie seinen Freund* etc.

– és aztán megint nyúl, vadlúd, őz, kopászat, *champagner detto* és *da capo, eine wehmütige Erinnerung an Papa,* négy huszár [unoka]testvéreinek soron kívüli előmozdítása (mi bizonyos háladatot imponál és már csorbát üt a szűz függetlenségén) etc. etc. – és a könnyen fellobbanható fiúnak feje bizonyosan úgy fog szédelgeni, mint az enyim is kezdett tántorogni, mikor személyemet Felséged mellé állította a nemzetek géniusza. Ha egy született bécsi polgár, ki rendszerint csak sertűl és bortúl szédelg, annyira részeg tudott lenni a császári grácia által, mint én vagyok, ki nem látja, de nem is gyanítja, hogy mi Felségeddel és a beamterekkel együtt *à peu près* éppen azon állásban vagyunk, mint a derék angolok Indiában, ha, mondom, rám, bécsi tuskóra ily effektust gyakorolhatott az uborkafára való felemelés, kérdem, mily hatással lesz az még egy pezsgő vérű fiatal magyar Phaëtonra, ha az osztráki naphoz közelít? – Elolvad, tán *pro coronide* még szerelmes is lesz az *agaçante,* gyönyörű császárnéba, és végre Dunába ugrik, és *„in diesem deutschen Fluß"* bizonyosan nyomorultan el is vész, ha ti. abból valami partra szerencsésen ki nem úszik – és ha igen, tán még szerencsétlen Mazepa sorsára jut etc.

Az ekképp lekenyerezett fiatal magyar mágnást, kivel könnyen elhitethetni, hogy ő a legokosabb magyar, mert a magyarokat éppen nem ismeri és sok tekintetben nagy *szuperioritás*sal bír, addig is, míg Felséged magasztos céljainak előmozdítására idővel tán esszenciálisabb szolgálatokat tehet, arra lehetne használni, hogy a magyar Akadémia helyébe, *deren Zeit bereits abgelaufen ist,* valami mást, valami célszerűbbet állítson: például *eine Winterschwimmschule in Ofen, oder eine Promenade auf der ehemaligen magnifiquen Palatininsel, oder eine ungarische Jagdgesellschaft mit obligaten Schnürröcken etc., oder so etwas, was er mit seinem herrlichen Geist schon erfinden wird,* és mi nem rejt magában valami nemzeti magot.

És ha többre nem is volna használható a zseniális fiatal gróf, mint arra, hogy a magyar Akadémiát megrontsa, melynek egyik fő*fundátor*a az atyja volt, már ez is megérdemlené, hogy Felséged őt megkulcsozza, tán megpántlikázza, vagy legalább egyszer *„semel pro semper"* ebédre meghívja és őt aztán néhány csá-

szári szóval felvigasztalja, például: *Haben Sie einen guten Magen? Wie finden Sie meine Küche? Gelt, sie ist nicht übel, wenn man nur meine Gerichte digeriren kann.*

Ha pedig nem lehetne *persvadeál*ni a netalán nagyon is skrupulózus fiút, hogy atyjának akadémiai *fundatió*ját visszavonja, akkor más módot is tudok, Felséges Uram, ezen fatális institutumnak megsemmisítésére, melyet lehetetlen tovább tűrnünk, éspedig éppen azért, mert oly ildommal jár el dolgában. Ez a megsemmisítési terv a következő volna:

Szenteljen Felséged nagyobbacska summát, például százezer forintot – és magától értetődik *stets aus der Staatscasse* – a magyar Akadémiára, és aztán, jótállok, nemsokára nyoma sem lesz többé!

„*Figere pedem*" – ez azon manőver, melynél célirányosbat és bizonyosbat ki nem gondolhatni valaminek megrontására. *Es ist sozusagen kein Mittel dagegen,* kivált ha a *figáló* lábnak körme nem annyira rozmarinnak, mint inkább kénkőnek *parfum*jét terjeszti, mert ilyestől aztán kétségtelenül csak egy kis idő leforgása után minden elhervad.

Már ha Felséged százezer forintot ajándékoz a magyar Akadémiának, kérdem, mi ennek elmúlhatlan következése? Éspedig kérem Felségedet, méltóztassék szavaimra jól felvigyázni, mert mit mondandok, *cinosurá*ul szolgálhat számtalan előforduló esetre, hol valamit *bona modalitate* meg akar rontani, meg akar semmisíteni Felséged; kérdem, mi volna a császári *munificentiá*nak ok szerinti következménye?

Egész Európa azt fogná mondani (mert hiszen Felségednek hírlapdobjai és trombitái *ad nauseam* majd kilármáznák azt), hogy Felséged a magyar Minervának felbuzdítására tetemes sommát méltóztatott ajándékozni, *und daß somit Alles das Odiose, was man in Hinsicht der Entnationalisierung der Ungarn erfunden hat, in nichts zusammenfällt und sich als eine unverschämte Lüge herausstellt.* És még Magyarországban is ilyféle kedvező benyomást fogna tenni ezen ártatlan kis taktika a nagyobb résznél, minthogy az élesebb felfogás, a nagyobb értelmi *pondus* rendszerint nem a majoritásban, de a minoritásban rejlik; és ez [utóbbi], igaz, tüstént elértené, mi Felségednek ügye-

sen beburkolt titka és szándéka. Ez előtt nem lehetne betakarni Felségednek császári hosszú körmét, de ha azt észreveszik is – kérdem, mit árt? Elég merészek lesznek-e a császári ajándékot nem akceptálni és azt visszalökni – mint neheztelő makacs taknyosok szoktak cselekedni, kik felindulásukban a legízletesebb nyalánkságokat is visszautasítják, miszerint ezáltal dajkáikat vagy nevelőiket büntessék, mely eljárás kisdedeknél mosolyt gerjeszt, férfiaknál pedig szánakozást, sőt megvetést? Nem hihető. Valjon így fognak-e cselekedni a tisztelt tudós és igazgató akadémikus ténsurak?

A százezer forintocskát tehát, ha nem is szívesen, mindenesetre igen szépen akceptálná a magyar Akadémia, melyet aztán, ha szerencsésen, mint *Wiener-tranklit*, magába vette a nagylelkű ajándékot, úgy fogjuk modellálni, *so nach und nach*, hogy az rövid idő alatt azon institutumok sorába süllyed, melyek vegetálnak, sőt virágzanak is, de nem gyümölcsöznek.

Felséged tehát igen bölcsen cselekedett, hogy (*bona fide*, vagyis inkább oly szelesen) nem adott az érintett Akadémiának semmit is, holott e tekintetben el hagyta magát csábítni nagybátyja, V. Ferdinánd magyar törvényes király, sőt még a különben igen bölcs főherceg József nádor is. De félúton kár volna megállni, hanem szép móddal a magyar Akadémiára kell húzni az *extinguisher*t, valamint az angol akasztandók szemére vonja John Bull bakó a hálósüveget – mely kegyetlenséget Felséged egyetlenegy esetben sem követett el, *und das kann Euer Majestät beruhigen.*

A magyar Akadémia mindig fog, habár kegyesen meg is koppantja azt Felséged, annyi filológiai világot terjeszteni, hogy azon untig rághatnak a mély tudományú rendes és levelező tagok és hogy a magyar nyelv *tant bien que mal* mint valami *patois* fenntarthassa magát. Ezzel a „*billig denkende*" magyarok tökéletesen megelégedhetnek, *so daß man ihnen dies gestatten könnte.* – És ők elvégre meg is fognak nyugodni, ha látják, hogy bármit is tesznek, nincs sikere. És e tekintetben – meg kell vallani – Albrecht főherceg oly bölcsességet fejt ki újabb napokban, melyet benne én legalább távolról sem *szupponál*tam volna.

Emlékszem bizonyos igen becsületes, de kimondhatlan

unalmas magyar tiszttartóra, kinek urasága (nem tudom, ez miképp történt) néhány száz forint fizetési restanciával tartozott. – Akármely alkalommal hozta kérelmét *in Hinsicht dessen, was ihm gebührt*, a szegény tiszttartó szőnyegre, mindig elutasították. Ő nem tudta, mit tegyen, mert ha csak távolrúl is mert szócskát érinteni, hogy ő kielégítve még nincs, tüstént hátat fordítottak neki, sőt mindig leszidták, legorombázták éspedig *crescendo*, míg végre a szerencsétlen *petitionarius* kínjában meghalt, mert nem birta tovább hallani az ilyféle szentenciákat: *„Was der Kerl langweilig ist; immer die selbe Arie! So eine Kleinigkeit! Sie sollten sich schähmen* – ilyest pöktek szemei közé – *der Herrschaft so viele Ungelegenheit zu machen; es wäre wirklich an der Zeit, daß Sie gescheid werden und sich beruhigen. Sehen Sie, die Herrschaft hat schon lange vergessen, daß sie gegen Sie noch Verpflichtungen zu erfüllen hätte, so schauen's, vergessen Sie es auch!"* – És bármily furcsának mutatkozzék is ezen eljárás, mégis a lehető legcélirányosabb volt, mert ha valami diszkusszióba erednek a *petitionárius*sal, legnagyobb arcátlanság nélkül nem lehetett volna tőle megtagadni némi engedményt, míg a felvett és következetesen folytatott tempó szerint nem kapott a kérelmes semmit, és ő elvégre tökéletesen kapacitáltatván, igen *discrete* minden *praetensió*val fel is hagyott – mert hosszú útnak indult, melyre nem kell pénz. Minek összes eredménye az volt, hogy az urasági *Rentamt* semmivel többé nem volt adós.

És Albrecht főherceg, úgy látszik, mint nagy *Staatsmann* éppen azon szisztémát vette fel és folytatja a magyarok átellenében, mint amilyent obszervált a fenn érintett adós uraság a szegény tiszttartó személyére nézve. Minek következtében Albrecht főherceg lojális lovagi magatartását, mely végett őt őszintén megbecsülték Magyarországban, jóllehet ily tulajdonokat mi nem pártolunk, egészen levetette, és oly kofaféle eljárást öltött magára, mely szájához is igen illik, és igazi jó mulatság volna az illetőknek jó gondolatait hallani, ha a bohózatnak fenekén nem volna annyi bú, sőt mondhatni, annyi desperáció. – És ugyanis lehet-e a világon valami komikaibb, mint a magyarokat (kik szétszaggatva, ledorongolva, szünet nélkül legfájdalmas-

ban sértve érzik magukat, és nem tudják elhinni, hogy a *pacta conventá*k szent kötelékei Isten előtt is úgy lennének elszakítva, mint a császár felfogásában), ha, mondom a derék *Statthalter* azokat, kik így epednek, ilyféle mély argumentumokkal akarja és hiszi megnyugtatni vagy kívánságaiktól elmozdítni, kérdem, lehet-e ennél valami bolondabb: *„aber schaun's meine Herren, was kommt denn da heraus, sein's doch gscheid, lassen's nach. Sie haben Ungarn als eine verstorbene geliebte Braut genug beweint, sie liegt schon aber auf dem Brett und wird nimmer wach. Schauns, Alle sein zufrieden, nur Sie nicht! Jetzt wäre schon einmal Zeit, mit dem Boudiren aufzuhören. Wegen so einer Kleinigkeit! Der Kaiser wird am Ende noch harb"* etc. Nekem azt mondták, Felséges Uram, hogy ily alkalomkor bizonyos fiatal magyar elájult – hihetőleg a nagy hőségtől –, és magánkívül levén, fantáziájában mindig barackokért, szilvákért, fügékért etc. alkudozott. Miután „emberszerető, de nemzetgyűlölő" Albrecht főherceg saját eszközlése következtében (ki őt levendulavízzel felfecskendezé) megint magához jött az elájult, és őt a herceg tudakolná: *„Von was habens' denn geträumt?"* – az imént lábra állott *ganz naiv* azt válaszolá: *„Ich habe geglaubt, Eure kaiserliche Hoheit, ich bin am Schantzel auf dem Naschmarkt"* – hol, mint Felséged előtt ismeretes, a *Marktaufsicht* által nagy szigorúsággal kontrollált gyönyörű gyümölcsöt árulnak, éspedig oly derék főasszonyságok, kik legnagyobb *eloquentiá*val és igen *ausgiebig* dialektikával bírnak.

Csakhogy nemzet nem dúl ki oly szaporán, mint tiszttartó; és általján véve nemzet nem „tiszttartó" – kivált ha a tisztek oly készítmények, mint a magyarok nyakára csatolt beamterek; mikor aztán nemzettiszttartóból igen gyakran tiszt-megszalasztó etc. válhatik. A magyar Akadémiába tehát, ha gr. Széchenyi Bélát nem használhatnánk annak megrontására, méltóztassék Felséged császári körmét belébocsátni. Az emberek teli vannak *superstitió*val. – I. Napóleont sokan nem tudták maguknak másképp gondolni, *als mit einem Bockfuß*, és ez különösen növelte tekintélyét, mert kivált ezen okból nagyon féltek tőle. Attilát pedig pláne kis szarvakkal reprezentálták – és aztán meg ettől rettegtek a közönséges emberfiak iszonyatosan, és ekképp

igen hasznos ilyféle extrával ellátva lenni! – Felséged Attila hírére még nem jutott, és remélhetni – jóllehet, ezen árnyékvilágon minden megtörténhetik – soha nem is jut; ámde, hogy mármár igen kezdenek Felséged csizmáira tekinteni, *ob nichts herausguckt*, ezt nem tagadhatni, Felséges Uram, mert az emberek, kivált a magyarok nem hihetik, ha azon sok vér és azon sok jaj üti meg orrukat és fülüket, melyet Felséged oly hidegvérrel ontani és okozni méltóztatott, mondom, nem hihetik, hogy ilyesminek angyali súgója lehessen; ámbár igen ismeretes a boldogult vajmi éleseszű Ligne hercegnek azon *calembourgh*ja, melyhez képest Vaudemont hercegről azt állítá, *„plus veaux que démon"*.

Hogy pedig a magyarokat könnyebben elaltassuk, kérem Felségedet, ne mulasszon el semmit ennek eszközlésére; és azért még most ne felejtse el a magyar nyelvet. Sőt gyakorolja magát Felséged abban meg nem szűnőleg, mert ha el nem is ragadja a magyar szó a ledorongolt nemzetet többé (kivált ha oly szájból jő, melyet nem szeret, nem becsül és melynek nem hisz), és némileg el is veszté zuhatag erejét, azért a magyar szó mégis oly édes-keserűn hangzik minden magyarnak lelkében, mintha az elveszett paradicsomból hangoznék az ki. Úgyhogy minden magyar szónak, melyet Felséged kiejt, annyi haszna és hatása mégis van, mint csepp víznek, melynek ereje, mint a példabeszéd tartja, óriási, ha folytonosan esik.

Semmit legkisebbet nem kell negligálni, mi célunk elérésére ily cseppenként járulhat. Magyarországban Felségednek többször, sőt minden alkalommal magyar ruhában kellene megjelenni. Ez kicsiségnek látszik lenni, de higgye el, Felséges Uram, éppen nem az! Én többször obszerváltam, hogy Felségedet sokkal erősebben megkurjongatják *(obwohl wir in unseren systematisierten Belohnungen nicht variiren)*, ha magyar *toilette*-ben van, mint ha németben volna. És ez valóban csudálatos, mert bármily maskarában jelenik is meg Felséged, lenne az bár Szelepcsényi reverendája, azért mégis mindenki tudja, hogy Felségednek sem szíve, sem lelke nem magyar, ha hártyája ilyesre is mutat, és eszerint inkább azt lehetne gondolni, ily tettetés, ily komédia – *etwas zu scheinen, was man nicht ist* – in-

kább bosszant, inkább elmérgesít, mint lelkesedésre gerjeszteni, és hogy az illetőknél kedvesebb és kedvezőbb benyomást tenne az, ha bármily német hacuka alatt, mely Felségeden lóg, érzékeny magyar szív dobogna Felséged keblében, mint viszont. De nem olyannyira erősb benyomása a sokaságra nézve a külsőnek, mint a belsőnek!

Volna még valami, mi által Felséged igazi csudákat vihetne végbe a magyarok közt. Én már többször akartam Felségednek említni, de nem voltam elég merész, mert hiába, vannak *„certi fines"!* De ha meggondolom, már mennyit tett Felséged népeinek és kivált a perfid magyaroknak megboldogítására, akkor tán még ezt is megtenné. – Felséged azon ismert nagylelkű és nagy családú bécsi főasszonyság lelkületére emlékeztet, ki nagyon *dérangirt* lévén, ezen gyönyörű elhatározással vigasztalá meg *sequestri curatorát*, mikor ez őt nagyobb takarékosságra felkéré: *„Oh es ist kein Opfer zu groß, was ich für meine Kinder nicht bringen könnte, nur keine Einschränkungen!"* Így Felséged is esszenciális kedvezéseken kívül mindent megenged, mindent megtesz, mikről azt mondhatni, „nesze semmi, fogd meg jól", és ekképp tán mostani kérésemre is hajol: és ez a csárdás!

Felséges Uram többször tapasztalhatta, mily édes-keserű *recollectiók*at, de reményeket is fejt ki a magyar vérben a magyar zenének mágusi hangja – és mikor dicső Horváth Endreként mint Pindaros emelkedik nemzeti táncra etc. Én azt hiszem, *diesen Umstand sollte man geschickt ausbeuten.*

Megvallom, hogy mi ketten, báró Stephan Hauer és én több leckéket vettünk a csárdásban, *um uns populär zu machen*, és annak lejtésit kevés idő alatt tökéletesen meg is tanultuk, de éppen néhány nappal, mielőtt mi *in einem Volksfest auftreten und uns produciren wollten*, utazott Osztrákián bizonyos angol keresztül, ki egyenesen Kalkuttából jött, hol több évig tartózkodott. Ezt a magyar tánc által meg akartuk lepni, miszerint Angliába vigye azon hírt, *„wie sehr vielseitig wir sind"*, és invitáltuk teára. El is jött, és nem tudott eléggé bámulni Patikárus bűbáj hangjain, de úgy elszomorult, mintha egy meggyilkolt nemzetnek kínepedései ütnék meg hallását! *Um ihn aufzuheitern*, azt gondoltuk, itt volna ideje megkezdeni a csárdást, és a „lisztes

molnár" nótát húzatni parancsolván, megkezdtük a „reszelőt" – és az angolt tökéletesen ki is ragadtuk mély és melankólikus mélázásából, mert rögtön, mikor meglátott minket, oly hahotára fakadt, hogy csaknem elállt lélegzete. A semmirekellő gazember azt *praetendál*ta, hogy ilyesmit számtalanszor már Kalkuttában látott, hol – mint tudva van – a *panem et circenses* tana szerint (szintúgy, mint mi) mindenféle heccmulatságokat adnak a népek megboldogítására, például összekötnek kis majmot lúddal és vízbe dobják, miből a legkomikaibb szcénák fejlődnek ki, mert a majom annyira üldözi a ludat, hogy ez kínjában vízbe bukik, és miután egy kissé tovább győzi szusszal, mint a majom, ezzel félholtan jő ismét napvilágra, midőn a pávián tüstént a lúdra ül és ahelyett, hogy hátán veszteg maradna, ezt annyira pofozza, miképp a kínzott madár ismét vízbe lebukik etc. Ő azt mondá, mi ketten, a pesti *chef* és én, a bécsi *chef*, mi oly képet mutattunk, mint mikor két borneói *urwüchsig* négylábú polgárt megtáncoltatnak, miután őket pálinkával jól eláztatták, *und sie einen tüchtigen Affen bekommen haben*, midőn aztán oly jó humorba jönnek és oly originális *saltus*okat *exequál*nak, mint mikor mi ketten betyárkodunk a csárdában. Igen, Felséges Uram, ezt mondta nekünk a mosatlan szájú *Insulaner* (alkalmasint Palmerstonnak valami közel rokona), és én már meg akartam haragudni, de legelőször is nem mertem, és aztán szemeim előtt is oly különös karikatúrának mutatkozott a kaszáslábú zseniális Hauer *Statthaltereichef*, kivált mikor a verbungost akarta járni *(denn da ist er gar zu lächerlich und gar zu ungeschickt)*, hogy csaknem megszakadtam hahotában – és ezentúl már nem fogom magamat strapacírozni ezen valóságos robot-táncban. Báró Hauert is eltiltottam attól, *denn die Hauptperson in Ungarn* (mert hiszen vitéz Leopoldajkú Albrecht *ist der Niemand*) *kann sich ja doch nicht gebärden wie ein angestochener Schimpanz.*

Ámde Felséges Uram *(gewachsen, wie eine Milly-oder vielmehr Apollokerzen)* és a bájoló császárné *(gebaut, wie eine Venus)*, ha ezen császári pár, ezen legszebb kettős emberi exemplár alázná meg magát, és csak némi alkalmaknál indulna meg a magyar hangok bűteli kifakadásain, akkor, tudom, nem egy magyar szív olvadozna szebb reményekre.

Ilyféle magyar cifraságok tekintetében tehát, kérem Felségedet, ne legyen fukar. Ámde mi az elveket illeti és mindazt, mi az egész birodalom egybeolvasztását legtávolabbrúl is hátráltathatná, ilyesekben ne tágítson Felséged hajszálnyit is.

Felségednek állása sokkal biztosb, mint azt kivált a magyarok gondolják és állítni merik.

[61. A KORMÁNY „EREDMÉNYEI"]

[BACH:] Én meg akarom engedni, hogy Felségednek egyetlenegy őszinte szövetségese sincs, az egész császári nagy birodalomban senki sincs megelégedve, hogy Felségednek nincs más támasza, mint hadserege, és még erre sem számíthat Felséged minden körülmények közt; nem akarom továbbá kétségbe vonni, hogy financiális bajaink alkalmasint nagy zavarba fognak minket hozni – és végre azt is kész vagyok elismerni, hogy az európai *aequilibrium* említése haszontalan pletyka, és Felségednek helyzete mélyebb gondolkozók előtt igen problematikus színben mutatkozik. Mindezt koncedálni akarom, és mindemellett mégis azt állítom tökéletes biztossággal, Felségednek császári széke szintoly erősen meg fog állni, bármily zivatarosra boruljon is az ég, mint az én miniszteri székem, éspedig azon szám nélküli tapasztalás által bebizonyított oknál fogva, miszerint a legkitűnőbb jó sem áll helyén oly feszesen, mint a *malum necessarium!*

Számtalan osztrák, higgye el, Felséges Uram, nem azért kíván Felségednek minden jót és hosszú életet, mintha Felségedet szeretné vagy becsülné, hanem mert oly ostoba azt gondolni, hogy minden felfordul, ha Felséged *par hasard* lefordul.

Hiszen mi tart engem magas állásomban, Felséges Uram? Az egész osztrák arisztokrácia, ámbár most előttem tökéletes megelégedésemre igen *submissiv* játssza a *humillimus servus*t, ezért belső érzelméhez képest meg szeretne engem fojtani kávéskalánba. És miért protegálnak mégis? Mert azt hiszik a bölcs gavallérok, nálam nélkül megbomlik minden rend, és aztán ők nem élvezhetnék az élet kellemeit oly kommód, mint most. Kollégáim halálra gyűlölnek, és miért nem szövetkeznek ellenem? Mert jóformán el vannak látva (jóllehet, különböző

*proporció*kban) ezen három negatív és pozitív *ingredienss*el: ostobasággal, tudatlansággal és restséggel – és ekképp állásom ellenükben kimondhatlan erős, mert legelsőben is elég ignoránsok, de legfőképp, mert nem tudnak gondolkozni, és kivált, mert nem akarnak dolgozni, honnét aztán, ha kollégáimat vagy gróf Grünnét, Neu-Östreichnak ezen *„immer Grün" columná*ját valaki valamiért megszólít, sztereotip azt mondják neki: *„gehen's zum Bach"*, és mindent hozzám utasítnak – minthogy, mint mondám, vagy nem tudnak gondolkozni, vagy restek valamiben fáradni.

És ez oka, Felséges Uram, miért akadályozzuk minden kitelhető módon, hogy Felséged a magyarokkal kontaktusba ne jöjjön: mert noha számtalan magyar elvérzett vagy meg lőn egészen törve, azért számtalan magyar találkoznék még ma is, mert a századok óta náluk divatozó *selfgovernment* által oly kormányzási praxissal bírnak, amilyent nekünk, örökös tartományiaknak csak most kell szerezni, és persze azoknak nem eshetik jól, *auf deren Haut wir unsere Experimente machen!* Igen, a magyarok közt még akárhányat tudnék én is Felségednek ajánlani, ki tud is eleget, gondolkozni is képes, és minden egyéb inkább, mint rest.

Már ilyesneműeknek nemigen szeretném proponálni, vennék helyemet át, mert egynél több tüstént kész volna arra. Éspedig nem bécsi felfogásként, melyhez képest az *Amtl*lal a *Verstand* is megjön, hanem teljes meggyőződése szerint, hogy sokkal okosabban vinné Felséged dolgait, mint én – ki, igaz, azon praxist, mellyel dicsekedhetek, csak azóta szerezgettem, mióta *omnipotens* miniszter vagyok.

A *malum necessarium* argumentuma a magyarok átellenében tehát rám nézve nem nagy biztosító, de Felséged tekintetében még kevésbé – mert a magyarok általján véve azt hiszik, és úgy vannak lelkesítve, hogy nagyobb áldást az egek ura az egész birodalomra nem áraszthatna, mint ha Felségedet kegyesen magához venné, vagy azon jó gondolatot nyomná fejébe, hogy *abdikáljon* és adja helyét öccsének, Ferdinand Maxnak, ki, mint általjánosan el van ismerve, igen humánus, jószívű és nagyon eszes úr, és ekképp mindazon tulajdonokkal el van látva, me-

lyekben Felséged a legnagyobb deficitben szenved, és melyek nélkül népeket zsarnokolni és kínozni lehet, de Istennek kedvére kormányozni bizony sehogy sem.

És ezért, Felséges Uram, nem is esedeznek a magyarok Mariazellben Istenhez azon okból, mint erről, rosszul lévén informálva, Felségednek hibásan referáltam, hogy Felségedet kormányzási tekintetben felvilágosítsa; mert ők tudják, miképp ez fizikai lehetetlen, hanem hogy vagy vegye ki az emberek sorából, és állítsa angyalok közé *(die sich es gewiß zur größten Ehre rechnen werden, einen gebornen apostolischen Kaiser zum Kameraden zu bekommen)*, vagy súgja meg Felségednek, mily *gottgefällig* aktus volna, ha nagybátyjának és saját atyjának nyomdokiba lépve és példájukat követve úgy szólna hozzájuk, mint egyik mintája, a syrakusaibeli dicső Dionysios nyilatkozott Damonhoz és Phintiashoz:

> Gewährt mir die Bitte,
> Daß ich unter Euch sei der Dritte.

Ily *trifolium* bizonyosan megnyerné a nagy istenek kedvezését, és ha nem is Felségednek és édesatyjának érdemeiért, de becsületes, emberséges és jószívű Ferdinánd végett, ki, higgye el Felséged, legalábbis oly okos, mint Felséged, és ha velejét nem is kincselte fel a nagy Isten annyi tudománnyal és gondolkozó tehetséggel, mint amennyit mi Felségedre iparkodunk fogni és kenni, jóllehet ezen tulajdonokban a fagypont alatt áll, legalább oly érző szívvel ajándékozta meg (nem Felségedet, hanem Ferdinánd királyt), mely kormányzási tekintetben felér a legszebb ésszel, ha ez a szív sugárlására soha nem hallgat.

És különös, mint nekem titkos kémlőim súgják, Ferdinánd, kit nagy és kicsi szeret, mert nincs nap, nincs óra, mely érzékeny szívének nem volna tanúja (midőn Felségednek kalendáriuma telisded-teli van veres jelekkel), Ferdinánd minden nyomtatványt, mely a külföld sajtóiból kiszabadul és Felségedet vagy minket, Felségednek hű minisztereit korbácsolja, legnagyobb *satisfactió*val elolvastatja magának. Ez most legkedvesebb időtöltése, és azon mértékben magasodik, amilyenben le-

alázzák Felségedet – mi arra mutat, hogy tán becsületes és jogszerű Ferdinánd mégsem *abdikál*t oly igen szívesen, mint mi azt a világgal bekapattuk, hanem hogy a sok viszontagságok és veszélyek által elgyengült, demoralizált jó urat betű szerint *viribus unitis* lelármázták, legorombázták a fejedelmi székről. – És ezen operációt – *mirabile dictu* – mint már érintve volt, gróf Grünne, Felségednek első adjutánsa és fiákerese gondolta ki; mi új bizonyságot nyújt, mily nagyokat visz ki néha a gondviselés a legegyügyűbb instrumentumok által. Igen, gróf Grünne jött ezen *delicióz* gondolatra; és ezt nagy ügyesen a nagy erényű boldog hercegnek súgta meg; ez pedig Felséged filozófiai anyjának – és így egyesültek az erők. Magam is a szövetséghez állram, mert ismerém Ferdinánd lelkiismeretességét és szimpátiáját a magyarokhoz, másrészről értésemre jutván, hogy Felséged oly vak és makacs természetű, *um ein Haus einzurennen,* tüstént felvilágosult előttem, hogy éppen Felséged azon individualitás, *den wir brauchen,* mert éppen azon két kvalitással van ellátva *par excellence,* melyeknél fogva Felségedet orránál vagy fülénél lehet vezetni anélkül, hogy észrevegye vagy csak gyanítsa is. És az ekképp alakult koalíció, *ganz im Stillen,* kitolta Ferdinándot császári és királyi helyéből, és Felséged atyjáról (ki ezen egész *transactió*ban „*Mandl beim Sterz*" szerepét viselte) nem lévén szó, Felségedet emeltük a legmagasabb hatalomra, és ha ez nem volt pragmatikus eljárás, akkor, megvallom, nem tudom, mi a „*pragmatica sanctio*". Hanem azt tudom, hogy mindazon magyarok, kik ezen aktus után nem akarták Felséged szent személyében látni az apostoli magyar királyt, de oly buták voltak azt gondolni, hogy Ferdinánd még mindig az, tökéletesen meg is érdemlették az akasztófát etc. Mit nekem csak érteni kell, nekem, ki nem vagyok oly ignoráns, mint gróf Grünne vagy Felségednek mariazelli gyóntató kapucinusa, de *meines Leichens* tanult diplomatikus prókátor fényében állottam azelőtt, mielőtt mint *premier* ragyogni szerencsém van.

És ha meggondoljuk, mily szelídséggel, mily humanitással vittük ezen *translatió*t keresztül, lehetetlen, miszerint egy kissé magunkat fel ne magasztaljuk. *Es ging Alles mit echt deutscher Gemütlichkeit.*

Mennyire mutatkozik ebben is a századnak előmenetele! Mily kegyetlenséggel lökték ki császári székéből például I. Pál muszka cárt! Lehetetlen ezen *infamitás*ról hidegvérrel gondolkozni! Már ezen aktus is megérdemli Felségednek viseletét a muszkák átellenében, miután Felségedet a sárból kirántották.

Hátha még szerencsétlen Szelimre akarnánk emlékezni, kit, mint mondják „lemoni sajtóval" préseltek ki a világból a barbár janicsárok!

Ilyféle palota- vagy szeráj-konspirációk mindig undorral tölték el a jobb ember kedélyét, mert annyi kegyetlenséggel járnak, míg egy ártatlan kis kamarilla-furfang éppen oly rezultátumot szül, és ahelyett, hogy valakit sértene, minden pártokat tökéletesen kielégít. Így például a mi kis manőverünk következtében igen meg van elégedve legelsőben is Sophia főhercegasszony, aztán derék férje, továbbá Felséged maga, szerény miniszteri személyemmel együtt, végre a derék *Leibkutscher*, gróf Grünne, mert még ez hízik [is] meg nem szűnő örömében, hogy ügyesen fel tudott ülni az osztráki főparancsoló hátára! – És Ferdinánd császár? No, ő is megelégedhetik, hiszen soha nem volt nagyobb popularitása és, mint mondják, jobb appetitusa. És efölött, kérdem, kacagott-e valaha annyit, mint most? Kivált, mint nekem jelentik, mikor a piemonti újságlapokat magyarázzák neki, melytől őt eltiltani még nem volt időm. – És hát a népek? Ez persze más kérdés, melyre azonban azt felelhetjük: „*Man kann nicht Allen genug tun.*"

I. Napóleon, mikor az ulmi diadal alkalmával, nagy *triumphus*ának élvezeti ünnepe közt, őt a trafalgari katasztrófa gyászhíre érinté, ezen frázissal gondolta szerencsecsillagának csorbátlan fényét fenntartani: „*je ne peux pas être par tout*". Szintúgy mondhatja Felséged is mindazoknak, kik nincsenek megelégedve, lamentálnak vagy pláne petíciókkal ostromolják Felségedet: *Ich kann doch nicht alle Menschen glücklich machen!*, mely ügyes szentencia *tacite* azt foglalja magában, mintha Felséged a nagyobb részt ugyancsak mégis boldogította volna már.

Igen, a magyarok azért omlanak Isten előtt le, miképp vagy szabadítsa meg őket rövid úton Felségedtől, vagy angyalai által inspirálja, hogy nagybátyjával és atyjával *trifolium*ot képezzen

– hiszen *alle[r] guten Dinge sind drei,* és ünnepi lelkesedésében a magyar is azt mondja: „három a tánc".

Ha pedig nem végződhetnék a Felségedtől mint most parancsoló kényúrtól eljátszott véres komédia ily könnyen, ily közönséges triviális úton, és ily kedvezést nem érdemel a magyar nemzet, és számtalan hibáiért még tovább is kellend bűnhődnie, ám akkor azért könyörög az egyetemes magyar faj szívepedve az egek ura előtt, hogy minden élő és még születendő tagjának lelkébe csepegtessen erényt, magasztos becsületi érzést, tántoríthatlan hazafiságot és kifáradni nem tudó nemes lelkületet, míg ismét „derűre fordul a ború".

Broglie herceg francia *pair* és publicista, a politikai viszketeget és alkalmazási vágyat tekintvén, az angol és francia nép közt ezen párhuzamot vonja. Kérdezz meg száz angolt, kivel Londonnak bármily utcájában véletlenül találkozol: „akarsz-e első miniszter lenni?" És száz közt alig lesz tíz, ki e tisztet elfogadná, de egyenesen azt fogja válaszolni, én serfőző, szabó, *Zimmerputzer* etc. vagyok, mi annyit akar mondani, én ahhoz, mit tőlem kívánsz, nem értek, mert nem tanultam. Párizsban viszont száz franciával jövén szemközt, legalábbis kilencven ezen ajánlatra azt fogja mondani: *„mais pourquoi pas?"*

Ezen elágazó felfogás nem egyedül a nemzeti típus külön árnyéklatából fakad, hanem leginkább a két nemzetnek különböző politikai institúcióiból veszi eredetét.

Franciaországban, valamint nálunk is, körülbelül mindenki eljátszhatja a *premier* szerepét, éspedig *„mit Vorzug"*, mert nem lehet őt szabad diszkusszió és szabad sajtó által kellőleg kitapogatni. És így ha feszesen áll fejedelmének gráciájában és tudja védelmére elégségesen használni a *„geheime* és *öffentliche"* pókokat és komondorokat, számtalan éveken keresztül, őt holtig élhet a bölcsességnek és becsületességnek legszilárdabb hírében, valamint Rummelpuff is az ő hazájában Wellingtonnak tartatott.

Ha Felséged például Gunkel bécsi polgárt, ki most a társaság *extérieur* ügyében működik, és mint okos és becsületes ember ismeretes, helyettem *interieur* miniszterének nevezi, tán roszszabbul, tán jobban viszi Felséged dolgait, mint én, miről bizo-

nyosat nem mondhatni – hanem mindenesetre úgy állna ő a zsenialitás hírében, mint amilyenben én fénylek – éspedig, mert abszolutisztikus és despotikus kormányi formákban hibázik azon *„pierre de touche"*, mellyel kipróbálhatni az illetők *intrinsèque* becsét, és mely szabad alkotmányok legmélyebb sarkalatát képzi.

Vannak oly ostoba emberek *(und da können wir in größter Quantität aufwarten)*, kiknek kitapogatására nem kell angol parlament, mert alig tátják ki szájukat és tüstént kihangzik abból, [hogy] amit mondanak, az: *Ja, Ja.*

De oly egyéneket, mint például én vagyok, ki beszédben nem tudom, mi a kifáradás, és bár a legnagyobb szájút is le bírom disputálni és lelármázni – kérem, Felséges Uram, ki lenne képes a mi viszonyaink közt oly egyéneket, mondom, mint én vagyok, okosság tekintetében fenékig kitapogatni? – Hiszen ha *par hasard* nem tudnék felelni, feltéve, hogy oly ökör volnék, olyasvalakivel mélyebb okoskodásba ereszkednem, kinek *szuperioritás*ától tartanom kellene, akkor *simpliciter silentium*ot *imponál*ok, és minden *emberras*-nak vége. De kérdem Felségedet, ki kényszeríthet engem csak arra is, hogy valakit kihallgassak? Senki! Mert azon gorombaságok, melyeket valaki *en passant* tán rám köphet, azok, ha neki hátat fordítok vagy orra előtt becsapom ajtómat etc., nem argumentumok, melyekre válaszolni kellene, hanem oly sértések, melyeket az ember *mit christlicher Geduld und Demut* elnyel, vagy melyekre, ha el nem kerülhető, puskaporral felelhetni, habár az ember ezen fekete por feltalálójának ész dolgában még csak csizmatisztítója sem lehetne. Nálunk Disraeli-féle szúnyog, skorpió, csörgőkígyó, ki szegény Palmerstont figyelésre és válaszadásra kényszerítheti, a mi gyönyörű constitutiónknál fogva nem létez. *Sie sind durch unsere Landestreibjagden gänzlich ausgerottet*, és ha megint kibújna ilyes kreatúra valami lyukból, tüstént belédugnánk valami más lyukba.

Ez az oka, hogy a magyarok azt állítják, talentumainkat, ügyességeinket ki nem tapogathatják; és aztán *en cas-que*, minket pellengérre nem emelhetnek.

Mi erre azonban azt mondjuk: nekünk nem lehet célunk a

magyarokat ledisputálni, és el is akarjuk ismerni, hogy beszédben minket általján véve szuperálnak és különösen nagy szájhősök. Ez természetes, mert míg nekünk mindig hallgatni kellett, mint halaknak, addig a magyar ötvenkét vármegyéiben, országgyűlésein etc. annyit locsogott századok óta, hogy ha a „szó" annyi volna, mint „tett", a magyar nemzet most tán *primo loco* állna.

Miután azonban a szó rendszerint nem ér sokat – mit nekünk tán senki eldisputálni nem fog, ha mindazon gyönyörű ígéreti szavakra visszaemlékezni akar, melyeket mi *bei dem Regierungsantritt Eurer Majestät* Felségednek szájába raktunk, és Felséged azokat onnan császári kegyességgel ki is bocsátni méltóztatott, *und die rein in Nichts verschmolzen sind* – akkor mindenki természetesnek fogja találni (és azt hisszük, e tekintetben minket senki nem fog hibáztatni), ha mindazon *abgeschmackt imputatió*kra, melyeket kivált rám akarnak fogni, miszerint megmutassák, hogy kormányozásomban nincs okosság, nem szépen hangzó frázisokkal, de fényes faktumokkal válaszolunk.

És aztán ez az igazi *„pierre de touche"*, Felséges Uram, mely az emberek becsét klasszifikálja; és előttem legalább (nem tudom, a magyar státusférfiak tán más vélekedésben vannak) nem az a bölcsességnek kritériuma, hogy kettő közt valjon ki szól, hanem ki cselekszik okosabban. És e tekintetben bátran felszólítom minden magyarokat Árpádtúl kezdve a legújabb, tán ezen órában született pici magyarig, ám álljanak elő és mutassák, valjon mi nagyokat vittek végbe ezer év óta, és hajtsanak fejet-térdet azon, valóban mondhatni, csudák előtt, melyeket Felséged rövid idő leforgása alatt az én inspirációimhoz képest vitt végbe, és melyekre nézve alárendelt népeinek átellenében valósággal úgy áll, úgy fénylik Felséged, mint „Teremtő".

A magyarok ilyesekre (a Megváltó intése szerint) azt válaszolják:

[MAGYAROK:] Nem egyedül kenyér, nem egyedül testi kellemek után sóvárog a lelkesb egyén, de főképp halhatatlan része szomjának kielégítésében leli megelégedését, találja boldogságát! Ámde ha ez oly fennhéjázó gondolat, mely anyagi lények közé, mint emberek, általján véve nem illik, ugyan mi az, mit a

császár anyagilag eszközlött, ahhoz képest, mit Egyiptomnak, Szicíliának etc. düledékei még ma is mutatnak, és valjon boldogok voltak-e azon népek, melyeknek veríték- és zsircimentjével voltak azok felépítve? És valjon a mostani adótúl paralizált földbirtokos és adófizető, kivált ha gondosan tudtára adják, hogy a deficitből ki nem lábulhat az osztráki finánczia, és ekképp ki nem számítható, mily terheket fognak még rakni már úgyis roskadó vállaira, kérdem, örülhet-e az ilyes állásban levő – és ez a nagyobb résznek sorsa –, ha nyomorúságba süllyedt vagy süllyedő családjával együtt pótlékul például a semmeringi remek utat vagy mindazon roppant kőrakományokat bámulni engedtetik, melyeket a felség rossz gazdaként fitogtatásul felemelni parancsolt, melyek nem gyümölcsöznek, nem növelik a jövedelmet, és melyek tulajdonképp nem a császár pénzén, de a népek zsirján készültek? Valóban gyönyörű kompenzáció! Mit érnek jó utak (így szólnak a magyarok), ha azokra szinte csak lépni sem lehet anélkül, hogy a száskaszámú beamterek vagy a nemzeti számtalan *Hofmeister*ek egyikével azokon ne karambolírozzon a szerencsétlen házát elhagyott? Mit érnek fényesb, szebben dekorált termek, ha azokban szabadon *(so wie es man im Herzen fühlt)* szólni nem szabad? Mit érnek több és nagyobb szőrszálhasogatással ellátott iskolák, ha azoknak fő céljuk minden nemzeti önálló érzést elfojtani? Mit érnek pompásb és szebben dekorált fejedelmi paloták, mint például a budai királyi lak, ha abba csak az mer lépni, ki kínjában megtanulta a bókolást, és ki elég *abnegatió*val bír ott alávaló szolgaszerepet játszani, ki még kérni sem mer, de kinek szoros tisztje béketűréssel, sőt derült képpel eltűrni urának zsarnok tartását és oly sokszori büntető komédiáit? Mit ér a gyorsabb posta, a kényelmesebb levelezés, ha minden szóra, minden betűre vigyázni kell, mely a belső érzelmeket elárulhatná? Mit érnek vasutak, melyeket egyébiránt egyedül az időknek köszönhetni (mert ezek hozták), ha azok arra is szolgálnak, rövid idő alatt bejárhatni Magyarországnak elszakított hét rongyát? Mit ér a villám sebességű telegráf, ha az mindenekfölött arra szolgál, a centralizácziói abszurdumot elősegíteni, melynél nagyobb átok, kivált oly tarka népességű birodalomra nézve, mint az osztráki, nem lé-

tezhet – mert midőn egészséges vérkeringést éppen nem szül, de inkább vértódulást következtet, minthogy a centrumban mindennek elvégre megakadni kell, oly zsarnokságot eszközöl a nemzetiségekre, mely *despotia* előbb-utóbb, de bizonyos lángba-lobba hozza az egész állodalmat!

Anyagi tekintetben tehát – így okoskodnak a magyarok – nem vitt végbe a császár semmit, miért köszönni kellene – mert azon kevés, minek haszna van, nem az ő, de a népek pénzén vagy inkább „*kapitális*án" készült, mert hiszen státusadósság fejében eszközöltetett, és ekképp még el nem döntött kérdés, nem lesz-e szükség ezen csudáknak egyikét-másikát, tán mindnyáját a státus terhére mindig *arrozíroz*ni, hogy ismét el ne pusztuljon, vagy nem fog-e Neu-Östreich, mint minden másban, úgy számtalan modern ruinákban is fényleni csakhamar?

De lépjünk a szellemi mezőre – ugyan mit művelt ezen az apostoli császár? Valjon meri-e azt számtalan hízelgői közt csak egyetlenegy is állítni, *daß er irgend in einer Angelegenheit nach Wahrheit gedurstet hätte?* Sőt nem mondhatni-e inkább teljes valósággal azt, miképp makacsul behunyta szemeit és bedugta füleit, és most is így tesz, csak hogy a valónak világossága és hangja ne sértse érzéketlen démoni lelkét?

(Száz példa közt különösen egyet említnek a magyarok:)

Somssich Pál, ki minden időben legnagyobb hűséggel védelmezte a császári dinasztia jogait, legtávolabbrúl sem hagyta magát a forradalmi ártúl elragadtatni és általján véve mindenkitűl különösen tisztelt és megbecsült egyén, 1850-ben e következő című munkát írta: *Das legitime Recht Ungarns und seines Königs.*

A könyv férfiúi méltósággal ugyan, de oly kímélettel és *modestiá*val van írva, mihez képest minden méltányosb egyén bizonyosan bámulni fogja a derék szerző szilárd lelkületét, hogy halálra megsebzett szívének dacára ily higgadtan és indulatinak annyira parancsolólag volt képes írni és nézetit előterjeszteni.

A számtalan kormányi embereknek légiójából olvasta-e valaki, nem tudhatni. Tán nem, mert miután a császárnak eljárása a magyarok tekintetében legnagyobb konzekvenciával ezen téma szerint eszközöltetik: „*Von den Ungarn will ich durchaus*

nichts wissen", igen természetes, hogy a császárnak alattvaló németjei nemigen törődnek azzal, a magyarokat joggal vagy jog ellen sütik-főzik-e?

Már ki az apostoli címet appropriálja magának, mely cím nem az osztrák császárt, de a magyar királyt illeti – miképp ignorálhatja a magyarokat és ezeknek jogait? Ez nemigen fér összve a méltányosság, igazság és kivált az apostoli erénynek rendszabásaival; ámde igen sokszor megtörtént már, hogy a nyers erő nemigen törődik joggal, kivált ha ilyféle erővel olyas valaki diszponálhat, ki természeti rövidlátás mellett még elbizottsági vaksággal is van büntetve az egek ura által. – Ezen tehát nem kell bámulni.

A császár maga az érintett könyvet bizonyosan nem olvasta – és ez is elérthető, mert legelsőben is, mint tudatik, nemigen szeret könyvészni a lovagi fejedelem, és aztán elég dolga is van, miképp valóban nem *praetendál*hatni, hogy minden könyvet elolvasson, kivált olyast, melyből hízelgés és tömjén helyett előlegesen kiszagolhatja a valót, melynek a derék úr és apostol legelhatározottabb ellensége és üldözője.

Mindazon iszonyatok és borzadalmak közt, melyek Magyarországon keresztülvonultak, e könyvnek fátuma legkisebb figyelmet és említést sem érdemelne, ha nem szolgálna annak bebizonyítására, mily kezekbe süllyeszté Magyarországnak sorsát az egek ura.

És ugyanis Somssich Pál ezen merészsége által, ti. hogy legnagyobb méltányossággal és szerénységgel haldokló vérének jogai mellett feljajdulni mert, egyenes objektuma lett a császári büntetésnek!

Úgy mesélik, gróf Grünnétől tudakolá a császár: *„Was ist das für ein Buch?"* Gróf Grünne: *„Ein sehr schlechtes Buch."* Császár: *„Wie wissen sie es?"* Gróf Grünne: *„Mir hat's der Bach gesagt!"* – Olvasta-e Bach? – Bizony ő sem olvasta, nem ért rá, hanem neki Geringer mondta. – Hát ez olvasta? – Ő sem, hanem ennek megint Augusz súgta.

Így az egész ABC-n keresztül egyik súgta másiknak etc., mikor végre az sült ki, hogy senki sem olvasta. De azért deklarálták *von vorneherein* rossz könyvnek, mert egy magyar írta, kiről

tudták, hogy nem tartozik a térden csúszók és pöknyalók légiójába, kik Ferenc József legkedvesebb, sőt egyedüli emberei. És most mi történt? A felség apostoli tisztjének tartotta Somssich Pált *propria persona* büntetni, éspedig nem régi szokás szerint *per audiendum verbum regium*, hanem éppen ellenkezőleg, hogy nyilvános demonstrációként legelső alkalommal, mikor Somssich Pál a többi hű birkaőrzőkkel *aufwartol*ásra volt kommandírozva, vele a felség nem szólt, rá nem nézett (vagy ha nézett, úgy szúrta szemeivel, mint bíbic szokta szúrogatni a vizslát, kivált ha azt tudja, hogy el akarják szedni tojásait), neki *auffallend* hátat fordított, és végre – ebédre nem invitáltatta etc. Mely nagy szerencsétlenség végett szánakozásra méltó Somssich Pál azonban nem lőtte magát főbe, sőt legszebb reményekre derült, mert tökéletesen meg lett arról győződve, mint minden okosabb magyar, hogy oly kormány, mely iszonyatos vérbűz mellett még a *Kindszimmer*-takonynak szagát is ily igen észrevehetőleg terjeszti, mely dajkaszoba nem volt elég nyírfával rendesen és *toties-quoties* kiszellőztetve, sokáig nem zsarnokolhat oly derék nemzeten, mint a magyar. *Res nolunt diu male administrari.* És mely képre és társaira (melyek émelygősben hatnak férfiakra, mint ipekakuána) gyönyörűen illik a mindent dirigáló *premier*-nek olyannyira fitogtatott mottója: *besonnen, aber entschieden vorwärts!*

De menjünk a szellemi mezőn egy lépéssel tovább (így *raisonniroz*nak a magyarok): valjon mit művelt Ferenc József a nemzetiség dolgában? Kímélt-e de csak egyetlenegyet is? Ha a magyarok nemzeti géniuszát el akarja tiporni, ezt tán például egy bécsi kofa helybenhagyja, ki a magyarokrúl semmi egyebet nem tud, hanem hogy őket sokan *„die ungarischen Rebellen"*-féle címmel illusztrálják; de kérdem, mit vétettek a többi fajták és kivált a derék horvátok etc., hogy szinte ők is, *wie schmutzige Wäsche*, azon német prés alá jutottak, mely arra van kalkulálva, *alle Nationalitäten auszupressen, damit dann – zur Fütterung der edlen Ochsen der Spierling überbleibe.*

A németnek mint ilyesnek soha nem volt nemzeti érzése, tán a poroszokat kivéve, és azért nem tudja, de nem is sejti, mily kiirthatatlanul feneklik az mindazon nemzetek lelkében, melyek

el nem olvaszthatók (nem úgy, mint a németek), és melyek alattvalók, jobbágyok lehetnek ugyan, spedig hű jobbágyok, de kutya szolgák soha!

És mi a hadat illeti, a császárnak ezen utolsó támaszát, valjon nincs-e az már annyira pedantizálva, eltentázva és betű szerint agyon *coionnírozva*, miképp néhány kevés favoriton kívül az egész hadban nincs de egyetlenegy tábornok vagy közlegény, ki nem volna diszgusztálva, elkedvetlenítve, sőt elmérgesülve?

És valjon csuda-e ez? Éppen nem, mert ugyan ki a tulajdonképpi lelke az osztráki hadnak? Gondolná-e az ember? Itt is *primo loco* senki más, mint gróf Grünne, ki soha háborúban nem szolgált, sem nagyobb hadtestületeknél, magasabb szférákban mint kapitány, s kinek ekképp nincs igazi katonai gyakorlata, de egész tudománya és talentuma abban áll, hogy nemcsak jó lókocsis, de kitűnő emberkocsis is, ti. olyasokra nézve, kiket könnyen lovakká tehetni, és kit ezen mottó kimerítőleg illusztrál: *Groß im Kleinen und klein im Großen!*

Üssön csak az osztráki had nem csekély számú piemontiakkal vagy fegyvertelen magyar újoncokkal össze, és majd ki fog sülni, mily nagy csudákat vihetni végbe oly katonákkal, melyekről Schillerként igen helyesen mondhatni: *Zum Teufel ist der Spiritus, das Phlegma ist geblieben.*

Mikor valami had háborúba indul, szokás proklamáció által felbuzdítni az illetőket. És ha oly háború van napisoron, mely invázióval járhatna, akkor nemzetekhez is szokott szólni a fejedelem.

Most tegyük fel, hogy a muszka *computizál*ni kívánna az osztrák fejedelemmel, *und das dürfte sehr bald geschehen.* Valjon ez esetben nem volna-e igazi remekmű oly proklamációt írni, mely Neu-Östreichnak hadait és kivált népeit annyira elektrizálni képes volna, *daß die betreffenden „Diener" für die Verteidigung ihres „Monarchen" willig ihr Gut und Leben ließen?* És báró Bach, a híres pennás, győzné-e ily *pierre de touche*-féle pillanatban szokott furfangsággal, és tudna-e írni proklamációt, mely több volna, mint „szófosás", és efféle *„gute Gedanken"* helyett nem jutna-e eszébe inkább az, hogy személyére nézve tán célszerűbb volna irkafirkáló vajúdások helyett az „illa be-

rek, nád a kert" tempója? Az ellenfélnél, a muszkánál ellenben igazi gyermekjáték lenne, néhány sorral egész „Neu-Östreichot" *per Bausch und Bogen, Putz und Stingel* az apostoli zsarnok ellen felbőszíteni. – Ha valaki e sorokat tán olvassa, ám képzelje magát lelki tehetsége szerint Ferenc József helyzetébe, ha ti. beáll (vagy inkább már beállott) az érintett zordon idő, és kísértse meg talentumát, írjon proklamációt Osztrákia népeihez (népeihez, mondom, mert sorban és szoros fenyíték alatt álló katonákat, legalább bizonyos ideig, bármily direkció felé korbácsolhatni), és tapasztalni fogja, hogy egyetlenegy szót sem vethet papirosra, mely nem volna legszemtelenebb hazugság, vagy melynek éle és hegye nem fordulna maga ellen! Aztán tartson a muszkák felé, próbálja azokat buzdítni, és tapasztalni fogja, hogy cicerói szónoklattal bír. – És ezen ártatlan kis próbatételnek eredménye kulcsul szolgálhat a muszka és osztrák egymás elleni *pondus* megértésére, méltánylására.

Az emberi társaságok legfőbb kelléke a „bátorlét". És e tekintetben mit végbevitt az apostoli császár? Azt, hogy az örökös tartományokban sincs nagyobb biztonság, mint volt azelőtt, noha tízannyi spicli és komondor tartatik most közköltségen; Magyarország határai közt a felvigyázat provokáló ügyetlensége végett pedig oly aggasztó irányban növekedik a közbátortalanság, sőt személyes veszély, miszerint mondhatni, nincs Európában ország, mely e tekintetben mostohább körülmények közt sínylődnék, mint a szerencsétlen elszamárkodott magyar hon.

És a vagyoni bátorság – valjon nincs-e legszomorúbb körülmények közt? Voltak-e valaha oly roppant mennyiségű heverő pörök, mint most, és ezeknek nagy része nem lőn-e eldöntve *contradictorice*, úgy, hogy az, mi egyenlő esetben Pálra illett, Péterre nem volt alkalmazható? – mi eléggé bizonyítja, ha ezen faktumra még kellene bizonyítvány, hogy Neu-Östreichban nem törvény szolgál *cinosurá*ul, de önkény és a mindenben tanúsított *tel est mon plaisir*.

És mi a törvényt illeti, valjon létez-e ilyesvalami Neu-Östreichban? Nem több, mint Törökországban, sőt kevesebb. Mert valjon *Patent, Edict, Erlaß* etc. etc. más-e, mint közel-

nyelésre kilombikázott önkényi feketeleves? És ha a török szultánt soktúl eltiltja a Korán, és számtalan tárgyakban éppen nem *omnipotens,* valjon mi korlátozhatja Ferenc József császár „akaratját", mely zsarnoki szóval olyannyira szeret *paradíroz*ni, ti. hogy ő az úr, a többi „szolga"; vagy nagyobb pontossággal kitéve, „Ő a pecér, a többi a kutya, sőt ő a bakó, a többi áldozat"? Kérdem, mi korlátozhatja az osztrák császár önkényét? Tán csak nem a „katekizmus"? Mert ha ez így volna, akkor emberiebben viselné magát.

Szabadsághoz szokott nemzetek ily fattyú törvényekkel meg nem barátkozhatnak, mert valamint gyermekeiket, úgy törvényeiket is saját maguk szeretik csinálni, és ezen fabrikációt nem hagyják másoknak át.

De ha a neu-östreichi szabad (?) polgárnak vagyona biztos is szomszédjától, ugyan mi nagy haszna van ezen előnynek, mely azelőtt sem hiányzott, a mindennap növekedő adónak következtében? Bizony felette csekély – mert aztán a szomszéd vagy a császár veszi-e el az illetőnek kenyerét, az éppen annyira megy, mint hétlábnyi oszlopra vagy Szent István tornyára felfüggesztetni!

Financiális állása Neu-Östreichnak, mi alfája és omegája minden státusnak, naprúl napra süppedékesb mocsárba süllyed, melyből csak két móddal menekülhetni – ha ti. a státuskiadások negyven percenttel kevesíttetnek, a bevételek viszont, ti. az adó, mert a többi már mind el van kobozva, harminc percenttel magasíttatik.

Ezt pedig teljességgel nem cselekedhetni, mert oly birodalmi mozaik karikatúrában, mint Neu-Östreich, egy szál katonával sem tarthatni kevesebbet, minthogy másképp igen sok *Plusmacher*nek eszébe juthatna (és *en cas-que* eszébe is jut), *ob es denn eigentlich nicht gescheit wäre, das so ungeschickt zusammengeflickte Östreich ganz einfach zu teilen,* mi ellen a legtöbb tartományoknak legkisebb kifogása sem volna. Erdélynek többsége szívesebben egyesülne Romániával, a Vojvodina Szerbiával, Galícia a muszkával, Lombardia Piemonttal – és ki tudja, tán Csehország Poroszországgal etc., mintsem hogy az osztráki prés alatt utóbb is *par force* németté sajtoltassa magát. És a ma-

gyar nemzet? A magyar nemzet ma kész *„unbedingt"* a muszkák karjai közé omlani, mert a muszka vagy vissza fogja állítni a magyart előbbi édenébe, melyből vakságában tulajdonképp ő lökte ki, vagy legalább nem egyesíti egy személyben a magyar királyt és hódítót, a mariazelli szenteskedőt és az embertelen zsarnokot.

És vallás dolgában ugyan bölcs volt-e mindazon misztériumokat felmelegíteni, melyeket valóban jobb békében hagyni? – Embereket oly dilemmába állítni, hogy vagy a kétszer kettő négyen kételkedni legyenek kénytelenek, vagy a vallásnak némi *arcanum*ain, nem jótett, de igazi kegyetlenség! És oly kormány, mely ilyest tesz, nyilván bizonyítja, mily butáknak és gyermekkorúaknak tartja még a népeket, vagy ilyest csak tetteti, miképp azokat aztán ezen *praetextus* alatt bízvást és *plausibiliter* járszalagokon tarthassa és minden szabadságtól eltiltsa.

Az egész birodalom alá van ásva, és miután a bakó *et Co.* kellőleg kitanította a népeket ildomra, sőt még *hypocrisiá*ra is, a vak császár és az elbízott *premier* a magyarországi demonstrációkat őszintéknek tartván, nem is gyanítják, lépteik alatt mily feneketlen mélység tátong, mely fölött csak gyenge hártya vonul el, melyet legkisebb véletlen is egybeszakít.

A magyarok mindent elkövettek, hogy őket a hódító, ki magát apostoli császárnak nevezi, legalább kihallgassa, de ő feleletül „kevélyen hátat fordít"; majd tízévi türelem- és kínepedés után, mikor tapasztalnák, hogy a hódító a magyarokra nézve hideg kőszobor, mely nem lát, nem hall, melyben nem dobog érző szív, nem lakik emberi lélek, Isten lábaihoz rogynak. Nem egyenként, de seregesen, mert akkor tán észreveszi a „kőszobor", hogy magamagát csalja vagy mások által csalni engedi, és mindazon komédia, melyet Magyarországban fizetve, kényszerítve eljátszanak előtte, nem egyéb, mint parancsolt és rettegés által provokált hazugság. Harmincezer magyar omlik le a kegyelem és lelki tisztaság ideálja előtt azon helyen, hol már annyi magyar áldozott, és zokogva könyörög Istenhez, ne hagyná őket el. És mit nyertek? Nem többet, mint azt, hogy szintazon pillanatban, melyben harmincezer lélek és ezekkel Magyarország minden és valószínűleg a közbirodalomnak legtöbb lakosa

Istenhez rebegi imáját: „Világosítsad fel, ó, uram, annak lelkét, kinek kezébe annyi hatalmat tettél, hogy negyvenmillió emberteremtéseidnek szerencséje, sőt léte az ő akaratjától, az ő jókedvétől, az ő szemhunyorításától függ" – szintazon pillanatban (mintha a nagy kontraszt miatt csak erre várt volna) írta Laxenburgban, 9. szeptember 1857., azon végítéletet alá, melyet Bach minisztere – alkalmasint Dante *Comedia infernale* remekművéből összeszedegetve – terjesztett elibe, és mely ítéletnek értelmi sommája ez: ti, magyarok, többé ne reméljetek. Mihez még csak azt kellett volna csatolni: de azért imádjátok a ti lovagi császártokat, sőt *monarchá*tokat.

Ily alkalomkor nem egy gondolkozónak az jut eszébe, hogy soha nincs jó vége, ha egyeseket vagy kivált nemzeteket desperációba korbácsolják, sokan pedig ezen latin mondára emlékezni kénytelenek, *„Si nequeo flectere superos, Acheronta movebo"* etc. – Azon magyarok azonban, kik a gondviselés által ki vannak szemelve vérüket, fajtájukat mostani olyannyira epesztő bajaikból kisegíteni, kiemelni, sem desperációba nem esnek az érintett Dante-féle kompozíció végett, sem az Acheronból nem várnak segítséget (ezen *alliance*-túl Bach miniszter urat *et Co.* megfosztani teljességgel nem akarván), de megtörhetlenül azon legmagasabb égi királyban bíznak, kinek mérlegében erény, magasztos becsületi érzés, tántoríthatlan hazafiság és kifáradni nem tudó nemes lelkület nagyobb súly, mint császári kevélység, véres bosszúvágy, embertársak becsmérlése és kifáradni nem akaró furfang és komédiajátszás!

[BACH:] Gondolja, Felséges Uram, ily impertinens, *ganz aus den Wolken gegriffenen* nézetekkel és illúziókkal vannak a magyarok eltöltve, mondhatni szaturálva!

Ők hát nem engednek, de ujjat akarnak húzni. Jól van – mi elfogadjuk a kihívást, és majd meglássuk, ki győzi tovább, jogszerű fejedelem-e, mint Felséged, kit Isten csak el nem hagyhat, minthogy Felséged *dei gratia* császár és emellett ezer meg ezer katonája és ágyúja van – vagy egy rozsdás, penészes, rothadt nép, fecskefészki ruina? *Wir werden sehen, wer es länger aushält?* Én meg vagyok győződve: Felséged, feltéve, ha tovább is csak rám hallgat. Rám, mondom, mert én soha nem fo-

gok tétovázni, soha nem fogok tágítni – mert elég eszem van átlátni, hogy ily operáció annyi volna, mint saját nyakamat szegni, ehhez pedig legkisebb gusztusom nincs. És ekképp bár bukjék előbb az egész birodalom Felségeddel együtt a tátongóba, én magamat kényelmes helyzetemből kiugrasztani engedni nem fogom, de ahhoz ragaszkodom körömszakadtáig. És ezt kiki helyeselni fogja; mert szintúgy, mint Felségednek saját személye mindene, úgy én sem ismerek magasabb célt, mint édes magamat.

[62. BACH TAKARÉKOSSÁGI JAVASLATAI]

[BACH:] Én semmitől sem félek, és tudom előre, hogy a magyarok is elvégre tökéletesen megjuhászkodnak. – Hiszen maguk is azt mondják példabeszédként: „megszököm vagy megszokom". És miután mind csak el nem szökik (és ha igen: *bon voyage*), elvégre mind megszokja – sőt *reflexion faite,* még örülni is fog *über seine verbesserte Lage,* és a legdühösebb telivér magyar is végképp át fogja látni, hogy például Sperl, Károly-színház (kivált, ha oly jó ízlésű zsenik, mint Nestroy vagy Scholz produkálják magukat), *Volksgarten* etc. etc. vagy pláne udvari *soirée* jobb mulatság, mint cifra *congregatio* vagy turbulens országgyűlés etc.

Pénzszomj, *commoditas,* komfort, restség, *dolce far niente,* félelem, erkölcsi elaljasodás, luxus, *zerrüttete Vermögensumstände,* udvari fény, börze, a tisztviselők száskaserége és kipusztíthatlan csimaz természete, aranykulcsi, pántlikai hiúság etc.: ím, ezek a mi szövetségeseink, melyek elvégre a derék magyarokat is le fogják győzni. És azért mindazon handabandától, melyet még sok magyar mint *Schreckenberger*t hord szájában, nem kell rettegni, de a legjobb azokat ignorálni, s bár törik, bár szakad, előrehaladni.

Azért, Felséges Uram, *„nur drauf los"; kein Mensch soll sich mucksen, das ist die Hauptsache,* és jótállok, minden gyönyörűen fog menni. Mely alkalommal bátor vagyok Felségednek ismételve nyájas emlékezetébe hozni tanítónknak vagy inkább kollégánknak, derék Machiavellinek azon mély bölcsességű *patent*jét, hogy a világon azért van az emberi viszonyok közt annyi

baj és szerencsétlenség, mert a népeken „uralkodók" vagy nem elég jók, vagy nem elég rosszak *(was man sagt: weder Fisch, noch Fleisch)*.

És miután ezen „másvilági" *Erlaß*nak mély bölcsességén nem kételkedhetni, és miután Felségednek tulajdonképp nincs más választása (mert ha Felséged egyszerre mint „jó" akarna szerepelni, mindenki azt kiáltaná fel vagy legalább azt gondolná: *„Mephistopheles im Waffenrock oder in Kapuzinertoilette"*) és így, mint mondom, Felségednek nincs más választása, mint felvett schwarzenbergi útján legnagyobb energiával haladni, vagy mint a *yankee* mondja, *to go the whole length of the figure,* és addig is, míg tart, naponként „olasz salátát élvezni" – és avval vigasztalni magát.

Míg azonban ezen fatális pillanat bekövetkeznék, legnagyobb figyelemmel kell lennünk naprúl napra erősebben süllyedő financiáinkra. Mert noha Felségednek minden szabad, azért mégsem énekelheti Felséged azon, kivált mostani időkben oly sokszor hallott bécsi néphimnuszt: *„Es ist alles Eins, Es ist Alles Eins, ob wir ein Geld haben oder Keins!"* Mert ha Felségednek nincs pénze, akkor nem fizethet minket, mi pedig nem vagyunk oly buták ingyen és, mint számtalan magyar tette azelőtt, *ex nobili officio* szolgálni; a bankót *in infinitum* nem préselhetni, mert aztán *Wertpapier*búl elvégre egyenesen árnyékpapír lenne belőle; a derék adófizetőket pedig kelletin túl fejni vagy éppen *exequál*ni némi nehézséggel jár (spedig mert első esetben tej helyett vér jön ki a tőgyekből, ha pedig levágjuk a tehenet, akkor éppen nem ád tejet).

Ennélfogva valamint szokásom minden alkalommal a társaságot tekintve intőleg *exclamál*ni: *„Les moeurs avant tout"*, így vagyok kénytelen Felségedet szünetlen ezen kellemetlen melódiával untatni: *„L'économie après tout"* – vagy, mit is mondok, szinte *„avant tout"*.

E tekintetben már szerencsém volt Felségednek előterjeszteni, hogy a státus kiadásit az armádiát illetőleg nem kisebbíthetni, legalább mindaddig nem, míg tán diplomáciai úton zseniális gróf Buolnak nem sikerül Felséged szent személyét a muszka nemzettel kipacifikálni, sőt míg ez szerencsésen nem megyen

végbe *(an dem nicht zu zweifeln ist)*, mindaddig Felségednek hű katonáit és hű ágyúit inkább szaporítni, mint kevesítni kell. E kérdésről tehát *en attendant praescindál*hatunk.

Említést tettem ennek utána a zsandárokról – és e tekintetben, megvallom, minden okosabb embernek úgy látszik, hogy lehetetlen volt a kitett vagy inkább kimutatott célnak elérésére valami otrombábbat kigondolni és az otromba gondolatot velőtlenebbül alkalmazni, mint ezen franciamajmolást, mihez képest legbölcsebb volna legalább Magyarországra nézve, a derék zsandároknak *sammt und sonders Abschied*ot vagy *Laufpaß*t adni és a régi municipális rendőrséget ismét lábra állítni. – Én is, nem tagadhatom, sokáig ezen nézetben voltam, és nékem sokszor az jutott eszembe, hogy jobb lett volna, ha már majmolni akartuk a franciákat, inkább pénzmintájukat, a célszerű frank és Napóleon-ezüst és -arany darabokat átvennünk, mint a magyar körülményekhez éppen nem illő arany*pikli*ket.

Miután azonban – mint Felségednek már legmagasb értésére előadni alkalmam volt – a zsandároknak fő hivatása nem az, hogy a közbátorságnak legyenek kezesei, hanem hogy minden szociális viszonyokba beléfúrják magukat, *„damit uns womöglich auch nicht ein Gedanke entgehe"*, miután (mint mondom) ez a fő cél, természetes, hogy ezeknek redukciójáról nem lehet szó, sőt ha a magyarok elpusztítását *(bona modalitate und ohne, daß es auffält)* előbb akarjuk eszközölni, akkor a tizennégy zsandárezredet húszra, sőt harmincra volna célszerű emelni.

És e részben, mi személyes óhajtásomat illeti, kész volnék IV. Henrikkel, ki minden franciának fazekában kakast kívánt láthatni, e szavakra fakadni, „bár ülne minden magyar kastélyban, kúriában, sőt becsületesb polgárlakban egy-egy derék zsandár". Éspedig azért, mert biztosb mód nem volna az egész magyarságot *fermentatió*ba és rothadásba hozni!

Szilvásokban miért nem romlik meg minden szilva? Azért, mert mindnyájában nincs kukac; minthogy, ha mindnyájában volna ilyféle derék teremtés, mind rothadásnak indulna.

És ekképp – *sapienti sat* – a zsandárokat, Felséges Uram, nemcsak nem redukálhatni, sőt szaporítni kell.

Két *positió*n átvergődvén (ti. az ármádiát és a zsandárokat te-

kintve) észrevehette Felséged, hogy e két *positió*ra nézve a státuskiadásokban teljességgel nem számíthatni „mínusz"-ra, hanem elkerülhetlenül a „plusz"-t kell felvennünk *budget*tabelláinkba.

Jön most egy nevezetes rubrika, ti. az én derék huszárjaim fizetése etc. etc. És ím, ez azon „uhu", mely ellen legnagyobb méreggel dühöngnek a minden színű és tollú magyar madarak. Egyik azt sivítja *ad nauseam: „biamter, biamter"*, a másik: „tenta, tenta", a harmadik: „bürokrácia, bürokrácia" etc. és így tovább ezer variációkban.

Oly gazdaságban, hol nincs más kontroll, mint rovás, ott, igaz, sem papiros, sem tenta, sem íródeák nem kell. De ily gazdaságot csak nem állíthatni mintául *im jetzigen Jahrhundert!* És azért ha 1847 előtt nem fogyasztatott el sok tenta etc. Magyarország határai közt, ez igen természetes; de kérdem, Felséges Uram, okos ember, ki a századdal haladni akar, ugyan visszakívánkozhatik-e az 1847 előtti oly boldogtalan és tentátlan időkre? Bizonyosan nem – és azért nem is érdemel figyelmet a magyar madaraknak ebbeli garázdálkodása. Mint az uhu, úgy mi is béketűréssel, sőt megvetéssel tűrjük a beamterek ellen intonált *vociferatió*t, míg az elrejtett puskásnak alkalom nyújtatik az igenis szájasokat és szemteleneket derekasan megserétezni.

Hosszabb idő előtt alkalmam volt e tárgyat bizonyos magyarral *discutiál*ni, ki sok ésszel, nem kevesebb tudománnyal ellátva egész családjával együtt Felséged legszilárdabb híveinek sorában áll.

[MAGYAR:] A civil tisztek oly nagy seregével, mint amilyennel a miniszter úr elárasztá a közbirodalmat, oly sebet ütött a státus financiáin, miképp az igen könnyen annyira elmérgesülhet, hogy a legkérdésesb állásba süllyeszti a státust; kivált mert a felvett szisztémának komplikációi mindig növekedvén, a tisztviselők folytonos szaporítását szükségessé teszik – és ekképp az egész rendszer betű szerint ráknyavalyában sínylődvén, mindig tovább harapódzik, míg elvégre megdönti a legerősebb álladalmat is, hahogy ezen szerencsétlenség elmellőzésére *a tempo* nem használtatik kés, *lapis infernalis* stb.

[BACH:] Az emberi tehetség korlátolt, többet rakni valakire,

mint amennyit elbír, nem célravezető – és ekképp egy-egy tisztviselőtől sem kívánhatok többet, hanem hogy bizonyos számú *numerust abszolvál*jon, és ha ezen *numerus*ok száma növekedik, akkor természetesen a tisztviselők számát is kell szaporítni iránylag. – Ez, meg akarom engedni, egyik árnyékoldala a civilizációnak és a szociális viszonyok progressziójának; – ámde ha a javult állapotnak előnyeit élvezni akarjuk, akkor annak terhét is viselnünk kell. – És valamint a mindig növekedő jövedelem fejében több tisztviselőt és bérest elbír a kifejtett gazdaság, úgy fogja a naprúl napra növekedő köz*opulentiá*ja Neu-Östreichnak is elbírni a civil tisztviselők aránylag könnyű, noha szaporodó súlyát.

[MAGYAR:] Legalább eddig, hét év leforgása alatt a köz*opulentia* még nem nőtt annyira, miképp a tisztviselők száma aggasztólag ne nyomná a hont, de tán még nincs egészen kifőzve a felvett szisztéma, és annak jó íze és gyümölcse csak később fogja érinteni, felvigasztalni és megtölteni már-már kifáradt appetitusunkat, reményteli lelkünket és most jobbadán üres csűreinket. E jobb időt, feltéve, ha az valaha elérkezik, tehát előlegesen be kell várni. De addig is tökéletesen elismervén, mihez képest huszonnégy órában bizonyos *penzum*nál többet bármily buzgó egyén nem végezhet, egyenesen azt hozom kétségbe, hogy valjon szükséges-e az *abszolvál*andó *numerus*oknak oly borzasztó kvantitása? Ha például én, ki a vagyonos és *rangirt* egyének sorában lelem helyemet, írásban adom ki akaratomat kulcsáromnak, ez írásban adja tovább szakácsomnak, pincéremnek etc. etc., ezek ismét odébb megírják kocsisomnak, szobatisztítómnak, kuktámnak etc. etc., és mindez protokollumba vétetik, és aztán revideáltatik és szuperrevideáltatik, mely műtételekre extra tisztség szükséges – ha én így vagy inkább ezen szisztéma szerint cselekszem, és nemcsak házamban, de gazdaságomban és egyéb dolgaimban is, akkor nemsokára koldusbotra jutok, miután ezen séta alatt sokkal rosszabbul és kellemetlenebbül folytak és végződtek viszonyaim s ügyeim, mint azelőtt.

[BACH:] *Omnis comparatio claudicat*, kedves uram. A grófnak viszonyait nem ismerem, és ekképp meglehet, hogy a grófnak

nincs érdekében sok egyéneket *obligál*ni és őket érdekeik által magához csatolni, midőn a mi neu-östreichi státusviszonyainkban legnagyobb érdekünkben fekszik lehető legtöbb német beamtereket a magyarok nyakára ültetni. Legelsőben is mert ezáltal a magyarok mind anyagi, mind erkölcsi tekintetben mindig mélyebbre süllyesztetnek, és aztán mert ezen faktor által nagyon növekedik a stabilitás elve; mert a beamteri légió szerény személyemmel együtt, mi igen jól tudjuk, hogy tüstént végünk van, ha bukik a császár, és ekképp állását, mennyire csak bírjuk, erősítni törekedünk. Ért a gróf úr?

Mire persze a magyar *Staatsmann*, ki, mint egykori kollégái, soha nem volt képes és most sem bírt a dolgok mélyébe hatni, szépen elhallgatott, alkalmasint magában gondolván, *daß wir mit anderen Salben geschmiert sind, wie die ungeleckten, schlecht pomadierten Herren* „mágyár táblábirók"!

A mi beamtereinket tehát, Felséges Uram, szinte nem kevesbíthetjük, sőt azok számát is a fennhozott fontos okok miatt inkább növelnünk kellene. Ámde e tekintetben mégis bátor volnék tetemes meggazdagítást javasolni, éspedig nem valami redukció által, hanem az illetők fizetésének kisebbítése következtében.

Ezen eszme, első benyomás alkalmával és mielőtt az tökéletes higgadtsággal megfontoltatnék, igen kegyetlennek, sőt mi több, „kivihetetlennek" mutatkozik; mert beamtereink nagy része oly *miserabiliter* van fizetve, miképp az ember nem *capiálja*, a szegény ártatlanok min élnek és mily pénzzel varratják a rájuk parancsolt magyar libériát.

Aber es gehet, und es ist noch nicht „da gewesen", hogy Magyarországban egy német beamter éhen halt volna vagy rongyos nadrágban jelennék meg, sőt mindnyája, azokat kivéve, kik tán valami krónikus bajokban sínylődnek, naprúl napra erősben hízik, és öltözetére oly kényes, miképp igazi öröm látni, *wie ihnen das ungarische Clima gut anschlagt!*

Felséged tudja, én a magyarokat nem szenvedhetem, legelsőben is, *weil sie kein reines Deutsch sprechen*, és aztán mert nagy rabulisták, mi engem természet szerint mint született *genuin Lerchenfelder*t – *und das ist mein Stolz* – és annyira tiszta

készítményű prókátort, *wie ich zu sein mir schmeichle*, kimondhatlanul sért, bök és kínoz. Ámde ami igaz, az (meg kell vallani) igaz, és a magyarnak hospitalitását, bőkezűségét, *generositas*át nem dicsérhetni eléggé. Kivált oly egyénekre nézve, *die sich liebenswürdig zu machen verstehen.*

A mi derék beamtereink, higgye, Felséges Uram, annyit kapnak ajándékba, hogy ezen nem bámulhatni eléggé, és e tekintetben nem dicsérhetni feleslegesen a jószívű háladatos magyarokat! És valjon miért kapnak annyi ajándékot? Mi ennek legmélyebb sarkalatú oka? Semmi más, Felséged erről meg lehet győződve, hanem az, hogy ők is, *Caesaris ad exemplum*, mennyire képesek a magasztos példát utánozni, *„frei von Eigendünkel und Hoffart sehr bescheiden und grenzenlos liebenswürdig sind"*.

Fizetésük ahhoz képest, mit mellékesen szereznek – vagy, akarom mondani, elkapnak, oly kevés, hogy azt tekintetbe se vehetni, és azért ha honoráriumukat felezzük, sőt egészen elvonjuk, azt nem is érzik, sőt a *deperdit*át könnyen pótolhatják, ha magukat csak egy kicsit erőltetik: *doppelt oder dreifach so liebenswürdig zu sein, wie sie vorhin waren.*

Felséged tudja, hogy a kozák (ej, be nem szeretem kimondani e szót, mert daragombócra emlékeztet, melyről az *urwüchsig* bécsi, ha nemzeti lelkesedésre lobban, azt szokta énekleni: *„Wenn ich auf die Griesknödeln denk, gibt's mir einen Stich in die Lend"*) a kozák, mondom, nem húz rendes fizetést – és mégis eljutott kétszer Párizsig és újabb időkben Felségednek barátságos meglátogatására Pestig, Temesvárig, Brassóig, és éhen holt kozákról soha szó sem volt, sőt mint tudatik, üresen igazi kozák nem szokott hazatérni. És valjon mi ezen látszólag nagy rejtélynek kulcsa? Szinte semmi egyéb, mint azon ismert faktum, hogy annyira meg tudják a kozákok magukat kedveltetni mindenütt, mihez képest senkinek nem jut eszébe a jó fiúktól valamit megtagadni.

És ha a Don- vagy Volga-parti durva, iskolátlan nyárshordóknak szeretetreméltósága *(die nicht weither sein kann)* jár ily haszonnal, kérdem, nem természetes-e, mily csudákat kénytelen szülni még az, *wenn sich erst ein ausgeschulter Östreicher oder*

gar ein aimabler „Wüner" sich ansetzt und den charmanten spielt?

Felséged, noha Felségedről nem szoktak anekdotákat mesélni, mégis tudom, hogy ilyeseket hallani szeret, és azért bátor leszek egy furcsa esettel előállni.

Bizonyos Kucsuba dzsidás közvitéz azon ritka egyéneknek volt egyike, ki bőrébe nem fér. Ritka, mondom, mert a legtöbb embernek bőre a sok ránc után ítélve, melyet magán hord, igenis tág. Ezen szűk bőrű hős bizonyos alkalommal, nem tudván, miképp oltsa pajzán negédjének szomját, ezen különös ötletre jött: egy derék brünni *industriel*t, kivel véletlenül találkozott, ím, e kérdésekkel érintni: „Ismeri-e az úr Kucsuba vitézt?" – mire midőn ez negációval válaszolna, őt ezen hozzáadással irgalmatlanul pofon csapni: „Kucsuba vitéz én volnék, *habe die Ehre mich aufzuführen!" Und die Bekanntschaft war nicht nur gemacht, aber auch gestempelt!*

Ezen derék vitéznek híre annyira terjedt és oly sakkba tartotta az illetőket, hogy bármily kis *Spitzbüberei*t követett is el, nem mertek ellene panaszkodni, és miután hol nincs vádló, ott nincs legalább földi bíró, *impune* járt el Kucsuba dzsidás számtalan cifra kalandjában. Bizonyos alkalommal „borjút *appropriált* magának", melyet egy szegény szántövető szabad polgár oly impertinens volt sajátjának tartani. E gondolattól felcsiklandozva bepanaszolta az *acquisitor*t.

De annyira félt tőle, hogy mikor vele „összehomlokoztatnék", azt állítá, hogy a borjút neki ajándékozta. Már *nicht schuldig*-gal csaknem odébbállt a terrorista borjús, midőn a bíráknak egyik rókásabbja azt tudakolá az „akarom, de nem merem" polgártól, mit művelt vala akkor, mikor a borjút prezentálná a hős katonának? Mire ez, magát pillanatig elfelejtvén, így válaszolt: „mit csináltam volna? Sírtam..." Kucsuba: „Mit mondasz, hogy mersz így hazudni?" Szántövető: „Igen, sírtam, de tiszta örömből."

A beamterek fizetését tehát bízvást kisebbíthetni, sőt egészen elvonhatni. – *Sie werden sich schon helfen, wie sie sich bis jetzt ganz superb geholfen haben.* Mert, mondhatom Felségednek, nem egy közülük annyit kapott már ajándékba, kappant,

malacot, pénzt, bort, sőt borjút is, hogy rajtuk egy cseppet sem kell búsulni.

És ha van köztük oly szamár – mi nem hihető, mert ilyesben igen okosok, ha másban erősen ostobák is – ki magán nem tudna segítni, ti. nem tudna lenni oly *aimable,* hogy neki magyar bőkezűséggel és *generositas*sal ajándékozzanak eleget, *wie es sich zu der Würde einer so großherzigen Nation ziemt,* ilyes izolált eseteknek is lehet jó következménye.

Régi tapasztalás mutatja, mint már fentebb érintém, hogy oly népek és egyének, melyek erősen koplalnak és soha nem tehetnek szert valami jó pecsenyére, ennek hija miatt mintegy desperációtúl korbácsolva feleségeikre esnek, hogy ínségüket „*viribus unitis*" elfelejthessék, éspedig közönségesen annyi *successus*sal, hogy *interruptio* nélkül mindegyre növekedik az aprószentek sora, és nincs a házban küszöb, nincs luk, melyből egy *Falchskopf* vagy *Mohrenschädel* (mint egy igen klasszikus, de egyszersmind *gemütlich* bécsi *román*ban Lanner és Strauß hegedűs urak egymást nevezgetik) ki ne kukucskáljon – és ez aztán persze nagy nyereség, kivált oly népetlen országra nézve, mint a magyar „*Verwaltungsland*", hol minden módon kell növelni az adófizetők és újoncok számát.

Nékem azt referálják (nem tudom, igaz-e, mert *pater nunquam certus, mater semper certa*), egy alárendelt beamternek huszonnégy gyermeke van. Már ezt igazi isteni áldásnak mondhatni. Állítják ugyan, hogy ezen jobbadán még kicsi ivadékok apjukkal és anyjukkal együtt oly erősen koplalnak, mert nincs mit tenni hasukba, miszerint szinte hallja az ember, oldalbordájuk mily iszonyatosan ropog – és efölött nincs egyetlenegy is köztük, mely ne volna girbegörbe, gelvás, púpos, csámpás, siket etc. De ez mit sem tesz – *wenn sie nur gott voll und Euer Majestät treu ergeben sind!* Újoncoknak ugyan nem valók, kivált muszkák ellen, mert ezek madárváztúl nem ijednek vissza, adófizetők szerepét sem játszhatják, mert maguk is csak kolduskenyeret rágnak – ámde annál inkább használhatni őket tisztviselőknek, *weil sie so zu sagen „fertige Beamte" oder wenigstens von Beamten extra verfertigte, geborene „kaiserliche Diener" sind.*

És miután provokáló institúcióinknál fogva naprúl napra ag-

gasztóbb irányban növekedik az útonállók, rablók és gyilkosok száma, kik elvégre Felséged oszlopára jutnak, és így lassan-lassan kitisztul a sok haszontalan magyar betyártól a szép és igen drága neu-östreichi pátria, igen szükséges, hogy másrészről, ha nem is hasznos, legalább igen *submiss* és *obediens* alattvalókkal népesíttessék és fényesíttessék ki Felséged haladásnak óriási léptekkel indult Magyarországa. És ezen pótlékot, mely, tudom, soha rebellálni nem fog, sehol nem kereshetjük és találhatjuk biztosabban, mint Felséged koplaló és éppen azért oly *prolifikáló* hű beamtereinek félcsókból készült, gyenge és ostoba ugyan, de annál *innocens*ebb és *tractabilis*ebb ivadékaiban.

Ha tehát Felséged az én huszárjaimat éppen azon lábra méltóztatik patentálni, mint amilyenre a muszka cár *ukáz*za vagy inkább már régóta *ukáz*ta hasonlóul igen számos kozákjait, és eszerint a mi beamtereink is *gratis* vinnék a pennát, valamint ingyen viseli a sivatag fia a lándzsát – akkor természet szerint különös nagy ternóval vigasztalná meg Felséged az osztráki financiát és ezáltal báró Brucknak már-már lankadó és fejfüggesztő melankóliába esett kedvét. A beamterek, igaz, nagy lamentót ütnének, petíciókat irkafirkálnának *(aber ohne Demonstration)*, végre elhallgatnának, és abban keresnék és találnák a kompenzációt, *daß sie noch liebenswürdiger, umsichtiger und pfiffiger werden würden, als sie bereits sind, während sie das stolze patriotische Gefühl, welches jeden echten (!?) Östreicher entflammen muß, haben dürften: Neu-Östreich große Zukunft wenigstens in financieller Hinsicht gesichert zu haben.* Midőn tulajdonképp nem ők húznák ki sárból báró Bruck őexcellenciáját, hanem a generóz magyarok, kik tudván, hogy ezentúl fizetést nem kapnak a szegény éjjel-nappal irkafirkáló beamterek, bizonyos vagyok, kótyavetyéznének ajándékaikkal, és őket azokban nyakig, sőt tökéletesen elfullasztanák. És aztán ez volna egy lépés éspedig nevezetes lépés Felséged financiáinak helyreállítására. Mely alkalommal csak arra vagyok Felségedet figyelmetessé tenni bátor – hogy én is vajmi szívesen *renunciál*nék minden fizetésről, ha ti. oly szerencsés volnék Magyarországban lakhatni, mert, tudom, engemet is készek volnának a derék vendégszerető magyarok csupa jószívűségből minden te-

kintetben agyontraktálni, kivált „kitoló kásával". Miután azonban Bécsben van főtelepedésem, és itt az emberek okosbak, mintsem hogy sok ajándékot lehetne belőlük kicsikarni, kérném Felségedet – mert az én dicső császárom fénye végett *„muß ich mich auch sehen lassen"* –, ha Felséged az én fizetésemet, azon roppant nyereség fejében, melyet Felséged az én találmányom szerint húz, ha huszárjaimat kozák lábra állítja, fizetésemet kegyesen duplázni, vagy ha ez nem volna igen indiszkrét óhajtvány, császári *generositas*sal *quadruplá*zni méltóztatnék.

Azon kérdés támad most: valjon redukálhatni-e gróf Toggenburg *budget*porcióját. És erre igen nehéz a feleletadás! Mi már annyit költöttünk, *um das Erstaunen und die Bewunderung der Völker dadurch, wenn sie Etwas sehen können, zu erwecken und aufzustacheln*, hogy valóban az okosabb ember, kivált okosabb óráiban, önkéntelen azon gondolatra jut, nem lett volna-e bölcsebb a kiadott pénzt inkább meggazdagítni és Uffenheimer-ládában tartani, mert mindazon kőrakványok és remekművek, melyekkel eddigelé kicifráztuk Neu-Östreichot, csak azokon gyakorolnak némi meglepettetést, kik nem látták Berlint, Párizst, Londont, sőt nem is hallották, miket vittek ott végbe, de ehelyett, mint sajtféreg nem képes imaginálni valami dicsőbbet, mint „túrós" metropolisát, szintúgy tátnak ők is szájat már azon is, ha báró Seiller egy-egy sikátort utcára tágít és kaptáz. Sokan azt mondják, hogy Neu-Östreichnak ebbeli erőlködéseit – Francia- és Angolhonnak végbevitt csudáihoz képest – ezen mottóval illusztrálhatni tökéletesen kimerítve: *Il résulte bien, mais ne peu rente pas.* – Tudom ugyan, hogy ily *anzüglich* beszédre, legott a semmeringi remek útra mint parádétáborra mutat *Hans-Jörgl et Co.* Én is így cselekedtem eleinte, és azt gondoltam, erősen le*trumpf*olom azokat, kik Londonrúl, Párizsrúl, Berlinrűl vagy pláne Münchenrűl mertek fecsegni, mert olyasvalamit, mint a semmeringi csudaút, *hat kein Land, keine Nation aufzuweisen*, és mindazon német tudós urakat, kiknek megmutattuk, legnagyobb *enthuziazmus*ba is hozta, kivált ha őket előlegesen pezsgővel vagy pláne reimsi *Cabinet Noirs*-ral kellőleg és *gratis* felvidorítánk – midőn egy csapat *yankee* (gondolom, tízen voltak, kiket igaz *„von vorneherein"*

valami *Fest-* vagy *Zweckessen*re nem invitáltunk) hozzám ezen egzotikus kérdést irányozták: Mire volna ezen út? Mire! Furcsa felfogás! Hát arra, hogy azáltal összeköttetésbe tétessék az osztráki metropolis Triesztte, Alexandriával, Szuezzel, Kalkuttával, Hongkonggal.

[YANKEE:] Ez soha nem fog valósulni! Mert az osztráki kereskedésnek fő kanálisa mindig Hamburg és az Északi-tenger leend és nem Trieszt és a szűk Adria – és ha Bruck úr erre akarja *par force* kényszerítni Osztrákiának import és export ügyét, elvégre *„miserere"* lesz belőle!

[BACH:] Gondolja csak, Felséges Uram, ezen teoretikus *yankee* (mert hiszen praxisunk legalább több van, mint nekik, ha eszünk tán nincs is annyi) *„miserere*rűl" mer tenni említést – mintha bizony valami ország éppen oly viszontagságoknak volna alávetve, mint a gyarló ember, ha benne visszás útra téved a természeti funkció!

[YANKEE:] Hát mire való ezen út? (Így ismétlé tudakolását a Franklin-nemzetiségű *Puffmacher*.) Tán arra, hogy bámuljanak az emberfiúk ezen világi nyolcadik csudán? Én erősebben megcsudáltam a Schneeberget, mint a semmeringi vas át-és-alatt-mászót – pedig nem tellett és nem tellik semmibe! Ha az éretlen császár „szájtátást" akart eszközölni, miért nem épített inkább egy *Franz Joseph's*-tornyot, mely kétoly magas, mint Szent Istváné, vagy miért nem rakatott mint új fáraó a magyarokkal új piramist? Ezen éppen úgy bámul a világ – és ha tán többe telik is, legalább konzervációja nem költséges, midőn a semmeringi patkós nemsokára kecskéknek legelőül fog szolgálni vagy oly *fontanelle*, mely száraz Osztrákiának úgyis kevés pénznedvét *absorbeál*ni fogja. – Ilyesmit Amerikában humbugnak szoktak nevezni – nekünk pedig csak tudni kell, az mit jelent. A természetnek műve mindent szuperál, mit a gyarló ember alkothat. És azért sohasem kellene valamit produkálni, *was die Leute nur erstaunen macht, sondern ohne Ausnahme stets nur das, was ihnen wirklich nützlich ist.*

[BACH:] Így leckéztetett engem az *impudens yankee!* Én – noha tán igaza lehet – őt mégis megszánni voltam kénytelen, mert mindenben oly igen *„terre à terre"*, haszon után vagy inkább

hason csúszni nem dicső, és ebben én az esztergomi katedrálisnak mottójával tartok: *Quae sursum sunt, querite!* És ez oka, miért másztuk mi meg a magas Semmeringet és – többek közt – miért másztam én az alacsony aulából még Felségednek hegyibe is.

Ezen mezőn tehát, bármiképp erőlködjünk is, oly egyeseknél, kik tovább voltak, mint Penzing, Hietzing etc., és kivált külföldieknél nagy effektust elővarázsolni nem fogunk. Sőt ha igen köpjük markunkat, és aztán az eredmény meg nem felel a közvárakozásnak, nem egy magyarnak jöhetne szájába ezen példabeszéd: „Sokat akar a szarka, de nem mindig bírja a farka", midőn a mostani kommerciális világban felette soknak pedig szinte azon fent érintett *yankee*gondolat juthatna fejébe, hogy a fény nem hizlal senkit, de csak az ér valamit, mi haszonnal jár.

Egyébiránt gróf Toggenburg kitett *sperativum*a úgyis oly diszkrét, sőt oly sovány, miképp azzal igen magasra nem ugorhatni. És ha a státus*budget*-nek ezen rubrikája tökéletesen *expungált*atnék is, a mi financiális káposztánk azért még nemigen zsírosodna – midőn másrészről szegény Toggenburg *(nomen est omen)* Schiller által illusztrált egyik ükbátyjának nyomdokiba lépve vagy inkább helyibe ülve, igen könnyen szomorú és mindenesetre felette unalmas sorsára juthatna, ha mindig és mindig kacsingatna a státus pénztárára, és aztán az soha nem adna neki semmit is. Itt sem sül ki tehát valamí „plusz".

Jön most, Felséges Uram, az igazságszolgáltatás ügye. És e tekintetben Felséges Uram igen bölcsen cselekedett, hogy Felséged, *pour gagner les coeurs des hongrois*, gr. Nádasdy Ferencet méltóztatott kinevezni miniszter-szolgájának, mert ha valaki, bizony ő fogja a magyar nemzetet Felségeddel tökéletesen kipacifikálni.

Ha megmutattam Felségednek, hogy az én huszárjaim minden fizetés nélkül is ellehetnek, mert már azáltal tökéletesen meg vannak jutalmazva és valóban irigylésre méltók, ha a sok „ajándékok mellett" még Felségednek „megelégedésével" is kihizlaltatnak néha-néha – ha, mondom, ezt nem vehetni kérdésbe, akkor gr. Nádasdy mind német veterán, mind magyar

újonc hadaival is *capitaliter* ellehet legkisebb, státus részéről *angáriázott* *Wertpapier* nélkül, éspedig mert a *Justitiát* ugyancsak talpraesetten, bekötött szemmel pingálják és szobrázzák, és ekképp igen könnyen lehet a most játszott *Blindemäusel* alatt valamit zsebükbe ereszteni, vagy kezükbe dugni az illetőknek anélkül, hogy a netaláni elpirulás kinjainak ki lennének téve, valamint az én nemcsak nagyszájú, de kitűnőleg szarkaszemű huszárjaim. – És aztán ki nem adna bíráknak valamit szívesen? Mi csak a köztisztaság tekintetében is kimondhatlan nagy előny, ha ti. egyik kéz a másikat mossa, mely most néha oly piszkos, midőn bírákrúl nem mondhatni szebb dicséretet, mint „*reine Hände*" – mit most, hála Isten, Felségedrűl is egész igazsággal hirdethetni, miután Mariazellben tökéletesen tisztára szappanozta Felségedet a boldogságos szűznek segítségével gyóntatópap jobbágya vagy inkább „*Diener*je", és Felséged a nyert *Beichtzettli*vel bizonyosan számot tarthat Szent Péter *Verwaltungsgebiet*jében legalább zártszékre.

A státus*budget*-nek ezen most érintett rubrikájában ennélfogva nagy meggazdagításra tehetünk szert, mely azáltal is tetemesen növekednék, ha gr. Nádasdynak sem adna Felséged hópénz helyett másnemű *Wertpapier*t, mint olyast (spedig *regulariter* minden fertályévben), melyen Felségednek császári megelégedése van kalligrafálva, és ily jutalom oly lelkes magyarra nézve, mint gr. Nádasdy, ki csupa patriotizmusbúl szolgál, bizonyosan kedvesebb lesz, mint oly papiros *Haderlump*, melyért semmi lelkit, de egyedül anyagit vásárolhatni. És ha ezen financiális *improvement*-t valaki tán nem helyeselné és egyenesen „*mauvaise plaisanterie*"-nek titulálná – tudom, gr. Nádasdy ily alacsony, mondhatni, szennyes nézetet nem osztana, de tüstént elértené, *was sein Kaiser ihm dadurch sagen will!*

Gr. Nádasdynak egyik elejét Felségednek egyik eleje azért, mert még magasabb volt, mint a most fénylő *Justizminister*, kegyesen megrövidíti méltóztatott. Lékán fekszik feje saját lábai közt. Már miután Felségednek azon apostoli szép vagy inkább szent szokása van, valami mód által még azokra is kegyesen sújtani egyet, kik már tökéletesen kikapták illetéküket, igen átláthatni, hogy gr. Nádasdy mindig valami bizonytalanságban re-

megett, nem rejt-e Felséged ellene is egy kis bosszúcskát, minthogy Felségednek egyik elődjét egyik elődje megbántani szerencsétlen volt, és ezen szerencsétlent Felséged többé nem büntetheti; mert még mint *cadaver*t sem akaszthatná fel (ha lábainál fogva nem), mert hiszen nincs „gombja", és ekképp a most élő fogarasi örökös nem tudhatja egész bizonyossággal, nincs-e Felségednek személyére nézve még valami bizonyos gusztusa? Ha mármost minden negyedévben rendesen kitrombitálják az újsági *Wert-* (és most még a stempli által *wertvoller*) papírok, hogy Felséged „elégedett gr. Nádasdyval" – akkor bátran hiheti az egész világ, a derék igazsági miniszterrel együtt, *daß Alles vergessen, Alles verziehen und ausgesöhnt ist* – mikor aztán felnyílik a mennyország előtte, és a derék és hű szolgára szebben süt a nap, mint azelőtt. Habár azt, mit a pék süt, ily kitüntetésért nem is adják ki, de azért (nem hamis, de igazi pénzzel) fizetni kell, milyesben gr. Nádasdy egyébiránt szinte nem szűkölködik, mert mint egykori gazdag család ivadéka, melynek annyija volt (Petronellt is bírta), azon édes *recollectió*ban is részesül, mely az elveszett jobblétnél fogva erősen csökkenteni szokta az ember étvágyát, és ezt ekképp kevésb költséggel is kielégíthetni, ennyije pedig van a derék mágnás grófnak. És így tökéletesen meg lehet elégedve minden fizetés nélkül, kivált mert nincs oka – mint nekem – *sich sehen zu lassen*, sőt ez neki alkalmasint igen kellemetlenül esik. Mert minden ember, ki egy magyar miniszterben valami szép keleti mintát vél bámulhatni, szinte megijed, ha *ohne darauf früher vorbereitet zu sein*, gróf Nádasdyt megszemléli, mikor akaratlanul is *Frankenstein* című román jut eszébe, ha olvasta – ha pedig nem, hihetőleg most olvasni fogja. De már azon okból is igen zseniális gondolat volt gróf Nádasdyt oly kitűnő helyre állítni, mert még most számtalan oly előítéletes egyén van, ki azon okból is sajnálja a magyarokat, és nyilván mondja, hogy kár oly tenyeres-talpas szép fajt kiirtani, mint amilyest Felséged vett kegyesen kiirtásba, ámde ha megmutatjuk nekiek gr. Nádasdy Ferenc őexcellenciáját, és asszekuráljuk őket, hogy minden magyar csak ilyen, vagy tulajdonképp ő az igazi magyar Apolló – akkor már csak *pour des raisons phisiques* mindenki helyben-

hagyja Felségednek népregenerációi magasztos eszméjét, főképp ha a kiesett legutolsó *„Abencérage"*-nak pótlékát megcsudálhatja báró Rueskäfer, báró Geringer, báró Hauer *et Co.* személyeikben, vagy, ó! bár az én alázatos, nem ugyan szép, de legalább a szépnemnek igen kedves és *piquant* tüneményemben.

Két miniszteri szekcióban, az igazságiban és az enyimben tehát, Felséges Uram, a nemfizetés elve által igen sok kincseket megmenthetünk Felséged hasznára.

[63. A KÖZOKTATÁS ÜGYE]

[BACH:] Kérdés alá jön most a közoktatás ügye, melynél én, megvallom, csiklandósabbat nem ismerek!

Ha az illetőknek meg lehetne parancsolni, mikor olvasásra és írásra kellőleg kitanítottuk, hogy csak azt olvassák, mit az *Allerhöchste Staatsverwaltung* kezükbe ad, *das heißt: nur gute Bücher*, vagy csak olyant írjanak, mi Felségednek vagy személyemnek füleiben édesen hangzik, hiszen akkor nem volna baj, és ezen esetben igazi bűn lenne az ABC etc. könyveket *in infinitum* nem szaporítni és azokat aztán minden módon a derék neuöstreichi szabad polgárok respektív koponyáikba elölről és hátulról belé nem csepegtetni, ütni, csépelni.

Ámde az átkozottak – a *„gens humana ruit in vetitum nefas"* elvtelensége szerint – nem azt olvassák, mit számukra *mit den väterlichsten Absichten* komponálunk és kipréseltetünk, hanem legszívesebben és legmohóbban azt, mit rosszallunk, *condemnál*unk, eltiltunk. Ha [pedig] írnak valamit, minket csak annyiba dicsérnek (feltéve, ha zsíros *Wertpapier*okkal őket előlegesen jól meg nem olajozzuk), hogy éppen neve legyen. [Egyébként] rendszerint hallgatnak rólunk, néha pedig oly kétértelműségekkel cifrázzák ki báránybőrbe burkolt farkaseszméiket, miszerint az ember csupa méregből, ha nem volna annyira *„schwarzgelb"*, tüstént *„blau und grün"* tudna lenni. Ha titkosan külföldre leveleznek vagy pláne külföldön írnak és nincsenek *„im Zauberkreis von Neu-Östreich"* (hol valami varázs alatt állnak, mintha malomkő ülne gyomrukon), akkor oly *indignitás*okkal és oly *fadaise*-ekkel piszkolják be a legszebb fehér papirost, kivált ha Felségednek szent személyéről vagy az én szen-

teskedő egyéniségemről tesznek említést, hogy az, ki ilyes *infamitás*okhoz nem szokott (mint én, ki ilyestől elszoktam, mióta Felségednek mindenese lettem), mérgében meggebedhetne. Kivált ha meggondolja, hogy ilyeseken nem gyakorolhat más bosszút, mint őket *in effigie* felakasztatni – vagy mert ezen felemelés nekiek némi országokban igazi becsületi felemelésül szolgál, nem lehet őket másképp megkínozni, mint *à la Confucius*, közvetve, valami rokonaik, jó barátjuk, tán gyermekeik vagy szüleik által, kiket körmeink által szerencsésen elérhetünk, és kiket Felséged praktikus *constitutió*jánál fogva elég módunk van minden extra skandalum nélkül agyonszekíroznunk.

Mennyire igaz, Felséges Uram, hogy az olvasni és írni tudó más almák után szeret ásítozni, mint amily gyümölcsöket neki despota kormány szokott kitálalni, e faktumot saját tapasztalásom által bizonyíthatom be. *Junges Blut tut selten gut!* Ez oly *axióma*, Felséges Uram, hogy (Felségedet persze kivéve) azt csaknem minden született zsenire és ekképp rám is teljes joggal alkalmazhatni. Boldogult atyám Thomas a Kempis *Imitatió*ját, később Eckartshausen *Probaseologiá*-ját adta kezembe; én azonban, mert ilyes *lecture* soha nem volt ízlésem szerinti, titkosan könyvtárába lopództam és igazi mohósággal estem Voltaire-nek, Rousseau-nak; a *bürgerliche Gesetzbuch* forgatásánál elaludtam *(und ist wirklich sehr langweilig)*, de annál nagyobb érdekkel olvastam a *Contrat sociale*-t. Stolbergs *Geschichte der Religion Jesu Christi*, melyet atyám extra megvásárolt számomra, mint azt hiszem, még most sincs felvágva, de annál mulatságosabbnak találtam Faublas-t, kivel, megvallom (mikor még nem ékesíté *justum ac tenacem*-féle férfiúi méltóságomat a szakáll), nagy hasonlatosságom volt, és mindig, mikor boldogult jó anyám engem valami „*Jux*" végett szoknyába etc. burkolt, azt kiálták fel az engem meglátók: „*Ei, schwere Noth, Blitz und der Hagel, welch' ein glattes, appetitliches Ding!*"

Ha erdőpásztornak puskát adok kezébe azon intencióval, hogy a farkasokat üldözze, ám fogja-e tenni ezt, kivált ha jó „puffpénzt" teszek ki jutalmul? Minden bizonnyal teendi. És miért ne tenné? Ha azonban sokat olvas *und die vielen schlechten*

Bücher ihn confus machen és *par hasard* Harmodios és Aristogeitón neve is megérinti fülét, és emellett észreveszi, hogy nem igazi farkasok azok, kikre hecceljük, de a társaságnak legjobb emberei – és aztán azon tapasztalásra is jut, hogy ezen *soit-disant* farkasok neki semmit nem ártanak, de a kár a parancsolók oldalárúl súlyosodik rá, akkor, kérdem, nem juthatna-e ily esetben a semmirekellőnek eszébe ezen infamitás: *den Wolf laufen zu lassen und uns auf die respectiven Pelze zu brennen?* Ehhez, azt hiszem, nem kell kommentár.

Én sokszor emlékszem boldogult Ferenc császár bölcs mondására, melyhez képest ő nem a tudósokat állította a bár együgyű, de hű jobbágyok fölibe, hanem éppen ellenkezőleg, ő nem ismert szebb emberi kvalitást, mint engedelmes és ekképp, mennyire csak lehetséges, vak hűséget.

Meglehet ugyan, hogy ezen axióma más kormányszisztémába, melyet az emberek szabadnak neveznek, éppen nem illik – ámde oly patriarchális rendszerben, mint a miénk, *wo der Vater befiehlt und die Kinder zu gehorchen haben*, nincs nagyobb biztosító, mint a köz*ignorantia*. Éspedig igen természetesen, mert ha a negyvenmillió kisded nagyobb intelligenciai *pondus*ra tehetne szert, mint amennyivel a császári papa és ennek minden néven nevezendő *pedellus*ai az egek ura által megajándékoztatnának (mi tán nem volna nagyobb nehézséggel egybekötve, mint Alcidesnek Augias-ól féle kalandja), akkor a kisdedek alkalmasint nem viseltetnének a patriarcha iránt olyan igen vak *submissió*val, mint *es zur Erhaltung der allgemeinen Ruhe, Zufriedenheit und Glück so notwendig ist. Und die Lage und die jetzigen Verhältnisse von Neu-Östreich liefern hierzu den unwiderlegbarsten Beweis.*

Nézzen Felséged Indiára! Nem borzasztó-e azon kép, melyet ott látunk? Nálunk, hála Isten, ilyesvalami soha nem történhetik, *da lieben uns die Völker doch gar zu sehr, oder fürchten sie sich wenigstens so viel als nötig.* És valjon mi ezen ázsiai *infamitás*oknak gyökéroka? Az, hogy a teoretikus angolok oly rövidlátók voltak, az indiaiakat is kiiskoláztatni, honnét aztán most hegyükbe emelkedtek, és mint remélem, őket egészen el is fogják temetni. Mert már ha a magyarokat gyűlölöm, *con amore*

mondhatom, az angolokat minden kitelhető erőm szerint *execrál*om is. Mert mi kettőnkre, Felségedre és rám nézve, nincs haszontalanabb emberi *species*, mint éppen az udvariatlan durva John Bull, ki, tudom, kész lenne Felségedet, sőt még saját magamat is – ha jobb dolga nem volna és minket ennyire méltatna – a *Punch*-nak tarka Polichinelle sorába felvenni és minket ekképp a bámuló *posteritas*nak átadni. *Aber man wird ihnen schon nächstens das Handwerk legen*, azért jótállok! Készüljön csak el a Szuezi-csatorna, fejlődjék ki Felségednek flottája, nálunk is teremhet Felséged császári *intercessió*jának következtében egy „Solm", ha nem is éppen „Nel-Solm"! és ki tudja, nem talál-e fel „Novara" a földgömb „másik *Seiten*" gömbölyűségén egy új Amerikát, vagy ha ilyenre többé a határtalan óceánokban *par hasard* nem volna hely – legalább egy új neu-östreichi Kaliforniát, melyet aztán derék báró Bruck Felséged *derangirt* financiáinak gyökeres elrendezésére felaknázhatna. *O, es blühet uns gewiß eine, wenn auch etwas nach Caviar riechende, doch eine runkelrübensüße Zukunft, die wir jetzt — um 6 kr höher taxiert haben, um den Handel nach Triest aufblühen zu machen.*

Mennél kevesebbet gondolkoznak az emberek, annál jobb, mert ekképp nem veszik észre, ha lánc csörög lábaikon, és oly megelégedéssel húznak a státustargoncán, mint a jól kitanított *„carrossier"*, kivált ha néha-néha egy kis cukrot dugnak fogai közé.

Én tehát Felséges Uram, *in thesi*, mindennemű iskola és könyv ellen vagyok. Amit az embereknek tudni kell, azt írásban adjuk ki, és ki meg nem érti vagy nem akarja megérteni, annak, ha *durae comprehensionis, a posteriori* adjuk ki az *explicatió*t. Így a magyarok, kik mindenben hiányt tudnak találni, és semmivel sincsenek megelégedve, nyugodt lélekkel mondhatom, az ellen legalább igazságos panaszra nem fakadhatnak, mintha mi az ő mindennapi felvilágosításukra és nem ritkai nagy mulatságukra elég papirost és tentát fel nem használnánk, és e tisztben legnagyobb lelkesedéssel nem járnánk el.

Nem kis aggodalommal tekintettem is ennélfogva országlási gépezetünk ezen felette fontos, sőt veszélyes karikájára vagy inkább rugójára: veszélyes ez, mondom, mert az egész általunk

üggyel-bajjal összeférczezett és egybepappolt *Staatsmachinát* könnyen és rövid idő alatt a legnagyobb zavarba hozhatná, vagy pláne tüstént szétrúgni képes volna.

Mióta azonban tapasztalom, mily szerencsés kezekbe rakta Felségednek fortunája Neu-Östreichnek Minerva-ügyeit, azóta nem vagyok sem iskolák, sem könyvek ellen, ha azok ti. oly modorban eszközöltetnek, és oly *restrictiók*kal sajtoltatnak, mint azt gr. Leo Thun tervezte, és Felséged szokott mély bölcsességéhez képest kegyesen meg*patentál*ni és így „országtörvénnyé" stemplizni méltóztatott.

Oly egyén, mint gr. Leo Thun, a mi témánkban annyit ér és úgy fénylik, mint egy lúdtojás nagyságú Kohinoor. *Er stehet so rein da, wie ein Stern erster Größe, und illustriert unser ganzes Ministerium – gar wunderbar!*

Személyemre, Felséges Uram, igen sok fér. Hiszen méltóztatik emlékezni, mily piszkot szórt rám számtalan másokkal *en compagnie* kivált gr. Khevenhüller, meg nem szűnőleg. Mikor Felséged ezen mosatlan szájú *Feldzeugmeister*t első apródja, gróf Grünne által meginteté, ne merészlenék az ő császárjának legokosabb és legkedvesebb minisztere ellen szokása szerint *impudenter* szájaskodni, kérdem, mit tesz a parírozni nem akaró gavallér, éspedig népes bálban az egész társaság hallatára – mert gróf Grünne (azt gondolván, a lehordandó is oly szaporán be fogná húzni farkát, mint ez az ő felvett tempója) annyi tapintatlansággal volt, ezen császári figyelmeztetést nem valami négyszemközti operációra hagyni. *Was* – így szólt a szemtelen, *ich soll über den Spitzbuben nicht schimpfen, der auf der Barrikade gestanden ist, wie ich für meinen Kaiser gegen ihn gefochten und mein Blut vergossen hab? Und der Hallunk sitzt auch wieder ganz oben jetzt? – Aber wenn Seine Majestät befehlen, so werde ich von dem Galgenvogel kein Wort mehr sagen* etc. – Én persze csak mosolyogtam, mert *vana est sine viribus ira*, és csak azért nehezteltem többekre, hogy oly merészek voltak, *mir zuzumuten*, miképp én ezen vén Don Quichottal megverekedjek. Ők egyenesen arra akartak kényszerítni, hínám ki egy szál kardra, sőt mordányra! – Igen, ha bolondgombát ettem volna, és nem szégyenleném nemtelenül egy oly vén és gyenge urat, mint ő,

megleckéztetni és megbüntetni, ki, tudom, már rég megbánta, hogy egy pillanatig annyira el tudta felejteni magát, és bizonyos vagyok, legnagyobb alázatossággal bocsánatért esedez, ha rámászok. *Und diese Demütigung habe ich dem alten Mann als gemütlicher Wiener ersparen wollen.*

Hogy én nem tudok félni, ezt megmutattam a márciusi napokban, mikor a fehér paripára szálltam. Aztán, mikor láttam, *daß nichts mehr Gescheites zu machen ist*, arról szépen megint leszálltam és legnagyobb bátorsággal egy fiákerben minden akadályokon vitézileg keresztültörtem és mikor gondoltam, hogy igenis közelről szurkálnának, még annyi kurázsim is volt, egyik pisztolyomat a kocsi egyik ablakából behunyt szemekkel kisütni. – Igen, behunyt szemekkel, mivégett sok *aula*pajtásaim erősen le is kacagtak. Az ökrök! Ők nem látták és nem látják azon vezérokot, mely engem így cselekedni sürgetett, és mely nem volt egyéb, mint humanitás! Legelsőben is saját személyem iránt, mert mint ki-ki tudja, ily alkalomkor mily könnyen ugrik valami *kapszerli* az ember szemeibe, *was die üblesten Folgen haben könnte*, és mi teljességgel nem történhetik, ha előlegesen a szemekre húzatnak a pillangók, és aztán, mert ha valaki, bizony én irtózom *von einem vorsätzlichen Mord mit eigener Hand*. És azért „puff", a véletlennek hagytam át a gyilkos ólomnak irányát. Keresztüllőttem-e valami szerencsétlen általam elcsábított *aulistá*t – nem tudom, de reménylem, nem, mert az egész *corpus*ról, mikor már én nem voltam köztük, azt mondhatni, *„trop lâches pour être criminelles"*, és így az én véremet bizonyosan meg nem csapolják. Egyébiránt nekem azt referálták, hogy golyóm senkit sem sértett. Hála Isten, mert akkor, mikor elhatározám magamat a pisztoly elsütésére, távolról sem mutatkozott semmi élőlény, még macska sem, mihez képest ezen általam produkált elpuffantást azok, kik hallották, nem is vették *„selfdefense"*-féle aktusnak, hanem nekiek úgy hangzott, mint *Freudenschuß*, melyet örömből azért eresztettem el, hogy szerencsésen ki tudtam menekülni a szurokból.

És én örömmel tekintek ezen nevezetes napra vissza, legelsőben is mert kellőleg kipróbáltam magamat, hogy fogaim német szójárás szerint ugyancsak szőrösek, és aztán *daß durch meine*

Hand kein Menschendasein vernichtet worden ist, és ekképp még meggyónásra sincs provizióm, ha véletlenül nekem is mariazelli kedvem csosszanna. És így békében halhatok meg, remélem *„in einem Ministerialstuhl, aus Altersschwäche"*. Végre azért marad nekem ezen nap elfelejthetlen, mert az érintett nevezetes időszakban sugárzott előttem fel valami fény – az emberek azt mondják, udvari fény – mely rám éppoly varázsló effektust gyakorolt, mint Szent Pálra az isteni glória tündöklése. Valamint Szent Pál ezen *apparitio* következtében tüstént átlátta, *that he was on the wrong side of the port,* úgy én is rögtön, miután szerencsésen megszöktem az aulából, azon meggyőződésre világosultam fel, hogy igazi szamár volnék, ha valaha is a népkormány mocsarába ismét visszasüllyednék – és ehelyett nem ülnék inkább a duffla sasnak szárnyaitúl magasra emelve mint parancsoló az ostoba nép nyakára. És a szamarak azt lobbantják szememre, *um mich zu terrorisieren,* hogy én egészen megfordultam! Igen, én egészen megfordultam, *und ich bilde mir etwas darauf ein,* de fel nem fordultam, mint sok más tökfilkó – *und das ist am Ende doch die Hauptsache.*

Szent Pál a legelső szentek sorában fénylik. És miért? *Quia consilium mutavit in melius,* és ha én magasztos példáját követtem, úgy hiszem, nemcsak bűnös nem vagyok, de jogszerű *praetensió*m lehetne, valamint már a *Schematismus*ban erősen és hosszasan figurálok, hasonlólag a kalendáriumba is felvétetni, ha nem is január 25-ikén, mint Szent Pál, legalább valami kevésbé ominózus dátumú napon.

A nagyhírű Werner Zacharias állítása szerint két mesterember vagy inkább két *Meisternatur* is tündöklött a világon e századnak kezdetén: Bonaparte „rosszban", páter Hofbauer (ki a liguorianusokat gondolta ki) ellenben „jóban". Ezen mesterjóság *pour captiver la confiance des Dames* számtalanszor elmondá: *„Die Magdalena ist meine allerliebste Heilige."* És ha ezen állítás oly igaz (min nem szabad kételkedni, mert oly nagy szentnek szájában zengett, mint az valóban felette sokszor ismételtetett), ugyan bámulhatni-e azon, sőt nem egészen természetes-e, ha az én apostoli autokratám, páter Hofbauer tana sze-

rint engem is mint javult Magdalénát – minden szent miniszterei közt leginkább kedvel és *goutiroz?*

Már nem tudom, mely filozóf, sőt mely szent adá (hanem hogy adta, az igaz) minden férjhez menni akaró hajadonnak azon tanácsot, miképp *praeferenter „einem gebesserten Lumpen"* adná kezét, éspedig legelsőben is azért, mert ezek szoktak lenni a legmulatságosabbak, és aztán, *weil sie schon ausgetobt haben,* és ez mindig jobb előlegesen, mint hátulagosan. És én, Felséges Uram, némileg ezen esetben vagyok, *denn ich habe zwar tüchtig, aber gänzlich ausgetobt.* Igaz ugyan, hogy ha *a tempo* be nem érkezik Windisch-Grätz, Jellačić és később az orosz, tán még mindig tombolnék vagy megint megkezdettem volna a tombolást, miután azonban az én derék apostol autokratám szerencsére bevégezte a komédiát, meg lehet Felséged győződve, hogy az én *conduite*-em is oly szeplőtlen lett azóta, mint amilyenben fénylett az érintett bánkódó szent, mikor már senkinek többé tán nem kellett.

Gr. Khevenhüller tábornok, mint mondják, ugyan még mindig piszkot, turhát hajít rám. És tulajdonképp őszintén engem senki nem becsül, mert mint hiszik, szoros kötelességem lett volna Felségednek szemeit felnyitni és legalább azt hátráltatni, hogy Magyarország átellenében ne kombinálja a magyar király és a hódító császár szerepét, mely két szerep éppoly kevéssé kombinálható, mint közönséges asszonyi teremtésnél szüzesség és viselős állapot. Gróf Khevenhüllernek azonban megbocsátok. S legelsőben is, mert teljességgel nem akarok vele verekedni, minthogy tudom, az én jó császárom ki nem állhatná, ha véletlenül az én személyemben meggyilkolná gr. Khevenhüller Felségednek legelső favoritját. És kérdem, mi lenne a negyvenmillió számú neu-östreichi birkaseregből, ha lábairúl üttetnék az ő legügyesebb pásztoruk? Megbocsátásra pedig még magasztosb okból is vagyok hajlandó, *denn fehlen ist menschlich, verzeihen ist göttlich.* És e tekintetben is megmutatja Felséged, hogy ha nem is éppen egész Isten, legalább igen közel jár hozzá, úgyhogy Felségedet bízvást a fél- vagy fertályistenek sorába iktathatni. Mit, tudom, senki kétségbevonni nem fog, ha minden alkalommal olvassa, hogy Felséged, gran-

diózus jelleméhez képest, itt-ott-amott valami tömlöcben *„a Halbs, a Viertel, an Achtel der Strafzeit nachzulassen geruht haben"!* És mi az úgynevezett becsületet illeti – bánom is én, mily ítélettel viseltetik irántam a nekem engedelmeskedni tartozó sokaság, tökéletesen meg lévén elégedve, ha Felséged engem tisztel, becsül és soha „meg nem ítél". Mert persze ezen ítélet aztán nem volna kellemes.

Báró Bruck ugyan szeplőtlenebbül áll a világ előtt, mint én, mert személyére nem süthetni az *apostasia* bélyegét, és róla nem mondhatni, mint Szent Pálról és rólam: *„Ein verirrtes Schaf, ein reuiger Sünder"*, de ő sem alkalmas egy osztráki minisztérium fényét, sőt még vitelét is *à la longue* fennlebegtetni. Senki sem tartja őt másnak, mint ügyes *aventurier*-nek, és most naprúl napra erősben terjeszti a Sarlatán bűzét, kivált mióta *als verliebter Bräutigam von Triest* szerepel, mely *rollét*, mint ki-ki meg van győződve, *„mit sehr vielen Goldrollen im Sack"* fogja bevégezni, miután az osztráki financiákat éppen ki nem húzta a sárból, sőt azt alkalmasint nyakig belé iktatandja.

Gróf Nádasdy, ha nem is Felséged minisztériumának, legalább financiáinak hitelét növelhetné egy kicsit – ha ti. *aus Vaterlandsliebe* fizetés nélkül szolgálna, *cela serait autant de gagné*. Mi azonban fényét illeti Felséged minisztériumának – erre a nemes gróf *phisice* csak annyiban szolgálhat, mint madárváz, nehogy búzánkat fogadatlan madarak szemtelenül elcsipkedjék, erkölcsileg pedig biz oly picit (Magyarországban legalább soha legkisebbé sem fénylett, hiszen tulajdonképp azért applikáltuk), hogy azon *aureol*, melyet ő von Felséged halántéki körül, alig pislog erősben, mint egy hosszabbacska Szent Jánosfénybogárnak tüze.

Gr. Buol szerelmes passzív kalandjai által ugyan egész Európa előtt ismeretes, és efölött alig játszik valaki jobban *short whist*et *(wo man leicht das Kürzere ziehen kann)*, mint ő, de viszont a *simplicitás*nak és kivált az *impuissance*-nak oly erős vagy inkább oly gyenge hírében áll, és emellett valóban annyira *modest*, hogy azon sugár, melyet ő ereszt Felséged császári székére, a külföld szemét nemigen fogja megkápráztatni. Kivált, mert végén csattan az ostor vagy pláne a kancsuka!

Gróf Toggenburgot csak azért ajánlottam Felségednek, mert helyét valakivel be kellett tölteni, *um das Ministerium complet zu machen* – és mivel nagyon becsületes egyéniség és amellett vagy inkább efölött *ein ganz willenloses, mir gehorsamst und pflichtschuldigst ergebenes Subject*. Az ő fényéről vagy fényt adó tulajdonáról tehát nem lehet szó!

És ekképp gr. Thun Leó azon egyedüli gyémánt, mely Felségednek minisztériumában részint *sans reproche*, részint *jure merito* ragyog, mert hiszen egy ideigi csehizálása, melyből tökéletesen kitisztult, a *Flegeljahr* rubrikájába írandó és valóban említést sem érdemel. – Kimondhatlan hasznos, ha tán nem is oly ragyogó fénye az érintett excellenciának pedig abból áll, hogy ellene kifogást nem tehetni, mert tiszta, mint arany, tanult, mint Herder, buzgó, mint Melanchton, humánus, mint Stolberg, magas erényű, mint Epictetos, és mindezen ritka és gyönyörű tulajdonok mellett még azon kormányi szisztémánkra nézve annyira hasznos kvalifikációval is bír, hogy minisztériuma és személyes működése által Neu-Östreichnek népei sokkal tudósabbak fognak lenni ugyan – de semmivel sem okosabbak, sőt inkább határtalanul ostobábbak.

Ezen *disztinkció*t, Felséges Uram, sokan teljességgel nem képesek felfogni! Sokszor tapasztalunk igen tanult egyéneket, kik vajmi ostobául járnak el dolgaikban, mikor, kivált Bécsben, azt szokták mondani: „*Der muß noch viel lernen*" – holott célszerűbb volna ezen óhajtásnak sikere: *wenn er nur das, was er gelernt hat, auch digeriert hätte!*

Ha valaki egy kissé sokat tett gyomrába és nem jól érzi magát, ilyes nem azon tanácsot szokta hallani: *Der sollte noch viel essen* – hanem éppen ellenkezőleg, hogy mindaddig ne egyék semmit vagy felette keveset, míg a bevett táplálékot magával nem asszimilálta!

Legtöbb emberi (ha így lehetne mondani) „tudásnak" csak akkor van valódi haszna, ha az illető annak, mit tanult, filozófiáját nedvébe s vérébe felvette. Mert míg ezen *processzus* nem megyen végbe, mindaddig a kiiskolázott nemigen szerepel egyébként, mint a néhány szóra kitanított papagáj, mely minden bizonnyal sokkal ostobább és butább, mint *species*ének

bármely tökfilkója, például az Amazonas folyam rengetegei közt.

Sokan ugyan azt tartják (és ezen rapszódiában is valahol hasonló van arra), hogy lelki eledel soha *nauseát*, de még csak *appetitus* megszüntetést sem okoz, és ekképp bátran lehet ilyesből bármennyit is élvezni. És ez igaz, de valamint a csöcstől elvált kisded nem bírna el, de még csak rágni sem tudna egy kis darab rostélyos sültet, melyet mint legény *impune* legnagyobb falatokban nyelhet, úgy kell lassanként a lelki tulajdonok emésztőtehetségét is erősítni és ily eledelekhez szokni. Mert jóllehet a lélek úgyszólván *insatiabilis*, azért egy kis kezdőben az igenis mohón és igenis nagy mennyiségben *pedantice* beparancsolt, bevert tudomány oly *nauseát* okoz, melyből számtalan soha ki nem gyógyul. És minél többet és sokfélébbet kényszerítnek, kelepcéznek fejébe, annál zavarosabb lesz veleje, míg végre a tudós szamarak piedesztáljára emeltetik, melyféle *artefakt* kivált a német *species*ben vajmi szép számban található!

Azon kielégíthetlen tudási szomj, mely a léleknek szükségeihez tartozik, némi egyéneknél ugyan már úgyszólván a bölcsőtől kezdve nem pótoltathatik ki semmi *surrogatum* által – ez igaz, de ily eset nem egyéb, mint ritka kivétel, minthogy a legtöbb emberben ezen lelki vágy egyedül akkor fejlődik ki nagy erőre (ha csakugyan kifejlik, mert sokaknál soha nem ébred fel), mikor a lélek lassan-lassan megszokta a hozzá illő eledelt, mikor aztán túlterhelés és *nausea* egykönnyen többé nem állhat be.

Így például Humboldt Sándor, ki minden bizonnyal egyik legfényesb illusztrációja a jelenkornak, ámbár többet tud, mint száz tudós, és még mindig tanul, *nauseát* azért mégsem kap soha is, sőt tudási szomja nőttön-nő. És emellett meg sem zavarodik, mint számtalan *„bibliotèque renversée"*, mert nemcsak tanult, de azt, mit magába vett, annyira asszimilálta is lelkével, miszerint minden kis világot, melyet tán mások gyújtának benne, ő az emberiség díszére, nagyszerű *illuminatió*ra dicsőíté fel!

Recipe szerint alkalmasint a patikán kívül (és még ez is kérdés) sehol és semmiben nem járhatni el jó sikerrel, ha ti. a *recipé*hez nem csatoltatik még valami.

Adjunk a legügyesb, a legtündöklőbb tulajdonokkal ellátott embernek kezébe bármily részletes és kimerítő szakácskönyvet – ugyan minden esze mellett fog-e jó ebédet főzhetni? Fog-e pénzt csinálni vagy inkább „pénzt gyűjteni" azon mezei gazda, ki könyvek után sáfárkodik? Hát az orvos, hát a tisztviselő?

Akármily *minutiá*val legyen is kidolgozva valami instrukció (mi tulajdonképp nem egyéb, mint recept), mégis elő fog fordulni száz és száz eset, melyre nincs *provízió*, és melyekkel szemközt a gr. Thun Leó *et Co.* által kiiskolázott egyének legnagyobb része minden bizonnyal megakad. Mégpedig azért, mert túlcsapongó pedantériával annyifélét és igen sok jó közt annyi moslékot sajtolnak az illetők fejébe, miszerint asszimilációra nem marad idejük, de azon *ex stemmate natus* gavallérra emlékeztetnek, ki már halálosan megunta annyi színű tanítóinak meg nem szűnő leckézését, s azon feltétellel vigasztalá magát *pro futuro*, mit egyik nénjének megsúgott: *„wenn ich einmal ausstudiert hab', da lerne ich aber gewiß nichts mehr"*.

A lelki táplálék kedvelését rendszerint igen könnyen elnyomhatni, kivált a pezsgőbb vérű serdülőben – mert mindaddig, míg a test nő és erősödik, mindenekelőtt anyagi eledel után sóvárog a nagy természet törvényétől sürgetve az illető. Néha gyorsabb kifejlődés alkalmával ezen parancs oly zsarnoki, hogy ily esetben erkölcsi táplálék többet-kevesbet oly visszás, sőt bosszantó érzést kénytelen kifejteni, mint ha hajótörést szenvedtnek számára száraz ruha, kellő táplálék, kényelmes ágy etc. helyett bár a világnak legpompásabb könyvtára nyittatnék meg.

Kevés kivétellel és legtöbb országok tanodai rendszerét tekintve, valjon hány húszéves egyén van, ki ezen időpontig sokat tanult és tanulmányát kellőleg magába is vette volna?

Emlékezzünk saját húszéves korunkra, és kérdezzünk akárhány mást, hogy valjon tudott-e valamit ezen időszakban félig is, ugyancsak „mesterileg" – sőt nem volt-e mindaz, mit belécsepegtettek, belékalapácsoltak, igazi káosz, melyet csak később rendezett el, sőt sohasem *debrouilliroz*ott, mert erre többé nem volt ideje, vagy mert ily foglalatosságrúl csak gondolkozni is legnagyobb undort fejtett kedélyében ki.

Ezen német példabeszéd: „*Was der Hansl nicht lernt, lernt der Hans auch nicht*" erősen bizonyítja, mily papagájféle instrukciót képzelnek sokan az emberek számára is: mert hiszen igen hihető, hogy például a nyolcvanéves kakadu azt nemigen fogja már könyv nélkül megtanulhatni, mit tavaszkorában nem tudtak fejecskéjébe préselni, midőn a legtöbb valósággal haszonvehető ember tulajdonképp nem mint Jancsi, hanem mint János tanul valamit.

Ha huszadik évig a tanulási kedv nincs kiirtva, nincs eltompítva, sőt az egész erkölcsi nevelés arra szolgált, hogy ezen kedv naprúl napra erősben fejlődjék ki (és ennél üdvösbet serdült korban alig eszközölhetni), akkor bármily tudatlan volna is az illető, néhány év alatt nagyobb tudományi, egészen kitisztult kincset szerezhet magának, mint ha tizennégy, sőt tizenhat évi kiiskoláztatása alatt a belécsépelt tudományok minden ágazatiban mint első eminens figurált volna bár.

Igen, figurált, mert a legszigorúbb és legigazságosb *Maturitäts-* vagy *Staatsprüfung* által sem mérhetni meg valódilag valakinek tudományi és annál kevésbe haszonvehetőségi *pondus*át.

Kinek jó emlékezettehetsége és, mint mi bécsiek az ékesszólást nevezzük, jó *Mundstuck*ja, elégséges lélekjelenléte (vagy pláne meglehetős szemtelensége) van, és emellett oly szerencsés, véletlenül éppen oly kérdésekre válaszolhatni, melyekben legjártasb, az nagy *applausus* közt fogja kiállni a sárat, ti. az egzámént, habár nem is hercegfi, nem is *favorit*-miniszter rokon, nem is ótestamentumi talentumokkal erősen kibélelt vitéz, mert hiszen „*Neue Besen kehren gut*", és ily tekintetek megint csak később lesznek eldöntők. Az ellenben, kinek fő lelki tulajdona higgadt ítélőtehetség, de emlékezete néha csorbás, ki ugyan mélyen, de lassan gondolkozik, kinek ajkait Schillerként nem operálta Hermés, ki nagyon szerény és kit balszerencséjére éppen oly tárgyak körül zavargatnak, melyek gyengébb oldalai: az ilyes egyéniség igen könnyen *complet* fiaskót vallhat – holott az ő intelligenciai *pondus*a tán mázsaként ponderálandó, midőn a „*Vorzug*gal" illusztráltnak egész ebbeli *prováziój*a csak fontokra megy.

Felséged tudja, mit akar a francia azáltal mondani, ha valakiről azt állítja: „*Il a l'esprit d'escaliers*"? Ez annyit jelent, hogy a jó gondolatok akkor ötlenek eszébe, mikor már késő, vagy más szavakkal, hogy azon kérdésre vagy szóra, melyet hozzá intéztek és melyre, mikor a teremben volt, nem tudott felelni, most, midőn elhagyta azt és már a grádicson van, *triumphanter* volna képes válaszolni.

Az intelligenciai súlyt, kivált adminisztratív és *publico-politikai* tárgyakban, elszigetelt néhány egzámenek és *rigorosum*ok által legtávolabbrúl sem tapogathatni ki. Ilyesmi egyedül közélet, nyilvánosság, szabad diszkusszió és úgyszólván mindennapi elmesúrlódás következtében tűnik napvilágra megcáfolhatlanul. És mindazon magyar, minden cím nélküli, egyedül az Istentűl favorizált előkelők, kik a vármegyéket, kik az országgyűléseket vezérlették, sokszor hasonlólag, de legtöbb esetben sem a tanodákban, sem a *tentamen*ek alkalmával nem fénylettek mint eminensek, de intelligenciai *pondus*uk csak később, a köz és mindennapi elmesúrlódás következtében tűnt ki. Így igen sokszor történt lefolyt időkben, hogy nem egy magyar, kit Bécsben igen nagy zseninek tartottak, mert nyelve hatalmasan pergett, a legelső vármegye- vagy országgyűlés alkalmával éppoly vitéznek mutatta magát, mint volt Mack tábornok, ki nem bírt más győző tulajdonnal, mint nyelvvel és szemtelenséggel – mikkel le is győzte a bécsi tekintélyeket, kik őt megválaszták, mely fegyverek azonban az ellenhadra nézve nem voltak elég élesek.

Ki igen szaporán tud gondolkozni, az általában véve nem gondolkozik legmélyebben vagy csak mélyen is. Pedig rendszerint a mélységben rejlik a való.

Azon idők azonban, melyekben Magyarország határai közt a fejedelemnek minden gráciája, kedvezése, sőt jóváhagyása nélkül egyes hazafiak legnagyobb erkölcsi hatalomra emelkedhettek – ezen idők, hála Istennek, leperegtek. A népeknek nagy hasznára-e: ez más kérdés, és errűl igen sokat lehetne mondani, ámde mindenesetre Felségednek és csekély személyemnek kimondhatlan nagy nyereségére. Mert ha még folyna a régi idő, akkor fel nem foghatom, Felséged ma micsoda, hanem annyit

mindenesetre tudok, hogy belőlem semmi sem lesz, vagy ha visszafordulna ezen átkozott időszak, ez esetben tüstént ezer variációkban kikürtölnék az egész nagy világ hallatára, mily szaporán gondolkoztunk és tettünk – ámde *en revanche* mily szánakozásra méltó felszínesen és mily borzasztólag hézagosan. Mert hiszen, Felséges Uram (de e nagy titkot, melyet senki nem tud, nem is gyanít, ne méltóztassék kivált császári atyjának *divulgál*ni, mivel ez *pour se faire populaire,* igen sokat és indiszkrét szeret locsogni), mindaz, mit eddig tettünk, meg kell vallani, Neu-Östreichnak csak bőrét illeti és nem belsejét. Ámde kényszerítve voltunk így cselekedni, éspedig mert kimondhatlan súlyos és problematikus belállásunknál és külviszonyainknál fogva sokkal nagyobb érdekünkben volt és kellett lenni, hogy Felségednek császársága inkább jó színben mutatkozzék, mintsem hogy valóban egészséges legyen. Sokszor tapasztaltam – *und aus dem Leben lernet der wahre Weise das Meiste* –, hogy például a legegészségesebb almák sem kelnek el, legyen bőrük csak egy kissé hibás, midőn ha ép és jó piros – tüstént találnak vevőkre és jó fizetőkre, habár belsejük teli is volna kukacokkal. Ez a mi esetünk, Felséges Uram! Ha mi mindazon sebeket gyógyítni és borogatni akartuk volna, melyeket mi százszorta nagyobb vonásokban ütöttünk Magyarországon, mint maga a forradalom, akkor alkalmasint tüstént ránk riad fél Európa vagy legalább a muszka, szerb, oláh etc. Mert bárki mit mond is, a nemzetek vagy inkább ezeknek bármely néven nevezendő parancsolói olyanok, mint ragadozó madarak, melyek tüstént megjelennek, mikor valami koncot meglátnak vagy megsejdítnek!

Politikusabb volt tehát minden bajt betakarni, beleplezni, bemázolni – *und das ist uns vollkommen gelungen.* Így most nemcsak egész Európa, de Felségednek minden hű alattvalója tökéletesen meg van győződve, hogy Neu-Östreich, mely kívülről oly ép és piros, a lehető legegészségesb gyümölcs. *Wir haben hiedurch unsre Ware glücklich an Mann gebracht; das heißt: „Blühend oder wenigstens schweigsam, von Innen geachtet, von Außen gefürchtet stehet Neu-Östreich mächtig da und bietet der ganzen Welt deutschen Trotz!"* És ekképp (mert ne bántsad

a németet!) elég időnk van a sebeket a takaró alatt lassan-lassan ki*pflasterez*ni vagy ezek kigyógyítását az időnek, a természetnek vagy a halálnak engedni át. Mely utolsó a kellemetlen magyarokat tekintve Felségednek már oly *essentiális* szolgálatokat tett, mihez képest valóban megérdemlené legalább a kamaráskulcsot, *mit Nachlassung der systematisierten Taxgebühren*. És mi a hézagot illeti, mely lábaink alatt tátong, valjon ki az, kérdem, a mai világban, ki nem esnék a farkasgúzsba, ha afölött oly kárpit vonul el, mely érdempántlikákból, arany- és ezüstkulcsokból, pergamenre írt és dúsan fizetett tiszti *applicatiók*ból, készpénzből, legmagasb császári megelégedésből, hírlapcikkekből, *Kammer*bálokból etc. van összeszőve és egybefoltozva? Ha tehát fog valaki bukni, az nem lesz Felséged és kivált nem leszek én, de számtalan másik – midőn azon feneketlen tátongó fölött, melybe mi kettőnket ugratni szeretnének kivált a magyar *petitionarius*ok, oly boltozatot képez Felségednek hada, kincse, fejedelmi joga etc. és mindenekfölött a magas egek annyira megérdemlett hajlama és hathatós protekciója, miszerint e tekintetben, *„wenn Euer Majestät keine andere Schmerzen haben"*, Felséged egész nyugodalomban és apostoli glóriában élheti és élvezheti napjait Laxenburgban vagy bárhol egyebütt.

És gróf Thun Leó, ki anélkül, hogy észrevennék (kivált a derék *teutók*, *und das ist der Triumph der Sache*), hogy ő inkább sötétséget, mint világosságot terjeszt, Felségedet boldog helyzetéből bizonyosan kizavarni soha nem fogja. Mert az ő szisztémája senkinek szemét fel nem nyitja, és ha működése valamit megkedveltet, az nem lesz nemzeti érzésre alapított büszke öntudat, de kivételként legfeljebb könyvtári szenvedelem, és általján véve *„Christliche Ergebung dem willen Gottes oder des Kaisers"*. Mi egyre megy, mert e földön legalább látható és különös nagy hatalommal felruházott más Isten nincs, mint a császár, kivált ha emellett még *autofakt* apostol is!

Felségednek minisztériuma tehát olyan, hogy azzal *Alles in Allem genommen* minden méltányosb ember tökéletesen megelégedhetik. Mert ha én eleinte rossz helyén ültem is, annál jobb poszton állok most; ha Bruck csak tegnapelőtt semmi sem volt, annál nagyobb úr mostanság; ha Buolt azelőtt mindenki

*simplex*nek tartotta, mert bizonyos oknál fogva mint *solitär* fénylett, annál erősben örülnek az emberek, hogy újabb időkben megint mint *duplex* él; ha Toggenburg mint szilárd jellemű ismertetett ezelőtt, ki soha nem változik, ezen hitelét még inkább növelte azáltal, mihez képest most is éppen oly nulla, mint volt hajdanta, és csak azáltal lesz *aequale* tíz, mert én állok előtte, mint egy olyan „egy", mely néggyel felér – minthogy a negyvenmillió osztrák (az én jámbor császárommal együtt), melyek előtt szinte én állok, sem egyéb, mint zérus. Ha Nádasdy már felemelése előtt is nagy volt, most ezen operáció után természetesen még nagyobbra nőtt. – Thun pedig, ki már akkor is fénylett, mikor a mosatlan szájú Pulszkyt csehizáló újságcikkei által mosogatta, kefélgette, leckézgette, annál erősben ragyog most, miután az ő kezébe adtuk a neu-östreichi népek kiképzését, kiiskolázását, újraöntését, úgyhogy kompakt, mint mi állunk, oly *phalanx*ot képezünk, mely a világi eseményekkel nem kevesebb diadali hihetőséggel szállhat szembe, aminthogy a derék és nagyon bölcs Cobenzl-hegy is makacsul megáll, helyből nem mozdítható, és alkalmasint mindaddig magas állásáról le nem köszön, míg valami északi nagy szakállú üstökös ki nem ugrasztja igen *pittoresque* helyéből.

E tekintetben, Felséges Uram, tehát egészen rendben vagyunk, és mint minap báró Hauer valakivel nagyon bölcsen közölte: *„Die Maschine ist aufgestellt, eingeleitet und wird nun von sich selber gehen";* mit az illető kimondhatlan nagy örömmel hallott, mert a tökfilkó azt hitte, hogy most, mert a gép magától fungál, el fognák hagyni a sok *beamter*ek, zsandárok *(bien, bon voyage)* a „szép magyar vidékeket", melyek Felségednek annyira tetszenek. Midőn persze egyik okosabb, ki báró Hauernek ezen Arkhimédés-i szentenciáját szinte hallotta, oly impertinens volt, az ő jelenlétében azt gondolni: *ja die Maschine wird gehen, wenn sie stets tüchtig geschmiert wird und zwar bis sie nicht verfault oder zusammenbricht. – Von Rost (zu dessen Erzeugung Zeit gehört und viel Lebensluft) hat sie nicht zu besorgen.*

[64. BOLDOGOK, AKIK HISZNEK]

[BACH:] Van egy más kérdés, melynek tekintetében én nem bámulhatok elégségesen Felségednek mély bölcsességén és klasszikus tapintatán – és ez a vallás dolga.

Civil dolgokban én vagyok Felségednek súgója; és jól teszi, hogy kollégáimra vagy pláne másokra nem hallgat: *denn es ist wirklich nicht viel Rats bei ihnen zu holen.* Hadi dolgokban pedig hős gróf Grünne Felséged inspirátora, és szintén kimondhatalanul bölcsen cselekszik, hogy a többi részint vén, részint elkopott tábornokaira nem figyel: mert Mars ezen (egyébiránt igen derék) fiai, mindig katonák közt forgolódván vagy csatákban elkomiszodván, teljességgel nem tűnhetnek ki *durch eine so feine Lebensart,* mint gróf Grünne, ki e bájoló tulajdona által *als unwiderstehlich* egész Európa előtt oly ismeretes. Ő soha nem mond ki olyasvalamit – habár Felségednek *Waffenrock*ja, sőt császári haja égne is –, mi Felséged füleibe kellemetlenül kongana, midőn a többi tábornokok kivált néhányai oly unalmasak, vagy trappistaként hallgatni, vagy Felségednek képébe udvariatlanul ilyeseket ordítni: *„Nicht alles, was glänzt, ist Gold."*

Nem eléggé dicsérhetni, hogy Felséged testi-lelki barátjának, a szerencsésen elhunyt Miklós cárnak azon mély bölcsességű tanácsát, *„nur Einen anzuhören, natürlich um nicht confus zu werden"*, annyi konzekvenciával követi! Igaz ugyan, hogy én és gróf Grünne, mi ketten nem képezünk egyes számot, de valamint *volant* játszásra két individuum kell – és mi e játékot nagyon kedveljük, hehehe –, úgy vannak a kormányi életben is bizonyos esetek, mikor a Miklós cár recipéjében némi modifikáció tehetni, sőt tenni kell. Így például, noha a hadi mesterségben sem vagyok éppen járatlan, és a barikádokon, melyeket raktattam, erősen vitézkedtem, azért mégis megvallani vagyok kénytelen, *daß ich in dieser Angelegenheit nicht so fest bin,* mint gróf Grünne, ki Felséged szent személyére nézve oly szerepet visel (és ez az ármádiai közvélemény), mint hős Schwerin állott egykor a porosz Nagy Frigyeshez; midőn engem az egész világ – nagy szerénységem dacára nem titkolhatom – a francia híres

Richelieu-vel hasonlít egybe, noha legtávolabbrúl sem vagyok püspök!

Gróf Grünne már oly javításokkal fényesíté fel az osztráki *todesmutige* hadakat, miképp senki nem képes tökéletesen felfogni és méltányolni *die hohe Bedeutung und die Tragweite seiner philosophischen Verbesserungen!* Így például én soha nem jöttem volna azon zseniális gondolatra, a közvitézeket *„par individu"* kilenc kefével ellátni – minek jó eredménye kétségtelen; és aztán a most legközelebbrűl felmerült delicióz eszme, a derék *kürasszir*ok hátát is meg- vagy inkább bevasalni, oly koncepció, mely feltalálójának kimondhatlan becsületére válik, és melyet a vasasok kétségtelenül legnagyobb örömmel és hálaadattal fogadnak; mert eddigelé a szerencsétlenek nemigen mertek megfordulni – persze, mert hátuk nem volt védve, és ekképp golyó könnyen sérthette, sőt egy-egy jót is lehetett rájuk húzni, midőn most, ha a gyönyörű eszme megvalósul, bátran *„rechtsum kehrt euch"*-ot csinálhatnak, és az ellenvitézeknek kigúnyolására minden veszély nélkül a „másik *Seiten*"-t prezentálhatják! Legmélyebb koncepciója gr. Grünne *generalissimus*nak azonban tagadhatlanul az, hogy Felségedet legnagyobb *délicatess*-szel, miszerint elhiggye, mintha a gondolat saját magáé volna, arra figyelmezteté, mily óriási következése lehetne annak, ha Felséged, úgy, mint a muszkák, a szent szüzet pingáltatná vagy *stickel*tetné a respektív ezredi zászlókra és lobogókra! Mily frappáns bizonyságot nyújt ezen mély penetráció által a bölcs hadi vezér, micsoda mélységből kutatta ki a nemzeteknek sajátságát, típusát, géniuszát!

Ha nem csalatkozom, Hortensius szerint az angol semmitűl sem fél annyira, mint szegénységtűl, a francia *ridicule*-tűl, a spanyol az ördögtűl, az olasz a „*lo Schlag*túl", a muszka Miklósától, mikor ti. még élt. E szerepet Felségeddel együtt *testamentaliter* tán mi ketten vettük át a boldog osztrákok számára. Másrészt (mint már fentebb volt erről szó) halálhoz közel a franciát semmi sem tüzeli fel annyira, mint a becsület és dicsőség érzete, a muszkát a vallás eszméje, az angolt nemzetének szabad nagysága, a törököt a tizenegyezer paradicsomi szűz (melytűl sok ember inkább megszökne, mint bármily felbő-

szült ellenségtűl). – És az osztrák népeket valjon *en cas-que* mi elektrizálja? Okvetlen, sőt *inomisse* az ő császárjuknak mindenben mutatott tág szíve, mély esze, nemes lelke és efölött vagy inkább emellett, sőt ezután a szűz Máriának jól eltalált Istenanyai szelíd képe a lobogókon!

Igaz ugyan, miképp nem egy *Witzling*nek jutott eszébe, mily különös *rencontre* volna az, ha véletlenül muszka háborúba keveredne Felséged, és az új-osztráki fehér szűz állna szemközt a régi muszka igen *brunette* szűzzel, és hogy valjon mi lenne ezen találkozásnak hihető következménye? Mire azonban könnyen válaszolhatni. Mert mi lenne más, mint az, hogy *ex rationibus psychologicis* a fiatal fehér Madonna minden bizonnyal nagyobb *enthuziazmus*ba hozná a hősöket, mint a vén fekete anya, és hogy ekképp okvetlen Felséged lenne a győztes.

Ilyféle viccet már azelőtt is „rántottak" a mi derék bécsieink, kik ilyesből ki nem fogynak oly könnyen, mint pénzből, mikor Felséged gyönyörű császárnéjával Mariazellben áhítatoskodott, hol Felséged a magyarokért bizonyosan nem imádkozott, de inkább: viszont! És aztán harmincezer magyar borult le az isteni szűz előtt, és igen elérthetőleg ezek közül megint egyetlenegy sem imádkozott Felségedért, de hasonlólag: viszont. Azt kérdezték a bécsiek, hogy ezen konfliktusban a Boldogasszony valjon mely részre fogna gravitálni, Felséged oldalára vagy a harmincezer magyarok felé? Mire persze szinte igen könnyű volt a válasz, hogy természet szerint Felséged felé, mert az Isten nem néz a kvantitásra, de a kvalitásra, és e tekintetben, valamint a pásztor magasabban áll, mint a legszámosb birkanyáj, szintúgy áll egy apostoli császár is sokkal közelebb Istenhez, és ekképp jobban meg is hallhatja „miatyánkját", mint harmincezer piszkos, vak engedelmességre született, de engedelmesség helyett legelsőben is peticionázó és most demonstrációkat tenni akaró magyar *„malcontens"*.

És hogy a szűz Mária nem a magyarokért fog interveniálni Isten előtt – mint előre látható volt –, azt most *apodictice* tudhatni, mert másképp az Istennek egyik angyala sem engedte volna meg, hogy Felséged éppen szinte azon pillanatban, mikor harmincezer magyar térden csúszott-mászott és legkeserűbben

zokogott Mariazellben, hogy éppen akkor írja alá azon Dante-féle *„nil sperare" rescriptum*ot Laxenburgban szeptember 9-én, melyet én prezentáltam Felségednek – és melyet Felséged tüstént és szinte örömmel írt alá, miből tökéletesen kiviláglik, hogy akkor, mikor ez történt, az egész laxenburgi határban nem volt „angyal", ha ti. a gyönyörű császárné nem oly szíves és lereszkedő ezen titulust akceptálni!

És azért visszatérek azon kérdésre, Felséges Uram, hogy valjon ki azon bölcs inspirátor, ki vallás dolgában Felségednek súgója? Mert meg kell vallani, e tekintetben oly *exemplariter* fénylik Felséged népeinek élén, mihez képest nem doboghat oly érzéktelen szív, mely ne épülne, sőt örömkönyűket ne préselne ki szemeiből mikor tapasztalja, hogy Felséged még útban is, mikor népeinek szükségeit vizitálja, melyeket az én huszárjaim báró Hauer *als Truchseß* elébe tálalnak ki Felséged számára, a világért nem hagyna egy vasár- vagy egy ünnepnapot leszállni anélkül, hogy a szentmisét, vajmi sokszor császári térdeire leereszkedve, kezdettűl végig ki nem hallgatná, és időszakonként rendesen meg is gyónik – *der gute Herr*, mintha tudja Isten, mily iszonyatos bűnei volnának.

Én ugyan, Felséges Uram, ilyesekért nem adok egy fakovát sem, mert igen jól tudom, hogy imádság, bőkezűség *aus der Staatscassa, mea culpa* és ilyesféle *„gummi elasticum"* az emberi bűnfoltokat – kivált a vérszínűeket – nem dörzsöli ki. Valamint azt sem hiszem, miszerint az egek lakosai igen megindulnának, ha valaki, Felségednek bűnprovíziójával megrakva, *pour reparer ses torts*, bizonyos napokon *delicióz* fogast eszik a sokszor oly szívós tehénhús helyett, vagy ha daragombócra transzformálja a szalonnagombócot etc. etc., mert ilyesek a hasat éppen úgy megtöltik, nagy *flatulence*-et okoznak, de azért a lelket tisztára még nem lúgozzák, meg sem szappanozzák. Igen, de az ostoba *vulgus* nem gondolkozik így, hanem tüstént hajlandó oly úrrúl, mint Felséged – ha látja, hogy letérdepel, szája imádságtúl fel és alá jár, néha-néha egy derekas *mea culpá*t is üt jól ki-*vattíroz*ott mellére: puff, és még meg is gyónik – azt gondolni: *Freilich hat der gute Herr gar viele aufhängen lassen und hat gar grausam gewirtschaftet, aber es war „halt" notwendig.* És aztán

ezen *„halt"* oly Achilles, mellyel mindent lecsépelhetni, ha tán Istent nem is!

Ki lehet Felségednek tehát vallási inspirátora? Én nem vagyok – mert ámbár én teológiához és metafizikához is értek egy kicsit *(in allen Fächern bewandert)*, azért nekem a papi szag oly kellemetlen, miképp ki nem állhatom. Gróf Grünne sem lehet a szentséges súgó, mert ő a szőkéket kedvelvén inkább, pláne nem szenvedheti a feketéket, és mernék fogadni, nem tudja elmondani még csak a miatyánkot sem – mert elég praktikus, inkább Felségedtől várni a mindennapi kenyeret, pecsenyét etc., mint Istentől, mert messze van az Isten, Felségednek pedig nyakán ül.

Vagy tán *pater* Klinkowström volna azon mély lelkiismereti búvár, ki Felséged veseredőibe hatva és azokat teli piszokkal találva, Felségednek azon tanácsot adá: *damit Gott Ihre Sünden oder Ihre Dummheit vergebe, wenigstens die äußerlichen Gebräuche der Kirche nicht zu negligieren und ihre heiligen Mysterien wieder in allgemeine Geltung und Anbetung zu erheben?* Ez azonban nem hihető, mert Felséged soha nem alázta meg magát ezen híres papi szónok unalmait más keresztény birkákkal megosztani s élvezni, és mint rebesgetik, Felséged bizonyos alkalommal őt egy szemtelen *hypocritá*nak nevezte és eszerint bizonyosan nem szereti, mert hiszen *„figulus figulum odit"!*

Tán Felségednek anyja volna tehát azon szent, melynek az osztrák nemzet annyi háládattal tartozik, mihez képest ti. az egyedüli *salvifica* vallást megint reintegrálni és legszilárdabb *columná*ira, melyekről már rútul lecsúszott, ismét felemelni méltóztatott, miszerint az Isten dicsőségére nemcsak templomokat rendesen járni, nemcsak szigorúan böjtölni, nemcsak minduntalan gyónni kell minden pápista birkának (és erre a *Polizei* és zsandárság *subtiliter* vigyáz és mindent referál), de vasárnap és ünnepnap a szamarat a kútból ugyan ki szabad húzni, mert erre van *express* és speciális *dispens* (noha én legalább nem emlékezem, hogy valaha is egy négylábú szamár valami kútba esett volna), de bizonyos más munkát a világért végbevinni nem szabad ezer bajjal összekötött szekatúra nélkül. Ekképp azon másik keresztényi *precept: „ora et labora"*, az ég

lakosainak bizonyosan nagy élvezetére, minden évben nyolcvankétszer egymástól van szakítva, és mint a tapasztalás mutatja, a *„labora"* rendszerint *„bibe"* stb. által van kipótolva.

De ez sem valószínű, mert Felséged főhercegi asszonyanyjára többé éppen nem hallgat; mi nagy szerencse és min én különösen nagyon örülök. Legelsőben is, mert szépnemnek szíve könnyen megesik (noha ily szemrehányást a fenséges asszony bizony meg nem érdemel) – a mi szisztémánkba pedig, kivált Felségednek helyzetében, bármily néven nevezendő lágyság sehogy sem illik és igen szomorú eset volna. De azért érzek oly nagy *satisfaciót*, hogy a főhercegasszonynak legkisebb szava sincs többé kormányi dolgok körül, mert én legalább soha nem tapasztaltam oly „mennyecskét" még, melynek minden esze és *amabilitás*a mellett oly kitűnő talentuma volna magát mindenki által annyira gyűlöltetni, sőt megutáltatni, mint a magasztos jellemű anyja Felségednek! – Én sokszor kénytelen voltam kacagni, mi mindent nem fogtak ezen nagy magasságú császári hölgyre. – Volt idő, higgye el, Felséges Uram, hogy valóban, ha a nép úgy választhatott volna, valamint választott hajdanta Krisztus és Barabás közt, inkább báró Haynau őexcellenciájának, Mária Terézia nagykeresztes vitézének etc. etc. adja a *praeferentiát*, mint Felséged annyira religiózus félnemzőjének. Bármit követett el Haynau, Felséged vagy az én szegény fejem, *richtig* mindig a kamarillára fogtak mindent, melynek Cromwell-*praesidium*át sztereotip mindig a főhercegasszony Sophia (és sem én, sem nem fia) vitte. – Nem emlékszem, hogy ártatlan és oly szelíd tünemény, mint a mélyen tisztelt főhercegasszony méltóztatik lenni, oly általánosan és oly sokáig azon bűnbaknak, azon *bête noir*nak, azon vámpír súgónak tartatott volna, mely Magyarország szerencsétlen határait annyi vérrel és iszonyattal elárasztá. Akármi történt, ami érzékeny szívnek, méltányosságnak, igazságnak, valódi erénynek tökéletes híját árulta el, mindazt a főhercegasszonyra fogták, kenték, mesélték – az ő cipőibe dugták!

Az én helyzetemben ez igen kellemes volt, mit mindenki könnyen átláthat. Mert valamint tudom, igen jó mulatságnak tartja a búzaféreg, ha nem őt, de a varjúkat üldözi az ostoba em-

ber, noha a varjú nem a búzát nyeli, de nyelné a hernyót (ha el nem riasztanák), mely a búzát nyeli, és sok helyütt már megette volna a hernyó a legszebb erdőket is, ha ki tudnák pusztítni ezen szárnyas, nem ugyan „fényes", de annál hasznosabb égi zsandárokat, mondom, valamint a búzaféregnek igen előnyös, hogy a kárt, melyet ő tesz, ártatlan madarakra fogják, úgy nekem is igen jólesett és mindig különös *jux*ra szolgált, ha bármily véres drámát súgtam is Felséged füleibe – *weil's „halt" notwendig ist* –, rám senki nem gondolt, de *uni sono* az egész nagy pátria kígyót-békát kiáltott a császári hosszú „Mátria" ellen.

Sok ember elaludt volna ezen „kellemes *sinecurá*ban", melybe engem a jó szerencse iktatott, és nem *capiál*ja, abban miért nem akartam tovább „nyújtózkodni". De nekem a királyoknak királya elég furfang észt adott osztályrészül átlátni, *daß solche herrliche Tage von Aranyjuhé nicht immer dauern können.* – És ugyanis a Sophia főhercegasszonynak, Felséged szülőjének nagyon is éles esze van, miszerint nem látta volna csakhamar át, miképp én őt tulajdonképp mint *Aushängschild*féle cégért használom; *und unter ihrem Deckmantel* agyonkínozom az illetőket. Ily *odióz* szerepet játszani megunván, tétova nélkül egész világ láttára ujjal mutatott volna rám, ilyesmit *dazu hauchend, flötend, betonend:* „Ez a gonosz, ez a *diabolus rotae,* ez az imposztor és nem én." Mikor aztán persze nem hasra, de se... gítség nélkül hátra estem volna!

És azért bölcs volt az én részemről a *praevenirét* játszani – és jó időben a nagylelkű asszonyt a kamarilla elnöki székéből kizavarni és őt Felségednek fiúi szívéből ki*calumniáz*ni, kifagyasztani. Ha Salzburgban ül – *je souhaite bon amusement* –, senki többé őt a vérszopó és nemzetgyilkoló bűnbaknak tartani nem fogja, és eszerint – így okoskodnak a közönséges emberfiak – rám kerül a sor!!! Hehehe! Ja, au –! Erről volt gondunk; mit Felséged bizonyosan átlátand, és mint mindent, mit én mondok, bizonyosan megdicsérend is; mert azóta, hogy a főhercegi asszony a nagyközönség szemében megszűnt a *bête noir*t szerepelni, azóta a közvéleményben nem én vagyok a fekete hamis, de Felségednek apostoli szent szagú személye.

Ezt előre kikalkuláltam – és ismervén, Felségednek szíve mennyivel jobb, mint ex-Semiramis anyjáé, reméllettem, sőt tudtam, Felséged szegény hű szolgáját nem fogná elárulni, kompromittálni vagy pláne „pellengérre" állítni – mire Felségednek édesanyja igen *capabel* lett volna.

És hogy kombinációimban nem csalatkoztam, azon élő faktum mutatja, hogy a főhercegasszony ugyan tisztára mosva nincs, de tisztán el van felejtve, rólam azt mondják: én még legjobb volnék, velem még lehetne beszélni és boldogulni – midőn Felségedet mindenki igen *bornírt*, szív nélküli kevélynek tartja, és Felséged képezi azon *allgemeiner Wetterableiter*t *ohne Spitz*, melybe az osztrák népek elmérgesült elektricitása kíméletlenül legnagyobb *violentiá*val *„viribus unitis"* csapni fog, mielőtt tán csak ezerszer fel és alá szállt volna a nap!

Ki lehet tehát Felségednek vallási inspirátora? Mert a még jól be nem fészkült jezsuitákról nem lehet szó. *„Eureka" – ich hab's* – meg van oldva a rejtély! Mert ugyan – *das liegt so nahe* – ki lehetne más, mint a boldogult elhunyt Szilveszter pápa – ki *selbstverständlich* erősen meg van azáltal hízelegve, hogy Felséged nemcsak az apostoli címet magára venni „pihenkedett"... de még a már-már kicsúszandó szent koronát is felkerestetni, fekvőhelyén a török hölgyek által erősen megbámult kápolnát rakatni – és ezen csodálatos relikviát nem ugyan fejére tétetni (mert arrúl nehézsége miatt tán leeshetnék), de Budán valami biztos és száraz helyre deponálni és mint ritka madarat, nehogy tán elröpüljön, bekalickáztatni császárkodott...

És hogy ez így van és nem másképp, igen természetes... mert valamint Szilveszter pápa Szent Istvánnak Rómából azt izené: *„Glauben macht selig"* – úgy most mint egyik legkonzekvensebb elnöke a kereszténységnek a mennyek országából azt infiltrálja (ti. derék Szilveszter) Szent István *successor*ának magyar királyi lelkébe (ti. Felségedébe), hogy azt, mit egykor Szent Istvánnak mondott éspedig legjobb *successus*sal, mert kisszámú Kupa-féle *malcontens*eken kívül az egész nemzet márúl holnapra a kereszthez esküdött, azt most Felséged mint apostoli jogszerű magyar *pragmaticus* császár, népeinek kegyesen kipatentálni méltóztassék. Azt tudniillik: *„glücklich und se-*

lig der da glaubt", minthogy ez kétségkívül legkönnyebb és legolcsóbb mód a népeket szerencsésekké, sőt boldogokká tenni. És ezen nagy ajándék fejében, melynél jobb és kényelmesb financiális operációt nem gondolhatni ki, aztán bízvást emelhetni az adót és bízvást szedhetni újoncokat. Mert mindaddig, míg hisznek *(und das müssen sie)*, szerencsések, sőt boldogok, és ki így érzi magát, az természet szerint meg van elégedve, és ki meg van elégedve, annak nem lehetnek méltányos kívánatai. Ki mindemellett mégis peticionízoz, miután Felségednek köszön szerencsét, sőt boldogságot, az nem egyéb, mint „háladatlan monstrum", midőn többeknek összesereglése egy-egy petícióra oly *revolutionaris* merény (vagy – mint mi ily esetre ezen szót feltaláltuk – „demonstráció"), melyet könnyen felségsértés rubrikájába tolhatni. És erősen hiszem: Felségednek számos auditorai vannak, kik mély bölcsességüknél fogva *bloß einen „Wink" brauchen von pl. t. Herrn Staatsanwalt*, hogy az ily alkalmatlan rimánkodókat egészen *legaliter nach den klaren Artikeln des bürgerlichen Gesetzbuches XYZ.*, sőt a magyar *Corpus Juris* szerint... *in amissionem capitis et bonorum convincál*ni buzgólkodhassanak, mikor aztán Felséged „veleszületett" *clementiá*jához képest meghagyhatná az illetőknek fejüket, és a császári királyi *aerarium* által egyedül *incassál*tathatná pénzüket.

Hogy ez a talpraesett nézet a dolog „bibéje", *qu'il faut envisager la chose de cette manière*, abból is eldönthetlen *axiómá*ra világosul vagy inkább csontosodik, hogy fenséges Albrecht főherceg magyarországi helytartó szintezen opiniót osztja. Mert ha valami petíciónak csak szagát is érzi – és, mint látszik, orra igen éles és kényes –, tüstént achillesi haragra lobban, mint Démosthenés zúg, szónokol és egy jót üt oldalán függő kardjára – mi persze szegény fegyvertelenek ellen oly argumentum, melyre nem könnyű válaszolni. Mely eljárás hős Bayard-ra nem emlékeztet, de új bizonyságot nyújt arra, hogy az igenis ostoba egyéniség – habár főherceg is – *paradíroz*hat ugyan külsőleg lovagi tempókkal, de azért mégsem igazi nemesi lovag, de csak *ritterlicher histrio*, ki ütni, vágni, lőni és argumentáció helyett csak ijesztgetni, fenyegetni tud!

Statuáljon Felséged csak egyetlenegy példácskát, és konfiskáltassa valami peticionáló csapatnak ingó és ingatlan jószágait – és fogadom, *radicaliter* ki lesznek kúrálva a magyarok ezen újmódis peticionáló viszketegből.

Vannak köztük olvasott egyének, kik előtt még Lafontainenek meséi sem egészen ismeretlenek. Látni fogják ehhez képest azoknak egyikéből, mily nagyon póruljárt azon szamár kutya, ki felette jóízű „csontot" tartván fogai közt, árnyék után kapva, szájából elejté azt – és mint okos emberek, ezen példa után okulván, nem fognak árnyék után ásítozni, de legnagyobb élvezettel azon csontot rágandják – vagy mert ezt többé nem tehetik, mivel ki*kloroformíroz*tuk fogaikat – igazi háladattal nyalandják azon csontot ti., melyet Felséged Magyarország szétboncolt *remanentiá*jából nékiek kegyesen meghagyni császárkodott. Igen, így fognak cselekedni, feltéve ha látni fogják, hogy Felséged nem tréfál, de csontukat is elveszi, ha azzal tökéletesen meg-, be- és kielégítve nincsenek, és ha e tekintetben megkérdeztetnek, a külföld számára *humillissime* nem válaszolnak *„Ja, ja"*; de ehelyett remélni, óhajtani, kérni szemtelenkednek.

És most kérdem, Felséges Uram, ha egy rész el van tiltva szabad szótúl, szabad sajtótúl, de még szabad levelezéstűl is, és efölött a legjogszerűbb és legnagyobb alázattal előterjesztett kérelem is – ha ez nem intonáltatik Szent Jánosként mint *solo (eine Stimme in der Wüste)*, de többen mennek egyszerre ugyanazért esedezni – ha, mondom, még ilyen kérelem is anatéma alatt áll, minthogy mi az ilyest még *subversiv* demonstrációnak stempliztük, és így *de facto* el van tiltva, mert hiszen Osztrákiában ki-ki tudja, hogy Felséged tüstént kész nemcsak vassal, de még kötéllel is demonstrálgatni, ha Felségednek „akaratja" nem teljesíttetik – ezen akarat legyen aztán bár jogszerű, igazságos, érennyel és Isten törvényeivel megegyeztető vagy sem; ha, mondom ismételve, egyik rész ily bilincsek közé van kelepcézve, az ellenfél ellenben *impune* hazudhatik szóval és betűvel legnagyobb szabásokban *in infinitum* és ha efölött az egyik rész egy tökéletesen ledorongolt, *intimidál*t és meg nem szűnő terrorizmus által örökké halálos sakkban tartott néptö-

meg, embersokadalom, a másik rész élén ellenben egy fiatal hős, lovagi apostoli és zsarnoki császár tündöklik, ki nem ismer magasabb, sőt más törvényt, mint *„sein Wille"*, vagy inkább – mert rendszerint így méltóztatik Felséged magát kifejezni – *„mein Wille"*, és ezen gyönyörű él után következik egy felette okos minisztérium, melyben én fel tudom tartani az „Unitást", és aztán tizennégy ezred zsandár és húsz ezred *geheime Polizei*pók, mely hatalom is különösen előmozdítja az „Unitást" – de nem azon értelemben, miképp az illetők bármily kis számban egyesülhessenek, hanem hogy az, ki nem akar elárultatni és az osztráki (nem annyira élet, mint inkább halál) nagy fekete könyvbe regisztráltatni etc. etc., legcélszerűbben cselekszik, ha egyedül saját egyes számával *comme unique de son espèce discutiál*, és akképp igyekszik tölteni idejét és mulatni magát, mint azon ismert bécsi különc, ki mindig saját magával játszott biliárdot, a dákót majd jobb, majd bal kezébe ragadván és magamagának (ha jól emlékszem) huszonnégy pontot előadván – továbbá ezen él vagy inkább ezen különféle fényes és homályos „élek" nyolcszázezer vágó, szúró és puskázó emberi gépekkel vannak istápolva, lehet mondani, „ki*vattíroz*va", végre negyvenmillió moccanni tán akaró, de nem merő, minthogy istenfélő „engedelmeskedő" és hű osztrák polgár *pondus*a alkotja ezen résznek hatalmát – Felséges Uram, kérdem, így constituálva, valjon melyik rész fog győzni, melyik rész kénytelen győzni? Ezen kérdésre, bizonyos vagyok, *affirmative* Felségednek még gyönyörű császárnéja is képes volna minden sok fejtörés nélkül válaszolni, noha politikában nem jártas. – *Es ist ein Kampf zwischen Leben und einem Cadaver*, vagy más szavakkal: Felséged és a volt magyar nemzet közt!

És – kivált a külföld számára – e világba kell állítni a dolgot, mert *cadaver*t megsajnálhatni ugyan, de azzal senkinek nem lehet szimpátiája; és ez azon érzelem, mely a magyarok iránt még mindenütt igen nagy, és melyet ekképp mindenáron megsemmisíteni kell, mi természet szerint elmúlhatlanul sikerül, ha az illetők elhiszik, hogy részvétük tárgya valósággal nem egyéb, mint dög – minek következtében aztán az egész világ kétségtelenül Felséged felé fordul, mert ha a Felséged által elontott vér-

nek bűze kiállhatatlan büdös is, azért – legalább emberi orrokra nézve – mégis kellemesebb, mint rothadásba menő dögnek szaga.

És valjon miért ne tartsa a világ a magyar nemzetet elvégre *cadaver*nek, ha mi nem engedjük, hogy életének legkisebb jelét is adja, és másrészről minden variációkban folytonosan hirdetjük, mennyire szerencsés és boldog a nagyobb rész, és mennyire émelyg gyomra, ha a régi állapotra csak visszaemlékezik is.

[65. PREMISSZÁK ÉS KONKLÚZIÓK]

[BACH:] Minap tétettem egy kimondhatlan talpraesett artikulust az augsburgi *Allgemeine Zeitung*-ba (Beilage zu Nr. 261). Magam írtam, de azért mégis dicsérnem kell, mivel valóban felséges, mely által minden magyar láthatja – mert *categorice* szemébe van dörzsölve –, hogy nincs oka többé hátratekintenie – mert jogon, *pacta conventá*kon és efféle lárifáriféle haszontalanságokon mi nagyszerűen keresztülgázolunk, és ekképp egyedül *in immer aufrichtigen Festhalten an Östreich* sántikálhat még egy kissé! És valjon miért? Tán azért, mert igen elbágyadt lábain nem állhat, és ekképp elkerülhetlen szüksége van *auf einen Krankenwärter?* Korántsem. Hanem azért van szüksége a magyarnak bécsi *soeur grise*-re vagy *misericordianus frater*re, mert (és az a kuriózum, hogy ezen állítás nemcsak éppen azon egy lapon, de egy sorban van írva:) „*Weil die Jugendfrische, die Lebens- und Geisteskraft des ungarischen Volkes so groß ist.*" Persze ezt nem azért írtam, mintha azt valónak gondolnám, hanem mert megszoktuk, kivált a magyarok átellenében, például a *generóz, großherzige, brave Nation* etc. szavakat használni, ha valamit ki akarunk belőlük csikarni, és most, miután anélkül, hogy észrevennék, derék osztrákokat szándékozunk belőlük sütni, igen célszerű és hasznos ilyféle szavakat pengetni: „*Jugendfrische*" ... „*Lebens- und Geisteskraft*". De ha ez áll, és mi ezt el is hisszük (ti. hogy a magyar tele van fiatalsági elevenséggel, élet- és erkölcsi erővel), akkor éppen ellenkező konzekvenciát kellene ezen *praemissá*ból húzni – és ugyanis nem azt, miképp a fiatal, erőtől pezsgő magyar a *simplex* oszt-

rákra támaszkodjék, hanem hogy az ostoba *trottlit* halasztás nélkül seggbe rúgja.

Magamnak is eszembe jutott, hogy ilyesféle malíciát könnyen ki lehetne ezen cikkből ugratni, de már meg volt írva, különösen jól és pompásan hangzik, mást készíteni nem volt időm, és így bizony „elerészteltem", gondolván magamban: „Az olvasók vagy nem veszik észre, vagy észreveszik. Ha nem veszik észre (mi hihető, mert valóban csudálatos, mi mindent be nem kapathatni a *stupidus vulgus*sal szépen hangzó frázisok által ott, hol nincs szabad sajtó, nincs szabad eszmecsere) – akkor nem árt; ha pedig észreveszik – az sem árt, mert senki oly *caustic* észrevételt, mint a most érintett, sem írva, sem mondva nem tehet anélkül, hogy tüstént szájára ne ütnének."

A mi helyzetünk e tekintetben valóban különösen dicső és *comfortable*. Akármily *praemissá*kat állíthatunk fel, és azokra bármily fényes és nagyszerű következményeket rakhatunk – és senki nem veheti azokat kérdésbe, mert ugyan ki hátráltathat minket, hogy ilyest tegyünk, és ha tesszük, valjon ki mer vagy csak képes is ellenünk kikelni?

Így például Magyarországról *sztereotip* módon mindig ezt mondjuk, sípoljuk, doboljuk, trombitázzuk: „A nagyobb rész erősen meg van elégedve, Felségedet mindenütt kimondhatlan nagy *enthuziazmus*sal fogadták, az ország minden szegletében látszik óriási előmenet, felemelkedés" etc. – És miután ezen előzményeket nem szabad legtávolabbrúl is boncolás alá venni, azokra természet szerint igen könnyen rakhatunk ilyféle következményeket: „Nem volna-e kár ily diadalok után félúton megállni vagy éppen megfordulni? Nem kötelessége-e a kormánynak egész energiával a felvett utat folytatni?" etc. etc.

Ezekre a *praemissá*kra azt válaszolhatná valaki, hogy szemtelen hazugság a magyarországi lakosok nagyobb részének megelégedését pengetni és azzal *paradíroz*ni, mert nemcsak a nagyobb rész, de betű szerint senki sincs megelégedve, sőt mindenkinek naprúl napra tűrhetlenebb lesz a jelen kicifrázott állapot; hogy a császárt igazi szimpátiával sehol sem fogadták, de azért kurjongattak láttára, mert ezen komédia pénzzel, fenyegetéssel és botbunkósan meg volt parancsolva, és nem azért ál-

lottak itt-ott nyájas képpel, mosolygó arccal és kis ajándékokkal elibe, mintha szeretnék, hanem mert oly ostobák voltak remélleni, hogy ez tán megolvasztaná jeges szívét; hogy igazi, természetes, gyökeret verő előmenet és felemelkedés sehol sincs azon kívül, mit az idő hozott magával; hogy csak kívülről van minden kifestve, kitatarozva, kipingálva, és az egész *artefakt* kormányi rendszernek nincs más alapja, mint meg nem szűnő komédia, misztifikáció és terrorizmus etc. Ha ilyeseket szabadon nagy körökben kimondani vagy kisajtolni szabad volna, és az egész publikum a két egészen ellenkező állítást szabadon ponderálhatná, átlátni volna kénytelen, hogy az, mit mi mondunk, nem egyéb mint hazugság, és azok mellett van a „való", kiket mi erkölcsi és anyagi tekintetben – à la Kaspar Hauser – tökéletes némaságban tartani módunk van. – Ez esetben aztán persze a *superaedificatum*ok így hangzanának: „Az okos ember, ha véletlenül egészen eltévesztette útját, inkább megfordul félúton, mintsem hogy nyakig elmerüljön sárban. A felségnek az a kötelessége, hogy olyas tanácsadóit, kik a nemzeteket vele együtt tentába és szurokba vezérlették – legyen ez aztán becsületesség vagy okosság híja végett –, penzionálja, veresse vasra, akasztassa fel (*in effigie* vagy *in persona*, *ganz gleichgültig*, úgy, mint erre vagy arra az úrnak éppen gusztusa csusszan), csak további kontárkodásait ne tűrje, ne szenvedje."

Nagy élvezettel olvasom most Felséges Uram, az 1808-iki *Moniteur*t, mert ebből igen sokat tanulhatni. A *Moniteur* ti. azon *bulletin*ekben, melyeket Napóleon maga redigált (és minőket én szoktam Felséged számára készítni, mert Felséged nem legjobb stiliszta), a *Moniteur* demonstrálta, mily jogszerűleg okkupálta Napóleon Spanyolországot, mily erősen szeretik őt ott, és csak egy kis ostoba *malcontens* frakció nem tudja vagy nem akarja átlátni azon boldogságot, melybe a spanyolokat iktatni kívánja a nagy császár (nem Felséged, de Napóleon), a francia monarcha és egyúttal „Mailandi *Bürgermeister*" etc. etc., kinek, mint Felséged olasz kalandjában igen bölcsen észrevette, annyi érdeme van ezen város körül, hogy szobrát *stante pede* nyilvánosb helyre rakatni kegyeskedett és ezáltal is megmutatta, mily lelkiismeretesen hordja lelkében ezen igazsági

mottót: „*cuique suum*". – Minek következtében aztán mint magyar király vagy mint hódító (melyik *rollá*ban, ez még nem tudatik) hét részre is elszakítá Magyarországot, és szám nélküli magyarral oly *generose* bánt, hogy bizvást mondhatni róluk: *Die haben nicht nur viel, aber genug!* – A *Moniteur* következetesen a felvett témát pengette, és miután senkinek sem volt módja valami ellenkezőt „pengetni", igen hosszú ideig az egész világ – Britanniát, Teutóniát, Itáliát, Osztrákiát, Muszkoviát etc. etc. kivéve – azt hitte és erősen meg volt arról győződve, hogy a *Moniteur* nemcsak nem fillent, de csupa aranyigazság, amit ír – azaz oly igazság, melyet aranyért kialkudhatni. Végre azonban kibújt a zsákból a szeg – mi új bizonyságot tesz arról, hogy még oly óriási hatalom is, mint volt Napóleoné, nem hazudhatik *in infinitum*.

Ha én az akkori *Moniteur*-t olvasom, néha, mikor a sok munkától kifáradva egy kissé elszenderednék, oly álomba, oly különös fantáziába esem, miszerint esküdni mernék, hogy a mély bölcsességű *Ostdeutsché*-t vagy a független *Prés*t vagy az unalmas *Wanderer*t etc. tartanám kezemben, mert hasonló körülmények közt úgyszólván szórúl szóra ugyanazt pengetik – mely alkalommal a kémlő és mindent észrevevő bölcs ily *exclamatió*ra fakad: „*Es wiederholt sich im Leben doch Alles*", mihez képest természet szerint az is ki fog sülni, hogy mi, Felséges Uram, Magyarország lakosairól etc. soha de egyetlenegy igaz szót sem publikálunk, hanem még erősebben füllentünk, mint e tekintetben dicső Napóleon engetőzött a hős spanyolok átellenében.

A felszínes, a dolgok mélyébe soha nem ható egyének e sorokat olvasván, tudom, azon vélekedésben vannak, Felséges Uram, hogy a spanyol és hazudni meg nem szűnő *Moniteur*-féle példa részünkről tán arra volna használandó, mihez képest mi más utat válasszunk, és politikánknak – mielőtt késő volna – adnánk más irányt, mert teljességgel lehetetlen, miképp ki ne süljön hovahamarabb, hogy mindaz, mit Magyarországról és annak lakosairól számos éveken keresztül mondottunk, sajtoltunk, költöttünk, nem egyéb, mint hosszú láncolata a legszemtelenebb misztifikációnak, mely valaha emberek által össze lett volna koholva.

Ez igen plauzibilisnek látszatik lenni – de én, ki gyökereig szoktam a dolgokat *approfondíroz*ni és Új-Osztrákiának nemcsak legelső minisztere, de tagadhatlanul legelső esze is vagyok, erre csak azt mondom: *„das kostet mich nur einen Lacher"*. – Mert ha ki is találják, hogy Magyarország tekintetében soha egy igaz szót sem mondtunk, sem mondunk (és ez, Felséges Uram, úgysem egyéb már, mint Polichinelle-nek titka, melyet az egész világ hord ajkán), mit bánjuk mi azt – hiszen az eset egészen más. Legelsőben is a spanyol trónra legkisebb joga sem volt Napóleonnak, Spanyolország továbbá hegyes-völgyes tartomány, majdnem egészen körülvéve tengerekkel, és végre a spanyoloknak hathatósan segített az angol. Mindez nálunk éppen *inverse* áll. *Pro primo* Felséged *jure hereditario et pragmatico* született magyar király, ámbár a magyaroknak egy kis frakciója azt *praetendál*ja, hogy Felséged csak *conditionatus* magyar király, és csak akkor, mikor Szent István koronájával fején Isten előtt a magyar alkotmányra esküdött. De mi ily *subtilitas*okba nem ereszkedünk, *wir halten uns auf das einfache Recht, das in der Welt stets am meisten galt, auch jetzt geltet und immer gelten wird, nämlich auf das Recht des Stärkeren.* – Magyarország nagyrészint lapály, és már e tekintetben sem érdemli meg a szabadságot, mert ha nem csalatkozom, Schiller mondotta: *„bloß in den Bergen wohnt die heilige Freiheit"*, másrészt nemcsak ártatlan tenger nem mossa Magyarország határait, hanem oly népek környezik, melyek nem szenvedhetik a magyart, de annál őszintébben becsülik, szeretik, sőt imádják Felségedet: ti. a telivér osztrákiak és stájerek és aztán a horvátok, rácok, oláhok, tótok, lengyelek, muszkák, törökök etc. etc. Ekképp a magyarnak segítségére bármely népfajnak de még csak macskája sem fog sündörködni, de Felségednek jelszavára, sőt *simplex* füttyére bizonyosan nem Felségedet bántanák (dehogy bántanák!), hanem legott kipurgálnák a világot minden magyarbúl. És mi azon morális *impressziót* illeti, melyet mi az egész világra tennénk vagy inkább „tettünk", hogy soha nem mondunk igaz szót, és soha nem teszünk egyenes lélekkel semmit is, ezen már rég túl vagyunk, Felséges Uram; és efölött ki annyit gyilkolt, mint mi, minden ígéretét megszegte, mint mi, annyi népeket

betű szerint megcsalt, mint mi, annak bizonyosan senki sem veszi rossz néven, ha emellett folytonosan füllent is! *Das gehet so in Einem und paßt vollkommen zur übrigen schmutzigen Wäsche!*

És aztán szeretném tudni, mily *plauzibilis* óhajtása lehet a magyaroknak, miután Felséged kegyesen deklarálni méltóztatott, *daß allen Nationalitäten gebührende Rechnung getragen wird – O Herz was verlangst du mehr?* Ez ugyan némileg azon álomra emlékeztet, melyet minap bizonyos költő álmodott, és melyet velem mint valami különösen *urwüchsig*et közlöttek, melyből Felséged újra láthatja, mily háladatlanok, sőt malicióz usok ezen semmirekellő kurucok. S ugyanis azt álmodta a magyar Shakespeare vagy inkább Cazotte, miképp egy különös (mint neki súgták, alvilági tehetséggel felruházott) bűvös számos madarakat tartott kalickájában, melyek nagyon büsultak, s melyeket azáltal vigasztala fel és elégíte tökéletesen ki, hogy nem szabadítá ugyan fel, de ehelyett kegyesen deklarálni méltóztatott, miszerint nem fognának sárga-fekete színre pingáltatni, és nem is lennének kényszerítve egyhangúlag a lerchenfeldi néphimnuszt intonálni, de mindegyik maga bőrében és tollában megmaradhatnék. Mi több, mindegyik úgy szólhatna, *wie ihm der Schnabel gewachsen ist*, és ekképp a szürke veréb ezentúl is csiripelhetne, a burkusszínű szarka ennek utána is furfangoskodhatnék, *faustdick hinter die Ohren*, az énekes csalogány szintúgy énekelhetne *à la* Rossini, mint eddigelé, a gyászoló holló, mely Corvin címere, ezentúl is elmondhatná: „kár, kár" etc. etc. A költő ezen álmot úgy értelmezte, hogy Felséged volna a bűvös, a madarak pedig Osztrákiának népei – míg az álom és való közt azt a különbséget vonta, hogy ily impozáns hangú, de semmit sem mondó frázisokkal ugyan kielégíthetni ostoba madarakat, de a lelkes ember ilyféle gráciát és kivált ilyesnek fitogtatását legmélyebb gyűlölettel megveti – mert az semmivel nagyobb kegyelem, mint ha ember embernek nagy *ostentatió*val megengedné, hogy lélegzetet vehet, vagy hogy amit evett, azt meg is szabad emésztenie!

Ebből láthatja Felséged, hogy a magyar faj javíthatlan. Már mily skandalumot okozott minap megint dr. Székács Berlinben (*Wanderer* No. 442. 1857), ki magyarul szólt a porosz fejede-

lemhez *(wie lächerlich)*, mintha ilyest értene vagy érteni akarhatna oly király, ki Felségeddel barátsági viszonyban áll, noha Felséged dupla sasú nagy császár, ő pedig csak *simplex* sasú kis király, és ki ennélfogva – *denn das muß ihm eine Gnade sein* – oly csőcselék nép iránt, mint a magyar, csak gyűlöletet, sőt utálatot érezhet, oly nép iránt, mely Felséged ellen nemcsak egyszerűen, de duplán szemtelenkedett csatázkodni: éspedig mint nyílt *„Rebell"*, ha Felséged törvényes magyar királyt méltóztatik szerepelni, vagy mint egyenes védelmező, ha Felséged viszont törvénytelen ugyan, de elég erejű hódítót játszani császárkodik. És az, ki ily dupla *rollá*ban figurál a világ előtt, bizony nem érdemel egyebet, mint megintést, miszerint Felséged tökéletesen bizonyos lehet, hogy a porosz fejedelem a magyart *duplicitás*a végett bizonyosan megveti, midőn Felségedet okvetlen felhőkbe emeli; noha Felséged is duplán méltóztatott szerepelni, de ezen duplázásban annyi *simplicitás*t fejtett ki, hogy ezt csak dicsérni lehet, sőt bámulni kell! Azt meri ezen hiábavaló, de igen szájas doktor a király előtt mesélni, hogy a magyar csak saját anyai nyelvén tud imádkozni és áldani. Mire *mirabile dictu* a király, egészen elfelejtvén, mennyi háladattal és kivált mennyi respektussal tartozik Felséged iránt, nagy örömre vidorul. Erre aztán a magyarok, *durch diese luthrische Herablassung aufgemuntert*, oly éljeneket ordítnak, a derék svájci evangelistákat magukkal ragadván, kik szinte éljent rikítnak tüdőszétpattanásig, hogy Berlint elfelejtvén, azt lehetett volna gondolni, Felséged magyarországi *Kaiser*-útjának éppen közepén van, vagy hogy személyesen meglátták Sándor cár képét a magyarok, és azért rikítottak és azért dombéroztak oly lelkesedéssel. Mi könnyen magyarázható volna, mert a muszka nemzet tartja fenn a magyarban azon bájoló reményt, hogy előbb-utóbb ki fog szabadulni Felséged atyai körmei közül – míg a porosz Felségedet (úgy, mint Waterloonál) hihetőleg csak hátulrúl fogja piszkálgatni és szúrogatni, mikor majd átölelte Felségedet a muszka medve vagy inkább a weimari *(Waigeschrien)* „jó barát".

„A magyar csak anyanyelvén tud imádkozni és áldani." Így hangzik a pompás *exclamatio! Wir mußten über diese ungrische Fanfaronnade – wenigstens lächeln.* Mit törődünk mi imádságukkal és áldásukkal! A jog és amellett a hadsereg etc. mellet-

tünk van. – Fizessenek, engedelmeskedjenek, hallgassanak és ne moccanjanak – több nem kell nekünk. Aztán imádkozhatik bárkiért és áldhatja bárkit Mariezellben *Monsieur* Scitovsky *et Co.* és Berlinben Mr. Székács *et Co.* – tessék, ezért még nem esünk kétségbe!

„*Allen Nationalitäten wird Rechnung getragen.*" – Erről bizonyosak lehetnek Felségednek boldog népei; mert ilyesekben soha nem szegte meg császári szavát, sőt legbiztosb kilátásuk lehet a derék új-osztráki polgároknak, hogy azon *Rechnung*, melyet számukra készítünk, és melyet tüstént likvidálniuk kell, ha nem akarnak *exequál*tatni, naprúl napra „*schwerer zu tragen sein wird*".

Némi figyelmet azon hajlam egyébiránt mégis érdemel, melylyel a magyarok újabb időkben a muszka cár és a muszka nemzet felé gravitálnak – éspedig legelsőben is, mert e tekintetben minden óhitű magyarországi lakos „*cause commune*-t" csinál a magyarokkal. És aztán, Felséges Uram, azért érdemel ezen tagadhatlan faktum egy kis figyelmet, mert valamint az anyagi világban, úgy az erkölcsiben is van (habár rendszerint láthatlan) hatalom, sokszor megfoghatlan törvény, melyhez képest előbbutóbb minden, bármiképp lett is volna felzavarva, ismét tökéletes egyensúlyba helyheztetik. *Retaliatio*, kompenzáció nem üres szavak.

Miklós cár, valamint a muszka nemzet mindig nagy szimpátiával viseltetett a magyarok iránt. Magyarázhatlan hallucináció következtében felriadnak századi barátságos viszonyaik dacára népek népek ellen, valamint nemritkán szesztől elázva barát barát ellen dühöng – üldözik, gyilkolják egymást. A magyarnak esze ágában sincs királya ellen kardot rántani, de vakságba esett szomszédjainak megtámadásait igyekszik visszaverni.*

* A magyarok sehol nem voltak a kezdők, a megtámadók, de egyedül védelmezők, mert nem a magyar támadta meg a horvátot, de ez őt; nem a magyar rabolt rácok és szerbek közt, de ezek haramiáskodtak és gyilkoltak békés hazájukban; nem a székely ütött az oláhra, de ez a székelyre, és az csak később bőszült fel „kölcsön megtámadásra".

Bécsben, honnan elkergették a hű osztrákok Ferdinánd császárt, és később Olmützben, r, á, rá, ráfogták a magyarokra, hogy „rebelláltak", mert V. Ferdinánd törvényes magyar királyukhoz körömszakadtáig ragaszkodván, nem állottak tüstént Felségedhez, kit Istenen kívül, mert *„ex dei gratia"*, mi hárman (Schwarzenberg herceg, Grünne gróf és én báró) csináltunk császárrá, királlyá. – Mikor ez szerencsésen és minden nagy ceremónia nélkül végbement, bukófélben lévén, feljajdultunk Miklós cárhoz, ne hagyná elveszni az új osztráki császárt, ti. Felségedet, ki az ó császárt kilökte helyéből! Miklós cár segítségre vagy inkább megmentésre idővesztés nélkül tüstént beparancsolta hős Paszkevics vezérlete alatt százezrekre rúgó hadait – alkalmasint nem annyira szimpátiából Felséged dinasztiája iránt, mert hiszen mint tudva van, azt Felségeddel együtt mindig valami trottliféle *species*nek tartotta – hanem hogy *(eine Hand wäscht die andere)* Felséged, ha ki lesz rántva a tentából vagy inkább a szurokból (mert „tentában csak most vagyunk"), *aus Dankbarkeit* ne turbálja őt a régi *román* eljátszásában, ti. a két oláhság elfoglalásában. Felséged azonban, ki előtt *ein höherer politischer Zweck, nämlich ein solcher, der eine tiefe Bedeutung und eine große Tragweite hat*, mindig nagyobb *pondus* volt, mint jogi, háladati, méltánylati és efféle csak közemberekhez illő szentimentalitás, Felséged tüstént, mikor lábra állítá Felségedet a muszka cár, mintha fogadatlan prókátor lett volna – ellene fordult. E hős lovagi tettért nagyon kidicsérte Felségedet Britannia, Gallia és Teutonia – a két első magában ugyan jóízűt kacagván, és csak Deutschland iskolai része igazi őszinteséggel, mert a kancsukától mindig erősen irtózik, mintha „sejdítné", mennyire megérdemli azt. A muszka cár a rajta elkövetett *Geniestreich*nál fogva mérgében meghalt. Közel rokonain kívül senki nem bánta, sőt az egész emberiségben oly érzelem támadt, mintha malomkő esett volna gyomrárúl, mely édes érzést minden jobb ember szokott tapasztalni, mikor valami despota, ki akaratjánál semmi magasbat nem ismer, *Abschied*ot nyer az égi hatalmaktúl. Igen – de noha egy cseppet sem búsul a muszka nép, hogy Felséged Miklós cárjától megmentette, mert Sándorban szíves atyát nyert fenyegető zsarnok helyett, azért a

muszka nép és kivált a muszka had, átlátván, mily *infamiter* bánt Felséged Miklós cárral, ki Felségedet megmentette, és mily *infamiter* bánt a magyar nemzettel, melyet vérével Felséged kedvéért lesújtott – most minden muszka a *retaliatio* és kompenzáció soha meg nem semmisíthető törvényeinél fogva alig várja, hogy Felségedre irányozhassa bosszúját, és segédkezet nyújtson azon szerencsétlen lelkes nemzetnek, melyre huszíták, és melyet sem Felséged, sem fajtájának bármelyike Mária Terézián kívül felfogni, érteni, megbecsülni nem tudott, mert erre vagy nem volt elég szíve, vagy nem volt elég lelke.

És azért, Felséges Uram, a magyaroknak gravitációja észak felé igen érthető, mert azon világosság, melyet jövendőjükre nézve várhatnak Felséged részéről, még sötétebb, mint éjfél!

De e tekintetben is van segítve a dolgon és hihetőleg gyökeresen, mert Felséged az én alázatos kérésemre rezolválta magát Weimarba utazni, ott a cárnak, ki éppen hazamenendő, egyenesen útjába lépendő! Gondolhatni, mennyire meg fog örülni a jó muszka „*Selbstherrscher*" Felségednek ezen *Selbstherrscher*féle improvizált *surpise* megjelenésén.

[66. A WEIMARI FIASKÓ]

[Bach:] Ha valaki átgondolja, mennyire felbőszítette Felséged maga ellen Miklós cár fiait (és ekképp Sándor cárt is) az egész muszka nemzettel együtt, s hogy mily kíméletlenül kiált kígyót-békát Felséged ellen Konstantin nagyherceg, s mily meg nem szűnőleg hány piszkot, turhát minden muszka minden osztrákra, úgyhogy ezen szegények zsandári vagy efféle osztrák védangyalok nélkül szinte sehol sem mutathatják képüket, mihez képest valami inzultusnak ne lennének kitéve, a magyarok iránt ellenben mindenütt és minden alkalommal legnagyobb szimpátiát nyilvánítnak, sőt affektálnak – ha valaki, mondom, mindezt hidegvérrel átgondolja, s azt is, hogy gróf Buol mély bölcsességéhez képest gróf Gorcsakovval egyre veszekedik és mindig üstökében van, hogy Sophia főhercegasszonynak, Felséged édesanyjának saját képébe mondta Miklós cár özvegye ezen felette keserű és igen „*anzüglich*" szavakat: „*Votre fils a tué notre mari*", és hogy a muszka cár összetalálko-

zott előbb a porosz fejedelemmel, most legközelebbről Napóleonnal, ámde Felségedet sehová meg nem hívták, sőt egészen ignorálták: s mindezek után Felséged most, *touché de tant de procédés*, útjába áll a cárnak – ezt minden bizonnyal példa nélküli piramidális szemtelenségnek fogja nevezni a gondolkozó és vele az egész világ! Én azonban ezen nagyszerű aktust egyenesen a legtündöklőbb *abnegatió*nak fényébe állítom, *c'est vraiment sublime sans ancun pas* – melyhez képest Felséged elég hetykeséggel bír népeinek megboldogítása végett az egész világot megcsalni vagy legalább megcsalni akarni. *Et mentire voluisse sat est.*

Én ugyanis kellő világba állítottam az egészet egy felette mélyen átgondolt újságcikk által, *welcher ganz auf die ungarische Dummheit berechnet ist*, mert mások persze kacagni fognak ezen visszafacsart impertinencián, és mely így hangzik (egészen kiírom, mert noha oly rövid, mégis felette sokat mond, és Felséged politikáját, sőt minden tettét tökéletesen felfényesíti):

„*Um den Lärm, welchen die hiesige Zusammenkunft der beiden Selbstherrscher allerwärts erregt, noch etwas zu verstärken, teile ich Ihnen mit, daß Seine Majestät der Kaiser von Österreich am 29-ten d. M. von Wien nach Dresden und am folgenden Tage von dort nach Weimar reisen wird, um daselbst mit dem Kaiser von Rußland zusammen zu treffen. Die Mißstimmung, welche seit der orientalischen Frage zwischen beiden geherrscht, scheint folglich ausgeglichen zu sein, oder ist wenigstens ihre endliche Ausgleichung nahe. Rußland reicht also nicht allein dem Gegner, dessen Heere ihm in offenem Felde siegreich gegenüberstanden, sondern auch dem alten Verbündeten und Freunde gleichzeitig die Hand zu Versöhnung. Eine neue Bürgschaft für den Frieden, welcher schon von so vielen Seiten als erschüttert betrachtet wurde.*" (*Ostdeutsche Post* 1857 Nr. 222).

Én szinte látom, mily desperációba esnek a magyarok, ha ezen cikk szemükbe esik *(ich sehe das mit hohem Genuß)*; mert tökéletesen meg lesznek győződve, hogy most még északról sem érkezhetik rájuk nézve segítség – most, miután Felséged kibékült a muszka cárral, és az egész világ teljes joggal azt állít-

hatja a két *Selbstherrscher*rűl (ti. az orosz fejedelemrűl és Felségedrűl): *„Ami et cochon!"*

És azért, Felséges Uram, más szamarakra nézve is ezen *delicióz* cikk, melyet derék Kuranda és Gerold uraknak köszönhetünk, kik derék Hackländer úrral *et Co.*, meg kell vallani, *unsere tüchtigsten Magyarenfresser sind* – és kik minden alkalommal vagy maguk gondolnak ki valami piszkot, vagy azt másoktúl igen ügyesen elkobozni tudják, és oly *riesige superioritas*t fejtenek ki minden más publicisták (*Times, Chronicle* etc.) fölött, mint *Schulmeister* Anderssen úr a sakkisták fölött, úgyhogy a diadal ezen mezőn is bizonyosan Felségedé és Mr. Löwenthalé. – Azért, mondom, annyira felséges ezen cikk, mert a két császári szerep oly *ingeniose* van felcserélve, mihez képest mindenki rá merne esküdni, mikor azt olvassa és más dátumai nincsenek, hogy Felséged a megbántott és a muszka cár a megbántó álnok barát; ki nem mert Bécsbe jönni vagy nem merte Felségedet valahová invitálni – Felségednek bosszújától félvén. És aztán – mily talpraesett következmény az, hogy azért, mert Felséged úgyszólván lesbe állott, miképp a muszka cárt *en passant* valahol megszemtelenkedhesse és Júdásként átkarolhassa; hogy ezen okból (mint derék Kuranda a világot oktatja) *die Mißstimmung, die zwischen den beiden Höfen geherrscht hat, ausgeglichen zu sein scheint – oder sehr nahe daran zu sein scheint!* Igen *„scheint und scheint"*, de nem úgy, mint a nap, de mint *„Wiener Schwarzpatztur"*, ha azt valakinek szemébe hintik, hogy aztán tisztán lásson. – És igaz, Felséges Uram, itt Kuranda úr egy kissé elhibázta a dolgot, mert *„scheint"* írt *„ist"* helyett. Félfüllentés félszemtelenséggel előadva rendszerint kacajt gerjeszt, mert mindenkit ezen gondolatra hozza: *Ich möchte zwar, kann aber nicht;* holott egész hazugság oly impertinenciával előadva, mint amilyenre mi Felségedet rátanítottuk, annyira imponál, hogy mint mi, *„Residenzler*ek" szoktuk mondani, *es einem die Gedanken und die Red' verschlagt! Rußland reicht also – dem alten Verbündeten die Hand!* így folyik a felhozott újsági remekmű! Senki nem *capiál*ja ugyan, ezen *„also"* mily bázison nyugszik; de ez mindegy; mert a mi szisztémánkban éppen nem

szükséges, hogy az emberek mindent *capiál*janak, elég az, ha mi *capiál*hatunk mindent.

Az egész hirdetmény azonban, valamint Felségednek „*Abstecher*je" is felette sok szemet szúrt, mert az ostoba emberek azt mondják, hogy ha a muszka cár őszinte kezet akart nyújtani *seinem alten Verbündeten (nämlich Verbündeten gegen die Ungarn, aber selbstverständlich nicht Verbündeten gegen die Sebastopoler Engländer und Franzosen)*, akkor a cár, úgy, mint elmehetett Stuttgartba, szinte Bécsbe is elsántikálhatott volna, vagy ha fél Felségedtől – mi igen elérthető, mert atyjának sorsára, minthogy oly fiatal, még nem szeretne jutni –, valami „biztos" helyen adhatott volna Felségednek *rendez-vous*-t. És igaz, ezen ostoba emberek, kik így látják a dolgot, nagyon ostobák ugyan, *daß sie uns immer contercarrieren und somit von uns billigerweise nichts zu erwarten haben* – de meg kell vallani, éppen nem vakok.

És azért jónak tartottam („előrelátó és mindent kombináló" mint vagyok) e tekintetben is tüstént *remediál*ni és derék Zangunktúl egy kimondhatlan *verosimilis* cikket felvétetni és közöltetni, mely most természet szerint (!) mindent rendbe hoz, és melyből csak e sorokat hozom elő (mert kinek kedve van, azt egészen elolvashatja a *Prés*-ben): *„Ein Frankfurter Korrespondent vernimmt (!?) über die Weimarer Kaiserbegegnung folgende Einzelheiten: Die Einladung zu einer Zusammenkunft beider Monarchen »sei« vom Kaiser Alexander ausgegangen und zwar, wie man vernimmt, schon vor ungefähr sechs Wochen* etc.", éppen mikor Felséged Mariazellben császári térdein térdelt a Szűz Mária előtt, és kétségkívül ezen engesztelő szent inspirálta a cárt ezen lépésre és Felségedet arra, hogy a muszka cárra többé ne haragudjék, ne nehezteljen szegényre, de őt hazaútjában, *Anstand*ra állván, valahol ügyesen rajtakapja és ott minden szemrehányás helyett *comme agréable surprise à laquelle on ne s'attendait guère*, a cárnak maga elibe nyújtott kezét, magától értetődik, ez alkalommal *„patte de velours"*-féle kezével megszorítsa és őt őszinte csókjával, melyet a cár elérzékenyülve, hihetőleg éppen annyi őszinteséggel viszonozni fog, barátságosan felvidorítsa, és minden időre biztossá tegye, hogy Felséged a

muszkát soha megtámadni nem fogja – *hanc veniam petimus damusque vicissim* – és csak azon esetben, ha a cár volna az agresszor, látogatná meg a muszka népet *Moskau*ban, de nem ám télhez közel, mint *aventurier* Napóleon tette, mert ilyenkor igen könnyen megfagyhatik az embernek orra csúcsa Oroszországban, de ezen operációra – mert van eszünk – a kánikula közepét választjuk, mikor teljességgel nem fázhatni meg, azon híres tábornokkal, mely Napóleont legyőzte, nem fogunk találkozni (ti. hideg- és koplalvári Tél őexcellenciájával), és mikor – ó, Szent Laplace, Te, ki oly remek könyvet írtál a „*probabilitás*okról", nem fogsz-e örömtől sírva fakadni, hogy teóriádat oly eminenciával tudják alkalmazni a derék teutó novellisták! Persze közönséges emberfiú, ki ilyeneket olvas, azt mondja magában, ha kimondani nem is meri: *Möglich wäre es schon, aber warscheinlich ist es nicht,* kivált, mert mikor két fejedelem (és mi több, két *Selbstherrscher, ja sogar Weltbeherrscher*), kik közt valami kis differencia volt, összejönnek; eddigelé legalább – mint pisztolypárviadalban mindig obszerváltatott: egyenlő távolság. Így például mikor Napóleon összetalálkozott Sándor cárral (nem a mostani Napóleon a mostani Sándorral, de mind egyiknek, mind másiknak respektív nagybátyja), akkor szinte cirkalommal volt kimérve, hány lépést fogna tenni egyik fejedelem a másikhoz. – A jelen esetben azonban a muszka cár, ki egyenes útjából ki nem tért, Felséged felé de egy lineával sem közelített, midőn Felséged nyolcvan mértföldre sietett feléje, mi közönséges felfogáshoz és mindennapi tapasztaláshoz képest azt mutatja, mintha a muszka cárnak nemigen forró sóvárgása lett volna Felségeddel találkozni – hanem hogy Felséged tartotta jónak a világ előtt ezen komédiát is eljátszani, miképp az emberi „Tökfilkóság" azon hiedelembe bukjék, hogy Felséged a muszka cárral és ekképp az egész muszkasággal tökéletesen kibékült, és ezekkel is, mint minden egyéb világi hatalmakkal, negyvenmillió hű birkáival együtt, legjobb szagú „*fleur d'orange*" viszonyban császárkodik és – „*Mein Wille über Alles*" – önkénykedni méltóztatik.

Und der Zweck ist vollkommen erreicht, mert most ki-ki tökéletesen meg van győződve a klasszikus teutó újságcikkekből in-

formálva és kapacitálva, hogy a muszka cár a hosszú *vertrauliche Unterredung* következtében, melyet Felségeddel tartott, *und wo sich unser jugendlicher Kaiser gewiß nicht spotten ließ*, de a muszka faragatlan medvét szokott *amabilitás*ával elbájolta, vele is felvett szokása szerint alkalmasint *Schnepf*ekről, vadludakról, farkasokról vagy *ad captandam benevolentiam* pláne medvékről (de magától értetődik, csak erdélyiekről vagy kárpátiakról) szólott *(von russischen Bären eine Erwähnung zu machen wäre nicht delicat und auch nicht auf sein Platz gewesen)*, és hogy ekképp az elvarázsolt cár nem tudott magán annyi erőt venni, miszerint ezen ismert *cantabilét con amore* el ne énekelné: *„Rache ist zwar süß. Friede ist jedoch noch süßer"* etc. És hogy tökéletes barátságban vált el a két *Selbstherrscher* (és mi Felségedet illeti, csak ritkán *Selbstdenker*), és hogy ezen barátságos *rencontre*-ban nem civakodtak, és a cár tudott parancsolni természetes *indignatió*jának és Felségedet nem bántotta, nem sértette, e szerencsés és alig remélhető faktumot Heine Gusztáv szívességének köszönhetjük, ki velünk ezen örvendetes hírt közli: *Die wir freudig begrüßen, daß nachdem die beiden Monarchen sich mit sichtlicher Bewegung umarmten – aber wegen was denn? sich nach langer vertraulichen Unterredung zur Hoftafel setzten – ob's denn keinen Toast dabei getrunken haben?* etc. etc. *– und sich des allerbesten Wohlseins erfreun – so daß man durchaus nichts, keinen blauen Fleck oder einen kleinen Kratzer zu bemerken im Stande ist.* Hurráh!

Ezen *„Gesundheitsbericht"*, melyet sokan, gondolja csak, Felséges Uram, elburkolt malíciának tartanak *(und es könnte schon sein)*, azon *bulletin*ekre emlékeztet, melyeket nagy Napóleon íratott magáról, mikor a muszka havakon és a Berezina partján erősen fázni kezdett. És meg kell vallani, *per assotiationem idearum* igen komikai színben jelenik meg (nekem legalább erősen kellett kacagnom), hogy Felségedről (kiről soha nem adtunk ki egészségi *bulletin*t, a *„Lieben nie"*-féle szabó vagy inkább szúró esetet kivéve), hogy, mondom, éppen akkor közlenek Felségedről a *vorwitzig* germán gyerekek (hehehe) ilyféle *Gesundheitsbemerkungot*, mikor Felséged legelőször koccan a muszka *autokrát*tal össze.

Ilyféle szúnyog- vagy legfeljebb dongócsípések minket azonban nem alterálnak – *wenn nur der Hauptzweck erreicht ist*, és ez, Felséges Uram, tökéletesen el van érve. Az emberek egy darabig még vicceskedni fognak ezen „*Impromptun*" és aztán hallgatni, míg azon generális impresszió, hogy Felséged összebékült a muszkákkal, fennmarad. Mert valamint Felséged *Sträfling* jobbágyaihoz nagy kegyességgel mondani méltóztatott: „*Alles vergessen und vergeben*" (mi azonban csak szép szó és csupa komédia maradt, mert még számtalanok nyögnek, kiket Felséged nem felejtett – *es ist wirklich zum totlachen*), úgy tán a derék cár is azt mondhatná Felségedhez – mert egy kis büntetést csakugyan megérdemlett Felséged is – *Alles vergessen und vergeben*. Mi aztán, ismervén a muszka nemzet jellemét, bizonyosan nem lesz komédia, de belőle alkalmasint nagyszerű tragédia válik!

Én minden „*probabilitás*okat" előre kikalkuláltam, melyek Felségednek ezen nagyszerű demonstrációjából keletkezhetnének. Legelsőben tudtam, hogy Felségedet a weimari útra könnyen *persvadeál*hatom, mert olyféle szerénység, mely az embernek vérét képébe hajtja vagy viszont (ti. elpirul vagy elsápad, ha például olyassal találkozik, kinek atyját rútul megcsalta, sőt *par hasard* meggyilkolta), ilyféle *modestia*, hála Isten, Felségedben egy mákszemnyi sincs. Sőt Felséged apostoli feje igazi *aries*, mellyel betű szerint falakat verhetni be, és melynél *souverain*nek, kit én szolgálok, tündöklőbb kvalitása csakugyan nem lehet. És aztán azért voltam bizonyos, hogy Felséged tüstént vagonra ül, ha én erre alázatosan felkérem, mert oly fiatal hős, mint Felséged, természet szerint szívesebben mozog, utaz, nyargal, kivált ha vele elhitetik, hogy ezáltal erősen előmozdítja a közjót, mint ha ülni, olvasni, maga kombinálgatni, szóval fejjel és lélekkel volna kénytelen működni és sok gondolkozással tán elaltatná magát. Ezért hű jobbágyi kötelességünknek is tartottuk Felségednek soha nem adni mást kezébe, mint egészen közömbös, *leicht begreifliche* dolgokat, s kivált mert tapasztalni volt alkalmunk, sőt szerencsénk, hogy ha aztán ilyesekkel jól kifárasztottuk és derekasan eluntattuk Felségedet, mindent legkisebb átnézés nélkül tüstént aláírni kegyeskedik, ha aztán

„életbe vágó" ügyeket terjesztünk Felséged mély bölcsességű jóváhagyása alá. Sokszor, meg kell vallanom, azon dévaj gondolatra jöttem – mert mint ki-ki csudálja, senkinek sincs oly talentuma Felségedet annyira megkacagtatni, mint nekem – Felségeddel valami nagy jószágának *resignatió*ját vagy valami maga személye elleni ítéletet aláíratni, *so aus Jux*. Ezt hihetőleg tenném is (magától értetődik, minden bekövetkező végrehajtás vagy *executio* nélkül), ha Felséged *„bon enfant"* volna, ki néha kivételként, mint számtalan fejedelem tette és teszi, *ohne sich etwas zu vergeben, ja im Gegenteil sich unendlich beliebt zu machen*, a többi emberi teremtések sorába lépne, és nem kellene Felségedtől mint *boa constrictor*tól *interruptio* nélkül mindig félni és iszonyodni. Így azonban persze nem volt annyi vakmerőségem. De, mint mondom, tudtam, hogy Felségedet mint bárhová, úgy Weimar felé is tüstént felültethetem és mozgásba tehetem, mert nem kerülte el figyelmemet, hogy Felséged nagy barátja a *surprise*-nek és *„Knalleffect*nek" – és azáltal gondol népeinek erősen imponálni, ha azt hirdetik a fiatal lovagi császárról: *„Ein wahrer Überall und Nirgends."* Mikor aztán az osztráki sajtó nem mulasztja el a publikumnak Felséged valaholi nem várt megjelenését ezen elegáns *tournure* által tudtára adni: *„Wer war denn da? Kein Geringerer als der junge ritterliche Selbstherrscher!" – (Und was den „Apostel" betrifft, Selbstmacher!)*.

És mi az etikettet illeti, nem kételkedtem, hogy habár Felséged soha ki nem lép is szerencsés jobbágyainak átellenében császári bűvkörébűl, soha nem mondja például: „én becsüllek, szeretlek téged", de legfeljebb, ha valami iszonyú nagyot akar mondani, ily szavakkal jutalmazza meg hű szolgáját: „a te császárod megelégszik veled" – és semmi legkisebb alkalommal nem beszél másképp, mint *per Wir*, például: *„Wir haben einen Hasen geschossen"*, mi tökéletes rendin van, csakhogy feleséges ember ily *sztereotip* szójárás által bizonyos esetekben igen könnyen kompromittálhatja magát és kivált nejét, ha nem vigyáz szavaira etc. etc. – Mi az etikettet illeti, mondom, bizonyos voltam, hogy az én lovagi császárom azon *Wenn's hald aus höheren Staatsrücksichten notwendig ist und sein muß – in Gottes Namen*

(!?), ebenso cavalièrement und frisch hinwegsetzen wird, wie er ohne den mindesten Anstand die pacta conventa, die seine Ahnen mit der ungarischen Nation sich gegenseitig verbürgten, vollkommen ignoriert, ja wie einen alten garstigen Zopf, abgehaut und mit seinen apostolischen Füßen getreten hat!

Ha Konstantin a muszka cár – akkor persze nem engedem, hogy Felséged a weimari *Geniestreich*ot végbevigye, mert ezen goromba fráter az én jó monarchámmal tán nemigen ceremóniázott volna sokat, mint mondják, sokkal erősebb, mint ménló, és ekképp Felséged őt nem győzhette volna le oly könnyen, mint minap a kisbéri Bukephalost – mely esetet, csudálom, miért nem használta fel valami bécsi, az embereket tentával felvilágosító és kiiskolázó lángész, Felségedet Filipovics Nagy Sándorral összehasonlítni. – Konstantin Felségednek alkalmasint császári hajába kap, midőn ily impertinenciától Nikolajevics Sándor részérűl nem kellett rettegnünk; mert ő, mint mondják, igen szelíd teremtés, nem találja magát szaporán fel, mert semmi szelesség és kivált semmi szemtelenség nincs benne, és mindefölött igen erősen el tudja titkolni belső, bármily erősen lángoló érzelmeit is.

És ezt mind előre kikombináltam, és tökéletesen meg voltam győződve, miképp a muszka cár Felségedet – *wenigstens dem Äußeren nach* – igen barátságosan és szívesen fogná fogadni – *und das ist Alles, was wir für den Augenblick brauchen* – és hogy ekképp azon komédia, melyet én a két *Selbtsherrscher* közt elszerepeltetek, minden várakozáson felül legnagyobb jelességgel fogna elsülni, és azt aztán a misztikus és mindenben csudát látó germán teoretikusok hasznunkra és Felséged dicsőségére annyi ügyességgel fogják kicifrázni és elfacsarni, mihez képest a nagypublikum nem fog egyebet hinni, hanem azt, hogy a fejedelmek által *so ganz unter sich* (mert egymásnak csak ki nem fogják vájni szemüket) mindez már régóta ki volt csinálva és titkos diplomáciai úton elrendelve.

Felséged kísérőinek tekintetében azonban, megvallom, nem kis *anxietás*ban kínlódtam, mert noha a cár részérűl nem volt legkisebb *emportement* végett mit tartanunk, és ő, tudom, apródjainak is szigorúan megparancsolta a legnagyobb *impassi-*

bilitast, azért egy cseppet sem csudálom (olyannyira megy dühe a muszkának az osztrák ellen), ha valami durva medveféle adjutánsa a cárnak Felségednek első *Leibadjutant*ját, gróf Grünne Károlyt derekasan felfricskázza. Ez azonban, mit bizonyos kútfőből tudok, hála Isten, nem történt – mit nagyon bántam volna, mert gr. Grünnét mindenekfölött tisztelem s becsülöm, és mi egymást valóban gerlice gyöngédséggel szeretjük, és mely operáció a derék grófnak bizonyosan nagyon fájt volna; mert noha tábornoki hasa mindig domborúbb lesz, és rajta erősen meglátszik, mily különösen jó a dolga, azért szép piros képének középső *protuberantiá*ja mégis mindegyre hegyesedik, melyen aztán valami *urwüchsig*féle fricskának veszedelmes hatása lehetett volna. De ha történik is, tegyük fel (és én mernék fogadni, Felséged negyvenmillió jobbágyainak kitűnő majoritása ez esetben homéri kacajt intonál, oly nagy kedvence gr. Grünne őexcellenciája a neu-östreichi publikumnak) – de ha, mondom, ilyesféle *antidemonstráció* történik is (mitűl, nem tagadhatom, erősen tartottam), *was wäre es am Ende gewesen?* Az egy cseppet sem árt az egészre és az európai kollektív benyomásra nézve, mert ily faktumra tüstént valami privátdolognak színét pingáltuk volna – és hogy az korántsem azért történt, mintha a két autokrata közt valami differencia lenne, hanem egyedül mert gróf Grünnének ilyesekre nézve véletlenül oly „*einladend*" képe van. Melyről halhatatlan Wieland *mutatis mutandis* azt mondaná (mit nem egy csintalan germán iró ismétel *elegantissime*, mikor valami egybekelésről van szó): „*jeder Topf findet seinen Deckel*". – És gróf Grünne (fel merem tenni róla), ki oly nagy patrióta, *und dem nichts über das teure Vaterland geht*, bizonyosan kész ilyesvalamit eltűrni, *wenn es gilt, seinem Kaiser zu dienen, und besonders um seinen so angenehmen Platz zu behaupten!*

A lárma ugyan nagy, kivált Felséged rezidenciájában – és bármerre forduljon is a „*Geheime*" és *Vertraute* etc., mindenütt csak e két szavakat hallja kongatni: *blamage* és *fiaskó*. – Miáltal nem remélem, hogy szándékuk lehetne Felségednek weimari kalandját vagy éppen szent személyét ezen *odióz* szavakkal valami asszociációba hozni. *Denn das wäre wirklich in-*

fam; und die so was zu sagen sich unterständen, und wir auch nur vom Weitesten ahnen könnten, daß sie so etwas auch nur dachten, die würden ihrer gerechten Strafe gewiß nicht entgehen; und man ist schon auf ihrer Spur und den Sicherheitsbehörden wird es ohne Zweifel gewiß gelingen, sie ehebaldigst zu Stande zu bringen.

Ámde mint gyanítottam, az egész nem volt egyéb, mint vaklárma, mellyel úgy megijesztettek az átkozottak; mert nem Felséged császári személye volt a derék bécsiek fejében, mikor a *blamage* és *fiaskó* szót hordták szájukban, hanem akkor jutott eszükbe (és ez nemcsak megbocsátható, de dicséretet, sőt még jutalmat is érdemel), hogy van ilyes két igen sokatmondó *expressio* a világon, mely ránk soha, de a magyarokra mindig illik (ti. a *blamage* és *fiaskó*), mikor a *Magyar Sajtó* azon cikkét olvasni volt alkalmuk, mely cikket vitéz Hackländer az Augsburgiban (1857. 1235. l.) oly nagy *triumphus*sal legyőz, *conculcál* és a legélesebb szatírával a közkacajnak pellengérére állít, mikor ő csak „mosolyog" – ti. a mariazelli *processzió*t teszi oly kimondhatlan nevetségessé, és kivált hogy annyira megesett a magyaroknak szíve, mikor úgyszólván egypár lépésre elhagyták Magyarországot (holott nemcsak magyarok, de németek és tótok is vettek részt e szent kalandon). – És igaz, a distancia nem nagy, de hiszen mi e pontot illeti, a távolság partrúl jeges vízbe vagy kemence mellett izzó kemencébe sem különösen nagy – és a különbség mégis erősen észrevehető, és mint mondják, a paradicsomi kerítésen benn- vagy künn-lakás közt Ádám és Éva szinte talált (mi a komfortot illeti) némi kis differenciát. Az tehát, hogy a magyarok búsultak és sírtak, mert nem oly nagy távolságnak iramodtak, mint ha például Borneóba szándékoznak, ott majmokkal találkozandók, tulajdonképp nem mond semmit – és bámulhatni, miért nem hozta egyébként igen éles [eszű] Hackländer úr inkább azon gondolatot szőnyegre, hogy a magyarok semmi esetre nem hagyhatták el az ő szeretett hazájukat és nem is jöhettek Stájerba, ez *physice* lehetetlen lévén, mert ők egyedül Neu-Östreichban tettek hosszabb-rövidebb sétát, aminthogy vagy Máramarosból, vagy Vasból lépdeltek a szent szűz felé – mert Magyarország megszűnt lenni, és az adó az egész monarchiára nem könnyen ugyan, de egyenlően ki van

osztva, és ekképp, ha paradicsom is volt azelőtt a magyar hon, most az egész monarchia az, mihez képest ha a magyarok éppen búsulni és szomorkodni akarnak, mit őfelsége kegyesen minden jobbágyainak megenged, nincs szükségük e célra nézve utazniok, mert azon magyar nemzeti mulatságban, melyhez képest „sírva vigad" a magyar, nagyobb vonásokban részesülhetnek a magyarok a boldoggá tett országnak bármelyik *Verwaltungsgebiet*-rongyában, mint bármikor azelőtt. Midőn Hackländer úrnak azon Achillese, hogy nem csak magyarok voltak a zarándokok, tán nagyon fájlalná lábszár véknyát, ha azon németeket és tótokat, kiket a magyarokkal összeheccelni akar, kérdezvén: *„Ihr seid ja Östreicher oder Neu-Östreicher, nicht wahr, und keine Magyaren"*, ily választ nyerne: *„wir sind zwar keine Magyaren, aber mit Leib und Seele ehrliche treue Ungarn"*, mire persze a nem jól ugyan, de mégis igen drágán fizetett újsági lángész – mert bizonyosan ily választ nyer bárhol is, nemcsak a mariazelli *processzió*ban, de a magyar korona alatti minden legkisebb helyen – tán észrevenné, hogy azért, mert Magyarországnak számos lakosai nem magyarok, osztrákiakká süttetni, faragtatni, kovácsoltatni éppen nincs hajlamuk, nincs kedvük, *wenn auch alle Länder der Welt auf sie hacken würden*, és – *en attendant* – csak erőszaknak hódolnak.

De azért, Felséges Uram, mert szegény Hackländer ez egyszer nemigen volt inspirálva Minerva által, azért mégis szerencse, hogy ezen cikke *(als Ableiter so wie ein Senfteig) a tempo* megjelent. *Assignál*tattam is neki tüstént néhány forintocskát, mert a derék fiú, ha nem honoráljuk rendesen, tán ellenünk ír, és mint mondom, ez alkalommal igen megérdemlette, nemcsak Felségednek apostoli megelégedését – melyért egyébiránt a zseniális lurkó (hehehe), aki átkozott *Freigeist*, bizony még csak fület sem konyít – de Felségednek *pittoresque* papírmonétáját is *mit vollen Händen*, minthogy másképp a gaz és különösen ostoba nép, melyre nem lehet elég felvigyázat, tán mégis azt meri gondolni, hogy Felséged szent személyén történt valami *blamage*, és a weimari experimentum nem volt egyéb, mint különösen *grandióz fiaskó*.

[67. PIACRENDÉSZET ÉS ADÓEMELÉS]

[Bach:] Felséges Uram, az ostoba népre, kivált a hű bécsire nem vigyázhatni eléggé – mit Felséged könnyen csak abból is felfoghat, ha császári figyelmét a rendesen publikált „*Marktpolizei*" cikkekre vetni méltóztatik, mert ilyesekben különösen nagy nálunk a publicitás. Minden hónap több mint háromszáz „áthágások" vizsgáltatnak, ítéltetnek és büntettetnek meg. *Ein wahrhaftiger Gravaminal-Landtag in Permanenz!* Ha a kormány úgy magukra hagyná ezen igen hű és kimondhatlan ostoba fiúkat, valóban ki nem számítható, mily borzasztó következménye lenne ilyes kormányi *negligentiá*nak! Minap – gondolja csak, Felséges Uram – egy semmirekellő appetlani hienc* halász kimondhatlan büdös halakat és rákokat hozott a piacra! A derék zsandár, ki azokat konfiskálta, azt referálja, hogy ő már félórányi távolságra érzette, mintha az egész léghatár volna valami infámis bűz által inficiálva, és mikor – *bloß nach der Nase nach* – kiszemelte a *pfiffig „Heidbauer"*, ki csak azért jött fel ide, hogy a jóhiszemű *Residenzler*eket megcsalja, *der niederträchtige Spitzbube*, csaknem elájult (nem a semmirekellő halász *„Ungar"*, kinek orra egy idő óta már mindent megszokott, de) a jószagú vagy inkább jó „szaglalású" zsandár. Ő *witzig* fő lévén, saját gondolatán erősen kacagva, azon *humoresque* észrevételt csatolta alázatos jelentéséhez, mihez képest éppen nem azon benyomást tette rá az érintett hal- és rákkatracoknak megvizsgálása, mint valami patent *„anglaises"*. Ebből látható, hogy ezen szolgája Felségednek a kultúra magasb fokán áll, mert noha alkalmasint soha nem ül *„anglaises*-eken", legalább tudja „micsuda", és eszerint igen megérdemlené (mert hiszen konfiskációja által emellett számtalan *urwüchsige Staatsbürger*nek is kétségtelenül megmentette életét), hogy Felséged a derék vizeznek hős mellét bármily rendével kipántlikázni császárkodjék. Mindnyáját a halál torkából ugyan ki nem ránthatta a derék

* Kipótolhatlan kár, hogy gr. St[adion] volt benső miniszter oly szaporán bevégezte miniszteri és egyúttal földi pályáját, mert ha még él, alkalmasint a hienc nemzetet is megszüli.

„*Hofmeister*", mert noha úgy sietett, *wie ihn seine Beine nur tragen wollten,* mégis elkésett egy picikét, minthogy mikor felfénylett, a büdös *aquaticus*ok jó része már elkelt, mivel persze maguk a derék polgárok és polgárnők, noha orra nem egynek különösen kitűnő, *propria industria* nem voltak képesek átlátni és kiszagolni a drágán vásárlott „*Mundvorrat*nak" rothadt voltát és *cloaka*féle parfumjét.

Higgye el, Felséges Uram, ha mi éjjel-nappal *sine interruptione* atyailag nem gondoskodnánk a mi „népeinkre" – kivált a bécsiekre –, ezen szamarakkal mindent bekapathatnának: rothadt tojást, bolond-gombát, éretlen gyümölcsöt etc., miket vég nélkül konfiskálnunk kell, mert bizonyos vagyok, ha észrevennék, hogy a kontroll nem ül szünetlen nyakukon, még kutyákat, macskákat, ürgéket, vakondokat, sőt még tán patkányokat is etc. drágán megvásárolva befalnának, oly irtózatosan éhesek és annyira „*Feinschmecker*ek". Mihez képest valami bécsi *bonmotistá*nak könnyen eszébe gördülhetne, Felségedet nemcsak apostoli Neu-Östreich, de egyszersmind apostoli Neu-China császárjának is nevezni, mert mint Felséged tán hallotta, Kínában, mivel az ökröknek *mit dem vormärzlichen Zopf Marktaufsicht*jük nincs *(denn dazu sind sie zu dumm)*, mindent bekapnak, még varakosbékákat és esőhernyókat is. Mily különcségen a genuin lerchenfeldi nem tud elég hangosan hahotázni, noha bizonyosan tüstént ilyféle tempóba esnék és igazi kinézer lenne belőle, ha egyhuzamban nem dajkálnánk és járszalagokon nem tartanánk a szegénykét, hogy minduntalan el ne bukjék.

Igaz ugyan, mihez képest sokan Felséged kormányszisztémáját vádolják, mintha azért volna oly ostoba a mi, kivált bécsi népünk, mert úgy bánunk vele, mint bántak Kaspar Hauserrel *glorreichen Angedenkens*, és soha nem engedjük, hogy néha-néha jól megüsse orrát etc., mikor aztán saját maga tudna tán vigyázni magára. Sokan továbbá azt állítják, miképp kiállhatlan azon sok szekatúra, mely a meg nem szűnő „*investigatió*val" elválhatlanul jár. De mindez, méltóztassék meggyőződve lenni, Felséges Uram, nem egyéb, mint arcátlan *calumnia* – éspedig mert sehol sem buknak az emberfiúk oly sokszor orrukra, mint éppen nálunk – mert hiszen teljességgel lehetetlen, hogy a min-

dennemű népdajkák és *Hofmeister*ek *interruptio* nélkül megstrázsálják a szegény „kisdedeket", mikor aztán *toties-quoties „richtig"* be is verik fejüket, ha csak egy pillanatra is magukra hagyatnak – midőn ti. felvigyázóik korcsmában ülnek vagy elalszanak, mi sokszor történik, mert hiába, gyenge a hús és erős a grinzingi etc. És ekképp nem lehet igazságos panaszuk, hogy fejbetörés és seggre esés tekintetében nem adna nekik a kormány elég alkalmat magukat kiképezni, némi kis gyakorlatot szerezni, egy kissé okulni – de hiába, nem lesznek azért tisztább és mélyebb gondolkozók, de „genuin osztrákok" maradnak *nach wie vor*. És mi a szekatúrát illeti, mely mint *praetendál*ják a *Marktaufsicht*tal és egyéb bármilyféle *institúció*inkkal jár és eltűrhetlen, ilyest csak állítni is legnagyobb szemtelenség, mert azon beamteri humanitás, melyet mi *„in der Letzt-Zeit"* Felségednek apostoli szép példája szerint azon faragatlanság helyibe *oktrojíroz*tunk, mely, meg kell vallani, nemcsak Magyarországban, de kivált Bécsben a *vormärzliche Zopf*-időkben oly nagymértékben uralkodott – ezen humanitás, mondom, oly általános és annyira elismert tény az egész világ hátán, miszerint már *proverbiális* lett. És ki-ki boldognak érzi magát, vagy legalább tudja, mennyit ütött az óra és hányadán van, ha oly derék beamterekkel jön érintkezésbe, kik igazi humanitásuk bemutatására legkisebb kivétel nélkül *calligraphice – in sehr kurzer Zeit gelernt* – írva homlokukon hordják ezen humanitási szentenciát: *„nil humani a me alienum puto"*. Mi annyit jelent, hogy az okos ember, ki előtt nem ismeretlen a dolog „nyitja", könnyen és valóban elég olcsón boldogulhat a mi nemzeti mind szoptató-, mind szárazdajkáinkkal, mint nemkülönben fénytelen és fényes nemzeti tanárinkkal; midőn persze az ártatlan tökfilkók rendre, mint fenyőrigók, hurokra kerülnek. – Ezt azonban nem bánjuk; mert mi csak akkor interveniálunk, mikor valami privátember csíp meg valami ostoba rigót, *was man freilich nicht gestatten kann*.

Vannak azonban sokan, nem tagadhatni, Felséges Uram, kik ellenkező véleményt nyilvánítnak és éppen nem hiszik, miszerint a bécsi nép (tán a régi és mostani *„aulista*kat" és némi írókat kivéve) ostoba volna, sőt meg vannak győződve, hogy na-

gyon is furfangosak, és nemcsak a mi orrainkat, de még Felségednek apostoli orrát is minden alkalommal – mint a porosz szokta mondani – derekasan megcsavarják; mert minden parancsolatinkat (vagy inkább *Reichs*törvényeinket) ki tudják valami mód által játszani, és meg nem szűnő ellenőrködésünk dacára mindenben megcsalnak, és nemcsak hátulról, de még elölről is – mert hiszen, mint állítják, a mi beamtereink *durch die Bank* oly humánus teremtések, miképp velük lehet „egy okos szót" váltani.

E tekintetben, Felséges Uram, újabb időkben – mert ilyesekről azelőtt ideám sem volt – én a legfurcsább tényekre buktam, melyek hallatán, nem tagadhatom, kacagásban majdnem elfúltam és mi, tudom – mert Felséged az én bohózatimat annyira *goutírozz*a –, császári „hahota-izomit" is aktivitásba hozandja. Nekem az a szokásom, hogy néha-néha, mint Abällino, *incognito* a nép közé keveredem, miszerint a közvéleményt kikutassam, és egyszersmind netaláni veszélytitkok mögé jussak. – Én igen sokat olvastam és dicsekedés nélkül mondhatom, kimondhatlan nagy haszonnal. Tudja-e, Felséges Uram, Labédoyère-t miképp kerítették kézre, ki éppen Angliába vala szökendő, és Párizsba csak fiatal szép felesége végett jött, hogy magával vigye? Nem tudja, nem olvasta Felséged? Nem? Ezt *szupponál*tam! No, tehát elmondom. *Ganz einfach:* ismert ügyességű *agent provocateur* által, ki nem tett egyebet (mert evégett fizették, és mint mondják, Louis XVIII mindig erősen meg volt vele elégedve és ezt a hírlapokban is kitétetni engedte), mondom, nem volt egyéb dolga, mint minden gyanús frátert barátságosan lelkének belsejéig kikutatni – mi azáltal megyen végbe rendszerint legjobb sikerrel, ha a tapogató azon szenvedelmet *affectál*ja, melyben a kitapogatandó szenvedni látszik, és ha aztán, mint a francia mondja: *il abonde dans son sens.* Véletlenül összejövén valami *diligence*-ban Labédoyèrerel, kit erős űzőbe vett a mély és egy kis bosszúcskával kevert bourboni politika, tüstént észrevette a „becsületes *Vertrauter*", hogy a halovány és nyughatlan utas alkalmasint a levert napóleoni hadnak egyik olyféle vitéze, *qui se meurt mais ne se rend pas* – és ezt gyanítván, úgy ki tudta dicsérni Napóleont és annyira

bepiszkolta Lajos királyt, miszerint lassan-lassan egészen befúrta magát a jólelkű Labédoyère bizalmába, kivált mikor vele azt hitette el, hogy ő szerencsétlen szökevény, kit üldöznek és ki életveszélyesen kompromittálva van, hogy a szerencsétlen nemsokára lepuskázandót tökéletesen hálóiba kerítette, ki előtte egy pohár bornál minden titkát nevével együtt kitárta, és csak akkor vette észre magát, hogy hurokra került éspedig új barátja által, mikor ezen eseményről azon csapdában bővebben gondolkozhatott, melybe őt egyenesen a *diligence*-ből besülylyeszté a derék király derék szolgája. – Ilyféle híve és apródja Felségednek, hála Isten, elég van – és mondhatom, számtalan ostoba magyar (mert hiszen legnagyobb része szívét-lelkét száján hordja) Felségednek többé legkisebb alkalmatlanságot e világon okozni ezentúl nem fog.

Felséged tudja és eddig bőven tapasztalhatta, hogy én *„bloß aus reinem attachement"* Felséged szolgálatjára mindenre kész vagyok; és miután személyemen nincs legkisebb kitűnő vagy valami, mi bennem nagyurat gyaníttathatna (mint például gróf Schlikre mindenki tüstént ráismer és, teszem, Metternich herceget bárki, ha soha nem is látta, bizonyosan nagy úrnak fogja tartani) – én a természettől e tekintetben szerencsésebben vagyok alkotva, mert *en cas-que, man kann nicht wissen*, sokkal könnyebben megszökhetem és rám, ha a nép közé keveredek, hogy netalán kitapogassak valami osztrák „Labédoyère-t", senki nem ismer; dirigens minisztert vagy pláne Felségednek favoritját legtávolabbrúl sem *szupponál*ja bennem, de engem egyenesen vagy szabónak, vagy legfeljebb valami „komédiásnak *aus der Provinz" für Spitzbubenrollen* tart, és ekképp előttem senki nem gombolja be magát, de tüstént kész velem *szincerizál*ni, kivált ha csak egy kissé *„schimpfel*ek" a kormány és kivált Felséged ellen – mire a mostani romlott időkben, higgye el, Felséges Uram, A-túl Z-ig mindenki szenvedelmesen hajlandó. Csak azért hallgatnak, mint pisztrángok, csukák, cápák, etc., mert habár nem is éppen vízben, mégis oly elementumban tartjuk a harapni ugyan akaró-, de nem merőket, melyben éppoly veszélyes az őszinte „szájtátás", mint falhoz verve okvetlen eltörik bármilyféle tojás.

Kíváncsi voltam tudni, mily impressziót tett a publikumra nézve báró Bruck őexcellenciájának azon zseniális *plusmacher* eszméje, melyhez képest Felséged a 12 xr cukorrépaadót minden mázsától kegyesen 18 xr-ra fölpatentálni, azaz föltörvényesíteni méltóztatott.

Ezen intézkedés általánosan erősen visszatetszett, és az illetők (ti. kik meg voltak illetve) annyit lármáztak az ellen, mennyit csak mertek (mi persze nem sok), azt állítván, hogy báró Bruck, mert Triesztnek bolondja vagy legalább deklarált szerelmese, feláldozná a mezei gazdaságot, mely az osztrák jólétnek sarkalata, midőn a trieszti kereskedésnek mesterséges felcsavarása nem volna egyéb, mint *aventurier* ideál és handabanda.

Vagy négy hete lehet annak, mikor délután titkosan kilopóztam a Judenplatzi palotámból. Senki nem vett észre – és ez szükséges volt, mert nem hiszi Felséged, mennyire spionírozn ak alattvalóim személyem után, mióta fölöttükvalója lettem – mi igen természetes, mert irigységből meg tudnának gebedni. Én azonban kereszténytyhez illőleg egész szívből megbocsátok nekiek – kivált mert én, hála Isten, mint szokás mondani, kényelmesen gyapjúban ülök, midőn előbbi pajtásaimnak szerencsésebb része tentában, szerencsétlenebb része ellenben pláne szurokban ül, és ekképp nekem legkisebb okom nem lehet rájuk neheztelni vagy velük *boudírozni*.

Mennyire lehet, mellékutcákon lépdelve (mert hiszen Felséged átlátja, hogy Bécs girbegörbe falai közt nem haladhatni „egyenes úton") végre elérkeztem azon piacnak közelébe, melyen lefolyt időkben nem egy *Nachrichter* működött mint legutolsó fórum, bizonyos *Beisel*-hez, melynek neve „*Süßes Löchel*", és mely azáltal nevezetes, hogy tulajdonképpi fészke a *Hans-Jörgl*-féle publikumnak és ehhez képest mindig teli van igazi bécsi, Felségedhez különösen *fidelis Deutschmeister*-féle *fesch* és nagyon *lustig* és *witzig* gyerekekkel, kik mind az igazi „*Tausendsassa*"-féle *species*ből valók.

Én, Felséges Uram (mi az én helyzetemben nagy előny, és mit Felséged bizonyosan már észrevett, mert hiszen érzem, sokat lát és ekképp rám sokat néz), kancsal vagyok. Ettől, ha egy

kissé erőltetem magamat, oly görbén tudok nézni, hogy aztán – szeretőimen kívül, hehehe – rám oly könnyen senki nem tud ismerni, mihez képest jó barátim, úgy enyelegve, néha-néha azzal húznak fel *(die närrischen Kerle)*, miképp szinte oly képem volna, mint a bal oldali latornak. Igen, Felséges Uram, én nagymestere vagyok a tettetésnek és képmutatásnak, mirűl tudom, senki nem kételkedik, ha kegyesen arra akar gondolkozni, hogy én tíz év előtt az univerzitási aulának voltam belminisztere és direktora (míg ti. *a tempo* odébb nem állottam, mert lator ugyan nem vagyok, de a *Laterné*tűl erősen irtóztam) – és most megint a Burg aulának vagyok belminisztere és direktora, és a lámpástúl többé egy cseppet sem félek, mert hiszen a lámpást én tartom kézben, éspedig olyasfélét, melyet *„Blind-" vulgo „Diebslaterné*nek" szoktak nevezni, és melynek az a nagy előnye, hogy az, ki tartja, mindent lát – az ellenben, kinek képére irányozzák, semmit. És aztán ez azon viszony, Felséges Uram, melyben nem egy fejedelem állott már favoritjával, és mint erősen meg vagyok győződve, mai időkben is áll itt-ott.

És így természetes volt, hogy mikor beléptem a nem annyira elegáns és jószagú, mint inkább *„kreuzfidel"* és erősen rekedt légű csarnokba, senki rám nem ismert. Ott éppen mikor beléptem, legszebb bor-*diszkant*ban és leggyönyörűbb ser-basszusban énekelték halhatatlan Mozartnak azon soha még felül nem múlt melódiáját: *„in diesen heiligen Hallen, wo der Mensch den Menschen liebt"*, mely isteni és *echt deutsche* kompozíció előtt minden olasz *maestro* Rossinival együtt bátran kályha mögé bújhat. Rám, mondom, senki nem ismert és nem figyelt, mert hiszen Felséged, tudom, *capiál*ni fogja, miszerint ezen kalandra Szent István keresztjét csak nem függesztettem nyakamba – én pedig szinte nem ismertem senkit fél *Dutzend vetrauter Agent*en kívül (kiket én élesen obszerváltam), kik nem is gyanították, *daß kein Geringerer in ihrer Nähe sitzt, als ihr eigentlicher Chef* – és kikkel, mondhatom, tökéletesen meg voltam elégedve, *denn in ihrer Haltung war so viel „Würde"*, hogy senki csak távolrúl sem gyaníthatta volna, tulajdonképp mily gazemberek! – Tizenegy szemüket (mert egyik közülük félszemű) tüstént rám meresztették – *wie das durch allerhöchstes Patent No*

47.898 nach mehreren Amtshandlungen, die auf Befehl Seiner apostolischen Majestät gepflogen wurden, vorgeschrieben ist, és mely instrukció következtében ketteje felkelt, velem beszédbe eredt és egyik mellém ült *ganz correct.* Már mi szavam hangját illeti, abban még nem tudtam oly eminenciára emelkedni, mihez képest eléggé bízhatnék magamban, hogy meg ne ismerjenek – ha szólni mernék. És eszerint bármiképp erőlködött is Felségednek derék provokátora, hogy valami konverzációba keverjen, soha nem mondtam egyebet, mint *„Wie, was, ich glaub's, hihihi, freilich, zuwegen meiner"* etc., míg végre felkelt és elhagyott, a kötelességét híven teljesítve, szakállába ilyest morogván: *„Von dem ist nichts zu fürchten, denn das ist einer von die unsrigen auf deren Treue das Kaiserhaus völlig bauen kann!"*

Elhagyott ugyan, de a teremből nem távozott sem ő, sem társai – és ekképp provokáló szisztémámat tettleg nem gyakorolhattam, mert ez esetben úgy járhatok, mint Actaeon (mikor a szerencsétlen meglátta Dianát *im größten négligé*), és saját komondorjaim csípnek meg. El nem tépnek ugyan, mert homlokomon nem nőhet szarv, mivel hiszen, *Gott sei Dank,* csak ártatlan *Junggesell* vagyok, de fényes nappal bevisznek Szent Péter-imoda közelébe, és minden újság szokott humorral kitrombitázza *diesen tragikomischen Fall.* És ekképp várnom kellett, míg célomra nézve kedvezőbben fogna alakulni az idő. Nehogy azonban feltűnjék jelenlétem (mert hallottam, hogy a *Vertrauter*ek maguk közt rólam szólva *à peu près* ilyest rebesgettek: *„Es ist ein confiscirtes wahres Galgengesicht, – oder stellt er sich vielleicht nur so dumm"* etc. etc.), nehogy *suspicio*t gerjesszek magam ellen, mondom, nem tehettem tehát egyebet, mint derekasan serezni és szivarozni. Ettűl végre akaratlanul is azon ismert bécsi nép*cantus* jutott eszembe: *„Ich hab dich so lieb"* etc., *daß mir beinahe übel kunt werden.* Mert az ott vásárlott szivar csaknem elkábított, oly kimondhatlan rossz volt. Csak most látom (miután mi igen jókat, de persze méregdrágákat szívunk), mily szemtelenül csaljuk e tekintetben is egyébiránt igen boldog népeinket, de, mint fentebb Felségednek megmutatni szerencsém volt, *Glauben macht seelig,* és a mi népeink, hála Isten, erősen hisznek, és majd bizonyosan még erősebben fognak hin-

ni, ha egyszer a derék „*biscuit*" jezsuitáink „mindenbe" jobban és mélyebben belélharapózzák magukat. – Én oly rosszul lettem, miszerint okvetlen pad alá esem, ha azon magasztos eszme fel nem tart és lelkületemet acéllá nem zománcozza, hogy én az én jó császáromért szenvedek, és aztán odahaza, ha kimenekülök, bizonyosan a lehető legjobb szivarokat és ekképp nem osztrákokat élvezem, és soha többé ily nép*canaille* szagú lyukba eltévedni nem fogok. Ezen nemes *resignatió*m tüstént meg volt jutalmazva éspedig legragyogóbban, mint azt Felséged elbeszélésem fonalából kegyesen „ellenvenni" fogja. Ugyanis éppen mikor a szivari *Katzenjammer* legnagyobb kínjaiban szenvednék, és Felségedre gondolkozván nem tudtam elhatározni magamat, valjon okádjak-e vagy mit tegyek, e néhány szó üti meg füleimet, melyet egy cseh képű *industriel*féle individuum ereszt ki szájából:

„A répacukorgyárak okvetlen rendre mind megbuknak, mert tizennyolc krajcár adót fizetni egy mázsa után tizenkettő helyett, és ekképp egy ugrással egész harmadával többet, ezt el nem viselhetni. Nekem legjobban kell tudnom, mert gróf Swbrhlg excseh gavallért van szerencsém *Fabriksvorsteher* képében szolgálni, és mi tavaly répáink után húszezer pengő forint adót fizettünk, és az egész tiszta nyereség, mely fennmaradt, kimondhatlan sok munka, fáradság, éjjel-nappali fejtörés és igen kedvező év és időjárás dacára nem volt több, mint 2160 fl. 19½ kr. Könyv nélkül tudom, mert én viszem a fabrikának minden dolgait – és csak a répaprodukció etc. ügyét viseli a magas születésű grófnak valami más bérese –, minthogy az én grófom mind *procreator*, mind *fabrikáns* egy személyben. Fel is hagyunk az egész vállalattal, *zatracení prokletí*."

Ezen állítások után kisurrant – pedig egyedül maga. Én persze tüstént „*hinterdrein*", mert mostani körülmények közt sehol nem lehet őszinte szót szólni és például Felséged ellen konspirálni, mint *tête-à-tête* (mert három közt alkalmasint van egy spion) nyílt, tágas, fényes mezőn mindent nagy távolságban meglátván, *womöglich auf einer baumlosen* „puszta" fel és alá járva, mint Platón az athéni olajfanépkertben (melyben, mint mondják, Théseus is megjelent, de csak néha-néha – és

azért e tekintetben is felülmúlja Felségednek rezidenciája Periklés és Peisistratos rezidenciáját, mert a mi népkertünkben mindig jelen van hős Théseus; nem él ugyan, de ezt nem veszszük tekintetbe, sőt inkább szeretjük, mert másképp okvetlen még több „*Aufseher*ekre" volna szükségünk). Igen, csak tág mezőn, *unter Gottes freien Himmel und glänzender Sonne* lehet szabadon és szólva gondolkozni, mert nincs ház, pince, kút, fal, akna, erdő, bokor, hidas, góré, berek, nádas, odvas fa, róka-, sőt ürgelyuk, melyben, mint Schillernek *Die Götter Griechenlands* című gyönyörű balladájában, *mutatis mutandis* valami *Vertrauter, superlativ treuer Beamter, Finanzwächter* vagy legalább egy szál *zlatohlavek** ne lappangna, ne ülne, ne fénylenék.

A friss levegő, mikor ezen Dániel-féle barlangból (mert leány igen, de oroszlány nem volt benne) kiszabadultam, és kivált azon mosolyra gerjesztő gondolat, hogy a mi derék *financier*ünk orrát nagyszerűen megcsavarják, míg ő különös önmegelégedéssel azt hiszi, *„einen ganz absonderlichen Geniestreich ausgeführt zu haben"* engem tüstént tökéletesen kigyógyított; és már előre *anticipál*tam azon élvezetet, *was er für Gesichter schneiden wird*, mikor ő majd (ti. a *suffisant* báró és trieszti *Bräutigam, der kein Landeskind ist*) észreveendi, hogy senki répát többé nem termeszt és a nem kis számú cukorgyár rendre mind bezáratik, elpusztul etc., mikor aztán a *Staatseinnahme* természet szerint nemcsak a répaadó megszűnése által fog csökkenni, és a tizenkét kr eddigi adó nem emelkedik, mint a porosz lángész azt mély bölcsen kispekulálta, tizennyolc krajcárra – de, hehehe, „lefelé emelkedik" nullára – és a *Staatseinnahme* azáltal is derék pofoncsapást kap, hogy a közadó – melyet még most üggyel-bajjal csak kicsikarhatni – a répa*industriá*nak meggyilkolása következtében sok helyütt többé még *hydraulice*

* A csehek a zsandárokat *zlatohlavek* névvel illetik, ami annyit jelent, mint aranyfejecske, és igen INGENIOSnak tartják a fényes gondolatot, mert mint mondják: nem árt, ha a fő, ha nincs benne sok, legalább aranyos, és egyébiránt ilyféle *pikli* az egész vidéket úgy felvidámítja, mint valami toronynak megaranyozott gombja, mely mértföldekre elsugárzik.

sem leszen kipréselhető. – Így jár, Felséges Uram, méltóztassék elhinni és ezen regulát soha fejéből nem szalasztani, így jár, mondom, mindenki, ha valamibe avatkozik, mihez nem ért. Engem persze kivéve, mert *non datur regula sine exceptione* – és aztán, mivel az elégséges és gyakorlati státustudománynak és az olyannyira szükséges tapasztalásnak netaláni híját bennem legnagyobb uzsorával kipótolja jóakaratom, Felségedhez vonzó tántoríthatlan hűségem, ki nem fáradható irkafirka-energiám, az egész világ előtt *proverbium*má vált *incorruptibilitas*om, nyílt, egyenes és vajmi erősen *religióz* lelkületem és mindenekfölött Istentől nyert különösen nagy és világos velőm, melyhez képest minden osztrák kivétel nélkül elismeri, hogy én Felségednek *sans comparaison* legeszesebb, legügyesebb és kivált legzseniálisabb minisztere vagyok. És ennél nagyobb dicséretet halandóra – *denn das will schon etwas sagen* – nem könnyen halmozhatni, mert oly tündöklő férfiak közt, mint amilyenek Felségednek *Selbst-* és *Alleinherrscher*-féle székét csillagozzák körül, és kik az osztráki civilizáció tündöklőbb képviselői, igazi „*Vertreter*jei" és legszilárdabb oszlopai, ily eminens férfiak közt, mondom, egész Európa, sőt az egész földgömbi lakosság által első eminensnek *mit dem größten Vorzug* elismertetni és sajtóink által kidoboltatni, oly glória, mely Felségednek császári szemeit is, remélem, meg nem szűnő káprázásban tarthatja, miszerint engem mindig megtiszteljen, megbecsüljön és végképp egy zsíros jó magyar donációval is felvigasztalni méltóztasson – mi mindeddig még nem történt. És én naprúl napra erősebben meg leszek győződve, hogy Felséged sokkal hajlandóbb (és azt igen okosnak tartom, mert sokkal jutányosabb) hű szolgáit inkább szépen hangzó frázisokkal kidicsérni, mint szépen pengő jószágokkal megajándékozni. – És ha a most érintett fényes tulajdonaimhoz még kellemes külső, szeretetreméltóság és meg nem szűnő humor csatlakozik, melyek által a gyönyörű császárnénak is tudok tetszeni, és ha akarom, Felségedet *toties-quoties* jól megkacagtatom, ez, úgy hiszem, egy cseppet sem árt, és akkor tán van kis okom, sőt jogom magamnak azzal hízelkedni, hogy oly bölcs fejedelem, mint Felséged, kellő miniszteri

kvalifikációmon kételkedni azért még nem fog, mert státusdolgok körül sem elég mély és higgadt tudományom, sem gyakorlásom, sem tapasztalásom nincs.

[68. CUKORGYÁRI BOHÓZAT]

[BACH:] Hogy visszatérjek nagyérdekű kalandom elbeszéléséhez, – mikor a cukorgyáros mellé jutottam és oldalán egy darabig lépdeltem, az villámlott eszemen keresztül, hogy legcélszerűbb volna magamat magyarnak adni, mert a csehek a magyarok iránt különös szimpátiával viseltetnek – némi dölyfös oligarchián kívül –, mióta megkóstolták a rácokat, és kivált mióta világos lett előttük (főképp Világosnál), mily szívtelenül bánt velük Haynau, és – *„paß auffi"* – efölött azért, mert a magyarok átellenében senki sem „gomboskodik", mert rendszerint nincs köztük áruló, spion vagy pláne provokáló zseni. Ehhez képest ezen következő párbeszéd keletkezett köztünk:

BACH: Pajtás Uram, én magyar vagyok. – Lehel huszároknál mint káplár vitézül viaskodtam *in der unglücklichen ungarischen Revolution*, és nagyon örvendek, hogy az Úrral megismerkedhetem, mert a cseh nemzetet különösen tisztelem, erősen respektálom és emellett felette nagy kedvelője vagyok a lekvárnak, *buchtli*nak és *povidli*nek, és mindenekfölött a cseh pontynak és a *gramatika* nevű levesnek. *Servus humillimus!* (Így szóltam, Felséges Uram, és azt hiszem, nem badarul a konverzáció meghurkolására.)

CSEH: Mit, az Úr *Ungar* lenne, sőt telivér magyar? Ezt hiheti, ki akarja – én nem oly legényeket láttam magyar földön, mint az Úr.

BACH: Magyar vagyok biz én, hanem mert oly erős és meg nem szűnő űzőbe vettek, kénytelen voltam magamat így elrútítni. Látott volna csak, kedves jó Uram, kipödrött bajusszal, „térémtété", mikor magyar táncban a tüzes menyecskéket jól megforgattam – és tudom, akkor elhitte volna, hogy az vagyok, ki vagyok. „Eh batta!"

CSEH: No, már akkor formájából ugyancsak mesterileg kivette magát, és azon ostoba kép szerint, melyet magára oly

ügyesen öltött, és csámpás lábai után ítélve, mindenki, ki önt látja, rá merne esküdni, hogy bizony nem egyéb, mint igazi genuin bécsi *Residenzler von ächtem Schrott und Korn!*

BACH: Hehehe – ugye, mi magyarok is tudunk komédiázni és álorcáskodni egy kissé, ha éppen kell. De lássa, kedves Žižka sógorom és jóakaróm, azon sok egyoszlopú akasztófa, melyet nálunk, magyar földön oly iszonyatos mennyiségben felemeltek, képemnek egészen ferde irányt adtak, kivált mert engem is felakasztottak, nem ugyan *in persona – wie die figura zeigt* – de csak *portrait*-ban, mi azonban mégis fáj és az embernek becsületében súlyosan gázol, mert azelőtt „Istenúgyseki" oly tiszta legény voltam, milyet csak ritkán látni, és bizony nem többször, mint fehér rigót, és mielőtt nehéz lánc csörgött lábaimon, „eskiszem", oly egyenesek voltak azok, mint gyertyaszál. Most, hála Isten, X. Y. Z. nagybátyám után *colossalis* örökségben *succedál*ok, mely (alig gondolná és hihetné az ember) – a súlyos és igen alkalmatlan „*Erbsteuer*t" etc. etc. leróván, több mint nyolcszázezer aranyfickókra rúg, és az aztán oly „rúgás", mely ellen lócsiszár cigány komauramnak, tudom, nem volna legkisebb kifogása. De nem merem magamat bárhol is mutatni, még mindig „bújósdi" játékot vagyok kénytelen játszani, mert a császár-királyunk (még nincs, tán csak most van készülésben) az amnesztiával még nem akar kirukkolni: azon semmirekellő gaz favoritja, ki vele tesz, mit akar, és őt betű szerint orránál vezeti, nem akarja kiadni a *resolutió*t.

(Felséged tán bámulni fogja, hogy én ilyeseket mondok, éspedig nemcsak Felséged, de saját személyem ellen, mihez különös *abnegatio* kell, de ez szükséges, mert másképp nem melegülnek *confidentiá*ra az illetők. A provokáló ágensnek mindent mondani szabad, és minél vastagabbat tálal ki, annál nagyobb bizalmat gerjeszt. És ha Felséged néha hallaná, mikor ti. valakit *für das Wohl Euer Majestät* kikutatni, rászedni és behálózni akarok, mi mindent nem mondok Felségednek szent személye ellen, úgyhogy egy jó szót sem hagyok bőrén – bizonyos vagyok, engem Felséged a világ legkajánabb teremtésének tartana és hűségem tekintetében elszédülne könnyen. Ámde szerencsémre oly erősen be tudtam magamat fúrni Felséged szívébe

és kivált vérébe, hogy tökéletesen meg vagyok győződve, engem többé csakugyan le nem ráz és ekképp kegyes *plenipotenciáját* soha elveszítni nem fogom.)

CSEH: E tekintetben tökéletesen kezet fogok Kegyeddel – és a köz*opinio* szerint nincs több oly imposztor a világon, mint ezen magamagát felcsigázta prókátor, ki, elég csudálatos, oly kényelmesen fel tudott mászni az éretlen vagy tán inkább rothadt szívű császárnak nyakába, kit nem szenvedhet senki, és ha ma elvinné őt a „Niclo", bizonyosan egyetlenegy emberi teremtés sem bánná (tán keserű édesanyján kívül – és még ez is kérdés), sőt aztán csak akkor törne ki az igazi *Beifallssturm* és *Jubel!*

(Így szólt, Felséges Uram, ezen infámis *böhmische kolácsen*, és ilyest bizonyosan nem tesz, ha erre én kellő *aguit* nem adok. – Miből – *venia sit verbis* – tökéletesen kiviláglik, mily hasznos Felségedet néha jó bemocskolni, derekasan bepiszkolni – nem ugyan nyilvánosan, mert ilyest csak Pater Ventura merhetne, de úgy négyszemközt, *en famille*, mint I. Napóleon szerint – *le linge sale* – mi, ne kételkedjék, Kegyes Uram, sok millió által naponként oly *regulariter* megyen végbe, aminthogy számtalan fia Istennek mindennapi kenyérért esedezni meg nem szűnik.)

CSEH, *continuative:* De ha a Méltóságos Gróf oly iszonyatos és alig hihető nagy vagyonhoz jut, mint mondá, min egyébiránt egy cseppet sem kételkedek, mert hiszen oly szembeszökőleg valószínű, akkor valjon mit szándékozik azzal tenni Őexcellenciája, mert mostani világban a legnagyobb kincs is igen könnyen elolvad, midőn másrészről ügyes és hű kezek által duplázni, sőt triplázni lehet bármily roppant vagyont?

(Ahá, megcsíptelek, jó barátom – ezt gondoltam most magamban, mert a derék *bemák* engem magyarnak éspedig *von der Umsturzpartei* tartván, minden szavamat mint evangéliumot elhitte, mit Felséged abból tapasztalhat, hogy engem, alig szagolta meg a nyolcszázezer sárgát, tüstént grófnak, méltóságosnak, sőt excellenciásnak titulált. Ó, *auri sacra fames*, mily varázsteli vagy te! Valóban a legeszesebb, leg*pfiffig*ebb teremtések is elkábulnak a sárga szín fényétől, és betű szerint szerelmesek lesznek abba, feltéve, ha a fekete szín elmarad. Alig mondtam ki a nyolcszázezer *species*t – és tüstént elvakult, vagy in-

kább a sárgába szerelmeskedett a derék, minden nemzeti furfangjából kivetkezett cseh *industriel*. Ő legott „spanyol kastélyokat" épített fejében, és nem tudta eltitkolni égető vágyát a roppant gazdagságú magyarral szorosabb érintkezésbe jönni – minden szava erre mutatott. Én sokáig haboztam, erre valjon mit mondjak, mert azon nyilatkozatit, melyeket ama infámis lyukban kitárt, melyben én vele találkoztam, természet szerint közvéleménynek tartottam, hogy ti. a cukorgyárakkal mindenütt felhagynak és valami más fába vágják a fejszét, melyet báró Bruck őexcellenciája oly irgalmatlanul még meg nem taxált, és ekképp nem volt könnyű a dolgot megközelítni. – Mert oly ügyet kezdeni, mely az *infaillibilis* közvélemény szerint elhagyatik, oly szamárság, melyet félig-meddig eszes ember nem követ el, *um sich keine Blöße zu geben*. De miután mint magyar szerepeltem, és a magyartúl minden ostobaságot mi fel szoktunk tenni, hasonlólag, mint az egész civilizált világ – én ezen faktum fejében e következőt riszkíroztam cseh *simplex*emnek mondani:)

BACH: Én különös nagy barátja és kedvelője vagyok nemcsak a jól megfontolt haladásnak, de emellett a nádméznek is, kivált olyasnak, mely répából készül – és azért régóta azon eszmével vagyok viselős, hogy még nagyobbszerű cukorgyárat állítsak, mint báró Sina szentmiklósi remeke, melyet minap a német természetbúvárok meglátogattak; és miután szétpattanásig ettekittak és *toast*oztak, mint referensük nyilvánítja, azon bámultak leginkább, hogy a magyar hajdúk *so geschickte Rosselenker sind* és, gondolom, harminc hintó közt, melyben ezen német patrióták nagy sebességgel ide és oda hurcoltatának, de egyetlenegyet sem forgattak fel, pedig – és ez a különös – oly egyenes úton, mint sakktábla! *Hoch, die edlen Magyaren mögen doch leben!* – Tehát én nagyszerű cukorgyárat akartam felállítni *„Etwas noch nie Dagewesenes" und was der ungarischen Nation zur Ehre gereichen und ihr Schicksal ein bißchen versüßen würde*, tudja, ilyesféle csudával szándékoztam lebetegedni, mélyen tisztelt *Zuckerintendant* és *plenipo* Uram, de miután látom, hogy a közvélemény nagyon ellene nyilatkozik, miről Kegyednek őszinte *expectoratió*ja tökéletesen meggyőzött, és én nem leszek annyi-

ra csörgősapkás, valamit megkezdeni, mit kivált erősen *pfiffig* csehek elhagynak, most bizony, mivel bolhát rakott kigyelmed fülembe, én valóban nem tudom, a 3 977 777 29$^{3}/_{4}$ bankvalutával (mert tegnapi kurzus szerint 800 000 fickó, papirosra *diluálva*, ily sommát képez) mit tegyek, mit műveljek? És eszerint Istennek köszönöm, hogy oly különös bölccsel volt szerencsém az édes lyukacskában találkozni, ki nekem legjobb tanácsot adhat, mi módon duplázhassam nem ugyan biliárdlyukba – de zsebembe ezen meglehetős vagyont. Méltóztassék tehát hozzászólni, halljuk. *Ich bin ganz Ohr.*

CSEH: De Isten irgalmáért, miképp gondolhatja azt, Excellenciás Uram, hogy az, mit én mint egyes ember mondok, közvélemény volna? És egyébiránt miképp vehette mindazt, mit kitártam, igaz értékű készpénznek? Hiszen minden szó, melyet kiejtettem, azon derék fiúk számára volt kalkulálva, melyekkel a mi derék kormányunk oly cifrán kispékelte az egész álladalmat, mint híres „Caress" szakács a nyúlpecsenyét vagy borjúfrikandót, miképp aztán könnyebben emésszék! Egy szó sem volt mindabbúl igaz, mit a *Vertrauter* uraimék kedveért elhazudtam.

BACH: Tehát ismeri őket?

CSEH: Nem ismerem biz én.

BACH: Nem ismeri? Hát miképp tudja, hogy jelen voltak?

CSEH: No, már ily kérdéstételt előkelő magyar mágnás részéről nem vártam. (Ily megnevezést Zang August bécsi gavallér és privilegiált újságos most más célra fordít, *sans doute pour plaire au gouvernement autrichien.* Így például Carpantier urat „*Spitzbub Magnat*"-nak nevezi és nem jut eszébe őt inkább *Spitzbub* expéknek, zsurnalisztának, börzespekulánsnak, *industriel*nek, szél után fordulónak, *Residenzler*nek, semmirekellőnek etc. nevezni, mert ez igen „*treffend*" volna!) Nem, ilyen kérdést nem vártam, mert hiszen éppen ennyi okkal azt is tudakolhatná valaki: valjon miképp tudjuk, hogy szinte mindenben lappangnak *infusorium*ok, noha nem látjuk, rendszerint nem is szólnak, de mélyen hallgatnak. No, hát miképp? Igen természetesen. Mert minden rothadásba menő vagy rothadó testben – mint a tapasztalás és szorosabb analízis mutatja, okvetlen

nemcsak feltaláltatnak, de mindegyre szaporodnak is ily undok teremtések.

(Ez, Felséges Uram, valami *mauvaise plaisenterie*-féle szúrás akart lenni Felségednek szisztémájára és Neu-Osztrákiának munkába vett általános kisütésére.)

CSEH, *continuative:* Én megvallom, a magyarokat – engedje meg Excellenciád, hogy tisztán szóljak – ildomosabbaknak tartottam, mihez képest oly iszonyatos *lectió*k után, melyekkel a császár favoritja, Bach kiiskolázta a szerencsétlen nemzetet, magyar részéről oly kérdést nem vártam volna, mint amilyennel Excellenciád engem meglepni kegyeskedett. – De igaz, egy nemzetnek egyenes jellemét tíz-húsz év leforgása alatt meg nem ronthatni. Ezen dicső vagy inkább hasznos műtételre több idő kívántatik – de elvégre bizonyosan sikerül, mert „rosszabbítni" könnyebb, mint „javítni", valamint lefelé minden igen könnyen gördül, felfelé azonban csak nehezen és lassan mászhat. És végre a legerényesebb, legtisztább lelkű emberek is – ritka kivétellel – selejtes, aljas egyénekké süllyednek, rothadnak, ha velük meg nem szűnőleg mint lelketlen portékákkal bánnak. A kormánynak minden eljárása hazugságon és *hypocrisián* alapszik, és az ilyesek ellen nem létez más fegyver, mint szinte hazugság és furfang. Egy szó sem volt való, melyet elmondtam! Dehogy bontjuk fel cukorgyárainkat, ez senkinek eszébe sem jut, sőt szaporítni és nagyobb lábra fogjuk állítni azokat, mert most még többet nyerünk, mint azelőtt. Tegyen bár huszonnégy krajcár adót a *hergeloffener* teoretikus báró Bruck egy-egy mázsa répára, mi azt sem bánjuk: most, mióta hat krajcárral emelte magasabbra ezen adót, bizonyosan kevesebb lesz ebbeli financiális nyeresége, mint azelőtt volt. Aztán ha a jövedelem csökken, báró Czörnig (ki az egész világot megstatisztikálja, és ebből látszik, mily mélységgel és mily pontosan) persze nagy szájat tát, és báró Bruckkal *en Co.* bámulja, mi lehet ezen különös és éppen nem várt fenoménnek oka? És arra teljességgel nem bukhatván, nagy pátosszal valami bölcs beszédet elszónokol, melynek se füle, se farka, és ezt persze az újságok kitűnő nagy fülekkel *ex offo* kidobolják, míg mi, mélyen alattvalók, vajmi jól tudjuk a megfoghatlan deficitnek *genesis*ét,

és erősen hallgatván és legáhítatosabb képeket mutatván, mint a német mondja, öklöcskéinkbe édesen kacagunk, ha ezek bár jóval nagyobbak volnának is, mint teknyősbéka.

(*Der Kerl muß ein Narr sein*, Felséges Uram, ezt gondoltam most magamban – vagy igazi imposztor, kinek a csalás annyira nedvében és vérében van, mint piócáknak és tirannusoknak – mint volt például a jó lovas Commodus császár – a vérszopás. De engem, tudom, meg nem csal a gazember!)

BACH: De, kedves jóakaróm és Barátom, mondja, kérem, miképp lehetne az, hogy az adónak egy harmadávali felemelése következtében csökkenhetne a jövedelem, ha a cukorgyárakat, mint Ön mondja, az illetők nemcsak nem *cassál*ják, de azok száma mindinkább nőni és nagyobbszerűségre fejledezni fog? Ilyest állítni, Barátocskám, egyenesen abszurdum, mert lehetetlen, és számok ellen nem argumentálhatni. Csalás által – megengedem, sőt elhiszem – nem csekély sommák mehetnek mellékutakra, de ez mindenütt és minden témában megtörténik, mert hiába, mindaddig, míg gyarló emberek vagyunk, többet-kevesebbet bizony mindnyájan csalunk és lopunk, ha (mint egykori Spártának furfangosabb fiai) a rajtakapást kerülni tudjuk vagy legalább reméljük. De valjon mennyire rúghat ez esetben a *malversatio?* Ha nehány százezret, sőt tán egy-, két-, hárommilliót is lopnak, még ez sem jöhet tekintetbe azon roppant haszonhoz mérve, melyet báró Brucknak eszméje kiteremt. Én báró Bruckot nem szeretem, sőt mondhatom, nem szenvedhetem, legelsőben is azon természetes ok végett, mert tulajdonképp nem kedvelek és pláne nem szeretek senkit az egész világon, mint saját magamat, és aztán, mert sokan báró Bruckot nagyobb talentumnak tartják, mint engemet, vagy mit is mondok *(ich bin so confus)*, nem mint engemet, hanem mint báró Bachot, kit szinte nem szagolhatok, de ha már a kettő közt választanom kell *(und die Wahl tut einem wirklich weh)*, mégis inkább ennek adok *praeferentiá*t, spedig mert magyarul tanul – és ezen faktum minden igazi törzsökös magyart mindig erősen *touchiroz*za – habár azt mondaná is az idegen *Landsmann* (csak tiszta magyarsággal legyen mondva): akasszátok fel mindazokat, kik nem érzik magokat boldogoknak az újra kisütött „*Kle-*

tzenbrod"-féle Osztrákiában, vagy kik ilyest, ha *par hasard* nem volna igaz, legalább esküvel megerősítni nem volnának elég *discretus*ok!

(Felséged kegyesen észreveheti, hogy ez alkalommal *so in der Hitze der Discussion, um Euer Majestät zu dienen*, erősen elcsuklantam, és majdnem elárultam volna magamat. Mi rám nézve igen veszélyes lehet, mert ha ezen bivalyerejű *přetařící chlapec* megtudja, hogy báró Bach őexcellenciája tulajdonképp én saját magam volnék, csak gondolkozni sem merek arra, velem mit művel – jaj! De hála Isten, nem vette észre, mert azon nehány kellő időben kicsúsztatott ártatlan kis betyár *expressio*, melyekkel a magyar úgy szokott *data occasione* élni, mint paprikával, *wenn es gilt etwas unverdauliches zu verschlucken*, és mely cifra szójárások, mint mondják, személyességemmel annyira kvadrálnak, tökéletesen meg volt győződve, hogy én törzsökös *primae invasionis ex stemmate natus* Árpád-fi vagyok – ilyféle telivért a cseh pedig dehogy bántana! Felséged egyúttal, tudom, azon kis „elposzantást" – *die kleine Notlüge* – is *gratiose* megbocsátni vagy legalább ignorálni fogja, melybe ez alkalommal engedődztem, melyhez képest – *um den Bemaken irrezuführen, impertinenter* azt hazudtam, hogy az egész világ hátán senkit sem szeretek annyira, mint drágalátos magamat. – Mi tán csak akkor volna igaz, ha Felséged, éspedig *in der Qualität eines armeereichen Kaisers*, nem fénylene – felfogja Felséges Uram ezen gyengéd szócsavart? *ich hoffe, „ja"* – kiért, mint már fentebb *assecurál*tam Felségedet, kész volnék „utolsó" csepp véremet ontani – midőn persze az „elsővel" *en attendant besonnen*féle emberekhez illőleg még várni fognánk.)

Bach, *continuative:* Hát, mint mondom, én báró Bruckot nem szenvedhetem – Isten látja lelkemet –, de megrögzött igazságszeretetemnél fogva, melyhez képest úgy megszoktam ezt mondani: *„fiat justitia"*, valamint a kötélgyártó is csupa szokásból, mint rák, tán szaporábban tud hátra, mint előre száguldni, most azt kiáltom egekbe: felségesen kombinált a zseniális *financier, bravo, bravissimo.* Mi igaz, az csakugyan igazán igaz. – *Ehre, dem Ehre gebührt!* Mert báró Bachnak, mint én ismerem őt, nem lett volna annyi merészsége – *besonnen wie er ist*

– az érintett adót rögtön egyharmadával felemelni, mivel meg volt győződve, hogy ezen taktika következtében a legtöbb „édesgyár" vagy becsukatni, vagy „keserűen" megbukni fogna! Miután azonban oly bölcs egyén, mint Ön – ha ez egyszer véletlenül tán nem *boudíroz* egy kicsit, azt *praetendál*ja, hogy a cukor*industria* a felemelt adó dacára nemcsak csökkenni, de még növekedni is fog, akkor báró Bruck géniuszát örömmel megköszöntjük, mert ő legalább e tekintetben tovább látott, mint a császár favoritja és vezetője. De azon *aenigma* kulcsát, melyet Ön, *aimable czechisch industriel* úr, kitálalt, mihez képest a több jövedelem kevesebb jövedelmet fog szülni, mely *raisonnement* valóban tökéletesen egy *vormärzlich*féle táblabíró szamár szájába illenék – *in der Tat sehr ergötzlich* –, én ezen *curiosum*ot (persze csak magyar eszemmel), megvallom, felfogni nem vagyok képes, minthogy oly *Hexenmeister*nek mégsem adhatom magamat, mihez képest kétszer kettőből ötöt tudnék csinálni. – És így okoskodom: Bizonyos adatok szerint, melyeket fáradhatlan, sőt *imperii regni* báró Czörnig felkincsel (és jó, hogy legalább ilyféle kincsünk legyen) – a lepergett 1856-iki évben a répaadó – tizenkét krajcárt számítva egy-egy mázsától – tiszta húszmillió forintra rúgott. Most egyharmadával felemelve az adót, *theoretice* véve harmincmillióra kellene számítni az 1858-iki vagy *solar*, vagy *militair*, vagy *financiel* évet (bizony nem tudom, milyféle év illik a répára legjobban) – de mi nem *theoretice* akarunk számítni, *so in der Luft*, hanem úgy, mint mi, magyarok szoktunk e tekintetben eljárni: gyakorlatilag, mikor ti. nemcsak a három hegyen állott még a magyar kereszt, de négy folyam is volt látható az ország címerében, és mi, boldogok még nem jutottunk, mint Ganymédés a fekete sasnak *(aus der Gattung der Steinadler)* szárnyai alá – és ekképp, miszerint semmi esetre ne misztifikáljuk magunkat deficittel, egész hárommilliót lerovunk a felemelt adó utáni új jövedelemből, és ehhez képest – marad tiszta jövedelem huszonhét millió – ti. hétmillióval „plusz". És egyedül *egy species után!* Mily roppant eredmény; mert ha Bruck zseni más termeléseket is ily arányban megtaksál, például babot, lencsét, káposztát, burgonyát, sárgarépát, retket etc. akkor csakugyan nem kételkedhetik senki,

hogy az osztráki császár nagyobb kincset nyert báró Bruck lángeszű személyében, mint amily kincsnek mutatkozik India az angolok átellenében legalább e pillanatban.

Vagy tán az én drága cseh komám másképp számol, valami új metódus szerint, és a hétmillió nyereséget hétmillió veszteségnek tartja? Mert hiszen a fennálló fabrikák vagy mind megbuknak, vagy ha meg nem buknak, akkor hétmillió nyereség bizonyos, az újra épülendő és nagyobb lábra állítandó gyárak jövedelmét ide még nem is számítva – a kettő közt nincs *juste milieu* – minthogy az Úr csak nem lesz oly szemtelen azt *praetendál*ni, mihez képest most, miután oly roppant számra emelkedtek a közbátorlétnek különféle orgánumai, hárommilliónál többet tudnának saját maguk zsebükbe süllyeszteni az édes illetők? Ilyesvalami tüstént kisülne – és egypár büntetés mostani tempó szerint, tudom, igen elkeserítné a cukorlopás viszketegét – noha nem tagadhatni, egyedül a felségsértőket sújtják kegyetlenül, midőn az Isten-sértőknek, ha egyébiránt nem ateisták, de buzgó katolikusok, aránylag felette jó dolguk van. De hiszen a financiai tolvaj a mostani osztráki pénzügyek bágyadt állapotjához képest szinte felségsértő, mert ha egyszer nem fizethetni rendesen többé *pickli*seinket, szuronyosainkat etc. – és nem lehet a népeket fényes, de erősen költséges *Spompanadék*kal elkábítgatni, akkor természet szerint a fejedelemnek hatalma is csökkenne. Kivált, ha a weimari vizit fejében Sándor cár szinte megvizitálná, éspedig nagy tiszteletének bemutatására számosb kézcsókkal speciális barátját, az osztrák cárt. Minélfogva az, ki a financiát csorbítja, egyenesen a felséget sérti – és eszerint a cukorlopó sokkal bűnösebb és ekképp irgalmatlanabbul sújtandó, mint maga a gyilkos is, kivált ha gyilokja oly egyént szúrt, ki sem újoncnak nem való, sem adót fizetni nem képes – mert, fájdalom, ily individuum mód nélkül sok van, és ekképp nem fájdalom, ha bármennyi ilyféle teremtés el is búcsúzik vagy elbúcsúztatik. És legyen csak büntetés tekintetében egyszer a cukor*malversator* egy rubrikába írva és egy oszlopra csigázva a rebellissel, akkor, jótállok, szinte oly bizonyosan nem fog legkisebb édesség is görbe utakra vergődni, valamint *im Inneren der Seele* most nincs más magyar és cseh, mint *fidelis* és

fidelissimus, denn das Leben ist doch schön – und bei verdorbenem Magen wirken amaricantia stets wohltätiger als Süßigkeiten.

(Kíváncsi vagyok, Felséges Uram, látni, miképp bír kimászni a cseh répacukros ezen *scabellum*ból, melyet számára raktam – *auf jeden Fall wird es ergötzlich sein,* mily erősen és mégis hiába fogja keresni az *échappatoire*-t – *denn er ist, wie man sagt, pressé à colle.*)

CSEH: Hogy Excellenciád egyenes és nyílt magyar szívéhez képest fel nem foghatja azon manipulációt, mely szerint mi, örökös tartományiak, főleg mi, csehek a kormánynak minden rendeletit és kivált financiális intézkedéseit ki tudjuk játszani, azt minden csudálkozás nélkül elhiszem. – A magyarok átellenében bizonyos pontig egyenes úton volt kénytelen a kormány ezelőtt eljárni, és kivált mi az adót illeti, meg voltak kezei kötve, és ha mégis teketóriázni és *plusmacher*ozni kezdett, például mint 1823-ban, oly lármát ütöttek a magyarok, miképp szépen behúzta ismét farkát – *feliciora tempora expectans.* És így általján véve nem valának a magyarok rókaszerepre szorítva, tán jobban mondva, tanítva. Általján véve, mondom, mert magasb szférákban, melyekben nem szerepelnek rókák, de csak diplomaták, azokban a magyaroknak előkelői szinte minden kenőccsel váltig ki voltak kenve. Ámde nálunk, hol miután elrabolták alkotmányunkat, szabadságinkat, hosszú idők óta egyenesen cselekedni, nyíltan szólni nem volt kevesebb, mint rebellálni, és minden alkalommal, mikor véletlenül ránk szorultak, legkisebb tétova és ceremónia nélkül rendesen megcsaltak a fölöttünk állók – természet szerint egész fajtánkban oly furfangi talentum, sőt mondhatni, oly zseni fejlődött ki, melyről becsületes, egyenes lelkű embernek fogalma sem lehet. Furfang furfangot, hazugság hazugságot szül – és miután az „éhes" ilyesekben, *ex rei natura,* nagyobb talentumot fejt ki, ha más fegyvere nincs és fejét ráadni kénytelen, mint a „jóllakott"; és az, „kinek még nincs", rendszerint mindenben nagyobb aktivitással jár el, mint az, „kinek már van" és ki babérjain már kényelmesen nyújtózik, magamagától értetődik, hogy nálunk még számtalan egyszerű *industriel,* sőt paraszt is találtatik, ki a császárnak minden beamterjeit elsőtől utolsóig túlnézi és furfangban óriásilag

szuperálja. – És különös, hogy azok, kik alantibb helyeken kezdték meg tiszti pályatérüket, és ekképp a népfurfangnak eleusisi misztériumaiban tökéletes felkentek valának – mikor magasb polcra másznak vagy emeltetnek, mintha egyszerre nem látnának többé semmit, mert nincs könnyebb, mint őket rászedni.

Sokszor csodálkoztam ezen különös fenomén magyarázhatlan voltán. Valjon mi lehet ennek oka? Bizony nem egyéb, mint az, hogy magasabb helyzetükön szédülni kezd fejük, a nagyobb has eltompítja eszüket, ostobábbak lesznek, a császári fény, melyhez közelébb állnak, elkápráztatja láttehetségüket etc. etc., vagy hogy nem eléggé dicsérhető méltányosságuknál fogva a legtisztább filantrópia sugárlásához képest így okoskodnak: *„Leben und leben lassen"* – vagy más szavakkal, „ha én csaltam, loptam, és most nagy s gazdag úr vagyok, ám más szegény legény is élje napjait és legyen szerencsés". Vajmi széles ezen most érintett út, sok becsületes ember elfér egymás mellett. Tehát *„viribus unitis"* és *„besonnen vorwärts!"* A mostani osztráki *fezőr*ök – kolomposok – (Bach, Bruck, Czörnig *et Co.*) közt azonban egyetlenegy sincs, ki a mi *árkánum*ainkba valaha is be lettek volna avatva; ők csak experimentálgatnak státus- és kormányi dolgok körül, mióta megjött nekiek *mit dem Amtl der Verstand;* és azért mi most aranynapjainkat éljük, mert ha még azokat is ki tudjuk játszani, kik egykor tökéletesen úgy cselekedtek és manipulálgattak, mint mi, és ekképp rejtélyeinket, csínyjeinket tökéletesen ismerik vagy legalább ismerték, akkor valóban csak kacagnunk kell, ha oly teoretikus prókátorok, *aventurier*-k, sarlatánok vagy tentás fráterek gondolnak minket ellenőrizni vagy megcsíphetni, mint a jelen, minden státus- és kormánytapasztalás nélküli sáfárjai és mindenesei a fejes, makacs és ekképp igen korlátolt észtehetségű császárnak, kik *en compagnie* tulajdonképp csak most élik, mint halhatatlan Goethe mondogatta, *ihre Flegeljahre.* A magyarok, kik mindenben, ha igazán ráadják fejüket, könnyen kitűnő eminenciára emelkednek, bizonyos vagyok, most rövid idő alatt (mert egyenes úton nem mennek semmire) oly különös *pfiffig* rókák lesznek, melyeknek, mint dicső emlékezetű Sámson egykori rókáinak,

elvégre semmi nem állhat ellent – és mint talpraesetten mondja a közbeszéd: „sok lúd farkast győz", így még sokkal könnyebben fog sok róka egy *Hetzmeister*nek véget vetni! De most engedje meg Excellenciád (mert hiszen legnagyobb érdekünkben fekszik a lelkes magyarokkal minél jobb és barátságosabb viszonyban élnünk), hogy Excellenciádat egy kissé a kárpit mögé vezessem, miképp aztán maga ítéljen, valjon *fideliter* festettem-e le furfangos eljárásunkat, vagy nem.

Én az én grófomnak tavaly háromszáz forinttal ötezer forintot gazdálkodtam meg. Excellenciád tudja, miképp manipuláltatik a répaadónak beszedése?

BACH: Hogy tudnám én azt, drága Uram, hiszen magyar vagyok, és mint Ön igen bölcsen állítá, a magyar még most minden inkább, mint volna róka – és azért szóljon részletesen minden *reserva* nélkül, áruljon el mindent, tegyen engem tökéletes *confidentiá*ba, informáljon mindenről.

(Várj csak, gazember – ezt gondoltam magamban, Felséges Uram – körmeimből többé ki nem bocsátlak, csak tálalj ki előbb mindent.)

CSEH: Édes örömest cselekszem ezt, és kivált, mert noha igazi *Taschendieb* képe van Excellenciádnak – mégis mindenben látom, hogy *genuin, unverfälscht* magyarral van dolgom. És azért hallja csak, semmit el nem fogok titkolni. A mi cukorgyárunkat 13 egyén ellenőrzi és inspiciálja; spedig: egy finánc főbiztos 1000 forint, egy alfinánc biztos 800 frt, egy finánc*respicient* 400 fr. évenkinti fizetéssel, két főfelvigyázó 24 és 20 forint havi és nyolc alfelvigyázó 18 kr napidíjjal. Ezeknek semmi legkisebb más jövedelmük nincsen, mert becsületes ember, ki saját zsírján is elélhet, rendszerint nem szolgál. Igen, semmi más jövedelmi forrásuk nincsen, *non sunt bene possesionati*, de annál erősebben meg vannak áldva gyermekekkel – mely fabrika a státus tekintetében *von wegen der Recruten-Contribution und der Moralität* igen fontos, és ekképp a kormánytúl minden módon elősegíttetik. *Immediate* azonban ezen 13 főre rúgó csapatból nem ül nyakunkon senki más, mint csak egy szál alfelvigyázó, ámde legkisebb tágítás nélkül! A gyár rendszerint gondosan le van pecsételve, és csak akkor bontatik fel, mikor a munka, az

úgynevezett *campagne* megkezdődik. Mindennap munka után azonban ismét lepecsételtetik és másnap reggel megint felpecsételtetik és így folytonosan fel, le, fel, le, úgyhogy betű szerint igen *correcte* mondhatni: „*Wir sind petschiert*" – hahogy a sok pecsét elkerülése végett nem dolgozunk éjjel-nappal, mikor aztán a szünetlen nyakunkon lógó alfelvigyázók magukat rendesen felváltják – és az általunk a fabrika udvarába szállított répát átveszik, hol én sokszor találkozom, de természet szerint szünet nélkül nem lehetek, mert sok más dolgom is van. És most hadd hozzak elő egy sokszor előforduló szcénát azon közönséges komédiából, mely ezer variációkkal eljátszatik az *industriel* és kisebb beamterek között, mikor valami átadási és átvevési eset fordul elő.

ALFELVIGYÁZÓ: Ez nincs egy mázsa – megint csalni akartok. Tirátok nem vigyázhatni eléggé

A MI BÉRESEINK: De szigorú Uram, *vážený uvážený pane* – mit bemértünk, inkább több, mint egy mázsa –, nem mernénk, de nem is tudnánk csalni.

ALFELVIGYÁZÓ: Egy szót sem, *nekřič, drý tlamu!* Itt én vagyok az úr, a császárnak hű szolgája, kit nem hagyok szemtelenül megcsalatni. Ti mind semmirekellő gazemberek, akasztófáravalók vagytok.

A BÉRESEK: De kérjük alázattal...

ALFELVIGYÁZÓ: Hallgassatok, *žadni slowo wje*, ily manipulációt én nem tűrök – hol van a gyárinspektor – tüstént hívjátok vagy hurcoljátok elé... ilyen amolyan.

(Én természet szerint, legyen nappal, legyen éjjel, tüstént megjelenek.)

ALFELVIGYÁZÓ: Hallja az Úr, inspektor Uram – így nem mehetnek a dolgok... én kénytelen leszek felsőbb helyre jelentést tenni, hogy az Úrnak alattvalói mindent elkövetnek felséges császárunk megrövidítésére, én pedig ezt nem szenvedem. Tegyenek elöljáróim mint akarnak – az én tántoríthatlan hűségemet azonban nem fogja megtörni semmi, és kész vagyok életemmel védni császárom érdekét, ha ez bár egy garas volna is.

CSEH: Kérem, drága jó Uram, legyen még egy kis béketűrése embereimmel, teli vannak jóakarattal, méltóztassék elhinni, bi-

zony legkisebb furfang sincs bennük, de ügyetlenek, gyalulatlanok.

ALFELVIGYÁZÓ: Hát parancsolja meg nekiek szigorúan: Velem ne tréfáljanak – mert én legkisebb *malversatiót* nem tűrök, tüstént feljelentem a dolgot, és a legkeményebb büntetés nem marad el, mert én az én imádott császáromat nem hagyom – erre esküszöm – bár csak egy mákszemnyivel is megrövidítni.

(Én nem is vagyok képes az efféle szcénákat pontosan leírni, lefesteni; elég az, hogy rendesen minden héten, néha egynél többször is fordul elő ilyféle eset, sőt igazi kutyaharc és skandalum. Nemritkán órákig perlekedünk, sokszor azon ponton vagyunk, miszerint csak kevés hibázik, miszerint egymásnak hajába ne kapjunk – annyira kanászkodik a császár hű embere, és én sem tudom moderálni magamat – midőn béreseimnek legalább része kész volna a rendőr urat kávékalánba fullasztani, oly kimondhatlan *exosus*sá teszi magát.

Beáll most az estve, és szobámba lép – hol az egész világtúl elkülönözve, magától értetődik, egyedül én csak magam vagyok – a 18 kr napibérű *controllor* úr, éspedig igen alázatos.)

ALFELVIGYÁZÓ: Hála Isten, nagyérdemű Inspektor Úr, megint vége egy napnak! (És homlokáról törüli a verítéket, melyet már a Szentírás recipézett a szegény ember kenyerére fűszerül, paprikául!)

CSEH: Tessék leülni és a *schwarzpatzl*ból egyet szippantani – no, mennyit tett félre ma? (Ami csak annyit jelent: „hány mázsával jegyzett fel kevesebbet".)

ALFELVIGYÁZÓ: Ma kevesebbet hordtak be: 200 mázsát.

CSEH: Mit? nem többet – hiszen, Uram, ez egyenesen lopás! Ezért fizeti grófom az urat, miképp ily rosszul, ily langyosan szolgálja? Én azt nem szenvedem, én a grófomnak hű bérese vagyok, kit, nem engedem, hogy bárki is egy petáknyi értékű haszonért megrövidítsen – ha az urat „honorálja" az én grófom, legyen annyi becsületérzése és járjon kötelességében emberségesen el, mert másképp elmarad az ígért jutalom. *Pfuj Teufel, Sie sollten sich schämen.*

ALFELVIGYÁZÓ: Kérem alázattal, tekintetes Inspektor Uram, legyen egy kis béketűréssel – rajtam nem kell búsulni, én nem maradok hátra, majd meglássa.

CSEH: Némi kis variációkkal rendesen ily téma szerint járunk el, Excellenciás uram, azon komédiában, melyet a beamter urakkal játszunk – éspedig nemcsak a cukorprodukcióban, de mindenben, hol adni vagy fizetni kell.

Tavaly például 150 ezer mázsa répát produkáltunk, és ebből kihagytak 25 000 mázsát – miszerint 5000 pengő az én grófomnak zsebében maradt, mert mint érintém, az én grófom egyszersmind *producens* és *fabrikáns* – és az egész vállalatnak tiszta haszna 30 000 forintra rúgott, mit persze a kormánynak semmit megszagolni nem tudó orrára (pedig volna igen sok *parfum*) nem kötünk.

És higgye el, Kegyelmes magyar gróf Uram, oly *discrete* és annyi *delicatiával*, mint mi, az én grófom és én, bizonyosan egyetlenegy cukorintézvény személyessége sem viseltetik és nem bánik a kormány átellenében. Az én grófom még tud pirulni, *denn er ist vom wirklichen Adel*, kinek számos elődei nemcsak fekete, de veres lét is ontottak a hazáért, és én, ki oly szerencsés vagyok, ily magas jellemű gavallért szolgálhatni – én sem vagyok ez okból képes a méltányosság határain – *was recht und billig ist* – túltörni. De ha tudná a gróf, mily *Schindludert* űznek szemér Józsefnek, az egyiptomi egykori Bachnak testvérei és utódai a cs. k. beamterekkel *en compagnie*, vagy mindazon sehonnai *industriel* vargányák, melyek elboríták Új-Osztrákiát, mióta az éppen le nem vágott *vormärzliche Zopf* dacára liberális köntöst vagy inkább maskarát öltött az osztrák császár szent személyére és miniszter *Helfers-Helfer*eire – ha, mondom, tudná ezt a gróf úr, úgy, mint mi tudjuk és mindennap tapasztaljuk, bizonyos vagyok, szintoly jóízűt kacagna Excellenciád Bach, Buol, Bruck miniszterek hasztalan erőlködésein és esetlen furfangjain, mint minden okosabb ember, kit ily ügyetlen mesterek nem tehetnek lóvá, csak megvetéssel tekint státust alapítni akaró arcátlanságukra! L... M..., Izrael fia, tavaly 160 ezer mázsa répát termelt, és adót csak 80 ezer mázsától fizetett, mert 80 ezer mázsa ki volt véletlenül felejtve; B... S... *teuto aventurier* még nagyobb vonásokban vágott az *aerarium* füleire etc. És most, mióta zsidóskodik velünk a zseniális *Plusmacher* báró Bruck őexcellenciája, mi is szinte ezen gyepre lépünk, és

bizonyosak vagyunk vele diadalilag megversenyezhetni. Most 25 ezer mázsa helyett 75, sőt 85 ezer mázsát csúsztatunk félre, és 12 kr helyett 18 kr-t fizetvén, mégis tetemesen nyerünk; miglen magától értetődik, meg nem szűnünk *pour fixer l'attention du gouvernement de ce côté* – nehány akó tentával petíciókat íratni és folytonosan annyira keserves és cifra panaszokat intonálni, mint amily nótákban nem egy alföldi, egyes szamár*cab*on utazó alamizsnás oly *eminenciá*ra emelkedik, miképp nem kétlem, még kő is lágyulna siralmán, ha ti. a magyar rónákon afféle találkoznék.

És aztán persze – mint mondám – bekövetkezik a nagy bámulás a nem várt és magyarázhatlan eseten, és báró Bruck, báró Czörnig etc., ha csak egy kissé élesebb szemük volna, kétségen kívül azt vennék észre, mikor véletlenül tükörbe néznek, hogy bolondot látnak vagy legalább igen hosszú füleket.

[69. A CSEH CUKORGYÁROS A BACH-RENDSZERRŐL]

CSEH: Ha több ember rendszeresen találkozik, bizonyos tárgyakat fontolóra vesz, ha ti. összegyűl és időszaki üléseket tart, ennek – úgy mondják – mindig van haszna, mert két vélemény ha összekoccan, szikrát ád, és ez világosságot szül, terjeszt.

És ím, ez oka, miért állított az osztráki bölcs kormány *Handelskammer*-, statisztika-, kommunális-, *Reichsrat*- etc.-féle összejöveteleket, melyek, mint ők állítják – és tán el is hiszik –, sokkal több szikrát fognak előidézni, mint a magyarországi lármás vármegyei és diétai gyűlések, melyekről már II. József császár mély belátással azt mondá, „*Sie schreien alle unter einander und verstehen sich nicht einmal*" – persze mert a felszínes, éretlen eszű fejedelem nem értett belőle semmit, és csak egyedül maga szeretett szólni.

És igaz, ha két vélemény összekoccan, ez okvetlen szikrát ád, feltéve, ha a két vélemény ellenkező – az egyik acél, a másik tűzkő – de ha véletlenül egyedül tapló koccan össze taplóval, akkor persze az eredmény nem szikra, hanem misztifikáció, langyos víz és végképp „mocsár".

Szólhat-e most valaki tisztán, becsületes meggyőződése sze-

rint, úgy, mint Isten látja lelkét – habár legnagyobb illendőséggel is? Ki elég szemtelen ilyest *affirmative* elhazudhatni?

Legújabbrúl, mikor a császár Eperjes táján forogna, több nemes urak petíciót nyújtottak Albrecht főherceg kezeibe. Kardjára csapva nagy méreggel visszalökte azt, ilyes szavakat köpvén képükbe: Nem azért jött a császár e vidékre, miszerint az uraktúl tanácsot kérjen, és ne felejtsék, hogy Magyarország hódított föld, melynek lakóival kénye-kedve szerint cselekedhetik a császár! És noha nagy vitézül dúlt-fúlt, mint ittas porkoláb vasravertek átellenében – mégis volt az esedezők közt egy Galilei-féle individuum, ki *suavissimis verbis* ezen alázatos észrevételt merte nyilvánítani: Mi azt hittük, fenséges helytartó, hogy *pacta conventá*k által *jure successionis* és a *pragmatica sanctio* következtében kerültünk a császár szárnyai alá, mert hiszen annyi testvéreink vérzettek mint rebellisek el – minek helye nem lehet, ha a nagyhatalmú császár mint hódító lép a magyar nemzetnek élére. És Albrecht főherceg, noha igen ignoráns tompa ész, és a harag könnyen elhomályosítja úgysem tisztán látó szemeit, mégis érezni volt kénytelen, hogy ő ostobát mondott, és a szerény nyilatkozat igazságos ember és Isten előtt eldönthetlen talpon áll. Minek folytán (mert magas állásánál fogva csak el nem ismerhette, hogy ő is hibázott, a császár is hibázott, és báró Bach, a *souffleur, avec la visage en consequence* is hibázott) oly hörcsögi dühösségre bőszült, mint bécsi kofa szokott feltüzesedni, mikor éretlen vagy rothadt almáit konfiskálja a policáj, és kínjában nem tud egyebet művelni, mint a nézők és hallgatók hatalmas mulatságára torokszakadtáig szitkozódni. Miből közbevetőleg azon erkölcsi tanulmány sül ki, hogy ostoba, jóllehet másképp tán jó ember, ha olyasba avatkozik vagy olyast bíznak rá, mihez teljességgel nem ért, igen könnyen igazságtalan, sőt rossz egyén lesz – ki nem érdemel egyebet, mint közmegvetést!

Mi pedig a magyar Galileit illeti, hogy fogják azt most kínozni! *Bürgermeister* legalább (ha tán egy lélekkel és egy hanggal meg is választják) bizonyosan soha nem lesz, bár volna erényessége is oly tiszta, mint felhőtlen égen a hajnali csillag! És miért? Mert a valónak hódolt és igazat mert szólni. – De *Bürgermeister*

vagy ilyféle készítmény a szabad választás szépen kifitogtatott lobogója alatt csak olyas egyén lesz – habár senkinek veseredőiben távolrúl sem kell –, ki szenteskedni és kommandóra hallgatni vagy hazudni tud. – Mihez képest bármily korporációk, melyekben kormányi eljárások is megszitálandók, ily körülmények és ily viszonyok közt éppen nem szolgálnak szikrák kisütésére, de egyedül arra, hogy a legarcátlanabb önkény a köz(!?)akaratnak és közvéleménynek hazug köntösével is felruháztassék – valamint a császár a legszeplőtlenebb legitimitás bebizonyítására nem saját kezével végezte ki az elvérzett magyar és cseh áldozatokat, de az auditorokra parancsolt, és ezek a bakókra – *um den Anstand und die Anforderungen der Civilisation und den Gesetzen der Jeztzeit vollkommen Rechnung zu tragen.*

És ez oka, hogy soha nem sütnek ki valót! Valóban mintha – fényétűl félve – készakarva kerülnék annak kitárását. Oly gyülekezet, melyben nem hallatik igaz szó, de egyedül hazugság hangzik – valjon minden *Anstand* dacára valami más-e, mint szárazmalmi mulatság és legotrombább időpazérlat? És báró Czörnig etc. uraknak széles és ékes szónoklatai, melyek által tulajdonképp semmit sem mondanak, ugyan egyéb-e, mint szó-*diarrhoea?*

BACH *félre:* Ez már valóban patent akasztófáravaló imposztor – nemde, Felséges Uram. Mi mindent nem tud, mennyire van informálva mindenrűl, és engem, mert nem tudja, hogy én én vagyok, mily *crudeliter* bepiszkol, mintha Osztrákiának legelső gazembere én volnék; de már feljegyeztem, bosszúmat el nem kerüli, noha tanúim nincsenek, de ez mindegy – mert Felséged kegyes engedelmével tanúkra nincs minden esetben szükségünk – *wenn es nämlich pressiert* – mint gróf Batthyány Lajos *im Wege des Rechtes und der Gnade* lepuskázási játékában, mikor az ő tanúit (pedig lett volna és még most is találtatnék akárhány) kihallgatni nem volt elég időnk, mert – emlékezik tán Felséged még rá – halála minden vizsgálat előtt már előlegesen ki volt kegyesen Felséged által *decretál*va, *um das Vaterland von einer sehr unabhängigen und folglich sehr gefährli-*

chen Individualität zu befreien! Tehát e cseh fráter sem kerülheti el sorsát, de előbb még kihúzzuk orrából minden hernyóit.

[BACH] *a cseh felé:* Nem eléggé csudálkozhatom mindazon, mit Ön itt kitálal. Ámde a felsőbb beamterek nem ütnek-e az alattvalóik ujjaira, vagy tán nem tudják, mily *duplex* emberek?

CSEH: Dehogynem tudják, hiszen ők is éppen úgy pakliztak, mikor alsóbb lépcsőn állottak, és ekképp minden görbe utakat igen jól ismerik, de mind összetartanak, mint bakonyi makkon legelő sertések, egyik sem árulná el a másikat a világért is – *ein allgemeines Interesse verbindet sie zu einem uneindringlichen Phalanx.* Ugyanis oly silányul vannak fizetve, mihez képest betű szerint népes családjukkal együtt vagy koplalniok, sőt éhenhalniok – vagy mostoha állásukon segítniök kell, mint a hamiskártyázók szokták montani: *il faut corriger la fortune!* Excellenciás uram okos ember, látom, tud számolni: kérem, miképp éljen meg 18 krajcárért – *pour tout potage,* családos ember, és évenkinti 1000 forinttal valjon mutathat-e oly figurát finánc főbiztos, mint amilyenben ők kivétel nélkül fénylenek? Bizonyosan nem, ha nem volna más jövedelmi forrásuk! És azon egyedüli faktum nem nyitná-e az illetők szemét tüstént fel – ha ti. valósággal látni akarnának –, hogy ezen sáskasokaságú beamterféle szisztéma nem ér semmit, mert egész sarkalata nem egyéb, mint csalás és lopás?

És a császár vagy kik *bona fide* „jót akarnak", miért nem jutnak ily dolgok megismerésére? Igen egyszerűen azért, mert az igaz, egyenes szó el van tiltva.

Higgye el, Excellenciás Uram, a beamterek közt oly *esprit de corps* van az *aerarium*nak (vagy tulajdonképp a császárnak) megcsalására, miképp valóban gratulálni lehetne az apostoli fejedelemnek, ha annak idejében zsoldosai közt éppen oly szoros *esprit de corps* fejlődnék ki a muszkák megdöntésére – ámde ez tán *inverse* fog állni. – És aztán, ha valamit akarnak tudni, kit kérdeznek? Kinél keresnek felvilágosítást, valót? Független, erényes, jólelkű embereknél? A világért sem, hanem beamterek jelentései és festményei után ítélnek, kik mind egy szoros ligában össze vannak láncolva.

A felség bejárja a magyar rongyokat, és kinél keres informá-

ciót az országnak vagy tulajdonképp az ország lakosainak mibenlétéről? Mert hiszen a föld *superficies*ének nem fáj semmi, de annál nagyobb kínok közt élhetnek azok, kik ezen *superficies*en laknak; kiknél keres információt, kérdem? Kivétel nélkül azon szakácsoknál, kik kitálalták az ebédeket, és kik természet szerint nem lesznek oly szamarak tálaikat ócsárlani – az azonban nem jut eszébe soha, néha-néha azokat is megkérdezni, kiknek csak nyelni szabad és digerálni vagy gebedni kell: „*Wie hat es denn geschmeckt – oder wie schmeckt's?*"

És itt csak az a kérdés, a felség oly ostoba-e, azt gondolni, hogy ily eljárás következtében valósággal megtudja-e a valót – vagy oly rosszlelkű-e, a valótúl úgy fordulni el, mint kísértet, mely el nem bírja az igazságnak világosságát és fényét?

(Felséged gondolhatja, mily *abnegatió*ra volt szükségem magamat visszatartani, miképp ezen semmirekellő imposztornak hajába ne kapjak, mert mi tagadás benne, igen sokat mondott, mit el nem disputálhatni, mert igaz, legalább Magyarország tekintetében, szorosan ezen dilemma közt állunk, hogy vagy valósággal nem látunk semmit, vagy – a külpolitika végett – úgy tettetjük magunkat, mintha valóban nem volna semmi is látható, mi az igazságnak, jognak, becsületnek, erénynek próbáját ki nem állhatná!)

BACH: De kedves jó Uram és cseh barátom, csak nem fogja azt mégis *praetendál*ni, hogy minden beamter lop és csal?

CSEH: Nem, ilyest nem merek állítni, sőt tudom, hogy igen sok becsületes beamter szomorkodik és kínlódik helyzetében, spedig azért szomorkodik és kínlódik, mert oly érzelemben él, mint valami odvas fának férge, melynek *par hasard* annyi esze és oly mély belátása van átlátni, hogy „rothadás közepette sínylődik", és ekképp habár fel is adná lopó, csaló, férges pajtásait, azért mégsem segítne a bajon – mihez képest hallgat és leginkább azon törik meg szíve, hogy a közbirodalmi fának egészséges részét (Magyarországot ti.), mely megmenthette volna az egészet, szinte rothadásba sürgetik a mai szerencsétlen kolomposok.

Mi azonban a beamtereket általánosan véve illeti – higgye el, Excellenciás Uram, egyetlenegy sincs, kit kézre nem tudnék

szolgálni. Bizonyos árért még a legmagasabbak is lekenyerezhetők, és e tekintetben, meg kell vallani dicséretükre, igen *discrétus*ok, *und sind im Durchschnitt billiger, als man glauben sollte.*

BACH: De Ön ezáltal nem akarja azt mondani, remélem, hogy például báró Bach és báró Bruck is *corruptibilis* volna?

CSEH: Ez persze már más. Ilyes legelső és legmagasabb helyeken álló urakról híres Fouchéval azt mondom: „Kezemet izzó vasra teszem, hogy például báró Bach vagy báró Bruck bizonyosan egy krajcárt sem lop – mikor persze ha több milliókról van szó, kezemet inkább Pilátus tempója szerint vízbe dugom és mozgatom."

Bachról azt mondják: a bécs–pesti vasútnak elkobzása alkalmával hárommillió frankkal lakott jól! Igaz-e? Nem tudom... de annyit legalább tudok, hogy ez igen hihető, sőt valószínű, mert oly egyén, ki megcsalta pajtásait, és ki mostani állásában nemcsak nem nyitá fel az ignoráns és éretlen császárnak szemeit – de minden állásával járó szent kötelességnek, minden magasabb erénynek hátat fordítván, mindent tett és minden kitelhetőt teszen, hogy mind vastagabb homályba süllyedjen a szavára oly szívesen és senki másra nem hallgató fejedelem; az, ki így szerepelni képes, éspedig nem elmámorítva (mert Bach miniszter nem fantaszta, de igen tisztán lát a jövendőbe), az bizony éppen nem lesz finnyás és nagyon *difficil*... néhány millionak élire verésében, feltéve, hogyha azt hiszi legalább még most, hogy nem látják, nem tudják, mert később ← *dévergondé* jelleménél és természeténél fogva – éppen oly kevésbé fogja azt felvenni, ha valaki őt tolvajnak nevezendi, mint most is csak mosolyog, ha régi barátjai őt, például Bauernfeld, *aposztatá*nak gyalázzák vagy őt minden ceremónia nélkül „gazembernek" titulálják, mint gr. Khewenhüller és szám nélküli más. Aki szemtelenül, igazi bivalybőrrel mindezt ki tudja állani – az nehány millió frank ellen sem fog protestálni, és ha valamit szól, bizonyosan nem fogja, mint igazi bécsi, azt mondani: *„so gängen's"*, de alkalmasint, mint mindenbe avatkozó miniszter, arra fogja figyelmessé tenni az illetőket, *daß in Neu-Östreich Franken*

nicht in Course sind, wohl aber Gulden, Thaler und auch Ducaten.

Bűn vagy ostobaság volna-e ezt báró Bach excellenciájától feltenni? – Én nem hiszem, mert ugyan mindent mindenbe véve, valjon *en dernière analyse* micsoda ő? Valóban nem egyéb, mint *„Ein Mord- und verdammt gescheider Kerl"*, ki nem irtózik semmitől és ki elég pozitív és gyakorlati egyén *„seine Pfeifenröhreln zu schneiden, so lange er im Rohr sitzt, und bevor er nicht im Morast zurücksinkt"*.

Ha Bach miniszter nem gondolkozott és nem tekintett volna mindig csak magára, mint kötéljáró, miképp az egyensúlyt el ne veszítse és magas helyzetéről le ne essék; ha lelkéhez közelebb áll azon vágy, az osztrák közbirodalmi lakosságot boldogabb állásra emelni, mint rothadt Schwarzenberg, és később a szívtelen császárnak *grácia*ját el nem veszítni – bizonyos vagyok, nem kerülheti el figyelmét, hogy az örökös tartományok úgy vannak aláásva csaló, lopó beamterek légiói által, mint Párizsnak mármár bedűlni akaró montmartre-i része milliárdnyi patkánytól legmélyebb sarkalatáig ki van rágva. És okvetlen átlátja (mert hiszen esze van), hogy az örökös tartományok üggyel-bajjal, fölötte költségesen és egyedül *artefakt* tehetséggel kormányoztatnak, és hogy ezen „mindenbe beleavatkozási" szisztéma elvégre abszurdumba vezetni kénytelen, míg Magyarország természetes erőkre volt alapítva, melyek oly olcsók, soha ki nem fogynak és, mint minden a természetben, úgyszólván *in infinitum* javíthatók. Ha magasb erény lelkesíti őt és nem hiú dicsvágy, nem undok önzés, nem büdös *egoizmus* – szóval: ha jó szellem inspirálja őt –, lehetetlen, miképp ezredek lefolyása alatt csak ritkán előforduló azon pillanatot hasztalan elperegni engedje, mely az osztráki közbirodalom fölött felfénylett, és véletlen magas és annyi hatalommal felruházott állását ne arra használja, hogy javított és annyira és oly könnyen javítható magyar *institúció*kkal az örökös tartományok végképpi elmecsevészését gátolja és az egész közbirodalmat egészséges, természetes és ekképp megdönthetlen sarkalatra emelje.

Ez azonban nem jutott vagy nem akart eszébe jutni, mert ki nincs inspirálva jó szellemtől, az csak saját magát látja a nagyvi-

lági egyetemben, és ekképp úgy, mint I. Napóleon azt szokta mondani: *l'état c'est moi,* úgy Bach miniszter is – ha nem is mondotta, tán tisztán nem is gondolta – minden tette után ítélve, egyedül azon eszme által volt és van szaturálva: „*Neu-Östreich bin ich.*"

És mert így volt lelkesítve – nem tudott nyugodni, míg Magyarországot is éppen úgy inficiálta és minden fundamentumait szintúgy megsemmisitette, valamint a többi elég piros ugyan, de kukacteli örökös tartomány is tátongó mélység fölött lebeg, és az egész új császárságban vagy inkább csinálmányban de egyetlenegy mirigy nélküli pont sincs – csakhogy eddigelé még ki nem fogytak festékből és leplezből, minden láthatóbb és kiáltóbb sebet kipingálni, bemázolni, elfedni, betakarni.

A cukorgyári általjános korrupció, melyet Excellenciádnak, azt hiszem, úgy lefestettem, hogy azon nem kételkedhetik, kulcsul szolgálhat minden egyébre, mert szorosan ezen kapta szerint cselekednek a beamterek minden helyzetükben. És ez igen természetes, mert ugyanazon ok ugyanazon effektust fogja szülni mindiglen: és ezen ok nem egyéb, mint a tisztviselők elégtelen fizetése, melyet „pótolni" kénytelenek. Mert hiába, élni csak mindenki akar, és ezen *praetensió*t „józanul" senkinek rossz néven nem vehetni. – Miből természet szerint az következik, hogy tisztviselőket vagy jobban kellene fizetni, vagy számukat kevesítni, vagy oly egyéneket szolgálatra édesgetni, kik egy kis saját zsírral is el vannak látva.

Az elsőt önmisztifikáció nélkül nem tehetni, noha a császártól kezdve tán az egész minisztériumon keresztül *sine exceptione* e mesterségben kitűnő *adept*eket tanúsítunk, bámulunk. Sőt még önmisztifikációval sem cselekedhetni ilyest, mert ily valami csak *Kaiserreise*-féle bohózatok alkalmával történhetik, mikor a császári apostol *bona fide* – és más jó *fide*se úgy sincs – azt hiszi, nagyon szeretik, sőt imádják, mikor „éljen" hazugságot ordítnak képébe; míg a számok kirekesztik az öncsalást, és a legnagyobb fantaszta sem fogja azt álmodhatni, hogy a száskasokaságú beamtereket *ad aequale* lehessen fizetni, ha a státus minden három hónap nagy liberalitással kidobolt számadásit háladatos szívvel – *für so eine Errungenschaft* – átolvasni szeren-

cséje van – és a nagy deficitnek kihagyását tapasztalni soha szerencséje nincs. Kevesíteni kellene tehát a beamter urakat, de ezt a minden *Pfifferling*be beléavatkozó *„Topfgucker"* kormányi szisztéma nemcsak nem engedi, sőt ellenkezőt rengetően parancsol, mert minél mélyebben fúrja belé orrát minden csip[szar]ba az apostoli kormány, annál több fölvigyázó, ellenőr, száraz-, szoptatódajka etc. kívántatik meg. – Jó tehetségű egyéneket pedig szolgálatra édesgetni – ez pláne nem megy. – És miért? *Denn es riecht ungrisch* – Bach *premier* pedig azt mondja, a magyar alkotmánynak, *corpus juris*nak és szokásoknak javát, *esszenciá*ját kivettük, mely csak ebből áll: *amissio capitis et bonorum*, a többi egyenesen moslékba, ganéra való – és bármily koncesszió vagy imitáció minket egyenesen visszavezetne a március előtti magyar *„Zopf"* időkre, *in die heillose* táblabüró (nem *bureau*) *Komitatswirtschaft* – mihez képest csak hallani sem akar Magyarországnak előbbi kormány-előnyeiről. És ez oka, miért tiltotta el szótfogadó császár-alábbvalójának, hogy petíciókat magyarok részéről el ne fogadjon, mert azokban nem lappang más, mint *separatist Sonderstellung*-féle viszketeg és furfang, midőn persze azok, kik ilyféle petíciókat aláírnak vagy pláne *praesentál*nak, nem egyebek, mint egyenes pártütők vagy oly egyének, kik kiesvén magyar székükből, mások vállain ismét magas székekbe mászni és tán őt *suppleál*ni akarnák, és ekképp még bűnösebbek, mint az elsők, mert az elsők csak a császárt, az utóbbiak pedig pláne őt saját magát akarják kitolni, kiugratni helyéből, minél aztán természet szerint e világon égbekiáltóbb infamitás nem lehet.

BACH: Kérdem az Urat, mi jogosítja Kegyedet fel, ily minden kímélet nélkül báró Bach őexcellenciáját rágalmazni, mert *was zu viel ist, ist zu viel...*

CSEH: Mi ez? Ha eddig nem hittem volna, most tökéletesen meg lennék győződve, hogy Excellenciád igazi magyar vér, mert nem ismer bosszút veleszületett nagylelkűségénél fogva, megbocsát legkajánabb ellenségének is – és eszerint még azon semmirekellő gaz miniszternek is pártját veszi, ki a magyaroknak nem ugyan legdühösb, de „legkígyósb" ellensége. – Ez valóban szívre ható; én egészen el tudnék érzékenyülni, és könyűs

szemekkel rebegem egekbe, kár volna, ha ezen lelkes magyar nemzet, melynek nemes érzését Excellenciád oly csalékonyan reprezentálja, elvesznék. De Istenemre esküszöm, nem fog elveszni, mert a rossz szellemnek nincs tartós hatalma, és előbb, mint gondolnók, vége szakad Bach prókátornak *cauchemar*sága; mikor aztán senki nem fogja elérthetni, ezen kézzelfogható imposztor miképp játszhatta oly sokáig parancsoló szerepét, és ezen *aenigma* csak akkor lesz feloldva és világos, majd mikor Ferenc Józsefnek ész- és szívbeli kincseit ponderálja a világ, és ezen operáció után átlátni lesz kénytelen, hogy ily úrnak – *jaki gazda, taki sluha* – ily szolgája csakugyan lehetett. – Excellenciádnak irgalmát és részvétét pedig bizony meg nem érdemli – és én igen elértem, hogy Excellenciád őt, tenyeres-talpas magyar létére, *data occasione* jól ledögönyözné. Minél a szívtelen vámpír nem is érdemel többet, és ha ezen eset tán egykor előadja magát – *Gott gieb's* – ne felejtsen el kegyelmes úr engemet, és az én nevemben is néhány derekas *„české facky"*-t húzzon pofájára.

Igen, azon kedvező pillanatot: az osztrák birodalmat egy gyönyörű és hatalmas keleti császárságba egybeforrasztani, melyből ki lett volna pusztítva a bürokrácia átka és mindazon sok tenta, melyben most az ügyetlenül kisütött Neu-Östreichnak minden lakosa úszik vagy legalább nyakig fürdik – e pillanatot elszalasztotta a bécsi meg nem szűnő dajkáláshoz *inde ab incunabulis* megszokott ügyvéd. Magasb szférába nem tudott, nem akart emelkedni, és *von vornherein* elvetvén mindazt, mit magyar századi tapasztalás jónak, hasznosnak mutatott, a régi, mindenbe beleavatkozó komplikált osztráki beamterséget legnagyobb *hyperboláv*al az egész birodalomra *oktrojíroz*ta. És a szamár most azt hiszi, hogy horvát, szlavonita, szerb, szász, székely, oláh, tót, mely népségek ismerték a *self-government* előnyeit, már megbarátkoztak vagy valaha is megbarátkozni fognak az osztráki szoptatódajka szisztémával, mely a bécsi trottlikra igen illő és felséges lehet... Azért hiszi pedig az elbízott lángész, mert furfangosan kistatisztikáztatá szép tabellákra, hogy több német, több szláv, több oláh van, mint magyar, és ekképp a magyarnak minden joga megszűnt, és a *pacta conventák*kal (melyeket a fennálló dinasztia nem németekkel, nem

szlávokkal, nem oláhokkal, hanem magyarokkal kötött) őfelsége apostoli árnyékszékén mulathatja magát nemeslelkűleg és nyílt testileg! Ugyanily joggal minden birtokosnak minden birtokait egyenlő porciókban eloszthatni a *gleichberechtigte* neuöstreichi polgárok közt! És ily elveket, ily *agraria*, ily szocialista *hyperbolá*kat ugyan ki állít fel? És ki gondol ilyesek sarkalatán teljes joggal kormányozhatni? Azt lehetne hinni: Dzsingisz kánnak valami *Sectionschef*je, hóhérja, sőt perszonifikált elefánt, mely mindent elgázol, mindent taposva zúz, maga alatt mindent egalizál. Korántsem, hanem egy erősen szenteskedő és erősen kitanult osztráki törvénytudó *premier* és favorit!

Sokan állítják ugyan, hogy oly tökéletes és általános korrupció a minden néven nevezendő osztrák tisztviselők közt nincsen, mint én mondom. De azoknak legalább, kik az utánaszámoláshoz egy kissé értenek, és kiknek eszükbe jut, hogy például 4 krajcárért egy font marhahúst nem vásárolhatni, és kik az élet és luxus minden részleteire nézve is tisztán látnak – azoknak, mikor az osztrák tisztviselők „tiszta kezeikről"! fecsegnek, kimondhatlan nehezen esik komoly képvonásukat fenntartani és *in ein schallendes Gelächter* ki nem törni.

És mi még közönségesb, egyenesen azon állítás, hogy könnyű panaszkodni, ócsárlani, szatírát írni – de annál nehezebb jobbat, okosabbat kiállítni. És ez igaz! Ámde mikor az osztráki közbirodalom *tabula rasa* és a fejedelem akarata és parancsa mindenhatóvá lett, mert szerződvények, kötések, esküvések ceremónia nélkül mind elgázoltatának, valjon fontolóra vétettek-e más alkotmányi formák is, mint az osztráki bürokrácia és slendrián? Voltak-e kihallgatva magyarok is? Legtávolabbrúl sem, noha egyedül a magyarok közt voltak férfiak, kik képesek lettek volna a *self-government* áldását minden legkisebb veszélyeztetés nélkül a közbirodalomra illeszteni! Ez nem történt. De ahelyett a régi osztráki copf egész épségében megmaradt, eleinte jakobinus veres sapkával kombinálva – és később néhány *constitutionalis* hamis hajfodrokkal kicifrázva és egybeházasítva, mint az úgynevezett sajtószabadsággal és a státusszámadásnak időszaki indiszkrét vagy jobban mondva *abderita* bölcsességű kitárásával! Hurrá!

Nehéz bármit is jól csinálni. És alkalmasint azért van a világon oly szám nélküli kontár, mert a legtöbb ember mindent könnyebbnek tart, mint az valóban mutatkozik. Még kávét főzni is, hogy ne legyen fekete pancs, nehezebb, mint az elbízottak légiója azt hinni látszik.

És ezért eldönthetlen való, hogy ócsárlani, mindenben hibát találni még tökfilkó is tud, midőn jobbat talpra állítni néha a legbölcsebb sem képes.

Excellenciád nem várhatja tőlem, hogy ez alkalommal a mostani minisztériumnak minden nagy *prozopopeiá*val kisütött szamárságait egytűl egyig előlitániázzam, és pontonként jobb pótlékot terjesszek bölcs vizsgálata alá, mert hiszen már sokáig sétálunk egymás mellett, és az egésznek kitárására, mi szívemen fekszik (és mit Excellenciádnak tudni különösen hasznos és célirányos volna, mert azt sejtem, hogy Excellenciád szaporábban, mint maga gondolná, Bach miniszter helyét fogja betölteni), ha, mondom, mindezt, mit Excellenciáddal közleni olyannyira sóvárgok, ezúttal előterjeszteni kívánnám, okvetlen az arab mese szerint ezeregy nap és éjjel kellene egymás mellett ballagnunk, és alkalmasint a kínai falig elérkeznénk; midőn mindaz, mit Excellenciádnak füleibe súgnék, tán nem volna oly mulatságos (noha engem nagy hírének dacára mindig *patentaliter* meguntatott – mint Zadignak regéi), és ezért engedje meg, kegyelmes magyar Excellenciám, miképp ezen hosszabbacska *confidentiá*t más alkalomra hagyjam, és addig is a cukorvilágból* elrendelni, mint azt a mostani osztrák miniszter zsenik megfőzni és kitálalni bírták.

* A derék *teutók*, kik alkalmasint azért, mert nemzetet még nem tudnak alkotni, *en attendant* legalább világokat teremtenek. Így létez már *Lesewelt*, *Damenwelt*, *Blumenwelt*, *schöne Welt*, *dumme Welt*, *närrische Welt – gescheidte Welt* még nincs. Ekképp miért ne lehetne még egy „planétát" hozzá csatolni: ti. a „*süße*- vagy *Zukkerwelt*"-et? *Das kostet nichtsinvolviert keine separatistischen Ideen, schmeckt auch nicht bitter – so könnte man es gestatten (es versteht sich, nach Erlegung der k. k. Tax).*

Excellenciádnak nem lehet képzelete, a cukorgyári felvigyázás (noha nem egyéb, mint hasztalan komédia és nevetséges misztifikáció) mily kimondhatlan sok szekatúrával van egybekapcsolva. Én nem győzöm a sok irkafirkát. Többször kapok felsőbb helyről felszólítást, hogy mikor szándékozom megkezdeni a cukorkészítési *campagne*-t. Erre persze nem tudok felelni – mert az időjárástól függ, két, három héttel előbb vagy utóbb, az időt pedig előre még nem tudjuk kibarometrozni. De mégis felelnem kell (persze „semmit", csak üres szavakat), mert másképp megbüntetnek. Ha pedig beáll a kellő idő, alázattal *recurrál*nom kell kegyes engedelemért, hogy megkezdhessem a főzést. Egy *recursus*ra azonban soha nem nyertem még választ – mert hiszen *ex systemate* időt pazarlani és tentát fogyasztani *conditio sine qua non* – és ekképp kétszer, háromszor kell, éspedig nemcsak *orthographice*, de még *calligraphice* is lamentálnom, míg nagy nehezen ki tudom idézni az „ukázt". Kijön most az egész felvigyázó csapat egyenruhásan és kardosan a császári pecsétnek feltörésére. Ezen magában igen unalmas komédia azon *pedantizmus* által, mellyel jár, még unalmasabbá válik. Számos helybeli tanúk jelenléte megparancsoltatik, a pápaszemes beamterek (mert hiszen a sok tentázás végett egyik sem lát okuláré nélkül) egytől egyig megszagolják a pecsét épségét – és lehetetlen országgyűlést nagyobb méltósággal és több ceremóniával megnyitni, mint amilyennel a *sigillum*ok feltöretnek – csak a *Veni Sancte* hibázik. És aztán, ha az ember tudja, *daß garnichts dahinter steckt*, és a császári komédiások egytől egyig úgy lopnak, mint szarkák, akkor ily ismétlések, melyek eleinte kacagásra gerjesztenek, elvégre oly *nauseá*t okoznak, hogy az ember szívesen és *valósággal* több adót fizetni volna kész – csak meg lenne mentve mindezen bosszantó, meg nem szűnő és ezer variációkban előforduló szekatúráktól! És ha csak volna hasznuk, ám akkor elvégre megjuhászkodnék az ember (mert noha a Szentírásban csak „verítékről" van szó, azért az osztrák kormány mégis talált módot ezen *anatémá*t ekképp *amplificál*ni: *Du wirst Dein tägliches Brot nicht nur im Schweiß Deines Angesichtes, aber auch mit Ärger und Verdruß essen*), de legkisebb haszna sincs, mint ezt Excellenciád eddigi elbeszélé-

semnél fogva észrevehette. Ilyes *gratis* kínzáshoz a lelkesebb ember soha meg nem szokhatik, de egyedül oly készítmény, mely némileg el van baromítva vagy lelketlen gépre *szentenciáz*tatott, *patentíroz*tatott!

És most engedje meg Excellenciád, hogy azon pótlékról tegyek rövid említést, mely ezen különösen bosszantó és mégis egészen hasztalan eljárás helyibe volna legalázatosb vélekedésem szerint állítandó.

Nevezzen ki biztosul a felséges császár egy jó birtokú, populáris és ekképp független, egyenesen járó és nem csúszómászó cseh gavallért (ilyest akárhányat találhatni – persze nem könnyen és nagy számban – a bécsi *Hof-* és *Kammer*bálokban és a „tejfeles" szalonok körében, de annál bizonyosabban és elégséges mennyiségben Csehország külön tájain, nemesi lakukban élve). És ennek legyen tiszte, néhány becsületes és magukat szinte meglehetősen bíró egyénekkel, kik hozzá csatoltatnak, minden évben, mielőtt a répacukor kifőzése megkezdődhetik, fabrikárúl fabrikára bejárni egész Csehországot. Tegyük fel, hogy a kérdésben levő biztos az én grófomhoz száll legelsőben – és hallgatózzunk, mit fog művelni és miképp fog bizottmányában eljárni.

BIZTOS: A Grófnak jószágán hány hold van répával bevetve?

A GRÓF: Négyszáz hold.

BIZTOS: Főgazdatiszt Uram mily termelést remél? Hány mázsát egy-egy hold után?

INSPECTOR: Ez igen variál, Nagyságos Biztos! Van oly hold, mely reménységet nyújt négyszáz mázsára, midőn oly silány földünk is van, hol nyolcvan mázsával meg kell elégednünk.

BIZTOS: Az Úr tudta, hogy eljövök és ekképp bizonyosan készített egy sommás kimutatást.

INSPECTOR: Igen, Nagyságos Uram – és itt van szerencsém azt Nagyságodnak átadnom.

BIZTOS: Az egybenvonat nyolcvanezer mázsát képez. Ez jól van. És most gyerünk a mezőkre.

[CSEH:] A vizsga után kis tanácsot tart a főbiztos hozzácsatolt biztosaival, kikről feltesszük, hogy a dologhoz értenek – mi éppen nem boszorkánymestermű.

A gróf szinte tanácskozik gazdatisztjeivel, és aztán összejő vagy -ül a két rész.

Biztos: A felség engem bizodalmával ajándékozott meg. Ha ezt nem teszi, a hivatalt én el nem fogadom – ámde mert bízott bennem, hűn is fogom szolgálni. Másrészről pedig ismerni gondolom fejedelmünknek atyai érzelmit, melyhez képest nem kívánja, hogy az adófizetőket nyúzzák. E szerint felvett elvem szerint: *„Was recht und billig ist"*, én azt hiszem, a gróf százhúsz[ezer] mázsától fizethetne adót.

[Cseh:] Ezen kimondás ellen nagyon sokat *allegál* és erősen protestál most az *inspector*. Okok ellen okok hozatnak fel, a fennforgó dolog minden oldalról, mennyire csak lehet, kimerítőleg boncolás alá jön etc., míg végre a biztos például százezer mázsára határozza el a fizetendő adó alapját – mely adó *quartaliter* e naptól kezdve Prágába szállíttatik, és vége van az egész *transactió*nak. A császári biztos pedig távozik, birtokról birtokra száll és mindenütt ily modor szerint cselekszik.

Mikor az osztráki közbirodalomnak antik és oly különféle falai még mind fennállottak, mint 1848 előtt, akkor noha nem lehetetlen, mégis igen nehéz lett volna az örökös tartományokban ily magyarféle változtatást tenni, mert hosszú évek óta megcsontosult állapotokat erősen megzavarni szintoly veszélyt szülhet, mint régi épületeket sem transzformálhatni (legalább nagyobb szabásokban) célszerűbb lakokká, falbedűlési rizikó, sőt hihetőség nélkül. De mikor felsőbb hatalmi erők által rommá dűlt az egész vén építmény, és tehetség és hatalom úgyszólván egy kézbe esett, akkor az ily szisztéma szerinti felépítés nem lett volna különös mesterség (ha ti. az építő *specialitás*ok ilyféle architektúrához értenek), mint hasonlólag új és igen jó és kényelmes házat elégséges pénzzel felállítni szinte nem feloldhatlan probléma, feltéve ha az illetők *par hasard* nem *urwüchsig*féle lerchenfeldi prókátorok – kik persze ily műtételhez nem értenek.

De mint érintém, ez nem történt, és azon építmény, melyet Bach őexcellenciája, igen, ő maga feltámogatott (mert mind a többi, ki belészólt vagy valami extrát pancsolt, nem volt egyéb

mint „nulla"), még sokkal nagyobb *Winkelwerk* és tarkább mozaik, mint amilyen volt az osztrák harlekinköntös azelőtt.

Mihez képest még most is van idő némieket egyszerűbb és természetesb lábra állítni, noha már most sokkal több munkával, költséggel és idővesztéssel, mint 1848-ban, mikor még „új falak" nem halmoztattak nagy szaporán egymásra nagy otrombán, melyeket most megint le kell hordani – éspedig késedelem nélkül, hogy okvetlen bedűlésük alkalmával a szerencsés lakosokat vagy pláne a nagyérdemű beamter urakat maguk alá ne temessék.

De így járnak mindazok, kik valamit alkotnak és nem becsületes emberek. – Ha Bach főtűl talpig becsületes, gyengéd lelkiismeretű, nem szenteskedő, de igazán vallásos ember, vagy nem vágja baltáját oly dologba, melyhez nem ért – vagy ha bízhatik magába: egyenesen jár, minden *duplicitás*t gondosan kerül, sőt ily szereplést senki másban sem tűr, habár a fejedelem maga is oly lelkiismeretlen vagy oly vak volna „két úton" haladni akarni, és ha ezt nem hátráltathatja – lelép, visszavonul.

[70. A CSEH GYÁROS ÜZENETE FERENC JÓZSEFNEK]

[Cseh:] ..... Schwarzenberg halála után Bach lett az omnipotens. Igen, omnipotens, mert jóllehet Ferenc Józsefnek fejessége, makacssága, hörcsögös természete ismeretes, és ekképp sokan azt hiszik, *daß er seinen eigenen Willen hat* – azért Bach úrnak furfangos éles esze is kellőleg méltányoltatik a nagy publikum által, melyhez képest mentális *szuperioritás*ánál fogva neki sem telik nagyobb fáradságba és kivált kínosabb esztörésbe oly *mediocritas*t, mint az elbízott császári apostol, úgy vezetni orránál vagy fülénél fogva, mint a közéletben nemritkán tapasztalunk éles tapintatú nőket, kik önkényes, faragatlan, haragos férjeikkel betű szerint azt tesznek, mit akarnak, és soha nem az történik, mit uraik diktálnak, parancsolnak, tirannizálnak, de okvetlen mindig az, mit ők kívánnak, ők óhajtanak – míg a nadrágos parancsnok és kényúr tökéletesen meg van győződve és szemlátomást hízik azon kéjgondolattól, hogy ő az úr a

háznál és mindig csak az történik, mit ő ordinál, *recipéz*, zsarnokol.

Legnevezetesb *ruinát* 1849-ben Magyarország képzette. A lombard lázadás, a bécsi és prágai bohózatok, mikor le voltak sújtva, nem okoztak nagy *embarras*-t – de a magyar hon, mely egyedülinek volt különállása, vonta természet szerint magára a legnagyobb figyelmet.

Mármost ha Bach úrnak volt joga tehetségében bízni – ez esetben nem eshetett ki figyelmébűl, hogy a magyar nemzet nem került az osztrák dinasztia szárnyai alá hódítás által vagy *jure hereditario „unbedingt"* – de esküvéssel megerősített *pacta conventák* következtében.

Bach úrnak, ha volt joga, ismétlem, magában bízni, legalább annyit kellett tudnia, hogy a magyar király – mint már fentebb volt említve – nem úgy készül, mint francia király, ti. *Le roi est mort, vive le roi.* Mit ha nem olvasott, nem hallott, nem tudott őexcellenciája, igen könnyen észrevehette volna 1830-ban, mikor V. Ferdinánd fejedelmet atyjának életében oly közel a „Schanzl"-hoz (ti. Pozsonyban) megkoronázták, és azon boldog időkben a magyarnak két királya volt, holott most, fájdalom, egy sincs – ha ti. Ferdinánd nem az. Mert akárhogy csavarják is a dolgot, és akármennyi homokot hintenek is Európának szemébe: jog szerint és Isten előtt Ferenc József nem erősebben magyar király, mint atyja, Ferenc Károly vagy öccse, Ferdinand Max etc.

Mármost Kossuthnak *et Co.* erőlködései és cifra elmefuttatásai vagy gyökérig megsemmisítették a *pacta conventá*kat (noha például Rákóczira ilyest fogni nem akartak, nem tudtak, szóval: nem fogtak), vagy az érintett aránylag kis frakció az egész egyetemes magyar nemzetnek *pacta conventionalis* jogát meg nem törte. E kettő közt, Excellenciás Uram, nincs *juste milieu*, nemde? Legalább mint én cseh létemre látom, noha *prudens* ugyan vagyok, de nem *juris prudens*. De Excellenciádnak mint született magyar gavallérnak és mágnásnak, ki, tudom, patvarista is volt, ezt tudni kell, és azért méltóztassék engem e csiklandós kérdés körül felvilágosítni – *no, so reden's doch*, értette? Miért nem nyitja fel Excellenciád száját? Hiszen mint eddig ta-

pasztalni volt szerencsém, Excellenciádnak óriási *Mundstuck*ja van, és Excellenciádrúl minden hízelkedés nélkül francia idiómában elmondhatni: „*Il a la langue bien perdue*" – bár az egész személyéről ilyest lehetne a neu-östreichi népeknek hirdetni! Szóljon tehát már – Isten irgalmáért!

BACH: (Mérgemben még megfullaszt ezen gazember.) Amit Ön, tisztelt barátom, elősorol, oly érdekes, hogy kérem, méltóztassék csak folytatni, alig várom végét – tehát tessék, *ich bin ganz Ohr*.

CSEH: Ezt elhiszem, éspedig *von der „längeren Gattung"*. Ha Bach miniszter úgy látja a dolgot, mint én – és én úgy hiszem, egészen tisztán látom azt, mert oly bölcs magyar gavallér, mint Excellenciád, ki, tudom, a magyar diétákon is erősen kolomposkodott, velem egyetért, nekem nem *contradicál*, és bizonyosan nem azon férfiak egyike, kiknek mottója: „*In silentio securitas*" – ha tehát báró Bach, Neu-Östreichnak *Neu*-Mahometje így látja a dolgot, mint én és különösen Excellenciád, akkor a felséges *discipulus*ához mint becsületes ember így szólni kénytelen – miből látni fogja Excellenciád, hogy én báró Bach vélekedésének felette tág és *diszkrét* közt hagyok:

[ÜZENET:] Miután Felséged csekély személyemet bizalmával megajándékozni kegyeskedett, legszentebb kötelességemnek tartom Felségedhez mindig oly őszintén és tisztán szólni, mint az lelkem mélyéből kitükrözik. Az isteni gondviselés sarkaiból dönté vagy döntetni engedé a vén osztrák birodalmi építvényt – kivált Magyarország nagyszerű rom –, és azért Fejségednek dicső kötelességgé vált az újrafelépítési műtételben nem késni. Az örökös tartományokban hosszú időn által *sanctifikál*t teljes joga és ekképp korlátlan tetszése szerint cselekedhetik Felséged. És e tekintetben egyedül Magyarország jöhet kérdés alá. Én, Felséges Uram, jogtudós vagyok, és ehhez képest ezen mezőn Felségeddel nyíltan és bátran szólni emberséges kötelességemnek tartom, minthogy Felséged ezen közben húszéves korában annyi más, kivált katonai dolgokban elfoglalva, még nem érhette el azon érettséget és világos látást, miképp vagy az én, vagy más talpraesett, tiszta lelkű jogtanárnak a tárgy körüli fi-

gyelmeztetésit és tanácsát minden veszélytűl menten nélkülözhetné, hogy valami igazságtalanságot el ne kövessen.

Felséges Uram, a legújabbi forradalom vagy *diszpenzálja* Felségedet a magyar nemzettel elődei által szent esküre állított szerződésnek respektálásától, és Felségednek minden lehető kötelessége a magyar nemzet iránt feloldva, annullálva van – vagy a *diametraliter* ellenkező eset áll szilárdul, mint kőszikla – vagy inkább mint erény.

Felséged ehhez képest a magyar nemzet átellenében vagy úgy bánhatik, mint hódító, ha ti. az első eset áll – vagy mint magyar király köteles szerepelni, ha ellenkezőnek van helye.

[CSEH:] És most tegyük fel, hogy Bach Sándor *bona fide* azon vélekedésben van, hogy Kossuth elszakította a többször érintett *pacta conventa*kat, és erre nézve az egész magyar nemzet vagy a nemzetnek *respectábilis* többsége őt fel is *plenipotenciázta*, és eszerint az osztrák dinasztia részéről is megszűnt minden a magyar nemzet iránti *obligatio* (tegyük ezt fel, noha jogtudós, ha nem igen közel atyjafia bizonyos Sándornak, ki – mint a história tanítja – éppen nem *„bürgerlich"*, de igen *cavallièrement* bánt a könnyen fel nem oldható csomókkal – noha, mondom, gyengéd lelkiismeretű prókátor ilyest nem teszen) – vegyük faktumnak, hogy Bach Sándor *aus höheren europäischen, weltlichen, Civilisations-, christlichen etc. Rücksichten* Ferenc Józsefben legkisebb adag magyar királyt nem tud észrevenni, de benne nem lát egyebet, mint Normann Vilmos-féle tiszta és fényes hódítót – akkor, ha nem *duplex* egyén, így szól tanítványához:

[ÜZENET:] Felséges Uram, én Felségedet nem tarthatom, de nem is tartom magyar királynak, mert Szent István koronájával fején nem esküdött a magyar alkotmányra. De én evégett Felségedet nem tudom megsajnálni, sőt éppen ellenkezőleg, Felségednek, valamint az egész közbirodalomnak gratulálok, hogy a magyarok megfoghatlan eljárásuk következtében megsemmisítették azon szerződést, melyet Felségednek dicső elődeivel kötöttek, és melyek által Felségednek atyái olyannyira paralizálva voltak – és Felséged azon szerencsés, jó lelkiismerettel *et sans la moindre gêne* megvethetni egy gyönyörűen egybeforrt keleti császárságnak sarkalatát.

A magyar koronát ne kerestesse fel Felséged – szerencse, hogy nincs utunkban –, mert Felségednek csak nem fog jutni azon viszketeg eszébe, hogy mint hódító egyúttal magyar királyt is elbohózzon? Ha pedig valami *„geschäftig"* híve Felségednek véletlenül „ki*trüfflizi*" ezen szent relikviát – ajándékozza Felséged azt nagylelkűleg Kossuth Lajos nevében a magyar Múzeumnak. Az apostoli nevet ne bitorolja Felséged, mert az szorosan és egyedül a magyar királyt illeti, és Szilveszter pápának, tudom, esze ágában sem volt azt valami császárnak ajándékozni, és kivált az osztrák császárnak nem is szándékozhatta, mert Szilveszter pápa 947 év előtt élt, és az osztráki császárság még vajmi nyers sütemény, 1806-ban találtatott ki. És egyébiránt bizonyos *hochtrabend*féle pompán kívül valjon mit akar mondani az apostoli cím? Mai időkben, hol az apostolok csudája már rég lejárt! És az, higgye el, Felséges Uram, ki magamagát minden legkisebb jog nélkül s *ad nauseam* minden alkalommal apostolnak nevezi, csak azok által nem kacagtatik le, kik kacagni nem mernek, vagy kik oly nyomorúságba süllyedtek, hogy nekiek semmi nem látszik nevetségesnek többé – és, mint mondom, Felségednek nincs joga az apostoli címre – mert nem magyar király –, és csak azon esetben ölthetné ezen titulust magára, ha (legyen pietásból Szent István vagy Mária Terézia iránt, ki a magyarokat igen szerette és erre volt is elég oka – legyen vallásos gyengéd érzésből vagy bármily néven nevezendő más okból) Felséged a magyar koronával fején a magyar függetlenségnek is minden terheit és unalmait vállaira akarná venni. Mit ha Felséges Uram tenne, én igen el tudnám érteni, mert a magyar alkotmány idő és tapasztalás által felszentesítve, tagadhatlan vajmi dicső rendszer volt, melynek sok hiányit leginkább Felséged elődeinek tulajdoníthatni, mert a magyarok nem úgy készítették a törvényt, mint mi, Felséges Uram, úgyszólván *stante pede sic volo sic jubeo*-féle *patent modella* szerint. Ők egyedül országgyűléseiken jártak e fontos működésben el, és pedig a *sat cito si sat bene* melódiájához képest. Felségednek elődei azonban előbb soha és csak újabb időkben tartottak törvény parancsolta rendes országgyűléseket, de ezeknek sem igen lehettek üdvös eredményeik, mert vagy nem *sanctionál*ta a kor-

mány azon törvényeket, melyeket képviselői sürgettek (ezek helyett mindig oly törvényekkel kínálgatta a magyart, melyek *inomisse* teli voltak „*Wienertrankli*val", és az illető torkokon sehogy sem akartak lecsúszni), vagy a kormány *simpliciter* elosztatta a nemzeti tanácskozást.

Honnét aztán persze sokban igen hátramaradt a magyar nemzet, mert számtalanban, kivált mi nagyobbszerű javítás, adekvát törvény nélkül nem haladhatni, és a magyarok úgy voltak lelkesítve – mit persze kivált bécsi laikusok sehogy sem tudtak *capiál*ni –, inkább várni hátramaradt állapotban, mint törvény nélkül, pátens vagy puszta parancs következtében (mi kettő tökéletesen egyre megy) előre préseltetni, civilizáltatni, megboldogíttatni. Valóban úgy látszik, mintha Felségednek fejedelmi rokonai Magyarországot készakarva bizonyos terv szerint mindig pangó állapotban tartani el lettek volna határozva – miképp aztán ezer variációkban elmondhassák a világ és kivált a tudós németek előtt (kiket misztifikálni, mert oly misztikusok, nem nehéz) azon *ad nauseam* hallott osztrák himnuszt: „Mily *frappant* a különbség Lajtán innen és Lajtán túl! *Es bildet die Grenze zwischen Civilisation und Barbarei!*" etc. És miután a nagy többség csak az után ítél, mi szemébe esik vagy fülébe zúg, és nemigen bibelődik azon oknak kikutatásával, hogy például valami miért fénylik, valami más pedig miért nem fénylik, végül igen nagy szám *conclamál*t, hogy a bürokráciai *Wirtschaft* ezerszer bölcsebb és célszerűbb, mint a *Komitats-* és *Landtagswirtschaft*, a *Kreiskomissär* igazi Salamon, a vicispány ellenben nagyszerű barom, a *Hof-* és *Regierungsrat*-féle légió fényes *areopag*, a táblabírák serege viszont ökörcsorda etc. etc. Én, Felséges Uram, nem ily felszínesen, de mélyebben fogtam fel a dolgot. Mit nem dicsekedés végett hozok elő, hanem mert jogtudós mesterségemnél fogva, és mert Isten egy kis talentummal, tudnivággyal és tehetséggel is ellátott, nem tudtam gyönyörködve jóllakni az osztrák *bürgerliches Gesetzbuch* etc. nedvembe és vérembe szívásával (mint sajtféreg nem tekint tovább, és nem mindig legjobb szagú hazáját hiszi Eldorádónak), de sokat olvastam, utaztam, és így természetes volt, ha Angliára, sőt távoli Amerikára is kiterjesztém figyelmemet, és ha arra

törekedtem – mert én nem vagyok azon teoretikusok egyike, kik a jót, hasznost és utánzásra méltót csak távulban hiszik feltalálhatónak –, hogy azon országnak rendszerével is közelebbről ismerkedjek meg, melynek határa csak néhány mértföld távulságra vonul el Felségednek rezidenciájától, és mely ország az osztrák közbirodalomnak legbecsesb kincse, mint azt Felségednek elődei számtalanszor elmondták – ha tán nem is gondolták.

És én, megvallom, annyi kimondhatlan jót, bölcset, sőt *sublim* rendelkezést találtam a magyar *ex principio* folytonosan lerágalmazott alkotmányban, hogy én sokszor felfohászkodtam: bár állnának Felségednek többi népei is ily olcsó, természetes és *in infinitum* javítható rendszer alatt, és vinné el szélvész, kolera, fátum vagy bármi azon beamterek és kormányi dajkák sáskaseregét, melyek Felségednek örökös tartományait betű szerint inficiálják és főleg arra szolgálnak, a népeket a gondolkozástúl elszoktatni és ekképp soha fel nem derülő sötétségben s ostobaságban tartani! Igen, Felséges Uram, sokszor így fohászkodtam az egekbe, mely alkalommal kész lettem volna a világnak minden tentáját minden kalamárissal együtt a Bécs folyóba lökni, mikor ti. ki nem száradt. Én tehát, Felséges Uram, igen elérteném és egész mértékben tudnám méltánylani, ha Felséged – noha, *mint én meg vagyok győződve,* erre nem köteles, *denn alle Verträge sind annulliert* – mégis mint „törvényes magyar király" szerepelne! Mert, kérdem, halandó emberek közt e világon, hol a legmagasb is alig áll egy kissé magasban, mint a legalacsonyabb – kérdem, valjon lehet-e szebb, gyönyörűbb, dicsőbb állás, mint egy becsületes, jószívű, lelkes, *constitutionalis* fejedelemnek irigylésre méltó helyzete?

Én azonban, Felséges Uram, mindemellett – ha szavaimra kegyesen figyelni méltóztatik – mégsem tanácsolnám, hogy Felséged mint magyar király fussa földi pályáját és ehhez képest a magyar alkotmánynak határai közé szoríttassa magát. Legyen Felséged *constitutionalis* keleti császár! Emelje minden népeit, melyeknek megboldogítását a Mindenható, királya a földi fejedelmeknek, Felségedre bízta!

Én, Felséges Uram, tétova nélkül megvallom, liberális gon-

dolkozású egyén vagyok, ki az emberi méltóság előtt, ha ilyes előttem felfénylik, bár kolduslakban is, mélyen bókolni tudok – míg udvari legtündöklőbb ragyogás engem nem tántorít.

Különös, hogy Franciaország mostani főnökének neve Lajos és Napóleon. Sokan, kik bizonyos *omen*t látnak a *nomen*-ben – azt *prognosztikál*ták ehhez képest, hogy ezen fejedelem oly jószívű és emberséges fogna lenni, mint szerencsétlen XVI. Lajos, és éppen oly lángeszű és szilárd jellemű, mint nem szerencsésb I. Napóleon. És meg kell vallani, bizonyos pontig beteljesedett ezen *prognosis*, mert őszinte *religiositás*ának, és hogy elbírja az igaz, noha fanyar szót, és jó és könnyen meginduló szívének több gyönyörű tanúságit adá Louis Napoléon; midőn másrészről nem eléggé bámulhatni belkormányzásának és külpolitikájának ugyancsak talpraesett voltát.

Felségednek neve Ferenc József, és én megvallom, sokszor, mikor az osztrák birodalomnak jövendője forgott eszemben, és én nem voltam képes elgondolni, mi által foghatna ezen tarka, heterogén részekből álló és olyannyira komplikált állodalom valaha is egyszerűbb elvekre állíttatni, önkénytelen mindig Felséged – ki akkor még gyermek volt – állott lelkem előtt. Senki előre nem láthatta (mert Ferdinánd császár hosszú életet ígért, és Ferenc Károly főherceg császári uralkodásán nem lehetett kételkedni), hogy Felséged oly rövid idő alatt, életének még zsenge korában lenne a gondviseléstől azon magas állásra meghíva, melyben Felséged császári *nimbus*ztúl most körül van véve! És mit sok évek előtt álmodám, az utolsó események következtében most bennem meggyőződéssé vált – hogy Felségednek jutott osztályrészül azon dicső munka: az osztráki közbirodalmat regenerálni és az aránylag gyenge, heterogén mozaikféle készítményt erős, homogén egységbe forrasztani. Nagybátyja felségednek, II. József, leghumánusabb liberalitás szellemével áthatva, elhatározott *progressista* volt, ki akadályoktól vissza nem rettegett, míg Felségednek nagyatyja, I. Ferenc, úgy viseltetett népei iránt, mint valóságos atya. E két tulajdon – bizonyos vagyok – Felségedben egybenpontosult, és ekképp álljon a keleti császárság újrafelépítési műtételének élére, és reformáljon gyökeresen s tétova nélkül, mint József, ámde ma-

radjon népeinek szerető atyja, leereszkedő, jóakaró barátja, mint Ferenc.

Mindenekelőtt egyszerűsítésre kell törekedni, és szűnjék meg minden provinciális tengely. Bécs a birodalom fővárosa – e pont körül forogjon minden, más főváros ne legyen. – Az egész közbirodalom a mappán egy színre festessék: Magyar-, Cseh-, Morvaország etc. ezen földabroszon csak úgy figuráljon, mint például La Normandie, l'Alsace, le Dauphiné, le Morbihan etc. Franciaország mappáján. Az egész keleti császárság egyszerű részekre osztassék – legyen ezek neve vármegye, *stolice, Distrikt, Kreis, Département* vagy bármi, csak *Verwaltungsgebiet* ne – mert ez nem név, de semmi, holott nemcsak minden nyolcnapos cigánykölyöknek, sőt minden kutyának is adnak nevet – ennyire legalább az ebet is méltatják és megbecsülik. Az olasz koronát ajándékozza Felséged a mailandi Brerának, a cseh koronát pedig valami telivér cseh előkelőségnek, például Palackýnak. Minden tarkabarkaság vagy minden, ami ilyesre vezet, szüntessék meg egy vágással – és nem *so nach und nach, durch immerwährendes Furgeln.* Eszerint *cassál*ja Felséged saját maga litániahosszú nevetséges titulusait. Így például mit akar ez mondani: Holicsi gróf, Erdélyi herceg etc.? Mindezen haszontalanságokat moslékba kell önteni; Felséges Uram ezentúl ne legyen senkinek is grófja, hercege, királya vagy bármely színű bolondja – de *„ganz einfach"* a keleti birodalomnak császárja, *punctum, Sand drauf!*

Ezen titulussal és mi ahhoz van csatolva, halandó ember *en attendant* megelégedhetik, míg a nagy Istenek őt *pro piis meritis* az olympusi asztalnál maguk közé ültetik és ott nektárral és ambróziával vég nélkül jól tartják – ha ti. jól viseli magát.

Felséges Uramnak, tudom, nem kerülte el magas figyelmét, hogy az emberek általjában véve azért próbálgattak *respublicát, constitutió*kat etc. etc. jobb-kevesebb sikerrel, mert az Isten (senki nem tudja *capiál*ni ezen különös gráciáját) oly számtalan haszontalan, semmirekellő *ex dei gratia* királyt vagy császárt teremtett, hogy az emberiségnek eddigi egyetemes évrajzibúl azon statisztikai adat sül ki, melyet báró Czörnig von Czörnhausen (ez a derék hely hol van, nem tudom) maga sem lenne

képes *in ein favorableres Licht zu stellen* – miszerint *aversionali calculo* tíz fejedelem közt csak egy találtatik, legfeljebb kettő, mely nem volna egy kissé *„wurmstichig"* vagy kirűl, mint a bécsi mondja, nem lehetne állítni, *„immer ein Umstand dabei"*; midőn a fennmaradó 8/9-ed a következő *Personal*leírásokat maguk közt egyenlően *amicaliter* eloszthatják, *quia aequalis divisio non conturbat fratres:* ostoba, hazug, szibarita, dölyfös, kevély, rest, tudatlan, rossz-szívű, buja erkölcsű, vérszomjas, *demoniacus* etc. etc. Igen, Felséges Uram, ezen eldönthetlen faktum kényszerítette az emberi *species*t a *monarchica species*t elkerülni vagy legalább javítni, tűrhetőbbé tenni; miglen az egész világnak egyetemes bölcsei kivétel nélkül elismerik, és ebben tökéletesen egyetértenek, hogy nincs e földön üdvösb és ekképp boldogítóbb kormányrendszer, mint a tiszta korlátlan monarchia, feltéve – és ez aztán a *conditio sine qua non* –, ha oly fejedelem áll a nemzet élén, ki becsületes, erényes, egészséges eszű ember, és kit Isten azon tulajdonnal, vagy tán jobban mondva, azon ritka tálentummal is ellátott: erényes, tudományos és okos egyénekkel környeztetni parancsoló székét!

E tekintetben igen ismeretes magas erényű Krüdener aszszonyságnak I. Sándor muszka cárhoz intézett szava: Erényes, nyílt eszű és bölcsen tanácslott fejedelem nemzetekre nézve nagyobb kincs, mint bármely tudománnyal kikutatott és legőszintébb szerződések által megerősített *constitutio*. – És tökéletes igaza volt, mert egy kormányrendszer sem közelít annyira az Istennek uralkodási ideáljához mint a monarchiai. Csakhogy emberek ritkán közelítnek Istenhez – és mint a tapasztalás eldönthetlenül bizonyítja, minden tekintetben talpraesett fejedelmek nem születnek sorban és mindennap.

Én mindenekelőtt őszinteséggel tartozom Felséged iránt, és mint hiszem, semmi által nem bizonyíthatom be tántoríthatlan hűségemet Felségednek magas személyéhez oly kétségtelenül, mint ha minden alkalommal tétova nélkül úgy szólok, amint érzek. Én Felségedet nem ismerem. Nem tudom, ehhez képest a jó vagy rossz *prævaleál-e* Felséged jellemében. Azt sem tudom, Felségednek mentális tehetsége világos-e, vagy nincs-e szenvedély, vagy bármely ok által *offuscálva?* Mindez előttem isme-

retlen. De annyit tudok, hogy Felséged huszadik évkorát még el nem érte, és ekképp még nem „kész", még egészen meg nem érett egyéniség. Felséged tehát most áll azon ponton, melyről erényben és bölcsességben vagy felfelé emelkedni, vagy lefelé süllyedni szokott a halandó ember.

Felséged azon kitűnő magas ponton, melyre a gondviselés Felségedet emelte, kimondhatlan veszélyeknek van kitéve, hogy el ne szédüljön, mert a legszemtelenebb hízelkedőktől éjjel-nappal körülvéve, mint többet-kevesebbet minden fejedelem, szinte lehetetlen, hogy el ne bízza magát. – Az elbízott pedig „vak", és oly „vak", ki igaz szót nem tűr, mert ilyest megbántásnak tart – és ekképp nem járhat jó úton üdvös cél felé, minthogy saját maga nem lát, és hízelgő tanácsnok okvetlen sárba vezeti azt, ki szavára hallgat.

Ha meggondolom, Felséges Uram, mihez képest azon fényes család, melynek ivadéka Felséged, kétségkívül minden most élő dinasztiáknak legjelesebbje, azt hihetném, hogy Felséged azon uralkodóknak lesz egyike, kit egykor, mikor átfutotta emberi pályáját, a népek áldása és millióknak könyűi fognak sírjába kísérni, melynél gyönyörűbb *epitaphium* nem létezik! Felséged számos családjában, ha tán voltak és vannak is oly egyéniségek, kiket az egek ura *kerub*i ésszel meg nem ajándékozott, mondhatni általjában véve alig volt tán egy is, kinek szívéről azt lehetett volna mondani: rossz. Oly család, melynek sorában fénylett VI. Károly, dicső Mária Terézia, II. József és II. Lipót császárok, főherceg Károly és József nádor, és mely tagjai közé számítja főherceg Jánost, ezen kitűnő emberbarátot – kinek halántéki oly dicsőségesen vannak körülsugározva a polgári erény nimbuszától: ily családban nem teremhet rosszszívű zsarnok! Ez lehetetlen! Vessen Felséged magával szoros számot, tárja ki maga előtt veséinek legtitkosb redőit – és ha azokat nem egészen tisztáknak tapasztalja, ám tisztuljon ki – és soha ne felejtse, hogy erényes (bár rongyba burkolt) koldus is nemes, büszkén lenézhet bármily fényes fejedelemre, ha ennek életkönyve foltos. Vizsgálja Felséged meg önmagát, hogy valjon tud-e valamit derekasan! És ha e tekintetben deficitben érzi magát, olvasson, kérdezzen, gondolkozzék, tapasztaljon, kom-

bináljon, okuljon etc., hiszen Felséged évkorában e tekintetben semmi sincs még elmulasztva, mert a huszadik év előtt lehet ugyan sokat tudni, de igazi haszna a bevett tudománynak csak akkor szokott lenni, mikor az nedvbe és vérbe megyen át, mi ép embereknél rendesen csak akkor történik sebesebben-lassabban, mikor állati részük már elérte a tökéletes *akmé*t. Felséged pedig ép, egészséges, erős testalkotású, mi uralkodóra nézve nagy előny, sőt mondhatni, megbecsülhetlen kincs! És mindenekfölött, Felséges Uram, hallgasson minden részre – már a Szentírás is azt javasolja: *„Alles prüfet und das Bessere wählt."* Azon fejedelem, ki csak egy oldalrúl nézi a dolgokat, éppen oly kevéssé ismerheti azokat igazán, mint valami háznak tökéletes jó és helyes voltárúl nem hozhat józan ítéletet az, ki annak egyedül *frontispicium*át nézi, melyet tán éppen cifrán kifestettek. Kivált Felségednek helyzetében szükséges az, hogy minden egyoldalúságot lelkiismeretesen kerüljön. És ugyanis azon okbúl, mert a magyarok ellen még magasb körökben is igen nagy és régi *animozitás* uralkodik, lappang, éspedig azért, mert nem engedelmeskedtek oly vakon, mint Ausztriának egyéb népei, és szabadságaiknál fogva néha a kormánynak igen alkalmatlanok voltak. Ekképp könnyen megeshetnék, hogy Felséged, ha egyedül ily súgókra hallgatna, kik elfojtott mérgüket most kiadni akarnák, valami bosszút fejthetne ki a magyar nemzetnek átellenében. Ez pedig, Felséges Uram, méltóztassék szavaimra figyelni, a lehető legotrombább szűklelkűség volna, melyet ember kigondolni képes lehetne, mert „bosszú" a legundokabb emberi bűn, és húszéves bosszúálló fejedelem valóban nem egyéb, mint émelygést okozó pökedelem, sőt undok iszonyat, kit minden jobb ember lelkéből megvet, és ki elvégre oly izoláltan fénylene a világon, mint az egek szörnye, ijesztő bolygócsillag!

Én tehát, Felséges Uram, alázattal kérem, ne bilincseltesse le magát a magyar alkotmányok kötelékei által. Tegyen Felséged többet, mint amire Felségedet a magyar törvények kényszerítnék! Igen, Felséges Uram, tegyen többet és gyorsabban, mint ez *constitutionalis* formákban lehetséges – és ne csak a magyarok, de a keleti császárság minden lakóinak megboldogítására!

Legelsőben is, mint érintém, mindenben lehető legnagyobb egyszerűsítést ajánlok, és nem ímmel-ámmal, de egy vágással. Ez tán erősebben fáj, de csak egyszer fáj, és minél előbbi tökéletes *uniformitás* oly *conditio sine qua non*, mely nélkül a volt sokszínű osztrák *harlekinből* soha egy öntés nem lesz, de valami más még nevetségesb *quodlibet*. Miután a legszentebb és legnagyobbszerű szerződések szét vannak vágva, bátran kell használni a bonckést minden oknélküli cifraságnak és antik filigránnak kiirtására, melyek az új státus*machiná*nak tökéletes egyenlőségét hátráltatnák vagy csak késleltethetnék is.

Másik, mire nézve Felségednek legnagyobb figyelmét felkérni bátor vagyok, az a pénz ügye.

Ez oly tárgy, mely körül az emberek, valamint státusok rendszerint a legnagyobb ábrándban élnek – és valóban mondhatni, élni oly igen szeretnek, kivált a *dérangirt* egyének és státusok, melyek mindig erősen gazdálkodni akarnak, de nem ma, hanem holnap és megint holnap, majd mikor kedvezőbbre fordulnak az idők és körülmények, mi oly ritkán, sőt sohasem történik.

A pénzügy körül annyit okoskodtak, irkafirkáltak és próbálgattak a leghíresebb *financier*ek már, mihez képest e tekintetben valami újat kigondolni vagy tán jobban mondva „ki*imaginál*ni" teljességgel lehetetlennek tartom, midőn, higgye el, Felséges Uram, az egész financiatudománynak nincs más igazi fundamentuma, mint „sokat bevenni és keveset költeni". – Minden, mi nem nyugszik e két fő sarkalaton, nem egyéb, mint *Plusmacherei, anticipatió, Kapitalsangriff* – szóval *genuin „humbug"*. – Több jövedelmet kiteremteni rövid idő alatt papíron nem nehéz, de annál súlyosb ilyest pénzládába szolgáltatni. És e tekintetben számtalan egyébiránt igen eszes egyéniség oly ábrándban, sőt oly *hallucinatió*ban sínylődik, vagy a jó reménység fejében inkább oly édes álmok közt élvezi napjait, hogy a higgadtan számoló ily csudákon nem bámulhat eléggé. Ilyes „költők" aztán a legveszélyesbek, mert úgy ki tudják pingálni az arany jövendőt, hogy azt, ki ilyféle virágokkal eltakart kelepcéktől diadalosan óvakodni nem bír, előbb-utóbb, de okvetlen sárba, sőt kigázolhatlan mocsárba vezetik.

Felséged, mint én gondolom, financiai részletekhez nem ért, és ez természetes, mert ugyan hol és mikor tanulta volna? De azért mégis kérem minden alázattal Felségedet, a financiáktúl saját úri szemét elfordítni ne méltóztassék, mert a talpraesett közmondás szerint valóban egyedül az úrnak szeme bír hizlalási erővel.

Több jövedelemre és kivált rögtön ne számítson Felséged, mert ez nem egyéb, mint futóhomok vagy ingoványos sarkalatú képzeleti spanyol kastély. Ha tüstént bekövetkezik nagyobb jövedelem, ez véletlen jó szerencse. De ilyesre az okos nem épít semmit, mert hátha be nem következik.

A pénzügynek épségben tartására vagy ha az nyavalgó állapotban sínylődnék, isméti egészség-helyreállítási tekintetében nincs biztosb, nincs rövidebb gyógyszer, mint a státusköltségeket kisebbítni; mert ennek haszna tüsténti, midőn több jövedelem csak célszerű *invesztíciók* után várható, melyek rögtön nem szoktak gyümölcsözni.

Igen, Felséges Uram. A státusköltségeket kisebbítni, ez a legbiztosb, leggyorsabb gyógyszer. De *reductiókat* tenni, fájdalom, nem mindig lehet – és akkor a *dérangirt* státusok felette problematikus állásban panganak: mert az idő rendszerint nem hoz jobb szerencsét, de közönségesen éppen ellenkezőleg, inkább borúra sötétedik, kivált éltesb álladalmak fölött.

Ámde néha a *reductiók* nem lehetetlenek, sőt a státusok életében nemritkán fordulnak elő oly pillanatok, mikor ilyeseket minden veszély nélkül tehetni – és ekképp bölcs kormány ily alkalmat elszalasztani bizonyosan nem fog, de azt lehető legcélszerűbben felhasználja.

És e felette kedvező, megbecsülhetlen pillanatot most éli Felséged, mert az osztrák birodalom e percben nemigen más, mint *tabula rasa*, melyen Felséged kénye-kedve szerint gazdálkodhatik.

Ha egyesek vagy álladalmak ökonómiai szisztémáját mélyebb vizsgálatra vesszük, azt fogjuk tapasztalni, hogy legtöbben krajcárokat hajhásznak, midőn a forintokat, aranyakat elszalasztják. Ily specialitásokat, kik így tesznek (legyenek privá-

tok vagy kormányok emberei) az angol így illusztrálja: *penny-wise, pound-foolish.*

Felséged ily eljárást, ha figyelmét kegyesen rá akarja fordítni, akárhányt tapasztalhat.

Gróf K. L. például ily szisztéma szerint *rangíroz*ta magát: Bevétele százezer forintra vala számítható, adósságai ellenben hattal száztúl egymillióra emelkedtek – és eszerint tiszta jövedelme nem volt több mint negyvenezer fl., Istennek köszönvén, ha hitelezői őt tőkevisszafizetés tekintetében fel nem zavarják. S most gondolja Felséged, mit tett? Évenként harmincezer forintot invesztált jószágiba – mert oly bolondra akadt, ki neki aranybányák megnyitását ígérte, melyekből aztán csak merítni kell, *voilà tout* etc., és ő oly patent bolond volt, mindezt elhinni és a cifra *sperativum*okat teljes becsű *Wertpapier*oknak tartani. De ez még nem elég, mert a második operáció az volt, hogy midőn személyére nézve legkisebb megrövidítést nem tűrt, cselédségének csekély kis *emolumentum*ait, melyeket ezek apja, nagyapja, sőt ükapja alatt élveztek, azon ürügy alatt: *„um Mißbräuche abzustellen"*, rendre elvonta, mi által, ha nem csalatkozom, évenkénti kétszáz forint tiszta nyereség támadt. És mi lett mindennek következése? Az, hogy most alkalmasint és *selbsverständlich* saját maga tisztítja csizmáit etc. a nemes gróf. Mert az *investitió*k nem növelték a jövedelmet, minthogy váratlan esetek, mint például szárazság, döghalál, jégeső, vízáradás, tűz etc., mikre gazdasági zsenije persze nem számított, mert zseni ilyesekkel nem bíbelődik, erősen devalválták az aranyos álmok várt gyümölcseit, sőt a megkezdett *investitió*k új *investitió*kat igénylettek és így tovább, míg tökéletesen elvesztvén hitelét, felmondták passzív tőkéit, a *diszgusztál*t cselédsége pedig neki hátat fordítván, tán most *capiál*ja az eszére jött gróf, hogy az érintett angol mondás sem többet, sem kevesebbet nem mond, mint: krajcár-bölcs, forint-bolond.

Valamint nagy és gazdag uraknál, szintúgy (csakhogy még nagyobb számban) okvetlen találtatnak udvaroknál is mindig úgynevezett „szemszolgák" – kik ügyködésük következtében igen hajlandók ilyféle nyomorult cselédmegszorító financiális operációkat javaslani, *um sich einzuschmeicheln.* Miáltal aztán,

ha egy kissé kevesebb megyen konyhára, pincére, diurnumra etc., az egész státusra nézve *a proportione* tán éppen oly *lucrum* támad, aminthogy gr. K. is évenkinti kétszáz forintot szerencsésen, de *in ultima analysi* mégis minden haszon nélkül megtakarított. Ámde, Felséges Uram, ily „fillérezés" még vagyonosb mesterember házába sem illik, és efféle szűkkeblűséget császári udvarban tapasztalni – minthogy ily kicsinykedés minden másra kulcsul szolgálhat – valóban oly látvány, mely magasb lelkületű emberre úgy hat, mint nyár közepette jeges vízzel leöntetni. Én távul vagyok, Felséges Uram, a francia példabeszéd szerint azt mondani: *„Les rois sont faits pour être trompés"* – ha ti. az igen *impertinenter* történik. Ámde hogy a császári konyhából ne csípjenek ki az illetők néha-néha egy ízletesb falatot, – a császár pincéje soha egy cseppel se hozza a császárnak cselédjeit derültebb kedvbe, és a diurnumok oly szőrszálhasogatólag legyenek kiszabva, miképp meglehetős ebéd és vacsora után ne maradjon egy fillér is – ez oly ökonómia, melyre valóban nem illik más *epitheton*, mint *Ah quelle misère*, sőt *pfuj Teufel*.

Ilyféle úgynevezett *Kieselrecht* a cselédség részéről nagy és gazdag uraságok közelében éppoly régi szokásjog, mint Horatiusnak azon ismert mondása: *bovi trituranti os non ligabis!*

És aztán, Felséges Uram, nem nagy gyönyör és meg nem szűnő kéj-e az arra nézve, kinek ily *débonnaire*-féle eljárás tehetségében van: körülvevőit mindig mosolygó és megelégedett képekkel láthatni? És a világ valjon mit mond, ha az udvari cselédség bármily hosszú családjaik rendre domború pofákat mutatnak? A világ azt mondja: az udvari levegőben, közel a császár személyéhez minden díszlik, minden virágzik, minden boldog. Midőn ha csak savanyú, elégtelen és legfeljebb *hypocrit* édességű képvonásokkal találkozhatni – akkor minden kebelből akaratlan azon folhász tör ki: „bár a lefolyt időkben élnénk még." És ilyféle megjegyzés igen rosszul illik egy fiatal, új császárnak uralkodási kezdetéhez, mert ha fiatal új fejedelmi tünemény nem is áraszthat szebb életet birodalmának minden, kivált távulabbi részeibe tüstént, legalább azok, kik közel állnak személyéhez, a felpirult napnak melegebb sugarait remélik élvezhet-

ni, midőn ha fázniok kell, minden jókedvük megtörik. Mert a szegényebb, szolgai állapotra szorított egyén, kinek élvezetei úgyis oly szűk körben forognak, sokkal erősben érzi és fájlalja bármily kicsiségnek elvonását, mihez ő és már atyja is megszokott, mint azt kivált oly magas születésű csak távulról is gondolhatná, kiben az „igenis kevés" soha nem volt érzékenyen sértő, de annál többször okozott már *nauseá*t az igenis sok!

És ha látják a megrövidett illetők, mint a felhozott gr. K. esetében történt – hogy az efféle „krajcárbölcsesség" nem használ semmit, mert másrészről a „forintbolondság" mindent megront – akkor természet szerint bennük minden uruk iránti szimpátia és szeretet meggyengül, míg végre gyökerestül kiesik.

Ezer szívre ható példát láthatni, kivált az első francia forradalom alkalmával, hány hű szolga kísérte urát nyomorúságba, és minden jutalom és díj nélkül szolgálta emberségesen élte fogytáig! Igen, de ezek, mikor *opulentiá*ban volt uruk, bizonyosan nem redukáltattak fél vagy háromfertály porcióra, mert másképp okvetlen elhűl bennük szimpátia és hűség – feltéve ha nem alacsony ebek, melyek, ha velük kutyául bánnak is, azért mindig tudnak és készek farkat csóválni.

Nemo ante mortem beatus. Legmagasb, leghatalmasb urak is, ezt ne felejtse, Felséges Uram, soha, igen könnyen süllyedhetnek tökéletes ügyefogyottságba, mikor rájuk bekövetkezik a *„tempora si fuerint nubila solus eris"* időszaka. Fog-e akkor az elsüllyedt csak egyetlenegy szolgájától várhatni hű és kész szolgálatot, mikor alig bírja fizetni többé, úgyszólván ingyen – ha boldog napokban megszokott előnyein itt is ott is csipkedett? Ilyest csak önámító hihet. Midőn ha kivált fejedelem nem ily szűkkeblű, de *magnanimitás*sal azt hordja keblében: *„Leben und leben lassen"* – bizonyos lehet, hogy a nemesb zománcatú apródja őt nemcsak el nem hagyja soha is, de kész lesz zivataros napokban golyó és gyilok ellen testével pajzsként szolgálni urának!

Esedezem ennélfogva, Felséges Uram, óvakodjék ilyféle *miserabilis* finánccoperációktól. Legelsőben is, mert mint mondám, a valódi hasznuk legjobb esetben is oly kicsi, mihez képest igen közel jár a semmihez, midőn magasb szempontból tekint-

ve a dolgot, valjon minden alázattal kérdem, mit fognak Felségednek számtalan népei remélhetni, vagy jobban mondva mit fognak remélleni, ha azt hallják, azt látják, azt tapasztalják, hogy még azoknak is, kik közelébb állnak Felségednek fényéhez, mint ők, most rosszabb dolguk van, mint volt azelőtt? És ekképp, kegyelmes Császárom, oly hízelkedőkre vagy szeles szolgákra, kik ilyest javasolnak, ne hallgasson Felséged. Apró *abusus*ok egy vagy más formában emberek közt nagyobb-kisebb mértékben mindig voltak és mindig fognak lenni, és azon státusférfiú vagy tanácsnok, ki Felségedet azzal kecsegteti, miszerint ilyeseket gyökérig kiirtandja, nem mond igaz szót – mint azon ismert gazdasági tiszt, ki földesúri főasszonyát azzal biztatá, miszerint úgy kitisztítja a göbölyistállót, melyben táncmulatság vala tartandó, hogy senki sem fogja észrevenni, mily társaság lakta azt előbb.

Redukciókat, hogy azok igazi és nem misztifikációi sikert szüljenek, más mezőkön kell eszközölni, ha ti. ez lehetséges – éspedig

1. a civil adminisztráció körében,
2. a hadi és védelmi mezőn, és
3. az *investitionalis* költségekben.

És e tekintetben, mit ismételve érintek, csak az a kérdés, valjon ilyest tehetni-e a státusnak veszélyeztetése nélkül?

Mire én tétova nélkül azt vagyok bátor teljes meggyőződésem szerint kinyilatkoztatni, hogy Felséged oly szerencsés helyzetben van, miszerint mindezen most érintett három státuskiadási rubrikában tetemes summákat megtakaríthat, és nemcsak a közbirodalomnak legkisebb veszélyeztetése nélkül, de éppen ellenkezőleg, annak tetemes javítására és sokkal szilárdabbá tételére, mint volt az valaha ezelőtt.

Vegyük legelsőben is a civil adminisztráció dolgát boncolás alá. Én e fontos kérdésre nézve, miszerint rögtön kimondjam vélekedésemet, egyenesen Magyarországnak volt *institúció*it tartom leghelyesebbnek, éspedig elannyira, miképp azok nemcsak Felségednek, de minden kormányoknak utánzásra méltó például ajánlhatók legjobb hiszemmel, legalább sarkalatuk tekintetében.

Ilyest Felséged, tudom, született bécsinek szájából hallani nem *szupponál*t. És ez természetes, mert hiszen mi tagadás benne, a bécsi lakosoknak legnagyobb része lenézőleg csak kacagni tudott a magyar *institúció*kon, minthogy azoknak egyedül rossz oldalát látta – a jó oldalok felfogására pedig soha nem bírt elégséges észmértékkel és elég nagy cirkalommal.

A magyar civil tisztviselők általján véve magas születésű, jó birtokú urak voltak – és így magától értetődik, nem volt oly égető szükségük nagy fizetésre, míg az örökös tartományok rendszerint minden vagyon nélküli civil tisztjei ilyes nélkül teljességgel nem élhetnek, hahogy mellékes forrásokból nem merítnek néha-néha valamicskét, mi a paradicsomi tiltott almára emlékeztet. És ha meggondoljuk vagy inkább kiszámoljuk, mennyibe tellett azelőtt az egyetemes magyar civil adminisztráció – kénytelenek leszünk megvallani, hogy oly kimondhatlan, alig hihető olcsón, mint Magyarországban, sehol az egész világ hátán a kormányzásnak ezen ágazata nem volt kezelve.

Tudom, hogy erre kész a felszínes sokaság azon sztereotip megjegyzéssel állni elő, hogy az elég olcsó magyar civil adminisztráció nemcsak elég rossz, de kimondhatlan rossz is volt.

Én, Felséges Uram, nem tartozom azok sorába, kik korhelyek és *dandy*k szokása szerint valamit rossznak tartanak azért, mert olcsó.

Kivált országos kérdések körül, megvallom, igen nagyon kedvelem az olcsót, mert meg vagyok győződve, hogy státusra nézve, mindent mindenbe véve, alig lehet nagyobb áldás, mint jól rendezett pénzügy – ilyest pedig semmi sem mozdít elő oly biztosan, mint olcsó kormány. Egyébiránt én nem hiszem, hogy a magyar civil adminisztráció oly hiányos vagy pláne oly rossz lett volna, mint azt ide való bürokraták és empirikus, pedáns tanácsnokok a világgal elhitetni akarták, és az osztráki „*Topfgucker*" szisztémához szoktatva és megszokva, maguk alkalmasint tán el is hitték. De ha meg is akarom engedni a magyar civil tisztviselőség elégtelen, sőt hiányos voltát, ebből még nem következik, hogy azon sarkalat is, melyre a magyar adminisztráció volt állítva, hibás, sőt haszonvehetlen lenne.

Nem lehet célom ez alkalommal részletekbe bocsátkozni.

Ehhez képest a magyar adminisztrációi sarkalatrúl szólván csak azt akarom megjegyezni, hogy e tekintetben a magyar szisztémának legmélyebb alapja az volt, mihez képest az országnak úgyszólván minden jó birtokú és vagyonos egyéne részt vegyen a civil tisztviselők sorában.

Mármost tegyük fel, hogy az új keleti császárság bizonyos számú és egynevű kerületekre el van osztva, és minden kerület élén egy bármily néven nevezendő parancsnok áll. Kérdem, Felséges Uram, nem volna-e nagy meggazdagítás, minden más előnyt ide nem számítva, ha jó vagyonos, sőt gazdag főurak állnának az ily kerületek élén (például: hg. Liechtenstein, hg. Schwarzenberg, hg. Dietrichstein, herceg Esterházy, herceg Batthyány, herceg Coburg, etc. etc., hg. Litta, gróf Potocki etc. etc.), és ha mindazon civil tisztek, kik ezen kerületi főnökök alatt állnak, szinte a jó birtokú osztálynak volnának egyénei? Kiket aztán a főnökükkel együtt a státus, mint ez azelőtt Magyarországban divatozott, úgyszólván csak *pro forma* fizetné, és emellett a meg nem szűnő *Teuerungsbeitrag, Erhöhung der Gage* etc. etc. is csak kevés esetekben fordulna a financiális tabellákban elő.

Kérdem, ha ez történik, nem volna-e az évenkinti megtakarítás tetemes, sőt valóban óriási, ha emellett a tisztviselők száma is kellőleg, – mint én lehetőnek hiszem – kétharmadával megkevesíttetnék? Mirúl később leszek bátor alázatos véleke-désemet Felséged színe elibe terjeszteni.

Igaz ugyan, hogy e tekintetben mostanság kivált a német gavallérok közt nagy kiválasztásnak nem lehetne helye, mert hiszen nincsenek státusszolgálatra nevelve. Ámde ha Felséged által tisztviselésre felkéretnének, valjon nem képezné-e ki magát ilyesre számtalan, éspedig kevés idő alatt? Bizonyosan! – Hiszen a tőlük várt mesterség nem nagy! És a státust szolgálni, ha tán sok előtt ez nem is mulatságos, mindenesetre nem unalmasabb, mint *à peu près* semmit se téve, a bécsi járdákat tiporni és koptatni. Ha vármegyéket magyar szabások szerint akarna Felséged ismét felállítni, akkor persze a *difficultás* nagyobb, sőt igen nagy volna, és oly főurak, mint például hg. Liechtenstein vagy Schwarzenberg, kik igen szépen tudnak *praesideál*ni

csendes, módos, tisztelettudó ökonóm vagy természetbúvár urak fölött, nemigen talpraesett figurát mutatnának heves, udvariatlan, körmös státusok élén. Ámde vármegyéket most Felséged úgysem fog állítni, mint én tanácslom, noha én a szabad *diszkussziónak* legőszintébb barátja vagyok, de azért tartok ilyest most felhozandónak, mert efféléknek ideje a legközelebbi oly *violens* státusfelforgatás után csak később jöhet.

Én sokszor nem tudtam eléggé bámulni a magyar alkotmánynak talpraesett voltán. És bizonyos vagyok, soha nem létezett oly státusbölcs a világon még, ki ily vagy ilyeshez közelálló *constitutiót* egy öntéssel kiállítni és valami nemzetre *oktrojírozni* képes lett volna. *Kronométer*t csak az idő és egymásra kincselt tapasztalás fejthet ki a primitív nürnbergi tojásból. Szinte úgy a magyar alkotmány is egyedül századokon keresztül nyert felvilágosítások következtében nyerhette olyannyira alkalmas voltát.

E státusszerkezetben a király legmagasban állt, jöttek aztán lefelé mágnások, nemesek, polgárok, parasztok. Így volt képezve a piramis. De nem mint valami megcsontosult lelketlen piramis; mert hiszen több-kevesebb elmebeli vagy más kitűnő tehetséggel a paraszt sat. könnyen polgári, nemesi állásra juthatott, sőt nem egy mint herceg végezte pályáját, midőn csak királyságot nem bitorolhatott senki, mert ily magasságra jog szerint egyedül a fennálló dinasztiának tagja emelkedhetett.

Általján véve a mágnások sorából kerültek ki a főhivatalnokok, a kisebb hivataliak pedig a nemesség köréből, midőn a polgárság a kereskedők és *industriel*ek osztályát képezte, a paraszt pedig szántövető volt.

De mind mondám, a felségen kívül, e státusszerkezetben egy osztály sem volt helyére kötve vagy pláne leszegezve, de az igazi talentum, mely mint éter felfelé vonul, okvetlen felemelkedett vagy jobban mondva: azon helyen állott, melyre az istenek meghívták őt. Az igazi talentumot pedig bitorlás nélkül Magyarországban könnyebben ki lehetett puhatolni és ismerni, mint bárhol egyebütt, mert sehol sem volt a szabad szólásnak és korlátlan *diszkussziónak* oly tág köre, mint a bőbeszédű magyarok honában.

Mármost kérdem Felségedet, nem némileg felforgatott piramis-e oly szerkezet, melyben a fő- és alsóbb nemesek legkisebb részt nem vesznek a státustisztviselőségben vagy csak igen parányit, és ekképp vagy nem tesznek semmit kínjukban, vagy legfeljebb *industriel* és szántóvető szerepet játszanak – a polgár, paraszt, sőt zsidó ellenben a parancsoló székben ül, kikhez viszont általjánosan szólva tán jobban illenék a gyár, szántóföld és kereskedés.

Hol nemesség nem létez, ott természet szerint másképp állnak a dolgok; de Felségednek birodalmában a nemességet kifelejteni, sőt ignorálni nem lehet, nem szabad.

Tudom én igen jól, mily ellenvetéseket szoktak ezen általam most nyilvánított nézetre gördítni, de én azokat súlytalanoknak, hézagosoknak tartom.

Azt mondják: a vagyonos, gazdag főurak nem szeretnek dolgozni, a legtöbbet magára hagyják – midőn egy státusnak kellő forgatására munkás, aktív tisztviselők kívántatnak.

Mi pedig az észtehetséget illeti – így szólnak tovább éspedig éppen el nem burkolt iróniával –, ugyan hol van az írva, hogy herceg vagy gróf e tekintetben fényesben meg volna ajándékozva a nagy természettűl, mint a polgár vagy szántóvető születésű? – A tisztviselőnek több vagy kevesebb pénze nem szolgálhat észtehetségi hévmérőül, de a több vagy kevesebb velő. Így beszélnek.

Vizsgáljuk az előbb felhozott ellenvetést. Osztrák, kivált bécsi tisztviselők közt – mint nekem ezer esetben volt alkalmam tapasztalni – bizonyos meggyőződés látszik *praevaleál*ni, melyhez képest mindnyája, kevés kivétellel, vallásos lelkiismeretséggel azt hiszi, hogy a császárnak fizetett és valósággal hű beamterje nem kormányozhat eléggé!

Nem egy fő osztrák tisztviselőt ismertem, ki igen vallásos egyén lévén, éppen mert nagy fizetésben részesült, nem tudott nyugodtan aludni, ha csak egy napot, sőt egy órát hagyott lepereg ni *„ohne zu regieren"*. És csak akkor volt Titusként magával megelégedve, midőn a meg nem szűnő kormányzási műtételben a sok írástúl tökéletesen elzsibbadtak hű, nagyérdemű, de erősen tentás ujjai.

Ilyféle telivér osztrák beamterként báró Kübecket citálhatni mint ideált. Adjon Isten hamvainak kéjnyugtot, mert szeplő nélküli becsületes ember volt.

Engedje meg, Felséges Uram – mert ez Felségednek igen sokra kulcsul szolgálhat –, hadd hozzak fel e most érintett nagyérdemű úr és bizonyos magyar gróf közti párbeszédet, mely e most érintendő eset következtében keletkezett.

[71. KÜBECK ÉS SZÉCHENYI A DUNAI GŐZHAJÓZÁSRÓL]

[Cseh:] Az osztrák kormány, mely a trieszti Lloyd gőzhajózást atyailag pártolta (noha az 500 forintért kiadott részvények 400, később 300 forintra buktak), kötelességének tartá kegyes atyáskodásit hasonlólag a dunai gőzhajózásra is kiterjeszteni, jóllehet részvényei, melyek szinte 500 forintért voltak kiadva, 700, sőt még feljebb emelkedtek. – És így lőn, hogy a Dunai Gőzhajó Társaság is, mely azelőtt szabadon rendelkezett, br. Kübeck legfőbb *inspectió*ja alá jutott, és az úgyis tömérdek aktákkal igen erősen megrakott státusférfiú *pro rege et patria* új gondokkal meg lett terhelve. Noha ezen új funkció végett új *emolumentum*okban nem részesült és a dologhoz legtávolabbrúl sem értett semmit is, mégis kötelességének tartá a gyengéd lelkiismeretű főkamarai elnök a társaságnak előnyeit, parancsoló beleavatkozása által, kegyesen előmozdítni, minek következtében több *praesidiális „Erlaß"* közt az is felelősség terhe alatt megparancsoltatott a dunai társaságnak, hogy az utazók számát a gőzhajókon határozza el és e tekintetben nyújtson be alázatos javaslatot. A gőzhajózási *direkció* legnagyobb alázattal, mint ez parancsolva volt, tüstént petíciót nyújtott be, méltóztassék Excellenciája a társaságot ezen feltételtől *dispensál*ni, mert ily rendelkezés gyakorlatilag a lehetőségnek körén túl feküdnék és ekképp semmi esetre sem volna teljesíthető. Erre az atyáskodó *praeses* (szokása ellen, mert igen szelíd teremtés volt) haragra lobbant, minthogy a társaságnak *remonstratió*jában nem gondolt látni egyebet, mint magyar ellenszegülést és magyar rendetlen gazdálkodást, milyféle eljárás Bécsben *„Komitatswirtschaft"* címmel becsültetett meg. Eszerint legott – osztrák szo-

kás után – *fulminatorium*ot intézett az előbb szabad, most pedig *„protegált"* társaság ellen, éspedig avégett, hogy ne késsen parancsát teljesíteni, mert másképp vagy ő, vagy valami kamarai tanácsnokja fogná a tarifát kidolgozni és a társaságra *oktrojírozni* – melyhez képest aztán minden lóerőre bizonyos kvantum utazó lenne számítandó.

A társaságnak tapasztalt, dologhoz értő tagjai most legnagyobb *perplexitás*ba estek, mert tisztán látták a parancsnak kivihetlenségét, s teljességgel nem tudtak magukon segíteni – midőn azon gondolatra jöttek, gr. Sz[écheny]it megkeresni, beszélne a parancsoló *praeses*sel és kapacitálná őt a dolog lehetetlen voltáról.

És most hallja Felséged a párbeszédet.

GR. SZ[ÉCHENYI:] Kérem Excellenciádat, ha merem tudakolni, valjon mi által jutott Excellenciád azon gondolatra, az utazók számát a gőzhajókon elhatározni akarni?

K[ÜBECK:] Ez igen egyszerű, kedves Grófom. Mert valamint egy asztalnál – bármily szorosan is – csak bizonyos szám ülhet, és az, ki ebédjéért fizet, azt legalább megkívánhatja, nemde, hogy asztalhoz ülhessen, szintúgy a gőzhajókra is bizonyos mennyiségen túl nem fér senki, hahogy emberekkel nem akarnak úgy bánni, mint egybesaraglázott ürükkel vagy mint zsákokba rakott piócákkal, melyek ily módon szoktak utazni. Ilyest mi nem tűrhetünk. A mi atyai kormányunk nagy liberalitással mindig oltalma alá veszi a publikumot, és ha a gőzhajó társaságnak *intolerabilis* pénzszomjánál fogva nincs elég diszkréciója e tekintetben bizonyos határt vonni és a nagyközönséget jobban megbecsülni – akkor természetesen a kormánynak kell közbenjárni ily kiáltó s valóban igen sértő *abusus*ok elmellőzésére. Én már eluntam a sok panaszt hallani. Minap bizonyos *consiliarius*om családostul lerándult Pozsonyba. A hajó olyannyira meg volt tömve, miszerint le sem ülhetett, és csak azon kellett aggódnia, hogy még apró gyermekeit agyon ne zúzza az így egybeszorított emberi sokadalom, mely meg nem szűnt a gőzhajó társaság *direkció*ja ellen oly szidalmakat fenyegetve elcifrázni, miképp az én bécsi rendhez szokott tanácsnokom már megijedt és valóban azt hitte, nyílt rebellió üt ki. Szerencsére

néhány óránál tovább ezen „komfortteli" kaland nem tartott, és ekképp abból minden nagyobb baj nélkül kilábulhatott családjával együtt a szegény egészen laposra sajtolt császári beamter. Gondolja most, kedves Grófom, ha valakinek, kivált gyengélkedő egyénnek a szebb nem osztályából Galaczig ily „kéjek" közt kell utazni! Valjon nincs-e joga, sőt nem kötelessége-e a civilizált kormánynak, ily hottentotta-féle *manipulatió*ba egy kis rendet hozni? A gróf nagy patrióta és, mint mondják, igen jó ember. De lássa, ilyesekről a gróf nem ítélhet, mert a gróf iránt, kivált gőzösökön, annyi tekintet van, hogy mindig a dolgok egyedül fényesb oldalát látja, míg saját figyelmünket, kik mindent magasb szempontból látunk, ilyes kiáltó *abusus*ok teljességgel el nem kerülhetik. A Dunai Gőzhajó Társaság, őfelségének kegyelméhez képest, úgyis igen kitűnő kedvezésekben részesül, melyek bizonyos kötelességet *imponál*nak a társaságnak, hogy a nagyközönség kívánata iránt ne legyen siket, valamint eddig. Így hát felsőbb parancs következtében minden gőzösön tárva áll egy „panaszkönyv". Igen, de eddig mit használt? Semmit! Mert bármennyit írnak is a meg nem elégedett utazók – és ez a nagy többség – a fekete könyvbe, soha nem tesz az *administráció* azok útmutatása szerint legkisebbet is. Ekképp szükségessé vált, hogy a kormány közelébb álljon ezen intézethez, és oly részletes instrukciót dolgoztasson ki minden eshető esetre, miképp aztán a publikum ne legyen a hajóskapitányok, ágensek, *conducteur*ök etc. önkényének kitéve, mint most.

És higgye el a Gróf, a nagyközönség, mely félvilágosodott atyai kormányunktól ily *protectió*t méltán várhat (mert ilyesekben soha nem maradunk hátra), nagy örömmel fogadta beleavatkozásunkat, minthogy most legalább tudja, hol panaszkodjék, *wenn etwas abzustellen ist*, midőn azelőtt senki nem méltatta legkisebb figyelemre is sokszor igen helyes észrevételeiket. És, mint értésünkre jutott – ne vegye rossz néven a Gróf –, éppen a Gróf volna az, ki az illetőket, ha valamit bepanaszolnak, rendszerint úgy kikacagná, sőt leiróniázná, hogy méregtől majdnem elkékülnek, hehehe. Ezt mondják a Grófról, és én ezt igen el tudom érteni, mert fiatal gavallér *mit leichtem Blut* – sokszor csak egy kis pajzánságtól indíttatva – szívesen lóvá teszi

az igen is keservesen lamentálókat. De ilyféle mulatságban *sedatus* tisztviselők nem részesülhetnek. Meglássa a Gróf – *nur ein wenig Geduld* –, maga is elismerni és köszönni lesz kénytelen, mily csodálatosan fog ezen intézet felvirágozni, ha mi abba egy kis rendet hozunk – feltéve, ha a Gróf nemcsak az úgynevezett „magyar Dunán" akar fel és alá úszkálni *ohne Ordnung und ohne Comfort*, de Sztambul, Odessza, Trapezunt etc. a Grófnak célja, mely pontokra hét-nyolc-kilenc nap alatt bizonyosan eljutunk, mégpedig legnagyobb kényelemmel, mikor majd azon instrukció, mely már munkában van és igen kimerítő lesz, a gőzhajózás minden viszonyait tökéletesen meg fogja regulázni.

GRÓF [SZÉCHENYI:] Mindaz, mit Excellenciád előhozni kegyeskedett, nagyon szépen hangzik, ezt megvallom. De egyúttal bátor leszek Excellenciádnak megmutatni, hogy mindabban, mit Excellenciád elmondott, egyetlenegy gyakorlati eszme sincs, és ekképp semmi egyéb, mint cifra teória.

K[ÜBECK:] Engedje meg a Gróf...

GR. SZ[ÉCHENYI:] Nekünk, magyarországiaknak az a szokásunk, hogy kihallgatjuk egymást. Én Excellenciádat nem *interrumpál*tam. Méltóztassék ennélfogva irántam is ennyi kedvezéssel viseltetni! Nekem szintaz a célom gőzhajókra nézve, mint Excellenciádnak: ti. az osztrák birodalmat a Fekete-tengerrel kapcsolatba hozni, éspedig minél gyorsabb kapcsolatba. A hét, nyolc, kilenc nap ennélfogva, melyet Excellenciád érint, és mely idő alatt Odessza, Sztambul, Trapezunt Bécsből el volna érhető, igazi kéjbe ringatja lelkemet. De megvallom, ily gyors egybenkötés, mint én hiszem, csak későbbi időkre van *relegál*va, mikor a gőzösökön tán némi javítások fognak sikerülni. Mert mai körülmények közt szinte azon egy hajó, mely Bécsből indul, nem mehet Odesszába etc.: ezen útra, valamint Konstantinápolyba jutásra is – öt felváltott gőzös kívántatik. Éspedig: Bécsből Pestig egy hajó (egy kicsi hajó, mert másképp Petronell tájékán megakad, vagy a csallóközi zátonyokon felsül), Pestről Drenkováig második gálya egy nagyobbszabású, legelsőben is financiális tekintetek végett, mert Pestről Zimonyba le és aztán fel több és igen *volumnios* áruk szoktak szállíttatni, me-

lyek kis hajókra nem férnek, és aztán, mert Bécsből Pestig rendesen csak fél nap – reggeltől estig – kívántatik, és eszerint alvóhelyekről legalább lefelé nem kell gondoskodni, míg Pestről alább a gőzösön több éjjelek töltendők, és eszerint, ha a hely nem tágasb, tűrhetlen lenne az utasok állása vagy inkább „fekvése", midőn világos fél napot nem oly igen súlyos minden komfort nélkül még elnyomorogni is, feltéve, ha ilyes ritkán esik. És végre azért kívántatik Pestről lefelé indulva tágasb, nagyobb gőzös, mert egészen sikér és keskeny hajó, mint amilyen a Fel-Dunára igen illik, az Al-Dunán, kivált Újpalánka és Bázias táján, sokszor legnagyobb felfordulási veszélybe keveredhetnék – minthogy oly dühös szélvészekről, mint váratlanul ott törnek a meglepett hajóra, erről Excellenciádnak nem lehet ideája! Én sem hittem, de egyszer ott majdnem elvesztem, csak bajjal, sőt mondhatom, véletlen menekültem ki – és ekképp most a dolognak autentikus voltáról tökéletesen kapacitálva vagyok. Drenkován harmadik hajó kívántatik (spedig megint lehető legsikérebb, mert másképp az izlási és vaskapui sziklás szoroscon nem lebeghet túl). Ez csak Skela Gladováig járhat, mert ott megint tág és nagy gőzös szükséges, éspedig a pesti hajót illető fent érintett okok miatt. Ez most elviszi az utast a Fekete-tenger torkolatáig, hol tengeri hajó kívántatik, melynek építménye egészen más, mint folyóra számított hajóé. Idővel tán csak három hajóra lesz redukálva ezen felváltási elkerülhetlen szükség, esetleg kettőre; most azonban öt felváltás van napirenden. Mily sok idő veszik el, kivált esős időben, míg utast és bútort egy hajóról másikra szállítnak, ezt könnyen elérthetni, de aránylag még nem nagy baj, de a kimondhatlan nehézség abban rejlik: mindig *a tempo* beérkezni a végstációra, mihez képest a tarifán hónapokra előre kihirdetett „hajózási *filum*" ketté ne szakíttassék. Ha például május 1-jén elindul Bécsből No 1, ez megérkezik estve Pesten. Május 2-án elindul No. 2 és 3-án Drenkovára jut. Innen elindul május 3-án No 3 és végképp Skela Gladovárúl május 4-én No 4, mely május 6-án elérkezik a tenger habjaihoz etc.

Ennek nagy része, Kegyelmes Uram, egyébiránt *anticipative* van kalkulálva, ti. azon időkre, mikor a gőzösök tetemesen fog-

nak javulni – mi igen hihető – mert Bécsből Pestig körülbelül fél nap alatt eljuthatni, de Pesttől Drenkováig két nap alatt nem és Skelától a Fekete-tengerig szinte nem. De ez kivált *en attendant* nem életbevágó baj, mert ha 7-ik napra nem érkezik utas például Odesszába, de csak 9-ikre, 10-ikre – ez még nem nagy szerencsétlenség, kivált, mert az egész intézet most még csak gyermekkorát éli. Ámde, mint érintém, az elégséges fontolóra nem vehető baj azon körülményben lappang: valjon például októberi napokban, mikor a Duna némi helyeken szinte szárazra apadni szokott, és néha napestig erős ködök uralkodnak, valjon ily körülmények közt el tud-e érkezni a bécsi hajó Pestre, mielőtt a pesti onnan elindul? Mire az eddigi tapasztalás szerint, bár tessék, bár nem, azt kell válaszolni: eljuthat, de néha bizony egyedül különös üggyel-bajjal szűken a No 2 elindulása előtt, nemritkán pedig éppen nem, ha zátony vagy köd bilincselte le a hajót, mikor aztán az egész hajózási *filum* szét van szakítva, és az utasok a *désappointment* minden kellemetlenségeinek, sőt kínjainak ki vannak téve. Mert ez esetben (ha ti. a No 1 kellő időben be nem érkezik) valjon mit műveljen a No 2 kapitánya? Várjon vagy ne várjon? És ha vár, meddig várjon? Egy óráig, egy napig, egy hétig? S aztán mit műveljen a No 3, No 4 etc.? Ha nem vár, *mordió*t fognak kiáltani a No 1 utasok, kik Zimonyba, Bukarestbe etc. indulnak, kivált ha csak egy fél órával később érkeznek Pestre, mikor a No 2 már Hamzsabég táján füstöl; ha pedig vár, akkor köszönheti Istennek, ha mindazok, kiknek *par hasard* nincs szeretőjük Budapesten, de szeretőjük vagy más okok őket Paksra, Mohácsra, Újvidékre vonják, őt csak legazemberezik, de ütlegeiktől megkímélik. Ily esetek alkalmával, melyek igen sűrűn állnak be, mert hiszen őszi napokban zátony, köd etc. rendes kísérő, a legnagyobb rész kész volna bármily alkalmatlanságot egy-két nap – mi nem a világ – eltűrni, csak ne volna kénytelen a várakozás és bizonytalanság kínjai közt – betű szerint „nem tudni, mit tegyen". – És így azt hiszem, mindent mindenbe véve, legfőbb szempont az, mindent elkövetni, hogy a kapitány rendszerint pontosan beérkezhessék azon stációra, melyről indul azon gőzös, mely átveszi utasait etc. E tekintetben minden oldalról azt kiáltják, hogy a

Dunát regulázni kell, és ez igen üdvös gondolat. Csakhogy ezen műtétel nem oly könnyű, mint azt nem egy tudós német hírlapista hirdeti, sőt tán valósággal hiszi, és aztán, még ha ezen operáció könnyű volna is, legalább *„bis dato"* még nem ment végbe. Ehhez képest addig is, míg a Duna minden zátonyaiból kipurgálva majd kész lesz, és ködök sem fognak többé abban állni, addig is valami másrúl is kellene gondoskodni, hogy a hajóskapitányok kellő időben elérhessék, éspedig hajóikkal együtt, a bécs–konstantinápolyi hajózási láncnak azon kapcsát, hol a hajók egymást érik. És e tekintetben, mint én látom a dolgot, mostani zátonyos és ködös körülmények közt nem tehetni egyebet, mint a hajóvezetőnek néha igen szövevényes műtételét lehetőleg könnyítni – és mert e tekintetben sokat nem tehetni, ezt legalább nem nehezítni, német szójárásként: legalább lábai közé dorongokat nem lökni.

K[ÜBECK:] Ezt a Gróf igen jól fogta fel, és megvallom, ennyi mélységet az ügy körül a Grófban, ki soha nem volt tisztviselő, és nem *szupponál*tam, mert kormányzási és adminisztratív dolgokban mélyebb belátást rendszerint csak hivatalban nyerhetni. Mindaz azonban, mit a Gróf elmondott, nekünk éppen nem újság, mi mindezt már tudtuk, és éppen azért tartjuk szükségesnek, hogy valami *regulament* dolgoztassék ki, mely mindezen bajokon segít és bizonyosan segítni is fog, kivált mi a precíziót illeti, mert mint a Gróf helyesen állította, a pontos megérkezhetés kétségkívül a legfőbb kellék. De most, kedves Grófom, kérni bátorkodnám, mert annyi dolgaim vannak, igen sokan várnak is rám...

GRÓF [SZÉCHENYI:] Én igen örülök, hogy Excellenciád nézetemet egészen hibásnak nem tartja és szintúgy, mint én, legfőbb szempontot abban lát, hogy minden elkövettessék, miszerint a hajóskapitányok a kihirdetett tarifákban a publikumnak úgyszólván megígért elérkezési időszak tekintetében oly csorbát ne üssenek, melyhez képest például a hajó No 1 csak akkor érkezzék Pestre, mikor már a No 2 elgőzölt és így tovább. De én, Kegyelmes Uram, még be nem végeztem mondókámat, és eszerint esedezem, hallgasson ki Excellenciád végig, mert alkalmasint olyanokat fogok kitárni, mik Excellenciádnak nagy-

úri figyelmét, közönségesen elismert vajmi éles felfogásának dacára, tán mégis véletlenül elkerülték. És nekem e tekintetben bizonyos jogom van Excellenciádat *praetendál*ni, hogy erre nézve magának elég időt vegyen, és engem már rég kicsépelt frázisokkal úgy *à la légère* ne abszolváljon, mert én nemcsak magam, de úgyszólván az egész társaság nevében szólok Excellenciádhoz. Bátor vagyok ezúttal Excellenciádat *asszekurál*ni, hogy a részvényesek, kiknek sem Excellenciád, sem őfelsége pénzt nem előlegezett, de ők részvényeiket saját pénzükért vásárolták, semmi esetre nem fogják tűrni, hogy teoretikus és kivihetlen parancsolatok által becsületesen szerzett tulajdonikon csorba üttessék. Azért, miután Excellenciád nem vonakodott a kérdésben levő intézet dolgait is hatalmas pártolásába venni, méltóztassék legalább annyi *deferentiá*val viseltetni egy számos és igen tekintélyes társaság átellenében, hogy dolgairól kellőleg informáltatni engedje magát.

Tegyük fel, hogy az utazók száma a No 1 hajón 100-ra határoztatott el. Már kezdetnél nehézség támad. Mert kérdem, ha 110 egyén kíván utazni, mi történjék akkor?

K[ÜBECK:] Ez igen könnyű, a 100 legelső, ki az irodában feljegyezteti magát, az fog utazni.

GR. SZ[ÉCHENYI:] Igen, de kérdem Excellenciádat, ha például 99 már be van írva, és most egy házaspár jelenti magát, melynek különösen sürgető dolga van Pesten; vagy ha már fel van jegyezve 100 és, éjjel-nappal messzi földről utazva, néhány minutával a hajó elindulta előtt érkezik a parthoz valami herceg, miniszter etc., mi történjék vagy inkább mi történik akkor? Semmi egyéb, mint a bevett *Trinkgeld*féle osztráki *expediens da capó*ja játszatik el, az ti., hogy a házaspár vagy megérkezett főúr, Excellenciád minden igen bölcs parancsolatinak dacára, mégis a már komplett számú hajóra ül, ha ti. „kenni" tud és akar, midőn persze az, ki nincs ellátva elégséges pengő kenőccsel vagy azzal nem akar kirukkolni – hátramarad. A kapitány, *conducteur* etc. pedig, kiknek egy igen zsíros új kereseti mező nyílt, bizonyosan el nem mulasztják minden alkalommal Excellenciádat vagy azon derék tanácsnokot, ki a számelhatározási jó gondolatra jött, azt ki is vitte és ekképp, *qui ipsis haec otia fe-*

cit, igen magasan éltetni. Míg persze mindazok, kik nem egyedül a zöldasztalnál vagy a zöldasztalból szívták adminisztrációi vagy státusbölcsességi tapasztalásukat, mélyen búsulnak, ha látják, hogy a kormány mindenbe beleavatkozása által mindenbe leteszi a *desperatió*nak mérges és olyannyira *multiplikáló* magvát. – De a baj ez alkalommal még nem nagy, mert Bécsben egy-két nap várni rendszerint nem szerencsétlenség, midőn például Drenkován vagy Skelán ez már nem különös kellem. De nézzük, mi történik útközben.

Tegyük fel, hogy a hajó No 1 Bécsből 70 utassal indult el, és Pozsonyban 60 utas van a hajóra *praenumerál*va, és aztán Pozsonyban 10 egyén száll ki. Valjon mi történjék a 60 pozsonyi beszállni akarókkal, kik minden felvigyázat dacára úgy szoktak bútorostul a hajóba tódulni, mint hosszú prédikáció után templombúl kidagályozni látjuk az áhítatos népet – mi történjék akkor? Kiket vegyen be a kapitány, kiket nem? Mert hiszen a bölcs *regulament* szerint csak 100-nak szabad a hajóra lépni, és ekképp 10-nek hátra kell maradni! Tán úgy, mint sorban állnak, egyenként beeresztve? És ha a 100-dik éppen egy hatesztendős leányka, anyja pedig a 101-dik és atyja a 102-dik személy volna – mi történjék ezen „*kitzlich*" esetben?

Ha meg akar érkezni a kapitány jó időben Pestre – mert tán zátonyra kerül vagy köd lepi meg – nem vesztegelhet legfeljebb egy fertály óránál tovább egy-egy középstációnál! Bécstől Pestig pedig 7, 8 ily „megálló" van – idővel még több lesz – és eszerint látná csak Excellenciád, mily különös energiát kell a kapitánynak kifejteni, hogy az *indolens* megérkezett utasokat, kik órákig szeretnének búcsúzni, a hajóból kitolja, a szinte búcsúzó parti utasokat bevegye, a holmikat úgyszólván a partra dobja és viszont a hajóba dobassa. Mert ha nem jár így el, órákig is bibelődnének az időt oly szívesen fecsérlő utasok, teherhordók; és vég nélkül csókolgatnák egymást a maradók és távozók. Úgyhogy, ha a kapitányt készakarva nem akarja hátráltatni a kormány, hogy Pestet kellő időben elérhesse, semmi komplikált bárminemű kötelességet nyakába ok szerintileg nem csatolhat...

Ámde véletlen által éppen 100 utas fővel indul el Pozsonybúl

a gőzös, és szerencsésen jó időben megérkezik Gönyűre. Ott nem száll ki senki, de be akarna lépni 6 tagból álló előkelő család, mely már két napig lesi a gőzöst! Mit tegyen a kapitány? Az idő gyönyörű, a vízállás felséges, 5, 6 óra alatt bizonyosan elér Pestre – a hajón *par hasard* pedig igen sok felette lapos férfiúi és kivált asszonyi teremtés van, miszerint 6 emberi exemplár még igen kényelmesen elférne. Tegye vagy ne tegye?

Tudom én, erre mit mondanak. Azt, hogy egy ágens a másikat kellő időben *avisirozza* az utasok mennyiségéről etc. – Igen, de ez nem használ semmit. Éspedig mert a publikumnak, semmi nem válik olyannyira kényelmére, mint az, hogy a hajón is kaphatni útijegyet, és az illető ekképp úgyszólván legvégső percben is határozhatja el magát, induljon, ne induljon. A gőzhajózási hivatal egész nap és egész éjjel nem lehet nyitva, és így például, ha valaki éjfél táján érkezik, és a hajó másnap 4-kor reggel távozik, úgyszólván nem kaphat jegyet kimondhatlan alkalmatlanság nélkül; miszerint azon nagy előnyt, melyhez képest ilyes jegyet a hajón is válthatni, a közönségtől elvonni teljességgel nem lehet.

Tengeri úton például Liverpoolból New Yorkig, hol középstáció nincsen, az utasok számát tán meghatározhatni – noha én ilyféle *regulament*et legalább kormány részéről sehol sem tapasztaltam, de folyón, melyen minduntalan utasokat kiszállítni és bevenni kell, ily intézkedést józanul az illetőkre nem zsarnokolhatni – mert az efféle önkénykedésből eredő kellemetlenség és baj százszorta *szuperálja* mindazon (noha sokszor igen nagy) alkalmatlanságot, mely abból ered, ha túl van tömve a hajó. Engedje meg Excellenciád, hadd hozzak nehány példát annak megmutatására elő, hogy sokszor legjobb akarattal sem segíthetni azon bajokon, melyek a gőzhajózáshoz csatolvák, és hogy mily nevetségesek nemritkán az utasoknak *praetensiói*, melyek rendszerint (mint legalább én tapasztaltam az illető panaszkönyvek figyelmes átolvasása alkalmával) oly egyenes homlokelleniek, miszerint az egyik éppen avégett lamentál, miben a másik nem részesülhetett. És miután Excellenciád csekély személyemet kegyeskedett citálni mint olyant, ki a gőzhajó *malcontent*-féle utasokat egy kissé lekacagni és kigúnyolni

szokta – ím, ítéljen maga, Excellenciád, szokott és ismert részrehajlatlanságához képest, valjon lehetne-e nem kacagni olyféle panaszokra, mint e következők:

Pesti vásár volt és minden tájrúl nagy számban csoportoztak az emberek e város felé, és így természetesen a Dunán is, mert nyár kezdete mosolygott a föld felett.

M. Gy. [PANASZOS:] Én különös nagy barátja vagyok a gőzhajóknak, és átlátom, mihez képest a publikumnak néha igen *indiszkrét praetensió*it nem teljesíthetni, de vannak bizonyos *abusus*ok, melyekre a *direkció*t mégis figyelmessé kellene tenni – minthogy azok ezen gyönyörű intézetnek minden hitelét megtörni kénytelenek. Én Mohácsnál szálltam a hajóra, de az úgy meg volt árukkal és utasokkal rakva, miképp lehetetlen lett volna a hajó padlatára egyet pökni anélkül, hogy embert vagy árut ne érjen. – Én, ki pusztán lakom, életemben nem voltam így összeszorítva – alig mozdulhattam, a meleg is iszonyatos volt, úgyhogy én még soha nem szenvedtem annyit, míg végre harminchat órai kimondhatlan kínok után félholtan ide elérkeztem. Igen átlátom, hogy a társaság nyerni akar, hiszen azért részvényes társaság, én is bírok néhány részvénnyel – de *sunt certi denique fines*, és oly igen sok néppel nem kellene megterhelni a hajót.

[SZÉCHENYI:] Igen, de hát kit vegyen be a hajó, kit nem? És ha a Tekintetes Úr panaszkodhatik a túltömöttség végett, akkor azoknak, kik már össze voltak saraglázva a gályán, még nagyobb joguk volna panaszkodásra, hogy kegyed hajóra lépte által a tömöttséget még növelte, éspedig nem kicsit, mert az egek ura, mint tanúsítom s min nagyon örülök, kegyedet ugyancsak derék *circumferentiá*val megajándékozni kegyeskedett. És ha e tekintetben tett volna a *direkció* valami előleges províziót, a kapitány nem vehette és nem vette volna hajójára a Tekintetes Urat, és most szabadon sétálhatna és pipázhatnék a mohácsi parton, Tomory püspökről és a szerencsétlen Lajos királyrúl eszmélgetvén.

M. Gy.: Ezt nem mondom, és a kapitány jól cselekedte, hogy engem bevett, és másképp is igen udvarias volt irántam, de én

azt hiszem, ily vásári alkalommal magának a társaságnak érdekében feküdnék több hajókat járatni.

[SZÉCHENYI:] Ez felséges gondolat! De ha aztán vége szakad a vásárnak, és gyéren mozog kereskedés és utas, akkor mittevők legyenek ezen „segítő" rezerva extrahajók? Várjanak a legközelebbi vásárra? Vagy addig üresen úszkáljanak, a hajós nép ingyen fizettessék, a gőzhajó kapitális pedig ne kamatozzon? Mit mond ezen észrevételekre a Tekintetes Úr?

És miután erre nem tudott felelni, én pedig nem tudtam egy kis mosolygástúl eltiltani magamat, nagy méreggel otthagyott, de tudom, Excellenciád számára ezen rá nézve oly sértő esetet okvetlen *per longum et latum* legott beleírta a panaszkönyvbe.

Alig csúszott ki szobámbúl, és már más panaszkodó lépett abba be.

K. J. [PANASZOS:] Én mint bácskai a gőzhajóknak igazi *enthuziasztá*ja vagyok és megvallom, nem ismerek kellemesebb időtöltést, mint gőzös által hurcoltatni magát. Sokszor voltam ugyan olyannyira zsúfolt gőzösön, miképp azt hittem, hordóban préselt hering vagyok, hehehe, melyet transzportálnak. De hagyján, mert a baj rövid, és csakhamar kiheveri magát az ember, és aztán annál jobban esik a legkisebb *commoditas* is, melynek most „komfort" a neve. De ezúttal *infamiter* bántak velem, és a *direkció*t figyelmeztetni kellene, miképp kapitányait egy kissé szorosabb féken tartsa, mert ezek néha oly *impertinenter* viseltetnek a publikum iránt, hogy ezen gyönyörű intézet minden hitelét elveszteni kénytelen. – Gondolja csak a Gróf, mi történt szegény fejemen! Most a sok eső után oly rosszak lettek a földi közlekedések, hogy én, mert itt Pesten sürgetős dolgaim vannak, nem köszönhettem eléggé Istennek, hogy már hazánkra is árasztá a gőzhajók áldását. Pakold be, Örzse – így szóltam nőmhez –, minden periputtyodat, mert gőzösön szállunk Pestre, ilyeseken pedig, mint tudod, édesem, tömérdek bagázsi elfér. Bajától hajóra lépünk, innen csak egy stáció, és addig, bármennyi skatulyát és vánkost hurcolsz is magaddal, én nem bánom, eltűröm, csak számra ne rakjál semmit is, mert így aztán nem tudnék pipázni! Hogy pedig a gőzöst bizonyosan el ne szalasszuk, három nappal előbb érkeztünk szerencsésen Bajára,

honnét tüstént visszaküldöttük Márton kocsisunkat négy lovával, mert miért rágjanak ezek vásárlott zabot, midőn odahaza ingyen elég van. – Mindennap rendesen kimentem a Duna partjára strázsálni a gőzöst, de az átkozott nem akart előbb megjelenni, mint a tarifában írva van, míg végre az ágens korán reggel nekem azt súgta, délutáni 5 óra előtt meg nem érkezhetik. No, én mindjárt Bajára szaladtam, mely, mint a gróf tudja, legalább is fél óra távulságra esik a Duna-parttúl. Istenért, siess, kedves Örzsém, vitesd ki holmijaidat, mert másképp bizony végre még hátramaradunk. Tüstént kihurcoltattuk Örzsémnek mindenét, és vagy 12 óráig vártuk a gőzöst (egy kis hideg pecsenyén kívül nem is ettünk semmit), míg végre, hála Isten, a görbe folyam szegletéből egyszerre kibukkan a gőzös. Én vagy négy nagyszabású kartandit kötök nyakamba, – kettőtkettőt pedig minden kezembe, hogy semmi véletlenül hátra ne maradjon. A többi, vagy kétszázra menő parti várakozókkal örömből oly „éljent" ordítunk az egekbe, hogy, tudom, félórányi távulságra is mind felrepültek a csókák, de a gőzös – csak mindegyre úszott. Valami *konfuz,* de igen heves *vociferatio* ütötte meg füleinket, és a szép kalandnak vége az, hogy a kapitány, ezen *decretalis* gazember meg nem állott, és minket úgy hagyott a parton, mint az eb valamijét. Mi tüstént panaszlevelet tettünk fel kétszáz aláírással a *direkció*hoz, hogy ne mulassza el a semmirekellő kapitányát, kinek legkisebb respektusa sincs a publikum iránt, tüstént elkergetni, mert másképp, míg az a gaz sehonnai vezérel hajót, tudom, becsületes ember inkább gyalog jár vagy éppen nem jár, de veszteg marad, mielőtt gőzösre ülne. Nekem most két kocsit kellett fogadnom, és háromnapi keserves utazás után itt vagyunk *tandem aliquando,* nőm kis Pistánkkal együtt és én – de mily állapotban? Félig kirázott lélekkel, teli kék foltokkal és csömörrel, míg a sok skatulyák és ládák tartalma keresztülázván, igazi cigány rongyokká vált. Kivált feleségem oly dühbe csigázta fel magát, hogy ő – úgymond – egyenesen Bécsbe megyen ezen *infamitás*t személyesen bepanaszlandó báró Kü... nem is tudom, hogy hiják, igen, Beck őexcellenciájánál, ki, mint mondják, most a főszakács és mindent ő főz.

[SZÉCHENYI:] Drága földi Uram, ezt Kegyednek neje igen bölcsen cselekszi, de én, megvallom, nemigen tudom *capiál*ni miképp fog az érintett nagyúr, noha kimondhatlan tudós és különösen humánus személyiség, e bajon csak legkisebbé is segíthetni – mert a szegény kapitány egészen ártatlan!

K. J.: Ártatlan az a gazember, és a Gróf még pártját fogja? No, ez már szép, ezt nem hittem volna.

[SZÉCHENYI:] Ártatlan biz az! Mert tudja Ön, mi volt azon *vociferatio*, melyet Ön a megállni nem akaró hajórúl hallott, és nekem érintett is? Bizony nem volt egyéb, mint rác és zsidó ribillió a kapitány ellen, ki meg akart állni, de az utazók, kiknek száma, igaz, már ötszázra rúgott, ezt teljességgel nem engedték. A kapitány erőltetni akarta a dolgot, de most körülfogták őt és egész hajósnépét, gépésszel, kormányossal együtt, rájuk pisztolyt, mordályt tartottak több rácok, sőt néhány zsidó még kis zseb*terzerol*t is, úgyhogy végre – mert mellette senki nem állt, pártját egy utazó sem fogta – bizony elvégre hódolni kellett az erőszaknak.

K. J.: Ezt nem tudtam. Tehát építsen a társaság több hajót!

[SZÉCHENYI:] Hiszen éjjel-nappal azon van, csakhogy gőzöst nem lehet oly könnyen és oly szaporán kisütni, mint zsemlyét vagy fánkot. Az intézet még új, és miután minden egyéb közlekedési metódus megmaradt, ti. gyalog, lóháton, szamáron, echókocsin, *Vorspann*tal, császári vagy parasztpostával, *rurális occásió* kényelmével, búzahajón, csónakon, talpon Magyarország minden lakosa szintúgy mozoghat és transzportáltathatja drágalátos magát egy helyről másikra, mint azelőtt, és gőzhajó semminek sem pótléka, az okos ember nemcsak egy, de minden oldalról bírálja a dolgot, és a nagy nyereség fejében, melyben a gőzhajók által részesült, elvárja a leendő bizonyosan még nagyobb nyereséget, és addig is azt, miben már gazdagult, okosan fogja élvezni. Vásár alkalmával például, ha éppen nincs azon időszakra szorítva, nem ül gőzösre, de bevárja a cserebere elmúltát, és akkor használja az új közlekedési nyereményt, mikor hihetőleg az nincs túltömve. Ha pedig éppen vásár alkalmával kell mozognia, ám akkor fontolóvá teszi, hogy valjon kényelmesebb-e a régi rendszer szerint csúszni-mászni vagy gőzhajón

kellemetlenül egybesaragláztatni, miképp aztán azt választja, mit jobbnak tart, midőn soha nem felejti, hogy *utazás* általjában véve, kivált a szegényebb sorsúakra nézve, nem kényelmes séta vagy kellemes időtöltés, de többet-kevesebbet mindig alkalmatlansággal – bajjal, szenvedésekkel, sőt nemritkán még veszéllyel is jár.

K[ÜBECK:] Ilyen ellentételek sokszor fordulnak elő, milyeseket a Gróf előhoz, de most kíváncsi vagyok, mert a Gróf, mint látom, sok tapasztalást szerzett a gőzhajózás ügye körül, igen kíváncsi vagyok, mondom, végképp hallani, a Gróf hát mit javasol? A kormány mit tegyen, mert a nagyközönséget csak ki nem tehetni a kapitányok, ágensek etc. önkényének és kivált az *adminisztráció* szemtelen uzsoráskodásának! A gőzhajózás oly számos tisztsége közt sok rosszul nevelt, faragatlan egyén van, kivált az angol gépészek közt, kiket féken kell tartani. Mi pedig a nyereséget illeti, erre nézve hivatalos értésünkre jutott, hogy nem egy gőzös (például az Árpád, Zrínyi, Bécs nevű) több tiszta nyereséget keresett, mint 60, sőt 80 száztúlit egy évben, ily uzsora pedig, megengedje Gróf, tán jobban illik Shylockhoz, mint valami osztrák társasághoz.

GR. SZ[ÉCHENYI:] A kormánynak, mely a *summus justitiarius*-nak orgánuma, *főinspectió*ját a gőzhajó tisztviselősége fölött senki, ki józan eszén van, elvonni nem akarja, nem óhajtja, ez senkinek esze ágában sincs. Mi azonban magát az érintett társaságnak ökonómiáját és belelrendezését illeti – ebben a kormány teljes meggyőződésem szerint, mely több évi kiterjedt tapasztaláson alapszik, nem tehet bölcsebbet, célszerűbbet és üdvösbet, mint nem tenni „semmit", de egészen magára a társaságra hagyni saját dolgait.

Mi az uzsorát illeti, nem tagadhatom, hogy a társaságnak egynél több hajója valóban *impudenter* sokat keres, és ki ezek után ítél, annak könnyen Shylock eshetik emlékezetébe, de ki az egész eredményt összesommázza, annak inkább József egyiptomi *premier*nek félálma lebeg lelke előtt, azon híres álomnak ti., mikor a sovány tehenekről tesz említést, mert eddigelé legalább a kérdésben levő intézetről nem mondhatni egyebet, mint azt, hogy „megvan", mert fényes állásról még

szó sincs. Gőzhajónak legalább 20 tiszta percentet kell jövedelmeznie, hogy a részvényeseknek 5 percentet ki lehessen fizetni minthogy 15 percent alig elég és mindenesetre nem felesleges a hajóknak (melyek minden részeikben annyira és oly gyorsan kopnak) tökéletes rendben tartására. Eddig pedig 16 száztúlinál többet egy-egy évben még nem keresett az egyetemes füstölő flotilla, mert ha – mint Excellenciád igen bölcsen mondja – egy-két hajó 60, sőt 80 percentet jövedelmezett, volt viszont egynél több oly gőzös is, kivált a dunai szorosokon és Oláhország partján, mely nemcsak nem hozott egy fillért is, de 30, 40, sőt 50 percent deficittel csorbítá a társaságnak sommás bevételét. Ha a részvények mindemellett 500-rúl szinte 700-ra emelkedtek, mennyit valósággal nem érnek (és én ennélfogva részvényeim nagy részét el is adtam), ezt csak annak tulajdoníthatni, hogy a közönségnek nagy száma az intézet egykori jövedelmezőbb felvirágzását reméli, sőt biztosan várja, és aztán, mivel nem egy azon hajók után ítél az egészre, melyet Bécsből vagy Pestről indulva vagy oda érkezve utasokkal erősen megtömve szemlél, és a Duna-szorosokra etc. etc. nem tekint, nem figyel, számba nem vesz. És hogy én Excellenciádat – minden megbántás nélkül legyen mondva – ezen osztályban látni vagyok kénytelen, valóban kimondhatlan búval töltené el lelkemet, ha már *syntaxista* koromban nem olvasom, hogy az isteni Homéros is szundikál néha-néha egy kicsit, és ha nem tudnám, hogy Excellenciád oly óriási sok *detail*-lal van elfoglalva, és oly lelkiismeretesen jár el a magára vett dolgok minden picinységeiben, miképp aztán persze nemritkán igen magas állásának dacára, honnét, mint Excellenciád igényli, mindent oly tisztán lát, mégis előfordul némi eset, mikor a legfőbb dolgok kerülik el nagyúri kegyes figyelmét.

Egyébiránt bármily óriási nyereségben is részesül valami jog szerint *constituál*t társaság, valjon jövedelmének *nec plus ultra*-féle elhatározásába ugyan mily ürügynél fogva avatkozhatik kormány? Ha felsőbb engedvény ily vállalatokra oly feltételek alatt adatik, mihez képest csak ennyi és több nyereséget ne húzzon, ám akkor ilyféle ellenőrséget elérthetni. Ily formák közt nagyobb vállalat azonban soha nem fog keletkezni, hahogy az

alakulandó társaságot a státus minden lehető veszteség ellen nem biztosítja; mi általjában véve lehető legotrombább fogás, legelőször is, mert semmi nem csökkenti a részvényesek figyelmét, törekedését és kitartó energiáját olyannyira, mint ilyféle biztosíték, minek ok szerinti következménye másodszor az, hogy ily bölcs státuscsíny által rendszerint a kormány játssza elvégre a *„paga Pantaleone"* (az egész állományra, meg kell vallani, éppen nem hasznos) szerepét. És ha ilyest a kormány részéről úgy *„nachträglich"* bár egyenesen, bár szekatúrák által tehetni, valjon nem lesz-e elvégre minden szántóföld, minden kis halastó, sőt minden fa meglimitálva, miképp csak annyit, és többet jövedelmezni ne merjen? Kérdem Excellenciádat, nem tűnik-e előttünk fel, ha ily szisztémának elmúlhatlan szüleményeit csak egy kis részrehajlatlanság nélkül fontolóra vesszük, egykori dicső Abdera, minden torz sallangival együtt?

A kormány ilyféle jövedelemmegszorítási *patent*et azonban még ki nem bocsátott, és azt előre lehetett gondolni; mert hiszen ha tán nem is látja át, legalább *instinctive* érzi, hogy ily eljárás még a török közt is hallatlan hiberbola volna. Ámde, kérdem, ha oly magas helyzetben és oly erős hitelben fénylő úr, mint Excellenciád, az olyannyira gyűlöletes „uzsora" *epitheton*nal kegyeskedik megtisztelni a gőzhajózási (mint láttuk, éppen nem *brillant*) jövedelmi eredményt, kérdem, van-e valami természetesb, mint az, hogy oly kolompos után, mint osztrák kamaraelnök, az egész *Hans-Jörgl*-féle nagyszámú igen tudós publikum úgy fogja az uzsora szót bégni, mint bölcs birkaseregnek is csak ilyféle *initiativ* kelletik, mihez képest szokott mondókáját elharmóniázza.

Ilyféle ráfogás vagy, tán jobban mondva, *calumnia – die das Edelste zu „verkümmern" im Stande ist* – lelkes emberre nagyobb hatást gyakorol, mint parancs, tilalom, sőt büntetés, mert ugyan ki szeret, kinek Istene nem Mammon, sőt ki akar uzsorásokkal egy sorban állni? Valóban senki, és a végeffektusa az ilyféle bepiszkolásoknak és bökéseknek természet szerint csak az, hogy egy kissé csiklandósb becsületérzésű ember éppen oly kevéssé lesz hajlandó bármily lukratív vállalatban részt venni, valamint számtalan becsületes, de sérelmesb jellemű

egyén ki van rekesztve például gabnakereskedésből, minthogy legalább Bécsnek legtöbb lakosa *Stammgast*féle apostolai által felvilágosítva és kitanítva, tökéletesen meg van győződve, hogy minden gabnakereskedő szívtelen uzsorás, sőt vérszopó vámpír, mely nemkülönben bánik szegény embertársával, mint pók a hálóiba került légynek (hihetőleg igen csekély) zsírjával!

Ha a gőzhajózás valami fennálló közlekedési metódusnak pótléka volna, ám akkor tagadhatlanul joga támad a publikumnak azt követelni, hogy a pótlék legalább ne legyen alábbvaló, mint a kipótolt. Így, ha valakinek szerződés szerint hatfélét vagyok köteles ebédjére kitálalni, és jó porció marhahús helyett őt például egy „csigával" kínálgatnám meg, akkor persze tökéletes igaza van, ha engem bepanaszol, midőn a bíró igazság szerint bizonyosan nem tesz egyebet, mint a csigát ellökni és engem a marhahús ismétli kitálalására szorítni; ha pedig véletlenül minden marha kifogyott volna a világból vagy a közelebbi tájból (mi, fájdalom, nem hihető) és ekképp húsát ki nem tálalhatom, akkor okvetlen arra ítél, hogy én valami jobbat és becsesebbet rakjak a szerződő résznek asztalára, mint marhahúst: például malacot, pulykát, császármadarat vagy bármit, mivel az illető meg akar elégedni. Ha azonban rendesen teljesítem a szerződést és a hattálú ebéd után kitálalok csigát, sőt ehelyett békát, valjon van-e joga ellenem panaszkodni? Azt hiszem, legkisebb sincs, és ha mégis panaszt emel, bizonyosan minden méltányosb gondolkozó azt fogja neki mondani, „hadd abban, ha nem tetszik", élvezd a hat táladat, mint azelőtt.

És a gőzhajó valjon csiga-e? Éppen nem, de sebesen repülő fácán, sőt sebesen úszó viza; és most kérdem, ha az első néha egy kissé görhes, a hal pedig némelykor nincs elégségesen kisütve, támad-e ez okból a publikum bármily fényes tagjának legkisebb joga is ilyesek ellen, kivált az intézetnek zsenge korában, feljajdulni, sőt piszkot hányni vagy a panaszkönyvekbe sértő szamárságokat tentázni a társaság ellen? Én azt hiszem, nem! De Excellenciád tán más vélekedésben van!

K[ÜBECK:] Engedje meg a Gróf úr – én ilyen hegyes és *caustic* nyilatkozatokhoz, mint amilyfélékkel a Gróf ellenem engedőzik és élni nem sajnál, valóban még nem szokhattam. E tekin-

tetben az én tanácsnokim, többi alattvalóim és kivált a rezidenciális *banquier* urak nagyobb udvariságot fejtenek ki személyem iránt, mely – köztünk maradjon a szó – a legmagasb állású gavalléroknak is például szolgálhatna vajmi hasznosan; miután azonban a magyarok általjában véve hevesebb vérűek, mint mi, osztrákok, legelsőben is mert igazi *urwüchsig* ázsiaiak, és aztán mivel oly sok paprikát kevernek minden étkükbe, én a Grófnak nyersebb *eloquentiá*ját nem kívánom *Gleiches mit Gleichem* visszatorlani. Azért még egyszer vagyok bátor a Gróftúl minden illendőséggel tudakolni: annyira bölcs belátása szerint tehát valjon mit tegyen a kormány? Semmit? Ez lehetetlen! Mert ha el is akarom ismerni, hogy tán nem volna célszerű a társaság jövedelmének maximumát elhatározni – és azt is tökéletesen átlátom, mihez képest az utazók kvantitásiban kivétel nélküli regulát szisztematizálni sem járna némi (noha igen könnyen legyőzhető) diffikultások nélkül, azért gyengéd lelkiismeretem következtében nem hagyhatom a nagy utazó publikumot legalább a gőzhajó-tisztviselőség önkényének és nem ritkai zsarnokságának át. Kivált bizonyos holland hajóskapitány ellen panaszkodnak (ezt tudom, és hát mindaz, mit nem tudok!) a legrészrehajlatlanabb egyének, kik nekem (többek közt gr. M. I.) becsületszavukat adták, hogy ezen most érintett Duna-hajós őket bizonyos alkalomnál betű szerint kilökte hajójából, nem ugyan a Dunába, de kis és vajmi veszélyes csónakba. E tekintetben kell tehát tenni valamit. És most kérem, tárja ki a Gróf úr olyannyira mély tudományát.

GR. SZ[ÉCHENYI:] Excellenciád bizonyosan ismeri J. Bentham törvénykezési elmeszikráit? Ezen bölcs különc vagy különc bölcs számtalan igen eredeti nézetei közt azt is állítá, hogy nincs nagyobb zsarnok, mint oly írott törvény, melyet az elődök meghagyása szerint változtatni nem szabad. Nero szívét tán meglágyíthatni, eszére józan ok tán eldöntő súlyt fog gyakorolhatni, de írott törvény nem lát, sem nem hall, és hiába folyamodik szívéhez vagy eszéhez az ügyefogyott. Szintúgy kedveli, higgye el Excellenciád, a nagypublikum is, ha csak egy kissé eszmélni akar, bármily durva hajóskapitánynak vagy ágensnek önkényét és zsarnokoskodását, mint Excellenciádét, noha Ex-

cellenciád nem zsarnok, sőt ha nem is éppen szent, igen közel jár hozzá! És igen természetesen, mert helyszínén (például a tenger torkolatánál) józan ok megindíthatja a legdurvább és legigazságtalanabb teremtést is, midőn Excellenciádat a *Münzgebäui* zöldasztalnál vagy elnöki székben semmi a világon, legyen bár a legégbekiáltóbb baj, megmozditni nem fogja, mert hiszen oly távulságra nem tudhatja, mi a baj, és míg megtudja, már rég lepergett a segíthetési pillanat; és Excellenciád vagy valami tanácsnoka által kidolgozott instrukció, habár igazi remekmunka volna is, egyenesen a Bentham-féle azon törvények rubrikájába esik, melyek nem tudnak irgalmazni, és melyek a legjózanabb argumentumoknak sem tudnak engedni.

JEGYZETEK

Széchenyi 1857. február hó 16-án fogott hozzá *Önismeret* című művének megfogalmazásához, s az év november hó 6-ig egyfolytában azon dolgozott. E nem egészen kilenc hónap alatt 894 nagy fólió alakú papírlapot írt tele sűrű sorokban, apró betűivel, utólagos hosszabb betoldásokat néhol még a lapok hátoldalára is jegyezve. Ezt követően azonban külső körülmény folytán a munkát megszakította, kezébe került ugyanis a bécsi kormány által közreadott *Rückblick* című propagandairat, s megfogant benne az elhatározás, hogy azzal nyomban vitába száll s válaszíratát nyomtatásban adja közre. Hogy az *Önismeret* című munkáját eredetileg még folytatni s befejezni kívánta, arra bizonyíték a kézirat 894. lapja, amelyen a november 6-i dátum alatt még tíz napon át egymás alá írta a napi dátumokat, anélkül azonban, hogy ezek mellé szöveg került volna. Az *Önismeret* írását az *Egy pillantás* elkészülte után mégsem folytatta, s a mű végül is befejezetlen maradt.

Az *Önismeret* kéziratát Széchenyi 1859-ben, más kéziratokkal együtt, írnokának, Kiss Mártonnak adta át letisztázás végett. Az ő szobájában a rendőrség az 1860. március 3-i házkutatás alkalmával megtalálta s lefoglalta. Széchenyi halála után 1860 májusában a rendőrség a kézirat első 200 fólióját – mint kevésbé aggályost – kiadta az elhunyt családjának, amely azt Széchenyi korábbi rendelkezésének megfelelően, más kéziratokkal együtt, volt titkára, Tasner Antal tulajdonába engedte át. Tőle halála után fia, Tasner Géza örökölte a kéziratot, aki a munkának e részét (az utolsó 13 lapnyi szöveg kivételével) 1875-ben nyomtatásban kiadta. E kiadás számos olvasati és sajtóhibával, valamint önkényes szövegváltoztatásokkal tarkított. Ezt követően Tasner Géza a kéziratot eladta a magyar államnak, de sajnos nem érintetlen állapotban: amint ő maga írta, a 187–200. fóliókon számos sort egészen, más sorokban egyes

szavakat, amelyeket „kompromittáló jellegűeknek" tartott, „tapintatból" olvashatatlanná tett. E sorokat, illetőleg szavakat az eredetihez hasonló tintával oly sűrűn összefirkálta, hogy az eredeti szöveg megállapítása írásszakértők véleménye szerint is reménytelennek látszik. – A kézirat ez első kétszáz fóliójának őrzési helye: MTAK Kt SzGy. Itt a kéziratot az elmúlt években újraszámozták, mert Széchenyi az eredeti lapszámozáskor egy lapot kifelejtett s ezt utólag törtszámmal látta el ($24^1/_2$ fól.). A kéziratnak több mint háromnegyedét kitevő 201–849. fóliószámokat viselő rész ma is csak az eredeti, a szerző által adott számokat viseli. E számok közlését a jelen kiadásban mellőztük.

Amikor Tolnai Vilmos az első világháború után a SzIÖM IX. kötetét (Bp., 1925) sajtó alá rendezte, az *Önismeret*-nek az Akadémiai Könyvtárban őrzött kéziratrészét nem találták, s így Tolnai kénytelen volt a Tasner Géza által kiadott szöveget újra közzétenni, annak minden (sok helyütt értelemzavaró) hibájával együtt. Tolnai még úgy gondolta, hogy az *Önismeret*-nek ezt a részét Török János adta ki, akinek Széchenyi még életében néhány kéziratát átengedte. A szöveggondozó neve ugyanis a kiadáson nem volt feltüntetve. A 188–200. fóliók szövegét csak legújabban tette közzé H. Boros Vilma, miután az eredeti kézirat a második világháború után előkerült (*Széchenyi István „Önismeret" című művének kiadatlan része. Levéltári Szemle* 31. évf. Bp. 1981). H. Boros Vilma gondosan közölte azokat az összefüggéstelen szavakat is, amelyeket Tasner Géza az általa teljes egészükben olvashatatlanná tett sorok, illetve egész fóliók szövegéből – egymagukban semmitmondók lévén – érintetlenül hagyott (ezeket mi *nem* közöljük, mert e töredékszavak az olvasást csak nehezítik), kihagyta viszont azokat a bekezdéseket, amelyeket Viszota Gyula egy korábbi tanulmányában (*Széchenyi Önismeret című műve. Irodalomtörténeti Közlemények* 51–52. évf. Bp. 1944–45) már idézett.

Az *Önismeret* kéziratának nagyobbik részét (201–894. fóliók) az osztrák hatóságok Széchenyi halála után sem adták ki a családnak, hanem a rendőrminisztériumban gondos tartalmi vizsgálat alá vették. A család tiltakozásának annyi eredménye azonban mégis lett, hogy a kéziratnak ezt a részét (amelynek a rendőrség, a mű nyelvére utalva, a *Große ungarische Satyre* nevet adta) az eredeti döntést

megváltoztatva, nem semmisítették meg, hanem a vizsgálat lezárulta után Ferenc József utasítására az ő haláláig zárt letétként a császári titkos levéltárban helyezték el. Károlyi Árpád, a bécsi Staatsarchiv igazgatója volt az első, aki bepillantást nyert e terjedelmes iratkötegbe Ferenc József halála után s az első világháborút követően. A kéziratot Ausztria 1925-ben Magyarországnak szolgáltatta ki, s itthon a Magyar Országos Levéltárba került (AKL SzA). Az *Önismeret*-nek e nagyobbik s korábban ismeretlen része a SzIÖM-ben jelent meg először, magából az eredeti (csonkítatlan állapotban megmaradt) kéziratból, de nem egységesen, hanem két részre bontva: a 201–237. fóliók szövegét Tolnai Vilmos tette közzé *Az Önismeret folytatása* címen (SzIÖM IX., Bp. 1925), a kézirat hátralevő részét pedig a 238. fóliótól kezdve Károlyi Árpád az *Önismeret*-ről leválasztva, a rendőrség megjelölése nyomán *Széchenyi Nagy Magyar Szatírája* címen közölte (SzIÖM VIII., Bp. 1922). Széchenyi *Önismeret* című műve tehát eddig öt részre szakítva jelent meg.

Amikor hozzáfogtunk Széchenyi István e legterjedelmesebb, leghányatottabb sorsú s egyben legizgalmasabb, egyvégtében eddig még ki nem adott művének sajtó alá rendezéséhez, tisztában voltunk vele, hogy az első 187 fólió szövegének eddigi kiadásaiban előforduló hibákat az eredeti kézirat alapján ki kell javítanunk, illetőleg a hiányokat pótolnunk kell. A továbbiak során azonban az is kiderült, hogy a H. Boros Vilma által, valamint a Tolnai Vilmos által publikált szövegrészek sem hibátlanok, sőt – ami a legmeglepőbb volt – hogy különösen a Károlyi által gondozott *Nagy Magyar Szatírá*-ban sok a hibás olvasat vagy sajtóhiba folytán értelmetlennek látszó mondat és kihagyás: az olvashatatlannak minősített szavak kipontozott helye. Egyedül a Viszota által közölt néhány bekezdés szövege bizonyult hibátlannak és teljesnek. Így végül is kénytelenek voltunk a teljes szöveg értelmetlennek vagy csak gyanúsnak látszó részeit, valamint a hiányokat a kézirat alapján korrigálni, illetőleg kiegészíteni. Elődeink védelmére meg kell jegyeznünk, hogy Széchenyi hevenyészett fogalmazványának elolvasása (különösen a legnagyobb részt közzétevő Károlyi Árpád esetében) hihetetlen türelmet, koncentrációt és rendkívüli gyakorlottságot követelt meg. Az elszórtan előforduló hibákat vizsgálva könnyebb

a kézirat helyes olvasatát friss szemmel felfedezni, mint a tengernyi apróbetűs, elkapkodott, individuális írású s ráadásul több idegen nyelv (gyakran hibás helyesírású) szavaival teletűzdelt szöveg egészét megfejteni. Széchenyi szövegének korábbi tudós gondozói: Károlyi Árpád, Tolnai Vilmos, Viszota Gyula és H. Boros Vilma minden tiszteletünket megérdemlik.

Széchenyi István az *Önismeret*-et naplószerű formában, a bejegyzések napi keltének közlésével írta le. Bizonyos naplót pótló jelleget is kapott e műve azáltal, hogy benne gyakran a sajtó aktuális híradásaira, közléseire reagált, azokra tett szubjektív, kritikai megjegyzéseket. A naplójelleg látszata került előtérbe, s a mű gondolati tagolódásának, szerkezetének elfedéséhez vezetett az is, hogy a mű részletekben került kiadásra, mégpedig nem tartalmi alapon, hanem a hányatott sorsú kézirat részeinek előkerülésétől függően, s így a mű belső szerkezete még a kiadók számára is áttekinthetetlen maradt.

Pedig az *Önismeret*-nek – mint Széchenyi minden művének – megvan a maga logikai szerkezete, gondolati íve. Ennek megfelelően az *Önismeret* három nagy részre osztható. Az elsőben a szerző arról elmélkedik, hogyan tehet szert az ember önismeretre, amelynek birtokában aztán egészségesen élhet és erőit képességeinek megfelelően fejtheti ki, továbbá arról, mit kellene tenni az emberiség testi és lelki „szebbítése" érdekében. A második részben már azt vizsgálja, mik a „bölcs kormány" feladatai és mi a felelőssége az általa kormányzottakkal szemben. Széchenyi korántsem marad az általánosságok szintjén, hanem kemény kritikát gyakorol a bécsi kormány felett, amely „teoretikus" módon olyan reformokat oktrojál Magyarországra, amelyek nem felelnek meg az itteni viszonyoknak és a magyar nép „jellemének". A harmadik rész párbeszédes formájú: Széchenyi úgy mozgatja és beszélteti figuráit, Ferenc Józsefet és tanácsadóit, akár a bábjátékosok az általa kedvelt népi bábjátékokban a maguk bábuit. Széchenyi e szatirikus beszélgetéseken keresztül mutatja be a Bach-rendszer esztelen, káros, szerencsétlen és eleve bukásra ítélt voltát. Az olvasó kedvéért az *Önismeret* szövege mellől elhagytuk a bejegyzések keltének naplószerű megjelöléseit, viszont szögletes zárójelbe téve közöljük a mű három részének általunk adott számát és címét.

Arra, hogy a Szatíra az *Önismeret* előző részétől műfajilag elkülönül, Károlyi Árpád már rájött. Azt azonban, hogy a Szatíra önálló mű, tévesen állította, és a Szatíra meg az előtte levő kéziratrész közötti határt is önkényesen vonta meg: az ő *Nagy Magyar Szatírá*-jának első hat fejezete tartalmilag és formailag még az *Önismeret* második részéhez tartozik, maga a Szatíra (az *Önismeret* harmadik része) a Károlyi szerinti *Nagy Magyar Szatíra* hetedik fejezetével kezdődik. A Károlyi által megvont határvonal egy összetartozó gondolatsort bontott szét: közvetlenül előtte Széchenyi a magyar nemzeti karaktert vizsgálja, az állítólagos „új" mű pedig azzal a mondattal indul, hogy ha a nemzetet „kirántják" saját jelleméből, nem lesz belőle egyéb, mint „kilombikált törköly". A tartalmilag összetartozó részek szétnyirbálása folytán még hibás olvasatok is előálltak, így a magyar nemzeti karakterről szóló részben elbeszélt Pupnyák-anekdota hősének nevéből az anekdota újbóli említésekor Károlyinál „punnyák úrfi" lesz, mintha az első szó valamiféle melléknév volna.

Széchenyi az *Önismeret*-et fejezetekre sem tagolta, ami pedig egy ilyen hatalmas mű esetében elengedhetetlen ahhoz, hogy az olvasó a rendkívül szerteágazó tematikájú műben eligazodhassék és az olvasáshoz némi fogódzót nyerjen. Az eddigi kiadásokban egyedül Károlyi tagolta fejezetekre az általa kiadott szöveget. A Károlyi által publikált szövegrész fejezeteinek kialakításakor igyekeztünk ugyan Károlyi tagolását figyelembe venni, ehhez azonban nem ragaszkodhattunk minden esetben, minthogy ő fejezeteit teljesen formális szempontok szerint, a terjedelmet szinte kicentizve alakította ki, s egységes gondolatmeneteket, sőt jeleneteket szakított szét, ami a megértést inkább nehezíti, semmint könnyítené.

Minthogy a Szatírában Széchenyi a beszélő személyek nevét nem mindig írta ki, Károlyi néhol maga sem ismerte fel, kit beszéltet éppen az író, hol kezdődik és hol végződik egy-egy monológ. E hiányzó neveket mindenütt, ahol szükségesnek látszott és lehetséges volt, szögletes zárójelbe téve pótoltuk. Az *Önismeret*-et teljes terjedelmében közöljük, elhagyások nélkül. Tekintettel azonban arra, hogy a kézirat (az első rész kivételével) nyers állapotban maradt fenn (sajtó alá rendezés nélkül), s abban Széchenyi rendkívül sok idegen nyelvű szövegrésze foglaltatik, az utóbbiak közül azo-

kat, amelyeket a szerző csak a kézirat stilisztikai átfésülésére hivatott Tasner Antal számára jegyzett fel s amelyek a magyar szöveggel szemben újat nem tartalmaznak, nem a szövegben, hanem a jegyzetekben közöljük.

A kötethez tartozó *Szómagyarázatok*-at Bakács Bernadette állította össze.

10. l. *„Wenn ich schon…"* – Ha már nem játszhatom egész nap a szabad levegőn, hanem valami mást is kell csinálnom, inkább akarok valamit (értsd: mesterséget) tanulni, mint studírozni (ti. egyetemen).

nemzetes család – nemes család.

in natura és originali – természetben és eredetiben.

„orbis pictus" – „festett világ", olyan tankönyvek címe, amelyekben a Föld, a Földön élő emberek és állatok és mindenfajta tudni érdemes dolog leírását és ábrázolását találta meg a tanuló. (Az első ilyent Comenius adta ki 1657-ben.)

quae maribus… – latin nyelvtani szabályok, amelyeket a tanulóknak be kellett magolniuk.

12. l. *„datur modus…"* – mindennek megvan a maga módja (Horatiusnál: est modus in rebus).

„calculum eminentiae meruit" – kitűnő osztályzatot érdemelt.

13. l. *homeopathica dosis* – homeopátiai (tehát: egészen parányi) adag.

14. l. *Civil- és criminal-procedúrákban* – polgári és büntetőperes eljárásokban.

16. l. *„Nunquam retro!"* – Soha hátra!

óvallásban – ortodox vallásban.

17. l. *„rari nantes…"* – itt-ott úszkál egy-egy, az óriás örvényben (Vergilius: *Aeneis* I,118).

19. l. *megfontoltatta magát* – megméretkezett.

20. l. *Pacificumban* – Csendes-óceánban.

Greenwichben… őrzött ruhái – Széchenyi maga látta, 1832-ben járt ott.

21. l. *Garaynk… illusztrál* – *A két dalnok* című költeményében.

22. l. *„omne tulit punctum"* – egyhangúlag tetszést aratott (Horatius: *Ars poetica* 343).

„goodly man" – jóképű férfi.

Albion – a „fehér sziget", a később Britanniának nevezett sziget régi kelta neve.

Achilles lakomája – amint az az *Ilias*-ban olvasható (IX,210, 220).

25. l. *Buckóháziak* – kisnövésűek tréfás neve.

28. l. *életének kapitálisát veri sáncba* – életét kockáztatja (sáncba ver: a német „in die Schanze schlagen" szó szerinti fordítása).

31. l. *„Muttersöhnlein"* – anyámasszony katonája, mama kedvence.

32. l. *Coriolanusként... anyjához* – Széchenyi itt Shakespeare Coriolanusára és annak anyjára, Volumniára gondol.

allopata dózis – az allopátiával gyógyító orvosok által előírt nagy adag (gyógyszer).

gräfenbergi hal-diszciplína – a Prießnitz által Gräfenbergben bevezetett hidegvíz-kúra.

magnetizmusi cirógatás – az egyes betegségeket hipnózissal, „magnetizálással" gyógyító dán Hansen módszere.

33. l. *materia peccans* – ártalmas anyag.

„De profundis" – A mélységből (kiáltok, Uram, hozzád). Biblia, Zsolt130. A gyászszertartás részévé vált.

38. l. *„similia similibus"* – hasonlókat hasonlók által; a homeopátia (hasonszenvi gyógymód) alaptétele.

omne tulit punctum – Lásd a 22. l. jegyzetét.

mundus vult decipi – a világ meg akar csalatni (tehát csalassék meg). (Ismeretlen eredetű szállóige, nem Machiavellitől való.)

39. l. *homachale* – az úgynevezett humoralpatológia (egy elavult orvosi tan) valamilyen eltorzított műszava.

Solofänger – agár, amely egyedül fogja a nyulat.

kopászat – hajtóvadászat.

gran – granum: gyógyszerek és nemesfémek mérésére szolgáló régi súlyegység (kb. 0,0729 gramm).

mósusz – illatszer, amely a Közép-Ázsiában élő pézsma-

szarvas hímjének nemzőszerve táján levő pézsmazacskóban összegyűlő váladékból készült.

41. l. *contraria contrariis* – ellenkezőket ellenkezőkkel; az allopátia alaptétele.

42. l. *augur* – madárjós (a madarak röpte, éneke, viselkedése alapján jósoló ókori római pap).

balis – házaló olasz kereskedő, aki áruit a hátán, kis szekrényben hordta.

43. l. *„es ist nicht appetitlich"* – nem étvágygerjesztő.

48. l. *organon* – alapvető tudományos munka.

„medicina pejor morbo" – az orvosság rosszabb a betegségnél.

51. l. *„essen, was Einem schmeckt..."* – megenni, ami ízlik, és elszenvedni, amit kénytelen az ember.

Konstantinápolyban létemkor – 1818 őszén.

nyílt pillántokkal – nyitott szemmel.

52. l. *pastille de Serail* – szeráji pasztilla.

diplomatikai nagyságnál – diplomatánál.

56. l. *laudanum* – csillapító hatású ópiumkivonat.

digitalis – a gyűszűvirágból előállított szíverősítő gyógyszer.

57. l. *„Gegen den Tod..."* – halál ellen nincs orvosság (eredetileg: contra vim mortis non est medicamen in hortis; a salernói egyetem középkorban híres orvosi iskolájának mondása).

58. l. *a Moises* – a zsidó kereskedő.

60. l. *diplomatizált* – diplomás.

62. l. *idioszinkrázia* – a szervezet veleszületett túlérzékenysége egyes anyagokkal, gyógyszerekkel szemben, ideges ellenszenv valamivel vagy valakivel szemben.

antipythagoriai – Pythagoras tanaival ellenkező. (Pythagorasnak tulajdonították e tanácsot: „fabam ne sumito", vagyis: babot ne egyék.)

64. l. *ügyészeti fogás* – ügyvédi fogás.

66. l. *fecskér* – beöntés.

„ars medica" – orvostudomány.

67. l. *se non e vero* – ha nem igaz is (találó).

parasztpostán – gyorskocsin.

68. l. *Hôtel Dieu* – Párizs legrégibb kórháza.
saigner au blanc – a vért teljesen lecsapolni.
69. l. *diplomaticus* – itt: okleveles orvos.
70. l. *üdülésnek indult* – gyógyulni kezdett.
71. l. *a szamár a két szénaporció közé állítva* – Állítólag Buridan francia filozófustól származó példa annak illusztrálására, hogy cselekvés csak akkor lehetséges, ha az akaratot valamely indítóok cselekvésre szorítja.
73. l. *„nil admirari"* – semmin se csodálkozzál.
medium tenuere beati – a boldogok a középúton haladnak.
„bon régime" – helyes életrend.
75. l. *„Fido savant"* – a tudós Fido. Így hívták azt a híressé vált uszkárt, amelyet Széchenyi maga is látott, az *Egy pillantás*-ban is szól róla.
tentása – tintás ujjú, hanyag tanulója.
méta és a rota – labdajátékok.
76. l. *apportírozásra* – elhajított tárgy visszahozására, odahozására.
Romae romano vivite more – Rómában római szokás szerint éljetek.
77. l. *„memento mori"* – gondolj a halálra.
idomár és lovar – tréner és zsoké.
78. l. *az élet tarifája* – az élethez tartozó dolgok jegyzéke, lajstroma.
83. l. *„plenus venter..."* – tele has nem szívesen tanul.
85. l. *Eclips* – híres angol versenyló.
clopin-clopant – lassan ügetve, kocogva.
in superlativissimo gradu – legeslegfelső fokon.
88. l. *Árpád bölcsőjét fellelje* – Célzás Kőrösi Csoma Sándorra.
89. l. *Posát festette* – a *Don Carlos*-ban.
Ideálék – Die Ideale című költeményében (1795).
90. l. *Sapienti sat* – a bölcsnek elég ennyi.
92. l. *„E szerény kis gyümölcs..."* – A „kisded makk"-ról szóló mondás volt Széchenyi *Lovakról* című röpiratának jeligéje, s más munkáiban is megtalálható.
93. l. *szövevényesb tárgyaknál* – Az itt következő tárgyak a kor

égető kérdései, egy részükkel Széchenyi az *Önismeret* második részében behatóan foglalkozik.

94. l. *Carnioliával* – Krajnával.

Valachia – Havaselve.

semmeringi csuda-út – az Alpokon átvezető semmeringi vasút, melynek építése hatalmas költséget emésztett fel.

testimonialisokkal – itt: bizonyítványokkal.

95. l. *Hentzi monumentuma* – A Buda visszafoglalásakor, 1849. május 21-én elesett budai császári várparancsnok emlékére a császár 1852-ben emlékművet állíttatott fel a Szent György téren, ott, ahol a negyvenes években Mátyás király szobrát akarták felállítani. – A Hentzi-emlékművet 1899-ben a hadapródiskola pasaréti kertjébe vitték át, 1918-ban elpusztult.

világtudomány – kozmológia, a világmindenséggel foglalkozó tudomány.

Laplace-kinti probabilitások teóriája – Célzás Laplace valószínűség-elméleti munkájára (*Théorie analytique des probabilités* 1812).

96. l. *nádorral* – József nádorral.

oly szomorú csapással... csak újabb időkben szuperáltatott, felsőbb kegyesség következtében – Célzás a császár által Magyarországra a szabadságharc után mért csapásokra: a kegyetlen megtorlásra, az ország feldarabolására, az alkotmány eltörlésére, a magyar nyelv háttérbe szorítására stb.

Pest városi... imoda – a belvárosi plébániatemplom.

98. l. *praecautio* – óvintézkedés.

Hexenmeisterség – boszorkányság.

99. l. *miniszter-szakács* – Széchenyi az *Egy pillantás*-ban is többször szakácsnak nevezi Bach belügyminisztert.

Baudirectio – építési igazgatóság.

„Mandel beim Sterz" – Valószínűleg elírás *Grammelsterz*, 'tepertős tört burgonya' helyett; a bécsiek így nevezték a tehetetlen, ügyefogyott embert.

a puszta-iskolákon kezdve – Az osztrák kormányzat a 6–12 éves gyermekeket iskolakötelesekként nyilvánította, s Magyarországon ennek érvényesítésére első lépésként a népes alföldi pusztákon egyosztályos, úgynevezett pusztai iskolákat állíttatott

fel. Széchenyit érezhetően bosszantotta, hogy ezt az eredményt az alkotmányellenes önkényuralmi rendszer érte el, bizonyára azért is, mert ezzel az a vád érte a magyar nagybirtokos osztályt és közvetve magát a rendi Magyarországot, hogy eddig ezt elmulasztotta.

100. l. *„patentált engedelme"* – írott engedélye.

sörházi Stammgast-féle magos missziójánál – söröző törzsvendég magas hivatásánál.

Respublica quid detrimenti capiat – Az államot valami kár (ne) érje.

Hans-Jörgl – a kormányt támogató, humoros bécsi népújság.

102. l. *Dana Emil* – Kitalált név, emlékeztet Rousseau „Emil"-jére.

éles... bajok – akut (heveny) betegségek.

103. l. *Vagy húsz évvel ezelőtt Brightonban* – Az eddigi, eléggé érthetően Széchenyire vonatkozó részeken kívül az itt elbeszélt történet egyértelműen az ő szerzőségére vallott, s azt bizonyítja, hogy ekkor még nem titkolta kilétét, csak később kezdte magát álcázni. Clarkkal 1832-ben, tehát huszonöt évvel az *Önismeret* írása előtt találkozott először.

104. l. *dagerrotíp* – a fényképezés kezdetleges módszerével (ezüstjodiddal) rögzített kép (a francia feltaláló, Daguerre nevéből).

„Schnitzli" – (rántott) szelet.

„Kälbernes mit Andivi" – borjúhús endíviasalátával.

hideglázban... ennek lenyomására mustártésztát – Abban az időben hideglelés kezelésére mustártapaszt alkalmaztak.

106. l. *az ocsakovi ostrom* – Ocsakov várát (Odessza közelében) az oroszok 1788 decemberében foglalták el a törököktől.

108. l. *Arinbieron Sangrado* – Lesage *Gil Blas* című regényében a nagyképű, tudatlan orvos mintaképe.

„separatis viribus" – szétválasztott erőkkel, külön-külön.

109. l. *renaissance* – itt: újjáéledés.

carte blanche – teljes rendelkezési jog.

Munkács-féle vigasztaló helyre – várbörtönbe.

110. l. *„lelkiismeretét nem furdalja vád"* – Berzsenyi: *Életfilozófia* 4. versszak.

„elhamarkodásnak" – Célzás Batthyány Lajos és az aradi vértanúk állítólag „elhamarkodás" folytán történt kivégzésére.

constatirozása – itt: igazolása.

111. l. *„Hausmittlikkel"* – (helyesen: Hausmittel) háziszerekkel.

Hungerwolle – koplalásra fogott juhok vastag, különösen értékes gyapja.

112. l. *pillanatimra* – szempilláimra.

113. l. *ein Schauspiel für Götter* – isteni színjáték.

115. l. *„gutta cavat lapidem"* – a csepp kivájja a követ (nem erővel, hanem gyakori hullással) (Ovidius).

a büszke tölgy... Berzsenyiként... idő előtt dűl ki – Lásd *A magyarokhoz* (1810) című ódájának 7. versszakát.

117. l. *„essen was Einem schmeckt..."* – Lásd az 51. l. jegyzetét.

praescindálunk – eltekintünk.

fekszik a kutya – Szó szerinti fordítása a német „hier liegt der Hund begraben" kifejezésnek, magyarul helyesen: ez itt a bökkenő.

118. l. *gasztronóm improvement* – ínyenc (csel)fogás.

„ganz gemütlich" – egészen kedélyesen.

gourmand expediens – ínyenc kisegítő eszköz.

119. l. *„Hirschkrankheit und Maulsperre"* – tetanusz és szájzár.

120. l. *indiscrete* – kíméletlenül, meggondolatlanul.

dögbőri jövedelem – elhullott állatok lenyúzott bőréből származó jövedelem.

Armida-kertek – Armida tündér csábos kertjei Tasso *Megszabadított Jeruzsálem* című eposzában.

122. l. *B. miniszter* – Bach (gúnyosan).

„sunt certi denique fines" – végre is vannak határok (Horatius: *Szatírák* I,1,106).

124. l. *Károlyfürdő et Co.* – Karslbad (Karlovy Vary) és a többi gyógyhely (ivókúrája).

assietli – tányéron elrendezett és felszolgált hal-, rák- és kagylóételek, illetve ugyanígy felszolgált hússzeletek.

canapé – pirított kenyérszelet.

tartine – kenyérszelet.

mártalék kísérő – mártás köretként.

bakator – kiváló szőlőfajta s az abból készült bor.

vanille-futóka – vaníliafelfújt.

ris meridon – ?

plumpuding – gyümölccsel készített felfújt, amelyet tálaláskor rummal leöntenek és meggyújtanak.

chadecot – ?

blanc-manger – mandulás tejszínhab.

szulc – itt: gyümölcskocsonya, zselé.

macédoine – gyümölcssaláta.

punch à la romain – puncs római módra.

lernel – valószínűleg elírás *lunel* helyett: édes francia muskotály.

konfekt – csemege.

anisette – ánizslikőr.

marasquin – maraschino (likőr).

125. l. *Honores mutant mores* – A méltóság megváltoztatja az erkölcsöket.

Sir Hudsont... pofozgatni igyekezett – Sir Hudson Lowe-t, Szent Ilona szigetének katonai parancsnokát szidalmazta.

126. l. *du sublime...* – a fenségestől a nevetségesig csak egy lépés (Napóleon mondása az oroszországi vereségkor, 1812-ben).

127. l. *wagrami ütközet* – 1809. július 6.; Napóleon győzelmével végződött.

Aspernnél – 1809. május 22-én Napóleon vereséget szenvedett.

kontinentális védegylet – Napóleon szárazföldi zárlata az angol kereskedelem ellen, 1807-ben.

nemzetet mint férget letiporni... nem oly könnyű – Napóleon spanyol hadjárata (1808–1814) sikertelenül végződött.

a muszka cár, kit... bolonddá tett – Napóleon, a közte és Sándor orosz cár között 1801-ben létrejött megegyezést követően, a cárt kijátszva, Közép-Európában expanzív politikát folytatott.

Moszkvát... felgyújtották – 1812 szeptemberében.

Waterloonál – Napóleon második uralmának az 1815. június 18-i waterlooi csata vetett véget, amelyben a szövetséges angol és porosz seregek megsemmisítő csapást mértek a franciákra.

nem azért dűlt tönkre – A francia publicisztika és történetírás hol azt hangoztatta, hogy Napóleon bukásának oka a balsze-

rencse volt, hol pedig bűnbakot keresett Napóleon tábornokai között. Széchenyi István ezzel szemben Walter Scott kritikai álláspontját fogadta el, akinek Napóleon-életrajza (*Life of Napoleon* 1827) megvolt a könyvtárában.

128. l. *Blücher hadai* – A porosz sereg az utolsó percekben érkezett a hadszíntérre, amikor az angolok már alig tudták tartani magukat.

129. l. *„va banque"* – (tartom) a bankot (kártyás kifejezés a maximális tét és kockázat vállalására).

130. l. *borodini mészárlás* – Napóleon végzetes veresége Borogyinónál, Moszkva mellett, 1812. szeptember 7-én.

marengói hőst – Az észak-olaszországi Marengónál Napóleonnak sikerült győzelmet aratnia az osztrák sereg fölött 1800. június 14-én.

galantbaj – gáláns kaland következtében szerzett (nemi) betegség.

131. l. *Anima sana...* – Ép testben ép lélek (Juvenalisnál: mens sana in corpore sano).

132. l. *principista, grammatista és syntaxista* – a régi latin iskola alsó osztályainak tanulói.

133. l. *ex stemmate natus* – törzsökös családból született.

135. l. *defalcál* – levon.

„eine echt vormärzliche..." – igazi márciusi forradalom előtti magyar táblabíró gazdálkodás.

credit mobilier – ingó biztosítékra kölcsönt adó bank. Az első ilyen a Párizsban 1852-ben a francia kereskedelem és ipar tőkével való támogatásának szándékával alapított Société générale du crédit mobilier. Ennek mintájára alakult meg 1856-ban Bécsben az osztrák hitelintézet is.

Chacun à son tour – Mindenki a maga idejében.

136. l. *„conscrit"* – (összeírt) újonc.

cum ignominia – gyalázattal.

137. l. *ubi populus, ibi obulus* – ahol a nép, ott a garas (ti. adó).

sic non vobis – ebből: sic vos, non vobis, értsd: ti dolgoztok, más veszi hasznát.

138. l. *regis ad exemplum* – a király példájára (utalás Ferenc Józsefre; az eddigi kiadásokból kimaradt).

nem egy szerencsétlen magyarnak „ki nem adása" – Ausztria kérése ellenére Anglia 1849 után nem adta ki az ott élő politikai menekülteket.

„Einen Jux will er sich machen" – Hadd mulassunk egy jót (Nestroy bohózatának címe, 1842).

quod licet Jovi... – amit szabad Jupiternek, nem szabad az ökörnek. Célzás a piemonti sajtóháborúra s arra, hogy Ausztria Angliával szemben nem engedhette meg magának ugyanazt a hangot, amit Piemonttal szemben használt.

magas paripára ültetett hatalom – Ti. Bach.

„cito, citissime" – gyorsan, nagyon gyorsan (sürgős levelekre írták).

139. l. *mais il faut...* – tenni kell valamit – valamit tenni kell.

Riesengebirg-féle lakosok – Az Óriáshegység (Krkonoše, Csehország és Lengyelország határán) lakói, különösen az ottani takácsok a 19. század folyamán többször súlyos ínséggel küzdöttek.

140. l. *quo jure* – milyen jogon.

jure fortioris... – az erősebb jogán és a „kánoni", azaz (szójátékkal) az ágyúk (canon = ágyú) jogán. (Ugyanezt a szójátékot lásd az *Egy pillantás*-ban is.)

altum silentium – teljes elhallgattatás; célzás az 1849–1850. évi rémuralomra.

141. l. *diametrali calculo* – átlagos számítással.

aequale – itt: azaz.

142. l. *palliatív* – csak a tüneteket enyhítő (gyógymód).

danaidi hordó – a Danaidák hordója, amelybe örökké kellett hordaniuk lyukas korsóikban a vizet.

„nur brav vorwärts..." – csak bátran előre, akkor majd megy a dolog! Helyes felfogás, erély és idő – s megoldódnak a legnagyobb nehézségek! (Célzás Haynau állítólagos jelszavára.) Széchenyi ehhez hozzáfűzi: Az Úr legyen veletek. Ámen.

kétszázezer – Elírás, helyesen: kétmillió.

„mit Zeit kommt Rat" – az idő megtanít.

„besonnen"... „vorwärts" – fontolva haladni (célzás Bach állítólagos jelmondatára).

„après moi le déluge" – utánam a vízözön.

„omne tulit punctum" – egyhangúlag tetszést aratott.

143. l. *insufficiens* – elégtelen.

Bagatelle, ein wahrer Bettel – csekélység, valósággal potom (pénz).

Rex Victoria privat chatoulja – Viktória király(nő) magánpénztára.

nem az a legkinosb pillanat – Széchenyi korábban is mélyen átérezte ezeket a kétségeket, s majd a legszörnyűbb „kebelben hordott kétség" hosszú napjai után vetett véget életének.

148. l. *primae invasionis alkalmával* – első betöréskor.

149. l. *„omnia cum grano salis"* – mindent módjával.

Elysium – 1. az ókori görög mitológiában az üdvözültek árnyainak tartózkodási helye; 2. a 19. században Bécs egyik mulatóhelyének neve.

150. l. *Timbuktu* – Tombouctou afrikai város a Niger folyó mellett (ma: Mali Köztársaság).

plus et minus – több és kevesebb.

151. l. *soinette* – partedli (kisgyermek etetésekor a nyakába tett kendő).

que l'enfer... – hogy a pokolba vezető út jó szándékkal van kikövezve.

152. l. *Quelle horreur!* – minő borzalom!

153. l. *interlocutio* – közbeszólás, itt: ellenvetés.

154. l. *császári rezidencia* – Bécs.

„O du lieber Benedik..." – Ó, kedves Benedek, hasas lesz a ringyó.

Deukalión és Pyrrha – a görög monda szerint a vízözönt túlélő emberpár, a hátuk mögé dobott köveket Zeus emberekké változtatta.

puszta-Schulék – Lásd a 99. l. jegyzetét.

155. l. *sub aegide aquilae* – a sas védelme alatt (célzás a Habsburg-címer kétfejű sasára).

157. l. *Anti-Tierquäler* – állatkínzást ellenző.

160. l. *kötött kapcát* – harisnyát.

szürke barát – A Ferenc-rendi szerzetesek eredetileg szürke csuhát viseltek, ing nélkül.

161. l. *Tusculanum* – Cicero híres, nagy kényelemmel berendezett vidéki villája.

162. l. *la partie honteuse* – szégyenfolt.

meglátogattam Birminghamot – 1832 októberében.

163. l. *à tout prix* – mindenáron.

164. l. *granum salis* – a só egy szemcséje; ész, ítélőképesség.

el van sózva – el van rontva, el van hibázva.

165. l. *medicsei Vénus* – a Medici Vénusz (Firenze, Uffizi) az i. sz. 1. században élt Kleomenés görög szobrász alkotása.

167. l. *scrofulus* – helyesen: *scrofula*, gümőkóros nyirokcsomódaganat.

168. l. *az ideinél* – az idei (új)bornál.

eine wahre Wechselwirtschaft – valódi váltógazdaság(ot).

toujours perdrix – mindig foglyot (ti. enni unalmas); állítólag IV. Henrik francia király mondása.

169. l. *varietas delectat* – a változatosság gyönyörködtet (Euripidés: *Orestés*).

Joconde – Isouard egyik operájának címszereplője.

romanesque – ábrándos.

sémillante – eleven, csintalan.

ekartét – kétszemélyes kártyajátékot.

„hoch... die Philosophie soll leben!" – éljen, éljen a filozófia!

„quod tibi non vis fieri" – amit nem kívánsz magadnak (ne tedd mással).

profanus – itt: a keresztény etikával ellenkező, a vallásos érzést sértő.

„amor incipit ab ego" – a szeretet az Én-nél kezdődik.

172. l. *wir werden schon machen* – majd elintézzük (Ferenc császár szokta mondani a kérelmezőknek).

175. l. *quia sunt certi denique* – (kiegészítendő: *fines*) mindennek van határa (Horatius: *Satirae* I,106).

176. l. *illustrál* – itt: ékesít.

182. l. *„Ein Roß, ein Schöps"* – egy paripa, egy ürü.

184. l. *concert spirituel* – egyházzenei hangverseny.

errare humanum est – tévedni emberi dolog.

187. l. *viribus unitis* – Világos utalás Ferenc Józsefre; az eddigi kiadásokból kimaradt.

188. l. *színez* – itt: színlel.

189. l. *honestae memoriae* – szép emlékű.

192. l. *Karlsbad, Homburg* – gyógyvizeikről híres helyek.

193. l. *sub (specie) sperati* – a remélhetőség szempontját figyelembe véve.

kormányi belékeverés – germanizmus, helyesen: kormányi beavatkozás.

194. l. *machiavellismus* – céljai elérésére minden eszköz alkalmazását jogosnak tartó politika.

majorátusokat – családi hitbizományokat.

195. l. *„cadet de nature"* – a természet mostohafia.

cadet de famille – másodszülött.

197. l. *fáj, fáj...* – Balogh István *Lúdas Matyi*-jának (1838) II. felvonásában: Fáj a hátam, fáj.

szürke néni – ápoló apáca.

Társalkodó-ban – az 1838. évi 366. és 401. lapokon. Széchenyi itt ismét félreismerhetetlenül utal rá, hogy ő az *Önismeret* szerzője.

199. l. *auri sacra fames* – átkozott pénzvágy (Vergilius: *Aeneis* III,573).

200. l. *„zagyvalék"* – Széchenyi itt ezzel a szóval jellemzi az *Önismeret* ide-oda csapongó eszmefuttatásait, egyben megadja művének célját is: másokat mélyebb gondolkodásra készteni, amivel világos jelét adja annak, hogy írását a közrebocsátás szándékával készítette.

201. l. *Nápolyban tartózkodván* – 1814-ben.

202. l. *csett puskát mondván* – csütörtököt mondván.

„patkolt" utak – vasutak.

„doktrinarr" – szójáték a doktriner és Narr (bolond) szavakkal.

205. l. *datur modus in rebus* – mindennek megvan a maga módja Horatius: *Sat.* I,1,106).

206. l. *„si tacuisses"* – ha hallgattál volna (továbbra is bölcsnek tartottak volna).

207. l. *sajnálja a fundust* – sajnálja a telket (ti. beépíteni).

208. l. *lucidum intervallum* – itt: világos köz (ahol a test fedetlen marad).

„daß die armen Leute…" – hogy szegényeknek még arra sem telik, hogy hosszabb inget vegyenek maguknak.

209. l. *diníroz* – ebédel (a külföldet majmolók kigúnyolása).

210. l. *paraván* – itt: takaró.

Zsidóvár – Jidioara, Krassó megyei község.

Csaszlau – Časlav, város Csehországban, Prágától keletre. A Bach-korszakban nálunk jelképesen „csaszlauiaknak" nevezték a cseh területről áthelyezett hivatalnokokat és csendőröket, akár Csaszlauból származtak, akár nem.

211. l. *„fractus illabatur orbis"* – ha romba dől is a világ (Horatius: *Odae* III,3).

„gulát" – a falánkságot.

212. l. *klasszifikált* – itt: egymást váltó.

le recherché – akinek a társaságát keresik.

213. l. *fruges consumere nati* – akik arra születtek, hogy egyenek (Horatius: *Epistolae* I,2,27).

fruges consumensek – termést (ételt) fogyasztók.

„átokteli" – E szóval végződik az *Önismeret* Tasner Géza által szerkesztett 1875. évi kiadása. Az eredeti kézirat ezt követő részét (187–200. fóliók) Tasner politikai okokból megcsonkította oly mértékben, hogy egyes lapokon több a kihúzott s olvashatatlanná tett szó, mint a meghagyott.

Ha valaki… – E szavakkal kezdődik a mű H. Boros Vilma és részben Viszota Gyula által kiadott része. Az általunk közölt szöveg helyenként eltér a H. Boros Vilma által közölttől; ott, ahol neki nem sikerült felismernie a betoldásokkal és kihúzásokkal teli kézirat érvényes szövegének egyes részleteit.

nec unico… – mégpedig kivétel nélkül, jóhiszeműen.

Ezen elszakítást – Értsd: Magyarország területi megcsonkítását.

Olmütz falai közt… – Az 1849. március 4-én alkotmányellenesen kiadott úgynevezett „alkotmányban", valójában: császári pátensben.

arcanum – itt: rejtély.

őboldogsága – szójáték Schwarzenberg keresztnevével (Felix = Bódog).

Angliában reprobált – az angol arisztokrata körök roszszallták a herceg botrányos szerelmi kalandjait.

Muszkaországban repudiált – Miklós cár visszautasította a bécsi udvar tervét, hogy Felix Schwarzenberg herceget 1837-ben pétervári követté nevezzék ki.

214. l. *a státusnak másik oszlopa* – Bach.

a zsidó huszár ezredes – Johann Löwenthal lovag.

konfúzió – zavar. Széchenyi itt a forradalmat érti rajta.

215. l. *aradi... bohózat* – az 1849. október 6-i kivégzések.

219. l. *„servata valebunt"* – amit (jól) tárolunk, az megmarad.

222. l. *„er wird seiner..."* – meg fogja kapni megérdemelt büntetését.

225. l. *négy- vagy háromoszlopú palota* – bitófa, amelynek formája porolóra emlékeztet, két szélén egy-egy kettős oszloppal, ezek tetején egy hosszú, keresztbe fektetett rúddal, amint Nagy Ignác *Magyar titkok* című művében (11. füzet, Pest 1845. 64–65. l.) a *Bitófa és gyümölcsei* című fejezethez készült kőnyomatos rajzon látható.

ostoba királyt – E szavakat Széchenyi kihúzta, a fölébük írtakat viszont Tasner Géza olvashatatlanná tette.

provokálja... a provokáló törvény szigorúságát – Szándékos szóismétlés: ha a törvény szigorúsága nem teszi zsivánnyá a csavargót, nem követi el a tettet, amellyel magára vonja az akasztófa-büntetést.

tractus – itt: útszakasz.

227. l. *ez azon magyar elvnek gyümölcse* – Eddig tart a H. Boros Vilma által közölt szöveg (a kézirat 200. fóliója).

volt, mihez képest... – Itt kezdődik a Tolnai Vilmos által *Az Önismeret folytatása* címen kiadott szöveg (SzIÖM IX. Bp. 1925).

228. l. *jól elrendelt finánciákkal* – rendezett pénzügyekkel.

auswendig hui, inwendig pfui – kívül cifra, belül ronda.

teoretikus... szakácsokat – a bécsi minisztereket.

229. l. *visszatér[ek]* – A papír itt kiszakadt, a két utolsó betű kiegészítés.

adminisztrátor – itt: végrehajtó személy.

formahibák – Simonyit állítólag „fegyelmezetlenség" miatt ítélték várfogságra és fosztották meg minden rangjától.

230. l. *antihomeopátiai adag* – Értsd: nagy adag.

231. l. *solitary confinement* – magánzárka.

232. l. *„itt fekszik a kutya"* – Lásd a 117. l. jegyzetét.

233. l. *wenn jemand...* – ha valaki elnyerte méltó büntetését.

„ihre gerechte Strafe..." – elszenvedjék méltó büntetésüket.

237. l. *a sógor* – az osztrák.

„hosszú ujjaira" – Germanizmus, magyarul enyves kéz, azaz: tolvajlás.

Timbuktu – Lásd a 150. l. jegyzetét.

unicornis – itt: orrszarvú.

Cato, a censor – az idősebb Cato, a római erkölcsbíró.

238. l. *antimalversatiói praesidiumot* – sikkasztások elleni felügyelést.

240. l. *certamen naturae...* – a betegséget kivetni igyekvő természet harca.

stetoskopál, stetoskopáz – vizsgál a sztetoszkóp (hallgatócső) segítségével.

241. l. *sutor ne...* – varga, ne tovább a kaptafánál!

„parfaite santé imaginaire" – magát teljesen egészségesnek képzelő.

242. l. *horoszkópra* – itt: jóslásra.

prókátori ügyesség hírnél fogva – Célzás Bachra.

Samiel – a bűvös vadász Weber operájában.

243. l. *nem győzi, mint a somogyi gyerek a sírást* – Régi adoma, amely szerint a gyermek rettenetesen bőgött. Amikor végre elhallgatott, az apja így szólt: No, hál' Istennek, csakhogy már nem sírsz! – Nem, csak pihenek – felelte a gyerek s újult erővel folytatta a sírást.

244. l. *„mieux tard..."* – jobb későn, mint soha.

246. l. *senectus ipsa...* – az öregség már maga is betegség (Terentius: *Phormio* IV,1).

felcsapó pénz – az önként katonának „felcsapó" fiatalembernek járó foglaló.

247. l. *„Staatspapier"* – állampapír (célzás a Bach-korszakban kibocsátott állampapírokra).

249. l. *ideivel* – újborral (Heuriger).

253. l. *La Trappe elvonultságot* – a trappista szerzetesek anyakolostorát La Trappe-ban (Normandia, Franciaország).

periputy-borjúval – borjúbőr útitáskával.

„Refugium peccatorum" – bűnösök menedékhelye.

Révérend père – tisztelendő atya, itt: házfőnök.

256. l. *quorum deus...* – akiknek hasuk az istenük (Biblia, Fil 3,19).

cabinet-ig – itt: konyakig.

elevenen eltemetve – Széchenyi többször nyilatkozik így döblingi (ekkor már önkéntes) bezártságáról.

257. l. *Marlborough hatalmát* – Helyesen: Marlborough hercegné hatalmát. (Széchenyi a nevet tévesen írta, majd bekeretezte, szokása szerint ezzel jelezve, hogy elhagyandó, Tolnai Vilmos el is hagyta, de ezzel a mondat értelmetlenné vált.)

258. l. *olmützi... lakomák* – Olmützbe menekült az udvar az 1848. októberi bécsi forradalom elől.

improvizált új státusgépnökök – az 1848 novemberében megalakult Schwarzenberg-kormány tagjai.

Magyarország hátramaradt, öt részre kettészakított... részét – Magyarországról leválasztották Erdélyt, Horvát-Szlavónországot és az úgynevezett Szerb vajdaságot, a maradék területet pedig öt „közigazgatási területre" osztották.

259. l. *kerub vagy szeráf* – a keresztény szimbolikában az ész, illetőleg a tisztaság angyalai.

260. l. *Tizennégyezer zsandár* – Célzás a tizennégy csendőrezredre.

261. l. *Svécia* – Svédország.

pro supra abundanti – (helyesen: pro superabundanti) mindennek a tetejébe.

„ex ungue leonem" – körméről ismerni meg az oroszlánt.

„ex aure asinum" – füléről ismerni meg a szamarat.

264. l. *Rhenus* – Rajna.

265. l. *„mon Dieu"* – Istenem!

vak légy – Értsd: vakmerő (dunántúli szólás: nekimegy, mint a vak légy).

266. l. *Non tam valor indoctus...* – nem annyira a tanulatlan erő, mint inkább a művészet szokta a győzelmet megszerezni (Vegetius után).

267. l. *büntetési kivonatok* – a katonákról vezetett nyilvántartásban.

Tasso remekművében – A *Megszabadított Jeruzsálem*-ben.

templárius – a középkori templomos lovagok rendjének tagja.

268. l. *Demut ist die erste Pflicht...* – a Krisztusért harcoló lovag legfőbb kötelessége az alázat (szabadon Schiller *Der Kampf mit dem Drachen* című költeményéből).

„No, mit csinyál Pupnyák...?" – Ezt Széchenyi nem a majom gazdájától, hanem ennek szolgájától kérdi.

269. l. *nulla dies sine linea* – egy nap sem múlt el vonás nélkül.

270. l. *usurpált apostolival* – az „apostoli bitor"-ral: Ferenc Józseffel. (Széchenyi szerint az apostoli cím csak a magyar királyt illette meg, Ferenc József császár csak bitorolta azt.)

„Reiß aus!" – Fuss, szaladj!

Mazepa-kopókkal – farkasokkal (Byron költeménye szerint Mazepát lófarokra kötötték, s a lovat kiverték Ukrajna pusztáira, hol farkasok űzték).

271. l. *Ámde kérdem...* – Ezzel a bekezdéssel zárul *Az Önismeret folytatása* címen Tolnai Vilmos által kiadott szöveg.

Minden nemzetnek... – Itt kezdődik Károlyi Árpád szerint a *Nagy Magyar Szatíra*.

Zum Teufel ist der Spiritus... – A spiritusz pokolba szállt, de megmaradt a flegma (Schiller *Männerwürde* című költeményéből, Dóczi Lajos fordítása).

272. l. *Sobieskit... emlékezetbül űzvén* – Lengyelország felosztásakor Ausztria hálátlannak mutatkozott, megfeledkezvén arról, hogy 1683-ban, amikor a törökök Bécset ostromolták, Sobieski János lengyel király csapataival a császáriak segítségére sietett.

pericolo passato... – elmúlt a veszély, megcsaltuk a szentet (akinek közbenjárását a veszélyben kértük).

legutolsó mondókája... Miklós cárnak – A krími háború-

ban Ausztria újból megcsalta szövetségesét, ezúttal a cárt, aki 1849-ben megmentette Ausztriát a felbomlástól.

apostoli fiára és protégé-jére – Ferenc Józsefet Miklós cár fiává és védencévé fogadta.

273. l. *kóficba* – itt: kotyvalékba.

274. l. *Patras – (Patre)* görög kikötőváros, Nyugat-Peloponnésos központja.

Tarent – (Taranto) város Dél-Olaszország keleti partjánál, egy kis szigeten.

jachtár – hajós.

hol Themistoklés Nelson-kodott – Themistoklés i. e. 480-ban megverte itt a perzsa hajóhadat, mint később Nelson Trafalgarnál a francia–spanyol flottát.

daß diese verfluchten... – hogy ezek az átkozott teremtették imádkoznak, most, amikor dolgozniuk kellene.

goddam(n) – angol káromkodás.

275. l. *lovasberényi rák* – a lovasberényi származású bécsi humorista Moritz Saphir, aki a *Humorist* című vicclapba *Wochenkrebs* (Heti rák) címen írt csípős tárcákat.

„Seine Majestät..." – őfelsége hívni kegyeskedik.

3 tägige Gratis-Löhnung – háromnapi ingyenzsold.

pro aris et focis – a vallásért és a hazáért (tkp. az oltárokért és a tűzhelyekért).

„Regierungs-Hymne" – a kormány által hangoztatott szöveg.

wenns Dich gut aufführst... – ha jól viselkedel, lehetséges, hogy egyszer majd megígérek neked valamit (ti. Ferenc József).

276. l. *rein wie Flußpapier...* – (Fließpapier) olyan tisztákat, mint az itatóspapiros, és olyan szüzeket, mint a gránátosok.

kontyost – törököt.

277. l. *quia errare...* – mivel tévedni emberi dolog.

cirkalom – körző, itt: mérték.

Pupnyák úrfinak – Lásd a 28. fejezetet a 268–269. lapon.

278. l. *kasszálja* – itt: elbocsátja.

fehér barát – pálos szerzetes. (A kolduló szerzetesekről azt tartották, hogy a maguk jámbor együgyűségében fején találják a szöget.)

„Sie sollten einwirken…" – Hasson oda, hogy az illetők jobban iparkodjanak a többieket követni és kiérdemelni ezt a kitüntetést.

279. l. *in camera caritatis* – a szíveslátás szobájában.

esprit de corps – testületi (közösségi) szellem.

daß sich in Neu-Österreich… – hogy Új-Ausztriában minden oly szemlátomást javul.

pamlag – itt: pamutból készült anyag.

280. l. *Lynch-féle igazságszolgáltatás* – erőszakos önbíráskodás (John Lynch nevéből, aki a 16. század végén az amerikai Észak-Karolina államban szökött rabszolgák és bűnözők felett ilyen népbíráskodást gyakorolt).

Columbinát – olasz színdarabok naiváját.

281. l. *némi fogásaikat* – Értsd: balfogásaikat.

„Nach so einer Zerstörung…" – Egy ilyen rombolás után nem lehet mindent egyszerre rendbe tenni, ki kell várni, meglátjuk majd, mikor mindez teljesen működik már.

282. l. *Kaiserbad* – Császárfürdő.

283. l. *nem adott még a kormány constitutiót* – Ferenc József az 1851. december 31-i úgynevezett császári alapelvekben megígérte, hogy bizonyos önkormányzati szervek felállítására kerül majd sor, ez azonban nem történt meg.

német tisztviselőkkel – Állítólag a legjobbak közül hozták be ezeket Magyarországba („Bach-huszárok"), bár eredeti állomáshelyükön is szükség lett volna rájuk.

Bizonyos káplár… – Széchenyi feltehetően Zedlitzre céloz, bár ő nem káplár, hanem huszár főhadnagy volt, majd az állami kancelláriába került s az augsburgi *Allgemeine Zeitung* hivatalos levelezője lett.

„es schaut ja doch…" – hiszen nincs semmi haszna.

léthéi Gesundbrunnen – a Léthé gyógyvize: a feledés vize.

ignoráns fantasztákkal vagy teoretikus sehonnaiakkal – Értsd: a magyarországi viszonyokat nem ismerő, idegen tisztviselőkkel.

az augsburgi – az *Allgemeine Zeitung*.

„denn das wird…" – mert ez végtére már nagyon unalmassá válik.

indirect executora – közvetett végrehajtója.

284. l. *jure successionis* – az utódlás jogán.

jure gladii – a kard (fegyver) jogán.

Albion – a brit sziget régi kelta neve.

defensor – védő.

felkötelezés – akasztás.

Liaisons dangereuses – *Veszedelmes viszonyok*, Pierre-Ambrois Choderlot de Laclos regényének címe.

285. l. *feltámadás* – itt: felkelés.

hinc illae lacrimae – ezért a könnyek.

Unique en son genre – Egyetlen a maga nemében.

286. l. *Gizellának keresztelik* – Ti. I. István király feleségének nevére.

magyarországi meglátogatása alkalmával – A császári pár 1857 májusában magyarországi körútra indult, s ez alkalommal mindenütt gondoskodtak „lelkes" fogadtatásukról.

erszénye megszakadtáig – A járásoknak, amelyeken az uralkodói menet keresztülhaladt, lovas bandériumokat, kellő számú előfogatot és „csinos népi táncos párokat" kellett kiállítaniuk; a fogadáshoz, a díszkapuk építéséhez s egyéb kiadásokhoz szükséges költségeket a nemességnek és a községeknek gyűjtés útján kellett előteremteniük. Voltak járások, amelyek saját erőből nem voltak képesek a költségek fedezésére.

automát – lélektelen gép.

disciplina-hyperbol – fegyelmezési túlzás.

287. l. *egy gyenge, lelkes nőnek* – Batthyány Lajos gróf özvegyének.

288. l. *a „scheinen"-ben nagyobb achillest helyez, mint a „sein"-ben* – a látszatra érzékenyebb, mint a valóra.

Konstantinápolyból Belgrád felé – A niši torony történetét lásd az *Egy pillantás*-ban is [Ferenc József magyarországi uralkodásának jogalapja].

Ahmed pasa – Az 1813-i szerb felkelést leverő török seregek fővezére Hurşid pasa volt (amint az az *Egy pillantás*-ban helyesen olvasható), Ahmed pasa csak az egyik sereget vezette.

pour souvenir – emlékeztetőül.

So ganz ohne... – Minden jogi formaság, fizetett bírák és

mindennemű teketória nélkül, mintha répát halmozott volna egymásra.

289. l. *„Besonnen, aber entschieden vorwärts"* – Megfontoltan, de határozottan előre. (Ezt állítólag Haynau mondta, aki pedig Széchenyi szerint kegyetlenebb volt a török fővezérnél.)

pesti, aradi etc. eljárás – a haditörvényszéki ítéletek alapján végrehajtott kivégzések.

újsági ebek – a kormány által megvásárolt újságírók.

Ha Windisch-Grätz megmarad – Ha el nem mozdítják, katonai vereségei miatt.

„keleti császárság" – osztrák császárság, szemben az ugyanakkor, 1804-ben deklarált francia császársággal. Mindkettő a római császárság örökösének tekintette magát.

291. l. *„bonnet rouge"* – vörös sapka.

292. l. *rothadt erkölcsű egyéniségtűl* – Értsd: Felix Schwarzenbergtől.

293. l. *wahrscheinlich...* – valószínűleg azért, hogy tekintélyét megóvja.

antecessorát követvén – I. Lipót császárt, aki Bécs felmentése (1683) után a harcban életét is kockáztató lengyel királyt és kíséretét a spanyol etikett szabályai szerint, de hűvösen fogadta.

qui abordent... – akik vele azonos véleményen vannak.

Él-e valahol olyféle Balthazár – Képzavar: Balthazár nem állított tükröt a király elé, maga volt a király, aki előtt az írás a falon megjelent, megjósolva halálát és birodalmának szétesését.

294. l. *Mária Terézia commandeur-kereszt* – a Mária Terézia-rend parancsnoki keresztje.

„treuer Untertan" – hű alattvaló.

O Herz... – Ó, szív, mit kívánsz még?

Daß Croatien... – Hogy Horvátország külön vétessék figyelembe, most, amikor az a cél, hogy végre szűnjenek meg az eddigi zavaros állapotok, s egységesítéssel, központosítással stb. megteremtsük a nagy egységes, erős és nagyon boldog Ausztriát!

295. l. *wenn sie es nur...* – csak okosan tegyék.

aula – itt: a bécsi egyetemisták forradalmi csoportja, amellyel 1848 tavaszán Bach is együttműködött.

296. l. *a szalonkában van valami igen jó* – Az elejtett erdei sza-

lonkák beleinek tartalma (félig megemésztett kukacokból és bogarakból) kenyérre kenve különösen jó csemegének számított.

Bon appetit... – Jó étvágyat, ti kedves gyermekei a hazának.

„si je veux savoir..." – a francia közmondás: „Dis-moi qui tu hantes, je te dirai qui tu es", magyarul: „mondd meg, ki a barátod, s megmondom, ki vagy" parafrázisa.

kibotolva – szójáték: kibotlott, kibotozták.

Schwarzenberg Boldog – A Felix keresztnevet szándékosan, gúnyból magyarosította Bódogra, vagy mint itt, egyenesen Boldogra.

Magyar- és Csehországnak bakója – A magyarországi forradalom vérbe fojtása Haynau mellett Schwarzenberg lelkén is szárad, a prágai forradalom elfojtásában nem volt szerepe.

számos kalandjai – Széchenyi gyűlöletét persze nem ezekkel, hanem politikai irányzatával keltette föl Schwarzenberg.

297. l. *„chi vive..."* – aki reménykedve él, fosva hal meg.

„commandeur"-jellel – parancsnoki zsinórral.

298. l. *még „premier"-nek is megcsinálja* – Ferenc József Schwarzenberg halála után nem nevezett ki miniszterelnököt, a minisztertanácsot „miniszteri konferenciává" degradálta, s annak elnökévé Karl Ferdinand Buol-Schauenstein grófot tette meg. A jelentéktelen politikus mellett Bach belügyminiszter tetszett politikailag meghatározó jelentőségű személynek, innen Széchenyi tévedése vagy szándékos „első"-ként jelölése.

le dernier – az utolsó.

patrouillirozó – járőröző.

1847-ben is... – Pest megye követévé az ellenzék jelöltjét, Kossuth Lajost választották meg.

299. l. *car c'est un amusement...* – mert ez csakoly szórakozás, mint más.

300. l. *Kharybdis és Skylla* – a hajósokat végromlással fenyegető két tengeri veszedelem.

Ist der Herr B. ... – Okos-e B. úr, eszes-e, értelmes-e?

sic volo, sic jubeo – így akarom, így parancsolom.

ambrasi gyűjteménybe – az Innsbruck melletti Amras vagy

Ambras várában a 16. században alapított híres műgyűjteménybe (fegyverek, festmények, kéziratok stb.).

301. l. *definitum* – véges, határok közé szorított (dolog).

És most nézzük... – Itt már készülődik a harmadik rész, a Szatíra műfajváltása: Bach megjelenítése, bár még csak csírájában, mintegy vele való polemizálásképpen.

húszezer agent provocateur... nagyobb száma a magyart illeti – Ebben tévedett Széchenyi: a Habsburg birodalom csendőreinek mintegy negyede állomásozott Magyarországon.

302. l. *francia-majmolás* – A csendőrséget francia mintára szervezték meg.

nem volt arany – Ti. az uralkodó hallgatása.

re bene gesta – miután dolgát jól elvégezte.

trankli – Utalás a „Wiener Trankel" (bécsi ital)-nak nevezett, kellemetlen szagú és ízű hashajtószerre.

„medicina pejor morbo" – az orvosság rosszabb a halálnál.

A zsandári diffikultások... – Itt újból mintha Bach beszélne, s erre válaszol Széchenyi a következő bekezdésben.

303. l. *Schußgeld* – a csendőrnek szolgálatban, támadás vagy védelem közben lőfegyverének tényleges használatáért járó pénzjutalom.

gibier – járandóság, itt: a zsandárok által kiirtandó „rendbontók".

puliderjét – fehér ruháját.

„Was haben die..." – Mi van ezekkel a jó emberekkel? – Örülnek, hogy Kegyelmedet látják.

304. l. *Az uborkafára felemelkedett...* – Ez után ismét Bach állítólagos érvelése következik.

veni, vici, vidi – jöttem, győztem, láttam. (Széchenyi bizonyára szándékosan tette a „láttam" szót utolsónak; a látást hangsúlyozva.)

Tom bácsi könyvben – Tamás bátya kunyhója (*Uncle Tom's Cabin* 1852), H. E. Beecher-Stowe híres regénye.

„Wir haben es ja gewußt..." – Hiszen tudtuk, hogy így fog történni.

sindludert űz – (helyesen: Gesindludert) csúfot űz.

305. l. *a szegény tatárt* – A tatár elrabolt egy szép menyecskét, az

ember, akinek mindig perlekedő feleségét elvitte, nagyot sóhajtott: szegény tatár! (Kisfaludy Károly: *A bánkódó férj.*)

Heraclit-arcvonású – Hérakleitoshoz hasonló, bölcs képű (gúnyból).

Ferenc József-i oszlophoz – Értsd: akasztófához.

„Meine Herren..." – Uraim, nem láttak rablókat?

306. l. *antifilozófus* – a bölcs ellentéte.

Kann man loyaler verfahren? – Lehet-e ennél méltányosabban eljárni?

tanult biblikus – a Bibliát kitanult ember.

Ábrahám, mikor elvált Lóttúl – Biblia, Ter 13,9.

307. l. *„tűled-hozzád"* – jobbra-balra (Széchenyi tévedésből felcserélte a két szót).

a hazának némi új polgárja – néhány zsidó honpolgár.

„Die Kühnheit..." – Magyarországon napról napra aggasztóan növekszik a rablók merészsége, szemtelensége, úgyhogy most még a katonaságot is felszólítják (ti. a rablók kézrekerítésében való közreműködésre).

308. l. *Bach... Bakot lőtt* – A szójáték kedvéért az utóbbi nagybetűvel.

Nicht über den Haufen... – Nem halomra dönteni, hanem lebontani, nem eltörölni, hanem hagyni, hogy lassan kihaljon.

„Mit dieser verfluchten..." – Ezzel az átkozott fajjal semmit sem lehet kezdeni; a legjobb, ha fokozatosan kiirtjuk – s erre a csendőrök sem rosszak.

Schöpsnek és Rindviehnek – ürünek és marhának.

Sic transit... – Így múlik el a világ dicsősége.

309. l. *„mutare in melius..."* – jobbá változni a bölcs erénye.

310. l. *„Nur nicht nachlassen"* – Ne engedjen!

Fuhrwesennél – szekerészetnél.

311. l. *Poltava-féle győzedelem* – Poltavánál győzte le 1709. július 8-án Nagy Péter cár XII. Károly svéd királyt.

Herumtappen – tapogatózás.

chi vivrà, verrà – aki megéri, meglátja.

312. l. *a priori* – a tapasztalatot mellőző, attól függetlenül kiala-

kított (argumentum, érv); szójáték: nem eleve, hanem a posteriori: Széchenyi a hátsó felükre szánt botütésekre céloz.

ötven Treffert... a Lotteriebúl – ötven találatot a lottón (célzás az ötven botütésre).

X. Károly... premier-jének – Polignacnak.

Boldog herceg – Schwarzenberg.

emanentia – kifolyás, itt: szülemény.

313. l. *sic vos non vobis* – így titeket, nem általatok (vagyis: barmok módjára terelt).

Sed sunt certi fines – De vannak bizonyos határok.

„Leistungen..." – A csendőrség működése.

venatores regis – királyi vadászok. (Széchenyi itt a csendőröket vadászoknak, az általuk elfogottakat vadászzsákmánynak tekinti.)

felségsértés (Hochverrat)... – A birodalmi csendőrségnek ezt a működési beszámolóját Széchenyi az *Ost-Deutsche Post* című bécsi újság 1857. évi 80. számából másolta ki. Először megkísérelte a szöveget magyarra fordítani, a megfelelő német kifejezéseket zárójelben adva meg, majd ezeket elhagyta, de az ötödik tételtől kezdve felhagyott a fordítás kísérletével és már csak németül közölte a szöveget. Az olvasás megkönnyítése érdekében ezeknél a tételeknél a magyar kifejezéseket nem a jegyzetekben, hanem, szögletes zárójelben, magában a szövegben közöljük. (Széchenyi ugyanezt a jegyzéket az *Egy pillantás*-ban is közölte [I. rész: *Az Ön „áldásos" magyarországi kormányzata*] lapalji jegyzet).

316. l. *per buzbaz* – (Bußpaß) bűnük bevallása alapján.

Wir haben gehorsamst... – Legalázatosabban jelenthetjük, hogy elfogtunk 2 gyilkost, 1 főbűnöst, 1 felségsértőt, 3 kisaszszonyt magzatelhajtás miatt, végül 1 párbajozót: ez saját magával párbajozhatott, mert a másikat nem találtuk, vagy odébbállt az átkozott stb. Fajtalankodáson senkit sem kaptunk rajta stb.

317. l. *ob sie nicht...* – hogy nem gyanús-e.

318. l. *prudenter, so nach und nach* – okosan, lassanként.

„Herren-Dienst..." – Az úr szolgálata előbbrevaló az Isten szolgálatánál.

archiv-pergament – levéltári pergamen (oklevél).

Domine Spectabilis – Tekintetes Uram.

„Ad animam…" – „Lelkemre, igaza van. Tiszteletre méltó Bajtársaim, becsületemre mondom, a házamban nincs semmi gyanús." – „Hát, ha Excellenciád az Istenre kijelentheti." „Ezt megtehetem, és így vegyék ezt a csekélységet e nekem felejthetetlen pillanat örök emlékezetére." „Na, akkor menjünk tovább, mást nem parancsolnak?" – „Nem, semmit." – „Kezét csókoljuk."

319. l. *Monsieur Tartufe et Co.* – Tartufe úr és társasága: szenteskedők.

anticipatio – itt: előrelátás.

áttétel – itt: áthelyezés.

320. l. *cognitiót* – ismeretet.

„in das tiefe Ungarn" – a sötét Magyarországba.

elposszantja magát – elfingja magát.

szentgáli – A szentgáli lakosok még a 19. században is „a király vadászai" címet viselték.

„fractus orbis" – a világ romba dőlése.

Kupa-vérűeket – rendbontókat.

321. l. *„Nichts zu handeln?"* – Mi van eladó?

szövétnekit – szöveteit.

„Die Wälder…" – „A környékbeli erdőkben napról napra rosszabb a közbiztonság, ezért portyázzanak óránként, különösen, amikor süt a nap, jobbra, balra, föl és le, hogy e gyalázatos magyar betyárok megijedjenek a csúcsos süvegek fényétől, és fogják el ezeket a nyers gazfickókat, akik bizony már túlságosan elszemtelenednek, és adják át őket a rájuk váró törvénynek. Végül mégiscsak megtisztítjuk tőlük az országot."

322. l. *ab ovo…* – kezdettől fogva, a dolog dicső és mindörökké tartó emlékezetére.

Hôtel-Dieu – főkórház, egy párizsi nagy kórház neve.

saigner au blanc – sok vért csapol le valakiből.

beárkányozottak – befogottak (tkp. állatok).

323. l. *Schußgeldet* – Lásd a 303. l. jegyzetét.

324. l. *„Infamie…"* – cudar alávalóság, gyalázatos hazugság stb.

pl[eno] t[itulo] – teljes című (itt gúnyból, a teljes című kőművesek Bach és „Új-Ausztria" többi építőmestere).

325. l. *„fényes födelű" had* – a zsandárok, a csúcsos, csillogó sisakban.

326. l. *„Schauens…"* – Nézzék csak, ennyi észt nem tételeztem fel egy magyarról, azok alapján, amit beszéltek róluk stb.

non sat bene… – nem elég jól fog nézni.

„Schämen Sie sich nicht…" – Nem szégyelli magát? Nem azért vagyunk itt, hogy maskarát öltsünk és komédiát játsszunk, ez nem illik a most felvirágzó nagy császárséghoz!

nach so einer Schablone – ilyen minta szerint.

die Worte… als die Räuber zu ergreifen – a szavakat megragadni könnyebb, mint a rablókat megragadni.

Zuträger, Naderer… – kibeszélők, feljelentők, titkosrendőrség.

„Ja, pros't die Mahlzeit!" – Nicht das Mahl… – „Na, egészségükre" – Nem az ételt, hanem az étkezés idejét, ami azt jelenti: ha lenne idejük az étkezésre.

sich ein bißchen Geld zu machen – hogy egy kis pénzt szerezzenek.

327. l. *báró Fichtenstamm von Nirgendshausen* – sehonnai Fichtenstamm báró: Kempen csendőrségi főparancsnok előnevéből gúnyosan eltorzítva.

Allerhöchst seine Zufriedenheit – legfelsőbb megelégedését.

„mors aequo pulsat pede" – ebből: pallida mors aequo pulsat pede pauperum tabernas regumque turres = a sápadt halál egyenlő lábbal kopogtat a szegények hajlékain és a királyok tornyain (Horatius).

328. l. *Werde ich Ihnen zeigen…* – Megmutatom Önnek, hogyan kell meghalni a tekintetes kincstárért.

Thermopylákra vagy Trafalgarra – A Thermopylai-szorost i. e. 480-ban a görög sereget vezető Leonidas spártai király hősiesen védte a túlerőben levő perzsákkal szemben, míg mindannyian el nem estek; a spanyolországi Trafalgar melletti tengeri csatában 1805-ben Nelson angol admirális legyőzte az egyesült francia és spanyol flottát, de ő maga életét vesztette.

egy fiatal, jószívű, lovagi császárért – Ferenc József gúnyos jellemzése.

addig, míg Bruck adhat – Célzás az osztrák államadósságokra.

329. l. *hosszú fülű paripa* – szamár.

B. B. B.-minisztérium – az akkori osztrák minisztérium tréfás neve Buol (külügy-), Bach (belügy-) és Bruck (pénzügy)miniszterek nevének kezdőbetűje után.

schon expedirt – itt: már elvégeztetett (szójáték az *expedi-ens* 'kisegítő eszköz'-zel).

330. l. *idiologie* – a francia *idéologie* (ideológia) szó gúnyos elferdítése, állítólag Napóleontól származik, aki a Destutt de Tracy által kezdeményezett és ideológiának elkeresztelt filozófiai tant mind a vallás, mind a maga diktatórikus rendszere szempontjából kedvezőtlennek tartotta és 1803-ban be is tiltotta.

331. l. *Boldog hercegtől* – Lásd a 312. l. jegyzetét.

Justiz-szakács – Értsd: igazságügy-miniszter.

„klinkowströmi szerep" – a hívők lelkiismeretét ébresztő, bűneiket korholó Klinkowström atya szerepe.

332. l. *und das ist das Loos* – és ez a nagy emberek sorsa.

vadászrejtély – a vadász rejtekhelye.

diurnistát – napidíjas alkalmazottat, díjnokot.

tehetetlen jobbágyoknak – Rovarok helyett, szándékosan az emberekre célozva.

333. l. *in silentio securitas* – hallgatni arany.

in dulci jubilo – édes vigalomban.

piszkálván – A kéziratban így, feltehetően tévesen e helyett: piszkítván.

334. l. *a Ferenc József-i oszlopon* – akasztófán.

birkáinak – vagyonának.

otium cum dignitate, sine dignitate – jól megérdemelt, meg nem érdemelt jutalom.

szélvényes (stürmisch) – viharos.

„gegen die Volksfreude" – a népöröm ellen.

335. l. *„geheime-csapatnak" és „controll-seregnek"* – titkosrendőrségnek és ellenőrködők, figyelők seregének.

Mit Zeit kommt Rat – Az idő a legjobb tanácsadó.

im Trüben – a zavarosban.

Christkindl – Jézuska.

hivatali – hivatali ember, hivatalnok.

Ist er gescheid... – Okos ember? Nem, egyáltalában nem. De legalább becsületes? Igen, talpig becsületes!

auf den Brettern... – a világot jelentő deszkákon.

336. l. *mundus se expedit* – a világ segít magán.

Punch – angol élclap.

Latourt emelték a lámpára – 1848 októberében a bécsi felkelők lámpavasra akasztották fel.

das ist zu wenig... – ez túl kevés, s aztán nincs ostobább dolog, mint közönséges tolvajnak lenni.

337. l. *Anleihe* – kölcsön, itt: államkölcsön.

„Eine Hand..." – Kéz kezet mos.

exempla trahunt – a példák vonzanak (ebből a klasszikus latin mondásból: verba movent, exempla trahunt = a szavak megindítanak, a példák vonzanak, ami Széchenyi gondolkodásában lényeges tartalmat fejezett ki: ő magát – szemben a szenvedélyeket felkeltő politikai szónokokkal – a tettek emberének tartotta, aki példájával másokat követésre sarkall).

megfizette Haynaut – Haynau 1849-ben magas pénzjutalmat kapott.

Miképp állíthatni azt... – Széchenyi itt már egy ellentmondásos, párbeszédszerű előadásmódot alkalmaz, megelőlegezve a Szatíra valódi dialógusait.

jam ab incunabilis – már kezdettől fogva.

338. l. *tengeri pók* – Értsd: polip.

339. l. *szivet faszolván... ich faßte mir...* – nekibátorodván (sikerületlen nyelvi tréfa, a faszol 'vételez' katonai kifejezésből).

340. l. *Pataki Sándor* – Értsd: Alexander Bach. Az egész történet az ő gúnyolására született, a hercegen a császár értendő.

persona grata – kegyelt személy.

figura sympathetica – rokonszenves alak.

man muß ihn lieb haben – szeretetreméltó.

Hiób-féle hírekkel – rossz hírekkel (Jób próféta nevéből).

csontjaimra – Értsd: lábszáraimra (nyelvi tréfa, a német Bein 'csont' és 'lábszár' kettős értelmű szóból).

341. l. *Hietzing, Penzing, Hacking* – Bécs környéki települések.

342. l. *Themistoklés... kisfia gubernálta Attikát* – Plutarkhos egy anekdotájára visszavezethető állítás, eszerint Themistoklés

egyszer azt a tréfás megjegyzést tette, hogy fia a leghatalmasabb ember Görögországban, mert a görögöknek az athéniak parancsolnak, az athéniaknak ő, neki a felesége, annak pedig a fiuk. *(Párhuzamos életrajzok)*

343. l. *észborjúzás* – elmeszülemény.

344. l. *olvasná előbb maga el* – Széchenyi abban téved, hogy Ferenc József vakon elfogadta volna Bach javaslatait.

car l'exactitude... – mert a pontosság a királyok udvariassága.

345. l. *kamarilla* – a kormányzás menetére döntő befolyással levő, nem hivatalos, titkos kör.

346. l. *bölcs önkény alatt is... meg lehet élni* – A „bölcs" jelző itt lényeges megszorítás.

allez au diable – menjen a pokolba.

347. l. *audienzszoba* – fogadószoba.

tőtül talpig – tetőtől talpig.

szívet faszoltam – Germanizmus, a német ein Herz fassen-ból, magyarul helyesen: bátorságot merítettem.

Montur-Kommisszióban – katonai egyenruházati bizottságban.

philo-Sophice – bölcsen; szójáték Zsófia hercegasszony nevéből.

denn der liebt, der straft – mert aki szeret, az büntet.

az egyikből, a másikból nem megy – Bach egyik szeme hibás volt.

Gewehrheraus – fegyverbe! (katonai tisztelgés).

348. l. *ezt tettem... az újságba:* – ide Széchenyi egy idézetet szándékozott utólag beiktatni, erre azonban nem került sor.

requisitum – itt: követelmény, elvárás.

Tyrolisban – Tirolban.

Sand-Wirth – Andreas Hofer apja, az Am Sand nevű vendéglő tulajdonosa (célzás arra, hogy Hofer az Ausztriához való hűség áldozata volt).

szemér ágyam – szűzi, tiszta ágyam.

péchetetlen Szűz – szeplőtelen Szűz. (A szeplőtelen fogantatás tanát IX. Pius pápa 1854. december 8-án dogmává nyilvá-

nította, Széchenyi e dogma ellenzői közé tartozott, szemben a jezsuita Klinkowströmmel.)

mikor a muszka tán betekint – ha az oroszok megtámadnák Ausztriát.

349. l. *Vertrautert játszani kezébe* – bizalmas kémet belopni Apponyi közelébe, ki most nála írnoki teendőket teljesít.

Szent István-kereszt – a Szent István-rend keresztje.

in die Faust – a markomba.

megstempliz – megbélyegez.

„Xandi, wie schaust denn du aus?" – „Sanyi, hát hogy festesz?" (Xandi – Alexander beceneve.)

350. l. *kérdezze meg csak Jellačićot... stb.* – A felsoroltak mind félreállított személyek, akiktől Ferenc József megvonta a bizalmát.

Le silence des peuples... – A népek hallgatása a királyok büntetése.

le silence est la meilleur tactique... – Az abszolút kormányok legjobb taktikája a hallgatás.

exkancellár – Apponyi 1848. március 13-án lemondott főkancellári állásáról.

et cela veut dire... – és ez nem csekélység.

351. l. *Azon báró, ki odalent van Pest-Ofenba* – Hauer az *Önismeret* írásakor (1857-ben) polgári ügyekben a magyarországi főkormányzó helyettese.

zsebjátszó – a német Taschenspieler szó szerinti fordítása, magyarul: bűvész.

352. l. *Pétervárt vagy Londont ugyan nem, de Turint... megreszketteti* – Gúny; a piemonti kormány nem ijedt meg a bécsi fenyegetésektől.

in corpore sano anima sana – ép testben ép lélek (helyesen: mens sana in corpore sano; Juvenalis).

állomány szét nem bomlik – az állam szét nem hull.

353. l. *kipuskázván a magas kukoricákból* – Célzás az 1848 nyarán a Bácskában és a Temesközben szerb határőrök és szerbiai önkéntesek által a magyarok ellen intézett támadásokra.

„chacun à son tour" – ki-ki várjon sorára.

„memento mori et respice finem" – emlékezz a halálra és tekintsd a véget.

fier comme Artaban – büszkén, mint Artaban (francia szállóige, La Calprenède regényhőséről).

Ist das doch... – Ez mégiscsak pimasz fickó.

354. l. *csintábbúl kell bánnunk* – csínján kell bánnunk.

vojvodinázza őket – Értsd: a Vajdaság kormányzójaként őket félrevezetni igyekszik.

szeveritással – szigorúsággal.

Na, das gehet... – Na, még csak ez hiányzik, ez a csőcselék is a rác nyelvével.

355. l. *egy-két csepp verestűl* – Értsd: vértől.

356. l. *„Du hast gehofft..."* – Schiller *Resignation* (Lemondás) című verséből: „Reményt s Hitet meríthettél magadból, / Ez volt béred, mi jár" (Faludy György fordítása).

Daß er schimpft... – hogy szitkozódik, mint egy kocsis (tkp.: mint egy nádiveréb).

wenn ihn, außer... – ha őt, cimboráján kívül, senki sem hallja.

Korvin derék successorát Dobzse Lászlónak keresztelték – Mátyás király utódját, II. Ulászlót így emlegették.

dobzse – dobře: jól van, rendben van.

a turini sajtóra... felmérgesülni méltóztatott – Mert a piemonti lapok gúnyolódva írtak Ferenc József és neje milánói tartózkodásáról, ez ügyben az osztrák kormány jegyzéket intézett a piemonti kormányhoz, a sajtó megfékezését követelve, de az arra hivatkozott, hogy Piemontban sajtószabadság van.

357. l. *„ein freigewählter und..."* – egy szabadon választott és felsőbb hatóság által is megerősített milánói polgármester.

La patrie reconnaissante – a hálás haza.

Sa majesté recompensant – őfelsége jutalma.

„dixi et salvavi..." – elmondtam és megmentettem a lelkemet (megnyugtattam a lelkiismeretemet) (Pilatus).

„ich wasche mir die Hände" – mosom kezemet (Pilatus).

358. l. *eldurrantani* – lehurrogni.

reprodukciói – itt: szaporodási.

Verba volant, scripta manent – A szó elrepül, az írás megmarad.

sans aucune gêne – minden tartózkodás nélkül, fesztelenül.

360. l. *man muß sie mürbe machen* – meg kell puhítani.

361. l. *nec unico quidem excepto* – kivétel nélkül.

„Gnaden-aktust" – kegyelmi tényt.

362. l. *lustrum* – itt: tízéves időszak.

még kulcsot is akasztanak hátukra – A kamarási méltóság kulcsát.

363. l. *gazdája képezné a kamaráskulcsot Ferenc Józsefnek... polcán* – a kulcs gazdája lógna az akasztófán.

mindig csak egyet bocsátni ki... a lukból – a börtönből.

még a rákok is – Saphir, aki „Krebs" néven szignálta kormánypárti, humoros írásait.

witzling-pitzling – élcfaragó.

„Hier wird alle Tage..." – Itt mindennap botoznak.

365. l. *az országnak hét részre szakított ringy-rongyát* – Magyarországról leválasztották az úgynevezett Szerb vajdaság és Temesi bánságot, ismét külön igazgatták Erdélyt, az ország megmaradt részét pedig öt „közigazgatási területre" osztották fel.

municipiumok majd bátorságban fognák tartani a nagyközönséget – Ezt 1867-ben megkísérelték: a csendőrséget feloszlatták, a törvényhatóságok azonban nem voltak képesek a közbiztonságot fenntartani, s Tisza Kálmán 1881-ben új, külön magyar csendőrséget állított fel.

366. l. *credat mihi* – higgye el nekem.

maxima cum ignominia – a legnagyobb gyalázattal.

megadta magának a „Fortitudini"-keresztet – Ferenc József 1849. június 28-án részt vett a magyarok utolsó győri sáncainak elfoglalásában, ezután „adta meg magának" a vitézségért járó katonai kitüntetést.

367. l. *Augarten* – egykori császári park Bécsben.

Den Wienern von... – A bécsieknek nagyrabecsülőjük.

vom unreinsten Wasser – legrosszabb fajtájú.

reciprok kartell – kölcsönös megegyezés.

Aderlaß – érvágás.

368. l. *parfaite égalité* – tökéletes egyenlőség.

non obstante corona – koronára való tekintet nélkül.

kormányi élő vagy festett dajkaképeket – államférfiakat vagy azok arcképeit, akik a nép „kormányi dajkálását" végzik.

369. l. *kegyesen elpattantani (abschnalzen)... méltóztatott* – Széchenyinek nem jutott eszébe a német kifejezés magyar megfelelője (maga is érezte, hogy az „elpattantani" itt nem helyénvaló). Magyarul így mondhatnók: leinteni (ezzel jelezve, hogy a kérelmezőt elbocsátja, vége a kihallgatásnak).

der es aber gut meint – de a javát akarja.

370. l. *noch nie dagewesenes factum* – még soha meg nem történt tény.

371. l. *über ihre schöne Haltung* – itt: szép tartásuk miatt.

Frohsdorf – alsó-ausztriai falu, Németújhely közelében, az ottani kastély tulajdonosaként ott élt a francia trónkövetelő, V. Henrik, Chambord grófja.

frère et cochon – testvér és disznó: egy akkor ismert játék neve.

372. l. *Louis deux-fois-neuf... Louis biscuit* – XVIII. Lajost kétszer kilencedikként és kétszersültként is emlegették, mert kezdődő uralmát Napóleon visszatérése Elba szigetéről száz napra megszakította.

Labédoyère-t... Neyt... lepuskáztatta – A Bourbonok elleni tevékenységük miatt.

Szent Lajosnak unokája – A Bourbon-család a 13. században rokonságba került a Kapeting-házzal, közelebbről Szent Lajos fiával, így szereztek később jogot a francia trónra.

kit Barras tett valamivé – Amennyiben ő bízta meg 1795-ben Napóleont a párizsi zendülés leverésével, 1796-ban pedig az ő ajánlására tették meg az olaszországi francia hadsereg fővezérének.

tout est perdu... – minden elveszett, kivéve a becsületet.

szerencse-vargányák – szerencselovagok (a német Glückspilz-ből).

373. l. *triplás király* – Ferenc József birodalmának országai közül a három régi királyságra: Csehországra, Magyarországra és Horvátországra céloz.

per methodum inductionis – indukció módszerével.

indukálhatna – itt: ösztönözhetne.

Kaiserwasser – Bécs vízellátását az osztrák hegyek forrásainak vizét szállító viadukt biztosítja.

ereiben Árpád vére buzog – Az Árpádokkal összeházasodott Anjouk, az Anjoukkal összeházasodott Jagellók és az azokkal összeházasodott Habsburgok révén.

374. l. *például N. N.* – Értsd: I. Lipót császár, aki Sobieskit, miután az 1683-ban Bécs felszabadítására neki segítséget nyújtott, hideg leereszkedéssel kezelte.

denn man muß... – mert az ember tartson a tekintélyére.

ivadéka... N. N.-nek – Értsd: Mária Terézia, aki 1772-ben, Lengyelország első felosztásakor az ország egy részét Galícia és Lodoméria címen a Habsburg Birodalomhoz csatolta.

kirántotta Felségedet a szurokból – A császári csapatok 1849 áprilisában Magyarországon elszenvedett vereségei után Ferenc József katonai segítséget kért I. Miklós cártól, az orosz csapatok beavatkozása döntötte el a magyar önvédelmi harc kimenetelét.

wegen höherer Staatsrücksichten – magasabb államérdekből.

elfoglalta Oláhországot és Moldvát – A krími háborúban (1853–1856) előbb az oroszok szállták meg a két dunai fejedelemséget, majd Ferenc József arra kényszerítette a cárt, hogy csapatait onnan kivonja s helyüket osztrák csapatoknak adja át. A háborút lezáró párizsi béke értelmében azonban az osztrák megszálló csapatokat ismét ki kellett vonni a területről.

intra et extra muros – falakon belül és kívül.

à la Rossini – Rossini módján.

375. l. *pocskározni* – itt: evickélni.

à la barbe... – a bécsi rendőrség ellenére. (Grillparzer színművét erős cenzúra mellett adhatták a Burg-színházban.)

376. l. *embarras de recherche et du choix* – a keresés és választás zavara.

377. l. *Dornbach* – ma Bécs XVII. kerülete, ott áll a Schwarzenbergek nyári palotája.

már Meidingerben – Johann Valentin Meidinger francia nyelvtanában, amelyből feltehetően maga Széchenyi is tanult.

„allez toujours avec le pouvoir" – mindig használják ki a lehetőséget.

378. l. *nur keine halben Maßregeln* – csak semmi félintézkedést.

379. l. *gekränkt* – itt: beteg.

qui habet tempus, habet vitam – aki időt nyer, életet nyer (tkp. akinek ideje van, élete is van).

compareálni kellene a körmöciekkel – meg kellene jelenniük a körmöci aranyakkal, a taksa kifizetésére.

Kammerherr-desertio – kamarások szökése.

380. l. *hetedik ágozatú* – akinek ősei hetediziglen nemesek.

dalai láma – Értsd: uralkodó.

strahlend vor Freude... – az örömtől ragyogva szolgál.

a fekete könyvbe – a rendőrség által a megbízhatatlanokról vezetett listába.

Man muß es... – Ennélfogva finomabban kell csinálni.

dies zur Wahrheit werde – ez megvalósuljon.

381. l. *le dernier des Abencérages* – az utolsó Abencéragó. (A 15. században kiirtott granadai mór nemzetség utolsó tagját akkoriban – főként Chateaubriand elbeszélése alapján – úgy emlegették, mint ahogyan később az „utolsó mohikánt".)

stantibus rerum circumstantiis – mivel a dolgok így állnak.

pro aeterna rei memoria – örök emlékezetül.

382. l. *spanyol bikát fövenyre teríti baron Montijo... miniszter* – Széchenyi tévedett: a Montijók nem bárók, hanem grófok voltak, és közülük egy sem volt miniszter, még kevésbé hazaáruló; ő bizonyára IV. Károly spanyol király kormányzó miniszterére, Godoyra gondolt, aki országát Napóleon kezére játszotta, s aki felelős volt azért, hogy 1808-ban a francia hadsereg csendesen, ellenállás nélkül megszállhatta Spanyolországot.

Das muß man... – Ezt finomabban kell csinálni.

383. l. *ohne Weiteres* – minden további nélkül.

kibecsülés – földbirtoktól való megfosztás.

385. l. *engem kívül* – rajtam kívül.

pro forma – látszatra.

a „tentában" – Utána: in der Tinte (magyarul helyesen: a pácban).

azon kificamlott jenkinek... találmánya – Benjamin Franklin é.

386. l. *„eripuit caelo fulmen…"* – „az égből elragadta a villámot s a tirannusoktól a kormánypálcát" (B. Franklin szobrának felirata).

csak egyenkint eresztette ki a lyukból – Ti. a bebörtönzött magyarokat.

387. l. *a piemonti kakas-bohózatban* – Ismét a turini lapok gúnyolódásai miatti osztrák diplomáciai lépésre céloz.

ha eddig sokat igért – Célzás Ferenc József hitszegéseire: a nemzetiségeknek szabadságot, minden népnek alkotmányt igért.

szép magasra emeli – Értsd: akasztófára.

388. l. *„Neu-Österreich-féle terv* – A Habsburg Birodalom közigazgatásának új berendezésére vonatkozó terv Bach munkája volt.

389. l. *fortepiano* – a zongora egyik őse.

390. l. *meg kell szüntetni minden provincializmust* – Értsd: minden területi önállóságot.

391. l. *Pulcinello furioso* – olasz színjátékok vad bohóca.

nobis perchara gens hungara – nekünk igen kedves magyar nép.

392. l. *Rache ist süß* – édes a bosszú.

népárnyéklatok – népárnyalatok (népfajok).

393. l. *lepleg nélkül* – leplezetlenül.

„autre chien" – Szójáték az osztrák = autrichien szó francia nyelvű formájával. Jelentése: másik eb.

„cochon autrichien" – disznó osztrák.

angeschmiert – Szójáték: bemázolt = rászedett, becsapott.

394. l. *boldog Feketehegyi herceg* – Schwarzenberg Felix hg. nevének tréfás megmagyarítása.

Felséged szent színeinek… fele – a vörös. (Vörös és fehér az osztrák színek.)

Vieh Racker N° 15 – 15. sz. kétfogatú bérkocsi (fiáker), szójáték a sintér (Racker) szóval.

csiklandozni… nyakuk táján – Értsd: felakasztatni.

395. l. *contre vent et marée* – minden akadály ellenére (szó szerint: szél és ár ellen).

pálcázó vers – Utána magyarázatul: Knittelvers.

„Auswendig huj…" – Kívül szép, belül csúnya.

Bona fides – jóhiszeműség.

396. l. *„ordre, contre-ordre, désordre"* – rendelet, ellenrendelet, rendetlenség.

a száműzöttek bevándorlását – Az emigránsok hazatérését Ferenc József 1856-tól engedélyezte nagyobb számban.

nec unico quidem excepto – kivétel nélkül.

„Vergessen, vergeben..." – Elfelejteni, megbocsátani, amnesztia, birtokok visszaállítása, magyar nadrágot húzott (ti. a császár), ó szívem (?), mit kívánsz még?

397. l. *meum és tuum* – enyém és tied.

járossuskiasan – Valószínűleg egy személy nevéből képezte Széchenyi.

gut ist gut... – a jó az jó, a jobb az mégis jobb.

398. l. *kombinative* – összekapcsolva.

deus est in nobis – az isten bennünk van.

propria inventione – saját feltalálásaként.

„Il est né coiffé" – Burokban született.

„Dem Zeus das Siegel..." – (Boldog) akinek Zeus a hatalom jelét (nyomta homlokára). Schiller *Das Glück* című költeményéből.

kolostori Baco – Roger Bacon valóban Ferenc-rendi szerzetes volt, ő azonban, akit „doctor mirabilis"-nek (csodálatra méltó tudósnak) neveztek, egyáltalában nem volt holmi iskolázatlan ignoráns. Azt, hogy az emberiség jótevője lett, elmondhatjuk ugyan róla, de nem azért, mintha a gőzgépet felfedezte volna (ez még évszázadokat váratott magára), hanem azért, mert az emberi gondolkozás fejlesztéséhez jelentős mértékben hozzájárult.

399. l. *szamár phoeniciusnak* – Az üvegkészítés nem a föníciaiak, hanem az egyiptomiak találmánya, tőlük vették át az előbbiek az üvegfújás mesterségét is.

Beobachter – bécsi hírlap.

à tous les coeurs... – minden tiszteletre méltó embernek kedves a haza.

400. l. *telivér bécsi* – Utána németül: der Wiener vom reinsten Wasser.

elposszantják – elszellentik.

401. l. *magasb értelmét* – Utána németül: ihre höhere Bedeutung.

masanszker – morvaországi alma (masánszki alma).

megpatkolt közlekedésére – vasút. Széchenyi a vasutat tréfásan „patkolt út"-nak szokta nevezni.

402. l. *egyetlenegy kormánynak sem jutott eszébe* – Az állami számadások közzététele nem Bach ötlete volt, a bécsi kormány erre a lépésre hitelezőinek követelése folytán kényszerült.

sine necessitate – szükségtelenül.

„audiatur et altera pars" – a másik felet is meg kell hallgatni.

„errando discimus" – tévedéseinkből okulunk.

„virgando crescimus" – vesszőztetve erősödünk.

„quod tibi non vis fieri" – amit nem akarsz magadnak.

403. l. *a magyar petitionarius légió* – A magyar konzervatív férfiak egy vezető csoportja a császári pár 1857. évi magyarországi körútja alkalmából megkísérelte, hogy egy petíciót nyújtson át a császárnak, amelyben lényegében véve a 47-es állapotok visszaállítását kérték, Ferenc József azonban megtagadta a felirat átvételét.

404. l. *Bedlamba* – a londoni őrültekházába.

jó szám – Értsd: sokan, nagy szám(ú ember).

405. l. *Stadion... préselte a bankót* – Stadion-Warthausen, J. Ph. K. gróf csak később, ideiglenesen 1814 szeptemberében, véglegesen 1816 áprilisában lett pénzügyminiszter, a fedezet nélküli papírpénz kibocsátása már elődei idején megkezdődött.

1805-ben Austerlitznál – Napóleon 1805 decemberében az Austerlitz (Slavkov, Morvaország) melletti csatában megverte a szövetséges osztrák és orosz seregeket.

constitutionálisféle bohózatot – Ismét az állami költségvetés közzétételére utal, ami a francia háborúk idején még nem volt szokásban.

bizonyosan – Utána pontosításul: schwarz auf weiß.

tátongó – szakadék.

ulmergerstellel – árpakásával. Szójáték Ulm erődített város nevével, ahol Napóleon körülzárta Mack tábornok seregét, és Mack maradék csapatával kapitulált.

406. l. *hős Ferdinánd herceget* – A „hős" jelző gúny, ugyanis Mack, hogy a hozzá beosztott Ferdinánd főherceget mentse, 24 000 emberrel Csehországba való visszavonulásra késztette, Ferdinánd

azonban csak néhány ezer emberével tudott az ellenség gyűrűjéből élve kitörni.

Wallis-féle farkasverem – amibe Wallis bécsi kamaraelnök 1811-ben esett, amikor az addig nagy mennyiségben kibocsátott papírpénzt 5:1 arányban kénytelen volt leértékelni.

Lipcsénél az impertinens medvét – Napóleont, akire 1813-ban Lipcsénél a szövetséges osztrák–orosz és porosz seregek döntő vereséget mértek.

nagy Kutschera – aki Ferenc császár főhadsegédeként a lipcsei csatában a császárral együtt jelen volt.

Viele Hunde... – sok lúd disznót győz. Utalás arra, hogy Lipcsénél a szövetséges hadak nagy számbeli fölényben voltak.

1816-iki Wallis nevű bankrott – Széchenyi ebben téved, az 1816. évi pénzleértékelés nem Wallis, hanem már Stadion műve volt.

százat húszra és aztán húszat nyolcra... – Az előbbit Wallis 1811-ben, az utóbbit Stadion 1816-ban.

407. l. *szőrszálhasogató... zugjogász* – Bach.

leterrorizált auditor – Conrad, a bíróból lett polgármester.

408. l. *nota bene* – jól jegyezd meg!

constitutio, melyen kilenc év óta főzegetnek – Bach kezdettől fogva törekedett valamiféle tartományi önkormányzatok (1852-től már csak „tanácskozó választmányok") létrehozására, de ezekből nem lett semmi.

De la Motte grófot megütötte a guta – 1853 óta Bach belügyminisztériumában volt osztályfőnök, 1857-ben halt meg.

magas ideje – Germanizmus: a német hohe Zeit (legfőbb ideje) tréfás, szó szerinti fordítása, ezt tetézi a szójátékkal, mellyel a német kifejezést Hochzeit-re (menyegző) változtatja.

Ha Angliának fő figyelme... Kína felé gravitál – Ezt a mondatot Széchenyi 1857. június 1-jén vetette papírra, röviddel előtte kezdődött meg az angolok és franciák közös hadjárata Kína ellen.

409. l. *alta mente repostum*

– „... manet *alta mente repostum* iudicium Paridis..."
„S még ki nem állott volt szívéből régi keserve;
Róva maradt Páris nem várt ítélete,..."

Vergilius: *Aeneis* I,26 (Baróti Szabó Dávid ford.)

censeo delendam – javaslom elpusztítani.
gar nicht zu haben – egyáltalán nem kapható.
gänzlich vergriffen – teljesen elfogyott.
Magyarország szép környékét – Az osztrák kormánysajtó frazeológiájának kigúnyolása, amellyel a Habsburg-országokról mint „környékek"-ről írt.

410. l. *„moriamur pro rege nostro"* – haljunk meg királyunkért.
vorschriftsmäßiges Bittgesuch – szabályszerű kérvény.
aus dem bürgerlichen Leben – a polgári életből.
Kempen... húszezer... körme – a húsz csendőrezred.
comme avis au lecteur – mint figyelmeztetést az olvasóhoz.

411. l. *még ki is nyomtatni* – Célzás a csendőrség tevékenységéről szóló negyedéves jelentés közzétételére, lásd a 35. fejezetet [A zsandárok].
megadta a constitutiót – Célzás az 1849. évi oktrojált alkotmányra, amelyet Ferenc József 1851 szilveszterén több pontjában hatályon kívül helyezett.
valami szépnek – valamilyen szép leánynak.
netaláni petíciójára – Célzás a konzervatívok 1857. évi petíciójára, amelyet Ferenc József figyelemre sem méltatott.

412. l. *und das gibt den Schlüssel zum übrigen* – és ez adja a megoldást a többihez.
ezért akasztatott fel – A jakobinus vezetőkre, köztük Széchenyi édesapjának titkárára, Hajnóczy Józsefre gondol, akiknek bakó vette fejét.
a rebellis Lombardiában – Milánóban 1848. március 18-án tört ki a forradalom, majd megalakult az ideiglenes kormány, népszavazás a Piemonttal való egyesülés mellett döntött, s a piemonti hadsereg és a lombardok közösen harcoltak az osztrák katonaság ellen, augusztusban azonban Radetzky vezetésével az ausztriai sereg

győzött, a megvert piemonti hadak pedig kiürítették Lombardiát és Velencét stb., a megtorlás azonban a magyarországinál jóval enyhébb volt.

414. l. *nagyatyja* – I. Ferenc.

Justitia est regnorum fundamentum – Az igazság az országok talpköve.

„függő" – akasztott.

so schaun's aus – így festenek.

415. l. *Ferdinand Maxot... Mailandban* – A császári pár lombardiai és venetói körútja alkalmával Ferenc József 1857 elején felmentette Radetzkyt kormányzói tiszte alól, és öccsét, az olaszok által kevésbé gyűlölt Miksa főherceget nevezte ki kormányzóvá.

kínai népességű – tengernyi lakosú (gúnyosan a kis Piemontról, amelyet a nagy Ausztria csak nehezen tudott megverni).

dicsőséggel mászott az osztrák... Bukarest falai közé – Míg a francia, angol és piemonti hadak véres csatákban verték le Szevasztopol védőit, az osztrák sereg a diplomaták zsarolása folytán létrejött egyezmény alapján vonulhatott be az orosz katonaság által kiürített román fejedelemségekbe.

szűkeszű Károly – XII. Károly svéd király.

416. l. *poltron honvédekkel és nyomorult székelyekkel* – Gúnyból fejük tetejére állítja a tényeket, mintha az osztrákok mentették volna meg az oroszokat 1849-ben.

fehér zászlós birka – Célzás az egyes osztrák kaszárnyákon lengő fehér zászlóra (lásd a 31. fejezetet).

veszekedik Buol Gorcsakovval – afölött, hogy Ausztria nem lépett be az oroszok mellett a krími háborúba.

a komáromi szűz – Szűz Máriának a komáromi vár egyik bástyáján álló szobra.

kalmuk nyulaknak – Értsd: oroszoknak.

Preobrazsinszki és Izmailovszki – orosz ezredek.

F.M.L. – Feldmarschallieutenant (altábornagy) rövidítése.

generális eltakarítása – tábornok temetése. Az ilyenkor szokásos díszlövésekre gondol.

cum summa dignitate – teljes méltósággal.

418. l. *si l'occasion se présente* – ha alkalom kínálkozik.

derekasan kiiskolázott – Utána magyarázatul: tüchtig geschulte.

Rajačić dettó – Rajačić és a szerbek már 1849 tavaszán megbánták, hogy a dinasztiáért annyi vért áldoztak, mert az oktrojált alkotmányban Ferenc József nem orvosolta sérelmeiket.

knéz – (szerbül: knez) fejedelem.

leopoldi vitéz – Lipót-renddel kitüntetett.

Erdélyt romanizálni... minden román... mulatságos – Szójáték, a román szót kettős értelemben: először mint népnevet, másodszor egy irodalmi műfaj (regény) jelölésére használja.

419. l. *egybenhangzó dicső oláhságnak* – egységes román nemzetnek.

Magyarország... a régi mappa szerint – az 1848 előtti helyzetnek megfelelő kiterjedésben (tehát a Vajdasággal együtt, de Erdély nélkül).

Csokonya – Széchenyi egyik uradalmának központja. Ezt az uradalmat 1833-ban – életjáradék fejében – fivéreinek engedte át.

Szilisztria – A szilisztriai (Dreszta, Bulgária, a Duna jobb partján) erőd 1854. évi ostromakor az orosz hadat Paszkevics vezette, a török védők azonban visszaverték a támadást, maga Paszkevics is súlyosan megsebesült.

quel embarras de richesse! – a bőség mily zavara!

420. l. *a Pál császári esetet* – I. Pál cárt, miután elméje megháborodott, lemondani viszont önként nem volt hajlandó, meggyilkolták.

génie superieur – nagyszerű lángész.

örömében kiadta lelkét – Valójában: bánatában, bosszúságában. Miklós cár hirtelen halálát összefüggésbe hozták a krími háború eseményeivel, a szóbeszéd szerint Ausztria hálátlansága miatti haragja vitte sírba.

pro aerario – a kincstár számára.

megpácáztatja – megpálcáztatja, megbotoztatja.

kötél commandeurt – kötél rendjelet.

421. l. *sine ceremonia* – szertartás nélkül.

míg Debrecenben – Széchényi Dénes valójában már a trónfosztás előtt megszökött.

Sándor – az akkor (1857) uralkodó II. Sándor cár.
notitiát – itt: tudomást.
Russzia – Oroszország.
baskírt – Értsd: oroszt.
megknútozzák – megkorbácsolják.
hírlapista – zsurnaliszta, újságíró.
osztráki kapicánra jut – Ausztria járszalagjára jut (ti. a orosz mumus).

422. l. *es ist schon...* – már minden előkészítve.
bon appétit... – jó étvágyat és jó emésztést!
boulogne-i lágerből – Napóleon 1805-ben Boulogne-ná nagyarányú készületeket tett, hogy megtámadja Angliát, majd in nen váratlanul a Rajnához ment, hatalmas haderő élén megindult Duna felső folyásához, és Ulm erődjénél körülzárta az ott gyüleke ző osztrák sereget, még mielőtt a szövetséges orosz hadak nagy ré sze csatlakozhatott volna az osztrákokhoz.

423. l. *pour sauver l'Angleterre* – hogy megmentse Angliát.
avec succès – sikerrel.

424. l. *piszokból készült petíciót* – Ismét a konzervatívok 1857 évi feliratára céloz.
Comprenez-vous? – Érti?
gestrengener Herr – tekintetes úr.
Stammgast, seines Zeichens Kampelmacher und politische exalté – törzsvendég, hivatásos krakéler és politikai rajongó.
ló-appendix – lófarok.
újosztráki reorganisatiói ebéd – Bach főztje, a Habsburg birodalom egységesített, modernizált, az abszolutizmus keretei kö zött működő közigazgatása.
nobile par fratrum – nemes testvérpár (gúnyosan, Hora tius után).
Mazepa – Egy fiatalkori kalandjára céloz, amikor egy len gyel nemes társa, akinél Mazepa vendégeskedett, rajtakapta, hog a vendég megbecstelenítette a feleségét, s ezt azzal torolta meg hogy Mazepát meztelenül a lovára kötözte, így érkezett az vissz saját birtokára, majd elölötti szégyenében ment Ukrajnába s állt b a kozákok közé.

425. l. *Egyedül Franciaországból jöhet... segítség* – Ausztri 1854-ben szövetkezett Franciaországgal és Angliával, minthog

azonban nem lépett be a háborúba Oroszország ellen, végül is egyedül maradt 1859-ben.

ante nativitatem, sőt ante conceptum – (az állam) születése, sőt fogantatása előtt.

426. l. *korlát nélküli despota* – Célzás Ferenc Józsefre.

felelősség nélküli miniszter – Célzás Bachra. Az önkényuralom korában a miniszterek csak az uralkodónak voltak felelősek.

gr. Montenuovo anyja – Mária Lujzának Neipperg gróftól született fia később megkapta a Montenuovo hercege címet.

427. l. *viribus suis* – saját erejéből.

ex populi gratia – a nép kegyelméből.

per amorem dei – az isten szerelmére!

„amor incipit ab ego" – a szeretet az én-nél kezdődik.

anti-Salamon – bölcsnek nem mondható uralkodó (értsd: Ferenc József).

428. l. *Hübneriád* – Hübner br., az akkori párizsi osztrák követ nevéből: diplomáciai kimagyarázkodás, rábeszélés.

irkafirka mercenariusok – bértollnokok.

429. l. *„Es ist mein Wille"* – Ez az akaratom.

I. Ferenc Napóleon fiát... feláldozta – II. Napóleont a metternichi politika áldozatának tekintették, haláláig osztrák felügyelet alatt élt.

lecsépelt Minotaurus – I. Napóleon.

Théseus – Minotaurus legyőzője.

„pour passer le temps" – hogy az időt töltse.

új hegyecskékkel – Mária Lujza második, Neipperg gróffal kötött házasságából származó gyermekek. Szójáték a Neipperg/Neuberg/Montenuovo = Újhegyi családnévvel.

430. l. *Sobieskira emlékezni* – A Sobieski által a törökök ellen nyújtott segítségre, amikor azok 1683-ban Bécset ostromolták.

aus wirtschaftlichen... Rücksichten – gazdasági, magán-anyagi érdekből.

fekete skandalumot – gyalázatot.

431. l. *nincs nap, melyben egy-két lábrúl le nem venné a vasat* – Gúny az osztrák kormánysajtóra, amely az 1857. évet a „kegyelem éve"-ként emlegette, de csak egyesek kaptak kegyelmet.

viertel, ein achtel – negyedet, nyolcadot. Célzás az 1856.

november 16-i császári rendeletre, mely a kevésbé kompromittált magyar hivatalnokoknak amnesztiát adott.

prudenter et cum parsimonia – okosan és mértékletesen.

433. l. *inter duos litigantes* – két civakodó közt (a harmadik örül).

a magyar koronát... feltaláltuk – Az Orsova mellett 1849-ben elásott koronát 1853 szeptemberében találták meg.

rokonok iránti... gyengeségből – II. Sándor cár húga, Olga Nyikolajevna, Károly württembergi trónörökös (később király) felesége volt.

434. l. *részint kozák, részint baskír, részint kalmuk* – a soknemzetiségű orosz birodalomban élő, a hadseregben külön egységeket képező népek.

lipcsei Illusztrációját – az *Illustrirte Zeitung*-ot.

435. l. *car l'appetit vient...* – mert evés közben jön meg az étvágy.

en faisant bonne... – jó képet vágva a rossz játékhoz.

ad feliciora tempora – boldogabb időkre.

436. l. *kenderkravát* – kenderkötélből készült nyakravaló: a hóhér kötele.

legjobb hadnagya – Paszkevics.

437. l. *es kommt der Nicolo* – (Niccolò) jön a Miklós.

439. l. *„Marlborough est mort..."* – Marlborough meghalt és eltemettetett.

patikázni – készíteni (a mérget).

névtelen possessióihoz – Utalás a magyarországi öt úgynevezett közigazgatási területre, amelyeknek még neve sem volt, csak központi hatóságuk székhelye szerint emlegették őket (budai, pozsonyi, kassai, soproni, nagyváradi közigazgatási terület).

440. l. *elbízott hős ült Heléna sziklaormán* – a száműzött Napóleon Szent Ilona szigetén.

patricidium – apagyilkosság.

441. l. *[Angolok:]* – Széchenyi a következőkben az angol diplomácia gondolkozásmódját, elképzeléseit és annak megakadályozására tett erőfeszítéseit jeleníti meg, hogy Ausztria Oroszország oldalán részt vegyen a krími háborúban.

442. l. *with great commodity* – nagy kényelemmel.

szép vidékű tartomány – Utána németül: eine sehr schöne Gegend.

443. l. *Oláhországba akart csúszni...* – Célzás az Orsovánál elásott koronára.

Hainburgban készülő lőpamut – Hainburgban (Alsó-Ausztria, a Duna mellett) fegyvergyár volt.

444. l. *Haynau... személyét... megszalasztották* – 1850-ben Londonban a sörgyári munkások.

Magyarországban... hol szépen aquirált... – Haynau birtokot szerzett Magyarországon, ott ezután gyújtogatás történt.

a muszkák alkalmasint ellenünk fordulnak – Az angolok ellen.

445. l. *lemopszlizást* – becsmérlést.

brav vorwärts... – bátran előre Bukarest és Jaşi felé stb. stb., aztán már megy.

Punch – angol élclap.

Sticker – hímző.

446. l. *csontostul-bőröstül* – Germanizmus, magyarul helyesen: szőröstül-bőröstül.

in the cours of time – az idők folyamán, idővel.

hagyományt – itt: hagyatékot.

447. l. *gondolkozik* – itt: gondol.

azon családnak egyike – Habsburgi Ferenc József.

melyért már Austerlitznél... – 1805. november 13-án Napóleon csapatai bevonultak Bécsbe, december 15-én pedig az Austerlitznél (Slavkov, Morvaország) vívott „három császár csatájában" megsemmisítő vereséget mértek a koalíció osztrák–orosz egyesült seregére.

később kétszer kísérte el... – Széchenyi itt az 1814. és az 1815. évi franciaországi hadjáratokra gondol, melyekben a koalíciós felek, Anglia, Ausztria, Poroszország és Oroszország csapatai megdöntötték Napóleon hatalmát. (1813 után Oroszországnak valóban nem kellett attól tartania, hogy Napóleon másodszor is „meglátogatja", mégis kötelezettséget vállalt arra, nem hogy Ausztriát megsegíti, hanem hogy Franciaországot a többi szerződő féllel együtt visszaszorítja 1792. évi határai közé.)

szövetségesei mögé bújt – Anglia, Franciaország és Auszt-

ria 1854-ben egyezményt kötött, melyben kimondták többek között a dunai fejedelemségek (Moldva és Havaselve) nemzetközi felügyeletét, ezután Ausztria arra kényszerítette Oroszországot, hogy az általa megszállott fejedelemségeket ürítse ki, s oda maga vonult be, de végül is nem kapott „egy morzsát sem": a krími háború után megint ki kellett onnan vonulnia.

jó szolgálatát – Utána az eredeti francia kifejezés: les bons offices.

Hamilkarra emlékezvén – aki fiát a Róma elleni olthatatlan gyűlöletre nevelte, Miklós cár is a bosszú vágyát oltotta fia, II. Sándor cár keblébe (Ferenc József ellen).

Konstantinápolyt – A krími háború megindításával Miklós cár fő célja a roskadozónak hitt török birodalom felszámolása és Konstantinápolyon keresztül a Földközi-tengerre való kijárat biztosítása volt; ettől (a remélt „édentől") megfosztotta a nyugati hatalmak fegyveres beavatkozása Törökország oldalán és Ausztria fegyveres támogatásának elmaradása.

448. l. *Vindobonára* – Bécsre.

Matthäi am Letzten! – végünk van!

sperma foetidum... – büdös mag, szarzsák, férgek eledele.

449. l. *Bohémiának alkotmányát* – II. Ferdinánd 1627-ben (a fehérhegyi csata után) megfosztotta a cseh rendeket a nekik Rudolf császár által 1609-ben biztosított jogoktól, köztük a szabad királyválasztás jogától, a cseh országgyűlés illetékességét pedig a pénzügyekre korlátozta.

450. l. *„frère et cochon"* – Lásd a 371. l. jegyzetét.

451. l. *nagyon mérges fiú* – Célzás a „meggyilkolt" Miklós cár második fiára, Konsztantyin nagyhercegre.

északra nyíló bemenőn – a galíciai határon. (Széchenyinek az a jóslata, hogy Oroszország rövidesen megtámadja a Habsburg-birodalmat, nem vált valóra.)

452. l. *im süßen Selbstbewußtsein* – édes öntudattal.

453. l. *az utolsónak végjutalma* – Ferenc császár az 1809. évi schönbrunni békeszerződésben kénytelen volt komoly területi engedményeket tenni Napóleonnak, így Tirolról is lemondott, Hofer azonban – bízva a császári segítségben – folytatta a harcot a bajor–

francia túlerővel szemben, mígnem 1810-ben elfogták és mint árulót kivégezték.

454. l. *audaces fortuna juvat* – bátraké a szerencse.

egyedül lelkigyakorlatokra – Célzás Bach tüntetően gyakorolt vallásosságára.

458. l. *hallali* – falkavadászaton a vad elejtését jelző kürtszó.

fiákert, ki odébb állítja – Célzás arra az adomára, amely szerint Bach 1848 májusában a bécsi barikádharcok után egy fiákerben menekült, vagy arra a tényre, hogy az 1848. októberi forradalom idején egy fiákeren szökött ki Bécsből a császári táborba.

Neu-Östreichban nem maradhat – Két évvel azután, hogy Széchenyi ezeket leírta, a császár felmentette Bachot miniszteri állásából és Ausztria szentszéki követeként Rómába küldte.

rációt – itt: fejadagot.

helf' was helfen kann – segítsen, ami segíthet.

elibertál – felszabadít, itt: hatáskörből kivesz.

459. l. *megcsudálja a porosz az igazi... bécsi zsenit* – Gúny; a valóságban a poroszok lenézték a bécsi szellemet.

integritás – Kettős értelemben: 1. tisztesség, 2. épség. Bach a tisztesség megszemélyesítője, Magyarország épségét, csorbítatlanságát azonban megsértette.

szűkeszű X. Károly bölcs Polignac... szolgáját... – Az oktalan francia király az 1830. évi júliusi felkelés idején egy ideig nem teljesítette a közkívánatot, hogy menessze hozzá hasonlóan „bölcs" miniszterelnökét.

460. l. *macherali dráma* – Az eredeti kéziratban világosan olvashatóan így, talán a macherál = fondorkodik szóból.

Nero magától rúgta alkantárát – Széchenyi nyilván Alba hercegre céloz, az alcantarai győzőre, aki II. Fülöp spanyol király számára meghódította Portugáliát (1580), s aki ellen ezután a király vizsgálatot akart indíttatni, kegyetlenségei miatt, hogy ezáltal az elkeseredett portugál népet kiengesztelje, Alba azonban röviddel ezután meghalt. Nero említése e helyen egyike Széchenyi szellemi bakugrásainak.

461. l. *semmi sem szíja őt a császársághoz* – Buol nem osztrák, hanem svájci családból származott.

Bachalni nem mer – Sikerületlen szójáték Bach nevével, talán arra céloz: csak beszél, de erőszakot tenni nem mer.

462. l. *bevett népjog* – a kormány által elismert népjog. Utána németül: Völkerrecht.

Zaragoza düledékin – A franciák 1809-ben romokban heverő várost foglaltak el, miután a spanyol katonák és a polgári lakosság hősies önfeláldozással védték annak minden egyes épületét.

nyilványban – nyilvánosan.

Schweizerhof – a bécsi Burg legrégibb részének, a középkori várnak udvara, az úgynevezett Svájci udvar.

zsidópiac – Bécs belvárosának egyik tere, az úgynevezett Judenplatz, ahol az a barokk palota áll, amelyben az akkori belügyminisztérium székelt.

463. l. *en honnet homme* – becsületes emberként.

légió – itt: sokaság, tömeg.

porcelánmandli – porcelánemberke.

464. l. *pour la gloire de Sa Majesté apostolique* – ő apostoli felsége dicsőségére.

keinen Geringeren – Szójáték Geringer nevével: senki csekélyebbet.

Szekírház – Széchenyi hol Szekírvárit, hol – tévedésből – Szekírházyt ír.

hiábavaló – itt: jelentéktelen.

Es ist lächerlich – Ez nevetséges.

„quod licet Jovi…" – amit szabad Jupiternek, azt nem szabad az ökörnek.

465. l. *noha ő is katona* – Széchenyi itt, Bach szájával, önmagát gúnyolja, oly kíméletlenül, ahogyan ellenfeleit szokta; a fiáker-rokonság hasonló tréfa, mint amilyeneket Bachhal is űzött.

fúriában – itt: dührohamban.

466. l. *avec la permission…* – ő apostoli felsége engedélyével.

„Alles vergessen" – Minden felejtve van.

kolerin – a kolera enyhébb formája.

467. l. *két dunai szép vidékek* – a román fejedelemségek, Moldva és Havaselve.

rex judeorum – a zsidók királya (Jézus keresztjének felirata).

468. l. *loyalizál-loyolaizál* – politikája hívévé tesz – jezsuitává (képmutatóvá) tesz.

„Sie konnten vor…" – örömükben a nevetést nem tudták visszatartani.

praeveniálva – itt: figyelmeztetve, figyelmessé téve.

469. l. *oly bajba esett* – veszettségbe.

legdühösebb gräfenbergi – a vízkúra legelszántabb híve.

Angliában…tartózkodtam – Bach fiatalon valóban járt Angliában, tanulmányúton; az alább elmondott „különös pört" persze nem ő, hanem Széchenyi hallotta.

monsieur le docteur… – orvosdoktor úr.

avec la plus… – a legnagyobb hatékonysággal.

470. l. *tartományi nemes* – vidéki nemes.

codificál – itt: beiktat.

471. l. *mieux tard que jamais* – jobb később, mint soha.

avec beaucoup… – sokkal több ízléssel.

Windisch-Grätz… a legaliter… egybehívott… – Széchenyi itt kiesik szerepéből, és saját véleményét adja Bach szájába.

472. l. *Jocrisse, chef des brigands* – francia népies bohózat és annak hőse, az együgyű haramiavezér.

a magyar nádori széken – Geringer Magyarországon meghatalmazott császári biztos volt, a nádori széket 1848 után már nem töltötték be.

hálósüveg – a kispolgár jelképe.

a halál torkából kirántott – Célzás arra, hogy Haynau 1849. július 5-én önhatalmúlag megkegyelmezett a politikai vádlottak nagy részének, ami az ő bukását vonta maga után, az illetők azonban megmenekültek a halálbüntetéstől és visszanyerték szabadságukat.

fekvésemből kiugrasszon – Germanizmus, helyesen: helyemből.

473. l. *Windisch-Grätzre… nagyon kell felügyelni* – Windisch-Grätzet ugyan katonai sikertelensége miatt menesztette az uralkodó, de ő politikailag sem értett egyet az abszolutizmus felé hajló, centralista birodalmi kormányzattal, hanem a birodalmi arisztokráciának ahhoz a szárnyához tartozott, amely a történelmi jogok alapján állt, és meg akarta őrizni az arisztokrácia vezető szerepét; a

Bach-rendszerben ezeket a konzervatív arisztokratákat nagyrészt polgári elemek (mint Kübeck, Bach, Bruck stb.) váltották fel.

und mit vollem Recht – és teljes joggal.

nem szolgálnak – Értsd: nem fogadtak el állami állásokra szóló kinevezéseket.

474. l. *barokk* – itt: különös, nevetséges, divatjamúlt.

Diebsesel – költött név, szó szerint: tolvaj szamár.

Cartouche – hírhedt francia tolvajvezér nevéből.

475. l. *comparativ grádus* – viszonyító fokozat.

476. l. *„Das Leben ist doch süß"* – Pontosan: „O Gott, das Leben ist doch schön", magyarul: Istenem, mégis szép az élet (Schiller: *Don Carlos* IV. felv., 21. jelenet, 4397. sor).

mit vollem Recht – teljes joggal.

477. l. *finis Neu-Östreichiae* – vége Új-Ausztriának.

aus lauter Wehmut – csupa bánatból.

rumfordi lé – Rumford lord által kitalált, csontból és más olcsó anyagokból készült, a szegényeknek osztogatott leves.

478. l. *sans vouloir, par force* – nem akarva, kényszer hatására.

artefact császár – Louis Napoléon nem törvényesen, hanem az 1851 decemberében végrehajtott államcsíny révén lett császárrá, III. Napoléon néven.

mit den systemisierten... – rendszeresített járandósággal.

Chacun à sa place – Mindenki a maga helyén.

welche nie dagewesene... – micsoda hallatlan fogalomzavar.

Er wäre ganz... – Méltóságunkon aluli lenne.

exhortátor – (erkölcs)prédikátor.

479. l. *wenn es geht* – ha tudja.

n'en parlons plus – nincs róla több beszélnivaló.

Figaro qui, Figaro qua – Figaro itt, Figaro ott. (Rossini *A sevillai borbély* című operájából.)

Hauernek anyja részrűli szépapja – 'Sigray Jakab gr., a jakobinus per egyik fővádlottja; halálra ítélték és kivégezték.

pour guérir complètement – hogy teljesen meggyógyuljon.

480. l. *avec la plus...* – a legnagyobb eleganciával.

„Der Schneider reit' a Katz" – A szabó macskán lovagol (bécsi dal).

üllővas – Utána németül: Amboß.

Atyja... becsületes német ember – Széchenyi ismerte őt, háza a soproni Széchenyi-palota közvetlen közelében volt.

Du wirst sehen... – Meg fogod látni, Pistánkból még egy Rákóczi lesz.

482. l. *cela explique et...* – ez megmagyaráz és felülmúl mindent.

483. l. *avant tout: La sécurité...* – első a trón biztonsága.

Gr. Széchényi Pálnak neje – Az itt elmondottakról Széchenyi nyilván magától sógornőjétől vagy a család egy másik tagjától értesült.

Es ist wenigstens... – Megéri legalább a fáradságot ezt megcsinálni.

484. l. *pour la bonne bouche* – utoljára.

487. l. *port és sárt* – Utalás Széchenyi *Pesti por és sár* című írásművére.

ich glaub's – úgy gondolom.

minden kenőccsel bemázolt – (mit allen Salben geschmiert) minden hájjal megkent.

ha őt meg lehetne nyerni és venni – Utána: wenn er gewonnen werden könnte.

azon állítással küldött sétálni – Utána magyarázatul: spazieren geschickt, értsd: azzal torkolt le.

488. l. *auri bonus odor parfumje* – arany jószagú illata.

nulla regula sine exceptione – nincs szabály kivétel nélkül.

489. l. *irományokon... törtek azon golyók keresztül* – Nem szó szerint értendő.

lipóthäusel-féle – lipótvári.

ambo, terno és quaterno – kettős, hármas és négyes találat a lottó-számsorsjátékban.

okos lottériások – Értsd: Klapka, aki Komárom várát, Ordódy, aki Lipótvárat adta fel és Görgei, aki Világosnál tette le a fegyvert.

azon számtalanok – Az itt felsoroltak önként meghódoltak a császáriak előtt, mégis súlyosan kellett bűnhődniük.

490. l. *comme profit tout clair* – mint egészen tiszta haszon.

491. l. *alles geht vortrefflich* – minden kitűnően megy.

teli... az ég hegedűkkel – Utána: ob man es auch merken

wird, daß es Germanismus ist = vajon észreveszik-e majd, hogy ez germanizmus? (a német kifejezésből „der Himmel hängt ihm voll Geigen", magyarosan inkább: hegyen-völgyön lakodalom).

fekete, vajmi eszes kis garázda – Hauer István.

im Auftrage Seiner Majestät – Őfelsége megbízásából.

persona... utilis... necessaria – nemcsak hasznos, de szükséges személy.

The last of the Mohicans – Az utolsó mohikán (Cooper regényének címe), itt: ha Hauer a magyarokat szinte már írmagjukig kiirtotta.

492. l. *„aufwarten"* – szolgál; tiszteleg a kutya.

„wie spricht der Hund" – hogy beszél a kutya.

eminentissime und zum Täuschen – a legkiválóbban és a megtévesztésig.

re bene gesta – miután dolgát jól végezte.

493. l. *„jó rész"* – Négy bekezdéssel előbb mondja Bach: „mindazon jószágoknak jó részével meg fogja ajándékozni" a császár Hauert, melyek „császári kezekbe jutottak".

494. l. *aus Geschäftigkeit* – buzgóságból.

und dann wird... – és akkor érthető lesz.

mit übertriebenen Eifer – túlzott buzgalommal.

„mit tiefer Rührung..." – mély megindulással emlékezem az elhunytakról.

Sed de mortuis... – De a halottakról semmit, hacsaknem jót.

miképp valamit kikutasson – Értsd: valami elkobzott birtokot, a maga számára.

495. l. *Rákóczi secundus* – második Rákóczi (ti. új szabadságharc vezére).

szélvészes... enthuziazmus – viharos lelkesedés.

„er vagy sie hat schlecht... verstanden..." – ő (hím- vagy nőnemben) rosszul értette, nem így gondolták.

erstunken, erlogen – ez szemenszedett hazugság.

szennyes kérőnek – piszkos kérelmezőnek.

solitary elfogadás – magánkihallgatás.

elvvadászók – itt: a *Corpus Juris*-ban alkotmányos jogokra vonatkozó törvényeket kereső.

496. l. *Batthyányék százodi birtokait* – Értsd: évszázadok óta az övék.

497. l. *Et c'est tout...* – Ez minden, amire szükségünk van.

Himfy szerelmeit – Kisfaludy Sándor verseit.

Jellačić... nagy költő lévén – Jellačić fiatalkorában német verseket írogatott.

498. l. *„Er ist bezahlt..."* – Megvesztegetett ügynök; apropénzzel fizették ki.

als treuer Knecht seines Herrn – mint urának hűséges szolgája. Utalás Grillparzer *Ein treuer Diener seines Herrn* című, Bánk bánról szóló drámájára.

aufgesessener Kroatát – felültetett (bolonddá tett) horvátot.

499. l. *császár-urodalmi* – abszolutisztikus.

Verein der bildenden Künste – Képzőművészeti Egylet. (Bachot a bécsi Képzőművészeti Egylet tiszteletbeli elnökévé választotta.)

500. l. *beárkányozott* – itt: körülvett, befont.

501. l. *fruges consumere nati* – gyümölcs evésére született emberek. Idézet Horatiustól: „...mi...csak azért élünk, hogy a termést habzsoljuk" (Urbán Eszter fordítása).

503. l. *„datur modus in rebus"* – (est modus in rebus) mindennek megvan a maga mértéke (Horatius).

504. l. *Azon nemzeti ünnepélyek* – amelyeket a császári pár 1857. évi magyarországi körútja kapcsán rendeztek.

voxos – szavazó (akinek a szavazatát jó pénzen veszik meg).

505. l. *„semmik" következtében* – célzás a soknullájú, vagyis nagy összegekre.

Industrieausstellung – e sorok írásakor (1857. június) Pesten nagy gazdasági kiállítás volt.

diner – (dîner) vacsora.

extra et intra muros – falakon (városon) kívül és belül.

506. l. *industriel par excellence de facto tanúsítja* – mint kiváló iparos ténylegesen tanúsítja.

Magyarországnak szétszakítása – Széchenyi itt az ország közigazgatási egységének bizonyos fokú megszüntetésére, a hely-

tartóság öt részre bontására (1853) céloz, ez azonban tulajdonképpen nem Hauer műve volt, ő csak a terv végrehajtójának tekinthető.

divide et vinces – oszd meg és győzni fogsz.

daß man auf... – hogy valakinek célpontul szolgálnak.

507. l. *ob sie wollen...* – akár tetszik, akár nem.

aus übertriebenen Eifer – túlzott buzgalomból.

„Für diesmal..." – Most az egyszer eltekintünk tőle, ami történt, megtörtént.

„nur stad" – nyughass, maradj csöndben.

„Reumütige" – bűnbánó (a szent „Reumütige" = Bűnbánó Magdolna).

508. l. *december 19-ére esik* – Tévedés, Szent István vértanú ünnepe december 26-án van.

„Windpatzig" – Wimpassing (akkor Sopron megye, ma Ausztria) nevének tréfás eltorzítása.

durch Selbstanschauung – saját megfigyelés, tapasztalás útján.

egybepappolt – egyberagasztott.

509. l. *pour captiver les esprits* – hogy lebilincselje a lelkeket.

a francia... szerencse-kedvenc – III. Napóleon.

Berlinnek van egy kis constitutiója – Poroszország 1840 óta alkotmányos monarchia volt, a csehországi polgárság viszont 1852 óta Ferenc József nyíltan önkényuralmi rendszere alatt görnyedt.

schwarze Bankozettli – Célzás az aranyfedezet nélküli papírpénzre.

510. l. *anzubahnen gewußt hat* – egyenesbe tudott hozni.

Volkshymnus – néphimnusz.

Adam und Eva... – Ádám és Éva bizony két ember volt, a férfi szamár volt, okos a nő.

511. l. *„Ich bin ein Mann..."* – Férfi vagyok, ki több ennél? (Schiller: *Männerwürde*)

512. l. *gut kaiserlich* – igazi császári.

513. l. *orbis pictus* – képes iskolai tankönyv (szó szerint: festett világ).

et cela veut... – és ez már jelent valamit.

könnyű vállra venni – Germanizmus: (auf die leichte Achsel nehmen) magyarul helyesen: félvállról vesz valamit.

514. l. *gedacht, gesagt, getan* – a gondolatot szó, emezt nyomban tett követte.

Sancho Pansa is... – Cervantes *Don Quijote* című regényében.

515. l. *nem be-, de biamter* – A Bach-korszak hivatalnokainak gúnyos, a szamárordításra utaló elnevezése.

Einspännerféle diligence-on – egyfogatú postakocsin.

und zwar – mégpedig.

516. l. *per libera oblata* – szabad felajánlás révén.

quam parva sapientia... – mily kevés bölcsességgel kormányozzák a világot.

Und dann soll... – És akkor tisztelni kell a nemzeteket, és különösen a magyarokat.

was man sagt „Leibhuszár" – amit házi (vagy udvari) huszárnak hívnak.

517. l. *das muß man gestehen* – ezt be kell ismerni.

modestissime – legszerényebben.

auch gut vagy: auch eine schöne Gegend – „Úgy is jó" vagy „ez is szép vidék".

lerchenfelder bécsi – Lerchenfeldben laktak az udvari szolgálatban lévő magyar hivatalnokok.

Schönbrunn... jobb oldalára – a császári állatkertbe.

518. l. *als inländisches Fabrikat* – mint belföldi gyártmányt.

einen Jux will er sich machen – tréfát akarván csinálni. Utalás Nestroy hasonló című vígjátékára.

auf ja und na – rögtön.

contreordre-ot, daß dieses Patent... – ellenrendeletet, amely szerint olyan értelemben kell helyreigazítani ezt a pátenst.

Haderlump – Játék a szó kettős értelmével: 1. vászonhulladék (Haderlumpen), 2. csavargó, toprongyos ember (Haderlump).

519. l. *„da schauts her"* – odanézzetek.

520. l. *pátensemanációban* – parancskiadásban.

miscit quadrata rotundis – keveri a négyszöget a körrel.

mérges Rajačić... ezt merte mondani: memento mori – Lásd a 35. fejezetben a 353. lapon.

zum Dank – hálából.

521. l. *vom süßesten Heurigen* – a legédesebb újborból.

nagy Szent István-os – a Szent István-rend tulajdonosa.

522. l. *veres, zöld és kék* – A 7. huszárezred katonáin ténylegesen csak a vörös (csákó és nadrág) és a zöld (mente és dolmány) szín volt látható.

Szemendria – Szendrő (Smederevo, Jugoszlávia) várát 1789-ben foglalták el a császári csapatok a töröktől.

szeraszkir – török hadak főparancsnoka, török hadügyminiszter.

523. l. *Die Ungarn haben's...* – A magyarokat szépen átejtették.

524. l. *de praesenti gaudet...* – ez idő szerint örvend az egyház.

525. l. *tésztapatzent* – nyúlós tésztát.

526. l. *Bologneser* – bolognai eredetű kis, bozontos kutya.

Felséged elveszté egyik kisdedét – Ferenc József és Erzsébet elsőszülött gyermeke, Zsófia főhercegnő, 1857-ben kétévesen meghalt.

527. l. *parches* – nyilván elírás, pászka vagy macesz helyett.

528. l. *auf eigene Faust* – önállóan.

529. l. *sans perdre du temps* – időpocsékolás nélkül.

toujours perdrix – mindig csak fogolymadár (azaz: a jót is meg lehet unni, ha örökösen ismétlődik).

bei dem besten... – a legjobb egészségi állapot mellett.

császárkörtvélyecskéje csillaggá vált – gyermeke elhunyt.

530. l. *à la Henri IV...* – IV. Henrik példájára nemes haragtól indíttatva. Széchenyi a tehetetlen XVI. Lajossal szembeállítja a vitéz, harcias IV. Henriket, a franciák nagy királyát.

532. l. *jobb a sthenicus gyógyrendszer, mint az asthenicus* – erős hatású szerek alkalmazása nagyobb dózisokban, szemben a kíméletesebb gyógymóddal.

c'est un amusement... – ugyanolyan szórakozás, mint egy másik.

533. l. *oleum et operam perdidi* – hiába munkálkodtam (olajat és munkát elvesztettem).

Ferdinánd nagybátyján és Ferenc Károly édesatyján át-

szöktettük – 1848. december 2-án Ferdinánd császár-király lemondott trónjáról, ugyanakkor a Habsburg öröklési rend szerint utána következő öccse, Ferenc Károly főherceg a trónutódlásról, s az utóbbinak fia, Ferenc József magát osztrák császárnak és magyar királynak nyilvánítva bejelentette trónra lépését.

az udvari táblához is zugezogen wurden – a császári asztalhoz is meghívattak.

jure acquisitionis – szerzés jogán.

belsejének minisztere – belügyminisztere.

interpellál – itt: felszólít.

keine Thränen mehr – egyetlen könnycseppet se.

534. l. *gibt es auch...* – kiadósabb is.

Borsdorfer – borsdorfi alma.

mit der Farbe der Freude – az öröm színével.

Nem is vagyok... képes... szavakba foglalni azon örömöt – Utána németül: die Sprache ist zu diesem Behuf zu schwach.

Freut Euch des Lebens – Örüljetek az életnek, amíg izzik a lámpácska.

535. l. *Leopoldit* – Lipót-rendet.

als Vertreter – mint képviselőt.

Mária Terézia rendje – a Mária Terézia-rend keresztjének körirata: „Fortitudini" (Vitézségért).

du genre masculin – a férfinemből.

Gurli – Kotzebue *Indianer in England* című vígjátékának egyik női szereplője.

536. l. *megelégszik veletek* – meg van elégedve veletek.

Gulden – itt: egyforintos bor (meszelyenként).

per Gulden, zwei Gulden – forintosnak, kétforintosnak.

zu vertilgende – itt: felhörpítendő.

mutatis mutandis aequale – bizonyos módosítással annyi mint.

Deutschmeister (Hoch- und D.) – bécsi háziezred neve.

„Seidel zweier" – egy meszely kettest (ti. kétforintost).

537. l. *von wegen den leicht...* – a könnyen meghatódó gyíkocskák (értsd: a krokodilok) miatt.

tendre peine – enyhe büntetés.

538. l. *hab'ich Eins...* – pótoltam egyet s mást.

jus fortioris – az erősebb joga.

pragmatizált – szabályba foglalt.

Brennusként kardját használja – Brennus a monda szerint kevesellte a legyőzött rómaiak által adott váltságdíjat, s kardját a mérleg másik serpenyőjébe vetve, súlyának megfelelő aranyat követelt.

oly szofisták, mint például gróf Apponyi György – Célzás Apponyi emlékiratairа, amelyekben az ország integritása és belkormányzatának magyar jellege mellett szállt síkra.

539. l. *receptor* – befogadó; itt: pénzfelvevő.

mint Felséged rabjait a lyukból bocsátja – részletenként.

Ihr Hunde, wollt... – Ti kutyák, örökké akartok élni?

540. l. *fruges consumere nati* – Lásd az 501. l. jegyzetét.

omnem lanam dare nati – egész gyapjuk odaadására születtek.

zur Warheit werden – megvalósulnak.

császárunk bankócédulaügyeit – a fedezet nélküli papírpénz beváltását.

541. l. *rövid pört csinál* – Utána: macht kurzen Proceß, magyarul helyesen: röviden végez, nem sokat teketóriázik.

Ce n'est pas un objet – Ez nem számít.

gallust (...nem cantans-t, de... pugnans-t) – Szójáték egy akkor ismert iskolai deklinációgyakorlatból (gallus cantans, galli cantantis stb. = éneklő kakas), magyarul: nem éneklő, hanem harcoló „gall" (francia).

542. l. *pour le moment...* – pillanatnyilag és alkalmilag.

bak szarvába hajtani – Utána: in das Bockhorn jagen, magyarul helyesen: rémületbe kergetni.

543. l. *Gelt, freundlicher Leser...* – Ugye, nyájas olvasó, erre nem képes akárki?

abschreckendes Beispiel – elrettentő példát.

544. l. *et c'est l'avantage...* – és a széplelkeknek és fennkölt szellemeknek ez az előnyük.

545. l. *„Euer Gnaden..."* – Méltóságos Uram, mindjárt lehajtom őket.

547. l. *Azt, hogy Felséged, mint bitorló* – Széchenyi itt kiesik szerepéből, és saját véleményét adja Bach szájába.

primae informationis – egyoldalú tájékozódás.

„audiatur et altera pars" – meg kell hallgatni a másik felet is (Seneca).

a moszkvai koronázáshoz... magyart – II. Sándor koronázására Esterházy Pál hg.-et.

Lombardiában öccse mellé – Miksa főhg. mint Lombardia főkormányzója mellé Zichy Ferenc gr.-ot nevezte ki a császár főudvarmesterré.

londoni és pétervári követségeit magyarok által ellátni – Londonba Apponyi Rudolf, Pétervárra pedig Esterházy Bálint grófot helyezte a császár.

548. l. *a Vojvodinát megszülte* – A Szerb vajdaság létesítése természetesen nem Coronini gróf kedvéért történt.

bemutatta császárnéjának – A császári pár magyarországi körútja alkalmával.

muszka cár, Iván, nyársra húzatta Szulkovszkij herceget – Széchenyi nyilván téved, az ilyen nevű család Poroszországban és Osztrák-Sziléziában élt, és csak 1752-ben kapott hercegi rangot.

549. l. *du côte apposé* – túloldalról.

alta mente repostum – Lásd a 409. l. jegyzetét.

551. l. *con amore savouríroz* – élvezettel eszik.

daß er eigentlich... – hogy tulajdonképpen megcsinálta a szerencséjét.

Bizonyos, már most elhunyt szerencsétlen gróf – Széchenyi itt már rejtőzködik: úgy beszél magáról, mint aki már meghalt, és mintha egy titokzatos személy volna az *Önismeret* szerzője.

a magyar Akadémiához irányzott egyik mondója – 1842. november 27-i beszéde, amelyben „ildomot", okosságot ajánlott a nemzetnek. Lásd a II. kötetben a 19–57. lapon.

der Kluge überholt sie alle – a bölcs mindegyiküket fölülmúlja (Goethe).

mieux tard que jamais – jobb későn, mint soha.

552. l. *Leopoldi* – Kiegészítendő: signum ordinis Leopoldi = a Lipót-rend jelvénye.

im Belagerungszustand – ostromállapotban.

554. l. *„l'oeconomie avant tout"* – a gazdaság mindenekelőtt.

Haynaunak... és Jellačićnak – Ma már nem állapítható

meg, valójában milyen összegű jutalmat kaptak, tény azonban, hogy ebből vette Haynau Szatmár megyei, Jellačić pedig horvátországi birtokát.

555. l. *a három fickót* – itt: a három aranyat.

zum ewigen Angedenken... – a lelkesítő pillanat örök emlékére.

homeopathice – parányi adagokban.

„jeder Zoll ein Diplomat" – ízig-vérig diplomata.

„jeder Zoll ein Mann" – ízig-vérig férfi.

tekintetét – tekintélyét.

557. l. *moloch* – mindent elnyelő, egyre súlyosabb áldozatokat követelő erő.

engedődzött – bocsátkozott, belement.

558. l. *deductis deducendis* – következtetve a következtetendőkből.

559. l. *viribus unitissimis* – legegyesültebb erővel.

560. l. *szent anyja szűz volt* – Célzás a szeplőtelen fogantatás dogmájára, amelyet IX. Pius pápa 1854-ben hirdetett ki.

sur parole d'honneur – becsületszóra.

„so täuschend" – oly megtévesztően.

561. l. *„non omnia possumus omnes"* – nem mindnyájan vagyunk képesek mindenre (Vergilius: *Eclogae* VIII,63).

563. l. *Napóleon... Bécset... látogatásával* – Napóleon kétszer vette be Bécset: először (Ulm kapitulációja után) 1805. november 13-án, másodszor (miután az oroszok Napóleon mellé álltak, a poroszok pedig semlegesek lévén, Ausztria egyedül maradt) 1809. május 13-án.

564. l. *mi, bécsiek competenter ítélhetünk* – Gúny: a bécsiek éppen nem ítélhettek „competenter", azaz illetékesen mások helyes német kiejtéséről.

„Carthaginem censeo..." – Javaslom, hogy Karthágót el kell pusztítani.

„gentem hungaram..." – javaslom és akarom a magyar nép elpusztítását.

565. l. *népconscriptio* – Az 1850. évi népszámlálás adatai kiterjedtek anyanyelvi megoszlásra is, részben a népiskolai oktatás nyelvének községenkénti meghatározása érdekében.

deducálni – itt: levonni.

„Weibsbild", „Fraunzimmer" és „Mensch" – nember, nőszemély.

567. l. *inter vaccas bos est abbas* – tehenek közt a marha az apat.

resignál – itt: ad.

Quasimodo – Victor Hugo *Notre-Dame de Paris* című regényének hőse, a nyomorék harangozó.

Mannsbild – férfiszemély.

éppen elég számban vannak – Utána pontosításul: nicht wenig und nicht zu viel.

568. l. *pour éviter ce malheur* – hogy elkerüljék ezt a szerencsétlenséget.

pro decore et nobili officio – itt: tisztességből és nemes kötelességérzetből.

569. l. *„Es ist alles eins..."* – Egyre megy, egyre megy, akár van pénzünk, akár nincsen.

abermals hoch – ismét éljen.

Napóleon a vendôme-i oszlopon – A párizsi Place Vendôme-on álló, 43 m magas oszlopot, tetején Napóleon szobrával, az austerlitzi csata emlékére emelték.

570. l. *Qui tacet...* – Aki hallgat, az beleegyezni látszik (VIII. Bonifác pápa).

punctatio – itt: pontozat, tétel.

571. l. *„es ist nicht ohne"* – van benne valami.

Le petit courrier des dames – A kis hölgyfutár (francia divatlap).

la diversité c'est... – a változatosság, ez a jeligém.

Oppolzer... éppen nem tiszta – Nemcsak tudományáról, hanem elhanyagolt külsejéről is ismert volt.

572. l. *und helf was helfen kann* – és segítsen, aki segíteni tud.

Müßiggang ist aller... – Tunyaság minden bűn kezdete.

Grinzing, Penzing – kirándulóhelyek az akkori Bécs mellett.

Dommayer – mulatóhely Hietzingben, a schönbrunni kastély közelében.

Garnisonsparade – helyőrségi díszszemle.

Viehausstellung – állatkiállítás.

573. l. *mozlim* – muzulmán, a mohamedán vallás híve.

Ah le monstre – Ah, a szörnyeteg.

574. l. *Rinaldo* – Rinaldo Rinaldini, Vulpius híres rablóregényének hőse.

Gondolja csak a gróf – Széchenyi itt ismét kiesik szerepéből: a történetet, amit ő Simonyitól hallott, úgy beszéli el, hogy közben megfeledkezik arról, hogy tulajdonképpen Bachot beszélteti.

nit antworten – nem válaszolni.

unter schwerer Verantwortung – súlyos felelősség terhe alatt.

575. l. *sit venia verbis* – bocsánat a szavakért.

unter der strengsten... – a legszigorúbb rendőri felügyelet alatt.

576. l. *lipcsei Klein Paris* – folyóirat címe.

sehr gut-gesinnter Stammgast – igen megbízható törzsvendég.

577. l. *auswendig huj, inwändig pfuj* – kívül szép, belül csúnya.

budapesti legújabbi bohózat – a császári pár ünnepélyes fogadtatása a budai Várpalotában 1857. május 5-én.

578. l. *eleven árnyék* – árnyékszék.

au blanc – teljesen.

Cicero pro domo sua – Cicero saját háza védelmében (tartott beszéde).

579. l. *deputáció engem keressen fel* – Ti. Bachot.

unter uns gesagt – köztünk szólva.

meg nem szűnő „diétá"-ra – Szójáték: előbb országgyűlés, itt viszont kímélő étrend értelemben.

durch die Bank – egytől egyig.

quia in senibus... – az öregeké a jó tanács.

regni bárókat – országbárókat.

580. l. *vaterländische Weise* – honi dallam.

Mit zeit kommt Rat... – Az idő a legjobb tanácsadó – és a türelem rózsát terem, és talán az egykor annyira szeretett magyar veres nadrágot is.

in Bereitschaft – készenlétben.

581. l. *ex ungue leonem* – körméről lehet felismerni az oroszlánt.

áprilba küldeni – Germanizmus (in den April schicken), helyesen: április bolondját járatni vele.

per aliquot casus... – néhány eset és veszedelem által.

582. l. *aloé* – dél-afrikai eredetű dísz- és gyógynövény.

Parce que à tous... – Mivel minden előkelő ember szívének kedves a haza!

Többnyire – Egyébiránt.

583. l. *cela fait précisement...* – éppen ez a mi érdekünk.

finita la commedia – vége a játéknak.

népeinek liberális constitutiót... igért – Célzás az oktrojált alkotmányban (1849. március 4.) tett ígéretekre s arra, hogy ezt az alkotmányt Ferenc József már 1850. december 31-én („szilveszteri pátens") hatályon kívül helyezte.

584. l. *Elisabeth* – I. Erzsébet, akinek kezéhez tapadt többek között féltestvérének, Stuart Máriának vére is.

„petitionális" komédiát – a petíciózó magyar urak (Széchenyi szerint Bach által javasolt) hitegetését.

und alles bleibt... – és minden marad a régiben.

585. l. *Schnitzli* – (Schnitzer) baklövés, hiba.

Ha én vagyok Felséged mellett... – Bach a valóságban maga is azon az álláspontón volt, hogy az uralkodó ne vegye át a petíciót.

hős fia... hős atyjának – Széchenyi nagy tisztelője volt Albrecht főherceg atyjának, Károly főhercegnek, az asperni győzőnek (akinek lovas szobra ma ott áll a bécsi Heldenplatzon, Savoyai Jenő szobrával szemben).

ausgieblich – tréfásan e helyett: ausgiebig = kiadósan.

képmetszés – Ebből: Gesichter schneiden = arcot fintorítani.

586. l. *unschuldiger Versuch* – ártatlan kísérlet.

Szubordinált tisztjeimnek egyike – Bach a következőkben hosszasan idézi egy állítólagos beosztottjának megjegyzéseit és tanácsait, anélkül hogy megnevezné, ki az. Károlyi Árpád azt gyanítja, hogy Rueskäfer volt ez a „lángész". Meg kell azonban jegyezni, hogy Rueskäfer nem volt Bach beosztottja, és hogy Széchenyi, ha egy konkrét személyre gondolt, általában kiírta annak nevét.

587. l. *auf der Schmelz* – ma már beépített, egykori hatalmas tér a régi Bécs falain kívül, ahol a katonai parádékat tartották.

Kasperli – bábszínház a bécsi Praterben.

Hans-Jörgl – bécsi tájszólásban írt élclap.

walhallai poéta – költő, akinek a bajorországi Walhallában, az „istenek csarnokában" szobrot állítottak.

sehonnai Staatsmann – Zedlitz a napóleoni háborúk után magyarországi birtokán élt 1836-ig, amikor is Bécsben állami szolgálatba állt és kormánypárti publicistaként működött, a magyar alkotmányos politikát és személy szerint Széchenyit is támadva.

augsburgi „unterthänigster Diener" – alázatos szolga. Célzás arra, hogy az augsburgi *Allgemeine Zeitung* a bécsi kormány érdekeit szolgálta.

Galiciára erősen emlékeztetvén – Az 1846. évi galíciai parasztfelkelésre.

Also nur ruhig – Tehát csak csöndesen.

Lola-féle bajor király – I. Lajos, Lola Montez híres táncosnő kedvese.

588. l. *gemein* – itt: általánosan elterjedt.

„in das tiefe Ungarn..." – a sötét Magyarországba menni.

boldog herceg – Felix Schwarzenberg.

589. l. *mik soha nem valósulhatnak* – Utána: die nie zur Wahrheit werden können.

was richtig pünktlich... – ami valóban pontosan bekövetkezett.

Feßler: Die Geschichte der Ungarn – X. kötet (Leipzig, 1825.) 96–98. l.

„vitam et sanguinem" – életünket és vérünket.

590. l. *auf eine anständige Art...* – illedelmes módon, hogy ne ajtóstul rontsunk a házba, de az ügyet lassan előkészítsük.

en attendant auf Abschlag – egyelőre részletként.

furfang O'Conneltúl – aki szívós agitációval és ügyes taktikával harcolt az ír alkotmány fokozatos helyreállításáért, végül mégis kudarcot vallott.

591. l. *egyberakták a kívánt százmilliomot* – 1854 nyarán az osztrák pénzügyminiszter egy ötszázmillió forintra rúgó belföldi kölcsönnel próbálkozott, amit a következő évben a birodalom lakosai,

illetve községei még jelentősen túl is jegyeztek, az ötszázhatmillióból csak Magyarország százharmincegymilliót jegyzett, persze nem önkéntesen, hanem kényszer hatására.

egy falu egymilliomot írt alá – anekdota.

contre vent et marais... – a szél és az ár ellenében bátran előre és még előbbre.

wollen Euer Majestät... – méltóztatik Felséged fogadni?

592. l. *Schusterfleck auf Schusterfleck* – folt hátán folt.

auf den Glanz hergerichtet – fényesre kikészítve.

aggrediálnánk – itt: veszélyeztetnénk.

593. l. *madárenyvre kerít* – lépre kerít, lépre csal.

akusztikus – jó fülű, jól halló.

neu-östreichofag – Újosztrákia-faló.

mit einem homerischen Lachen – homéroszi kacajjal.

wenn es schon sein muß – ha már meg kell lennie.

az infámis Konstantin – Konsztantyin nagyherceg erősen osztrákellenes érzelmű volt.

bökdösések s kirúgások – Célzás az osztrák sajtó angolellenes kifakadásaira.

Morizruhe – Saphir, akiről a Bécs melletti Baden fürdőhelyen egy kilátót Morizruhénak neveztek el, s aki az angol sajtón gyakorta élcelődött.

594. l. *inter duos litigantes...* – két civakodó közt a harmadik örül.

illa dies – az a nap (értsd: a harag napja = dies irae).

közel rokonság – II. Sándor cár édesanyja IV. Frigyes Vilmos porosz király testvére volt.

was man sicht selbst... – mivel tartozik az ember magamagának.

elfiloutirozta – fondorlatosan elorozta.

595. l. *praesidiumot* – itt: segítséget.

fel is húzza a... magyar nadrágot – A porosz király a császári hadsereg 10. huszárezredének tulajdonosa volt.

pater Ventura... vonakodna – Az olasz hitszónok ekkor (1849 után) Párizsban prédikált, Bécsbe éppúgy óvakodott menni, amint Rómában sem érezte magát biztonságban.

Württemberg – a württembergi király felesége, Olga nagyhercegnő, a cár (II. Sándor) testvére volt.

egyesülő dunai tartományba – A krími háborút lezáró párizsi béke értelmében Ausztriának ki kellett vonnia csapatait Havaselvéről és Moldvából, Oroszországnak pedig át kellett adnia Dél-Besszarábiát, ezekből jött létre Románia, egyelőre fejedelemségként (1881-től királyság) s kezdetben még Törökországtól való elvi függőségben.

Lipcsének és Augsburgnak ugatása – a Habsburg-párti lipcsei és augsburgi lapok propagandája.

Hildburgshausen... – Habsburg-párti törpe német fejedelemségek, illetőleg fejedelmek.

596. l. *meister Petz* – Mackó úr (értsd: a muszka).

respice finem – (quidquid agis, prudenter agas, et respice finem) (bármit teszel is, megfontoltan tedd és) vedd számba, mi lehet az eredmény.

Ruhe ist des Bürgers... – A nyugalom a polgár első kötelessége.

et cela veut dire... – és ez már jelent valamit.

und die Tragweite... – és lángeszének horderejét.

597. l. *Felséged ölte meg Miklós cárt* – Azzal, hogy a krími háborúban Ausztria nem nyújtott Oroszországnak segítséget, amire pedig a cár erősen számított.

598. l. *Miklós cár... helyébe oly fejedelmet* – II. Sándort, aki többek között a lengyel emigránsoknak teljes kegyelmet adott.

sem a „pro", sem a „contra" – sem a mellette, sem az ellene szóló érv.

599. l. *Piemonttal* – A szárd királyság a szövetségesek oldalán fegyverrel támadt Oroszországra, amivel főként a francia kormány rokonszenvét nyerte el, Ausztria viszont azáltal, hogy az orosz terjeszkedés ellen fellépett, de a fegyveres beavatkozástól tartózkodott, minden oldalról elszigetelődött.

Mailand és Turin közti Katzbalgerei – 1857–58 telén a piemonti (torinói) sajtó gúnyosan írt a császári pár milánói látogatásáról, ezért az osztrák kormány jegyzéket intézett a szárd kormányhoz.

„Es ist unter der Würde..." – Egy olyan nagy államnak,

amilyen Új-Ausztria, méltóságán aluli egy ilyen nyavalyás kis államocskával szóba ereszkedni.

a turini macska... megkarcolta Felségednek... orrát – Buol jegyzékére a torinói miniszterelnök, Cavour azt válaszolta, hogy Piemontban sajtószabadság van, de az osztrák kormánynak jogában áll sajtópert indítani az illető újságok ellen.

600. l. *Schaustein* – Tréfásan, Buol-Schauensteinből.

Schwarzenstein – Tréfásan, célzással Buol elődjére, Felix Schwarzenbergre.

igen éles és nagyon maliciózus ész – Költött alak, tulajdonképpen maga Széchenyi.

601. l. *tűri az angol sajtónak excessusait* – Cavour a maga válaszjegyzékében hivatkozott is az angol sajtószabadságra s az ottani sajtó Ausztria elleni kirohanásaira, valamint arra is utalt, hogy a szárd királyságban nincsenek eltiltva a szárd kormányt ócsárló osztrák lapok, az osztrák kormányt ócsárló szárd lapok viszont Ausztriából ki vannak tiltva.

602. l. *secundae classisú principista* – második elemi osztályos tanuló.

„quod licet Jovi..." – amit szabad Jupiternek, azt nem szabad az ökörnek.

aber was nicht ist... – de ami nincs, az még lesz, és erre már minden elő van készítve, mert az angolok szemtelensége még egyenesen elviselhetetlen lesz.

603. l. *megspitzkugliz* – hegyes lövedékkel eltalál.

„auf ja und na" – rögtön.

kétszer csaptunk Turinra – Pontosabban a piemonti (szárd) haderőre: 1848-ban és 1849-ben; mindkét hadjárat Radetzky győzelmével végződött.

in der besten Absicht... – azon legjobb hiszemben, hogy nekünk segítenek.

604. l. *Cavour mellett szóló Witzlinget* – Mint már említettük, költött személy, Széchenyi gondolatainak szócsöve.

a magyar koronával koronáztassék meg – A Habsburgok detronizációjában reménykedő magyarok egyik trónjelöltje Konsztantyin nagyherceg volt.

meg nem rohant – nem jutott érvényre.

sans permission... – Anglia beleegyezése nélkül.

605. l. *Mahmud szultán Mohamed Ali ellen segítségünkért könyörgött* – 1832-ben Mohamed Ali egyiptomi alkirály győzelmet aratott Mahmud szultán fölött, és a Boszporuszt fenyegette már, amikor Mahmud kénytelen volt az orosz cártól kérni segítséget. A segítség Orlov vezérlete alatt 1833-ban meg is érkezett, mire a szemben álló felek békét kötöttek, Oroszország és Törökország pedig kölcsönös segélynyújtási egyezményt kötött egymással.

sans prévenir... – értesítés nélkül és rajtaütésszerűen.

606. l. *1829-ben Dibicsnek sikerült* – Az 1828–29-i orosz–török háború Dibics tábornok vezénylete alatt az oroszok győzelmével végződött ugyan, de nem olyan könnyen, mint azt Széchenyi állítja, és Konstantinápoly bevételére már nem lett volna ereje az orosz hadseregnek, így Miklós cárt katonai és politikai tekintetek egyként arra bírták, hogy békét kössön a törökkel.

607. l. *vegyük utunkat directe Pestnek* – A következőkben Széchenyi saját gondolatait adja a „muszka" szájába.

„le roi est mort..." – meghalt a király, éljen a király. (E szavakkal közölték Franciaországban a király halálát, az új király trónraléptét.)

608. l. *Ferenc Józsefnek... bakófővezére*... – Haynau, akiről életrajzírója, Schönhals állítja a fölsoroltakat.

609. l. *„patkós"* – vasút.

Verbindung mit dem ... – összeköttetés a Kaszpi-tengerrel.

610. l. *ce chien d'autrichien* – ezen osztrák eb (szójáték).

koronázása alatt... – II. Sándor és felesége 1856. évi koronázásán Esterházy Pál herceg képviselte a császárt.

par embarras du choix – a bőség zavara által.

611. l. *die Bedeutung*... – a jelentőségét és horderejét.

nicht eine Spur – nyoma sincs.

Gróf Esterházy Bálint – Ő volt a szentpétervári osztrák követ.

„cum invicibili odio" – leküzdhetetlen gyűlölettel.

Bach miniszter csak félig súgta meg – Ezt ugyan állítólag „a muszka" mondja, de az egészet Bach adja elő a császárnak.

si vis pacem... – ha békét akarsz, készülj a háborúra.

rövid eszű komédiást – Ferenc Józsefet.

612. l. *mindent a régi lábra teendünk* – Széchenyi az 1848-i állapotok visszaállítására vágyott.

613. l. *muszka nemzeti pondust* – Az orosz veszély hangsúlyozásával Széchenyi Bécset arra akarta figyelmeztetni, hogy az „elkontárkodott császárság" csak akkor növelhetné erejét, ha teljesítené a magyarok kívánságait.

um im Fall... – hogy valamit esetleg megkaparintson.

614. l. *fejedelmünket kissingeni útjában...* – II. Sándor cár Bad Kissingent (Würzburg közelében) feltehetően az ottani híres gyógyvizek használata végett kereste fel.

azzal rokon, ki őt egykor... – Célzás II. Sándor nagybátyjára, I. Sándor cárra, aki 1812-től kezdve arra törekedett, hogy a német fejedelemségeket egységesen Napóleon ellen fordítsa.

615. l. *Stein* – A franciákkal szövetséges Poroszország híres államminisztere, miután kompromittálódott Napóleon szemében, lemondott és előbb Bécsbe, majd I. Sándor cár hívására Oroszországba ment s azon munkálkodott, hogy összekovácsolja a franciaellenes német egységet.

elszofizmáztatni – ravasz okoskodással eltántoríttatni.

616. l. *a bécs–trieszti vasút megnyitása* – E sorokat Széchenyi 1857. július 27-én írta le, a vasút ünnepélyes megnyitása ugyanaznap megtörtént, valóban a császár személyes részvételével.

617. l. *a lipcsei csillagár* – az *Allgemeine Zeitung* névtelen cikkírója.

slachtic – nemes, arisztokrata.

„Si deus sibi vult..." – Ha az Isten vigasztalódni akar, ujjával átfúrja az eget, Krakkóra tekint és elmosolyogja magát.

pour varier... – hogy mulatságait változatossá tegye.

Novara – osztrák hadihajó (fregatt), amely nevét a Radetzky által Novara mellett a piemonti hadsereg fölött 1849 márciusában aratott győzelem emlékére kapta, s 1857–59-ben egy világ körüli expedícióval számos tudományos eredményt tett lehetővé.

diszpozíciójára – itt: rendelkezésére.

per Kopf ein Seidel „Guldent" – fejenként egy meszely egyforintos bort.

a bécs–trieszti vasút... – A vasútépítés az egész Habs-

burg-birodalomban magánvállalkozások formájában indult meg, majd 1841-ben a vasutakat állami kezelésbe vették, ami tervszerűbb fejlesztést tett lehetővé, 1848 után azonban az állami költségvetés sokirányú megterhelése miatt nagyobb arányú fejlesztésre nem volt mód, s ezért a vasutakat meghatározott időre magánvállalkozóknak engedték át, utoljára a bécs–triesztit 1859-ben egy vállalkozói csoportnak (Südbahn-Gesellschaft). Ekkor kezdődött a vasúti hálózat teljes kiépítése. Később (nagyrészt még Ferenc József idejében) újból az állam vette át a legtöbb vasutat, a semmeringi vasút (Südbahn) azonban csak 1924-ben került ismét állami kezelésbe.

618. l. *car le numéraire*... – mert a készpénz kezd kifogyni.

Blendwerk – szemfényvesztés, káprázat.

619. l. *„si tempora fuerint*..." – ha beborul fölötted az ég, magadra maradsz (Ovidius).

Sztr. tábornok – Szergej Sztroganov (?).

620. l. *bizonyos magyar, ki*... *erkölcsileg megholt* – Értsd: Széchenyi.

622. l. *Oroszország részéről is húzok*... *jövedelmet* – Harmadik felesége révén, aki Sándor cár leánya volt.

624. l. *lovasberényi szomszédom* – Az Alcsút melletti Lovasberény földbirtokosa Cziráky Antal gr. volt.

kéthelyi tiszttartó – A Somogy megyei Kéthely a Hunyadi gr. család birtoka volt.

625. l. *két derék pesti polgárt* – Pollack Mihály építészt és Tüköry József ácsmestert.

627. l. *tanúsítja* – Értsd: ennek tanúja.

aus höheren politischen... – magasabb politikai érdekből.

Hiób szagát – a Jóbra mért csapásokat (juttatják eszünkbe).

628. l. *monsieur le Moscovite* – moszkvai úr.

censeo delendam – javaslom elpusztítani.

Sándor – II. Sándor cár.

629. l. *denn derselbe ist*... – mert veszedelmes szomszéd és mindig az is marad.

a kis „Savoyard" – Piemont uralkodója, a Savoyai-házból való szárd király, II. Viktor Emánuel, aki a francia és angol szövet-

ségesek oldalán beleavatkozott a krími háborúba s ezzel megakadályozta, hogy az oroszok elfoglalhassák Konstantinápolyt.

Niclo – Miklós cár.

a két avulsák – Moldva és Havaselve.

„román" – Szójáték: regény és oláh értelemben.

Şaguna redakciója alatt – Az előző szójáték folytatása. Egyébként a románoknak nyújtott kedvezmények nem voltak túlzottak.

630. l. *„primae informationis"* – itt: egyoldalúan tájékoztatott.

„audiatur et altera pars" – meg kell hallgatni a másik felet is (Seneca).

633. l. *engem ajándékozott meg... bizodalmával* – Schwarzenberg halála után Ferenc József nem nevezett ki miniszterelnököt; ha ő maga részt vett a miniszteri konferenciákon, akkor ő, egyébként pedig Buol-Schauenstein elnökölt; Bach nem volt bizalmasa, mint azt a kortársak gondolták, bár kétségtelenül kiemelkedő szerepet játszott a kormánypolitika alakításában.

Boldogult atyám – Bach atyja az alsó-ausztriai Loosdorfban Dietrichstein hg. tisztviselője volt.

634. l. *fehér szajkó* – kakadu.

Maturitäts-, sőt Staatsprüfongot is mit Vorzug kiállni – érettségi, sőt államvizsgát is jeles eredménnyel letenni. (Oldalvágás a Thun-féle tanügyi reform újításaira, amelyek azonban időtállóaknak bizonyultak.)

Euer Gestrengen – nemzetes uram.

à vue d'oiseau – madártávlatból.

Immer derneben – Mindig melléje (ti. sohasem talál).

636. l. *az én tanácsomra hallgatván... a két oláhságot... elárasztá* – A dunai fejedelemségek Ausztria általi megszállását élénk diplomáciai tevékenység előzte meg, a megszállás nem Bach tanácsára, hanem Buolnak és diplomatáinak közreműködésével történt.

entre la canaille – a csőcselék közt.

„Alles prüfet..." – Vizsgáljatok meg mindent, a jót tartsátok meg. (Luthernél: „Prüft alles und behaltet das Gute." 1 Tesz 5,21.)

klepszidráz – a legnagyobb részletességgel kivizsgál.

637. l. *vallás dolgában én eddigelé... rossz úton ballagtam* – Ezek

és a következők Bach és Ferenc József álszentségének, a nyilvánosság félrevezetésének szatírája.

e két mondán – e két szentencián, erkölcsi parancson.

a bölcs misszionárius üdvhirdetésire – Klinkowström atya prédikációira.

a Boldogasszony... szűz volt – Célzás a IX. Pius által 1854. december 8-án kihirdetett, a szeplőtelen fogantatásról szóló dogmára.

638. l. *nem Zsófia fia, de filozófia adoptja* – a filozófia fogadott gyermeke (szójáték).

„La justice n'a pas..." – Az igazság nem bosszúálló.

szűz Mária és a férfiúi oldalbordaféle csudák – Célzás az előbb említett, ésszel fel nem érhető vallási tanokra.

639. l. *Timbuktu* – Lásd a 150. l. jegyzetét.

„Alles prüfe..." – Lásd a 636. l. jegyzetét.

Peripuci bíbornok – Költött személy, éppúgy, mint az anekdota hőse, a timbuktui igazságkereső, valószínűleg Széchenyi találmánya.

640. l. *Átolvassa a Szentírást...* – A felsorolásban a legkülönbözőbb vallási tanok hirdetői mellett a legnagyobb antik és modern filozófusok (köztük ateisták is) szerepelnek: Loyolai Szent Ignác (a célzás feltehetően lelkigyakorlatos könyvére – *Exercitia spiritualia* – vonatkozik), Szent Ágoston (valószínűleg Biblia-magyarázataira – *De doctrina christiana* – való utalással), Rákóczi Ferenc imakönyve, Stolberg *Szentek története* című műve, Chateaubriand *A kereszténység szelleme* című romantikus írása, Luther és Kálvin vallási fejtegetései, a mohamedán, a zsidó, az ókori perzsa, a buddhista, a kínai vallások szent könyvei, a legnagyobb ókori görög törvényhozóknak, W. Penn-nek, a kvékerek tanai hirdetőjének, Szent Vladimirnak, a bizánci kereszténység terjesztőjének vallási törvényei, de itt vannak a felvilágosodás korának legnagyobb filozófusai, továbbá az antik görög filozófia nagyjai mellett Kant, a panteista Spinoza, valamint a szabadkőműves tanok hirdetője, Cagliostro is.

641. l. *inquisitio* – itt: nyomozás.

Hildebrand vagy Ganganelli – VII. Gergely vagy XIV. Kelemen pápa.

642. l. *Lieber Augustin...* – Kedves Augustin, mindennek vége.

Schwarzenberg-Mixtur – akkoriban kedvelt tubákfajta neve.

alte Weiber-Sommer – vénasszonyok nyara.

car le genre ennuyeux... – mert az unatkozó ember a legveszedelmesebb.

hahogy... „par force" nem akarják bekapatni – hacsak nem akarják ezeket a dogmákat az emberekkel erőszakkal elfogadtatni.

643. l. *sem olasz, sem magyar Alcides* – Még nem akadt sem olasz, sem magyar Alkaion-fi (vagyis: Hercules), akinek sikerült volna a földről felemelnie (helyéből kimozdítania) Bach-Antheust. (Az új-abszolutizmus legelszántabb ellenfelei az olaszok és a magyarok voltak, persze azzal a lényeges különbséggel, hogy az olasz nemzeti törekvések célja az „Unita Italia" megteremtése s ennek folytán az olasz tartományoknak az osztrák birodalomtól való elszakítása volt, a magyar érdekeknek viszont legjobban a Habsburg-birodalom dualisztikus berendezése látszott megfelelni.)

pour que rien... – hogy önnel semmi ne történjék.

a Boldogasszony képe előtt is leborult – Mariazellben, ahová Ferenc József röviddel azelőtt, hogy Széchenyi e sorokat (1857. augusztus 3-án) papírra vetette, elzarándokolt.

644. l. *Károlyfürdőt, Emset, Rohicsot* – Híres gyógyfürdőhelyek: Karlovy Vary (Csehország), Bad Ems (Hessen-Nassau), Rohić (Jugoszlávia).

kanoníroz – itt: ágyúval lő. Szójáték a kánon és Kanone = ágyú szavakkal.

carmagnole-t – itt: jakobinus forradalmárt.

645. l. *Bécsben fénylendő „Votiv"... imoda* – A bécsi Schottentorral szemben, 1856–79 között azon a helyen épült a fogadalmi templom, ahol Libényi János szabólegény 1853-ban merényletet követett el Ferenc József ellen.

külkeresztekkel... – külföldi rendjelek.

a római széknek Krisztus rendjét... akceptálhassák – Ferenc József megengedte, hogy alattvalói közül azok, akik a pápai Krisztus-rend keresztjét kapták a szentszéktől, azt elfogadhassák és viselhessék.

pour combler... – hogy nagylelkűségét tetézze.

post tot pia merita – annyi kegyes érdem után.

Avét – Üdvözlégyet.

egészség-kútfeje – Utána magyarázatul: Gesundbrunnen, vagyis gyógyforrás, ebből alkotta Széchenyi az egészség-kútfő szót.

646. l. *Amathus-i Venus* – (Venus Amathusia) a görög monda szerint Venus (Aphrodité) a tengerben született, innen úszott ki Ciprus szigetére, ahol Amathus városában (romjai mellett terül el Limasol mai város) állt egyik legrégibb és legpompásabb szentélye.

szentség szagába állítja magát – stellt sich in den Geruch der Heiligkeit = a szentség hírét kelti magáról.

a boldog hercegtől – Felix Schwarzenbergtől.

Rochefoucauld-nak... – Széchenyi itt feltehetően La Rochfoucauld *Réflexions et maximes morales* című munkájára gondol.

Les beaux esprits... – Nagy szellemek találkoznak.

es wird aber noch... – de fog ez még jobban is alakulni.

647. l. *beiderlei Geschlechts* – mindkét nembeli.

als ob er die Weisheit... – mintha a tudást kanállal zabálta volna.

Et voilà tout... – És íme, ez minden, amire szükségünk van!

648. l. *a lelki halhatatlanság hirdetője* – Sókratés, akinek a lélek halhatatlanságáról szóló tanait Platón jegyezte föl.

erősen... csehizált – Thun a negyvenes évek elején szlavofil szellemben folytatott hírlapi polémiát Pulszky Ferenccel.

649. l. *a legelső invázió* – a honfoglalás.

650. l. *„nur drauf los"* – csak rajta.

kein Geringerer – Szójáték Geringer nevével: senki csekélyebb.

comme il faut – kellőt.

comme il nous en faut – nekünk kellőt.

une certaine... – egy bizonyos rögeszmét.

ut amoveatur – hogy elmozdíttassék.

651. l. *bei Leibe nicht* – semmi esetre sem.

belém pántlikázzon – belém kössön.

denn im Namen... – mert a civilizáció nevében mindig felindulok és azonnal odaütök vagy adok egyet a másik felére.

memorabilis szincerizáció – emlékezetre méltó, őszinte megnyilatkozás.

„Wenn mancher Mann…" – Ha némely ember tudná, hogy némely ember milyen.

652. l. *Crème de Slavonie…* – Szlavónia Krémje, Horvátország Olaja, Tökéletes Császári Szeretet (Széchenyi nyelvi tréfája, finom pálinkák nevének mintájára).

Talleyrand… Asmodeushoz hasonlítván – Talleyrand sánta volt és intrikus természetű, Széchenyi a bibliai gonosz szellemhez hasonlítja.

bizonyos más diplomata – Alighanem Castlereagh viscount.

aufgewärmte pater Jesuiterek – felmelegített jezsuita atyák. Az 1773-ban feloszlatott jezsuita rendet VII. Pius pápa 1814-ben visszaállította, 1848-ban azonban IX. Pius kitiltotta őket a pápai államból, és Ausztriát is kénytelenek voltak elhagyni, de Rómában már 1849 óta, Ausztriában 1854 óta ismét működhettek.

653. l. *a derék osztrák Fouché* – Kempen, akit Széchenyi (illetőleg szerinte Bach) Napóleon híres rendőrminiszterével állít párhuzamba.

sehr empfänglich – nagyon fogékony.

zwar nicht nach Geburt… – ugyan nem születése révén, de érzületének fennköltségét tekintve, törpefenyők közt derék szál. (Utalás a Kempen által kért és kapott nemesi előnévre: Fichtenstamm.)

viszonyos megbecsülésre – Utána magyarázatul: auf gegenseitige Achtung (= egymás kölcsönös megbecsülésére).

Fichtenstamm – Kempen bárósításakor ezt az előnevet kapta, magyar jelentése: (luc)fenyőtörzs.

654. l. *die so auffällig…* – akik annyira feltűnőek és mindenre alkalmazhatók.

„Gott erhalte…" – Isten tartsa és gyarapítsa. (Osztrák császári himnusz.)

I. Pál muszka cár – Célzás arra, hogy őt 1801-ben összeesküvők gyilkolták meg.

Joconde – Leonardo da Vinci Monna Lisája (itt tréfából).

„on revient toujours…" – az ember mindig visszatér az első szerelméhez.

„fiat justitia"-féle… időtöltését – Azt, hogy az elítélteknek nem kegyelmez, hanem szabad utat enged az „igazságszolgáltatásnak".

655. l. *nagyobb szörnyet… mint Brutust* – Széchenyi itt – Bachot beszéltetve – Brutust „szörny"-nek nevezi, és a Julius Caesar elleni összeesküvés vezetői közül csak Marcus Brutust és mellette a kevésbé jelentős Decimus Brutust említi meg.

ohne Begleitung – kíséret nélkül.

St. Cloud-ban barátságosan szétoszlatta… – Bach Napóleon 1799. november 19-i államcsínyére utal, amikor katonáival „barátságosan" szétkergette a törvényhozó testületet, a direktórium helyébe névleg három konzult állított (a teljhatalom az ő kezében, mint az első konzulban volt), és új alkotmányt adott Franciaországnak.

el vannak bámítva – Utána magyarázatul: verblüfft (= elképesztve).

IV. Henrik… – A nagy francia király gyilkosa a legszörnyűbb kínvallatások ellenére is azt vallotta, hogy nem voltak társai, és hogy tettének elkövetésére egyes könyvek és prédikációk indították s az a tény, hogy a király a hugenottákat nem vezette vissza a katolikus egyházba s a pápa ellen hadat akart indítani.

656. l. *Louis-Philippe… és Louis Napoléon* – Lajos Fülöp élete ellen sokszor kíséreltek meg merényletet, egy III. Napóleon ellen készülő összeesküvést 1857. július 2-án, egy hónappal azelőtt fedeztek föl, hogy Széchenyi e sorokat (1857. augusztus 7-én) papírra vetette.

Felséged… Lombardiában… szalad utcákon fel és alá – Ferenc József és Erzsébet 1857 elején két hetet töltött Milánóban, élvezve a népszerűséget, ami lényegében a fiatal császárné szépségének szólt.

Pest-Ofenben… mikor Felséged… – 1857 májusában. (A „Pest-Ofen" formát gúnyból használja.)

657. l. *O wenn ich auch…* – Ó, bár ha mindezeket én is láthatnám.

658. l. *schon von der Geburt aus* – már születésétől eleve.

mit den verkappten Falken – a süveggel ellátott sólymokkal.

hány egyén találtatik... Felségednek tisztviselői közt – Az állami tisztviselőkre különös éberséggel felügyeltek Kempen zsandárai és titkosrendőrei.

659. l. *Jocrisse chef des brigands* – francia népies bohózat együgyű hőse.

sztambuli jó fiúk – eunuchok.

per analogiam – a hasonlóság alapján.

gróf Buol – Az osztrák külügyminisztert a közvélemény egy része ostobának és alkalmatlannak tartotta.

aber er sich... – hanem hamisság nélkül olyannak mutatja magát, amilyen.

derék Sullynk – IV. Henrik francia király híres pénzügyminiszterének nevét Széchenyi gúnyból ragasztja Bruck akkori osztrák pénzügyminiszterre.

660. l. *Deutschtümler... sarlatán* – németeskedő vagy inkább nagynémet kuruzsló. Ez volt Széchenyi véleménye is Bruckról, aki azonban számára az osztrák nagypolgárság érdekeinek megfelelő politikája miatt is ellenszenves volt.

legközelebbi trieszti kalandunk – Ekkor (augusztus 8-án) Széchenyi már mint megtörtént eseményről szól a trieszti vasút július 27-i megnyitásáról, amiről – mint láttuk – aznap még jövő időben beszélt.

c'est là son idée... – ez az ő rögeszméje – csakhogy ebben a felfogásban semmi ravaszságot nem lehet észrevenni, még kevésbé aranypénzt. Szójáték a Fuchs: „róka" és „sárga csikó" (értsd: aranypénz) kettős jelentésével.

ein miserables Geschäft – szánalmas üzlet.

20 Procent Verlust... – 20 százalék veszteség, és a többi is a levegőben lóg.

der stets nur höhere... – akinek mindig magasabb (!?) célok lebegnek a szeme előtt.

admirálhat Bruck admirállal együtt – csodálhat, Bruck tengernaggyal együtt (szójáték).

661. l. *Az egész út alatt* – Amíg Bécsből az első vonattal Trieszt-be utaztak.

gai comme pinson – vígan, mint a madár.

antibankrutista – csőd ellen küzdő.

Vantroup – Nyilván elírás Vortroupe (Vortrupp) = előcsapat helyett.

revolutionarius számkivetettek – a londoni magyar, lengyel, olasz stb. emigránsok.

150 millió – A semmeringi vasútépítés költsége.

pour la gloire de S[a] E[xcellence] M[onsieu]r le Baron de Bruck de Brockhausen – Brockhauseni Bruck kegyelmes úr dicsőségére.

662. l. *50 millióért eladják* – A kéziratban Széchenyi hozzátette a sajtó által használt német kifejezést: *wird hintengegeben* (= túladnak rajta).

und alle sind zufrieden... – és mindenki megelégedett, boldog vagy legalább nyugodt, s még ha a kormányt a legkevesebbre tartják is, befogják a szájukat!

az angol kormányt – Ez volt a „szűkkeblű", lévén, hogy a trieszti Lloyd-társulatban és vasútban konkurenciát látott.

„weit vom Schuß" – lőtávolságon kívül.

tetejére egyet adnak – A német kifejezés (eins aufs Dach geben) szó szerinti fordítása.

Wind' o bona – ó, jó emelő. Szójáték Bécs latin nevével (Vindobona).

663. l. *beim jüngsten Aufgebot* – a legutóbbi fölkeléskor.

nach Herzens Lust – kedve szerint.

pour désunir le peuple... – hogy a népet kormányával összeveszítse.

a muszka kaland, a kínai bohózat vagy az indiai futóka – Célzás a krími hadjáratra, a kínai Kanton elleni angol expedícióra, illetve az 1857 májusában kitört kelet-indiai forradalomra.

ilyformát mond Berzsenyi – A magyarokhoz című ódájában.

664. l. *es ist uns Lloyd* – Szójáték, e helyett: es ist uns Leid = sajnáljuk.

alta petit Phaëton – (Magna petis Phaëton) „Nagy, mit akarsz, Phaëton" (Ovidius).

sub umbra alarum... – védőszárnyai alá.

mint a cigány [?] – Olvashatatlan szó.

Bruck mint modest kancellista – Bruck eredetileg porosz alattvaló volt, majd egy trieszti kereskedőház alkalmazottja lett.

ubi bene, ibi patria – ott van a hazánk, ahol jó dolgunk van.

665. l. *jaki gazda, taki sluha* – amilyen a gazda, olyan a szolga.

Bacherl – akkortájt működött bécsi vendéglős.

Österreichischer... Beobachter – Célzás az ilyen című bécsi újságra.

nem „Österreichischer, de Ungarischer Beobachter" – nem Osztrák, hanem Magyar Figyelő. (Bach a bécsi újság címét variálva, így nevezi Szekirvárit.)

pour varier nos plaisirs – hogy váltogassák szórakozásainkat.

666. l. *„hoch"-jajik* – Szójáték az „éljeneik" és a „jajaik" szavakkal.

laissez nous faire – hagyd, hogy csináljuk.

25 „Vergißmeinnicht"-féle szált – 25 nefelejcsszált (azaz bootot).

Ja helf, was... – Segítsen hát, ami segíthet.

Osszián élte óta – A korabeli közvélemény úgy tudta, hogy a Macpherson által kiadott költemények a korai középkorban keletkeztek, és nem a kiadó hamisítványai.

„jeder vernünftige Fortschritt" – minden józan haladás. (Széchenyi bizonytalan volt abban, hogy az általa használt magyar kifejezés – „okszerinti előmenetel" – helyénvaló-e itt.)

újoncnak vagy... a theresienvári raboknak „Fortschrittja" – Theresienvár németül Theresienstadt, csehül Terezín (Csehország) hatalmas erősség az Elba partján, amelynek úgynevezett „Kis Erőd"-je 1822 óta börtön volt, főként politikai foglyoké; a Fortschritt szó itt nem előmenetelt, hanem elmenetelt, szökést jelent.

ganz täuschend – teljesen megtévesztően.

667. l. *porte-monnaie vagy brancard* – erszény vagy saraglya. Bruck később, sikkasztás vádjával illetve, öngyilkosságot követett el, utólag azonban a vizsgálat negatív eredménnyel végződött.

et in magnis... – és nagy dolgokban akarni is elég (Propertius).

suae majestatis gratia – őfelsége kegyelméből.

et divus dormitat... – az isteni Homéros is szundikál.

daß wir grundehrlich sind – hogy talpig becsületesek vagyunk.

„rein wie Gold" – tiszta, mint az arany.

668. l. *parturiunt montes* – vajúdnak a hegyek (Horatius).

ganz im Stillen – teljesen csendben.

„Bind-Band" – (Bindeband) (névnapi) ajándékot.

Szent Leopold ünnepén – november 16-án Ausztria védőszentjének, III. Lipót osztrák őrgrófnak ünnepe, aki 1136-ban e napon halt meg.

ist garnicht schön... – egyáltalán nem szép és egy művelt embernek teljesen méltóságon aluli.

„bovi trituranti os..." – nyomtató ökörnek ne kösd be a száját (1Kor 9,9, Szent Dávid).

669. l. *de tant de bonheur...* – az oly nagy szerencsétől, annyi nagyságtól és annyi dicsőségtől.

mais cela ne veut pas... – de ez még nem nagy dolog.

670. l. *pour tuer le temps* – hogy idejüket agyonüssék.

Schwender, Zögernitz – egykori bécsi mulatóhelyek.

Népkert – a bécsi Volksgarten, a Burg mellett, amelyet II. József császár nyitott meg a nép számára.

coup de grâce – kegyelemdöfés.

„Sanssouci", Karlsruhe – Az előbbit II. Frigyes porosz király építtette Potsdam mellett nyári kastélyának, az utóbbit III. Károly Vilmos badeni őrgróf alapította 1715-ben rezidenciájának s egyben a badeni őrgrófság fővárosának.

„Moritzruh" – Moritz Gottlieb Saphir tiszteletére így neveztek el egy kilátót, amelyet Baden bei Wien mellett egy magaslaton építettek.

Wochenkrebs – Saphir hetilapjában, a *Humorist*-ban egy rovat címe, Széchenyi is olvasói közé tartozott.

Kistükör – Losonczi István híres *Hármas kis Tükör* című műve.

671. l. *Schneeberg* – az Alpok egyik legkeletibb, a bécsi medencére néző, 2075 m magas hegye.

„Es kommt so nichts" – Úgy sem történik semmi.

lazzaroni – Nápolyban a teherhordók, szegény emberek neve.

pour tromper le monde... – hogy becsapjuk a világot és időt nyerjünk.

Bruck Frigyes – Helyesen: Bruck Lajos Károly.

672. l. *Geniestreich... dummer Streich* – elmés, illetőleg ostoba csíny.

három társaság competál – A „szabadalmazott déli vasúttársaság" három társaságból alakult ki.

quia aequalis divisio... – mivel az egyenlő elosztás nem zavarja a testvéreket.

comme profit... – mint egészen tiszta hasznot.

673. l. *sauve qui peut* – menekül, aki tud.

„se meurt mais..." – inkább meghal, de magát meg nem adja.

mit größter Selbstbeherrschung – legnagyobb önuralommal.

bonmotíroz – szellemeskedik; itt: szórakoztat valakit.

Tergestinos intra... – Tergeste (Trieszt) lakosait a falakon belül és kívül.

déli patkós – a bécs–trieszti úgynevezett Déli Vasút.

szuezi átvágás – A csatorna építése csak a következő évben (1858) kezdődött meg, ekkor még csupán előmunkálatok folytak.

Hongkongból... – Szójáték: a hon kong (az üresség tól).

Constantine – város Algériában.

674. l. *róta* – labdajáték.

„time is money" – az idő pénz.

„qui habet tempus..." – aki időt nyer, életet nyer.

messze vitelét és értelmét – Széchenyi nyilván érezte, hogy nem fejezte ki magát pontosan, ezért utánatette: „die Tragweite und Bedeutung" = horderejét és jelentőségét.

in der Gestalt eines Finanzministers – a pénzügyminiszter képében.

675. l. *portus* – biztos rév, öböl, szemben a nyílt tengeri kikötővel.

Capváros – Fokváros (Cape Town).

Hobarttown – Ausztrália legjobb kikötője, Tasmania délkeleti részén.

a leláncolt kereskedésnek bilincseit – 1851-ben eltörölték az osztrák tartományok és Magyarország közötti vámhatárt, 1853-ban pedig Ausztria Poroszországgal kötött kereskedelmi szerződéseket, a vámok csökkentésével.

vén bor is nagy mennyiségben semmisíttetik meg – Értsd: sokat fogyasztanak belőle.

halhatatlan magyar költővel... – Vörösmarty Mihállyal. (Célzás *Az újítás ellenségeihez* című epigrammájára.)

moyennant le canal... – a Szuezi-csatorna révén.

I trink mi' voll... – Teleiszom magam a fokvárosi újborral ám, aztán senki előtt meg nem billentem sem a kalapom, sem a sapkám.

676. l. *klárisc sipkék* – korallzátonyok.

677. l. *báró Geymüller* – híres bécsi bankár, csődbe ment és hitelezői elől külföldre menekült, egykori kastélya Bécs XVII. kerületében, Pötzleinsdorfban, nem messze Döblingtől, ma is látható.

678. l. *„besonnen, aber entschieden..."* – megfontoltan, de határozottan előre.

stets mit Würde – mindig méltósággal teljes.

kiállító tehetség – határozott, gyorsan intézkedés képessége.

679. l. *à qui mieux* – egymással vetélkedve.

und dies ist bemerkenswert – és ez megjegyzésre méltó.

der schlecht fahrt, der schnalzt – aki rosszul hajt, az csettint.

680. l. *pour le dernier act* – utolsó felvonásként.

Et ad impossibilia... – És a lehetetlen dolgokra nem adnak kötelezvényt.

so etwas kann... – ilyesmi biz megeshetik.

100-at 8-ra picinyelt – Utalás a pénz leértékelésére.

amerikai Vorsitzer – az Egyesült Államok egyikének kormányzója.

extra dei gratia – isten különös kegyelméből.

681. l. *in casu necessitatis...* – szükség esetén, hogy a hazát mentse.

mathematice – matematikailag pontosan kiszámítva.

682. l. *datur modus in rebus* – (est modus in rebus) mindennek megvan a maga mértéke (Horatius).

Kaiserschnitt – császármetszés.

salus reipublicae... – a köztársaság jóléte legyen a legfőbb törvény (Cicerónál: salus populi...).

683. l. *suprema necessitas* – legfőbb szükség.

fehér zászlósok – akiknek laktanyájára – fegyelmezett magatartásuk jutalmaként – kitűzhették a fehér zászlót (Lásd a 31. fejezetet.)

félistene lenne az egész világnak – Utána a kéziratban: „jeder Zoll und durch und durch wie Volksmann oder vielmehr wie Volksmessias und zwar von urwüchsigster, echtester Gattung Volk" = mint minden ízében és szőröstül-bőröstül a nép embere vagy inkább megváltója, mégpedig a legtősgyökeresebb, legigazibb népi fajtából.

„Alle Schulden hören auf" – Minden adósság megszűnik.

„uti possidetis" – amint birtokoljátok.

„uti habuistis" – amint birtokoltátok.

um correct zu sagen – hogy pontosan fejezzem ki magam.

naturwüchsig – természetadta.

684. l. *negyedkor* – évnegyedkor.

fapoltrát – fabatkát.

apostoli „maga-faktnak" – maga alkotta apostoli fejedelemnek. Célzás arra, hogy Ferenc József – aki ekkor még nem volt megkoronázott magyar király – jogtalanul használta az apostoli fejedelem címet.

Pater Innocentissimus – a legjámborabb szerzetes.

östreichisch gesinnt – osztrák érzelmű.

bakó tábornok – Haynau.

konfiskált jószágait – Széchenyi ezt 1857. augusztus 13-án írta le, amikor a kincstár az elkobzott javakat a május 9-i amnesztiarendelet következtében az elítéltek családtagjainak már visszaadta.

et voilà c'est ce... – és ez az, ami most divatos, és ami kell nekünk.

685. l. *Empfangs komédiáknál* – fogadási komédiáknál. (A császári körutazásra céloz.)

au fur et à mesure – apránként.

etwas mehr oder weniger – valamivel több vagy kevesebb.

686. l. *car la réputation* – mert Felséged hírneve megalapozott.

qui a jeté... – aki fesztelenül viselkedik, dacolva a közvéleménnyel.

Caraffa – A kéziratban az „eperjesi hóhér" neve helyett – bizonyára tévedésből – Carabelli áll.

aus Altersschwäche – végelgyengülésben.

687. l. *aequo pulsat pede mors...* – egyforma lábbal tapossa a halál a szegények kunyhóit és a királyok tornyait.

fogadatlan lángeszű tanácsnokra – Lásd az 51. fejezetet.

megint Lohnlakei lett – Ez is azt mutatja, hogy itt nem valóságos, hanem fiktív személyről van szó.

Bin i der erste... – Ha az első vagyok, nem kapok semmit – ha a második vagy akár az utolsó, akkor sem kapok semmit.

688. l. *dummer Streich* – buta tréfa.

quia audaces fortuna juvat – mivel bátraké a szerencse.

Vezekénynél elesett – Vezekénynél (Bars m.) 1652. augusztus 25-én a magyar királyi csapatok megverték a törököket, az ekkor elesett négy Esterházy emlékére később oszlopot állítottak a csatamezőn.

Zaragoza elpusztítása – A franciák támadásával szemben 1808–9-ben a spanyol katonaság és a polgári lakosság hősiesen védelmezte a várost, s az, mire a franciák elfoglalták, részben romokban állt.

Fleurusnél – Városka Belgiumban, ahol Jourdan francia tábornok 1794 júniusában az osztrák csapatokat megverte.

leónidasi csapat – Leónidas seregének hősiességével küzdő csapat.

Und das hat gewirkt – És ez hatott.

Napóleon... visszavonulni volt kénytelen – Történelmi legenda.

689. l. *„stets mit Würde..."* – mindig méltósággal és kenetteljesen.

Nichts Geringeres – Nem csekélyebb.

„Wasser auf dem Karst!" – Víz a karszton!

Man glaubt sich wahrhaftig... – Valósággal Schönbrunnba, sőt Versailles-ba képzeli magát az ember, remek, nagyszerű; Bruck, Ön egy újjáéledt Artesius.

hoch, höher und am höchsten! – éljen, éljen, sokáig éljen!

was die agréments... – ami a civilizált élet előnyeit illeti.

brausul – brauzol: rohan.

im Vorgefühl dieses hohen Genusses – e felséges élvezet előérzetében.

dum eris felix – (donec eris felix...) míg szerencsés leszel (Ovidius).

„Es ist kein Tropfen..." – Egy csepp víz sem található.

690. l. *Es ist hier der selbe Fall...* – Ez itt ugyanaz az eset, mint a Comói-tónál (a Villa) Plinianában, ahol az ismert és Gustav Adolph, Ferdinand Oswald és N. N. ifjú német által nagyszerűen leírt vízesés állandóan a tó árapályát követi – az egyáltalán nem tartozik a dologhoz, hacsak víz van, hogy hat órával előbb-e, vagy később; mert az apály és az ár határánként váltakoznak, és minket, németeket az lelkesíthet és kell hogy lelkesítsen, hogy egy németnek sikerült a vízhiány miatt oly hírhedten szegény és oly igen kedélyes karsztot a kimeríthetetlen tengerrel összeköttetésbe hoznia.

Eröffnungs – nyitó.

Bruck de Dobosvár et Fraknó – Játékos utalás a fraknai csel legendájára.

megkenni és bemázolni – anschmieren (képletesen) = becsapni, félrevezetni.

mit dem Stephansturm – az István-toronnyal (Szent István-templom tornyával).

kik... hozzá voltak eresztve – Germanizmus, e helyett: kiket odaengedtek.

691. l. *Hauptschlüssel* – az igazi kulcs.

car il n'y a que... – mert csak az igazság sért.

Extra- és... Mädchen für Alles – kisegítő szolgálók és... mindenesek.

va banque-ista – mindent egy lapra feltevő.

számtalan „Handelskammer"-t állítni – Célzás arra, hogy Ferenc József felfüggesztette az önkormányzati testületeket (me-

gyei törvényhatóságok, országgyűlés stb.), viszont engedélyezte kereskedelmi kamarák alakítását.

692. l. *blutwenig* – édeskeveset.

immer derneben – mindig melléje (sohase talál).

Saphir vív derék Waldeck... ellen – Csak olyan sajtóvitákat engedélyeztek, amelyekben mindkét fél a kormányt igyekezett támogatni.

nem német ignoránsok – Gúny az osztrák kormánysajtó öntelt, német „kultúrfölényt" hirdető állításaira, kioktató hangjára.

693. l. *„Was will er denn..."* – Végül is mit akar ezzel mondani?

die da kommen sollen – melyeknek következniük kell.

„Wir bedauern vom Herzen..." – Szívből sajnáljuk, de Ön maga is belátja, mivel bizonyosan olvassa a „lapot" – hogy az államadósság stb. stb. megtiltja számunkra, hogy a közjót a magánérdekeknek feláldozzuk.

694. l. *pour varier ses plaisirs* – hogy gyönyöreit váltogassa.

nicht im Wege... – nem a kegyelem útján, de a jog útján.

ut requiescant in pace – hogy nyugodjanak békében.

695. l. *restauratio* – itt: felfrissülés, felüdülés.

meg van szúrva az ideitül – becsípett (germanizmus).

vinum delectat... – a bor gyönyörködteti az ember szívét.

gamin Stammgast – csibész törzsvendég.

nulla dies sine linea – Lásd a 269. l. jegyzetét.

diem nunquam perdidi – sosem vesztettem el a napot.

bécsi francia és Windisch-Grätz-féle ostrom – A francia csapatok 1809. május 13-án, rövid ostrom után, bevették Bécset; Windisch-Grätz és Jellačić csapatai 1848. október 26-án vették tűz alá a várost és 31-én hatoltak be a belvárosba, hogy a forradalmat leverjék.

sehr gewählte – igen válogatott.

696. l. *aber das macht nichts* – de ez nem tesz semmit.

egy kis majom kísérte – Germanizmus. Széchenyi lapalji jegyzetében maga megmagyarázza, mit ért ezen: be volt rúgva.

Er hat einen Affen... – Berúgott, becsípett, elázott, lerészegedett, beszopott, ittas, pityókos, spicces, részeg, mint a csap, jól felöntött a garatra, kábult, jól leitta magát.

Más alkalommal – A „Stammgast"-történetek címén Széchenyi tulajdonképpen a bécsi sajtó egyes hírekhez fűzött kommentárjait pellengérezi ki.

foglio – itt: alátét(lap).

697. l. *„Mein Haus ist meine Burg"* – Az én házam az én váram.

My house is a castle – Az én házam vár.

698. l. *Sophia mecsetjét* – a híres Aja Szofiát, amelyet még Constantinus császár emeltetett, a törökök mecsetté alakították át.

Számos évekkel ezelőtt... – Széchenyi – Bach szájába adva – saját emlékeiből beszél el egy történetet: 1818 augusztusában Lützow gróf konstantinápolyi osztrák internuncius meghívására Anconába utazott, hogy ott felszálljon a Lützow rendelkezésére bocsátott hadihajóra, s együtt utazzanak a gróf megbízatásának helyére, Konstantinápolyba.

699. l. *durch und durch...* – ízig-vérig igazi német.

Io non sono locandiere – Nem vagyok kocsmáros.

„mit Putz und Stingel" – szőröstül-bőröstül.

700. l. *„Triest muß jetzt..."* – Triesztnek most német várossá muszáj válnia.

„Muß sein" – Muszáj.

Tergestum – Trieszt latin neve.

701. l. *poussé d'une...* – nemes lelkesedéstől indíttatva.

„von Kraftausdrücken" – vaskos kiszólásoknak.

lipcsei csillagár – valamelyik lipcsei újság csillaggal jelzett bécsi levelezője.

702. l. *óvást tett* – Utána, pontosítás végett: „legt Protest ein".

zseniális minisztere – Bruck.

703. l. *„Rache ist süß"* – Édes a bosszú.

„einem rechten Deutschen" – egy igaz németnek.

als sich dort würdige... – hogy ott méltóképpen érvényesüljön.

sich bei diesem braven Volk... – e derék néppel magát megszerettesse, és azt lassanként németesítse.

704. l. *Zank* – Helyesen: Zang, August, bécsi hírlapíró, akinek nevét Széchenyi (itt és a későbbiekben is többször) tréfásan eltorzította (Zank = civódás).

Purcenag – A bizonyára emlékezetből, hibásan leírt név

Molière Monsieur de Pourcegnac-jának (Mészöly Dezső magyarításában: Gömböc úr) nevére emlékeztet; a szövegben közölt szituáció és az idézet azonban éppoly tévesek, mint a név írása, csak annyi egyezik, hogy Gömböc úr is házasulandó, komikus figura.

„j'ai pleuré de tendresse…" – elérzékenyültem és örömömben toporzékoltam.

„haec otia fecit" (deus nobis) – egy isten teremtette nekünk ezt a nyugalmat (Vergilius: *Eclogae* I,6).

daß auch ein Bürgerlicher… – hogy még egy polgár is lehet tudás révén király és több mint király.

bizonyos Künstlereket – Célzás olyan, éjjel dolgozó „művész" hírlapírókra, amilyen például Zang is volt.

705. l. *Das Schachtournier in Manchester* – A manchesteri sakkverseny.

706. l. *„bivalozást"* – magolást.

707. l. *Ulmer Gerstli* – ulmi árpa. (Az Ulm környékén termett árpa híres volt, messze vidékre az ottani kereskedőházakból szerezték be.) Utalás Ulm 1805-i sikertelen védelmére.

708. l. *qu'il n'y a pas…* – hogy nincs nagyobb szerencsétlenség egy ostoba barátnál.

d'avoir des peuplades… – az ilyenfajta barátokból egy egész néptörzsnyit bírni.

709. l. *pour faire le contrast…* – hogy felnagyítsa a különbséget.

ifjabb Szabó Pál… a pesti hengermalmot lepiszkolja – Ez a Széchenyi által részvénytársasági alapon létrehozott gőzmalom 1844 óta működöttt, kezdetben sok nehézséggel. Az ellene szólók közé tartozott ifj. Szabó Pál fiumei kereskedő is.

deutscher Schulmeister – német iskolamester.

„um einen Knalleffect…" – hogy kirobbanó sikert arassanak.

mit einer riesigen Überlegenheit – hatalmas fölénnyel.

710. l. *Reichtum an Gedanken…* – A gondolati gazdagság játékának csodálatos bájt, bódító illatot kölcsönöz.

Wieland… Oberonjára – erre a tündéri eposzra, amely a kortársakra (1780) rendkívül nagy hatást tett.

Kaka Miello – Helyesen: Caccamiello. Az elírás – ismerve Széchenyi gyakran drasztikus nyelvi tréfáit – bizonyára nem véletlen.

unique de son espèce – a maga nemében egyedülálló.

711. l. *aus Patriotismus...* – hazaszeretetből, teljesen önként.

712. l. *freiwillig, pour son plaisir* – önként, saját gyönyörűségükre.

„*Calumniare audacter...*" – bátran rágalmazz, mindig lesz belőle pletyka (Plutarkhos).

Überall und Nirgends – minden lében kanál.

welche Aufopferung – micsoda áldozat.

extra train – különvonat.

713. l. *sub poena 25* – huszonöt (botütés) terhe alatt.

Gönyő partján – 1845 májusában felrobbant az akkor alig elkészült gőzhajó kazánja, s ezt Széchenyi rossz előjelnek tekintette, különösen, miután hat évvel korábban elsüllyedt az István névre keresztelt evezőshajó is (akkor vízbe fulladt kilenc ember).

Wenn nur mir... – Csak ne történjék bajom.

714. l. *wenn es auch garnicht...* – még ha ez egyáltalán nem akar is sikerülni.

weil sie gar so... – mert ugyancsak különös képet vágtak.

Was brauchen wir Straßen... – Minek nekünk utak, nyáron mindenhol jó út van, és télen csak a zsidó, a kereskedő vagy a bolond utazik.

715. l. *nálunk a Bürgermeister urak* – Széchenyi téved, a városok polgármestereit az egész Bach-korszakban kinevezték, nem választották, csak a városi tisztikarok tagjait választhatta az ugyancsak kinevezett tagokból álló városi tanács, de ezek közül is a fizetést élvező tisztviselőket a felügyeletet gyakorló kormányhatóságnak meg kellett erősítenie állásukban.

pour éprouver les bonnes têtes – hogy próbára tegyék a jó fejeket.

humoristica – itt: humoreszk (vidám elbeszélés).

mit echtem attischen Salz – valódi attikai sóval (finom elmésséggel, szellemességgel).

humoristicus grandezzával – humoros nagyvonalúsággal.

716. l. *gr. D. S.* – Valószínűleg: gróf Dessewffy Sámuel.

„*extra Hungariam...*" – Magyarországon kívül nincs élet.

717. l. *time is money* – az idő pénz.

mit der größten Würde – legnagyobb méltósággal.

„Herr President aber" – De elnök úr.

„Nichts aber..." – Semmi de, berekesztem az ülést.

principiis obsta – kezdetben állj ellen (Ovidius).

718. l. *stoa* – itt: egykedvűség.

mulatságos román – Játék a „román" szó kettős értelmével (regény és oláh).

719. l. *„bermeté Madame..."* – (permettez Madame de vous offrir mes hommages) engedje meg, Asszonyom, hogy tiszteletemet ajánljam.

certain je ne sais quoi – bizonyos nem tudom micsoda.

720. l. *le genre ennuyeus...* – az unalmas fajta a legveszélyesebb (Voltaire).

károlyfürdei vizeket – karlsbadi gyógyvizeket.

gascon sorban – gascogne-i legények sorában.

721. l. *gamin de Paris* – párizsi utcagyerek.

il faut que j'embrasse... – meg kell ölelnem ezt a nagy német szerzőt, akit csodálok, mert megírta a *Werther*-t, e bájos bohózatot, mely majd halálra nevettetett.

quel charmant, quel aimable homme – milyen kedves, milyen szeretetre méltó ember.

Ich bewundere ihn... – Csodálom őt, de alapjában véve mégis felettébb unalmas fickó.

ein großer Schreiber... – lehet, hogy nagy író, de nem nagy ember.

722. l. *„aimabler Deutscher"* – szeretetre méltó német.

aus höheren Staatsrücksichten... – magasabb államérdekekből és mert Felix Schwarzenberg, egy német herceg, így vezette be.

723. l. *„viribus unitis Croatorum etc."* – a horvátok és a többiek egyesült erejével.

egy kis olasz mixtura – Ferenc József apai nagyanyja Ferdinánd nápolyi király leánya volt.

Sylphide, Undine... – mondai nőalakok, a levegő, illetőleg a vizek tündérei.

724. l. *„Gründlich aber langweilig"* – Alapos, de unalmas.

Die Gelehrtheit, die Vielseitigkeit... – A tudományossá-

got, sokoldalúságot, mélységet egy nép sem vitathatja el tőlünk, és ezért akarunk mi, németek a francia könnyedséggel, az angol gunyorossággal is próbálkozni és megmutatni, hogy a német ebben a „gáner"-ben (a legtöbb német a zsánert így mondja ki) is képes a föld minden népét túlszárnyalni, különösen, ha minden német egy hatalmas nemzetté olvad egybe.

725. l. *courbettíroz, lancadíroz* – A műlovaglás köréből vett kifejezések.

eine ehrliche Klafter hoch – egy jó ölnyi magasságút.

gestrenger oder gelehrter Herr Meister Petz – tekintetes vagy tudós Mackó mester úr.

ungeschickt és plump – ügyetlenül és otrombán.

Deutsche[r] Michli – derék német Miska, értsd: polgár.

schlampete Limonade – vacak limonádé.

daß sie nebstbei auch... – hogy emellett még mókázzanak, élceket faragjanak, vagy pláne franciásított spanyol táncot járjanak.

L'imagination d'un Allemand... – Egy német képzelete, egy francia kedvessége, egy angol mélysége.

726. l. *welcher einen Schatten...* – amely árnyékot vet a németség becsületére.

a fair match – becsületes mérkőzés.

Ein Mann von Gewicht... – Az államban súllyal bíró férfi.

nicht meine conduite... – nem a magaviseletem nyom a latban, hanem súlyos, kenetteljes szavaim.

727. l. *eo ipso ein...* – magától értetődően okos ember.

sans contredit, ein... – vitán felül, ostoba fickó.

d'insulter au malheur... – kigúnyolni a balsorsot.

Wie gewonnen, so zerronnen – Ebül szerzett jószág ebül vész el.

Milly- vagy Apollo-Kerzen – Milly- vagy Apollo-gyertyák: sztearingyertyák, gyártásukat 1830 táján vezették be.

Disconto, Girobank... – leszámítoló, váltóbank, amortizációs alap, deviza.

countrybank – vidéki bank.

728. l. *À la bonne heure* – Jó órában (legyen mondva), felőlem!

nicht besonnen – megfontolatlanul.

im deutschen Reich – a német birodalomban.

im Tierreich – állatvilágban.

a sic vos non vobis casusába – az így ti, de nem nektek (magatoknak) esete (Phaedrus ?).

auch eine deutsche Erfindung – ismét egy német találmány.

ein deutscher Wein – egy német bor.

Johannisberg – a Rajna jobb partján, Rüdesheim mellett. Az ottani bor a legkitűnőbbek közé tartozik.

729. l. *selesanér* – Helyesebben szelezsán vagy szerezsán (a francia sergeant-ból: őrmester), a horvát határőrök legharciasabbja.

730. l. *Mit dem Einschmelzen...* – A beolvasztás tehát, tessék elhinni, nem megy!

languedoc – egykori délfrancia tartomány és az ottani nyelvjárás.

731. l. *scheckete* – foltos, tarkabarka (bécsi tájszólás).

eine Liebesdeclaration... – szlovákul akar szerelmi vallomást tenni, ami igen furcsán csenghet és egy bécsinek (...) bizonyosan nagy mulatságára szolgál.

732. l. *so lange es geht* – ameddig lehet.

733. l. *was man sagt...* – ahogy mondják, „engedni".

sie haben nicht das fröhliche... – nincs bennük a kedélyes, gyermekien jámbor német vidámsága... a maguk epés és kárörvendő módján.

734. l. *als Retter, aber auch...* – mint szabadító, de az osztrák monarchia megfizetett lovagjaként is.

cine mintye – (ţine în minte), nem felejtő, bosszúvágyó ember (annyi mint: tartsd eszedben).

735. l. *„gegen alle Üblen"* – minden rossz ellen.

„das schallendeste Gelächter" – a legharsogóbb kacaj.

unvergleichlich auf den Glanz... – összehasonlíthatatlanul a pompára irányultak.

737. l. *Fex* – hiú, üresfejű ember (bécsi tájszó).

successionalis – örökös.

738. l. *A primás... körlevele* – Scitovszky 1857. júliusi főpásztori körlevelében a híveket felszólította, hogy a szeptember 8-i mariazelli búcsún minél nagyobb számban vegyenek részt.

mit Witz, Humor... – viccel, humorral és mély bölcsességgel.

739. l. *die man nicht gestatten kann* – melyek meg nem engedhetők.

740. l. *„Neked is csak oly rőffel…"* – Mt 7,2.

De officiis – A kötelességekről (Cicero).

„quod licet Jovi…" – amit szabad Jupiternek, azt nem szabad az ökörnek.

dem wahren Genie… – az igazi lángésznek mindent megbocsátanak.

Welche Vollendung! – Micsoda tökély!

741. l. *Der auf das Kleine nicht achtet…* – Aki a kicsire nem figyel és nem gondol, annak Fortuna a nagyobbat sem ajándékozza.

Décadence de L'empire Romain – A Római Császárság hanyatlása.

„die Procente des Sieges" – a győzelmi adót.

„Sohn von armen…" – szegény, de tisztességes szülők fia.

kefecsináló seines Zeichens – foglalkozására nézve kefekészítő. Tréfálkozás Bach belügyminiszter polgári származásán.

ich sitze in der Wolle – kényelmes életem van.

a gyapjúból kiestek – nincs jó életük (gyapjuk).

und ganz überflüssig – és teljesen fölösleges.

wegen dem großen Contrast – a nagy ellentét miatt.

„Es ist mein Wille" – Akaratom az…

742. l. *nádor nagybátyja* – Ti. Ferenc József nagy-nagybátyja, József főherceg.

im Kindszimmer – a gyerekszobában.

durch Blicke, Gesichterschneiden… – tekintettel, arckifejezéssel, meg nem szólítással, állni hagyással, étkezésre nem hívással.

H. P. – Talán Hogarth-ra gondolt, a P. lehet téves, W. helyett.

„daß Alles vortrefflich…" – minden nagyszerűen ment, ha a császár mindig csak a szívét és fejét követte.

743. l. *wenn's auch nur…* – ha ez csakugyan igaz.

pour varier la comédie – hogy a komédia változatos legyen.

alle die deutschen Fürsten… – az összes német herceg, gróf és hadvezér.

Ilion – Trója régi neve.

Achilles már el van temetve – tehát nincs, aki Iliont megdöntse.

744. l. *„mit seinem unverdorbenen gesunden Sinn"* – romlatlan ép eszével.

„kann sie das Wasser nicht reichen" – még szolgálója se lehetne.

daß jeder echte Österreicher... – hogy rá minden igazi osztráknak büszkének kell lenni.

ist das nicht rührend? – nem megható ez?

mit so vielem Patriotismus – oly nagy hazafisággal.

„Je reconnais mon sang..." – E nemes büszkeségről felismerem a véremet.

A derék fiúk örülnek – A kéziratban Széchenyi ennek fokozására még hozzáfűzi: daß sie aus lauter Freud damisch werden könnten = az örömtől szinte eszüket vesztik.

Welche Unschuld... – Micsoda ártatlanság, milyen szív, milyen hazafiúi odaadás!

quid juvat adspectus? – mit számít a külső?

1757-ben hős Hadiknak... huszárjai – Hadik egyik legmerészebb haditette Berlin „meglátogatása" volt: 1757. október 16-án huszárjaival a porosz sereg háta mögött a város alá vonult, megsarcolta azt, majd katonáival épségben visszatért a császári sereg zömével.

745. l. *das tiefste und geheimste...* – hogy a legmélyebbet és a legtitkosabbat kifürkésszék és kiszimatolják.

verstehet sich... – magától értetődik, a nagy örömtől.

mehr als abgeschmackt – több mint ízetlen otrombaság.

und das ist die Hauptsache... – és ez a fődolog, mert a többi már ezután következik.

bis wir das Rechte treffen... – míg meg nem találjuk a legjobbat, ami a siker vagy – mint némelyek állítják (de bizonyosan tévesen) – a tönkrejutás legbiztosabb módja.

es ist wirklich so komisch – ez valóban nevetséges.

746. l. *stipulált remuneratiót...* – kikötött ellenszolgáltatást kegyes szolgálataiért.

Man muß die Leute... – Csak ismerni kell az embereket, pénzért mind megkapható.

und sonst nichts? Bagatelle! – és más semmi? Csekélység!

daß der arme Teufel... – mert a szegény ördögnek birtokain, házain és tőkéjén kívül semmije sincs.

die nicht nachgeben... – akik sem engedni, sem nyugton maradni nem akarnak.

Daß Gott erbarme – Isten irgalmazzon.

zu einem freundschaftlichen... – barátságos eszmecserével, alkotmányos országgyűléssel.

„feloldónak" – az uralkodó iránti hűség kötelezettsége alól feloldónak.

747. l. *pragmaticus dinasztia* – a Habsburg uralkodóház, amelynek örökösödési rendjét az úgynevezett pragmatica sanctio szabályozta.

„sic volo, sic jubeo..." – így akarom, így parancsolom, észszerűség helyett akaratom áll.

a legközelebbi konkordátum – amelyet Ferenc József 1855. augusztus 18-án kötött a római szentszékkel, s melyben – a jozefinista egyházpolitika elveit feladva – biztosította a katolikus egyház számára a korábban általa élvezett autonóm jogok egy részét.

vastag és erős bőrbe kötött fóliáns – Értsd: ha a deresre húzott ki nem bélelte nadrágját egy ilyen kalendáriummal.

748. l. *mariazelli processziót* – Széchenyi itt (1857. augusztus 30-án) arra az akkor még csak tervezett zarándoklatra céloz, amelyen való részvételre Scitovszky János hercegprímás júliusban hívta fel a magyarokat, s amelyre azután szeptember elején több ezer ember indult el Magyarországból, valóban részben politikai demonstrációként.

L'Autriche n'a jamais compris... – Ausztria sose értette meg Magyarországot, ott mindig pénzt keresett, ami nincs, ahelyett, hogy embereket keresett volna, akikben bővelkedik.

„Ihr habt nicht einmal..." – Nektek még polgári törvénykönyvetek sincs.

perjurium – esküszegés, hamis eskü.

aequale bankrupt – azonos a csőddel.

749. l. *„Nicht raisonieren..."* – Semmi vita, pofa be, vagy majd véget vetünk mesterkedésüknek.

Ob etwas davon... – Hogy ebből fennmaradt-e valami.

Denn so etwas... – Mert ilyesmi a mi eszközeink között vagy – jobban mondva – rendszerünkben nem használható.

Das ging uns noch ab! – Még csak ez kellene!

Corpus Juris-nak legelső törvénycikke – Gúnyos torzítás.

„Si fecisti, nega" – Ha megtetted, tagadd.

auf ein reumütiges... – töredelmes, részletes vallomásra.

A népnek azt kell hinni... – E mondathoz a szerző – mintegy magyarázatul – még hozzáfűzi: Sie müßen den Monarchen als ein höheres, als reines Wesen vorstellen, der vielmehr hinauf als herab gravitiert = az uralkodót magasabb, tiszta lényként kell elképzelnie, amely inkább felfelé, mintsem lefelé törekszik.

750. l. *currens* – itt: körrendelet.

das wäre wohl... – ez persze egy apostoli császár méltóságával összeegyeztethetetlen lett volna.

Stuhlweißenburg – Székesfehérvár.

„mit Kindern und Kindeskindern..." – gyerekeivel és unokáival örök emlékezetül uralkodója hagyatékában részesülhetne.

über das allerhöchste... – igen szeretett császáruk legmagasabb hogylétéről.

751. l. *valami „Kerl" is említtetik* – valami fickó. (Homályos célzás talán a Karl keresztnévre.)

currentatio – Grünne előbb említett körrendelete.

auf „eine geheime Art"... – „titkos módon" az illetőt figyelmeztetni.

„zu was Geheimem" – a titkos dolgokhoz.

kitűnő béres – zsandár és titkos rendőrspicli.

Vannak bizonyos dolgok... – E mondathoz a szerző kéziratában ugyanazt franciául is hozzáfűzi: Il y a des choses dont on ne parle jamais, qu'on laisse en cas de bésoin soupçonner.

Où est donc Mademoiselle... – Hol van a kisasszony? A gardróbban.

in der Blume – virágnyelven.

Comment, Mademoiselle... – Hogyan, a kisasszony ilyen malacságokat csinál?

az angol Epicur – a kéjenc angol.

752. l. *pour ne pas perdre...* – hogy illúzióit vagy inkább tekintélyét el ne veszítse.

Mily szerencse... – Károlyi Árpád e bekezdés tartalmát annyira botrányosnak találta, hogy az egészet kihagyta az általa közölt „kritikai kiadásból", mégpedig anélkül, hogy a kihagyásra egyértelműen és világosan utalt volna (a hiányt mindössze egysornyi szaggatott vonal jelöli). Azt viszont ez a bekezdés és a hozzá hasonló szövegrészek érthetővé teszik, hogy a kéziratot cenzúrázó rendőri hatóságok eredetileg a kézirat megsemmisítésére tettek javaslatot.

dem Scepter in der Hand – a jogarral a kezében.

im inwendigen Innersten – lelkük mélyén.

denn es entgeht ihnen... – mert a legcsekélyebb dolog sem kerüli el figyelmüket.

„denn wollen die perfiden Magyaren..." – mert ha az álnok magyarok nem hajlandók bennünket szeretni – ami pedig nem volna nehéz, hiszen ugyebár szeretetreméltóak vagyunk –, akkor hadd reszkessenek.

753. l. *der aber schon...* – aki azonban lassanként már elgyengül és túl puha szívű.

als einen sehr verläßlichen... – mint nagyon megbízható és mindenre használható magyarellenest, sőt derék magyarfalót.

Figaro qui, Figaro qua – Figaro itt, Figaro ott.

Hauer-Mentór és Albrecht-Télemakhos – Gúny: Széchenyi Hauer bárót, Albrecht főherceg beosztottját Mentórként (Télemakhos nevelőjeként) emlegeti, a főherceget pedig Télemakhosként (Mentór pártfogoltjaként, neveltjeként) szerepelteti.

754. l. *similia similibus* – hasonló a hasonlótól.

daß die von ihm... – hogy az általa kitalált és rögtönzött államgépezet a legjobban működik, és minden javítás nélkül is hosszú ideig megmaradhat.

B. A., kit annyira szerettem – Lehet költött alak vagy egy valóban élő egyén nevének kezdőbetűi.

P. M., kit űzőbe vettek – Hasonlóképpen.

756. l. *ich glaubte mich...* – azt hittem, hogy ezzel behízelgem magam.

Ich bin nur das Messer... – Én csak a kés vagyok, és Felséged a kéz.

csináljon másnak helyet – A kortársak közül sokan szíve-

sebben látták volna a trónon Ferenc József helyett öccsét, Miksa főherceget.

nincs nagyobb bűn... – Széchenyi e sókratési elvet korábban Kossuth fejére olvasta (*A szentgróti levél elemzése* SzIÖM VIII/2. kötet 565–566. l.), majd önmagára vonatkoztatta (Tasner Antalhoz 1851).

757. l. *und dann ist es aus*... – és akkor befellegzett – ugyan nem Felségednek és nem is a szép hazának, de a B.B.B. minisztériumnak. (B.B.B. – Buol, Bach, Bruck miniszterekről elnevezve.)

lángeszű Bäuerle – A *Wiener Theaterzeitung* alapítója lapjában gyakran gúnyolta a magyarokat.

daß Alles beim Alten... – hogy minden a régiben marad.

758. l. *„besser heute einen Spatz*..." – jobb ma egy veréb, mint holnap egy túzok.

bűnhődik – itt: vétkezik.

Ferenc József-columnára – akasztófára.

um diese Jugendstreiche... – hogy a lángeszű német orvos e diákcsínyét eltussolják.

759. l. *daß man sie mit einer*... – hogy az embernek még egy fogával sem lett volna kedve hozzájuk nyúlni.

wo er sich stets... – ahol mindig hű alattvalónak bizonyult, aki testestül-lelkestül jó császárán csügg.

760. l. *„Ein Stück vom alten Ungarn"* – A régi Magyarország egy darabja (Célzás egy akkor divatos bécsi népies színjátékra.)

elstiklizve – eldarabolva.

mit wahrem Genuß – igaz élvezettel.

moderamen inculpatae tutelae – szabad (ön)védelem feltétele.

„Ihr Ungarn habt..." – Ti, magyarok elvesztettétek szabadságotokat, most mint nemzet is tönkre kell hogy menjetek.

Ihr habt unsere... – Ti elvettétek a szabadságunkat, most mint népet is meg akartok semmisíteni bennünket; – jól van – mi azonban nagylelkűbbek vagyunk: ti sose voltatok szabadok, hát most azokká lehettek a magyar „kerületekben", mármint szabadon üldözhetők (vogelfrei = törvényen kívüli), mint a madár.

761. l. *criminalis interlocutio* – vétkes négyszemközti beszélgetés.

der so ein lieber Narr... – ezt a kedves bolondot, aki azonban bizonyára tisztességes szándékú.

megétessenek – Utána: vielleicht sogar mit Kronigeln = tán még a fenével (?).

um alle Suspicion... – hogy gyanút ne keltsenek.

legkisebb lárma nélkül – Utána magyarázatul: um keine Suspicion zu erregen = hogy gyanút ne keltsenek.

und aus lauter Patriotismus... – és merő hazafiságból a legaljasabbakra hagyom magam eltökélni és felhasználni is.

und sie werden... – és az igazságszolgáltatás kezébe átadva megérdemelt büntetésüket bizonyosan nem fogják elkerülni.

„újságiális" – újsági. (Célzás az előbbi mondat német kifejezésére, amelyet a napisajtóban gyakran lehetett olvasni.)

762. l. *da ist schon wieder...* – már megint elfogtak és holnap felakasztanak egy magyar betyárt.

uni sono, stürmischer Vivat – egyhangúlag, viharos Éljen.

„Auch gut"... Welcher geniale... – Jó is... Micsoda nagyszerű vicc, valóban meg kell szakadni a nevetéstől.

„Prés" – a *Presse*, Zang hírlapja.

malleus – kalapács, itt: ledorongoló, bíráló.

Párizsban pék volt – Zang ugyan nem volt pék, de Párizsban ő hozta divatba a kiflit és a császárzsemlét, e bécsinek tekintett péksüteményeket.

Exbinkel-Jud – volt batyus zsidó. Célzás Saphirra (aki éppúgy nem batyuzott, mint ahogy Zang nem sütött kiflit, de Magyarországról Ausztriába vándorolt).

Wiener Gebäck – bécsi péksütemény.

decidiert Gegenfüßler – eltökélt ellenlábas.

763. l. *„qoud licet Jovi..."* – amit szabad Jupiternek, azt nem szabad Zank úrnak.

im Bettelstudenten – a *Koldusdiák*-ban. Célzás a korabeli népies színdarabra, amely a későbbi hasonló című operett őse volt.

lovasberényi laureátus – a lovasberényi születésű babérkoszorús költő: Saphir.

à la hauteur... – magával Dumas-val egy szinten.

das kann ein jeder – erre mindenki képes.

„inwendig Pfuj" – belülről pfuj.

a présben – a sajtóban.

sub titulo Preßfreiheit – sajtószabadság címén.

melyet Felséged... oktrojírozott – Ferenc József 1849. március 4-én (az oktrojált alkotmány kiadásával egy időben) külön pátensben szabályozta a politikai szabadságjogokat, köztük a sajtószabadság ügyét. (E pátens érvénye nem terjedt ki Magyarországra, amely akkor hadat viselt a császári hadsereg ellen.) Széchenyi itt a pátensnek nemcsak jogszerűségét tagadja, hanem gyakorlati értéke felett is megsemmisítő kritikát gyakorol.

daß in Neu-Östreich... – hogy Új-Ausztriában sajtószabadság van.

daß sie nicht so recht... – mert nem írhatnak valóban őszintén, hanem azért, mert meg akarják őket „bélyegezni". Célzás a hírlapbélyegadó akkor elrendelt bevezetésére.

764. l. *Was man übrigens...* – amit különben csak helyeselni lehet.

Ideal der praktischen Weisheit – a gyakorlati bölcsesség mintaképe.

als warnendes Beispiel – intő példaként.

wenn er auch sonst... – ha különben egyéb becsületes nem volna is rajta.

und das ist eine Lebensfrage – és ez létkérdés.

„Nie nachgeben..." – Sohasem engedni, új útra sose térni át.

das macht nichts – nem tesz semmit.

valami szépet – Értsd: szép nőt.

765. l. *megtruchszezi* – megasztalnokozza: udvari asztalnokká nevezi ki.

megkulcsozza... a „jó fiúkat" – kamaráskulcsot stb. adományoz nekik.

Wie spricht der Hund – Hogy szól a kutya?

Károlyt... elkergették – Az 1830. évi francia forradalom hatására.

XVI. Lajos király... Varennes-ben – Itt fogták el őt és családját 1791. június 19-én éjjel, mielőtt – a forradalom elől menekülőben – a német határt elérték volna, majd bíróság elé állították és lenyakazták.

und auf so etwas... – és az ilyesmire egészen fel vagyok készülve.

766. l. *da kann ich mir...* – azt hiszem, elmondhatom.

Schiller búvárja – Aki a tengerbe veszett (*Der Taucher* 1797).

természetes „Geschäft" – természeti szükség(let).

aber alles das wird... – de mindezt nem ismerik el.

girgactum – Helyesen: gyrgathos = elmebetegek háza. A lipótmezei elmegyógyintézet ekkor épült.

767. l. *Es galt daher...* – Ezért egy forrást kellett találni.

es ist wirklich das Ei... – ez valóban Kolumbus tojása – kigondolva, megtervezve, elvégezve.

Félzsigrai – Hauer István anyai nagyanyja 'Sigray lány volt.

pour cacher leur honte – hogy szégyenüket elrejtsék.

daß es ein Erbarmen ist – hogy az szánalomra méltó.

„Oft entdeckt ein kindlich Gemüt" – sokszor egy gyermeki lélek tesz felfedezést (...).

in otio cum dignitate – a tétlenségben méltósággal.

mit dem ausgiebigsten Appetit – kiadós étvággyal.

piquetírozott – kártyázott.

768. l. *Et hinc illae lacrimae* – Innen vannak hát azok a könnyek! (Terentius).

C'est ainsi... – Így van, Uram, kormányozni tudni kell!

wenn ich nicht mehr bin... – ha már többé nem leszek, és a belátásra jutott népek hideg síromra virágot hintenek.

à la Charles X – X. Károly módján.

szeret-e... igazán – Utána pontosításként: mit ganzer Hingebung = teljes odaadással.

769. l. *Kempelen-féle sakkozó* – Kempelen Farkas sakkozógépe.

770. l. *sebesen szédelgő* – könnyen megszédíthető, becsapható.

zsidóul... – A zsidók 1848–49-ben általában a forradalom mellett voltak.

771. l. *kompromittálta magát Ferdinánd exkirály* – A Batthyány-kormány kinevezésével.

pardonírozó – kegyelmező.

párizsi Morgue – párizsi hullaház.

772. l. *daß es sich eigentlich*... – hogy tulajdonképpen kiirtásukról van szó.

weil sie dieser angenehmen... – mert ezen kedves reménynüknek bizvást átengedhetik magukat.

tökéletesen rendin van – Utána: das ist ganz correct.

man muß den Ungarn... – a magyaroknak tiszta bort kell önteni a poharukba.

egyik főtudósuk – Célzás Horvát István történetíróra.

le premier de son espèce – fajának elseje.

bloß aus Altersschwäche – pusztán aggkori gyengeségből.

773. l. *accelerál* – felgyorsít.

was ihnen schmeichelt... – ami hízeleg nekik és elvakítja őket.

mit dem Straußmagen – a struccgyomrú (ti. mindent megemésztő).

aus der Staatscasse – az állampénztárból.

774. l. *az akadémiai statútumok* – Széchenyit rendkívül aggasztotta az Akadémia alapszabályainak megerősítése körül évek óta tartó huzavona, különösen, miután a magyar lapok Ferenc József Budára érkezésekor, 1857. május elején már hírül adták, hogy az alapszabályokat az uralkodó megerősítette, de azt e sorok leírásáig (szeptember 6-ig) hivatalosan még nem közölték. Abban azonban tévedett, hogy az alapszabályok kilenc év óta Bachnál hevertek: az Akadémia 1853-ban terjesztette föl az alapszabályokat, minthogy arra a kormány – tekintettel az új egyleti pátensre – felszólította, majd újabb felszólításra 1855-ben részletes tájékoztatást adott. A huzavona tehát négy éve tartott, s abban éppen Bach támogatta az alapszabályok érintetlenül hagyását, arra hivatkozva, hogy magánintézményről van szó, amely saját vagyonából tartja fenn magát, tehát az állam annak eredeti célját nem változtathatja meg. Vele szemben Albrecht főherceg kardoskodott (Prottmann javaslatára) amellett, hogy az alapszabályokból hagyják ki azt a tételt, hogy az Akadémia a tudományokat magyar nyelven műveli, és amellett, hogy helyezzék az Akadémiát szigorú állami felügyelet alá. A minisztertanácsban Thun és Kempen – Bach javaslatával szemben és Albrecht véleménye alapján – az alapszabályok módosítását kívánták, ezért húzódott tehát az ügy, mígnem végül kompromisszumos

megoldás született, amiről Bach 1858. március 3-án tudósította az Akadémiát. Széchenyinek nem volt tudomása arról, hogy Bach és Albrecht között tulajdonképpen hatalmi vetélkedés folyt, s hogy a vitában Bach állt a jog alapján, az önkényuralmi erőszakkal szemben.

németezzük – Szójáték, a magyaráz-zal szembeállítva: elcsavarja az állítás értelmét.

von der Gleichen Berechtigung – az egyenjogúságról.

775. l. *daß sich von Allem dem...* – hogy mindabból, amit ígértünk, semmi sem valósult meg.

was sie für beleidigte... – hogy milyen sértődött arcot vágnak.

bis sie alles vergessen... – amíg mindent el nem felejtenek és a német hivatalnokainkat megszeretik – ami nem maradhat el, mivel legtöbbjük kitesz magáért, általában igazán kedves fiúk.

dissolvál – itt: feloszlat.

mit schwacher Stimme – gyenge hangon.

freilich unverdient – persze meg nem érdemelten.

776. l. *La Trappe* – Normandia déli részén (Orne megye, Franciaország); az ottani ősi cisztercita apátságot az életbe belefáradt emberek menedékeként emlegették. (Lásd a 27. fejezetet.)

ultimum refugium Hungarorum – a magyarok végső menedéke.

um uns keine Blößen... – hogy a németek és különösen Berlin előtt szégyent ne valljunk.

777. l. *meghalt... fundátora* – Széchenyi itt és a következő bekezdésekben magáról mint már nem élőről beszél.

faute de combattant – harcos hiányában.

faute d'argent – pénz hiányában.

778. l. *„auf ein kleines Amtl"* – egy kis hivatalra.

ezen időszakot választotta Britanniának meglátogatására – Széchenyi valóban azért küldte Béla fiát 1857 tavaszán Angliába, hogy ne legyen kénytelen az uralkodónak hódolni annak magyarországi útján.

Ő oly diszkrét és... oly józan – Széchenyi itt olyannak írja le fiát, amilyennek látni szerette volna: ekkor még remélte, hogy angliai útján Béla aszerint járt el, amint azt neki apja előírta. Rövi-

desen ezután következett a kiábrándulás; Béla hazajött, s apa és fia „összekoccannak", majd az apa megírja fiához intézett intelmeit.

„tempora si fuerint nubila" – ha beborul fölötted az ég (Ovidius).

779. l. *dazu ist er nicht...* – ehhez nem elég fortélyos.

amilyenben marquis Posa állott – Schiller *Don Carlos*-ában a szabadságért lelkesedő Posa kemény szavakkal ostorozza a király zsarnoki uralmát, Flandria elnyomását – a király szíve pedig meglágyul és Posát megteszi teljhatalmú miniszterének (3. felvonás).

780. l. *was wir Alles...* – mi mindent tehettünk volna, mennyi remek dolgot – és mit tettünk valójában, mennyi butaságot.

Tripstrill – A monda szerint az ottani lakosok nagyokosoknak képzelték magukat, de merő ostobaságokat követtek el.

782. l. *aus lauter Furcht* – merő félelemből.

„két szénaporció közé..." – Lásd a 71. l. jegyzetét.

prímás... Mariazellben – Ezt szeptember 8-án írta le Széchenyi, amikor a búcsújárás már elindult Magyarországról.

daß dort von keiner... – hogy ott felvilágosításról és megvilágosodásról nem lehet szó, ahol az „éltető levegő" teljes hiánya uralkodik, mely nélkül még az éjjeli lámpa is kialszik.

783. l. *Eclips* – egy híres versenyló neve.

warum denn ausschlagen... – miért utasítanánk vissza azt, amihez könnyen és jutányosan hozzájuthatunk?

nach Herzenslust – kedvük szerint.

daß diese Remanenz... – hogy ez az utolsó magyar filozófus sajnos eltávozott – és ami maradt, minden kritikán alul tudatlannak és meghatóan ostobának mutatkozik.

784. l. *daß er der erste...* – hogy az első és legokosabb magyar volt.

mordicibus – keményen (szó szerint: harapásokkal).

I' glaub's – (ich glaube es) azt elhiszem.

sine sufficienti merito – elegendő érdem nélkül.

daß Sie den Menschen... – hogy az embereket emberként, rang nélkül is, ha kegyének irántuk nem adta is külső jelét, tiszteli és becsüli, és szívesen tanácskozik velük, ha kiváló anyagból vannak gyúrva, ezzel szemben senki, aki méltányosan gondolkozik,

nem veheti rossz néven, ha egy tennivalókkal elhalmozott császár drága idejét nem akarja unalmas fecsegőkre pazarolni.

aus superiorem Stoff – kiváló anyagból.

daß der ritterliche Kaiser... – hogy a lovagias osztrák császár azért nem tárgyal a magyarokkal, mert köztük egyáltalán nincs felsőbbrendű személyiség, és a császár aggályoskodik, hogy drága idejét haszontalan vagy mindenesetre nagyon unalmas dologra pazarolná.

785. l. *aus dem Glückstopf* – a szerencsefazékból.

um dadurch seinem Sohn... – hogy ezáltal fia útját egyengesse.

nagyon szeretne az öreg gr. Sz[échenyi] Istvánnal találkozhatni – Tévedésből, e helyett: szeretett volna.

nem hatnak a dolgok mélyébe – Utána franciául: ils manquent de profondeur.

„they consider only..." – ők csak a kérdés egyik oldalát veszik figyelembe.

786. l. *denn so was können wir...* – mert ilyenekre nincs szükségünk Új-Ausztriában, ahol – ha tetszik, ha nem – mindig a császárnak kell a legnagyobb embernek lennie.

daß sie sanfter... – hogy szelídebbek és tanulékonyabbak legyenek.

787. l. *„qui tacet..."* – aki hallgat, az beleegyezni látszik.

und meines Gleichen – és a hozzám hasonlókat.

und das wäre mir... – és ez számomra (igen érthetően) egyáltalán nem kellemes, hanem nagyon is végzetes lenne.

champagner etc. in Überfluß – pezsgő stb. bőségesen.

gehauchte oder betonte szó: Sie sind... – elsuttogott vagy hangsúlyozott szó: Ön az egyetlen, akiben igazán bízik a császár, barátjának nevezi.

788. l. *champagner detto* – pezsgő ismét.

eine wehmütige Erinnerung... – fájdalmas megemlékezés a papáról.

négy huszár [unoka]testvérei – Széchényi Lajos fiai: László és Dénes, valamint Széchényi Pál két fia: Ferenc és Kálmán.

„in diesem deutschen Fluß" – ebben a német folyóban.

deren Zeit bereits... – melynek ideje már lejárt.

eine Winterschwimmschule in Ofen... – egy téli uszodát Budán vagy egy sétányt az egykori pompás Nádor-szigeten vagy egy magyar vadásztársaságot – szokásos zsinóros mentével, vagy valami hasonlót, amit pompás szellemével majd kiötöl.

789. l. *Haben Sie einen...* – Jó gyomra van? Milyennek tartja a konyhámat? Nem rossz, ugye, ha valaki meg tudja emészteni az én fogásaimat.

stets aus der Staatscasse – mindig az állampénztárból.

Es ist sozusagen... – Úgyszólván nincs mód ellene.

figáló – itt: megvetett (láb).

bona modalitate – jó alkalmatossággal.

und daß somit – és hogy ezzel mindaz a gyűlöletes intézkedés, amit a magyarok elnemzetietlenítésére kitaláltak, semmivé foszlik, és szemtelen hazugságnak mutatkozik.

790. l. *so nach und nach* – apránként.

V. Ferdinánd... sőt még... József nádor is – Az előbbi 1832-ben, az utóbbi 1827-ben lépett az Akadémia alapító tagjai sorába, egyenként 21 000 forinttal.

und das kann Euer... – és ez megnyugtathatja Felségedet.

„billig denkende" – igazságosan gondolkodó.

so daß man... – úgy, hogy ezt nekik meg lehetne engedni.

791. l. *in Hinsicht dessen...* – arra vonatkozólag, ami őt megilleti.

„Was der Kerl..." – Milyen unalmas fickó, mindig ugyanaz a nóta! Micsoda kicsinyesség! Szégyellje magát – ... – annyit alkalmatlankodni az uraságnak. Igazán ideje, hogy megokosodjék és megnyugodjék. Lássa, az uraság már régen elfeledte, hogy Önnel szemben még tartozásai vannak, felejtse el Ön is!

792. l. *„aber schaun's meine Herren..."* – de Uraim, nézzék csak, mi lesz ebből? Legyenek okosak, hagyják már abba! Önök eléggé elsiratták már Magyarországot, mint egy elhunyt, szeretett menyasszonyt, aki kiterítve fekszik, és sohasem fog már felébredni. Nézzék, mindenki elégedett, csak Önök nem – most már éppen ideje volna felhagyni a duzzogással. Ilyen kicsiség miatt! A végén még megmérged a császár stb.

„Von was habens' denn..." – Miről álmodott?

„Ich habe geglaubt..." – Azt hittem, Felséges Úr, hogy a Naschmarkon, a sáncon vagyok.

derék főasszonyságok – kofák.

als mit einem Bockfuß – mint kecskelábúnak.

793. l. *ob nichts herausguckt* – vajon nem kukucskál-e ki valami.

„plus veaux que démon" – inkább borjú, mint démon.

obwohl wir in unseren... – noha rendszeresített jutalomdíjainkon nem változtatunk.

Szelepcsényi reverendája – Célzás Szelepcsényi György érsek közismert takarékosságára, ami öltözködésében is megnyilvánult.

hártyája – öltözéke.

etwas zu scheinen... – másnak látszani, mint ami.

794. l. *„certi fines"* – bizonyos határok.

nagylelkű és nagy családú bécsi főasszonyság – Mária Terézia.

„Oh es ist kein Opfer..." – Ó, nincs olyan nagy áldozat, amit gyermekeimért meg ne hoznék, csak semmi takarékoskodás.

dicső Horváth Endreként – Széchenyi nagyra becsülte az *Árpád* című eposz szerzőjét.

diesen Umstand sollte... – ezt a körülményt ügyesen ki kell használni.

um uns populär... – hogy népszerűek legyünk.

in einem Volksfest... – egy népünnepélyen fellépni és szerepelni akartunk.

„wie sehr vielseitig..." – mennyire sokoldalúak vagyunk.

Um ihn aufzuheitern – Hogy felvidítsuk.

795. l. *und sie einen tüchtigen...* – és ők alaposan berúgtak (szó szerint: majmot kaptak).

Insulaner – szigetlakó (értsd: az angol).

denn da ist er... – mert ebben ő túl nevetséges és túl ügyetlen.

denn die Hauptperson... – mivel Magyarország fő embere (mert hiszen vitéz Lipótajkú Albrecht egy senki) mégsem mozoghat úgy, mint egy részeg csimpánz. (Albrecht főhercegnek jellegzetes Habsburg-ajka volt, amilyen I. Lipót arcképein különösen szembeszökő.)

gewachsen, wie eine... – aki szálfaegyenes, mint egy Milly- vagy inkább Apollo-gyertya.

gebaut, wie eine Venus – akinek termete, mint Vénuszé.

796. l. *Én meg akarom engedni* – A német kifejezés: ich will es zugeben szó szerinti fordítása, magyarul helyesen: elismerem.

az európai aequilibrium... haszontalan pletyka – Az a remény, hogy a nagyhatalmak az európai egyensúly fenntartása érdekében ragaszkodni fognak Ausztria területi integritásához, valóban ingatagnak bizonyult.

797. l. *„immer Grün" columna* – örökzöld oszlop (szójáték).

„gehen's zum Bach" – menjen Bachhoz.

auf deren Haut... – akiknek bőrére kísérletezünk.

Amtllal a Verstand – hivatallal az ész.

798. l. *die sich es gewiß...* – akik biztos legnagyobb megtiszteltetésüknek fogják tekinteni, hogy egy született apostoli császárt kapnak társul.

Gewährt mir die Bitte... – Schiller *Die Bürgschaft* című balladájának záró sorai (helyesen: Ich sei, gewährt mir die Bitte, In eurem Bunde der dritte = Ha lehet, kérlek, vegyetek be, Mint harmadikat, frigyetekbe – *A kezesség*, Kálnoky László fordítása).

elolvastatja magának – Ezt tulajdonképpen nem az exkirályról, hanem annak nejéről híresztelték.

799. l. *Grünne, Felségednek... fiakerese* – Valójában: főlovászmester; Grünne tudott arról, hogy V. Ferdinándot le akarják mondatni, de a tervet nem ő eszelte ki.

boldog hercegnek – Felix Schwarzenbergnek.

Felséged filozófiai anyjának – Szójáték Zsófia főhercegné nevével (philo-Sophia).

um ein Haus einzurennen – hogy ajtóstul berontson egy házba.

den wir brauchen – akire szükségünk van.

ganz im Stillen – egész csöndben.

meines Zeichens – foglalkozásomra nézve.

translatio – (hatalom)átruházás.

Es ging Alles... – Minden igazi német kedélyességgel zajlott le.

800. l. *lökték ki... I. Pál muszka cárt* – A lelki egyensúlyát vesztett uralkodó ellen – a trónörökös tudtával – összeesküvést szőttek, 1801. március 13-án este katonaság vette körül a cári palotát, s

mintegy harminc összeesküvő behatolt a cárhoz, hogy rábírja egy lemondó nyilatkozat aláírására, Pál azonban ellenállt, mire dulakodás során megfojtották.

szerencsétlen Szelim – A török hadsereget megreformáló III. Szelim szultán ellen a janicsárok 1807-ben fellázadtak, mire ő unokaöccse javára lemondott a trónról, majd nemsokára a börtönben gyilkoság áldozata lett.

a piemonti újságlapokat – Már korábban szó volt az 1857. év elején Milánóban tartózkodó császárt gúnyoló piemonti újságcikkekről s az emiatt a két ország közötti diplomáciai jegyzékváltásról és elhidegülésről.

„Man kann nicht..." – Nem lehet mindenkinek eleget tenni.

a trafalgari katasztrófa – 1805. október 21-én Nelson ott verte tönkre a francia flottát.

„je ne peux pas..." – nem tudok ott lenni mindenütt.

Ich kann doch nicht... – De hát nem tudok minden embert boldoggá tenni!

801. l. *alle[r] guten Dinge sind drei* – Szó szerint: minden jóból három van (értsd: három a magyar igazság).

„mais pourquoi pas?" – hát miért ne?

Rummelpuff – a mucsai városi katonaság parancsnoka Nestroy *Freiheit in Krähwinkel* című bohózatában, melyet 1848 nyarán, a szerző társulatának budai vendégjátéka alkalmával Széchenyi is látott.

Gunkel... a társaság extérieur ügyében – Gunkel híres bécsi férfiszabó cég tulajdonosa volt, aki tehát a férfiak „külső" megjelenésével foglalkozott.

intérieur miniszterének – belügyminiszterének.

802. l. *intrinsèque* – bel(ső).

und da können wir... – és ilyenekből igen nagy mennyiséggel rendelkezünk.

Ja, Ja – Szójáték = iá, iá!

silentiumot imponálok – hallgatást parancsolok.

mit christlicher Geduld... – kereszténytürelemmel és alázattal.

Disraeli-féle szúnyog – Akkoriban D. a Palmerston-kormányt támadó ellenzék legcsípősebb szónoka volt.

Sie sind durch unsere... – Országos hajtóvadászatunk kiirtotta őket.

803. l. *bei dem Regierungstantritt...* – Felséged kormányra lépésekor.

und die rein in Nichts... – és amelyek teljességgel a semmibe foszlottak szét.

804. l. *so wie es man...* – ahogy a szívében érzi az ember.

805. l. *daß er irgend in einer...* – hogy akár egyetlen ügyben az igazságra szomjazott volna?

Somssich Pál... – Említett röpiratában, az 1848 előtti magyar alkotmány alapján állva, elutasította az oktrojált alkotmányt. Címe magyarul: *Magyarországnak és királyának törvényes joga.* (Megj. Bécs, 1850.)

„Von den Ungarn..." – A magyarokról tudni sem akarok.

806. l. *„Was ist das..."* – Miféle könyv ez?

„Ein sehr schlechtes..." – Egy nagyon rossz könyv.

„Wie wissen sie es?" – Honnan tudja?

„Mir hat's der Bach gesagt" – Bach mondta ezt nekem.

Augusz súgta – Augusz 1850-ben a Baranya, Tolna és Somogy megyékből álló úgynevezett tolnai kerület főbiztosa, 1851-től már az úgynevezett pesti kerületi kormányzat főispánja volt, Geringer közvetlen alárendeltségében.

807. l. *per audiendum verbum...* – a királyi szavak meghallgattatásával.

Res nolunt diu... – A dolgokat nem lehet sokáig rosszul intézni.

besonnen, aber entschieden... – megfontoltan, de határozottan előre!

„die ungarischen Rebellen" – a magyar lázadók.

wie schmutzige Wäsche – szennyes fehérneműként.

alle Nationalitäten auszupressen... – minden nemzetiséget kisajtolni, hogy aztán a nemes ökrök etetésére megmaradjon a berkenye.

808. l. *coionniroz* – ok nélkül gyötör.

Große im Kleinen... – Kis dolgokban nagy, a nagyokban kicsi.

Zum Teufel ist der Spiritus... – Ördögbe a szellemmel (lelkesedéssel), maradt az egykedvűség (Schiller).

und das dürfte... – és lehet, hogy ez nagyon hamar bekövetkezik.

„daß die betreffenden 'Diener'..." – hogy az érintett „szolgák" „uralkodójuk" megvédéséért szívesen adnák javaikat és életüket.

„gute Gedanken" – jó gondolatok.

809. l. *per Bausch und Bogen...* – mindenestül, szőröstül-bőröstül.

tel est mon plaisir – így tetszik nekem.

Patent, Edict, Erlaß – parancs, rendelet, leirat.

810. l. *ob es denn eigentlich...* – tulajdonképpen nem lenne-e okos az oly ügyetlenül összefoltozott Ausztriát egész egyszerűen feldarabolni.

811. l. *misztériumokat felmelegítni* – A IX. Pius pápa által 1848 után kihirdetett dogmákkal, különösen a szeplőtelen fogantatás tanával a klérus egy része sem értett egyet, Széchenyi pedig inkább a deista felfogáshoz hajlott, semhogy az ilyen tanokat szó szerint értelmezte volna.

812. l. *Laxenburgban...* – Ott, a megadott napon kelt a császári kézirat, melyet Ferenc József magyarországi útja befejeztével Albrecht főherceghez intézett s amelyben kinyilvánítja: szilárdan el van tökélve az eddigi kormányzati elvek mellett változatlanul kitartani. (Széchenyi hat nappal később, szeptember 15-én írta le e sorokat, afölötti elkeseredésében, hogy a császár útjához fűzött remények semmivé foszlottak.)

Comedia infernale – Pokoli színjáték.

„Si nequeo flectere..." – (Flectere si nequeo superos...) Ha nem sikerül megindítanom az isteneket, a poklot is mozgásba hozom (Vergilius).

ganz aus den Wolken... – teljesen légből kapott.

Wir werden sehen... – Majd meglátjuk, ki bírja ki tovább.

813. l. *über seine verbesserte Lage* – megjavult helyzetének.

Károly-színház – a bécsi Leopoldstädter Theater, amelyet akkori igazgatója, Karl Carl után Carl-Theater néven is emlegettek.

Volksgarten – Népkert, a bécsi Burgnak a Ring felőli oldalán, a Hősök terével összefüggő park, amelyet II. József nyitott meg a nép számára.

zerrüttete Vermögensumstände – szétzilált vagyoni viszonyok.

„nur drauf los" ... – csak rajta, az a fő, hogy senki se mukkanjon.

814. l. *was man sagt* ... – ahogy mondják, se nem hal, se nem hús.

„Mephistopheles im Waffenrock..." – Mefisztó katonazubbonyban vagy szerzetesi csuhában.

to go the whole ... – alaposan a végére járni.

„Es ist alles Eins..." – Teljesen mindegy, teljesen mindegy, hogy van-e pénzünk vagy nincsen.

ex nobili officio – nemesi kötelességből.

„Les moeurs..." – Az erkölcsök mindenek előtt.

„L'économie après tout" – A gazdaság mindenek után.

„avant tout" – mindenek előtt.

szerencsém volt Felségednek előterjeszteni ... – Lásd az 51. fejezetet.

815. l. *an dem nicht* ... – amiben nincs mit kételkedni.

Említést tettem...a zsandárokról – Lásd az 54. fejezetet. (Károlyi Árpád tévesen állítja, hogy Széchenyi nem tett róluk említést, s abban sincs igaza, hogy az író megfeledkezett arról, kit beszéltet és kivel: Bach mondja az uralkodónak, hogy a hadseregen kívül a csendőrségről is tett már említést.)

sammt und sonders ... – egytől egyig obsitot vagy elbocsátólevelet.

„damit uns womöglich..." – hogy lehetőleg egy gondolat se kerülje el a figyelmünket.

bona modalitate ... – jó módszerrel és feltűnés nélkül.

sapienti sat – a bölcsnek ennyi is elég (Terentius).

816. l. *im jetzigen Jahrhundert* – a mostani évszázadban.

Magyar – A Bach elbeszélésébe szőtt párbeszéd szereplőit Széchenyi a következőkben „Ő" és „Én"-ként jelöli – „Ő" a magyar (akiről később kiderül, hogy gróf), „én" pedig maga Bach. Félreértések elkerülése érdekében „Ő" helyett „Magyar"-t, „Én" helyett „Bach"-ot írtunk.

817. l. *numerust abszolváljon* – itt: aktát elintézzen.

Omnis comparatio ... – Minden hasonlat sántít.

818. l. *daß wir mit anderen* ... – hogy másféle hájjal vagyunk

megkenve, mint a faragatlan, rosszul pomádézott magyar táblabíró urak.

Aber es gehet... – De megy a dolog, és még sose fordult elő.

wie ihnen das ungarische... – milyen jót tesz nekik a magyar levegő.

weil sie kein reines... – mert nem beszélnek kifogástalan németséggel.

und das ist mein Stolz – és erre büszke vagyok.

819. l. *wie ich zu sein...* – amilyen én – azzal hízelgek magamnak – vagyok.

die sich liebenswürdig... – akik értenek ahhoz, hogy magukat megkedveltessék.

Caesaris ad exemplum – a császár példájára.

„frei von Eigendünkel..." – gőg és kevélység nélkül igen szerények és határtalanul szeretetreméltók.

doppelt oder dreifach... – hogy kétszer vagy háromszor olyan kedvesek legyenek, mint amilyenek addig voltak.

„Wenn ich auf die Griesknödeln..." – Ha a daragombócokra gondolok, szúr az ágyékom.

a kozák... eljutott kétszer Párizsig – 1814-ben és 1815-ben, amikor Anglia, Ausztria, Poroszország és Oroszország csapatai megdöntötték Napóleon hatalmát.

és újabb időkben... Pestig, Temesvárig, Brassóig – Az orosz intervenciós seregre céloz, amely 1849. június közepén lépte át a magyar határt.

die nicht weither... – mely nem lehet régi keletű.

wenn sich erst... – ha egy iskolázott osztrák, s hát még ha egy szeretetre méltó bécsi kezdi neki a kedveset megjátszani.

820. l. *habe die Ehre...* – van szerencsém bemutatkozni! És az ismeretség nemcsak megköttetett, de meg is pecsételtetett.

nicht schuldig – nem vétkes.

de tiszta örömből – Utána: ich vergoß nichts als urwüchsige Freudestränen = valódi örömkönnyeket sírtam.

Sie werden sich schon helfen... – Majd csak segítenek magukon, ahogy eddig is egész pompásan megtették.

821. l. *wie es sich zu der Würde...* – ahogy ez egy oly nagylelkű nemzet méltóságához illik.

Flachskopf vagy Mohrenschädel – szöszi vagy szöghajú

pater nunquam certus... – az atya sosem biztos, az anya mindig az.

wenn sie nur gottvoll... – csak istenesek és őfelsége hű alattvalói legyenek.

weil sie so zu sagen... – mert ők, hogy úgy mondjam, „kész hivatalnokok" vagy legalábbis hivatalnokokból külön kitenyésztett „császári szolgák".

822. l. *ukáz* – itt: parancsol.

aber ohne Demonstration – de tüntetés nélkül.

daß sie noch liebenswürdiger... – hogy még kedvesebbekké, körültekintőbbekké és furfangosabbakká váljanak, mint amilyenek már most is, miközben az a büszke hazafias érzés töltené el őket, aminek minden igaz (!?) osztrákot lelkesítenie kell: hogy tudniillik Új-Ausztria nagy jövője legalább pénzügyi tekintetben biztosított.

823. l. *„muß ich mich..."* – nekem is adnom kell a megjelenésemre.

quadruplázni – négyszerezni.

um das Erstaunen... – hogy a népek csodálatát és bámulatát felkeltsük és felfokozzuk azáltal, hogy láthatnak valamit.

Uffenheimer-láda – a Wertheim-szekrények elődje.

Il résulte bien... – Van eredménye, de nem jövedelmez.

hat kein Land... – egy ország, egy nemzet sem mutathat fel.

824. l. *Fest- vagy Zweckessen* – ünnepi ebéd vagy bankett.

kecskéknek legelőül fog szolgálni – A „Yankee"-nek ez a jóslata nem igazolódott: a semmeringi vasút immár több mint egy század óta Ausztria egyik fő nemzetközi vasútvonala.

fontanelle – itt: vízelnyelő.

was die Leute nur... – ami az emberekben csak bámulatot kelt, hanem kivétel nélkül mindig csak azt, ami számukra valóban hasznos.

825. l. *esztergomi katedrális* – Az úgynevezett bazilikát 1856. augusztus 31-én szentelték fel, a homlokzati előcsarnok azonban csak 1869-ben készült el.

Quae sursum sunt, querite! – Ami odafönn van, azt keressétek (Kol 3,1).

nomen est omen – a név végzet.

Toggenburg... egyik ükbátyjának... – Schiller *Ritter Toggenburg* című balladájának hőse olthatatlan szerelmet érzett saját testvérhúga iránt, a Szentföldön harcolva sem tudott felejteni, hazatérve pedig megtudta, hogy szerette kolostorba vonult, s ezután remeteként a kolostor közelében élt, ahonnan naponta egyszer láthatta őt ablakában megjelenni.

pour gagner... – hogy megnyerje a magyarok szívét.

826. l. *reine Hände* – tiszta kezűek.

Beichtzettli – gyónócédula (elismervény arról, hogy az illető gyónási kötelezettségének eleget tett és mikor).

oly lelkes magyar... mint gr. Nádasdy – Gúny, Nádasdy Ferenc, gerinctelen aulikus lévén, az abszolutizmus egyik leghívebb kiszolgálója volt.

was sein Kaiser... – mit akar neki császára ezzel mondani.

Lékán fekszik – német nevén Lockenhaus (Ausztria), itt van az 1671-ben lefejezett Nádasdy Ferenc sírja.

827. l. *fogarasi örökös* – Nádasdy Tamás, a későbbi nádor, 1530-ban kapta adományban Fogaras földét és várát, utódait megillette a „Fogaras örökös ura" cím.

daß Alles vergessen... – hogy mindent elfeledtünk, megbocsátottunk és mindnyájan kiengesztelődtünk.

Petronell – ma Ausztria, a Duna mentén, Hainburghoz közel, az egykori Carnuntum, a római birodalom Noricum provinciájának fővárosa helyén.

sich sehen zu lassen – hogy (nyilvánosan) mutatkozzék.

ohne darauf früher... – anélkül, hogy erre felkészült volna.

Frankenstein – Mary Shelley regénye (1817).

pour des raisons phisiques – fizikai okoknál fogva.

828. l. *a... legutolsó „Abencérage"* – Széchenyi kedvelt mondása, Chateaubriand egy novellája alapján *(Aventures du dernière Abencérage)*, hasonló az „utolsó mohikán" mondáshoz.

Ha az illetőknek... – A kormány általános kultúrpolitikájából indul ki: egyelőre a cenzúráról, a paternalisztikus állam titkolózásáról, a rendőrállam szabad véleménynyilvánítást gátló tevékenységéről szól.

Allerhöchste Staatsverwaltung – legfelső államigazgatás.

das heißt: nur... – azaz: csak jó könyveket.

„gens humana ruit..." – „emberi faj bűnbe, tilosba ront" (Horatius).

mit den väterlichsten Absichten – a legatyaibb szándékkal.

blau und grün – kék-zöld.

„im Zauberkreis von Neu-Östreich" – Új-Ausztria bűvkörében.

mintha malomkő ülne gyomrukon – Széchenyi, Döblingben „élve eltemetve", egyelőre még nem érezte ezt a nyomást, mert azt hitte, hogy ott biztonságban van.

829. l. *Felséged praktikus constitutiója* – az alkotmánynélküliség korlátlan hatalma.

Junges Blut tut selten gut – fiatalság bolondság.

Imitatio – (De imitatione Christi) Krisztus követése.

Eckartshausen Probaseologiá-ja – a misztikus írónak *Probaseologie oder praktischer Theil der Zahlenlehre der Natur* című műve (1795).

und ist wirklich... – hisz valóban nagyon unalmas.

Contrat sociale – Rousseau *Társadalmi szerződés* című műve, amely a népfelség elvét állítja fel.

Geschichte der Religion... – Jézus Krisztus vallásának története.

Faublas – Louvet de Couvray sikamlós francia regényének: *Les Aventures du chevalier Faublas*-nak a főhőse.

justum ac tenacem – igazságos és állhatatos.

jó anyám... szoknyába... burkolt – Bach 1848. október 6-án álruhában menekült a hadügyminisztérium ostromlott épületéből.

„Ei, schwere Noth..." – Ejnye, teringette, milyen jól táplált, csinos teremtés!

und die vielen schlechten Bücher – és a sok rossz könyv megzavarja.

830. l. *Harmodios és Aristogeitón* – athéni ifjak, akik i. e. 514-ben megölték az egyik tirannust s akiket később a demokrácia hőseiként tiszteltek.

den Wolf laufen zu lassen... – hogy a farkast futni engedje és a mi bundánkra tüzeljen.

wo der Vater befiehlt... – amelyben az apa parancsol és a gyermekeknek engedelmeskedniük kell.

es zur Erhaltung... – ami a köznyugalom, megelégedés és boldogság fenntartásához oly szükséges. Új-Ausztria helyzete és mai viszonyai kétségkívül ezt bizonyítják.

Nézzen Felséged Indiára – Az angol hódítók ellen 1856-ban kitört lázadás e sorok írásakor (1857. szeptember 21.) még nem ért véget.

da lieben uns die Völker... – hiszen népeink túlságosan is szeretnek minket, vagy legalábbis annyira félnek tőlünk, amennyire kell.

831. l. *Aber man wird ihnen...* – De majd mi hamarosan véget vetünk az ő káros működésüknek.

nálunk is teremhet... egy „Solm" – Talán Bernhard Solms-Braunfels hg.-re céloz, aki – ha nem volt is Nelsonhoz hasonló hős – Ausztriának használhatott.

Novara – az osztrák flotta büszkesége, amely 1857–59 között egy tudományos expedíció során körülhajózta a világot.

O, es blühet uns... – Ó, bizonyára ránk virrad majd egy – bár kissé kaviárszagú, de répacukor édességű – jövő, olyan édes, amilyen a répa, amit most taksáltunk hat krajcárral magasabbra, hogy a Trieszt felé irányuló kereskedelmet felvirágoztassuk.

a posteriori – itt: a hátsó felére (ti. bottal).

832. l. *Kohinoor* – a világ egyik leghíresebb gyémántja, Európában az 1851. évi londoni kiállításon tűnt fel először.

Er stehet so rein da... – Oly tisztán világít, mint egy elsőrendű csillag, mely egész kormányunknak csodálatos fényt kölcsönöz.

gr. Khevenhüller – Az öreg tábornok híres volt szabadszájúságáról és különösen Bach-ellenes kifakadásairól.

Was... ich soll über... – Micsoda? Ne gyalázzam ezt a gazembert, aki a barikádon állt, amikor én ellene császáromért harcoltam és véremet ontottam? És ez a semmirekellő most megint fent ül a magasban! De ha Őfelsége parancsolja, egy szót sem szólok többé az akasztófavirágról.

vana est sine viribus ira – erő nélkül hiábavaló a harag (Livius).

mir zuzumuten – rólam feltételezni.

833. l. *Und diese Demütigung...* – És ettől a megaláztatástól mint kedélyes bécsi meg akartam kímélni az öreg embert.

daß nichts mehr Gescheites... – hogy már semmi okosat nem lehet tenni.

was die üblesten ... – aminek igen kellemetlen következményei lehetnek.

von einem vorsätzlichen... – a saját kezűleg végrehajtott szándékos emberöléstől.

trop lâches pour être criminelles – túl lusta ahhoz, hogy bűnöző legyen.

fogaim... szőrösek – (ich habe Haare auf den Zähnen) nem hagyom magam, megállom a helyemet.

daß durch meine Hand... – hogy az én kezem egyetlen emberéletet sem oltott ki.

834. l. *„in einem Ministerialstuhl...“* – egy miniszteri székben, végelgyengülésben.

that he was... – hogy a kikötő rossz oldalán volt.

um mich zu terrorisieren – hogy megfélemlítsenek.

und ich bilde mir... – s ezzel nagyra vagyok.

und das ist am Ende... – és végül is ez a lényeg.

Quia consilium mutavit... – Mivel elhatározását jobbra változtatta.

január 25-ikén – Pál fordulásának napján.

Meisternatur – tökéletes emberpéldány.

Hofbauer... a liguorianusokat gondolta ki – A liguorianus (redemptorista) szerzetnek nem Hofbauer volt az alapítója, hanem Liguori Szent Alfonz, de Hofbauer volt a szerzetnek egyik leghíresebb tagja, akit később szintén szentté avattak.

pour captiver la confiance... – hogy a hölgyek bizalmát megnyerje.

„Die Magdalena ist meine...“ – Magdolna (Mária Magdolna) a legkedvesebb szentem.

835. l. *praeferenter einem...* – tőle telhetőleg egy megjavult csirkefogónak.

weil sie schon... – mert már kitombolták magukat.

denn ich habe zwar... – mert én ugyan derekasan, de teljesen kitomboltam magam.

denn fehlen ist menschlich... – mert hibázni emberi, megbocsátani isteni (dolog).

836. l. *„a Halbs, a Viertel..."* – a büntetés felét, negyedét, nyolcadát elengedni kegyeskedett.

„Ein verirrtes Schaf..." – Eltévedt bárány, megtért bűnös.

als verliebter Bräutigam... – mint Trieszt szerelmetes vőlegénye.

„mit sehr vielen Goldrollen..." – nagyon sok aranytekerccsel a zsákjában.

aus Vaterlandsliebe – hazaszeretetből.

cela serait autant... – ez is jelentene valamit.

gr. Buol szerelmes... kalandjai – Széchenyi ilyen udvari pletykákról vendégeitől értesülhetett.

short whist – a whist kártyajáték egy változata.

wo man leicht... – ahol könnyen pórul lehet járni.

837. l. *um das Ministerium*... – hogy a minisztérium teljes legyen.

ein ganz willenloses... – egy teljesen akarat nélküli, hozzám igen engedelmesen és kötelességtudóan hűséges személy.

És ekképp gr. Thun – Itt tér rá Széchenyi Thun közoktatásügyi reformjának bírálatára. Korának legműveltebb magyarja hatalmas műveltségét magánúton – kiváló magánnevelőitől, majd a gyakorlati életben tapasztalásból és állandó önművelés útján – szerezte, s az iskolákat mindig kívülről szemlélte, nem úgy, mint Eötvös József vagy Trefort Ágoston.

Der muß noch... – Még sokat kell tanulnia.

wenn er nur das... – bárcsak azt, amit megtanult, meg is emésztette volna.

Der sollte noch viel essen – Még sokat kellene ennie.

838. l. *Humboldt Sándor* – Széchenyi nagy tisztelője volt Alexander von Humboldtnak, 1825-ben személyesen is megismerte.

„bibliothèque renversée" – feldúlt könyvtár.

839. l. *ex stemmate natus* – nagy nemzetségből született.

„wenn ich einmal..." – ha egyszer bevégzem tanulmányaimat, én többé az életben nem tanulok.

840. l. *Was der Hansl*... – Amit Jancsi nem tanult meg, azt János sem tanulja.

Maturitäts- vagy Staatsprüfung – A gimnáziumi érettségi vizsga és az egyetemi államvizsgák Thun által bevezetett rendszere az ő reformjának más alapvető vonásaival együtt lényegileg változatlanul megmaradt 1860 és 1867 után is, csak az oktatás magyar nemzeti jellegét állították helyre.

„Neue Besen kehren gut" – Új seprő jól seper.

ajkait... nem operálta Hermés – nem adta meg neki az ügyes beszéd képességét.

„Vorzug" – itt: jeles (érdemjegy).

841. l. *„Il a l'esprit..."* – Lassú gondolkodású („lépcsőházi szellem").

842. l. *pour se faire populaire* – hogy népszerűvé tegye magát.

und aus dem Leben... – és az igazi bölcs az életből tanul legtöbbet.

und das ist uns... – és ez nekünk tökéletesen sikerült.

Wir haben hiedurch... – Szerencsésen eladhattuk tehát árunkat, amely így szól: „Virágzón vagy legalább szótlanul, bent tisztelve, kívül félve, áll hatalmasan Új-Ausztria, és német módon dacol az egész világgal!"

843. l. *kipflasterez* – itt: tapasszal befed.

mit Nachlassung der... – a rendszeresített illeték elengedésével.

„wenn Euer Majestät..." – ha Felségednek más fájdalma nincs.

und das ist der Triumph... – és ezzel győz az ügyünk.

„Christliche Ergebung..." – Keresztényi megnyugvás Isten vagy a császár akaratában.

autofakt apostol – maga-csinálta apostoli király.

Alles in Allem genommen – mindent egybevéve.

rossz helyen – Bach először, 1848 júliusában igazságügyminiszter lett, s csak 1849 májusában vette át a belügyi tárcát.

844. l. *mosatlan szájú Pulszkyt* – Célzás Pulszky Ferencnek a negyvenes években Thunnal folytatott polémiájára.

Cobenzl-hegy – a Bécsi-erdő egyik legszebb része, a Kahlenberg és a Leopoldsberg mellett.

„Die Maschine ist aufgestellt..." – A gépet felállítottuk, megindítottuk, és most már menni fog magától.

bien, bon voyage – helyes! Szerencsés utat.

ja, die Maschine wird gehen... – persze, a gép menni fog, ha folyton alaposan „megkenik", míg el nem korhad vagy össze nem roskad. A rozsdától (amelynek képződéséhez idő kell és sok éltető levegő) nem kell tartania.

845. l. *denn es ist wirklich...* – mert valójában nemigen kaphat tőlük tanácsot az ember.

durch eine so... – oly finom modorral.

als unwiderstehlich – ellenállhatatlanként.

„Nicht alles, was glänzt..." – Nem mind arany, ami fénylik.

„nur Einen anzuhören..." – csak egyvalakit hallgasson meg, hogy meg ne zavarodjon.

daß ich in dieser... – hogy ebben a dologban nem vagyok olyan biztos.

846. l. *die hohe Bedeutung* – ésszerű reformjainak nagy jelentőségét és horderejét.

Hortensius szerint – Gúny: a modern európai nemzetek jellemzése nyilvánvalóan nem származhat az ókori szónoktól.

„lo Schlag" – valószínűleg gutaütés.

847. l. *újosztráki fehér szűz...* – szemben a muszka „brunette"-tel: az összehasonlítási alap az utóbbinál a híres kazányi fekete Mária, annak számtalan másolataival.

ex rationibus psychologicis – pszichológiai okokból.

viccet... „rántottak" – (Witz reißen) élcet faragtak.

848. l. *éppen akkor írja alá azon...* – Ismét a 63. fejezet végén említett legfelső kéziratra utal.

„nil sperare" – hagyjatok fel minden reménnyel.

als Truchseß – mint asztalnok.

der gute Herr – a jó úr.

„gummi elasticum" – itt: radírgumi.

pour réparer ses torts – hogy hibáit kijavítsa.

Freilich hat der gute... – Persze a jó úr sokakat felakasztatott, és ugyancsak kegyetlenkedett – de „hát" ez szükséges volt.

849. l. *in allen Fächern bewandert* – minden szakban járatos.

damit Gott Ihre Sünden... – hogy Isten megbocsássa Felséged bűneit vagy ostobaságát, legalább az egyház külsődleges szo-

kásait ne hanyagolja el, s szent misztériumait emelje ismét általános érvényre és tiszteletre.

figulus figulum odit – fazekas a fazekasnak ellensége (Tertullianus mondása után: figulus figulo et faber fabro invidet = fazekas fazekast s ácsmester ácsot irígyel).

ora et labora – imádkozzál és dolgozzál.

850. l. *nyolcvankétszer egymástól van szakítva* – Ti. a vasár- és ünnepnapok által.

„labora" – dolgozzál.

„bibe" – igyál.

a kamarilla... Cromwell-praesidiumát – Ferenc József idejében kamarilláról tulajdonképpen nem lehet beszélni, neki voltak tanácsadói – ha úgy tetszik, „súgói" –, a döntés joga azonban nála volt, s ha anyjának volt is rá befolyása uralkodásának első éveiben, egyáltalában nem volt „cromwelli hatalma".

851. l. *weil's „halt" notwendig ist* – mert „hát" ez szükséges.

hosszú „Mátria" – Célzás Zsófia főhercegné magas termetére; a „Mátria" szójáték: a pátriára rímel.

daß solche herrliche Tage von Aranyjuhé – hogy az ilyen „aranyjuhé" szép napok nem tarthatnak örökké (Schiller *Don Carlos*-ának nyitó sora után, tréfás parafrázissal).

und unter ihrem Deckmantel – és az ő leple alatt.

dazu hauchend, flötend, betonend – susogva, furulyázva, hangoztatva hozzá.

je souhaite bon amusement – jó szórakozást kívánok.

852. l. *allgemeiner Wetterableiter...* – általános villámhárító, csúcs nélkül.

Eureka – ich hab's – Megtaláltam! Megvan!

das liegt so nahe – ez kézenfekvő.

„pihenkedett" – a német geruht = kegyeskedett tréfás fordítása.

török hölgyek által... megbámult kápolnát – Orsova mellett, a török lakosságú Ada-Kaleh szigettel szemben.

„Glauben macht selig" – A hit üdvözít.

infiltrál – belevés.

„glücklich und selig..." – szerencsés és boldog, aki, lám, hisz.

853. l. *mindaddig, míg hisznek... boldogok* – Széchenyi itt tapint rá a Bach-rendszer egyház- és valláspolitikájának lényegére: azt várták az egyháztól, hogy az alattvalókat a felsőbbség iránti engedelmességre, az adott helyzetbe való belenyugvásra nevelje, a kormány pedig felhatalmazva érezte magát arra, hogy minden elégedetlen „petíciózást", pláne tömeges „demonstrációt" tiltson és megtoroljon.

und das müssen sie – és hinniük kell.

bloß einen „Wink"... – csak a t. c. államügyész jeladására várnak.

legaliter nach den... – törvényesen, a polgári törvénykönyv X, Y, Z cikkelyei szerint.

in amissionem capitis... – fej- és jószágvesztésre ítélni.

qu'il faut envisager... – hogy ily módon kell a dologgal szembenézni.

ritterlicher histrio – lovagi csepűrágó.

854. l. *kikloroformíroz* – kloroformmal kiirt.

eine Stimme in der Wüste – pusztába kiáltott szó.

855. l. *„sein Wille"* – az ő akarata.

„mein Wille" – az én akaratom.

comme unique de... – mint egyetlen a maga nemében.

Es ist ein Kampf... – Ez harc egy élő és egy holttest között.

856. l. *Magam írtam* – Ez Széchenyi feltételezése; a szerző valószínűleg Zedlitz, a lap bécsi tudósítója.

in immer aufrichtigen... – Ausztriához mindig őszinte ragaszkodással.

auf einen Krankerwärter – egy betegápolóra.

„Weil die Jugendfrische..." – Mert a magyar nép fiatalos elevensége, élet- és lelkiereje oly nagy.

generóz, großherzige, brave... – nagylelkű, nemesszívű, bátor nemzet.

857. l. *stupidus vulgussal* – ostoba népséggel.

858. l. *superaedificatum* – konklúzió = végkövetkeztetés. (Széchenyi nem véletlenül nevezi a premisszákkal szemben a szillogizmus zárótételét hol konzekvenciának, hol konklúziónak, hol – mint itt – szuperedifikátumnak: nagyon tudatosan élt a szinonimák vál-

togatásának stilisztikai eszközével, hogy stilusát színesítse, változatossá tegye.)

tanácsadóit... penzionálja, veresse vasra, akasztassa fel – Különös, hogy Széchenyi e konklúzióját épp Bachnak szájába adja.

ganz gleichgültig – teljesen mindegy.

az 1808-iki Moniteur-t – A kéziratban – nyilván tévedésből – 1806 áll (Spanyolországot a franciák 1808-ban okkupálták). – A *Moniteur* 1789 novembere óta megjelent francia hivatalos kormánylap volt.

Felséged olasz kalandja – Ferenc József olaszországi körútja 1856–57-ben.

859. l. *„cuique suum"* – mindenkinek a magáét.

Die haben nicht... – Ez több a soknál: nekik elegük van.

Ostdeutsche, Prés, Wanderer – Az *Ostdeutsche Post* a Bach-rendszert támogató bécsi hírlap, a *Presse* az opportunista Zang hírlapja, a *Wanderer* című lap később Falk Miksa tollából magyarbarát cikkeket is közölt.

„Es wiederholt sich..." – Hiszen az életben minden megismétlődik.

860. l. *„das kostet mich nur einen Lacher"* – kacagnom kell.

jure hereditario et pragmatico – örökösödési és szabályzat szerinti jogon.

conditionatus – helyzetét illetően (magyar király).

wir halten uns... – kitartunk amellett az egyszerű jog mellett, amely a világon mindig leginkább érvényesült, most is érvényesül és mindig is érvényesülni fog, tudniillik az erősebb joga mellett.

„bloß in den Bergen..." – csak a hegyekben lakozik a szent szabadság. Schiller *Die Braut von Messina* című drámájában: „Auf den Bergen ist Freiheit" (a hegyekben szabadság van).

861. l. *Das gehet so in Einem...* – Ez így egyre megy, és tökéletesen illik a többi szennyeshez.

plauzibilis – itt: elfogadható.

daß allen Nationalitäten... – hogy minden nemzetiség kellőképpen figyelembe fog vétetni. – Ó, szív, mit kívánsz még?

lerchenfeldi néphimnuszt – a *Gott erhalté*-t.

wie ihm der Schnabel gewachsen ist – szive szerint (szó szerint: ahogy a csőre nőtt).

faustdick hinter die Ohren – minden hájjal megkenve.

dr. Székács Berlinben – Székács részt vett az Evangéliumi Szövetség 1857. szeptember 10. és 17. között megtartott berlini gyűlésen, és abból az alkalomból, hogy a porosz király a küldöttségeket fogadta, a magyar küldöttség nevében üdvözlő beszédet tartott, s ebben néhány magyar szót is intézett az uralkodóhoz, amit Falk a *Wanderer*-ben ismertetett. (Széchenyi e feljegyzése október 4-én kelt.)

862. l. *denn das muß...* – mert ez jelentsen kegyet számára.

hiábavaló – helyesen: semmirekellő.

durch diese luthrische... – e lutheránus (álnok) leereszkedéstől megvidámodva.

Felséged... Kaiser-útja – „Kaiser-Reise": így nevezték hivatalosan Ferenc József magyarországi körútját (1857. május 4–30., majd augusztus 8.–szeptember 15.).

porosz... Waterloonál – A waterlooi győztes ütközetben, amelyben a szövetséges csapatok az Elbáról visszatért Napóleont és csapatait végleg megverték, a poroszok közvetlenül nem vettek részt (1815. június 18.).

weimari (Waigeschrien!) „jó barát" – Utalás a feljegyzés előtt néhány nappal, 1857. október 1-jén Ferenc József és II. Sándor cár között lezajlott találkozóra, amelyen nem sikerült Ausztria és Oroszország között a krími háborúban megromlott viszony javulását elérni (Waigeschrien = Jaj!).

pompás exclamatio – Ti. Székács említett beszéde.

Wir mußten über diese... – E magyar nagyotmondáson legalább mosolyognunk kellett.

Mit törődünk mi... áldásukkal – Utána németül: Auf so ein Altweiber-Geschwätz achten wir nicht = ilyen vénasszony-locsogással nem törődünk.

863. l. *nem esünk kétségbe* – Értelemszerűen javítottuk, Széchenyinél – nyilván tévesen – ez áll: „nem esünk teherbe".

„Allen Nationalitäten wird..." – Minden nemzetiséget tekintetbe fogunk venni.

„schwerer zu tragen sein wird" – terhesebb lesz számukra.

„cause commune-t" csinál – közösséget vállal.

864. l. *a hű osztrákok* – Széchenyi e szavakhoz zárójelben hozzáfűzte: „die loyalen Wiener".

„eine Hand wäscht die andere" – kéz kezet mos.

aus Dankbarkeit – hálából.

ein höherer politischer Zweck... – magasabb politikai cél, tudniillik olyan cél, mely mély jelentőségű, nagy horderejű.

865. l. *„Votre fils a tué..."* – Az Ön fia ölte meg férjünket. (Udvari pletyka lehetett, melyről Széchenyi vendégei révén értesült – elképzelhető azonban, hogy az özvegy cárné valóban tett holmi célzatos kijelentést férje halálának okozójára.)

a muszka cár összetalálkozott... Napóleonnal – II. Sándor cár és III. Napóleon 1857. szeptember 25-én találkozott Stuttgartban. Az orosz–francia közeledés fölöttébb idegesítette a bécsi udvari köröket, ez magyarázza a hirtelen elhatározást, hogy Ferenc József találkozzék a Stuttgartból hazafelé utazó cárral.

866. l. *touché de tant de procédés* – annyi eljárástól érintetve.

c'est vraiment... – ez valóban nagyszerű.

Et mentire voluisse sat est – És elegendő a hazugság akarása.

welcher ganz auf die... – mely teljesen a magyarok butaságára épít.

„Um den Lärm, welchen..." – Hogy a két egyeduralkodó (II. Sándor cár és III. Napóleon) itteni (stuttgarti) találkozása körüli általános szóbeszédekhez még valamit hozzátegyek, közlöm önökkel, hogy az osztrák császár őfelsége e hó 29-én Bécsből Drezdába, majd onnan másnap Weimarba fog utazni, hogy ott az orosz cárral találkozzék. A kettejök között a keleti kérdésben feszültté vált hangulat, úgy látszik, oldódott, vagy legalábbis közel van a kiengesztelődéshez. Oroszország tehát békejobbot nyújt nemcsak ellenfelének, akinek seregei a nyílt csatatéren győzelmesen szálltak vele szembe, hanem volt szövetségesének és barátjának is. Így a már oly sokak által megrendültnek hitt béke új garanciára tesz szert.

ich sehe das mit hohem Genuß – ezt nagy élvezettel szemlélem.

867. l. *„Ami et cochon!"* – „Puszipajtások".

derék Kuranda és Gerold – Előbbi az *Ost-Deutsche Post* szerkesztője, utóbbi a lap kiadója.

unsere tüchtigsten Magyarenfresser sind – legderekabb magyarfalóink.

riesige superioritast – óriási fölényt.

Mr. Löwenthal – a „Mr." tréfából, Jakob Löwenthal trieszti újságíróra, a bécsi kormány bérencére céloz.

dátumai – adatai.

die Mißstimmung, die zwischen... – a két udvar között feszültté vált hangulat, úgy látszik, oldódott, vagy legalábbis úgy látszik, hogy közel van hozzá.

„scheint und scheint" – látszik és látszik (szójáték a kettős értelmű szóval: die Sonne scheint = a nap süt).

„Wiener Schwarzpatztur" – bécsi tubák.

Ich möchte zwar, kann aber nicht – Szeretném ugyan, de nem tudom.

es einem die Gedanken... – az embernek megáll az esze és a szava! Oroszország kezet nyújt tehát – régi szövetségesének.

868. l. *seinem alten Verbündeten...* – régi szövetségesének. (Ti. a magyarok elleni, de magától értetődően nem a szevasztopoli angolok és franciák elleni szövetségesének.)

daß sie uns immer... – hogy nekünk mindig keresztbe tesznek, és így méltányosan semmit sem várhatnak tőlünk.

a Prés-ben – A *Die Pressé*-re, Zang hírlapjára céloz.

„Ein Frankfurter Korrespondent..." – Egy frankfurti tudósító a weimari császártalálkozóról az alábbi részletet hallja (!?): A két egyeduralkodó összejövetelére a meghívás Sándor cártól eredt, mégpedig – mint hírlik – kb. hat héttel ezelőtt.

Anstandra állván – lesben állván.

comme agréable surprise... – kellemes meglepetésként, melyre nemigen számítottak.

patte de velours – behúzott karmú macskamancs.

869. l. *hanc veniam petimus...* – ezt a szívességet kérjük is, adjuk is kölcsönösen (Horatius).

Moskauban – Moszkva nevének német formáját részben gúnyból, részben a muszka-Moskau szójáték kedvéért használja.

Laplace... a „probabilitásokról" – A *Théorie analytique des probabilités* című művében (Paris 1812).

Möglich wäre es... – Bár lehetséges lenne, de nem valószínű.

Selbstherrscher, ja sogar Weltbeherrscher – egyeduralkodó, sőt a világ ura.

„Mein Wille über Alles" – Az én akaratom mindenek fölött.

Und der Zweck... – És a célt tökéletesen elértük.

870. l. *vertrauliche Unterredung* – bizalmas beszélgetés.

und wo sich unser... – és mely alkalommal a mi ifjú császárunk bizonyosan nem maradt alul.

ad captandam benevolentiam – a jóakarat elnyerése érdekében.

von russischen Bären... – az orosz medvék említése nem lett volna finom, sem pedig helyénvaló.

„Rache ist zwar..." – A bosszú ugyan édes, a béke azonban még édesebb.

Selbstdenker – önálló gondolkodó.

Heine Gusztáv – újságíró, a költő Heinrich Heine öccse. (Az idézet – nyilván szándékosan – torzított.)

Die wir freudig begrüßen... – Örömmel üdvözöljük, hogy miután a két egyeduralkodó szemmel látható megindultsággal megölelte egymást – de hát miért is? – hosszasabb bizalmas tárgyalás után az udvari asztalhoz ültek – vajon nem ittak-e ott áldomást? – és a legjobb egészségnek örvendenek, úgyhogy egyáltalán semmit, egy kék foltot vagy egy karcolást sem képes az ember rajtuk észrevenni.

und es könnte schon sein – és ez lehetséges.

per assotiationem idearum – képzettársítás révén.

„Lieben nie-féle" – nemszeretem; Libényi János szabólegényre céloz, aki 1853-ban merényletet követett el Ferenc József ellen.

871. l. *wenn nur der Hauptzweck erreicht ist* – hacsak a fő célt elérjük.

„Alles vergessen und vergeben" – Minden elfeledve és megbocsátva.

es ist wirklich zum totlachen – meg kell pukkadni a nevetéstől.

leicht begreifliche – könnyen érthető.

872. l. *so aus Jux* – csak úgy tréfából.

ohne sich etwas... – anélkül, hogy megfeledkeznék magáról, sőt ellenkezőleg, magát végtelenül szeretetreméltóvá téve.

Ein wahrer Überall... – Igazi minden lében kanál.

„Wer war denn da?...” – Ki volt itt? Nem kisebb személy, mint az ifjú lovagias maga-uralkodó (és ami az „apostolt” illeti, „maga-csinálta”).

per Wir – fejedelmi többesben.

„Wir haben einen Hasen geschossen” – Lőttünk egy nyulat.

„Wenn's hald aus höheren...” – Hát ha magasabb államérdekből szükséges és meg kell lennie – Isten nevében (!?), éppoly lovagiasan és frissen túlteszi magát, ahogy azon szerződéseket, melyekért ősei a magyar nemzettel kölcsönösen kezességet vállaltak, a legcsekélyebb aggály nélkül, teljességgel semmibe vette, sőt mint egy régi, csúnya copfot levágta és apostoli lábával megtiporta.

873. l. *kisbéri Bukephalos* – Széchenyi a 60. fejezetben már említést tett Ferenc József kisbéri kalandjáról a megvadult lóval. (Bukephalos Nagy Sándor lovának neve volt.)

Filipovics Nagy Sándor – (makedóniai) Fülöp fia, Nagy Sándor.

wenigstens dem Äußeren nach – legalább látszatra.

und das ist Alles... – és ez minden, amire pillanatnyilag szükségünk van.

azon komédia, melyet én... elszerepeltetek – Széchenyi itt megint Bachot teszi meg egy olyan politikai esemény fő mozgatójának, amelyhez neki a valóságban semmi köze nem volt.

so ganz unter sich – teljesen maguk közt.

874. l. *mely operáció* – Ti. a fricska.

was wäre es... – ebből végül is mi lett volna.

„jeder Topf...” – minden zsák megtalálja a maga foltját.

und dem nichts... – és aki az édes hazát mindennek fölébe helyezi.

wenn es gilt... – ha arról van szó, hogy császárának szolgáljon és különösen, hogy oly kényelmes helyét megtarthassa.

„Geheime” és Vertraute – a titkosrendőr és bizalmi ember.

Denn das wäre wirklich... – Mert ez valóban gyalázatos dolog volna, s akik ilyesmit merészelnének mondani, vagy akár csak gyaníthatnók, hogy ilyesmit gondolhattak, azok méltó büntetésüket bizonyosan nem kerülnék el, már a nyomukban vagyunk, és a rendőrhatóságok kétségkívül hamarosan kézre kerítik őket.

875. l. *Magyar Sajtó* – Török János lapja.

Augsburgiban – az *Augsburger Allgemeine Zeitung*-ban.

876. l. *„Ihr seid ja Östreicher…"* – Hiszen Önök osztrákok vagy új-ausztriabeliek, nemde, és nem magyarok.

„wir sind zwar keine Magyaren…" – mi ugyan nem vagyunk magyarok, de testestül-lelkestül tisztességes hű magyarországiak.

wenn auch alle Länder… – még ha a világ minden országa rájuk vágna is.

als Ableiter so wie ein Senfteig – fájdalomcsökkentő mustártapaszként.

mit vollen Händen – tele marokkal.

877. l. *Ein wahrhaftiger Gravaminal-Landtag…* – Olyan ez, mint egy állandó jelleggel működő sérelmi országgyűlés.

appetlani – bánfalvi (ma: Ausztria).

hienc – egy nyugat-magyarországi német népcsoport.

bloß nach der Nase nach – pusztán az orra után.

Heidbauer – (Heidebauer) itt: Fertő vidéki paraszt.

der niederträchtige Spitzbube – az aljas csirkefogó.

anglaises – angol; itt: vécé.

urwüchsige Staatsbürger – tősgyökeres állampolgár.

878. l. *wie ihn seine Beine…* – ahogy csak bírta a lába.

sine interruptione – megszakítás nélkül.

mit dem vormärzlichen… – ósdi copfjukkal.

denn dazu sind… – mert ehhez túl buták.

glorreichen Angedenkens – dicső emlékezetű.

„investigatióval" – Utána pontosításképpen: mit der unabläßlichen „Topfguckerei" = a szüntelen felvigyázással, mindenbe beleszólással.

879. l. *nem adna nekik a kormány elég alkalmat* – Utána: une assez grande latitude.

nach wie vor – úgy, mint azelőtt.

in der Letzt-Zeit – az utóbbi időben.

in sehr kurzer Zeit… – amit igen rövid idő alatt megtanultak.

„nil humani a me alienum puto" – semmi emberi nem idegen tőlem (Terentius).

was man freilich... – ami természetesen nem engedhető meg.

880. l. *durch die Bank* – egytől egyig.

császári „hahota izomit" – Utána, az új szóalkotás magyarázataképpen: die kaiserlichen Lachmuskeln.

Abällino – bandita, Zschokke ifjúkori regényének hőse (1793).

veszélytitkok – Utána, magyarázatképpen: „mint mi szoktuk mondani: hinter die Schliche" = titkos mesterkedések mögé (jussunk, vagyis az ilyeneket felfedezzük).

ganz einfach – egész egyszerűen.

il abonde dans son sens – egy véleményen van valakivel.

881. l. *qui se meurt...* – aki meghal, de magát meg nem adja.

„bloß aus reinem attachement" – pusztán őszinte ragaszkodásból.

gr. Schlik – A lipcsei csatában fél szemére megvakult, rajta fekete kötést viselt.

en cas-que... – előre nem látott esetben.

„komédiásnak aus der Provinz"... – csibészszerepeket alakító vidéki komédiásnak.

882. l. *Judenplatzi palota* – a volt cseh udvari kancellária épülete, amelyben akkor a belügyminisztérium székelt.

gyapjúban ülök – Németül: ich sitze in der Wolle = kényelmes életem van.

azon piacnak közelébe – A Hoher Marktra céloz.

„Süßes Löchel" – „Édes odú", egykori híres lebuj, nevét onnan nyerte, hogy benne méhsört is mértek.

883. l. *jó barátim, úgy enyelegve* – Utána, magyarázatképpen: „érti Felséged, *so aus Spaß und amusement"* = tréfából és mulatságból.

azzal húznak fel – A német kifejezésből: ziehen mich damit auf; magyarul helyesen: azzal ugratnak.

die närrischen Kerle – a bolondos fickók.

a bal oldali lator – a Biblia szerint a Krisztus bal oldalán felfüggesztett gonosztevő.

a Laternétől... irtóztam – A lámpavastól, amelyre felhúzhatták volna.

„Blind-" vulgo „Diebslaternének" – közönségesen tolvajlámpának.

„in diesen heiligen Hallen..." – e szent csarnokokban, hol az ember embertársát szereti (*Varázsfuvola*, Sarastro áriája).

echt deutsche – igaz német.

Dutzend vertrauter Agent – tucat titkos ügynök.

daß kein Geringerer... – hogy nem kisebb ember ül közelükben, mint tulajdonképpeni főnökük.

denn in ihrer Haltung... – mert viselkedésükben annyi „méltóság" volt.

884. l. *wie das durch allerhöchstes...* – amint azt a 47898. számú legmagasabb pátens az Őfelsége parancsára végrehajtott hivatali eljárásnál előírja. (A pátens és annak száma csupán kitalált, gúnyból.)

ganz correct – teljesen szabályosan.

„Wie, was, ich glaub's..." – Hogyan, mi, azt hiszem, hihihi, persze, lehet stb.

„Von dem ist nichts zu fürchten..." – Ettől nem kell tartani, mert egyike a mieinknek, akiknek hűségére teljességgel építhet a császári ház.

im größten négligé – a leghiányosabb öltözékben.

Gott sei Dank – Hála Istennek.

Szent Péter-imoda közelébe – A bécsi Peterskirche közelében volt a rendőrség épülete.

diesen tragikomischen Fall – e tragikomikus esetet.

„Es ist ein confiscirtes..." – Ez egy gyanúsnak tűnő gazemberarc, vagy csak butának színleli magát.

„Ich hab dich so lieb..." – Annyira szeretlek stb., hogy majdnem rosszul vagyok.

885. l. *Glauben macht selig* – a hit üdvözít.

„ellenvenni" – A német entgegennehmen = elfogadni, átvenni (itt: felfogni) szó gúnyos magyarítása.

cseh képű industrielféle – Fiktív személy, az örökös tartományokbeli liberális polgár megtestesítője, megformálásánál Széchenyi feltehetőleg felhasznált olyan információkat, amelyeket Goergenné mostohaapjától, a liberális Gutherz ügyvédtől kapott.

gróf Swbrhlg – Költött név, mássalhangzó-torlódásával cseh családnevet kíván érzékeltetni.

zatracení, prokletí – átkozottak, átkozottak.

„hinterdrein" – a nyomában.

886. l. *womöglich auf einer...* – lehetőleg egy kopár (pusztán).

Periklés és Peisistratos rezidenciája – az athéni Akropolis, amelyet Ferenc József, a bécsi Burg, állítólag felülmúl.

mindig jelen van hős Théseus – Célzás a bécsi Volksgartenbeli Théseus-templomra (az athéni Théseion kicsinyített mására).

unter Gottes freien... – Isten szabad ege és fényes napja alatt.

Die Götter Griechenlands – Schiller ódája (*Görögország istenei* 1788) felidézi a boldog kort, amikor az ember a természetet istenekkel népesítette be. Széchenyi szerint viszont a jelen korban mindenütt besúgók és zsandárok lappanganak.

Vertrauter, superlativ treuer... – egy titkosügynök, egy különösen hű hivatalnok, pénzügyőr.

Dániel-féle barlang – az oroszlánbarlang, amelybe a bibliai Dánielt prófétát vetették.

a mi derék financierünk – Bruck pénzügyminiszter.

„einen ganz absonderlichen..." – hogy egy egészen különleges elmés csínyt követett el.

was er für Gesichter... – milyen arcokat fog vágni.

Bräutigam, der kein... – vőlegény, aki nem belföldi.

porosz lángész – A porosz eredetű Bruck.

887. l. *non datur regula...* – kivétel erősíti a szabályt (nincs szabály kivétel nélkül).

denn das will... – mert ez már jelent valamit.

Selbst- és Alleinherrscher – önkény- és egyeduralkodó.

mit dem größten Vorzug – a legnagyobb kiválósággal.

888. l. *„paß auffi"* – figyelj (Felséges Uram).

„gomboskodik" – gombolkozik be.

provokáló zseni – provokátor.

in der unglücklichen... – a szerencsétlen magyar forradalomban.

Servus humillimus! – Alázatos szolgája!

889. l. *Residenzler „von ächtem..."* – derék, becsületes székvárosi lakos.

Žižka sógorom – Tréfásan a híres huszita vezér nevén szólítja a cseh gyárost.

wie die Figura zeigt – ahogy az ábra mutatja.

für das Wohl... – Felséged jólétéért.

890. l. *„Niclo"* – Mikulás.

böhmische kolácsen – cseh kalács.

venia sit verbis – bocsánat a szavakért.

le linge sale – a szennyest.

von der Umsturzpartei – a forradalmi pártból valónak.

auri sacra fames – átkozott aranyéhség (Vergilius).

891. l. *um sich keine...* – hogy szégyent ne valljon.

azon eszmével vagyok viselős – Utána: „mint az angol mondja: in family way".

báró Sina szentmiklósi remeke – A répacukorgyártás Magyarországon 1840-ben honosodott meg; 1857-ben tizenhat répacukorgyár működött az országban, a legnagyobb volt a báró Sina Jánosé Mosonszentmiklóson, de volt Széchenyinek is cukorgyára Nagycenken.

so geschickte Rosselenker sind – oly ügyes kocsisok.

Hoch, die edlen... – Éljenek a nemes magyarok.

„Etwas noch nie..." – Amilyen még sose volt s amely a magyar nemzet becsületére válnék és sorsukat egy kissé megédesítené.

Zuckerintendant – cukorfőügyelő.

892. l. *Ich bin ganz Ohr* – Csupa fül vagyok.

sans doute pour... – kétségtelenül azért, hogy tessék az osztrák kormánynak.

„Spitzbub Magnat" – csirkefogó mágnás.

893. l. *hazugság és furfang* – Utána: „A qui" és egy olvashatatlan szó.

894. l. *Der Kerl muß...* – A fickó nyilvánvalóan bolond.

ich bin so confus – olyan zavart vagyok.

kit szinte nem szagolhatok – akit szinte ki nem állhatok (a német: ich kann ihn nicht riechen-ből).

und die Wahl... – és a választás valóban nehéz.

895. l. *so in der Hitze...* – a vita hevében, hogy Felségednek szolgáljak.

přetančí chlapec – táncos lábú fickó.

wenn es gilt... – ha olyasmit kell lenyelnie, ami megemészthetetlen.

primae invasionis ex stemmate natus – ősfoglaló (Árpád) nemzetségéből származó.

die kleine Notlüge – a kis kényszerű hazugságot.

um den Bemaken... – hogy a cselákot félrevezessem, szemtelenül.

in der Qualität... – egy hadseregben bővelkedő császár minőségében.

ich hoffe, „ja" – remélem, „igen".

Ehre, dem Ehre gebührt – tisztelet annak, akit illet.

besonnen wie er ist – amilyen meggondolt.

896. l. *aimable czechisch industriel* – szeretetre méltó cseh iparos.

in der Tat... – valóban igen mulatságosan.

imperii regni báró – a császárság és királyság bárója.

solar, militair, financiel év – naptári, katonai, költségvetési év.

so in der Luft – csak úgy a levegőben.

aus der Gattung... – a szirti sasok neméből.

897. l. *Spompanadékkal* – ostobaságokkal (osztrák tájszó).

im Inneren der Seele – a lélek mélyén.

898. l. *denn das Leben...* – mert az élet mégis szép – és gyomorrontás esetén a keserű dolgok jótékonyabban hatnak, mint az édességek.

scabellumból – itt: csapdából.

auf jeden Fall... – mindenesetre mulatságos lesz.

denn er ist... – mert ő, ahogy mondják, lépre ment.

például mint 1823-ban – Az évben néhány megyében a királyi biztos katonai karhatalommal próbálta az adóemelés miatti rendi ellenállást letörni, ez a módszer azonban végső fokon nem vezetett sikerre.

feliciora tempora expectans – boldogabb időket várva.

a császárnak minden beamterjeit... túlnézi – a német „er übersieht sie (an Verstand)" = felülmúlja őket mintájára.

899. l. *eleusisi misztériumok* – Eleusis egykori attikai város (Görögország) a főképp Démétér istennő kultuszához kapcsolódó titkos szertartásokról volt nevezetes.

Leben und leben lassen – Élni és élni hagyni.

mit dem Amtl der Verstand – a hivatallal az eszük.

ihre Flegeljahre – kamaszéveiket.

900. l. *non sunt bene...* – nem jómódú birtokosok.

von wegen der Recruten-Contribution... – az újoncadás és az erkölcsösség szempontjából.

901. l. *Wir sind petschiert* – Lepecsételtettünk.

találkozom – található vagyok, jelen vagyok.

vážený uvážený pane – tisztelt megfontolt uram.

nekřič, drý tlamu! – egy szót se!

žadni slowo wje – hallgassatok!

902. l. *Pfuj Teufel, Sie...* – Pfuj, szégyellje magát.

903. l. *személyesség* – Personal = személyzet.

denn er ist... – mert igazi nemes.

was recht und... – ami jogos és méltányos.

904. l. *pour fixer l'attention...* – ez oldalról lekötni a kormány figyelmét.

szamárcab – szamárfogat.

„Sie schreien alle..." – Mindnyájan összevissza kiabálnak, és még csak meg sem értik egymást.

tapló koccan össze taplóval – Utána, magyarázatképpen: ein nasser Schwamm mit einem nassen Schwamm.

905. l. *hódított föld* – Utána, magyarázatképpen: erobertes Land.

suavissimis verbis – a legsimább szavakkal.

pacta conventák által – Utána, magyarázatul: durch Verträge = szerződések folytán.

jure successionis – örökösödési jogon.

souffleur, avec la visage... – súgó, következetes arccal.

906. l. *um den Anstand...* – hogy tökéletesen figyelembe vegye az illemet, a civilizáció követelményeit és a jelenkor törvényeit.

szárazmalmi mulatság – üres szócséplés.

wenn es nämlich... – ha ugyanis sürgős.

im Wege des Rechtes... – a jog és a kegyelem útján (végbevitt).

um das Vaterland... – hogy a hazát egy igen független és következésképp nagyon veszélyes egyéniségtől megszabadítsuk.

907. l. *ein allgemeines Interesse...* – közös érdekük áthatolhatatlan egységbe tömöríti őket.

il faut corriger... – ki kell igazítani a szerencsét.

pour tout potage – mindössze.

esprit de corps – testületi szellem.

a magyar rongyokat – Magyarország szétdarabolt részeit.

908. l. *„Wie hat es denn…"* – Hogy ízlett, vagy hogy ízlik?

909. l. *und sind im Durchschnitt…* – és átlagosan olcsóbbak, mint gondolná az ember.

a bécs–pesti vasútnak elkobzása – egy magánkonzorcium kezére juttatása.

Bauernfeld – Az osztrák költő 1848-ban nagy barátja volt az akkor liberális Bachnak.

„so gängen's" – menjen már.

daß in Neu-Östreich… – hogy Új-Ausztriában a frank nincs, viszont a forint, a tallér és az arany is forgalomban van.

910. l. *„Ein Mord- und verdammt…"* – Átkozottul okos fenegyerek.

„seine Pfeifenröhreln zu schneiden…" – hogy pipaszárát addig vágja, míg a nádasban ül, és mielőtt a mocsárba visszasüllyedne.

911. l. *l'état c'est moi* – az állam én vagyok. (XIV. Lajos szokta mondani.)

„Neu-Östreich bin ich" – Új-Ausztria én vagyok.

Kaiserreise – császári utazás.

ad aequale – megfelelően.

für so eine Errungenschaft – egy ilyen vívmányért.

912. l. *csip[szar]ba* – verébszarba. (A kéziratban az összetett szó második tagja nincs kiírva, csak kipontozva.)

Jó tehetségű egyéneket – Vagyonos („saját zsírral ellátott") személyeket.

Denn es riecht… – Mert ez „magyaros ízű" (eljárás).

in die heillose… Komitatswirtschaft – a megyei táblabíróvilág szörnyű állapotába.

császár-alábbvalójának – Albrecht főhercegnek (aki azonban forma szerint nem volt Bachnak alárendelve: a miniszterek s így Bach is nem intézhettek hozzá rendeleteket, csupán „alázatos jegyzékeket").

separatist Sonderstellung – elszakadást célzó különleges helyzet.

kik... tán őt – Bachot.

was zu viel ist... – ami sok, az sok.

913. l. *jaki gazda, taki sluha* – amilyen a gazda, olyan a szolgája.

Gott gieb's – adja Isten.

„české facky" – cseh pofonok.

914. l. *jakobinus veres sapkával kombinálva* – Célzás az oktrojált alkotmány szabadelvű ígéreteire.

915. l. *kontár* – Kiegészíti a német megfelelővel: Pfuscher.

patentaliter – itt: szabadalmazottan.

Zadignak regéi – Zadig története. Célzás Voltaire híres, keleti mezbe burkolt regényére, a *Zadig vagy a végzet*-re.

Lesewelt, Damenwelt... – Olvasó Világ, Nővilág, Virágok Világa, Szép Világ, buta Világ, bohó Világ – okos világ még nincs. (...) ti. az „édes vagy cukorvilágot?" Ez nem kerül semmibe, nem foglal magában szeparasztikus eszméket, nem is keserű – így megengedhető (persze a cs. kir. díj lefizetése után).

916. l. *a cukorgyári felvigyázás... komédia... sok szekatúrával* – Erről Széchenyinek, jószágigazgatójától nyert információk révén, volt tapasztalata.

Veni Sancte – Itt: az országgyűlések megnyitásakor tartani szokott ünnepélyes mise.

daß garnichts dahinter steckt – hogy semmi sem rejlik mögötte.

Du wirst Dein... – Mindennapi kenyeredet nemcsak orcád verítékével, de méreggel és bosszúsággal is eszed majd.

917. l. *„tejfeles" szalonok* – olyan szalonok, ahol a társaság krémje, színe-java jelenik meg.

variál – itt: változik.

918. l. *„Was recht und..."* – Ami jogos és méltányos.

százhúsz[ezer] mázsától – A kéziratban – nyilván tévedésből – csak 120 mázsa áll.

919. l. *Winkelwerk* – (zegzugos) tákolmány.

Schwarzenberg – A név előtt az évszámot elhagytuk, Ferenc József első miniszterelnöke ugyanis 1852. április 5-én halt meg, és nem 1848-ban (amint azt Széchenyi kéziratában tévesen írja és Károlyi Árpád megjegyzés nélkül közli); lényegében ő határozta meg Ausztria 1848 utáni politikájának alapjait, Ferenc József

az ő tanítványának tekinthető, és nem Bachénak, aki Schwarzenberg halála után sem vált omnipotenssé: számára, belügyminiszterként, a schwarzenbergi politika végrehajtása maradt (amelynek kidolgozásában persze ő is részt vett).

daß er seinen eigenen Willen hat – hogy megvan a maga akarata.

Legnevezetesb ruinát 1849-ben Magyarország képzette – Széchenyi itt is 1848-at írt, holott nyilván az 1849-i összeomlásra gondolt; elírása azonban érthető: az ő számára már 1848 szeptemberre jelentette az összeomlást, s attól kezdve évek sora szinte kiesett a tudatából.

jure hereditario „unbedingt" – örökségi jogon feltétlenül.

Le roi est mort, vive le roi – Meghalt a király, éljen a király.

Kossuthnak et Co. erőlködései... megsemmisítették a pacta conventákat – Bach valóban erre az álláspontra helyezkedett, amikor az 1849. május 26-i minisztertanácsban tett előterjesztésében kijelentette, hogy Magyarország a függetlenségi nyilatkozattal eljátszotta alkotmányos jogait, s így teljesen az uralkodótól függ, hogyan alakítja át az ország alkotmányát és közigazgatását.

pacta conventionalis – szerződés szerinti.

no, so reden's doch – no, beszéljen hát.

921. l. *„Il a la langue bien perdue"* – Elveszett a nyelve.

bár az egész személyéről ilyest... – Széchenyi itt úgy ír, mintha a cseh gyanította volna, hogy Bachhal beszél.

ich bin ganz Ohr – csupa fül vagyok.

von der „längeren Gattung" – a hosszabb fajtából. (Szamárfülekre céloz.)

„In silentio securitas" – A hallgatásban van a biztonság.

[Üzenet] – A következőket Bachnak még 1849-ben kellett volna a császárnak mondania, a szerző üzenete azonban a jövőre szól.

922. l. *ha nem...atyjafia bizonyos Sándornak* – Nagy Sándornak, aki a gordiusi csomót állítólag kettévágta.

aus höheren europäischen... – magasabb európai, egyetemes, civilizációs, keresztényi stb. szempontból.

et sans la moindre... – és a legkisebb feszélyezettség nélkül.

egy... keleti császárságnak sarkalatát – Szemben a Napóleon által 1804-ben létrehozott, majd III. Napóleon által 1852-ben felújított nyugati császársággal.

923. l. *az osztráki császárság... 1806-ban találtatott ki* – A kéziratban tévesen 1809 áll.

stante pede sic... – azonnal, így akarom, így parancsolomféle pátensminta.

sat cito si sat bene – elég gyorsan, ha elég jól.

924. l. *Es bildet die Grenze...* – Itt van a civilizáció és a barbárság közti határ.

925. l. *denn alle Verträge...* – mert minden szerződés hatályát vesztette.

927. l. *stolice, Distrikt, Kreis...* – kerület, megye (szlávul, németül, franciául).

mailandi Brera – híres milánói múzeum és könyvtár.

so nach und nach... – amúgy apránként, folytonos ügyetlenkedés által (Furgeln = Würgeln).

ganz einfach – egész egyszerűen.

punctum, Sand drauf! – kész, spongyát rá!

pro piis meritis – jámbor érdemeiért.

Czörnhausen – Csehországban (Černosek?).

928. l. *in ein favorableres...* – kedvezőbb fénybe állítani.

aversionali calculo – közönséges számítással.

„wurmstichig" – szúette, féregrágta.

„immer ein Umstand dabei" – mindig van egy zavaró körülmény.

quia aequalis divisio... – mert a méltányos osztály nem veszíti össze a testvéreket.

Krüdener asszonyság – Egy időben nagy hatással volt I. Sándor cárra.

Én mindenekelőtt... – A következőkben a cseh még mindig Bach hangján beszél: azt adja elő, miként kellett volna Bachnak Ferenc Józsefhez szólnia, annak trónra lépte után. A valóságban Bachnak nem volt módjában a fiatal császárt kioktatnia, azt legfeljebb Schwarzenbergtől tűrte volna el.

930. l. *„Alles prüfet und..."* – Vizsgáljatok meg mindent, a jót tartsátok meg (1Tesz 5,21).

Én tehát, Felséges Uram – Itt következnek a konkrét politikai tanácsok, a birodalmi centralizmus szellemében, de magyar módra.

933. l. *penny-wise, pound-foolish* – krajcár-bölcs, forint-bolond.

rangírozta magát – rendezte (pénz)ügyeit.

voilà tout – ez minden.

„um Mißbräuche abzustellen" – hogy a visszaéléseket megszüntesse.

„szemszolga" – Augendiener – képmutató, hízelgő, „szemlesi" ember.

um sich einzuschmeicheln – hogy behízelegjék magukat.

934. l. *„Les rois sont..."* – Arra valók a királyok, hogy megcsalják őket.

Ah, quelle misère – Ah, micsoda nyomorúság.

Kieselrecht – a morzsákra való jog.

bovi trituranti os... – nyomtató lónak ne kösd be a száját (tulajdonképpen ökörnek).

débonnaire – jólelkű (gúnyosan).

elégtelen – elégedetlen.

935. l. *Nemo ante mortem...* – Halála előtt senkit sem avatnak boldoggá.

„tempora si fuerint..." – ha beborul fölötted az ég, magadra maradsz (Ovidius).

„Leben und leben lassen" – Élni és élni hagyni.

938. l. *Teuerungsbeitrag, Erhöhung der Gage* – drágasági pótlék, fizetésemelés.

939. l. *a legközelebbi... státusfelforgatás* – Széchenyi már ekkor, a krími háború és a sikertelen weimari találkozó után sejtette (amire a valóságban csak Solferino után került sor), hogy Ausztria mélyreható változások bevezetésére lesz kénytelen.

nürnbergi tojás – a zsebóra őse (16. sz.).

nem egy mint herceg végezte pályáját – példa rá a Grassalkovich család.

940. l. *a nemességet... ignorálni nem lehet* – Ebben az osztrák és a magyar nemesség egyetértett, szemben Bachnak a polgárságra támaszkodó személyi politikájával.

a császárnak... beamterje nem kormányozhat eléggé –

Vagyis fáradhatatlanul munkálkodnia kell a közjó érdekében: olyan elv, amelyet II. József híres „pásztorlevelében" hirdetett meg, s amely azóta a közalkalmazotti morál alapelvének számított.

„ohne zu regieren" – anélkül, hogy kormányozott volna.

941. l. *báró Kübeck* – Egy szabómester fiaként lépett császári szolgálatba és emelkedett a bécsi kamaraelnöki székbe, példázva, hogy az abszolutizmus szolgálatában tehetséggel és szorgalommal a legmagasabb állami posztot is el lehetett érni.

[Cseh] – A cseh cukorgyáros álarca mögül itt tulajdonképpen Széchenyi szól, ő Kübeckkel 1841 és 1848 között valóban többször tárgyalt, s eközben gyakran volt köztük nézeteltérés, a naplókból azonban nem tűnik ki, hogy vitáik során szóba került-e a dunai gőzhajózás ügye.

praesidiális „Erlaß" – elnöki rendelet.

943. l. *Gondolja most, kedves grófom* – Utána, pontosításként: setzen Sie sich so ganz in die Lage = képzelje magát abba a helyzetbe.

wenn etwas abzustellen ist – ha valamit meg kell szüntetni.

mit leichtem Blut – könnyűvérű.

944. l. *nur ein wenig...* – csak egy kis türelem.

ohne Ordnung... – rend és kényelem nélkül.

relegálva – itt: halasztva.

945. l. *sikér... hajó* – lapos, nem mély járású hajó.

Izlás – az al-dunai szorosok egyike.

Skela-Gladova – (Schela Cladovci) kikötő a Duna bal partján, a Vaskapun túl.

947. l. *bis dato* – máig.

948. l. *qui ipsis haec...* – aki nekik ezt a mulatságot okozta.

951. l. *sunt certi denique...* – mindennek van határa (Horatius: *Szatírák* I,1,106).

953. l. *kartandit* – kartont, dobozt. (Széchenyi előbb schachtlit írt, de azt kihúzta.)

954. l. *rurális occásió* – falusi alkalmatosság.

957. l. *„paga Pantaleone"* – fizess, Pantaleon!

die das Edelste... – amely képes a legnemesebbet tönkretenni.

959. l. *Gleiches mit Gleichem* – hasonlót a hasonlóval.

960. l. *Münzgebäu* – (Münzgebaude) ebben volt Kübeck kamaraelnöki irodája.

a legjózanabb argumentumoknak sem tudnak engedni – Eddig jutott el Széchenyi István 1857. november 5-én az *Önismeret* szövegének megfogalmazásában. Másnap ugyan még hozzálátott a folytatáshoz, de az írást már néhány szó lejegyzése után abbahagyta. A november 6-i bejegyzés mindössze ennyi: „Azon hollandi kapitány" – itt a gondolat megszakad. Az *Önismeret* végleg befejezetlen maradt.

RÖVIDÍTÉSEK
A SZÖVEGEKBEN ÉS A JEGYZETEKBEN

br. – báró
cs. k., cs. kir. – császári királyi
en Co. – en compagnie
etc. – et caetera
et Co., & Co. – et compagnon(s)
Fil – Filippieknek írt levél
fl. – florenus
főhg. – főherceg
fr., frt – forint
gr. – gróf
h. – helyettes
hg. – herceg
ker. – kerületi
Kol – Kolosszeieknek írt levél
1Kor – Korintusiaknak írt I. levél
kr – krajcár
Mt – Máté evangéliuma
NB. – nota bene
pl. t. – pleno titulo: teljes című
sat. – s a többi
tc. – törvénycikk
t. c. – teljes című
Ter – Teremtés könyve
1Tesz – Tesszalonikaiaknak írt I. levél
vm. – vármegye
Zsolt – Zsoltárok könyve
xr – krajcár

RÖVIDÍTÉSEK
A FORRÁSHELY-MEGJELÖLÉSEKBEN

AKL – Abszolutizmuskori levéltár
Kt – Kézirattár
MTAK – A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Bp.
SzA – Széchenyi–Akten
SzGy – Széchenyi-gyűjtemény
SzIÖM – Gróf Széchenyi István Összes Munkái

SZÓ- ÉS NÉVMAGYARÁZATOK

SZÓMAGYARÁZATOK

abbreviatio – rövidítés
abderita – együgyű
abdikál – lemond
aberratio – eltévelyedés
abgeliefert – kiszolgáltatott
abgeschmackt – ízetlen, illetlen
ab incunabulis – kezdettől fogva
abnegatio – önmegtagadás
abnormis – a szokottól eltérő
aboleál – eltöröl
abrichtol – idomít
Abschied – elbocsátás, obsit
abschlag – részletfizetés, részlet
absolutio – feloldozás
absorbeál, abszorbeál – elnyel, felszív
Abstecher – kiruccanás
Absteigquartier – szálláshely
abstineál – 1. tartózkodik valamitől; 2. megvon, tartóztat
abstoßend – taszító
abszolvál – 1. elvégez; 2. felment, feloldoz
abundans – bőséges
abundál – túlárad
abusus – visszaélés, jogtalanság
accapíroz – megszerez
accessibilis – hozzáférhető, elérhető
accessorium – járulék
accurate – pontosan, gondosan
achilles – sarkigazság
acquirál – szerez
acquisitio – (birtok)szerzés
acquisitionalis – birtoklási
acquisitor – (vagyon-, birtok)szerző
acquisitum – szerzemény
actionárius – részvényes
adagio – közmondás
addál – összead
adekvát – 1. egyenlő értékű, teljesen megfelelő; 2. a lényeget pontosan tükröző
adept(us) – 1. beavatott; 2. tanítvány
adieu – Isten vele(d)
adjutans – segédtiszt
ad libitum – tetszés szerint
adminisztráció – 1. igazgatás, ügyintézés; 2. a közigazgatás

intézményeinek összefoglaló neve

adminisztrátor – ügykezelő

admiratio – csodálat

ad nauseam – az émelygésig, utálatig

adolescens – serdülő ifjú

adoptivus – örökbe fogadott

ad posterum – a jövőre

ad summum – legfeljebb

adtázni – szitkozódni

adulatio – hízelgés

adursorium – sürgetvény

adversitas – baj, csapás, balszerencse, balsors

aemulatio – vetélkedés, törekvés

aenigma – rejtély

aequale, aequalis – egyenlő

aequanimitás – részrehajlatlanság

aequator – Egyenlítő

aequilibrium, aequilibrum – egyensúly

aequivalens – egyenlő értékű

aera – kor

aerarium – kincstár

aeternizál – örökössé tesz

affectál – színlel

affectio – vonzalom

afficiál – károsan befolyásol, megtámad

affirmatíve – igenlően

agaçante – elragadó

agent provocateur – beugrató titkos rendőrkém

aggrationandi – kegyelmezési

agraria – birtokjogi

aguerrirt – harcedzett

aguit ad – 1. felbátorít, felbiztat, valamire alkalmat ad; 2. kikezd, kacérkodik valakivel

aimable – szeretetreméltó

akceptábilis – elfogadható

akceptál – 1. elismer, elfogad; 2. társaságba befogad valakit

akcia – részvény

akmé – tetőpont

akó, pozsonyi – 53,72 liter

aktíva – cselekvő vagyon

aktor – színész, szereplő

aktus – cselekedet, tett, eljárás

alabor – fék, szekér hátsó részéhez erősített gerenda

allegál – érvel

allerhöchste Zufriedenheit – legfelső megelégedés

allgemeine – általános

alliance – szövetség

allopata – allopátiával gyógyító személy

allopátia – a betegség természetével ellentétes hatású gyógyszerek alkalmazásán alapuló (elavult, spekulatív) gyógymód

also – tehát

alte Jungfer – vénkisasszony

alterál – izgat, zavar, feszélyez, bánt, módosít

altglauber (altgläubig) – óhitű (értsd: görögkeleti)
amabilitás – szeretetreméltóság, kedvesség
ambigue – kétértelmű
amicaliter – barátságosan
amissio capitis et bonorum – fő- és jószágvesztés
amoveál – elmozdít
amplificatio – kibővítés, kiterjesztés
amplificál – kibővít
amputíroz – amputál, megcsonkít
amüsíroz – szórakoztat
an – vajon
anachoréta – remete
anatéma – átok
andante – lassan
angariáz – kényszerít
angária – illetmény
angeborene – veleszületett
angina – torokgyulladás
animal – állat
animozitás – rosszindulat, ellenségesség
annullál – hatályon kívül helyez, megsemmisít
anomália – visszásság
Anstand – 1. illendőség; 2. (vadász)les
anställig – rátermett
antagonista – ellenfél
anteacta – előirat
antecessor – elől
antediluvián – özönvíz előtti
antediluvium – özönvíz előtt
anticipatív – előlegzett
anticipative – előre, előzetesen
anticipáció – előlegezés
anticipál – 1. előlegez; 2. előre lát
anticomfort – komfort nélküliség
antidemonstratio – ellentüntetés
antifilozófiai – filozófiaellenes
antiflogistikon – gyulladásgátló
antipátia – ellenszenv
antitézis – ellentétel
Antrag – javaslat
antropofág – emberevő
anxietás – aggodalom
anzüglich – célzatos, sértő
Anzüglichkeit – célzatosság, sértés
aperte – nyíltan, kertelés nélkül
apertúra – nyílás
apodict(ice) – megcáfolhatatlan(ul), kétségbevonhatatlan(ul)
apológia – védőbeszéd, védelmezés
apostasia – hitehagyás
aposztata – hitehagyott, esküszegő személy
aposztrofál – megszólít
apotheosista – (fel)magasztaló
apparitio – jelenés

appelláció – ellenvetés, fellebbezés

appellál – fellebbez, hivatkozik valamire, valakihez, valamihez fordul

appetitlich – kívánatos

appetitus – étvágy

applausus – taps, zajos üdvözlés

applicatio – alkalmazás

applikál – alkalmaz

appreciál – értékel, becsül

approfondál, approfondíroz – kutat, puhatol

appropriál – kisajátít

après tout – végül

a proportione – a körülmények szerint

aquaticus – vízi (lény)

aqua tofana – egy Tofana nevű szicíliai asszony által a 17. században kevert halálos méreg

aquisitio – szerzemény

arbiter – döntőbíró

arcanum – titkos szer, orvosság

archívum – levéltár

areopag – törvényszék

argent courant – folyó pénz

argumentáció – érvek felsorakoztatása

argumentum – érv, bizonyíték

aries – (faltörő) kos

Armee-Lieferant – hadiszállító

arrière-pensée – hátsó gondolat

arrogál – illetéktelenül magának követel valamit; alap nélkül magának tulajdonít valamit

arrozíroz – öntöz

artefact(um) – mesterséges

artefakt – eszköz, műtermék

articulus – törvénycikk, cikk

artificialis, artificiel – mesterséges

artificialiter – mesterségesen

asinus – szamár

assignál – utal(ványoz)

assortíroz – kiválogat

asszekurál – biztosít

asylum – menedék, menhely

a tempo – idejében, a kellő időben

attesztál – igazol, tanúsít, bizonyít

au contraire – ellenkezőleg

au courant – folyó, jelenlegi

aucta – növekmény

audax – merész, bátor

audiencia, Audienz – kihallgatás, fogadás

auditor – hadbíró

auditórium – hallgatóság

aufbegehren – követelőzik

auffallend – feltűnően

Aufseher – felügyelő

auf wallachisch – oláhul

aufwartol – tiszteleg

Augenauswischer – szemfényvesztő

auktoritás – 1. tekintély, befolyás; 2. tekintélyes, befolyásos személy

aula – 1. udvar (királyi); 2. díszterem (egyetemi); 3. közösség (egyetemi hallgatóké)

aulista – udvarbeli

aureol – auréole: dicsfény

au revoir – viszontlátásra

auróra – hajnalpír

aus dem Volk – a nép köréből

aus der Staatscasse – az állampénztárból

ausgiebig – szapora, kiadós

Aushängschild – cégér

aus höheren Staatsrücksichten – magasabb államérdekből

austriaca fides – osztrák hűség

Ausweis – kimutatás

aut-aut – vagy-vagy

autodafé – máglyahalál

autokrata, autokrát – korlátlan hatalmú uralkodó

autrichien – osztrák

auxiliáris – segítő

auxílium – segítség

avancíroz – előrelép

aventurier – kalandor

averzió – idegenkedés, undor

avisíroz – értesít

avouíroz – bevall

avulsa – elszakított, szétválasztott (terület, rész)

axióma – sarkigazság

árkánum – lásd arcanum

árkány – kötél (a csikók kifogására alkalmazták)

árkányoz – lovat árkánnyal kifog a ménesből

árnika – a fészkesek családjába tartozó, sárga virágú gyógynövény

à la – szerint, valamilyen módon

à la fin – végre is

à la légère – könnyedén

à la longue – tartósan

à la tête – az élén valaminek

à peu près – körülbelül, jóformán

à toute épreuve – kipróbált

Backhändli (Backhändel) – sült csirke

bagatell(e) – csekélység

balancíroz – egyensúlyoz

Banditenstreich – zsiványcsíny

bandli – köteg

Bankausweis – bankkimutatás

Bankier, banquier – bankár

bankrotista – vagyonbukott

bankrott, banqueroute – csőd, tönkremenés

bankrottíroz – csődbe megy

barricade – barikád, utcai torlasz

bataillon – zászlóalj

bátorlét – biztonság

beamter – hivatalnok
beárkányozás – elfogatás
beglückungsfähig – boldogító
Beifallssturm – tapsvihar
Beisel – zugkocsma
Bekehrung – megtérés
belfajzás – beltenyésztés
bemák – cselák
benefactor – jótevő
beneficium – jótétemény, javadalom, birtok
beneidenswert – irigylésre méltó
bene placitum, beneplacitum – beleegyezés
ben trovato – jól kitalált, találó
berbécs, berbics – ürü
Bereitschaft – készenlét
Besatzung – védőrség
Beschäldepartement – méntelep
besonnen – megfontoltan, meggondolt
Betbruder – szenteskedő
bête noire – bűnbak (szó szerint: fekete barom)
bêtise – ostobaság
biamter – lásd beamter
bikacs – bicska
billig – olcsó
binkli – batyu
biscuit – kétszersült, piskóta
bivalodzik, bivalozik – barmol, vesződik; magol
blamage – baklövés, felsülés, szégyenvallás
blaszfémia – istenkáromlás, kegyeletsértés
bliktri – semmiség, jelentéktelen dolog
Blindemäusel – szembekötősdi
bluette – énekes vígjáték, kabarétréfa
Blumenausstellung – virágkiállítás
boa constrictor – óriáskígyó
bojnék – zsivány
bombast – dagályos, fellengzős beszéd
bona fide – jóhiszeműen
bon enfant – kedélyes, jóindulatú gyerek
bon homme – jó ember, jó bolond
bonmot – elmés mondás, találó megjegyzés, adoma
bonmotista – szellemeskedő
bon voyage – szerencsés utat
borjúzik – borjazik, szül
borvíz – ásványvíz
botokúd – brazíliai indián törzs, Széchenyinél a primitívség szimbóluma
boudíroz – duzzog
boxer – ökölvívó
boxing match – bokszmeccs
bölcsény – filozófus (valószínűleg Széchenyi által alkotott szó)
brahmin – az indiai brahmanizmus legfelsőbb kasztjának tagja

Brater – rossz óra, krumpli
bravád (bravade) – hősieskedés
bravo, bravissimo – remek, nagyszerű
breviárium – katolikus papi zsolozsmáskönyv
Brigadier – dandárparancsnok
brillant – csillogó, fényes
brunette – barna nő
buchtli – bukta
buckó – bütyök, zömök, tömzsi
budget – költségvetés
budoár, boudoir – női öltözőszoba
bujasenyv – szifilisz
bulletin – 1. hivatalos jelentés; 2. valamely társaság, intézmény közlönye
bureauchef – hivatali főnök
Burg – vár
Burgtheater – udvari színház
Burgverließ – várbörtön
burjong – lappang, rejtezik
burkus – porosz
Buschklepper – útonálló
Bücklingmacher – hajbókoló
büffeln – magolni, biflázni
bürgerlich(e) – polgári
bürgerliche Hausmannskost – polgári házikoszt
bürgerliches Gesetzbuch – polgári törvénykönyv
Bürgermeister – polgármester
cadaver – hulla
caeteris paribus – egyébként azonos körülmények (feltételek) között
calembourgh – szójáték
calligraphice – szépírással
calumnia – rágalom
calumniál, calumniáz – rágalmaz
campagne – (gyártási) idény
canaille – csőcselék
cantabile – dal
cantus – dal
capabel, capabilis, capable – képes, alkalmas valamire
capiál – felfog, megért
capitaliter – nagyszerűen
capitulatio – (kialkudott) időszak, egyezményes szegődés
carbonari – itt ruhadarab: köpeny helyett viselt, vállon átvetett lepel
carens – hiányzó
carillon – harangjáték
carnivore – húsevő
carricál – torzít
carrossier – parádés ló
cassatio – elmozdítás (hivatalból)
cassál – 1. érvénytelenít, eltöröl; 2. elbocsát
castigál – büntet, fedd
castor – hód
casus – eset
categorice – határozottan, ellentmondást nem tűrően
cauchemar – lidérc

caustic – maró, csípős, gúnyos

cavallièrement – hetykén, fölényesen; lovagiasan

celebritás – híresség, előkelőség

champagner – pezsgő

champion – bajnok

Champion of the World – világbajnok

chef – főnök, vezető, főember

chef de cuisine – konyhafőnök

chevaleresque – lovagias

chiffre – számjel, titkosírás

cider – almabor

ciklopsz – félszemű óriás

ciment – cement (összetartó erő)

cincár – Macedóniából Magyarországra telepedett görög vagy román személy

cinosura – Kis Göncölszekér (itt: vezérelv)

circumferentia – kerület, testbőség

circumspectio – körültekintés, gondosság

circumspectus – érdemes

circumvallál – körülsáncol

circumveniál – becsap, rászed

cirkalom – 1. kör, körző; 2. mérce

Civilbeamter – polgári tisztviselő

civitati donatum – ősi, örökül kapott

clairvoyant – tisztánlátó, jövőbe látó

claque – 1. fizetett taps; 2. fizetett tapsolók csapata

claqueur – fizetett tapsoló

clausula – záradék

clementia – kegyesség

cloaca – szennyvízcsatorna, fertő

cobra capello – mérgeskígyó

cochon – disznó

coincidál – lásd koincidál

collier – nyaklánc

colossal(is) – óriási

columna – oszlop

comfortable – kényelmes

commercialis – kalmár

commissarius – biztos

commissio – bizottság

commode – célszerűen, hasznosan

commodissime – legkényelmesebben

commoditas – kényelem, kényelmesség, kényelemszeretet

commodore – sorhajókapitány

commotio – mozgás

communitas – közösség

compagnie – társaság

comparative – viszonylag

compareál – jelen van, megjelenik

compensatio – lásd kompenzáció

competál – pályázik

competens – 1. illetékes, jogosult; 2. feljogosított, hivatott
complaisant – szíves
complet – teljes(en)
compromissio – lásd kompromisszió
computizál – számot vet
computus – számítás, számadás
comtesse – grófnő
con amore – szívesen
concessionalis – engedményező, engedményt adó
concipiál – lásd koncipiál
conclamatio – közfelkiáltás
conclamál – kiáltoz
conclusum – következtetés
conculcál – eltapos
condemnál – elítél
condescensio – leereszkedés
conditionatus – feltételes
conditio sine qua non – elengedhetetlen feltétel
conducteur – vezető, kormányos
conduit(e) – magaviselet
confidentia – bizalom
confundál – összezavar, összekever
confuz – zavaros
conglomeratio – (nép)egyveleg
congregatio – megyegyűlés
conjectura – feltevés, vélekedés
conjecturált – feltételezett
conscience – lelkiismeret
consiliarius – tanácsos
consilium – tanács
consolatio – vigasztalás
consolál – vigasztal
conspirateur – összeesküvő
constans – állandó
constellatio – 1. a körülmények, a helyzet, a dolgok állása; 2. csillagkép
constipált – székrekedéses
constituál – alkot, megalapít
constitutio – alkotmány
constitutionalis – alkotmányos
constitutionaliter – alkotmányos módon
consulens – tanácsadó
consumál – fogyaszt
consumens – fogyasztó
consumptio – felhasználás, elköltés, fogyasztás
contemplatio – elmélkedés
contemplál – szemlél(ődik), gondolkodik
contentálja magát – belenyugszik
continuatíve – 1. folytatólag; 2. folyamatosan
contradicál – ellentmond
contradictio – ellentmondás
contradictor – ellentmondó
contradictorice – ellentmondásosan
contrahált – kialkudott
contrapondium – ellensúly
contrarium – ellentét
contrebande – csempészáru

contreordre – ellenparancs
contribuens – adófizető, adózó
controlíroz – ellenőriz
contrôleur, controllor – ellenőr
conversatio – társalgás
Conversations-Stück – társalgási színdarab
convictio – 1. meggyőzés; 2. bizonyítás
convocatio – összehívás
cooperator – munkatárs
copia verborum – szóbőség
corpus – test(ület)
corpus juris – törvénytár
correcte – helyesen
corruptibilis – megveszteget-hető
countrybank – vidéki bank
country gentleman – vidéki úriember
courage – bátorság, merészség
Courmacher – udvarló
cousine – unokahúg
coûte que coûte – kerüljön bármennyibe
cölömp – kölönc a kutya nyakán
crachat – köpés
creditor – hitelező
Credo – Hiszekegy
crescendo – növekvő erővel
crédit mobilier – a Société générale du credit mobilier nevéből, amelyet III. Napóleon pártfogásával az 1850-es évek elején a párizsi Pereire testvérek alapítottak; így hívták a pénzügyi spekulációkra feljogosított pénzintézeteket
crimen laesae (majestatis) – felségsértés
criminaliter – bűnvádilag
croyez moi – higgyen nekem
crudeliter – kegyetlenül
csap – ver, testi fenyítésben részesít
csappantó – érvágó, vérvevő eszköz
csapperl (Tschapperl) – gyámoltalan, védelemre szoruló ember
csigar – érzéketlen tuskó
csigáz – felhúz, emel
csimaz – poloskaféle rovar
culminatio – 1. csúcs, tető; 2. tetőzés
cum grano salis – módjával (szó szerint: egy csipetnyi sóval, Plinius Maior)
curiosum – érdekesség, furcsaság

da capo – elölről
dahingeschieden – elhunyt
dandy – ficsúr
darum – azért
data occasione – alkalomadtán
dauphin – francia trónörökös
debrouillíroz – tisztáz, kibogoz

decennium – évtized, tíz év
decidál – dönt, határoz
decidiert – határozott
decillion – tízmilliomod (rész)
decimál – megtizedel
decompositio – felbomlás
decretalis – határozott, szabályszerű
decretál – lásd dekretál
decretorius – döntő
decretorius napok – törvényszabta (decretalis) napok
de facto – ténylegesen
defaecál – megtisztít, megszűr
defectus – fogyatékosság, hiba
deferentia – hódolat, tisztelet
deficiens – fogyatékos
deficientia – hiány, fogyatékosság, alkalmatlanság
deformitás – eltorzulás
defrecált – elvetett
dei flagellum – Isten ostora
dei gratia – Isten kegyelméből
deklamál – szónokol, nagy hangon beszél
dekomponál – szétbont, felbont
dekretál – rendelkezik, elrendel
delectál – gyönyörködtet, mulattat
delicatia – finomság
delicióz(us) – 1. jóízű, finom; 2. gyönyörűséges, élvezetes
demonstratíve – kihívóan, tüntetően
deperdita – veszteség
deplaszíroz – helyéből kimozdít
deponál – (letétbe) helyez
deputationális – küldöttségi
deriváns – levezető
desperáció – kétségbeesés
desperál – kétségbeesik
desperát – kétségbeesett
despota – zsarnok
despotia – zsarnokság
destinált – rendeltetett
desuetudo – elszokás
detegál – felfedez, megtalál
detentio – fogva tartás
detineál – fogva tart
detractor – rágalmazó
dettó – ugyanaz; ugyancsak
deus ex machina – isteni beavatkozás, váratlan fordulat
Deutschmeister – az egyik osztrák gyalogezred (katonái)
Deutschtum – németség
devalvál – lefokoz
dezorganizált – szervezetlen
dégoûtant – utálatos, undorító
déjeuner – ebéd
délicat – finom, gyenge
délicatesse – 1. csemege, ínyencfalat; 2. gyengeség, tapintat

dérangirt – 1. szétzilált, rendetlen; 2. eladósodott

déroute – bukás, összeomlás

désagrément – kellemetlenség

désappointment – csalódottság

désavouíroz – megcáfol, visszavon

détail – rész(let)

dévergondé – szemérmetlen

dévouement – önfeláldozás, odaadás

diabolice – ördögien

diabolus rotae – bajszerző ördög (szó szerint: a kerék ördöge, aki a kereket megakasztja)

diadali – sikeres

diafán – áttetsző

diakodion – mákból készült kábítószer

dialóg(us) – párbeszéd

diametraliter – homlokegyenest (ellenkező)

dicktun – kérkedik

dictionárium – szótár

Diener – szolga

difficil – 1. nehéz, kényes; 2. önfejű, ingerlékeny

diffikultás – nehézség

digerál – megemészt, eltűr

dignitás – méltóság

dilapidatio – pazarlás

dilapidál – pazarol

diligence – személyszállító postakocsi

diluál – hígít

diníroz – ebédel

directe – közvetlenül, egyenesen

Direction – lásd direkció

directissime – legközvetlenebbül

direkció – 1. irány; 2. igazgatóság

disappointirt — csalódott

disappointíroz(tatik) – csalódik

discipulus – tanítvány

discrete – óvatosan, szerényen

discretus, diszkrét – óvatos, körültekintő, okos

discutiál – megvitat

disgressio – kitérés

disgustál – undorít

disjunctive... conjunctive – elválasztva... összekötve

dispens(atio) – *felmentés*

disponibilis – rendelkezésre álló

disproportionate – aránytalanul

disproportionált – aránytalan

dissolutio – feloldás, felbontás

dissuadeál – valakit valamiről lebeszél

disszimulál – alakoskodik

disszimulál – alakoskodik

disztinkció – megkülönböztetés

distinct – különálló, különböző

distributio – osztás

diszciplína – fegyelem
diszciplináz – fegyelmez
diszgusztál – megundorodik; megundoríttat
diszkant – a női szopránnak megfelelő gyermekhang
diszkusszió – vita, eszmecsere
diszpenzál – felment valami alól, elenged valamit
disztingvál – megkülönböztet
disztinkció – megkülönböztetés
disztrahál – szórakoztat
disztrakció – szórakozás
diurnum – napidíj
divat-künti – divatjamúlt
diverzió – titkos felforgató, kártevő tevékenység
divide (et impera) – oszd meg (és uralkodjál)
divinizál – istenít
divulgál – elhíresztel
dixi – megmondtam
dolce far niente – édes semmittevés
domesztikál – háziasít
domínium – uradalom
donationál – adományoz
donáció – adomány
dotál – jutalmaz
douche – zuhany
dragomán – tolmács
dubióz – kétes, kétséges
duelláns – párbajozó
duellíroz – párbajozik
duellum – párbaj
duplex – 1. kettős; 2. kétszínű, álnok
duplicitás – kétszínűség
durabilitás – tartósság
durae comprehensionis – nehéz felfogású
durch und durch – teljesen, gyökeresen
dutzend – tucat

Eber – vadkan
echo – visszhang
echóz – visszhangzik
educál – nevel
efemer – átmeneti, tiszavirág életű
effektuál – véghezvisz, végrehajt
effektus – eredmény, hatás
efficaciter – hathatósan
efficatio – hatékonyság
efficax – hatásos
egzámen – vizsga
egybesaragláz – összezsúfol
ehrenfest(e) – talpig becsületes
Eigenlob – öndicséret
Eigentümlichkeit – sajátság, sajátosság
einladend – csábító
Einzug – bevonulás
ekhó – lásd echo
ekvipázs – hintó
elasztikus – rugalmas
electrisatio – felvillanyozás, fellelkesítés
eleganter – elegánsan

elegantissime – a legválasztékosabban

elektrizál – felvillanyoz, fellelkesít

elfogad – fogad valakit

elhangzik – hatástalanul hangzik el

eliberál – kiszabadít

elmecsevészés – elsatnyulás, elcsenevészesedés

elocál – kihelyez

eloquentia – ékesszólás

elucubratio – értekezés

eluxatio – ficamodás

emanál – kibocsát

emancipál – egyenjogúsít

embarras – zavar

embarras de richesse – a gazdagság zavara

embarrassant – zavaró

emendál – kijavít

eminencia – kiválóság

eminens – 1. kimagasló; 2. kiváló, kitűnő

eminentissime – a legkitűnőbben

emolumentum – haszon

Empire – császárság

emportement – haragos kitörés

en abondance – bőven

en attendant – eközben, egyelőre

en canaille – csőcselékként

en cas-que – abban az esetben

enchantirt – elbűvölt

en compagnie – társaságban

en dernière analyse – végső soron

energice – erélyesen, határozottan

en famille – magunk közt

en passant – mellesleg, csak úgy mellékesen

en perspective – remélhetően

en revanche – ezzel szemben

enthuziaszta – rajongó (ember)

enthuziazmus – lelkesedés, elragadtatás

entreprise – vállalkozás

epitaphium – 1. sírfelirat; 2. síremlék

epitheton – jelző

epocha – korszak

epurál – megtisztít

Erbsteuer – örökösödési adó

Erlaß – rendelet

ermitage – kerti lak

erster Größe – első nagyságrendű

eruditio – műveltség, képzettség

Erzieher – nevelő

esparsette – baltacim (növény)

esprit supérieur – lángész

essenciális, essentialis – lényeges, jelentős

esszencia – valaminek a lényege

et compagnon(s) – és társa(i)

evasiv – kitérő, kifogást kereső

eventualitas – eshetőség, lehetőség
evidencia – nyilvánvalóság, bizonyosság
evitál – kerül, kikerül
Evviva – éljen!
exacte – pontosan
exaltatio – szenvedélyesség
exaltál – lelkesedik
examinatio – vizsgálat
examinál – vizsgál
excedál – 1. kihágást követ el; 2. kirúg a hámból
excedens – kihágó
excellál – jeleskedik
exceptio – kivétel
exceptionalis – kivételes
exceptionaliter – kivételesen
excessus – 1. kihágás; 2. túlkapás
exclamatio – felkiáltás
exclamál – felkiált
exclusiv(e) – kizárólagos(an)
excontentál – kielégít
excusatio – mentség
ex dei gratia – Isten kegyelméből
execrál – utál, átkoz
executio – végrehajtás (halálos ítéleté is)
exemplariter – példásan
exemplár – példány
exempláris – példás
exemplum – példa
exequál – végrehajt
ex off(ici)o – hivatalból
exorbitans – mértéktelen
exosus – gyűlöletes
expectatio – várakozás
expectoratio – érzelmi kitörés, kifakadás, ömlengés
expediál – elküld, kiad
expediens – kisegítő eszköz, mentő ötlet
expeditív – határozottan, gyorsan intézkedő
experiment(um) – kísérlet
experimentális – kísérleti
expiál – jóvátesz, levezekel
explicatio – magyarázat
explikál – kifejt, megmagyaráz
explosio – robbanás, kitörés
expositio – előterjesztés
express – gyors
expressio – kifejezés
ex principio – elvből
expungál – töröl
ex rei natura – a dolog természetéből (következőleg)
ex systemate – módszeresen
extemporisatio – kapásból rögtönzés
extinguisher – szemfedél, szembekötő kendő
extorquál – kicsikar, kizsarol
extra – különleges, sajátos
extremitás – 1. véglet; 2. végtag
extrém(um) – véglet

échappatoire – kibúvó, ürügy
énes – önző
éterizál – elkábít, elaltat
événement – esemény

fabrika – gyár
fabrikáns – gyáros
Fabrikvorsteher – gyárigazgató
facile à vivre – barátságos
factotum – mindenes
fadaise – ostobaság, ízetlenség
fait accompli – befejezett, megmásíthatatlan tény
faktor – tényező
faktum – tény
falsificál – hamisít
falsificál – hamisít
falsum – hamisság, álnokság
familiaritas – családiasság
famóz – híres
fanarióta – a török uralom idején a román fejedelemségekben lakó előkelő görög személy
fanfaron – szájhős
fanfaronnád – hencegés
fartat – firtat
fascinating – elbűvölő
fashionable – divatos, előkelő
faute de mieux – jobb híján
fauteuil – karosszék
favens – kedvező
favorit – 1. kedvenc; 2. kegyenc
faxni – szeszély, hóbort
febrilis – lázat okozó
Feinschmecker – ínyenc
Feldzeugmeister – táborszernagy
felkincsel – gyűjt, felhalmoz
fellengér – léghajó
fenomén – jelenség, tünemény
fermán – a szultán kézjegyével ellátott, a nagyvezír által kibocsátott parancs, rendelet
ferment – erjesztő, élesztő
fermentatio – erjedés
fesch – takaros, helyes, csinos
festivitás, fesztivitás – ünnepség, ünnepély
feuilleton – tárcacikk
feuilletonista – tárcaíró
fezőr – kétes üzletekből gyorsan meggazdagodó személy, szédelgő
fiaskó – balsiker, felsülés, kudarc
fiat justitia – legyen igazság
fictionalis – képzeletben létező, kitalált
fidelis – hűséges
fidelissimus – leghűségesebb
fideliter – hűségesen
fides – hit
fidèle berger – hű pásztor
figere pedem – megvetni a lábát
figurál – szerepel, jelen van
fika – 1. baka, gyalogos katona; 2. sakkjátékban: gyalog, paraszt
filagóre – filagória, nyitott kerti házikó
filantróp – emberbarát; Széchenyi állatbarát értelemben is használja
filantrópia – emberszeretet

filax – őr
filum – cérna, fonal
finale – vég
financiális – pénzügyi, vagyoni
financier – pénzember, pénzügyi szakember
Finanzwachter – pénzügyőr
financiák – pénzügyek
Findelhaus – lelencház
finesse – furfang, fortély
finis Hungariae – vége Magyarországnak
firlefánc – értéktelen cicoma
flagellált – ostorozott
flagellum dei – Isten ostora
flatulence – felfúvódás
Flegeljahr – kamaszév (kamaszkor)
fleur d'orange – narancsvirág
Fliegenpracker – légycsapó
florenus – forint = 60 krajcár
folio – ívrét alakú
fomentál – szít
font, bécsi – 0,56 kg
Forstmeister – erdőmester
fortitudo – vitézség
foxhunter – rókavadász
frappant – frappáns: megleső, találó
frájter – Gefreiter: őrvezető
freibillet – szabadjegy
Freigeist – szabad szellemű
frekventál – gyakran látogat
Freudenschuß – üdvlövés
fricassée – vagdalt húsokból készült étel
Frischling – süldő
frontespicium, frontispicium – homlokzat, arc
fuhr – szállítás, fuvar
Fuhrmann – szekeres, fuvaros
fulminatorium – dörgedelem
fundatio – alapítvány
fundationalis – alapítványi
fundátor – alapító
furmányos – fuvaros
futóka – felfújt (puding)
Fürsten-diener – hercegi szolga

galopin – kifutó, küldönc
ganz naiv – teljesen naiv
ganz vertraut – bizalmas (körben)
garçon – fiú
garde-fou – védőkorlát
garderobe – ruhatár, ruhakészlet
gasconnad(e) – nagyzolás, hencegés
gasztíroz – vendégszerepel
Gaukler – 1. szemfényvesztő, bűvész, kókler; 2. kötéltáncos
gazza ladra – tolvaj szarka
gebrechlich – beteges
gedacht, gefaßt, getan – a gondolatot mérlegelés után tett követte
gedrucktes – nyomtatott
Gefälligkeit – szívesség
Gegenantrag – ellenjavaslat

geheim – titkos, titkon
geheime Polizei – titkosrendőrség
geheimer Rat – titkos tanácsos
gehorsamster Diener – legengedelmesebb szolga
Geist – szellem
gekränkt – megbántott
Gelehrtheitsbeflissener – tudósjelölt
gelva, gelyva – golyva
gelvás – golyvás
Gemeinde Rat – községi képviselőtestület
Gemischt(es), Gemischts – kevert (ital)
gemütlich – kedélyes, hangulatos, meghitt
genealógia – családfa
generalissimus – legfőbb hadvezér, fővezér
generator – nemző
generose – nagylelkűen
generositas – nemeslelkűség
generóz(us) – nagylelkű
genesis – eredet, származás
genialiter – lángeszűen
Geniestreich – elmés csíny
genuin – igazi, hamisítatlan
Geruchlose – szagtalan
Geruchvolle – szagos
Gesäuf – lötty
geschäftig – buzgó
Geschäftigkeit – foglalatosság
Geschäftli – üzletecske
Geschäftsmann – üzletember
Geschmeidigkeit – hajlékonyság, ügyesség
Gesundheitsbemerkung – orvosi észrevétel
Gesundheitsbericht – orvosi jelentés
Gewächs – növény, termés
gewissenhaftig – lelkiismeretesen
Gewölbwacht – bolti őrség
généraldécharge – össztűz
gibier (Gebühr) – járandóság, illetmény
gimpli – 1. pirók (madár); 2. együgyű, ostoba
girondista – középpárti
gleichberechtigt – egyenjogú
Gleichberechtigung – egyenjogúság
gloriosae memoriae – dicsőséges emlékű
Glückspilz – szerencsés flótás
Gmischts; Gmischtes – lásd Gemischt(es)
Goldfischli – aranyhalacska
gottgefällig – Istennek tetsző
gottvoll – Istennel teljes
gourmand – ínyenc
gourmandise – falánkság
gourmet – ínyenc
goutíroz – tetszik neki, ínyére van
gouvernante – nevelőnő
gőzöny – gőzgép
graeca fides – szó szerint: gö-

rög hűség, azaz – némely rómaiak szerint – hitszegés

grafice – pompásan, mesésen

gramatika – kenyérleves (cseh népeledel)

grammatista – a latin iskola 2. osztályának tanulója

grandezza – méltóságteljes magatartás

grandiose – nagyszerűen

grandióz(us) – nagyszerű

gratiál – kegyelmez

gratiose – kegyesen

gratis – ingyen

gratte-cul – csipkebogyó

gravitál – vonzódik, törekszik

grácia – kegy

grádus – fok

gránic – határ

grémium – testület

grimmig – bősz

Grinzinger – grinzingi (bor)

guanó – vadon élő madarak ürüléke

gubernál – kormányoz, igazgat

guignon – balszerencse

guillotine – nyaktiló

Gulden – forint

Gurgelkratzer – torokkaparó

gusztíroz – kóstol

gutgesinnte – jóérzelmű, megbízható

Haben rubrika – követel rovat

haderlump – sehonnai, bitang

haeres – örökös

hajóekvipázs – a hajó legénysége

Halbemaßregel – félintézkedés

hallucináció – érzékcsalódás

halt – hát

halt! – állj!

Handbillet – királyi kézirat

Handelskammer – kereskedelmi kamara

Handel-Wandel – üzleti manőverezés

Handküsser – kézcsókoló

handlíroz – alkudozik

Hanswurst – paprikajancsi

harlekin – bohóc, paprikajancsi

Hauptquartier – főhadiszállás

Hauptsache – fődolog

Hausarrest – házi fogság

Hausknecht – háziszolga

Hausmannskost – házi koszt

haut-goût – jó ízlés

häusli – árnyékszék

Helfers-Helfer – cinkos

herablassend – leereszkedő

herbivore – növényevő

hergeloffener – hergelaufener: jöttment

hermetice – légmentesen, hozzáférhetetlenül

heroice – hősiesen

heterogenitas – különbözőség

Hetzmeister – hajtó, falka-

mester, aki a falkavadászaton a kopókat a vadra uszítja

Heuriger – újbor, idei termésű bor

Hexenmeister – varázsló, bűvész

hévmérő – hőmérő

history – történelem

hisztrió – csepűrágó, rossz színész

hitzig – tüzes

hoch! – éljen!

hochtrabend – fennhéjázó

Hochverräther – felségsértő

Hofball – udvari bál

Hofkonzert – udvari hangverseny

Hofmeister, hofmester – udvarmester

Hofrat – udvari tanácsos

Hoftrauer – udvari gyász

hold, magyar – 1100 vagy 1200 vagy 1300 négyszögöl

holocaust(um) – égő áldozat

homeopata – hasonszenvi gyógymóddal gyógyító orvos

homeopátia – hasonszenvi gyógymód; a betegséget olyan gyógyszerek minimális adagjaival gyógyítja, amelyek nagyobb mennyiségben az egészséges szervezetben a gyógyítandó betegséghez hasonló jelenségeket hoznak létre

honneur – becsület

hospitium – szállás, otthon

hôtelier – vendéglátó

höher! – magasabbra!

huka – indiai vízipipa

humbug – szélhámosság

humiditás – nedvesség

humillimus – legalázatosabb

humillimus servus – legalázatosabb szolga

humillissime – legalázatosabban

humoresque – humorisztikus, tréfás

Hundsfott, hundsfut – gaz, bitang, huncut

huntsman – falkagondozó, falkavadászatoknál a falkát lóháton dirigáló személy

huri – gyönyörűséges, örökifjú nő a mohamedán paradicsomban

huszít – uszít

húros madár – léprigó

hüvelyk – kb. 2,5 cm

hydra – szörnyeteg, sárkány

hydraula – vízépítő mérnök

hydraulice – víznyomással

hydropata – vízgyógyász

hyper – túlzó, túlságos

hyperbola – nagyítás

hyperbol(icus) – 1. túlzott; 2. nagyító

hyperfein – túl finom

hypochondrista – hipochondriában szenvedő személy

hypocrisia, hypocrisis – álszentség

hypocrit(a) – álszent

hypomoklion – emelőrúd, emeltyű
hypotheka – fedezet
hyppolog(us) – lótannal foglalkozó

icce, pozsonyi – 0,839 liter
idea regens – uralkodó eszme
idióma – nyelv
idol – bálvány
ignominia – szégyen, gyalázat
ignominiose – szégyenletesen
ignorantia – tudatlanság
ignorál – 1. szándékosan mellőz, semmibe vesz; 2. nem vesz figyelembe
ignoráns – tudatlan
ildom – okosság (a német „Klugheit" fordítása Széchenyinél)
ildomos – okos
illicit(us) – meg nem engedett
illo tempore – annak idején
illuminatio – 1. felvilágosodás; 2. kivilágítás
imaginair – képzelt
imaginatio – képzelőerő
imaginál – képzelődik; elképzel
imbecillitás – gyengeelméjűség
imbibál – 1. magába szív; 2. átitat
imitál – utánoz, színlel, hamisít
imitátor – utánzó
immediát(e) – *közvetlen(ül)*
imoda – templom
imodár – vakbuzgó
impartialitás – pártatlanság
impassibilitas – közöny
impassibiliter – részvétlenül
imperiális – császári
imperterrite – rettenthetetlenül
impertinencia – szemtelenség
impertinens – pimasz, arcátlan
impertinenter – szemtelenül
impietás – elvetemültség, istentelenség
implicite – értelemszerűen; burkoltan
implorál – segítséget hív
impositio – erőszakoskodás
imposztor – csaló, gazember
impresszió – benyomás, hatás
impromptu – rögtönzés
improvement – javítás
impudens – szemtelen
impudenter – szemtelenül
impuissance – alkalmatlanság
impune – büntetlenül
imputatio – feltételezés, ráfogás, vád
inbibál – magába szív, elsajátít
incapacitás – képesség hiánya
incapax – hozzá nem értő
incarnatus – megtestesült; megrögzött

incassál – (pénzt) beszed
incognito – ismeretlenül
incommod – kellemetlen
incommodál – háborgat
incompetens, incompetent – 1. illetéktelen; 2. hozzá nem értő, járatlan
inconsiderate – meggondolatlanul
inconsideratus – meggondolatlan
inconstans – nem állandó
incontestabilis – vitathatatlan
in corpore – testületileg
incorrecte – tisztességtelenül
incorruptibilis – tiszta, romlatlan
incorruptibilitas – megvesztegethetetlenség
incurabilis – gyógyíthatatlan
indecent – illetlen, szemérmetlen
indefiniált – bizonytalan
indemnizál – kárpótol, kártalanít
independens – független
indeterminált – határozatlan
indigest – nehezen emészthető
indigestio – emésztési zavar
indigéna – honosított idegen
indigitál – megjelenít
indignatio – 1. méltatlankodás, felháborodás; 2. nehezteléss, bosszankodás, harag
indignálva van – felháborodik, méltatlankodik
indignitás – méltatlanság
indigniter – méltatlanul
indikál – mutat; javall, ajánl
indiscret, indiszkrét – titkot nem tartó, fecsegő, tapintatlanul kíváncsi
indispensabilis – nélkülözhetetlen
indiszpozíció – gyengélkedés
indolens – nemtörődöm
indomptabilis, indomtabilis – fékezhetetlen, szelídíthetetlen
indubitabiliter – kétségtelenül
indulgentia – elnézés, engedékenység, jóság
industria – ipar
industriel – (gyár)iparos
industriell Tischler – bútorgyáros
indusztriázva – iparosodva
in effigie – képletesen, jelképesen
ineptia – alkalmatlanság, viszszásság
inept(us) – ügyetlen, ízetlen, fonák
in extremis – 1. a végső pillanatban; 2. végletesen
infallibilis – csalhatatlan, tévedhetetlen
infallibilitás – csalhatatlanság, tévedhetetlenség
infamál – rossz hírbe kever
infamitás – gyalázatosság
infamiter – gyalázatosan, becstelenül

infámia – becstelenség
infámis – hírhedt, gyalázatos, aljas
infernális – pokoli
infibulatio – bevarrás
inficiál – megfertőz
inficionális – fertőző
in fine finali – végső soron
infinitum – végtelenség
in flagranti – tetten érve
influál – befolyásol
influxus – befolyás, behatás
infusorium – ázalékállat
in futuro – a jövőben
ingeniose – találékonyan
ingeniositas – találékonyság
ingenióz(us) – éles eszű
ingrediens, ingredientia – hozzávaló, kellék, alkotórész
inhumane – embertelenül
in hungaricis – magyar ügyekben
in illo tempore – annak idején
in infinitum – vég nélkül, a végtelenségig
initiativ(a) – kezdeményezés
inklinál – hajlamos
inkommodál – zavar
inkonzekvens – következetlen
inláz – idegláz
innocens – ártatlan
innocentia – ártatlanság
innumerabilis – megszámlálhatatlan
inoculál – beolt
inoffensiv – ártalmatlan, veszélytelen
inomisse – mellőzhetetlenül, múlhatatlanul
in originali – eredetiben
in persona – személyesen, saját személyében
in principio – elvben
inquisit(us) – vádlott
insatiabilis – telhetetlen
inscriptio – felirat
in sempiternum – mindörökké
insinuál – sugalmaz
inspectio – felügyelet, őrizet
inspector – felügyelő, uradalmi intéző
inspirator – 1. sugalmazó, ihlető; 2. ösztönző, befolyásoló
inspiráció – ihlet, sugallat
instinctive – ösztönösen
instinct(us) – ösztön
instituál – létrehoz
institúció – intézmény
institútum – intézet
instradál – irányít
insubordinatio – fegyelmezetlenség, engedetlenség
insurrectionalis – felkelési
inszinuáció – sugalmazás
intabulál – betábláz, bejegyez
intentio – szándék, törekvés
intercedál – közbenjár
intercessio – közbenjárás
interesszáns – érdekes
interrumpál – megszakít

interruptio – megszakítás
interveniál – közbelép, beavatkozik
in thesi – elméletileg
intimidál – megfélemlít
intolerabilis – tűrhetetlen, kibírhatatlan
intonál – valaminek a kezdő hangját megadja
intrigáns – cselszövő
intrinsecus – belső
introducál – bevezet
in ultima analysi – végelemzésben, végeredményben
inundál – elárasztó
invalidus – rokkant
invariabilis – változatlan, állandó, nem vagy alig változó
invariabiliter – változatlanul
invenció – találmány
inventárium – leltár, jegyzék
inventor – feltaláló
inverse – fordítva
investitionalis – beruházási
invesztíció – beruházás
invesztigáció – nyomozás, kivizsgálás
inviolabilis – sérthetetlen
invita Minerva – Minerva akarata ellenére, tehetség, hivatottság nélkül
invitál – meghív, felhív, felkér, felszólít valamire
ipekakuána – Dél-Amerikában honos növény s a gyökeréből készült hánytató orvosság
iránylag – aránylag
ironista – újságíró (az irón = ceruza szóból)
irreverens – tiszteletlen
irrevocabiliter – visszavonhatatlanul
Irrwisch – lidércfény
izolált – elszigetelt

Ja, Ja – igen, igen
jatagán – rövid, görbe török kard
jáger – Jäger: vadász, vadőr
jeu d'esprit – szellemi játék (agytorna)
joli coeur – ficsúr
journalista – újságíró
Jubel – ujjongás, örömrivalgás
jubilíroz – ujjong, örvendez
judícium – ítélőképesség
Junggesell – legényember
jure fortioris – az erősebb jogán
jure merito – megérdemelten
juris prudens – jogtudós, jogász
jurisprudentia – jogtudomány
jury – zsűri: esküdtszék (Angliában)
jus divinum – isteni jog
jus naturae – természeti jog
juste milieu – arany középút
justitia – igazság, igazságosság
Justizminister – igazságügyminiszter

juvenil – ifjúi
jux – csíny, móka, tréfa

kacsázik – vadkacsára vadászik
kaiserlich – császári
kalamáris – tintatartó
kalamitás – baj, csapás
kalán – kanál
kalkulus – szám
kalomelhigany – higanyklorid
Kammerball – kamarabál
Kammerdiener – komornyik
Kampelmacher – fésűs
Kanonenfutter – ágyútöltelék
kanonizál – szentté avat
kantáros – alkalmas, ügyes
kapacitál – valakit igyekszik rávenni valamire
kapacitás – 1. tehetség, készség; 2. tekintélyes, elismert (szak)ember
kapicán(y) – orrfék, zabla
Kapitalsangriff – előlegezés
kapitális – 1. tőke; 2. nagyszerű, kiváló, élvonalbeli
kapszerli – lőkupak
kapucinus – a Ferenc-rendből kivált szerzetesrend
kaput – hosszú felsőkabát
Kassationshof – semmítőszék
kaszáslé – savanyú leves, amelyben füstölt sertéshús főtt
katrac – ketrec, rekeszték
Katzbalgerei – marakodás
katzelmacher – olaszok gúnyneve Ausztriában (szó szerint Kesselmacher: üstfoltozó)
Katzenjammer – másnaposság
Kauderwelsch – zagyva beszéd
kazuisztika – esettan
Kellner – pincér
kerub – az értelem arkangyala
képíró – festőművész
kétszeres – búza és rozs keveréke
kiapportíroz – kihoz (kutya a gazdájához)
Kindszimmer – gyerekszoba
kinézer – kínai
kipacifikál – lecsendesít
kipécéz – kitűz, kijelöl
Kipflmacher – kiflikészítő
kiß die Hand – csókolom a kezét
kitrüffliz – kiszaglász, felkutat
kitzlich – kényes
kivattíroz – vattával kibélel
Kletzenbrod – gyümölcskenyér
Knalleffect – kirobbanó hatás
knall und fall – hirtelen
kniff – fortély, fogás
knút – kancsuka, korbács
koincidál – egybeesik, megfelel
kollekció – gyűjtemény
kolofónium – itt: szurok

kométa – üstökös
komisz – közönséges
Komitatsvorstand – megyefőnök
Komitatswirtschaft – megyei vezetés, megyei állapotok
kommerciális – anyagias
kommode – kényelmesen
kommód(us) – kényelmes
komparatíve – összehasonlítva
kompendium – összefoglaló kézikönyv
kompenzáció – kiegyenlítés, kárpótlás
komponál – összeállít
komprimált – sűrített
kompromisszió – megegyezés, megalkuvás
koncedál – megenged, elismer
koncentrál – összevon, tömörít, figyelmét egy tárgyra irányítja
koncesszió – engedmény
koncipiál – megfogalmaz, megtervez, elgondol; felfog
konfúzió – zavar, összevisszaság
konfúzus – zavaros, szórakozott, zagyva
konklúzió – következtetés
konspirál – 1. összeesküvést sző; 2. titkolódzik, titokban összebeszél valakivel
konstatíroz – megállapít
konstelláció – lásd constellatio
konsternáció – megdöbbenés
konszenzus – egyetértés, egyöntetű vélemény
kontroverzia – vita
konverzáció, konverzálás – társalgás
konvulzív – vonagló
konzekvencia – 1. következmény; 2. következetesség
kopózat – a vad elfogása
korrespondencia – levelezés
korrespondens – levelező
Kostgänger – kosztos
Kourmacher – lásd Courmacher
kótyavetyéz – licitál, egymással vetélkedik
Kravall – botrány, veszekedés
kreatúra – teremtmény (akit azért juttattak tisztre, hogy mások céljaihoz eszköz legyen)
kredit-pletit – teljes hitelre
Kreiskommissär – kerületi biztos
kreuzfidel – nagyon víg
krippe – bölcsőde
kronométer – különlegesen pontos járású óra
kuglupf – kuglóf
kukoricagóré – kukoricaszárító
kurázsi – lásd courage
kürasszír – vértes

kvadrál – illik, talál, összevág valamivel
kvalifikáció – minősítés
kvantitás, kvantum – mennyiség
kvártély – szállás, lakás

la gloire – a dicsőség
lamento – panasz, kesergés
Landsmann – földi
Landtag – országgyűlés
Landtagsredner – országgyűlési szónok
lapidáris – tömör, velős
lapis infernalis – pokolkő
latitüd – tágasság, tág kör
latwerg – nyelet
Lauffeuer – futótűz
laxirkittli – hashajtó-köntös
láb, bécsi – 0,316 méter
Lebendige – árnyékszék
lebensfähig – életképes
Lebensklugheit – életrevalóság
Leckerbissen – nyalánkság
lectio – előadás, oktatás
lecture – olvasmány
legaliter – törvényesen
legatárius – hagyományos, örökös
legál – hagyatkozik
legislator – törvényhozó
legitimus – törvényes
Lehrer – tanár
Leibgericht – kedvenc étel
Leibhuszár – urasági huszár
Leibkutscher – udvari kocsis
Leibspeis – kedvenc étel
Leibstuhl – árnyékszék, gyalogárnyékszék
Leibstuhlfabrika – árnyékszékgyár
lemoni – citrom
l'honneur – lásd honneur
liberum arbitrium – szabad akarat
liebenswürdig(e) – szeretetreméltó
lieferung – szállítmány
liferíroz – szolgáltat, szállít
liguoriánus – az Alfonso Liguori által alapított szerzet tagja
likvidál – felszámol, megszüntet, eltöröl
linea – vonal
logice – logikusan, ésszerűen
Lohnlakei – lakáj
lojalitás – lojális magatartás
lojális – méltányos, igazságos
Lokalkenntnis – helyismeret
lokálé – mulató
lóger – Lager: tábor
Löwenanschnitt – oroszlánrész
lucrum – haszon, nyereség
lukratív – jövedelmező, hasznot hajtó
lunatikus – holdkóros, alvajáró
lustig – víg
luxorios(us) – fényűző

macédoine – zagyvalék
machina – gép(ezet)
machine infernal – pokolgép
Machwerk – csinálmány
magister chirurgiae – seborvos, sebész
magiszter – mester, tudós, tanár
magnanimitás – nagylelkűség
magnetiseur – delejező
Magyarenfresser – magyarfaló
major – őrnagy
majoresco – a hitbizomány (majorátus) várományosa (az elsőszülött fiú)
malade imaginaire – képzelt beteg
malaise – rosszullét
malcontens – elégedetlen, zúgolódó
malheur – baj, szerencsétlenség, baleset
malum necessarium – szükséges rossz
malversatio – hűtlen kezelés, sikkasztás
malversator – sikkasztó
Mandl beim Sterz – törpe a kásahegy előtt (értsd: zavarodott, tehetetlen)
manipulatio – ügykezelés, eljárás
maquignon – lókupec
marci – márciusi sör
maréchal – marsall, tábornagy
marine – tengerészet, tengeri haderő
Marktaufseher – vásárbiztos
Marktaufsicht – vásárbiztosság
Marktpolizei – piacrendészet
marquis – márki, őrgróf
martirizál – kínoz
masanszker – masánszki (alma)
maskirt – álcázott
massza – (ember)tömeg
materiale – anyag
Maturitätsprüfung – érettségi vizsga
maurus – mór
mauvaise plaisanterie – rossz tréfa
maxima – életszabály, életelv
mártalék – mártás
másik Seiten – valakinek a másik oldala: hátsó fele
mázsa, bécsi – 56,12 kilogramm
mea culpa – az én vétkem
mea maxima culpa – az én igen nagy vétkem
medicinae doctor – orvosdoktor
mediciner – orvos
mediocris – 1. közepes; 2. középszerű (ember)
mediocritas – 1. középszer(űség); 2. középszerű (ember)
megcsíp – elfog

meggazdagít – megtakarít

megkefél – erős szavakkal szidalmaz

Meisterstück – mestermű, műremek

memento – emlékezzél; emlékeztető jel

memento mori – emlékezzél a halálra, készülj a halálra

mementózik – emlékeztet

memoriál – megjegyez, megtanul

memoriále – emlékeztető (feljegyzés)

mentális – értelmi, észbeli

mentor – nevelő (az *Odysseá*-ban szereplő Mentórnak, Télemakhos nevelőjének nevéből)

meritorius – érdemleges

mervény – merénylet

meszely – lásd Seidel

methodus – módszer, eljárásmód

metropolitán – fővárosi

meute – kutyafalka

Mélange – keverék (tejeskávé)

ménage – 1. háztartás; 2. élelem

mérite – érdem

mérő, pozsonyi – 53,3 liter

mér(t)föld, német – 7585,94 méter

mésentendu – félreértés

métier – mesterség

miazma – betegséget okozó párák, gőzök

Milchstraße – Tejút

militál – harcol, kardoskodik

millionär – milliomos

Milly-gyertya – finom sztearingyertya (a francia feltaláló nevéről)

minutia – 1. semmiség, csekélység; 2. árnyalat, hajszálnyi eltérés

miops – rövidlátó

mirabile dictu – még elmondani is csodálatos

misch-masch – keverék, zagyvalék

miserabilis – lásd mizerábilis

miserabiliter – szerencsétlenül, rosszul

miserere – bélsárhányás

misericordianus – irgalmasrendi szerzetes

misericordianus fráter – irgalmas (rendi) testvér (szerzetes)

miskulancia – mesterkedés

misszionár(ius) – hittérítő

misszió – küldetés

misztifikáció – szándékos megtévesztés, ködösítés

misztifikál – szándékosan megtéveszt

Mißverständnis – félreértés

mit Vorzug – előnnyel, elsőséggel

mit Zeit kommt Rat – az idő megtanít

mixta – országgyűlésen: elegyes ülés (alsó- és felsőtábla)
mixtum compositum – kotyvalék, keverék
mixtúra – (gyógyszer)keverék
mizerábilis – nyomorúságos, szánalmas
mobilier – ingó
moderát – mérsékelt, csekély
moderáte – mérsékelten
modestia – szerénység
modest(us) – szerény
momentózus – jelentőségteljes
monarcha – egyeduralkodó
monéta – pénz, érem
monitio – intés
monitor – emlékeztető, intő
monsieur – úr, férfi
monumentum – emlékmű
moraliter – erkölcsileg
moratórium – 1. fizetési haladék; 2. halasztás
mordio – ördög és pokol
mortalitás – halálozási arány
mufti – mohamedán törvénytudó pap
mula – nőstény öszvér
multiplikáció – (meg)sokszorozás
mulya (muli, mula) – öszvér
mundol – kedvére van
Mundstück – száj, beszélőke
Mundvorrat – eleség, élelmiszerkészlet
municípium – törvényhatóság
munificentia – bőkezűség
mutatis mutandis – a megfelelő változtatásokkal
muttonchop – ürürostélyos
Münzgebäu – pénzverde
műtétel – műtét

Nachrichter – hóhér
nachträglich – utólag
nach und nach – apránként
naseweis – kotnyeles
natális – születési
naturalista – tanulatlan természetmegfigyelő gyógyász, kuruzsló
naufragium – hajótörés, szerencsétlenség
nausea – émelygés, hányinger
Nebensache – mellékes ügy
necessitás – szükség(esség)
nec plus ultra – felülmúlhatatlan, utolérhetetlen
negáció – tagadás
negéd – hetyke, rátarti magaviselet, szeszély
negligentia – hanyagság
nemezis – a bosszúálló sors
nervus – ideg
Neu-Öst(er)reich – Új-Ausztria
nexus – összeköttetés, folyamatosság
négyzetmérföld, német – 57,546 485 km²

nicht lebensfähig – nem életképes
nichtsglauber – hitetlen
Nichtstuung – semmittevés
nichts zu handeln? – mi van eladó?
nie dagewesen – hallatlan
nimbusz – dicsfény, tekintély, közmegbecsülés
nolens-volens – akarva-akaratlan
nomen – név
non obstante – akadály nélkül, tekintet nélkül
nonsense – képtelenség
normalista – elemi iskolai tanuló
nota – hangjegy, dallam
nota bene – jól jegyezd meg
numerosus – számos
numerus – szám

obediens – engedelmes
Oberst(er) – óbester, ezredes
obligatio – 1. kötelezettség; 2. kötelezvény
obligál – kötelez valamire
observator – megfigyelő
obskurus – sötét
obsolet – elavult, ósdi
obstinát(us) – konok, megátalkodott
obszervál – megfigyel
occasionally – alkalomadtán
odiosum, odióz – gyűlöletes, szégyenletes
odium – valamilyen dolognak az átka, kellemetlenség, gyalázat
of course – természetesen, persze
offene – nyílt, őszinte
offerál – felajánl, felkínál
officiositas – szolgálatkészség
officiózus – (fél)hivatalos
officina – műhely
officium – hivatal
offuscál – elhomályosít
ohne Zweifel – kétségtelenül
okkupál – megszáll, elfoglal
oktrojíroz, oktrojál – ráerőszakol, rákényszerít
olla podrida – mindenféle főzelékből és húsból készített (spanyol népi) étel, keverék
omen – előjel, intő jel
omnipotens – mindenható, hatalmas
omnivore – mindenevő
operál – működik
operátor – sebész
opinió – vélemény, hiedelem
opposit – ellenkező
oppositio – ellenzék
opulens – gazdag, bőséges
opulentia – gazdagság, bőség, jómód
orator – szónok, ékesszóló
oráció – beszéd, szónoklat
orákulum – 1. jóslat; 2. mindentudó szaktekintély
ordinarius (doctor) – rendes (házi)orvos
ordináció – rendelés

ordinál – rendel
ordré – rendelet, parancs
organizátor – szervező
orgánum – 1. szerv; 2. időszaki sajtótermék
originalitás – eredetiség
originális – eredeti
orthographice – a helyesírás szabályainak megfelelően
ortográfia – helyesírás
ostensibilis – kimutatható
ostentatio – kérkedés, fitogtatás, hivalkodás
ostentative – tüntetően
oszmánli – oszmán-török
osztályi subtilitas – az örökség aprólékos megosztása
otium – 1. nyugalom, pihenés; 2. tétlenség, henyélés
oubliette – titkos börtön, rejtek

öffentlich(e) – nyilvános(an)
ökonómia – 1. gazdaság, gazdálkodás; 2. gazdaságosság, takarékosság
öl, bécsi folyó – 6 bécsi láb = 1,89 648 méter

pacificator – békéltető, rendteremtő
pacifikál – lecsendesít, fegyveres ellenállást letör
packet-boat – postahajó
pactum conventum – feltételekhez kötött szerződés; Széchenyinél többesben: *pacta conventa* – a királynak a nemzettel (a rendekkel) kötött egyezségei
paean – dicshimnusz
pagina – lap
pair – főrend, főúr
pajtabíró – gazdasági tiszt, a gabonakészlet ellenőre
paladin – dalia
palam publice – palam et publice: nyilvánosan
panacea – mindent gyógyító csodaszer
panádli – Panadel: kenyérleves
panegirista – valakinek hízelgő, valakit mértéktelenül magasztaló, dicsőítő író
panem et circenses – kenyeret és mulatságot (a római nép kívánsága a császárok idejében)
Pantscherei – kotyvalék
par accident – véletlenül
paradíroz – díszeleg
paralizál – megbénít
parancsár – parancsoló, diktátor, önkényúr
parasit(a) – élősködő, ingyenélő
pardon – bocsánat, kegyelem
par entêtement – önfejűségből
par excellence – kiváltképpen, elsősorban
parfaitement – tökéletesen
par force – erővel, erőszakkal
parfum – illatszer

parfumíroz – illatosít

par hasard – történetesen, véletlenül

par individu – egyénenként

par malheur – szerencsétlenségére

parola – jelszó

par parenthèse – zárójelek között, közbevetőleg mondva

par préférence – főképp, kiváltképpen

par profession – hivatásból

pars – rész

parsimonia – takarékosság

partem-partem – részbirtok

partie honteuse – szégyenfolt

parvenu – felkapaszkodott ember, aki az előkelő körök szokásait igyekszik utánozni

pas de deux – tánckettős

passetemps – szórakozás

Passirzettel – menetlevél, útlevél

passíroz – szerepel (valaminek a neve alatt)

passzió – szenvedély

passzíva – tartozás

patent – lásd pátens

patent(ált), patentírozott – szabadalmazott

patentíroz – szabadalmaz

pater – atya

patois – tájszólás, nyelvjárás

patres – atyák

patrio more – hazai szokás szerint

patron – kivágott festőminta, sablon

patrouille – járőr

pax – béke

pápista – római katolikus

pátens – nyílt parancs, az abszolutizmus idején az uralkodó törvényerejű rendelete

peccans – vétkes

peccator – bűnös

pedant – szőrszálhasogató, okoskodó

pedantice – pedánsan, kínos pontossággal

pedantizmus – merev pontosság

pedellus – iskolai hivatalsegéd

pendulum – inga

penetrál – 1. áthat(ol); 2. belát, megért

pengős – értékes, pénzes

penicilus – tollkés

penna – toll

penzionál – nyugdíjaz

penzum – feladat

per analyse – elemezve

perfectio – tökéletesség

perfectissime – a legtökéletesebben

perfektibilitás – tökéletesedés

perhaps – talán

perhorreszkál – irtózik

periodice – minduntalan ismétlődően

per Kopf – fejenként
per longum et latum – széltében-hosszában
permissio – engedély, felhatalmazás
perorál – szónokol, papol
per partes – részenként
perpétuel(le) – folytonos, örökös, állandó
perplexitás – zavar
persecutor – 1. üldöző; 2. csendbiztos
persequál – üldöz
persequált – üldözött
personalis – 1. személynök; 2. személyes
Personal-leírás – személyleírás
persona necessaria – szükséges személy
personificatio – megszemélyesítés
personificál – megszemélyesít, megtestesít
perspicacité – éleselméjűség
persvadeál – rábeszél
per Te – tegező viszony
perzekutor – csendbiztos
peszderkedik, peszterkedik – erőlködik, valamiben mesterkedik
pet-en-l'air – rövid házikabát
petitionarius, petitionnaire – kérvényező, petíciót benyújtó
petitonális – kérvényi
petíció – kérvény
pépinière – csecsemőotthon
pêle-mêle – válogatás nélkül, vegyesen
Pfifferling – jelentéktelen dolog
pfiffig, pfiffikus – furfangos
pfuj Teufel – pfuj, ördög
phalanx – csatasor
philosophice – bölcsen
physice – fizikailag
picador – lovas bikaviador
Pickelhaube – sisak
pictus masculus – festett báb
piedesztál – emelvény
piemontézer – piemonti
pierre de touche – próbakő
pietás – 1. jámborság; 2. kegyelet
pikli – Pickel: valami kiálló dudor, csúcs (Széchenyinél: a csendőrsisak csúcsa)
pikoló – kis pohár sör
piláf – rizses ürühús
pint, pozsonyi – 1,67 liter
pipinic – hitvány, csenevész, apró emberke
piquant – sikamlós, csípős, pikáns
piramidális – lásd pyramidal
piszton – dugattyú nyele
pitihangos – pityókás
pittoresque – festői
pixis – (tubákos)szelence
plateau – fennsík
plausibiliter – nyilvánvalóan
plauzibilis – nyilvánvaló
plauzibilitás – nyilvánvalóság

plánum – terv
plenipotencia – teljhatalom
plenipotenciáz – teljhatalommal felruház
plenipo(tens), plenipo(tentiarius) – teljhatalmú megbízott
plumpuding – felfújt
plundra – ócska, rossz ruha
Plusmacher – nyereséghajhász
Plusmacherei – nyereséghajhászás
podagra – köszvény
poetice – költőien
pofozza saját magát – önmagának ellentmond, önmagát cáfolja
point d'interrogation – kérdőjel
policáj, polícia, Polizei – rendőrség
politesse – udvariasság
Polizeibeamter – rendőrtiszt
Polizeichef – rendőrfőnök
Polizeiminister – rendőrminiszter
Polizeipatent – rendőrség által feltalált
Polizeispitzli, Polizeispitzel – rendőrbesúgó
poltron – gyáva
ponderál – mérlegel
pondus – súly
Popanz – mumus
popularitás – népszerűség
populáris – népszerű
populus – nép
porció – rész, adag
porte-monnaie – erszény, pénztárca
portrait – képmás
posauníroz – harsonáz
positio – tétel
possibilitás – lehetőség
posteritas – utókor
postillon – postakocsis
post periculum – veszély után
postponál – hátratesz
potencíroz – hatványoz
poule mouillée – gyáva tyúk
pour conclusion – befejezésül
pour le contrast – az ellentét kedvéért
pour le moment – egyelőre, pillanatnyilag
povedli, povidli – szilvaíz
póka – pulyka
practice – gyakorlatilag
praeceptor – tanító
praeceptorkodik – tanít
praecept(um) – előírás, parancs
praecipitium – szakadék
praecise – szabatosan, félreérthetetlenül
praecox – koraérett
praecursor – előfutár
praedestinál – eleve kijelöl, rendel, szán valamire valakit
praelectio – előadás
praemissa – előzmény
praenumerál – előfizet

praeponderál – túlsúlyban, túlerőben, fölényben van

praescindál – mellőz

praescribál – előír

praeses – elnök, elöljáró

praesideál, praesidiál – elnököl

praesidens – elnök

praesidium – 1. oltalom, segítség; 2. elnökség

praesul – elöljáró

praetendál – állít, bizonygat

praetensio – (nagyralátó) igény, állítás, bizonygatás

praetextus – ürügy

praevaleál – túlsúlyban van, erősebb

praevalens – nyomósabb

praevaricatio – csalás

praevenirét játszik – megelőz, úgy lép, hogy a másik sakk-mattot ne adhasson

pragmatica sanctio – a Habsburgok nőági örökösödését megállapító házi törvény, melyet a magyar országgyűlés az 1723:I–III. tc.-ben iktatott törvénybe

precarius – kétes, bizonytalan

precipitium – meredekség

prefektus – elöljáró

preferentiát ad – előnyben részesít

prelegál – előadást tart, felolvas

premier – miniszterelnök

presbitál – szónokol

presto – sebesen

prezentál – 1. bemutat, benyújt, beterjeszt; 2. ajándékoz

primae classis – első osztályú

prima fúria – kiváló fúria

prima vista – első látásra

primogenitus – elsőszülött

primo loco – első helyen

principista – kezdő, a latin iskola 1. osztályának tanulója

prison – börtön, fegyház

Privatdiener – belső szolga

privilegiált – kiváltságos, szabadalmazott

probabilis – lehetséges, valószínű

probabilitás – valószínűség

probabiliter – valószínűleg

pro bono publico – a közjóért

procedál – 1. előhalad; 2. eljár

processio – körmenet

processzus – folyamat

proclamatio – kiáltvány

pro conclusione – következésképp

pro coronide – betetőzésül

procreatio – nemzés, termés

procreator – termesztő

procurál – szerez

pro distinctione – megkülönböztetésül

producens – termelő

produkt(um) – termék

pro et contra – mellette és ellene

profánus – avatatlan
proficiál – előrehalad, használ, segít
profitíroz – nyer
profosz – börtönfelügyelő, porkoláb
pro futuro – a jövőre nézve
progenitúra – az utódok, a leszármazottak
prognostikon – előjel(zés)
prognosztikál – előre jelez
progressista – haladó
Projectenmacher – tervkovács
prolifikáló – szaporodó
promenád – séta
promotio – előléptetés
promoveál – előléptet
pronunciált – kimondott, kihirdetett
proporció – arány
pro praesenti – a jelenre nézve
pro praeterito – a múltra nézve
propria industria – saját szorgalma révén, saját kezdeményezéséből
propria persona – saját személyében
proprietarius – tulajdonos
proprietás – tulajdon
pro primo – elsősorban, először
proprio motu – önszántából
pro quatro – negyedszer
pro quinto – ötödször
pro rege et patria – a királyért és a hazáért
prosaicus – prózai
pro secundo – másodszor
proselyta, proselita – áttért személy, valaminek újsütetű, buzgó híve
pro sexto – hatodszor
prospectus – látvány
pro superabundanti – mindekfölött
protectionalis – védő-, védői
protegál – véd, őriz
protekció – védelem
pro tertio – harmadszor
protokollizál – jegyzőkönyvez, iktat
protuberantia – dudorodás, kiemelkedés
proverbiális – közmondásos, közismert
provideál – gondoskodik, ellát
provinzler – vidéki
provízió – gondoskodás
prozopopeia – fontoskodás
profetizál – jósol, jövendöl
prudens – okos
prudentissime – legokosabban
psalmodia – zsoltárének
psora – sömör
publice – nyilvánosan
publicitás – nyilvánosság
publico-politikai – közigazgatási
Pudelskern – a dolog veleje

pudli – uszkár

Puffmacher – püfölő, kötekedő (ember)

pugilista – ökölvívó

pullulál – kihajt, kikel, kicsírázik

punch glacé – rumot tartalmazó, jégbe hűtött ital

punctum – pont, be van fejezve

punitio – büntetés

punktátum – pont(ozat)

purgál – tisztít, meghajt

purifikáció – 1. tisztítás, tisztogatás; 2. tisztulás, felvilágosodás

pyramidal – óriási, nagyméretű

qua – mint

quadriga – kétkerekű, négyfogatú kocsi a rómaiak kocsiversenyein

quadrille française – francia négyes

quantum satis – bőven, amennyi csak kell

quartalis – negyed(év)

quartaliter – negyedévenként

quastli – bojt, rojt

quid pro quo – tévedés

quinterno – ötös találat

quodlibet – egyveleg, mindenféle

quomodo – hogyan

rabulista – körmönfontan okoskodó

radicaliter – gyökeresen

rafiníroz – finomít, tökéletesít

raisonnement – okfejtés

raisonníroz – okoskodik, felesel, ellenkezik

Rammsnase – kosorr

rangirt – 1. rendezett; 2. rangos

rapport – beszámoló

raritás – ritkaság

ratiocinium – következtetés, számvetés

rationabilis – ésszerű

rationabilitás – ésszerűség

Rebell – lázadó

recherche domicilière – házkutatás

Rechnung – számla

Rechnungsrat – számtanácsos

rechtsum kehrt euch – jobbra át!

recidíva – visszaesés

recipe – recept, orvosi vény

recipéz – előír

recitál – a hallgatóság előtt felolvas, szaval, elmond

reclusio – visszavonultság

reclusum – remeteség

recollectio – (vissza)emlékezés, emlékezet

reconciliatio – kibékülés

reconvalescentia – lábadozás

recreatio – 1. üdülés, pihenés; 2. iskolai szünidő
recurrál – folyamodik
recursus – folyamodás
redigál – szerkeszt
reductio – csökkentés
reductionalis – csökkentési
reflexio – 1. megjegyzés, észrevétel; 2. elmélyedés
reflexion faite – (mindent) meggondolva, ha jól meggondolom
refugium – menedék, menedékhely
refutáció – cáfolat
refutál – cáfol
regális – királyi meghívó levél
regens idea – uralkodó eszme
Regierungsrat – kormánytanácsos
Regimentsmusik – ezredzene
regis ad exemplum – a király példájára
regressus – kárpótlás
regrettíroztat – sajnáltat
regulamen – szabályzat
regulariter – szabályszerűen
reguláris – rendes
Reichsrat – birodalmi tanács(os)
re infecta – dolgavégezetlen
reintegrál – helyreállít
rekommendál – tanácsol, javasol, ajánl
rektifikál – helyesbít
rekvizitum – kellék
reláció – beszámoló
relevál – felfed
religiositas – vallásosság
religióz(us) – vallásos
relikvia – maradvány, ereklye
remanentia – maradvány
remonstratio – tiltakozás, fellebbezés
remuneratio – jutalom
remunerál – jutalmaz, díjaz
rencontre – találkozás
rendez-vous – találka
renegát – törökké vált, más vallásról mohamedán hitre tért ember
renommée – hírnév, tekintély
renommirt – jó hírű
renommista – szájhős
Rentamt – számtartóság
rente – járadék
rentier – magánzó, vagyonából élő egyén
renunciál – lemond
reorganisatio – újjá- vagy átszervezés
repartiál – kivet, kiró
repetál – ismétel
repetitio – ismétlés
reprezentál – képvisel
reprezentáns – képviselő
reprobatio – rosszallás
reprobál – rosszall, kárhoztat
reproducál – újraalkot
reptil – csúszómászó, hüllő

republikáner – köztársasági
repudiál – visszautasít, elhárít
repugnál – visszariad
reputatio – hírnév, tekintély
requiesca(n)t in pace – nyugodjék (nyugodjanak) békében
requisitió – erőszakos katonai igénybevétel
reserva – itt: fenntartás
Residenzler – székvárosi lakos
Residenz(stadt) – székváros
resignatio – belenyugvás, lemondás
resolutio – határozat
resó – rechaud: izzó szénparazsakkal töltött tartály az ételek melegen tartására
respectabilis – tekintélyes, tiszteletre méltó
respective – illetőleg
respektív – illető
respektus – tekintély, tisztelet, megbecsülés
respicient – felügyelő
ressource – bevételi forrás
restrictio – megszorítás, korlátozás
reszelő – rezgő csárdás
retaliatio – viszonzás, megtorlás
retirál – visszavonul, meghátrál
reussíroz – sikerül
reveláció – kinyilatkoztatás, ihlet
Revierjäger – pagonyvadász, erdőkerületi vadász
revocál – visszavon, megmásít
revoltál – lázad
revolutionarius – forradalmár
revolúció – forradalom
rex – király
rezerva – tartalék
rezidencia – székhely, székváros
rezolvál – elhatároz
rezoníroz – okoskodik, vitatkozik
rezonírozás – okoskodás
rezultátum – eredmény, siker
régime – életrend, életmód
réveil – ébresztő
rhapsodice – töredékesen
Richterkollegium – bírósági gyűlés
richtig – valóban
ridicule – 1. nevetség; 2. nevetséges
rigorista – mereven szigorú ember
rigorosum – egyetemi szigorlat
riszkíroz – kockáztat
ritornelle – ismétlődő tétel (zeneműben)
Ritter – lovag
roastbeef – marhasült
rolla, rolle – szerep
román – regény
roturier – (közönséges) polgár

roué – élvezethajhász
rövid koncepció – rövid eszűség
ruina – rom, omladék
ruminál – fontolgat
Rumpelkammer – lomtár
rumun, rumuny – román
Rührung – meghatottság

Sack und Pack – mindenestül, teljes menetfelszereléssel
sacrilegium – szentségtörés, megszentségtelenítés
saeculum – évszázad
sagacitás – éleselméjűség, okosság
sajtólicencia – sajtószabadosság
salarium – zsold, fizetés
saltus – ugrás
salutaris – üdvös, hasznos
salvator – megváltó
salva venia – engedelem(kérés), bocsánat(kérés)
salvifica – üdvözítő
sanctificál, sanctionál – szentesít
sanctimonium – szentély
sans cérémonie – teketória nélkül
sans comparaison – összehasonlíthatatlanul
sans exception – kivétel nélkül
sans façon – teketóriázás nélkül
sans gêne – magát zavartatni nem hagyva
sans permission – engedély nélkül
sans peur et sans reproche – félelem és gáncs nélkül(i)
saragla, sarágla – léckerítés
sarlatán – kuruzsló, szélhámos
satisfactio – elégtétel
satisfactorie – elégségesen, kielégítően
sauber – tiszta
Sauerteig – kovász
savant – tudós
savoir-faire – cselekvőképesség, ügyesség
savouríroz – élvez
sceptrum – jogar, királyi pálca
Schachfeind – sakkjátszmabeli ellenfél
Schachfreund – sakkbarát
schallendes Gelächter – harsogó kacaj
Schanzl(i) – a bécsi belváros körüli sánc, amely akkor – a bástyákkal együtt – még állott
Schatzkammer – kincstár
Schematismus – táblázat, névtár, tiszti címtár
Schießbaumwolle – lőgyapot
schimpfel, schimpfíroz, schimpfol – 1. ócsárol; 2. szitkozódik
Schindludert űz – gyalázatosan bánik vkivel
Schlafrock, Schlafrok – hálókabát, pongyola

Schlanklete – csibész
Schlemmerei – tobzódás
Schmeichler – hízelgő
Schnapper – köpöly, csappantó
Schnepf – szalonka
Schöngeist – széplélek
Schreckenberger – ijesztgetés
Schulmeister – iskolamester
Schutzmacht – védő (oltalmazó) hatalom
schwarz auf weiß – irat (fekete fehéren)
schwarzgelb – fekete-sárga
Schwarzpatzl – a tubák egy fajtája
scrupulosus – aggályos(kodó)
sec – száraz
seccatura – lásd szekatúra
secret – titkos
secretarius – titkár
Sectionschef – osztályfőnök
securitas – biztonság
sedatus – higgadt
seductio – félrevezetés, csábítás, kísértés
seelenvergnügt – nagyon vidáman
Seidel, Seidli – meszely; 1 pozsonyi meszely = 0,4195 liter
Seiten – lásd másik Seiten
Selbstbewußtsein – öntudat
Selbstherrscher – egyeduralkodó, monarcha
selbstverständlich – magától értetődően
selfdefense – önvédelem
self-government – önkormányzat
semel pro semper – egyszer s mindenkorra
semper florens – mindig virágzó
sens commun – józan ész
sensus – érzék
sentiment – érzés, érzület, gondolkodásmód
sequestrál – lásd szekvesztrál
sequestri curator – zárgondnok
sequestrum – bírói zárlat
serbet – jégbe hűtött sűrű gyümölcsszörp
series – sorozat, sor
serio – komolyan
sessio – ülés
sexus – nem
shakehand – kézszorítás, kezet rázás
sibbólet – varázsszó
sigillum – pecsét
significans – jelentőségteljes, nyomatékos
significatio – ismertető, jel, jelentés
signor(e) – úr
signum – jel
signum interrogationis – kérdőjel
Silbergeschirr – ezüstnemű
silentium – hallgatás, csend
simplex – egyszerű, bárgyú

simplicissime – egészen egyszerűen
simplicitás – egyszerűség, együgyűség
simpliciter – egyszerűen
sinecura – munkával nem járó, jól jövedelmező hivatal
sine dubio – kétségkívül
sine exceptione – kivétel nélkül
sine fine – vég nélkül
singillatim – egyenként
Sitzfleisch – 1. fenék; 2. türelem, kitartás
skandalizálódik – megbotránkozik, megütközik valamin
skandalózus – botrányos
skandalum – botrány, szégyen, gyalázat
skarték – selejtes írás
skrofulus – görvélykór
skrupulus – kétség, aggály
slendrián – öröklött, régi, értelmetlenné vált szokás
smarotz – Schmarotzer: élősködő
soeur-grise – szürke nővér (irgalmas nővér)
soi-disant – úgynevezett, állítólagos
soirée – estély
soint disant – úgyszólván, úgynevezett
sola salvifica – egyedül üdvözítő
solemniter – ünnepélyesen
solitaire; solitär – egyedülálló, nagy gyémánt
sollicitátor – kérelmező
solo – egyedül(i)
solorák – szólórák: szép, fejlett folyami rák
solo solissimo – egyes-egyedül
solphatára – kéntartalmú, mérgező gázokkal teli barlang
Sonderstellung – különállás
soporificum – altató
soupíroz – vacsorázik
souverain – (korlátlan hatalmú) uralkodó
spanyol kastélyok – légvárak
Sparcassa – takarékpénztár
specialitás – különlegesség; jelleg
species – faj, fajta
specificum – különlegesség
specifikus – sajátos
spectabilis – tekintetes
spectaculum – látnivaló, látványosság
spectator – szemlélő, néző
Speculationsgeist – üzérkedő szellem
Speise – étel
sperativum, sperativus – remélt bevétel
spirituel – szellemes
Spitzbub – gazember, kópé
Spitzbüberei – gazemberség, kópéság
spontanee – önként, szabad elhatározásból

sporadice – szórványosan, itt-ott

squire – angol vidéki nemes

Staatscassa – államkincstár

Staatseinnahme – állami bevétel

Staatsmann – államférfi

Staatsmaschine – államgépezet

Staatsprüfung – államvizsga

Staatsrat – államtanács(os)

Stammgast – törzsvendég

stante pede – azonnal, tüstént

Statthalter – helytartó

Statthalterei – helytartóság

Statthaltereichef – a helytartóság vezetője (elnöke)

statuette – szobrocska

statútum – előírás, szabály

stáció – pihenő

státua – szobor

státus – 1. állam; 2. feudális rend

státusobligáció – államkötvény

státusökonóm – nemzetgazdász

státustargonca – államtaliga

ständische(r) Landtag – rendi országgyűlés

steinreich – köves, kőben gazdag

sterc – burgonyából vagy lisztből (hagymás) zsírral készített étel

Sternschnuppe – hullócsillag

stetoskop – hallgatócső

stetoskopáz – kivizsgál

stigmatizál – megbélyegez, elítél

stikkel, stickel – kistikkel, hímez (kézimunkát)

Stockhaus – börtön

strapacíroz – 1. erősen igénybe vesz, koptat, nyű; 2. töri magát

stratagéma – fortély

Sträfling – fegyenc, rab

Streichmacher – dévaj

strimpfli – harisnya

studiosus – diák

studíroz – tanul

stupend – bámulatos

stupid – ostoba, korlátolt

Sturm – vihar, vész

Stümper – kontár

subalternus – alárendelt

subdistinctio – részletes megkülönböztetés

subdivisio – alosztály

subdivisor – alosztó

subjectio – alárendelés

subjectum – alany, egyén

sublim(is) – magas, nagyszerű

sublimitás – magasság, magasztosság, emelkedettség

sublimiter – fennkölten

submissív – alázatos(an)

submiss(us) – alázatos

subordinatus – alárendelt

sub rosa – titkon, bizalmasan

subscriptio – aláírás

subtilitas – aprólékos megkülönböztetés, finomság

subtiliter – szőrszálhasogató módon

sub titulo – valaminek az ürügyén, valamilyen címen

subversív – felforgató

succedál – 1. sikerül, jól megy; 2. örökébe lép vkinek

successio – utódlás

successive – lépésről lépésre

successor – utód

successus – előhaladás, siker

succumbál – aláveti, megadja magát

suffisant – öntelt

suite – kíséret

summa cum dignitate – legnagyobb méltósággal

summus justitiarius – legfelső bíró

summus proprietarius – legfőbb tulajdonos

sunt certi denique fines – végtére is mindennek megvan a határa

suo tempore – a maga idejében, a kellő időben

superficialis – felületes

superficiellement – felszínesen, felületesen

superficies – 1. felület; 2. lepel, ruha

superfluitás – szükségtelenség

superfluum – fölösleg

superioritas – lásd szuperioritás

superlative – fokozott mértékben

supernaturaliter – természetfeletti módon

supernumerarius – szám feletti

superstitio – babona

suppleál – helyettesít valakit

suppositio – feltételezés

supremum bonum – legfőbb jó

surprenant – meglepő, csodálatos

surprenál – meglep

surpris – meglepett, meglepődött

surprise – meglepetés

surrogatum – pótszer, pótlék

suspiciál – gyanúsít

suspició – gyanú

syllaba – szótag

syntaxista – a latin iskola 3. osztályának tanulója

systematice – rendszeresen

szaladár – struccmadár

szaturál – telít, átitat

száztúli – százalék

szekatúra – zaklatás, boszszantás, gyötrés

szekvesztrál – bírói zár alá vesz, lefoglal

szentencia – bölcs mondás, ítélet

szentenciáz – ítél

szerencsegomba – (a német

Glückspilz magyarítása) szerencselovag

szimptóma – tünet, kórtünet

szincerizál – őszintéskedik, bizalmaskodik

szinte – 1. szinte; 2. szintén

szisztematizál – rendszeresít

szisztematizált – rendszeresített

szofizma – álokoskodás

szorg – gond

szódiaré, szódiarrhoea – szófosás

szömörcső – pattanás, kiütés

sztereotip – változatlan(ul), állandóan ismétlődő (módon)

szubtilitás – műgond

szuperál – megelőz, felülmúl

szuperioritás – felsőbbrendűség, fölény

szuperlatív – felsőfok, túlzás

szuperrevideál – felülvizsgál

szupponál – feltételez

szupremácia – fennhatóság, fölény

tabula rasa – üres tábla; tiszta helyzet, amelynek alapján mindent elölről lehet kezdeni

tabuláris prókátor – táblai ügyvéd

tacite – hallgatólagosan

tactus – tapintat

Tagesbefehl – napiparancs

take in possession – birtokba venni

Tambourmajor – katonakarmester

Tandelmarkt – bolhapiac

tandem aliquando – végre-valahára

tant bien que mal – úgyahogy, valahogy, jól-rosszul

Tanzmeister – táncmester

tapecíroz – kárpitoz

tapisserie – szőnyegszövés

tartufe – képmutató

tartufiade – (helyesen: tartuferie) képmutatás, szemforgatás

Taschendieb – zsebtolvaj

Tausendsassa – eleven ördög, fenegyerek, ügyes fickó

taxa – adó, illeték, díj

taxfrei – illetékmentes

tábla – asztal

társaság – 1. társaság; 2. társadalom

temporizál – halogat

tempó – 1. ütem; 2. szokás

tentamen – vizsgálat

Tergestum – Trieszt latin neve

terno – hármas találat a lottó nevű számsorsjátékban

terre à terre – földhözragadt, kicsinyes gondolkodású

terrénum – tér, terület

terzerol – zsebpisztoly

testamentaliter – végrendeleti úton

testimonialis – ajánló levél, tanúsítvány

testimonium – tanúsítvány
Teufels- vagy Luderskerl – ördöngös vagy gazfickó
teutó – német
textus – szöveg
tête-à-tête – 1. bizalmas, négyszemközti együttlét; 2. bizalmasan, négyszemközt
theoretice – elméletileg
tigre royal – királytigris
timiditás – félénkség, félszegség
titulatúra – címzés, megszólítás
toast – pohárköszöntő
todesmutig – halálmegvető
Todesverachtung – halálmegvetés
toilette – öltözék
Topfgucker – minden lében kanál
totaliter – teljesen
toties quoties – mindösszesen; megannyiszor
touchíroz – 1. érint; 2. sért
tournure – fordulat, szólam
trabant – kísérő; mellékbolygó
tractabilis – tárgyalókész
tractatus – 1. értekezés; 2. egyezség
traductio – fordítás
trajectus – átkelés
transactio – ügylet, vállalkozás
transeat – megengedhető
transformatio – átalakulás
transgressio – áthágás
transparent – áttetsző
transzferál – átvisz, átszállít
transzfigurál – átalakít
travesztíroz – tréfásan átkölt
treffend – találó
trifolium – 1. háromlevelű lóhere; 2. három cimbora, három jómadár
Trinkgeld – borravaló
triplex – háromszoros
triste – szomorú
triumphanter – győzedelmesen
triumphus – diadalmenet, ujjongó ünneplés
triumvirátus – közös tevékenységre egyesült három személy
triviális – közönséges
tropfenweis – cseppenként
trottel, trottli – bárgyú, ügyefogyott
trouvaille – lelemény
Truchseß – asztalnok
trüffli – Trüffel: szarvasgomba
turbál – nyugtalanít, háborgat, zavar
turgor vitalis – életerő
tutti frutti – egyveleg
tűled-hozzád – jobbra-balra
tympanum – 1. dob; 2. középfül, dobhártya
tyrannismus – zsarnokság

ubicatio – hollét, tartózkodási hely

ukáz – cári rendelet; hatalmaskodó, önkényeskedő parancs

ultimum remedium – végső menedék

ultra – szélsőséges, túlzó

unanimiter – egyhangúan

unappetitlich – gusztustalan

unbedingt – feltétel nélkül

unbegreiflich – érthetetlenül

unerledigt – elintézetlen(ül)

unersetzlich – pótolhatatlan

Ungar – magyar

ungelegen – alkalmatlan

uniformitás – egyformaság, egyöntetűség

uniformírozás – egyenruházás

uni sono – egyhangúlag, egy szívvel-lélekkel

unitás – egység

univerzitás – egyetem

Unter-Beamter – altiszt

Unterrichtsminister – oktatásügyi miniszter

Untertanstreue – alattvalói hűség

unverfälscht – hamisítatlan

unverwüstlich – elpusztíthatatlan(ul)

unwiderlegbar – megcáfolhatatlanul

unzurechnungsfähig – beszámíthatatlan

urbanitás – udvariasság

urwüchsig – tősgyökeres, tőrőlmetszett

usurpator – bitorló

usurpál – lásd uzurpál

usus – szokás

ut fiat justitia – hogy legyen igazság

utilitás – hasznosság

utilizál – hasznosít, felhasznál

uzurpál – bitorol, jogtalanul, erőszakkal megkaparint

varietás – változékonyság, sokféleség

vatíroz, vattíroz – kivattáz, vattával kibélel

vauvau – mumus

venatores regis – királyi vadászok

venális – megvásárolható, pénzért kapható

veneratio – tisztelet, megbecsülés

veni, vidi, vici – jöttem, láttam, győztem

verblendete – elvakult

Verbrecher – bűntettes, gonosztevő

Verbrüderung – testvéresülés

verbungos – verbunkos, toborzó

verdächtig – gyanús

Vergißmeinnicht – nefelejcs

Verhaftsbefehl – letartóztatási parancs

verifikál – ellenőriz, felülvizsgál, igazol

verläßlich – megbízható

Verlegenheit – zavar

verosimilis – valószínű

verschönte – megszépített

Vertrauter – bizalmi ember

Vertreter – képviselő

Vertuschen – eltitkolás

Verwaltungsgebiet – közigazgatási kerület

Verwaltungsland – közigazgatási tartomány

vesicans – hólyaghúzó szer

vesicatorium – hólyaghúzó tapasz

Vestal(in) – vesztaszűz

vexál – zaklat, háborgat

vétérinaire – állatorvosi

viceversa – kölcsönösen

viciál – lásd vitiál

victoriose – győztesen, dicsőséggel

vieille garde – régi gárda

violens – heves, erős

violentia – erőszak, erőszakoskodás

virgás – virgács

viribus unitis – egyesült erővel; célzás Ferenc József jeligéjére

virics – nedv, folyadék

virtualiter – elképzelten

virtuális – elképzelt, lehetséges

virulens – életképes

vitiál – megront, meggyaláz

vivat – éljen

vocatio – hivatás

vociferatio – kiabálás

volant – tollaslabda

volumen – térfogat, terjedelem

volumnios(us), volumnióz(us) – terjedelmes, nagy kiterjedésű

vom reinsten Wasser – a legtisztább fajtából, a legjavából

von vorn(e)herein – eleve

vormärzlich – (1848) márciusi előtti

Vorrichter, Nachrichter – szójáték, a Nachrichter szóból: előítélkező és utóítélkező (ítéletvégrehajtó)

Vorschrift – előírás, szabályzat

vorschriftsmäßig – az előírásoknak megfelelő(en)

Vorschuß – előleg

Vorspont – Vorspann: előfogat

Vorstand – elöljáró

Vortrag – előterjesztés

vorwärts – előre

vorwärts és -wärtser – előre és még előbbre

vorwitzig – kotnyeles, kíváncsi

vorzüglich – jeles, kitűnő, kiváló

votizál – fogadalmat tesz, megszavaz

vox – szó, szózat, hang

vox dei – Isten szava
vox populi – közvélemény
vulgus – köznép, tömeg

Waffenrock – katonai díszkabát, atilla
wallach – oláh
warum – miért
Wertpapier – értékpapír
wertvoller – értékesebb
whipperin – vadászlegény (falkavadászaton)
whistpartie – kártyaparti
wie lächerlich – milyen nevetséges
Wiener tránkli, Wiener Trankel – aqua laxativa Viennensis: hashajtó szer; Széchenyi korában mindenes orvosságnak tartották, ő is élt vele
Windstille – szélcsend
Wirtschaft – 1. gazdaság; 2. gazdálkodás, rend
witzig – elmés, élces
Witzling – élcfaragó
Witzreißer – élcfaragó

yankee – az angolszász eredetű észak-amerikaiak gúnyneve

zaj – jégzajlás
Zapfenstreich – takarodó
zelóta – vakbuzgó, türelmetlen ember
zelózus – buzgó
Zimmerputzer – takarító
zlatohlav(ek) – kakastollas (csendőr)
Zopf – copf; maradiság
zsáner – mód, jelleg, fajta
zsenírozni – feszélyez
zsivió – živio: éljen!
Zuchthaus – fegyház
zufrieden – megelégedetten (kibékülve)
Zum Teufel ist der Spiritus... – A spiritusz pokolba szállt, de megmaradt a flegma (Schiller: *Männerwürde*)
Zumutung – feltevés
zu Pferd feste – a lovat biztosan megülő
Zuschrift – átirat
Zuträger – hírhordó, besúgó
zweifelsohne – kétségtelenül
zwergli – törpécske
Zwicker – csíptetővel az orra erősített, szár nélküli szemüveg

NÉVMAGYARÁZATOK

Abencérage (Abencerrago) – a granadai mór királyság uralkodó családja; 1492-ben a spanyolok királyságuk maradékát is meghódították, s ők Afrikába települtek át.

Achilles (Akhilleus) – a görög mondavilág csak sarkán sebezhető hőse.

Actaeon (Aktaión) – görög mondai ifjú, aki vadászat közben megpillantotta és megleste a fürdőző Artemist; az istennő ezért büntetésből szarvassá változtatta, s ezután saját kutyái tépték szét.

Adam, Benno – (1812–1892) bajor festőművész, főként állatábrázolásairól és vadászjeleneteket ábrázoló festményeiről volt híres.

Adónis – görög mitológiai alak, akibe Aphrodité is, Persephoné is belészeretett, mire Zeus úgy döntött, hogy Adónis köteles az év egyharmadát Persephonénél az alvilágban, másik harmadát Aphroditénél a földön tölteni, a harmadik harmadban kedve szerint választhatja társaságát; Adónis Aphroditét választotta.

Agrippina, az ifjabb – (16–59) Claudius császár felesége, Nero anyja. Férjét megölette, hogy első házasságából származó fiát trónra juttassa, aki azután, hogy hatalomra törő anyjától megszabaduljon, meggyilkoltatta.

Ahmed pasa – török pasa, részt vett az 1813. évi szerb felkelés leverésében.

Alba, Fernando Álvarez de Toledo, hg. – (1508–1582) spanyol hadvezér és államférfi, 1567: a németalföldi felkelés vérbefojtója, 1580: Portugália kíméletlen meghódítója.

Albach, Stanislaus (Szaniszló) – (1795–1853) Ferenc-rendi szerzetes, hitszónok, liberális nézetek hirdetője, Széchenyi gyóntatója.

Albrecht főhg. – (1817–1895) Károly főhg. fia, 1848–49: az észak-itáliai hadműveletek részvevője, majd Csehország

kormányzója, 1851–60: Magyarország katonai és polgári kormányzója.

Alcides – lásd Hercules

Alfieri, Vittorio – (1749–1803) olasz drámaíró.

Alvinczi József br. – (1735–1810) császári tábornok, 1796–1797: Napóleontól több veréseget szenved, ezután visszahívják és Magyarország főhadikormányzójává nevezik ki.

Amor – a szerelem istenének latin neve.

Anderssen, Adolf – (1818–1879) német matematikus, boroszlai tanár, híres sakkozó.

Angyal Bandi – híres betyár.

Anthaeus (Antaios) – mitológiai alak, aki a föld fiaként erejét földhöz érve folyvást visszanyeri.

Apellés – (i. e. 4. sz.) híres görög festő, Nagy Sándor kegyeltje.

Apolló (Apollón) – a görögök egyik főistene, a költészet és a tudományok istene.

Apponyi György gr. – (1808–1899) az „újkonzervatív" politikai irányzat feje, 1844-től al-, 1846-tól főkancellár, 1848. márc. 13.: lemond, 1849. febr.: a magyar főurak ellenforradalmi bizottmányának elnöke, 1861–63: országbíró, az 1861-i országgyűlés felsőházának elnöke.

Apponyi Rudolf gr. – (1812–1876) császári diplomata, 1847 és 1876 között karlsruhei és darmstadti, majd firenzei és torinói, utóbb müncheni, majd londoni s végül párizsi osztrák követ.

Ariadné – mondai alak, aki a hős Théseust egy gombolyag fonal segítségével kiszabadította a krétai labirintusból, ahol az megölte Minótaurost, a szörnyet.

Aristippos – (i. e. kb. 425–356) hedonista görög filozófus.

Aristogeiton – lásd Harmodios és Aristogeiton

Aristotelés – (i. e. 381–322) görög filozófus.

Arnstein – lásd Pereira-Arnstein, Ludvig

Aspasia – (szül. i. e. 470 k.) szépségéről és szellemességéről híres görög nő, Periklész barátnője.

Atlas – a görög mondavilág óriása, aki az égboltozatot vállán tartja.

Attila – (megh. 453) 433–453: a hunok uralkodója.

Augias – mondai király, akinek elhanyagolt istállóit Héraklés egy nap alatt kitisztította: két folyó vizét vezette rajtuk keresztül.

Augusz Antal (utóbb: br.) – (1807–1878) konzervatív politikus, 1848-ig Tolna vm. alispánja, 1849 nyarán pécsi, majd pesti ker. főispán, 1851–59: a magyarországi császári helytartóság alelnöke.

Aurora – a rómaiaknál a hajnal istennője.

Ábrahám – bibliai ősatya.

Ágoston, Szent (Augustinus Aurelius) – (354–430) a középkori keresztény filozófia korai képviselője, püspök.

Árpád fejedelem – (9. sz.) a honfoglaló magyarok vezére.

Bacchus – a rómaiaknál a szőlőművelés, bor és vidámság istene.

Bach, Alexander (utóbb: br.) – (1813–1893) osztrák jogász, az 1848 előtti osztrák ellenzéki mozgalom egyik feje, 1848. júl.–1849. júl.: igazságügyminiszter, 1849. máj.: ideiglenes belügyminiszter is, 1849. júl.–1859. aug.: belügyminiszter s e minőségében a birodalom konzervatív polgári szellemű átalakításának irányítója, 1859–65: szentszéki osztrák követ.

Bacherl – bécsi vendéglős.

Baco(n), Roger – (1214–1294) angol filozófus, az empirikus természetvizsgálat korai előfutára a középkorban; megfigyelései és kísérletei alapján sok későbbi technikai találmány elvét sejtette meg.

Bajza József – (1804–1858) író, szerkesztő, 1848. júl.-dec.: a *Kossuth Hírlapja* szerkesztője, a forradalom bukása után két évig bujkált.

Bakonyi Sándor br. – (1805–1851) császári katonatiszt, 1848: honvéd ezredes, majd tábornok, 1849: a császár hűségére tér, a császári haditörvényszék mégis megfosztja ezredesi rangjától is.

Baldácsy Antal br. – (1762–1841) a bécsi számvevőszék elnöke.

Barras, Paul-Jean, vicomte – (1755–1829) francia politikus, a Direktórium tagjaként ő bízta meg Napóleont 1795 októberében a párizsi zendülés leverésével.

Basch, Raphael, dr. – osztrák publicista, a Bach-rendszert támogató *Ostdeutsche Post* című hírlap munkatársa.

Batthyány Lajos gr. – (1807–1849) az 1839 és 1848 közötti országgyűléseken a főrendi ellenzék feje, 1845-től az ellenzék központi bizottmányának és 1847-től az Ellenzéki Pártnak az elnöke, az Iparegyesület és a

Magyar Kereskedelmi Társaság elnöke, 1848. márc.–szept.: miniszterelnök, az 1848–49-i országgyűlésen Vas megyei képviselő, 1849 januárjában a császáriak fogságába került, és októberben vértanúhalált halt.

Bauernfeld, Eduard – (1802–1890) osztrák színműíró.

Bayard, Pierre du Terrail, seigneur de – (1473–1524) francia lovag, a hanyatló lovagi eszmény megtestesítője („félelem és gáncs nélküli lovag").

Bäuerle, Adolf – (1786–1859) bécsi népszínmű-, regény- és hírlapíró.

Beaulieu de Marconnay, Jean-Pierre, br. – (1725–1819) osztrák tábornok, 1796: az itáliai császári csapatok fővezére, Napóleontól több csatában vereséget szenvedett.

Beckers, Josef, gr. – (1764–1840) katonatiszt, József nádor főhadsegéde.

Beer, Georg – (1763–1821) bécsi orvos.

Beleznai Sámuel gr., id. – (megh. 1818) Pest vm. táblabírája.

Beleznai Sámuel gr., ifj. – (megh. 1819) miután atyját agyonlőtte, őt halálra ítélték és kivégezték.

Bendegúz – (4–5. sz.) hun fejedelem, Attila apja.

Bentham, Jeremy – (1748–1832) angol jogbölcselő, az utilitarizmus elvének megalapítója, nemzetgazdászként ellensége minden állami beavatkozásnak s a földbirtok megkötöttségének (*„laisser faire et laisser passer"*).

Beöthy Ödön – (1796–1854) liberális nemesi politikus, Bihar vm. követe az 1830 és 1844 közötti országgyűléseken, 1841–44: Bihar vm. alispánja, az 1847–48-i országgyűlés végnapjaiban ismét Bihar vm. követe, 1848–49: Bihar vm. főispánja, 1848. aug.–dec.: délvidéki, majd 1848. dec.–1849. jan.: erdélyi országos biztos, 1849. ápr.: honvéd ezredes és a magyar forradalom bukaresti diplomáciai képviselője, 1849. jún.: a hétszemélyes főtörvényszék első alelnöke, 1849. júl.: Bihar megyei országgyűlési képviselő, a forradalom bukása után emigrál.

Berzsenyi Dániel – (1776–1836) költő.

Blanc, Jean-Joseph-Charles-Louis – (1811–1882) francia szocialista, a februári forradalom egyik vezetője, 1848. febr.–máj.: az ideiglenes kormány tagja.

Blücher, Gebhard Leberecht, hg. – (1742–1819) porosz had-

vezér, a lipcsei és a waterlooi csata győztese.

Boccaccio, Giovanni – (1313–1375) olasz író, a modern európai novella megteremtője és mestere.

Boerhaave, Hermann – (1668–1738) holland orvostanár és természettudós.

Boreas – a görögöknél az északi szél megszemélyesítője.

Bosco, Don Bartolomeo – (1793–1863) korának híres olasz bűvésze, akinek Széchenyi is látta mutatványait.

Böhme, Jakob – (1575–1624) német misztikus filozófus.

Börne, Ludwig – (1786–1837) német író és publicista, a német abszolutizmus ellenfele.

Brennus – (i. e. 4. sz.) gall vezér, i. e. 387-ben az Allia (ma: Aja) melletti csatában legyőzte a rómaiakat, ezután bevette Rómát.

Bréguet, Abraham – (1747–1823) francia mechanikus, kronométer-készítő.

Broglie, Achille Victor, hg. – (1785–1870) francia államférfi, I. Napóleon alatt államtanácsos, 1809-ben a francia hadsereget katonai intendánsként Vas megyén át Győrig kísérte, 1814-től liberális főrendként tevékenykedett, 1830: vallás- és közoktatásügyi, 1832-36: külügyminiszter, 1851-ben tiltakozott III. Napóleon államcsínye ellen, és visszavonult a politikától

Brougham, Henry, lord – (1778–1868) angol liberális államférfi és író, 1830–35: lordkancellár, több politikai és történeti munka szerzője.

Bruck, Karl Ludwig, lovag (utóbb: br.) – (1798–1860) porosz származású trieszti mérnök és nagykereskedő, az osztrák Lloyd-Társulat egyik alapítója, 1848. szept.–nov.: frankfurti osztrák követ, 1848. nov.–1851. máj.: osztrák kereskedelem-, ipar- és közmunkaügyi miniszter, 1853–55: isztambuli osztrák internuncius, 1855. márc.–1860. ápr.: pénzügyminiszter, de pénzügyi reformterveit az udvari körök ellenállása miatt nem képes megvalósítani, s kegyvesztettként öngyilkosságot követ el.

Brutus, Marcus Junius – (i. e. 85–42) római államférfi, a patrícius-nemesi köztársaságot védelmező párt egyik vezetője, a Caesar ellen irányuló összeesküvés résztvevője.

Buddha, Gautama – (i. e. kb. 560–480) a buddhizmus megalapítója.

Buffon, Georges-Louis Leclerc, gr. – (1707–1788) francia természettudós.

Buol-Schauenstein, Karl Ferdinand, gr. – (1797–1865) 1852. ápr.–1859. máj.: a császári ház miniszterе s a miniszteri konferenciák elnöke (de miniszterelnöki megbízatás nélkül), aki a krími háború idején Ausztria ellen hangolja orosz szövetségesét, a többi nagyhatalom bizalmát pedig eljátssza, s így Ausztria elszigetelődésének egyik okozója lesz.

Byron, George Gordon, lord – (1788–1824) angol költő.

Caesar, Caius Julius – (i. e. 100–44) római államférfi és hadvezér, a római birodalom diktátora, történetíró.

Cagliostro, Alessandro, gr. (eredeti nevén Giuseppe Balsamo) – (1743–1795) olasz kalandor, Párizsban belekeveredik a híres nyakék-perbe, ezért száműzik, 1789: Rómában szabadkőműves tanok hirdetése miatt életfogytiglani börtönbüntetésre ítélik.

Caligula, Caius Julius Caesar – (12–41) 37–41: római császár; uralkodását rendkívüli kegyetlenség, pazarlás, esztelen intézkedések jellemzik.

Calvin (Kálvin) János – (1509–1564) francia származású genfi reformátor, a lutheri reformáció eszmei hatása alatt új, önálló vallási rendszer, a kálvinizmus kialakítója.

Canova, Antonio – (1757–1822) olasz szobrász, a klasszikus görög–római szobrászati stílus követője. Rómában jártában Széchenyi is meglátogatta műtermét.

Carabelli, Georg – (1787–1842) bécsi fogorvos.

Caracalla – (188–217) 211–17: római császár.

Caraffa, Antonio – (1646–1693) olasz származású császári tábornok, 1686: Felső-Magyarország katonai parancsnoka, a hírhedt eperjesi vésztörvényszék elnöke, majd Erdély függetlenségének felszámolója

Caress – híres szakács.

Cartouche, Louis-Dominique – (1693–1721) híres párizsi tolvaj és betörő, kivégezték.

Cassius, Gaius Longinus – (megh. i. e. 42) római hadvezér, a Julius Caesar elleni összeesküvés egyik szervezője.

Castlereagh, Henry Robert Stewart, viscount – (1769–1822) angol konzervatív államférfi.

Catalani, Angelica – (1779–1849) híres olasz énekesnő.

Catharina – lásd Katalin, II.

Cato, Marcus Porcius, Maior – (i. e. 234–149) római hadvezér, politikus, író, a szigorú római erények védelmezője, külpolitikájában Karthágó ellenfele.

Cavour, Camillo Benso, gr. – (1810–1861) olasz államférfi, az egységes Olaszország egyik megteremtője, 1852–59 és 1860: Piemont miniszterelnöke.

Cazotte, Jacques – (1719–1792) francia író, a vérpadon fejezte be életét.

Chambord, Henri-Charles, gr., Bordeaux hg.-e – (1820–1883) X. Károly francia király unokája, nagyapja halála után a Bourbon-ház feje, V. Henrik néven francia trónkövetelő; miután 1843-ban sikertelenül megpróbálta, hogy trónigényének érvényt szerezzen, az ausztriai Frohnsdorf melletti kastélyában élt haláláig.

Chateaubriand, François-René de – (1786–1848) francia író és államférfi, a Bourbon-restauráció idején külügyminiszter, majd követ.

Chesterfield, Philip Dormer Stanhope – (1694–1773) angol államférfi és író, nevezetes műve: *Letters to his son* (London 1774).

Cicero, Marcus Tullius – (i. e. 106–43) római államférfi, filozófus és szónok, Caesar ellenfele.

Clark, William Tierney – (1783–1852) angol mérnök, 1837–38: a Lánchíd tervezője, 1845: a Duna és a Tisza között építendő csatorna terveinek egyik felülbírálója.

Cloşca (eredeti nevén: Oargă), Ioan – (1754–1785) kerpenyesi román jobbágy, az 1784-i erdélyi parasztfelkelés egyik vezetője, 1785. febr.: kivégzik.

Colbert, Jean-Baptiste – (1619–1683) francia államférfi, XIV. Lajos nagy befolyású minisztere, a merkantilizmus fő képviselője.

Commodus, Lucius Aelius Aurelius – (161–192) 180-tól római császár, zsarnoki uralmának kegyencei vetettek véget: megfojtották.

Confucius (Kung Fu-ce) – (i. e. 551–479) kínai filozófus, akinek erkölcsi tanai hozzájárultak a kínai feudális hierarchia megmerevedéséhez.

Conrad Gusztáv dr. – cs. kir. főtörvényszéki tanácsos, 1856–59: Pest város kinevezett polgármestere.

Cook, James – (1728–1779) angol tengerész, Új-Zéland és sok óceániai sziget felfedezője.

Cooper, James Fenimore –

(1789–1851) észak-amerikai író.

Coriolan(us), Gnaeus Marcius – (i. e. 5. sz.) a római történelem legendás alakja, a plebejusok törvényszék elé akarták állítani, ő elmenekült Rómából, majd egy volscus sereg élén hazája ellen indult, de állítólag anyja és felesége kérlelésére lemondott Róma romba döntéséről, s ezért a volscusok megölték.

Coronini-Cronberg, Johann, gr. – (1794–1880) osztrák tábornok, 1836: Ferenc József nevelője, 1851: a Szerb vajdaság és Temesi bánság katonai és polgári kormányzója, 1859: horvát bán, 1860: a Magyarországon állomásozó hadsereg parancsnoka.

Correggio (eredeti nevén: Antonio Allegri) – (1489?–1534) olasz festő, a reneszánsz egyik legnagyobb mestere.

Corvin(us) – lásd Mátyás, I.

Crispinus, Szent – (megh. 287) előkelő római keresztény, aki társával, Crispinianussal együtt a keresztényüldözések idején Soissons-ba menekült, s ott megtanulván a cipőkészítést, a szegényeknek ingyen varrták a cipőt, és terjesztették a keresztény hitet, míg mindketten vértanúhalált nem haltak.

Cromwell, Oliver – (1599–1658) az angol polgári forradalom vezetője.

Curtius, Marcus – római ifjú, aki a monda szerint i. e. 362-ben egy szakadékba ugrott városa mentése érdekében.

Czapka, Ignaz, lovag – (1792–1881) 1838–48: bécsi polgármester, 1848-ban a forradalmárok tüntetéseinek célpontja, 1856-tól bécsi rendőrfőnök.

Czartoryski, Adam, hg. – (1770–1861) lengyel főúr, politikus és katona, I. Sándor cár alatt orosz külügyminiszter, 1812: Napóleon ellen harcol, 1830: a lengyel forradalomban az ideiglenes kormány, majd a nemzeti tanács tagja s a szenátus elnöke, a forradalom bukása után Párizsban működött Lengyelország felszabadításáért.

Cziráky Antal Móric gr. – (1772–1852) államférfi, közjogtudományi író, konzervatív politikus, dunántúli földbirtokos.

Czörnig, Karl, br. – (1804–1889) az osztrák tudományos statisztika megalapítója, 1841-től az ausztriai birodalmi statisztikai hivatal igazgatója.

Daguerre, Louis-Jacques Mandé – (1787–1851) francia festő, a fényképezés előfutára.

Damoklés – (i. e. 400 k.) I. Dionysios kegyeltje, a monda szerint ura egyszer egy vékony szálon függő nehéz kard alá ültette, figyelmeztetésül, hogy magát el ne bízza.

Danaidák – a görög mondában Danaos király ötven leánya, akik apjuk parancsára nászéjszakájukon megölték férjüket, s ezért az alvilágban azzal bűnhődnek, hogy lyukas hordóba örökké hordják a vizet.

Dante Alighieri – (1265–1321) a legnagyobb olasz költő.

Danton, Georges-Jacques – (1759–1794) a nagy francia forradalom jakobinusainak egyik vezetője.

Darius – (i. e. 6. sz.) gazdagságáról híres perzsa király.

Davison (Dawison), Bogumil – (szül. 1818) lengyel származású színész, egy ideig a bécsi Burgtheater tagja.

Dániel – bibliai próféta.

Dávid – (i. e. 1000 k.) Izrael második királya. A monda szerint még pásztorfiú korában legyőzte Góliátot, a filiszteus óriást; szépen hárfázott; a nép „Szent Dávid"-ként is emlegette.

Deák Ferenc – (1803–1876) a liberális nemesi ellenzék egyik vezetője, Zala vm. másodalispánja, majd követe az 1832–36-i és az 1839–40-i országgyűlésen, valamint az 1847–48-i országgyűlés végnapjaiban, a Batthyány-kormány igazságügy-minisztere, az 1848–49-i országgyűlésen Zala megyei képviselő, 1849 elején visszavonul a politikai élettől, az 1861 utáni országgyűléseken a kiegyezést létrehozó párt feje.

De la Motte Antal Károly gr. – (1811–1857) konzervatív magyar politikus, 1846: Nógrád vm. adminisztrátora, 1850: cs. kir. belügyminisztériumi osztálytanácsosként Karl Geringer magyarországi polgári ügyekben teljhatalmú császári biztos helyettese, 1851–53: a magyarországi cs. kir. helytartóság alelnöke, 1853-tól Bécsben belügyminisztériumi osztályfőnök.

Dessewffy Sámuel gr. – (1768–1847) huszártiszt, Sáros vm. főispánja.

Destutt de Tracy, Antoine-Louis-Claude, gr. – (1754–1836) francia filozófus, katona, az úgynevezett ideológiai iskola kifejlesztője és fő képviselője.

Deukalión és Pyrrha – a görög monda szerint az özönvízből megmenekült emberpár;

Zeus parancsára köveket emeltek fel és dobtak a hátuk mögé, mire azok emberekké váltak.

Démosthenés – (i. e. 384–322) athéni államférfi, az ókor egyik legnagyobb szónoka.

Diana – a vadászat istennője, Artemis megfelelője a római mitológiában.

Dibics-Zabalkanszkij, Ivan Ivanovics, gr. – (1785–1831) orosz tábornok, 1822: a vezérkar főnöke.

Diderot, Denis – (1713–1784) francia materialista filozófus, a felvilágosodás kiemelkedő képviselője.

Diogenés (a sinopei) – (megh. i. e. 323) cinikus görög filozófus, aki a boldogságot a mindentől való függetlenséggel azonosítja.

Dionysios, I. – (i. e. 406–367) a szicíliai Syrakusai városának kényura, Syrakusait egy időre vezető tengeri és kereskedelmi hatalommá tette.

Disraeli, Benjamin, Beaconsfield gr.-ja – (1806–1881) angol konzervatív párti államférfi, regényíró, 1852, 1858–59, 1866–67: pénzügyminiszter, 1868, 1874–80: miniszterelnök.

Dobzse László. – lásd Ulászló, II.

Don Carlos de Austria – (1545–1568) spanyol infáns, II. Fülöp fia, akit elmebetegség gyanúja és atyja elleni állítólagos összeesküvés miatt a madridi Alcázarba zártak; sorsát Schiller *Don Carlos* című drámája idealizálva mutatja be.

Don Juan – spanyol mondai alak, a világirodalom népszerű szerelmi hőse.

Duschek Ferenc – (1797–1873) 1845-től a magyar kamara másodalelnöke, 1848. ápr.–1849. ápr.: a pénzügyminisztérium álladalmi altitkára, 1849. máj.–aug.: pénzügyminiszter, a forradalom államgépezetében az ellenforradalom kiszolgálója, a forradalom bukása után mégis három évig raboskodik.

Dzsingisz kán – (1155–1227) mongol uralkodó és birodalomalapító.

Eckartshausen, Karl – (1752–1803) misztikus, vallásos író.

Egmont, Lamoral, gr. – (1522–1568) németalföldi szabadsághős, flamand tábornok és diplomata a spanyol Habsburgok szolgálatában, Flandria helytartójaként tiltakozott a protestánsok üldözése ellen, Alba hg. elfogatta és kivégeztette.

Eichhoff, Peter Joseph, br. – osztrák kormányférfi, 1835–40: az udvari kamara elnöke, korá-

nak kiváló pénzügyi szakembere, 1839: magyar indigéna.

Elisabeth – lásd Erzsébet, I.

Enghien, Louis-Antoine-Henri de Bourbon-Condé, hg. – (1772–1804) francia arisztokrata, a nagy francia forradalom ellen harcolt Condé hg. emigrációs, ellenforradalmi hadseregében, 1804-ben Napóleon parancsára elfogták, majd kivégezték.

Epictet(os) (Epiktétos) – (megh. 138) görög filozófus, a sztoicizmus követője.

Epicur(os) (Epikuros) – (i. e. 341–270) görög filozófus; tagadta az istenek beavatkozását a világ dolgaiba, s azt hirdette, hogy a filozófia célja a gondolkodás útján boldogságot adni az embernek.

Erzsébet, I. – (1533–1603) 1558–1603: angol királynő.

Erzsébet Amália Eugénia – (1837–1898) bajor hg.-nő, 1854-től Ferenc József felesége és Ausztria császárnéja, 1867-től Magyarország királynéja.

Eskeles, Bernhard, br. – (1753–1839) bankár, az Arnstein und Eskeles bécsi bankház alapítója, II. József és I. Ferenc császár pénzügyi tanácsadója, az 1816-ban alapított osztrák nemzeti bank igazgatója.

Esterházy Bálint gr. – (1814–1858) szentpétervári osztrák követ.

Esterházy Pál hg. – (1786–1866) konzervatív politikus, Sopron vm. örökös főispánja, 1810–13: a Habsburg-birodalom drezdai, majd 1815–42: londoni követe, a Batthyány-kormánynak a király személye körüli minisztere.

Eugen – lásd Savoyai Jenő hg.

Euklidés (Eukleidés) – (i. e. 300 k.) alexandriai matematikus.

Felsenthal, Rudolf Köpp von – (1807–1861) osztrák rendőrtisztviselő, 1848. dec.–1849. ápr.: a magyarországi császári hadseregrendőrség főnöke, később bécsi rendőrfőnök; 1860. márc. 3-án ő irányította a Széchenyinél és híveinél tartott házkutatásokat.

Ferdinánd, V. – (1793–1875) 1835–48: magyar király és (I. Ferdinánd néven) osztrák császár, 1848. dec.: lemond.

Ferdinand Max főhg. – lásd Miksa főhg.

Ferdinand főhg., estei – (1781–1850) császári tábornok, 1805-ben Mack seregében a 3. hadtest parancsnokaként a vesztes ulmi csata után kétezer emberével átvágott a francia se-

regen és Csehországba menekült; 1816: Magyarország katonai parancsnoka, 1830–48: Galícia katonai és polgári kormányzója.

Ferenc, I. – (1768–1835) 1792–1835: magyar király, 1792–1806: (II. Ferenc néven) német-római császár, 1804–35: osztrák császár.

Ferenc József – (1830–1916) Ferenc Károly főhg. fia, 1848 decemberétől osztrák császár, 1867 júniusától koronás magyar király is.

Ferenc Károly főhg. – (1802–1878) V. Ferdinánd öccse és trónjának várományosa, az államértekezleti tanács tagja, 1848. ápr.–nov.: az uralkodó *de facto* helyettese, 1848. dec.: trónörökösödési jogáról lemond fia, Ferenc József javára.

Feßler, Ignaz Aurel – (1756–1839) magyarországi születésű német író, teológus, filológus és történész; számos magyar tárgyú történeti munkát írt.

Florian, Jean-Pierre Claris de – (1755–1794) francia költő, regény- és meseíró.

Fouché, Joseph – (1759–1820) francia polgári politikus, csatlakozott a nagy francia forradalomhoz, tagja lett a Konventnek, a Direktórium rendőrminiszterré nevezte ki, az maradt Napóleon uralomra jutása után is, hírhedt rendőri és besúgószervezetet épített ki, s hírhedtté vált elvtelen, köpönyegforgató politikája miatt is.

Franklin, Benjamin – (1706–1790) amerikai államférfi.

Frigyes, II. Nagy – (1712–1786) 1740–86: porosz király, a porosz katonai-bürokratikus államszervezet alapjainak lerakója, aki Ausztriától elhódította Sziléziát.

Frigyes Vilmos, IV. – (1795–1861) 1840–61: porosz király.

Fülöp, II. – (1527–1598) V. Károly császár fia, 1556–98: spanyol király.

Galenus, Claudius – (131–201 k.) görög származású római orvos, számos új gyógyszer használatát vezette be az orvosi gyakorlatba.

Galilei, Galileo – (1564–1642) olasz fizikus és csillagász, a kopernikuszi rendszer híres védője.

Ganganelli, Giovanni – lásd Kelemen, XIV.

Ganymedés – görög mondai ifjú, Zeus sas képében elragadta és az Olymposon az istenek pohárnokává tette.

Garay János – (1812–1853) költő, szerkesztő és hírlapíró, Széchenyi híve.

Gellert, Christian Fürchtegott – (1715–1769) német író, költő és pedagógus.

Gellért, Szent – (980 k.–1046) velencei származású Benedek-rendi apát, 1015-től Imre herceg nevelője, magyarországi hittérítő, 1030: csanádi püspök, 1046-ban vértanúhalált hal.

Gentz, Friedrich, lovag – (1764–1832) német publicista és államférfi, előbb porosz, majd osztrák szolgálatban; a Napóleon elleni úgynevezett Szent Szövetség fő ideológusa, a metternichi rendszer híve.

Gergely, VII., Szent – (1023 k.–1085) eredetileg Hildebrand néven clunyi Benedek-rendi szerzetes, 1073-tól: pápa, az egyház megreformálására és a pápaság világi hatalmának kiépítésére törekedett, IV. Henrik német császár előbb meghódol előtte, majd ellenpápát választat és Rómát is elfoglalja, neki menekülnie kell és haláláig nem térhet vissza Rómába.

Geringer, Karl, br. – (1806–1889) erdélyi származású szász kormányhivatalnok, a bécsi udvari kamara tanácsosa és isztambuli osztrák főkonzul, 1849–51: Magyarországon a polgári közigazgatás vezetésével megbízott császári biztos, 1855-től az osztrák birodalmi tanács tagja.

Gerold, Carl – (1783–1854) osztrák nyomdász, könyvkereskedő, könyv- és lapkiadó.

Geymüller, Johann Heinrich, br., ifj. – (megh. 1848 előtt?) bécsi bankár, gyáralapító, hasonló nevű nagybátyja után a Geymüller és társa bankház igazgatója, 1841-ben csődbe ment és külföldre menekült.

Gérard, Jules – (1817–1864) híres francia oroszlánvadász.

Gizella Lujza Mária főhg.-nő – (1856–1932) Ferenc József császár és Erzsébet császárné leánya.

Godoy, Manuel de, Alcudia hg.-e – (1767–1851) spanyol tábornok és kormányzó miniszter, kiszolgáltatta hazáját a franciáknak, 1808-ban a felbőszült tömeg elfogta, majd külföldre menekült és emigrációban élt haláláig.

Goethe, Johann Wolfgang – (1749–1832) német költő.

Gorcsakov, Alekszandr Mihailovics, hg. – (1798–1883) orosz diplomata, 1856: külügyminiszter.

Góliát – filiszteus óriás a Bibliában, akit Dávid parittyával leterített.

Görgei Artúr – (1818–1916) honvéd tábornok, az 1848–49-i

honvédő háború alatt több ízben a honvédhadsereg főparancsnoka.

Grasel, Franz – (19. sz.) bajorországi rabló; történetéről Bäuerle regényt írt.

Grillparzer, Franz – (1791–1872) a legnagyobb osztrák drámaíró; Bánk bán történetét Habsburg-hű szellemben dolgozta fel.

Grimm Vince – (1800 k.–1872) pesti könyv- és zeneműkereskedő, majd litográfus, az 1840-es években a legkiválóbb pesti sakkozók egyike, 1848: a magyar állami nyomda vezetője, 1849–68 között Törökországban élt emigrációban.

Grouchy, Emmanuel de – (1766–1847) Napóleon hadseregének egyik marsallja.

Grünne, Karl Ludvig, gr. – (1808–1884) császári ezredes, István, majd Ferenc József főhg. főudvarmestere, 1848 őszén tábornok, 1857–59: Ferenc József főhadsegéde.

Gunkel – bécsi szabómester.

György, Szent – (megh. 303) a Diocletianus-kori keresztényüldözés egyik vértanúja, nevéhez kapcsolódik a mondák sárkányölő alakja.

Hackländer, Friedrich Wilhelm – (1816–1877) német író, 1849-ben részt vett Radetzky piemonti hadjáratában.

Hadik András gr. – (1710–1790) hadvezér, politikus.

Hahnemann, Samuel – (1755–1843) német orvos, vegyész, a homeopátia megalapítója.

Hamilkar Barkas – (megh. i. e. 229) karthágói fővezér, Hannibal atyja.

Hannibal – (i. e. 247–183) a legnagyobb karthágói hadvezér.

Harmodios (Harmodius) és Aristogeiton – (i. e. 6. sz.) előkelő athéni ifjak, akik i. e. 514-ben megölték Athén kényurának fiát, Hipparkhost, s ezért életükkel kellett fizetniük, később azonban a szabadság első vértanúiként tisztelték őket.

Hauer István br. – (1811–1875) császári hivatalnok, előbb a felső-ausztriai, később a cseh helytartóság munkatársa, 1848: az osztrák belügyminisztérium tanácsosa, 1849. nov.: a soproni közigazgatási kerület miniszteri biztosa, majd az ottani kerületi kormányzat vezetője, 1853. febr.: a magyarországi katonai és polgári kormányzóság polgári osztályának vezetője, 1856. szept.: a magyarországi főkormányzóság

vezetője; minthogy a közvélemény szemében ő volt a rendszer leggyűlöltebb exponense, Ferenc József 1858 novemberében felmentette hivatalából és visszarendelte a belügyminisztériumba.

Hauser, Kaspar – (1812?–1833) ismeretlen származású lelenc, 1828-ban Nürnbergben tűnt fel, s akkor még beszélni sem tudott; előkelő származású ifjúnak vélték; gyilkosság áldozata lett.

Haussez, Charles Lemercier de Longpré, br. – (1778–1854) francia politikus, 1829–30: tengerészeti miniszter, az 1830. évi júliusi forradalom elől külföldre menekült, emlékiratai halála után jelentek meg (*Mémoires* 1896).

Haynau, Julius Jacob, br. – (1786–1853) császári tábornok, temesvári hadosztályparancsnok, 1848–49: hadtestparancsnok az észak-itáliai császári hadseregben, 1849. máj.–1850. júl.: a magyarországi császári csapatok főparancsnoka s ebben a minőségében az ellenforradalmi megtorlás irányítója.

Heine-Geldern, Gustav, br. – (1806–1886) osztrák újságíró, szerkesztő, Heinrich Heine öccse, a kormány külpolitikáját támogató bécsi *Fremdenblatt* alapítója, a báróságot Ferenc Józseftől kapta.

Hektór – a görög monda szerint a legkiválóbb trójai hős, akit Akhilleus megölt.

Henrik, IV. – (1553–1610) 1589–1610: francia király.

Henrik, V. – lásd Chambord, Henri-Charles, gr.

Hentzi, Heinrich – (1785–1849) császári tábornok, 1848. júl.: Pétervárad parancsnoka, 1849: Budának a császáriak általi megszállása után budai várparancsnok, Buda visszafoglalásakor esett el.

Heraclit(us), Hérakleitos – (i. e. 535 k.–475 k.) nagy görög filozófus.

Hercules (Héraklés) – a testi erő és a férfiasság mitológiai alakja, Alkaios unokája (ezért nevezték Alcidesnek), aki Antaeust felemelte a földről és a levegőben megfojtotta.

Herder, Johann Gottfried – (1774–1803) német író, gondolkodó, művelődéspolitikus.

Herkules – lásd Hercules.

Hermann (Arminius) – (i. e. 16–i. sz. 21) germán fejedelem és hadvezér, a római hódítók ellen küzdött.

Hermann – József nádor al-

csúti uradalmának jószágigazgatója.

Heß, Heinrich, br. – (1788–1870) császári tábornok, 1839–60: a főszállásmesterség parancsnoka.

Hildebrand – lásd Gergely, VII., Szent

Hiób (Jób) – a Bibliában Jób könyvének hőse, akire Isten gyötrelmes csapásokat mért, s aki mégis hű maradt hozzá.

Hippokrat(és) – (i. e. 460 k.–377 k.) görög orvos és természettudós, az ókori orvostudomány egyik megalapozója.

Hofbauer, Klemens Maria – (1751–1820) osztrák redemptorista szerzetes, 1813-tól bécsi hitszónok, a reformkatolicizmus szószólója, Széchenyi atyjára is hatással volt; 1909-ben szentté avatták.

Hofer, Andreas – (1767–1810) a franciák ellen harcoló tiroli szabadsághős; az osztrákok cserbenhagyták, a franciák agyonlőtték.

Hogarth, William – (1697–1764) híres angol festő és rézmetsző, a korabeli London társadalmának kritikus ábrázolója.

Holzapfel, Joseph – (1815–1854) katolikus hitszónok.

Homér(os) – (i. e. 8. sz.) görög költő.

Horatius Cocles – római patrícius, i. e. 507-ben az etruszkok ellen védte a Tiberis jobb partján a cölöphidat, míg honfitársai a bal parton lebontották, majd a folyóba ugrott és sértetlenül úszott át övéihez; jutalmul annyi földet kapott, amennyit egy nap alatt körül tudott szántani.

Horatius Flaccus, Quintus – (i. e. 65–i. sz. 8) római költő.

Horác – lásd Horatius Flaccus, Quintus

Horia (eredeti nevén: Ursu), Nicolae – (1730–1785) albáki román jobbágy, az 1784-i erdélyi parasztfelkelés vezetője, 1785. febr.: kivégzik.

Hortensius, Quintus Hortulus – (114–150) híres római szónok és ügyvéd, Cicero vetélytársa.

Horvát István – (1784–1846) történetíró, a pesti egyetem tanára, a délibábos hazafiság egyik legfőbb képviselője az 1848 előtti Magyarországon.

Horváth Endre (pázmándi) – (1778–1839) katolikus lelkész, író és költő, a nyelvújító Kazinczy dunántúli bírálóinak egyike, fő műve az *Árpád* (1831) című eposz.

Hrabovszky János br. – (1779–1852) császári tábornok, szlavóniai főhadparancsnok, konzervatív politikus, 1848.

máj.–júl.: horvátországi kir. biztos, 1848. júl.–dec.: magyarországi főhadparancsnok, 1849. jan.: meghódol a császáriak előtt, mégis várfogságra ítélik, s a rabságban hal meg.

Hudson – lásd Lowe, Hudson

Hugo, Victor-Marie – (1802–1885) francia regényíró, a francia romantikusok vezéralakja.

Humboldt, Alexander – (1769–1859) német természettudós és felfedező utazó, a 19. század egyik legismertebb tudósa, *Kosmos* című művében (1845–1862) mindazt összefoglalja, amit a világmindenségről, a Földről és az égitestekről az ő korában tudtak.

Hunkár Antal – (1783–1862) liberális politikus, az 1839 és 1848 közötti országgyűlésen Veszprém vm. követe, 1848–49: Veszprém vm. főispánja, a forradalom bukása után emigrál, az 1861-i országgyűlésen Deák-párti képviselő.

Hunyadi János – (1407?–1456) a török háborúk legkiemelkedőbb magyar hadvezére.

Hunyady Ferenc gr. – (1804–1889).

Hurşid pasa – (megh. 1822) török hadvezér, 1810-ben és 1813-ban a szerb felkelők elleni hadműveletek vezetője.

Hübner, Josef Alexander, br. – (1811–1892) osztrák diplomata, lipcsei konzul, majd 1849–59: párizsi követ, 1859. aug.–okt.: rendőrminiszter, 1865–67: szentszéki követ.

Iffland, August Wilhelm – (1759–1814) német színész, színigazgató, sikeres színpadi író.

Illés (Éliás, Élijáhu) – (i. e. 8. sz.) zsidó próféta.

István, I., Szent – (megh. 1038) 997: magyar fejedelem, 1001–38: magyar király.

Iván, IV., Rettenetes – (megh. 1584) uralk.: 1533-tól mint Moszkva és egész Oroszország nagyfejedelme, 1547-től cár.

János, III. (Ján Sobieski) – (1624–1696) 1674–96: lengyel király.

János főhg. – (1782–1859) II. Lipót császár legifjabbik fia, I. Ferenc öccse, 1848. máj.–aug.: az Innsbruckba menekült Ferdinánd császár bécsi alteregója, 1848–49: német birodalmi kormányzó, a nagynémet törekvésekkel szemben Ausztria érdekeit képviselte; egyébként 1827-től haláláig magánember-

ként Grazban élt, ahol közhasznú tevékenysége miatt nagy népszerűségnek örvendett.

János, Keresztelő Szent – az evangélium szerint Jézus előfutára, akit Isten azért küldött, hogy a Messiás mellett tanúságot tegyen; az önmegtagadásnak, Széchenyi kifejezésével: a lélek idomításának példaképe.

Jean Paul (eredeti nevén: Johann Paul Friedrich Richter) – (1763–1825) német elbeszélő, a német irodalom egyik legjobb humoristája.

Jellačić, Josip, br. (utóbb: gr.) – (1801–1859) császári ezredes, 1848. márc.: tábornok, horvát bán és horvátországi főhadparancsnok, 1848. dec.: Dalmácia kormányzója is, 1848–49: a magyar forradalom ellen harcoló császári hadsereg I. hadtestének parancsnoka.

Jeremiás – (i. e. 7–6. sz.) zsidó próféta.

Jourdan, Jean-Baptiste, gr. – (1762–1833) francia marsall, az ő nevéhez fűződik a fleurus-i csatában aratott francia győzelem.

Jónás – (i. e. 8. sz.) zsidó próféta, egy cethal elnyelte, de három nap után kivetette.

József, I. – (1678–1711) 1705–11: német–római császár és magyar király.

József, II. – (1741–1790) 1765–90: német–római császár, 1780–90: (koronázatlan) magyar király.

József főhg. – (1776–1847) I. Ferenc öccse, 1796–1847: Magyarország nádora.

Józsue – Mózes tanítványa és utódja, aki mesterének halála után a zsidó népet Kánaán földjére vezette.

Julius Caesar – lásd Caesar, Caius Julius.

Jupiter – a rómaiak főistene.

Kalkhas – görög mondai alak, jós, az *Iliász* szerint az isteni akarat ihletett magyarázója.

Kant, Immanuel – (1724–1804) a klasszikus német idealista filozófia nagy alakja.

Kapisztrán (Capistrano) János – (1386–1456) olasz ferences szerzetes, inkvizítor, 1456-ban Magyarországon a török hódítók elleni keresztes hadjáratban való részvételre buzdított és részt vett a nándorfehérvári csatában; 1724-ben szentté avatták.

Kara Gyorgye (eredeti nevén: Đorde Petrovic) – (1752–1816) az 1804–1813. évi törökellenes szerb felkelés vezetője, 1811: Szerbia egyeduralkodója,

1813: a felkelés bukása után menekülni kényszerül.

Kassandra (Cassandra) – trójai királylány, a görög monda szerint Apollón jóstehetséget adott neki, de mert szerelmét nem viszonozta, azzal átkozta meg, hogy jóslatait az emberek ne higgyék el.

Katalin, II. – (megh. 1796) 1745-től III. Péter cár felesége, 1762-től orosz cárnő.

Katharina – lásd Katalin, II.

Kálvin – lásd Calvin

Károly, III. – (1685–1740) 1711–40: magyar király és (VI. Károly néven) német–római császár.

Károly, IV. – (1748–1819) 1788–1808: spanyol király.

Károly, X. – (1757–1836) 1824–30: francia király; az 1815. évi alkotmányt megnyirbálta, az 1830. évi júliusi forradalom megfosztotta trónjától.

Károly, XII. – (1682–1718) 1697-től svéd király.

Károly főhg. – (1771–1847) I. Ferenc öccse, tábornagy, a Napóleon ellen harcoló osztrák seregek fővezére; utóbb tehetsége ellenére háttérbe szorították.

Károly, III., Vilmos – (1679–1738) 1709–38: badeni őrgróf, részt vett a spanyol örökösödési háborúban, ő alapította Karlsruhe városát (1715), oda helyezte át székhelyét.

Károlyi István gr. – (1797–1881) huszártiszt, 1848: Pest vm. főispánja, Fóton szervezi a nemzetőrséget és saját költségén felállítja a Károlyi huszárezredet.

Kelemen, XIV. (eredeti nevén: Giovanni Vincenzo Antonio Ganganelli) – (1705–1774) 1769-től pápa, 1773: a nyugateurópai abszolút monarchiák követelésére kénytelen feloszlatni a jezsuita rendet.

Kempelen Farkas – (1734–1804) mechanikus, természetbúvár, a 18. század egyik legjelentősebb magyar tudósa és feltalálója, sakkozógépével világhíressé vált.

Kempen von Fichtenstamm, Johann Franz, br. – (1793–1863) császári tábornok, petriniai dandárparancsnok, 1848 őszén hadosztályparancsnok Jellačić hadtestében, 1849 első felében a pozsonyi katonai kerület parancsnoka, majd az egész birodalom csendőrségének felügyelője, 1852 júliusától 1859. évi nyugdíjaztatásig az újjászervezett legfőbb rendőrhatóság parancsnoka is.

Kempis, Thomas a – (1380 k.–1471) holland szerzetes, misztikus író, *Krisztus követése*

című híres művét Pázmány Péter fordította először magyarra.

Kepler, Johannes – (1571–1630) német csillagász és matematikus, ő fedezte fel a bolygók mozgásának legfontosabb törvényszerűségeit.

Khevenhüller-Metsch, Franz, gr. – (szül. 1783) császári táborszernagy, Bécsben az alsó-ausztriai katonai fellebbviteli törvényszék elnöke; Bachnak elszánt ellensége.

Kinizsi Pál – (megh. 1494) I. Mátyás hadvezére, temesi ispán, a déli végeken több jelentős győzelmet aratott a törökök felett.

Kiss Ernő – (1800–1849) volt császári katonatiszt, a szabadságharc idején a honvédseregben több csatát vezetett, altábornagyi kinevezést kapott, az aradi vértanúk egyike.

Klapka György – (1820–1892) 1848-as honvéd tábornok, Komárom várának védője.

Klein testvérek – Franz (1794–1855) és Hubert (1812–1856) osztrák építési nagyvállalkozók.

Kléber, Jean-Baptiste – (1753–1800) francia tábornok, jelentős szerepe volt a franciák fleurus-i győzelmében; Napóleon mellett részt vett az egyiptomi expedícióban, Kairóban meggyilkolták.

Klinkowström, Joseph – (szül. 1813) osztrák jezsuita szerzetes, híres becsi hitszónok.

Klopstock, Friedrich Gottlieb – (1724–1803) német költő, fő műve a *Messias* című hexameteres vallásos eposz.

Kloska – lásd Cloşca

Knackerl – ügyességéről ismert bécsi fiákerkocsis az 1850–60-as években.

Knićanin, Stevan Petrović – (1807–1855) szerb tábornok, 1848 nyarán önkéntes csapatot szervez és ezzel siet a délvidéki szerbek segítségére; 1856: szerb hadügyminiszter.

Kock, Paul de – (1794–1871) francia író.

Kolombus Kristóf (Cristoforo Colombo) – (1446/7–1506) genovai hajós, Amerika felfedezője.

Konstantin – lásd Konsztantyin Nyikolajevics nagyhg.

Konsztantyin Nyikolajevics nagyhg. – (1827–1892) I. Miklós orosz cár fia, a krími háborúban a keleti-tengeri flotta parancsnoka, I. Miklós halála után a birodalmi tanács elnöke.

Koppány – (11. század) lázadó pogány vezér.

Koreff, Johann Ferdinand (eredeti nevén: David) – (1785–1851) fiziológus, orvos Párizsban, majd egyetemi tanár Berlinben.

Korvin – lásd Mátyás, I.

Kossuth Lajos – (1802–1894) a Batthyány-kormány pénzügyminisztere, az 1848–49-i országgyűlésen pesti képviselő, 1848. szept.–1849. ápr.: a honvédelmi bizottmány elnöke, 1849. ápr.–aug.: kormányzó-elnök, 1849 augusztusában emigrál.

Kotzebue, August Friedrich Ferdinand – (1761–1819) német drámaíró, orosz szolgálatban állt, egy német diák meggyilkolta.

Kölcsey Ferenc – (1790–1838) költő.

Kőrösi Csoma Sándor – (1784–1842) híres magyar Ázsia-utazó, kiváló orientalista, a tibeti nyelv első európai kutatója.

Kremer, Alois, lovag – osztrák kormányférfi, 1835: bécsi udvari kamarai tanácsos, 1841-től Kübeck kamaraelnök mellett az osztrák államvasutak ügyeinek előadója, vasút- és vámügyi szakértő és szakíró.

Krones, Therese – (1801–1830) népszerű bécsi színésznő.

Krőzus (Kroisos) – (i. e. 6. sz.) Lydia gazdagságáról nevezetes királya.

Krüdener, Barbara Juliane – (1764–1824) orosz származású írónő, később a pietizmus híve.

Kupa – lásd Koppány

Kuranda, Ignaz – (1811–1884) osztrák liberális publicista, előbb az abszolutisztikus rendszert külföldről támadó *Die Grenzboten* című lap alapítója és a frankfurti össznémet alkotmányozó gyűlés képviselője, majd a Bach-rendszerhez simuló *Ostdeutsche Post* című bécsi hírlap szerkesztője.

Kutschera, Johann Nep., br. – (1766–1832) osztrák katonatiszt, 1805: ezredes, Ferenc császár főadjutánsa és befolyásos katonai tanácsadója, 1809: József nádornak mint a felkelő sereg parancsnokának adjutánsa, 1813: táborszernagy.

Kutuzov, Mihail Ilarionovics, hg. – (1745–1813) orosz hadvezér, 1812-ben Napóleon oroszországi hadjárata idején az orosz hadak főparancsnoka, a borogyinói csata után elzárta Napóleon előtt a délre vezető utat, s előkészítette a francia csapatok kiűzését az országból.

Kübeck, Friedrich, br. – (1780–1855) osztrák konzervatív államférfi, az abszolutizmus

híve, 1840–48: a bécsi udvari kamara elnöke, 1848–49: az osztrák birodalmi gyűlés képviselője, 1850–55: az osztrák birodalmi tanács elnöke, 1851: a neoabszolutizmust deklaráló „alapelvek" megfogalmazója.

Labédoyère, Charles-Angélique Huchet de, gr. – (1786–1815) francia tábornok; mikor Napóleon Elba szigetéről hazatért, 1815-ben egész ezredével hozzá csatlakozott, a waterlooi csata után menekülni próbált, de elfogták és haditörvényszéki ítélet alapján főbe lőtték.

La Calprenède, Gautier de Costes, Seigneur de – (1610–1663) francia író, történeti regényeiben a szerelmet és a háborút dicsőítette, *Cléopâtre* című tizenkét kötetes regényének egyik hőse Artaban, a katona, akinek büszkesége közmondássá vált.

Lafontaine, Jean – (1621–1695) francia költő, tanulságos állatmesék írója.

Lajos, I. – (1786–1868) 1825–48: bajor király.

Lajos, IX., Szent – (1215–(1270) 1226–70: francia király.

Lajos, XIV. – (1638–1715) 1643–1715: francia király.

Lajos, XVI. – (1754–1793) 1774–92: francia király.

Lajos, XVIII. – tkp. Stanislas-Xavier) (1755–1824) XVI. Lajos francia király öccse, 1814–24: francia király.

Lajos Fülöp – (1773–1850) 1830–48: francia király, 1848 februárjában a forradalom nyomására lemond és külföldre távozik.

Lajos Napoléon – lásd Napoléon Bonaparte, Louis

Lamartine, Alphonse-Marie-Louis de Prat de – (1790–1869) költő, a *L'histoire des Girondins* (1847) írója, 1848. febr.–jún.: francia külügyminiszter.

Langer, Anton – (1824–1879) osztrák író, hírlapíró, 1850-től a *Hans-Jörgl* című néplap kiadója.

Lanner, Josef – (1801–1843) bécsi hegedűművész és zeneszerző.

Laplace, Pierre-Simon, őrgr. – (1749–1827) francia matematikus és csillagász, a valószínűségszámítás megalapítója.

Laroche, Karl – (szül. 1796) német színész, a bécsi Burgtheater művésze.

La Rochefoucauld, François, hg. – (1613–1680) francia író, moralista.

Lasa, Tassilo von Heydebrandt und der – (1818–1899) német diplomata, kiváló sakkozó, szakíróként a sakkjáték el-

méletének és történetének neves művelője.

Latour, Theodor Baillet von, gr. – (1780–1848) császári tábornok, mérnökkari h. főfelügyelő, 1848. ápr.: osztrák hadügyminiszter, 1848. okt.: a bécsi felkelők felkoncolják.

Latour d'Auvergne, Théophile Malo Corret de – (1743–1800) francia gránátos katona, Napóleon „a hadsereg első gránátosának" címét adományozta neki.

Lawrence, Thomas, lovag – (1769–1830) kiváló angol arcképfestő.

Lehel (Lél, Leel) – (megh. 955) a kalandozó magyarok egyik vezére, a vesztes augsburgi csata után a győztesek kivégezték.

Leibnitz, Gottfried Wilhelm – (1646–1716) német filozófus és természettudós, a differenciálszámítás feltalálója, emellett történetíró is s a tudományos akadémiák szervezésének szorgalmazója; a berlini tudományos akadémiának 1700-tól elnöke.

Leopold, Szent – lásd Lipót, III.

Leó, I., Nagy, Szent – (megh. 461) 440-től pápa, 452-ben megvédte Rómát Attila támadásától.

Leónidas – (i. e. 5. sz.) i. e. 489–480: spártai király, a Thermopylai-szorosnál visszaverte a perzsák támadását, árulás folytán mégis a túlerővel szemben seregével együtt hősi halált halt.

Lesage, Alain-René – (1668–1747) francia író.

Lesseps, Ferdinand-Marie de – (1805–1894) francia diplomata, mérnök, a Szuezi-csatorna terveit ő készítette el s 1859–69 között ő vezette az építkezés munkálatait.

Libényi János – (1832–1853) szabósegéd, 1853. febr. 18-án Bécsben sikertelen merényletet követett el Ferenc József ellen, ezért febr. 26-án kivégezték.

Liechtenstein, Alois, hg. – (1796–1858) osztrák arisztokrata, 1849-től a bécsi Landwirtschafts-Gesellschaft elnöke.

Ligne, Charles-Joseph, hg. – (1735–1814) osztrák tábornok és diplomata, szellemes francia író.

Liguori, Alfonso Maria, Szent – (1696–1787) a redemptoristák (liguoriánusok) szerzetesrendjének megalapítója.

Lipót, II. – (1747–1792) Lotharingiai Ferenc és Mária Terézia fia, 1790–92: német–római császár és magyar király.

Lipót, III., Babenbergi – (megh. 1136) 1095–1136: Ausztria őrgrófja, 1486-ban szentté avatták, 1663 óta Alsó-Ausztria védőszentjének tekintették.

Louis XVIII – lásd Lajos, XVIII.

Louis-Napoléon – lásd Napoléon, Louis

Louis-Philippe – lásd Lajos Fülöp

Louvet de Couvray, Jean-Baptiste – (1760–1797) francia író, a forradalom idején a konvent tagja.

Lowe, Hudson – (1769–1844) angol tábornok, 1815: Napóleon őre Szent Heléna szigetén.

Loyola, Inigo (később: Ignacio, Szent) – (1491–1556) a jezsuita rend alapítója.

Lót – a Szodoma elpusztítását túlélt ősatya.

Löwenthal, Jakob – (1807–1882) osztrák író, újságíró, 1851: a *Triester Zeitung*-ot szerkeszti, 1858: Bécsbe költözik, átveszi a félhivatalos *Österreichische Zeitung* szerkesztését, s a kormány szócsöveként erősen magyarellenes szellemben működik.

Löwenthal János Jakab – (1810–1876) pesti kereskedő, az 1840-es években a pesti „sakktriumvirátus" egyik tagja, 1849: Amerikába emigrál, majd Angliában telepszik le és a sakkélet egyik szervezőjeként él.

Löwenthal, Johann lovag – (1803–1891) császári katonatiszt, diplomata, 1836: József nádor segédtisztje, 1848: Észak-Itáliában harcol, 1849: Magyarországon a cári csapatok mellett működik, majd diplomata Konstantinápolyban, később Párizsban, 1868-tól haláláig a bécsi külügyminisztérium tisztviselője.

Lucullus, Lucius Licinius – (megh. i. e. 56) római hadvezér és politikus, aki Kis-Ázsia elfoglalása után Rómába visszatérve, páratlanul fényűző életmódot folytatott (lucullusi lakomák).

Luther, Martin – (1483–1546) a reformáció megindítója és egyik vezére.

Lützow, Rudolph, gr. – (1780–1858) osztrák diplomata, 1818-tól a konstantinápolyi osztrák internunciatúra vezetője.

Lycurgos (Lykurgos) – (i. e. 7. sz.) az ókori Spárta legendás törvényhozója.

MacCulloch, John Ransay – (1789–1864) angol közgazdász, a szabadkereskedelem szószólója.

Machiavell(i), Niccolò – (1469–1527) firenzei államférfi, történetíró, író.

Mack, Karl, br. – (1752–1828) osztrák hadvezér, Ulm várában 1805-ben Napóleon bekerítette, s ő megadta magát, ezért az osztrák haditörvényszék halálra ítélte, de Ferenc császár az ítéletet várfogságra változtatta.

Magdaléna – a bűnbánó magdalai Mária Lukács evangéliumában.

Mahmud, II. – (1785–1839) 1808–39: török szultán.

Mahomet – lásd Mohamed

Marat, Jean-Paul – (1743–1793) a nagy francia forradalom jakobinusainak egyik vezetője, a Konvent balszárnyának vezérszónoka; 1793: Charlotte Corday meggyilkolja.

Marie Antoinette – lásd Mária Antoinette

Marie Louisa – lásd Mária Lujza főhg.-nő

Marlborough, John Churchill, hg. – (1650–1722) angol hadvezér.

Marlborough hg.-né Sarah Jennings – (1660–1744).

Mars – a rómaiaknál a háború istene.

Mazepa, Iván Sztyepanovics – (1644–1709) ukrán nemes, 1684-től Ukrajna hetmanja, az északi háborúban (1708) XII. Károly svéd király oldalára állt, abban a reményben, hogy országát kivonhatja a cári fennhatóság alól; a poltavai csata (1709) után Törökországba menekült és ott halt meg.

Mária Antoinette – (1755–1793) Lotharingiai Ferenc és Mária Terézia lánya, 1770-től Bourbon Lajos francia trónörökös (a későbbi XVI. Lajos) felesége, 1774-től francia királyné, 1793-ban kivégezték.

Mária Lujza főhg.-nő – (1791–1847) I. Ferenc császár leánya, I. Napóleon második felesége.

Mária Terézia – (1717–1780) 1740–80: magyar királynő.

Márton, Szent – (4. sz.) pannóniai származású hittérítő, tours-i püspök, fiatal korában állítólag egyszer palástjának felét egy didergő koldusnak adta.

Mátyás, I. – (1443–1490) Hunyadi János és Szilágyi Erzsébet fia, 1458–90: magyar király.

Meidinger, Johann Valentin – (1763–1822) nyelvész, *Französische Grammatik* című könyve sok kiadást ért meg.

Melanchton, Philipp – (1497–1560) német humanista, refor-

mátor, Luther legfőbb munkatársa.

Melas, Michael – (1729–1806) osztrák tábornok, 1799: az itáliai osztrák seregek fővezére, több csatát nyert, de Napóleon 1800-ban megverte az osztrák hadakat, s a császári hadaknak ki kellett vonulniuk egész Lombardiából.

Mentór – Odysseus barátja, fiának, Télemakhosnak nevelője.

Mertz, Friedrich Wilhelm – császári katonatiszt, 1848: altábornagy, Komárom várának parancsnoka, Batthyány Lajos miniszterelnök ellenforradalmi tevékenysége miatt elmozdítja, majd a császáriak hadbíróság elé állítják, mert a várat átadta a forradalmi kormány erőinek.

Metternich-Winneburg, Clemens Wenzel Lothar, hg. – (1773–1859) 1801–09: a Habsburg-birodalom drezdai, berlini, majd párizsi követe, 1809–21: osztrák külügyminiszter, 1821–48: osztrák kancellár és államértekezleti miniszter, 1848. márc. 13-án lemond, majd külföldre távozik, 1851: hazatér és Ferenc József külpolitikai tanácsadója lesz.

Miesbach, Alois – (1791–1857) osztrák nagyiparos, téglagyáraiban áttért a szénnel való téglaégetésre, az 1838. évi nagy pesti árvíz után Pesten, 1853-ban Budán is létesített téglagyárat.

Miklós, I. – (1796–1855) 1825–55: orosz cár.

Miksa főhg. – (1832–1867) Ferenc József öccse, 1864–67: mexikói császár.

Miloš Obrenović – (1780–1860) 1817–39 és 1858–60: Szerbia fejedelme.

Minerva – a tudás, a bölcsesség istenasszonya a római mitológiában.

Minotaurus – a görög mitológiában a krétai labirintusban lakó, embertestű és bikafejű szörny.

Mirabeau, Honoré-Gabriel Rignetti, gr. – (1749–1791) a francia forradalom mérsékelt irányzatának egyik vezetője.

Mohamed – (megh. 632) arab próféta, a mohamedán vallás megalapítója.

Mohamed Ali – (1830 k.) egyiptomi alkirály, fellázadt II. Mahmud török szultán ellen.

Montecuculi, Raimondo – (1609–1680) olasz származású császári hadvezér, hadtudományi író, 1663–64: a magyarországi seregek fővezére.

Montenuovo, Wilhelm Albrecht, hg. – (1821–1895) osztrák katonatiszt, eredeti nevén

Neipperg gr., a Montenuovo nevet és a hercegi rangot anyjára, Mária Lujza főhg.-nőre tekintettel kapta (Neipperg: Neuberg = Montenuovo).

Montesquieu, Charles de Sécondat – (1689–1755) francia író, filozófus, a francia felvilágosodás első, az enciklopédisták munkásságát előkészítő szakaszának képviselője.

Montez, Lola (eredeti nevén: Elisa Gilbert) – (1820–1861) skót kalandornő. Spanyol táncosnőként 1847-ben Münchenben I. Lajos bajor király kegyencnője lett Landsfeld grófnő címmel, amitől 1848-ban megfosztották.

Montijo – Széchenyinél tévesen, e helyett: *Godoy* (lásd ott).

Moravetz – bécsi közfürdőtulajdonos.

Morison, Robert – (1620–1683) angol botanikus, 1660-tól II. Károly angol király orvosa, híressé vált piluláiról, melyek használatát később betiltották.

Mozart, Wolfgang Amadeus – (1756–1791) korának legzseniálisabb zeneszerzője.

Móga János – (1785–1861) katonatiszt, 1848: altábornagy, pesti hadosztályparancsnok, majd a dunántúli sereg parancsnoka, a pákozdi csatában megveri Jellačićot, a schwechati vereség (1848. okt. 30.) után lemond.

Mózes – ószövetségi zsidó próféta.

Mucius Scaevola – római hős, i. e. 507-ben, amikor az etruszkok Rómát ostromolták, a monda szerint az ellenség táborába hatolt s a király előtt jobb karját a tűzbe tartotta, ekkor a király szabadon engedte és elvonult Róma alól.

Nabukodonozor (Nebukadnécár), II. – (uralk. i. e. 604–562) Babilónia királya, meghódította Szíriát és Palesztinát, lerombolta Jeruzsálemet és babiloni fogságba hurcolta a zsidókat.

Nagy Pál, felsőbüki – (1777–1857) Sopron vm. követe az 1807-i, valamint az 1825 és 1840 közötti országgyűléseken, a húszas évek végéig a nemesirendi ellenzék feje, a harmincas években közeledik a kormányzathoz, a negyvenes években kiszorul a politikai életből.

Napóleon, Bonaparte – (1769–1821) 1804–15: francia császár.

Napóleon, II. – (1811–1832) I. Napóleon és Mária Lujza főhg.-nő fia, 1814-től osztrák

felügyelet alatt állt, 1818: reichstadti hg., 1823-tól az osztrák hadseregben szolgált, ezredesi rangig vitte.

Napoléon Bonaparte, Louis – (1808–1873) 1848–51: Franciaország köztársasági elnöke, 1852–70: III. Napóleon néven francia császár.

Narcissus (Narkissos) – a görög monda szerint egy forrás vizében megpillantotta tükörképét és belészeretett.

Nádasdy Ferenc gr. – (1627 k.–1671) Vas, Zala és Somogy vm.-ék főispánja, 1664-től országbíró, a Wesselényi-összeesküvésben való részvétele miatt I. Lipót lefejeztette.

Nádasdy Ferenc gr. – (1801–1883) konzervatív-aulikus államférfi, 1843–46: az erdélyi kincstár elnöke, utóbb 1848-ig Árva vm. főispánja, 1851: a soproni cs. kir. kerületi főtörvényszék elnöke, 1855: a bécsi legfelső úrbéri törvényszék elnöke, 1857-től az osztrák birodalmi tanács tagja, 1857–60: osztrák igazságügy-miniszter, 1861–65: erdélyi kancellár.

Neipperg, Adam Adalbert, gr. – (1775–1829) császári tábornok, 1814-től Mária Lujza francia császárné szeretője, 1821-től férje.

Nelson, Horatio, viscount – (1758–1805) angol admirális, flottaparancsnok; a trafalgari csatában (1805) megsemmisítette a francia–spanyol flottát, de az ütközetben halálos sebet kapott.

Nero, Claudius Caesar Germanicus – (37–68) 54–68: zsarnokságáról ismert római császár.

Nestroy, Johann Nepomuk – (1801–1862) szatirikus szemléletű osztrák színműíró, színész és színigazgató.

Newton, Isaac – (1643–1727) angol fizikus és csillagász.

Ney, Michel, hg. – (1769–1815) francia marsall, I. Napóleon hadvezére, Napóleon lemondása után meghódolt a Bourbonoknak, de a száz nap idején seregével ismét Napóleon oldalára állt; a Bourbonok visszatérése után elfogták és kivégezték.

Normann Vilmos – lásd Vilmos, I., Hódító

Obrenović – lásd Miloš

O'Connel, Daniel – (1775–1847) ír politikus, kiváló szónok, haláláig Nagy-Britannia és Írország uniójának felbontásáért harcolt; Széchenyi hallotta őt szónokolni.

Odysseus – görög mondai hős, Ithaka királya, részt vett a

trójai háborúban, a háború befejezése után tíz évig kellett bolyongania.

Olga Nyikolajevna nagyhg.-nő – (1822–1839) I. Miklós cár leánya, 1846-tól Károly württembergi trónörökös, majd király felesége.

Oppolzer, Johann, lovag – (1808–1871) európai hírű belgyógyász, prágai, lipcsei, majd 1850-től bécsi orvosprofesszor.

Orfila, Mathieu – (1787–1853) francia vegyész; méregtani munkáit magyarul is kiadták.

Orlov, Alekszej Fjodorovics – (1787–1861) orosz hadvezér és államférfi; 1833-ban tekintélyes orosz sereg élén kikötött a Boszporusz partján és II. Mahmud szultánt szerződéskötésre kényszerítette; 1854-ben Bécsben sikertelenül próbálta Ausztriát rábírni a krími háborúban való részvételre.

Osszián – legendás kelta bárd, alakját Macpherson sok vitát felidéző hamisítványa tette ismertté.

Ottokár, II. – (1228–1278) 1253–78: cseh király, elfoglalta Ausztriát, Stájerországot, Karintiát és Krajnát, majd IV. Béla halála után Magyarország ellen fordult; Habsburg Rudolf ekkor IV. (Kun) Lászlóval szövetséget kötött és 1278-ban a morvamezei csatában súlyos vereséget mért Ottokárra, aki maga is fogságba esett és megölték.

Palacký, František – (1798–1876) a cseh nemzeti történetírás úttörője, Ausztria-barát politikus.

Palladio, Andrea – (1508–1580) olasz építész, a reneszánsz építészet legnagyobb hatású mestere.

Palmerston, Henry John Temple, viscount – (1784–1865) angol liberális államférfi, az európai hatalmi rendszer és hatalmi egyensúly védelmezője, 1830–41 és 1846–51: külügyminiszter, 1855–58 és 1859–65: miniszterelnök.

Pandóra – a görög monda első asszonya, aki a Zeus által neki őrzésre átadott szelencét kinyitotta, s ettől azután a rossz az egész földre kiáradt.

Parish, David (Senftenberg, br.) – frankfurti bankár, Széchenyi barátja.

Paszkevics, Ivan Fjodorovics, hg. – (1782–1856) orosz hadvezér, 1831-ben Varsó megrohanásával véget vetett a lengyel szabadságharcnak, 1849-ben a Magyarország ellen küldött orosz hadak fővezére.

Patikárus Ferkó – (megh. 1878 k.) híres cigányprímás, zeneszerző.

Patroklos – a görög mondavilág egyik hőse, a trójaiak támadását visszaverte, de Hektór megölte őt, ezért barátja, Akhilleus állt bosszút.

Pál, I. – (1754–1801) 1796–1801: orosz cár.

Pál, Szent – (3 k.–67) apostol, hittérítő, vértanú.

Pán – kecskelábú, kecskeszarvú pásztoristen a görög mitológiából; a pásztorsíp feltalálója.

Peel, Robert, lovag – (1788–1850) angol konzervatív politikus, több ízben miniszterelnök.

Peisistratos – (megh. i. e. 52) athéni zsarnok.

Penn, William – (1644–1718) angol politikus, a quakerek szektájához való csatlakozása miatt többször bebörtönözték, majd megalapította Pennsylvania észak-amerikai gyarmatot, s ott vallásszabadságot hirdetett.

Pereira-Arnstein, Ludwig – (1803–1858) bankár, 1834: Bernhard Eskelesszel együtt az Arnstein und Eskeles bankház ügyvezetője.

Periklés – (i. e. 522–442) Athén legnagyobb államférfia.

Peripuci bíbornok – Széchenyi által költött személy, nevét feltehetőleg Piripócsiból alkotta.

Perugino (Vannucci), Pietro – (1446–1524) olasz festő, Raffaello mestere.

Petrarca, Francesco – (1304–1374) az olasz humanista költészet egyik legnagyobb egyénisége.

Péter, I., Nagy – (1672–1725) 1699–1725: orosz cár.

Phaëton – a görög monda szerint Hélios napisten fia; azt kérte atyjától, egy napra bízza rá a Nap kocsijának hajtását, de e feladattal nem tudott megbirkózni, s amikor a Nap a Földet már lángba borította, Zeus villáma halálra sújtotta.

Phidias (Pheidias) – (i. e. 5. sz.) a régi görög szobrászat legnagyobb mestere.

Philidor (Danican), François-André – (1726–1795) híres francia zeneszerző, világhírű sakkozó.

Pilátus – (3. sz.) 26–36: római helytartó Júdeában és Samariában.

Pindar(os) – (i. e. 622–442) a görögök nagy nemzeti lírikusa.

Pitt, William, ifj. – (1759–1806) angol államférfi, az „új toryk" vezetője, 1783–1801: miniszterelnök.

Pius, VII. (Luigi Barnaba

Chiaramonti gr.) – (1740–1823) 1800-tól pápa.

Pius, IX. (Giovanni Maria Mastai-Ferretti gr.) – (1792–1878) 1846-tól pápa.

Plato (Platón) – (i. e. 427–347) görög filozófus.

Plutarkhos – (46–120) görög moralista, filozófus, történetíró.

Polichinel(le) – a régi francia komédia púpos, iszákos, fecsegő bohóca.

Polignac, Jules-Armand, hg. – (1780–1847) 1829–30: francia miniszterelnök; ő adta ki 1830. júl. 25-én azokat a rendeleteket, amelyek Párizsban kirobbantották a júliusi forradalmat s így X. Károly és az ő bukását közvetlenül okozták.

Polybios – (i. e. 208–127) görög történetíró.

Prießnitz, Vinzenz – (1799–1851) osztrák laikus gyógyító, ő kezdeményezte a lázas és gyulladásos betegségeknél a hideg és állottvizes borogatások alkalmazását.

Protmann, Joseph, lovag – 1850-től a pesti cs. kir. rendőrigazgatóság vezetője.

Pulcinello – a nápolyi színjáték púpos, iszákos bohóca.

Pulszky Ferenc – (1814–1897) államférfi és tudós, az 1839–40-i országgyűlésen követ, 1848: államtitkár, 1849: londoni magyar követ.

Pythagoras – (i. e. 6. sz.) görög filozófus és matematikus.

Racine, Jean – (1639–1699) francia drámaíró, Corneille után a legkiválóbb francia tragédiaköltő.

Radetzky, Joseph, gr. – (1766–1858) császári tábornok, Lombardia és Veneto főparancsnoka, a bécsi udvari haditanács tagja, 1848–49: az Észak-Itáliában harcoló császári csapatok főparancsnoka.

Raffaello Santi – (1483–1520) az olasz reneszánsz egyik legnagyobb festője.

Rajačić, Josif (utóbb: br.) – (1785–1861) karlócai görögkeleti metropolita, a magyarországi szerb nemzeti mozgalom konzervatív irányzatának feje, 1848-tól: pátriárka, 1848. nov.: a magyarellenes szerb felkelést irányító főodbor elnöke, 1849. ápr.–júl.: a Délvidék császári biztosa.

Raphael – lásd Raffaello Santi

Rauscher, Josef Ottmar – (1797–1875) 1853-tól: bécsi hercegérsek, az Ausztria és a Vatikán közötti konkordátum szorgalmazója.

Razumovszkij, Andrej, hg. – (1752–1836) bécsi orosz követ.

Rákóczi Ferenc, II. – (1676–1735) 1705–11: Magyarország és 1704–11: Erdély fejedelme.

Regulus, Marcus Atilius – (i. e. 3. sz.) római hadvezér. Miután a punok fogságába esett, a hagyomány szerint karthágói követséggel Rómába küldték, hogy a szenátust a békekötésre és a foglyok kicserélésére rábeszélje, ő mégis kitartásra buzdította Rómát, s ezért Karthágóban szörnyű kínzások között kivégezték.

Richelieu, Armand-Jean du Plessis, hg. – (1585–1642) francia államférfi, 1622-től bíboros, 1624-től XIII. Lajos minisztere.

Riedel, Joseph Gottfried, br. – (1803–1870) 1851-től a bécsi állami elmegyógyintézet igazgatója, az ausztriai elmegyógyászat reformátora.

Robespierre, Maximilien-Marie-Isidore – (1758–1794) a nagy francia forradalom jakobinusainak feje, 1793–94: a közjóléti bizottság vezetője.

Rochefoucauld – lásd La Rochefoucauld, François, hg.

Rossini, Gioacchino – (1792–1868) olasz zeneszerző.

Rotschild, James Maier, br. – (1792–1868) 1812-től a Rotschild bankház párizsi képviselője, 1822-től párizsi osztrák főkonzul, párizsi palotájában hihetetlen pompát és luxust fejtett ki.

Rotschild, Salomon Meyer, br. – (1774–1855) a bécsi Rotschild bankház feje.

Rousseau, Jean-Jacques – (1712–1778) francia író, filozófus, a polgári demokratikus forradalom szellemi előkészítője.

Rueskäfer, Michael, lovag – (1794–1872) osztrák kormányférfi, a bécsi udvari kamara tanácsosa, majd 1852-ben a kereskedelem-, ipar- és középítésügyi, 1853-tól pedig a pénzügyminisztérium álladalmi altitkára.

Rumford, Benjamin Thompson, lord – (1753–1814) amerikai származású katonatiszt, fizikus és emberbarát, híressé vált a róla elnevezett, csontból s más olcsó, tápláló anyagokból készült levesről, amelyet ingyen osztatott ki a rászorulóknak.

Sacher, Franz – (1816–1907) híres bécsi (egykor pesti) vendéglős.

Saint-Arnaud, Jacque Leroy de – (1798–1854) francia tábornok, Algériában harcolt, az 1851. évi államcsíny végrehaj-

tásában III. Napóleon segítőtársa, a krími háborúban részt vevő francia seregek parancsnoka, útban Konstantinápoly felé halt meg.

Salamon – (uralk. i. e. kb. 970–930) Izrael királya.

Saphir, Moritz Gottlieb – (1795–1858) magyar származású német humorista, 1837-től a bécsi *Humorist* szerkesztője.

Sardanapal (Szardanapál) – a történeti legenda szerint aszszíriai király, az elpuhultság jelképe.

Savoyai Jenő hg. (François-Eugène de Savoie-Carignan) – (1663–1736) francia származású osztrák hadvezér és államférfi, a törökök felett számos döntő győzelmet aratott s ezzel hozzájárult Ausztria nagyhatalmi állásának megszilárdításához; 1703: az udvari haditanács elnöke, 1714–15, majd 1724-től az Osztrák-Németalföld helytartója.

Sámson – nagy erejű bibliai hős, a bírák egyike.

Sándor, I. – (1777–1825) 1801–25: orosz cár.

Sándor, II. – (1818–1881) I. Miklós fia, 1855–81: orosz cár.

Sándor, Nagy – (i. e. 356–323) 336–23: Makedónia királya.

Schiller, Friedrich Johann Christoph – (1759–1805) német költő és drámaíró, Széchenyi kedvenc költőinek egyike.

Schlik, Franz Heinrich, gr. – (1789–1862) osztrák hadvezér, 1813-ban a lipcsei csatában elvesztette jobb szemét, 1848: Krakkó kormányzója, a Duklai-hágón át betör Felső-Magyarországra, 1849: Klapka megveri, majd Kápolnánál győz.

Scholz, Wenzel – (1787–1857) bécsi színészkomikus.

Schönhals, Karl, gr. – (1788–1857) császári tábornok, Radetzky hadsegéde; Haynauról írt életrajza Grazban, 1853-ban jelent meg.

Schröder, Friedrich Ludwig – (1744–1816) híres német színész, színműíró, dramaturg, 1781–85: a bécsi Burgtheater tagja, majd hamburgi színházigazgató.

Schwarzenberg, Felix, hg. – (1800–1852) osztrák tábornok és diplomata, 1838–43: torinói, 1844–48: nápolyi osztrák követ, 1848 novemberétől haláláig miniszterelnök és külügyminiszter.

Schwerin, Kurt Christoph, gr. – (1684–1757) porosz tábornagy, hadvezér, legnagyobb sikereit II. (Nagy) Frigyes po-

rosz király idején érte el, a hét-éves háborúban esett el.

Scipio Africanus (Maior) – (i. e. 235–183) Hannibal seregét megverte.

Scitovszky János – (1785–1866) rozsnyai, majd pécsi püspök, a Királyi Magyar Természettudományi Társulat elnöke, 1849–66: hercegprímás.

Scott, Walter, lovag – (1771–1832) skót író.

Scribe, Eugène – (1791–1861) francia drámaíró, az *Egy pohár víz* című történelmi vígjáték és számos operaszövegkönyv írója.

Scylla és Charybdis – a görög mitológia szerint a Messinai-szorosban Charybdis szikláival szemben egy Scylla nevű halfarkú, nőtestű, kutyafejű szörny élt egy barlangban; ha a hajósok az egyiket elkerülték, a másik fenyegette őket pusztulással.

Seeburger, Johann, br. – (szül. 1800) 1847-től a bécsi császári udvar orvosa.

Seiller, Johann Kaspar, br. – (szül. 1802) 1850-től Bécs városának polgármestere.

Seneca, Lucius Annaeus – (i. e. 4–i. sz. 65) római író, filozófus és államférfi.

Shakespeare, William – (1564–1616) angol drámaíró.

Shelley, Mary Wollstonecraft – (1797–1851) P. B. Shelley második felesége, angol írónő, a *Frankenstein or the modern Prometheus* című regény szerzője (1817).

Shylock – a főszereplő Shakespeare *Velencei kalmár* című színművében.

'Sigray Jakab gr. – (1750–1795) a kőszegi kerületi tábla elnöke, a magyar jakobinus mozgalomban a Reformátorok Társaságának egyik igazgatója; a budai Vérmezőn kivégezték.

Silberstein, August – (1827–1900) budai születésű bécsi német író és költő, 1848-ban a bécsi egyetemi légió tagja.

Silénos – a görög mitológiában erdei és forrásdémon, Dionysos nevelője és állandó kísérője.

Simonyi József – (1777–1837) magyar huszártiszt, a napóleoni háborúk legendás hőse.

Sina György Simon br. – (1782–1854) bankár, nagybirtokos, Széchenyinek a Lánchíd felépítésében segítőtársa.

Smith, Adam – (1723–1790) angol közgazdasági író, a klaszszikus polgári politikai gazdaságtan kiemelkedő képviselője.

Sobieski – lásd János, III.

Sobri Jóska (eredeti nevén:

Pap József) – (megh. 1837) dunántúli zsivány.

Socrates (Sókratés) – (i. e. 469–399) görög filozófus.

Solms-Braunfels, Bernhard, hg. – (szül. 1839) a hannoveri királyi család leszármazottja, 1859-ben önként az osztrák sereghez csatlakozott és részt vett a Piemont elleni háborúban.

Somssich Pál – (1811–1888) konzervatív politikus, Somogy vm. aljegyzője és követe az 1843–44-i országgyűlésen, majd helytartótanácsos, az 1847–48-i országgyűlésen Baranya vm. követe és a konzervatív követi csoport egyik vezérszónoka, az ötvenes években a konzervatívokat Deák támogatására ösztönzi, az 1861 és 1884 közti országgyűléseken Deák-párti, majd mérsékelt ellenzéki képviselő, 1869–72: a képviselőház elnöke.

Sophie főhg.-asszony – lásd Zsófia főhg.-né

Sophie főhg.-nő – lásd Zsófia főhg.-nő

Sólón – (i. e. 7–6. sz.) görög törvényhozó.

Spartacus – (megh. i. e. 71) capuai trák gladiátor, az i. e. 72. évi itáliai rabszolgafelkelés vezetője.

Spinoza, Baruch (Benedictus) – (1632–1677) holland filozófus, a filozófia történetének egyik kiemelkedő alakja.

Stadion-Warthausen, Johann Philipp Karl, gr. – (1763–1824) osztrák diplomata és államférfi, 1803: szentpétervári követ, 1805: külügyminiszter, 1809-ben átadja helyét Metternichnek, 1815: pénzügyminiszter.

Staunton, Howard – (1810–1874) angol sakkmester, 1840 és 51 között a világ legjobb sakkozója.

Stein, Heinrich Friedrich Karl, br. – (1757–1831) porosz államférfi.

Stolberg, Friedrich Leopold, gr. – (1750–1819) német diplomata, költő, író, legismertebb műve: *Geschichte der Religion Jesu Christi* (1806–1818, 15 kötet).

Strauß, Johann, ifj. – (1825–1899) zeneszerző, karmester, a bécsi könnyűzene legnagyobb mestere.

Sully, Maximilien de Béthune, hg. – (1560–1641) francia államférfi, IV. Henrik alatt rendbe hozta az ország pénzügyeit és sokat tett a mezőgazdaság, ipar és közlekedés fejlesztésére.

Szabó Pál – fiumei kereskedő, az ottani kereskedőtársaság és a Magyar Kereskedelmi

Társaság igazgatója (1844-től), 1846-ban az utóbbi társaság pénzével külföldre szökik.

Szaladin (Szalah ad-Din) – (1138–1193) 1171–93: egyiptomi szultán.

Szelepcsényi György – (1596–1685) 1644: veszprémi, majd egri püspök, 1657: kalocsai, 1666: esztergomi érsek, kancellár, királyi helytartó.

Szelim, III. – (1761–1808) 1789–1807: török szultán, a francia–török háború (1768–1802) után meg akarta reformálni a török hadsereget, ezért a janicsárok lázadást szítottak ellene, letették és unokaöccsét ültették a trónra.

Széchenyi Béla gr. – (1837–1918) Széchenyi fia, a hatvanas évek országgyűlésein Deák-párti képviselő, utóbb koronaőr.

Széchényi Dénes gr. – (1828–1892) Széchényi Lajos fia, 1848. máj.: közhonvéd, 1848. aug.: honvéd hadnagy, 1848. dec.: külföldre távozik, az 1861-i országgyűlésen Deák-párti képviselő.

Széchényi Imre gr. – (1825–1898) Széchényi Lajos fia, szentpétervári követségi tanácsos, majd nápolyi osztrák követ.

Széchényi Lajos gr. – (1781–1855) Széchenyi bátyja, 1848-ig Zsófia főhg.-né főudvarmestere.

Széchényi Pál gr.-né Zichy-Ferraris Emília gr.-nő – (1803–1866) Széchényi Pál második felesége.

Székács József – (1809–1876) evangélikus lelkész, író, 1860-ban megválasztják az evangélikus bányakerület szuperintendensévé.

Szén József – (1806–1857) Pest városi levéltárnok, az 1840-es években a pesti sakktriumvirátus szellemi feje.

Szilveszter, II. (eredeti nevén: Gerbert) – (megh. 1003) 999–1003: pápa; ő küld I. Istvánnak királyi koronát.

Szolimán (Süleyman), II., Nagy – (1496–1566) 1520–66: török szultán, 1526: Mohácsnál ő irányítja a török hadműveleteket, 1541: beveszi Budát.

Sztroganov, Szergej, gr. – (1795–1857) orosz kormányférfi, a cár főadjutánsa.

Szulkovszkij, hg. – Széchenyi szerint Rettenetes Iván cár karóba húzatta.

Szuvorov, Alekszandr Vaszilevics – (1724–1800) orosz hadvezér, Napóleon ellen Itáliában és Svájcban harcolt győzelmesen.

Şaguna, Andrei (utóbb: br.) – (1809–1873) erdélyi görögkeleti püspök, az erdélyi román nemzeti mozgalom konzervatív szárnyának feje, 1848. máj.–szept.: a magyarellenes Román Nemzeti Bizottmány elnöke, 1860: az osztrák birodalmi tanács tagja, 1864: erdélyi metropolita.

Taglioni, Maria – (1804–1884) híres balett-táncosnő, 1827–32: a párizsi Nagyopera első táncosnője.

Talleyrand-Périgord, Charles-Maurice, hg. – (1754–1838) francia külügyminiszter 1797-től 1799-ig a direktórium, 1799-től 1807-ig Napóleon, 1814–15-ben XVIII. Lajos és 1830-tól 1834-ig Lajos Fülöp alatt.

Tamerlan (Timur Lenk) – (1336–1405) mongol uralkodó, hódító.

Tartufe – Molière azonos című vígjátékának címszereplője, a képmutatás jelképe.

Tasso, Torquato – (1544–1595) olasz költő, fő műve a *Megszabadított Jeruzsálem* (1575).

Teleki Ádám gr. – (1784–1851) császári tábornok, 1848. szept.: a dunántúli magyar sereg parancsnoka.

Terpsichore (Terpsikhoré) – a görögöknél a tánc múzsája.

Télemakhos – a görög monda szerint Odysseus és Pénelopé fia.

Thaer, Albrecht – (1752–1828) német mezőgazdász, a tudományos mezőgazdaságtan megalapítója; fő műve: *Grundsätze der rationellen Landwirtschaft* (I–IV. 1810–1812).

Thalés – (i. e. 624–547) görög filozófus, matematikus és csillagász, a „görög filozófia atyja".

Themistoklés – (i. e. 6–5. sz.) görög hadvezér, politikus.

Théseus – görög mitológiai hős, Attika országának alapítója.

Thorwaldsen, Bertel – (1770–1844) dán szobrász, a klasszicista szobrászatnak Canova mellett legkiválóbb képviselője, Széchenyi meglátogatta őt római műtermében.

Thun-Hohenstein, Leo, gr. – (1811–1888) osztrák politikus, 1849. júl.–1860. okt.: vallás- és közoktatásügyi miniszter.

Titus Flavius Vespasianus – (41–81) római hadvezér, 79–81: császár, rövid uralkodása jólelkűségéről vált emlékezetessé.

Toggenburg-Sargans, Georg Otto, lovag – (szül. 1811) osztrák államférfi, 1855–59: keres-

kedelem-, ipar- és középítésügyi miniszter, 1860–66: velencei helytartó, 1866–68: Tirol és Vorarlberg helytartója, 1881: az osztrák birodalmi tanács felsőházának tagja.

Tomory Pál – (megh. 1526) kalocsai érsek, a mohácsi csatában a magyar sereg fővezére.

Török János – (1807–1854) publicista, nemzetgazdász, 1843: a Magyar Gazdasági Egyesület titkáraként Széchenyi munkatársa.

Traianus, Marcus Ulpius – (53–117) 98–117: római császár, a római birodalom az ő uralkodása idején érte el legnagyobb kiterjedését.

Ulászló, II. – (1456–1516) 1469–1516: cseh király, 1490–1516: magyar király.

Ullmann Móric – (1818–1898) pesti nagykereskedő és bankár.

Valabrègue – francia huszártiszt, Catalani énekesnő férje.

Valdeck, Rudolf – (szül. 1822) bécsi hírlapíró, tárca- és színdarabíró, az 1850-es években az *Ostdeutsche Post* című lap munkatársa; valódi neve Rudolf Wagner volt.

Vaudemont hg. – A Lotharingiai-ház egyik utolsó sarja, Ligne hg. kortársa és bizalmas barátja, Bécsben élt.

Ventura, Gioacchino – (1792–1861) egyházi szónok, majd politikusként a pápa vezetése alatt létrehozandó olasz szövetségi állam eszméjét hirdeti, 1849: a római köztársaság pártjára áll, utána Párizsban folytatja egyházi szónoki tevékenységét.

Venus – a szerelem és a szépség ősi itáliai istennője.

Verbőczi (Werbőczi) István – (megh. 1541) a magyar feudális jog összefoglalója, 1525: nádor, 1526: a királlyá választott Zápolya János kancellárja, 1541: a török megteszi Buda város főbírájává.

Viktor Emánuel, II. – (1820–1878) 1849-től Szardínia, 1861-től Olaszország királya.

Viktória (Victoria Alexandrina) – (1819–1901) 1837–1901: Nagy-Britannia és Írország királynője, 1876-tól India császárnője is.

Vilmos, I., Hódító – (1027–1087) 1035-től: Normandia hercege, 1066-tól: angol király.

Virág Benedek – (1754–1830) költő, történetíró, pálos szerzetes, majd rendjének feloszlatása után világi pap.

Vladimir, Szent – (megh. 1015) 980: orosz nagyfejede-

lem, 988: megkeresztelkedik és népét is megkeresztelteti bizánci papokkal.

Voltaire (Jean-François-Marie Arouet de) – (1694–1778) francia író és filozófus.

Vörösmarty Mihály – (1800–1855) költő, az Ellenzéki Kör alelnöke, az 1848–49-i országgyűlésen Bács megyei képviselő.

Wallenstein, Albrecht Eusebius Wenzel, hg. – (1583–1634) császári hadvezér, a harminc éves háború kiemelkedő katonai egyénisége.

Wallis, Joseph, gr. – (1767–1818) osztrák államférfi, 1810: a bécsi udvari kamara elnöke, 1813: állam- és konferenciaminiszteri rangban az államtanács tagja, 1817: a legfelső igazságügyi hatóság elnöke.

Wallis, Patriz Oliver, gr. – (1724–1784) osztrák tábornok, a hétéves háborúban győztes csatákat vezetett.

Warrens, Eduard – (1820–1872) újságíró, publicista, a negyvenes években trieszti amerikai konzul, előbb az *Österreischer Lloyd*-ba írt, majd megalapította az *Österreische Zeitung*-ot.

Wellington, Arthur Wellesley, hg. – (1769–1852) angol hadvezér és államférfi, a waterlooi csatában Napóleon legyőzője, 1828–30: miniszterelnök.

Werner, Zacharias – (1768–1823) német költő; kilépvén a porosz állami szolgálatból és az evangélikus egyházból, katolikus pappá lett, s 1814-ben Bécsbe ment, ahol egyházi szónokként nagy hírre tett szert.

Wieland, Christoph Martin – (1733–1813) német költő és író, a felvilágosodás egyik legjelentősebb németországi képviselője.

Wildner, Ignaz – (1802–1854) osztrák jogtudós, magyar indigéna, részt vett a magyar váltótörvény megalkotásában, 1848: a frankfurti német birodalmi gyűlés tagja.

Windisch-Grätz, Alfred, hg. – (1787–1862) császári tábornok, csehországi főhadparancsnok, 1848. okt.–1849. ápr.: tábornagyi rangban a felkelt Bécs és Magyarország ellen vezényelt császári csapatok főparancsnoka.

Winkelried, Arnold Struthan – (megh. 1386) svájci szabadsághős.

Wurmser, Dagobert Siegmund, gr. – (1724–1797) osztrák tábornok, 1796: Beaulieu elmozdítása után az olaszországi osztrák csapatok fővezére,

1797: kapitulál a francia sereg előtt.

Xerxés – (megh. i. e. 465) 485-től Perzsia uralkodója, a görög városállamokat megtámadta, Athént lerombolta, 480: súlyos vereséget szenved, 465: testőreinek vezére meggyilkolja.

Zang, August – (1807–1888) osztrák vállalkozó, hírlapíró, a *Presse* című bécsi napilap alapítója, a politikai meggyőződés nélküli, megvásárolható újságíró prototípusa.

Zank – lásd Zang

Zedlitz, Joseph Christian, br. – (1790–1862) német költő, osztrák katonatiszt, diplomata, majd Metternichet támogató politikai röpiratok szerzője, a Bach-korszakban az augsburgi *Allgemeine Zeitung* és a lipcsei *Illustrirte Zeitung* bécsi levelezőjeként osztrák kormányhű szellemben tudósította a lapokat többek között a magyarországi állapotokról is.

Zeno (Zénón) – (i. e. 3. sz.) görög filozófus.

Zeus – a görög mitológia főistensége.

Zichy Károly gr., id. – (1753–1826) a magyar udvari kamara elnöke, a bécsi udvari kamara elnöke, 1808-tól államtanácsos.

Zöd Marci – híres betyár.

Zschokke, Johann Heinrich Daniel – (1771–1848) svájci történész és regényíró, első műve *Abällino der große Bandit* (1793).

Zsófia főhg.-né – (1805–1872) bajor kir. hg.-nő, 1824-től Ferenc Károly főhg. felesége, Ferenc József anyja, az udvari körök egyik irányadója.

Zsófia főhg.-nő – (1855. március 5.–1857. május 29.) Ferenc József császár és Erzsébet császárné elsőszülött gyermeke.

SZÉCHENYIRŐL RÖVIDEN

A születés kedvezései, a kor lehetőségei és a személyiség adottságai együttesen és kivételes mértékben tették lehetővé, hogy egy olyan életpálya és életmű létrejöjjön, mint amilyen Széchenyi Istváné. Kiváltságosnak és gazdagnak született, fényes közpályát bejárt, nagy műveltségű apától; olyan korban és olyan országban, amelyben a sors a vele rokon sorsúaknak kérelem nélkül is tág teret nyitott. Egyéni képességeit tekintve tudós és művész éppúgy lehetett volna, mint politikus, közgazdász, író, vállalkozó, hadvezér, mintagazda, diplomata vagy főpap. Nem kötelezte el magát egyik életpálya mellett sem. Széchenyit éppen az jellemzi, hogy az egymással még összeegyeztethető szerepek mindegyikét megpróbálta, sőt együttesen gyakorolta, pontosabban: végigélte. S amely szerep nem fért el az egyetlen életben, gondolatban futtatta végig. Vágyott a remete élete után (s Döblingben közel is jutott hozzá), szeretett volna felelős államférfiként a forradalmat feleslegessé tevő reformokat végrehajtani (s ehelyett egy forradalmi kormány minisztere lett), el nem követett bűnökkel, így gyilkossággal vádolta önmagát (s önmagának lett gyilkosa). Vágyai folyvást új elemekkel bővítették életét, részint valóban gazdagítva azt, részint szellemének adva meg a beteljesületlenség kínos, de egyúttal gyönyörűséges, mert cselekvésre ösztönző impulzusait. Örült annak, amit elért, s közben titkon fájlalta, amit választott törekvése miatt elmulasztani kényszerült.

Döntött és cselekedett, mert nem tudott tétlen maradni. Sőt a tevékeny ember fennen hirdette magabiztosságát, tettei tervszerűségét és lépései előre kiszámítottságát – pedig bensőleg a döntések után is gyötörték a kételyek a választás, a tett helyességét illetően.

Vajon mióta élt így, e romantikus kiteljesíthetetlenségben, teljes pontossággal nem tudjuk megállapítani. Elmúlt már húszéves,

amikor a kiábrándultság, az életuntság, a *spleen* úrrá lett rajta, s jóval túl járt a harmincon – alighanem közelebb negyvenedik évéhez –, amikor az 1820-as évek második felében az értelmes cselekvés lehetősége és valósága mellett dönt, amikor a gondolatgazdag, környezetével szemben fölényben lévő, ám tétlen és cinikus katonatiszt életét teljesen megváltoztatja; felpörgeti s immár mindvégig csaknem egyetlen iramban röpíti a cselekvés motorja.

1791. szeptember 21-én született Bécsben. Atyja, Széchényi Ferenc közéleti pályája ekkorra már csaknem a végére ért. Amikor a II. József modernizálási törekvéseit óvatosabb eszközökkel folytató II. Lipótot 1792-ben a változtatásoktól rettegő I. Ferenc követte a trónon, fokozatosan félrevonult. Betegsége által is motivált visszavonultsága rettegő zárkózottságba és vakbuzgó vallásosságba fordult, miután volt titkárát, Hajnóczy Józsefet a jakobinus összeesküvés kapcsán elfogták és kivégezték. Széchényi Ferenc élete mintegy a fordítottja legkisebb fiának: aktív közéleti működés után következik be a teljes, persze nem kiábrándulással, hanem bűnbánó rezignációval egybekapcsolódó visszavonulás. Az aktív élet tárgyi világától szabadul akkor, amikor könyv- és éremgyűjteményét 1802-ben Nemzeti Múzeum céljára ajánlja fel. Az alapítás egyúttal a család jövendő útjait is egyengeti. Észrevehető hangsúllyal a Széchényiek nevében tesz adományt, kiköti a család beleszólási jogát egyes tisztviselők megválasztásába, maga szövegezi a nemzetség emlékezetét hirdető emléktábla szövegét. Élete hátralévő éveit is nemzetsége jövőjének szenteli: intelmeket fogalmaz gyermekei számára, gyarapítja és felügyeli birtokait, melyeket – leányai mellőzésével – 1815-ben fiai között nemcsak feloszt, hanem három hitbizomány alapításával teszi ezt a vagyoni hátteret megingathatatlanná. Levéltárát rendezgetve apró betűivel maga írja a megőrzés célját a dossziékra, a jótékonyságáról tanúskodó levelekére például azt, hogy fiai ezekből okulhatnak, mennyire és milyen mértékig szükséges a jótékonykodás. Közvetlen, bensőséges kapcsolata – a kor arisztokrata szokásainak megfelelően (még a biedermeier világa előtt vagyunk) – nem volt gyermekeivel. „Szüleim házában laktam – emlékezik Széchenyi István –, s velük kevéssé bizalmas volt az érintkezésem. Környezetük nem volt az enyém. Többnyire papok voltak vagy olyan fiatal emberek, akik természetes

gyengeségük vagy aggályos természetük miatt már korán jámbor, szent életet kezdenek élni." A gyermekek képzésére viszont nagy gondot fordított az apa, a legjobb képességű nevelőket fogadta fel, s beleszólt az oktatás tartalmi kérdéseibe is. Csak az ő utasítására lehetett, hogy a nevelés *magyar* és *vallásos* szellemben történt. A fiúkat Pesten taníttatta, magyar nevelőket választott – Lunkányi Jánost, a kecskeméti szűcsmester fiát, Révai József piarista professzort –, a gyermekek szüleikkel is magyar nyelven érintkeztek, leveleztek. (A kedvenc legkisebb fiú megszólítása: István, Estók, Pista.) Kazinczy Ferenc az apa kifejezett kérésére magyarul társalog (1789-ben) a gyermekekkel.

Alkat és nevelés egymást erősítette vallási téren. Az amúgy is szorongó, öröklötten gyenge idegrendszerű István lelki fejlődésében az az erős hangsúly, amellyel felhívták figyelmét annak veszélyére, ha valamely bűne feloldozatlan maradna, semmiképp sem járult hozzá reális önismerete kibontakoztatásához. A gyermek diffúz bűntudata tárgyat keresett magának, a vallásos nevelés következtében pedig attól való félelmében, hogy valamely vétkét eltitkolja, sokszor olyan bűnöket gyónt meg, amelyeket sohasem követett el. Így az ifjúban a gyónás önismeret helyett túlzott érzékenységet fejlesztett ki. Kétségtelen viszont, hogy egyúttal olyan lélektani technika birtokába jutott, amellyel folyvást reflektálhatott személyes sorsára, tudatosíthatta saját helyzetét. Lélektani értelemben a gyónás, a gyónásra készülődés folytatódása: a naplók írása lesz.

A nevelés gyakorlati részéhez tartozott az országon belüli utazás, a családi birtokok meglátogatása, urbáriumok tanulmányozása. Elterjedt, ám utólagosan született és hamis legenda, hogy Széchényi Ferenc fiával kezet csókoltatott egy jobbágyának. A történetnek csak fordítottja lehet igaz, ha Széchényi Ferenc egyáltalán együtt utazott gyermekével birtokain. Mennyire másként emlékezik Széchenyi István a *Hitel*-ben: „eleget kísér már gyermekkorában két huszár is, s minden tetteit magasztalja, mert így hópénze felemeltetését reméli, de el nem éri. Ha csak ezer lépést tett is a kis gróf, jó gyaloglónak állítják... ha sok kísérővel atyja jószágára megy, ott már várják, s ő mindent csak ünnepi állapotban lát."

A családi tradíciók számbavételekor nem szabad mellőznünk

édesanyja, Festetics Júlia grófnő hatását sem. Feltehetően nemcsak külső, testi sajátosságait örökölte anyjától, hanem lényének gyakorlatias, az elmélyülést a cselekvéssel összekötni tudó vonásait is. Széchenyi Istvánnak nagybátyja volt Festetics György gróf, a keszthelyi Helikon és Georgikon alapítója, s az eszmei örökség – reformtervek, iratok, tradíciók – számbavételekor erről sem szabad megfeledkeznünk. Történetírásunk előtt álló feladat annak feltárása, hogy Széchenyi István későbbi reformelképzeléseiből mennyi vezethető vissza közvetlenül a Széchenyi és a Festetics család egyes tagjainál már felbukkant elképzelésekre. Az elemzésnél nagy óvatossággal kell eljárni, hiszen Széchenyi évtizedekkel később alkotó s önállóan tájékozódó személyiség. Feltételezhetjük, hogy már a gyermek sem a hosszú életű, nagy jövőjű nemzetség egyik láncszemeként kívánta leélni életét. A személyiség érvényesítésének első, korai jele a hagyományostól eltérő névírás próbálgatása (Szechényi, Széchenyi stb.). S a szoros szülői-nevelői felügyelet alól való kiszakadás vágya is motiválhatta, amikor tizenhét éves fővel, 1808 végén be akart állni a Napóleon ellen készülődő hadseregbe. A szülők ellenzik ugyan lépését, de saját nevelésük, lojális eszméik megtagadását jelentené, ha nem mernék vállalni a történelemmel, az élettel való szembesítést. A hadjárat úgyis csak pár hónapig tarthat, veszélyeit pedig minimálisra csökkenti a magától értetődő tiszti kinevezés – és a vezérkari beosztás.

Széchenyi István 1809-ben főhadnagyi rangban kezdi katonai pályáját. Tizenhét év alatt egyetlen fokozattal lépett előre: 1826-ban huszárkapitányként szerelt le. (Az előmenetel akadályát maga is helyesen ismerte fel magyar voltában.)

1809-ben a nemesi felkelés tisztjeként nagy buzgalommal szervezi a rábízott védelmi munkálatokat, részt vesz a győri csatában és az azt követő hadműveletekben. A hadjárat végén testvérei leszerelnek, ő pedig áthelyezteti magát a reguláris hadseregbe. Tennivalója a bekövetkezett békeidőben 1810–1812 között nem sok akad ugyan, mégsem dologkerülésből vállalja tovább a katonáskodást, hanem az előléptetés reményében; azért, hogy végül a „középszerűségből kiemelkedjék". Csehországban, Morvaországban, Arad környékén állomásozik ezredével. Körülményei néha siralmasak, néha unalmasak: szabadságolásokkal segít magán.

1813 tavaszára nagyot fordult a világ. A Habsburg-birodalom Napóleon szövetségéből újra ellenfelei sorában lépett a háborúba. Széchenyit a fővezér mellé osztják be. A háború borzalmait e magas pozícióból is látnia kell. Temetetlen halottak ezrei, kiégett, elhagyott falvak között vezet útja. Egy kisebb hadjárat céljain talán soha nem töprengene, de a roppant európai háború értelmét a szenvedés méretei önmagukban is kérdésessé teszik. Szüleinek írott leveleiben megpróbálja a régi, magabiztos hangot megütni. Mind többet panaszkodik ugyan, de titkolni igyekszik, hogy csalódott a háborúban. Végül azonban mégiscsak kifakad: „fogalma sincs, Atyám, milyen az a háború, amelyet mi viselünk!"

Lelkivilága átalakult – vallja be szüleinek néhány héttel később. Eddig a szenvedély hajtotta, most már csak a kötelesség és a vasfegyelem. „Be kell látnunk, hogy mindaz, ami előttünk oly nagynak, nemesnek látszott, voltaképp oly kisszerű és nyomorúságos." Alig várja már ekkor, hogy „a katonáskodás állati világát elfeledve a békével újra az erkölcsös életbe lépjen". De már nem fog hinni abban a békés életben s abban az erkölcsben, amelyet ilyen szenvedések és áldozatok árán kell megszerezni. Végérvényesen kiábrándul a hazulról hozott lojális, a világ igazságos, Istentől adott rendjét elfogadó világképből. Kiábrándulása nem annyira politikai, mint inkább világnézeti természetű. Nem Napóleon kudarcán sajnálkozik, csak a császár személyes sorsát találja szánalomra méltónak. A háborúban hatalmak mérkőzését látja, s nem hisz egy olyan világrend érvényességében, amelyben egy ilyen méretű és jellegű európai háború magától értetődő. „Aki tapasztal, soha nem tud boldog lenni" – írja majd 1815-ben naplójába. A gyermekkori boldogságot, a naiv hitet csak a tapasztalatlanság őrizheti meg. A férfivá érés ára: a kiábrándulás.

Széchenyi egyelőre nem akar hitet cserélni, meggyőződést változtatni. Nem ismer új értékeket, amelyek köré életét, értelmes cselekvését megszervezhetné. Teljesen elveti szülei értékrendjét, szakít a vallással, közömbös számára a nemzeti hovatartozás, elfelejt magyarul, s még hosszú évekig „osztráknak" vallja magát.

Egyéniségét ekkor az érdekességben, a különcködésben igyekszik érvényesíteni. Öncélú (vagy hedonista) cselekvés, tétlen semmittevés jellemzi most következő éveit. S ez évek talán azért is

nyúltak életszakasszá, mert lehetőségei ehhez is szinte korlátlanok voltak. Morális kontroll belülről nem fékezte, hiszen vallásosságával együtt az erkölccsel is leszámolt. Nagykorú, önálló földbirtokossá vált, költekezéseiről immár nem atyjával, hanem volt nevelőjével, mostani jószágigazgatójával, Lunkányi János jószágkormányzóval kell csak elszámolnia. Katonáskodása sem volt rossz iskolája a nagyvilági életnek, s a háború utáni béke, mint Tolsztoj élete is példázza, inkább elszabadítja, semmint korlátozza a szenvedélyeket. Széchenyi közeget is talál léha életéhez: kiábrándulása inkább tipikus, semmint egyéni jellemvonás, s a napóleoni hódítások után a régi Európát visszaállítani törekvő 1815. évi bécsi kongreszszus légköre éppen azért olyan, amilyen, mert a kiábrándulás, a cinizmus, az értékek devalválódása általánossá vált a felsőbb körökben. (A Szent Szövetség egyben ideológiai offenzíva lesz ennek felszámolására is!)

„Eddig az időszakig [1814-ig] életem teljes tudatlanságban telik el; ekkor jutok abba a korba, melyben már gondolkozni kezdek. A külső körülmények kezdenek tisztábban, világosabban kialakulni elmémben; kezdek magamban ítéleteket alkotni; kezdem az embereket megismerni, csupán saját magamat és azt nem látom, hogy hova vezet határtalan ambícióm. Majd meggondolatlan, könnyelmű, sőt rossz csínyek következnek; majd Nápolyba megyek, végre mint katona részt veszek a hadjáratban [1815]; Párizsba s onnan Angliába megyek, majd vissza hazámba [1816]. Újabb képtelenségek. Mindenféle furcsaságok. Végre újra Itáliába indulok s meglehetősen sokáig maradok ott; unatkozom, végre komolyan kedvet kapok az olvasáshoz, bár néhányszor már előbb is megpróbáltam valamennyire kivergődni tudatlanságombúl [1817]. Szabadságot kapok, Bécsben termek és belátom, hogy valóban csak a belső nyugalom kívánatos. Házasodni akarok, nem lehet. Rászánom magam egy keleti útra [1818]."

Az 1814–1818 közötti négy esztendő Széchenyi forrongó időszaka. Hagyja, hogy hányja-vesse az élet. Bécsben botrányt okoz, ám belenyugszik, hogy családja eltávolítsa. Külföldön utazgat, örömmel ismerkedik minden újjal, minden különlegességgel, így a gépi technikával is, de természetesen nincs szó arról, hogy valamilyen társadalmi szerepvállalásra készülődne. Az itáliai hadszíntéren –

Napóleon Elbáról történő visszatérése idején – újra részt vesz a harcokban, majd kisebb diplomáciai megbízást vállal Nápolyba, ahol örömmel konspirál és lelkesen fecseg. Az elkallódástól a szülői-rokoni környezet és a ferenci abszolutizmus szigorodó légköre (amely elől oly szívesen megy ténylegesen vagy terveiben külföldre) feltehetően megóvná, s az ugyancsak oly sokat tervezgetett házasság is konszolidált nagyurat faragna belőle – de éppen ez az, amitől Széchenyi retteg. Lezárni a nyitott lehetőségeket? Véglegesen berendezkedni valahol, feladva ezzel sorsa alakításának esélyeit? Széchenyi menekül az állapot boldogsága elől, s az értelmes tevékenység nyújtotta boldogságot még nem tudja megtalálni.

A vagyoni-társadalmi helyzete nyújtotta kiút: az utazás, amely értelmesnek is, öncélúnak is tetszhet, programon alapul, mégis szabad. Elismert életforma, amelynek nincsenek kötöttségei. A katonatiszt különféle ürügyekkel szabadságot szerez, a család az útleveleket szerzi be, a jószágkormányzó felhajtja a pénzt. Angliai, itáliai, franciaországi utak mellett 1818-ban egy egész évig tartó újabb itáliai és balkáni meg kis-ázsiai utazásra vállalkozik. Útjain számos életformamodellel találkozik, s ezek csaknem mindegyike vonzza is. Megismerkedik egy régészkedő angol főúrral – másnap már történettudós szeretne lenni. A hadjárat idején újra a katonai karrier reménye vonzza. Útinaplójának megkezdését viszont írói ambíciók motiválják. Huszártiszti hivatásához legközelebb a lótenyésztés és lófuttatás iránti érdeklődése áll, s az érdemi szervező tevékenységet is majd e téren kezdi meg.

Széchenyi az 1816–17-es években kísérli meg utoljára, hogy az átlagos osztrák–magyar arisztokrata életét élje. Hiába. Kiábrándultsága taszítja a társaséletben feloldódó közegtől, becsvágyát sem elégíti ki. Házassági terveket hangoztat – és férjes asszonyoknak vall szerelmet. Bevonul ezredéhez – de békeidőben előmeneteli lehetőséget nem remélvén, szabadságolási terveket szövöget. Fölösleges embernek érzi magát.

Olvasmányai segítségével próbál kiigazodni a világban. Naplójegyzetei szerint Voltaire, Rousseau, Schiller csaknem minden fontosabb művét olvasta. Az angol, német és francia szentimentális irodalom legismertebb művei közvetítik számára az érzelmes, erkölcsös magatartás példaképeit. (Richardson: *Pamela,* Goethe:

Werther, Rousseau: *Új Héloïse*.) Ez idő tájt leginkább Schiller szentimentalizmusa vonzza. Az olasz drámaíró, Alfieri szembesíti a nacionalizmus eszméivel. A romantikus drámaköltő olvastán kezd el először elmélkedni a hazáról, saját országáról. „Egy olyan országban – írja néhány, naplójába másolt Alfieri-sor után –, amely virágzik, a tevékeny polgár élete pompás élet lehet, hiszen bármit tesz hazájáért, dicsőítik és jutalmazzák, és népét is boldognak láthatja... nékem nem jutott ilyen ország osztályrészemül... kicsiny, lakói rosszak, gyengék, tudatlanok... ezeket nem lehet dicsőségre vezetni."

A legnagyobb hatást Byron költészete gyakorolta rá. Széchenyi eddig csak olyan példákat látott maga előtt, melyeket vagy el nem fogadott, vagy követni nem tudott. Most Byron *művei* és *élete* megismerésekor önmagára talál. Az élmény hatása rendkívüli. Átolvassa, idézi, lefordítani próbálja költeményeit, s nem mulasztja el megemlíteni, ha útjai során valahol Byron nyomában jár. Ezután – véli – már nem kell többet tennie, mint Byron példáját követni. Byron költészete emelte korának szintjére, adott léthelyzetének elvi megalapozást és cselekvést kínáló alkalmat. Hiszen Byron nemcsak szenvelgett, hanem szenvedélyesen élt, küzdött, politizált, harcolt! A szentimentális magatartástól Byron hatása fordítja Széchenyit a romantikához, ahhoz a forradalomig is eljutó, cselekvést vállaló, a liberalizmussal szövetséget kötő romantikához, amely többek között a magyar közgondolkodás fejlődésének is jellemző mozzanata volt. A „józan ésszel" szemben eddig nem ismert más értelmes létezési technikát, most megismerkedik a romantikus heroizmussal, amely a költészetben, az irodalomban is kielégülést érhet el, de többnyire csak a valóságos társadalomalakító tevékenységben találhat igazán önmagára. A romantika lényegéhez tartozik, hogy a cselekvés és az alkotás, élet és irodalom nem válhat külön. Széchenyi – életreszólóan romantikus. Érzelmi reagálása, nyugtalansága, képzeletének aktivitása, szertelenségei, életintenzitása, szubjektivizmusa és egyéniségének egyéb jellemző tulajdonságai folytán tipikusan az. Nemcsak versei, naplói, hanem híres könyvei – stílusukban is – jellegzetes romantikus alkotások.

Széchenyi ugyanakkor gondolatvilágában megőrizte a felvilágosodás eszmeáramlatának elemeit. Elég, ha csak arra emlékeztetünk,

hogy szerinte nem néhány váteszen, hanem a „kiművelt emberfők" nagy számán múlik az ország sorsa. Kossuthtal folytatott vitájában inkább ellenfelének tulajdonított romantikus meghatározottságokat, s a „szívre" hallgatóval szemben magát a számító „ész" embereként jellemezte – mindkét esetben nem egyoldalúság nélkül. Az átalakulás felülről végrehajtandó menete is, az osztály-meghatározottságok mellett, szintén a felvilágosodás gondolatvilágából eredeztethető. Gondolkodásának „pozitív" – konkrét, ténybeli – meghatározói között még számos felvilágosodásra emlékeztető sajátosságot sorolhatnánk fel. „Negatív" – kétkedő, szkeptikus, mindennek a fonákját is számbavevő – gondolati dialektikája viszont túlnyomórészt romantikus meghatározottságú. Lényében Ádám és Lucifer csatázott benne szüntelen, soha véget nem érőn, az örök küzdés jegyében.

A romantikus Széchenyi, akit származása, arisztokrata volta korában eleve bizonyos nemzetköziség vagy inkább nemzetfelettiség rangjával ruházott fel, egyelőre nem úgy romantikus, mint kortársai: nem ismer nemzeti hovatartozást. Észreveszi maga is, hogy Európa-szerte fellángol a nemzeti érzés, de mindezt kívülről, saját érzései szerint felülről regisztrálja csupán. Széchenyi, az európai utazó mintha utat tévesztett volna. Valamilyen célhoz szeretett volna eljutni, de elfáradt, s ahhoz, hogy konkrét életprogramja legyen, a távolság még mindig rendkívül nagy. „A szülő iránti kötelességet – írja 1819-ben – érett koromban csak a haza iránti kötelességgel tudom felváltani – és ez a haza pillanatnyilag nem létező." A nemzeti-romantikus vállalkozás, a nemzetteremtés, nemzetformálás romantikus programja csak jó évtized múltán hatja majd át Széchenyit.

1819-ben – naplójába rejtett hosszú töprengései bizonyítják – végérvényesen a cselekvő élet mellett dönt. Nem azért, mert felébredt benne a felebaráti szeretet vagy kialakult valamiféle felvilágosult-világjobbító beállítódás – mint sokan vélték –, hanem egoisztikus, saját boldogságát és nyugalmát, bensőjének harmóniáját kereső vágyból tesz hitet a tevékeny élet mellett. Lelke vonzalmainak a romantika áramlata ad igazolást: *van* cselekvési tér, a lehetetlennek látszó helyzetekben is. De a cselekvés irányát egyelőre nem tudja megtalálni. Újra és újra hajóhoz hasonlítja önmagát, amely a mély

tenger fölé sodródott, s partot nem lát, biztos révbe ki tudja, mikor kerül.

Egyetlen elképzelése van, amelynek megvalósításához következetesen visszatér, amely azonban ambícióit korántsem elégíti ki: a lóversenyek ügye. Évente több mint tízezer forintot költ saját ménesére, angol lovakat, angol lovászt hozat, s levelezésében évtizedeken át nagy teret szentel lovak vételének és eladásának, egészségi állapotuknak, pályázóhelyük elkészítésének. 1815. évi angliai útján hivatalosan is feladata volt a lótenyésztés tanulmányozása. Második angliai útján, 1816-ban, már lovakat vásárol. Ez évben – ezer aranyat ajánlva fel – az első bécsi lóverseny szervezői között van, s maga is futtat. 1817-ben, milánói tartózkodása alatt egy felségfolyamodványt – az uralkodóhoz benyújtott, intézkedést kérő beadványt – fogalmaz, amely „az osztrák államok lónevelésével" foglalkozik. Már itt hangsúlyozza, hogy csak a nyereségvágy mozdíthatja előre a lótenyésztést. 1818-ban egy osztrák lapban jelent meg első nyomtatott műve: *A lovak neveléséről és nemesítéséről, különös tekintettel Magyarországra*... Ebben a cikkében is a haszon, a nyereség fontosságát hangoztatja, ismerteti az angol lónevelés történetét, majd azzal foglalkozik, hogyan lehetne nálunk is nyereségessé tenni a tenyésztést. A hasznot szerinte hágatási és versenydíjakkal lehetne biztosítani. Ismerteti, hogy „több magyar gavallér", „több vállalkozó szellem Magyarországon" már tett némi kezdeményezéseket. Reméli, hogy példájukat többen követik majd, s így „az osztrák államban" több „jó" lesz. (Ezeket a gondolatokat fejti ki bővebben 1828-ban megjelent *Lovakról* című művében is.) 1821-ben több társával együtt futtatási díjat ajánl fel, s Debrecenben – katonáskodásának újabb színterén – kinyomatja a lóverseny szabályait. 1820-ban a korábbi versenyszervező, Hunyady József gróf elhunyta után nagy ambícióval kezd hozzá a lóversenymozgalom megszervezéséhez. A megbeszélések németül folynak, hiába emel szót ellene Wesselényi, Széchenyi leinti: ha „hungarizmust" látnak a dologban, felülről akadályozni fogják. Széchenyi számára pedig nem a „hungarizmus", hanem a lóverseny a fontos. Bár figyelemre méltó, hogy egy, a királynak átnyújtott újabb folyamodványban a lótenyésztést az „osztrák monarchiában, de különösen Magyarországon" kívánja előmozdítani, s a verseny színhelyeként határozottan

Pestet jelöli meg. Kifejezetten lovak vásárlása és a lótenyésztés tanulmányozása céljából utazik el Wesselényivel Angliába 1822 márciusában. Idejük java részét ménesek, istállók, versenypályák látogatásával töltik. Kérvényére idehaza nem kap választ, ezért 1823-ban újra kihallgatást kér az uralkodótól, s ezt követően megint kérvényt nyújt be, amelyre ugyancsak nem kap választ. A hivatalosan engedélyezendő lóverseny helyett ekkor egy magánvállalkozás szervezésébe fog. Falkavadász-társaságot kíván létrehozni. Néhány fiatalembert ez is „visszatart az önbepiszkítástól", ez is szolgálat az országnak – mentegeti önmagát Wesselényi előtt. 1823 végén a társaság létrehozása érdekében kis röpiratot ad ki, amely a birtokosokat részvényjegyzésre szólítja fel. A falkavadászat „élvezetet és a lókedvelőknek lovaik kipróbálására alkalmat nyújt" – írja. A falkavadászat révén a társasági összejövetelek lassanként állandósultak. Széchenyi most már közelebbről megismerhette arisztokratatársait. Rádöbbent, hogy gondolkodásával, műveltségével, világlátásával mennyire fölöttük áll. Lassan megfogamzik benne a gondolat: az összejövetelek, „egybesúrlódás" által fokozatosan nevelhetők lehetnének honfitársai...

Az ambícióihoz, romantikus szerepkereséséhez mért cselekvési alkalom egyelőre még várat magára. Lehetőségei inkább szűkülni látszanak: hosszú szabadságolása után 1820-ban ismét csatlakozik huszárezredéhez, amely ekkor Magyarországon, Debrecenben állomásozik. Szívesebben írná meg halálos ítéletét, mint azt a cselekélységet most barátjának, hogy be kell vonulnia – ismeri be útnak indulása előestéjén. A kényszerű utazás valóságos kínszenvedés a számára. Ezért olyan rendkívül fanyalgóak, kritikusak naplóbejegyzései, amelyek a magyarországi viszonyokra vonatkoznak. A főnemesek nem tudnak magyarul, a kisnemesek parlagiak, nem ismerik a kényelmet, mégis elégedettek. A társaság, mint olyan, ismeretlen. Megütköznek azon, hogy hosszabb utat tesz meg lovon. „Nincs művelődés, nincsen természeti adomány, tehetség, erő." Halász Gábor találóan állapítja meg, hogy az esztéta előbb háborodik fel benne, mint a moralista, a szemlélő hamarabb, mint a cselekedni vágyó. Mintha semmi köze nem lenne ehhez az országhoz. „Debrecen a föld utolsó városa." A tisztikar, a katonaság újra csak elkedvetleníti. „Olyan emberek között élek, akik, jóllehet honfitár-

saim, mégis alig emberek." Valósággal menekül az olvasáshoz, megpróbálkozik versírással is. Ismerkedik a magyar nyelvvel, fordításokat olvastat fel magának.

Naplójából észrevehetően figyelme önmagáról fokozatosan környezete felé fordul. A folyamatot még 1820-ban gyászhír szakítja félbe: Karolina sógornőjéé, akinek hirtelen, korai halála lelkifurdalásokat ébreszt benne. Sógornőjét ugyanis néhány évvel korábban szerelemre lobbantotta maga iránt, s hódításával még kérkedni sem restellt. A halálhírrel együtt egy családtag szemrehányó sorai is megérkeznek: Karolinának korai halála folytán nem volt ideje megbánni földi bűneit, szálljon tehát ő idejekorán magába. Széchenyi most döbben rá a tevékenység erkölcsi súlyára, arra, hogy tetteitől mások sorsa éppúgy függ, mint saját üdvössége. Érzelmeit kontroll alatt tartva, számító módon próbál ezután cselekedni, s cselekvésének egyik motívuma a vezeklés, a lelki megtisztulás igénye lesz. A *cselekvő* ember önvádja szólal meg már 1820-ban, ezért is tud a későbbiekben önvádja összefonódni a nemzet sorsába avatkozó államférfi erkölcsi felelősségével és önvádjaival. A Karolinával kapcsolatos önvád, az, hogy hozzájárult korai halálához, később kiegészül környezete más, hirtelen elhunyt tagjai iránti önvádakkal. Idősödvén, de még 1848 előtt szinte meggyőződésévé válik, hogy mindazokat, akik a környezetébe kerülnek, valami módon megrontja, a kárhozatba vagy a korai halálba viszi. Ezt az önvádat bővíti ki Döblingben a nemzet iránti önváddá, s nem utolsó sorban a nemzettől akarja magát távol tartani – hogy ne rontson tovább sorsán – amikor úgy dönt, hogy Döblinget soha többé nem hagyja el.

Széchenyi lelki élete fiatal korától a psychosis maniaco-depressiva tüneteit mutatja. A betegség csaknem valamennyi jellemző vonását fellelhetjük nála. A hypomániás vonások közül a gyors lényegmegragadás, bőbeszédűség, komikumérzék, az önértékelés túlzásai, a túlzott mozgásaktivitás, feltűnő öltözködés, fokozott ösztönélet (érzékiségéről, falánkságáról tett naplóbejegyzések támasztják ezt alá); a depressziós fázisban a nyomott hangulat, munkájának, tevékenységének lebecsülése, az érzelemnélküliség kínos érzése (van verse, ahol érzelmei elvesztésén bánkódik), az öngyilkossági gondolatok, önvádlásos doxazmák, alvászavar, hipochondria – mind-mind feltűnik már a fiatal Széchenyinél is! *A Kelet né-*

pé-ben így jellemezte lelki életének hullámzásait: „Zendítsd meg a nemzeti dal gyászhúrjait, s a múlt kor mélyeibe süllyedve édes kínok közt Berzsenyivel elsírom bús elégiámat, s ki nem vesz semmi azon hiedelemből, hogy a magyar nemzet »volt«: Felhasad ismét előttem az ég, és édeni kéjjel reppen lelkemen keresztül ily szózat: »Epedésid nem holtakat illetnek, bús hangjaid nem halotti zene, a jövendő lehet korod.« Ó, mennyei öröm! S íme, sötétre borul szemeim előtt az idők folyama megint, s őrült gyanánt, kínok és kéjek közt telnek napjaim, éltemnek nagy része bánat, a reménynek sugárjai vajmi gyéren öntnek pályámra fényt."

Kiegyensúlyozatlan pszichéje a folytonos tevékenységben ha nem is megnyugvást, de elfoglaltságot talált. Ha mással törődött, nem önmagával foglalkozott. Még az éjszaka órái sem maradtak tevékenység nélkül: ekkor írta naplóit – ezáltal azonban újra csak önmagával nézett szembe.

1814 őszén kezdte el feljegyzéseit, de eleinte csak csípős anekdotákat, pikáns társasági történeteket örökít meg – nyilván azért, hogy társasági szerepléseire készülhessen. Utazásai során vált rendszeressé és naplószerűvé a feljegyzések sora, amely – több megszakítás után – 1817-től állandósult. A naplóírást atyja is tanácsolhatta, irodalmi ambíciói is ösztönözhették. Feljegyzései nem korlátozódtak a látnivalókra: bennük olvasmányai, saját gondolatai és ötletei is helyet kaptak. Az öntudat, felelősségérzet ébredésével párhuzamosan a napló tépelődéseket, önmarcangolásokat, gondolattöredékeket, elfojtott indulatokat temet magába. A naplóírás mindennapos penzumává válik, amely nélkül nincs lezárása élete egy-egy vagy egynéhány napjának. Közéleti működésének tetőpontján, a harmincas és a negyvenes években a naplóbejegyzések fokozatosan rövidebbekké, inkább csak elemi információkat feljegyzőkké alakulnak. Gondolatait szabadon áramoltatja viszont leveleiben, beszédeiben, hírlapi cikkeiben, röpiratiban, könyveiben. Ilyen mértékű irodalmi tevékenység mellett érthető, ha naplója – irodalmi mértékkel mérve – az évek során bizonyos mértékig sorvadt.

Széchenyi naplói sajátos belső beszédet rögzítenek. A feljegyzésekben nem teljesértékű, kiérlelt gondolatokról van szó, hanem egy sajátos belső beszéd rögzítéséről. Kontroll nélkül, a belső beszéd

jellegének megfelelően, rövidítve, erős redukcióval önti írásos formába mindazt, ami eszébe ötlik. Ilyen kontroll nélküli gondolatok érzékiségére, testi állapotára, öngyilkossági terveire, mások egyéniségére vonatkozó bejegyzései. A naplók örököse, Tasner Antal – Széchenyi felhatalmazásával élve – a szubjektív megjegyzések jó részét kiirtotta. Sajnos nem tudjuk, hogy törléseinek mennyi politikai vonatkozású érdemi információ esett áldozatul.

A naplóírás jelentős szerepet játszik Széchenyi lelki egyensúlyának fenntartásában. A bejegyzésekből kitűnik, hogy forgatta naplóját, olvasóként is szembenézett korábbi énjével. Az utókor számára pedig annak bizonyságául szánta: mennyit szenvedett életében.

A naplóírás és a napló birtoklása – e magánál tartott, múltat is felidéző tükör – önnevelésének volt eszköze hosszú évekig. A sokasodó kötetek utóbb a lelki egyensúly felborítására lettek alkalmasak: a napló*író* még csak önmagával néz szembe (lelki teherpróba ez is!) – a napló *olvasója* korábbi énjével, amellyel már nem azonos, amelyet már kritikusan szemlél. Bizonyságot is igyekszik belőle meríteni (honnan tudná máskülönben, s miért tarthatta érdemesnek feljegyezni, hogy hitvese hány hónap, nap, óra után adott életet gyermeküknek), de felkavarják, el is bizonytalanítják a korábbi bejegyzések. Foglya maradt korábbi énjének.

Visszatérve az 1820-ban Magyarországon katonáskodó Széchenyi sorsához: helyzetéből őt kilendítő irodalmi hőst nem találhatott. Személyes példát is csak keveset. Szerencsés történelmi véletlen, hogy megismerkedett és barátságot kötött Wesselényi Miklóssal. A fiatalabb erdélyi báró jóval határozottabb elvekkel rendelkezett, hiszen ő már szinte gyermekfővel az erdélyi politikai élet középpontjába került, s ekkorra már konkrét ellenzéki politikai elképzeléseket és reformterveket mondhatott magáénak. „Vajon nem az emberek hiánya tett Téged számomra értékessé?" – kérdi tőle Széchenyi megismerkedésük után. Igen, a példa, a cselekvési modell hiánya is – válaszolhatnánk. Széchenyinek oly erős a vágya együttlétük után, hogy megszervezi bécsi együttélésüket, majd közös nyugat-európai útjukat.

Wesselényi naplójából tudjuk, miről is beszélgettek többnyire. Széchenyi azt fejtegette, hogy nincs út és alkalmatosság a hazának

használni. Wesselényi véleménye: „ha egy gazdag és befolyásos mágnás tudna, akarna s merne példájával s pénzzel a nyelvre, a tudományokra nézve munkálkodni, mely virágzó haszon nem következnék belőle. A kereskedés, a gazdasági kultúra mely origini s alsó polcon vagyon nálunk, mely sokat, mely könnyen lehetne ezen fordítani? Pedig ezek a való talpkövei a nemzeti erőnek, s mégis Széchenyi panaszol azon, hogy nincs mező a haza javára munkálódni... Széchenyi fájlalja, hogy nem anglusnak vagy amerikánusnak született. Természetes, hogy kívánatosabb egy győzedelmesen előnyomuló sereg babérral fedezett tagjának lenni, de szabad-e... kiszabott helyünkről elfutni vagy azon tehetetlenül állni?" – Mint *magyar* arisztokratának kell tehát cselekednie – sugallja Wesselényi. Nem az államnak – a nemzetnek kell szolgálnia.

1823-ban a törvénytelen újoncozások, az adóemelés hatására felpezsdül a rendi-nemesi ellenzéki politikai élet. Széchenyi szemrehányásokat kap – még Pál testvérétől is –: hogyan katonáskodhat, amikor a katonaságot a nemesi szabadság elfojtására használják. Somogy és Zala megye azt kívánná tőlük, hogy aktívan vegyenek részt a megyei ellenállásban. Széchenyi István a látszat szerint nem politizál. Informálódik, tanulmányozza a közjogot, Cenkről, birtokai központjából, az apai kastélyból ismét elindul ezredéhez, Bihar vármegyébe. Személyes hírneve még nincs, de társadalmi súlya oly jelentős, hogy aligha térhet ki az állásfoglalás elől.

Kinek van igaza? Ennek vizsgálatával tölt el heteket, sőt hónapokat. Mit akarnak az egyes pártok? – próbálja tisztázni önmaga számára. A *támadó* párt a nemesembert adóztatni akarja, a paraszttal azonos állami terhek alá akarja vetni. Most látja az időpontot kedvezőnek a támadásra. (Amikor a nemesség politikai erejét megtörni látszottak az abszolutizmus esztendei, s amikor nemzetközileg is sürgető Magyarország beolvasztása). A *védekező* párt nem akar fizetni, semmit nem akar teljesíteni, csak sokat birtokolni, sokat élvezni s mindezért semmit sem adni. Érdekét az alkotmány és a szabadság szeretetével és védelmével álcázza. „Szabad ország azonban Magyarország? Igazságos Istenre, nem! A nemes szabad – a paraszt szolga, rabszolga! A saját jogok, egyoldalú szabadság nemtelen védelme ez csupán!" A közjogi viszálykodás társadalmi tartalmát tehát jó érzékkel ragadja meg. A nemesi ellenállás nemzeti tartalma

iránt ugyanakkor már nem közömbös. Megrökönyödéssel utasítja el azt a javaslatot, hogy a magyarok legyenek németekké, s akkor minden megoldódik. „Hogyan lenne lehetséges, hogy a magyarok németek akarnának lenni?"

Széchenyi látszólagos politikai közömbössége mögött a feudális politika teljes, mindkét tábort illető elutasítása rejlik. Egy fejlettebb – bár még körvonalazatlan – politikai álláspontról kiindulva érzi lehetetlennek az ehhez a politikához való igazodást. Saját koncepciót kifejteni még nincs ereje. Szinte menekül lehetetlen helyzete elől. Legfeljebb évi öt hónapot akar „az Osztrák Monarchiában" élni, a nyarat Párizsban vagy Nápolyban, esetleg Angliában tölti – ekként tervezi 1824. évi programját. Naplójában még merészebb ötletek: birtokának eladása, franciaországi és amerikai kivándorlási tervek is felbukkannak. Visszahúzódva, visszavonulva tudna ugyan elvei szerint élni – vállalhatná például a mintagazda szerepét –, de ettől a számára kicsinyes megoldástól visszariad. Lelki egyensúlyát egyedül az aktivitás, mozgás, tevékenység tarthatja fenn. A naplókban 1824-ben, a tétlenség évében (amikor végül egyetlen nagyobb utat sem tesz) egyre szaporodnak depressziós hangulatáról tanúskodó bejegyzései. Nincs megelégedve egészségi állapotával: gerincsorvadásról, szembajról panaszkodik (alaptalanul). Búskomor hangulataiban gyakran említi a halált: a pisztolyt; a messzire vándorlás vágyát: Amerikát, Columbiát, a Niagarát.

1825-ben újra örömmel ragadja meg az alkalmat, hogy egy diplomáciai küldetés kapcsán Franciaországba utazhassék. Több hónapi távollét után hazatérve tudja meg, hogy néhány nap múlva – tizenhárom évi szünet után – újra összeül a magyar rendi országgyűlés. A született főrendnek ott a helye az országgyűlés felsőtábláján.

Ismét újjáéledtek tehát a két évvel azelőtti politikai ellentétek – Széchenyi újra nehéz döntés elé került. Az alkotmányt nem lehet védelmezni, mert az négyszázezer nemes jogait védi tízmillió parasztt szemben. A Szent Szövetség – írja naplójába –, amely rajtunk uralkodik, butaságaink és előítéleteink segítségével kormányoz. Az országgyűlésen pedig csak két párt van: a royalisták, akik rendjelre, címre, vagyonra törekszenek, és az antiroyalisták, akik a függetlenségre hivatkoznak ugyan, de a tömeg tapsát keresik, s csak önzésből cselekszenek.

„Vajon felszólalok-e?" – kérdezi önmagától az országgyűlés első napjaiban, az alsótábla feliratervezetének elkészülte után. Nyilatkozik, a rendek tervezetét támogatva, tehát „ellenzéki" szellemben. De közfigyelmet nem rövid beszédének tartalma, hanem formája kelt: magyarul szól. S néhány nap múlva rendkívüli alkalom nyílik arra, hogy a konkrét politikai kérdéseken mintegy felülemelkedve cselekedjék; anélkül, hogy a létező pólusok – a rendiség és az abszolutizmus – egyikéhez is csatlakoznia kellene. Az Akadémia alapítására gondolunk. 1825. november 3-án tette nevezetes felajánlását az alsótábla nem hivatalos, kerületi ülésén – ahol neki, a főrendi tábla tagjának, még szólási joga sem volt. Roppant belső feszültségek működhettek benne, ha a már lényegében bizonyára megérlelődött felajánlást az első, formálisan nem alkalmas, de kínálkozó alkalom során megtette. Hatása valóban rendkívülinek mondható. Az eset híre napokon belül bejárta az országot, s családja neve mellett immár személyét is híressé és népszerűvé tette. Nem kellett politizálnia, a politikában állást foglalnia – mégis népszerűvé, híressé vált, s a politikai és társadalmi élet középpontjába került.

Az Akadémia alapítása elegendő bázist, mozgásteret, erkölcsi tőkét biztosított Széchenyinek ahhoz, hogy nyíltan ne kelljen állást foglalnia a pártok között. Egy-két évi rövid haladékot jelent számára a nagy felajánlás. Szükséges ez a néhány év „haladék", amelynek tartalmát már nem a lelki egyensúly fenntartása adja; ezek az évek a megoldás kidolgozásának, konkrét, pozitív politikai programja megteremtődésének esztendei. Hogy ennyire kiszámította-e vajon e nemes és önmagában is roppant horderejű felajánlásának következményeit, bizonytalan. Kétségtelen azonban, hogy az Akadémia alapítása inkább az utolsó régi típusú főnemesi-mecénási alapítványnak tekintendő (amely gesztus a kormány irányában is, hiszen pénzügyileg tehermentesíti), semmint tudatos, modern reformalkotásnak.

A nyilvánosság előtt nem kellett politikai hitvallást tennie, de éppen hazafias tette hívta fel személyére a kormányzat, közelebbről Metternich herceg államkancellár figyelmét. A kancellár a nagy esemény után egy héttel magához kéreti, s elemi politikai leckéztetésben részesíti, a kormányzat igazáról próbálja kioktatni. Sejti, hogy Széchenyit nemhogy megnyerni, megingatni sem tudja, így

inkább lebeszélni szeretné arról, hogy a politikába avatkozzék. Széchenyi viszont nem mond le arról, hogy igazáról meggyőzze Metternichet, s emlékiratban összegzi álláspontját. Az újabb találkozó során a kancellár figyelmezteti: ha így halad tovább, mindkét pártnál elveszti a bizalmat s egyedül fog maradni. (Valójában persze attól félt, hogy Széchenyi körül egy újabb, „az idők szellemét képviselő" ellenzék fog formálódni, amely reformellenzékként a kompromisszumba belenyugvó sérelmi ellenzék helyébe lép.) Metternich – természetesen – felcsillantja Széchenyi előtt a katonai vagy kormányzati karrier lehetőségét is. Újabb emlékiratában Széchenyi csak óvatosan körvonalazza liberális nézeteit, konkrét társadalmi reformkérdésekkel nem foglalkozik. Metternich ezért inkább a naiv ábrándozót hajlandó benne látni (legalábbis a kormányzat számára készített megjegyzéseiben), aki figyelmet csak annyiban érdemel, hogy reá, mint környezetének hőmérőjére, érdemes néha egy-egy pillantást vetni.

Az új típusú – végeredményben a polgári átalakulás irányába mutató reformokat óhajtó – ellenzék megjelenésének felismerése kétségkívül Metternich érdeme. Igaz, a titkosrendőrség segítségével a politikai nyilvánosságra figyelő kortársaknál pontosabb értesüléseket szerezhetett arról, hogy Széchenyi és Wesselényi körül reformerhajlandóságú arisztokraták csoportja szerveződik. A két vezető személyiség és Esterházy Mihály gróf *erényszövetséget* köt egymással, korántsem politikai célok érdekében (ahogyan ezt Wesselényi szerette volna), hanem egymás nevelése, „tökéletesítése" célzatával. E barátságok lélektani értelemben erősítik Széchenyi helyzetét, éppúgy, mint új szerelme egy férjes asszony, Seilern Crescentia grófnő iránt. Elkötelezi magát az eszményi szerelem mellett, s szerelme bizonyítékaként értelmezi önmaga előtt hazafias buzgóságát. A kicsinyes élet, a hétköznapok boldogsága helyett a beteljesületlen szerelem romantikus feszültsége mellett dönt. A barátság és a szerelem a főúri társaságban csaknem teljesen egyedül álló, de abból kiszakadni soha nem tudó Széchenyi számára megadja azt a minimális bázist, emberi együttérzést, amely elegendő biztonságérzetet nyújt, néha persze csak némi önszuggesztió árán, hogy haladó társadalmi tevékenységét elindíthassa. Széchenyi mindig egy-egy konkrét személyben keresi önmegvalósításának

külső támaszát (s a jövőben ellenségképe is személyhez kötött lesz). „Bensőm minden nappal nyugodtabbá válik. Végre tisztán látom feladatomat... Életemet hazámnak, az emberiségnek fogom szentelni!... s Te, szerelmem, tudod, hogy mindez a Te műved!"

A politikai reformmunka kérdésein is elkezd töprengeni, de egyelőre a közvetlen gyakorlati tennivalók kötik le energiáit. Továbbra is részt vesz, ha csökkenő érdeklődéssel is, az országgyűlés tanácskozásain. Társadalmi téren pedig három megkezdett vállalkozását kívánja állandósítani: a legrégebbi kezdeményezést, a lóversenyeket; a nemrégen alapított Akadémiát; és a legújabbat, a Pozsonyban szervezni kezdett, Pesten létrehozott Kaszinót. Mögöttes célja: az egyesületi szellem meghonosítása.

1827 júniusában tartották az első pesti lóversenyeket. Széchenyi saját nevelésű lovai szép sikereket arattak. A következő évi versenyekre már hét díjat tűztek ki. Széchenyi előbb névtelenül, a következő évben nevével ellátva „gyepkönyvet" adott ki, majd elhatározta, hogy könyvet ír a lótenyésztésről és a lóversenyzésről. Németül kezdett fogalmazásához, végül magyar nyelven készült el 1827 szeptemberére, s a könyv 1828 márciusában hagyta el a nyomdát.

A korszak alapvető kérdéseihez viszonyítva kevésbé jelentős volt a tárgyválasztás, mégis alkalmat adott Széchenyinek arra, hogy általános – világnézeti – koncepcióját felvázolja. Művének alapjában deduktív szerkezete van, amennyiben az általában vett *haszonvágy*at mint a tevékenység alapvető mozgatóerejét akarja alkalmazni a lótenyésztés ügyére, illetve konkrétan az *angliai* viszonyokat tekinti olyanoknak, amelyeket – a lótenyésztés terén is – nekünk követnünk kell. Először a hazai állapotokat vázolja fel, majd az angliai viszonyokat ismerteti, s végül, az utolsó fejezetben, levonja a következtetéseket: „Mit kellene tehát nekünk tenni." Itthon hiányzik a szakszerű tenyésztés, aminek oka a nyereség, pontosabban a nyereség lehetőségének, vagyis a futtatásoknak a hiánya. Az általános következtetés mellett a mű egész sor konkrét intézkedést javasol, úgymint: jutalmak, pályázóhely, „készítő intézetek", lótenyésztő egyesület, ménbér, lóvásár. A haszonelv alapján a „lódolgát" következetesen igyekszik elválasztani a nemzeti lelkesedéstől: „Ne tegyen ezen tárgyban senki semmit indulatosságból vagy tán éppen patrio-

tizmusból – hagyja azt más alkalmatosságra, van arra másutt elég szükség – hanem minden tetteit a józan kalkulus, a hidegvérű kombináció vezérelje. Itt csak a haszon, a nyereség legyen szeme előtt."

Könyve nem váltott ki különösebb visszhangot. Maga a téma igazán csak néhány ménesgazdát érdekelhetett, az általánosabb tartalmakra Széchenyi az általa ajándékozgatott könyvéhez mellékelt kísérőlevelekben is hasztalan hívta fel a figyelmet. A lóversenyek állandósítása viszont sikerült, s pártfogóiból 1830-ban megalakult a Magyarországi Állattenyésztő Társaság, amely néhány év múltán Magyar Gazdasági Egyesületté fejlődött.

Az Akadémia alapszabályainak kidolgozása, jóváhagyatása, az első tagnévsorok összeállítása joga és kötelessége volt egyszersmind. Az intézet 1830-ban kezdte meg működését, Széchenyi másod-elölülője, vagyis alelnöke lett, s így folyvást foglalkoznia kellett a szervezés kérdéseivel, annál is inkább, mert az elnököt, a történettudós Teleki József grófot, más közéleti tisztségei erősen igénybe vették.

A Kaszinó alakuló ülésére 1827 júniusában került sor. „A mi hazánkban is legyen egy olyan megkülönböztetettebb díszes hely – indokolta létrehozását Széchenyi –, melyen főbb és előkelőbb s jobb nevelésűek, eszes, értelmes férfiak a társasági rendek mindenik osztályából egymással vagy barátságos beszélgetés végett találkoznak, vagy többféle politikai újságokat, mint amilyeneket rendszerint a kávéházakban találni lehet, s hasznos gazdasági, tudományos, művészi hónapos írásokat olvashassanak, magokat pedig üres óráikban illendően mulathassák... s többen és többen ide [Pestre] szokjanak." Széchenyi tudatosan választotta a semleges töltetű, olasz eredetű *kaszinó* szót, mivel az angol *klub* kifejezés a francia forradalom klubjaira is emlékeztethetett. Hangsúlyoznunk kell, hogy Széchenyi nem politikai egyesülésre gondolt – bár az új egyesületnek szükségszerűen némi haladó politikai színezete lett, s ezért egy konzervatív színezetű, sikertelen másik kaszinóalapításra is sor került –, hanem a különböző társadalmi rendeket társasági szinten közelítő egyesületre. A pesti Kaszinó tagjai zömmel az arisztokraták soraiból kerültek ki, de nagy számban iratkoztak be kormánytisztviselők, bírák, ügyvédek, értelmiségiek, pesti nagypolgárok is. A Kaszinó néhány zsidó nagykereskedőt is felvett tag-

jai közé. Széchenyit a Kaszinó egyik igazgatójának választották, részt vett a helyiségek kibérlésében, a berendezkedésben, szakácsot szerződtetett, borpincét hozott létre; s a politikai jellegű vádak elhárításának szándékával még a vezető bécsi kormányférfiakat is megnyerte kaszinótagnak, Metternichhel az élen. A pesti Kaszinó alapítását a vidéki kaszinóalapítások hulláma követte – pedig Széchenyi éppen országos méretű koncentrációra gondolt a pesti alapítással. A kormányzat mindezt kénytelen-kelletlen tudomásul vette; engedélyeztetési eljárásra, betiltásra nem volt jogalapja.

Az egyesületek, az összejövetelek, az „egybesúrlódás" első intézményei tehát megszülettek. Távlatos feladatuk tagjaik nevelése, átalakítása volt. Hogy milyen irányba, milyen programmal, arra nézve Széchenyi 1828–1829 folyamán arisztokrata ismerőseihez intézett tanítóleveleiből szerezhetünk tudomást. A mintegy tucatnyi levél közvetlenül a címzett helyzetéhez illő intő tanácsokat is tartalmaz, de lényegében azonos szerkezeti és tartalmi felépítésű. Gondolatmenetüket a következőképpen foglalhatjuk össze: minél magasabban született valaki, annál nagyobbak kötelességei embertársai iránt. E kötelezettségeket kinek-kinek lehetőségei szerint teljesítenie kell. Valójában nem a cím, a rang, hanem az igazi nemesség, a kiválóság elérésére kell törekedni. Kötelességünk az, hogy embertársainkat felvilágosítsuk, kimüveljük, mert a legnagyobb boldogság, a „pozitív" boldogság, a lélek kimüvelésében áll. Magyarország a mi hazánk, itt kell élnünk, itt kell tevékenykednünk. Nemzetiséget, hazát kell teremtenünk. A főrendűek példaadás, nemes felvilágosítás és az alacsonyabban születettek jogainak tiszteletben tartása révén tehetik ezt – a paraszt pedig munkás életével, elégedettségével, alázatosságával járulhat hozzá a közös cél eléréséhez.

A tanítólevelekből kirajzolódó kép első látásra azt sugallja: Széchenyi a „legjobb" úton halad, hogy emberileg becsülhető, de minden történelmi jelentőség nélküli felvilágosult, moralista arisztokratává váljék, aki a „jót" akarja ugyan megvalósítani, de csak akkor, ha mindehhez a rosszak és a „véletlenül jók", az erkölcsileg közömbösek is hozzájárulnak. Úgy rémlik, hogy számára ez idő tájt legkevésbé az alkotmány, de nem is a „polgári erény", hanem a hazafiság az igazi alap, amelynek terjesztése önként fog változtatásokat életbe léptetni. Talán ez az egyetlen mozzanat az, amely mégis sejteti,

hogy Széchenyi már ekkor sem valamilyen megjobbított feudalizmust akar – ahol a birtokos erkölcsi példaadással igazolja a társadalom előtt kedvezőbb helyzetét –, hanem távolabbi célokat is lát maga előtt. Főrangú társai gondolkodása jobbítása, csiszolása mellett leveleiben nagy hangsúlyt helyez gazdálkodásuk – termelési és pénzügyi viszonyaik – rendbehozására is. Itt-ott modernizálási indítványok is felbukkannak – Széchenyi ez idő tájt köt jobbágyaival az urasági és jobbágyi földek elkülönítéséről szerződést –, de az egész alapviszony lehetetlensége még nem rajzolódik ki előtte. Hiszen ha az utóbbiból, a feudalizmuson belüli modernizálódás lehetetlenségéből indulna ki, tanítóleveleinek nem optimizmust, hanem szkepszist kellene sugározniuk.

A valóságban Széchenyi gazdasági helyzete – arisztokrata környezetéhez viszonyítottan – előnyösnek mondható, s számára valóban nem volt lehetetlen, hogy zilált anyagi és birtokviszonyait néhány év alatt konszolidálja. Családja nem volt, takarékoskodhatott. Kiterjedt birtokai a kedvező értékesítési viszonyokkal rendelkező Nyugat-Dunántúlon feküdtek. Öröklött és saját, újabb adósságai ugyan 1830 táján 230000 forintot tettek ki, de maga is kölcsön adott az idők során mintegy 180000 forintot. Évi 60000 forint jövedelméből részvények, értékpapírok vásárlására is futotta. Pusztáin 25000 birka legelészett, ezek gyapjából az előbb említett összegen felüli évi 20–30000 forint készpénzjövedelme folyt be.

Jószágait illetően mégsem lehetett gondoktól mentes. Jövedelméből csak gazdálkodása lassú javítására futotta, komolyabb beruházásokhoz nagyobb pénztőkét nehezen tudott szerezni. Ha mégis számottevő kölcsönhöz jutott – ami végül is nem volt lehetetlen –, hiányzott a megfelelő, saját viszonyaihoz és a korviszonyokhoz illő beruházási stratégia. Hiszen a külterjes, kevés pénztőkét igénylő üzemágakból (birkatenyésztés, gabonatermesztés), illetve a szűkebb értelemben vett gazdaságon kívülről, a jobbágyok termény- és pénzszolgáltatásaiból tett szert számottevő jövedelemre – az állattenyésztés, a feldolgozóipar, a szőlők kevesebb hasznot hoztak. Hogyan növelhetné egyáltalán jövedelmeit, hova fordítsa hát beruházásait? Birtokot vegyen vagy eladjon?

Széchenyi gazdasági gondjai a kedvező helyzetű nagybirtokoséi. A kisebb és kedvezőtlenebb földrajzi helyzetű birtokkal rendelke-

zők, a jobban eladósodottak, a népes családúak többnyire tehetetlenül várták az idők jobbra fordultát, vagy az államhatalomtól remélték, hogy kihúzza őket a bajból. Megélhetésük természetesen nekik sem volt gond, de a jövő – ha távlatosan gondolkoztak – aggodalommal töltötte el őket. Reményeiket nem annyira gazdasági tényezőkbe, mint inkább – mentalitásuknak megfelelően – személyes lehetőségeik kiaknázásába vetették: egy kormányzati pozíció vagy egy jó házasság reménye éltette őket, olykor persze nem is alaptalanul.

Széchenyi saját törekvéseivel a példaadásra törekedett: „az országban ne csak ki-ki megélhessen, hanem gyarapodhasson is". S amikor teljesen nyilvánvalóvá válik előtte, hogy a gyarapodás lehetősége az adott viszonyok között milyen áthághatatlan korlátokba ütközik, akkor lép majd fel nyilvánosan is az ország gazdasági-társadalmi szerkezetének átalakítására vonatkozó reformprogramjával.

Optimizmusa már ez idő tájt sem maradéktalan. Naplója a derűlátó, bizakodást szuggeráló tanítólevelek írásának napján vagy másnapján sokszor elkeseredett, kétségbeesett sorokkal telik meg. Érzi a moralizáló aktivitás korlátait és a gazdasági lehetőségek korlátozottságát. Szívesen szabadulna egyik – legnagyobb – birtoktestétől. Még 1828-ban nagyobb munka írásába kezd, de nem tudja eldönteni, hogy mi legyen a valós állapotot tükrözni hivatott művének kiindulópontja. „Alkotmányt, mint az A-t megmutatni... Polgári rény az A, Constitutio a B... Egy Híd B, Nemzetiség A... Mindennek A-ja a kiművelt emberi velő. Adam Smith hazud, hogy a dolog az..." Ingadozását, bizonytalanságát jól mutatja, hogy készülő művének címét sem tudja megválasztani. *A Belső Csend alapjai, Magyarokrúl, Gyógyszerek, Vizsgálatok, Kérdések* címvariáns egyaránt előfordul, melyek mindegyike érzékelteti, hogy a lényeget kívánja megragadni, a valóság egészéről akar filozófiailag is megalapozott képet adni. A *Lovakrúl* írott munkájában, bár általános tételekre (haszonvágy stb.) gyakran támaszkodott, mégiscsak szakértőként lépett a nyilvánosság elé. Most, hogy a nemzet orvosának szerepére vállalkozik, sem a betegség okát nem tudja határozottan megragadni, sem azt a kórleírást, azt az irodalmi műfajt, amely leginkább alkalmas a meggyőzésre.

A készülődés, töprengés felfokozott lelkiállapotában kapja meg 1828. november 19-én bankára levelét arról, hogy ezúttal pénzszűke miatt (!) újabb, kisebb összegű kölcsönkérelmét nem tudja teljesíteni. (A bankház valószínűleg csak figyelmeztetésnek szánta gesztusát, néhány nap múlva rendelkezésére bocsátották a szükséges összeget.) Villámcsapásként éri a felismerés, amelyet másnap már kristálytiszta logikával fejt ki a bankháznak írott levelében: „a becsület, a rendezett anyagi viszony nem segít a hibás állapotokon... országom nyomorúságos viszonyai között összes javaimmal sem tudok Önöknek biztonságot nyújtani – még egy forint erejéig sem! az egész biztonság, amit nyújtani tudok, csak becsületem és igazságosságom." Ez pedig valójában kevés ahhoz, hogy hitelképes legyen.

Íme, a nagy felismerés! Hiábavaló itt minden egyéni vagy csoportos erőfeszítés – igazi előrelépés így nem történhetik. A „hibás állapotokon", a törvényszerkezeten, az alkotmányon kell változtatni, mert ilyen viszonyok között még a legtökéletesebb, legbecsületesebb hazafi is hiába fárad. Az eset nagyszerű anyagot szolgáltat könyve számára – írja legott jószágigazgatójának. A könyv nem lesz azonos az eredetileg tervezettel. Nem honfitársait akarja jobb útra vezetni, hanem maga akar jobb utat készíteni honfitársainak.

Most már rendkívüli tempóval dolgozik, három hónap alatt elkészül a szöveg túlnyomó része. Külföldi útja után ismét előveszi, nyelvhelyességi szempontból átolvastatja barátaival. 1829 decemberében már cenzori jóváhagyással adja nyomdába. A mű 1830 januárjában hagyja el a sajtót.

A *Hitel* egyértelműen a társadalmi átalakulás igenlése, konkrétan egy hiteltörvény megalkotása mellett foglal állást. Elég, ha csak a fejezetcímeket felsoroljuk: *A magyar birtokos szegényebb, mint birtokához képest lennie kellene; A magyar nem bírja magát oly jól, mint körülményei engednék; A magyar gazda ma nem viheti mezeit a lehető legmagasb virágzásra; Magyarországnak kereskedése nincs.* – Elszomorító állapotrajzot ígér mindegyik fejezet, s persze a miértre is keresi a választ, s ezt végső soron a hiteltörvény hiányában találja meg. Végső soron, mert a hiteltörvénnyel összefüggésben érintenie kell a kiviteli vámok ügyét, az ősiségi jogrendszert, a jobbágyi és a földesúri földek elkülönítését (a földesúr saját kezelésű

birtokai a faluhatár különböző részein, a jobbágyok földjével keveredve helyezkedtek el); illetve közvetlen összefüggés nélkül, gazdasági és politikai szempontból utal a robot célszerűtlenségére, az alkotmány modernizálásának szükségességére, a közteherviselés első lépéseként a közlekedés anyagi eszközeinek adózás útján történő előteremtésére, a sajtó szabadságára és így tovább.

A reformjavaslatok mellett a kész munka megőrzi a korábbi, a döntő élményt megelőző gondolatmenet fontos elemeit is. Tehát nemcsak az objektív helyzetet vizsgálja, nemcsak a törvényhozást illető kérdéseket tárgyalja. Foglalkozik azokkal az okokkal is, amelyek folytán még a jelenlegi körülmények között elérhető gazdasági biztonságot, jólétet sem tudják elérni egyes birtokosok. Kárhoztatja az elhibázott nevelést, a nemtörődömséget, a körülményekre való állandó hivatkozást, a presztízsszempontú költekezést, a jövendő konjunktúrájára való haszontalan várakozást. Szavait a „hozzá hasonló helyheztetésű birtokosokhoz" intézi; s a politikai jellegű reformindítványok terén – főként a Béccsel régóta vitás kérdéseket illetően – észrevehető tartózkodást tanúsít; nem tud tanácsokat adni az ugyancsak válságba jutott középnemesi birtokosoknak sem (akiken egy hiteltörvény sem tudna már érdemben segíteni); s taktikai okokból nyíltan nem kérdőjelezi meg a jobbágy-földesúri feudális alapviszony egészét sem – de az egész munka hangneme, a kárhoztatott jelenségek (robot, dézsma, megyei viszonyok, kereskedelmi akadályok stb.) sorjáztatása nem hagyott kétséget afelől: az eszmei leszámolás után, rövidebb vagy hosszabb idő alatt Széchenyi kész az ország társadalmi és államéletének polgári jellegű átalakítására. Ami hiányzott a tételes kifejtésből, azt sugallta a romantikus próza lendülete: változtatásokra van szükség! „Még a napszisztémák is mozognak – csak mi maradjunk veszteg s mozdulatlan?" Ahol a változásoknak ellene szegültek, ott a forradalom erőszakkal hajtotta végre az átalakulást – szögezi le másutt nyomatékkal.

A *Hitel*-t publikáló Széchenyi kétségkívül egy polgári Magyarország – egyelőre még általánosságban tartott – óhaját fogalmazta meg. Meglepőnek tetszhet, de a kortársak azonnal felismerték a munka jelentőségét. Országszerte olvasták, 1830 júniusában már a harmadik kiadása jelent meg.

A zseniális írói tehetségről tanúskodó munka sem önmagában,

sem annak ismeretében, hogy szerzője az ország egyik nagybirtokosa és az Akadémia alapítója, nem kelthetett volna ilyen visszhangot, ha az ország politizáló közvéleménye régóta nem várt volna programadásra.

Mindeddig csak Széchenyi életútját követtük, s az ő eszmei fejlődése – amely nem az egyéni és országos gazdasági-társadalmi válság felismerésén és ebből fakadó *kiút* –, hanem a biztosított helyzetű egzisztencia értelmes célt találni nem tudó *szerep*keresésén alapult – Magyarországon nem tekinthető tipikusnak. Az országban élő reprezentatív nemesi elmék először a személyes, birtokaikat érintő gazdasági válságot tudatosították, amely az egész ország elmaradottságában is összegeződött, s gondolkodásuk lassan-lassan a feudalizmus tarthatatlanságának felismeréséig jutott. Ehhez járult – a napóleoni háborúk nyomán – az ország katonai-politikai gyengeségének felismerése, annak tudatosodása, hogy a nagyszámú, ám gazdaságilag és katonailag egyaránt gyenge nemesség nem tudja biztosítani az ország jövőjét – e téren is változtatásokra volna szükség. Mivel pedig a változtatásoknak Bécs, az udvar immár évtizedek óta ellene szegült, a kialakuló reformtervek ellenzéki politikai tartalommal telítődtek. Mindez 1830 előtt aligha tudatosodott így a politizáló nemesség többségében, de a kevesek felismerése egyre terjedt, lassan népszerűvé vált. 1832-ig – az országgyűlés egybehívásáig – nem volt alkalom arra, hogy a reformot óhajtók tábora megméressék. (Akkorra, mint ismeretes, az alsótáblán a fokozatos átalakulást óhajtók – persze heterogén – csoportja alkotta már a többséget.)

A magyar polgári reformmozgalom színrelépése szempontjából döntő fontosságú volt, hogy a reform hívei politikai fórumot találhattak. Az 1825–27. évi országgyűlés kompromisszuma nyomán helyreállott a rendi alkotmányosság, megengedték a megyék egymás közti levelezését, s ami ennél fontosabb: elrendelték a régi, még 1791-ben változtatások kidolgozása céljából kiküldött országgyűlési bizottságok munkálatainak („operátumok") átdolgozását, majd azoknak megyei megvitatását. Némi túlzással úgy fogalmazhatunk, hogy 1828–1830 között a megyék nemességét arra kötelezték, hogy mérlegeljék saját helyzetüket, fontolják meg jól, hogy milyen változtatásokat tartanak szükségesnek. Az operátumok me-

gyei vitája a legtöbb megyében komoly reformjavaslatok felvetésére adott alkalmat, s azok többségében végül – országgyűlési követi utasítások formájában – reformindítványokat fogadtak el. A kezdeményezések azonban nem alkottak szerves, összefüggő reformkoncepciót. Az egyik megyében a magyarnyelvűség megvalósítását szorgalmazták (olykor nacionalista túlzásokkal), a másikban a vámok leszállítását tartották a döntő kérdésnek, de a nyelvhasználatról vagy a jobbágykérdésről hallgattak, megint másik megyében az ősiség eltörlését és az önkéntes örökváltságot egyaránt programba vették. Nem akadt egyelőre olyan központi kérdés, amely országos szintű egyeztetést tett volna lehetővé. Politikai értelemben erre később is csak nagy nehézségek árán kerülhetett sor (a reformellenzék programját 1847-ben fogadták el), de 1830-ban és azt követően a Széchenyi *Hitel*-e melletti vagy elleni állásfoglalás országos szinten egységesülő (pontosabban: Széchenyi könyve körül *polarizálódó*) közvélemény kialakítására nyújtott alkalmat. A maradi nemes birtokrablónak, parasztlázítónak tartotta Széchenyit (a munkát arra sem érdemesítette, hogy elolvassa). A hagyományos gondolkodású sérelmi ellenzéki politikusok nevében Dessewffy József rögtön hozzáfogott, hogy a munka egyes állításait megcáfolja. A reformok irányába tájékozódó nemesség, a romantika áramát követő értelmiség fenntartás nélkül üdvözölte Széchenyit és művét.

Maga Széchenyi a felélénkült politikai légkörben fokozza aktivitását. Politikai hírlapot szándékozik indítani, terve azonban csak 1832-re valósulhat meg, akkor indul lapja, a *Jelenkor*. Azonnal újabb könyv írásához is hozzákezdene, mivel a *Hitel*-t csak kezdetnek szánta, hogy a változtatás gondolatához hozzászokjanak az emberek. Aktív politikai szereplésre készül az 1830 szeptemberére összehívott országgyűlésen is. Ezt megelőzően egy folyami bárkával végighajózza a Dunát a tengerig, hogy a folyó hajózhatóságáról, szabályozási kérdéseiről tapasztalatokat szerezzen. Útközben megbetegszik maláriában, késve érkezik haza. Az országgyűlés már összeült. A júliusi párizsi forradalom hatására tovább élénkülő politikai légkörben őrá vár a politikai vezérszerep.

Programot már adott. Most azzal a politikai bázissal kell számot vetnie, amellyel célkitűzéseit megvalósíthatná. „Alkotmányunk és intézményeink megjavításának nem szabad a kormánytól kiindul-

nia, mert onnét abszolutizmus ered, épp oly kevéssé a parasztkunyhóból feltámadnia, mert annak következménye az anarchia lenne, hanem azt az ország nemességének és birtokosainak stb. kell létrehozniuk." Széchenyi tehát – ez idézett levél tanúsága szerint – „a kormány és a bocskorosok" között, a jómódú nagybirtokosokra, elsősorban az arisztokráciára támaszkodva hajtaná végre az átalakulást. „A jövőben – írta ugyanaznap naplójába – vagy felvirágzik az ország, vagy agyonvernek bennünket a parasztok és a kisnemesek. A kisnemesek a parasztokkal szövetkezni fognak a gazdag birtokosok ellen, ha kellő időben nem teszünk koncessziókat." Saját koncepciója – a lassú, fokozatos átalakulás – szempontjából helyesen érzékelte Széchenyi, hogy az a kisnemességnek és a parasztságnak túl keveset kínál ahhoz, hogy vonzó lehessen. Ők már nem tudnak évtizedekig várni, amíg a reformok üdvös hatása számukra is érzékelhető lesz. A kisbirtokú nemesség, a jobbágyság a gyorsabb, radikálisabb átalakulásban érdekelt. Az érdekegyesítésbe való bevonásuk a program radikalizálását, egyelőre legalábbis további lebontását, pontosítását követelné. Az 1831. évi koleralázadás a saját igazában erősíti. „Kormány, nagybirtokosok összeállván, ezek most csudákat mívelhetnének" – szögezi le ekkor. A kormány megnyerése valóban hathatós segítséget jelentene, ami pedig az abszolutizmus veszélyét illeti, Széchenyinek 1831-től meggyőződésévé vált, hogy a kormány szilárdan elkötelezte magát az alkotmányosság mellett, ilyen természetű veszély nem fenyeget többé. A fő kérdés így inkább az volt: hajlandó lesz-e egyáltalán a kormány a reformokra? Az idő bebizonyította, hogy nem. A legjobb módú birtokosok reformhajlandósága ugyancsak nem volt általános – tehát az adott társadalmi és politikai erőviszonyok közepette Széchenyi rokonszenves, később sem sokat változó politikai koncepciójának megvalósítására nemigen volt remény. A kisebb birtokúak, sőt végső soron a jobbágyok vágyait és politikai követeléseit nem lehetett mellőzni, azt inkább szervezni, irányítani kellett (erre vállalkozott Wesselényi Miklós), s amilyen bölcs dolog volt a konfliktus kerülése a bécsi kormánnyal, olyannyira naivnak bizonyult megnyerésében reménykedni.

A politikai bázisra vonatkozó felfogásbeli ellentétek az 1830. évi rövid országgyűlés feloszlása utáni időszakban nyíltan nem törtek a

felszínre. A konkrét politikai követeléseket illetően azonban fellángolt a harc.

1830 végén jelent meg Dessewffy József gróf könyve, *A Hitel című munka taglalatja.* Dessewffy – a közhittel ellentétben – nem a maradiság megtestesítője. Számos ponton elfogadja, másutt továbbfejleszti Széchenyi javaslatait. Mint a rendi ellenzék egyik vezéralakja, a kereskedelem fejlesztésére vonatkozóan már korábban is több változtatást indítványozott, az operátumok vitája alkalmával hitet tett a sajtó szabadsága mellett. A *Taglalat* megpendíti az önkéntes örökváltságot, sőt a parasztok országgyűlési képviseletének gondolatát is. Mégsem a konkrét indítványok szemelgetése és egybevetése a döntő, annál is inkább, mert Széchenyi csak az egy évvel később írott *Stadium*-ban adott konkrét programot. Dessewffy koncepciójának egésze különbözik alapvetően Széchenyiétől. A felvidéki, elszegényedett gróf javaslatai csak arra szolgálnának, hogy segítségükkel megerősítse, konzerválja a fennálló rendszert. Dessewffy még bízik abban, hogy visszatérnek a konjunktúra aranyévei, s addig néhány változtatással, a patriarkális jobbágy-földesúr viszony morális megerősítésével a nemesség eleget tesz az ország felvirágoztatására. A romantikus Széchenyivel ellentétben a rendiség klasszicizáló álláspontját képviseli, patriarkális társadalomszemléletével éppúgy, mint műveltségeszményével, prózastílusával. Hátramaradásunk okát politikai értelemben Bécsben, az udvari politikában kereste. Művében a közjogi ellenzékiség – persze korántsem egészében jogosulatlan – sérelmeinek adott hangot, éppen azoknak, amelyeket Széchenyi csak szőrmentén érintett, vagy rajtunk kívülállónak minősítve tudatosan mellőzött: nincs kezünkben a végrehajtó hatalom, nyomaszt a súlyos vámrendszer, a kormányzat bűnös nemtörődömséggel nézi a magyar nemesi családok elszegényedését, valójában egy állami intézkedés, a devalváció tette lehetetlenné a hitelbiztonságot. Végül, világnézeti síkon Dessewffy nem a kiművelt emberfőkben, hanem a fekvő birtokban látja a nemzet igazi létalapját. Szerinte nem az átalakulás, hanem a megőrzés a döntő szempont, más szóval nem a birtokosok érdeke – tőkéseké és földtulajdonosoké –, hanem a nemességé. Politikai értelemben konzervatív, társadalmi értelemben agrárius nézetek jellemzik tehát érvrendszerét.

Széchenyi három hónap alatt elkészített legterjedelmesebb 1848 előtti művével, *Világ vagyis felvilágosító töredékek némi hiba s előítélet kiigazítására* című könyvével válaszolt támadójának. A munka első részében Dessewffy téves nézeteinek bírálatával foglalkozott, második részében pedig részletesen ismertette eddigi vállalkozásait, a kaszinót, a lóversenyeket, elemezte működésüket, közvetlen és közvetett hasznukat. Műve középpontjába a „nemzetiség" és a „közértelmesség" fejlesztését állította, tehát – a *Hitel*-től eltérően – a hangsúlyt nem az objektív viszonyok átalakítására, hanem az emberek, a szubjektumok fejlesztésére helyezte. Politikai programját illetően csak a minimális követelményt fogalmazta meg határozottan; s ez a törvény előtti egyenlőség és a hiteltörvény. A továbbiakat illetően előbb a nemzetiség ápolása, a közértelmesség fejlesztése lesz napirenden. Dessewffy ellenzéki hangvételével ellentétben a kormánnyal való együttműködés lehetőségét és fontosságát hangsúlyozta. Társadalmi téren pedig egyelőre általános formában, de elsőként itt és ő fogalmazta meg az érdekegyesítés gondolatát: „Hunniát interessék által örökre egyesülendő szabad országgá" kell átalakítanunk. Programja lényegesen nem bővült, s a hangsúly most a magyar rendi társadalomszerkezet átalakításáról a magyar nemesség átalakítására került. A *Világ* rendszeres okfejtése, az egyesüléssel kapcsolatos távlatos célok bemutatása révén viszont alkalmas volt arra, hogy a Széchenyi meggondolatlanságával, túlzó radikalizmusával kapcsolatos vádakat megsemmisítse. A magyar polgári átalakulás – vallja illúzióktól sem mentesen – az udvarral harmonikus egyetértésben valósulhat meg, még egy háborgó Európa közepén is. „Ha nem csalatkozom s szívvágyaim bételnek: azon időszak, mely Európának szinte minden nemzetit véres betűkkel fogja a világ évrajzaiba feljegyezni, s midőn több fejedelem koronátlanná és földönfutóvá lőn – éppen azon időszak fogja Buda s Pesten még erősebben kötni atyai urához azon népet, mely nem kíván egyebet, mint magyar, erős és hív lenni."

Egy Wesselényihez intézett leveléből tudjuk, hogy a véres, 1789-es típusú forradalomtól rettegett, s az 1830. júliusi békés – csak az alkotmány átalakítására törekvő – forradalmat méltányolható történelmi korrekciónak tartotta. Hogy a régebbi francia forradalom véres volt, az újabb pedig viszonylag békés, azt annak tu-

lajdonította, hogy ott az utóbbi évtizedekben „a nagyobb résznek valami egzisztenciája már van". Elképzeléseiben ezért a társadalmi reform – közadózás, fokozatos jobbágyfelszabadítás, az ősiség eltörlése, hiteltörvény – került az előtérbe, mert ezek teremtenek szilárd egzisztenciákat, amelyek nagy száma esetén a politikai küzdelmek – népképviseletért, felelős kormányért, Bécstől való függetlenedésért – kevésbé lesznek kockázatosak.

A közelgő, 1832 őszére egybehívott, az operátumok rendszeres megtárgyalását célzó országgyűlésnek kívánt következő, röviddel a *Világ* után megkezdett munkájával programot adni. A reformok első szakaszát, stádiumát, a legközelebbi évek tennivalóit kívánta itt megfogalmazni. Politikai pályája során első ízben adott részletes, konkrét, törvényjavaslatokká fogalmazott programot. Az 1831-ben készült, de a cenzúra akadékoskodása folytán csak 1833-ban Lipcsében megjelent *Stadium* tizenkét reformtörvényt sorol fel, s az „első rész" alcímmel ellátott munka az első kilenc részletes megokolását tartalmazza. A törvények a következők: hiteltörvény; az ősiségnek és a kincstár örökösödési jogának eltörlése (I–III. törvény). Birtokbírhatás, törvény előtti egyenlőség, a nem nemesek vármegyei pártvédet kapnak (IV–VI. törvény). A megyei („házi") adót és az országgyűlések költségeit közteherviselés alapján fizetik, a vizek, utak, belvámok ügye országgyűlési tárgy, a hatósági árszabások, céhek, monopóliumok eltörlendők (VII–IX. törvény). Teljes magyar nyelvűség, az országot csak a helytartótanács kormányozza, a bíráskodás és a köztanácskozások nyilvánosak (X–XII. törvény). Érzékelhető, hogy az alkotmányosság polgári irányú továbbfejlesztése csak e „stádium" után következnék be. A társadalmi átalakulás számos lényegi követelménye megfogalmazódik, ám a jobbágy–földesúri viszony felszámolására, a jobbágyfelszabadításra vonatkozóan nem ad konkrét javaslatot. (A birtokbírhatásra vonatkozó törvény természetesen önkéntes örökváltsági törvényként is értelmezhető; hiszen a jobbágy megveheti saját használatú úrbéres földjét, s ez a fajta birtokszerzés lenne az önkéntes örökváltság.)

A törvények indokolásánál Széchenyi hangsúlyozza a nemzet felemelkedésének, jólétének szempontjait is, elsősorban azonban az emberekben „eleve" bennük rejlő haszonvágyra hivatkozik.

A haszonelvet az angol utilitarista politikus és filozófus, Jeremy Bentham érvrendszeréből vette át, s a korántsem romantikus, inkább pozitivista érvelés nemcsak híveket szerzett, hanem bizonyos fokú idegenkedést is keltett. (Széchenyi egyébként egész oldalakat emelt át Benthamtől *Hitel*-ébe.) Az egyes törvények a *Stadium*-ban nemcsak a megvalósítás időrendjében, hanem egyúttal egy hasznossági sorban rendeződnek. A hiteltörvényből származik a legtöbb és a legközvetlenebb anyagi haszon. A háziadó közös fizetése már csak áttételesen hoz hasznot (növekvő vármegyei beruházások stb.), az utolsó törvények hozadéka pénzben már nem is fejezhető ki, csupán „eszmei" hasznuk van. A konkrét javaslatok jó része felbukkan ugyan *egyes* reformpárti megyék indítványaiban, maguk az országos átdolgozáson átment, országgyűlési vitaalapot képező operátumok azonban jóval kevesebb reformkezdeményezést tartalmaztak, mint Széchenyi törvényjavaslatai. Bizonyos fokú kölcsönhatás természetesen fennáll egyes megyei indítványok és a *Stadium* programja között, ennek részletes elemzése azonban még történetírásunk előtt álló feladat.

Az 1832-ben kinyomtatni kezdett munka lefoglalása, késedelmes külföldi megjelentetése folytán nem gyakorolt döntő hatást az országgyűlés tárgyalásaira, de az egész évtized alapvető programirata maradt. Wesselényi *Balítéletekről* című művével együtt a *Stadium* fundamentális jelentőségű a korszak politikai és eszmetörténetében.

Széchenyi és Wesselényi ezúttal kezdettől részt vesz az országgyűlés munkájában. Mint arisztokraták, a felsőtáblára nyertek meghívást, magánjellegű tanácskozásokon ők igyekeznek egybefogni a két tábla reformellenzékének politikai taktikáját. Elképzeléseik 1831 óta különbözőek. Széchenyi, mint utaltunk rá, a társadalmi reformot szorgalmazza, s a kormánnyal való együttműködésre törekszik, Wesselényi a polgári alkotmányos átalakulást, az államélet modernizálását is napirenden tartja, nem bízik a kormányban, és széles bázisú ellenzéki mozgalom szervezését tartja szükségesnek. Elvi síkon mindketten polgári liberális politikusok. A politikai gyakorlatot tekintve Széchenyi időben szétválasztja a társadalmi átalakulást (jobbágyfelszabadítás, törvény előtti egyenlőség, modern hitelviszonyok, szabad tulajdon stb.) és a polgári alkotmányos

államberendezkedés megvalósítását (népképviselet, felelős kormány, az ország önrendelkezése, sajtószabadság stb.). Azért ragaszkodik a fokozatossághoz vagy inkább szakaszoláshoz, mert így látja a legkisebbnek az erőszakos megrázkódtatások veszélyét. Wesselényi viszont a társadalmi átalakuláshoz elengedhetetlennek tartja az államélet megreformálását, mert például a jobbágyfelszabadítás az állam segítsége nélkül nem valósítható meg, az iparfejlesztéshez is kell az állami támogatás és így tovább. Végül, de nem utolsó sorban, eltérő az a társadalmi bázis is, amelyre támaszkodni szeretnének: Széchenyi csak a nagybirtokos arisztokráciára, Wesselényi a nemesség szélesebb köreire, a kisebb birtokúakra is számít. Az arisztokrácia, a felsőtábla kormánypárti-konzervatív többségű; egyiküket sem támogatja. Az alsótábla reformpárti többsége Wesselényi mögé sorakozik fel. A konkrét helyzet, a politikára jogosítottak politizáló csoportjainak véleménye tehát inkább Wesselényi gyakorlati elképzeléseinek helyességét igazolta. Széchenyi kezdetben az ellenzéki vezetők magántanácskozásain és a főrendi tábla nyilvános ülésein az egyeztetett taktikának megfelelően elmondott beszédeivel aktívan részt vesz a munkában, majd hovatovább elkedvetlenedik, fokozatosan visszavonul. A mindennapi politikai aprómunka, a tárgyalások lassúsága, az előrehaladás csigatempója sincs ínyére. Nem tud belenyugodni abba sem, hogy a vezérszerep korántsem az övé, osztoznia kell rajta Wesselényivel, az utóbbihoz csatlakozó Kölcseyvel, később Deákkal és másokkal. A felsőtábla konzervativizmusából ki nem mozdítható; így saját politikai elképzelései realizálására nincs remény. Ezért a magyar nyelv ügyében és a protestánsok sérelmei kapcsán elmondott nagy felsőtáblai beszédei után már kevesebb aktivitást tanúsít. Szívesebben foglalkozna Pesten „saját" alkotásaival, de egyelőre nem akarja elhagyni Pozsonyt, mert „sok mindjárt hazaárulónak állít, ha legsürgetőbb dolgaim miatt csak néhány napra távozok is". Bensejében is dúl a harc a „kötelesség" (Pozsony) és a „vágy" (Pest) között. Az Akadémia, a lóversenyek, a Kaszinó ügyei újra és újra elakadnak nélküle.

1831 őszétől eljárt Pest vármegye gyűléseire is. A megye hívta meg s választotta az állandó színház építésével foglalkozó bizottságába. A küldöttség Széchenyit bízta meg egy részvénytársasági ala-

pon nyugvó színházi terv kidolgozásával. Így született Széchenyi újabb röpirata, a *Magyar játékszínről.*

Az itt javasolt konkrét megoldás valóságos kihívást tartalmazott a megyei nemességgel szemben. Négyszáz darab, egyenként 500 forintos részvényre hirdetett volna aláírást. Ilyen összegű részvényt eleve csak a nagyobb birtokosok tudtak volna jegyezni – nem is szólva arról, hogy a részvényesek nem számíthattak osztalékra! Emellett minden aláíró nemes tartozott volna jótállót állítani – egy-egy nem magyar kereskedő, bankár személyében, hiszen a hazai ajánlkozókat a tényleges fizetésre nem lehet rászorítani. A színházépület elkészültéig nincs szükség a teljes összegre, ezt kölcsön kellene adni – de megint kizárólag kiváltság nélküli kereskedőknél vagy külföldi pénzintézeteknél lehetne csak elhelyezni, hiszen ellenkező esetben a pénzhez nem lehetne újra hozzájutni. Egyáltalán, azt javasolja, hogy ha sikert akarnak, Pest vármegye rendei csinálják mindannak az ellenkezőjét, ami eddig történt! – A megye persze járta a maga útját, közadakozásból 1837-ben elkészült a színház, tehát mégiscsak az övéké bizonyult a járható útnak, Széchenyi pedig kénytelen volt röpiratát eleve csaknem szatírává fejleszteni, hogy saját koncepciójának kivitelezhetetlenségét leplezze.

Mint már szó volt róla, a társadalmi átalakulás dinamikus tényezőit az egyesületekben kereste. A megvalósítás egy pontján természetesen az egyesületek törvényes pártfogásért a megyéhez, városhoz vagy az országgyűléshez kellett hogy forduljanak, de kész terveikkel ott, támaszkodva az ellenzéki többségre, egyes konkrét kérdésekben sikert tudtak elérni. A legnagyobb jelentőségű ilyen vállalkozása a Lánchíd építése volt.

Az állandó híd eszméje többször felbukkant már a korabeli sajtóban, az arisztokraták közül Sándor Móric gróf buzgólkodott körülötte. 1832-ben alakult meg a Budapesti Hídegyesület, amely Széchenyit választotta igazgatójának. Az eddigi tervek, felmérések, számítások egybegyűjtése után Széchenyi még azon évben Andrássy Györggyel együtt angliai tanulmányutat tett. Mérnökökkel, szakemberekkel találkoztak, költségekről, gépbeszerzésről tárgyaltak, vállalkozókkal ismerkedtek. Hazaérkezve Pest vármegye gyűlésén vitték keresztül azt az akkor még merésznek ható elvet, hogy az állandó hídon a nemeseknek is vámot kell fizetniük. Elemi gaz-

dasági megfontolások tették ezt indokolttá, s így lett a híd a közteherviselés máig álló hatalmas szimbóluma. (A hídvám fizetését 1918-ban törölték el.) Az angliai tanulmányút tapasztalatait nyomtatásban adták ki: *Gróf Andrássy György és gróf Széchenyi Istvánnak a Budapesti Hídegyesülethez irányzott jelentése, midőn külföldről visszatérének.* A röpirat logikus okfejtéssel mutatta be a híd közvetlen és közvetett hasznát. Sokat foglalkozott a műszaki problémákkal. Bizonygatta, hogy lehet a Dunába hídoszlopokat állítani, és végeredményben arra az álláspontra jutott, hogy mederpilléreken nyugvó lánchidat kell építeni. Oly biztosnak tartják ezt a megoldást, „hogy valóban nem félnénk, ha mindenünk, mivel bírunk, sőt akkor se, ha honunk minden java s minden reménye függne rajtuk". Építése helyét is kijelölte, ott, ahol ma is áll. Költségeit kétmillióra becsülték. Előteremthető lenne köz- vagy nemesi adózás útján, de a legjobb megoldás a részvénytársasági forma, ez utóbbi esetben pedig hídvámot mindenkinek kell fizetnie. Fölvetik az állami papírpénz-kibocsátással történő építést is – erről utóbb politikai megfontolásokból kellett lemondaniuk.

Pest vármegye a részvénytársasági megoldás mellett döntött, s felszólítására a megyék jó része is emellett nyilatkozott. Pest városa azonban közömbösséget mutatott, nem nyilatkozott a terveket illetően. Az országgyűlés 1833 közepén bizottságot küldött ki a kérdés megvizsgálására, s ez a választmány ugyancsak a részvénytársasági forma mellett foglalt állást. Az általános hídvámfizetési kötelezettség vitája 1834 végén kezdődött meg. Cziráky Antal országbíró, a konzervatívok vezetője, mindent megtett a nagy elvi jelentőségű javaslat visszautasításáért. Végül a beérkező megyei utasítások többsége az egyenlő hídvámfizetés mellett nyilatkozott, s 1835 januárjában így az alsótábla többsége ennek megfelelően döntött. A főrendek zárt magántanácskozásain Széchenyi fáradozásai ugyancsak nem bizonyultak eredménytelennek, mert egy rövid nyilvános ülésen a főrendek – ötfőnyi többséggel – csatlakoztak az alsótábla határozatához. Néhány konzervatív főrend – Cziráky országbíró, Zichy Domokos püspök – ekkor fogadalmat tett, hogy soha életében nem lép rá a hídra. A híd ellenzői a harcot továbbra sem adták fel. Most Pest és Buda konzervatív polgárságára igyekeztek támaszkodni, akik a hajóhíd eddigi jövedelmét élvezték. Nyilvánvaló

volt: ha a hajóhíd fennmarad, a nemesek azon fognak átjárni, s a lánchíd jövedelmezősége kérdéses lesz. Kisajátítási törvény nemlétében a városok – a konzervatívok által bujtogatva – a hajóhídért, parti telkeikért irreálisan magas megváltási árat követeltek. 1836-ra nagy üggyel-bajjal sikerült megszerezni hozzájárulásukat.

A hídért folytatott küzdelem súlypontja ismét áthelyeződött az országgyűlésre. Széchenyi levelek útján győzködi barátait, ismerőseit: ránduljanak Pozsonyba a tárgyalások idejére. Az alapelvek tisztázása után részletes törvényre volt szükség, amely biztosítja a kisajátítást, a részvénytársaság kiváltságait (mások nem építenek a közelben hidat), s az egész törvénynek el kellett jutnia a szentesítésig! A józan ítéletű József nádor pártfogásába vette az ügyet, és ilyen irányban vezette a tanácskozásokat a főrendi táblán. Elérte az uralkodói jóváhagyást is. Az 1836. évi XXVI. törvénycikk az országgyűlés felügyelete alatt álló magántársaságra bízta az építést.

Évek megfeszített munkájára volt szükség, hogy a megszervezendő vállalkozó csoporttal szerződést köthessenek, ahhoz a királyi jóváhagyást megnyerjék s az építkezést megkezdhessék. Széchenyi, mint az országgyűlés által a törvény végrehajtására kiküldött bizottság tagja, felszólította „földtekénk minden pénzeseit, vállalkozni szeretőit s technikai ismerettel bíróit", hogy jelentkezzenek ajánlataikkal. Széchenyi a monarchiában egyedül Georg Sina bécsi bankárt tartotta alkalmasnak az óriási beruházás lebonyolítására, s ismerősei útján is folyvást őt kapacitálta. 1837 tavaszán Sina hajlandónak mutatkozott erre, de versenytársak jelentkeztek. Sina szétbomlasztotta a konkurrens konzorciumot, s egyedüliként maradt a porondon. 1837 szeptemberére így létrejött a megegyezés Sina és az országgyűlési bizottság között. A vállalkozók árszabását elfogadták, számukra 97 évre szóló építési kiváltságot biztosítottak. A konzervatívok most a királyi jóváhagyás megtagadását próbálták elérni. Metternichet is a híd ellen hangolták: „a híd rossz alapon van megindítva; a kormány dolga az, nem a nemzeté. Nemzet? Mi az? Az állam minden." Igaz, a jóváhagyás ügyében már nemcsak Széchenyi, hanem a befolyásos bankár, Sina is buzgólkodott, így 1839 májusára meg is szerezték. A terveket – ugyancsak Széchenyi kezdeményezésére – a kiváló angol hídépítő mérnök, Tierney William Clark készítette. Az építkezés hamarosan megkezdődött, az

ünnepélyes alapkőletételre 1842. augusztus 24-én került sor. (Az átadásra pedig 1849. november 20-án.) Az építkezést a tervező névrokona és honfitársa, Adam Clark irányította.

A dunai hajózás megindítása és a Duna szabályozása Széchenyi régtől hangoztatott eszméi közé tartozott. Bécsi bankárok és magyar arisztokraták alapították a Duna-gőzhajózási Társaságot, amely 1830-ban indította el az első gőzhajójáratot Bécs és Pest között. A gőzhajózás továbbfejlesztése, az al-dunai szakasz bekapcsolása szükségessé tette a folyó szabályozását. Széchenyinek sikerült felkeltenie a kormányszervek figyelmét, amelyek főként stratégiai okokból tartották volna szükségesnek a folyami közlekedés megjavítását. 1833 júliusában, a nádor felkérésére, Széchenyi elvállalta az al-dunai szabályozási munkák királyi biztosságát. Némi pénzt és néhány szakértőt bocsátottak rendelkezésére. A végrehajtás teljes egészében az ő feladata volt. 1833–1836 között kisebb-nagyobb megszakításokkal az Al-Duna vidékén tartózkodott. Úgy látszik, az akció diplomáciai előkészítését is rábízták, talán éppen azért, mert a külföld irányában nem volt felhatalmazása, kezdeményezései így nem támaszthattak diplomáciai bonyodalmat. Feladata csak a munkálatok szomszéd országok általi eltűrésének biztosítása volt, ám Széchenyi önálló külpolitikai koncepcióját próbálta érvényesíteni. A havaselvei és a szerb fejedelemséget igyekezett meggyőzni a kereskedelmi és politikai közeledés előnyeiről. A fejedelmi udvarokban kedvező fogadtatásra talált, annál több nehézsége volt a török határszéli pasákkal, akik némi megvesztegetés árán tűrték csak el ténykedését. Egy angliai útján a nagyhatalmak diplomáciai köreiben is megpróbált tájékozódni. Eleinte úgy látszott, hogy az angol az oroszt tartva, az orosz az angoltól tartva nem emel kifogást a vállalkozás ellen, hamarosan kiderült azonban, hogy az orosz – az 1833. évi hunkiar–skelesszi szerződésre hagyatkozva – valóban nem támaszt akadályt, az angol viszont féltékenységgel, sőt ellenségesen figyeli az Al-Duna megnyitását, mert abban az orosz behatolás eszközét látja. (Valószínű, hogy végső soron emiatt szakadtak félbe a munkálatok.)

A vállalkozás technikai részét illetően először térkép és felmérés készítését határozták el, ennek nyomán Vásárhelyi Pál általános szabályozási tervet készített. A terv lényegét a sziklák eltávolítása, a

zuhatagoknál csatornák építése, illetve egy új vontatóút építése alkotta.

1833 augusztusában megkezdődtek a sziklarobbantások. Napszámosok százai dolgoztak a munkálatokon, s az első eredmények hamarosan meg is mutatkoztak. Kisebb dereglyékkel hajózhatóvá vált a vaskapui szakasz. Széchenyi most a Duna-gőzhajózási Társaságot igyekezett rávenni, hogy rendszeresítse hajójáratait Bécs és Konstantinápoly között. Kormánytámogatás után kilincselt, részvényeket jegyeztetett, a társasággal új gőzhajók építtetését szavaztatta meg.

1834 elején hajók és gépek vásárlása céljával újra Angliába utazott. Hajógyárakat, gépműhelyeket látogatott, gőzgépeket vásárolt, búvárharangot rendelt, tanulmányozta a hidraulikus sajtó működését. Hazatérve, miután Bécsben és Pesten bevégezte ügyes-bajos dolgait, ismét indult az Al-Dunához. Figyelme a legapróbb részletekre is kiterjedt. Szenet keresett a környéken a hajóknak, írt Bécsbe a mérnök fizetésemelése érdekében, angol utazóknak mutogatta a munkálatokat, újra tárgyalt a pasákkal és a fejedelmekkel, cikkeket írt a dunai hajózásról, propagandautakat tett a környező vármegyékben, francia dohánnyal kedveskedett a szerb fejedelem testvérének.

A *Társalkodó*-ban megjelent hosszú cikksorozata, a *Dunai hajózás* a gőzhajózás megindításával, ennek nehézségeivel, társadalmi következményeivel foglalkozott. Bírálta az utasok közönséges magatartását, a késedelmességet, a hajóskapitány német beszédét, tárgyalta a hajózás műszaki nehézségeit, a társaság anyagi gondjait. Útirajz és életkép, riport és közgazdasági elemzés váltogatta egymást cikkeiben.

Közéleti munkássága rendkívül erőteljesen igénybe vette, mégis szakított időt arra, hogy írói működését tovább folytassa. Még 1834-ben fogott hozzá a *Stadium* folytatásához, a X., a magyar hivatali nyelv bevezetéséről szóló törvény részletes kimunkálásával. (Az utolsó két törvény indoklásának kidolgozásába már nem kezdett bele, a munka befejezetlen maradt, a töredék csak halála után jelent meg.) A *Hunnia* címen a *Stadium*-ot folytató munka Széchenyi politikailag legmerészebb 1848 előtti írása. Alig burkoltan olyan kérdéseket vet föl benne, hogy mi lesz a Habsburg-biroda-

lom jövője, mire számíthatunk a gyengeelméjű trónörökös (a végül 1835-ben trónra lépő V. Ferdinánd) uralma alatt, milyen célokat tűznek ki a nemzetiségek. Középpontjában a magyar nyelv hivatali használatának bevezetése áll. Alapgondolata, hogy a magyar nyelv csak a latin helyébe lép, ezáltal tehát a nemzetiségek még nem jutnak hátrányos helyzetbe. Azt az ellenvetést, hogy ha a nemzetiségek ezáltal nem kerülnek is hátrányba, a magyar nyelvűek helyzete (mert nekik az államnyelv anyanyelvük) előnyösebb lesz, elismeri, és – jobb híján – a méltányosságra apellálva próbálja elfogadtatni. Valamennyi nemzetiségnek vannak rokonai a határainkon kívül, ahol nyelvük egyúttal államnyelv is, s a nemzetiségieknek meg kell érteniük, hogy a magyar viszont rokontalan nép, egyedül a Kárpát-medencében érzi magát otthon, itt pedig a saját nyelvét akarja az államéletben használni. Az érvelés kevéssé meggyőző volta is hozzájárulhatott ahhoz, hogy művét végül is nem adta ki.

Nem sokkal később, honfitársai életformaszokásai befolyásolásának szándékával, a lakóházzal és a lakással kapcsolatos röpirat írásába kezdett. Eredetileg *Jó-lak* címet szánt neki, majd, tekintettel arra, hogy városrendezési elképzeléseit is ismerteti, *Pesti por és sár* címmel látta el. Szociográfiai pontosságú, életteli rajzot ad a kastély és a kúria, valamint a városi lakás külső és belső arculatáról. Taglalja a fűtés és a szellőzés, a por és a zaj mások számára talán észrevétlen zavaró körülményeit. Az illemhelyek elhelyezésének és szagártalmainak taglalása a munka egyik súlyponti problémája, s az árnyékban tartott kérdés középpontba állítása, szenvtelen leírása elégséges ahhoz, hogy egy életforma igényesebb emberek számára elfogadhatatlan voltát érzékeltesse. Magyarországon Széchenyi létesítette, *víz-rejtek*nek fordítván, az első Water-Closetet. A csövek befagyása, a vízutánpótlás bizonytalansága miatt mégsem elégedett – tudjuk meg a részben beszélgetésekből felépülő munkából.

Első, konkrét gazdasági cél érdekében agitáló röpiratát 1840-ben írta és publikálta. A *Selyemről* közgazdasági nézeteinek eddigi legrendszeresebb összefoglalását tartalmazza. Széchenyi itt, a gazdasági írókhoz hasonlóan, szakemberként próbálja meggyőzni az olvasót. Részletesen fejtegeti az egyesületek gazdálkodásban is üdvös voltát, a nyereség kiszámításának módozatait. Konkrétan eperfate-

lepítő egyletek alapítására hív fel, amelyek utóbb selyemhernyó-tenyésztéssel foglalkoznának.

Az évtized második felének legterjedelmesebb kiadott írása a *Néhány szó a lóverseny körül*. Azokat a konzervatív támadásokat utasítja vissza benne, amelyek szerint a lóverseny nem egyéb, mint anglomán nagyúri kedvtelés. Tíz évvel a *Lovakrúl* után ismét bizonygatni kényszerül – lényegében ugyanazokkal az érvekkel –, hogy a lóversenynél jobb módszer a lónevelés eredményességének lemérésére nincsen. Kifejti, hogy olyan csekély összegekkel, mint amennyi a versenydíjak megajánlására szükséges, milyen nagy eredményeket lehet elérni a lótenyésztésben. Újra kifejti azt is, hogy a versenyeknek nem kizárólagos célja a lónevelés, hanem a versenyek egyúttal a „központosulás" alkalmai. Ugyanakkor – írói szokásához híven – számos kitérőt, más vonatkozású aktuális fejtegetést is beiktat művébe, nem véletlen, hogy e könyvének német kiadása a „Néhány szó Magyarországról" címet kapta.

A működésével és írásaival a közvetlen politikai cselekvéstől fokozatosan a gazdasági tevékenység felé tolódó és itt teret remélő Széchenyi kezdeményezéseinek és terveinek még felsorolására sincsen mód. Az egyes vállalkozásokból újabb alvállalkozások és kezdemények születtek. A dunai hajózás megindulása után például kikötőt, javító-, majd hajóépítő műhelyt kellett keresnie. Széchenyi ezt mindenáron Magyarországra kívánta telepíteni. Választása az Óbudai-öbölre esett, ahol kikötő, majd hajógyár létesült, amely néhány év múltán az ország legnagyobb üzeme lett. Sokat fáradozott – ugyancsak magánkezdeményezésből – Pest és Buda városrendezése körül. A Lánchíd kijelölése önmagában is egy sor városrendezési kérdést vetett fel, s egy reprezentatív színházépület elhelyezése a Kerepesi úti színház elkészülte után is napirenden maradt. Sokáig foglalkoztatta a gondolat, hogy az épülő Lánchíd közelében hatalmas bérházat építtet.

1836-ban mozgalom indult egy gőzmalom létesítésére. Széchenyi a *Társalkodó*-ban ismertette a kezdeményezést, és ajánlásokat kért. Itáliából Mészáros Lázár őrnagy (a későbbi miniszter) jelentkezett, aki egy állomáshelye közelében működő malomra hívta fel figyelmét. A feltalálót és a cég egyik alkalmazottját Pestre hozatták, megindultak a tárgyalások, amelyek eredményeként végül Pesten

Hengermalom Társaság alakult, 200000 forintos alaptőkével. 1840-ben fejeződött be az építkezés, majd megérkeztek a külföldi gépek, 1841-ben pedig megindult az őrlés. A részvényesek hozamát az őrlési tevékenységet kiegészítő gabona- és lisztkereskedelem is növelte.

Nem mindegyik terve jutott el egyelőre vagy véglegesen a megvalósuláshoz. A vasútépítések – melyek egyes szakaszainál, így a Sopron–Németújhely közöttinél és a Duna-jobbpartinál (Bécs–Győr) kezdeményező szerepet vállalt – csak a negyvenes években kezdődtek meg. Külföldi útjait arra is felhasználta, hogy a hazai borok exportálásával megpróbálkozzék, de a kivitel állandósítása nem sikerült.

Saját vagyoni viszonyaira is nagy gonddal ügyelt. Legnagyobb birtoktestét, a csokonyai uradalmat részint készpénzért, részint adósságok átvállalásáért és évi életjáradékért eladta testvéreinek. A fennmaradó birtokokra így többet fordíthatott. 1828-ban még jelentős engedményeket kellett tennie, hogy a cenki jobbágyokat a határ elkülönözésének megnyerje. Ekkortájt még azt is tervezgette, hogy az úrbéres viszonyt (a jobbágyok terményszolgáltatásait, robotkötelezettségét stb.) pénzbérleti jellegűvé alakítja, sőt még saját allodiális földjeit is egy „farmszisztéma" keretében a parasztoknak adja bérbe. Erre nem került sor, sőt 1836 után, élve az akkori újabb törvények adta lehetőséggel, per útján hajtatta végre saját, illetve jobbágyai földjének elkülönítését egyes birtokain. Volt olyan falu, ahol a jobbágyok annyira sérelmesnek találták a rendezést (hiszen más földterületek birtokába jutottak a határrendezés során), hogy még a törvényes ítélet végrehajtásának is ellene szegültek. Birtokaira nem közvetlenül maga ügyelt, jószágait bizalmas barátja, tanácsadója, Lunkányi János igazgatta. A gazdatisztek fizetésénél elsőként vezette be a jövedelemmel arányos bérezési rendszert. A számviteli technikát odáig fejlesztette, hogy a saját asztalára kerülő termékeket is kiadásként számoltatta el. Gazdálkodásában csak ménese volt ráfizetéses, e presztízsjellegű kiadás évi tíz-tizenötezer forintjába került.

Gyarapodó jövedelmeit, így a Csokonya eladása után befolyó harmincezer forintos évjáradékot, tőkés vállalkozásokba és értékpapírokba fektette. A kor polgári felfogása szerint semmi kivetni-

valót nem találhatott abban, ha az általa kezdeményezett, állami pártfogást kijárt vállalatoknak maga is részvényese lett. Éppen konzervatív részről érte támadás a lánchídi részvények lejegyzése kapcsán. Ekkor hírlapok útján szólította fel a közönséget: vegyék át részvényeit. (Az akkor még bizonytalan jövedelmű értékpapírokért senki sem jelentkezett.) A Lánchíd mellett nagyobb összeggel volt érdekelt a Duna-gőzhajózási Társaságban, a Pesti Hengermalomban, soproni vállalatokban (gőzmalom, kőedénygyár), jegyzett vasúti részvényeket, és számos államadóssági kötvényt is vásárolt. Célja az volt, hogy jövedelmének fele birtokaiból, fele tőkés jellegű jövedelmekből – részvényekből, értékpapírokból – származzék, s ezt 1848-ra csaknem sikerült is elérnie.

Széchenyi maga – anyagi viszonyaihoz mérten – szerényen élt, egyedülállóként takarékoskodni is, adakozni is tudott. Eszményi szerelmének, Seilern Crescentia grófnőnek a férje, Zichy Károly gróf kamarai elnök 1834 végén elhalálozott. A gyászév letelte után, 1836. február 4-én vezette Crescentiát oltár elé a krisztinavárosi templomban. A kései családi boldogság önmagában nem tarthatta egyensúlyban. „Barátom, az ember sem mint nyős, sem mint nyőtelen nem különösebben boldog avagy boldogtalan" – írta Lunkányinak néhány hónappal a házasságkötés után. Gondjait viszont szaporította, hogy a hét – köztük már felnőtt – mostohagyermek nevelésének gondja reá maradt, mivel hitvese csekély özvegyi járadékán túl nem rendelkezett semmivel. Széchenyi megkezdte cenki kastélyának romantikus stílusban tervezett kibővítését (noha évente csak néhány hetet tudott ott tölteni), Pesten is nagyobb házat vitt. Életformája azonban nem változott lényegesen. Kötelezettségei – az Akadémia, a vállalkozások –, kedvtelései – a kaszinó, a csónakda – a megszokott férfitársaság köreiben mozgatták. Saját termeiben nem alakított ki szalonéletet.

Népszerűsége az 1830-as évtized közepén állott tetőpontján. Versek, magasztaló ódák jelentek meg róla, képmásait a megyék gyűléstermében helyezték el, apoteózisát metszetek hirdették. Állami elismerést, kitüntetést soha nem kapott (s ezt fájlalta is), a társadalomtól azonban megkapta a tisztelet és megbecsülés jeleit: a megyék táblabírájukká, a városok díszpolgárukká választották, külföldi tudós társaságok iktatták tagjaik közé. Az Akadémia tagjai és

az alkotó értelmiségiek könyveik első példányát küldték el számára. 1835-ben az országgyűlés alsótáblája a koronaőri tisztre jelölte, ezt az uralkodó jelölési jogára való tekintettel vissza kellett utasítania. Ugyanekkor fölvetődött az a gondolat is, hogy érdemeit törvénybe kellene iktatni.

Széchenyi örült az elismerésnek, de a megállapodott boldogságot soha, egy pillanatra sem érte el. Ellenkezőleg. Népszerűsége tetőpontján is magát magányosnak, pályáját reménytelennek, kudarcokkal telinek, az ország sorsát fenyegetőnek érezte. Nem racionális okokból. Ha nem tevékenykedett, hanem tettein és jövőbeli feladatain elmélkedett – s ha naplója nem információkat rögzített, írásakor többnyire ezt tette –, akkor a mindennapi létben aktivitásával még feloldódó reformer egzisztenciális félelmei törtek a felszínre.

Nem véletlenül használtuk az egzisztenciális rettegés kifejezését. Széchenyi félt a haláltól, a megsemmisüléstől, de félt a halál utáni léttől is. Az eldöntetlen lehetőségek embereként nem tudta eldönteni, hogy melyiktől is féljen jobban. Amennyire elszórt megjegyzéseiből megállapítható, szerinte a „plántalét", vagyis az értelmes cél nélkül, mintegy növényként éldegélő emberek sorsa a megsemmisülés; az emberiség vagy egy nemzet üdvén munkálkodók pedig valami módon tovább élnek, lelkük örökléte biztosított. De nemcsak e felismerés bizonytalansága tartotta meg az eldöntetlen lehetőségek között, hanem – most már a tételes vallásossággal összefonódó – morális kétely is. Hátha régebbi bűneiért vagy éppen a jelenben helyesnek tartott, ám tévesnek, hibásnak, sőt károsnak bizonyuló tetteiért zúdul reá a kárhozat?

Fiatal korában a tett mellett döntött, s ebbe mint bizonyosságba kapaszkodva – vagyis felismerve, hogy a tétlenség a legrosszabb választás – tettekre hajszolta önmagát. Csak a tevékenység pillanataiban érezte a lelki biztonságot. Depresszióját hiperaktivitással igyekezett legyőzni. Kedvező társadalmi helyzete és zsenije a legkedvezőbb, látványos és sikeres tevékenységi formákhoz juttatta. Valóban egy nemzet születésénél bábáskodott. Ugyanekkor e folyamat minden felelősségét is magára vette. Vagy csalhatatlannak kellett hinnie magát – s néha még környezetének is ezt bizonygatta, ezért hangoztatta lépéseinek kiszámítottságát, tervszerűségét –, vagy a

kitűzött célokhoz képest szükségszerűen elidegenedett eredmények láttán a tettekért újabb lelkifurdalásokkal kellett fizetnie.

Az ülésről ülésre száguldó, tanácskozás alatt levelező, sétáin is kapacitáló, éjjelente terveket szövő Széchenyi szükségszerűen haladt a lelki összeomlás felé. (Noha ennek természetesen nem szükségképpen kellett abban a tragikus és súlyos formában bekövetkeznie, ahogyan ez 1848-ban történt.) A siker és a népszerűség önmagában nem menthette meg ettől, hiszen annyi kudarc és rosszindulat elkerülhetetlenül kísérte pályáján, amennyi elég volt ahhoz, hogy küzdelme reménytelenségét ismertesse föl vele. Lélektani értelemben tragikus sorsát csak kevéssé befolyásolta az a tény, hogy politikai értelemben a társadalom politizáló csoportjai számára elfogadhatatlan stratégiát dolgozott ki. A liberális ellenzéki mozgalomban feloldódó Széchenyi is magányosnak, kudarcokkal telinek látta volna pályáját.

A kialakuló magyar nemesi reformmozgalom és a konzervatív erők első nagy politikai mérkőzésére az 1832–36. évi országgyűlésen került sor. Az alsótáblán többséget alkotó reformpártiak érdemi áttörése Bécs ellenállása és ellentámadása folytán nem sikerült. A mozgalom azonban éppen ezen az országgyűlésen egységesült, s várható volt, hogy a következő országgyűlésre még készültebben, még nagyobb többséget elérve jelenik majd meg. A kormány ezért az országgyűlés bezárása után ellentámadásba lendült. Wesselényit perbe fogták, Kossuthot a *Törvényhatósági Tudósítások* kiadása miatt letartóztatták, felségsértéssel vádolták az országgyűlési ifjakat. További, a vezetők ellen irányuló perek kezdeményezése mellett szigorúbb felügyelet alá vonták a megyéket, megszigorították a levélcenzúrát. Széchenyi vállalkozásainak két jóindulatú kormányzati pártfogója közül az egyiket, Reviczky Ádám gróf kancellárt elmozdították, József nádort pedig háttérbe szorították.

Széchenyi nem kapott újabb pénzösszegeket az Al-Duna szabályozására, a kezdeti biztató eredmények után – amelyek a kisebb hajók átjutását már biztosították – fel kellett hagynia a munkálatokkal. Az alkotmányt tisztelő kormányzattal való együttműködést szorgalmazó politikája aktualitását vesztette. Maga is tiltakozott Wesselényi perbefogása, a szólásszabadság sérelme ellen (noha Wesselényi sorsában azért saját politikája helyességét látta igazol-

va), ő is hozzájárult Kossuth bajba jutott családjának támogatásához. Politikai koncepcióját azonban nem vizsgálta felül, nem csatlakozott az ellenzékhez. Elismerte, hogy a kormány most alkotmánysértéseket követett el, ezt a politikát tartotta tehát korrigálandónak, s nem a sajátját. Helyzete sem tette lehetővé, hogy a kormánnyal szembeforduljon. A Lánchíd építéséhez szükség volt a kormány jóindulatára, hiszen a jóváhagyás nélkül meg sem kezdődhetett. Ekkor alakul a Hengermalom. Az 1838. évi pesti árvíz után megkezdődik Pest újjáépítése. A felhalmozásra képes erők gazdasági tevékenysége a politikailag kedvezőtlen viszonyok között is látszólag töretlen.

Érzékelhető viszont a kisnemesség deklasszálódása és ebből fakadó elégedetlensége. Kétségtelen, hogy a korabeli, alapjában véve liberális ellenzékiséget a lesüllyedésből, elszegényedésből fakadó szociális töltetű ellenzékiség is kiegészítette: bázisát növelte, tartalmi célkitűzéseit viszont – kurucos ellenzékiségével – eltorzítással fenyegette. Széchenyi, a pesti megyegyűlések aktív résztvevője, érzékelte ezt a veszélyt. Ő társadalmilag próbált – konzervatív eszközökkel – e tendenciának gátat vetni. Mint a Pest megyei követutasítást kidolgozó választmány tagja, azzal az indítvánnyal lépett fel, hogy „az ezután kötendő házasságokból születendő nemesgyermekek között semmi olyan ingatlan örökség többé osztály alá ne eshessék, mely ötven holdnál csekélyebb, hanem azon esetben, ha az egész felosztandó birtok ötven vagy kevesebb holdból áll, a többi testvéreknek becs-ár szerinti kielégítésük mellett a legöregebbnek... vagy annak kezére hagyassék a birtok, ki a becs-ár kifizetésére kész és arra elegendő tehetséggel bír". Kérdéses, hogy a hatását csak egy emberöltő múltán érvényesítő rendelkezés valóban gátat tudott volna-e vetni a nemesi proletarizálódásnak, hiszen az eredetileg harminc holdra javasolt, majd a választmány által ötven holdra emelt minimum is csak paraszti életformát tett volna lehetővé. (A nemesség eszerint kb. egy egész jobbágytelek méretéig, a jobbágyság pedig egynegyed telekig oszthatta volna birtokát.) Széchenyi első, tekintélye folytán a megye által is elfogadott indítványa ez, amely – a tulajdon szabadságára vonatkozó – liberális alapelvekkel nem összeegyeztethető. Első jele annak, hogy a saját politikai koncepciója és a valóság közötti, mindinkább éleződő feszültséget –

egy csekély jelentőségű ügyben – programja konzervatív irányú módosításával próbálja áthidalni.

Az 1839–40. évi országgyűlés felsőtábláján elhangzott felszólalásaiban akként értelmezte az elmúlt évek politikai történetét, hogy a kormány, amely a birodalom nyugati felében abszolutista módon kormányoz, az abszolutizmus „szemüvegén" keresztül látja és értelmezi a magyarországi politikai fejleményeket. A hazai politikusok pedig a kormányzat minden lépését a szigorú alkotmányosság mércéjével mérik. A nézőpontok kölcsönös cseréjét, egymás szempontjainak figyelembe vételét ajánlotta, hogy újabb kiegyenlítés létrejöhessen. Nem hagyott kétséget azonban afelől, hogy a szólás szabadságát a politikai perekkel jogtalanul korlátozták, most tehát a kormányzatnak kell álláspontján változtatnia. A sajtószabadság bevezetését az adott pillanatban nem tartotta ugyan időszerűnek, de a nemzet oly jogának tekintette, amely felett bármikor szabadon rendelkezhet, s időszerűnek tartotta az alsótáblai kerületi ülések naplóinak cenzúramentes közrebocsátását. Síkra szállott a városok belső irányításának demokratizálásáért és ezzel egybekapcsoltan országgyűlési szavazatuk kibővítéséért.

Az ellenzék politikájával egyező felszólalásai mellett már ekkor fejtegetni kezdte saját, az ország gazdasági viszonyainak javítását célzó, végső formában 1844-ben, a kétgarasos tervben testet öltő elképzeléseit. Hangsúlyozta, hogy az ország bevételeinek fokozásával – akár adók, akár nemesi felajánlások formájában történjék is – nem lehet elégséges beruházási tőkéhez jutni. Meg kell barátkozni a kölcsön gondolatával – hangsúlyozta –, az ország majd ennek kamatait és tőkéjét törleszti. A pénzügyi szempontok mellett így biztosítható az országgyűlés ellenőrzése is. Konkrét összegeket ekkor még nem említett, az országgyűlés feladatának egyelőre a megbékélés létrehozását tartotta, amely után az alkotó reformmunka a következő országgyűlésre vár.

A kiegyenlítés, a kompromisszum létrejött az 1839–40-es országgyűlésen. „El van hárítva nagyban az ingerültség – írta Deák Wesselényinek –, s meg van szüntetve a terrorizmusnak keserű s veszedelmes epochája, és mindez a nemzet jogainak sérelme nélkül." Néhány, már régóta napirenden lévő reform ügyében törvény is született. (Váltótörvény, a gyárakról és a kereskedőkről,

részleges zsidóemancipáció stb.) A kompromisszum és a részleges előrelépés mindenkit bizakodással töltött el, Széchenyi derűlátása azonban felülmúlta a kortársaiét. „Derült a lelkem – írta titkárának, Tasner Antalnak –, mert sok jónak kifejlődését sejdítem, noha bár igen érzem, miképpen ezentúl inkább mások által fog egy és más eszközöltetni, mint általam." A teendőket többek között Pulszky Ferencnek fejtegette: „az agitáció szükségének vége. S ha van ideje, most van, hogy a kormánnyal – ha az valósággal s állhatatosan akar haladni s az önállókat meg nem kívánja gyilkolni – minden intelligenciáknak s vagyonbíróknak egybeszövetkezniök kell."

Az agitáció fölöslegessége, a kormánnyal kötendő szövetség nem a politika teljes elutasítását jelenti. Széchenyi az elkövetkező évek vezető politikai személyiségének nem magát, hanem Deákot tekintette. Tehát a gazdasági tevékenység mellett politikai és jogi reformok kidolgozását is szükségesnek tartotta. (Az országgyűlés nemcsak a Duna szabályozásával, hanem egy új büntetőtörvénykönyv kidolgozásával megbízott választmányt is kiküldött.) Az alkotó munka szerinte e téren sem a megyékre, hanem a fővárosban tömörülő politikusokra várt. Nekik módjukban áll a tömegszenvedélyek negligálása éppúgy, mint a kormánnyal folytatandó egyeztető tárgyalások lebonyolítása. A három év múlva esedékes országgyűlés azután nyilvánosan megtárgyalja a reformokat, és pénzügyi alapot teremt az ország gazdasági korszerűsítése számára. Az utóbbi téren szánt magának irányító szerepet Széchenyi. Ezekben a hónapokban úgy látszott, hogy a kormányzat a reformok terén jóindulatúan átengedi a kezdeményezést, s a kész javaslatokat illetően egyezkedésre hajlandó. Hogyan is lehetett volna másként értelmezni, hogy a börtönéből nemrég szabadult Kossuth lapszerkesztési engedélyt kapott? A kormány vagy teret enged a reformok higgadt vitatásának – s a cenzúra fékjére gondolva ez lehetett valószínű elképzelése –, vagy a túlzó agitáció megindításával a magyar reformertábort kettéosztja, egy a kormány köré tömörülő mérsékelt s egy a szélső ellenzéki pozícióba szorított radikális csoportra.

A legfontosabb megyei politikai fórumot, a Pest megyei megyegyűléseket Széchenyi továbbra is látogatja. Ott van a liberális ellenzék vezető személyiségeinek jó része, ott van Kossuth is.

Kossuth az 1840. november 19-én tartott megyegyűlésen mon-

dott köszönetet azokért az erőfeszítésekért, amelyeket a megye rendjei tettek, s amelyek hozzájárultak kiszabadításához. Az elmúlt évek történetére visszatekintve a jelen lévő Széchenyi szerepét is méltatta: „egy nagy és fontos téren a setétséget utálni már megtanultuk volt fényvillogással ama férfiúnál, kinél századokon ható eredményekben sem nem többet, a nemzet újjonszületésén sikeresben munkást, egyszóval kinél nagyobb magyart nemzetem évkönyveiben nem ismerek, s kinek nevét, a Széchenyi István nevet csak buzgó hálával és hű lelkesedéssel emlegetendi minden magyar, amíg lesz magyar".

A rendkívüli dicséretet illetően Széchenyi joggal érezte, hogy annak politikai jelentéstartalma őt mintegy túlemeli a politikán, pártok feletti tisztelet tárgyává teszi – s ezáltal aktuális befolyását csökkenti. A megfogalmazás ugyanakkor finom fenntartásokat is magában rejt. „Egy nagy és fontos téren" ismeri csak el Széchenyi szerepét – Kossuth az Akadémia alapítására, illetve a balítéleteket oszlató irodalmi munkásságára utalhatott. Munkásságát tehát nem tekinti mindent átfogónak, a valóság valamennyi szférájára kiterjedőnek. „Fényvillogással" jellemzi működését egy olyan beszédben, amelynek alapvető motívuma a fény és a sötétség, s ahol „mécsesről" és „világot adó szövétnekről" beszélt (a reformmozgalomról), amely segített eloszlatni a homályt. Széchenyi érdeme tehát inkább csak a jeladás, a zseniális rögtönzés, jelentősége a sötétség felismertetésében, „utáltatásában" határozható meg – a fényforrások rendszeresítése még hátralévő, másokra is váró feladat.

Kossuth a régóta formálódó, 1841 után kialakuló, a liberális ellenzéki mozgalom újabb szintjét képező politikai koncepció jegyében igazi történelmi jelentőségét tekintve már ekkor bizonyos fokig lezárulóban lévőként, múltbeliként értelmezi Széchenyi jelentőségét.

Az elért népszerűség puszta élvezete Széchenyi számára olyan szerep, amelynek elfogadása lélektani lehetetlenség. Neki szüntelenül munkálkodnia kell. Levágják a szárnyaimat, gyalog lépek tovább – mondogatta –; levágják a lábaimat, a karomon vonszolom magam; karom elvesztvén hasamon csúszom tovább, csak használhassak. – Befejezettként soha nem tudta elképzelni önmegvalósítását.

Eddig a maga útját járta: nem keresztezte mások útjait, mások sem tekintették értelmetlennek, haszontalannak, feleslegesnek az ő útját. Most vagy alkalmazkodik a változó körülményekhez, csatlakozva a továbbfejlődő reformmozgalomhoz, módosítva politikai koncepcióján – vagy szembeszegül a változásokkal, éppen e szembeszegülésben keresve új terepet személyisége aktivitásának fenntartására. Mert most az utak nemcsak elágaztak – mint majd egy évtizede Wesselényivel –, hanem az egyik járhatóságának igazolása a másik zsákutca voltának bizonyítását is feltételezte.

Nemcsak további küzdelmeket – harcot és vitát is tartogatott ezért számára a jövendő.

1841-ben, *A Kelet népe* megjelenésével, Széchenyi közéleti és írói munkásságában látványos fordulat állott be: nyíltan és élesen szembefordult a liberális ellenzékkel. Támadása ugyan közvetlenül csak a Kossuth szerkesztésében megindult *Pesti Hirlap* „hangneme" és „taktikája" ellen irányult, de senki előtt, aki röpiratát olvasta, nem lehetett kétséges, hogy a reformtábor zömét és eljárásának lényegi kérdéseit támadja. A szélesebb közvélemény ugyan csak most értesült róla, esetleg nem kis meglepődéssel, hogy Széchenyi és az ellenzék többségének nézete korántsem mindenben egyezik, a valóságban a politikai nézetkülönbség már az 1830-as évek elején kialakult, és az érintett politikai vezetők körében tudatosodott is. Mindaz, amit a legtöbben ma is Széchenyi és Kossuth vitájaként tartanak számon, a valóságban – mint már láttuk – Széchenyi és Wesselényi között bontakozott ki – még az 1830-as évek elején. Igaz, kialakult politikai táborok ekkor még alig léteztek. Kettejük nézetkülönbsége ezért kezdetben személyes véleményeltérésnek látszott.

Széchenyi – ahogyan ezt későbbi műveiben is joggal említette – kezdettől számított a kormány együttműködésére bizonyos reformok bevezetése terén. Logikai értelemben csakugyan nem volt elképzelhetetlen, hogy a kormány ráébred a legsürgetőbb változtatások indokoltságára, hallgat a fokozatos átalakulást indítványozókra, s teret enged a reformoknak. Ugyancsak nem vitatható, hogy a legkevesebb megrázkódtatással akkor jár a polgári átalakulás, ha maga az állam, a kormányhatalom mintegy felülről irányítja azt. De ma már nemcsak azt látjuk világosan, hogy a kormány, az udvar, az

abszolutista államhatalom egyáltalán nem hajlott a változtatásokra, hanem e látszólag csupán a korlátoltságra visszavezethető merev magatartásnak a mélyebb indokát is értjük: a polgári átalakulás a polgári nemzetek kialakulásával fonódott össze, siettetése a nemzeti fejlődést, vagyis a Habsburg Birodalmon belüli divergáló, szétható tendenciák erősítését idézte volna elő, szétmállással fenyegetve a nemzetek előtti, úgy-ahogy centralizált monarchiát. II. József kísérletének kudarca óta a birodalmi vezetés nem lépett fel többé reformkezdeményezéssel. Az utókor ezt az összefüggést könnyűszerrel regisztrálja, a kortársaknak azonban – amennyiben, mint Széchenyinek, voltak még illúzióik a kormány szándékait illetően – sok keserű tapasztalatra volt még szükségük ahhoz, hogy e tényt felismerjék. Wesselényi viszont – tudjuk – kezdettől bizalmatlan volt a kormány állítólagos reformszándékai iránt, arra is emlékeztetett, hogy a II. József idején jelentkező újítási tervek sem nemzetünk javát, hanem a birodalom erősítését célozták, s ezért azt a helyesnek bizonyult taktikát alakította ki, hogy a polgári átalakulást a rendi ellenzékiség fórumainak felhasználásával fokozatosan kell kivívni, a kormány ellenállását legyőzve kell törvénybe iktatni. Wesselényi a bécsi kormány köpönyege mögül az ördög szavait látta kivillanni, Széchenyi szerint a valóban létező szarvak egy ökörhöz (tehát irányítható lényhez) tartoztak, Kossuth szarvak helyett egy csökönyös jószág hosszú füleit vélte kikandikálni.

Széchenyi tehát taktikából ellenzéki: a kormányt *egyelőre*, amíg feladatát nem teljesíti, terelni, szorítani kell a változtatások szükségességének felismerésére, de ha a kormány felismerte hivatását, az együttműködés útját szükséges választani.

Wesselényi stratégiai megfontolásokból ellenzéki: reformokért szándékozik küzdeni, azokat ki akarja csikarni, s közben a kormány hatalmi pozícióit is gyengíteni, az alkotmányos önállóságot erősíteni tartja célszerűnek.

Széchenyi egyelőre nem bolygatná Magyarország államjogi helyzetét a Habsburg Birodalmon belül, mivel az ország erejét, birodalmon belüli súlyát még nem érzi eléggé jelentősnek ahhoz, hogy egy államjogi-önállósági küzdelem eredményes lehessen. Wesselényi az ország erősödése *előfeltételének* tekinti a gazdasági-politikai önrendelkezés biztosítását. (Nézetkülönbségeik ezen

pontját az utókor inkább Széchenyi és Kossuth ellentéteként, az „előbb legyünk gazdagok, azután szabadok – szegények, de mielőbb szabadok" leegyszerűsített dilemmájaként tartja számon.)

Kettejük nézeteltérése korántsem zárja ki a gyakorlati-politikai együttműködést, hiszen számos ponton egyetértés alakítható ki, nem is szólva arról, hogy közös gondjuk a politikára jogosítottak, illetve a ténylegesen politizálók megnyerése is. Jelentősebb viszont nézetkülönbségük a polgári átalakulás ütemének kijelölésében. A *ténylegesen* elért eredményeket a harmincas években egyaránt elégtelennek ítélik, a *kívánatos* tempót illetően viszont kétségkívül Wesselényi diktálna gyorsabb ütemet. Ő már ekkor a földesurat kényszerítő örökváltságot javasolja, teljes közteherviselést indítványoz – Széchenyi ekkor még nem lép túl az önkéntes örökváltságon és a részleges, később a kétgarasos tervben megfogalmazott közteher-viselési elképzelésen.

Széchenyi és Wesselényi nézeteinek különbözése egymás előtt és a politikába közelebbről beavatottakban, így Kölcseyben kezdettől – tehát az 1830-as évek elejétől – tudatosult. Kétségtelen viszont, hogy 1841-ig a Wesselényi kialakította politikát követő liberális ellenzék és Széchenyi elképzeléseinek eltérése nem vált teljes mértékben közismertté. E tény magyarázata a körülmények alakulásával függött össze. Mindjárt elsőként: sem Széchenyinek, sem Wesselényinek vagy egyáltalán az ellenzéknek nem állott érdekében, hogy a nézetkülönbségeket kiélezze, ismertesse, az amúgy is heterogén ellenzéki tábort frakciókra bontsa. A politikai különbségek elrejtődését idézte elő az is, hogy Széchenyi az évtized derekán visszavonult a közvetlen politizálástól. 1833-ban elvállalta az Al-Duna szabályozásának királyi biztosságát, otthagyta az országgyűlést, s a későbbiekben is elsősorban saját gazdasági-társadalmi vállalkozásai megvalósításával vagy fejlesztésével törődött; így a Lánchíd ügyeivel, a dunai gőzhajózással, a társadalmi egyesületek működtetésével. Átfogó politikai kérdésekkel a nyilvánosság előtt nem foglalkozott többé, a közvélemény viszont továbbra is a *Hitel*, a *Világ* és a *Stadium* írójaként tartotta számon. Önálló nagyobb munkát nem adott ki, egy-két röpiratában és számos cikkében is gyakorlati kérdésekkel: a Nemzeti Színház és a Lánchíd létesítésével, a lóverseny ügyeivel és a dunai hajózással foglalkozott.

Az 1836-ban bekövetkező konzervatív ellentámadás azután döntő módon járult hozzá ahhoz, hogy Széchenyi és az ellenzéki derékhad továbbra sem vált külön. A kormány semmi jelét nem adta annak, hogy hajlandó volna reformokra: Széchenyi akarva-akaratlan ellenzékiségbe kényszerült. Védelmébe vette a szólásszabadság ügyét, hiszen barátját, Wesselényit is perbe fogták. Kossuth letartóztatását (a *Törvényhatósági Tudósítások* szerkesztése miatt) ugyancsak, Pest megyével egyezően, igazságtalan eljárásként ítélte meg. Az ellenzék ekkor nem annyira kezdeményezett, mint inkább védekezett. Wesselényit betegen internálták, Deák megyéjébe szorult, Kölcsey meghalt, Kossuth státusfogoly lett – az évtized nagy formátumú politikusai közül egyedül Széchenyi aktív és tevékeny. Joggal érzi úgy, hogy az ellenzék *egyik* vezetője helyett hovatovább *egyetlen* vezetője lesz, és így majd saját politikai elképzeléseit tudja elfogadtatni.

Ennek ideje az 1839–40-i országgyűlés bezárása után érkezett el számára. A politikai foglyok szabadon bocsátása, az amnesztia mellett a kormány – módosítva eddigi, a megtorlás hatékonyságában bízó politikáján – egész sor és vitathatatlanul jelentős reform törvénybe iktatásába egyezett bele. A kormány tehát – kezdte hangoztatni Széchenyi – a reformok elfogadásának útjára lépett, a néhány éve kialakított, reformot ellenzékiséggel egybekapcsoló politikai magatartásnak nincs többé értelme. A továbbiakban a kormányhoz közeledve, azzal együttműködve kell előre haladni. Az országgyűlésen a kompromisszumot kimunkáló politikus, Deák Ferenc, személyében is idegenkedett ugyan a politikai vezérszerep vállalásától, de főként azért utasította el, mert az adott viszonyok folytán – a két országgyűlés közötti viszonylag hosszú, hároméves időben – nem tartotta lehetségesnek és indokoltnak a centralizált vezetést. A Pesten élő Széchenyi kulcshelyzetbe került, látszólag az ő politikája aratott sikert.

Ebben a helyzetben indult meg, ráadásul még korántsem az ellenzék kezdeményezéséből, hanem a kormányzat látszólagos engedékenységének jeleként, a *Pesti Hirlap* – Kossuth szerkesztésében. Új központ és új vezető jelentkezett annak a politikának a folytatására, amelyet még Wesselényi alakított ki. A *Pesti Hirlap*, amelynek megjelenését Széchenyi kezdettől aggodalommal figyelte és a

nádort rögvest az erősebb cenzúrázásra szólította fel, korántsem lépett túl az eddigi indítványokon, sőt egyelőre még azokat sem fogalmazta újra: sajátos és valóban új hangot jelentő publicisztikai eszközeivel a valóság tényeinek számbavételére, a helyzet tudatosítására törekedett. Ami újszerű volt: a tudatosan vállalt *ellenzéki* attitűd, a kormány, az arisztokrácia bírálata. A program radikalizmusát Széchenyi tehát nem kifogásolhatta, mégis az első számok megjelenése után ezt írja naplójába: „átvillan rajtam az eszme, hogy szegüljek szembe Kossuthtal". Miért akart vele szembeszállni? Mert érzékelte, hogy a nyíltan csak az ő korábbi követeléseit hangoztató *Hirlap* valójában – ha a cenzúra engedné – messzebb menő, következetesen liberális, sőt demokratikus program vállalására is hajlandó lenne, mert az eddigi koncepcióknál jóval szélesebb társadalmi bázissal kívánja fokozni a liberális ellenzéki mozgalom erejét. A *Pesti Hirlap* első tizenhárom számának megjelenése után hozzá is kezdett, hogy vitába szálljon a *Hirlap* által követett elvekkel, s e célból megírta *A Kelet népé*-t. A program és az indítványok kézzelfogható különbözésének hiányában Széchenyi érvelésében kerülő útra, a „modor", a „taktika" kifogásolására kényszerült, s az új évtizedben a Wesselényi-féle politikai irány egyetlen tehetséges örökösét látva Kossuthban, igyekezett őt a politikai pályáról való lelépésre bírni.

A Kelet népe körül kialakult vita mutatja, hogy mennyire tévedett Széchenyi, amikor Kossuthban az eddigi politikai taktika egyetlen kiemelkedő folytatóját látta. Eötvös József és Vörösmarty Mihály a sajtóban lépett fel Kossuth mellett, Deák ugyan csak levélben nyilatkozott, de ő is elutasította Széchenyi vádjait, kifogásait – a liberálisok közül végeredményben *mindenki* a megtámadott Kossuth és a *Pesti Hirlap* védelmében foglalt állást. Széchenyi alig titkoltan a vezérszerepre tartott igényt, s most váratlanul egyedül maradt.

E vitathatatlan historiográfiai tényt a konzervatív történetírás oly módon is próbálta értelmezni, hogy Széchenyinek volt ugyan igaza, de a „nemzet" – a retorikára vagy az inkább közülük valónak érzett emberre figyelve – Kossuthra hallgatott. (Olykor Széchenyi is így értelmezte saját elszigetelődését!) Kétségtelen, hogy elvileg elképzelhető olyan helyzet, amikor egy nemzet, egy ország uralko-

dó politikává váló áramlata zsákutcába vezet, vagy amikor a népszerűbb eszmék több kárt okoznak a bennük hívőknek, mint az általuk elutasítottak. De az 1840-es évek Magyarországán, a politikai nyilvánosság adott feltételrendszere – amikor, ha cenzúra alá vetve is, az egyes politikai áramlatok sajtóhoz jutottak, s a szólás szabadságát nyilvános gyűlésen nem korlátozták – és a politikai élet adott színvonala mellett – amikor a politizálásra jogosítottaknak a politikai életben állandóan részt vevő csoportja iskolázottnak, tájékozottnak, az érdekek felismerésére képesnek tekinthető –, továbbá kiváló képességű politikusok egész sorának együttes fellépése és állásfoglalása idején ezt a magyarázatot eleve elhibázottnak kell tekintenünk. A nemzet valóban „nem követte Széchenyit", éspedig azért nem, mert a nemzet nevében politizálók társadalmi helyzete nem tette lehetővé, az általuk valóban képviselt nemzet érdekei nem tették elfogadhatóvá, hogy a hosszú kivárással egyenértékű lassúsággal, a politika egész sor eszközéről lemondva, az állami eszközök igénybevétele helyett a nagybirtok tőkefelhalmozására hagyatkozva kíséreljék meg az ország polgári átalakítását.

Az elszigetelődését érző Széchenyi – egyelőre a kormánytól sem kapott bátorítást – ekkor teljes erkölcsi súlyának és helyzeti előnyének kihasználásával, a legkényesebb pont kiválasztásával próbálta ellenfeleit szétválasztani.

1842 végén Teleki József elnök távollétében „másodelölülőként" neki kellett megnyitnia az Akadémia évi nagygyűlését. Politikai megnyilatkozásokra az alapszabályok szerint itt nem kerülhetett sor. Mégis, annak ürügyén, hogy visszatekint az Akadémia alapítására és az alapítók céljaira, Széchenyi kíméletlen bírálat tárgyává tette az ellenzék egy részének túlzó nemzetiségi politikáját. (Beszédét azután röpiratként is nyilvánosságra hozta.) Az újabb vitában Széchenyi nézeteit megint elutasították. Nem fogadták el az Akadémia alapítására vonatkozó fejtegetéseit, amelyek szerint az alapításban csekély szerepük volt a nemzeti céloknak; túlzónak és igazságtalannak tartották azt a vádját, hogy az ellenzék erőszakos magyarosításra törekszik, s a nemzetiségek csak visszahatásként fejlesztik ki mozgalmaikat; végül elutasították az „olvasztói felsőbbségről" fejtegetett nézeteit, amelyek szerint szellemi-kulturális fölény esetén a kisebbség is képes a többség beolvasztására. Szé-

chenyi politikai elszigeteltsége teljessé vált. Egy újabb, főként Kossuth ellen intézett röpiratot készített *Garat* címmel, de maga is érezhette, hogy lényegi új elemet nem hoz a vitába, s így lemondott kiadásáról. Ráébredt, hogy *könyvvel* hasztalan támad a rendszeresen megjelenő *hírlap* ellen. Ha a *Pesti Hirlap* hatását ellensúlyozni akarja, ugyancsak rendszeresen és az alkalmi kérdésekhez kapcsolódva kell a polémiát folytatnia.

Így 1843-tól a haladást igenlő, de határozatlan arculatú *Jelenkor* szerkesztőjével, Helmeczy Mihállyal kötött szerződést: megígérte cikkei e lapban történő rendszeres közzétételét. *A Kelet népé*-ben ugyan még a hírlapi agitációt is elutasította mint a politikai meggyőzés nálunk alkalmatlan eszközét, Széchenyi végül – a hatásról nem akarván lemondani – mégis erre a hírlapi térre kényszerült. Alkalmi jellegű újságcikket kevesebbet írt, inkább hosszú cikksorozatokba kezdett, amelyek egyes darabjai viszont a *Pesti Hirlap* éppen megjelent közléseire reflektáltak, s így rendszerint késleltették saját mondanivalója kifejtését. A terjengős, bonyolult gondolatmenetű cikkek a *Pesti Hirlap*-ot egyre kevésbé ösztönözték a közvetlen vitára. A *Jelenkor* hasábjain a közelmúlt éveire visszatekintő *Wesselényi és Kossuth* című cikksorozat tíz, a Kossuth ellen írt *Mély számoló tanítványom* hat, a közteherviseléssel foglalkozó *Adó* hét, a konkrét megoldási tervvel fellépő *Két garas* huszonöt, a Deák és a Védegylet ellen íródott *A szentgróti levél elemzése* tizennégy folytatásban jelent meg. Az alkalmi írások pedig a fővárosi társadalmi élet eseményeivel foglalkoztak, a középpontban azonban itt is a *Pesti Hirlap* elleni támadás állott.

A vita hevessége fokozatosan csökkent. A *Pesti Hirlap* politikája ugyan változatlan maradt, de az évek során ellenzéki hangneme bizonyos fokig megszokottá vált. Bármilyen sokoldalúan volt is képes Széchenyi elemezni a „pesti hirlapi párt" politikáját, új érveket, új szempontokat egyre kevésbé tudott említeni. Döntő módon azonban az idézte elő hírlapi cikkei polemikus élének csökkenését, hogy Széchenyi a *Pesti Hirlap* többszöri felszólítására és az 1843. évi országgyűlés közeledtével saját programjának kifejtésébe fogott. Széchenyi a részleges közteherviselés megvalósítását célzó úgynevezett „kétgarasos" tervvel lépett föl. Elképzelése szerint minden hold föld után tulajdonosa két garast fizetne (a tervet a burnótsze-

lencéjére erősített kétgarasos érmével is népszerűsítette, melyet úton-útfélen ismerősei orra alá dugott), s az évente befolyó körülbelül ötmillió forintnyi összeg százmilliós államkölcsön felvételét tenné lehetővé, amelyet beruházásokra és a nemesi birtokok modernizálására fordítanának. A közadózással és a legsürgetőbb beruházásokkal foglalkozott két 1844-ben megjelent, azonos című röpirata is, a *Magyarország kiváltságos lakosaihoz*.

Széchenyi jól tudta, hogy javaslata csak akkor számíthat sikerre, ha azt a *Pesti Hirlap* által mozgósítható megyék követi utasításukba foglalják. Szüksége lett tehát Kossuth támogatására, s erre fel is szólította vitapartnerét.

Kossuth korábban a háziadó (a megyék költségeit fedező adó) közös teherviselését népszerűsítette, az 1843–44-i országgyűlés elején összegezett követi utasítások azonban nyilvánvalóvá tették, hogy ennek elfogadását ezen az országgyűlésen nem lehet remélni. A *Pesti Hirlap* szerkesztője korábban bízott agitációja sikerében, most *Kiábrándulás* címmel írott cikkében keserűen regisztrálta, hogy még ezt az indítványt is elutasítja a többség. A közteherviselés megvalósítása egyetlen útjának tehát az adott időszakban, 1843–1844 fordulójával a „kétgarasos" terv látszott. Kossuth így lapjával Széchenyi terve mellé állott, csupán azon kiegészítést indítványozta, hogy a kölcsönösszeg jelentős részét az örökváltságra vállalkozó jobbágyoknak adandó hitelre fordítsák. Széchenyi és Kossuth között tehát egy konkrét kérdésben együttműködés, ennek következtében bizonyos fokú kiegyenlítődés következett be. A tényt Széchenyi *Kibékülés* című, 1844-ben írott cikke regisztrálja. Az országgyűlés 1844 őszén elvileg elfogadta ugyan a közteherviselés gondolatát és a terv alapelveit, a főrendek azonban nem járultak hozzá az alsótábla által eleve hárommillióra csökkentett összeg megajánlásához, így törvény nem született.

Időközben, 1844 közepén Kossuthot elütötték a *Hirlap* szerkesztésétől, a lapot a polgári alkotmányos központosított államhatalom megteremtését fő feladatnak tartó úgynevezett centralista értelmiségi csoport vette át, s előbb Szalay László, majd Csengery Antal szerkesztette. Széchenyi ugyan velük is vitatkozott, a már említett *A szentgróti levél elemzése* című cikksorozat ellenük is íródott, a vita akkorra mégis ellanyhult. Tetőpontján, az 1840-es évek

első felében Széchenyi saját tempójához mérten is rendkívüli mennyiségű írást publikált; évi átlagban mintegy negyven ív terjedelmű szöveget jelentetett meg!

1845 augusztusában aztán amúgy is csökkenő számú hírlapi cikkeinek sora véglegesen megszakad. Hírlapi működésének abbamaradása mögött életének és 1848 előtti közéleti tevékenységének egyik legjelentősebb fordulata rejlett: elfogadta a helytartótanács újonnan szervezett közlekedési osztályának vezetését – kormányhivatalt vállalt.

Széchenyi ragaszkodott ahhoz az elképzeléséhez, hogy a kormányt meg kell nyerni a polgári átalakulás ügyének. Mindenáron hinni akart abban, hogy ez az út járható, s mintegy a maga számára is bizonyítani akart, amikor igent mondott a kormány álláskínáló kezdeményezésére. 1844-től a magyarországi politika irányítása a konzervatívok egy újabb, kezdeményezni kívánó csoportjának, az újkonzervatívoknak a kezébe került. Az új kormány, élén Apponyi György kancellárral, változásokat ígért, s maga ez a tény is új jelenség volt a magyar politikai életben, bár az újkonzervatívok politikája csak arra irányult, hogy kifogják a szelet az ellenzék vitorláiból. Az ellenzék kész volt együttműködni a kormánnyal, ha hasznos kezdeményezést lát, de – mint Deák kifejtette – az ellenzékiség feladása esetén az egész további politikai fejlődés irányítása a kormány kényére-kedvére lett volna bízva. Széchenyi viszont bizalmat előlegezett a kormánynak, hivatalt vállalt, s a kormánypolitika fontos posztján bizonyítani akart: a kormány őszintén óhajtja és meg is valósítja az ország fejlesztését. Így akart kitörni abból a politikai elszigeteltségből, amely fenyegette, így akart nagyobb hatással működni – hiszen nem keveset ért el eddig is, s ne feledjük: eddig mindent kizárólag magánemberként tett.

Feladatkörébe a közlekedési politika elveinek kidolgozása és a legsürgetőbb tennivalók azonnali megvalósítása tartozott. Széchenyi új terrénumra, a Tisza szabályozása felé fordította figyelmét. E vállalkozás gazdasági jelentősége vitathatatlan. Széchenyi azonban sikeres megvalósítását politikailag is szerette volna kiaknázni, s így arra törekedett, hogy a Tisza menti megyéket e látványos beruházással a kormány híveivé tegye, s e hagyományosan ellenzéki te-

rületeken bomlassza fel a szerinte csak hátráltató, a kormány bizalmatlanságát felidéző ellenzéket.

A kísérlet nem járt sikerrel, mert Széchenyi a vállalkozáshoz szükséges pénzkölcsönt, illetve annak kormányfedezetét nem tudta Bécsben megszerezni. A kormány bizalmát nem sikerült teljes mértékben megnyernie, illetve a birodalom aggasztó pénzügyi helyzete nem is tett volna lehetővé ilyen költséges vállalkozásokat. Széchenyi a kormányt akarta hasznosítani, kedvenc kifejezésével „utilizálni"; a kormány Széchenyit – s végeredményben Széchenyi maradt az állás foglya, vagyis inkább az utóbbi cél elérése sikerült.

A helytartótanács tanácsosaként Széchenyi terveket, rendezési javaslatokat publikált. 1846-ban jelent meg az *Eszmetöredékek, különösen a Tisza-völgy rendezését illetőleg* és *A balatoni gőzhajózás;* 1848-ban – még a forradalom előtt – a *Javaslat a magyar közlekedési ügy rendezéséről* és a *Véleményes jelentés a Tisza-szabályozás ügyében.* E röpiratok némelyike kollektív alkotás: Széchenyi munkatársai gyűjtötték össze az anyagot, néha a fogalmazás is az ő munkájuk, s csak a koncepció alapelvei, illetve a végső megformálás Széchenyié.

Az ellenzékkel és Kossuthtal egyelőre nem folytatott újabb vitát. Ezekben az években a közadózás megbuktatását keserűen regisztráló, a közvetlen politikai reformok sikerét ezért ekkor szkeptikusabban szemlélő Kossuth is a társadalmi egyesületek terén fejtett ki nagyobb aktivitást: a Védegylet egyik vezetője, a Vukovár–Fiumei Vasúttársaság igazgatója, a Magyar Kereskedelmi Társaság egyik szervezője. Így azután társulati téren gyakran találkozik – együttműködik vagy vitatkozik – Széchenyi és Kossuth. A nádori fogadószobában is összetalálkoznak: Széchenyi az Akadémia, Kossuth Pest megye nevében tisztelkedik. A magyar díszruhához mindketten pantallót viselnek: „no lám, valamiben egyetértünk".

A politikai pártviszonyok 1844 után lényegében változatlanok. Széchenyi idővel fogyatkozó reménnyel bízik abban, hogy a következő országgyűlésig hátralévő néhány esztendő a kormány mellett felsorakozókat fogja igazolni.

Helyzete által diktáltan a kormány híveit próbálja meggyőzni a változtatások elkerülhetetlenségéről. Szavakban most már a kormány is a reformok híve, „fontolva haladást" hirdet, de ennek

konkrét programja, eredményei fölöttébb csekélyek. Leginkább még a megyék erőszakos megrendszabályozása, az „adminisztrátori rendszer" kiépítése terén könyvelhet el sikereket: a kormány számára szemmel láthatóan fontosabb az ellenzék megsemmisítése vagy legalábbis kisebbségbe szorítása, mint a program kimunkálása és megvalósítása.

Hogyan lehetne a kormányt reformokra ösztökélni? A kormány fő politikai célja, hogy az 1847-re esedékes országgyűlésen többsége legyen. Széchenyi javaslata: kezdeményezzen néhány reformot a kormány, vonja ezáltal magához a mérsékelt liberálisok egy részét, s a kívánt többség meglesz. A kormány is célhoz ér, mert többséget szerez, de Széchenyi is célhoz jut, mert a kormányhoz csábított, számra kisebb, de a többséget eldöntő töredék csak akkor marad kormánytámogató, ha az ígért reformok valóra válnak. Így – véli Széchenyi – elérhető az átalakulás, irányítható is, Bécs aggodalmait sem fogja kiváltani. Az ellenőrzés szerepében a maradék ellenzék is megtalálhatja hivatását.

Széchenyi közvetlen politikai feladatának most azt tekinti, hogy az ellenzéket a kormány melletti felsorakozás helyességéről meggyőzze. 1846 tavaszán „Az ellenzék programja" tervezett címmel röpirat írásába kezd.

Arra számít – az adott pillanatban nem alaptalanul –, hogy a kezdeményezés megragadása olyan helyzeti előnyhöz juttatja, hogy ha lesznek is majd ellenfelei, hívei is akadnak elegendő számban.

A *Politikai programtöredékek* írása közben, 1846 vége felé váratlanul újra megváltozik a politikai helyzet: Kossuth olyan cikkeket publikál, amelyek az ellenzéki program mérséklése vagy fenntartása helyett annak radikalizálását nyilvánítják szükségesnek: a hazát toldozó-foldozó reformokkal nem lehet megmenteni, a kényszerítő örökváltság révén megvalósuló jobbágyfölszabadítás és a vele együtt megvalósítandó teljes közteherviselés immár elengedhetetlen.

Széchenyi nem érti, hogyan meri Kossuth a program radikalizálását indítványozni, amikor évekkel korábban is azt kellett tapasztalnia, hogy még a részleges reformok körül sem alakul többség. (Kossuthot éppen a kudarc vezette annak felismeréséhez, hogy az adott időszakban fontosabb a program következetessége, mint an-

nak népszerűsége, bázisának szélessége, a többség biztosítása.) Széchenyi, látva még, hogy nézeteivel Kossuth korántsem áll elszigetelten, szempontjait változtatva tovább írt művében valósággal démonizálja ellenfelét, olyannyira, hogy a Kossuth elleni személyeskedő, sértő kitételek miatt a derék cenzor (Petőfinek is cenzora), Reseta János nem engedélyezi a kész röpirat nyomtatását. Széchenyinek hivatali kapcsolatait kellett igénybe vennie a megjelentetéshez. Kossuth nézetein túlmenően személyét, egész politikai működését teszi felelőssé az ellenzék eddigi politikájáért, sőt azért, mert az ő – Széchenyi – nézetei nem találnak méltánylásra. Az érdemi érvekből kifogyva forradalomcsinálással, Dózsa szerepének vállalásával vádolja Kossuthot, s ellenfele személyisége súlyát mármár mitizálva alkalmasnak találja a magyar történelem katasztrófába juttatására, s ezért, érezve, hogy igazáról meggyőzni nem tudja, jobb híján a haza nevében arra szólítja fel, hogy teljesen vonuljon vissza a politikától. (Hogy mennyire saját történelmi felelősségéért érzett aggodalmait vetítette ki a merészebbik énjét realizáló Kossuthra, mutatják későbbi döblingi önvádiai, amikor a magyarság tönkrejuttatásáért önmagát vádolta ugyanilyen érvekkel.)

A *Politikai programtöredékek* végleges címmel 1847-ben megjelent Széchenyi-röpirat töredezettsége, csak készültének ismeretében magyarázható belső ellentmondásai, a fennálló pártviszonyok elutasítása, az irracionális és irreális Kossuth-kép folytán teljesen visszhangtalan maradt.

A liberálisok energiáit és a közvélemény figyelmét az Ellenzéki Párt megalakulása és programjának kiadása kötötte le. Az ellenzéki program, ha némely ponton és megfogalmazásában kifejezte is a különböző áramlatok közötti kompromisszumot, a lényegi kérdéseket illetően és főként az ellenzéki mozgalom általános célkitűzéseit tekintve az eddigi erőfeszítések és elképzelések határozott összefoglalását eredményezte. Kossuth pedig – az ellenzék vezérkara állásfoglalása nyomán – Pest megye követévé jelöltetett, s nagy többséggel meg is választották. Széchenyi visszavonulásra felszólított ellenfele addigi politikai pályája csúcsára érkezett.

Az 1840-es években alig módosultak az európai erőviszonyok. Változatlanságuk Széchenyiben a konzervatív európai rend stabilitásába vetett hitet erősítette. Külpolitikai téren joggal tartotta ma-

gát tájékozottabbnak magyar kortársainál. Információi viszont túlnyomórészt Metternich köréből, illetve magától az államkancellártól származtak, s így ezek magától értetődően nem a sokasodó gondokról, hanem a konzervatív hatalmak zavartalan együttműködéséről, a nyugati liberális országok külpolitikai aktivitásának csökkenéséről tudósítottak. De nemcsak a változás és változtatás pozitív esélyeit tartotta mindezért csekélynek. A Habsburg–Romanov szövetségesi viszony közelebbi ismeretében Széchenyi a korabeli magyar közvélemény által hangsúlyosan figyelembe vett „pánszláv veszélyt", vagyis a cári Oroszország segítségével a Habsburg-birodalmat szétbontani törekvő nemzetiségi törekvéseket nem érezte oly közelinek és fenyegetőnek. Az évek múltával számolnia kellett a Metternich utáni birodalmi kül- és belpolitika lehetséges módosulásaival, ám forrásszerűen nem tudjuk rekonstruálni e változással kapcsolatos terveit. 1840-es évekbeli lépéseiből kikövetkeztethetően arra törekedett, hogy a birodalmi pozíciókat lassan, fokozatosan egyre nagyobb számban magyarok (magyar arisztokraták) foglalják el. A birodalmi intézményekben megvalósuló magyar térnyerés intézményes változtatás nélkül elvezethet a magyar nemzeti, vagyis a magyar polgári átalakulás kedvezőbb külpolitikai, illetve birodalmi feltételei megteremtéséhez. Koncepciója kialakításának egyik eleme az európai erőviszonyok lényegi tartós változatlansága volt, másika pedig akként fogalmazható meg, hogy a magyar arisztokrácia földbirtokosi létalapja mellett az osztály további fennmaradása számára politikai funkciót, feladatot, fennmaradásához ekként közvetve erkölcsi igazolást próbált találni.

Széchenyi külpolitikai helyzetmegítélése és ebből következő politikája inkább a magyar konzervatívokéhoz, semmint a liberálisokéhoz állott közel. Az utóbbiak ugyanis az európai erőviszonyokat a maguk tényleges labilitásában érzékelték. Forradalmi megmozdulásokat sem tartottak kizártnak, élénken figyeltek a német és az olasz egységmozgalmak szerveződésére, s e számukra reményt keltő fejlemények mellett néha indokolt, máskor túlzott aggodalommal figyelték a talán a status quo felborításától sem visszarettenő cári külpolitika többnyire csekély jelentőségű, ám roppant katonai erőre támaszkodó sakkhúzásait. A külpolitikát illetően tehát Széchenyi a változatlanságra, a liberális többség a változásokra számít-

va alakította-formálta politikai elképzeléseit. Éppen az 1848-ban beköszöntő európai forradalmi átalakulások viharos gyorsasága, látszólagos visszavonhatatlansága készteti Széchenyit döntően arra, hogy elvi és gyakorlati különállását immár feladva, ha nem is teljesen azonosuljon, de együttműködjék Kossuthtal és politikájával.

A sorsdöntő 1848-as esztendő bekövetkeztéig azonban Széchenyi meghallgatja és féli Metternichet, s ha tart a változásoktól, félelmei részint a történelem irracionálisnak tartott eseményei (például egy „véres" forradalom) mégiscsak megtörténhető bekövetkeztéből adódnak, részint pedig éppen az elaggott Metternich kidőlése, a kormányzásra képtelen uralkodó tehetetlensége nyomán támadhattak. (1848 forradalmi hullámában is a régi beidegződés folytán születik majd reflexszerű első válasza: igényeinket mintegy zárójelbe téve fel kell sorakoznunk a dinasztia, a birodalom mögé!) – Egyelőre tehát: erőgyűjtés, pozícionyerés. A birodalmi központban is – de az ő koncepcióját keresztező magyar liberális ellenzékkel szemben is! 1847-ben a súlypont egyértelműen az utóbbira helyeződött, hiszen az ellenzék célul tűzte ki Kossuth országgyűlési vezető szerepét, és el is érte azt.

A politikája egyedül üdvözítő voltában mélységesen hivő Széchenyi, aki Kossuthra egyik saját, félelmei folytán elfojtott politikai énjét vetítette ki, a most már amúgy is személyesnek felfogott küzdelemben személyesen akart Kossuthtal megmérkőzni. Elhatározta, hogy követté választatja magát az országgyűlés alsótáblájára. (Annak ugyanis nem volt jogi akadálya – sőt elő is fordult –, hogy a felsőtáblán születés jogán helyet foglalható főrend e jog gyakorlásáról lemondva vármegyei követté választassa magát, s így az alsótáblán vállaljon politikai szerepet.) Sopronban ez nem sikerült, végül Mosonban szerzett megbízólevelet. A kormányhivatalnok az 1847 novemberében megnyíló országgyűlés alsótábláján a konzervatív utasításokat adó Moson megye pártonkívüli követeként jelent meg. A hagyományos ülésrend folytán a mellette lévő követi székben foglalt helyet Pest megye küldötte, Kossuth Lajos.

A Pozsonyba utazó Széchenyi közelebb járt a hatvanadik, mint ötvenedik évéhez.

Az 1840-es években az immár állandóan Pesten élő Széchenyi

legfontosabb vállalkozásai közvetlen közelében, a mai Zrínyi utca és Roosevelt tér sarkán állott Ullmann-házban bérelt lakást. Ablakaiból éppúgy figyelhette a rakpartok közé szorítandó Dunát, a gőzhajók érkezését, mint a Lánchíd építését. A ház előtti nagy és élénk térség (itt volt a kikötő, folyt a híd pilléreinek építése, odébb állott a hajóhíd) déli végét a Lloyd-Társaság palotája zárta le, itt működött a kaszinó. Néhány sarokkal odébb, az Újépület mellett létesítette Széchenyi az első sétateret, amelynek csenevész fácskái ugyan egyelőre keveseket vonzottak – maga is szívesebben sétált a Gellért-hegyen. Ide tervezte a magyar Walhallát, a nemzet nagyjainak közös sírkertjét, amelynek indítványát *Üdvlelde* című röpirata tette közzé (1843). Szemben, a Várhegyen, az Úri utcában volt hivatala, a helytartótanács palotája.

A harmincas években Angliától Konstantinápolyig sűrűn utazott, a birodalmon belül is hosszabb ideig élt Bécsben, Cenken, az Al-Duna vidékén, Pozsonyban, arisztokrata ismerőseinél. Cikázó útjai most véget értek. Hivatalos küldetésben járt ugyan Fiuméban, a Tisza-vidéken, Bécsben, utasa volt az első, Pestről Vác felé tartó hazai vonatnak, de a legtöbb időt Pest-Budán töltötte. Megszerette a városi, hovatovább nagyvárosi élet nyújtotta örömöket, egyáltalán azt a lehetőséget, hogy városi értelmiségiként az otthon kényelmét és visszavonultságát tetszése szerint akár óránként váltogassa a társasági és társadalmi élet készenlétet igénylő helyzeteivel.

Vonzotta a nagyvárosi élet, igényelte ezt a forgatagot, azt a lehetőséget, hogy a délelőtti ipartársulati ülésen nagypolgárokkal, a megyegyűlésen az ellenzék nemesi vezetőivel, délután az értelmiségi elitet tömörítő Akadémia tagjaival, kései ebédjein arisztokrata ismerőseivel találkozzék, illetve hogy sportolás, színházlátogatás, kaszinóbeli tartózkodás alkalmaival a legkülönbözőbb társadalmi helyzetű és politikai nézetű emberekkel érintkezzék. A közvetlen emberi kapcsolatok folytonosan és rendkívüli intenzitással töltötték ki mindennapjait. Noha levelezését, kisebb jelentőségű ügyei intézését ülésezés-tanácskozás közben is folytatta, cikkírásra és igazi elmélyülésre csak az éjszaka és a hajnal órái maradtak számára. Mintha önmaga elől, saját fizikai és lelki gondjai elől is menekült volna a lázas tevékenységbe. Bár nem tudjuk, hogy mikor melyik

napszakban írta naplóját (általában az éjszaka magányos óráiban tette), mégis feltűnő, hogy a negyvenes évek naplóbejegyzései leggyakrabban saját szubjektív állapotára vonatkozó megjegyzéssel kezdődnek. Sokszor csak ennyit ír: „fej". Valószínűleg a kínzó főfájást rögzíti. Máskor gyomor- és májbántalmait, lélekállapotait, álmait jegyzi be először, s azután következnek a nap történéseinek hallatlanul szubjektivisztikus, de mindenkor tényleges eseményeket és nem csupán lélekállapotokat rögzítő feljegyzései.

A társadalmi-politikai forgatagban élő Széchenyi voltaképpen magányos. Nem a közvetlenül erre vonatkozó naplósorok igazolják ezt, hanem az a tény, hogy nincsenek barátai. Házassága egy Széchenyi személyiségéhez mérten boldognak tekinthető, de Crescence-szal nem tudja a hétköznapok feszültségeit feloldani, hiszen a hitves más világban él, még folyvást magyar nyelvleckékre szorul. Fiai, Béla és Ödön kicsinyek még (1837-ben, illetve 1840-ben születtek), mostohagyerekeivel több a gond, mint az öröm. A legközelebb – levelezéséből is kitűnően – munkatársai: titkára, Tasner Antal, jószágkormányzója, Lunkányi János és hivatali munkatársa, Kovács Lajos állanak hozzá – rokonszenves emberek, akik azonban szellemileg nem mérhetők hozzá és mégiscsak alárendeltjei.

Barátok helyett kontroll nélküli saját közegével, naplójával közli gyakori kétségeit, töprengéseit, ritka örömeit. Mániás-depressziós lelki sajátságai, melyek már fiatal korában kimutathatóak, ekkor egészülnek ki a személyiség belső meghasonlására utaló jegyekkel. Néha már cselekvése vagy beszéde közben megbánja tettét vagy a mondottat, máskor olyan eljárásért menti fel teljesen önmagát – mint például a fiumei vasúttársaságtól a Tisza-szabályozáshoz rendelt Keczkés mérnök esetében –, amikor ártó szándéka vitathatatlan.

Saját személyisége felbomlása következik be – tudatosítja féligmeddig –, ha önmaga és az ország számára nem sikerül bizonyítania politikája helyességét – feloldva ezzel személyisége belső konfliktusait, illetve személyisége és a külvilág mind fenyegetőbb különválását.

A bizonyítás alkalma az 1847 novemberében Pozsonyban megnyíló országgyűléssel látszott elérkezni.

Gergely András

Az új országgyűlés megnyitását követő első hónapokban Széchenyi politikájának ellentmondásossága minden addiginál kiélezettebb formát ölt s minden addiginál feszültebb helyzetet teremt körülötte is, benne magában is. Az ország belső társadalmi viszonyainak polgári irányú átalakítását előmozdítani hivatott gyakorlati lépések megválogatásában Széchenyi messzebbre jut el ekkor, mint előzőleg bármikor; az örökváltság országgyűlési vitája során például most magáévá teszi azt a Kossuthtól származó elgondolást, hogy hajlandóságára való tekintet nélkül az összes olyan földesurat kötelezni kell méltányos örökváltsági szerződés kötésére, akinek a jobbágyai megváltakozni kívánnak, sőt – Kossuthtal egyetértésben – magáévá teszi a nemkülönben ellenzéki Bónis Sámuelnek azt az indítványát is, hogy földjeik megváltásának a jogával ne csak az úrbéres viszonyban álló parasztokat ruházzák fel, hanem a (részben vagy mindenestül) majorsági területeken gazdálkodókat is (akiktől pedig uraik eddig, ha akarták, akadálytalanul visszavehették a rendelkezésükre bocsátott allodiális parcellákat). Másfelől viszont a kormánypolitika védelmezésében is olyan messzire megy el, amilyenre még soha: tudván, hogy Bécs számára rendkívül kellemetlen lenne, ha az alsótábla többsége Kossuth terveinek megfelelően törvénybe ütközőnek nyilvánítaná a kormányzat által a megyék nagyobbik felének nyakára ültetett adminisztrátorok tevékenységét, de tudván azt is, hogy Kossuth nézeteit az ellenzéki követek közül sem osztja mindenki mindenben, szívós kulisszák mögötti alkudozásokat folytat néhány az ellenzék jobbszárnyához tartozó követtel, hogy amolyan – adandó alkalommal Kossuth ellen kijátszható – középpártot szervezzen belőlük; s hogy ilyen irányú fáradozásai végül is eredménytelenek maradnak, nem rajta múlik, hanem egyedül azon, hogy az udvar még a megnyerni próbált ellenzékiek egyedüli kikötésének, az adminisztrátorok önkéntes visszahívásának sem hajlandó eleget tenni.

Igaz, a kormányzatot Széchenyi maga sem kapható ellenszolgáltatások nélkül támogatni. Amikor például Apponyi (aki szeretne olyan látszatot teremteni, mintha a kormányzat őszintén szívén viselné az ország fellendülésének az ügyét) arra szólítja fel, hogy a helytartótanács illetékes bizottságának elnökeként terjesszen az országgyűlés elé egy az ország közlekedési viszonyainak nagyszabású

és átfogó fejlesztésére irányuló tervezetet, ő munkatársaival kidolgoztatja ugyan a tervezetet, s 1848 januárjában *Javaslat a magyar közlekedési ügy rendezéséről* címen – mint már volt róla szó – nyomtatásban is közzéteszi szövegét, ebben azonban olyan valóban nagyszabású programot hirdet meg, amelynek az életbe való átültetésére az adott viszonyok közepette csupán akkor nyílnék lehetőség, ha a kormányzat, gyökeresen megmásítva Magyarországgal szemben eddig folytatott politikáját, az országot – legalább a gazdasági élet síkján – egy sorba helyezné az osztrák örökös tartományokkal. De hogy ilyesmire valaha is készség mutatkozzék Bécsben, azt még a politikájának helyességéről magát erőnek erejével meggyőzni iparkodó Széchenyi is csak legvérmesebb vágyálmaiban remélheti, a józan számítás erényét mindenek fölé helyező Széchenyi viszont egy pillanatig sem hiheti.

Széchenyinek tehát ez idő tájt is éppen elég oka van arra, hogy napról napra mind zaklatottabban és aggódóbban latolgassa az általa képviselt politika sikerre vitelének az esélyeit. A kétségek azonban, bármennyire elhatalmasodnak is rajta, továbbra sem gyűrik maguk alá azt a meggyőződését, hogy az ország felemelkedése csakis a kormányzat jóindulatú együttműködésével biztosítható, ez pedig az ország felemelésén buzgólkodóktól a kormánypolitika melletti látványos felsorakozást követeli meg. S ebbeli meggyőződésén az sem változtat, hogy a feszültség ezekben a hónapokban Európaszerte viharsebesen fokozódik, 1848 januárjában pedig Palermo városa már ki is bontja a népeket kontinensnyi méretekben csatarendbe szólító európai forradalom zászlaját; ellenkezőleg: most szinte rögeszméjévé válik, hogy ha körülöttünk az egész világ felfordul is, nekünk állhatatosan, sőt, minél nagyobb felfordulás támad, annál állhatatosabban ki kell tartanunk az uralkodóház oldalán, mert ellenkező esetben olyan irtóztató és kivédhetetlen visszacsapásban lenne részünk, amely örökre sírba döntené a magyart.

Amikor tehát március 1-jén Pozsonyba érkezik a párizsi forradalom kitörésének és győzelmének a híre, s egy 2-i követi tanácskozáson Kossuth bejelenti, hogy másnap az Ellenzéki Párt elnökével, a főrendi ellenzék élén álló Batthyány Lajos gróffal egyetértésben olyan felirati javaslatot fog az alsótábla elé terjeszteni, amely az udvart az ellenzéki követelések sürgős kielégítésére szólítaná fel: Szé-

chenyi minden követ megmozgat annak érdekében, hogy a rendek ne efféle felirattal, hanem éppenséggel határtalan és feltétlen odaadásukat hangoztató hűségnyilatkozattal forduljanak az udvarhoz, mert – mint kifejti – egy ilyen lépés okvetlenül méltánylásra lelne Bécsben, s ennek jóvoltából végre veszélyes erőpróba nélkül is elérhető lenne – sőt éppen így és egyedül így lenne elérhető – mindaz, „ami Magyarország boldogulására nézve kívánatos". Amikor pedig az alsótábla másnap mégis ellenvetés nélkül áldását adja Kossuth indítványára: haladéktalanul Bécsbe siet, s közli az udvar hangadóival, hogy ha kineveznék Magyarország teljhatalmú királyi biztosává, akkor kemény kézzel gondoskodnék a rebellió útjára lépett országgyűlés megfékezéséről. Majd, miután ez a kezdeményezése is hiábavalónak bizonyul, megint visszatér Pozsonyba, s egy 12-re általa egybehívott újabb tanácskozáson még egy kísérletet tesz tíz nappal korábban előadott álláspontjának elfogadtatására, ennek a kísérletnek a kudarcba fulladása után pedig 13-án nekiáll, hogy átfogalmazza s ilyen módon, ha már elutasíttatnia nem sikerült, legalább letompítsa Kossuth felirati javaslatát.

Ugyanezen a napon azonban Bécsben is kiút a forradalom, méghozzá olyan erővel, hogy Metternich is, Apponyi is kényszerítve érzi magát órákon belül leköszönni. Ezekről a fejleményekről pedig az előző évben elhunyt József nádor fia és utóda, István főherceg másnap olyan hozzátétellel tájékoztatja Széchenyit, hogy most már szerinte is szabaddá kellene tenni az utat Kossuth felirati javaslata előtt, sőt a történtek után az ország belső rendjének a fenntartására is épp Batthyányt és Kossuthot kellene felkérni. S István nádor közlései egyik percről a másikra romba döntik Széchenyi eddigi politikai helyzetképét. A hallottakból ugyanis ő csak arra következtethet, hogy annak az ellentétek áthidalására irányuló politikának, amelyet eddig is vajmi kevés sikerrel hirdetett, többé végképp nincs jövője. Hiszen Kossuth és ellenzéki társai a bécsi forradalom hatására nyilván nem szűkíteni, hanem tágítani fogják az ország belső polgári átalakításának szolgálatában támasztott követeléseik körét, s azon lesznek, hogy az átalakulást az udvari körök beleszólásának lehető kiküszöbölésével maguk bonyolítsák le, vagyis hogy most Magyarország kormányzatát is a maguk kezébe vegyék. Akik pedig szembehelyezkednek majd az ő hatalmi törekvéseikkel, azok

szükségképpen minden egyéb törekvésükkel, a belső polgári átalakulás irányába mutatókkal is a legmerevebben szembe fognak helyezkedni...

Hiába élt hát Széchenyiben mindeddig megannyi csalódás ellenére is az a remény, hogy a feudális rend felszámolása a hatalmi viszonyok bolygatása nélkül, fokozatos és kíméletes reformok révén is keresztülvihető lesz: most egyszeriben világossá válik előtte, hogy ez a remény homokra épült, s az ország a továbbiakban – bármennyire szerette is volna ennek elejét venni – két egymással összebékíthetetlen tábor elkeseredett mérkőzésének terepévé lesz, aki pedig – mint ő is – képtelen tétlenül szemlélni hazája sorsának alakulását, az közvetítő megoldásra többé nem is gondolhat, hanem vagy az egyik, vagy a másik táborhoz kell hogy csatlakozzék. S előtte – akinek a szemében a polgárosodás ügye mindenek fölött való – egy pillanatig sem kétséges, hogy helye csak az átalakulás híveinek a táborában lehet, még ha ez a tábor most az átalakulással együtt a hatalomért is harcba indul, azaz az országot a forradalom útjára vezeti s ezzel az ellenforradalmi visszavágás veszélyének is kiteszi.

Ahhoz azonban, hogy most, miután leszámol a két szélsőség közti választás elkerülhetetlenségének a gondolatával, Széchenyi nem a hátra-, hanem az előrelépés mellett dönt, a legfőbb tényezőn, az átalakulás ügyéhez való ragaszkodásán kívül hozzájárulnak még más, járulékos tényezők is. Így mindenekelőtt az a felismerése, hogy az ellenforradalmi visszavágás veszélyét ő ez ideig a kelleténél látnivalóan nagyobbnak képzelte. Hiszen Metternich és Apponyi ellenállás nélküli meghátrálása meg az István főherceg szavaiból kihallható rettegés mind-mind arra vall, hogy a Habsburgok fölénye korántsem annyira egyértelmű, mint amennyire egyértelműnek rémlett eddig az ő szemében. S ez a felismerés Széchenyiben persze még nem kelt olyan hitet, hogy Kossuthék most már minden további nélkül rákényszeríthetik majd akaratukat az udvarra; olyan hitet azonban kelt benne, hogy – ha teljes fegyverletételre nem is – nagymérvű engedmények tételére az udvari körök előbb-utóbb mégiscsak rábírhatóak lesznek. Miközben változatlanul áthatja – de úgyszintén a kossuthi politikához való sietős csatlakozásra sarkallja – őt az az aggodalom, amellyel egy népforradalom kirobbanásának az eshetőségére gondol már jó ideje. Hiszen előtte sem titok,

hogy a nyomorúságot amúgy is mind nehezebben elviselő paraszti tömegek elégületlensége a legutóbbi esztendőkben országszerte pusztító aszály hatására immár a végletekig fokozódott, s ezért sokakhoz hasonlóan ő is úgy érzi, hogy hovatovább egyetlen szikra is országos méretű parasztháborút lobbanthat lángra, ennek pedig csupán olyan a nép javára hozandó gyors intézkedések vehetik elejét, amilyenek foganatosítására a jelenlegi helyzetben már kizárólag az ellenzék azonnali hatalomra kerülése esetén nyílik lehetőség.

Ilyen megfontolások eredményeként jut hát Széchenyi ezekben az elhatározó percekben arra a következtetésre, hogy félretéve „minden gyűlöletet és ellenszenvet", amellyel Kossuth és Batthyány iránt viseltetik, most fenntartások nélkül össze kell fognia az ellenzékiekkel, még ha ők „a gyúlékony matériát tűzbe viszik" is; s ilyen megfontolások eredményeként foglal állást Kossuth mellett már 14-én az alsótábla nyilvánossága előtt is (nem teljesen alaptalanul utalva ekkor arra, hogy „ő eddig is csak a modorra [értsd: az alkalmazandó eljárásra] nézve ellenkezett vele, de a célra [a polgári átalakulásra] nézve nem"). Az ünnepélyes állásfoglalást pedig igen gyorsan tettekkel is megpecsételi.

Így, mikor az országgyűlés küldöttsége másnap, 15-én Bécsbe utazik, épp Széchenyi áll elő azzal a nagyon hasznos ötlettel, hogy a küldöttség ne csak az alsótábla által 3-án megszavazott felirati javaslatot terjessze az uralkodó elé, hanem az erre válaszul kibocsátandó királyi leirat kész tervezetét is, s ebben szerepeljen egy olyan kitétel, amely szerint a királyi felségjogokat az uralkodó távolléte esetén ezentúl a nádor fogja gyakorolni Magyarországon (egy olyan kitétel tehát, amely intézményes biztosítékot teremt majd arra, hogy a rövidesen megalakuló önálló magyar kormány a továbbiakban a bécsi udvari körök közvetlen és mindennapi beleszólásának kikapcsolásával végezhesse munkáját). S Bécsben azután személyes összeköttetéseinek kiaknázásával ő is az élvonalban hadakozik azért, hogy a küldöttség a magyar kormány hamari kinevezésének az ígéretével térhessen vissza Pozsonyba; majd mikor március végén az udvar a létesítendő magyar had- és pénzügyminisztérium hatáskörének nagymérvű korlátozását követeli, negyedmagával megint Bécsbe siet, s megint cselekvően közreműködik a belkormányzati önállóság csorbítatlanságához ragaszkodó magyar liberá-

lisok akaratának érvényre juttatásában. Közben pedig idehaza is minden alkalmat megragad, hogy előmozdítsa az általa 14-én felvállalt ügy teljes sikerre vitelét: mikor a kormányalakítással megbízott Batthyány (aki minél tekintélyesebb politikusokat igyekszik bevonni a kabinetbe, hogy a kormány helyzetét ezzel is segítsen megszilárdítani) március 23-án felkéri őt a közmunka- és közlekedésügyi minisztérium vezetésének átvételére, habozás nélkül igent mond; mikor két nap múlva a konzervatív politikusok egy csoportja kísérletet tesz az országgyűlés által a jobbágyfelszabadítás tárgyában 18-án már elfogadott törvénycikk utólagos megszorítására, ő lép fel legkeményebben e kísérlet kudarcba fullasztására; további két nap múlva pedig íróasztalához ül, hogy megírja *Mi lesz belőlünk, magyarokból?* című cikkét, s ebben immár mindenkit, aki hallgat rá, saját példájának követésére, a Batthyány-kormány tevékeny támogatására hívjon fel.

Az együttműködési készséget pedig, egy pillanatig sem kételkedvén őszinteségében, Batthyányék is hasonlóval viszonozzák; és ezt nemcsak Széchenyinek a kormányba történő meghívása példázza, hanem az is, ami az ő közlekedésügyi törvényjavaslatával történik. Ő ugyanis április elején az alakulóban lévő kormány felhatalmazásával olyan a közlekedésügyi *Javaslat* szellemében kidolgozott törvénytervezetet terjeszt az országgyűlés elé, amely nem kevesebb mint évi tízmillió forintnyi hitelt irányoz elő az ország közlekedési viszonyainak fejlesztésére. Ezt a kezdeményezést azonban nem csupán a konzervatív, hanem az ellenzéki honatyák közül is sokan helytelenítik – attól féltükben, hogy ekkora keret igénybevétele módfelett megnehezítené a földbirtokosok számára a jobbágyfelszabadítás folytán szenvedett veszteségeik kiegyenlítése végett az államkincstárból folyósítandó kármentesítési összegek letörlesztését. Látván azonban az ellenállást, a törvényjavaslatnak a diéta előtt elsősorban épp az a Kossuth kel védelmére, aki az előző években a vukovár–fiumei vasút megépítésének szószólójaként legfőbb ellenzője volt Széchenyi közlekedésfejlesztési koncepciójának; s Kossuthnak sikerül is kicsikarnia a törvényjavaslat becikkelyezését.

Amikor tehát az uralkodó április 11-én végre szentesíti az ország polgári átalakulásának és belkormányzati önállóságának jogi alap-

jait lefektető törvénycikkeket s azután ünnepélyesen berekeszti Magyarhon utolsó rendi országgyűlését, Széchenyi abban a reményben utazik vissza Pestre s abban a reményben kezdi meg miniszteri tevékenységét, hogy ha Batthyányék a határozottságot eddigi eljárásukhoz híven ezután is nagyfokú óvatossággal és körültekintéssel fogják párosítani, ha tehát a polgári átalakulás gyakorlati keresztülvitelére olyan intézkedéseket fognak foganatosítani, amelyek a régóta orvoslásra váró sebek közül minél többet képesek begyógyítani s minél kevesebb új sebet ejtenek a társadalom sok tekintetben eltérő érdekű csoportjain, a kormányzati önállóság gyakorlati körülbástyázását pedig úgy fogják megvalósítani, hogy az minél kevesebb aggodalmat keltsen a birodalmat egybefűző kötelékek meglazulásától érthetően tartó udvarban, akkor az ország most csakugyan megindulhat majd a gyors felemelkedés útján, s ő maga is azok egyike maradhat, akik az országot erre az útra vezetik. De mert tudja, hogy a kormánynak, ha sem a polgári átalakulásról lemondani, sem a polgári átalakulás által érdekeikben máris súlyosan sértetteknek újabb sérelmeket okozni nem akar, s ha sem a kormányzati önállóság tényleges kiépítését elmellőzni, sem az udvar emiatti máris mérhetetlen nyugtalanságát tovább fokozni nem kívánja, hallatlanul nehéz dolga lesz, hiszen napról napra egyszerre kell majd megfelelnie egymással csak fölöttébb bajosan összeegyeztethető követelményeknek: reményeibe ezúttal is lélekháborító kétségek vegyülnek, s ezeknek a hullámverése a későbbiekben sem hogy csillapulna, hanem fokozatosan mind magasabbra és magasabbra csap.

Bármennyire fenyegetőeknek látja is azonban az országra s benne őrá is leselkedő veszélyeket, Széchenyi számára magától értetődő, hogy amíg a szemhatáron március derekán felsejlett reménysugarak közül az utolsó is ki nem alszik, neki változatlanul minden tőle telhetőt meg kell tennie annak az ügynek a sikeréért, amely mellett akkor elkötelezte magát; s miniszteri hivatalának átvétele után ebben a szellemben lát munkához – mindenekelőtt saját tárcájának keretei között. Továbbra is igyekszik hát úrrá lenni a Lánchíd építését hátráltató nehézségeken, napirendre tűzi a budai Várhegy alatt fúrandó alagút ügyét, feleleveníti a Pest városa körül létesítendő körcsatorna gondolatát, elrendeli új vasútvonalak előzetes mér-

nöki felmérését, felkarolja a fiumei kikötő modernizálására irányuló kezdeményezéseket, s mindezenközben azon van, hogy anyagi támogatásban részesítse (de ennek fejében minél szorosabb állami ellenőrzés alá is helyezze) az előző években létrejött hazai hajózási és vasútépítő társaságokat, amelyek legtöbbje jó ideje súlyos pénzügyi problémákkal küszködik – míg kénytelen nem lesz rádöbbenni, hogy nagyszabású tervei közül bizony csaknem valamennyinek a megvalósítását jócskán el kell napolnia, mert az államkassza pillanatnyilag kong az ürességtől, s ezért az országgyűlésből áprilisban nagy nehezen kipréselt tízmillió egyelőre csupán a törvénykönyv lapjain áll rendelkezésére.

Ez azonban, ha elkeseríti is, különösebben nem kavarja fel Széchenyit, mert nem éri meglepetésként. Annál inkább felkavarják viszont a drágaság és a munkanélküliség hatására már áprilisban kibontakozó pesti munkásmegmozdulások meg az ezekkel párhuzamosan az országnak szinte minden szögletében egymás után kirobbanó parasztmozgalmak, amelyek arról tanúskodnak, hogy a parasztok – ha nagy általánosságban örömmel fogadták is a márciusi vívmányokat – a legszorosabb értelemben vett úrbéres szolgáltatások eltörlésére korlátozódó jobbágyfelszabadítással tökéletesen kielégítetteknek még távolról sem érzik magukat. Végletes aggodalmakat azonban az ilyesféle bajok sem keltenek benne, mert abban bízik, hogy a kormány új munkaalkalmak teremtésével képes lesz kihúzni a munkásmegmozdulások méregfogát, s előbb-utóbb a föld népét is le fogja csillapítani az a jobbágyfelszabadítás kereteinek kitágítását előirányozó törvényjavaslat, amelyet az áprilisban igazságügy-miniszterré kinevezett Deák készül a nemsokára összeülő első magyar népképviseleti országgyűlés elé terjeszteni.

Csakhogy a munkás- és a parasztkérdéssel egyáltalán nem zárul le azoknak a fogós kérdéseknek a sora, amelyekbe a kormány mindjárt hivatalba lépése után beleütközik, hiszen igen gyorsan láthatóvá lesz, hogy a nemzetiségek is elégedetlenek a márciusi rendezéssel, amely csupán az ország valamennyi lakója számára biztosított polgári szabadságjogokban részelteti őket nagyjából egyenlően, nemzeti egyenjogúsíttatásukat viszont nem hozta meg; a nemzetiségi mozgalmak 1848 tavaszán tapasztalható fellángolása pedig már mélységes és lebírhatatlan nyugtalanságot kelt Széchenyiben.

Egyrészt azért, mert a nemzetiségi vezetők korántsem szorítkoznak kemény hangú követelések előterjesztésére, hanem hamarosan magyarellenes fegyveres szervezkedésbe is belefognak – legalábbis a horvát és a szerb nemzeti mozgalom táborán belül –, és a szerbek júniusban már fegyverre is kelnek a Délvidéken. Másrészt meg azért, mert ő maga hasztalan próbálja meggyőzni minisztertársait a békülékenység kívánatos voltáról: amazok mereven szembehelyezkednek vele (aki különben is csak teljesen általános formában győzködi őket a békülékenység jelszavával, de hogy milyen kézzelfogható engedményeket kellene felkínálni a nemzetiségeknek, maga sem tudja megmondani), s a nemzetiségekkel – még a fegyveres készülődéstől egyelőre tartózkodókkal is – egyedül a fegyverek nyelvén hajlandóak tárgyalni.

Az azonban, hogy a kormány a nemzetiségi mozgalmak erőszakos elfojtásának lehetővé tétele végett már áprilisban előhozakodik az osztrák örökös tartományokban állomásozó magyar sorezredbeli katonák hazaküldésének követelésével, májusban pedig megkezdi a császári hadseregtől független honvédzászlóaljak szervezését, Széchenyit nem pusztán azért dúlja fel, mert nyilvánvaló előtte, hogy efféle intézkedések végképp el fogják rekeszteni a nemzetiségekkel való megbékélés ösvényét, hanem azért is – és főleg azért –, mert határozott meggyőződése, hogy ha a kormány, áthágva a márciusi rendezés kereteit, a császári hadsereg kettészakításának és önálló magyar hadsereg létrehozásának az útjára lép, akkor ezzel menthetetlenül ellenségünkké fogja tenni az uralkodóházat. Hiszen avval ő is tisztában van, hogy az udvar már a márciusi rendezésbe is merőben a kényszerítő körülmények hatására ment bele; csakhogy egyelőre abban a hitben él, hogy amire Bécs akkor – ha mégannyira kedve ellenére is – ráállott, azt a maga részéről végérvényes megoldásnak könyvelte el, s – ha tovább nem is – addig okvetlenül tiszteletben fogja tartani, amíg a márciusban elnyertekkel a magyar fél magát végérvényesen kielégítettnek mutatja. Vagyis Széchenyi úgy véli, hogy Bécset egyedül az terelné az ellenforradalom mezejére, ha Magyarország utólag a márciusiakon túlmutató engedmények kicsikarásával próbálkoznék, s ekkor még meg sem képzik benne a való: az, hogy az udvar ténylegesen a márciusi engedményeket is csak időlegeseknek tekinti, s egyelőre – függetlenül attól, hogy a

Batthyány-kormány mértéktartóbb vagy mértéktelenebb politikát folytat-e – kizárólag azért nem tesz kísérletet visszavételükre, mert erre magát még nem ítéli eléggé felkészültnek.

Sőt a való a következő hónapokban sem tárul fel előtte, hiszen az udvar még jó ideig nem kerül olyan helyzetbe, amely nyílt színvallásra szorítaná. Széchenyi tehát a későbbiekben is újra meg újra a végső kétségbeesés határára sodródik, valahányszor minisztertársai a márciusban kivívott kormányzati önállóság további körülbástyázására irányuló kezdeményezésekkel állanak elő – így kivált, amikor Kossuth július elején bejelenti, hogy az új országgyűléstől kétszázezer újonc megajánlását fogja kérni –, s csupán olyankor érez némi megkönnyebbülést, amikor a kormány megpróbálja tompítani az efféle kezdeményezések élét: amikor például Batthyány azt indítványozza, hogy a kiállítandó újoncok első (negyvenezer fős) csoportját küldjük Észak-Itáliába a Habsburg uralom lerázásáért ott március óta fegyveres harcot folytató olasz hazafiak és a segítségükre kelt piemonti sereg ellen bevetett császári csapatok megerősítésére, vagy amikor a hadügyminiszter, Mészáros Lázár tábornok amellett tör lándzsát, hogy az újoncokat a kormány ne újabb honvédzászlóaljak alakítására, hanem a császári hadsereg magyar sorezredeinek a kiegészítésére használja fel.

Huzamosabb ideig tartó megnyugvást azonban az ilyen Bécs kiengesztelésére hivatott húzásokból sem meríthet soha. Már csak azért sem, mert ezek az országgyűlési képviselők egy részének ellenállása folytán jószerével amúgy is papíron maradnak. Az olasz segély terve ellen például a képviselőház balszárnya szenvedélyes kirohanásokat intéz, s emiatt, bár a radikális képviselők száma elenyésző, a ház a segély tényleges foganatosítását Kossuth indítványára olyan feltételekhez – a horvát és a szerb pártütők előzetes megfékezésének a követelményéhez – köti, amelyek Bécs számára nyilvánvalóan elfogadhatatlanok. Mészáros Lázár katonaállítási javaslatát pedig már nem is pusztán a baloldal, hanem – Kossuthtal az élen – a liberális képviselők tekintélyes hányada is szívós ostromnak veti alá, s a javaslat védelmezői végül is csupán annyit képesek kiharcolni, hogy a kormány a kiállítandó újoncokat ne mind egy szálig, hanem csak nagyobbrészt legyen köteles további honvédzászlóaljak létesítésére fordítani.

Mi több: az ilyen és hasonló július–augusztusi fejlemények nemhogy szertefoszlatni nem alkalmasak a Széchenyi szeme előtt kirajzolódó rémképeket, hanem maguk is hozzájárulnak végleges megrögződésükhöz. Július végére–augusztus elejére ugyanis a császáriaknak sikerül Lombardiában térdre kényszeríteniök az olaszokat, evvel csattanósan igazolva azt a Széchenyiben már jóideje érlelődő s mindinkább terebélyesedő gyanút, hogy ő a Habsburgok erőit márciusban legalább annyira alábecsülte, amennyire előzőleg túlbecsülte őket. Majd a következő hetekben az is nyilvánvalóvá lesz, hogy az uralkodó által márciusban Horvátország bánjává és a horvátországi császári csapatok parancsnokává kinevezett Josip Jellačić báró hovatovább az utolsó előkészületeket teszi egy Magyarország ellen megindítandó fegyveres támadásra. S ha arra Széchenyi még ekkor sem ébred is rá, hogy az udvar teljes mellel Jellačić mögött áll, legalább annyit, hogy Bécsben sokan állanak Jellačić mögött, ekkor már ő is kénytelen bevallani magának. Ezekből a felismerésekből pedig ő egyedül azt a tanulságot tudja leszűrni, hogy a kormánynak és az országgyűlésnek, ha el akarja hárítani az óriási és immár közvetlen közelből fenyegető veszélyt, most minden korábbinál nagyobb erőfeszítéseket kellene kifejtenie az udvari körök Magyarország iránt táplált kétségeinek és aggodalmainak eloszlatására. Az országgyűlési viták kimenetele láttán viszont az a meggyőződés lesz úrrá rajta, hogy ennek épp az ellenkezője történik: hogy az országgyűlés nemcsak kudarcba fullasztja a kormány legüdvösebb kezdeményezéseit is, hanem egyenesen visszájukra fordítja, az udvar megnyugtatására szolgálható lépésekből az udvari köröket egészen bizonyosan újólag kihívó, végsőkig ingerlő és Magyarországgal végérvényesen szembefordító lépésekké változtatja át őket. S minthogy a dolgok ilyetén alakulásában döntő része van a baloldalhoz mindinkább közeledő Kossuthnak, néhány héttel az országgyűlés megnyitása után már az is szilárd meggyőződésévé lesz, hogy jóvátehetetlen bűnt követett el, mikor márciusban kezet fogott e régi ellenlábasával s ezzel hozzásegítette őt ahhoz, hogy most, túlértékelve lehetőségeinket, a biztos pusztulás útjára vezethesse az országot.

Augusztus vége felé tehát Széchenyi szeme előtt teljesen elsötétül a látóhatár, s képzeletében megint egyszer már-már démonikus

lényként, a nemzetre leselkedő minden rossz kútfejeként magasodik fel Kossuth alakja. És ha ő még ekkor sem roppan össze végképp, az furamód másik régi ellenlábasának, Batthyánynak köszönhető. Mert Batthyány szintén tart attól, hogy a fegyveres erőpróba Magyarország romlását idézné elő, s ezért, bár Kossuthhoz hasonlóan maga is elengedhetetlennek ítéli, hogy a forradalom tábora minden lehető feltételt teremtsen meg az esetleges fegyveres ellenforradalmi támadás méltó elfogadására, Kossuthtól eltérően azt is elengedhetetlennek ítéli, hogy a forradalom tábora most, az utolsó pillanatban is kövessen el mindent, amivel talán még elejét veheti a kirobbanásnak, s ha ezt másként nem érheti el, akár a márciusi vívmányok egy részének a feláldozásába is menjen bele. Az augusztus 27-i minisztertanács pedig Batthyányt fel is hatalmazza arra, hogy másnap Deák társaságában Bécsbe utazzék és ott ebben a szellemben tegyen egy végső próbát az ellentétek békés áthidalására.

A szálak elszakadását azonban ekkor már ez a kísérlet is legfeljebb néhány nappal késleltetheti. Augusztus 30-án ugyanis – még mielőtt bármi hírt kaphatna Batthyányék bécsi fogadtatásáról – Széchenyi kézhez veszi annak a Magyarországgal foglalkozó emlékiratnak a szövegét, amelyet három nappal előbb az osztrák kormány intézett a közös uralkodóhoz; s ez az előterjesztés könyörtelenül igazolja azt a sejtelmét, hogy a kenyértörést immár aligha háríthatja el bármi is. Hiszen az emlékiratból egyértelműen kiviláglik, hogy az osztrák miniszterek véleménye szerint Magyarország kormányzatának Bécstől történt függetlenítése merénylet volt a birodalom egységét biztosítani hivatott *pragmatica sanctio* ellen, s az ennek folyományaként kialakult áldatlan állapoton csakis az segíthet, ha a bécsi kormánykörök hatalmát ismét kiterjesztik Magyarországra is. Vagyis az osztrák kormány Magyarországtól nem a márciusi vívmányok körének néminemű utólagos leszűkítését, hanem e vívmányok leglényegének a feláldozását s így végső soron a március előtti kietlen és kiúttalan viszonyok helyreállítását követeli.

Széchenyi tehát az emlékirat olvastán csupán arra a legvadabb korábbi rémlátásait is ártatlan képzelgéseknek mutató következtetésre juthat, hogy a nemzet most olyan szorítóba került, amelyből menekvés semerre sem kínálkozik. Mert a magyarság az ő megíté-

lése szerint most már csak kettőt tehet: vagy enged az osztrák kormány követeléseinek s ezzel önként és mindörökre lemond a felemelkedés reményéről – ami neki magának is egész eddigi tudatos életében legfőbb útjelzője volt –, vagy pedig felveszi a kesztyűt és vállalja a márciusi vívmányok védelmében végsőkig vívandó harcot, amivel azonban ugyancsak nem jár majd jobban, minthogy ez esetben, gyengébb lévén, menthetetlenül vereséget fog szenvedni, s ezekután szintén egyszer s mindenkorra elesik a felemelkedés lehetőségétől, sőt a teljes megsemmisülés veszélyét is a maga fejére idézi.

És Széchenyi az emlékirat elolvasása után többé azzal sem áltathatja magát, hogy ha az ország olyan képtelen helyzetbe sodródott, amelyben választani – mint ő gondolja – már csak a lassú sorvadás és a gyors nemzethalál között lehet, ezért kizárólag vagy elsősorban Kossuth felelős. Mert az emlékirat, szerzőinek igazát bizonyítandó, felrója ugyan Kossuthnak azokat a lépéseit, amelyeket ő maga is helytelenített – így többek között a kétszázezer újonc megszavaztatását meg az olaszok ellen felajánlott fegyveres segítségnyújtás feltételekhez kötését –, a hangsúlyt azonban nem ezekre, hanem a még márciusban s az ő, Széchenyi helyeslésével történtekre teszi. Például arra, hogy a magyar kormány kebelén belül a birodalmi egység sérelmére önálló magyar had- és pénzügyminisztérium is létesült (amiért annak idején ő is az élvonalban verekedett), meg arra, hogy Magyarország nádorát nemkülönben a birodalmi egység sérelmére királyi felségjogokkal ruházták fel (aminek a kezdeményezője meg éppen hogy ő volt).

Amikor tehát a szeptember 4-i minisztertanácson megtudja, hogy az uralkodó egy a nádorhoz intézett kéziratában kifejezésre juttatta az osztrák kormány memorandumában foglaltakkal való teljes egyetértését, Széchenyi egyik percről a másikra védtelen játékszerévé lesz fúriáinak, akik kérlelhetetlenül és elnémíthatatlanul harsogják a fülébe, hogy nemzetének sorsa végérvényesen megpecsételtetett, s hogy nemzetének megsemmisülését legfőképpen – vagy éppen egyedül – ő idézte elő. Minisztertársai ekkor, látván feldúltságát és zavarodottságát, szabadságolják hivatalából, hogy – mint orvosa, Balogh Pál javasolja – pihenés céljából visszavonulhasson cenki birtokára. S bár ő minden követ megmozgat, hogy to-

vábbra is Pesten maradhasson és itt az ellenforradalom felülkerekedésekor együtt pusztulhasson el azokkal, akiket – mint most már rendíthetetlen meggyőződése – ő vezetett bele az ingoványba, az orvos hajthatatlannak bizonyul. Így hát másnap Balogh doktor társaságában csakugyan útra is kel. Mivel azonban út közben ismételten őrjöngeni kezd s többször is öngyilkosságot kísérel meg, Balogh végül mégsem Cenkre, hanem – Crescence hozzájárulásával – a Bécs melletti Döblingbe, Gustav Goergen itteni elmegyógyintézetébe viszi betegét.

S Döblingbe érkeztével Széchenyi hosszú időre teljesen kikapcsolódik a hazai közéletből; miközben az ország a távozását követő napoktól fogva majd egy éven át elkeseredetten birkózik az ellenforradalom rátörő fegyveres erőivel, ő továbbra is merőben a lelkifurdalások martaléka, s ha a szabadságharc hónapjaiban nagyníha újból tollat vesz a kezébe, ezt is csupán azért teszi, hogy leszámoljon önmagával, mint aki nem is csak a márciusi vívmányok kiharcolásában való közreműködésével követett el levezekelhetetlen bűnt, hanem már pályakezdésekor, midőn hivatlanul és kellő elhivatottság híján is az addig békén szunnyadó magyar nemzet felriasztására vetemedett, pusztán ezzel is méltán kiérdemelve – sőt mindenekfölött éppen ezzel érdemelve ki – a most osztályrészéül jutó iszonyú megtorlást: hogy tehetetlenül kénytelen végignézni, mint rohan ez a jobb sorsra érdemes nemzet feltartóztathatatlanul saját sírja felé. Amikor pedig elkövetkezik a forradalom bukása, önvádjai – ha lehet – még magasabbra csapnak: magát immár az Antikrisztussal azonosítja, s tudván, hogy a vereségért sokan Kossuthot fogják okolni, immár a kossuthi politikáért is magában mint Kossuth egykori előfutárában és tanítómesterében jelöli meg a töredelemmel tartozót.

És az önvádak feltornyozása így folytatódik még vagy két éven át. Mígnem 1851 nyárutóján egyik napról a másikra hirtelen megszakad Széchenyi önmaga ellen papírra vetett vádiratainak a sorjázása, hogy azután a döblingi menedék lakója ettől fogva fél évtizeden át egyszer se nyúljon az írótollhoz. Ami nyilván a fokozatos megnyugvás jele. A megnyugvásban pedig minden bizonnyal közrejátszik, hogy a döblingi vezeklőhely egy tekintetben valóban menedéket biztosít Széchenyi számára: hogy ő itt csupán önmagával

kényszerül szembenézni, kiszabadul viszont azoknak a szédítő iramban és roppant tömegben rázúduló s általa többnyire még mértéktelenül fel is nagyított külső, mindennapi problémáknak a malomkövei közül, amelyek miniszterségének időszakában könyörtelenül és elháríthatatlanul őrölték s végül teljesen felőrölték idegeit.

De közrejátszanak a megnyugvásban a hazulról érkező hírek is, amelyeknek a döblingi intézet falai sem tudják útjukat állni. Ezek ugyanis a térdre kényszerített Magyarország helyzetét némileg másnak mutatják, mint amilyennek ő az összeomlást közvetlenül követő időkben képzelte. Márpedig Széchenyi, akit világéletében a való tények éhe és a haszontalan ábrándhajhászás gyűlölete vezérelt, nem volna Széchenyi, ha hagyná, hogy akár a legkíméletlenebb önmarcangolás is tartósan fátylat vonjon szeme és a valóság közé. Hiába tehát a kezdeti mérhetetlen bűntudat: a tények hovatovább erősebbeknek bizonyulnak a lázálmoknál, s apránkint megértetik vele, hogy nemzete, bármennyire kiheverhetetlennek rémlett is eleinte az a csapás, amelyet 1849-ben mértek rá, valójában mégsem pusztult el, csupán rabszíjra fűzetett, bár persze így is sorvadásnak van kitéve – éppen, mert „rab és micsoda szamaraknak rabja".

Amiből azután egyenesen következik, hogy a Széchenyinél ekkortájt tapasztalható megnyugvás nagyon is viszonylagos lehet csak: hogy az otthoni helyzetről általa alkotott kép módosulása pusztán személyes bűntudatát kezdi ki, a nemzet jövője iránti aggódást viszont éppen hogy újjáéleszti, sőt minden korábbinál izzóbbra heviti benne. És erre hosszú-hosszú hallgatása sem cáfol rá. Mert a hallgatás felszíne alatt ekkor már ismét lázas tevékenység zajlik a mélyben: mert a némaságba merült Széchenyi most már tudatosan és tömegével gyűjti a további adatokat a hazai viszonyokról meg a nemzetköziekről is, hogy minél előbb teljesen pontos, mindenre kiterjedő mérleget készíthessen végre azokról a nyomasztó körülményekről, amelyek közé a nemzet az 1849-i vereség nyomán került, s azután felderíthesse, van-e út, amelyre rálépve ki lehetne jutni e körülmények fogójából.

Igaz, hogy végül is fog-e lelni ilyen utat, azt jó ideig persze nem tudná megjósolni, s még kevésbé láthatja előre, hogy az úttörés

munkájában őrá magára is hárul majd feladat. Annyi azonban bizonyos, hogy ezekben az években – ha ez programszerűnek tehát nem mondható is – ténylegesen már a közérdekű cselekvéshez való visszatérését készíti elő, s Széchenyi hallgatásának az időszaka éppen ezért csupán addig tart, amíg ennek a legmélyebb mélységeket megjárt embernek egyszer csak olyan érzése nem támad, hogy végre meglelte azt a pontot, ahol megvetheti a lábát s ahonnan kiindulva újfent tehet majd valamit hazájáért.

Spira György

Széchenyi István ötvenhét éves volt, amikor – egy hallatlanul mozgalmas közéleti pálya végén, annyi eredményes alkotással a háta mögött, amennyi hét másik embernek egész életére elegendő lett volna – orvosa 1848. szeptember 5-én Döblingbe kísérte, és hatvanötödik évében járt, amikor 1856 végén, a hallgatás végtelennek tetsző évei után ismét tollat ragadott, hogy újabb alkotásokkal a nyilvánosság elé lépjen. De ekkor már nem azonos korábbi önmagával, azzal a politikussal, reformerrel és íróval, aki a férfikor delén alkotott fáradhatatlanul: most már az öreg Széchenyi lép elénk. Pontosabban nem lép elő, egy zártintézetből küldi üzeneteit, ahol önkéntes száműzetésben él. Kínzó önvádjaitól már megszabadult ugyan, de a döblingi intézetet nem hajlandó elhagyni: Döblingre ítélte saját magát. Sőt most még jobban bezárkózik, mint az első döblingi években. Akkor még le-lejárt az intézet kertjébe sétálni, sőt felesége unszolására az intézet tulajdonosa és igazgatója, Goergen doktor két ízben kocsin kivitte őt Bécsbe, családja meglátogatására. De ezek a látogatások rendkívüli módon felzaklatták, s csak akkor nyugodott meg, amikor meggyőződött arról, hogy már nem akarják őt hazavinni, az intézetből eltávolítani. Kerti sétáival is felhagyott, csak szobáiban járt fel-alá órák hosszat. Mint afféle öregember, aki lassan „beszűkül", befészkelte magát szobáiba: csak ott érezte magát biztonságban. Rejtőzködése azt bizonyítja, hogy – ha önvádjainak mardosása lassan megszűnt is – félelmeitől soha nem szabadult meg teljesen. Kitől vagy mitől félt? Valószínűleg a titkosrendőrségtől, felbujtóktól és besúgóktól, attól, hogy esetleg pert indítanak ellene és megfosztják attól a viszonylagos szabadságtól, amelyet a döblingi magánszanatóriumban élvezett. De ha ezek-

től talán nem, attól mindenképpen félt, hogy ha ismét kilépne a szabad életbe, újólag ki lehetne téve olyan megrázkódtatásoknak, amilyeneket egyszer már átélt s amilyenekhez hasonlót most már nem tudna elviselni. S rejtőzködésében talán némi romantikus szerepjátszás is volt: így akart nemzetének emlékezetében megmaradni, élve eltemetve, vagy, ahogy máskor mondotta: mint olyan ember, akinek szíve megrepedt bánatában. Fiának, Bélának írt *Intelmei*-ben azzal indokolta, miért nem hagyja el a döblingi intézetet, hogy nagyon is világosan lát, elvesztette minden illúzióját és reményét, s nem talált más zugot a földkerekségen, ahol jobban elrejtőzhetne önmaga és az emberek elől. Ezen a rejtek- vagy menedékhelyen maradt egész hátralevő életében, azt nem hagyta el többé.

Önvádjainak megszűnését tulajdonképpen az idő és a tapasztalás hozta magával, minek következtében a nemzethalál vízióját kiszorította a felismerés, hogy „él magyar, áll Buda még". Ebben még olyan személyes motívumok is közrejátszottak, mint az, hogy amióta újból érdeklődni kezdett vagyoni állapota felől, rájött: anyagilag nem áll rosszul, nem fenyegeti a tönkremenés réme, mint ahogy a gabonakonjunktúra általában jól jött az országnak. Az a tény azonban, hogy a megtorlás és a közigazgatási „provizórium" időszaka után az 1848 decemberében Ausztria trónjára lépett Ferenc József 1851. december 31-i szilveszteri pátensében tartósnak mondott jelleggel a nyílt abszolutizmus kormányzati rendszerét (az úgynevezett definitívumot) hirdette meg, Széchenyit érthető módon végképp elkeserítette, haragját most már egyértelműen a fennálló politikai rendszer ellen fordította. Ettől fogva lassan már nem saját maga lesz a bűnbak, hanem Ferenc József és tanácsadói, azok, akik a nemzet minden bajáért felelősök. Ez egyrészt némi megnyugvást is jelentett számára, másrészt azonban olyan reménytelenséget, amely 1851 augusztusával kezdődő irodalmi némaságának időszakát (értve ezalatt azt, hogy semmit, még leveleket sem írt) évekre meghosszabbította.

Az ötvenes évek közepe táján Ausztria külpolitikailag elszigetelődött, pénzügyileg pedig válságba került, s ez Széchenyit azzal a reménnyel tölthette el, hogy az osztrák kormányzat szorult helyzetében engedni fog majd a magyar követeléseknek.

Ausztria külpolitikai helyzete 1848-ban még kedvező volt:

Oroszországhoz szerződéses viszony kötötte, a nyugati hatalmak, Anglia és Franciaország pedig az európai egyensúly szempontjából fontosnak tartották Ausztria fennmaradását. Mivel azonban I. Miklós cár úgy vélte, hogy Törökország meggyengülése folytán Oroszországnak megnyílt a lehetősége Konstantinápoly megszerzésére, a Balkánon való terjeszkedésre és a fekete-tengeri kereskedelem kézben tartására, az érdekellentétek közte és Ausztria, valamint a nyugati hatalmak között felszínre kerültek. Az 1853-ban kitört krími háborúban Ferenc József eleinte még ragaszkodott a szerződéses hűséghez, azt azonban nem tehette meg, hogy fegyveresen támogassa Oroszországot. Ebben nemcsak Ausztria saját keleti aspirációi akadályozták meg, hanem azért sem vállalhatta a nyugati hatalmakkal való konfliktus veszélyét, mert az területi integritását fenyegette volna. Hiszen a magyar emigráció éppen abban reménykedett, hogy Ausztria majd Oroszország oldalán beavatkozik a háborúba, s ők Franciaország segítségével Magyarországot elszakítják Ausztriától. Piemont pedig – lévén célja az egységes Olaszország megteremtése –, arra áhítozott, hogy egyesülhessen Ausztria olasz tartományaival. Ausztria tehát nem tehetett mást, mint hogy semleges maradt és közvetítőként járt el Oroszország és a nyugati hatalmak között. Ingadozó politikáját azonban mind keleten, mind nyugaton bizalmatlansággal fogadták. A krími háború után Oroszország elfordult Ausztriától és Franciaországhoz közeledett, Piemont pedig továbbra is a pillanatra várt, amikor Ausztriától francia segítséggel megszerezheti annak olasz tartományait. Ausztria tehát elvesztette régi szövetségesét és nyugati támogatóit egyaránt. Nem sikerült az Ausztria és Poroszország, valamint a német fejedelemségek közti feszültség enyhítése sem. Ausztria magára maradt.

Az osztrák államadósság már a katonai operációk előtt, 1854-ben 283 millió váltóforintra rúgott, s a háborús kiadások folytán tovább nőtt, úgyhogy 1855-ben az osztrák államháztartás súlyos válságba került. Ezért mozdította el Ferenc József ebben az évben az addigi pénzügyminisztert és hívta vissza a minisztériumba K. L. Bruckot (aki 1849–1853 között sikeresen vitte a kereskedelmi tárcát) azzal a feladattal, hogy immár pénzügyminiszterként az államháztartást szanálja. A válság enyhítésére Bruck elődje, Baumgartner már

1853-tól különféle intézkedéseket tett, nem sok eredménnyel. Első volt ezek között, hogy Londonban ez év tavaszán kölcsönt vett föl. További külföldi hitelekre azonban Ausztria nem számíthatott, mert még ugyanabban az esztendőben az abszolutista kormányzat korlátozta a zsidók 1848-ban kimondott birtokszerzési jogát, s ennek következtében a nemzetközi finánctőke megtagadta Ausztriától az újabb hiteleket. Bruck nagyarányú terveit az államháztartás szanálására, mindenekelőtt az osztrák papírpénz fémfedezetének visszaállítására – Bach és az udvari körök ellenállása miatt – csak részben tudta megvalósítani, s végső soron ez vezetett 1860-ban elbocsátásához, majd öngyilkosságához. E zseniális pénzügyi szakember tevékenységét Széchenyi különös ellenszenvvel figyelte, elsősorban azért, mert egész koncepciója a birodalmi egységen alapult Bécs-központúsággal, s benne a speciális magyar érdekek háttérbe szorultak. Legvilágosabb példája ennek a bécsi kormány s ezen belül Bruck vasútépítési politikája. 1849 után a bécsi minisztérium egy összbirodalmi vasúthálózat tervét dolgozta ki oly módon, hogy a vasutak is a birodalom egységes piacának kialakulását segítsék elő. Széchenyi tervét: a Horvátországon átvezető fiumei vasút megépítésének gondolatát elvetették, a magyarországi vasúthálózatot is a birodalmi vasútrendszer függvényévé tették. A dunántúli vasutakat a semmeringi (bécs–trieszti) vasúttal kötötték össze. Széchenyi persze tudta, hogy Magyarország számára nem ez a legkedvezőbb megoldás („Fiume a miénk" – mondta még annak idején, a fiumei vasút tervének tárgyalásakor), és majd arra is rá fog mutatni, hogy a Semmeringen átvezető vasútvonal megépítése összehasonlíthatatlanul többe került, mint amennyibe a fiumei vasút került volna. Az sem kerülte el a figyelmét, hogy az osztrák kormány, a költségvetési deficit pótlására, már 1854-től kezdve sorra magánkézbe adta az állami vasutakat és bányákat. Az 1856. esztendőben tehát immár kétségtelenné vált számára egyrészt, hogy Ausztria külpolitikailag elszigetelődött, másrészt, hogy a kormányt egyre inkább a csőd veszélye fenyegeti: a nagymértékben megnőtt katonai, közigazgatási, infrastrukturális (útépítési stb.) költségek előteremtése hovatovább még belső kölcsönökkel, adóemeléssel és egyéb manipulációkkal sem lesz megoldható.

Ferenc József számos jelét adta már annak, hogy békülékenyebb politikával igyekszik népeinek, elsősorban az elszakadni kívánó olaszoknak, de az elégedetlen, passzív ellenállással reagáló magyaroknak is a jóindulatát megnyerni. Jókai az 1856-os évre az esztendő végén úgy emlékezett vissza, mint a „kegyelem évére": általános amnesztiát az uralkodó nem hirdetett ugyan, de egyénenkénti kegyelmi aktusok révén egyre többen szabadultak börtönükből vagy térhettek haza az emigrációból. A nyilvánosság a sajtóból arról is értesülhetett, hogy a császári pár 1857 elején Olaszországban, majd Magyarországon is körutazást kíván tenni. Mindezek a hírek megkönnyebbülést hoztak Széchenyi számára, és arra biztatták, hogy mozgósítsa maradék erejét, hogy a hosszú tétlenség után megkísérelje újra aktivizálni magát. Ehhez nála most már megvoltak a belső feltételek is: némileg megnyugodott és újra erőt gyűjtött. Míg kezdetben teljesen elfordult a külvilágtól: azt állította, hogy számára fájó a természetet, a napot látni, még családját sem engedte magához és a hazai hírekről sem kívánt tudomást szerezni, minden szellemi tevékenysége a sakkozásban, ápolóival való malmozásban merült ki, a *Hans Jörgl* című bécsi néplapon kívül mást nem olvasott, addig most már felesége, fiai, mostohagyermekei, rokonai, gazdatisztjei, barátai és tisztelői rendszeresen látogathatták, újra kézbe vette gazdasági ügyeinek intézését, újságot olvasott, látogatóitól értesült a hazai hírekről és az udvari pletykákról, és hosszú beszélgetések során immár nemcsak panaszkodott, hanem gyakran derűsen és kedélyesen csevegett. Minden készen volt arra, hogy újból tollat vegyen kezébe.

Először – mintegy tollpróba gyanánt – egy kisebb cikk fogalmazásához kezdett hozzá, amelynek a *Szerelem, szeretet* címet adta. Ezt azonban csakhamar abbahagyta, hogy egy nagyobb téma kidolgozásához fogjon, mégpedig az *Önismeret* témájához. Széchenyi kifejezésével élve, az önismeret „minden emberi bölcsességnek legmélyebb sarkalata". Az embernek mindenekelőtt önmagát kell megismernie ahhoz, hogy a világot megismerhesse és abban eligazodhassék, hogy erőihez mérten tevékenykedjék az életben. Mert Széchenyi szemléletében az ember feladata a tevékeny élet, s a keresztény kultúrában azt becsüli, hogy a „haladás szellemét" minden más kultúránál jobban volt képes kifejteni. Ez a gondolat már a

Szerelem, szeretet-ben felbukkan, s mintegy jelzi az átmenetet a nagy műhöz, az *Önismeret*-hez.

Az *Önismeret* Széchenyi legterjedelmesebb munkája, amely a szerző életében ismeretlen maradt, s így nem hathatott a kortársakra. Pedig Széchenyi nem asztalfiókjának szánta. Mielőtt hozzáfogott volna, feljegyzéseket készített a műhöz, s ezekből kiderül, hogy kezdettől fogva nem henye szemlélődés, hanem politikai cselekvés volt a célja: a feljegyzésekben több a politikai mondanivaló, mint az elmélkedés.

A nagy mű jellegzetesen romantikus alkotás. Benne a gondolatok árja úgy hömpölyög, mint egy megáradt hegyi folyam, megállíthatatlanul, elementárisan, minden racionális szerkezetet nélkülözve. Mégis, tartalmilag és formailag három részre, azokon belül fejezetekre osztható. A három rész közül az első, amit mi *Elmélkedések*nek nevezünk, az egész munka filozófiai alapvetésének tekinthető, emellett az öreg Széchenyi gazdag élettapasztalatainak valóságos tárháza. Mindjárt az elején kiderül, hogy Széchenyinél az egyéni önismeret és a politika szorosan összefonódik. Felveti ugyanis a kérdést, mik a helyes önismeret megszerzésének külső feltételei, s a kérdésre így válaszol: „Tökéletes világosság [értsd: nyilvánosság], teljes szabadságú eszme- és szócsere s korlát nélküli választhatása azon körnek, melyben mindenki forogni kíván". Már itt is jelzi, de később még többször hangoztatja, hogy ezek feltételei egyszersmind a helyes politikának, kormányzásnak is, s annak, hogy azok az egyének kerüljenek vezető pozíciókba, akik adottságaik folytán „a nemzet élén csudákat művelhetnek", míg most (tehát a mű keletkezésekor) számos „tök-Hyppokrat gyógyítja... a világot s kivált az apostoli (!?) császár alatti tarkabarka népeket...". Ez eléggé leplezetlen kritika a fiatal Ferenc József kormányzati rendszere felett, szembenállás egy olyan rendszerrel, amely a „nyilvánosság, azaz világosság" kizárásával, önkényuralmi módszerekkel kormányozza egy soknemzetiségű birodalom „tarkabarka" népeit. Csakhamar megnyilatkozik Széchenyi gondolkozásának egy alapvető vonása: pragmatizmusa is. Szinte politikai hitvallással ér fel, amikor így ír: „Jaj... azon nemzetnek,... mely nem a létező realitás s nem az idő által felképezett tapasztalás útmutatása után kormányoztatik, de

valami képzelet és fantázia súgta emésztetlen teóriák és *experimentek* szerinti zsarnokoskodásnak esik martalékul!"

A romantika hozta magával az organikus történet- és életszemléletet, s ebben a szabadságeszme központi jelentőségét. Ezzel függ össze, hogy állandóan visszatérő módon korholja a nemzetek „kormányi dajkálását", vagyis a paternalista államnak az állampolgárok feletti gyámkodását, holott a „nemzetek nem taknyos gyermekek többé". Úgy véli, hogy a nyers testi erővel szemben mind jobban növekszik az ész hatalma, „úgyhogy bármily fizikai erőt... fejtsen is ki mai nap a leghatalmasb parancsár: előbb, mint gondolnók, úgy olvad el minden hatalma az emberi kiművelt ész melege által, aminthogy egy lelketlen... jégszobor is a világos nap sugáriban vízzé válik".

Mindezek az elszórt utalások a legkülönbözőbb témák taglalása során fordulnak elő. Érthető, hogy Széchenyi a hosszú hallgatás és erőgyűjtés ideje után mindenről írni akart, amit fontosnak tartott. Egészségügyi kérdések az öreg Széchenyit sokkal többet foglalkoztatták, mint korábban, hiszen most már különféle betegségek gyötörték. Kínzó epegörcsöktől szenvedett legtöbbet, mégpedig hosszú ideig anélkül, hogy ellenük másképp, mint koplalással, védekezni tudott volna. Kénytelen volt megtanulni, amit fiatalabb korában nem vett figyelembe: a mértékletességet mindenben, főképpen az evésben. Így az *Önismeret* első részében sokat foglalkozik orvoslási kérdésekkel, a mértékletesség szabályaira pedig többször vissza-visszatér. Ezen kívül sok egyébről is írt, ami az önismerettel – ahogyan ő értelmezte – összefüggött, s amivel az osztrák kormánynak másképpen kellett volna foglalkoznia, mint ahogyan tette. Fejtegetéseibe sok helyütt beleszövi személyes emlékeit, anekdotázó kedvvel el-elidőz kedélyes, jóízű történetek elbeszélése mellett. Mindezt 1857. február 16. és április 12. között jegyezte le. Ez utóbbi nappal azonban valami megváltozott.

Az *Önismeret* további szövegéből több helyütt kiérződik az, amivel időközben a külvilág a mű alkotójára hatott, néha annyira, hogy a mű folyását módosította. Széchenyi április 12-én kapta meg Zala megye főnökének hivatalos megkeresését, amelyben felkérte őt, mint a megye egyik földbirtokosát, hogy a megyén májusban átutazó császári pár hódolati fogadása méltó módon való megrendezésé-

hez a maga részéről ő is járuljon hozzá. Széchenyit ez a levél rendkívüli módon felizgatta. El is határozta nyomban, hogy Béla fiát Angliába küldi, mielőtt a császári pár Magyarországra érkeznék, s így megkíméli fiát és önmagát attól, hogy Bélának részt kelljen vennie a hódoló színjátékban. Hozzá is fogott, hogy Béla útját előkészítse, s Béla május 1-jén valóban útnak indult Angliába. Április 12-től kezdve az *Önismeret* hangja fokozatosan megkeményedik, s az addigi *elmélkedések* helyét mindinkább egy a fennálló osztrák kormány ellen irányuló *vádirat* váltja fel. Aznap, április 12-én még, a közvéleményről szólván, csak annyit mond, hogy bölcs kormány figyelemmel van rá, mert a „köz*opinio*" végül is mindenen győz, vagy „mindent maga alá temet, ha éretlen kormány azt maga ellen huszítja". Ez fenyegetésként hangzik, bár még mindig nem mondja ki nyíltan, kinek szól a fenyegetés. Ezután ismét politikailag látszólag indifferens témákat taglal, amikor azonban a túltáplálás veszélyeit fejtegeti, rátér a politikai mondanivalóra: a bécsi kormányférfiak kritikájára. De csak április 17-én vált igazán hangot. Míg addig többé-kevésbé burkolt formában gyakorolt kritikát az önkényuralmi rendszerek fölött, s e célzások általános elmélkedések folyamába ágyazva, szétszórtan voltak fellelhetők, Ausztriát még „némi ország"-ként emlegetve csupán, a fejedelmet sem nevezve még nevén, most, mintha önkontrollját elvesztette volna, egyszerre nyíltan bírálja Ferenc Józsefet s az ausztriai kormányt.

Itt kezdődik az *Önismeret*-nek az a része, amelyet Tasner Géza (Tasner Antalnak, Széchenyi titkárának a fia), aki a mű első részét először publikálta, már nem adott ki, s amelynek a kéziratát is megcenzúrázva, sok helyütt olvashatatlanná tette, az a rész, amit mi *Vádirat*-nak nevezünk. Széchenyi először Ferenc József első miniszterelnöke, Felix Schwarzenberg herceg ellen lövi ki nyilait, az ellen, aki az ifjú Ferenc József kormányrendszerét megalapozta s azért a felelősség legnagyobb terhét viselte. Itt már a téma sem általános, nem beszél másról, csupán a céltáblának kiválasztott személyről, akit nevén nevez és akit némi romantikus túlzással ördögi, romlott személynek fest le. Ezután ismét a táplálkozás és az egészség összefüggéseit vizsgálja, majd megállapítja, hogy a régi magyar közigazgatáshoz képest az újonnan bevezetett osztrák szisztéma sokkal több költséggel jár, s ennek következtében az állam „finán-

ciái a legkutyább állapotban vannak", ami feltétlenül bukáshoz fog vezetni. Ehhez járul az is, hogy újabban egy állam sem rokonszenvez Ausztriával. Így azután Ausztria közel áll „valami keserves krízishez, melynek csak úgy lehet még venni tán elejét, ha a tudatlan teoretikus... szakácsokat [értsd: a minisztereket] kirúgja helyeikből a császár, ki tán nem volna oly szívtelen és oly felületes, ha egy becsületes egyén tükröt állítna elibe, és ő tisztán láthatná, mily kimondhatlan nyomorult szerepet visel e világon. És eszerint vagy válna törvényes magyar királlyá és kormányozna törvény és nem pátens által... vagy ha ilyest nem tud kombinálni, adná ki magát egyenes lélekkel annak, mire őt a véletlen és fegyveresei emelték, ti. hódítónak, és minden *constitutionalis* furfangnak és liberalitási *tartufiáde*-nak búcsút adván, tegyen legjobb esze szerint". Széchenyi tehát hitt abban, hogy ha valaki tükröt tart a császár elé, talán jobb belátásra bírható és a felajánlott alternatívák valamelyikét választja ahelyett, hogy tovább folytatná képmutató, ál-törvényes kormányzását.

Ezután magát a császárt veszi célba bírálatával. Károlyi Árpád, a *Szatíra* első (és eddig egyetlen) kiadásának gondozója itt kezdi a *Szatíra* szövegét, holott az ebben elmondottak még szervesen az *Önismeret* előző részéhez, a *Vádirat*-hoz tartoznak. Széchenyi – aki mindig meglehetősen szabadszájú volt – korábbi életében sem fukarkodott az uralkodók bírálatával, e bírálat azonban szigorúan magánéleti megnyilvánulásaira szorítkozott. Merőben új vonás nála, hogy most egy publikálásra szánt írásában bírálja gátlástalanul az akkor uralkodó császárt. Szinte prófétai haraggal szól Ferenc Józsefről, amikor arra vállalkozik, hogy tükröt tart elébe. Mindenekelőtt azt firtatja, milyen jogon uralkodik, törvényes magyar király-e. „Ferenc József valjon micsoda? Én csak annyit tudok, hogy osztrák főherceg és többek közt Magyarország koronás *successora* [örököse]; ha több, amint *de facto* valóban sokkal több is, kérdem: »mily joggal?«" – Valójában – írja – csak a hódítás jogán. Hódítóval szemben azonban nem létezik lázadó, csak védekező. Azt hirdetik, Ferenc József már elfelejtette a történteket. De akkor miért nem adott általános amnesztiát a politikai foglyoknak és emigránsoknak? Most pedig „még azon komédiára is kényszeríti a romlásnak indult hajdan erős magyart, hogy Európának szemfényvesztésére, pesti és

magyarországi meglátogatása alkalmával, örömét, jókedvét, megelégedését tárja ki torka és erszénye megszakadtáig". Ezt május 5-én írta le Széchenyi, egy nappal azután, hogy Ferenc József a budai várpalotában fogadta Magyarország előkelőinek hódolatát. Ekkor nevezi őt egy helyen „apostoli bitor"-nak. Mégis, azt állítja, a magyarok lelkesen követnék őt, ha azt látnák, hogy van szíve vagy legalább jó szeme ahhoz, hogy megfelelő tanácsosokat válasszon magának. És ekkor – mintha Ferenc Józsefet is önismeretre kívánná tanítani – felsorolja jellembeli hibáit, rossz tulajdonságait, amelyeket le kellene győznie ahhoz, hogy jó uralkodó váljék belőle. Ezek között említi önfejűségét, elbizakodottságát s azt a rögeszmét, hogy neki „parancsolás egyedüli missziója – midőn a többi emberi teremtésnek *vocatió*ja nem más, mint engedelmeskedni". Ilyen jellemű uralkodó, ha van elég katonája, talál elég szolgalelkű tanácsost, aki azt mondja, amit ő szívesen hall, aki pedig az igazságot tárná szeme elé, azt meg sem hallgatja. „És ha ez így áll, mint mondom, ugyan lehet-e némi hihetőséggel reményleni Ferenc József szívét tekintve valami Szent Pál-féle fordulást?" E kérdésre nemmel válaszol, végül mégis azzal fejezi be eszmefuttatását, hogy Ferenc József, ha tökéletesen megismerné önmagát, és olyan emberekre figyelne, akik függetlenek, megváltoztatná magatartását. Ezután a császár tanácsadóit veszi célba, s eközben figyelme egyre inkább a kormány kulcsfigurájának tekintett Bach belügyminiszter személyére összpontosul. Róla szólva elmondja, hogy Bach milyen érveket hozna fel saját védelmében, s ezeket sorra megcáfolja. Mindezt párbeszédes formában teszi, mintha Bachnak egy osztrák híve védelmezné miniszterét, vele szemben pedig egy magyar (bizonyára maga a szerző) szólna, aki a védelem valamennyi érvét megdönti. Ez a dialektikus előadás átmenetet képez a *Szatírá*hoz.

Széchenyi 1857. május 16-án fogott hozzá az *Önismeret* ama részének írásához, amelyet *Szatírá*nak tekintünk. Ezt megelőzően, május 4-én lépte át a császári pár a magyar határt, hogy ötvennapi körutat tegyen az országban. Az első napok tapasztalatai alapján a konzervatív magyar főurak úgy látták, alkalmas a pillanat egy hódoló felirat megfogalmazására, amelyben kérik az ország bajainak orvoslását. A petíció 9-én megszületett, s az ország 131 előkelője aláírta. A császár azonban nem volt hajlandó átvenni a tömeges ké-

relmet a hercegprímás kezéből, és a petíció átnyújtására tett későbbi kísérletek is eredménytelenek maradtak. A budai várpalotában lezajlott „hódolati bohózat" és annak híre, hogy Ferenc József a petíciót nem vette át, késztette Széchenyit arra, hogy mondanivalóit a továbbiakban szatirikus formába öntse. Amikor később, a nyár folyamán Szőgyényi László volt magyar alkancellár, akkor az osztrák birodalmi tanács tagja, Széchenyit meglátogatta, ő felolvasott neki néhány lapot a készülő műből, s elmondta, hogy az *Önismeret*-et szeretné kinyomatni magyar, német, francia és angol nyelven, hozzáfűzve azt is, hogy „a jelenlegi kormányt jó tanács nem lévén képes a jobb útra téríteni, nevetségessé tétele által kell azt megkísérteni". Szőgyényi nem tanácsolta a szöveg közreadását, mondván, hogy az Széchenyire nézve nagyon gyászos következményekkel járhatna. Ő erre – Szőgyényi emlékirata szerint – azt válaszolta: „hisz 67 éves vagyok már, meddig élhetek még?"

Míg az *Önismeret* első részének elmélkedéseiben a filozófus Széchenyi szólalt meg, a második rész vádiratában pedig a politikus mondott véleményt, a harmadik részben az író szabadon engedte fantáziáját: ez utóbbi látszott akkori helyzetének legjobban megfelelni. Ellentétben az első két résszel, ahol saját magáról egyes szám első személyben írt, a harmadikban az író személytelenné vált, a háttérben maradt, s ha megjelenítette önmagát, azt vagy Szekirvári grófként tette, vagy mint már megholtról beszélt önmagáról.

A *Szatíra* elejétől a végéig párbeszédes formában íródott. Legnagyobb részét Bach szinte végeláthatatlan hosszú monológja tölti ki, amelybe helyenként kisebb dialógusok vannak beleszőve. A párbeszédes forma, a szatirikus jellemábrázolás, a vaskos humor a népi színjátékokra, sőt kifejezetten a bábjátékok stílusára emlékeztet, e műfajt Széchenyi akár francia, akár olasz, akár bécsi osztrák válfajában különösen kedvelte. Tartalmilag a *Szatíra* nem más, mint egy hatalmas gúnyirat, az önkény elleni felháborodás szülötte, a diktatúra elleni tiltakozás az értelem, a jog, az igazságosság és az emberiesség nevében. A támadás legfőbb célpontja – akárcsak az *Önismeret* előző, második részében, a *Vádirat*-ban – maga a császár. A *Szatíra* két főhősének egyike a hallgatag Ferenc József, a hatalom birtokosa, aki, mint Faust, lelkét eladta Bachnak, a másik főhősnek, a cinikus, hatalomvágyó intrikusnak, aki szünet nélkül

beszél és Ferenc Józsefet, mint Mefisztó Faustot, varázsa alatt tartja.

A *Szatíra* azzal a jelenettel kezdődik, amelyben Apponyi György, a volt magyar kancellár (aki egyike volt az 1857. május 9-i felirat aláíróinak) egy petíciót nyújt át a császárnak. Távozása után megjelenik Bach, s a császár rábízza a petíciót azzal, hogy fordíttassa németre. Bach azonban titkos ügynökei révén már ismeri annak tartalmát s kijelenti, a Szent István megalkotta, felépítette Magyarországot ő majd felbontja, meggyilkolja. A császár bizalmat szavaz neki, Bach pedig azt tanácsolja, ne válaszoljanak a petícióra. Apponyi úgysem fog konspirálni, s ha mégis, azt tüstént megtudják, mert a polícia, kivált a titkos, „a bölcs országlásnak ezen legfőbb arcanuma", kitűnően van megszervezve. Egy újabb kihallgatáson Rajačić pátriárkát fogadja a császár, aki a szerb nemzet nevében nyújta át a maga petícióját. Bach megint csak azt tanácsolja a császárnak, ne válaszoljon rá. További tanácsai valóban bohózatba illő „bölcsességek". Egyébként a romantikus drámák kegyenceinek módján igyekszik kizárólagossá tenni befolyását az uralkodóra, mindenről informálja őt, hízeleg neki, s közben – másokra hivatkozva – sok mindent az orra alá dörgöl, többek között szűkeszűségét. Egy ízben még arra is vetemedik, hogy elősorolja a Habsburg-ház történelmi bűneit, hitszegéseit, hálátlanságát, perfidiáját, azt, hogy a család „minden lépteiből váltig kilátszik a Machiavelli-köröm", s azzal végzi, hogy oly család, mely mindennek ellenére még el nem bukott, és úgy szaporodik, mint a nyulak, biztosan megmarad Istentől rendelt posztján, tehát minden látszat ellenére győzedelmeskedni fog.

Bach fiktív tanácsai kiterjednek a kormányzat minden lényeges kérdésére, a fiktív párbeszédek pedig, amelyeket állítólag ellenfeleivel, köztük az ugyancsak fiktív Szekírvári gróffal folytatott, s amelyekről a császárnak beszámol, több aktuális kérdés (az államcsőd, az állami költségvetési mérleg közzététele, az osztrák–orosz viszony stb.) körül forognak, s mindig Bach igazának hangoztatásával végződnek.

Időközben Magyarországon előre nem látott esemény – a császári pár elsőszülött gyermekének, a kis Zsófia hercegnőnek a halála – miatt május 28-án megszakadt a császári körutazás, és folytatására

augusztus 8-a és szeptember 5-e között került sor, most már egyedül Ferenc József részvételével. A körutazás azonban mind az uralkodó, mind a magyarok részéről kiábrándulást eredményezett, annak ellenére, hogy az azt megelőző, az év első negyedében lezajlott lombardiai körút után mindkét részről sikereket vártak tőle. A krími háború után ugyanis az elszakadni kívánó olaszok kiengesztelésére Ferenc József kénytelen volt engedményeket tenni, a magyarokkal szemben azonban ilyenekre egyelőre nem volt hajlandó. Ezért aztán a körút második részének hangulata rosszabb volt, mint az elsőé.

Az *Önismeret* aránylag későn, július 17-én foglalkozik a május 9-i petíció „elrúgásával". A *Szatíra*nak ebben a jelenetében Bach azt állítja: a felség nyugodtan átvehette volna a petíciót, s azután lakája által bedobathatta volna az árnyékszékbe. Ha a kérelmezők nála keresnék, ő azt mondaná, már nincs nála, a császárnál van. Ezután mehetnének Ponciustól Pilátusig, míg ki nem fáradnak. Ekkor új petíciót írnának s azt nyújtanák át, a felség pedig megnyugtatná őket, hogy petíciójuk biztos helyen van, ő naponta ül és gondolkozik fölötte, legyenek türelemmel. Az audiencia után pedig ismét hívathatja lakáját: „Eleven árnyék – plum! És vége az egész alkalmatlanságnak." A szatíra már az elkeseredett harag kitörésébe fordul, mikor az író Bach szájával olyan vádakkal illeti az uralkodót, hogy népeinek liberális alkotmányt, egyenjogúságot „és tudja Isten, mi mindent ígért, de legkisebbet sem teljesített", hogy „egész eddigi kormányzásának fenekin nincs egyéb sarkalat, mint esetlen komédia, hazugság és hypocrisia", s hogy vérben fürdött, mint Marat. Bach azzal vigasztalja az uralkodót: ha mindezekhez még az általa ajánlott kis komédiát is eljátssza, azzal csak következetességéről tesz tanúbizonyságot.

A drasztikus humor és a haragkitörés keveredése a *Szatíra* további lapjain is előfordul, olyan módon, amely bőven kimeríti a felségsértés ismérvét. A császári körút második felének vége felé, augusztus 31-én Széchenyi elbeszél egy árnyékszék-anekdotát, ami állítása szerint a legelső (1851-i) császári körút előkészítésének egy triviális részletén alapszik. Ebben van egy bekezdés, amelyet Károlyi Árpád, a *Szatíra* első (és eddig egyetlen) kiadója oly botrányosnak talált, hogy azt az általa kiadott szövegből kihagyta. Ez a bekez-

dés valóságos akasztófahumor terméke, ami azt látszik bizonyítani, hogy az öreg Széchenyi az önkontroll minimális mértékét is elvesztette, amikor e sorokat leírta, s hogy ekkor valóban arra a „nem bánom" álláspontra helyezkedett, amely Szőgyénynek mondott szavaiból kicsendült.

Humor és keserűség vegyül a *Szatírá*-nak abban a jelenetében is, amely a magyar Akadémia ügyéről szól. Széchenyi érthető módon türelmetlenül várta, hogy az Akadémia alapszabályainak állami megerősítése – sokévi várakozás után – végre megtörténjék. Ferenc József, ha politikai engedményeket nem tett is magyarországi körútja során, bizonyos jótékony adományokkal segélyezte a kórházakat és lelencházakat, valamint a pesti lovardát és a Nemzeti Múzeumot. Az akadémiai alapszabályokat azonban még mindig nem erősítette meg, s egy fillért sem juttatott az Akadémiának. Egy nappal a császári körút befejezése után, szeptember 6-án indítja Széchenyi az akadémiai jelenetet. Ebben Bach helyesli, hogy a császár adakozott jótékony célokra, persze az állampénztárból, a szegény adófizetők rovására. Legbölcsebben azonban – mondja Ferenc Józsefnek – akkor járt el, amikor a magyar Akadémiának nemcsak nem adott semmit, hanem az akadémiai alapszabályokról valami olyan kétértelműt mondott a tagoknak, amiből azok remélhették, hogy az alapszabályok megerősítését végre meg fogják kapni, mi viszont – mondja Bach – úgy értelmezzük szavait, hogy nem kapják meg. Legegyszerűbb lenne az Akadémiát egy pátenssel feloszlatni. De ha a császár azt tenné – folytatja –, úgy látszanék, hogy „a tudományok és ekképp a civilizáció ellen húz kardot", és ezt mindenáron el kell kerülni. Az alapító tagok közül az első (Széchenyi István) „szerencsénkre" meghalt, így fiát kellene megnyerni. Ugyanis „néhány év leforgása után nagy égi, sőt földi háborúk" fognak Neu-Östreich határin keresztülvonulni", és akkor Széchenyi Béla bizonyosan kitűnő, tán vezető szerepet fog játszani, akár a császár mellett, akár ellene. Azon kell tehát lennünk – így szól Bach – hogy Széchenyi Béla „tökéletes vakságba süllyedjen és szurokba vezérelje oly könnyen elcsábítható honosait". Ha pedig mégse lehetne őt rávenni, hogy megvonja a pénzt az Akadémiától, akkor adjon a császár is egy nagyobb összeget az Akadémiának, s ennek következtében azt tehet majd vele, amit akar.

Ferenc József, alighogy visszaérkezett Magyarországról, szeptember 9-én a Bécs melletti Laxenburgból kéziratot intézett a magyarországi helytartóhoz. Ebben úgy értékelte a Magyarországon tapasztaltakat, hogy az ország az 1851. december 31. óta fennálló rendszer alatt számottevő eredményeket ért el, és kijelentette, szilárd elhatározása kormányzatának alapelveit változatlanul fenntartani. A laxenburgi kézirat országszerte mély csalódást és lehangoltságot okozott. Széchenyi alig egy héttel később, 15-én reflektált rá a *Szatírá*-ban: hangjában ismét az elkeseredés szólal meg. „Az egész birodalom alá van ásva", írja, és tovább: „a vak császár és az elbízott premier a magyarországi demonstrációkat őszintének tartván, nem is gyanítják, lépteik alatt mily feneketlen mélység tátong, mely fölött csak gyenge hártya vonul el, melyet legkisebb véletlen is egybeszakít". A laxenburgi kéziratot „végítéletnek" nevezte, melynek sommája: „ti magyarok többé ne reméljetek". A császári leiratnak és Széchenyi *Szatírá*-jának a helyzetértékelése merőben ellentétes. A császár a kormányzat eredményei alapján úgy ítélte meg, hogy folytatni kell az eddigi politikát, Széchenyi viszont ismét megjósolta a katasztrófa bekövetkezését. Két év sem telt bele, és Széchenyi jóslata beteljesült.

A fiatal Ferenc József kormányrendszerét bizonyos kettősség jellemezte. Az 1848–49-ben kis híján széthullott Habsburg-birodalom számára állambiztonsági szempontból egyelőre szükségesnek látta a katonai-rendőri önkényuralom fenntartását, másrészt a birodalom erejének növelése érdekében elengedhetetlennek tartotta, hogy az addigi megmerevedett, konzervatív abszolutizmus helyett egyfajta reform-abszolutizmust vezessen be. Polgári származású miniszterei – köztük Bach és Bruck – a jogrendszer és az állami intézményrendszer polgári jellegű átalakításával, modernebb pénzügyi és gazdaságpolitikával, továbbá az infrastruktúra – a közlekedés- és híradásügy, az egészségügy, az oktatásügy – dinamikus fejlesztésével lehetővé tették a kapitalizmus erőinek kibontakozását, és megteremtették a polgári átalakuláshoz a megfelelő feltételeket. Ez persze még nem jelentette a polgári liberalizmusra való áttérést: az abszolutizmus és a reformpolitika összeegyeztetésének kísérlete kizárta a liberalizmus érvényesülését. Az öreg Széchenyi viszont mindenestül elutasította a fennálló rendszert, és megkérdő-

jelezte a kormány kétségtelen eredményeit is. Egyoldalú helyzetmegítéléséhez mindenesetre hozzájárult önkéntes visszavonultsága: ha a való világ tényeivel más sorstársaihoz hasonlóan ő is nap mint nap szembetalálta volna magát, bizonyára észrevette volna a kormányzat napi aprómunkájának eredményeit és azokat a veszélyeket is, amelyek az ellene szegülőkre leselkedtek. Azt azonban helyesen ismerte fel, hogy az adott körülmények között az abszolutizmus volt a fő ellenség, még ha az a reformpolitika képében, neoabszolutizmus formájában jelent is meg, és hogy e fő ellenséget a szatíra eszközével gyengíteni lehetett. Azzal alig törődött, hogy a fennálló rendszerrel való szembeszegülése folytán ő maga az önkényuralom ártatlan áldozatává válhat.

Október végén, november elején olyan dolgok történtek, amelyek hatására Széchenyi megszakította a már befejezéséhez közeledő *Önismeret* írását. Az egyik az volt, hogy a sajtóból értesült egy röpirat megjelenéséről, amelynek *Rückblick auf die jüngste Entwicklungs-Periode Ungarns* (Visszapillantás Magyarország legutóbbi fejlődési szakaszára) volt a címe, és mindjárt kedvet kapott arra, hogy azt „pellengérre állítsa". A másik esemény magántermészetű volt, mégpedig a közte és Londonból hazatért Béla fia közötti nézeteltérések sorozata, amelynek következtében úgy döntött, hogy megírja *Intelmei*-t Bélához. Minthogy az *Önismeret* írásához később már nem tért vissza, ez a műve befejezetlen maradt. Ennek az a magyarázata, hogy a *Rückblick*-re adott válasz kifogta a szelet az *Önismeret*-nek szánt vitorlákból, és a későbbi események gyors egymásutánja miatt már ideje sem maradt az *Önismeret* egyébként lényegileg kimerített témájának továbbvitelére.

Széchenyi november 6-án még néhány szót írt le az *Önismeret* kéziratának utolsó lapján, majd a kéziratot félretolta, és ugyanaznap megkezdte az *Intelmek* fogalmazványának írását, német nyelven. Ettől kezdve egyfolytában azon dolgozott, s a munkát november 25-én fejezte be. Az *Intelmek* tulajdonképpen válasz Béla október 12-i levelére, melyben atyjának szemére hányja, hogy nem érti meg őt. Széchenyit ez a vád érzékenyen érintette, főleg azért, mert úgy érezte, igaz: míg ő a „bolondokházában ült", Bélának hiányzott az apa, aki az életben való helytállásra nevelhette volna. Ezért aztán megpróbált baráti hangon szólni az immár húszéves fiatalember-

hez. Mindjárt azzal kezdte, hogy captatio benevolentiae-ként dicsérte fia jó tulajdonságait. Béla londoni életvitelével azonban nem volt megelégedve, s az *Intelmek* további lapjain jönnek a szemrehányások, amiért Béla semmit sem teljesített abból, amit apja várt tőle. Az *Intelmek* megírásának fő motívuma azonban nem a dorgálás szándéka volt, hanem az a vágy, hogy fia az ő életművének folytatója legyen, hogy népét, nemzetét kivezesse a kátyúból. Az *Önismeret*-beli *Szatíra* akadémiai jelenetében láthattuk, milyen nagy reményei voltak Széchenyinek Béla jövőjét illetően. A kedvezőtlen tapasztalatok ellenére hitt abban, hogy fiát még formálni lehet, és az *Intelmek*ben minden rábeszélő tehetségét latba vetette, hogy Bélát az általa kívánt irányba terelje. Emellett azt kérte fiától: ne írásban folytassák vitájukat, hanem adjon lehetőséget apjának, hogy gyakori együttlétek során alaposan kibeszélhessék magukat, és neki alkalma legyen fiát valóban megismerni. Titokban talán arra is gondolt, hogy Bélát saját tervei kivitelezésében is felhasználhatná, amint arra rövidesen, a *Rückblick*-re adott válasz kinyomtatásával kapcsolatban, sor is került.

Miközben még az *Intelmek*-en dolgozott, már készült a *Visszapillantás*-ra adandó válaszra. Kérésére Szőgyényi megküldte neki a *Visszapillantás* egy példányát, s ő anyagot kezdett gyűjteni a válaszhoz, majd Lonovics püspök közvetítésével érintkezésbe lépett annak titkárával, Hopf Jánossal, aki összegyűjtötte számára azokat a magyar törvényeket, hitleveleket és egyéb okmányokat, amelyek bizonyítékul szolgálhattak Magyarországnak az önállósághoz való jogához, s amelyek azután bekerültek az *Egy pillantás* függelékébe.

Széchenyinek az is tudomására jutott, hogy a névtelen röpirat szerzője Bernhard Meyer, Bach belügyminisztériumában az elnöki osztályon dolgozó miniszteri tanácsos. Nem volt nehéz kitalálnia, hogy a röpiratot hivatali megbízásból készítette, és hogy a megbízó célja az volt, hogy a hazai és a külföldi közvéleményt a kormány iránti rokonszenvre hangolja. A röpirat szerzője mindjárt azzal kezdi, hogy miközben írja, a császár magyarországi körútjának második szakaszát folytatja. Világos volt tehát, hogy a magyarországi rossz hangulatot kívánták ellensúlyozni, amely hangulat, mire a röpirat megjelent, a laxenburgi kézirat hatására még rosszabbra fordult.

A *Visszapillantás* tizennégy fejezetből áll. Közülük az első három politikai tárgyú, Magyarország 1849 óta megváltozott közjogi állását, a monarchikus állam 1851 szilvesztere óta érvényes alapelveit és a birodalomban a nyelvkérdés rendezését tárgyalja, a többi fejezet a bécsi kormány által Magyarországon bevezetett reformokat és az építés különféle területein elért eredményeket ismerteti, részben számadatokkal. E tagolódásnak megfelelően az első rész megállapításai erősen vitathatók voltak, és mindenkit ellentmondásra hívtak ki, aki nem állt az abszolutizmus alapján, a második rész ezzel szemben nagyrészt tárgyszerű adatokat tartalmazott. Ennyiben a *Visszapillantás* nem elejétől végéig hazugság, mint ahogy azt emlegetni volt szokás, csak azáltal válik azzá, hogy a beszámoló összeállítója úgy tünteti fel, mintha mindazok a tények, amelyeket a második részben felsorol, a fennálló politikai rendszernek voltak volna köszönhetők. Hasonlóan a laxenburgi kézirathoz, a *Visszapillantás* is az 1851. december 31-i szilveszteri pátensre hivatkozik, amellyel Ferenc József eltörölte még az 1849. március 4-i oktrojált alkotmányt is (a magyar alkotmánynak vele összhangban nem levő pontjait már akkor felfüggesztette), és új „alapelveket" fektetett le, amelyek szerint az ausztriai birodalom kormányzatát a monarchikus elv alapján be kellett rendezni. Ebben az összefüggésben a kormány eredményeinek felemlegetésével a röpirat az alkotmány nélküli, önkényuralmi rendszer önigazolását kívánta szolgálni. Ezen túlmenően, az oktrojált alkotmány által – a magyar közjog semmibevevésével – kimondott közjogi elveket, Magyarország beolvasztását a birodalomba és feldarabolását a fennálló közigazgatási beosztás szerint, valamint a német államnyelv bevezetését gazdasági előnyökre, mint a Magyarország és Ausztria közötti vámsorompó lebontása (ami persze csak a magyar agrártermékekre nézve volt előny) hivatkozva igyekezett elfogadhatóvá tenni. Ezekkel a csúsztatásokkal és álokoskodásokkal vált a *Visszapillantás* hazuggá és képmutatóvá.

Széchenyi egy nappal az *Intelmek* befejezése után, 1857. november 26-án fogott hozzá az *Egy pillantás a névtelen visszapillantásra* írásához, és azon dolgozott 1858. június 2-ig, tehát fél évig. Az *Egy pillantás* formája szerint Bach belügyminiszterhez intézett beszéd, műfaját Széchenyi a szövegben rapszódiának, töredéknek jelöli

meg, valójában ezek az eszmetöredékek ugyanúgy szatírának minősíthetők, mint az *Önismeret*-beli *Szatíra*. Benne a szerző a Ferenc József által bevezetett diktatúrát, parancsuralmat támadja és szedi szét darabokra. Érvrendszere már az *Önismeret*-ben kikristályosodott; itt célt és irányt kapott azáltal, hogy a támadás éle most nem a fiatal császár, hanem Bach és néhány társa ellen irányul, maga a császár a háttérbe kerül, és vele a szerző kíméletesen bánik. A szerző álcázza kilétét: az előszó szerint az *Egy pillantás* egy emigráns magyar műve, aki kéziratát halála előtt egy német ismerősére bízta; most, hogy már meghalt, a német ezt a kéziratot változtatás nélkül kiadja. A bevezetésben a szerző megindokolja, miért kénytelen névtelenségbe burkolózni: mert tudja, hogy „Új-Ausztriában" senki sem támadhatja meg Bachot, különben elhallgattatják. Maga az „excellenciás miniszterhez" intézett beszéd két részre osztható, bár Széchenyi a tagolódást nem jelöli, csak a szövegben tesz rá halvány utalást. Az *Egy pillantás* szerkezete azonban nem követi a *Visszapillantás*-ét – Széchenyi cáfolata nem ragad a cáfolandó pamflet szövegéhez. Annál kevésbé, mert számára nem a *Visszapillantás* fontos, hanem az, amit az propagál: a gyűlölt abszolutizmus, azt állítja pellengérre; a *Visszapillantás* csak jó alkalom, ürügy arra, hogy ezt megtehesse. Az *Egy pillantás* első része szintetikus módon, általánosságban bírálja az adott rendszer legjellemzőbb vonásait (és egyben a *Visszapillantás* megfelelő állításait), a második részben analitikus módon vizsgálja a röpirat egyes helyeit. Mindezt nem rendszeresen teszi, az ő „rapszódiájában" az egyes kérdések többször is előjönnek, egy-egy részen belül is. Az *Egy pillantás* hangja egy fokkal visszafogottabb az *Önismeret*-énél. A rendszer fő képviselőit, Bachot, Schwarzenberget, Haynaut, Albrecht főherceget és Hauert azonban itt is válogatott szidalmakkal illeti. Teljes tudatában van annak, hogy ezért sokan bírálni fogják. Az *Egy pillantás* befejezésében kifejti, miért használt helyenként „durva, útszéli hangot". Mert úgy érzi, „hogy azokat, kik teljesen ártatlan vagy csupán az egymásra torlódó események által pillanatnyilag megszédített emberek ezreit kényszerítették számkivetésbe, hol legtöbbjük elpusztult, vagy vetették vasra verten börtönbe... azokat, kik másokat akasztófára húzattak... teljes joggal, skrupulus és az illem szabályaira való tekintet nélkül az éppen kezünk ügyébe

eső legundokabb ganajjal dobálhatjuk meg és méreggel kevert nyállal pökhetjük arcul".

Széchenyi, amikor az *Egy pillantás*-ban az önkényuralmat bírálja, részben ugyanazokat az érveket hangoztatja, amelyeket már az *Önismeret*-ben is felhasznált, de némileg más megfogalmazásban, mint ott, hogy legalább az uralkodót ne sértse különösképpen. Így Ferenc József magyarországi uralkodásának jogalapját firtatva nem azt kérdezi: Ferenc József vajon micsoda – mint az *Önismeret*-ben –, hanem általánosabban: mi jogon kormányozzák Magyarországot? Azt állítja, hogy Bach tulajdonképpen meg akarja gyilkolni a magyar nemzetet, és hogy mindenütt gyűlölik őt, mert „mint egy spanyolfal, a nép és az uralkodó közé tolakodott, hogy a fiatal uralkodó saját szemeivel soha se láthasson semmit". A dolgoknak ilyetén beállítása merőben különbözik az *Önismeret*-ben alkalmazott taktikától.

Bach „ámításait" sorra véve, szól a nemzetiségek egyenjogúságáról, a sajtószabadságról és a jogállamiságról: mindezeket az elveket deklarálták ugyan, a valóságban azonban nem érvényesülnek. A jogállamisággal kapcsolatban hivatkozik Batthyány Lajos perére, amikor előre meg volt határozva, hogy őt ki kell végezni. Az 1857. május 9-i petícióról azt írja, hogy azzal az ország valamennyi lakosa egyetértett, s annak elutasítása a népet kompakt egységgé kovácsolta össze, „mely a király iránti kötelességeit, mint mindenkor, híven teljesíti, de egyúttal soha sem fogja tűrni, hogy azon kötelességeket, melyekkel irányában tartoznak... ignorálhatóknak tekintse valaki". Arra figyelmeztet, hogy egy szikra óriási robbanást okozhat, s akkor „megáll az egész államgépezet". Az egyfajta belső emigrációban élő Széchenyi számára, bármennyi információ birtokába jutott is, hiányzott a lehetőség azok valóságtartalmának ellenőrzésére, és így könnyen elhitte azt, amit hinni szeretett volna, vagy legalábbis megkísérelte másokkal elhitetni, amit kívánatosnak tartott. Ilyen volt a nép kompakt egységéről szóló tétel vagy főként az általa több ízben hangoztatott állítás a magyarság és a hazai nemzetiségek eszmei egységéről is.

A másik „ámításról", az „önkényuralom feketelevesébe" kevert másik „álszabadelvű és álalkotmányos fűszerről", a sajtószabadságról szólva azt javasolja Bachnak, mondja ki nyíltan: egyetlen be-

tűt sem szabad kinyomatni a cenzúra engedélye nélkül, hiszen az írók szabadsága az ausztriai birodalomban csak arra terjed ki, hogy szabadon szidalmazhatják a külföldet és – Magyarországot. A boszszuló utólagos cenzúra Damoklés-kardja megakadályozza sok hasznos írás megjelenését. Ezért a fennálló helyzetben nem utólagos büntető, hanem preventív cenzúra kellene, „belátással bíró s a korszellemet számításba vevő" cenzorokkal. Hasonlóan álalkotmányos humbug Bach választási rendszere is. Ez a szűkkörű választási lehetőség mindössze arra terjed ki, hogy a „szabad polgár urak" maguk választhatják meg polgármesterüket, kereskedelmi kamarai elöljáróikat, a kamarai tagokat – de próbálnának csak más személyeket választani, mint akiket számukra kijelöltek, azokat nem erősítenék meg a hatóságok. Itt megint csak azt javasolja Bachnak, mondassa ki nyíltan az uralkodóval: azt akarom, hogy minisztereim ne csak hivatalnokaimat, hanem mindazokat, akik választás alá esnének, egyszerűen nevezzék ki, azért, hogy alattvalóim megkíméltessenek a választások kellemetlenségeitől.

Különösen bántónak találja, hogy Bach – akihez szavait intézi – a birodalmi egység elvének alapján elvitatja a magyarság nemzet voltát, s ezzel összhangban a kormánysajtó hazánkat nem országnak, hanem csak vidéknek, nemzetünket csak népnek nevezi. Igaz – írja –, hogy egyelőre német nemzet sincs, hiszen az egységes Németország mindeddig nem vált valóra. Finom gúnnyal ír arról, hogy annak megvalósításához nem kell más, mint elszánt akarat és elegendő lőpor – ha ezek elegendők voltak a Magyarországgal kötött szerződések ignorálásához, a szász, bajor és württembergi királyokat és az aprócska fejedelmek egész seregét is pokolba kergethetik, feltéve, hogy Anglia, Franciaország, Poroszország és Oroszország, sőt az Amerikai Egyesült Államok is kezet nyújt ehhez. Márpedig az ausztriai németek egy idő óta annyira közkedveltté teszik magukat „mély bölcsességük és csípős élceik által", hogy beigazolódik a mondás: „a földön nem lehet elég német", s ennélfogva minden németnek kötelessége nemcsak minél nagyobb számú új polgárokkal látni el a földtekét, hanem a még létező „öreg polgárokat is szeretettel, s ha szükséges, a muszáj alkalmazása mellett germanizálni". Ez ma „a világ főiránya s a jelenkor legégetőbb kérdése". A németek, szellemi felsőbbségüknél fogva, nem asszimilálódnak – írja tovább

gúnnyal –, hanem ellenkezőleg, az angolok és a franciák sóvárognak a német „szabadság" után és törekszenek a „gyakorlati" és nem unalmas német professzorok magaslatára emelkedni. Minket, Excellenciás Uram – folytatja –, csak az vigasztalhat, hogy Ön még a császárság cigányait sem volt képes kiirtani, annak ellenére, hogy a csendőrség erre a feladatra összpontosítja erejét. Mi – írja tovább – „a jelen időben nem tehetünk egyebet annál, hogy a szép Magyarország minden lakosát kivétel nélkül őszintén szeressük, őket gyámolítsuk, a Megváltó kegyelmét reméljük, az isteni igazságszolgáltatásban rendületlenül higgyünk és fajunknak aránylag csekély mennyiségét a lehető legjobb minőség által igyekezzünk fontosságra juttatni".

A magyarság jövőjét illetően, sorait optimizmus, egy jobb jövőben való hit hatja át. „Rövid idő óta – írja – minden magyar némi meleg reménysugárt érez kebelében... érzi, hogy még jövője van, hogy nemzeti állása még nincs örökre oda." A magyart lábadozó beteghez hasonlítja, aki megtette az első lépést az egészség és az élet felé. Majd magáról, aki ezt a diagnózist felállította a magyar népnek, ezt mondja: „Számos éve már, hogy e földi siralomvölgyben vándorlunk, cél, irány és reménység nélkül. Illúzióink – pedig soha sem tápláltunk sokat – mind eltűntek. Azon jelenségeket, melyek Magyarországon 1848 óta a mai napig történtek, a távolból tekintettük, minden önámítás és indokolatlan előszeretet nélkül... És mi mondjuk: Magyarország lakosai, kiket Excellenciád rendszabályai (persze akarata ellenére, mert Excellenciád épp az ellenkezőjét akarta) szellemileg ellenállhatatlanul egyesítettek, a *turgor vitalis*-nak oly mértékével bírnak, hogy Excellenciád *cum sociis* régen por és hamu alakjában a világ minden részei felé fog már repülni, mielőtt beolvasztási teóriája csak egy vonallal is előrehaladt volna, minek mi a legnagyobb gyönyörrel lennénk tanúi, ha napjaink megszámlálva nem lennének."

E növekvő optimizmus számos forrásból táplálkozott. Közvetve hozzájárulhatott ehhez a külpolitikai helyzet Ausztriára nézve kedvezőtlen alakulása, egy háború kitörésének egyre fenyegetőbb veszélye, a mind jobban kibontakozó gazdasági világválság s ezzel kapcsolatban az osztrák államcsőd réme, ami mind valószínűbbé tette, hogy Bécs végre a magyar követelésekkel szemben is engedé-

kenyebbé fog válni. Közvetlenül pedig táplálták az optimizmust azok az egyre sokasodó hazai hírek, amelyek a magyarság életerejét bizonyították. Ezek eredményeképpen Széchenyi magatartásában 1857 vége felé az aktivizálódás kétségtelen jelei mutatkoztak. Ezek közé tartozott, hogy fel akarván számolni pesti lakásukat, magához kérette ott tárolt kéziratait, s miután azok több ládában megérkeztek, ő az iratokat rendezte, néhány kéziratát magánál tartotta, a többit pedig Sopronba küldette, a család levéltárosához, azzal, hogy tegyen velük, amit akar, hisz „nagy részük rozsdás, penészes moslék". A magánál tartott iratok sorsa felől később tett intézkedéseket. Október végén már azt kéri Tasnertől, fizessen elő számára minden magyar időszaki lapra és nyomtatványra – mindezt azután, hogy addig a hazai dolgoktól szándékosan távol tartotta magát. Novemberben, még mielőtt az előfizetett lapok újévtől kezdve megérkeznének, már azt írja Tasnernak, hogy igen sok magyar lap birtokában van, s hogy ezek „kimondhatatlan édes-keserű benyomást" tettek rá: keserűt, mert lábairól le van verve, édest, mert tisztán látja, hogy „Él a magyar!" 1858. április elején arról tudósítja Tasnert, hogy feleségével együtt levették Hajnik János jószágigazgató válláról a számadás készítésének gondját, sőt már bizonyos beruházásokra is gondol gazdaságában, valamint felteszi a kérdést: nem volna-e jó, „ha én a német Lloydba irka-firkálnék némieket?" Röviddel utána alapítványt tesz a pesti Nemzeti Színház javára, mondván, hogy „nemzet egykönnyen meg nem hal, ha nem hagyja magát, és mely maga nem üti szívébe a tőrt".

Optimizmusa, aktivitása annál feltűnőbb, mert egészségi állapota eközben rosszabbodik. Epegörcsei kiújulnak, ő maga azonban nem tudja, mije fáj tulajdonképpen. Május 10-én írja Tasnernak: „Mióta nem láttuk egymást, csaknem elpatkoltam; oly kínokat, milyeket a májban szenvedtem vagy két napig, eddig soha nem tapasztaltam." „Ösmer, hogy nem vagyok halasztó és rest, de fejem néha nagyon szédül – bár ne tudna gondolkozni többé!" 21-én pedig arról panaszkodik, hogy orvosa ráparancsolt, ne sokat írjon, „de Ön tudja, kemény fejemnél fogva soha nem voltam igen engedelmeskedő egyéniség! – S adná Isten, az íróasztalomnál dűlnék ki a hámból! Hiszen ez is elég szégyen és gyalázat, itt heverni!!" Két nappal később közli, hogy négy nap óta nem eszik mást, mint né-

hány kávéscsészényi húslevest, egy narancsot és esetleg egy zsemlét vagy kétszersültet, bár étvágya van, de fontosabb az, hogy ne kelljen kínzó fájdalmakat elszenvednie. 26-án viszont arról tudósítja Tasnert, hogy szemlátomást javul, bár nem alszik, nem eszik, de nagyon és erősen tud gondolkozni. Ekkor közli napirendjét: eszerint hajnali háromkor-negyed négykor kel fel, amikor még az egész ház alszik, toalett, egy kis korsó „Marienbader Kreuzbrunnen", séta, irkafirka, hét órakor bejön inasa, s hoz egy csésze mosogatóvízszerű teát fél darab kétszersülttel. Jobb bordája alatt egy ponton nagy fájdalmat érez. Leveleiből az is kiderül, hogy mindennek ellenére arra gondol, száz évig fog élni, mint György „ükbátyja" (aki 103 éves korában halt meg), és hogy fiatalnak érzi magát s azt hiszi, valami „talpraesettet" fog még írni. Végre június 20-án közli: a marienbadi forrásvíz kimondhatatlan jót tesz neki. A július 7-i levél szerint megint ehet, „és nagyon semmim sem fáj, egy kicsit azonban, itt-ott szinte mindig!" Pedig mi mindent megpróbált már! Ricinust, karlsbadi vizet, piócát, koplalást – és semmi sem használt, mígnem elkezdte a marienbadi „Kreuzbrunnen" vizét inni.

Elővette kiadatlan kéziratait, amelyek most hozzá kerültek, s a *Hunnia*, a *Pesti por és sár* és a *Garat* című eket sajtó alá rendezésre Török Jánosnak engedte át, aki az ötvenes években kifejtett publicisztikai működésével elnyerhette az akkori hatóságok bizalmát, s ezért Széchenyi úgy gondolhatta, hogy neki talán módjában lesz ezeket, mint aktualitásukat vesztett, csupán történeti beccsel bíró emlékeket megjelentetni. A kiválasztott kéziratok azonban valójában üzenetet hordoztak az akkori jelen számára is, ez pedig nem kerülte el a hatóságok figyelmét. A *Hunnia* a magyar hivatalos nyelv bevezetése érdekében íródott 1834-35-ben, de Széchenyi még be sem fejezte, amikor az 1836-i nyelvtörvény megjelenésével elvesztette aktualitását, s ezért ő elállt kiadásától. Most azonban, a germanizáció időszakában, e „történeti becsű emlék" bizonyos áthallással mintha ismét a jelenhez szólt volna. Török ugyan kihagyta a kézirat legmerészebb kitételeit, s egy előszót írt a kötet elé, melyben Széchenyit „letűnt idők nagy alakjának" nevezte, akinek „írói tevékenysége korából" származó kéziratait az író családja neki engedte át, a cenzúra a művet mégis betiltotta és a belőle addig megjelent példányokat elkoboztatta. Széchenyi erről 1858. június 30-án

értesült, s világossá vált előtte, hogy másik két művét sem fogják átengedni. A *Pesti por és sár* elé maga kezdett új előszót írni, s azon dolgozott már június 2-tól kezdve, most azonban – belátva, hogy a cenzúra e munkája megjelenését is megakadályozná – az előszó írását abbahagyta. *Garat* című munkájához is a bevezetés átdolgozását tervezte, de a történtek után már hozzá sem fogott.

Más, kisebb munkái közreadásával sem volt szerencséje, mint például a keleti vasút ügyében 1858. október 14-én Zichy Edmundhoz írt levelének publikálásával. A levél előzménye az volt, hogy a Keleti Vaspálya Társaság igazgatóságának több tagja lemondott tisztéről, minthogy Bruck a társaságot rá akarta szorítani a Déli (semmeringi) Vasúttársasággal való egyesülésre. Széchenyi evvel a levelével Zichyt maradásra akarta bírni, hogy megvédhesse a Keleti Vasúttársaságot a „semmeringi minotaurus" általi „lenyeletéstől". Török e levél szövegét közreadta a *Pesti Napló* november 4-i számában, a rendőrség azonban emiatt az egész számot elkobozta, azzal az indokolással, hogy Széchenyitől, amíg Döblingben tartózkodik, semmit sem engednek nyilvánosságra hozni, mert – amint azt Tasner Széchenyihez írt levelében vele közölte – „mindaddig a felelősség nem Nagyméltóságodat, hanem azokat illetné, kik az iratokat nyilvánosságra hozzák vagy hozni engedik". Ez a hír Széchenyit elképzelhetőleg szíven találta: olyan volt ez, mintha búvóhelyére ráhelyezték volna a kriptafedelet, hogy még üzenetet se bocsáthasson ki a külvilágnak. Ő azonban nem az az ember volt, akit ilyen módon meg lehet félemlíteni.

Különösen éberen őrködött Széchenyi az Akadémia sorsának alakulásán: már az *Önismeret*-ben, majd az *Egy pillantás*-ban is kifejezésre juttatta, mennyire türelmetlenül várja az Akadémia alapszabályainak felsőbb megerősítését. A *Visszapillantás* erről azt állította, hogy az alapszabályok „új, célszerű formában" való megerősítése már megtörtént. Az Akadémia az erről szóló hivatalos értesítést csak 1858. februárban kapta meg, de erről Széchenyinek, amikor az *Egy pillantás* második részében az Akadémiára vonatkozó szakaszt március 3-án megfogalmazta, még nem volt tudomása. Már ekkor megjósolta, hogy az „új, célszerű forma" a magyarok számára élvezhetetlen, utálatos lesz, sőt a halálos ítélettel lesz egyenértékű – az alapszabályokon ne változtassanak. A Bécsben el-

határozott változtatás lényege az volt, hogy az alapszabályokból törölték a tudományok és az irodalom magyar nyelven való művelésére vonatkozó tételt. Széchenyit, amikor erről értesült, a változtatás érthető módon felháborította, s Dessewffy Emiltől, az Akadémia akkori elnökétől bekérte alapítólevelét, majd kemény hangú levelet fogalmazott meg az Akadémiához, amelyben kilátásba helyezte alapítványi összegének visszavonását, ha az általa meghatározott célkitűzéstől, a magyar nyelv fejlesztésétől a társaság eltérne. Az Akadémia igazgatótanácsa is úgy vélte, hogy a Bécsben tett változtatás eltér az alapítók szándékától és az Akadémia eredeti céljától, s Deák Ferenc ez ügyben feliratot fogalmazott meg az uralkodóhoz, amelyet egy küldöttség, élén Eötvös József másodelnökkel, személyesen vitt Bécsbe. A császár július elsején fogadta a küldöttséget, s az ügy kivizsgálását ígérte. A minisztérium írásbeli válasza azonban az volt, hogy az alapszabályok megerősítésének korábbi módján nem változtatnak. Bármilyen fontosnak tartotta a magyar Akadémia a tudományok és az irodalom magyar nyelven való művelését, a minisztérium úgy vélte, hogy azt a nemzetiségek számára is biztosítani kell. Az Akadémia elnöke, Dessewffy Emil ez ügyben személyesen jelentkezett Bachnál, s a belügyminiszter ez alkalommal élőszóban biztosította őt arról, hogy az államigazgatás nem szándékozik a tudomány és a szépirodalom művelése terén az Akadémiát a magyar nyelv használatában bármely módon korlátozni.

Széchenyi az Akadémiához írt levelét elküldés előtt megmutatta Tasnernak, aki egyes kitételek enyhítését javasolta. A címzett így a levélnek enyhített, november 6-áról keltezett változatát kapta meg. Az Akadémia elnöksége azonban a levelet mégis olyan merész hangúnak találta, hogy elhatározta, nem olvassák fel az Akadémia közgyűlésén, amint azt Széchenyi kívánta. Ehelyett Dessewffy megkérte Lonovics érseket, beszélje rá Széchenyit a levél visszavételére. Széchenyi ebbe végül – nem szívesen ugyan – belement. Ezt annál inkább megtehette, mert idő közben ő már gondoskodott arról, hogy levelének tartalma ne maradjon titokban: a szöveget átadta néhány hívének (köztük Török Jánosnak), akik lemásolták és terjesztették, sőt Lipcsében a levél német fordítása nyomtatásban is megjelent.

A levél tehát szélesebb körben ismertté vált, s ez természetesen

nem kerülte el a hatóságok figyelmét. Ezek után Albrecht főherceg, magyarországi főkormányzó 1859. január 19-én jegyzéket intézett Kempen táborszernagyhoz, a legfőbb rendőrhatóság parancsnokához, s ebben azt állította, hogy a kérdéses levél a közönségben megvetést és gyűlöletet szíthat az államigazgatás iránt, és hogy emiatt Széchenyit, ha beszámíthatónak minősül, törvényes úton felelősségre kell vonni. Ha viszont tetteiért nem lenne felelősségre vonható, el kellene dönteni, hogyan lehetne a jövőre nézve hasonló esetek bekövetkezését megakadályozni, hiszen „nyilvánvalóan megengedhetetlen, hogy valaki pusztán azért, mert elmegyógyintézetben tartózkodik, kormányellenes érzelmeinek ilyen veszedelmes kitöréseit akadálytalanul világgá kürtölhesse". Elsősorban Széchenyi Bélát kellene figyelmeztetni arra, milyen felelősség terheli, ha apjának ilyen akcióiban közvetítő szerepre vállalkozik, de a döblingi tébolyda vezetője is figyelmeztetendő lenne, hogy betegének hasonló tetteiért ő is felelős. Kempen az intézkedések megtételével az alsóausztriai helytartót, Lobkowitz herceget bízta meg. A helytartó személyesen tárgyalt a döblingi intézet tulajdonosával, Goergen doktorral, aki megígérte, Széchenyit lebeszéli arról, hogy a jövőben hasonló írásbeli nyilatkozatokat tegyen, és megérteti vele, hogy az ő – Goergen – számára az ilyenek megismétlődése súlyos következményekkel járna, s akkor ő kénytelen lenne ragaszkodni ahhoz, hogy Széchenyi a döblingi intézetet végleg elhagyja. Arra, hogy egy hasonló eset magára a grófra nézve is veszélyes volna, nem kíván utalni, annak szerinte nem lenne hatása, hiszen Széchenyi leghőbb vágya, hogy honfitársai úgy emlékezzenek majd rá, mint aki hazájáért mártíromságot szenvedett. Lobkowitz január 31-én azt jelentette Kempennek: ha a fentiek nem vezetnének eredményre, szigorú rendszabályokhoz kellene nyúlni. Egy szakértő bizottságnak meg kellene vizsgálnia Széchenyi elmeállapotát s a vizsgálat eredményéről hivatalos bizonyítványt kiállítania. Ha beszámíthatatlannak minősítik, el kell rendelni formális elzárását, ami azt jelenti, hogy csak legközelebbi hozzátartozói látogathatják, azok is csak ritkán és csak Goergen jelenlétében beszélhetnek vele. A beteg Goergen tudomása nélkül semmiféle iratot nem juttathat ki az intézetből. Szükség esetén a beteget akár erőszakkal is át kellene szállítani az állami tébolydába. Ha viszont beszámíthatónak minősül, el-

lene a törvény szigorával kellene eljárni. Lobkowitz azonban úgy vélte, ez az adott helyzetben politikailag nem lenne tanácsos.

Bizonyosra vehető, hogy Goergen ekkor még hallgatott Széchenyi előtt a történtekről. Valószínűleg Széchenyi feleségét kérte meg, igyekezzék férjét visszatartani attól, hogy a jövőben politikai tárgyú írásos nyilatkozatokat juttasson ki az intézetből.

Széchenyi legfőbb gondja attól kezdve, hogy az *Egy pillantás* megírásával 1858. június 2-án elkészült, annak publikálása volt. Tudta, hogy erre belföldön nincs mód, s hogy a kézirat külföldre juttatását a legnagyobb körültekintéssel kell intézni. Az előkészületekbe Béla fián kívül senkit sem avatott be. Bélával mindenekelőtt lemásoltatta az egész, terjedelmes kéziratot, azután saját kezűleg javította ki annak hibáit. Ezután közölte Bélával újabb, most már az *Egy pillantás* kiadásával kapcsolatos londoni útjára vonatkozó utasításait. Londonban először is fel kellett keresnie Rónay Jácintot, az egykori győri bencés tanárt, aki emigránsként ott élt, és rávennie őt, működjék közre az *Egy pillantás* kinyomatásában. Ezután levelet íratott Bélával annak a Lady Staffordnak, akivel Béla 1857-ben szerelmi viszonyt folytatott, jelezvén, hogy rövidesen ismét Angliába megy. Béla Angliából csak édesanyjának írhatott levelet, neki sem olyant, ami bármi kompromittálót tartalmazott volna. A kézirat szerzőjének kilétét még a Ladynek sem volt szabad elárulnia.

1858 decembere volt, mire Béla valóban kiérkezett Londonba. Rónay szerzett nyomdát, amely elvállalta a német nyelvű kézirat nyomtatását, Rónay végezte a korrektúra terhes feladatát, Béla pedig utazgatott és élvezte az életet. Az *Egy pillantás* 1859. február 15-én jelent meg. Rónay bizományost is szerzett, aki vállalta a könyv terjesztését. Béla az első nyolc példányt áprilisban, kettős fenekű bőröndben vitte haza.

Széchenyi természetesen örömmel és megkönnyebbüléssel vette tudomásul, hogy az *Egy pillantás* megjelent, és Béla az első példányokkal baj nélkül hazaérkezett. Most már csak a könyv terjesztése volt hátra. Április 24-én levélben fordult Rónayhoz, megkérdezve, mi van a „sárga könyvekkel" (így nevezte a kiadványt, borítólapjának színéről), május elsején pedig újabb levélben utasította, hogy kétezer példányt ingyen küldjön szét mindenfelé, továbbá arra kérte, mondja meg „Mrs. Ford"-nak (Lady Staffordnak), „hogy na-

gyon szeretem, tisztelem, becsülöm", és hogy rövidesen viszontlátja „magyar barátját" (Bélát). Hozzátette még: „Én most többet remélek, mint tíz évvel ezelőtt", ami érthető, ha meggondoljuk, hogy négy nappal azelőtt tört ki a háború Ausztria és Piemont, valamint szövetségese, Franciaország között.

Béla valóban újból kiutazott Angliába, feltehetőleg vele küldte ki Széchenyi azok listáját, akiknek juttatni akart az *Egy pillantás*-ból. A könyv szétküldése különböző utakon történt, anélkül hogy az osztrák rendőrség jelentős mértékben beavatkozhatott volna. Az Ausztriába érkezett példányok közül azokat, amelyeket megtaláltak, elkobozták, ennek ellenére Bécsben is hamar elterjedt.

A könyv szerzője után Londonban is nyomoztattak: Széchenyi július 18-án azt írta Rónaynak, hogy Bécsből állítólag egy rendőrnyomozót küldtek vagy küldenek Angliába ebből a célból, ezért óvatossági rendszabályokra van szükség. Meg kell tehát semmisíteni a kéziratot. A Béla által készített másolat ma is megvan, Széchenyi eredeti kézirata azonban, az óvatossági rendszabályok során, lángok martaléka lett. Ez azért is kár, mert Széchenyi ezen a kéziratán is – szokása szerint – feltüntette a mindenkori napi dátumot, amikor a kézirat egyes részei készültek. Ezek ma már csak kivételes esetekben állapíthatók meg.

Az *Egy pillantás* külföldi hatását nem tudjuk felmérni. Itthon azonban kétségkívül erősítette a magyar nemzeti mozgalmat. A hazai közvélemény körében csakhamar elterjedt az a meggyőződés, hogy az *Egy pillantás* Széchenyi István műve.

Időközben a bécsi hatóságokat továbbra is foglalkoztatta Széchenyi politikai kapcsolatainak ügye. Kempen 1859. március 15-én elrendelte a bécsi rendőrigazgatónak, hogy feltűnés nélkül, a legszigorúbban ellenőriztesse, kikkel tart a gróf kapcsolatot, s az észleletekről hetenként tegyen jelentést. A rendőrigazgató – ha nem is buzgón – időnként eleget tett a rendeletnek és jelentést küldött, sőt egy idő után jegyzéket is mellékelt Széchenyi látogatóiról. Ekkor már Széchenyi is tudomást szerzett arról, hogy ápolóinak hetenként jelenteniük kell, kik látogatták meg őt, s idővel átvette helyettük ezt a feladatot: maga készítette el a jegyzéket, úgy, ahogy azt jónak látta. Május elején azonban Kempen újabb szigorú rendeletben utasította Lobkowitzot; intézkedjék, hogy Széchenyit, amíg az

elmegyógyintézetben tartózkodik, mint elmebeteget kezeljék, és korlátozzák a nála tett látogatásokat és az ő szellemi foglalkozásait. „A jövőben – írta – a magántébolyda semmi esetre sem szolgálhat politikai üzelmek menedékhelyéül." Lobkowitz ezek után kiküldte egy hivatalnokát az intézetbe, s az jegyzőkönyvbe vette Goergen védekező nyilatkozatát. Ezt követően Goergen kénytelen volt feltárni Széchenyi előtt a hatóságok magatartását. Széchenyi egy Goergenhez intézett levélben tiltakozott a gyanúsítás ellen, hogy ő akadémiai levelével az államra nézve veszélyes működést fejtett volna ki. E leveléhez mellékelte előző havi látogatóinak névsorát s kérte, jelöljék meg, közülük kik azok, akik nemkívánatosak. Ígérte, hogy ezeket a jövőben nem fogadja. Széchenyit a hivatalok szimatolása inkább mulattatta, semmint különösképpen izgatta volna. Valójában ebben az időben bizakodás töltötte el a nemzet sorsának jobbra fordulását illetően. A rendőri hatóságok zaklatásai felett humorizált, mint ahogy gyakran tette azt a csendőrség „fényes piklijeiről" szólván, nem törődve azzal, hogy azok adott esetben veszedelmesek is lehetnek.

Már a krími háborút lezáró párizsi béketárgyalásokon szóba került az olasz kérdés megoldásának követelése, ez azonban akkor megoldatlan maradt. Most az 1859. évi háborút ennek megvalósítása érdekében provokálta ki Piemont és szövetségese, Franciaország. Ez év tavaszán a piemonti–osztrák határon mindkét fél nagyarányú csapatösszevonásokat hajtott végre, majd Ferenc József április 19-én ultimátumot intézett Piemonthoz, azonban az utóbbi visszautasította, s ezután 28-án megindult a háború. Csakhamar kiderült egyrészt, hogy Ausztria várakozásai ellenére egyedül maradt, a poroszok ugyanis nem avatkoztak be, s a kisebb német fejedelemségek segítségére sem lehetett számítani, másrészt hogy Ausztria nem az az erős nagyhatalom, amelynek addig magát feltüntetni igyekezett. Az osztrák hadsereg előbb Magentánál, majd június 24-én Solferino mellett egy nagyon véres csatában vereséget szenvedett, s ezután Ferenc József, hogy mentse, ami még menthető, július 11-én Villafrancában fegyverszünetet kötött a két ellenféllel, lemondván Lombardiáról, de egyelőre megtartván a velencei tartományt. Mivel Ausztria a háborúból anyagilag és erkölcsileg meggyengülve került ki, Széchenyi és a magyar közvélemény egy

része abban reménykedett, hogy a császár most már kénytelen lesz a magyarokkal kiegyezni.

Reménykeltőnek látszott már maga az a tény is, hogy Ferenc József májusban elmozdította Buol külügyminisztert, aki addig egyben – miniszterelnök nem létében – a miniszteri konferenciákon az elnökséget vitte, ha a konferencián a császár nem volt jelen, és helyette külügyminiszterré nevezte ki Rechberg grófot, egy osztrák diplomatát, akit Széchenyi a korábbi évekből személyesen ismert. Azt ugyan nem tudta, hogy Rechberg mindjárt a solferinói vereség után összeköttetésbe lépett magyar konzervatív politikusokkal abból a célból, hogy kívánságaik felől tájékozódjék, mégis kedvező változásokat látott megcsillanni Ferenc József július 16-i laxenburgi manifesztumában, amelyben a császár megígérte, hogy a törvényhozásban és a közigazgatásban korszerű javításokat fog végrehajtani. Tovább növelte reményeit, hogy Rechberg – akit úgy tájékoztattak, hogy Széchenyinél van a „veszedelmes konzervatív vezető férfiak" gyülekezőhelye, egy ízben kihajtatott Döblingbe, vele megbeszélést folytatni. Ez a találkozás azonban mindkét félnek csalódást okozott: Széchenyi szakadatlanul beszélt, Rechberg viszont szenvtelenül hallgatott; Széchenyi teljes politikai rendszerváltozást, a történeti jogalapra való visszatérést követelt, Rechberg pedig csak a fennálló rendszer korrekciójára gondolhatott, tudván, hogy a császár többre nem hajlandó. A kormányzat hatékonyságának egyik fő akadályát abban látta, hogy nincs miniszterelnök, s ennek következtében a minisztériumok működéséből hiányzik a megfelelő összhang. Azt javasolta tehát Ferenc Józsefnek: állítsa vissza a Schwarzenberg halálával megszűnt miniszterelnöki posztot. Javaslatára a császár augusztusban kormányátalakítást hajtott végre. Rechberg miniszterelnöki címet és hatalmat kapott, ugyanakkor Bach belügyminisztert menesztette, s helyébe a lengyel Gołuchowskit nevezte ki, továbbá felmentette állásából Kempent, a csendőrség főparancsnokát, aki a rendőri ügyeket is irányította, s felállított egy polgári rendőrminisztériumot, amelynek vezetését egy diplomatára, Hübner báróra bízta. Ezzel az önkényuralom leggyűlöltebb képviselői távoztak a kormányból, az önkényuralmi rendszer azonban lényegében nem változott.

Széchenyi ennek ellenére bizakodó maradt. Megkísérelte az

osztrák államférfiak néhányát személyes ráhatással vagy összeköttetései révén megnyerni a magyar ügynek. Néhány nappal Rechberg látogatása után kapta kézhez Pál bátyjától annak a memorandumnak a szövegét, amelyet Hollán Ernő írt, eredetileg a budai helytartósági osztály vezetője, Cseh Ede részére. Hollán memoranduma Széchenyinek nagyon megtetszett, már csak azért is, mert benne nem egy nagybirtokos arisztokrata, hanem egy középosztálybeli értelmiségi személy szólalt meg, nem lehetett tehát azt állítani, hogy csupán egy szűk társadalmi réteg véleményét képviseli, amikor arra hívja fel a hatóságok figyelmét, hogy az önkényuralmi rendszer komoly veszélyekkel járhat Ausztria számára. Magához kérette Hollánt, és megbízta őt, írjon egy olyan memorandumot is, amelyben már konkrét javaslatokat tesz arra nézve, mik lennének a kormány legfontosabb teendői. Miután Hollán eleget tett megbízatásának, mégpedig a megbízó által sugalmazott módon és tartalommal, Széchenyi kieszközölte, hogy Rechberg miniszterelnök és Hübner rendőrminiszter fogadja a szerzőt, aki nekik nemcsak átadta, de mindjárt fel is olvasta a szöveget. A két miniszter azonban nem volt elragadtatva a hallottaktól. Erről Széchenyi szeptember 24-én értesítette bátyját, Pált, hozzáfűzve: persze nekik kényelmesebb a toldozgatás-foltozgatás, mint a rendszerváltás. E levelével bátyját arra kívánta rávenni, hogy Hübnert – aki a közeli napokban Pált fel fogja keresni birtokán, Apátiban – felkérje: győzze meg a császárt, aki hallgat rá, a rendszerváltozás szükségességéről. Mindent el kell követni – írta Pálnak – azért, hogy a császár végre belássa: saját érdeke is azt diktálja, hogy egy rendszerváltás révén stabilizálja helyzetét. Levelét azzal zárta, hogy szerinte Rechberg és Hübner „valósággal Isten küldöttei", akik látni és hallani akarják az igazságot, és nem akarják megtéveszteni az uralkodót, amint azt Bach tette.

Másnap, szeptember 25-én Rechberget kereste föl újabb levéllel. Ebben kifejtette: itt az ideje a realitások talajára állni, ehhez pedig csak őszinte tanácsadóktól várhat segítséget. Ezért arra kérte, még egyszer látogassa meg őt Döblingben.

Még mielőtt Rechbergnek e második látogatására sor került volna, október 2-án Széchenyi olyan vendéget fogadhatott, akinek nagyon megörült. Ez Zichy Ferenc, a nála húsz évvel fiatalabb barát

és volt munkatárs, 1848-ban az általa irányított minisztérium államtitkára volt, aki 1851 óta a birodalmi tanács tagja lévén, az udvarban feltétlenül posszibilisnak számított. Hosszú és élénk, meleg hangú beszélgetésük során terveket kovácsoltak az ország sorsának jobbítására és meghányták-vetették, milyen ideiglenes teendőkre lenne szükség. Megállapodtak abban, hogy mindenekelőtt át kell alakítani a Rechberg-kormányt, meneszteni Bruckot és Zichyt megbízni a pénzügyi tárca vezetésével, belügyminiszter pedig Gołuchowski helyett Jósika legyen. Az utóbbi megtehetné a szükséges előkészületeket az alkotmány visszaállítására. Ferenc Józsefnek meg kell koronáztatnia magát, egyelőre elég lenne, ha csak a pragmatica sanctióra esküdnék meg, majd össze kell hívnia az országgyűlést. A nádori széket az ifjú József főherceg, az elhunyt nádor kisebbik fia tölthetné be.

Széchenyit ez a megbeszélés – amely a következő napokban még folytatódott – annyira fellelkesítette, hogy nyomban elővett egy nála már régóta meglevő, naplójának szánt kötetet, s abban elkezdte döblingi naplójegyzeteinek írását, amit eddig nem tett meg, azóta, hogy 1848 szeptemberében a naplóírást abbahagyta. Most úgy érezte, hogy lezárult döblingi életének pusztán írói szakasza, s elkezdődik annak ideje, amikor újra részt vehet közvetlenül, szervezőmunkájával, az ország életének irányításában. Döblingi naplójegyzeteiben – töredékes, szaggatott, jelzésszerű feljegyzésekkel – élete utolsó szakaszának mindennapjairól, élményeiről, reményeiről, fájdalmairól, vívódásairól vall, amíg csak el nem némítja hangját a végső, nagy tusa halálos erőfeszítése.

Rechberg második – s egyben utolsó – döblingi látogatására a napló szerint nem október 9-én (amint azt Károlyi Árpád gondolta és utána mások bizonyítottnak vették), hanem 6-án került sor. Ez azonban megkérdőjelezhető, minthogy a naplófeljegyzések között utólagosak is vannak, s mellőlük olykor hiányzanak a napi dátumok. E látogatás során mindenesetre ingerült vita alakult ki kettejük között. Széchenyi először alkotmányos jogok megadását követelte a birodalom minden része számára, majd amikor látta, hogy Rechberg erről hallani sem akar, legalább Magyarország alkotmányának helyreállításához ragaszkodott, erre viszont a miniszter azt az ellenvetést tette, hogy nem lehet a birodalmon belül kétféle mó-

don kormányozni, s ezt Széchenyi történelmi példákkal cáfolta. Rechberg végül nem ellenezte Széchenyinek azt a szándékát, hogy tervezetet juttat el hozzá Magyarország sorsának irányítására nézve.

A Rechberggel folytatott vita eredménytelensége megerősítette Széchenyit abban a szándékában, hogy sajtókampányt indít, s a közvélemény befolyásával igyekszik nyomást gyakorolni az osztrák államférfiakra. „Hírlapi vitát kellene kirobbantanunk", írta már október 5-én naplójába, elsősorban abból a célból, hogy szembeszálljanak az osztrák sajtó magyarellenes állításaival, így August Zang, a *Die Presse* című bécsi lap szerkesztőjének cikkeivel, aki még azt is le merte írni, hogy Magyarországon nincs színház. Ehhez mindenekelőtt munkatársakat kellett megnyernie, akik az általa megadandó szempontok szerint folytatják ez irányú tevékenységüket, s ilyenek már rendelkezésére is állottak két bécsi magyar újságíró: Kecskeméthy Aurél és Falk Miksa személyében. Kecskeméthy 1857 nyarától fogva járt ki hozzá Döblingbe s látta el őt hírlapokkal és könyvekkel, köztük olyanokkal is, amelyek a bécsi rendőrség cenzúrahivatalában mentek át a kezén, s amelyeket ő hivatalból tiltottaknak nyilvánított. Falkot Széchenyi hívatta magához 1859 nyarán, s mindjárt első találkozásukkor kifejtette előtte, mely szempontokat tart követendőknek a kormány ellen indítandó harcban. Helytelennek tartotta az adott pillanatban közjogi kérdéseknek olyan kiélezését, amely azt vitatja, vajon az 1847-es vagy az 1848-as törvényes állapotok lennének-e visszaállítandók, s ezzel az erőket megosztja akkor, amikor koncentrálni kellene őket. Ehelyett Széchenyi – ahogy Falk visszaemlékezéseiben írja – azt tartotta helyesnek, ha a pragmatica sanctióból indulnak ki, e kétoldalú szerződésből, amely szerint a császár, Magyarország királyaként, alkotmányosan köteles uralkodni. Ahhoz, hogy az ebből eredő jogok és kötelezettségek új formáit megállapítsák, össze kell hívni az ország minden rendeiből a notabilitások gyűlését. Mindenekelőtt arra kell tehát rávenni az uralkodót, hogy a birodalom megmentése érdekében egyezzék ki a magyarokkal.

Falk visszaemlékezései szerint október közepétől Döblingben valósággal egy „titkos sajtóiroda" működött, melynek Kecskeméthy és ő voltak a beltagjai. Rajtuk kívül két kültag is részt vett

alakuló összejövetelükön, olyanok, akik nem laktak állandóan Bécsben, de Széchenyi híveiként többé-kevésbé hozzájárultak a sajtókampány megindításához: ott volt Hollán Ernő, egy mindnyájuk által nagyra tartott memorandum szerzője és Hopf János, aki az *Egy pillantás* függelékének összeállításával tett szolgálatot Széchenyinek, éppen a közjogi érveket szolgáltatva a munkához. Elhatározták, hogy elsőként kinyomatják Hollán dolgozatát, amelynek megjelentetésére Széchenyi már korábban, mindjárt a sikertelen Rechberg-féle látogatás után gondolt, és íratnak majd róla a *Times* bécsi levelezőjével, Thomas Birddel egy recenziót.

Egyik legfontosabb feladatnak tekintették a *Times* szerkesztőinek megnyerését magyarbarát cikkek közlésére. Széchenyi maga is írt cikkeket a *Times* számára, az elsőt még július közepén, ennek a szövegét valószínűleg Béla vitte magával Londonba. Ezeket a cikkeket Béla Lady Stafford segítségével juttatta el a laphoz. A *Times* közölt ugyan több cikket, amelyek magyarországi hírekről tudósítanak – ezek részben hazulról érkeztek, részben a magyar emigráció egyes tagjaitól származtak –, de csupán egy olyant ismerünk, amely Széchenyi tollából való: ez a *Times* szeptember 17-i számában jelent meg, Duplex aláírással. Ennek csupán hangja figyelemreméltó, információtartalma alig van. Mindössze általánosságban panaszkodik az elnyomás ellen, és kicsendül belőle a remény, hogy az idő mégis „nekünk dolgozik". Falk azonban azt állítja, hogy a lapban több olyan cikk jelent meg, amelyet ők írtak és juttattak ki Béla címére. Hogy Széchenyi írt néhány cikket a *Times*-nak, bizonyítják ezek vázlatai, amelyek jegyzetei között találhatók, de hogy sokat nem írhatott, abból a keltezetlen naplóbejegyzéséből is kitűnik, amely október hatodika és kilencedike között íródott, s amelyben azon elmélkedik, írjon-e egy magyar újságba, s azzal a megállapítással végzi: „Tartósan és rendszeresen nem lehet rám számítani – csak úgy hébe-korba."

Tény, hogy a „titkos döblingi sajtóirodából" több újságcikk került ki, amelyeket különféle németországi, belgiumi lapokhoz juttattak el, részben az emigráció csatornáin keresztül, s amelyek nagy része meg is jelent.

Ami a Hollán-féle röpirat kinyomatását illeti, ahhoz nyomban azután, hogy az elhatározás október 15-én megszületett, hozzálát-

tak. A kéziratot Lipcsébe csempészték ki, onnan a kefelevonatok ugyancsak csempészúton jutottak haza. A javítás munkáját Falk vállalta magára, majd a korrektúraíveket visszajuttatta Lipcsébe. A kész kiadvány első példánya november 10-én már Széchenyi kezében volt. A röpirat a *Zur ungarischen Frage* (A magyar kérdéshez) címet viselte, a szerző neve természetesen nem volt feltüntetve. Bár az osztrák rendőrség lefoglalta, amit megtalált belőle, a példányok egy része a magyar olvasóközönség kezébe került, külföldön pedig, ahova az osztrák rendőrség keze nem ért el, a röpirat meglehetős feltűnést keltett.

Közben a Rechberg-kormányban máris változás állt be: Hübner, az egyetlen miniszter, aki kiállt a magyar követelések mellett, mert teljesítésüket Ausztria biztonsága érdekében elengedhetetlennek tartotta, látva, hogy eme véleményével egyedül maradt, október 19-én beadta lemondását, a császár pedig 21-én felmentette őt hivatalától és helyébe Thierry bárót nevezte ki rendőrminiszterré. Ez a személycsere elkeserítette azokat a magyar konzervatív politikusokat, akikkel Rechberg mint „bizalmi férfiakkal" tárgyalt, s akik a tárgyalások napjaiban Rechberg kérésére teljes titoktartást fogadtak, azok lezárulta után azonban sűrűn felkeresték Széchenyit. De ő nem csüggedt, az újabb események legfeljebb megerősítették abban az elhatározásában, hogy megkísérli a sajtó útján, valamint társadalmi mozgalmakkal, sőt ha kell, akár diplomáciai úton is nyomást gyakorolni, illetve gyakoroltatni az uralkodóra. Tevékenysége ennek megfelelően párhuzamosan több irányban is mozgott.

Mindenekelőtt további röpiratokat jelentetett meg, amihez legtöbbször ő adta a pénzt, s amihez persze szintén külföldre kellett csempészni a kéziratokat, majd onnan visszacsempészni a nyomtatványokat, különben példányaikat a cenzúra elkoboztatta. Két röpirat kéziratát Béla fiára bízta, aki öccsével, Ödönnel együtt december 7-én indult el Londonba. A nyomást ugyanaz a nyomda végezte, amelyik az *Egy pillantás*-t is kinyomta. Az első, az *Offenes Promemoria* Zichy Henrik tollából származott. Ez a császárhoz intézett nyílt levél formájában azt hangoztatta, hogy Ausztria csak Magyarország segítségével tarthatja fenn nagyhatalmi állását. Ennek azonban feltétele az, hogy az ország visszanyerje törvényes jo-

gait, különben Magyarország Ausztria számára elveszett. Erről a röpiratról Széchenyi november 24-én, amikor kézhez kapta, azt írta naplójába: „Keményebb, mint a Holláné." Decemberben megjelent és nagy feltűnést keltett. A *Times* is foglalkozott vele. Széchenyinek még arra is volt gondja, hogy megkérje Loftus bécsi angol nagykövetet, a röpirat egy példányát hivatalosan juttassa el a londoni külügyminisztériumhoz, amit az meg is tett. – A másik röpirat, a *Daguerrotypen* című, Széchenyi unokaöccsének, Széchényi Dénesnek a szerzeménye, amit a nagybácsi megtoldott két szakasszal. Ez is megjelent decemberben, röviddel a *Offenes Promemoria* után.

Kecskeméthy is írt egy röpiratot, ezzel a címmel: *Die Lebensfrage Oesterreichs: ist noch eine Vermittlung zwischen Oesterreich und Ungarn möglich?* (Ausztria életkérdése: kiegyezhet-e még Magyarországgal?) Ez a röpirat egy németországi nyomda termékeként 1859 decemberében jelent meg, természetesen a szerző nevének feltüntetése nélkül. A szerzőséggel Széchenyit gyanúsították, bár ő csak utólag ismerte meg a szöveget, s a költségeket sem ő fedezte. A szöveg azonban az ő szellemét tükrözte. Széchenyi szelleme rányomta bélyegét a döblingi titkos sajtóiroda olyan termékeire is, amelyek tudtán kívül készültek és jelentek meg. Feltűnő, hogy Falk Miksa nem gyarapította a kiegyezés érdekét szolgáló röpirat-irodalmat saját munkával. Ehhez ő, mint a korabeli sajtó ismert munkatársa, aki lényegében e tevékenységből élt, úgy látszik, túl óvatos volt.

Széchenyi maga is fogalmazott egy röpiratot 1859 novemberében. A kiváltó ok August Zangnak, a *Die Presse* című bécsi újság szerkesztőjének cikke a lap október 30-i számában, amelyben Apponyiékat támadta, őket retrográd, feudális politikusoknak, ókonzervatívoknak minősítve, akik gátolják a kormány haladó politikáját. Ezzel szállt vitába Széchenyi a maga kis röpiratában, amelynek a *Die Presse in Oesterreich* többértelmű címet adta: a cím jelenthette az ausztriai sajtót, de jelenthette az ausztriai *Die Presse* című lapot, sőt a prést is, amely a szabad véleménynyilvánítást elfojtotta. Maga a röpirat voltaképpen a *Die Pressé*-ről s annak szerkesztőjéről, Zangról szólt, arról a „veszekedős" Zangról, akinek nevét Széchenyi tréfásan Zank-ra, Veszekedés-re torzította. Az az állítás,

hogy Zang kifogásolt cikke Széchenyit személy szerint is megtámadta volna, tévedésen alapszik: mindössze elírás történt, ami a Zanghoz hasonló újságíróknál gyakorta előfordul. Abban a mondatában ugyanis, amely szerint „négy magyar mágnás, Jósika, Majláth, Dessewffy és Széchenyi" emlékiratot nyújtott át a minisztériumnak, Széchenyi helyett helyesen kétségtelenül Szécsen-nek kellene állni (amire Széchenyi röpiratában utalt is), Szécsen Antal gróf ugyanis valóban részt vett a Rechberg kormányelnökkel és Hübner miniszterrel folytatott tárgyalásokon, az emlékirat pedig, amire céloz, Dessewffy memoranduma, amelyet azonban ő maga, még augusztusban nyújtott át a két miniszternek. Hogy Széchenyi nem tartozott az „ókonzervatívok" közé, „akiket 1848-ban saját honfitársaik távolítottak el Magyarország legjövedelmezőbb és legbefolyásosabb közigazgatási posztjairól", az vitán felül áll. Széchenyiről tehát nem állítható, hogy személyes megtámadtatás okán szállt volna vitába Zang cikkével. Őt leginkább az bántotta, hogy Zang, aki támogatta a kormány centralizáló és germanizáló politikáját, a magyar konzervatívok lejáratására törekedett akkor, amikor pedig az egész nemzetnek egységesen kellett szembenállnia az elnyomó hatalommal. Kis röpiratának viszont gyöngéje is az, hogy a magyarországi lakosok homogén egységét hangoztatta mind nemzetiségi, mind politikai szempontból, holott mindenki előtt világos volt, hogy a sokszínű magyarországi társadalom, ha az abszolutizmus elutasításában talán egységes volt is, más tekintetben nem volt az.

A kézirat Lipcsébe került, hasonló úton, mint a Holláné, a korrektúrát ezúttal is Falknak kellett volna elvégeznie. Ő azonban mindent elkövetett, hogy Széchenyit lebeszélje a röpirat megjelentetéséről. Hosszú huzavona után Széchenyi végül is lemondott a már kiszedett szöveg kinyomatásáról. Már láttuk Falk óvatoskodását: nem akart olyan ügybe keveredni, amely neki mint újságírónak veszélyeztette volna pályáját. Széchenyi pedig lassan megszokhatta, hogy akármivel próbálkozik, mindenütt falba ütközik.

A másik irányú tevékenységre, politikai célú társadalmi mozgalom szervezésére kedvezőnek látszott egy egyházi esemény, Scitovszky János hercegprímás november 6-án esedékes fél évszázados papi jubileuma, amire Széchenyi írásbeli meghívást kapott.

Scitovszkynak küldött válaszlevelében szeptember 28-án ezt írta: „Elrepedt szívem nem engedi, hogy barlangombúl napvilágra lépjek." Fiait viszont elküldte, barátait, ismerőseit pedig sorra igyekezett megagitálni, menjenek el Esztergomba, és ott az aranymise alkalmából közösen írjanak alá egy petíciót az uralkodóhoz. A szöveget ő maga megfogalmazta, barátai azonban lebeszélték arról, hogy elküldje. Igazuk volt, Albrechttől nem lehetett elvárni, hogy átvegyen egy petíciót, miután Ferenc József két évvel korábban megtagadta az akkori petíció átvételét. És valóban: Albrecht főherceg még arra sem volt hajlandó, hogy végighallgasson egy pohárköszöntőt, amely pedig sokkal enyhébben volt fogalmazva, mint Széchenyi petíciótervezete, hanem fogta magát, sarkon fordult és tüntetőleg kivonult a teremből. Ez a keménység csak arra volt jó, hogy az elkeseredést még tovább fokozza.

Itt lépett be Széchenyi harmadik irányú tevékenysége: kísérlete arra, hogy külhatalmakat arra ösztökéljen, diplomáciai úton gyakoroljanak nyomást Ferenc Józsefre a magyarokkal való kiegyezés érdekében. Ez persze kockázatos lépés volt, Széchenyi azonban vállalta a kockázatot. Két levelet írt, az egyiket Palmerston angol miniszterelnöknek, a másikat III. Napóleon francia császárnak. Tudta, hogy a bécsi angol nagykövet, Loftus lord, aki többször meglátogatta őt Döblingben, nincsen abban a helyzetben, hogy saját kezdeményezésére a császárnak tanácsokat osztogasson, s még csak azt sem lehetett várni tőle, hogy saját kormányának ilyen lépésre javaslatot tegyen. Ennek következtében szánhatta el magát arra, hogy közvetlenül Palmerstonhoz, illetve III. Napóleonhoz fordul.

A két levél szövege Falk szerint a részletekben eltért ugyan, a mondanivaló lényegét tekintve azonban megegyezett: a levélíró mindkettőben azt állította, hogy Ausztria csak akkor tarthatja meg Magyarországot, ha kiegyezik vele, de Ferenc Józsefet tanácsadói megakadályozzák ennek felismerésében. E bajon csak akkor lehetne segíteni, ha a francia és az angol nagykövet felvilágosítaná őt, milyen veszély fenyegeti Ausztriát. Széchenyi e leveleket posta útján Londonba küldte, fiai címére, akik december elején utaztak oda. Béla átadta a két levelet Lady Staffordnak, ő pedig személyesen kézbesítette mindkettőt a címzettnek. Hatásukról nincsenek

adataink; úgy látszik, elmerültek a figyelmen kívül hagyott beadványok, memorandumok tengerében.

Széchenyi 1860 elején – miután különféle kitörési kísérletei nem vezettek eredményre – még egy próbát tett, a siker reményében: hozzáfogott egy újabb röpirat megfogalmazásához, s abban azt vizsgálta, mi vezetett Ausztria súlyos politikai és gazdasági válságához, és mi lenne a válságból való kilábalásának feltétele. Ez utolsó írásművének a *Disharmonie und Blindheit (Nézeteltérés és vakság)* címet adta. A kézirat elején megmagyarázza, mit ért voltaképpen a kissé különös címen. „Népek kormányukkal való diszharmóniáját [értsd: nézetkülönbségét] harmóniába hozni [értsd: egyetértéssé változtatni] mindig nehéz, még akkor is, ha a vezetők és a vezetettek – amennyire lehet – világosan látnak. Ha azonban a népek rövidlátással vannak megverve, a hatalmon levők pedig egyenesen vakok, akkor a harmónia megteremtése némiképp meghaladja az emberi erőt…" Ausztriában szerinte „csak egyvalamiben teljes az egyetértés, nevezetesen abban, hogy a dolgok, ahogy most állnak… nem maradhatnak fenn tovább!" Felteszi ezért a kérdést: „Mi hát a teendő?" Az egyetértés hiányának, a „diszharmóniának", zűrzavarnak legfőbb oka szerinte az, hogy Ausztriában (Magyarországot bele nem értve) teljes fogalomzavar uralkodik, ami „a szabad vita… tökéletes hiánya miatt egyik nemzedékről a másikra öröklődik". Az osztrákok, akiknek fogalmuk sincs az alkotmányos életről, hűségen szolgai hűséget értenek, a magyarok ellenben azt, hogy az uralkodó előtt feltárják az igazságot, figyelmeztessék a veszélyekre. A mentalitás különbsége miatt osztrákok és magyarok nem értik meg egymást. Ő maga a megegyezést kívánja szolgálni: „szeretnék megegyezni a jó útra tért és megokosodott Ferenc Józseffel, szívből kívánva, tegye boldoggá Magyarországot, sőt az egész Osztrák Monarchiát". Őszintén megvallja, hogy ő, magyar létére, nem ellensége az osztráknak, sőt iránta (minden kritikája mellett is) rokonszenvet érez: „én oly sokszor és oly sokáig szívtam a levegőt a Szent István-torony közelében, hogy bizony ragadt onnan rám valami, noha hű magyar, sőt hű osztrák is vagyok, s Ausztria lakóit úgy általánosságban szívből szeretem". Azt kívánja, hogy a birodalom minden része alkotmányos jogokat kapjon, s ennek első lépéseként a magyarok kapják vissza alkotmányos szabadságu-

kat. „Ismétlem, és amíg csak élek és képes vagyok egyetlen hangot adni, el fogom ismételni minden változatban... hogy amíg el nem ismerik az említett tételt, hogy ti. a dinasztia és a magyar nemzet közötti pactum conventumok soha fel nem bontattak, hanem még mindig érvényesek, és hogy ennélfogva a kormánynak ilyen értelemben kell eljárnia, addig nem lesz nyugalom Magyarországon, és Ausztria nem fog boldogulni, hanem ellenkezőleg: az összbirodalom széttöredezik és valószínűleg sokkal hamarabb megszűnik létezni, mintsem sejtenék!"

„Ahhoz, hogy Ausztriát megmentsük és felvirágoztassuk, mindenképpen hatnunk kell a császárra." „A császárt meggyőzni – ez most az elsőrendű kívánalom." És tovább: „A mi feladatunk az, hogy a gyakorlatias emberekhez szóljunk, és a mi elképzeléseinknek nyerjük meg őket." Különös nyomatékkal szól arról, hogy Ausztria és Magyarország egymásra van utalva, és hogy a magyarok nem akarnak elszakadni Ausztriától. „Mi, kerül, amibe kerül, meg kívánunk maradni az országok ama szövetségében, amelyben olykor ugyan sok keserves, de számos igen szép, vidám és boldog napot is eltöltöttünk. Aki tehát szeparatista tendenciákat tételez fel rólunk, s ilyesmire akar rábeszélni, az vagy fanatikusan elvakult velünk szemben, vagy egyenesen lelkiismeretlen hazug."

A mű megírásához a döntő lökést a Rechberg-kormányban való csalódás adta. Ezért Széchenyinek ez a legutolsó műve párhuzamba állítható az *„Önismeret"*-tel és az *Egy pillantás*-sal, csakhogy míg az első kettőben a Buol-kormányt támadja és ostorozza, a *Nézeteltérés és vakság*-ban a Rechberg-kormányt bírálja élesen. Bár magára az uralkodóra is vannak kritikai észrevételei, ez utolsó művének lényege nem a támadás, hanem a megegyezés szándéka, a Magyarország és az egész Habsburg-birodalom jövőjéért való aggódás. Széchenyinek ez a „hattyúdala" nagyon őszinte és szubjektív, mindenekfelett pedig higgadt, kiérlelt, terjengősséget nélkülöző alkotás, a magyar esszéirodalom egyik remeke (akkor is, ha német nyelven írta), amely – bár befejezetlen maradt – mégis teljesnek ható, kerek egész.

Az események tragikumát csak fokozza, hogy a rendőrség éppen akkor készült fel a Széchenyi elleni döntő csapásra, amikor ő higgadt bölcsességgel kereste a kiegyezés útját. Thierry mindjárt az-

után, hogy átvette a rendőrminisztérium vezetését, megszigorította a rendőrség állambiztonsági tevékenységét, a sajtóellenőrzést, a titkosrendőri szolgálatot és a levelek postai ellenőrzését. Mindehhez ürügyet szolgáltatott az ellenzéki hangulat fokozódása, különösképp azok a magyarországi társadalmi mozgások, amelyeket mármár forradalmiaknak minősítettek, és lökést adott Albrecht főherceg magyarországi főkormányzó, aki ismételten visszatért arra a követelésére, hogy korlátozzák Széchenyi István írói tevékenységét és vessenek gátat „káros kihágásainak". November 14-i, Thierryhez intézett jegyzékében azt is szorgalmazta, derítsék ki, valóban ő-e a szerzője az *Egy pillantás* című munkának.

Thierry gondoskodott arról, hogy Széchenyit minden lehető módon megfigyelés alatt tartsák. Decemberben az *Egy pillantás* ügyében a nyomozást az öreg Czapka helyett a kitűnő nyomozó hírében álló Felsenthal kormánytanácsosra bízta. Neki azután hamarosan sikerült megtudnia, hogy Széchenyi egy újabb kinyomatásra szánt munkán dolgozik (ez a *Die Presse in Oesterreich* volt), s ugyanő szerzett egy személyt Széchenyi legszűkebb környezetéből, aki hajlandó volt megfigyelései eredményéről a rendőrséget tájékoztatni: ez a két ápoló közül a fiatalabbik, Sebastian Pichler. Felsenthal már ekkor felvetette a kérdést, nem lehetne-e Széchenyi állítólagos, külföldre irányuló „titkos levelezését" egy hirtelen végrehajtott házkutatás során megszerezni – Thierry ezt egyelőre ellenezte, viszont elrendelte, hogy megfigyelés alatt tartsák a Széchenyi család bécsi lakását is. Pichleren kívül más kémek is akadtak, így Rechbergnek volt egy önkéntes informátora, Inkey Eduárd báró cs. kir. kamarás feleségének személyében, aki megfigyeléseiről és értesüléseiről időnként közvetlenül őt vagy egyik beosztottját tájékoztatta. Inkeyné egy nap az utóbbihoz olyan szövegű feljegyzést juttatott el, amely szerint, ha „egy Bécs környéki házban" házkutatást tartanak, ott „egy fölforgató párt" tevékenységére derül majd fény. Ezt a feljegyzést a miniszterelnökségről a rendőrminiszternek küldték át. Thierry azonnal elrendelte, hogy tartsanak házkutatást nemcsak Széchenyinél, hanem azzal egyidőben Goergenéknél, dr. Gutherznél (Goergenné mostohaapjánál), továbbá a Széchenyi család bécsi lakásán, Hollán Ernő szállásán, valamint Kecskeméthy Aurél és Falk Miksa lakásán is. A rajtaütésszerűen végrehajtott

házkutatások március 3-án reggel kezdődtek meg, a döblingi intézetbeli házkutatásokat maga Felsenthal vezette. Valamennyi színhelyen lefoglaltak minden olyan iratot, amely politikai tartalmúnak látszott. A lefoglalt anyag átvizsgálása, a magyar nyelvű szövegek németre fordítása hosszabb időt vett igénybe, annyit azonban mindjárt megállapíthattak, hogy a gyanított összeesküvésre, Széchenyi ilyen jellegű levelezésére semmiféle bizonyíték nem került elő. Mindamellett úgy vélték, hogy a lefoglalt iratok között több olyan található, amelyek alapján Széchenyi ellen büntetőeljárás lenne indítható. Egyesek arra szolgáltattak bizonyítékot, hogy valóban Széchenyi volt az *Egy pillantás* szerzője, az *Önismeret* és a *Disharmonie und Blindheit* kéziratainak pedig több kitétel felségsértésnek volt felfogható.

Maga Széchenyi a nála tartott házkutatást ellenállás nélkül, nyugalmát látszólag megőrizve tűrte. A kutatás négy és fél órát vett igénybe, közben beszédbe elegyedett egy civil ruhás, szerényen viselkedő, a kutatásban részt nem vevő személlyel, és egy sakkpartit javasolt neki, amit az nem fogadott el, mondván, hogy szolgálatban van. Ennek a polgári rendőrnek az volt a feladata, hogy a házkutatás ideje alatt Széchenyit szemmel tartsa. Az utóbbi – bár ügyelt arra, hogy beszélgetésüket a többiek ne hallhassák – meggondolatlan kijelentéseket tett beszélgetőpartnere előtt, őszintén feltárva nézeteit. A polgári rendőr pedig a házkutatás után jegyzőkönyvbe mondta – és hajlandónak nyilatkozott esküvel is megerősíteni –, hogy Széchenyi többek között azt mondta neki: „Nem tartanám nagy bajnak, ha a császárt elkergetnék és megbuktatnák a kormányt. Bebizonyosodott Magentánál és Solferinónál is, hogy a császár korlátolt, és a kormányon levők ostobák."

Felsenthal előbb Goergennel tárgyalt, és csak utána ment át Széchenyi lakosztályába. A búcsúzásnál közölte, hogy többször, mégpedig hamarosan fel fogja keresni. Ez fenyegetésnek is felfogható volt, de annak a lehetőségeként is, hogy Széchenyi még tisztázhat vele bizonyos kérdéseket.

Minthogy addigi döblingi naplóját is elkobozták, Széchenyi még a házkutatás napján új kötetet vett elő, és abba belejegyezte: „Nem találtak semmit, ami kompromittálhatna, mert nincs semmi efféle."[1] Ezt részben talán azért írta, mert számíthatott arra, hogy a

rendőrség megismétli látogatását, részben azért, mert ekkor még nem tudta, hogy a kutatás munkatársai lakásaira is kiterjedt, és családjának lakásán, Kiss Márton írnok szobájában megtalálták az *Önismeret* kéziratát. Azt azonban mindjárt elhatározta, hogy levelet ír magához a rendőrminiszterhez. A levél már másnap, 4-én elkészült, és Zichy Rezső, egyik mostohafia, személyesen adta át Thierrynek. E levélben Széchenyi hivatkozott a dinasztia és az uralkodó személye iránti hűségére, Magyarországhoz és annak az örökös tartományokkal fennálló kapcsolatához való ragaszkodására, az alkotmányos formák iránti előszeretetére és – némi túlzással – rossz idegállapotára. Arra kérte a minisztert, látogassa meg őt, a „szegény ördögöt".

A következő napokban látszólag nyugodt, bizakodó volt. Folytatta megszokott napi elfoglaltságát, fogadta vendégeit, de a házkutatás élménye, amely akkor csak felületesen érintette őt, egyre mélyebben hatolt be tudatába, sőt tudatalattijába. Már 5-én – és ettől kezdve többször – arra panaszkodik, hogy nem tud aludni, és felöltözve, gondolkodószékében tölti az éjszakát. Másnap, 6-án már nyugtalan, mert Thierry még nem válaszolt levelére, majd Felsenthalt várja, hiába. Sőt 9-én (majd később egyre többször) már azt írja naplójába, hogy közeledik a vége, hogy számára az élet terhessé vált. Két nappal később ezt a megjegyzést teszi: „Kiss – bölcs szamár"; valószínűleg ekkor tudta meg, hogy a rendőrség megtalálta nála és elkobozta az *Önismeret*-et. A döntő változást azonban csak a március 17-i nap hozta meg életében: ekkor kapta meg Thierry válaszát. Igaz, hogy már ezt megelőzően kezébe akadt két külföldi újságcikk, amelyeket nyilvánvalóan a bécsi külügyminisztérium sajtóosztálya sugalmazott, és amelyekből Széchenyinek szóló nyílt fenyegetések voltak kiolvashatók. Most azonban maga Thierry közölte vele, hogy a döblingi intézet megszűnt számára menedékhely lenni. Ebből arra lehetett következtetni, hogy a rendőrminisztérium valóban Széchenyi „vesztére tör", az újsághírek fenyegetései tehát nagyon is komolyan veendők. Tudjuk, már 1859 januárjában felmerült annak a terve, hogy egy szakértő bizottsággal megvizsgáltassák Széchenyi elmeállapotát, s ha az beszámíthatatlannak minősítené, elrendelnék formális elzárását, ha pedig felelősségre vonható, pert indítanának ellene. A rendőrség a lefoglalt iratok átvizs-

gálásakor valóban azon dolgozott, hogy egy bűnvádi eljárás számára szolgáltasson bizonyítékokat. Széchenyi most látta át ezeket a veszélyeket, és mindjárt le is vonta belőlük a konzekvenciát: „ideje, hogy egy kétségbeesett elhatározással kivonjam magam az üldöztetésekből". Életösztöne azonban még három hétig küzdött az ellen, amit értelme már belátott. Csak fokozatosan vett rajta erőt a depresszió. Ezt vendégei előtt egy ideig még titkolja. De izgatottá teszik őt Babarczy alezredes látogatásai, akiről tudja, hogy besúgó. Szeretne Goergennével beszélni és megtudni tőle, milyen iratokat foglalt le nála a rendőrség, vele azonban már nem találkozik: az izgalmak hatására ágynak dőlt. Jósika halálhírének vétele után már pisztolyhoz nyúl, egyelőre azonban „sem élni, sem meghalni nem tud". Utolsó naplóbejegyzése március 31-én mindössze ennyi: „Nem menthetem meg magamat!" Ezután még egy álló hétig gyötrődik, mint akit az alvilági fúriák kínoznak. Április első napjaiban még nála járt Lord Loftus angol követ, aki az utolsó látogatásról csak annyit írt emlékirataiban, hogy Széchenyit nagyon levertnek találta. – Április 8-án reggel ápolói holtan találták gondolkodószékében.

Széchenyi saját kezével oltotta ki életét, amikor ráébredt, hogy önkéntes halála nemcsak menekülés, hanem egyben áldozat is, amellyel hatásosabban tud tiltakozni a vak önkény ellen, mint tollával, amelyet az erőszak kiütött a kezéből.

Sashegyi Oszkár

A KÖTET TARTALMA

ÖNISMERET
1857

[I. Elmélkedések az ember hivatásáról és a kormányok fő feladatáról] 7

[1. Önmegismerés] 7 / 961
[2. Gyógyászok és gyógymódok] 32 / 969
[3. Egészséges életmód] 50 / 970
[4. Az orvos és a halál] 63 / 970
[5. A betegség megelőzése] 72 / 971
[6. A test gyakorlása] 84 / 971
[7. A lélek idomítása] 88 / 971
[8. A lángész, a próféta és a jövő] 92 / 971
[9. Az ész hatalma] 99 / 972
[10. A természetes gyógymód] 102 / 973
[11. A mértékletesség szabálya] 114 / 974
[12. Test és lélek harmóniája] 131 / 976
[13. Túlnépesedés és elnéptelenedés] 133 / 976
[14. Lelencházak és bölcsődék] 144 / 978
[15. Az iparosodás társadalmi hatásai] 156 / 978
[16. Az ember testi és lelki szebbítése] 165 / 979
[17. Állatok szebbítése fajtanemesítéssel] 174 / 979
[18. Az emberi nem szebbítése és a szabad akarat] 180 / 979

[II. Vádirat Ferenc József és kormánya ellen] 194

[19. Közvélemény és kormány] 194 / 980
[20. Egészséges lakás, öltözködés és élelmezés] 199 / 980
[21. Schwarzenberg, a „főszakács”] 211 / 981

[22. Táplálkozás és egészség] 215 / 982
[23. A bécsi kormány börtönzési szisztémája] 222 / 982
[24. Kísérletezés rabokkal] 228 / 982
[25. Önmegfigyelés] 240 / 983
[26. La Trappe példája és az ellenpélda: Bécs] 253 / 984
[27. Az egyszerű emberek bölcsessége] 259 / 984
[28. A magyar nemzeti karakter] 264 / 984
[29. Összeolvaszthatók-e a nemzetek?] 271 / 985
[30. Ferenc József tüköre] 284 / 988
[31. Őfelsége súgói] 296 / 990
[32. Bach zsenije] 308 / 992
[33. A zsandárok tevékenysége] 312 / 993
[34. Pro és contra Bach] 331 / 996

[III. Szatíra a Bach-féle Új-Ausztriáról] 346

[35. Audiencia] 346 / 998
[36. A Habsburgok Machiavelli-körme] 361 / 1001
[37. Bach, a fősúgó] 376 / 1003
[38. A kakukkos óra] 388 / 1005
[39. „Szekírvári" és Bach vitája] 402 / 1007
[40. „Szekírvári" tanácsai] 448 / 1016
[41. Kire hallgasson a császár?] 463 / 1018
[42. Hauer, a második súgó] 479 / 1020
[43. Bach kormányzati elvei] 500 / 1023
[44. Hauer terve] 506 / 1023
[45. Az önkényuralom filozófiája] 522 / 1026
[46. Az önkényuralom gyakorlata] 538 / 1027
[47. Ferenc József, a bête noire] 553 / 1029
[48. Népirtás és petíció] 565 / 1030
[49. Ausztria magára maradt] 586 / 1033
[50. A muszka bosszút forral] 604 / 1037
[51. A szentség köntöse] 633 / 1041
[52. Thun iskolái és Kempen zsandárai] 647 / 1044
[53. Bruck trieszti tósztja] 659 / 1047
[54. Alkotmányos komédia
és nagynémet nacionalizmus] 687 / 1054

[55. A német sajtó] 704 / 1057
[56. A németek önismerethiánya] 719 / 1060
[57. A rendszer és ellenzéke] 728 / 1062
[58. Akasztófahumor] 740 / 1063
[59. Reménykedő magyarok] 753 / 1067
[60. Taktikázás az Akadémiával] 773 / 1072
[61. A kormány „eredményei"] 796 / 1078
[62. Bach takarékossági javaslatai] 813 / 1081
[63. A közoktatás ügye] 828 / 1085
[64. Boldogok, akik hisznek] 845 / 1091
[65. Premisszák és konklúziók] 856 / 1093
[66. A weimari fiaskó] 865 / 1096
[67. Piacrendészet és adóemelés] 877 / 1100
[68. Cukorgyári bohózat] 888 / 1103
[69. A cseh cukorgyáros a Bach-rendszerről] 904 / 1106
[70. A cseh gyáros üzenete Ferenc Józsefnek] 919 / 1108
[71. Kübeck és Széchenyi a dunai gőzhajózásról] 941 / 1112

JEGYZETEK 961

Rövidítések 1115

SZÓ- ÉS NÉVMAGYARÁZATOK 1117

Szómagyarázatok 1119
Névmagyarázatok 1169

SZÉCHENYIRŐL RÖVIDEN
(Gergely András–Spira György–Sashegyi Oszkár) 1209

A kötetek megjelenését támogatták:

SZÉCHENYI EMLÉKBIZOTTSÁG
MŰVELŐDÉSI ÉS KÖZOKTATÁSI MINISZTÉRIUM
SZERENCSEJÁTÉK RT.

KÉSZÜLT
SZÉCHENYI ISTVÁN SZÜLETÉSÉNEK
200. ÉVFORDULÓJÁRA

SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ
FELELŐS VEZETŐ SZALAI SÁNDOR MB. IGAZGATÓ
A KIADVÁNY AZ ALFÖLDI NYOMDÁBAN,
DEBRECENBEN KÉSZÜLT, 1991-BEN
(MUNKASZÁM: 3664.66-14-1)
FELELŐS VEZETŐ SZABÓ VIKTOR VEZÉRIGAZGATÓ

MŰSZAKI VEZETŐ SZABÓ GYÖRGY ISTVÁN
MŰVÉSZETI SZERKESZTŐ KISS MARIANNE
MŰSZAKI SZERKESZTŐ SZÁK ANDRÁS
A SOROZATTERV JÁNOSA ISTVÁN MUNKÁJA
MEGJELENT 53,55 A/5 ÍV TERJEDELEMBEN

ISBN 963 15 4363 3 összkiadás
ISSN 0133-1035
ISBN 963 15 4366 8

I-III. kötet ára: 1500,– Ft